O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY TA'LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI

SAMARQAND IQTISODIYOT VA SERVIS INSTITUTI

“BANK ISHI” kafedrasi

“BANK-MOLIYA TIZIMI ORQALI KAMBAG'ALLIKNI QISQARTIRISH VA AHOLI BANDLIGNI TA'MINLASH: MUAMMO VA YECHIMLAR”

mavzusida xalqaro ilmiy-amaliy anjuman

MATERIALLARI

2026-yil 2-3-aprel

Samarqand - 2026

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY TA’LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI

SAMARQAND IQTISODIYOT VA SERVIS INSTITUTI

“BANK ISHI” kafedrasi

“BANK-MOLIYA TIZIMI ORQALI KAMBAG‘ALLIKNI QISQARTIRISH VA AHOLI BANDLIGNI TA’MINLASH: MUAMMO VA YECHIMLAR”

mavzusida xalqaro ilmiy-amaliy anjuman

MATERIALLARI

2026-yil 2-3-aprel

Samarqand - 2026

UO'K: 336:364.2:331.5
K 25
KBK: 65.262(5Uzb)

Bank-moliya tizimi orqali kambag'allikni qisqartirish va aholi bandligni ta'minlash: muammo va yechimlar*: // Xalqaro ilmiy-amaliy anjuman materiallari. 2026-yil 2-3-aprel. Samarqand, SamISI, 2026. – 822 bet.*

Bosh muharrir:
Karimova A.M. — i.f.d., prof., "Bank ishi" kafedrasi mudiri, Samarqand iqtisodiyot va servis institute.

Tahrirchi:
Tursunov F.M. — "Bank ishi" kafedrasi assistenti, Samarqand iqtisodiyot va servis instituti.

To'plamga iqtisodchi olimlar, doktorantlar, magistrlar, talabalarning kichik va o'rta biznes subyektlarini rivojlantirish orqali kambag'allikni qisqartirish va aholi bandligini taminlashda tijorat banklarining o'rni, yangi ish o'rinlarini tashkil etish va aholi bandligini ta'minlashda tijorat banklarini rolini oshirish, ta'lim va raqamli texnologiyalarni rivojlantirish orqali kambag'allikni qisqartirish, raqamli bank xizmatlari va fintex yechimlar orqali ijtimoiy-iqtisodiy faollikni oshirish, xalqaro tajriba va ilg'or amaliyotlar orqali kambag'allikni qisqartirish masalalariga bag'ishlangan ilmiy maqolalar kiritilgan.

To'plam professor-o'qituvchilar, katta ilmiy xodimlar, magistrlar, talabalar va amaliyot xodimlari uchun foydalanishga mo'ljallangan.

Tashkiliy qo'mita a'zolari:

Po'latov M.E.	i.f.d., professor, Samarqand iqtisodiyot va servis instituti rektori
Karimova A.M.	i.f.d., professor, "Bank ishi" kafedrasi mudiri, Samarqand iqtisodiyot va servis instituti
Niyozov Z.D.	i.f.n., "Bank ishi" kafedrasi professori v.b., Samarqand iqtisodiyot va servis instituti
Tursunov F.M.	"Bank ishi" kafedrasi assistenti, Samarqand iqtisodiyot va servis instituti

Maqolalarda keltirilgan raqamlar, faktlar, xulosa va tavsiyalarga mualliflar mas'ul. Ularning ayrim fikrlari tashkiliy qo'mita qarashlariga to'g'ri kelmasligi mumkin.

ISBN: 978-9910-225-66-6

©Samarqand iqtisodiyot va servis instituti, 2026.
© "STEP-SEL" MChJ nashriyoti, 2026.

I SHO’BA. KICHIK VA O‘RTA BIZNES SUBYEKTLARINI RIVOJLANTIRISH ORQALI KAMBAG‘ALLIKNI QISQARTIRISH VA AHOLI BANDLIGINI TAMINLASHDA TIJORAT BANKLARINING O‘RNI

KICHIK VA O‘RTA BIZNES SUBYEKTLARINI RIVOJLANTIRISH ORQALI KAMBAG‘ALLIKNI QISQARTIRISHNING ISTIQBOLLARI

O.M. Pardayev
Samarqand iqtisodiyot va servis instituti
Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo‘yicha
prorektor, i.f.d., professor

Annotatsiya. *Mazkur maqolada kichik va o‘rta biznes subyektlarini rivojlantirish orqali kambag‘allikni qisqartirish masalalari tahlil qilinadi. KOBning iqtisodiy o‘sish, bandlikni ta’minlash, aholi daromadlarini oshirishdagi roli ochib beriladi. Shuningdek, ushbu sohani rivojlantirishning institutsional, moliyaviy va tashkiliy omillari ko‘rib chiqilib, kambag‘allikni qisqartirish istiqbollari asoslab beriladi. Maqolada mavjud muammolar va ularni bartaraf etish yo‘llari ham taklif etilgan.*

Kalit so‘zlar: *kichik biznes, o‘rta biznes, kambag‘allik, bandlik, tadbirkorlik, iqtisodiy o‘sish, mikroqarz, moliyaviy inklyuziya, daromadlar, rivojlanish*

Kirish. Bugungi kunda kambag‘allikni qisqartirish har bir davlatning ustuvor ijtimoiy-iqtisodiy vazifalaridan biri hisoblanadi. Ayniqsa, rivojlanayotgan mamlakatlarda bu masala dolzarbligi bilan ajralib turadi. Kambag‘allik darajasini pasaytirish uchun samarali mexanizmlardan biri sifatida kichik va o‘rta biznes subyektlarini rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi. Kichik va o‘rta biznes iqtisodiyotning eng moslashuvchan va tez rivojlanadigan segmenti bo‘lib, yangi ish o‘rinlari yaratish, aholi bandligini oshirish va daromadlarni ko‘paytirishga xizmat qiladi. Shu bois, Kichik va o‘rta biznesni qo‘llab-quvvatlash orqali kambag‘allikni kamaytirish imkoniyatlarini ilmiy asosda o‘rganish zarur. Mazkur tadqiqotda kichik va o‘rta biznesni rivojlantirish orqali kambag‘allikni qisqartirishning nazariy va amaliy jihatlarini tahlil qilish hamda istiqbolli yo‘nalishlarni aniqlashdan iborat.

Kichik va o‘rta biznes subyektlari zamonaviy iqtisodiyotning eng muhim tarkibiy qismlaridan biri hisoblanadi. Ularning rivojlanishi nafaqat iqtisodiy o‘sishni ta’minlaydi, balki ijtimoiy muammolar, xususan kambag‘allikni qisqartirishda ham hal qiluvchi rol o‘ynaydi. Shu sababli KOBning kambag‘allikka ta’sir mexanizmlarini chuqur tahlil qilish muhimdir.

Avvalo, kichik va o‘rta biznesning iqtisodiyotdagi o‘rni uning moslashuvchanligi va tezkorligi bilan izohlanadi. Yirik korxonalarga nisbatan kichik va o‘rta biznes subyektlari bozor talabiga tez javob qaytaradi, kam kapital bilan faoliyat boshlashi mumkin va qisqa vaqt ichida yangi ish o‘rinlarini yaratadi. Aynan shu xususiyatlari sababli kichik va o‘rta biznes iqtisodiyotda

“bandlik generatori” sifatida qaraladi. Statistik ma’lumotlar shuni ko‘rsatadiki, rivojlangan mamlakatlarda yangi ish o‘rinlarining asosiy qismi aynan kichik va o‘rta biznes hissasiga to‘g‘ri keladi. Bu holat rivojlanayotgan davlatlar uchun ham dolzarb bo‘lib, aholining ish bilan bandligini oshirish orqali kambag‘allik darajasini pasaytirishga xizmat qiladi.

Kambag‘allikni qisqartirish nuqtai nazaridan kichik va o‘rta biznesning eng muhim funksiyalaridan biri – daromad manbalarini diversifikatsiya qilishdir. Aholining faqat yollanma ishga tayanib qolishi iqtisodiy xavflarni oshiradi, chunki ish o‘rinlarining qisqarishi yoki iqtisodiy inqiroz holatlari daromadlarning keskin kamayishiga olib keladi. Kichik biznes esa aholiga o‘z faoliyatini yo‘lga qo‘yish, mustaqil daromad topish imkonini beradi. Masalan, oilaviy biznes, xizmat ko‘rsatish sohasi yoki kichik ishlab chiqarish faoliyati orqali aholining turli qatlamlari iqtisodiy faollikka jalb qilinadi.

Shuningdek, kichik va o‘rta biznes hududiy rivojlanishni ta’minlashda ham muhim vosita hisoblanadi. Yirik sanoat korxonalari asosan shaharlarda joylashgan bo‘lsa, kichik biznes qishloq va chekka hududlarda ham rivojlanishi mumkin. Bu esa hududlar o‘rtasidagi iqtisodiy nomutanosiblikni kamaytiradi, ichki migratsiyani qisqartiradi va mahalliy aholi uchun ish o‘rinlarini yaratadi. Natijada kambag‘allik darajasi nafaqat umumiy, balki hududlar kesimida ham pasayadi. Kichik va o‘rta biznesni rivojlantirishda moliyaviy omillar alohida ahamiyatga ega. Tadbirkorlik faoliyatini boshlash va kengaytirish uchun moliyaviy resurslar zarur. Biroq amaliyotda ko‘plab kichik biznes subyektlari kredit olishda qiyinchiliklarga duch keladi. Buning asosiy sabablari – yetarli garov ta’minotining yo‘qligi, kredit tarixining mavjud emasligi va banklar tomonidan yuqori risk sifatida baholanishidir. Shu bois mikroqarzlash, mikromoliyalashtirish va subsidiyalar tizimini rivojlantirish kichik va o‘rta biznesni qo‘llab-quvvatlashning muhim yo‘nalishi hisoblanadi. Moliyaviy inklyuziyaning oshishi esa aholi keng qatlamining iqtisodiy jarayonlarda faol ishtirok etishini ta’minlaydi.

Kichik va o‘rta biznes samaradorligi ko‘p jihatdan inson kapitaliga ham bog‘liq. Tadbirkorlik faoliyati faqat moliyaviy resurslar bilan emas, balki bilim va ko‘nikmalar bilan ham ta’minlanishi kerak. Biznes-reja tuzish, marketing strategiyalarini ishlab chiqish, moliyaviy boshqaruvni amalga oshirish kabi ko‘nikmalar yetishmasa, hatto mavjud resurslardan samarali foydalanish ham qiyinlashadi. Shu sababli tadbirkorlik ta’limini rivojlantirish, trening va konsultatsiya xizmatlarini kengaytirish muhim ahamiyatga ega.

Hozirgi sharoitda raqamli iqtisodiyot kichik va o‘rta biznes rivojida yangi imkoniyatlarni ochmoqda. Elektron savdo platformalari, onlayn to‘lov tizimlari va raqamli marketing vositalari kichik biznes uchun yangi bozorlarni ochadi. Bu esa ularning raqobatbardoshligini oshiradi va daromadlarini ko‘paytiradi. Ayniqsa, pandemiya davrida raqamli texnologiyalardan foydalangan biznes subyektlari o‘z faoliyatini saqlab qolishga muvaffaq bo‘ldi. Shu bois raqamlashtirish jarayonlarini jadallashtirish kambag‘allikni qisqartirishga ham bilvosita ta’sir ko‘rsatadi.

Kichik va o‘rta biznes samaradorligi ko‘p jihatdan inson kapitaliga ham bog‘liq. Tadbirkorlik faoliyati faqat moliyaviy resurslar bilan emas, balki bilim va ko‘nikmalar bilan ham ta’minlanishi kerak. Biznes-reja tuzish, marketing strategiyalarini ishlab chiqish, moliyaviy boshqaruvni amalga oshirish kabi ko‘nikmalar yetishmasa, hatto mavjud resurslardan samarali foydalanish ham qiyinlashadi. Shu sababli tadbirkorlik ta’limini rivojlantirish, trening va konsultatsiya xizmatlarini kengaytirish muhim ahamiyatga ega.

1-jadval

2025 – 2030 yillarda kichik va o‘rta biznesni rivojlantirish strategiyasini amalga oshirishning maqsadli ko‘rsatkichlari[1]

T/r	Ko‘rsatkichlar	O‘lchov birligi	Manba	Amaldagi ko‘rsatkich	Yillar bo‘yicha ko‘rsatkichlar					
					2025	2026	2027	2028	2029	2030
1.	Kichik va o‘rta biznes subyektlarining yalpi ichki mahsulotdagi ulushi	Foiz	Milliy statistika qo‘mitasi	54,3	55	56	57,1	58,2	59,2	60
2.	Kichik va o‘rta biznes subyektlarining jami ishlab chiqarilgan sanoat mahsulotlaridagi ulushi	Foiz	Milliy statistika qo‘mitasi	32,4	33,7	35	36,4	37,6	39	40
3.	Kichik va o‘rta biznes subyektlarining eksportdagi ulushi	Foiz	Milliy statistika qo‘mitasi	33,3	33,6	33,9	34,2	34,5	34,8	35
4.	Kichik va o‘rta biznes subyektlarining aholi bandligini ta’minlashdagi ulushi	Foiz	Kambag‘allikni qisqartirish va bandlik vazirligi	74	4,5	75,1	75,7	76,5	77,2	78
5.	Har 1 000 kishiga to‘g‘ri keladigan faoliyat ko‘rsatayotgan kichik biznes subyektlari soni	ta	Milliy statistika qo‘mitasi	12,1	3,1	14,2	15,3	16,5	17,7	19
6.	Xodimlari soni 10 kishidan kam bo‘lmagan kichik va o‘rta biznes subyektlarining jami kichik va o‘rta biznes subyektlari sonidagi ulushi	Foiz	Milliy statistika qo‘mitasi	7,2	7,8	8,5	9,2	9,9	10,6	11
7.	Tijorat banklari tomonidan kichik va o‘rta biznes subyektlariga ajratilgan kreditlarning yalpi ichki mahsulotga nisbati	Foiz	Markaziy bank	6,1	6,6	6,7	6,8	6,9	7,0	7,1
8.	O‘zbekistonning Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkilotining Savdoni osonlashtirish indikatoridagi (OECD Trade Facilitation Indicator) ko‘rsatkichi	Indeks (0 — 2)	IHTT	0,85	-	1,0	-	1,2	-	1,3
9.	O‘zbekistonning Elektron hukumatni rivojlantirish indeksidagi (EGDI) o‘rni	O‘rin	BMT	63	-	8		54	-	50

Institutsional muhit ham kichik va o‘rta biznes rivojiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Qonunchilik bazasining soddaligi, biznesni ro‘yxatdan o‘tkazish tartibining yengilligi, soliq tizimining shaffofligi tadbirkorlik faoliyatini rag‘batlantiradi. Aksincha, ortiqcha byurokratik to‘siqlar, tekshiruvlarning ko‘pligi va tartibga solish mexanizmlarining murakkabligi kichik biznes rivojiga

[1] O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2025-yil 19-martdagi PF-50-son Farmoniga 7-ilova.

salbiy ta’sir qiladi. Shu sababli davlat tomonidan qulay biznes muhitini yaratish kambag‘allikni qisqartirish siyosatining ajralmas qismi sifatida qaralishi lozim.

Shu bilan birga, kichik va o‘rta biznesni rivojlantirishda bir qator muammolar ham mavjud. Jumladan, moliyaviy resurslarning yetishmasligi, infratuzilmaning rivojlanmaganligi, energiya va logistika xarajatlarining yuqoriligi, malakali kadrlar tanqisligi kabi omillar biznes faoliyatiga to‘sqinlik qiladi. Bundan tashqari, ayrim hollarda bozorlar to‘liq shakllanmaganligi yoki raqobat muhitining yetarli darajada rivojlanmaganligi ham KOB rivojiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Mazkur muammolarni hal etish uchun kompleks yondashuv talab etiladi. Avvalo, davlat tomonidan kichik biznesni qo‘llab-quvvatlash dasturlarini kengaytirish, imtiyozli kreditlar ajratish va soliq yukini kamaytirish zarur. Ikkinchidan, infratuzilmani rivojlantirish – transport, energetika va logistika tizimlarini takomillashtirish orqali biznes yuritish xarajatlarini kamaytirish mumkin. Uchinchidan, ta’lim va innovatsiyalarni qo‘llab-quvvatlash orqali tadbirkorlik salohiyatini oshirish lozim. Umuman olganda, kichik va o‘rta biznesni rivojlantirish kambag‘allikni qisqartirishning ko‘p qirrali va samarali vositasi hisoblanadi. U nafaqat iqtisodiy, balki ijtimoiy barqarorlikni ham ta’minlaydi. Shu sababli ushbu sohani rivojlantirishga qaratilgan siyosat uzoq muddatli strategik ahamiyat kasb etadi.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, kichik va o‘rta biznes subyektlarini rivojlantirish kambag‘allikni qisqartirishning eng samarali vositalaridan biri hisoblanadi. KOB orqali yangi ish o‘rinlari yaratiladi, aholi daromadlari oshadi va iqtisodiy faollik kuchayadi. Shu bilan birga, ushbu sohani rivojlantirish uchun moliyaviy, institutsional va ta’limiy qo‘llab-quvvatlash mexanizmlarini takomillashtirish zarur. Ayniqsa, innovatsion yondashuvlar va raqamli texnologiyalarni joriy etish KOBning samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Kelgusida kichik va o‘rta biznesni rivojlantirish orqali kambag‘allikni sezilarli darajada kamaytirish imkoniyatlari mavjud bo‘lib, bu mamlakatning barqaror iqtisodiy rivojlanishiga zamin yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 12-maydagi PF-5992-sonli “2020-2025-yillarga mo‘ljallangan O‘zbekiston Respublikasining bank tizimini isloh qilish strategiyasi to‘g‘risida”gi Farmoni.

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2025-yil 19-martdagi “Kichik va o‘rta biznesning iqtisodiyotdagi o‘rnini oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” PF-50-son Farmoni.

3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 23 martdagi «Bank xizmatlari ommabopligini oshirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida»gi 3620-sonli Qarori.

4. Yunus M. Banker to the Poor: Micro-Lending and the Battle Against World Poverty. *Public Affairs, 2021.*

5. Asian Development Bank. Microfinance and Poverty Reduction. Manila, *2024.*

6. Моисеева, Р.Ю. Развитие банковских технологий с применением

дистанционного банковского обслуживания. Моисеева Р.Ю. //Финансовые рынки и банки. – №2. – 2018. – с. 38–41.

7. Карабач, Р.А. Влияние цифровых технологий на инфраструктуру банка / Р.А. Карабач, В.Г. Гвоздова // научные перспективы XXI века Материалы Международной (заочной) научно-практической конференции. 2018. – С. 58–63.

8. Raximova X.U. (2016). Naqd pulsiz hisob-kitoblar va to‘lovlar tizimi. O‘quv qo‘llanma. – T.: Moliya. 243 b.

9. Azlarova A.A. O‘zbekiston bank tizimini raqamlashtirish masalalari. Iqtisodiyot va ta’lim, №23(2) 2022 yil .

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ МЕХАНИЗМОВ КРЕДИТОВАНИЯ СУБЪЕКТОВ МАЛОГО БИЗНЕСА КОММЕРЧЕСКИМИ БАНКАМИ И ЕГО ВЛИЯНИЕ НА СОКРАЩЕНИЕ БЕДНОСТИ

Самостоятельный соискатель: Ширинов Илес Махмудович
Научный руководитель: д.э.н., проф. Каримова А.М.
Самаркандский институт экономики и сервиса

Аннотация. *В статье рассматриваются современные механизмы кредитования субъектов малого бизнеса коммерческими банками и направления их совершенствования в условиях трансформации экономики. Особое внимание уделяется влиянию доступности финансовых ресурсов на развитие предпринимательства, занятость и снижение уровня бедности. Обоснована необходимость комплексного подхода к модернизации кредитных инструментов и расширению финансовой инклюзии.*

Ключевые слова: *малый бизнес, коммерческие банки, кредитование, финансовая инклюзия, бедность, экономическое развитие.*

Annotation. *The article examines modern mechanisms of crediting small businesses by commercial banks and the directions of their improvement in the context of economic transformation. Special attention is paid to the impact of the availability of financial resources on the development of entrepreneurship, employment and poverty reduction. The necessity of an integrated approach to the modernization of credit instruments and the expansion of financial inclusion is substantiated.*

Keywords: *small business, commercial banks, lending, financial inclusion, poverty, economic development.*

Введение. Малый бизнес является важнейшим элементом современной экономики, обеспечивая гибкость хозяйственной системы, развитие конкуренции и создание значительной доли рабочих мест. В условиях Республики Узбекистан малые предприятия играют ключевую роль в формировании доходов населения, развитии регионов и снижении социальной напряжённости.

Однако развитие малого бизнеса во многом ограничивается недостаточной доступностью финансовых ресурсов. Сложности получения кредитов, высокие процентные ставки, недостаток залогового обеспечения и административные барьеры существенно сдерживают предпринимательскую активность. В этих условиях особое значение приобретает совершенствование механизмов кредитования со стороны коммерческих банков. Эффективная система финансирования способна не только стимулировать развитие малого бизнеса, но и оказать значительное влияние на сокращение бедности, повышение занятости и улучшение качества жизни населения.

Основная часть. Кредитование малого бизнеса является ключевым инструментом взаимодействия между коммерческими банками и предпринимателями, обеспечивая последним доступ к необходимым финансовым ресурсам для запуска, поддержания и масштабирования своей деятельности. В современном экономическом контексте такие механизмы выступают не только средством финансирования, но и мощным стимулом для инновационного развития и повышения конкурентоспособности предприятий.

Наличие кредитных ресурсов позволяет малым компаниям планировать долгосрочные инвестиции, модернизировать производство, внедрять новые технологии и повышать качество выпускаемой продукции. Благодаря этому предприятия могут расширять ассортимент и объёмы выпускаемой продукции, выходить на новые внутренние и международные рынки, а также укреплять свои позиции в условиях высокой конкуренции.

Кроме того, кредитование напрямую влияет на социальную сферу: рост малого бизнеса приводит к созданию новых рабочих мест, снижению безработицы и повышению доходов населения. Это особенно важно для регионов с ограниченной экономической активностью, где малые предприятия часто являются основным источником занятости.

Не менее значимым аспектом является возможность внедрения инновационных решений и повышение эффективности управления. Доступ к финансовым инструментам позволяет предпринимателям инвестировать в автоматизацию процессов, оптимизацию цепочек поставок, цифровизацию учета и другие направления, которые способствуют долгосрочной устойчивости бизнеса.

Таким образом, кредитование малого бизнеса выполняет двойную функцию: с одной стороны, оно обеспечивает экономический рост за счёт расширения производства и внедрения инноваций, а с другой — укрепляет социальную стабильность, повышает занятость и доходы населения. В совокупности это делает банковское кредитование неотъемлемым элементом стратегии устойчивого развития экономики, способным одновременно решать как экономические, так и социальные задачи.

Коммерческие банки сегодня предлагают предпринимателям широкий спектр инструментов, позволяющих обеспечивать финансовую устойчивость и стимулировать развитие малого бизнеса. Среди них

ключевыми являются краткосрочные кредиты, которые помогают покрывать текущие расходы, обеспечивать закупку сырья, оплату труда и выполнение повседневных операционных задач. Такие кредиты особенно важны для поддержания стабильного производственного процесса, позволяя предприятиям своевременно реагировать на изменения спроса и сохранять финансовую гибкость.

Для долгосрочного развития бизнеса банки предоставляют инвестиционные кредиты, направленные на модернизацию производства, приобретение современного оборудования, расширение мощностей и внедрение инновационных технологий. Эти ресурсы позволяют малым предприятиям повышать производительность, улучшать качество продукции и укреплять конкурентные позиции как на внутреннем, так и на внешнем рынках. Особое место занимают льготные программы с участием государства, которые включают снижение процентных ставок, отсрочку платежей и частичное субсидирование кредитных расходов. Такие механизмы играют критическую роль для начинающих предпринимателей и малых предприятий с ограниченными собственными средствами, обеспечивая им возможность развивать бизнес и создавать новые рабочие места.

Для ускорения оборота денежных средств и снижения финансовых рисков широко применяются факторинг и лизинг. Факторинг позволяет быстро получать финансирование на основе выставленных счетов, обеспечивая стабильный денежный поток, а лизинг даёт возможность использовать современное оборудование без единовременных крупных затрат. Не менее важным направлением является внедрение цифровых банковских сервисов. Онлайн-платформы, мобильные приложения и электронные системы кредитования значительно упрощают доступ к финансам, сокращают время оформления заявок и минимизируют бюрократические барьеры. Это особенно важно для предпринимателей в удалённых регионах и начинающих бизнесов, которые раньше испытывали трудности с доступом к банковским услугам.

Тем не менее, несмотря на разнообразие инструментов, их эффективность зачастую ограничивается целым рядом факторов: высокой стоимостью кредитов, недостаточно развитой финансовой инфраструктурой, административными барьерами и низким уровнем финансовой грамотности предпринимателей. Поэтому для максимальной пользы от кредитования важно не только расширять инструменты финансирования, но и совершенствовать институциональные условия и обеспечивать комплексную поддержку малому бизнесу.

Однако несмотря на наличие различных финансовых инструментов, малые предприятия сталкиваются с рядом серьёзных препятствий, которые существенно ограничивают их возможности для развития. Одной из ключевых проблем является высокая стоимость кредитных ресурсов. Процентные ставки по коммерческим займам нередко превышают уровень рентабельности небольших компаний, что делает долговое финансирование

менее привлекательным и увеличивает риски неплатежей. Не меньшую роль играют сложные и длительные процедуры оформления кредитов. Предпринимателям приходится предоставлять значительный объём документации, проходить многочисленные проверки и согласования, что замедляет процесс получения финансирования и отвлекает ресурсы от основной деятельности.

Другим ограничивающим фактором является низкий уровень финансовой грамотности предпринимателей. Многие владельцы малого бизнеса не обладают достаточными знаниями о том, как правильно управлять кредитами, планировать инвестиции и оценивать финансовые риски. Это снижает эффективность использования полученных ресурсов и увеличивает вероятность долговых проблем. Серьёзной проблемой остаётся ограниченный доступ к кредитам в регионах, особенно в сельских и удалённых районах. Финансовая инфраструктура в таких местах развита слабо, банковские отделения и онлайн-сервисы доступны не всем, что создаёт неравные условия для предпринимателей по стране. Кроме того, недостаточная развитость альтернативных финансовых инструментов, таких как венчурное финансирование, микрокредиты, факторинг и лизинг, ограничивает возможности малых предприятий для диверсификации источников финансирования и повышения финансовой устойчивости.

Все эти факторы в совокупности снижают доступность кредитования, замедляют развитие малого бизнеса и ограничивают его потенциал как двигателя экономического роста и сокращения бедности. Для преодоления этих барьеров необходимо комплексное совершенствование кредитных механизмов, повышение финансовой грамотности предпринимателей и расширение доступности финансовых услуг в регионах.

Для повышения эффективности кредитной поддержки малого бизнеса необходимо применять комплексный подход, объединяющий финансовые, технологические и образовательные меры. В первую очередь, важным направлением является расширение льготных кредитных программ с участием государства. Снижение процентных ставок за счёт субсидирования позволяет предпринимателям получать доступ к финансам на более выгодных условиях, стимулируя инвестиции и рост бизнеса.

Не менее значимой мерой является развитие цифровых банковских технологий и онлайн-кредитования. Современные платформы упрощают процесс подачи заявок, сокращают бюрократические процедуры и делают финансовые услуги доступными даже для предпринимателей в удалённых регионах. Для снижения барьеров доступа к финансированию также важно упрощение процедур получения кредитов, а также развитие гарантийных фондов, которые уменьшают требования к залоговому обеспечению и позволяют привлекать больше начинающих предпринимателей.

Кроме того, особое внимание следует уделять повышению финансовой грамотности предпринимателей и расширению микрофинансовых инструментов**,** включая факторинг, лизинг и микрокредиты. Эти меры создают условия для более устойчивого управления финансовыми

ресурсами и снижения рисков неплатежей. Совершенствование механизмов кредитования оказывает прямое и заметное воздействие на социально-экономическое развитие страны. Создание новых рабочих мест снижает уровень безработицы и повышает финансовую стабильность семей. Рост доходов населения улучшает качество жизни и открывает возможности для инвестиций в образование, здравоохранение и личное развитие.

Развитие предпринимательства стимулирует экономическую активность, расширяет рынки и формирует устойчивый экономический фундамент, а финансовая инклюзия обеспечивает доступ к кредитным ресурсам для ранее исключённых из экономической системы групп населения, включая женщин, молодёжь и жителей сельских районов.

В совокупности эти меры формируют прочную платформу для сокращения бедности, укрепления среднего класса и создания условий для долгосрочного социально-экономического развития.

Выводы и рекомендации. Совершенствование механизмов кредитования малого бизнеса со стороны коммерческих банков выступает ключевым фактором не только для устойчивого экономического роста, но и для укрепления социальной стабильности. Грамотно выстроенная кредитная политика способствует расширению предпринимательской активности, созданию новых рабочих мест и повышению доходов населения, что напрямую отражается на улучшении качества жизни.

Для достижения максимального эффекта необходимо комплексное применение следующих мер:

- расширение доступа к финансовым ресурсам для малых и средних предприятий, включая льготные программы и микрофинансирование;
- внедрение современных цифровых технологий в банковскую деятельность, упрощающих оформление кредитов и повышающих прозрачность процессов;
- укрепление государственно-банковского сотрудничества, направленного на снижение рисков и поддержку начинающих предпринимателей;
- развитие инфраструктуры поддержки малого бизнеса, включая консультационные центры, гарантийные фонды и образовательные программы.

Согласованная реализация этих мер создаёт благоприятную финансовую среду, которая стимулирует рост малого бизнеса, расширяет экономические возможности граждан и способствует сокращению уровня бедности, формируя устойчивую платформу для социально-экономического развития страны.

Список использованной литературы

1. Каримова А. М. и др. КРЕДИТНАЯ ПОДДЕРЖКА МАЛОГО И СРЕДНЕГО БИЗНЕСА В РЕСПУБЛИКЕ УЗБЕКИСТАНЕ И ФАКТОРЫ, ПРЕПЯТСТВУЮЩИЕ ЕГО РАЗВИТИЮ //Scientific Journal of Actuarial Finance and Accounting. – 2025. – Т. 5. – №. 06. – С. 85-90.

2. Худойбердиева А. МИРОВОЙ ОПЫТ ФОРМИРОВАНИЯ ФИНАНСОВОЙ УСТОЙЧИВОСТИ СУБЪЕКТОВ МАЛОГО БИЗНЕСА //Экономика и социум. – 2025. – №. 12-1 (139). – С. 961-967.
3. Абдуназаров С. А. СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ СТРАТЕГИИ ПОДДЕРЖКИ МАЛОГО БИЗНЕСА И ЧАСТНОГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА //Экономика и социум. – 2026. – №. 1-2 (140). – С. 349-352.
4. Лаврушин О.И. Банковское дело. - М.: КНОРУС, 2022.
5. Жуков Е.Ф. Банковское дело. - М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2021.

YASHIL VA INNOVATSION ASOSDA TIJORAT BANKLARI XIZMATLARINI RIVOJLANTIRISH

Dayronovich Shuxratjon Zuxurovich
O'.R. Prizidenti Administratsieasi sho'ba mudiri i.f.d.
Tel: +998998379275
Niyozov Zuxur Dayronovich
SamISI "Bank ishi" kafedrasi professor v.b. i.f.n.
Tel: +998901929058, niyozovzuhur@dmail.com

Annotatsiya. *Mazkur maqolada yashil va innovatsion iqtisodiyot kontseptsiyasi asosida O'zbekiston tijorat banklari faoliyatida barqaror rivojlanish tamoyillarini amalga oshirishning nazariy va amaliy aspektlari tahlil qilinadi. Amaliy qismda tijorat banklarining yashil kreditlar, ESG (Ekologik, ijtimoiy, boshqaruv) -tamoyillarga mos investitsiyalar va raqamli transformatsiya yo'nalishlari bo'yicha hozirgi holat statistik ko'rsatkichlar bilan yoritiladi. Tadqiqot natijalari bank sektoridagi mavjud metodologik muammolarni aniqlab, ularni hal etish bo'yicha strategik tavsiyalarni shakllantiradi.*

Kalit so'zlar: *yashil moliya, barqaror rivojlanish, tijorat banklari, ESG, (Ekologik, ijtimoiy, boshqaruv) O'zbekiston banklari, innovatsion bank xizmatlar.*

Abstract: *This article analyzes the theoretical and practical aspects of implementing the principles of sustainable development in the activities of commercial banks of Uzbekistan based on the concept of a green and innovative economy. The practical part covers the current state of commercial banks in the areas of green loans, investments in accordance with ESG (Environmental, Social, Governance) principles, and digital transformation with statistical indicators. The results of the study identify existing methodological problems in the banking sector and formulate strategic recommendations for their solution.*

Keywords*: green finance, sustainable development, commercial banks, ESG, banks of Uzbekistan, innovative banking services.*

Kirish. Barqaror rivojlanish kontseptsiyasi iqtisodiy o'sishni atrof-muhitni muhofaza qilish hamda ijtimoiy barqarorlik bilan uyg'unlashtirishga qaratilgan zamonaviy rivojlanish modelini ifodalaydi. Ushbu yondashuv ilk bor World

Commission on Environment and Development tomonidan ilgari surilib, iqtisodiy taraqqiyot jarayonida tabiiy resurslardan oqilona foydalanish, ekologik xavfsizlikni ta’minlash va jamiyat farovonligini oshirish zarurligini asoslab berdi. Mazkur kontseptsiya nafaqat davlat siyosati va real sektor faoliyatiga, balki moliya tizimi, xususan, banklar faoliyatini ham ekologik va ijtimoiy mas’uliyat tamoyillari asosida tashkil etishni taqozo etadi.

O‘zbekiston Respublikasida ham barqaror rivojlanish tamoyillarini amaliyotga joriy etish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Jumladan, Prezidentimizning Oliy Majlis va O‘zbekiston xalqiga yo‘llagan murojaatnomasida ekologiya sohasiga alohida e’tibor qaratilib, 2026 yilda ushbu yo‘nalishga 1 trillion 900 milliard so‘m miqdorida mablag‘ yo‘naltirilishi belgilab berilgan.[2] Bu esa mamlakatda yashil iqtisodiyot tamoyillarini rivojlantirish, ekologik muammolarni kamaytirish va barqaror moliyalashtirish mexanizmlarini kengaytirish uchun mustahkam asos yaratadi.

Mazkur jarayonda banklar moliyaviy resurslarni samarali taqsimlovchi muhim vositachi sifatida ishtirok etadi. Ular iqtisodiy sub’ektlarning ekologik toza texnologiyalarni joriy etishga, energiya samaradorligini oshirishga va ijtimoiy ahamiyatga ega bo‘lgan yashil loyihalarni amalga oshirishga qaratilgan tashabbuslarini moliyaviy qo‘llab-quvvatlash orqali barqaror rivojlanish maqsadlariga erishishda hal qiluvchi rol o‘ynaydi. Shu bois, bank tizimida barqaror rivojlanish tamoyillarini integratsiyalash, yashil moliyalashtirish instrumentlarini rivojlantirish va ekologik mas’uliyatli kreditlash amaliyotini kengaytirish dolzarb ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi.

Adabiyotlarga sharhi. Tijorat banklarida yashil moliya infratuzilmasini rivojlantirish va innovatsion mahsulotlar yaratish nomli maqolada tijorat banklarida yashil moliya mahsulotlarini rivojlantirish va innovatsion mahsulotlar yaratish istiqbollari tahlil qilinib. Tadqiqot natijalarida shular ko‘rsatadiki, yashil kreditlar, ESG investitsiyalari va yashil obligatsiyalar banklar faoliyatida ekologik, ijtimoiy va iqtisodiy barqarorlikni ta’minlashda muhim vosita hisoblanadi. Shuningdek, banklarda ekologik risklarni boshqarish tizimini takomillashtirish, davlat va xalqaro moliyaviy institutlar bilan hamkorlik, yosh xodimlar va innovatsion g‘oyalarni jalb qilish ham muhim strategik yo‘nalishlar sifatida aniqlangan.[2]

Furqat Eshev va hammualliflar (2025) tomonidan "Green Economy and Development" jurnalida e'lon qilinishi kutilayotgan ushbu tadqiqot, O‘zbekiston tijorat banklarining yashil iqtisodiyotga o‘tishdagi moliyaviy ishtirokini tahlil qiladi. Maqolada banklarning barqaror rivojlanish, ekologik loyihalarni kreditlash va resurs bazasini oshirish mexanizmlari o‘rganilgan. [3]

Mazkur maqolada turizm korxonalarining innovatsion rivojlanishini qo‘llab-quvvatlash uchun kredit mexanizmlari ko‘rib chiqiladi. Mualliflar bank kreditlari va boshqa moliyaviy instrumentlarning turizm sohasida innovatsiyalarni joriy etishni rag‘batlantirishdagi rolini tahlil qiladilar, bu esa uning raqobatbardoshligini oshirishga xizmat qiladi.

[2] Prezidentimizning Oliy Majlis va O‘zbekiston xalqiga yo‘llagan murojaatnomasi

Maqolaning asosiy jihatlari quyidagilarni o‘z ichiga oladi:

Kreditlashning roli: Kreditlar turizm korxonalarida yangi texnologiyalarni joriy etish, xizmatlarni rivojlantirish va infratuzilmani modernizatsiya qilish uchun asosiy moliyalashtirish manbai sifatida belgilangan.

Innovatsion rivojlanish: Mualliflar inqirozli holatlarni yengib o‘tish va zamonaviy bozor talablariga moslashish uchun innovatsiyalarning zarurligini asoslab beradilar.

Takliflar: Kreditlash mexanizmlarini takomillashtirish bo‘yicha takliflar ishlab chiqilgan bo‘lib, ular banklar uchun xavflarni kamaytirish va turizm biznesi uchun moliyaviy resurslardan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirishga qaratilgan.[4]

Ushbu maqolada iqtisodiyotda moliyaviy resurslarni ko‘paytirish mexanizmlari va strategiyalariga bag‘ishlangan. Mualliflar Niyozov Z. D. va Davronov Sh.Z. servis sohasi va umumiy iqtisodiy barqarorlikni moliyalashtirish manbalarini oshirish masalalarini tahlil qilganlar.

Maqolaning asosiy maqsadi iqtisodiyot tarmoqlarida, ayniqsa servis sohasida aylanma mablag‘larni ko‘paytirish va investitsiyaviy jozibadorlikni oshirish orqali moliyaviy barqarorlikni ta’minlashdan iboratligi **asosiy tahlillar qilingan, jumladan:**

- Moliyaviy resurslar hajmini oshirishning manbalari (ichki va tashqi manbalar).
- Servis sohasida kichik biznes sub’ektlarini qo‘llab-quvvatlash va kreditlash mexanizmlari.
- Iqtisodiyotni diversifikatsiya qilish orqali qo‘shimcha qiymat zanjirini yaratish.

Maqolada keltirilgan takliflar asosida servis sohasining iqtisodiy samaradorligini oshirish va moliyaviy oqimlarni optimallashtirish mumkin.[5]

Xolmirzayev E.B. va Karimova A.M. maqolasida O‘zbekistonda islom bankchiligining rivojlanish istiqbollari tahlil qilinadi hamda uning salohiyati ijtimoiy tadqiqotlar va bozor ehtiyojlari asosida yoritib beriladi. Ishda hozirgi holat, shariat tamoyillarini joriy etish va islomiy moliyaviy instrumentlarni respublika bank tizimiga integratsiya qilish uchun zarur shart-sharoitlar ko‘rib chiqiladi.

Maqolaning asosiy jihatlari:

Kontekst: Tadqiqot islomiy moliya salohiyatini o‘rganishga asoslangan bo‘lib, unda riba (foiz) taqiqlanishi va faoliyatning shariat me’yorlariga muvofiqligi asosiy o‘rin tutadi.

Istiqbollar: Islom bankchiligini joriy etish moliyaviy tizimni diversifikatsiya qilish va investitsiyalarni jalb etish vositasi sifatida ko‘rib chiqiladi.

Dolzarblik: Uni joriy etish masalasi aholining mos moliyaviy xizmatlarga bo‘lgan yuqori ehtiyoji hamda O‘zbekistonda muhokama qilinayotgan qonun loyihalari bilan bog‘liq.[7]

Asossiy qismi. Yashil bankchilik konsepsiyasi bank-moliya tizimida ekologik barqarorlikni ta’minlashga qaratilgan zamonaviy yondashuvlardan biri bo‘lib, banklar faoliyatini atrof-muhitni muhofaza qilish, resurslardan oqilona

foydalanish va ijtimoiy mas’uliyat tamoyillari bilan uyg‘unlashtirishni nazarda tutadi. Ushbu konsepsiya doirasida banklar nafaqat moliyaviy barqarorlik va foydalilikka, balki ekologik va ijtimoiy ta’sirlarni minimallashtirishga ham e’tibor qaratadi.

Yashil bankchilikning asosiy yo‘nalishlariga ekologik toza va energiya samarador loyihalarni moliyalashtirish, qayta tiklanuvchi energiya manbalarini qo‘llab-quvvatlash, karbon chiqindilarini kamaytirishga qaratilgan tashabbuslarni kreditlash hamda “yashil” moliyaviy instrumentlarni joriy etish kiradi. Bunday yondashuv bank risklarini uzoq muddatda kamaytirish, moliyaviy barqarorlikni mustahkamlash va jamiyatda bank tizimiga bo‘lgan ishonchni oshirishga xizmat qiladi.

Shuningdek, ESG (Environmental, Social, Governance) mezonlariga asoslangan investitsiya siyosatini shakllantirish banklar faoliyatida strategik ustuvorlik kasb etadi. Ushbu mezonlar banklarning ekologik mas’uliyatini, ijtimoiy barqarorlikka qo‘shgan hissasini va boshqaruv sifatini baholash imkonini beradi. Natijada, ESG tamoyillariga mos investitsiyalar banklar uchun nafaqat ijtimoiy jihatdan mas’uliyatli, balki uzoq muddatli iqtisodiy samaradorlikni ta’minlovchi muhim vosita sifatida namoyon bo‘ladi.

Innovatsion bank xizmatlari bank sektorining raqobatbardoshligini oshirish va mijozlarga ko‘rsatiladigan xizmatlar sifatini yaxshilashda muhim omil hisoblanadi. Raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi bank xizmatlarini ko‘rsatish jarayonlarini avtomatlashtirish, operatsion xarajatlarni qisqartirish va xizmatlar tezkorligini oshirish imkonini bermoqda.

Xususan, mobil va internet-bank xizmatlari mijozlarga bank operatsiyalarini masofadan turib amalga oshirish imkonini yaratib, vaqt va resurs tejamkorligini ta’minlaydi. Sun’iy intellekt va katta hajmdagi ma’lumotlar (Big Data) asosida risklarni baholash tizimlarining joriy etilishi kredit portfeli sifatini yaxshilash, muammoli kreditlar ulushini kamaytirish va qaror qabul qilish jarayonlarining aniqligini oshirishga xizmat qiladi.

Bundan tashqari, raqamli to‘lov tizimlari, kontaktsiz to‘lovlar, elektron hamyonlar va fintech yechimlari bank xizmatlarining innovatsion shakllari sifatida moliyaviy inklyuziyani kengaytiradi hamda iqtisodiy faollikni rag‘batlantiradi. Natijada, innovatsion bank xizmatlari nafaqat banklar faoliyatining samaradorligini oshiradi, balki yashil va barqaror rivojlanish maqsadlariga erishishda muhim infratuzilmaviy asos bo‘lib xizmat qiladi.

O‘zbekiston faoliyat yritayotgan 36 ta tijorat banklari tizimi so‘nggi yillarda barqaror o‘sishni ko‘rsatmoqda. 2025-yil avgust holatiga tijorat banklari umumiy aktivlari 852 381 mlrd so‘mni tashkil etgan, bu esa yirik banklar faoliyatining moliyaviy resurslari barqarorligini ko‘rsatadi, eng yirik banklarning iqtisodiy ko’rsatkichlari quyidagi 1-jadvalda keltirilgan.

1-jadval

O’zbekistonning eng ishonchli banklarini xalqaro tashkilotlarning S&P, Moody’s va Fitch qo’ygan reyting baholari 2025 yil[3] (mlrd.so’m**)**

T/r	**Banklar**	**Aktivlar**	**Ustav capital**	**Depozit**	**Banklar reytingi**
1	NBU	135 089,96	16250,67	36 839,25	4900
2	Agro bank	79 403,83	11 180 19	19 468,85	3500
3	Asaka bank	58 092 91	7 164 95	15 851 66	3400
4	SQB	87 596 89	4 628 94	20 745 15	3100
5	Xalq bank	46 490 87	9 628 94	23 745 15	2700
6	Ipoteka bank	52 069 43	3 834 22	25 691 69	2500
7	Kapitalbank	47 364 69	502 39	36 664 33	2300
8	BRB	32 133 40	5200 48	10 764 88	2200
9	MKB	23 542 53	5 117 48	7 831 93	2000
10	Aloqa bank	23 251 27	2 318 22	13 814 67	1800
11	Hamkorbank	28 708 23	646 65	11 633 75	1700
12	Ipak yo‘li bank	23 150 16	602 42	11 810 27	1600
13	"Trastbank"	10 867 59	1 000 25	7 421 33	1400
14	OFB	16 877 73	1470 48	11 098 62	1200
15	TBC bank	9737 40	2 120 46	4 900 95	1100

1-jadval ma’lumotlariga ko’ra O‘zbekistonda faoliyat yuritaeotgan tijorat banklarning iqtisodiy ko’rsatkichlari ytarli saloxiyatga ega, jumladan: NBU aktivlarining ulushi 16 %; Agrobank 11 %; O‘zsanoatqurilishbank 11 %; Asaka bank 7 %. Bu banklar barqaror moliyaviy ko‘rsatkichlari bilan yirik kredit portfellarini shakllantirishga qodirligini aks etiradi.

O‘zbekiston banklari tomonidan yashil kreditlar ajratilishi bo‘yicha sezilarli amaliy ishlar amalga oshirilmoqda. Tijorat banklari tomonidan iqtisodiyotning energiya samaradorligi loyihalarini moliyalashtirish uchun jami 1 trillion so‘mdan ortiq yashil kreditlar ajratilgan. Bu kreditlar jumlasidan: 700 mlrd so‘m biznes loyihalar uchun, 300 mlrd so‘m aholining quyosh panellari o‘rnatish loyihalari uchun ajratilgan.

Shuningdek, yirik banklar ESG (Ekologik, ijtimoiy, boshqaruv) strategiyalarini joriy etmoqda va yashil mahsulotlar yaratmoqda, bu esa moliya bozori barqarorligini oshirishga xizmat qiladi. Amaliy tajriba shuni ko‘rsatadiki, O‘zbekiston tijorat banklarida yashil va innovatsion transformatsiyani amalga oshirishda quyidagi cheklovlar mavjud:

- yashil kreditlar mezonlari: banklarda ekologik risklarni baholaydigan standart indikatorlar yetishmaydi;
- ESG bo‘yicha hisobdorlik tizimi: banklar hisobotlarida ESG komponentlari hozircha yetarlicha aks etmaydi;
- investitsion xavf: yangi texnologiyalarni moliyalashtirish uzoq muddatli kapital talab qiladi;
- kadrlar salohiyati: bank xodimlarining yashil bankchilik bo‘yicha malakasi past.

[3] Bankeres.uz

Bu muammolarni bartaraf etish uchun strategik normativ-huquqiy chora-tadbirlar talab etiladi.

Tijorat banklarida barqaror rivojlanishni ta’minlashning muhim sharti kredit, investitsiya va boshqa moliyaviy qarorlar qabul qilish jarayoniga ESG (Environmental, Social, Governance) tamoyillarini kompleks tarzda integratsiyalashdan iboratdir. Mazkur yondashuv banklarning strategik rejalashtirish tizimida ekologik xavflarni baholash, ijtimoiy mas’uliyatni hisobga olish hamda korporativ boshqaruv sifatini oshirishni nazarda tutadi. ESG integratsiyalashgan bank strategiyasi doirasida kredit portfelini shakllantirishda ekologik jihatdan zararli faoliyat turlarini cheklash, ijtimoiy ahamiyatga ega va barqaror loyihalarga ustuvorlik berish muhim ahamiyat kasb etadi. Bu esa uzoq muddatda kredit risklarini kamaytirish, bank aktivlari sifatini yaxshilash hamda investorlar va jamiyat ishonchini mustahkamlashga xizmat qiladi.

Yashil iqtisodiyotga o‘tish jarayonida tijorat banklari tomonidan yashil moliyalashtirish mahsulotlarini kengaytirish strategik ahamiyatga ega. Xususan, yashil obligatsiyalarni emissiya qilish orqali qayta tiklanuvchi energiya manbalari, energiya samaradorligini oshirish va ekologik infratuzilma loyihalarini moliyalashtirish imkoniyatlari sezilarli darajada kengayadi. Shuningdek, past foiz stavkalariga ega “yashil kreditlar”, energiya tejamkor texnologiyalarni qo‘llab-quvvatlovchi kredit mahsulotlari hamda ijtimoiy yo‘naltirilgan bank xizmatlarini joriy etish banklar faoliyatining barqarorligini ta’minlaydi. Ushbu mahsulotlar ekologik va ijtimoiy foyda bilan bir qatorda, banklar uchun yangi mijoz segmentlarini jalb etish va uzoq muddatli daromad manbalarini shakllantirish imkonini beradi.

Raqamli transformatsiya bank tizimining innovatsion rivojlanishida hamda ekologik barqarorlikni ta’minlashda muhim omil hisoblanadi. Fintech yechimlarining joriy etilishi bank operatsiyalarini avtomatlashtirish, hujjat aylanishini raqamlashtirish va qog‘oz sarfini kamaytirish orqali atrof-muhitga bo‘lgan salbiy ta’sirni qisqartiradi. Masofaviy bank xizmatlari, raqamli to‘lov platformalari va sun’iy intellektga asoslangan boshqaruv tizimlari bank xizmatlarini tezkor, shaffof va samarali qiladi. Natijada, banklarning operatsion xarajatlari qisqarib, mijozlarga ko‘rsatiladigan xizmatlar sifati hamda ekologik barqarorlik darajasi oshadi.

Yashil va innovatsion bankchilik strategiyalarining samarali amalga oshirilishi inson kapitali salohiyatiga bevosita bog‘liqdir. Shu bois, tijorat banklarida xodimlar uchun ESG tamoyillari, yashil moliya instrumentlari va innovatsion bank xizmatlari bo‘yicha muntazam malaka oshirish dasturlarini joriy etish zarur. Mazkur dasturlar xodimlarning ekologik va ijtimoiy mas’uliyatga oid bilimlarini chuqurlashtirish, zamonaviy moliyaviy texnologiyalarni amaliyotga tatbiq etish ko‘nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Natijada, banklarning ichki institutsional salohiyati mustahkamlanib, barqaror rivojlanish maqsadlariga erishish samaradorligi oshadi.

Xulosa va takliflar. O‘tkazilgan tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, O‘zbekiston Respublikasi tijorat banklari faoliyatida yashil va innovatsion iqtisodiyot tamoyillarini joriy etish yo‘nalishida muayyan ijobiy siljishlar mavjud.

Raqamli bank xizmatlarining kengayishi, ekologik yo‘naltirilgan loyihalarni moliyalashtirishga qiziqishning ortib borishi hamda innovatsion moliyaviy instrumentlardan foydalanish bank sektorining zamonaviy rivojlanish tendensiyalariga moslashayotganini ko‘rsatadi.

Shu bilan birga, yashil bankchilikni to‘liq va tizimli joriy etish jarayonida bir qator muammolar saqlanib qolmoqda. Jumladan, yagona standartlashtirilgan indikatorlarning yetishmasligi, ESG mezonlari asosida hisobotlarni shakllantirish amaliyotining cheklanganligi hamda strategik boshqaruv jarayonlarida barqaror rivojlanish tamoyillarining yetarli darajada integratsiyalanmaganligi banklar faoliyati samaradorligiga salbiy ta’sir ko‘rsatmoqda.

Barqaror moliyaviy strategiyalarni, xususan ESG integratsiyalashgan boshqaruv yondashuvlarini, yashil moliyalashtirish mahsulotlarini va raqamli innovatsiyalarni izchil joriy etish tijorat banklarining uzoq muddatli moliyaviy barqarorligini ta’minlash bilan bir qatorda, mamlakat iqtisodiyotining ekologik va ijtimoiy jihatdan muvozanatli rivojlanishiga xizmat qiladi. Natijada, bank sektori moliyaviy vositachi bilan bir qatorda barqaror rivojlanishni qo‘llab-quvvatlovchi muhim institutsional mexanizm sifatida ham faol ishtirok etadi.

Umuman olganda, tadqiqot xulosalari O‘zbekiston tijorat banklarida yashil va innovatsion transformatsiyani chuqurlashtirish zarurligini ilmiy jihatdan asoslab beradi hamda ishlab chiqilgan strategik tavsiyalarning amaliyotga tatbiq etilishi bank tizimining raqobatbardoshligi va barqaror rivojlanish salohiyatini sezilarli darajada oshirishini ko‘rsatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlis va O‘zbekiston xalqiga Murojaatnomasi. 2025 yil 26 dekabr
2. Mahmudov U., Tijorat banklarida yashil moliya infratuzilmasini rivojlantirish va innovatsion mahsulotlar yaratish. EITT Journal, 2025.
3. Furqat Eshev va boshqalar. O‘zbekiston tijorat banklarining yashil iqtisodiyotdagi o‘rni. Green Economy and Development, 2025.
4. Nièzov Z. D., Maksudov O. Sh., Karimova A. M. Kreditnaya podderjka innovatsionnogo razvitiya deyatelnosti turpredpriyatiy //Scholar. – 2023. – T. 1. – №. 32. – S. 171-179.
5. Nièzov Z. D., Davronov Sh.Z. Iqtisodiyotda moliyaviy resurslarni ko‘paytirish. “Servis” ilmiy-amaliy jurnal 2024 yil 4/2-soni
6. Karimova A. M. i dr. KREDIT V SOVREMENNOY EKONOMIKE: SUIЦNOST, FUNKSII I PRINSIPЫ //Novosti obrazovaniya: issledovanie v XXI veke. – 2025. – T. 4. – №. 40. – S. 661-665.
7. Xolmirzaev E. B., Karimova A. M. PERSPEKTIVЫ RAZVITIYa ISLAMSKOGO BANKINGA V UZBEKISTANE //Scientific Journal of Actuarial Finance and Accounting. – 2024. – T. 4. – №. Maxsus son. – S. 48-53.
8. Central Bank of Uzbekistan. Information on major indicators of commercial banks (2025).
9. Kursiv Media. O‘zbekiston banklari tomonidan 1 trillion so‘mlik yashil kreditlar ajratildi. 2023.

10. International Monetary Fund. Climate Change and Financial Stability Report. – 2021.
11. World Commission on Environment and Development. Our Common Future. – Oxford University Press, 1987.
12. United Nations Environment Programme. Green Economy Report. – Nairobi, 2011.
13. United Nations Environment Programme Finance Initiative. Principles for Responsible Banking. – 2019.

O‘ZBEKISTONDA KICHIK VA O‘RTA BIZNESNI MOLIYALASHTIRISHNI RIVOJLANTIRISH ISTIQBOLLARI

Sheraliev Olimjon O‘ktam o‘g‘li
TDIU mustaqil tadqiqotchisi

Hozirgi globallashuv sharoitida iqtisodiy o‘sishning muhim drayverlaridan biri sifatida kichik va o‘rta biznes sektori alohida ahamiyat kasb etmoqda. Rivojlangan va rivojlanayotgan mamlakatlar tajribasi shuni ko‘rsatadiki, aynan kichik va o‘rta biznes iqtisodiyotning moslashuvchanligini ta’minlaydi, yangi ish o‘rinlari yaratadi va innovatsion faoliyatni rag‘batlantiradi. O‘zbekiston Respublikasida ham so‘nggi yillarda kichik va o‘rta biznesni rivojlantirishga qaratilgan keng qamrovli islohotlar amalga oshirilmoqda.

Ilmiy tadqiqotlarda bank sektorining tuzilishi va raqobat darajasi KOBni moliyalashtirish imkoniyatlariga bevosita ta’sir ko‘rsatishi ta’kidlangan. Jumladan, R. Ryan, C. O’Toole, F. McCann tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda bank bozor qudratining oshishi kichik va o‘rta biznes uchun kredit resurslariga kirish imkoniyatlarini cheklashi mumkinligi asoslangan. Mualliflar KOB moliyalashtirishni faqat korxona xususiyatlari bilan emas, balki moliya bozorlari raqobati va institutsional muhit bilan bog‘liq tizimli jarayon sifatida baholaydi[4] (R. Ryan, C. O’Toole, F. McCann).

Shu bilan birga, moliyaviy bozorlardagi fragmentatsiya darajasi ham muhim omil sifatida qayd etilgan. R. Calabrese, C. Girardone, A. Sclip tadqiqotlarida moliya bozorlarining parchalanganligi sharoitida KOB uchun qarz resurslarining qiymati oshishi va tashqi moliyaga kirish imkoniyatlari yomonlashishi aniqlangan. Bu holat KOB moliyalashtirishning iqtisodiy mohiyatini milliy moliya tizimining integratsiyalashuv darajasi bilan uzviy bog‘lash zarurligini ko‘rsatadi (R. Calabrese, C. Girardone, A. Sclip).

Shu bilan birga, kichik va o‘rta biznes subyektlarining barqaror faoliyat yuritishi va kengayishi ko‘p jihatdan ularning moliyaviy resurslarga erkin kirish imkoniyatiga bog‘liq.

Ilmiy adabiyotlarda kichik va o‘rta biznesni moliyalashtirish, eng avvalo, asimmetrik axborot, kredit cheklovlari, ta’minot yetishmasligi va kapital

[4] R. Ryan, C. O’Toole, F. McCann. Credit conditions for SMEs: evidence from European countries // Journal of Banking & Finance. – 2014. – Vol. 39. – P. 1–15.

bozorlariga kirishdagi to‘siqlar bilan bog‘liq iqtisodiy jarayon sifatida talqin qilinadi. Shu ma’noda, KOBni moliyalashtirishning iqtisodiy mohiyati faqat mablag‘ jalb qilish emas, balki cheklangan resurslar sharoitida korxonaning investitsion faolligi, aylanma kapital barqarorligi va o‘sish sur’atini ta’minlovchi moliyaviy mexanizmlar tizimi sifatida namoyon bo‘ladi. Bu yondashuv Small Business Economics, Journal of Banking & Finance va International Review of Financial Analysis kabi yuqori reytingli jurnallardagi tadqiqotlarda izchil tasdiqlangan.

Shu bilan birga, moliyaviy bozorlardagi fragmentatsiya darajasi ham muhim omil sifatida qayd etilgan. R. Calabrese, C. Girardone, A. Sclip tadqiqotlarida moliya bozorlarining parchalanganligi sharoitida KOB uchun qarz resurslarining qiymati oshishi va tashqi moliyaga kirish imkoniyatlari yomonlashishi aniqlangan. Bu holat KOB moliyalashtirishning iqtisodiy mohiyatini milliy moliya tizimining integratsiyalashuv darajasi bilan uzviy bog‘lash zarurligini ko‘rsatadi

Amaliyot shuni ko‘rsatadiki, moliyalashtirish manbalarining cheklanganligi, kredit olish shartlarining murakkabligi va kapital bozorlarining yetarlicha rivojlanmaganligi kichik va o‘rta biznes rivojlanishiga to‘sqinlik qiluvchi asosiy omillardan biri hisoblanadi.

1. Kichik va o‘rta biznesni moliyalashtirishning iqtisodiy mohiyati

Kichik va o‘rta biznesni moliyalashtirish deganda, ushbu subyektlarning ishlab chiqarish, xizmat ko‘rsatish va investitsion faoliyatini ta’minlash uchun zarur bo‘lgan moliyaviy resurslarni jalb etish jarayoni tushuniladi. Ushbu jarayon quyidagi manbalar orqali amalga oshiriladi:

- bank kreditlari;
- mikromoliyalashtirish institutlari;
- davlat qo‘llab-quvvatlash dasturlari;
- investitsiya fondlari;
- kapital bozori instrumentlari.

Shu nuqtai nazardan, moliyalashtirish tizimi kichik va o‘rta biznesning nafaqat joriy faoliyatini, balki uning uzoq muddatli rivojlanish strategiyasini ham belgilab beradi.

2. O‘zbekistonda kichik va o‘rta biznes moliyalashtirish tizimining hozirgi holati

O‘zbekistonda kichik va o‘rta biznesni moliyalashtirish asosan bank kreditlari orqali amalga oshiriladi. Tijorat banklari kichik va o‘rta biznes subyektlari uchun asosiy moliyalashtirish manbasi hisoblanadi. Shu bilan birga, so‘nggi yillarda quyidagi yo‘nalishlarda islohotlar amalga oshirildi:

- kredit berish jarayonlarini raqamlashtirish;
- garov talablarini yengillashtirish;
- davlat kafolatlari mexanizmlarini joriy etish;
- kichik biznesni qo‘llab-quvvatlash jamg‘armalari faoliyatini kengaytirish.
- Biroq, amalda qator muammolar saqlanib qolmoqda:
- kredit resurslarining qimmatligi;

- garov ta’minoti yetishmasligi;
- uzoq muddatli moliyalashtirish imkoniyatlarining cheklanganligi;
- risklarni baholash tizimlarining yetarli darajada rivojlanmaganligi.

3. Moliyalashtirishni rivojlantirishning zamonaviy yo‘nalishlari

Kichik va o‘rta biznesni moliyalashtirish tizimini takomillashtirish uchun quyidagi zamonaviy mexanizmlarni joriy etish maqsadga muvofiq:

1. Muqobil moliyalashtirish manbalarini rivojlantirish

Bank kreditlaridan tashqari quyidagi instrumentlarni keng joriy etish zarur:

- factoring va leasing xizmatlari;
- venchur kapital;
- crowdfunding platformalari;
- obligatsiyalar orqali moliyalashtirish.

Bu mexanizmlar kichik va o‘rta biznes uchun moliyalashtirish manbalarini diversifikatsiya qilish imkonini beradi.

2. Kapital bozorini rivojlantirish

Kichik va o‘rta biznes uchun maxsus “SME bonds”, yengillashtirilgan IPO mexanizmlari joriy etilishi muhim ahamiyatga ega. Bu orqali kichik va o‘rta biznes subyektlari bank kreditlariga qaramlikni kamaytirish imkoniga ega bo‘ladi.

3. Risklarni boshqarish tizimlarini joriy etish

Kichik va o‘rta biznesni moliyalashtirishda risklarni samarali baholash muhim ahamiyatga ega. Shuning uchun:

- skoring modellari;
- kredit reyting tizimlari;
- erta ogohlantirish (early warning) tizimlari joriy etilishi lozim.

Raqamli moliyalashtirish va FinTech yechimlari

FinTech texnologiyalari kichik va o‘rta biznes uchun moliyalashtirishni ancha soddalashtiradi, яъни onlayn kreditlash, P2P lending, raqamli skoring, open banking xizmatlari.

Bu esa moliyalashtirishga kirish imkoniyatlarini kengaytiradi.

Yuqoridagi tahlillar shuni ko‘rsatadiki, O‘zbekistonda kichik va o‘rta biznesni moliyalashtirish tizimi rivojlanish bosqichida bo‘lib, uni yanada takomillashtirish uchun kompleks yondashuv talab etiladi. Xususan, moliyalashtirish manbalarini diversifikatsiya qilish, kapital bozorini rivojlantirish, risklarni boshqarish mexanizmlarini takomillashtirish va raqamli texnologiyalarni keng joriy etish ustuvor vazifalar hisoblanadi.

Kelgusida mazkur chora-tadbirlarni amalga oshirish orqali kichik va o‘rta biznesning moliyaviy barqarorligi oshadi, investitsion faolligi kuchayadi va mamlakat iqtisodiyotidagi ulushi yanada ortishi ta’minlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. R. Ryan, C. O’Toole, F. McCann. Credit conditions for SMEs: evidence from European countries // Journal of Banking & Finance. – 2014. – Vol. 39. – P. 1–15.

2. R. Calabrese, C. Girardone, A. Sclip. Financial fragmentation and SME financing // Small Business Economics. – 2021. – Vol. 57. – P. 1461–1480.

3. N. Wellalage, V. Fernandez. Innovation and SME financing // International Review of Financial Analysis. – 2019. – Vol. 66. – Article 101370.
4. M. Martinez-Cillero, J. Lawless, C. O'Toole. Financial constraints and investment efficiency // International Review of Economics & Finance. – 2023. – Vol. 84. – P. 145–160.
5. M. Chit, M. Rizov. SMEs' diversification of financing sources // International Journal of Finance & Economics. – 2022. – Vol. 27. – P. 3890–3905.

KAMBAG'ALLIKNI QISQARTIRISH VA AHOLINI IJTIMOIY HIMOYALASHDA ZAMONAVIY MOLIYAVIY VOSITALARNI JORIY ETISH IMKONIYATLARI

Xamdamov Shavkat Komilovich
TDIU, "Moliya va moliyaviy texnologiyalar" kafedrasi professori, PhD, professor
shavkat1718@gmail.com, +998935797987

Annotatsiya. *Maqolada qashshoqlikni qisqartirishda zamonaviy moliyaviy vositalar — ijtimoiy obligatsiyalar, yashil moliya, raqamli moliyalashtirish, islomiy moliya va mahalliy fondlarning ahamiyati tahlil qilingan. Ularning moliyaviy inkluziyani kengaytirish, investitsiyalarni jalb qilish va ijtimoiy himoyani kuchaytirishdagi roli asoslab berilgan. Shuningdek, O'zbekistonda ushbu mexanizmlarni samarali joriy etish shartlari yoritilgan.*

Kalit so'zlar: *kambag'allik, moliyaviy inkluziya, ijtimoiy obligatsiyalar, yashil moliya, raqamli moliyalashtirish, islomiy moliya, mahalliy fondlar, investitsiyalar, ijtimoiy himoya, iqtisodiy rivojlanish.*

Bugungi kunda qashshoqlikka barham berish jahonda dolzarb masala bo'lib kelmoqda. Hali ham Yer yuzida deyarli 700 million kishi kuniga 2,15 AQSh dollaridan kam daromad bilan hayot kechirmoqda, ya'ni mutlaq qashshoqlik sharoitida yashaydi [1]. Zamonaviy sharoitda kambag'allikni qisqartirish va aholini ijtimoiy himoyalshda moliya texnologiyalari va raqamli bank xizmatlari joriy etilishi muhim. Jamg'arma va investitsiyalarni safarbar etishning innovatsion yo'llari kambag'allikka qarshi kurashda tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda. Xususan, O'zbekistonda 2030-yilgacha qashshoqlikni batamom tugatish maqsadiga erishish uchun **yangi moliyaviy arxitektura** zarurligi ta'kidlanmoqda [2]. Bu yangi arxitektura doirasida xalqaro miqyosda samaradorligi isbotlangan bir qator zamonaviy moliyaviy vositalarni joriy etish imkoniyatlari paydo bo'lmoqda. Ana shunday vositalar qatoriga ijtimoiy obligatsiyalarni, yashil moliyalashni, raqamli moliyalashtirishni, islomiy moliyani va mahalliy fondlar orqali moliyalashtirishni kiritish mumkin.

Ijtimoiy obligatsiya – bu davlat va xususiy sektor sherikchiligi asosida ijtimoiy muammolarni hal etishga yo'naltirilgan natijaviy moliyalashtirish vositasidir. An'anaviy obligatsiyalardan farqli o'laroq, ijtimoiy obligatsiyalar

bo‘yicha investorlar davlatdan to‘lovni faqatgina belgilangan ijtimoiy natijalarga erishilgandagina oladi [3]. Bu mexanizm xususiy sarmoyalarni ta’lim, salomatlik, bandlik kabi sohalardagi loyihalarga jalb qilib, ularning samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Misol tariqasida, Buyuk Britaniyada ilk ijtimoiy obligatsiyalar qamoqdan qayta jinoyat sodir etish ko‘rsatkichlarini pasaytirishga qaratilib, yaxshi natijalar berganligi ma’lum. Ijtimoiy obligatsiyalarni joriy etishning afzalliklari – xususiy sarmoyani ijtimoiy sohalarga jalb qilish, davlatga moliyaviy yukni kamaytirish va eng muhimi, dasturlar samaradorligini natijalar orqali baholashdir. O‘zbekistonda ijtimoiy obligatsiyalarni muvaffaqiyatli tatbiq etish uchun avvalo huquqiy-me’yoriy baza mustahkamlanishi lozim. Xususiy sektor bilan natija uchun shartnoma tuzish tartibini belgilovchi qonunchilik talab etiladi. Ikkinchidan, davlat idoralari va mahalliy hokimiyatlarda loyihalarni boshqarish bo‘yicha salohiyatni oshirish, moliyaviy va ijtimoiy natijalarni o‘lchash tizimini joriy etish zarur. Shuningdek, investorlar uchun rag‘batlar (soliq imtiyozlari yoki davlat kafolatlari kabi) ko‘zda tutilishi mumkin. Bu vosita bilan bog‘liq yana bir cheklov – natijalarni baholashning murakkabligi va bog‘liq xatarlar (masalan, iqlim yoki iqtisodiy o‘zgarishlar natijaga ta’sir qilishi)dir. Shu sababli, har bir ijtimoiy obligatsiya bo‘yicha mustaqil monitoring va mustaqil baholovchi instituti faoliyati yo‘lga qo‘yilishi tavsiya etiladi [4].

Yashil moliya. Yashil moliya atamasi atrof-muhitga foydali yoki iqlim o‘zgarishiga moslashuvga xizmat qiluvchi loyihalarni moliyalashtirishni anglatadi. Bu yo‘nalishning eng yorqin vositalaridan biri yashil obligatsiyalar bo‘lib, ular orqali jalb qilingan mablag‘lar faqatgina qayta tiklanuvchi energetika, chiqindilarni qayta ishlash, ekologik toza transport kabi “yashil” loyihalarga sarflanishi kafolatlanadi. So‘nggi yillarda dunyoda yashil obligatsiyalar bozori jadal rivojlanmoqda – 2024-yilda global miqyosda yillik yashil obligatsiyalar chiqarilishi 700 mlrd AQSh dollariga yetdi [5]. Shu tariqa, yashil moliya iqlim o‘zgarishi bilan bog‘liq xatarlarni kamaytirish barobarida iqtisodiyotning yangi tarmoqlarida ish o‘rinlari yaratish, aholi farovonligini oshirishga ham ko‘maklashmoqda. Mamlakat iqlim o‘zgarishining salbiy ta’siriga uchraydigan hududlarda yashovchi aholining asosiy daromad manbalari (dehqonchilik, chorvachilik) xavf ostida qolmoqda. Shu bois, “yashil” investitsiyalarni jalb qilish orqali qishloq joylarda barqaror infratuzilma yaratish va klimatga moslashish kambag‘allikni kamaytirishga hissa qo‘shadi. Xususan, qayta tiklanadigan energetikani rivojlantirish bilan qishloqlarda elektr ta’minoti yaxshilanib, yangi ish o‘rinlari yaratiladi, uy xo‘jaliklarining energiya xarajatlari kamayadi. Yashil moliyaning kambag‘allikni qisqartirishga ta’siri ko‘p qirrali. Birinchidan, ekologik barqaror loyihalar iqlim o‘zgarishining salbiy oqibatlarini kamaytirib, ayniqsa qishloq hududlarida aholi turmush sharoitini yaxshilaydi (masalan, qurg‘oqchilik xavfini pasaytirish, suv resurslarini tejaydigan texnologiyalar orqali hosildorlikni oshirish). Bu esa qishloq joylarda daromad oshishi va zaif qatlamlarning himoyalanishiga olib keladi. Ikkinchidan, yashil infratuzilmaga investitsiyalar tufayli yangi ish o‘rinlari paydo bo‘ladi – masalan, quyosh va shamol energiyasi stansiyalari qurilishi paytida va ulardan keyingi faoliyatida ko‘plab mahalliy ishchilar band qilinadi. Uchinchidan, yashil obligatsiyalar va

kreditlar orqali jalb etilgan mablag‘lar davlatga qo‘shimcha yuklamasdan ijtimoiy sohalarga (suv, energetika, transport) sarflanib, davlatning ijtimoiy dasturlari uchun moliyaviy manbalarni bo‘shatib beradi [6]. Jahon banki va BMT kabi tuzilmalar hisobotlarida qayd etilishicha, iqlim-investitsiyalar bilan kambag‘allik darajasi o‘rtasida bevosita bog‘liqlik mavjud bo‘lib, har 1 dollar yashil investitsiya uzoq muddatda bir necha dollar ijtimoiy foyda keltiradi.

O‘zbekistonda yashil moliyaviy vositalarni keng tatbiq etish uchun bir qator shartlar muhim. Birinchidan, normativ-huquqiy baza takomillashtirilishi lozim – xususan, yashil obligatsiyalar chiqarish, ularning daromadini maqsadli ishlatishni nazorat qilish bo‘yicha milliy standartlar ishlab chiqilishi kerak. Ikkinchidan, institutsional salohiyat oshirilishi zarur.

Raqamli moliyalashtirish – bu zamonaviy raqamli texnologiyalar yordamida moliyaviy xizmatlar ko‘rsatishni anglatadi. So‘nggi yillarda fintech rivojlanishi butun dunyoda millionlab odamlarga bank xizmatlaridan foydalanish imkonini yaratdi. Moliya xizmatlarining raqamlashtirilishi kambag‘allikni qisqartirishga xizmat qiluvchi kuchli vositadir, chunki u moliyaviy inkluziyani kengaytiradi, ya’ni ilgari bank tizimidan chetda qolgan aholining moliyaviy xizmatlarga (hisobvaraqlarga, to‘lov tizimlariga, kredit va sug‘urta mahsulotlariga) kirish imkonini oshiradi. Raqamli moliyalashtirishning kambag‘allikni qisqartirishga ta’siri bevosita va bilvosita ko‘rinishda namoyon bo‘ladi. Bevosita ta’sir shundan iboratki, raqamli moliya xizmatlari orqali moliyaviy resurslarga ega bo‘lmagan yoki an’anaviy banklarga ishonchsizlik sabab murojaat qilmagan fuqarolar (ayniqsa, qishloq aholi, yoshlar va ayollar) endi mikroqarzlar, onlayn omonatlar, pul o‘tkazmalari va sug‘urta mahsulotlaridan foydalana oladilar. Bu ularga kichik biznes boshlash, kutilmagan moliyaviy zarbalardan himoyalanish va oilaviy byudjetni rejalashtirish imkonini beradi. Bilvosita ta’sir esa umuman iqtisodiy faollikning oshishi orqali yuzaga chiqadi – masalan, raqamli to‘lovlar tizimi savdo-sotiq hajmini oshiradi, transaktsiya xarajatlarini kamaytiradi va iqtisodiyotning “soyadan chiqishiga” yordam beradi.

Islomiy moliya – shariat qonun-qoidalariga mos ravishda moliyaviy xizmatlar ko‘rsatish tizimi bo‘lib, u asosiy tamoyillari sifatida foiz stavkalarining taqiqlanishi (ribo), tavakkalchilik va foyda-zararni sheriklikda bo‘lish prinsiplarini o‘z ichiga oladi. Dunyo miqyosida islomiy moliya bozori hajmi 3 trillion AQSh dollaridan oshib ketgan va u asosan Yaqin Sharq va Janubi-Sharqiy Osiyoda jamg‘armalarni safarbar etish hamda investitsiyalarga yo‘naltirishda muhim o‘rin tutmoqda. Kambag‘allikni qisqartirish nuqtai nazaridan islomiy moliyaning qator afzalliklari bor: birinchidan, u foiz to‘lashga imkoni yo‘q yoki diniy e’tiqodi bois foizli kredit olmagan aholi qatlamlarini moliyaviy xizmatlar bilan qamrab olishga yordam beradi (ya’ni moliyaviy inklyuziyani oshiradi). Ikkinchidan, islomiy moliya vositalari (musharaka, mudaraba kabi sheriklik asosidagi moliyalashtirish) kichik biznes va tadbirkorlikni qo‘llab-quvvatlab, daromadlarni adolatli taqsimlash va iqtisodiy o‘sishdan hamma manfaatdor bo‘lishini ta’minlashga qaratilgandir. Islomiy moliyaning kambag‘allikni qisqartirishga foydasi bir necha omilda namoyon bo‘ladi:

Birinchidan, islomiy mikroqarzlar va foizsiz qarz vositalari orqali eng

nochor oilalar ham kredit manbalariga ega bo‘lishi mumkin, bu esa ularga kichik biznes ochish yoki favqulodda ehtiyojlarini qondirish imkonini beradi.

Ikkinchidan, islomiy moliya aktivlarga asoslangan moliyalashtirish tamoyiliga ega bo‘lgani uchun ko‘p hollarda real iqtisodiy loyihalarni (masalan, uy-joy qurilishi, qishloq xo‘jaligi texnikasi sotib olish) kreditlaydi va shu orqali bandlikni oshirishga hissa qo‘shadi.

Uchinchi jihati – zakot, sadaqa, vaqf kabi an’anaviy islomiy mexanizmlarni moliya tizimi bilan uyg‘unlashtirib, ijtimoiy himoya tarmoqlarini kuchaytirish mumkin. Masalan, nodavlat xayriya fondlari vaqflar orqali kambag‘allarga uy-joy yoki ta’lim grantlari taqdim etish amaliyotini kengaytirishi mumkin.

Mahalliy fondlar va jamoaviy moliyalashtirish. Mahalliy fondlar tushunchasi keng ma’noda mamlakat ichkarisidagi turli manbalardan shakllantiriladigan hamda joylarda kambag‘allikka qarshi yo‘naltiriladigan mablag‘lar majmuini anglatadi. Bunga davlatning hududiy jamg‘armalari, mahalliy budjet fondlari, xayriya va jamoat fondlari hamda hatto mahalla darajasidagi jamg‘armalar kiradi. Mahalliy fondlar orqali moliyalashtirishning asosiy afzalligi – mablag‘larning aniq manzilli va joyning o‘ziga xos ehtiyojlariga mos ravishda sarflanishidir. Markazdan turib boshqariladigan dasturlarda resurslar birmuncha “yiroqlashsa”, mahalliy darajada qaror qabul qiluvchi fondlar aholi bilan bevosita muloqotda bo‘lib, ularning real muammolarini yaxshi tushunadi. Biroq, mahalliy fondlar faoliyatida e’tibor berilishi lozim bo‘lgan masalalar ham yo‘q emas. Ulardan biri – institutsional salohiyat va monitoring. Mablag‘larning samarali va maqsadli sarflanishini ta’minlash uchun mahalliy darajada hisobot berish, audit va jamoatchilik nazoratini yo‘lga qo‘yish zarur. Yana bir jihat – barqarorlik. Mahalliy fondlar ko‘pincha byudjet yoki homiylik mablag‘lariga tayangani bois, ularning doimiyligi kafolatlanmagan bo‘lishi mumkin. Shu bois, ularning moliyaviy barqarorligini oshirish uchun mahalliy darajada daromad manbalarini shakllantirish (masalan, yer mahalliy soliqlari tushumlarining bir qismini bevosita mahalla fondlariga yo‘naltirish) ko‘rib chiqilishi mumkin.

Mahalliy fondlar samaradorligini oshirish uchun, avvalo, mahalliy byudjetlarning moliyaviy mustaqilligini kuchaytirish lozim. Keyinchalik, har bir mahalla yoki tuman darajasida kambag‘allikka qarshi kurash dasturlari uchun maxsus jamg‘arma tuzish va uning faoliyatini qonuniy tartibga solish mumkin. Bundan tashqari, shaffoflikni ta’minlash uchun mahalliy fondlarning daromad va xarajatlari bo‘yicha muntazam hisobot e’lon qilish, fuqarolar yig‘ilishlarida muhokama qilish amaliyoti yo‘lga qo‘yilishi kerak. Bu fuqarolar ishonchini oshirib, ularni fond faoliyatiga bevosita jalb etadi. Nihoyat, mahalliy fondlar tomonidan moliyalashtirilgan loyihalarning ta’sirini baholash indikatorlari ishlab chiqilishi kerak – masalan, mahalla kesimida qashshoqlik darajasi o‘zgarishi, yangi ish o‘rinlari soni, aholining turmush sifati ko‘rsatkichlari (ichimlik suvi, elektr bilan ta’minlanish va hokazo). Bunday yondashuv mablag‘lar sarfi natijadorligini o‘lchash va kelgusida resurslarni eng samarali yo‘nalishlarga yo‘naltirishga yordam beradi.

Umuman olganda, zamonaviy moliyaviy vositalarini joriy etish O‘zbekistonga moliyalashtirish manbalarini diversifikatsiya qilish, xalqaro

moliyaviy oqimlarni jalb etish va ichki resurslardan samarali foydalanish imkonini beradi. Xalqaro tajriba ko‘rsatadiki, bu vositalarning har biri o‘z o‘rnida kambag‘allikni qisqartirish jarayoniga ijobiy turtki berishi mumkin, ammo ularni tatbiq etishda mos infratuzilma, huquqiy bazani yaratish, institutsional salohiyat va ijro intizomini ta’minlash hal qiluvchi ahamiyatga ega bo‘ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. World Bank. (2024). *Poverty, Prosperity, and Planet Report 2024: Pathways Out of the Polycrisis*. Washington, D.C.

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Namangan shahrida bo‘lib o‘tgan “Kambag‘allikdan farovonlik sari” III xalqaro forumidagi “2030-yilga borib, O‘zbekistonda mutlaq kambag‘allikka to‘liq barham berish imkoniyati bor” mavzusidagi nutqi. // Prezident.uz. – 17 sentabr 2025.

3. UNESCO. Early Childhood Education Social Impact Bond: Uzbekistan, 2018–2022.–UNESCO,2025.

4. World Bank. *Uzbekistan: Promoting Early Childhood Development Project (P165316)* // World Bank Project Appraisal Document. – Washington, DC, 2019.

5. Demski J., Dong Y., McGuire P., Mojon, B. (2025). Growth of the green bond market and greenhouse gas emissions. *BIS Quarterly Review*, 11 mart 2025.

6. *UNDP, with EU and AFD, helps the Government of Uzbekistan on Green Bonds impact monitoring and* reporting. Toshkent, O‘zbekiston, 2 avgust 2024. Elektron maqola. https://www.undp.org/uzbekistan/news/undp-eu-and-afd-helps-government-uzbekistan-green-bonds-impact-monitoring-and-reporting

7. *Hamdamov S. Kambag‘allikni qisqartirish va aholini ijtimoiy himoyalashning moliyalashtirish //Qo ‘qon universiteti xabarnomasi. – 2024. – T. 13. – 64-66 b.*

ФИНАНСОВАЯ ИНКЛЮЗИЯ И ЕЁ РОЛЬ В СОКРАЩЕНИИ БЕДНОСТИ

Рузимуратов Олимжон

Самаркандский институт экономики и сервиса

PhD, и.о. доцента кафедры «Банковское дело»

Шамсиева Рухшона

Самаркандский институт экономики и сервиса

Студентка 4 курса факультета «Банковского дело и аудита»

Аннотация: *Финансовая инклюзия представляет собой важнейшее направление современного социально-экономического развития, направленное на обеспечение доступности и использования финансовых услуг всеми слоями населения, включая уязвимые и малообеспеченные группы. В условиях усиливающейся глобальной экономической дифференциации и сохраняющегося уровня бедности в ряде стран, расширение доступа к финансовым ресурсам становится ключевым инструментом повышения уровня жизни и стимулирования экономической*

активности. Настоящая работа посвящена исследованию роли финансовой инклюзии в сокращении бедности, а также анализу механизмов, посредством которых расширение финансового доступа способствует экономической интеграции населения.

В статье рассматриваются теоретические основы финансовой инклюзии, включая её сущность, цели и основные компоненты, такие как доступность банковских счетов, кредитных продуктов, страхования и цифровых финансовых сервисов. Особое внимание уделяется влиянию финансовой инклюзии на микро- и макроэкономические процессы, включая рост предпринимательской активности, повышение финансовой грамотности населения, снижение транзакционных издержек и укрепление устойчивости домохозяйств к экономическим шокам. Отмечается, что финансовая инклюзия способствует формированию более равномерного распределения ресурсов и создает предпосылки для устойчивого экономического роста. В рамках исследования анализируются современные тенденции развития финансовой инклюзии, включая цифровизацию финансовых услуг, распространение мобильных платежных систем и развитие финтех-решений. Подчеркивается, что цифровые технологии играют значительную роль в расширении охвата финансовыми услугами, особенно в регионах с ограниченной банковской инфраструктурой. Рассматриваются также основные барьеры на пути повышения уровня финансовой инклюзии, такие как низкий уровень финансовой грамотности, институциональные ограничения, недоверие к финансовым институтам и недостаточная развитость инфраструктуры.

Ключевые слова: финансовая инклюзия, доступ к финансовым услугам, бедность, сокращение бедности, банковские услуги, цифровые финансовые технологии, финтех, мобильные платежи, микрофинансирование, финансовая грамотность, социально-экономическое развитие, неформальный сектор экономики, устойчивое развитие, экономическое неравенство, доступ к кредитам, страховые услуги, сбережения домохозяйств, финансовая доступность, государственная политика, инклюзивный рост, цифровая экономика, платежная инфраструктура, финансовая стабильность, малый и средний бизнес, уязвимые группы населения.

Введение: В современных условиях глобализации и трансформации мировой экономики вопросы сокращения бедности и обеспечения устойчивого экономического роста приобретают особую актуальность. Несмотря на значительные достижения в области экономического развития ряда стран, проблема бедности по-прежнему остается одной из ключевых социальных и экономических проблем, требующих комплексного решения. В этом контексте финансовая инклюзия выступает одним из важнейших инструментов, способствующих расширению экономических возможностей населения и снижению уровня социального неравенства.

Финансовая инклюзия предполагает создание условий, при которых

физические и юридические лица имеют доступ к широкому спектру финансовых услуг, включая банковские счета, кредитование, страхование, платежные и инвестиционные продукты. При этом доступ к финансовым услугам должен быть не только формальным, но и эффективным, то есть сопровождаться возможностью их регулярного и безопасного использования на приемлемых условиях. Особое значение финансовая инклюзия приобретает для малообеспеченных слоев населения, сельских жителей и представителей неформального сектора экономики, которые традиционно сталкиваются с ограниченным доступом к финансовым ресурсам.

Одним из ключевых факторов, обусловливающих важность финансовой инклюзии, является её способность выступать катализатором экономической активности. Наличие доступа к финансовым услугам позволяет домохозяйствам более эффективно управлять своими доходами и расходами, формировать сбережения, инвестировать в образование, здравоохранение и предпринимательскую деятельность. В свою очередь, это способствует повышению уровня доходов и улучшению качества жизни населения, что напрямую связано с сокращением бедности.

Кроме того, финансовая инклюзия играет важную роль в снижении уязвимости домохозяйств к экономическим и внешним шокам. Доступ к страховым продуктам, кредитным линиям и сберегательным инструментам позволяет сглаживать финансовые колебания и поддерживать стабильный уровень потребления в условиях нестабильной экономической среды. Это особенно важно для стран с развивающейся экономикой, где население часто сталкивается с ограниченными возможностями социальной защиты.

Основная часть: Финансовая инклюзия выступает одним из ключевых факторов, определяющих уровень вовлеченности населения в формальную экономику. Её значение особенно возрастает в условиях, когда значительная часть населения в развивающихся странах остается вне банковской системы или ограничена в доступе к финансовым услугам. Недостаточный доступ к финансовым инструментам приводит к тому, что домохозяйства вынуждены полагаться на неформальные источники финансирования, которые, как правило, сопровождаются высокими издержками, отсутствием правовой защиты и повышенными рисками.

Одним из основных механизмов влияния финансовой инклюзии на сокращение бедности является расширение доступа к кредитным ресурсам. Возможность получения кредита позволяет домохозяйствам инвестировать в образование, здравоохранение, развитие предпринимательской деятельности и улучшение жилищных условий. В частности, доступ к микрокредитованию способствует развитию малого бизнеса, который часто является основным источником занятости и дохода для малообеспеченных слоев населения[5]. При этом даже небольшие финансовые ресурсы могут оказать существенное влияние на повышение уровня доходов при их

[5] Beck, T., Demirgüç-Kunt, A. *Access to Finance: An Unfinished Agenda*. World Bank Economic Review, 2008.

эффективном использовании.

Другим важным каналом является стимулирование сбережений. Наличие банковского счета и доступ к депозитным продуктам способствует формированию финансовой дисциплины и накоплению ресурсов. Сбережения позволяют домохозяйствам сглаживать потребление в периоды экономической нестабильности, снижая их уязвимость к внешним шокам, таким как потеря работы, снижение доходов или рост цен. В этом контексте финансовая инклюзия способствует повышению финансовой устойчивости населения и снижению риска попадания в бедность[6]. Особое значение имеет развитие цифровых финансовых технологий, которые существенно расширяют охват финансовыми услугами. Мобильные платежные системы, интернет-банкинг и финтех-платформы позволяют предоставлять финансовые услуги без необходимости физического присутствия в банковских отделениях. Это особенно важно для сельских и удаленных регионов, где традиционная банковская инфраструктура развита слабо. Цифровизация снижает операционные издержки финансовых организаций и делает услуги более доступными для широких слоев населения[7].

Кроме того, цифровые технологии способствуют повышению прозрачности финансовых операций и снижению уровня теневой экономики. Безналичные платежи позволяют отслеживать финансовые потоки, что способствует улучшению налоговой дисциплины и расширению налоговой базы государства. В долгосрочной перспективе это создает дополнительные ресурсы для финансирования социальных программ, направленных на борьбу с бедностью.

Финансовая грамотность населения является неотъемлемым элементом эффективной финансовой инклюзии. Даже при наличии доступа к финансовым услугам их неправильное использование может привести к негативным последствиям, таким как чрезмерная задолженность или финансовые потери. Поэтому повышение уровня финансовой грамотности способствует более рациональному принятию финансовых решений, улучшению управления личными финансами и более эффективному использованию финансовых инструментов[8].

С институциональной точки зрения важную роль играет государственная политика, направленная на развитие финансовой инфраструктуры и создание благоприятных условий для расширения финансовой доступности. Государственные программы могут включать субсидирование процентных ставок, поддержку микрофинансовых организаций, развитие цифровых платежных систем и внедрение регуляторных механизмов, стимулирующих конкуренцию в финансовом секторе. В ряде стран реализация подобных мер позволила значительно увеличить долю населения, имеющего доступ к банковским услугам.

---

[6] World Bank. *Global Financial Development Report: Financial Inclusion*. Washington, DC, 2014.
[7] Demirgüç-Kunt, A., Klapper, L., Singer, D. *The Global Findex Database 2021*. World Bank, 2022.
[8] Lusardi, A., Mitchell, O. S. *The Economic Importance of Financial Literacy*. Journal of Economic Literature, 2014.

Заключение: Проведённый анализ позволяет сделать вывод о том, что финансовая инклюзия является одним из ключевых факторов, способствующих сокращению бедности и обеспечению устойчивого социально-экономического развития. В современных условиях, характеризующихся ускоренной цифровизацией и трансформацией финансовых систем, расширение доступа населения к финансовым услугам приобретает стратегическое значение как для отдельных стран, так и для мировой экономики в целом.

Финансовая инклюзия оказывает комплексное воздействие на экономику, затрагивая как микроуровень домохозяйств, так и макроэкономические показатели. На уровне домохозяйств доступ к финансовым услугам позволяет более эффективно управлять доходами и расходами, формировать сбережения, снижать уязвимость к экономическим шокам и повышать уровень благосостояния. Возможность использования кредитных ресурсов открывает дополнительные перспективы для инвестирования в образование, здравоохранение и предпринимательскую деятельность, что способствует увеличению доходов и выходу из состояния бедности[9].

На макроуровне развитие финансовой инклюзии способствует расширению финансового сектора, повышению эффективности распределения ресурсов и стимулированию экономического роста. Включение ранее не охваченных слоев населения в формальную финансовую систему приводит к увеличению объема финансовых потоков, росту инвестиционной активности и укреплению налоговой базы государства. В результате формируются предпосылки для более устойчивого и инклюзивного экономического развития.

Таким образом, финансовая инклюзия выступает не только как инструмент расширения доступа к финансовым услугам, но и как важный фактор сокращения бедности и повышения уровня жизни населения.

Список использованных источников

1. World Bank. *Global Financial Development Report: Financial Inclusion*. — Washington, DC: World Bank, 2014.

2. Demirgüç-Kunt A., Klapper L., Singer D. *The Global Findex Database 2021: Financial Inclusion, Digital Payments, and Resilience in the Age of COVID-19*. — Washington, DC: World Bank, 2022.

3. Beck T., Demirgüç-Kunt A. Access to Finance: An Unfinished Agenda // *The World Bank Economic Review*. — 2008. — Vol. 22(3). — P. 383–396.

4. Lusardi A., Mitchell O. S. The Economic Importance of Financial Literacy: Theory and Evidence // *Journal of Economic Literature*. — 2014. — Vol. 52(1). — P. 5–44.

5. Центральный банк Республики Узбекистан. *Отчёты о финансовой стабильности и развитии банковского сектора*. — Ташкент, 2022–2024.

[9] World Bank. *Global Financial Development Report: Financial Inclusion*. Washington, DC, 2014.

6. Агентство по развитию финансового рынка Республики Узбекистан. *Стратегии и аналитические материалы по развитию финансового рынка*. — Ташкент, 2021–2024.

7. Государственный комитет Республики Узбекистан по статистике. *Официальная статистика по уровню бедности и доходам населения*. — Ташкент, 2023–2025.

TIJORAT BANKLARI KAPITALLASHUVINI VA MOLIYAVIY BARQARORLIGINI TA'MINLASH ORQALI BANK DAROMAD BAZASINI OSHIRISH: MUAMMO VA YECHIMLAR

Togayev Salim Sobirovich
TDIU, Bank hisobi va auditi kafedrasi dotsenti, PhD
tel: 937208686, sts-bank@bk.ru
Xolboyev Soxibjon Toxir o'g'li
***TDIU,** Samarqand filiali magistri*

***Annotatsiya**. Mazkur tezisda tijorat banklari kapitallashuvi va moliyaviy barqarorligini mustahkamlash orqali banklarning daromad bazasini kengaytirish masalalari tahlil qilingan. Tadqiqotda O'zbekistonning bank tizimini isloh qilish bo'yicha qabul qilingan strategik hujjatlar, xususan "O'zbekiston – 2030" strategiyasi, 2020–2025-yillarga mo'ljallangan bank tizimini isloh qilish strategiyasi, 2026-yil uchun "Mahallani rivojlantirish va jamiyatni yuksaltirish yili" davlat dasturi hamda kapital monandligiga oid yangilangan prudensial talablar asosida amalga oshirilayotgan islohotlar yoritilgan.*

***Kalit so'zlar**: tijorat banki, kapitallashuv, moliyaviy barqarorlik, daromad bazasi, prudensial nazorat, kapital yetarliligi, bank islohotlari, risklarni boshqarish, rentabellik, bank sektori.*

***Аннотация**. В данной работе анализируются вопросы расширения доходной базы банков путем укрепления капитализации и финансовой стабильности коммерческих банков. Исследование охватывает стратегические документы, принятые по реформе банковской системы Узбекистана, в частности, стратегию «Узбекистан – 2030», стратегию реформы банковской системы на 2020-2025 годы, государственную программу «Год развития общин и социального подъема» на 2026 год, а также реформы, реализуемые на основе обновленных пруденциальных требований к достаточности капитала.*

***Ключевые слова**: коммерческий банк, капитализация, финансовая стабильность, доходная база, пруденциальный надзор, достаточность капитала, банковские реформы, управление рисками, прибыльность, банковский сектор.*

***Abstract**. This thesis analyzes the issues of expanding the income base of banks by strengthening the capitalization and financial stability of commercial*

banks. The study covers the strategic documents adopted on the reform of the banking system of Uzbekistan, in particular, the "Uzbekistan - 2030" strategy, the banking system reform strategy for 2020-2025, the state program "Year of Community Development and Society Upliftment" for 2026, and the reforms being implemented on the basis of updated prudential requirements for capital adequacy.

***Keywords**: commercial bank, capitalization, financial stability, revenue base, prudential supervision, capital adequacy, banking reforms, risk management, profitability, banking sector.*

Bugungi kunda bank tizimining barqaror faoliyati mamlakat iqtisodiyotining uzluksiz moliyalashtirilishi, investitsion jarayonlarning qo‘llab-quvvatlanishi va aholi hamda biznes subyektlarining moliyaviy xizmatlarga bo‘lgan ishonchini mustahkamlashda hal qiluvchi o‘rin tutadi. Shu nuqtai nazardan, tijorat banklari kapitallashuvini oshirish va moliyaviy barqarorligini ta’minlash masalasi nafaqat bank ichki boshqaruvining, balki makroiqtisodiy siyosatning ham eng muhim yo‘nalishlaridan biriga aylangan. Bank kapitalining yetarliligi bankning tavakkalchiliklarni qoplash qobiliyatini belgilaydi, moliyaviy barqarorlik esa resurs bazasining uzluksizligi, aktivlar sifati va daromadlar barqarorligining asosiy kafolati hisoblanadi.

“O‘zbekiston–2030” strategiyasida barqaror iqtisodiy o‘sish orqali daromadi o‘rtachadan yuqori bo‘lgan davlatlar qatoriga kirish, moliya-bank tizimini zamonaviylashtirish va iqtisodiyotda xususiy sektor ulushini kengaytirish ustuvor vazifalar sifatida belgilangan[10]. Shuningdek, 2020–2025-yillarga mo‘ljallangan O‘zbekiston Respublikasining bank tizimini isloh qilish strategiyasi bank tizimida davlat ulushini kamaytirish, tijorat banklarini transformatsiya qilish, zamonaviy bank standartlari va axborot texnologiyalarini joriy etish hamda investorlar uchun jozibador bank sektorini shakllantirishni ko‘zda tutilgan[11].

Bank kapitali va rentabellik o‘rtasidagi bog‘liqlik bo‘yicha ilmiy adabiyotlarda turli yondashuvlar mavjud. Allen N. Berger bank kapitali va daromadlilik o‘rtasida ijobiy bog‘liqlik mavjudligini, kuchli kapital bazasi bankning tavakkalchilikka chidamliligini oshirishi bilan birga, bozor ishonchini ham mustahkamlashini ta’kidlaydi[12].

O‘zbekistonda bank tizimini isloh qilishning huquqiy va institutsional bazasi so‘nggi yillarda sezilarli kuchaydi. 2020–2025-yillarga mo‘ljallangan bank tizimini isloh qilish strategiyasining maqsadi zamonaviy bank tizimini shakllantirish, banklarning investitsiyaviy jozibadorligini oshirish va bank xizmatlarining yangi standartlarini joriy etishdan iborat etib belgilangan. Bank tizimini isloh qilishda prudensial talablarning yangilanishi alohida ahamiyatga ega.

[10] https://lex.uz/docs/-6600413
[11] https://lex.uz/docs/-4811025
[12] https://www.jstor.org/stable/2077877

1-jadval

Bank tizimi daromadlik ko‘rsatkichlari[13]

	01.03.25 y.	**01.03.26 y.**
Soliq to‘langunga qadar sof foydaning jami aktivlarga nisbati (ROA)	2,1	2,2
Soliq to‘langunga qadar sof foydaning jami kapitalga nisbati (ROE)	11,6	13,4
Sof foizli daromadlarning jami aktivlarga nisbati	4,4	4,0
Kreditlar bo‘yicha olingan sof foizli daromadlarning jami kredit qo‘yilmalariga nisbati	6,4	6,1
Sof foizli daromadlarning jami majburiyatlarga nisbati	5,2	4,7
Sof foizli marjaning jami aktivlarga nisbati	4,5	4,0

1-jadvaldan ko‘rish mumkinki, 2026-yil 1-mart holatida o‘tgan shu davrga mos ravishda O‘zbekiston bank tizimi daromadlik ko‘rsatkichlaridan Soliq to‘langunga qadar sof foydaning jami aktivlarga nisbati (ROA) 0,7 foizli punktga, Soliq to‘langunga qadar sof foydaning jami kapitalga nisbati (ROE) 1,8 foizli punktga oshgan bo‘lsa, Sof foizli daromadlarning jami aktivlarga nisbati 0,4 foizli punktga, Kreditlar bo‘yicha olingan sof foizli daromadlarning jami kredit qo‘yilmalariga nisbati 0,3 foizli punktga, Sof foizli daromadlarning jami majburiyatlarga nisbati 0,5 foizli punktga, Sof foizli marjaning jami aktivlarga nisbati 0,5 foizli punktga kamaygan[14].

Bank daromad bazasi deganda bankning foizli va foizsiz daromadlarining barqaror, diversifikatsiyalashgan va uzoq muddatli manbalari tushuniladi. Markaziy bankning 2024-yil hisobotiga ko‘ra, banklar jami daromadlarining 67 foizi foizli daromadlar, 33 foizi foizsiz daromadlar hissasiga to‘g‘ri kelgan. Foizli daromadlarning 91 foizi kredit va mijozlarning majburiyatlari bilan bog‘liq operatsiyalardan shakllangan. Bu holat O‘zbekiston bank tizimida daromad bazasi hanuz asosan kreditlash faoliyatiga tayanayotganini ko‘rsatadi.

2-jadval

Bank tizimi jami kapitali monandlilik darajasi[15]

Ko‘rsatkichlar nomi	**01.03.2025 y.**		**01.03.2026 y.**	
	mlrd. so‘m	ulushi, foizda	mlrd. so‘m	ulushi, foizda
I darajali kapital	113 396	87,4%	136 837	88,2%
II darajali kapital	16 392	12,6%	18 388	11,8%
Jami regulyativ kapital	129 788	100%	155 225	100%
Kapital monandlilik darajasi	*17,4%*		*18,3%*	
I darajali kapital monandlilik darajasi	*15,2%*		*16,2%*	
I darajali asosiy kapital monandlilik darajasi	*15,1%*		*15,7%*	

2-jadvaldan ko‘rinib turibdiki, O‘zbekiston bank tizimi jami kapitali

[13] https://cbu.uz/uz/statistics/bankstats/3660562/
[14] Markaziy bank sayti ma’lumotlari bo‘yicha muallif hisob-kitobi
[15] https://cbu.uz/uz/statistics/bankstats/3660567/

monandlilik darajasining barcha ko‘rsatkichlari 2026-yil 1-mart holatida 2025-yil 1-mart holatiga nisbatan o‘sish tendensiyasiga ega. Jumladan, kapital monandlilik darajasi 0,7 foizli punktga, I darajali kapital monandlilik darajasi 1,0 foizli punktga va I darajali asosiy kapital monandlilik darajasi 0,6 foizli punktga oshgan.

Moliyaviy barqarorlik bank daromad bazasining “himoya qatlami” vazifasini bajaradi. Likvidlik ko‘rsatkichlari, kapital buferlari, risklarni boshqarish tizimi, aktivlarni baholash va provizionlash sifati mustahkam bo‘lsa, bankning foyda olish qobiliyati ko‘proq barqaror bo‘ladi. Aksincha, sifatsiz aktivlar, yuqori xarajatlar va noto‘g‘ri kredit siyosati hatto yuqori daromadli davrlarda ham kapitalning yemirilishiga olib kelishi mumkin.

Yuqoridagilardan kelib chiqib, tijorat banklari kapitallashuvini va moliyaviy barqarorligini ta’minlash orqali bank daromad bazasini oshirishdagi ayrim muammolarni keltirib o‘tmoqchimiz:

-banklar daromad bazasining yetarli darajada diversifikatsiya qilinmaganidir. Jami daromadlarda foizli daromadlarning ustunligi banklarning kredit bozoridagi tebranishlarga haddan tashqari bog‘liqligini anglatadi. Agar iqtisodiyotda kredit riski ortsa yoki qaytmas kreditlar ulushi oshsa, bu darhol bankning foydaliligiga ta’sir ko‘rsatadi.

-kapital va daromad o‘rtasidagi mutanosiblikning har doim ham samarali emasligi. Amaliyotda ayrim banklarda kapital yetarliligi regulyator talabiga javob berishi mumkin, biroq ushbu kapital daromad keltiruvchi aktivlarga optimal joylashtirilmagan bo‘lsa, rentabellik past bo‘lib qoladi.

-operatsion va foizsiz xarajatlarning tez o‘sishi. Markaziy bank hisobotida aynan foizsiz xarajatlarning sezilarli oshishi rentabellik pasayishining omili sifatida ko‘rsatilgan. Bu bank tizimida xarajatlarni boshqarish, filial tarmog‘i samaradorligi, raqamlashtirish samarasi va biznes-jarayonlarni optimallashtirish bo‘yicha ishlar yetarli darajada yakunlanmaganini ko‘rsatadi.

-imtiyozli kreditlar va ma’muriy yo‘naltirilgan resurslarning yuqori ulushi bilan bog‘liq xavflardir. 2026-yilgi davlat dasturida ham umumiy kredit portfelida imtiyozli kreditlar ulushini bosqichma-bosqich kamaytirish vazifasi qo‘yilgan.

-transformatsiya va xususiylashtirish jarayonlarining barcha banklarda bir xil sur’atda kechmayotganidir. Strategik hujjatlarda bank sektorida davlat ulushini kamaytirish va zamonaviy standartlarni joriy etish maqsadi aniq qo‘yilgan bo‘lsa-da, ayrim banklarda korporativ boshqaruv, tavakkalchiliklarni boshqarish va tijorat tamoyillariga o‘tish jarayoni vaqt talab qilmoqda.

Keltirib o‘tilgan ushbu muammolarga quyidagicha yechimlar berilishi maqsadga muvofiqdir.

Birinchidan, tijorat banklari daromad bazasini oshirish uchun kapital sifati va tarkibini mustahkamlash zarur. Bunda foydani maksimal darajada kapitalizatsiya qilish, qo‘shimcha aksiyalar emissiyasi, strategik investorlarni jalb etish va 3697-sonli yangi prudensial talablar asosida kapital elementlarini sifat jihatidan yaxshilash muhim ahamiyatga ega.

Ikkinchidan, daromad bazasini diversifikatsiya qilish lozim. Banklar kredit foizlaridan tashqari hisob-kitob xizmatlari, ekvayring, treyd-faynens,

transchegaraviy to‘lovlar, trezori operatsiyalari, aktivlarni boshqarish, maslahat xizmatlari va raqamli platformalardan olinadigan komission daromadlarni kengaytirishi kerak.

Uchinchidan, kredit portfeli sifati va riskka mos narxlash mexanizmlarini kuchaytirish kerak. Rentabellikni sun’iy ravishda faqat kredit hajmini oshirish hisobiga emas, balki qarz oluvchining haqiqiy to‘lov qobiliyati, sektor riski, garov sifati va pul oqimlari asosida differensial baholash orqali ta’minlash lozim.

To‘rtinchidan, operatsion xarajatlarni qisqartirish va samaradorlikni oshirish uchun raqamli transformatsiyani chuqurlashtirish zarur.

Beshinchidan, imtiyozli kreditlashni bosqichma-bosqich maqbullashtirish va bozor tamoyillariga yaqinlashtirish kerak. Bu banklarning resurs narxini, riskni baholash intizomini va real rentabellikni to‘g‘ri aks ettirishga yordam beradi.

Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, tijorat banklari kapitallashuvini va moliyaviy barqarorligini ta’minlash bank daromad bazasini oshirishning markaziy shartlaridan biridir. Kuchli kapital bankka tavakkalchiliklarni qoplash, kredit portfelini barqaror yuritish, yangi xizmatlarni joriy etish va bozorda ishonchni mustahkamlash imkonini beradi. Moliyaviy barqarorlik esa ushbu kapitalning saqlanishi va ko‘payishiga xizmat qiluvchi ichki muhitni yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 11-sentabrdagi PF-158-son Farmoni, “O‘zbekiston – 2030” strategiyasi to‘g‘risida.

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 12-maydagi PF-5992-son Farmoni, “2020–2025-yillarga mo‘ljallangan O‘zbekiston Respublikasining bank tizimini isloh qilish strategiyasi to‘g‘risida”.

3. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki boshqaruvining 2025-yil 28-oktabrdagi 3697-son qarori, “Banklar kapitalining monandligiga qo‘yiladigan talablar to‘g‘risidagi nizomni tasdiqlash haqida”.

4. Berger, A. N. “The Relationship between Capital and Earnings in Banking.

5. https://lex.uz/docs/-6600413

6. https://lex.uz/docs/-4811025

7. https://www.jstor.org/stable/2077877

8. https://cbu.uz/uz/statistics/bankstats/3660562/

9. https://cbu.uz/uz/statistics/bankstats/3660567/

10. Markaziy bank sayti ma’lumotlari bo‘yicha muallif hisob-kitobi

KAMBAG‘ALLIKNI QISQARTIRISHDA INNOVATSION MOLIYAVIY MEXANIZMLARNING SHAKLLANISHI

Xamdamov Shavkat Komilovich
TDIU, “Moliya va moliyaviy texnologiyalar” kafedrasi professori, PhD, professor
shavkat1718@gmail.com, +998935797987

Annotatsiya. *Maqolada innovatsion moliyaviy mexanizmlarning mohiyati, ularning an’anaviy moliyalashtirish usullaridan farqi hamda iqtisodiy rivojlanish va kambag‘allikka qarshi kurashdagi ahamiyati tahlil qilingan. Innovatsion moliya vositalari orqali moliyaviy resurslarni safarbar etish, xususiy sektorni jalb qilish, raqamli texnologiyalarni keng qo‘llash va davlat-xususiy sheriklikni rivojlantirish zarurligi asoslab berilgan. Shuningdek, O‘zbekistonda ushbu mexanizmlarni kengaytirish yo‘nalishlari, jumladan, huquqiy bazani mustahkamlash, investitsiya siyosatini takomillashtirish va raqamli infratuzilmani rivojlantirish masalalari yoritilgan.*

Kalit so‘zlar: *innovatsion moliyalashtirish, moliyaviy mexanizmlar, davlat-xususiy sheriklik, investitsiyalar, raqamli moliya, crowdfunding, iqtisodiy rivojlanish, kambag‘allikka qarshi kurash, moliyaviy infratuzilma*.

Ilmiy adabiyotlar va xalqaro tashkilotlar ma’lumotlariga ko‘ra, innovatsion moliyaviy mexanizmlar an’anaviy moliyalashtirish yo‘llaridan farq qiladigan, moliya jalb etish va taqsimlash usullarini nazarda tutadi. Jaxon bankining ta’kidlashicha, innovatsion moliyalashtirish an’anaviy davlat byudjeti yoki xalqaro obligatsiyalar chiqarishdan farq qilib, birdamlik asosidagi yangi manbalar, davlat–xususiy sheriklik va boshqa instrumentlar orqali o‘ziga xos moliyaviy oqimlarni yaratishni o‘z ichiga oladi. Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti esa innovatsion moliya vositalarini loyiha va davlat daromadlarini birlashtirib moliyalashtirish, yangi soliqlar yoki mablag‘ yig‘ish mexanizmlari (masalan, ma’lum maqsadlar uchun mo‘ljallangan soliq yoki xayriya yig‘imlari) hamda kafolat va mukofotlar orqali bo‘shliqni to‘ldirishni o‘z ichiga oladi deb ta’kidlaydi [1]. Boshqacha aytganda, innovatsion moliyalashtirish – an’anaviy davlat byudjetidan tashqari, investorlar va jamiyatni jalb etuvchi yangi mexanizmlar majmuasidir.

Jamiyatda iqtisodiy va texnologik yuksalishni rag‘batlantirish uchun ko‘pincha kapital yetishmovchiligi muammo sifatida qoladi. Masalan, hamyonbop tadqiqotlar va amaliy loyihalarni moliyalashtirish uchun an’anaviy kreditorlar resurslari yetarli bo‘lmasligi ko‘p innovatsion g‘oyalarni amalga oshmay qolishiga olib keladi. Shu bois, mustahkam innovatsion moliyaviy mexanizmni shakllantirish investitsiya mablag‘lari va rag‘batlar tizimini aniqlik bilan tashkil etish orqali bozor talablariga javob beruvchi yangi texnologiya va jarayonlarni tezda rivojlantirish imkonini beradi.

Zamonaviy dunyoda kambag‘allikka qarshi kurashishda an’anaviy usullar bilan bir qatorda tobora ko‘proq **innovatsion moliyaviy mexanizmlar** joriy

etilmoqda. Innovatsion moliyaviy mexanizmlar deganda, odatiy davlat byudjeti yoki tijorat banklari faoliyatidan tashqari, yangi yondashuvlarga asoslangan, moliyaviy resurslarni safarbar etishning noan'anaviy va ijodiy usullari tushuniladi. Ular xususiy sektor, xalqaro tashkilotlar va nodavlat tashabbuslarni jalb qilgan holda qo‘shimcha mablag‘ va yangi texnologiyalarni ishga solish bilan ajralib turadi.

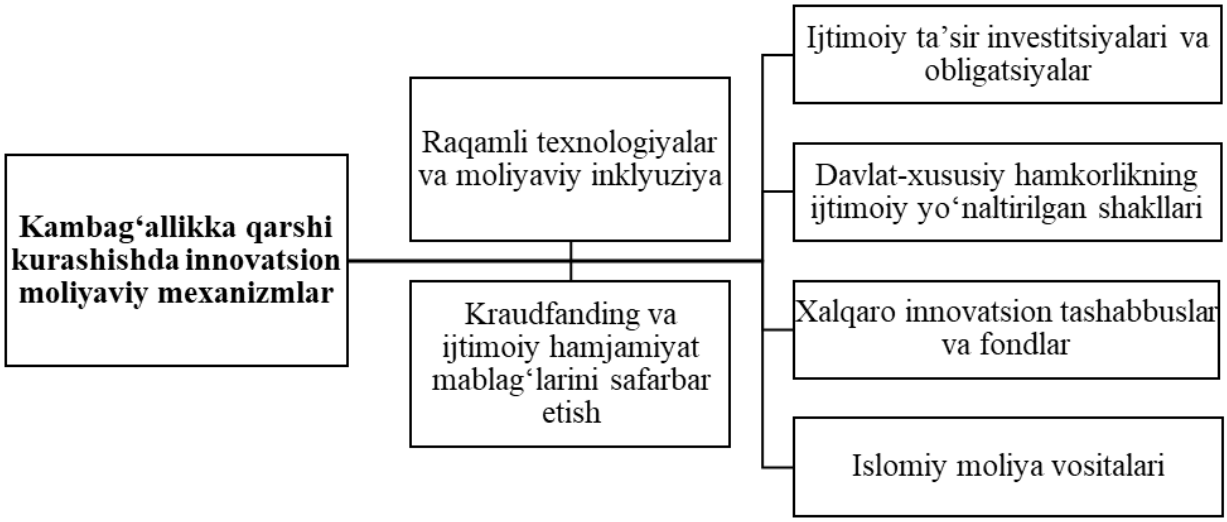

1-rasm. Kambag‘allikka qarshi kurashishda innovatsion moliyaviy mexanizmlar

Bunday mexanizmlarning shakllanishi asosan yuqorida 1-rasmda ko‘rrsatilgan tamoyillarga asoslanadi (1-rasm).

Innovatsion moliyaviy mexanizmlarning konseptual asosi shundan iboratki, ular **bir nechta tomonlar manfaatini uyg‘unlashtirishga** qaratilgan. Masalan, raqamli moliyaviy xizmatlarda telekom kompaniyalari, banklar va iste'molchilar manfaatdorligi uyg‘unlashadi (hamkorlikdan hammaga foyda); ijtimoiy obligatsiyalarda davlat va investorlarning riski va foydasi bo‘lishib olinadi; kraudfandingda esa ehson qiluvchilar o‘z yordamining aniq natijasini ko‘rib ma'naviy qoniqish hosil qiladi, loyiha esa mablag‘ga ega bo‘ladi. Bu mexanizmlarning barchasida **shaffoflik, hisobdorlik va natijadorlik** muhim tamoyillar hisoblanadi – chunki innovatsion mexanizmlar aksariyat hollarda yangi ishtirokchilar pulini jalb qilish evaziga ishlaydi, ular esa sarflangan pulning natijasini ko‘rishni xohlaydilar.

Tahlillar shuni ko‘rsatdiki, O‘zbekistonda innovatsion moliyaviy mexanizmlarni yanada kengaytirish uchun quyidagi asosiy yo‘nalishlarga e'tibor qaratish lozim (2-rasm):

– ***Moliyalashtirish kanallarini diversifikatsiya qilish.*** Davlat institutlaridan tashqari, xususiy sektordan va xalqaro moliya organlaridan foydalanishga turtki beruvchi mexanizmlar muhim. Masalan, aralash moliyalashtirish strategiyasini joriy etib, davlat mablag‘ini qo‘shimcha kafolatlar bilan xususiy investitsiyalar uchun katalizator sifatida ishlatish lozim. Favqulodda yoki natijaviy moliyalashtirish usullari va ijtimoiy investitsiya obligatsiyalari singari innovatsion vositalar ham keng qo‘llanilishi mumkin.

Xususiy sektorni jalb etishni rag‘batlantirish. Soliq va imtiyoz tizimida qo‘shimcha o‘zgartirishlar kiritib, innovatsion loyihalarga sarmoya kiritishni jozibador qilish kerak.

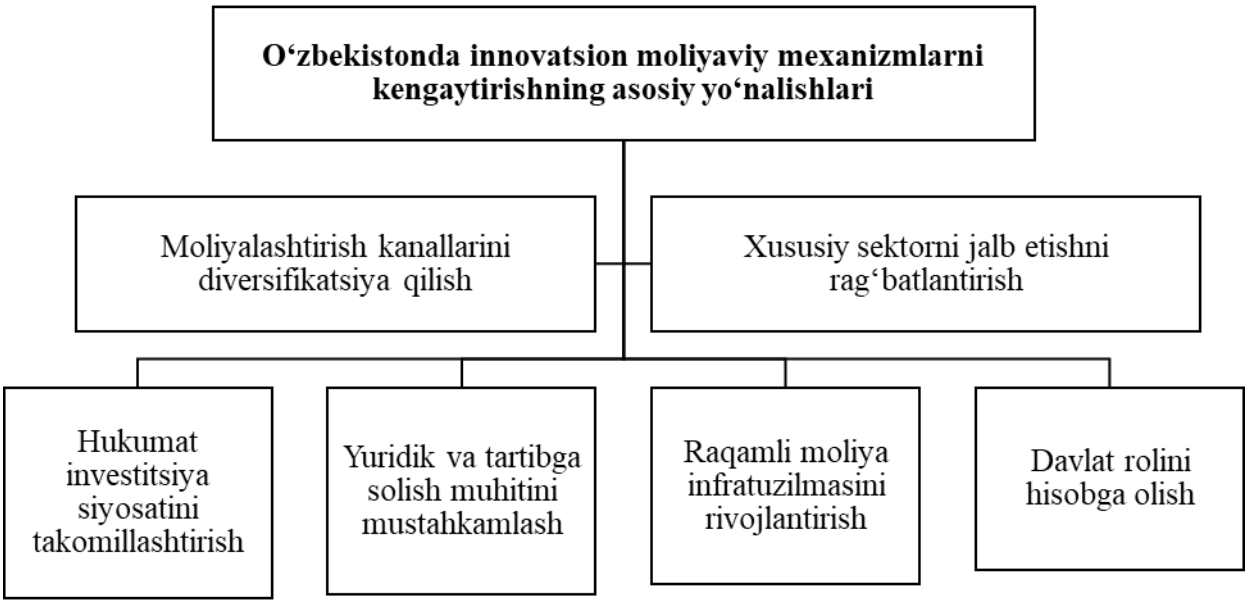

2-rasm. O‘zbekistonda innovatsion moliyaviy mexanizmlarni kengaytirishning asosiy yo‘nalishlari

Masalan, yuqori texnologiyali va ekoinnovatsion kompaniyalarga qulayliklar yaratish – kengaytirilgan soliqlardan ozod qilish yoki qaytarilmaydigan grantlar ajratish kabi chora-tadbirlar samara beradi. Bundan tashqari, davlat va xususiy sektor hamkorligida innovatsion klasterlar va texnoparklarni rivojlantirish orqali texnik bilim va moliya oqimlarini birlashtirish mumkin.

– ***Hukumat investitsiya siyosatini takomillashtirish.*** Davlat moliyasining samaradorligini oshirish uchun aralash fondlarni tashkil etish va alohida innovatsiya jamg‘armalarini yaratish maqsadga muvofiq. Masalan, jamoat fondlarini xususiy venchur fondlariga yoki aralash fondlarga aylantirish, davlat banklari orqali ta’sir investitsiyalarini jalb etish mumkin. BMT va Iqtisodiy forum ekspertlari tavsiyasiga ko‘ra, davlat investitsiyasini xususiy kapital bilan birlashtirish – barqarorlik va samaradorlikni oshirishning muhim omili [2].

– ***Yuridik va tartibga solish muhitini mustahkamlash.*** Innovatsion moliyaviy instrumentlar uchun huquqiy asoslarni mustahkamlash zarur. Bu sohada xalqaro tajribada muvaffaqiyatli bo‘lgan kontraktsion kafolatlar, ipoteka-fondlari va ushbu usullarga ijtimoiy himoya mexanizmlarini integratsiyalash lozim. Shuningdek, qiyinchiliklarga duch kelgan kichik va o‘rta korxonalar uchun moliyaviy ko‘mak dasturlarini (garantiyalar, qarz subsidiyalari) kengaytirish tavsiya etiladi.

– ***Raqamli moliya infratuzilmasini rivojlantirish.*** Innovatsion loyihalarni moliyalashtirishda zamonaviy texnologiyalar faol qo‘llanilishi lozim. Raqamli to‘lov tizimlari, moliyaviy texnologiyalar (fintech) va blokcheyn-platformalari orqali investitsiyalar oqimini onlayn muvofiqlashtirish, shuningdek, startaplar uchun crowdfunding va masala-hissiya platformalari yaratish taklif etiladi.

Raqamli identifikatsiya va elektron hukumat tizimlari biznes muhitini soddalashtirib, yangi moliyaviy xizmatlar uchun asos yaratadi.

– ***Davlat rolini hisobga olish.*** Innovatsion moliyalashtirishda davlatning o‘rni keng va ko‘p qirralidir. Tartibga soluvchi sifatida hukumat iqtisodiyotni isloh qilish va xususiy investitsiyalarni rag‘batlantirish uchun qulay qonuniy bazani yaratmoqda. Misol uchun, yaqin yillarda qabul qilingan qonun va farmonlarda startaplar uchun soddalashtirilgan soliq rejimi, ipoteka va kafolatlar berish mexanizmlari, shuningdek davlat investitsiya fondlari faoliyatini kuchaytirish ko‘zda tutilgan. Davlat banklarining venchur fondlar tashkil etish va innovatsion loyihalarni kreditlash huquqiga ega bo‘lishi innovatsion moliyalashtirish infratuzilmasini kengaytirdi.

Shu bilan birga, hukumat raqamli infratuzilmani kengaytirib, butun iqtisodiyotning innovatsion potentsialini oshirishga xizmat qilmoqda. Masalan, 2020–2030 yillarga mo‘ljallangan raqamli iqtisodiyot konsepsiyasi doirasida internet tarmoqlari va ma’lumot markazlari hamda yuqori tezlikli aloqa yurt bo‘ylab kengaytirilmoqda. IT-Park va boshqa texnoparklar negizida zamonaviy laboratoriyalar, inkubatorlar va digital-markazlar tashkil etildi. Fuqarolar va tadbirkorlar uchun elektron hukumat xizmatlari, raqamli bank xizmatlari va onlayn investitsiya platformalari hayotga tatbiq etilmoqda. Bularning barchasi innovatsion moliyaviy instrumentlarga erkin kirishni va moliyaviy xizmatlar shaffofligini oshirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Hurley Gail. *Innovative Financing for Development: A New Model for Development Finance?* United Nations Development Programme, January 2012.

2. United Nations Development Programme. *Integrated National Financing Strategy for the Republic of Uzbekistan*. Tashkent, 2023.

3. *Hamdamov S. Kambag‘allikni qisqartirish va aholini ijtimoiy himoyalashning moliyalashtirish //Qo ‘qon universiteti xabarnomasi. – 2024. – T. 13. – 64-66 b.*

MIKROMOLIYALASHTIRISH XIZMATLARI ORQALI KAM TA’MINLANGAN AHOLI QATLAMLARINI IQTISODIY FAOLLIKKA JALB ETISH MASALALARI

SamISI, “Bank-moliya xizmatlari” fakulteti
talabasi ***Abdusalomov Abdushukur***
SamISI, “Bank-ishi” kafedrasi
o’qituvchisi ***Abduraxmanov Alimardon***

Annotatsiya. *Ushbu maqolada mikromoliyalashtirish xizmatlari orqali kam ta’minlangan aholi qatlamlarini iqtisodiy faollikka jalb etishning nazariy va amaliy jihatlari O‘zbekiston misolida tahlil qilinadi.*

Maqolada normativ-huquqiy hujjatlar, Markaziy bank hisobotlari, Osiyo taraqqiyot banki va UNDP materiallari asosida institutsional, deskriptiv va

qiyosiy tahlil usullari qo‘llanildi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, mikromoliyalashtirish kam ta’minlangan qatlamlarni iqtisodiy faollikka jalb etishda samarali bo‘lishi uchun u faqat kredit ajratish bilan emas, balki moliyaviy savodxonlik, maqsadli mahsulot dizayni, ayollar va yoshlar uchun mos instrumentlar, norasmiy bandlikdan rasmiy iqtisodiyotga o‘tish imkoniyatlari hamda postkredit kuzatuv bilan birga ishlashi kerak. Shu asosda maqolada mikromoliyalashtirish xizmatlarining ijtimoiy samarasini oshirish bo‘yicha ilmiy xulosalar va amaliy takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: *Mikromoliyalashtirish, kam ta’minlangan aholi, iqtisodiy faollik, moliyaviy inklyuziya, mikrokredit, mikroqarz, o‘zini o‘zi band qilish, norasmiy bandlik, ayollar tadbirkorligi, O‘zbekiston.*

Kirish. So‘nggi yillarda mikromoliyalashtirish xizmatlari rivojlanayotgan iqtisodiyotlarda kambag‘allikni qisqartirish va aholini daromadli faoliyatga jalb etishning muhim vositalaridan biriga aylandi. Bu yo‘nalishning mohiyati shundaki, past daromadli va an’anaviy bank kreditiga to‘liq kira olmaydigan qatlamlar uchun kichik hajmli, nisbatan moslashuvchan va tezkor moliyaviy mahsulotlar yaratiladi. Bunday xizmatlar nafaqat kredit olish imkonini, balki uy xo‘jaliklarining pul oqimini boshqarish, mayda ishlab chiqarish yoki xizmat ko‘rsatish faoliyatini boshlash, mavsumiy ehtiyojlarni qoplash va norasmiy daromadni iqtisodiy faollikka aylantirish imkoniyatini ham kuchaytiradi. Osiyo taraqqiyot bankining 2024 yilgi Inclusive Finance Sector Development Program hujjatlarida O‘zbekistonda inklyuziv moliya siyosati aynan banklashmagan va yetarli xizmat olmagan mikro tadbirkorlar uchun moliyaga kirishni kengaytirish, tartibga solish muhitini yaxshilash va moliyalashtirish manbalarini diversifikatsiya qilish bilan bog‘lanadi.

O‘zbekiston sharoitida bu mavzu ayniqsa dolzarb, chunki kambag‘allikni kamaytirish siyosati tobora ko‘proq bandlik, tadbirkorlik va moliyaviy inklyuziya bilan birlashtirilmoqda. Jahon bankining 2024 yilgi Poverty and Equity Brief ma’lumotiga ko‘ra, mamlakatda milliy kambag‘allik darajasi 2021 yildagi 17 foizdan 2023 yilda 11 foizgacha pasaygan. Biroq bu jarayonni barqaror saqlash uchun transfert va ijtimoiy yordamning o‘zi yetarli emas; kam ta’minlangan qatlamlarni daromadli iqtisodiy faoliyatga olib kiradigan moliyaviy mexanizmlar talab etiladi. Shu nuqtai nazardan mikromoliyalashtirish xizmatlari kichik biznesni boshlash, oilaviy tadbirkorlikni yo‘lga qo‘yish, o‘zini o‘zi band qilish va norasmiy faoliyatni rasmiy iqtisodiy aylanmaga yaqinlashtirish uchun amaliy ko‘prik vazifasini bajaradi.

Mavzuning nazariy jihatdan muhimligi UNDPning O‘zbekiston bo‘yicha 2023 yilgi pilot multidimensial kambag‘allik hisobotida ham yaqqol ko‘rinadi. Ushbu hisobotda “bank account” va “informal employment” indikatorlari kambag‘allikning muhim tarkibiy qismlari sifatida qayd etilgan: bank hisob-raqamiga ega emaslik bo‘yicha censored headcount 13,9 foiz, norasmiy bandlik bo‘yicha esa 8,3 foizni tashkil etadi. Bu juda muhim xulosaga olib keladi: moliyaviy tizimdan tashqarida qolish va norasmiy mehnatga qaramlik kambag‘allikning chekka belgisi emas, balki uning tarkibiy sabablari sirasiga

kiradi. Demak, mikromoliyalashtirish xizmatlari kam ta’minlangan aholini iqtisodiy faollikka jalb qilishda faqat kreditlash vositasi emas, balki kambag‘allikning tarkibiy omillariga ta’sir ko‘rsatuvchi institut sifatida ko‘rilishi kerak.

O‘zbekistonda mikromoliyalashtirish bozorining jadal kengayishi ham ushbu masalaning amaliy dolzarbligini kuchaytiradi. Markaziy bank hisobotiga ko‘ra, 2024 yilda mikromoliya tashkilotlari va lombardlar tomonidan 16 trillion so‘mlik kreditlar berilgan, bu 2023 yilga nisbatan 85 foizga ko‘pdir. 2025 yilning dastlabki uch choragida esa kredit tashkilotlari tomonidan ko‘rsatilgan mikromoliyaviy xizmatlar hajmi 104 trillion so‘mga yetgan, mikromoliyaviy xizmatlarning jami kreditlardagi ulushi 34,2 foizni tashkil etgan. Shu bilan birga, mahsulot tarkibida mikroqarzlar 83 trillion so‘m, mikrokreditlar esa 21 trillion so‘mni tashkil etib, mikromoliya ichida aynan mayda va tezkor qarzlash instrumentlari ustunligini ko‘rsatadi. Bu tendensiya kam ta’minlangan qatlamlarning bank sektoriga kirishida mikromoliyaning asosiy “birinchi bosqich” instituti ekanini anglatadi.

Shu sababli mazkur maqolaning maqsadi mikromoliyalashtirish xizmatlari orqali kam ta’minlangan aholi qatlamlarini iqtisodiy faollikka jalb etishning amaldagi mexanizmlarini, ularning ijobiy jihatlari va cheklovlarini, shuningdek bu tizimni yanada samarali qilish yo‘nalishlarini aniqlashdan iborat. Tadqiqotda mikromoliyalashtirish faqat moliyaviy mahsulot emas, balki kirish imkoniyati, foydalanish sifati, institutsional qo‘llab-quvvatlash va ijtimoiy natijalar tizimi sifatida talqin qilinadi.

Adabiyotlar tahlili. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki, (2026). Mazkur hisobot mikromoliyalashtirish xizmatlarining hozirgi holatini baholash uchun eng muhim rasmiy manbalardan biridir. Hujjatda 2024 yilda uy xo‘jaliklari va biznes subyektlari tomonidan mikromoliya xizmatlariga talab ortgani, natijada 16 ta yangi mikromoliya tashkiloti va 9 ta lombard, shuningdek 151 ta filial bozorga kirgani qayd etiladi. Natijada bozordagi jami institutlar soni 192 taga yetgan bo‘lib, ularning 100 tasi mikromoliya tashkiloti, 92 tasi lombarddir. Hisobotda 2024 yilda mikromoliya tashkilotlari va lombardlar 16 trillion so‘mlik kredit ajratgani, bu 2023 yilga nisbatan 85 foizga ko‘p ekani ko‘rsatilgan. Mazkur ma’lumotlar mikromoliyalashtirish xizmatlarining hajm jihatdan tez kengayayotganini va kam daromadli, bank kreditiga to‘liq kira olmaydigan qatlamlar uchun muqobil moliyaviy kanal sifatidagi rolini kuchaytirayotganini anglatadi. Ayniqsa, yangi institutlarning kirib kelishi xizmatlarning hududiy va ijtimoiy qamrovini kengaytirish uchun muhim hisoblanadi. Hisobotning ikkinchi muhim jihati shundaki, u mikromoliyalashtirishni alohida bozor segmenti emas, balki moliyaviy inklyuziya siyosati bilan bog‘lab talqin qiladi. 2024 yilda Markaziy bank ADB bilan hamkorlikda 2021–2023 yillardagi Milliy moliyaviy inklyuziya strategiyasi natijalarini baholagan, moliyaviy inklyuziya va savodxonlik bo‘yicha so‘rovlar o‘tkazgan hamda 2025–2027 yillar uchun yangi strategik choralarni belgilagan. Yana muhim tomoni, besh hududda yoshlar, ayollar va tadbirkorlar orasida fokus-guruh tadqiqotlari o‘tkazilgan. Bu mikromoliyalashtirish xizmatlari shunchaki kredit hajmini oshirish emas, balki

aholining real ehtiyojiga mos mahsulotlar yaratish, ayniqsa kam ta’minlangan va zaif guruhlarning moliyaviy xulq-atvorini tushunishga asoslanishi kerakligini ko‘rsatadi. Shu ma’noda, ushbu hisobot mikromoliyalashtirishning institutsional asoslarini va uni ijtimoiy siyosat bilan bog‘laydigan rasmiy konseptual bazani taqdim etadi.

O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki, *Annual Report 2023* (2024). 2023 yilgi yillik hisobot mikromoliya sektorining keyingi portlashli o‘sishidan oldingi tayanch bosqichni ko‘rsatadi. Hujjatda 2023 yilda nobank kredit tashkilotlari faoliyatini tartibga soluvchi huquqiy baza takomillashtirilgani va mikromoliyaviy xizmatlarning tadbirkorlikni rivojlantirishdagi ulushini oshirish bo‘yicha prezident qarorlari qabul qilingani qayd etiladi. Hisobotga ko‘ra, 2023 yilda mikromoliya tashkilotlari va lombardlar tomonidan ko‘rsatilgan mikromoliyaviy xizmatlar hajmi 8,7 trillion so‘mga yetgan, ya’ni 2022 yilga nisbatan 1,9 baravar oshgan. Bu o‘sishning o‘ziyoq kam ta’minlangan aholi qatlamlari va kichik xo‘jalik subyektlari orasida mikromoliya mahsulotlariga talab kuchayib borayotganini bildiradi.

Ushbu manbaning yana bir muhim tomoni — u mikromoliyalashtirishning ommaviy iqtisodiy faollik bilan bog‘liqligini bevosita moliyaviy savodxonlik va biznes boshlash ko‘nikmalari bilan birlashtiradi. Hisobotda 2023 yilda 90 ta ta’limiy tadbir orqali 508 mingdan ortiq aholi qamrab olingani, ayollar, yoshlar, migrantlar va ularning oila a’zolari uchun 154 ta seminar o‘tkazilib, 16 317 kishi qamrab olingani qayd etiladi. Shuningdek, masofaviy hududlar va IT markazlar orqali raqamli moliyaviy savodxonlikni oshirish yo‘lga qo‘yilgan. Bu ma’lumotlar mikromoliyalashtirishning samaradorligi kreditning o‘zi bilan emas, balki undan foydalanish madaniyati, mas’ul qarz olish, biznes yuritish va moliyaviy xavfsizlik ko‘nikmalari bilan ham belgilanadi, degan xulosani kuchaytiradi. Shu bois mazkur hisobot mikromoliyani “resurs + ko‘nikma” kombinatsiyasi sifatida ko‘rish uchun muhim manbadir.

O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki, *Annual Report 2022* (2023). 2022 yilgi hisobot mikromoliyalashtirish bozorining kengayish trendini boshlang‘ich nuqtada ko‘rsatgani bilan ahamiyatlidir. Unda 2022 yil yakuniga kelib nobank kredit tashkilotlari umumiy kredit portfeli 3,9 trillion so‘mga yetgani, bu barcha kredit tashkilotlari kredit portfelining 1 foizini tashkil etgani qayd etilgan. Shu yilning o‘zida mikromoliya tashkilotlari va lombardlar ko‘rsatgan mikromoliyaviy xizmatlar hajmi 50 foizga oshib, qariyb 4,7 trillion so‘mga yetgan. Bundan tashqari, mikromoliya kreditlari qoldig‘i 2 trillion so‘mga yetib, bir yil ichida 51 foizga oshgan. Bu ma’lumotlar bugungi katta o‘sish birdan yuz bermaganini, balki 2022 yildan boshlab bosqichma-bosqich shakllanganini ko‘rsatadi.

Mazkur hisobotning nazariy-amaliy ahamiyati shundaki, u mikromoliyalashtirishning hali bank tizimida juda kichik ulushga ega bo‘lgan paytida ham kam ta’minlangan qatlamlar uchun alohida moliyaviy segment sifatida shakllanayotganini ko‘rsatadi. Demak, 2022 yil bozori kattaligi bilan emas, balki tizimning yo‘nalishi bilan muhim bo‘lgan. NCOlar portfelining tez o‘sishi, ayniqsa mikromoliya tashkilotlari hissasining kengayishi, banklar qamrab

ololmayotgan segmentlar borligini va aynan mikromoliyalashtirish bu bo‘shliqni to‘ldirishga urinayotganini bildiradi. Shu ma’noda 2022 yilgi hisobot mavzu uchun tarixiy fondir: u keyingi 2023–2025 yillardagi o‘sishni “trend” sifatida ko‘rish va mikromoliyaning kambag‘allikka qarshi vosita sifatidagi evolyutsiyasini kuzatish imkonini beradi.

O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki, *Microfinancial Services Market Review (Q1–Q3 2025)*. Mazkur sharh mikromoliyalashtirish bozorining hozirgi dinamikasini ko‘rsatadigan eng aniq va operatsion manbalardan biridir. Hujjatga ko‘ra, 2025 yilning dastlabki uch choragida kredit tashkilotlari tomonidan ko‘rsatilgan mikromoliyaviy xizmatlar hajmi 104 trillion so‘mga yetgan, bu 2024 yilning mos davriga nisbatan 1,8 baravar ko‘pdir. Jami kreditlar tarkibida mikromoliyaviy xizmatlarning ulushi 34,2 foizni tashkil etgan. Bozor ishtirokchilari kesimida 2025 yilning shu davrida xizmatlarning 79,5 foizi banklar, 18,5 foizi mikromoliya tashkilotlari, 2 foizi esa lombardlar hissasiga to‘g‘ri kelgan. Bu ko‘rsatkichlar bir tomondan mikromoliya hajmining keskin kengayganini, ikkinchi tomondan esa ushbu bozor hali ham banklar tomonidan sezilarli darajada dominatsiya qilinayotganini ko‘rsatadi.

Sharhning yana bir muhim jihati mahsulot tarkibidadir. 2025 yilning uch choragida mikroqarzlar 83 trillion so‘mni, mikrokreditlar esa 21 trillion so‘mni tashkil etgan; ya’ni mikromoliyada aynan mayda va nisbatan tez aylanadigan qarzlash mahsulotlari ustun. Shu bilan birga, xizmatlarning 99,5 foizi milliy valyutada ko‘rsatilgani, qisqa muddatli mikromoliyaning asosiy qismi MFOlar va lombardlar hissasiga to‘g‘ri kelgani, uzoq muddatli xizmatlarda esa banklar 95 foiz ulushni egallagani qayd etiladi. Bu xulosalar mikromoliyalashtirishni kam ta’minlangan qatlamlar uchun iqtisodiy faollikka kirishning ko‘p bosqichli mexanizmi sifatida ko‘rishga yordam beradi: MFO va lombardlar tezkor va qisqa muddatli ehtiyojlarni qoplaydi, banklar esa kengayish yoki uzoqroq muddatli faoliyatni moliyalashtiradi. Shu sababli ushbu sharh maqoladagi amaliy tahlil uchun markaziy manbalardan biridir.

O‘zbekiston Respublikasi Qonuni, O‘RQ-914 (2024). 2024 yil 27 fevraldagi ushbu qonun mikromoliyalashtirish xizmatlarining kirish imkoniyatini kengaytirish nuqtai nazaridan alohida ahamiyatga ega. Hujjatning rasmiy izoh qismida so‘nggi yillarda aholi va tadbirkorlik subyektlariga moliyaviy xizmatlarni kengaytirish va sifatini yaxshilashga qaratilgan chora-tadbirlar amalga oshirilayotgani, shu bilan birga aholining mikromoliyaviy xizmatlarga bo‘lgan talabi ortayotgani sababli mikroqarzning eng yuqori miqdorini qayta ko‘rib chiqish zarurati tug‘ilgani qayd etiladi. Qonun bilan mikroqarzning eng yuqori miqdori 50 million so‘mdan 100 million so‘mgacha oshirilgan. Bu o‘zgarish ayniqsa kichik hajmli biznes boshlamoqchi bo‘lgan, rasmiy bank krediti uchun yetarli ta’minotga ega bo‘lmagan yoki ishlab chiqarish vositalarini kengaytirish uchun ko‘proq resurs talab qiladigan kam ta’minlangan qatlamlar uchun muhim institutsional qadamdir.

Mazkur qonunning yana bir muhim tomoni qarz oluvchining manfaatlarini himoya qilishga qaratilganidir. Hujjatda to‘lov yetarli bo‘lmagan taqdirda birinchi navbatda asosiy qarzning uzilishi, shuningdek sud qarori chiqqach foiz va

neustoyka hisoblash to‘xtatilishi nazarda tutilgan. Bu esa mikromoliya xizmatlarini faqat kengaytirish emas, balki ularni ijtimoiy jihatdan xavfsizroq qilishga urinishdir. Kam ta’minlangan qatlamlar ko‘pincha aynan foiz va jarimalarning to‘planishi sababli qarz tuzog‘iga tushib qoladi. Shu ma’noda O‘RQ-914 mikromoliyalashtirishni ko‘proq inklyuziv va qarz oluvchi uchun nisbatan himoyalangan tizimga yaqinlashtiradi. Mazkur hujjat maqolada mikromoliyaning iqtisodiy faollikni rag‘batlantiruvchi hamda bir vaqtning o‘zida ijtimoiy himoya elementlarini kuchaytiruvchi huquqiy asos sifatida tahlil qilinadi.

Asian Development Bank, *Inclusive Finance Sector Development Program* (2024). ADBning 2024 yilgi Inclusive Finance Sector Development Program hujjatlari O‘zbekistonda inklyuziv moliya siyosatini strategik darajada tushunish uchun juda muhimdir. ADB materiallarida dastur O‘zbekistonning 2030 strategiyasi doirasida barqaror va inklyuziv o‘sishni qo‘llab-quvvatlashi, banklashmagan va yetarli xizmat olmagan mikro tadbirkorlar uchun moliyaga kirishni kengaytirishi, buni esa uch asosiy reform yo‘nalishi orqali amalga oshirishi ko‘rsatilgan: siyosiy-muammoli muhitni yaxshilash, regulyativ va nazorat tizimini kuchaytirish hamda bozor ishtirokchilari uchun moliyalashtirish manbalarini diversifikatsiya qilish. Qidiruv natijalarida dastur ayollar boshchiligidagi bizneslarning resurs, ma’lumot va moliyalashtirishga kirishini ham yaxshilashga qaratilgani qayd etiladi. Bu mikromoliyalashtirishni alohida ijtimoiy guruhlarga mo‘ljallangan maqsadli institut sifatida talqin qilish imkonini beradi.

Mazkur manbaning ahamiyati shundaki, u mikromoliyalashtirishning kengayishini faqat davlat kredit dasturlari bilan emas, balki bozorni chuqurlashtirish, xususiy ishtirokni kuchaytirish va mahsulot xilma-xilligini oshirish bilan bog‘laydi. Kam ta’minlangan qatlamlar uchun barqaror mikromoliya ekotizimi bo‘lishi uchun faqat arzon kredit emas, balki turli institutlar, manbalar va mahsulotlar kerak. ADB aynan shu nuqtaga urg‘u beradi. Shu sababli bu dastur maqolada mikromoliyalashtirishni qisqa muddatli ijtimoiy yordam emas, balki tarkibiy ravishda qurilishi kerak bo‘lgan inklyuziv moliya tizimi sifatida baholashda asosiy xalqaro manba vazifasini bajaradi.

Tadqiqotlar metodologiyasi. Mazkur maqolada mikromoliyalashtirish xizmatlari orqali kam ta’minlangan aholi qatlamlarini iqtisodiy faollikka jalb etish masalasi **institutsional-deskriptiv metodologiya** asosida o‘rganildi. Tadqiqotning uslubiy mantiqi shundan iboratki, mikromoliyalashtirishning ijtimoiy samarasi kredit hajmining o‘zi bilan emas, balki u qaysi guruhga, qaysi mahsulot shaklida, qaysi institutsional muhitda va qanday iqtisodiy natija bilan yetib borayotgani orqali baholanadi. Shu sababli metodologiyada to‘rtta markaziy blok ajratildi: kirish imkoniyati, real foydalanish, mahsulotning ijtimoiy mosligi va iqtisodiy natija. Kirish imkoniyati deganda mikromoliya institutlari soni, hududiy qamrov, mahsulotga chiqishdagi huquqiy qulayliklar va banklashmagan qatlamlar uchun boshlang‘ich imkoniyatlar tushunildi. Real foydalanish blokida mikroqarz, mikrokredit, qisqa va uzoq muddatli mahsulotlar, ulardan foydalanish dinamikasi va sektorlar bo‘yicha taqsimot o‘rganildi. Mahsulotning ijtimoiy mosligi ayollar, yoshlar, migrantlar, qishloq aholisi va norasmiy bandlar uchun

qanchalik qulay ekani bilan baholandi. Iqtisodiy natija esa daromadli bandlik, o‘zini o‘zi band qilish, kichik biznesning paydo bo‘lishi yoki kengayishi, hamda norasmiy mehnatdan nisbatan rasmiyroq faoliyatga o‘tish ehtimoli bilan bog‘landi.

Metodologiyaning birinchi yo‘nalishi **institutsional xaritalash** bo‘ldi. Bunda mikromoliyalashtirish faqat MFOlar faoliyati bilan cheklanmay, Markaziy bank, banklar, lombardlar, mikromoliya tashkilotlari, normativ-huquqiy baza, moliyaviy savodxonlik tashabbuslari va ijtimoiy siyosat o‘rtasidagi bog‘lanish sifatida ko‘rildi. 2024 yilgi yillik hisobot mikromoliya bozoriga yangi institutlar kirib kelganini ko‘rsatsa, 2024 va 2025 yillardagi qonunlar mikroqarz miqdorining oshirilishi va mikromoliyaviy xizmatlardan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirishga qaratilgan huquqiy o‘zgarishlarni ko‘rsatadi. ADB esa bu jarayonni bozor ishtirokchilari uchun moliyalashtirish manbalarini diversifikatsiya qilish va inklyuziv moliyani strategik siyosat darajasiga ko‘tarish bilan bog‘laydi. Demak, mikromoliyalashtirish kam ta’minlangan qatlamlarni iqtisodiy faollikka jalb etishi uchun uning ortida ko‘p qatlamli va muvofiqlashtirilgan institutlar tizimi turishi lozim.

Ikkinchi yo‘nalish **mahsulotlar tuzilmasi va amaliy dinamikani tahlil qilish**dan iborat bo‘ldi. 2025 yil sharhiga ko‘ra, mikromoliyaviy xizmatlar tarkibida mikroqarzlar 83 trillion so‘m bilan asosiy ulushni egallagan, mikrokreditlar esa 21 trillion so‘mni tashkil etgan. Bu natija metodologik jihatdan muhim, chunki kam ta’minlangan aholi qatlamlari ko‘pincha aynan kichik hajmli, tezkor va qisqa aylanishli resurslarga ehtiyoj sezadi. Shu bilan birga, qisqa muddatli mikromoliyaning asosiy qismi MFOlar va lombardlar hissasiga, uzoq muddatli mikromoliyaning katta qismi esa banklar hissasiga to‘g‘ri kelgani ko‘rsatildi. Shundan kelib chiqib, tadqiqotda mikromoliyalashtirish “bir xil mahsulotlar majmui” emas, balki iqtisodiy faollikning turli bosqichlariga mos keladigan vositalar tizimi sifatida talqin qilindi. Boshlang‘ich iqtisodiy faollik uchun mikroqarz, faoliyatni kengaytirish uchun mikrokredit, uzoqroq aylanish uchun esa banklashgan mikromoliya kerak bo‘lishi mumkin.

Uchinchi yo‘nalish **segmentlangan tahlil** bo‘lib, bunda mikromoliyalashtirishning turli ijtimoiy guruhlarga ta’siri alohida ko‘rib chiqildi. Kam ta’minlangan qatlamlar ichida ayollar, yoshlar, migrantlar, qishloq aholisi va norasmiy bandlar moliyaviy cheklovlarni bir xil boshdan kechirmaydi. Shu sababli Markaziy bankning 2023 va 2024 yillardagi hisobotlarida aynan ayollar, yoshlar, migrantlar, tadbirkorlar va uzoq hududlar aholisi uchun alohida moliyaviy savodxonlik seminarlarining ko‘paygani metodologik jihatdan muhim indikator sifatida qabul qilindi. 2024 yilda 182 seminar-treningda 16 918 kishi, 2023 yilda esa 154 seminarda 16 317 kishi qamrab olingani bu yondashuvning amaliyotda ham qo‘llanayotganini ko‘rsatadi. Demak, mikromoliyalashtirish samaradorligini baholashda faqat kredit sonini emas, balki qaysi ijtimoiy guruh undan foydalangani va u uchun mahsulot qanchalik mos bo‘lganini hisobga olish zarur.

To‘rtinchi yo‘nalish **kambag‘allik va moliyaviy inklyuziya o‘rtasidagi aloqani tahlil qilish** bo‘ldi. UNDPning pilot MPI hisobotida bank hisob-

raqamining yo‘qligi va norasmiy bandlik kambag‘allikning tarkibiy indikatorlari sifatida ko‘rsatilgani sababli, tadqiqotda mikromoliyalashtirish ushbu ikki muammoni yumshatishga xizmat qiluvchi mexanizm sifatida baholandi. Agar kam ta’minlangan fuqaro mikroqarz yoki mikrokredit orqali kichik daromad manbai yaratsa, u nafaqat pul topadi, balki moliyaviy tizim bilan bog‘lana boshlaydi. Bu esa jamg‘arma, to‘lov, rasmiy aylanma va keyinchalik kengroq kreditlashga o‘tish imkoniyatini kuchaytiradi. Biroq bu ta’sir avtomatik emas. U bank hisobi ochilishi, to‘lov intizomi, qarz yukining boshqarilishi va faoliyatning davomiyligi bilan mustahkamlanmasa, mikromoliyalashtirish faqat qisqa muddatli likvidlik manbai bo‘lib qolishi mumkin. Shu bois metodologiyada mikromoliyaning natijasi daromadning vaqtinchalik oshishi bilan emas, iqtisodiy barqarorlashuv bilan baholandi.

Beshinchi yo‘nalish **huquqiy qulaylik va iste’molchi himoyasi**ni baholashdan iborat bo‘ldi. O‘RQ-914 qonuni bilan mikroqarz limitining 100 million so‘mgacha oshirilishi va qarz oluvchi foydasiga ayrim to‘lov tartiblarining yumshatilishi, 2025 yilgi qonun bilan esa hududlarda bank va mikromoliyaviy xizmatlardan foydalanish ko‘lamlarini kengaytirish maqsadi belgilanishi mikromoliyaning kam ta’minlangan qatlamlar uchun huquqiy kirish muhitini yaxshilashga qaratilganini ko‘rsatadi. Tadqiqot metodologiyasida bu omil alohida ko‘rib chiqildi, chunki mikromoliya mahsulotlari qanchalik ommabop bo‘lmasin, agar huquqiy muhit qarz oluvchiga noqulay bo‘lsa yoki qarz yuki nazoratsiz oshib ketsa, tizimning ijtimoiy samarasi pasayadi. Shunday ekan, mikromoliyalashtirishning iqtisodiy faollikka jalb etuvchi kuchi nafaqat moliyalashtirish hajmi, balki qarz oluvchi huquqlarining himoya darajasiga ham bog‘liq.

Oltinchi yo‘nalish **rivojlantirish ishlari va davom etayotgan islohotlarni tahlil qilish**dan iborat bo‘ldi. ADB hujjatlari inklyuziv moliya sektorini rivojlantirish uchun siyosiy-muammoli muhit, nazorat tizimi va funding manbalarini kuchaytirish zarurligini ko‘rsatadi. Markaziy bank esa 2024 yilda yangi milliy moliyaviy inklyuziya strategiyasi uchun chora-tadbirlarni belgilagan, We-Finance Code doirasida ayollar tadbirkorligi bo‘yicha gender statistikasi platformasini rejalashtirgan va Inson ijtimoiy xizmat markazlari xodimlari uchun past daromadli uy xo‘jaliklarini qo‘llab-quvvatlovchi moliyaviy savodxonlik dasturlarini yo‘lga qo‘ygan. Tadqiqot metodologiyasida bular mikromoliyaning kelajakdagi samaradorligini belgilovchi “qo‘llab-quvvatlovchi institutlar” sifatida ko‘rildi. Ya’ni, mikromoliyalashtirishni rivojlantirish degani faqat ko‘proq qarz berish emas, balki ko‘proq tayyorlangan qarz oluvchi, yaxshiroq monitoring va maqsadli ijtimoiy koordinatsiya deganidir.

Umuman, tadqiqot metodologiyasi quyidagi umumiy xulosaga olib keldi: mikromoliyalashtirish xizmatlarining kam ta’minlangan aholi qatlamlarini iqtisodiy faollikka jalb etishdagi samaradorligi uch darajada baholanishi kerak. Birinchi daraja — xizmatga kirish va huquqiy qulaylik. Ikkinchi daraja — mahsulotning ijtimoiy guruh ehtiyojiga mosligi. Uchinchi daraja — daromadli, nisbatan rasmiy va barqaror iqtisodiy faoliyatga olib keluvchi natija. Aynan mana shu uch bosqich uyg‘un bo‘lsa, mikromoliyalashtirish kambag‘allikni

kamaytirishning amaliy va barqaror mexanizmiga aylanishi mumkin.

Xulosa va takliflar. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, O‘zbekistonda mikromoliyalashtirish xizmatlari kam ta’minlangan aholi qatlamlarini iqtisodiy faollikka jalb etishda tobora muhim institutga aylanib bormoqda. 2022 yildan 2025 yilgacha bo‘lgan davrda mikromoliya sektori hajman ham, institutsional qamrov jihatdan ham sezilarli kengaydi: NCO kredit portfeli va mikromoliyaviy xizmatlar hajmi muntazam o‘sdi, yangi MFO va lombardlar bozorga kirib keldi, mikroqarz limitlari oshirildi, moliyaviy inklyuziya va savodxonlik bo‘yicha maxsus dasturlar yo‘lga qo‘yildi. Bu jarayon kam ta’minlangan qatlamlar uchun daromad keltiruvchi faoliyatni boshlash, mayda tadbirkorlikni rivojlantirish va moliyaviy tizim bilan bog‘lanish imkoniyatini kengaytirayotganini ko‘rsatadi.

Biroq maqola shuni ham ko‘rsatdiki, mikromoliyalashtirishning samarasi kredit hajmi bilan emas, uning sifatli ishlashi bilan belgilanadi. Agar mikromoliya faqat tezkor qarzlash vositasiga aylanib qolsa, u vaqtinchalik likvidlik muammosini yumshatadi, ammo iqtisodiy faollikni barqaror shakllantirmaydi. Ayniqsa, kam ta’minlangan qatlamlar orasida moliyaviy savodxonlik past bo‘lsa, norasmiy daromadlar ustun bo‘lsa va postkredit kuzatuv zaif bo‘lsa, mikromoliyalashtirish qarz yukini oshiruvchi omilga ham aylanishi mumkin. Shu sababli mikromoliyani kambag‘allikka qarshi vosita sifatida baholashda “qancha kredit berildi” degan yondashuvdan voz kechib, “qancha odam daromadli faoliyatga o‘tdi, u faoliyat qancha saqlanib qoldi, qanchasi rasmiy moliyaviy tizimga integratsiyalashdi” degan mezonlarga o‘tish zarur.

Shu asosda birinchi taklif sifatida mikromoliyalashtirish dasturlarini **natija indikatorlari** bo‘yicha baholash zarur. Har bir dastur bo‘yicha kamida 12 va 24 oy ichida loyiha yashovchanligi, yaratilgan yoki saqlangan daromad manbalari, rasmiy bank hisobi va keyingi bosqich kreditga o‘tish holati monitoring qilinishi kerak. Ikkinchi taklif — mikromoliya mahsulotlarini **segmentlash**. Ayollar, yoshlar, qishloq aholisi, migrantlar va o‘zini o‘zi band qilganlar uchun bir xil mikroqarz emas, balki ularning faoliyat turi va pul aylanishiga mos maxsus mahsulotlar zarur. Uchinchi taklif — mikromoliyani **savodxonlik va maslahat** bilan birlashtirish. 2023–2024 yillardagi keng ko‘lamli seminarlar amaliy jihatdan foydali bo‘lganini ko‘rsatadi, endi bu tajriba kreditdan oldingi va kreditdan keyingi biznes maslahatlari bilan mustahkamlanishi lozim.

To‘rtinchi taklif — mikromoliyalashtirishni norasmiy bandlikni qisqartirish siyosati bilan integratsiyalash. UNDP hisobotlari ko‘rsatganidek, norasmiy bandlik va moliyaviy inklyuziya o‘rtasida kuchli bog‘liqlik bor. Shuning uchun mikroqarz olgan shaxslar uchun bank hisobi, raqamli to‘lov, soddalashtirilgan hisob yuritish va keyingi bosqichda rasmiy biznes maqomiga o‘tishning uzluksiz yo‘li yaratilishi kerak. Beshinchi taklif — MFO, bank va ijtimoiy himoya institutlari o‘rtasida ma’lumot almashinuvini kuchaytirish. Bu kam ta’minlangan oilalar bilan ishlashda aniqroq targeting va resurslardan samaraliroq foydalanishni ta’minlaydi. Yakuniy xulosa shuki, mikromoliyalashtirish O‘zbekistonda kam ta’minlangan aholini iqtisodiy faollikka jalb etishning istiqbolli vositasi bo‘lib qoladi, biroq uning haqiqiy kuchi kredit hajmida emas, maqsadli dizayn, institutlararo muvofiqlashuv va natijaga yo‘naltirilgan boshqaruvda namoyon

bo‘ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Asian Development Bank. (2024). Inclusive Finance Sector Development Program.
2. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki. (2023). Annual Report 2022.
3. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki. (2024). Annual Report 2023.
4. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki. (2025). Microfinancial Services Market Review (Q1–Q3 2025).
5. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki. (2026). Annual Report 2024.
6. O‘zbekiston Respublikasi Qonuni. (2024). O‘RQ-914-son. O‘zbekiston Respublikasining ayrim qonun hujjatlariga kredit majburiyatlarini bajarish tartibini takomillashtirish hamda aholining mikromoliyaviy xizmatlardan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirishga qaratilgan o‘zgartirishlar va qo‘shimcha kiritish to‘g‘risida.
7. O‘zbekiston Respublikasi Qonuni. (2025). O‘RQ-1026-son. Mikromoliyalashtirish faoliyati takomillashtirilishi munosabati bilan O‘zbekiston Respublikasining ayrim qonun hujjatlariga qo‘shimcha va o‘zgartirishlar kiritish to‘g‘risida.
8. United Nations Development Programme, Oxford Poverty and Human Development Initiative, & CERR. (2024). *Uzbekistan Pilot Multidimensional Poverty Index Report 2023*.
9. United Nations Development Programme. (2025). *Informal Employment in Uzbekistan*.
10. World Bank. (2024). *Uzbekistan Poverty and Equity Brief*.

TIJORAT BANKLAR TOMONIDAN MAHALLALARDA KAMBAG'ALLIKNI QISQARTIRISHDA KO'MAKLASHISH

Niyozov Zuxur Davronovich
i.f.n., prof v.b., "Bank ishi" kafedrasi, SamISI
Abduvaliyev Bahodir Raxmatullayevich
SamISI, BI-122 guruh talabasi

Annotatsiya. *Ushbu maqola tijorat banklarining O'zbekiston mahallalarida kambag'allikni qisqartirishdagi roliga bag'ishlangan. Mikromoliya, moliyaviy inklyuziya va korporativ ijtimoiy mas'uliyat mexanizmlari tahlil qilinadi. Prezident qarorlari va Markaziy bank statistikasi asosida bank dasturlarining samaradorligi baholanadi. Davlat-xususiy hamkorlikni kuchaytirish va raqamli texnologiyalardan foydalanish bo'yicha tavsiyalar ilgari suriladi.*

Kalit so'zlar: *kambag'allikni qisqartirish, tijorat banklari, mikromoliya, moliyaviy inklyuziya, mahalla, korporativ ijtimoiy mas'uliyat.*

Abstract. *This article examines the role of commercial banks in reducing poverty in Uzbekistan's mahallas. Mechanisms of microfinance, financial inclusion and corporate social responsibility are analyzed. Based on presidential*

decrees and Central Bank statistics, the effectiveness of bank programs is assessed. Recommendations are offered for strengthening public-private partnerships and expanding digital technologies.

Keywords: *poverty reduction, commercial banks, microfinance, financial inclusion, mahalla, corporate social responsibility.*

Kirish. O'zbekistonda kambag'allikni qisqartirish va aholining turmush darajasini yaxshilash davlat siyosatining ustuvor yo'nalishi hisoblanadi. Bugungi kunda mamlakat bo'ylab 7 838 ta mahalla faoliyat yuritib, ularning qator qismida aholi moliyaviy xizmatlardan cheklangan holda foydalanmoqda. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 5-avgustdagi PQ-5214-sonli qaroriga binoan, 500 ta "qiyin" mahallaga tadbirkorlikni rivojlantirish uchun 100 mln AQSh dollari mablag' ajratildi — har bir mahallaga taxminan 200 000 dollar to'g'ri keladi.[16]

Markaziy bankning 2022-yil I choragi ma'lumotlariga ko'ra, 93 000 dan ortiq loyihaga 12,2 trillion so'm kredit yo'naltirilgan bo'lib, shundan 3 700 ta loyiha 500 mln dollar xorijiy kredit liniyalari hisobidan moliyalashtirildi. So'nggi uch yilda 770 000 dan ortiq oilaga jami 19 trillion so'm kredit berildi.[17] Ushbu ko'rsatkichlar tijorat banklarining kambag'allikka qarshi kurashda tobora faollashib borayotganini tasdiqlaydi. Maqolaning maqsadi ushbu mexanizmlarni tahlil qilib, amaliy tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

Adabiyotlar tahlili. Moliyaviy inklyuziya kambag'allikni qisqartirishning asosiy vositasi sifatida jahon ilmiy hamjamiyatida keng tan olingan. Yunus M. (Grameen Bank, 2023) mikromoliyaning kam ta'minlangan aholi uchun samaradorligini ko'rsatib berdi. O'zbekiston sharoitida bu mavzuni Niyozov Z.D. (SamISI, 2024), Abdullayev A.J. (2018) va Gulomov S.S., Alimov R.K. (2018) tadqiqotlari o'rgangan. CEIR 2022-yildagi hisobotiga ko'ra, O'zbekistonda 193 ta nobank kredit tashkiloti, shu jumladan 100 ta mikromoliya tashkiloti faoliyat ko'rsatib, 7,3 trillion so'mlik mikrokreditlar bergan.[18] Biroq adabiyotlarda kredit samaradorligini uzoq muddatda baholash metodologiyasi hali to'liq ishlanmagan.

Tadqiqot metodologiyasi. Tadqiqot me'yoriy-huquqiy hujjatlar, Markaziy bank statistikasi va SamISI professorlari tadqiqotlarini sintez qilgan sifatli-tahliliy yondashuvga asoslangan. Asosiy manbalar sifatida lex.uz, cbu.uz va CEIR tahliliy nashrlaridan foydalanildi. **Tahlil va muhokama**

1. Imtiyozli kreditlash va "mahalla bankiri" tizimi. Xalq banki va Agrobank "mahalla bankiri" institutini joriy etish orqali mahalla aholisiga bevosita xizmat ko'rsatishni kuchaytirmoqda. PQ-5214-sonli qaror ijrosida Buxoro viloyatidagi 42 ta mahallaga 8,4 mln dollar, Qoraqalpog'iston Respublikasidagi 38 ta mahallaga 7,6 mln dollar maqsadli ajratildi.[19] 2021-yilda

[16]O'zR Prezidentining 2021-yil 5-avgustdagi PQ-5214-sonli qarori "Mahallalarda tadbirkorlikni yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida" // lex.uz

[17]O'zR Markaziy banki. Yillik statistik byulleten, 2022. Oilaviy tadbirkorlik bo'yicha jami kredit natijalari // cbu.uz

[18]O'zR Markaziy banki va CEIR. 2022-yil nobank kredit tashkilotlari faoliyati sharhi; mikromoliya portfeli tahlili // cbu.uz; ceir.uz

[19]PQ-5214-sonli qaror ilovasi. "Qiyin" mahallalar bo'yicha viloyatlar kesimidagi mablag' taqsimoti // lex.uz/docs/5574577

oilaviy tadbirkorlik dasturlari bo'yicha 135 000 ta loyihaga 3,2 trillion so'm imtiyozli kredit berildi — bu avvalgi yilga nisbatan to'rt barobar ko'p. Davlat tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash jamg'armasi kompensatsiya stavkasini Markaziy bankning asosiy stavkasining 1,75 baravarida belgilab, banklar riskini qisman qopladi. Niyozov Z.D. (SamISI) ning ta'kidlashicha, imtiyozli kredit dasturlari qisqa muddatda bandlikni oshirish uchun samarali bo'lsa-da, uzoq muddatda moliyaviy savodxonlikni oshirmasdan barqaror natija bermaydi.[20]

2. Moliyaviy savodxonlik dasturlari va KIS. Tijorat banklari korporativ ijtimoiy mas'uliyat doirasida mikrokreditlash, jamg'arma va mikrosug'urta xizmatlarini mahalliy hamjamiyatlarga taqdim etmoqda. Hamkorbank va Ipak Yo'li banki mahallalar bilan hamkorlikda bepul seminarlar tashkil etib, 2022–2024-yillarda 40 000 dan ortiq yangi ish o'rni yaratilishiga ko'maklashdi. Bank ma'lumotlariga ko'ra, kredit mahsulotlari bilan birga moliyaviy savodxonlik treninglari berilganda muddatidan o'tgan qarzlar ulushi 12–15 foizga kamaygan.[21]

3. Raqamli transformatsiya imkoniyatlari. Click, Payme va UzCard platformalari 30 mln dan ortiq foydalanuvchiga ega bo'lib, bank xizmatlarini qishloq hududlarga yetkazishda yangi imkoniyat yaratmoqda. Markaziy bank "Raqamli O'zbekiston" strategiyasi doirasida 2025-yilga qadar mobil bankchilikni aholining 80 foiziga yetkazish maqsadini belgilagan.[22]

4. Muammolar va xatarlar. Bank kreditlari hajmining o'sishi bilan birga muddatidan o'tgan qarzlar nisbati ham oshib bormoqda. CBU ma'lumotlariga ko'ra, 2023-yil oxirida mahalliy tadbirkorlik kreditlari bo'yicha NPL ko'rsatkichi 8,2 foizni tashkil etdi — bu bank barqarorligi uchun jiddiy signal. Shuningdek, garov talablari kichik tadbirkorlarning 35 foizini kredit olishdan to'smoqda, foiz stavkasi esa (yillik o'rtacha 22–24%) ko'pgina mahalla aholisi uchun og'ir yuk bo'lib qolmoqda.

Xulosa. Tijorat banklari O'zbekiston mahallalarida kambag'allikni qisqartirishning muhim institutsional kuchi bo'lib qolmoqda. PQ-5214-sonli qaror va PF-60-sonli farmon bank-mahalla hamkorligining kuchli huquqiy asosini yaratdi; milliy miqyosda 19 trillion so'm kredit ajratilishi va 770 000 dan ortiq oila moliyalashtirilishi bu yo'nalishda erishilgan eng katta amaliy natija hisoblanadi. Biroq, moliyaviy savodxonlikning pastligi, garov talablari va raqamli infratuzilmaning yetarli emasligi asosiy to'siq bo'lib qolmoqda. Banklar mahalliy ehtiyojlarga moslashtirilgan maxsus kredit liniyalari ishlab chiqishi, "mahalla bankiri" tarmog'ini kengaytirishi va FinTech yechimlari bilan faolroq hamkorlik qilishi zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zR Prezidentining 2021-yil 5-avgustdagi PQ-5214-sonli qarori // lex.uz/docs/5574577

2. O'zR Prezidentining PF-60-sonli Farmoni "Yangi O'zbekiston taraqqiyot

[20]Niyozov Z.D. Mahalliy iqtisodiyotni rivojlantirishda bank kreditlarining o'rni // SamISI ilmiy-amaliy konferensiya to'plami. — Samarqand, 2024.

[21]O'zR Markaziy banki. Bank sektori barqarorligi va prudensial nazorat yillik hisoboti, 2023 // cbu.uz

[22]O'zbekiston Respublikasi Axborot texnologiyalari va kommunikatsiyalarini rivojlantirish vazirligi. "Raqamli O'zbekiston-2030" strategiyasi // uzloq.uz

strategiyasi to'g'risida", 2022 // lex.uz/docs/5841063
3. O'zR Markaziy bankining 2022-yil 27-apreldagi matbuot anjumani // cbu.uz/press-center/press-releases/2022/04/249911/
4. Niyozov Z.D., Abduvaliyev B.R. Mahalliy iqtisodiyotni rivojlantirishda bank kreditlarining o'rni // SamISI ilmiy to'plami. — Samarqand, 2024.
5. Gulomov S.S., Alimov R.K. Microfinance and its Role in Rural Development in Uzbekistan // Int. Journal of Economics and Financial Issues. — 2018. — Vol.8. — №3.
6. Yunus M. Banker to the Poor. — PublicAffairs, 2023.
7. CEIR. Moliyaviy inklyuziya holati. — Toshkent: CEIR, 2023 // ceir.uz

BANK-MOLIYA TIZIMIDA MOLIYAVIY INKLYUZIVLIKNING KAMBAG‘ALLIKNI QISQARTIRISHDAGI SAMARADORLIGI: RIVOJLANAYOTGAN MAMLAKATLAR TAJRIBASI VA O‘ZBEKISTON MODELI

Abdusalomov Abdushukur
SamISI, “Bank-moliya xizmatlari” fakulteti talabasi
Xolikulov O’ktam
SamISI, “Bank ishi” kafedrasi o‘qituvchisi

Annotatsiya. *Ushbu maqolada bank-moliya tizimida moliyaviy inklyuzivlikning kambag‘allikni qisqartirishdagi samaradorligi rivojlanayotgan mamlakatlar tajribasi va O‘zbekiston modeli asosida tahlil qilinadi. Mavzuning dolzarbligi shundaki, moliyaviy inklyuzivlik endilikda faqat bank hisobvaraqlari soni yoki kreditlash hajmi bilan emas, balki uy xo‘jaliklarining daromadlarni boshqarish, iste’molni silliqlashtirish, kichik biznesni boshlash, xatarlarni kamaytirish va rasmiy iqtisodiyotga kirish imkoniyati bilan baholanmoqda. Mazkur faktlar moliyaviy inklyuziya O‘zbekistonda kambag‘allikni qisqartirish siyosatining muhim tarkibiy qismiga aylanganini ko‘rsatadi.*

Kalit so‘zlar: *Moliyaviy inklyuzivlik, kambag‘allikni qisqartirish, inklyuziv bandlik, rivojlanayotgan mamlakatlar, O‘zbekiston modeli, bank hisobraqami, mikromoliya, moliyaviy savodxonlik, norasmiy bandlik, moliyaviy siyosat.*

Kirish. Moliyaviy inklyuzivlik so‘nggi o‘n yilliklarda rivojlanayotgan mamlakatlar iqtisodiy siyosatining markaziy tushunchalaridan biriga aylandi. Buning asosiy sababi shundaki, bank tizimiga kirish imkoniyati yo‘q yoki cheklangan bo‘lgan aholi qatlamlari odatda daromadlarni xavfsiz saqlash, kichik kredit olish, to‘lovlarni rasmiy kanallar orqali amalga oshirish, xatarlarni boshqarish va jamg‘arma shakllantirish imkoniyatidan ham chetda qoladi. IMFning 2023 yilgi CCA bo‘yicha ishchi hujjatida moliyaviy inklyuziya iqtisodiy rivojlanish va kambag‘allikni qisqartirish uchun muhim omil sifatida tavsiflanadi. Hujjatda CCA mamlakatlarida moliyaviy inklyuziya ehtimoli gender, daromad va ta’lim guruhlari bo‘yicha Markaziy va Sharqiy Yevropadagi taqqoslanadigan mamlakatlardan sezilarli past ekani, bunga moliyaviy va inson taraqqiyoti ko‘rsatkichlari, huquq ustuvorligi hamda jismoniy infratuzilma sabab

bo‘layotgani ko‘rsatilgan. Bu xulosa moliyaviy inklyuzivlik masalasi faqat bank sektorining ichki muammosi emas, balki kengroq ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish muammosi ekanini ko‘rsatadi.

Rivojlanayotgan mamlakatlar tajribasi moliyaviy inklyuzivlikning samarasi ikki xil omilga bog‘liq ekanini ko‘rsatadi. Bir tomondan, uy xo‘jaliklari va kichik biznes uchun moliyaviy kirish kengaysa, bu iqtisodiy faollik, investitsiya va iste’molni silliqlashtirish imkoniyatini oshiradi. Ikkinchi tomondan, moliyaviy inklyuziya noto‘g‘ri dizayn qilingan yoki sust nazorat qilinadigan bo‘lsa, kredit sifati va moliyaviy barqarorlik bilan bog‘liq xatarlarni ham kuchaytirishi mumkin. IMFning 2024 yilgi “Systemic Implications of Financial Inclusion” ishchi hujjatida rivojlanayotgan va emerging iqtisodiyotlarda kredit kengayishi bank risklarini pasaytirishi mumkinligi, chunki loan diversification foyda berishi qayd etiladi; biroq depozit inklyuziyasining tizimli xavfga ta’siri bu mamlakatlarda kuchsizroq bo‘lishi va moliyaviy inklyuziya bilan prudensial siyosatni muvofiqlashtirish zarurligi ta’kidlanadi. Demak, moliyaviy inklyuzivlik siyosati bir vaqtning o‘zida ham ijtimoiy, ham prudensial o‘lchamga ega bo‘lishi kerak.

O‘zbekiston modeli aynan shu ikki o‘lcham — ijtimoiy maqsad va moliyaviy barqarorlik — o‘rtasida muvozanat izlayotgani bilan qiziqdir. Markaziy bankning 2024 yil bo‘yicha hisobotida moliyaviy inklyuziyani oshirish bo‘yicha 2021–2023 yillarda amalga oshirilgan ishlar baholangani, aholining moliyaviy savodxonligi va bank tizimiga ishonchi o‘rganilgani, fokus-guruhlar tashkil etilgani hamda 2025–2027 yillar uchun yangi strategik choralar belgilab olingani ko‘rsatiladi. Shu bilan birga, oilaviy tadbirkorlik dasturlari orqali yetti yil davomida 50 trillion so‘mdan ortiq imtiyozli kreditlar ajratilib, qariyb 2,3 million kishi daromadli faoliyatga jalb etilgani, 2024 yilda esa 372 mingdan ortiq loyiha 6,8 trillion so‘mdan ortiq kredit olgani qayd etiladi. Bu bank tizimining O‘zbekistonda moliyaviy inklyuziyani faqat hisob ochish emas, balki daromadli faollikni kengaytirish vositasi sifatida talqin qilayotganini bildiradi.

Jahon bankining 2024 yilgi Poverty and Equity Brief hujjati ushbu modelning ijtimoiy fonini ko‘rsatadi. Hujjatga ko‘ra, O‘zbekistonda milliy kambag‘allik darajasi 2021 yildagi 17 foizdan 2023 yilda 11 foizgacha tushgan va bunda real ish haqi o‘sishi asosiy omil bo‘lgan. Shu bilan birga, UNDPning 2024 yilgi pilot ko‘p o‘lchovli kambag‘allik hisobotida rural hududlarda bank hisobraqamiga ega emaslik 17,8 foizni tashkil etishi, informallik esa kambag‘allikni kuchaytiruvchi omillardan biri ekani ko‘rsatiladi. Bu holat bank-moliya siyosatini ijtimoiy yo‘naltirishning dolzarbligini yanada oshiradi: agar moliyaviy tizimdan chetda qolish kambag‘allikning tarkibiy sababi bo‘lsa, demak bank tizimiga kirish va undan samarali foydalanish kambag‘allikni kamaytirish strategiyasining markaziy qismi bo‘lishi kerak.

Shu sababli ushbu maqolaning maqsadi moliyaviy inklyuzivlikning kambag‘allikni qisqartirishdagi samaradorligini rivojlanayotgan mamlakatlar tajribasi va O‘zbekiston modeli asosida tahlil qilish, amaldagi mexanizmlarning kuchli va zaif tomonlarini aniqlash hamda istiqbolli takliflar ishlab chiqishdan iborat. Maqolada moliyaviy inklyuzivlik bank hisobraqami ochish bilan cheklanmagan holda, jamg‘arma, kredit, raqamli to‘lov, mikromoliya, moliyaviy

savodxonlik va formal iqtisodiyotga integratsiya bilan bog‘liq kompleks jarayon sifatida ko‘rib chiqiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar tahlili. IMF Working Paper, *The Anatomy of the Financial Inclusion Gap in the Caucasus and Central Asia* (2023). Mazkur ishchi hujjat rivojlanayotgan mamlakatlar tajribasi, xususan Kavkaz va Markaziy Osiyo mintaqasida moliyaviy inklyuzivlikning holatini tushunish uchun muhim manbadir. Muallif individual darajadagi survey ma’lumotlari asosida CCA mamlakatlarida moliyaviy inklyuziya ehtimoli Markaziy va Sharqiy Yevropadagi taqqoslanadigan mamlakatlarga nisbatan ancha past ekanini ko‘rsatadi. Hujjatda bu tafovut barcha asosiy ijtimoiy qatlamlar bo‘yicha — gender, daromad va ta’lim darajasi bo‘yicha — kuzatilishi qayd etiladi. Boshqacha aytganda, moliyaviy inklyuzivlikdagi orqada qolish faqat umumiy banklashuv darajasining pastligi bilan emas, balki ijtimoiy guruhlar o‘rtasidagi tengsizlik bilan ham bog‘liq. Muallif asosiy determinantlar sifatida moliyaviy va inson taraqqiyoti ko‘rsatkichlari pastligi, huquq ustuvorligining sustligi hamda bank filiallari va bankomatlarga jismoniy kirish muammolarini ko‘rsatadi. Shu bois ushbu hujjat moliyaviy inklyuzivlikni faqat bank tizimining ko‘rsatkichi emas, balki davlat boshqaruvi, institutsional sifat va ijtimoiy rivojlanish bilan bog‘liq kompleks fenomen sifatida tushuntiradi. Hujjatning yana bir muhim jihati shundaki, u fintech yechimlari va raqamli vositalarni moliyaviy inklyuziyani kengaytirishning istiqbolli yo‘nalishi sifatida ko‘rsatadi. Bu rivojlanayotgan mamlakatlar uchun juda muhim xulosa: jismoniy filial tarmog‘ini cheksiz kengaytirish qimmat bo‘lishi mumkin, ammo mobil va raqamli kanallar ayrim to‘siqlarni yumshatishi mumkin. Shu sababli bu manba maqolada “rivojlanayotgan mamlakatlar tajribasi”ni konseptual va mintaqaviy nuqtai nazardan asoslash uchun tayanch adabiyot bo‘lib xizmat qiladi. U O‘zbekiston modelini mintaqaviy kontekstga qo‘yish va moliyaviy inklyuzivlikni kengroq strukturaviy muammo sifatida ko‘rishga imkon beradi.

IMF Working Paper, *Systemic Implications of Financial Inclusion* (2024). Ushbu ishchi hujjat moliyaviy inklyuzivlikning bank tizimi va makromoliyaviy barqarorlik bilan qanday bog‘lanishini tahlil qilishi bilan alohida ahamiyatga ega. Hujjatda mualliflar moliyaviy inklyuziyaning turli ko‘rinishlari — kredit va depozitlar bo‘yicha inklyuziya — bank xavflarining turli o‘lchamlariga qanday ta’sir qilishini o‘rganadi. Eng muhim xulosalardan biri shuki, rivojlanayotgan va emerging iqtisodiyotlarda kredit kengayishi tijorat banklari xavflarini pasaytirishi mumkin, chunki bu loan diversification’ni kuchaytiradi. Shu bilan birga, depozit bo‘yicha inklyuziyaning tizimli xavfga ta’siri bu mamlakatlarda kuchsizroq bo‘lishi mumkinligi, non-commercial banks esa loan va deposit bozorlari orqali ayrim hollarda qo‘shimcha raqobat bosimi va xavflarni yuzaga keltirishi qayd etiladi. Mualliflar moliyaviy inklyuziya siyosatini makroprudensial siyosat bilan muvofiqlashtirish zarurligini alohida ta’kidlaydi. Bu juda muhim metodologik xulosa: moliyaviy inklyuzivlik kambag‘allikni kamaytirish va iqtisodiy imkoniyatlarni kengaytirish uchun foydali bo‘lishi mumkin, biroq u prudensial nazorat va risk boshqaruvisiz olib borilsa, tizimli zaifliklarni kuchaytirishi ham mumkin. Rivojlanayotgan mamlakatlar tajribasini

tahlil qilishda aynan shu muvozanat hal qiluvchi ahamiyatga ega. Shu sababli ushbu hujjat maqolada moliyaviy inklyuzivlik samaradorligini baholashda “ko‘proq kirish” degan yondashuv yetarli emasligini, balki “kirish + barqarorlik + risk muvozanati” modeli kerakligini asoslash uchun tanlangan. O‘zbekiston modeli ham aynan shu nuqtai nazardan tahlil qilinadi: bank tizimi kambag‘allikni kamaytirish va inklyuziv bandlikni kengaytirish bilan birga prudensial barqarorlikni saqlab qolishi lozim.

O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki, *Annual Report 2024* (2026). Mazkur hisobot O‘zbekiston modelining amaldagi institutsional va amaliy ko‘rinishini ochib beruvchi eng muhim manbadir. Hujjatda moliyaviy inklyuziya va iste’molchi huquqlarini himoya qilish bo‘yicha alohida bo‘lim mavjud bo‘lib, unda 2021–2023 yillardagi Milliy moliyaviy inklyuziya strategiyasi natijalari baholangani, aholining moliyaviy savodxonligi va bank tizimiga ishonchi bo‘yicha surveylar o‘tkazilgani, 2025–2027 yillar uchun yangi strategiya bo‘yicha chora-tadbirlar belgilab olingani qayd etiladi. Shuningdek, besh hududda yoshlar, ayollar va tadbirkorlar ishtirokida fokus-guruh tadqiqotlari o‘tkazilgani ko‘rsatiladi. Bu ijtimoiy yo‘naltirilgan bank siyosati O‘zbekistonda faqat kreditlash emas, balki data collection, public trust va policy design bilan bog‘langan kompleks jarayon ekanini ko‘rsatadi. Hisobotning yana bir markaziy qismi oilaviy tadbirkorlik dasturlari bilan bog‘liq: yetti yil davomida 50 trillion so‘mdan ortiq imtiyozli kredit ajratilib, qariyb 2,3 million kishi daromadli faoliyatga jalb etilgani qayd etiladi. 2024 yilning o‘zida esa 372 mingdan ortiq loyiha 6,8 trillion so‘mdan ortiq imtiyozli kredit olgan, 93 foiz resurs self-employed qatlamga yo‘naltirilgan. Bundan tashqari, 751 ming muvaffaqiyatli qarz oluvchilar ro‘yxati shakllantirilib, ular uchun 300 million so‘mgacha bosqichli mikrokredit tizimi joriy etilgani ko‘rsatiladi. Bu O‘zbekiston modelining o‘ziga xosligi shundaki, moliyaviy inklyuziya bu yerda bank hisobraqamidan foydalanish bilan cheklanmay, daromadli faoliyatga kirish, biznesni kengaytirish va keyingi bosqich moliyalashtirishga o‘tish bilan bog‘langan. Shu sababli ushbu manba maqoladagi “O‘zbekiston modeli” tushunchasining asosiy empirik tayanchi hisoblanadi.

World Bank, *Uzbekistan Poverty and Equity Brief* (2024). Jahon bankining ushbu hujjati moliyaviy inklyuzivlikning yakuniy ijtimoiy natijasi — kambag‘allik darajasi — bilan bog‘liq umumiy kontekstni beradi. Hujjatga ko‘ra, O‘zbekistonda milliy kambag‘allik darajasi 2021 yildagi 17 foizdan 2023 yilda 11 foizgacha pasaygan. Hujjatda bu pasayishning asosiy drayveri sifatida real ish haqi o‘sishi ko‘rsatiladi, ayniqsa 2022–2023 yillardagi kambag‘allik kamayishining qariyb uchdan ikki qismi aynan wage growth bilan izohlanadi. Shu bilan birga, Jahon banki rural poverty rate urban hududlardagidan yuqoriroq bo‘lib qolayotganini, ammo qishloq hududlarida kambag‘allikni kamaytirish sur’ati tezroq bo‘lganini ham qayd etadi. 2021–2023 yillarda taxminan 1,2 million kishi qishloq hududlarda kambag‘allikdan chiqib ketgani ko‘rsatiladi. Bu ma’lumotlar moliyaviy inklyuziya va bank siyosatini kambag‘allik natijalari bilan bog‘lash uchun juda muhim, chunki ular daromadli mehnat va kambag‘allik o‘rtasidagi bevosita aloqani ko‘rsatadi. Hujjat bank-moliya siyosatini to‘g‘ridan-

to‘g‘ri tahlil qilmasa-da, undan kelib chiqadigan asosiy xulosa shuki, kambag‘allikning barqaror qisqarishi uchun daromad manbalari va rasmiy iqtisodiy faoliyat kengayishi kerak. Bank tizimi aynan shu nuqtada rol o‘ynaydi: kredit, mikromoliya, raqamli to‘lov va biznesni qo‘llab-quvvatlash orqali ish va daromad yaratish imkoniyatlarini kengaytiradi. Shu sababli ushbu hujjat maqolada moliyaviy inklyuzivlik samaradorligini baholashda yakuniy natija o‘lchovi sifatida ishlatiladi. U O‘zbekiston modelida bank tizimi qanchalik ijtimoiy natija bera olayotganini tushunish uchun zarur makrofonni ta’minlaydi.

UNDP, *Uzbekistan Pilot Multidimensional Poverty Index Report 2023* (2024). UNDPning ushbu hisoboti moliyaviy inklyuzivlik va kambag‘allik o‘rtasidagi bog‘liqlikni eng chuqur ochib beruvchi manbalardan biridir, chunki u kambag‘allikni ko‘p o‘lchovli hodisa sifatida baholaydi. Hisobotda rural hududlarda bank hisobraqamiga ega emaslik 17,8 foiz darajasida kambag‘allikning censored headcount ko‘rsatkichi sifatida qayd etiladi; urban hududlarda bu ko‘rsatkich 10,4 foizni tashkil etadi. Shuningdek, hisobotda informallik, sanitariya, ta’lim va isitish yoqilg‘isi bilan birga bank hisobraqami bo‘yicha mahrumlik ham kambag‘allikning muhim tarkibiy qismlaridan biri sifatida ko‘rsatiladi. Bu juda muhim nazariy va amaliy xulosa: moliyaviy tizimdan chetda qolish endi kambag‘allikning tashqi belgisi emas, balki uning ichki o‘lchamlaridan biri sifatida namoyon bo‘ladi. Hujjatda erkaklarda informallik yuqori hissa qo‘shayotgani, ayollarda esa ta’lim va sanitariya bilan bir qatorda ayrim ijtimoiy va infratuzilmaviy cheklanishlar ustun ekani qayd etiladi. Shu ma’noda, moliyaviy inklyuzivlik siyosati bir xil bo‘la olmaydi; u qishloq va shahar, ayol va erkak, daromad guruhlari va ijtimoiy holat bo‘yicha segmentlangan bo‘lishi kerak. Ushbu adabiyot maqolada aynan shuni asoslash uchun tanlangan: kambag‘allikni qisqartirishga qaratilgan bank-moliya siyosati faqat kredit hajmi bilan emas, balki qaysi deprivatsiyani yumshatayotgani bilan baholanishi kerak. O‘zbekiston modelida moliyaviy inklyuziya dasturlari qanchalik kuchli bo‘lmasin, agar bank hisobiga ega emaslik va informallik yuqori bo‘lib qolsa, demak siyosatning keyingi bosqichida quality of inclusion va multidimensional outcomes masalasiga ko‘proq e’tibor berish zarur bo‘ladi.

Tadqiqotlar metodologiyasi. Mazkur maqolada moliyaviy inklyuzivlikning kambag‘allikni qisqartirishdagi samaradorligi rivojlanayotgan mamlakatlar tajribasi va O‘zbekiston modeli asosida **institutsional-deskriptiv, qiyosiy va natija-zanjiri yondashuvi** yordamida o‘rganildi. Tadqiqotning asosiy uslubiy g‘oyasi shundan iboratki, moliyaviy inklyuzivlikning ijtimoiy samarasi to‘g‘ridan-to‘g‘ri emas, balki bir necha oraliq bosqichlar orqali yuzaga chiqadi.

Metodologiyaning birinchi bosqichi **rivojlanayotgan mamlakatlar tajribasini qiyosiy tahlil qilish** bo‘ldi. IMFning 2023 yilgi CCA bo‘yicha ishchi hujjati asosida moliyaviy inklyuziya darajasi va uning gender, daromad va ta’lim bo‘yicha tafovutlari tahlil qilindi. U yerda CCA mamlakatlari moliyaviy inklyuziya bo‘yicha CEE davlatlaridan orqada ekani, bu tafovutning institutsional va infratuzilmaviy omillar bilan bog‘liqligi ko‘rsatiladi. IMFning 2024 yilgi “Systemic Implications of Financial Inclusion” hujjati esa rivojlanayotgan va emerging iqtisodiyotlarda kredit inklyuziyasi ayrim hollarda bank xavfini

kamaytirishi, ammo prudensial nazoratsiz bu jarayonning tizimli xatarlarni kuchaytirishi mumkinligini ko‘rsatadi. Shu asosda metodologik faraz shakllantirildi: moliyaviy inklyuzivlik kambag‘allikni kamaytirishi mumkin, lekin bu ta’sir uning dizayni, segmentlanganligi va prudensial muvozanatiga bog‘liq. Demak, O‘zbekiston modelini baholashda “ko‘proq kirish doim yaxshiroq” degan soddalashtirilgan yondashuv yetarli emas, balki “qanday kirish, kim uchun kirish va qanday natija bilan” degan savollar ustuvor bo‘lishi kerak.

Ikkinchi bosqich **O‘zbekiston modelining institutsional xaritasini tuzish**dan iborat bo‘ldi. Bu yerda Markaziy bankning 2024 yilgi hisoboti asosida moliyaviy inklyuziya strategiyasi, oilaviy tadbirkorlik dasturlari, self-employed qatlamga yo‘naltirilgan kreditlar, iste’molchi huquqlarini himoya qilish, focus-group tadqiqotlari va 2025–2027 yillar uchun ishlab chiqilgan choralar yagona modelning tarkibiy qismlari sifatida ko‘rib chiqildi. Mazkur xaritalash shuni ko‘rsatadiki, O‘zbekiston modelida moliyaviy inklyuziya uch qatlamli tizim ko‘rinishiga ega: birinchi qatlam — moliyaviy kirishni kengaytirish; ikkinchi qatlam — daromadli faoliyat va oilaviy tadbirkorlikni moliyalashtirish; uchinchi qatlam — iste’molchi himoyasi va moliyaviy savodxonlikni kuchaytirish. Shu tufayli O‘zbekiston modeli faqat “banklashuv” emas, balki “ijtimoiy maqsadli banklashuv” sifatida talqin qilindi. Ayniqsa yetti yil davomida 50 trillion so‘mdan ortiq kredit va 2,3 millionga yaqin kishi daromadli faoliyatga jalb qilingani modelning ommaviyligini, 751 ming muvaffaqiyatli qarz oluvchilar uchun 300 million so‘mgacha bosqichli mikrokreditlar joriy etilgani esa uning o‘sishga yo‘naltirilganligini ko‘rsatadi.

Uchinchi bosqich **ijtimoiy maqsadli guruhlarni segmentlash** bo‘ldi. Tadqiqotda moliyaviy inklyuzivlik siyosatining samaradorligini baholash uchun beshta asosiy guruh ajratildi: qishloq aholisi, ayollar, yoshlar, self-employed fuqarolar va kambag‘allik xavfi yuqori uy xo‘jaliklari. UNDP MPI hisobotida rural hududlarda bank hisobraqami bo‘yicha mahrumlik 17,8 foiz ekani, informallik esa kambag‘allikning muhim tarkibiy omillaridan biri ekanligi ko‘rsatiladi. Bu shuni anglatadiki, bank tizimining ijtimoiy yo‘naltirilgan modeli universal emas, balki segmentlangan bo‘lishi lozim. Masalan, qishloq aholisiga jismoniy va raqamli kirishni kengaytirish, ayollar uchun genderga sezgir mahsulotlar, self-employed qatlam uchun tranzaksiya va pul oqimiga tayangan skoring, yoshlar uchun kichik biznesga o‘tish imkoniyatini beradigan bosqichli kreditlar zarur bo‘ladi. Shu bois metodologiyada moliyaviy inklyuziya samaradorligi “umumiy qamrov” bilan emas, balki chetda qolayotgan guruhlar uchun qanchalik mos mahsulotlar yaratilgani bilan baholandi.

To‘rtinchi bosqich **natija zanjiri bo‘yicha tahlil** edi. Bu bosqichda moliyaviy inklyuziyaning ijtimoiy samarasini besh darajada o‘lchash taklif qilindi. Birinchi daraja — **kirish**, ya’ni hisob ochish, to‘lovlar, kichik kredit va raqamli moliyaviy xizmatlarga chiqish. Ikkinchi daraja — **real foydalanish**, ya’ni bank hisobraqami va boshqa mahsulotlar haqiqatan daromadli faoliyat, jamg‘arma yoki tadbirkorlik uchun ishlatiladimi. Uchinchi daraja — **barqarorlashuv**, bunda daromad va aylanma shakllanadi, kredit qaytimi va moliyaviy intizom paydo bo‘ladi. To‘rtinchi daraja — **kengayish**, ya’ni shaxs yoki xo‘jalik keyingi bosqich

moliyalashtirishga chiqib, o‘z faoliyatini kengaytira oladimi. Beshinchi daraja esa **ijtimoiy natija** bo‘lib, kambag‘allik xavfi kamayadimi, rasmiy bandlik va ijtimoiy himoyaga ulanish kuchayadimi, degan savollarga javob beradi. Bu model Jahon bankining kambag‘allik natijalari bilan bog‘liq ma’lumotlari hamda Markaziy bankning daromadli faoliyatga jalb etilganlar soni haqidagi ma’lumotlari bilan sinovdan o‘tkazildi. Shunday yondashuv moliyaviy inklyuzivlikni natijaviy siyosat sifatida ko‘rishga imkon beradi.

Beshinchi bosqich **inklyuziv bandlik mezonlarini aniqlash**ga qaratildi. Bu yerda inklyuziv bandlik oddiy “ish bor” degan tushunchadan kengroq talqin qilinib, quyidagi uch ko‘rsatkich asosida baholandi: birinchisi, zaif guruhlar uchun moliyaviy kirishning kengayishi; ikkinchisi, bandlikning rasmiylashuvi va daromadlarning barqarorlashuvi; uchinchisi, ushbu faoliyatning keyinchalik qo‘shimcha ish o‘rinlari yaratish salohiyati. UNDPning ko‘p o‘lchovli kambag‘allik hisobotida informallik va bank hisobiga ega emaslik bir vaqtda mahrumlik manbai sifatida qayd etilgani, aynan shu mezonlarning to‘g‘riligini kuchaytiradi. ADBning underserved microentrepreneurs va women-led MSMElar bo‘yicha yondashuvi ham inklyuziv bandlikning aynan kim uchun yaratilayotganini hisobga olish kerakligini ko‘rsatadi. Shu sababli metodologiyada inklyuziv bandlikni faqat umumiy bandlik ko‘rsatkichlari bilan emas, balki chetda qolayotgan guruhlar uchun yaratilgan iqtisodiy imkoniyat sifatida o‘lchash taklif qilindi.

Oltinchi bosqich **muammolarni identifikatsiya qilish**dan iborat bo‘ldi. Tadqiqotda beshta asosiy muammo ajratildi. Birinchisi, moliyaviy kirish va real foydalanish o‘rtasida tafovut bo‘lishi mumkin; bank hisobraqami mavjud bo‘lsa ham, u iqtisodiy faollikka aylanmasligi mumkin. Ikkinchisi, rural hududlar va ayrim ijtimoiy qatlamlar uchun kirish sifati va imkoniyati hanuz teng emas. Uchinchisi, informallik yuqori bo‘lsa, moliyaviy inklyuzivlikning ijobiy ta’siri cheklanib qoladi. To‘rtinchisi, prudensial muvozanat buzilsa, ijtimoiy yo‘naltirilgan kreditlashning fiskal va moliyaviy xatarlari oshadi. Beshinchisi, consumer protection va moliyaviy savodxonlik yetarli bo‘lmasa, keng qamrovli moliyalashtirish kutgan natijani bermasligi mumkin. Aynan shu muammolar O‘zbekiston modelini rivojlanayotgan mamlakatlar tajribasi bilan qiyoslashda eng ko‘p takrorlanadigan zaif bo‘g‘inlar sifatida ko‘rindi.

Yettinchi bosqich **istiqbolli yechimlarni baholash**ga qaratildi. Bu yerda eng istiqbolli yo‘nalishlar sifatida quyidagilar ajratildi: segmentlangan va maqsadli moliyaviy mahsulotlar; 2025–2027 yillarga mo‘ljallangan yangi milliy moliyaviy inklyuziya strategiyasini chuqurlashtirish; rural va self-employed qatlam uchun tranzaksiya va pul oqimiga tayangan skoring; ayollar va kichik tadbirkorlar uchun maxsus inklyuziv moliya instrumentlari; consumer protection va financial literacy bloklarini kuchaytirish. Rivojlanayotgan mamlakatlar tajribasi shuni ko‘rsatadiki, jismoniy kirish, fintech, rule of law va prudensial muvozanat birgalikda rivojlangandagina moliyaviy inklyuzivlik kambag‘allikni kamaytirishning samarali vositasiga aylanadi. O‘zbekiston modeli shu yo‘nalishda ancha chuqur siljigan, ammo sifat va segmentlash masalalarida keyingi bosqichga o‘tishi zarur.

Umumiy metodologik xulosa shuki, moliyaviy inklyuzivlik samaradorligini

baholash uchun uch darajali model eng maqbul: **birinchi daraja — kirish va ishonch**, **ikkinchi daraja — daromadli faoliyat va rasmiylashuv**, **uchinchi daraja — kambag‘allikning qisqarishi va inklyuziv bandlikning kengayishi**. Aynan shu yondashuv rivojlanayotgan mamlakatlar tajribasi bilan O‘zbekiston modelini bir tizimda taqqoslash va amaliy xulosalarga kelish imkonini beradi.

Xulosa va takliflar. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, moliyaviy inklyuzivlik rivojlanayotgan mamlakatlarda kambag‘allikni kamaytirishning samarali, ammo murakkab vositasidir. IMFning mintaqaviy va tizimli tadqiqotlari moliyaviy inklyuziya gender, daromad, ta’lim va hududiy tafovutlar bilan chambarchas bog‘liq ekanini, shu bilan birga prudensial muvozanat va risk boshqaruvi bilan uyg‘unlashtirilganda uning ijobiy samarasini oshirish mumkinligini ko‘rsatadi. O‘zbekiston tajribasi bu umumiy xulosani tasdiqlaydi: moliyaviy inklyuziya strategiyasi, oilaviy tadbirkorlik dasturlari, self-employed qatlam uchun bosqichli moliyalashtirish va iste’molchi huquqlarini himoya qilish bo‘yicha choralar bank tizimini ijtimoiy yo‘naltirilgan modelga yaqinlashtirmoqda. Yaqin yillarda katta hajmdagi imtiyozli kreditlar, millionlab fuqarolarning daromadli faoliyatga jalb etilishi va yangi strategik choralar O‘zbekiston modelini mintaqadagi eng faol tajribalardan biriga aylantirmoqda.

Shu bilan birga, maqola ushbu modelning asosiy cheklovlarini ham ko‘rsatdi. Birinchidan, moliyaviy kirishning o‘zi kambag‘allikni kamaytirishga yetmaydi; bank mahsulotlari real foydalanish, daromad yaratish va rasmiylashuvga olib kelishi kerak. Ikkinchidan, qishloq hududlari, ayollar, yoshlar va informallik yuqori bo‘lgan qatlamlar uchun umumiy mahsulotlar yetarli emas; ular uchun segmentlangan yechimlar talab etiladi. Uchinchidan, bank hisobraqamiga ega emaslik va informallik kabi deprivatsiyalar hali ham kambag‘allikning tarkibiy omillari bo‘lib qolmoqda. To‘rtinchidan, moliyaviy inklyuziya siyosati prudensial muvozanatni e’tibordan chetda qoldirsa, qisqa muddatli ijtimoiy yutuqlar uzoq muddatli moliyaviy xatarlar bilan almashishi mumkin. Shu sababli samaradorlikni oshirish uchun siyosatning navbatdagi bosqichi sifat va natijaviylikka qaratilishi lozim.

Shu asosda birinchi taklif sifatida moliyaviy inklyuzivlik siyosatini baholashda **natija indikatorlari** tizimini kuchaytirish lozim. Bunda nechta hisob ochilgani yoki nechta kredit berilgani emas, balki nechta fuqaro rasmiy daromad tarixiga ega bo‘lgani, nechta self-employed kichik biznes bosqichiga o‘tgani, nechta rural yoki women-led loyiha keyingi bosqich moliyalashtirishga chiqqani, nechta ish o‘rni yaratilgani va qanchasi saqlanib qolgani muntazam o‘lchanishi kerak. Ikkinchi taklif — **segmentlangan moliyaviy mahsulotlar**ni kengaytirish. Rural aholi uchun kirish va raqamli to‘lovlar, self-employed qatlam uchun cash-flow based lending, ayollar uchun genderga sezgir kredit va qo‘shimcha maslahatlar, yoshlar uchun bosqichli mikromoliya mahsulotlari ancha samarali bo‘lishi mumkin. Uchinchi taklif — moliyaviy inklyuzivlik siyosatini **consumer protection va financial literacy** bilan yanada chuqur integratsiya qilish. To‘rtinchi taklif — prudensial me’yorlar va inklyuzivlik siyosatini birga ko‘rish; ya’ni kengayish va barqarorlik muvozanati doim saqlanishi kerak. Beshinchi taklif — O‘zbekiston modelining keyingi bosqichida moliyaviy inklyuziyani

multidimensional poverty indikatorlari bilan muntazam bog‘lab monitoring qilish maqsadga muvofiq.

Yakuniy xulosa shuki, moliyaviy inklyuzivlik rivojlanayotgan mamlakatlarda kambag‘allikni kamaytirishning eng istiqbolli siyosiy instrumentlaridan biri bo‘lib qolmoqda. O‘zbekiston tajribasi bu instrumentning ommaviy qamrov, maqsadli kreditlash va strategik institutsional qo‘llab-quvvatlash orqali real ijtimoiy natija bera olishini ko‘rsatmoqda. Ammo haqiqiy samaradorlik moliyaviy inklyuziyaning qanchalik chuqur, sifatli va segmentlangan bo‘lishiga bog‘liq. Agar bank tizimi kirish, ishonch, rasmiylashuv va barqaror daromad zanjirini to‘liq qo‘llab-quvvatlay olsa, moliyaviy inklyuzivlik nafaqat banklashuv ko‘rsatkichi, balki kambag‘allikni qisqartirish va inklyuziv bandlikni rivojlantirishning real mexanizmiga aylanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Poghosyan, T. (2023). *The Anatomy of the Financial Inclusion Gap in the Caucasus and Central Asia*. IMF Working Paper 23/109.
2. Ben Naceur, S., Candelon, B., & Mugrabi, F. (2024). *Systemic Implications of Financial Inclusion*. IMF Working Paper 24/203.
3. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki. (2026). *Annual Report 2024*.
4. World Bank. (2024). *Uzbekistan Poverty and Equity Brief*.
5. UNDP, OPHI va CERR. (2024). *Uzbekistan Pilot Multidimensional Poverty Index Report 2023*.

TADBIRKORLIK FAOLIYATINI MOLIYALASHTIRISHDA INVESTITSION RISKLARNI BOSHQARISH MEXANIZMLARI

Abduxamid Abdumalikovich Bektemirov
Samarqand davlat universiteti dotsenti, i.f.f.d

Annotatsiya. *Mazkur tezisda global iqtisodiy noaniqlik kuchayib borayotgan sharoitda tadbirkorlik faoliyatini moliyalashtirishda investitsion risklarni boshqarish mexanizmlari tizimli ravishda tadqiq etiladi. Tadqiqotning dolzarbligi moliyaviy sharoitlarning qat’iylashuvi, geoiqtisodiy fragmentatsiya va bozor beqarorligining ortishi bilan izohlanadi, bu esa ayniqsa kichik va o‘rta biznes subyektlari uchun kapitalning mavjudligi va qiymatiga sezilarli ta’sir ko‘rsatmoqda.*

Kalit so‘zlar: *tadbirkorlikni moliyalashtirish, investitsion risk, risklarni boshqarish mexanizmlari, kichik va o‘rta biznes, venchur capital, bosqichma-bosqich moliyalashtirish, riskni bo‘lish instrumentlari, kredit kafolatlari, aralash moliyalash, diversifikatsiya, moliyaviy barqarorlik, rivojlanayotgan bozorlar*

Abstract. *This study presents a systematic analysis of investment risk management mechanisms within the framework of entrepreneurial financing, specifically addressing the challenges posed by escalating global economic uncertainty. The research highlights the critical importance of these mechanisms*

in the face of tightening financial conditions, geo-economic fragmentation, and heightened market volatility-factors that profoundly influence capital accessibility and cost for small and medium-sized enterprises.

Keywords: *entrepreneurial finance, investment risk, risk mitigation mechanisms, small and medium-sized enterprise, venture capital, staged financing, risk-sharing instruments, credit guarantees, blended finance, portfolio diversification, financial resilience, emerging markets.*

Jahon iqtisodiyotida so‘nggi yillarda foiz stavkalarining nisbatan yuqori darajada saqlanib qolishi, geoiqtisodiy taranglik, savdo cheklovlari va bozor noaniqligining kuchayishi tadbirkorlik subyektlarini moliyalashtirish jarayonida investitsion risklarni boshqarish masalasini yanada dolzarb qildi. Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti (IHTT)ning 2026-yilgi hisobotida[23] yangi kichik va o‘rta biznes kreditlari tiklanayotgan bo‘lsa-da, umumiy kredit portfeli sust o‘sayotgani, bu esa korxonalar likvidligi va investitsion faolligiga bosim qilayotganini qayd etadi. Hisobotda moliyalashtirish sharoitlari hanuz yuqori noaniqlik va geosiyosiy risklar fonida shakllanayotgani ta’kidlanadi.

Investitsion risk tadbirkorlik faoliyatini moliyalashtirishda kapital qo‘yilmasi natijadorligining kutilgan darajadan chetlanishi, pul oqimlarining buzilishi, qarzga xizmat ko‘rsatish qobiliyatining pasayishi, loyiha qiymatining kamayishi yoki investor kutgan daromadlilikning amalga oshmasligi bilan namoyon bo‘ladi. Mazkur risklar bozor, kredit, likvidlik, valyuta, foiz, institutsional, axborot nomutanosibligi va boshqaruv sifati bilan bog‘liq omillar ta’sirida kuchayadi. BMT Savdo va taraqqiyot konferensiyasi (UNCTAD)ning *“Jahon investitsiyalari hisoboti-2025”* ma’lumotlariga ko‘ra[24], xalqaro investitsiya muhitiga savdo tarangliklari, siyosiy noaniqlik va fragmentatsiya bosim o‘tkazmoqda, bu esa ayniqsa rivojlanayotgan iqtisodiyotlarda kapital narxi va investitsion ehtiyotkorlikni oshirmoqda.

Bunday iqtisodiy noaniqlik sharoitida tadbirkorlikni moliyalashtirishda investitsion risklarni boshqarish mexanizmlarini an’anaviy *“riskni kamaytirish”* doirasidan chiqarib, kapitalni jalb qilish, qayta taqsimlash, himoyalash va monitoring qilishning integratsiyalashgan tizimi sifatida ko‘rish zaruriyati oshib bormoqda. Shu nuqtayi nazardan, tadbirkorlik faoliyatini moliyalashtirishda investitsion risklarni boshqarishning zamonaviy mexanizmlarini tizimlashtirish, ularning iqtisodiy mazmunini ochib berish va amaliy qo‘llash bo‘yicha ilmiy tavsiyalar ishlab chiqish muhim ahamiyat kasb etadi.

Tadbirkorlik faoliyatini moliyalashtirishda investitsion risklarni boshqarish mexanizmlari asosan institutsional-seleksiya mexanizmlari, moliyaviy-taqsimlovchi mexanizmlar, portfel-diversifikatsion mexanizmlar, kafolat va riskni bo‘lish mexanizmlari hamda monitoring-nazorat mexanizmlari kabi besh asosiy blokka ajratiladi.

Birinchi mexanizm - investitsiya oldi seleksiya va loyiqlikni tekshirish.

[23] OECD. Financing SMEs and Entrepreneurs 2026. – Paris : OECD Publishing, 2026.
[24] UNCTAD. World Investment Report 2025. – Geneva : United Nations, 2025.

Tadbirkorlik subyektlari uchun investitsion risklarning muhim qismi axborot nomutanosibligidan kelib chiqadi. Investor korxonaning real moliyaviy holati, boshqaruv sifati, bozor salohiyati va texnologik tayyorgarligi haqida to‘liq axborotga ega bo‘lmasa, noto‘g‘ri baholash xavfi oshadi. Shu bois xalqaro amaliyotda investitsiyadan oldingi kompleks loyiqlikni tekshirish *(due diligence)* ya’ni moliyaviy, huquqiy, texnologik va bozor auditi kabilar investitsion riskni boshqarishning boshlang‘ich mexanizmi sifatida qaraladi. IHTTning davlat venchur kapitali bo‘yicha ishida[25] ham fond dizayni, tanlov mezonlari va hamkor investorlar bilan ishlash sifati riskni kamaytirishda markaziy omil sifatida ko‘riladi.

Ikkinchi mexanizm - bosqichma-bosqich moliyalashtirish. Venchur kapital amaliyotida bosqichma-bosqich moliyalashtirish *(staged financing)* noaniqlik yuqori bo‘lgan loyihalarda kapitalni bir yo‘la emas, balki natijalar va nazorat nuqta *(milestone)*lar asosida bosqichlar bo‘yicha ajratishni anglatadi. Bu mexanizm investor uchun *“real opsion”* xususiyatini yaratadi ya’ni loyiha ijobiy dinamika ko‘rsatsa, keyingi bosqich ochiladi, aks holda investor zararni cheklaydi. Olib borilgan ilmiy tadqiqotlar[26] texnologik noaniqlik va institutlar sifati venchur investorlarning keyingi bosqich investitsiya qarorlariga bevosita ta’sir ko‘rsatishini ko‘rsatadi. Demak, bosqichma-bosqich moliyalashtirish riskni kamaytirish bilan birga, kapitalni intizomli monitoring vositasiga ham aylantiradi.

Uchinchi mexanizm - investitsion sindikatsiya va hamkor moliyalashtirish. Bunda bir investor yoki bitta fond riskni yolg‘iz o‘z zimmasiga olmaydi, balki boshqa investorlar bilan birgalikda ishtirok etadi. Sindikatsiya riskni bir necha subyekt o‘rtasida taqsimlash, sohaviy ekspertizani birlashtirish, mahalliy bozor haqidagi axborotni chuqurlashtirish va post-investitsion nazoratni kuchaytirish imkonini beradi. 2025-yilgi tadqiqotlar[27] ayniqsa transchegaraviy bitimlarda sindikat tarkibi vakillik xarajatlari bilan resurs ustunliklari o‘rtasidagi muvozanatni belgilashini ko‘rsatadi. Bu holat tadbirkorlikni moliyalashtirishda sindikatsiya nafaqat riskni taqsimlash, balki riskni professionallashtirish mexanizmi ekanini anglatadi.

To‘rtinchi mexanizm - diversifikatsiya. Investitsion risklarni boshqarishda portfelni tarmoqlar, hududlar, biznes bosqichlari va moliyalashtirish instrumentlari bo‘yicha diversifikatsiya qilish klassik, lekin hali ham eng samarali mexanizmlardan biridir. Ayniqsa noaniqlik kuchaygan davrda bitta tarmoq, bitta bozor yoki bitta moliyalashtirish kanaliga yuqori bog‘liqlik tadbirkorlik subyektining moliyaviy barqarorligini susaytiradi. UNCTAD[28] 2025-yilda global investitsiya oqimlarida sektor va geografiya bo‘yicha fragmentatsiya kuchayayotganini qayd etadib o‘tgan. Bu esa tadbirkorlar va investorlar uchun diversifikatsiya strategiyasini kuchaytirish zarurligini bildiradi.

---

[25] OECD. Understanding Government Venture Capital. – Paris : OECD Science, Technology and Industry Working Papers, 2025.

[26] Hao B. Institutions, Uncertainty, and Venture Capital Staged Investments // Journal of International Financial Markets, Institutions and Money. – 2025.

[27] Kollmann H. va boshq. Syndicate Formation in Venture Capital Cross-Border Investments // Research in International Business and Finance. – 2025.

[28] UNCTAD. World Investment Report 2025. – Geneva : United Nations, 2025.

Beshinchi mexanizm - kafolat va riskni bo‘lish instrumentlari. So‘nggi yillarda kredit kafolatlari, portfel kafolatlari, dastlabki yo‘qotishlarni qoplash *(first-loss)* tuzilmalari va risklarni birgalikda baham ko‘rish tizimlar *(risk-sharing facility)* tadbirkorlikni moliyalashtirishida eng muhim mexanizmlardan biriga aylandi. IHTT tomonidan e’lon qilingan hisobotda[29] kredit kafolatlari va to‘g‘ridan-to‘g‘ri davlat moliyalash instrumentlari startaplar hamda innovatsion kichik va o‘rta bizneslar uchun tobora ko‘proq yo‘naltirilayotgani ko‘rsatilgan. Xalqaro moliya korporatsiyasi (XMK) amaliyotida[30] esa risklarni birgalikda baham ko‘rish tizimi banklarning kichik va o‘rta bizneslar segmentiga nisbatan risk appetitini oshirish uchun qo‘llanadi. Masalan, 2025–2026-yillardagi bir qator bitimlarda XMK banklar bilan portfelning 50 foizigacha kredit riskini bo‘lishish modelini qo‘llagan. Bu mexanizm ikki tomonlama samara beradi. Bir tomondan, investor yoki bank uchun potentsial yo‘qotish cheklanadi, ikkinchi tomondan esa tadbirkorlik subyektlari uchun moliyaga kirish imkoniyati kengayadi.

Oltinchi mexanizm - aralash moliyalashtirish. Jahon banki va XMK materiallarida[31] aralash moliyalashtirish *(blended finance)* xususiy investorlar uchun yuqori bo‘lgan riskni qayta taqsimlash va ayrim hollarda yumshatish orqali iqtisodiy jihatdan yetarli darajada jozibador bo‘lmagan loyihalarga kapitalni jalb etish vositasi sifatida talqin qilinadi. Muhim jihat shundaki, risk yo‘qolmaydi, balki imtiyozli shartlardagi kapital *(concessional capital)*, grant, kafolat yoki subordinatsiyalangan qatlamlar orqali qayta taqsimlanadi. Shu sababli aralash moliyalashtirish, ayniqsa, innovatsion, yashil, agrar va ayollar tadbirkorligi kabi segmentlarda investitsion risklarni boshqarishning institutsional mexanizmi sifatida ahamiyatlidir.

Yettinchi mexanizm - post-investitsion monitoring va kovenantlar tizimi. Kapital qo‘yilgandan so‘ng risk boshqaruvi tugamaydi, aksincha, uning eng muhim bosqichi boshlanadi. Xalqaro amaliyotda bu monitoring hisobotlari, kovenantlar, nazorat nuqtalarning asosiy samaradorlik indikator (KPI)lari, pul oqimi triggerlari, kuzatuv kengashi ishtiroki va erta ogohlantirish indikatorlari orqali amalga oshiriladi. IHTT va xalqaro ilmiy manbalar shuni ko‘rsatadiki[32], ayniqsa kapital bilan ta’minlangan *(equity-backed)* firmalarda investorning faol ishtiroki korxona yashovchanligini oshirishi mumkin. Shunday ekan, investitsion risklarni boshqarish mexanizmlarini faqat *“kapital ajratish”* bilan cheklab bo‘lmaydi. Ular *“kapitalni kuzatish va qayta sozlash”* tizimi bilan to‘ldirilishi shart.

Sakkizinchi mexanizm - makro noaniqlikka mos adaptiv moliyalashtirish strategiyasi. Xalqaro valyuta jamg‘armasi (XVJ)ning materiallarida[33] noaniqlik

[29] OECD. Financing SMEs and Entrepreneurs 2026. – Paris: OECD Publishing, 2026.
[30] IFC. IFC and FirstRand Bank Set Up Risk-Sharing Facility to Boost Access to Finance for SMEs in South Africa. – 2025.,
[31] World Bank. State of Blended Finance 2024. – Washington, D.C.: World Bank Group, 2025., World Bank. Blended Finance Public Private Partnership. – Washington, D.C.: World Bank Group, 2026., IFC. Portfolio Guarantees. – Washington, D.C.: International Finance Corporation, 2026.
[32] Kacer M. Entrepreneurial Finance and the Survival of Equity-Funded Firms // Small Business Economics. – 2025.
[33] IMF. Uncertainty about Uncertainty // Finance & Development. – 2025.

oshishi investitsiyalarni susaytirishi, risk premiumlarini ko‘tarishi va qarz qiymatini qimmatlashtirishini ko‘rsatadi. Shu nuqtayi nazardan, tadbirkorlikni moliyalashda risklarni boshqarish bir martalik qaror emas, balki foiz, valyuta, talab va siyosiy risklarning dinamikasiga moslashuvchi adaptiv strategiya bo‘lishi kerak. Bunda qayta moliyalashtirish imkoniyatlari, foiz riskini hedj qilish, valyuta nomutanosibligini kamaytirish va likvidlik yostiqchalarini shakllantirish muhim o‘rin tutadi.

Yuqoridagi tahlil asosida tadbirkorlik faoliyatini moliyalashtirish jarayonida investitsion risklarni boshqarish mexanizmlari alohida vositalar yig‘indisi emas, balki ***“seleksiya - bosqichlash - taqsimlash - kafolatlash - monitoring - qayta sozlash”*** ketma-ketligiga asoslangan integratsiyalashgan tizimdir. Mazkur tizim qanchalik kompleks tashkil etilsa, investitsiya resurslarining yo‘qotish ehtimoli shunchalik pasayadi va kapitalning tadbirkorlikka oqimi shunchalik barqaror bo‘ladi.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, tadbirkorlik faoliyatini moliyalashtirishda investitsion risklarni boshqarishning eng samarali yo‘li riskni butunlay bartaraf etish emas, balki uni aniqlash, baholash, bosqichlash, qayta taqsimlash va doimiy monitoring qilishdan iborat. Global investitsiya muhitida noaniqlik yuqori bo‘lib qolayotgan bir paytda, tadbirkorlik subyektlari va investorlar uchun loyiqlikni tekshirish, bosqichma-bosqich moliyalashtirish, sendikatlash, diversifikatsiya, kredit kafolatlari, risklarni birgalikda baham ko‘rish tizimlar va aralash moliyalashtirish kabi mexanizmlar amaliy jihatdan eng muhim vositalar bo‘lib xizmat qilmoqda.

Shu asosda quyidagi takliflar ilgari suriladi.

Birinchidan, tadbirkorlikni moliyalashtirish amaliyotida investitsiya oldi ekspertizasining yagona standartlari joriy etilishi zarur. Bu investorlar uchun axborot nomutanosibligini kamaytiradi va kapital bahosini pasaytiradi.

Ikkinchidan, yuqori noaniqlik sharoitida startaplar va innovatsion korxonalarni moliyalashtirishda bosqichma-bosqich moliyalashtirish modeli ustuvor qo‘llanishi lozim. Bu mexanizm kapital yo‘qotilishini cheklab, natijaga asoslangan nazoratni kuchaytiradi.

Uchinchidan, kichik biznes va startaplar uchun davlat, taraqqiyot institutlari va xususiy sektor ishtirokidagi kredit kafolatlari hamda risklarni birgalikda baham ko‘rish mexanizmlarini kengaytirish maqsadga muvofiq. Bu nafaqat riskni kamaytiradi, balki moliyaga kirish imkoniyatini ham kengaytiradi.

To‘rtinchidan, investorlar portfelini tarmoq, hudud va instrumentlar bo‘yicha diversifikatsiya qilishni institutsional siyosat darajasiga ko‘tarish lozim. Ayniqsa geosiyosiy va bozor noaniqligi kuchaygan davrda bu mexanizm tizimli yo‘qotishlarni kamaytiradi.

Beshinchidan, post-investitsion monitoringda kovenantlar, KPI, pul oqimi triggerlari va erta ogohlantirish indikatorlariga asoslangan nazorat tizimlari joriy qilinishi zarur. Investitsion risk boshqaruvi kapital qo‘yish vaqtida emas, butun investitsiya sikli davomida ishlashi kerak.

Oltinchidan, O‘zbekiston sharoitida tadbirkorlikni moliyalashtirish infratuzilmasini takomillashtirish uchun davlat kafolatlari, qo‘shma investitsiya

fondlari, dastlabki yo‘qotishlarni qoplash mexanizmlari va aralash moliyalashtirish platformalarini rivojlantirish maqsadga muvofiq bo‘ladi. Bu amaliy chora innovatsion va yuqori riskli, ammo iqtisodiy jihatdan istiqbolli loyihalarning moliyalashtirilishini kengaytiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati

1. OECD. *Financing SMEs and Entrepreneurs 2026*. – Paris : OECD Publishing, 2026.
2. OECD. *OECD Financing SMEs and Entrepreneurs Scoreboard 2025 Highlights*. – Paris : OECD Publishing, 2025.
3. OECD. *Understanding Government Venture Capital*. – Paris : OECD Science, Technology and Industry Working Papers, 2025.
4. OECD. *What is the Role of Government Venture Capital for Innovation-Driven Entrepreneurship?* – Paris : OECD, 2024.
5. UNCTAD. *World Investment Report 2025*. – Geneva : United Nations, 2025.
6. IFC. *Portfolio Guarantees*. – Washington, D.C. : International Finance Corporation, 2026.
7. IFC. *IFC and FirstRand Bank Set Up Risk-Sharing Facility to Boost Access to Finance for SMEs in South Africa*. – 2025.
8. IFC. *IFC and Habib Metropolitan Bank Partner to Expand SME Finance in Pakistan*. – 2026.
9. World Bank. *State of Blended Finance 2024*. – Washington, D.C. : World Bank Group, 2025.
10. World Bank. *Blended Finance Public Private Partnership*. – Washington, D.C. : World Bank Group, 2026.
11. Hao B. *Institutions, Uncertainty, and Venture Capital Staged Investments* // Journal of International Financial Markets, Institutions and Money. – 2025.
12. Kollmann H. va boshq. *Syndicate Formation in Venture Capital Cross-Border Investments* // Research in International Business and Finance. – 2025.
13. Kacer M. *Entrepreneurial Finance and the Survival of Equity-Funded Firms* // Small Business Economics. – 2025.
14. IMF. *Uncertainty about Uncertainty* // Finance & Development. – 2025.

KICHIK VA O'RTA BIZNES SUBYEKTLARINI RIVOJLANTIRISH ORQALI KAMBAG'ALLIKNI QISQARTIRISH VA AHOLI BANDLIGINI TAMINLASHDA TIJORAT BANKLARINING O'RNI

Djurayeva Maxzuna Azamovna
Samarqand davlat arxitektura-qurilish universiteti o'qituvchisi.
E-mail:jurayeva.maxzuna@.edu.uz
Nabiyeva Malika Elmurod qizi
Samarqand davlat arxitektura-qurilish universiteti talabasi.
E-mail:malikanabiyeva669@gmail.com

Anotatsiya*: Mazkur maqolada kichik va o'rta biznes subyektlarini rivojlantirish orqali kambag'allikni qisqartirish hamda aholi bandligini ta'minlashda tijorat banklarining o'rni tahlil qilinadi. Bank kreditlari, moliyaviy xizmatlar va tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash mexanizmlarining iqtisodiy rivojlanish va yangi ish o'rinlari yaratishdagi ahamiyati yoritiladi.*

Kalit so'zlar*: Bank, kredit, biznes, startap loyiha, foiz stavkasi.*

KIRISH QISM. Hozirgi kunda iqtisodiyotni barqaror rivojlantirish, aholi turmush darajasini oshirish hamda kambag'allikni qisqartirish masalalari davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Bu jarayonda kichik va o'rta biznes subyektlarini rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki aynan kichik biznes va xususiy tadbirkorlik yangi ish o'rinlari yaratish, aholi bandligini ta'minlash hamda iqtisodiyotning turli sohalarini rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi. Ushbu maqolada ushbu jarayonning iqtisodiy ahamiyati hamda tijorat banklarining mazkur yo'nalishdagi faoliyati tahlil qilinadi.

METODOLOGIYA. Mazkur tadqiqotda kichik va o'rta biznes subyektlarini rivojlantirish orqali kambag'allikni qisqartirish va aholi bandligini ta'minlashda tijorat banklarining o'rnini o'rganish uchun bir qator ilmiy tadqiqot usullaridan foydalanildi. Jumladan, tahlil va sintez usullari orqali kichik va o'rta biznesni rivojlantirish hamda tijorat banklarining kredit siyosati bo'yicha mavjud ilmiy adabiyotlar va iqtisodiy manbalar o'rganildi. Bundan tashqari, tizimli yondashuv asosida tijorat banklarining tadbirkorlik subyektlarini moliyaviy qo'llab-quvvatlash mexanizmlari o'rganildi hamda ularning kambag'allikni qisqartirish va yangi ish o'rinlari yaratishdagi ahamiyati aniqlab berildi. Mazkur metodologiya tadqiqot natijalarining ilmiy asoslanganligini ta'minlashga xizmat qiladi.

ASOSIY QISM. O'zbekiston Respublikasi tijorat banklaridagi muammolar:

1.Kredit olishdagi qiyinchiliklar.

2.Foiz stavkalarining yuqoriligi.

3.Startap loyihalarni moliyalashtirishdagi muammolar.

Shunga qaramasdan yurtimizda, aholining turmush tarzini yaxshilash maqsadida ko'plab amaliy ishlar olib borilmoqda, biroq o'z yechimini topib ulgurmagan masalalar hali hanuz mavjud bo'lib shulardan biri kredit olishdagi muammolarga yechim sifatida quyidagilarni taqdim etmoqdaman.

1)Kredit olishdagi qiyinchiliklar.

Yechim: 1.Imtiyozli kredit dasturlarini kengaytirish.

2.Kredit olish jarayonini raqamlashtirish.

3.Kredit kafillik jamg‘armalarini rivojlantirish.

4.Tadbirkorlar uchun maslahat va treninglar tashkil etish.

Bundan tashqari, mamlakatimizda ham shunga o’xshash g’oya va tashabbuslar ilgari surib kelinmoqda, misol sifatida, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining tadbirkorlar bilan 2023-yildagi ochiq muloqotida belgilangan vazifalarni amalga oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” 2023-yil 4-sentabrdagi PQ-292-son hamda “Kichik biznesni rivojlantirishni moliyaviy va institutsional qo‘llab-quvvatlash chora-tadbirlari to‘g‘risida” qonunlar imzoladi.

2) Foiz stavkasining yuqoriligi.

Yechim:Kichik va o‘rta biznes subyektlari uchun kredit foiz stavkalarini kamaytirish maqsadida davlat tomonidan imtiyozli kredit dasturlarini kengaytirish hamda tijorat banklariga subsidiyalar ajratish zarur. Bu tadbirkorlar uchun kreditlarni arzonlashtirib, biznesni rivojlantirish va yangi ish o‘rinlari yaratishga yordam beradi.

Markaziy bank boshqaruvi 2024-yil 25-iyuldagi yig‘ilishida asosiy stavkani 0,5 foiz bandga pasaytirib, yillik 13,5 foiz darajasida belgilash to‘g‘risida qaror qabul qildi.Inflyatsiyaning kutilayotgan dinamikasi va inflyatsiyani oshiruvchi xatarlarning kamayganligini inobatga olib, Markaziy bank boshqaruvi asosiy stavkani 0,5 foiz bandga pasaytirib, yillik 13,5 foiz darajasida belgilash to‘g‘risida qaror qabul qildi.

Markaziy bank tomonidan asosiy stavkaning pasaytirilishi iqtisodiyotda kredit resurslarining arzonlashishiga xizmat qiladi. Bu esa tijorat banklari orqali kichik va o‘rta biznesni moliyalashtirishni kengaytirishga yo’l ochadi.

3) Startap loyihalarni moliyalashtirishdagi muammolar.

Yechim: Startap loyihalashtirishdagi muammolarni bartaraf etish uchun moliyaviy resurslarni grantlar va imtiyozli kreditlar orqali ta’minlash, tadbirkorlar uchun trening va inkubatsiya dasturlarini tashkil etish, bozorni chuqur tahlil qilish hamda investitsiya va texnologik imkoniyatlarni kengaytirish zarur.

Shuningdek,O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 11.02.2026 Pq-59-sonliqaroriga muvofiq: Startaplarni qo‘llab-quvvatlashning kompleks ekotizimini joriy etish chora-tadbirlari to‘g‘risidaQuyidagilar 2030-yilga qadar startap ekotizimini rivojlantirishning maqsadli ko‘rsatkichlari etib belgilansin:

(a) startap loyihalar sonini 5 mingtaga hamda jalb qilingan venchur investitsiyalar hajmini 2 milliard AQSH dollariga yetkazish;

(b) startap loyihalar ishga tushishi natijasida 20 mingdan ortiq yangi ish o‘rinlarini yaratish;

XULOSA. Kichik va o‘rta biznes subyektlarini rivojlantirish orqali kambag‘allikni qisqartirish va aholi bandligini ta’minlashda tijorat banklarining o‘rni muhimdir. Banklar tomonidan ajratiladigan kreditlar, past foizli imtiyozli dasturlar va moliyaviy xizmatlar tadbirkorlikni rivojlantirish, startap loyihalarni amalga oshirish va yangi ish o‘rinlari yaratishga katta hissa qo‘shadi. Shu bilan

birga, kredit olishdagi qiyinchiliklar, foiz stavkalarining yuqoriligi va moliyaviy savodxonlik yetishmasligi kabi muammolar mavjud. Ushbu muammolarni hal etish uchun banklar jarayonlarni soddalashtirishi, garov talablarini yengillashtirishi, raqamli tizimlar orqali kredit arizalarini tezkor ko‘rib chiqishi va tadbirkorlarga trening hamda maslahatlar berishi lozim

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1.https://cub.uz O‘zbekiston respublikasi Markaziy banki.

2.Djurayeva M,Nabiyeva.M.E Yashil iqtisodiyot- barqaror rivojlanishning kafolati. https://doi.org/105281/zenodo.17902912.

3.https://president.uz O‘zbekiston respublikasi hukumat portali.

4.https://sqb.uz Sanoat qurilish banki.Bank faoiliyatiga oid qonunchilik va ichki me’yorlar.

ИҚТИСОДИЁТДА КАМБАҒАЛЛИКНИ ҚИСҚАРТИРИШДА РАҚАМЛИ ТРАНСФОРМАЦИЯ ВА ИННОВАЦИОН ЁНДАШУВЛАР

Сабиров Бекзод Илхомович
ТДИУ, мустақил изланувчи

Анотация. *Иқтисодиётда ахборот тизимлари ва технологиялари (АТИТ) ихтисослиги замонавий иқтисодиётнинг асосий қисмларидан бирига айланиб келмоқда. Бу ихтисослик иқтисодий жараёнларни рақамлаштириш, автоматизация ва инновацион ёндашувлар орқали камбағилликни қисқартиришга таъминлашга ҳам қаратилган. Мақолада иқтисодиётда камбағалликни қисқартиришда рақамли трансформация ва инновацион ёндашувлар тизими ўрганилган ва хориж тажрибаси билан таққосланган.*

Abstract. *The specialty of information systems and technologies in economics (ITS) is becoming one of the main parts of the modern economy. This specialty is also aimed at ensuring poverty reduction through digitalization, automation and innovative approaches to economic processes. The article studies the system of digital transformation and innovative approaches in poverty reduction in the economy and compares it with foreign experience.*

2020 йил 5 октябрдаги №ПҚ-6079 сонли Президент қарорига асосан Ўзбекистонда рақамли трансформация “Digital Uzbekistan – 2030” стратегияси доирасида амалга оширилмоқда, бу эса иқтисодий ўсишнинг янги босқичини яратади. Масалан, 2023 йилда АКТ соҳаси ЯИМга 2,1% ҳисса қўшган, бу рақамли иқтисодиётнинг ўсишини кўрсатади. Бу статистика Ўзбекистоннинг рақамли инфратузилмага 2,5 миллиард доллар сарфлаётганини ҳам таъкидлайди, бу соҳанинг иқтисодий аҳамиятини шарҳлайди.

Рақамли трансформация ва бизнес-процессларнинг

автоматизацияси. Рақамли трансформация иқтисодиётнинг барча соҳаларида бизнес-процессларни оптималлаштиришга олиб келади. Бу жараён орқали корхоналар самарадорлигини оширади, харажатларни камайтиради ва рақобатбардошлигини кучайтиради. Ўзбекистонда рақамли иқтисодиётнинг ўсиши 2023 йилда АКТ хизматлари ҳажмини 32,2 триллион сўмга етказди, бу ўтган йилга нисбатан 24,6% ўсишни ташкил этади. Бу статистика рақамли трансформациянинг иқтисодий ўсишга ҳиссасини шарҳлайди: телекоммуникация хизматлари 54,7% улушга эга бўлиб, соҳанинг асосий ҳаракатлантирувчи кучи сифатида кўрсатади.

Автоматизация бизнес-процессларнинг самарадорлигини оширишда муҳим рол ўйнайди. Замонавий техналогик ечимлар, масалан, ERP-тизимлари орқали ҳисоб-китоблар, инвентаризация ва молиявий мониторинглар автоматик ҳолда амалга оширилади. Автоматизация қўл меҳнатини камайтириб, инсон хатоларини сезиларли даражада (25–90%) пасайтиради ва ишлаб чиқариш самарадорлигини 20–30% га оширади (ResearchGate, 2024; HBR, 2023)

Иқтисодиётда АТИТ ихтисослиги рақамли трансформацияни амалга ошириш учун мутахассислар тайёрлайди. Бу ихтисослик доирасида ўқувчилар бизнес-процессларни моделлаштириш, маълумотлар таҳлили ва автоматизация тизимларини ўрганадилар.

Иқтисодиётда камбағалликни қисқартиришда замонавий дастурлардан фойдаланишнинг ўзига хос томонлари. Молиявий барқарорлик иқтисодиётнинг устувор вазифаларидан бири. Техналогик ечимлар, хусусан молиявий шаффофликни таъминловчи замонавий дастурлар, бу жараёнда муҳим рол ўйнайди. Масалан, OneStream ёки QuickBooks каби дастурлар молиявий ҳисоботларни автоматик ҳолда тайёрлайди ва реал вақтда маълумотларни таҳлил қилади. Бу дастурларнинг афзалликлари: автоматизация орқали хатоларни сезиларли даражада камайтириш ва ҳисобот вақтини қисқартириш. Бу статистика молиявий шаффофликни ошириб, корхоналарнинг ишончлилигини кучайтиришини шарҳлайди.

Дастурларнинг ижобий томонлари: реал вақтда мониторинглар, маълумотларнинг юқори даражали ҳимояси ва интеграция имкониятлари. Масалан, HubiFi дастурлари даромадларни автоматик ҳисоблайди, бу молиявий барқарорликни таъминлайди. Салбий томонлари: юқори нарх (кичик корхоналар учун қиммат), ўрнатиш мураккаблиги ва маълумотлар ҳимояси хавфи. Нотўғри дастур танлаш ва унинг жорий этилиши корхоналар учун катта молиявий ва операцион зарарларга олиб келади, бу илмий адабиёт ва амалий тадқиқотларда кенг ўрганилган. Gartner тадқиқотларига кўра, ERP тизимларини жорий этиш лойиҳаларининг 70% га яқини ўз мақсадларига эришмайди, бу эса ўртача бюджетнинг 189% га ошиши ва лойиҳанинг умумий зарарга айланишига сабаб бўлади (ECI Software Solutions, 2025; Pemeco Consulting).

Ўзбекистонда молиявий шаффофликни таъминловчи дастурлар “Digital Uzbekistan – 2030” доирасида жорий этилмоқда, бу эса молиявий

барқарорликни оширишга хизмат қилади.

Инновацион ёндашув ва кадрлар тайёрлаш дастурлари. Инновацион ёндашув АТИТ ихтисослигида асосий ўринни эгаллайди. Бу ёндашув техналогик ечимлар орқали янги моделларни яратишни ўз ичига олади. Ўзбекистонда сунъий интеллект стратегияси 2030 йилгача 430 минг иш ўрни яратишни ва ЯИМга 10 миллиард доллар қўшишни режалаштирган. Бу статистика инновацион ёндашувнинг иқтисодий ўсишга таъсирини шарҳлайди.

Кадрлар тайёрлаш дастурлари муҳим аҳамиятга эга. World Economic Forum ҳисоботига кўра, 2025–2030 йилларда ходимларнинг 39% малакаси ўзгаради ва 59% қайта ўқитишни талаб этади. Бу маълумот техналогиялар ўзгаришига мослашиш заруратини шарҳлайди. Ўзбекистонда “One Million Uzbek Coders” дастури рақамли малака оширишга қаратилган, у 2019 йилдан бери фойдаланилмоқда ва минглаб иштирокчиларни жалб қилган.

АТИТ ихтисослиги ўқувчиларининг малакасини ошириш учун онлайн-курслар таклиф этилади. Бу дастурлар иқтисодиётдаги рақамли ўзгаришларга тайёргарлик кўради.

Мониторинглар ва дастурларнинг ижобий ва салбий томонлари

Мониторинглар молиявий ва бизнес-процессларни назорат қилишда муҳим. Замонавий тизимлар реал вақтда маълумотларни таҳлил қилади, бу хавфларни камайтиради. Дастурларнинг ижобий томонлари: автоматизация, шаффофлик ва самарадорлик. Салбий томонлари: юқори нарх, ўқитиш талаби ва киберхавфсизлик хавфи. Кўплаб тадқиқотлар IT инвестициялари иқтисодий ўсиш ва иш ўринлари яратишга ижобий таъсир қилишини исботлайди: масалан, AI га инвестиция қилган фирмаларда савдо ва ишчилар сони бир хил даражада (йиллик ~2%) ўсади (Brookings, 2025). Бироқ нотўғри танловлар (хусусан ERP ва корпоратив дастурлар) жиддий молиявий ва операцион зарарларга олиб келади. 2025 йил маълумотларига кўра:

ERP лойиҳаларининг 68–73% и мақсадга эришмайди (Panorama Consulting, Godlan).

Ўртача бюджет 189% га, дискрет ишлаб чиқаришда эса 215% га ошади.

Баъзи ҳолларда зарар юзлаб миллион долларга етади (масалан, Knight Capital — $440 млн, TSB Bank — $500+ млн).

Бу мисоллар ва статистика дастурларни танлашда инновацион ёндашув — яъни бизнес эҳтиёжларини чуқур таҳлил қилиш, пилот-лойиҳалар ўтказиш, ходимларни ўқитиш ва узоқ муддатли самарадорликни баҳолаш — зарурлигини яна бир бор таъкидлайди.

Хулоса. Иқтисодиётда АТИТ ихтисослиги рақамли трансформация, автоматизация ва инновацион ёндашувлар орқали иқтисодий ўсишни таъминлайди. Статистика ва адабиётлар бу соҳанинг долзарблигини исботлайди: Ўзбекистонда рақамли иқтисодиёт ЯИМни сезиларли даражада оширишни режалаштирган. Келажакда кадрлар тайёрлаш ва молиявий шаффофликни таъминловчи дастурлар муҳим бўлади. Бу ихтисослик иқтисодиётнинг рақамли келажагини шакллантиради.

Етакчи ривожланган давлатлар амалиётидан мисоллар кўрсатадики, рақамли трансформация иқтисодий ўсишнинг асосий ҳаракатлантирувчи кучига айланган. Масалан, АҚШда рақамли иқтисодиёт умумий иқтисодиётнинг 18% ни ташкил этади, бу эса янги технологияларга инвестициялар, киберхавфсизлик ва электрон савдо соҳаларида етакчиликни таъминлайди. Германияда саноат рақамлилаштириш (Industry 4.0) саноат қийматининг 41,8% ни таъминлайди, бу автоматизация ва робототехника орқали самарадорликни оширган. Японияда “New Robot Strategy” дастури рақамли хизматлар соҳасини 53,3% га етказган, бу инновацион ёндашувлар орқали иқтисодий ўсишни таъминлайди. Жанубий Кореяда рақамли технологиялар 2030 йилгача 236 миллиард доллар қўшимча қиймат яратади, бу ЯИМнинг 13% га тенг бўлиб, рақамли малака ва инновацияларга асосланган. Бу мисоллар Ўзбекистон учун рақамли трансформациянинг самарали амалиётини кўрсатади, уларни ўзимизнинг шароитимизга мослаштириш орқали иқтисодий барқарорликни ошириш мумкин.

Таклифлар

АТИТ ихтисослигини ривожлантириш орқали камбағалликни қисқартириш учун қуйидаги таклифларни амалга ошириш тавсия этилади:

1. **Кадрлар тайёрлашни кучайтириш**: Ўзбекистонда “One Million Uzbek Coders” дастурини кенгайтириб, АҚШ ва Германия амалиётидан ўрнак олиб, рақамли малака ошириш учун онлайн-платформалар ва корпоратив ҳамкорликни жорий этиш. Бу ходимларнинг 50% ини қайта ўқитишни таъминлайди.
2. **Инновацион ёндашувларни қўллаш**: Япония ва Жанубий Корея мисолида, робототехника ва сунъий интеллект соҳаларида давлат инвестицияларини ошириш, бу ЯИМ ўсишини 30% га етказиши мумкин.
3. **Молиявий шаффофликни таъминлаш**: Германия ва АҚШ амалиётидан фойдаланиб, замонавий дастурлар (масалан, ERP ва AI-асосли тизимлар) ни жорий этиш, бу хатоларни 90% га камайтириб, бизнес самарадорлигини оширади.
4. **Мониторинглар ва автоматизацияни ривожлантириш**: Ривожланган давлатлар мисолида, реал вақт мониторингларини кучайтириш, бу хавфларни камайтириб, иқтисодий барқарорликни таъминлайди.
5. **Халқаро ҳамкорлик**: OECD ва World Bank билан ҳамкорликда, рақамли инфратузилмани ривожлантириш, бу Ўзбекистоннинг рақамли иқтисодиётини глобал даражага чиқаради.

Бу таклифлар амалга оширилса, АТИТ ихтисослиги Ўзбекистон иқтисодиётини ривожланган давлатлар даражасига етказади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. UNDP (2025). Digital Economy of Uzbekistan: The State of Digital Entrepreneurship and Artificial Intelligence. – Тошкент: UNDP.
2. World Bank (2024). At Your Service: The Promise of Services-led Growth in Uzbekistan. – Вашингтон: World Bank.

3. World Economic Forum (2025). The Future of Jobs Report 2025. – Женева: WEF.
4. IT Park Uzbekistan (2024). One Million Uzbek Coders лойиҳаси ҳисоботи.
5. Собиров, И. Х., and Ш. Атабаева. "РАҚАМЛИ ИҚТИСОДИЁТ ШАРОИТИДА МАСОФАВИЙ БАНК ХИЗМАТЛАРИДАН ФОЙДАЛАНИШ УСУЛЛАРИ." *Архив научных исследований* 2.1 (2022).

INVESTITSIYA LOYIHALARINI ISHGA TUSHIRISH ORQALI QAMBAG‘ALLIKNI QISQARTIRISH VA AHOLI BANDLIGINI TA’MINLASH:MUAMMO VA ECHIMLAR

Xalbekov Kamariddin Abduxalilovich
TDIU, Samarqand filiali mustaqil izlanuvchisi
Tel: 937242126, kamariddin1983@mail.ru

Annotasiya: *Mazkur tezisda O‘zbekistonda investitsiya loyihalarini amalga oshirish orqali kambag‘allikni qisqartirish va aholi bandligini ta'minlash masalalari tahlil qilingan. Tadqiqotda “O‘zbekiston — 2030” strategiyasi, 2022–2026 yillarga mo‘ljallangan investitsiya dasturi, shuningdek, “Mahallani rivojlantirish va jamiyatni yuksaltirish yili” davlat dasturining ustuvor yo‘nalishlari asos sifatida olingan. Investitsiya loyihalarini joylarda samarali ishga tushirish jarayonida yuzaga kelayotgan hududiy nomuvofiqlik, infratuzilmaviy cheklovlar, kadrlar malakasining etarli emasligi, loyihalar ijtimoiy samaradorligini baholash mexanizmlarining zaifligi kabi muammolarni ko‘rsatib o‘tilgan. Shu bilan birga, investitsiya faolligini kambag‘allikni qisqartirish va barqaror bandlikni ta'minlashning maqsadli instrumentiga aylantirish bo‘yicha amaliy takliflar ishlab chiqilgan.*

Tayanch so‘zlar: *investitsiya, investitsiya loyihasi, bandlik, kambag‘allikni qisqartirish, mahalla, hududiy rivojlanish, yangi ish o‘rinlari, infratuzilma, tadbirkorlik, “O‘zbekiston — 2030”.*

Kirish. So‘nggi yillarda O‘zbekistonda qulay bozor sharoitlari investitsiya jarayonlarini jadallashishiga va iqtisodiyotni aksariyat tarmoqlarida sanoat ishlab chiqarishini o‘sishiga yordam berdi. Natijada, investitsiyalarga talab sezilarli darajada oshdi. Zamonaviy iqtisodiyotda har qanday korxonani rivojlanishini texnik tomondan tezlashtirish, yangi texnologiyalarni joriy etish, mahsulotlarni modernizasiya qilish va mehnatni tashkil etishni takomillashtirishni ta'minlaydigan investitsiyalardan foydalanmasdan tasavvur qilib bo‘lmaydi.

Joriy yilda 50 milliard dollar xorijiy investitsiyani jalb qilish mo‘ljallangan. Prezident ta'kidlashicha, bundan buyon har bir dollar investitsiya, eng avvalo, ilg‘or texnologiyalar transferi, tashqarida bozori aniq, yuqori qo‘shilgan qiymatli mahsulotlar ishlab chiqarishga, energiya, suv, yer va boshqa tabiiy resurslardan foydalanishda samaradorlikni oshirishga, mahalliy ishchilarni yangi

texnologiyalar bilan ishlashga oʻqitish va mehnat unumdorligini oshirishga xizmat qilishi kerak. «Ya'ni yuqori texnologiya va yangi kompetensiyalarni olib kirgan, eksportga ishlagan investor eng ishonchli hamkorimiz boʻladi[34]», — dedi davlat rahbari.

Oʻzbekistonda soʻnggi yillarda davlat siyosatining ustuvor yoʻnalishlaridan biri aynan kambagʻallikni qisqartirish va aholi bandligini oshirish masalasiga qaratilmoqda. 2023 yil 11 sentyabrda qabul qilingan PF-158-sonli Farmon bilan "Oʻzbekiston — 2030" strategiyasi tasdiqlanib, unda barqaror iqtisodiy oʻsish orqali daromadi oʻrtachadan yuqori boʻlgan davlatlar qatoriga kirish, hududlar imkoniyatlarini toʻliq safarbar etish va islohotlarning natijadorligini kuchaytirish kabi asosiy gʻoyalar belgilab berildi. Ushbu strategiya mamlakatda investitsiya siyosatini ijtimoiy maqsadlar, xususan aholi farovonligini oshirish vazifalari bilan uzviy bogʻlashga xizmat qilmoqda.

Shuningdek, 2021 yil 30 dekabrdagi PQ-72-sonli qaror bilan 2022–2026 yillarga moʻljallangan investitsiya dasturi tasdiqlangan boʻlib, unda kelgusi besh yilda 70 milliard AQSh dollari miqdorida xorijiy investitsiyalarni jalb etish va loyihalarni boshqarishning yangi mexanizmlarini joriy qilish nazarda tutilgan. Bu esa investitsiyalarni mamlakat taraqqiyotining tarmoq va hududlar kesimida rejalashtirilgan, tizimli va maqsadli manbasiga aylantirishga zamin yaratdi.

2026 yil 16 fevralda qabul qilingan PF-22-sonli Farmon esa "Mahallani rivojlantirish va jamiyatni yuksaltirish yili" doirasida "Oʻzbekiston — 2030" strategiyasini amalga oshirishga oid davlat dasturini belgilab berdi. Mazkur hujjatda mahallalar infratuzilmasini yaxshilash, iqtisodiyotni texnologik va innovasion oʻsish modeliga oʻtkazish, aholi bandligi va daromadlarini oshirish, mahallalar darajasida yangi iqtisodiy faollik nuqtalarini yaratishga alohida e'tibor qaratilgan.

Shu bois investitsiya loyihalarini ishga tushirish orqali kambagʻallikni qisqartirish va aholi bandligini ta'minlashning mavjud holatini, muammolarini va ularning echimlarini ilmiy jihatdan tahlil qilish dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Investitsiya loyihalari iqtisodiy oʻsishning real sektordagi asosiy drayverlaridan biri hisoblanadi. Yangi korxona, ishlab chiqarish tsexi, xizmat koʻrsatish markazi, qayta ishlash quvvatlari yoki infratuzilma ob'ektining tashkil etilishi birinchi navbatda yangi ish oʻrinlarini yaratadi. Ikkinchidan, u bilan bogʻliq qoʻshimcha xizmatlar, ta'minot, logistika, savdo va mahalliy kooperasiya zanjirlari ham shakllanadi. Uchinchidan, aholining daromadi ortishi hisobiga ichki talab kengayadi, bu esa mahalliy bozor faolligini kuchaytiradi.

"Oʻzbekiston — 2030" strategiyasida barqaror iqtisodiy oʻsishning pirovard maqsadi fuqarolar daromadlarini oshirish va hayot sifatini yaxshilashdan iborat ekani belgilab qoʻyilgan. Shu ma'noda investitsiya loyihalarining samaradorligi faqat oʻzlashtirilgan mablagʻ hajmi bilan emas, balki ular qancha yangi ish oʻrni yaratgani, aholi daromadlariga qanchalik ta'sir qilgani va qay darajada hududiy tenglikni ta'minlagani bilan ham baholanishi lozim.

Rasmiy statistika ma'lumotlariga koʻra, Oʻzbekistonda kambagʻallik darajasi

[34] https://president.uz/oz/lists/view/8834

2021 yilda 17,0 foizni tashkil etgan bo‘lsa, 2022 yilda 14,1 foizga, 2023 yilda 11,0 foizga, 2024 yilda 8,9 foizga va 2025 yilda 5,8 foizga tushgan. Bu dinamika iqtisodiy faollikni oshirish, bandlikni kengaytirish va kambag‘allikka qarshi manzilli siyosat natijalarini aks ettiradi. Biroq mazkur ijobiy o‘zgarishlarni barqaror saqlab qolish uchun investitsiya siyosatining ijtimoiy natijadorligi yanada oshirilishi talab etiladi.

1-rasm. O‘zbekiston Respublikasida 2022-2025-yillarda asosiy kapitalga investitsiyalar hajmi[35]

Investitsiya loyihalarini ishga tushirish orqali kambag‘allikni qisqartirish va aholi bandligini ta'minlash borasida ijobiy natijalar kuzatilayotgan bo‘lsa-da, qator tizimli muammolar ham mavjud.

Birinchidan, hududlar o‘rtasida investitsiya jalb qilish imkoniyatlari va infratuzilma salohiyati bir xil emas. Transport-kommunikasiya tarmoqlari, elektr va gaz ta'minoti, suv resurslari, bozorga yaqinlik va logistik qulaylik yuqori bo‘lgan hududlar investitsiyani tezroq jalb qilmoqda. Natijada ayrim hududlarda loyihalar tez ishga tushsa, boshqa hududlarda investitsiya tashabbuslari sust kechmoqda.

Ikkinchidan, ba'zi holatlarda investitsiya loyihalarining samaradorligi ijtimoiy mezonlar bo‘yicha emas, faqat moliyaviy yoki qiymat ko‘rsatkichlari bo‘yicha baholanadi. Bu esa yirik investitsiyalar o‘zlashtirilgan bo‘lsa-da, mahalliy aholi uchun etarlicha doimiy ish o‘rni yaratilmasligiga olib kelishi mumkin.

Uchinchidan, mehnat bozori talabi bilan kadrlar tayyorlash tizimi o‘rtasida nomuvofiqlik saqlanib qolmoqda. Yangi sanoat, qurilish, servis va texnologik loyihalarga ma'lum kasbiy ko‘nikmalarga ega xodimlar talab etiladi. Ammo ayrim

[35] https://invexi.org/uz/press/

hududlarda aholida aynan shu loyihalar uchun zarur amaliy malaka shakllanmagan.

To‘rtinchidan, yer ajratish, infratuzilmaga ulash, ruxsat berish, moliyalashtirish va hujjatlashtirish jarayonlaridagi byurokratik kechikishlar loyihalarning o‘z vaqtida ishga tushishini sekinlashtiradi. Bu esa ish o‘rinlarining kech yaratilishiga, ba'zan esa loyihaning iqtisodiy samaradorligi pasayishiga sabab bo‘ladi.

Beshinchidan, yaratilgan ish o‘rinlarining ma'lum qismi doimiy emas, balki mavsumiy yoki norasmiy tusda bo‘lishi mumkin. Norasmiy bandlik qisqa muddatda daromad manbai bo‘lsa-da, kambag‘allikni uzoq muddatli qisqartirishga etarlicha xizmat qilmaydi. Shu bois bandlikning sifati ham investitsiya samaradorligini baholashda asosiy mezonga aylanishi kerak.

Yuqorida qayd etilgan muammolarni bartaraf etish uchun quyidagi ilmiy-amaliy yondashuvlarni joriy etish maqsadga muvofiq deb hisoblayman.

Avvalo, investitsiya loyihalarini saralash va tasdiqlashda “ijtimoiy samaradorlik indeksi”ni joriy etish lozim. Unda loyihaning qancha doimiy ish o‘rni yaratishi, qay darajada mahalliy aholini ishga jalb qilishi, aholi daromadlariga ta'siri, ayollar va yoshlar bandligiga qo‘shadigan hissasi, kambag‘al oilalar uchun yaratadigan imkoniyatlari kabi mezonlar aks etishi kerak.

Ikkinchidan, investitsiya loyihalarini mahalla darajasida kasbga tayyorlash va qayta tayyorlash tizimi bilan bog‘lash zarur. Qaysi hududda qaysi yo‘nalishda loyiha ishga tushirilsa, o‘sha joyning aholisi uchun aynan shu yo‘nalish bo‘yicha qisqa muddatli o‘quv kurslari, amaliy stajirovkalar va ish beruvchi buyurtmasi asosida malaka dasturlari yo‘lga qo‘yilishi lozim.

Uchinchidan, infratuzilma tayyorligi past bo‘lgan hududlarda “loyihadan oldin infratuzilma” tamoyilini kuchaytirish kerak. Ya'ni elektr, suv, yo‘l, logistika va raqamli aloqa tarmoqlari loyiha bilan bir vaqtda emas, balki uning ishga tushishidan oldin tayyor holatga keltirilishi darkor. Bu investitsiyalarning hududlar kesimida notekis joylashuvini yumshatadi.

To‘rtinchidan, kichik va o‘rta biznesga asoslangan mahalliy investitsiya loyihalarini qo‘llab-quvvatlashni kuchaytirish kerak. Chunki aynan shunday loyihalar aholiga eng yaqin bo‘ladi, tez ish o‘rni yaratadi va mahalliy xomashyo hamda mehnat resurslaridan samarali foydalanadi. Bu borada imtiyozli kreditlar, subsidiyalar, kafilliklar va foiz xarajatlarini qisman qoplash mexanizmlari muhim ahamiyat kasb etadi.

Beshinchidan, investitsiya loyihalarining monitoringida faqat mablag‘ o‘zlashtirilishi yoki qurilish tugallangani emas, balki yaratilgan ish o‘rinlarining barqarorligi, mehnat shartnomalari mavjudligi, o‘rtacha ish haqi darajasi va kambag‘al oilalar daromadining o‘sishi kabi natijaviy ko‘rsatkichlar asosiy baholash mezoniga aylanishi lozim.

Oltinchidan, davlat, hokimlik, mahalla, bank va xususiy sektor o‘rtasidagi institusional hamkorlikni kuchaytirish kerak. Bu investitsiya loyihalarini ishga tushirishda tashkiliy uzilishlarni kamaytiradi, moliyalashtirish va amalga oshirish bosqichlaridagi kechikishlarni qisqartiradi.

Xulosa. Tahlillar shuni koʻrsatadiki, Oʻzbekistonda investitsiya loyihalarini ishga tushirish orqali kambagʻallikni qisqartirish va aholi bandligini ta'minlash uchun mustahkam normativ-huquqiy asos shakllangan. “Oʻzbekiston — 2030” strategiyasi mazkur yoʻnalishga uzoq muddatli strategik mazmun bergan boʻlsa, 2022–2026 yillarga moʻljallangan investitsiya dasturi uning moliyaviy va institusional mexanizmlarini belgilab berdi. “Mahallani rivojlantirish va jamiyatni yuksaltirish yili” davlat dasturi esa, islohotlarni toʻgʻridan-toʻgʻri mahalla darajasiga tushirib, aholi bandligi va farovonligiga xizmat qiluvchi maqsadli mexanizmlarni kuchaytirdi.

Shu bilan birga, investitsiyalarning ijtimoiy samaradorligini oshirish, hududiy nomutanosiblikni kamaytirish, kadrlar tayyorlash tizimini loyihalar ehtiyojiga moslashtirish va yaratilgan ish oʻrinlarining barqarorligini ta'minlash dolzarb vazifa boʻlib qolmoqda. Kelgusida investitsiya siyosatining asosiy mezoni faqat investitsiya hajmi emas, balki uning kambagʻallikni qisqartirishga, norasmiy bandlikni kamaytirishga va aholi daromadlarini barqaror oshirishga qoʻshayotgan real hissasi boʻlishi lozim.

Shundagina investitsiya loyihalari iqtisodiy oʻsish manbai boʻlish bilan birga, aholi farovonligini ta'minlash va yangi Oʻzbekistonning kuchli ijtimoiy-iqtisodiy poydevorini shakllantirishning eng ta'sirchan vositasiga aylanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining 2023 yil 11 sentyabrdagi PF-158-son Farmoni “Oʻzbekiston — 2030” strategiyasi toʻgʻrisida.
2. Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining 2021 yil 30 dekabrdagi PQ-72-son qarori “Oʻzbekiston Respublikasining 2022–2026 yillarga moʻljallangan investitsiya dasturini tasdiqlash hamda investitsiya loyihalarini boshqarishning yangi yondashuv va mexanizmlarini joriy etish toʻgʻrisida”.
3. Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining 2026 yil 16 fevraldagi PF-22-son Farmoni “Mahallani rivojlantirish va jamiyatni yuksaltirish yili”da ustuvor yoʻnalishlar boʻyicha islohotlar dasturlari va “Oʻzbekiston — 2030” strategiyasini amalga oshirish boʻyicha davlat dasturi toʻgʻrisida.
4. Oʻzbekiston Respublikasi Milliy statistika qoʻmitasi. Kambagʻallik darajasi boʻyicha rasmiy ma'lumotlar.
5. Smeshko O.G. Sankt-Peterburgskogo Universiteta upravleniya i ekonomiki. jurnal Ekonomika, Transport Business In Russia. №3 2014. Metodicheskie problemi osenki effektivnosti investisionnix proektov, Realizuemix na regionalnom urovne.
6. https://lex.uz/uz/
7. https://president.uz/oz/lists/view/8834
8. https://invexi.org/uz/press/

TIJORAT BANKLARI TOMONIDAN MAHALLALARDA KAMBAG'ALLIKNI QISQARTIRISHDA KO'MAKLASHISH: MILLIY STRATEGIYALAR VA AMALIY TAJRIBA

Niyozov Zuxur Davronovich
i.f.n., prof v.b., "Bank ishi" kafedrasi, SamISI
Narzullayev Fayozbek Fayzullo o'g'li
SamISI, BI-122 guruh talabasi

Annotatsiya. *Ushbu maqola O'zbekiston milliy strategiyalari doirasida tijorat banklarining mahallalarda kambag'allikni qisqartirishdagi rolini tahlil qiladi. Renesans Microfinance tajribasi, moliyaviy inklyuziya mexanizmlari va amaliy cheklovlar ko'rib chiqiladi. Banklar uchun mahalliy sharoitga moslashtirilgan kredit mahsulotlari va hamkorlik modellari bo'yicha tavsiyalar ilgari suriladi.*

Kalit so'zlar: *kambag'allik, moliyaviy inklyuziya, mahalla, tijorat banklari, mikroqarz, milliy strategiya, Renesans Microfinance.*

Abstract. *This article analyzes the role of commercial banks in poverty reduction in Uzbekistan's mahallas within the framework of national strategies. The Renesans Microfinance experience, financial inclusion mechanisms, and practical limitations are examined. Recommendations are made for developing locally adapted credit products and cooperation models for banks.*

Keywords: *poverty, financial inclusion, mahalla, commercial banks, microcredit, national strategy, Renesans Microfinance.*

Kirish. O'zbekistonda kambag'allikni qisqartirish bo'yicha milliy strategiyalar tobora aniq va o'lchanadigan maqsadlarga yo'naltirilmoqda. 2023-yil 12-iyundagi PF-93-sonli Farmon kambag'allikni qisqartirishda tadbirkorlik sub'ektlari bilan hamkorlikni yangi darajaga ko'tardi,[36] 2024-yil 9-yanvardagi PF-7-sonli Farmon esa kichik va o'rta biznesga aholini keng jalb qilish bo'yicha banklar zimmasiga aniq majburiyatlar yuklatdi.

2025-yilga qadar 6 472 ta mahallada yangi yondashuvlarni joriy etish orqali 210 000 kishini kambag'allikdan chiqarish rejalashtirilgani ushbu masala dolzarbligini yanada oshiradi. Maqolaning maqsadi banklar uchun mahallalarda samarali ishlashning strategik yo'llarini aniqlashdan iborat.

Tadqiqot metodologiyasi. Tadqiqot sifatli va empirik yondashuvga asoslanib, O'zbekiston Respublikasi farmon-qarorlari, CBU statistikasi, Renesans Microfinance hisobotlari va SamISI tadqiqotlarining tanqidiy sintezi orqali olib borildi. Tijorat banklari va mikroqarz tashkilotlarining mahalla darajasidagi amaliyotlari qiyosiy tahlil qilindi. Natijalar asosida banklar uchun strategik tavsiyalar shakllandi.

Adabiyotlar tahlili. Moliyaviy inklyuziya dunyo bo'ylab taxminan 30 foiz aholini rasmiy moliyaviy tizimdan chetda qolishining asosiy sababini bartaraf

[36]O'zR Prezidentining 2023-yil 12-iyundagi PF-93-sonli Farmoni "Kambag'allikni qisqartirishda tadbirkorlik sub'ektlari bilan o'zaro manfaatli hamkorlik o'rnatish to'g'risida" // lex.uz/docs/6487109

etuvchi omil sifatida tan olingan. O'zbekiston kontekstida Niyozov Z.D. (SamISI, 2024)[37] va Alimova M.T. (2023)[38] tijorat banklarining mahalliy ehtiyojlarga moslashish imkoniyatlari va cheklovlarini tahlil qilib, banklar uchun maxsus "mahalla kredit mahsulotlari" konsepsiyasini ishlab chiqishni tavsiya etgan. Abduxalikov A.A. (TDIU, 2023)[39] mikromoliya xizmatlarining O'zbekistonda kambag'allikni 2,3 foiz punktga qisqartirishga ko'maklashganini aniqlagan.

Tahlil va muhokama 1. Milliy strategiyalar va banklar mas'uliyati. PF-93-sonli Farmon ijrosida tijorat banklari uchun imtiyozli kreditlash kvotalari joriy etildi. Ipak Yo'li banki 2024-yilda mahalla tadbirkorlariga ajratiladigan kredit hajmini 18 foizga oshirdi, Hamkorbank esa qishloq joylarda 80 ta yangi agentlik punktini ochdi.

2. Renesans Microfinance tajribasi: banklar uchun namuna. Renesans Microfinance O'zbekistonda mahalla darajasida moliyaviy xizmat ko'rsatishning muvaffaqiyatli namunasini ko'rsatdi: mijozlarining 75 foizi qishloq aholisi, 55 foizi esa ayol tadbirkorlar. Xudaybergenova (Namangan viloyati) misolida mahalliy kiyim-kechak biznesini 500 000 so'mlik mikroqarz bilan boshlagan ayol uch yil ichida 12 ta ish o'rni yaratdi; portfelning 96 foiz qaytaruvchanlik darajasi ushbu modelning barqarorligini tasdiqlaydi.[40]

3. Tijorat banklarining cheklovlari va imkoniyatlari. Raqamli texnologiyalar kreditlash xarajatlarini 40 foizga kamaytirish imkonini bermoqda.[41] Mobil bankchilik orqali qishloq joylardagi 2 mln potensial mijozga yetib borish mumkin.[42] Shuningdek, mahalla infratuzilmasi — 9 000 dan ortiq mahalla yig'ilish joylari — bank agentligi sifatida foydalanish imkonini beradi.

4. Strategik tavsiyalar. Banklar Renesans Microfinance modelidan ilhomlangan "mahalla mikrokrediti" mahsulotini — garovsiz, 1–5 mln so'm oralig'ida, 36 oyga — ishlab chiqishi zarur. "Mahalla yettiligi" bilan hamkorlikda kredit monitoring tizimini joriy etish va quyosh elektrostansiyalari, o'rmon xo'jaliklari kabi Prezident dasturlari uchun maxsus kredit liniyalari taklif etish kerak.

Xulosa va takliflar. Tijorat banklari O'zbekiston mahallalarida kambag'allikni qisqartirishning strategik ishtirokchisi bo'lish imkoniyatiga ega. PF-93 va PF-7 farmolari, shuningdek, 210 000 kishini kambag'allikdan chiqarish maqsadi banklar uchun kuchli huquqiy va moliyaviy asos yaratdi. Renesans Microfinance tajribasi ko'rsatganidek, mahalliy sharoitga moslashtirilgan kredit modellari yuqori qaytaruvchanlik va keng ijtimoiy ta'sirni birga ta'minlay oladi.

---

[37]Niyozov Z.D., Narzullayev F.F. Mahalliy kambag'allikni qisqartirishda tijorat banklari strategiyasi // SamISI ilmiy to'plami. — Samarqand, 2024.

[38]Alimova M.T. Mahallabay ishlash tizimi: aholi farovonligini oshirishning strategik yo'nalishi // Iqtisodiyot va ta'lim jurnali. — 2023 // cedr.uz

[39]Abduxalikov A.A. Kambag'allikni qisqartirishda mikromoliya xizmatlarining ijtimoiy-iqtisodiy ahamiyati // TDIU ilmiy to'plami. — Toshkent, 2023 // tsue.uz

[40]Renesans Microfinance. Xudaybergenova misolida uy xo'jaligi biznesini rivojlantirish: 96% qaytaruvchanlik // renesans.uz/about

[41]CEIR. Raqamli moliyaviy xizmatlar: operatsion samaradorlik tahlili, 2023. Onlayn kreditlash xarajatlari 40% ga kamayishi // ceir.uz

[42]O'zbekiston statistika agentligi. Qishloq joylardagi 2 mln potensial bank mijozlari: demografik tahlil, 2023 // stat.uz

Banklar guruhiy javobgarlik, mahalla hamkorligi va raqamli kanallar orqali moliyaviy inklyuziyani chuqurlashtirish yo'lini tanlasa, belgilangan ijtimoiy maqsadlarga erishishda haqiqiy katalizator bo'la oladi. Shu bilan birga, mavjud muammolar — yuqori risklar, garov talablarining murakkabligi, xizmatlarning yetarli darajada moslashmaganligi va hududiy cheklovlar banklar faoliyatining samaradorligini pasaytirishi mumkin.

Ushbu muammolarni bartaraf etish maqsadida quyidagi takliflarni ilgari surish mumkin:

- Moliyaviy mahsulotlarni diversifikatsiya qilish: Mahalla aholisi ehtiyojlariga mos mikroqarz, mikro-omonat va mikro-sug‘urta mahsulotlarini keng joriy etish;
- Raqamli bank xizmatlarini rivojlantirish: Mobil ilovalar va onlayn platformalar orqali olis hududlarda ham bank xizmatlaridan foydalanish imkoniyatini kengaytirish;
- Garovsiz yoki yengillashtirilgan kredit mexanizmlarini joriy etish: Kam ta’minlangan aholi qatlamlari uchun qulay shart-sharoitlar yaratish;
- Moliyaviy savodxonlikni oshirish: Aholi o‘rtasida treninglar, seminarlar va targ‘ibot ishlari olib borish;
- Hamkorlikni kuchaytirish: Mahalla institutlari, nodavlat tashkilotlar va mikroqarz tashkilotlari bilan integratsiyani rivojlantirish;
- Hududiy yondashuvni kuchaytirish: Har bir mahallaning ijtimoiy-iqtisodiy xususiyatlaridan kelib chiqib alohida moliyaviy strategiyalar ishlab chiqish.

Natijada, tijorat banklari nafaqat moliyaviy xizmat ko‘rsatuvchi institut, balki jamiyatdagi ijtimoiy muammolarni hal etishda faol ishtirok etuvchi muhim mexanizmga aylanishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati

1. O'zR Prezidentining 2023-yil 12-iyundagi PF-93-sonli Farmoni // lex.uz/docs/6487109
2. O'zR Prezidentining 2024-yil 9-yanvardagi PF-7-sonli Farmoni // lex.uz/docs/6731057
3. Niyozov Z.D., Narzullayev F.F. SamISI ilmiy to'plami. — Samarqand, 2024.
4. Abduxalikov A.A. TDIU ilmiy to'plami, 2023 // tsue.uz
5. Alimova M.T. Iqtisodiyot va ta'lim jurnali, 2023 // cedr.uz
6. Kambag'allikni qisqartirish vazirligi. Samaradorlik tahlili, 2024 // mehnat.uz
7. O'zR Markaziy banki. Imtiyozli kreditlash statistikasi // cbu.uz/uz/statistics/

OZIQ-OVQAT SANOATIDA ISHLAB CHIQARISHNI DIVERSIFIKATSIYA QILISH ORQALI BANDLIKNI OSHIRISH VA KAMBAG‘ALLIKNI QISQARTIRISHDA TIJORAT BANKLARI HAMDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNING ROLI

Jumayev Shoxrux Shavkatovich
SamISI, iqtisodiyot fakulteti 1-bosqich magistr talabasi
Telefon raqam: +998 99 701 51 06
Elektron pochta manzil: shjumayev1992@gmail.com

Kirish. Kichik va o‘rta biznes subyektlarini rivojlantirish kambag‘allikni qisqartirish va aholi bandligini ta’minlash orqali milliy iqtisodiyotning ijtimoiy barqarorligini mustahkamlovchi muhim institutsional mexanizm hisoblanadi. Mazkur subyektlar mahalliy ishlab chiqarish zanjirlarida faol ishtirok etib, yangi ish o‘rinlarini yaratadi hamda daromad manbalarini diversifikatsiya qiladi. Tijorat banklari tomonidan kreditlash, subsidiyalash va investitsion qo‘llab-quvvatlash mexanizmlarining qo‘llanilishi kichik va o‘rta korxonalarning ishlab chiqarish hajmini kengaytirish va innovatsion faoliyatini rag‘batlantiradi. Shu bilan birga, raqamli texnologiyalar va fintech platformalar moliyaviy resurslarning tezkor va samarali taqsimlanishini ta’minlab, iqtisodiy risklarni kamaytirish hamda ishlab chiqarish diversifikatsiyasini chuqurlashtirishga xizmat qiladi.

Oziq-ovqat sanoati iqtisodiy xavfsizlikni ta’minlash va aholi ehtiyojlarini qondirishda strategik ahamiyatga ega bo‘lib, global tahdidlar sharoitida ishlab chiqarishni diversifikatsiya qilish zaruratini kuchaytirmoqda. Diversifikatsiya mavjud resurslardan samarali foydalanish orqali mahsulot turini kengaytirish, iqtisodiy samaradorlikni oshirish va risklarni pasaytirishga xizmat qiladi. Ushbu jarayon yangi ish o‘rinlarini yaratish, daromadlarni ko‘paytirish va ijtimoiy barqarorlikni mustahkamlashda muhim omil sifatida namoyon bo‘ladi. Innovatsion texnologiyalarni joriy etish, mahalliy xomashyo bazasini kengaytirish hamda raqamli platformalardan foydalanish ishlab chiqarish samaradorligini oshiruvchi asosiy determinantlardir.

Tijorat banklari oziq-ovqat sanoatida diversifikatsiya jarayonining moliyaviy drayveri sifatida kredit, investitsiya va grant instrumentlari orqali ishlab chiqaruvchilarni yangi mahsulot segmentlariga yo‘naltiradi. Raqamli iqtisodiyot elementlari bilan integratsiyalashgan moliyaviy mexanizmlar ishlab chiqarish jarayonlarini optimallashtirish, resurslardan oqilona foydalanish va mahsulot sifatini nazorat qilish imkonini kengaytiradi. Natijada, innovatsion faoliyat faollashadi, iqtisodiy risklar minimallashtiriladi va tarmoqning umumiy barqarorligi ta’minlanadi.

Mazkur maqola oziq-ovqat sanoatida ishlab chiqarishni diversifikatsiya qilish orqali bandlikni oshirish va kambag‘allikni qisqartirishda moliyaviy hamda texnologik instrumentlarning samaradorligini kompleks tahlil qiladi. Empirik va statistik usullarga asoslangan natijalar tijorat banklari va raqamli texnologiyalar integratsiyasi diversifikatsiya jarayonining samaradorligini oshirishini ko‘rsatadi. Ushbu yondashuv bandlikni kengaytirish va ijtimoiy-iqtisodiy barqarorlikni

ta’minlashda tizimli ahamiyat kasb etib, siyosat ishlab chiquvchilar va moliya institutlari uchun ilmiy asoslangan amaliy tavsiyalar ishlab chiqish imkonini beradi.

Tahlil va natijalar. O‘zbekiston oziq-ovqat sanoatida sanoat mahsulotlari ishlab chiqarish hajmi 2020–2024 yillarda barqaror o‘sish dinamikasini namoyon etdi. Xususan, 2020 yilda 368 740,2 mlrd. so‘mni tashkil etgan ishlab chiqarish hajmi 2024 yilga kelib 880 198,5 mlrd. so‘mgacha oshdi, bu esa tarmoqda diversifikatsiya jarayonlarining faollashganligini ko‘rsatadi. Shu bilan birga, kichik korxona va mikrofirmalarning sof foydasi ham 11 431 452,4 mln. so‘mdan 19 712 323,2 mln. so‘mgacha o‘sib, ishlab chiqarish samaradorligi va moliyaviy barqarorlik mustahkamlanganini tasdiqlaydi. Mazkur ijobiy o‘zgarishlar bevosita bandlik ko‘rsatkichlarida ham aks etdi. Xususan, kichik sanoat zonalari ishtirokchilari tomonidan yaratilgan ish o‘rinlari soni 2020 yildagi 19 405 tadan 2025 yilga kelib 44 900 taga yetdi. Bu esa ishlab chiqarish hajmi va foyda o‘sishi bilan bandlik o‘rtasida kuchli bog‘liqlik mavjudligini ko‘rsatadi. Natijada, diversifikatsiya jarayoni nafaqat iqtisodiy ko‘rsatkichlarni yaxshilaydi, balki ijtimoiy muammolar, jumladan, ishsizlik va kambag‘allikni kamaytirishda ham muhim omil sifatida namoyon bo‘ladi.

1-jadval

Sanoat mahsulotlari ishlab chiqarish hajmi, KOB sof foydasi va ish o‘rinlari

Yil	Sanoat mahsulotlari (mlrd. so‘m)	KOB sof foyda (mln. so‘m)	Ish o‘rinlari soni
2020	368 740,2	11 431 452,4	19 405
2021	456 056,1	17 225 128,9	20 660
2022	553 265	13 891 355,4	26 613
2023	658 991,7	19 745 363,1	28 190
2024	880 198,5	19 712 323,2	40 516
2025	895 258,3	20 052 453,3	44 900

Ishlab chiqarish sanoat tarmog‘ida yaratilgan yalpi qo‘shilgan qiymat(YQQ) 2021–2025 yillarda 175 862,3 mlrd. so‘mdan 384 204,1 mlrd. so‘mgacha oshdi.

2-jadval

Ishlab chiqarish va xizmatlar YQQ hamda uy xo‘jaliklarining oziq-ovqat xarajatlari

Yil	Ishlab chiqarish YQQ (mlrd. so‘m)	Xizmatlar YQQ (mlrd. so‘m)	Oziq-ovqat xarajatlari (%)
2021	175 862,30	34 550,80	51,8
2022	200 941,40	51 245,50	52,2
2023	242 626,20	69 023,50	49,8
2024	306 357,80	87 520,10	52,8
2025	384 204,10	107 898,90	47,9

Yashash va ovqatlanish xizmatlari tarmog‘ida yaratilgan yalpi qo‘shilgan qiymat esa 34 550,8 mlrd. so‘mdan 107 898,9 mlrd. so‘mgacha yetdi. Uy

xo‘jaliklarining oziq-ovqat xarajatlari 51,8% dan 47,9% ga kamaydi. Ushbu ko‘rsatkichlar ishlab chiqarish hajmi va xizmatlar sektori o‘sishi bilan uy xo‘jaliklarining xarajatlarini kamaytirganini ko‘rsatadi.

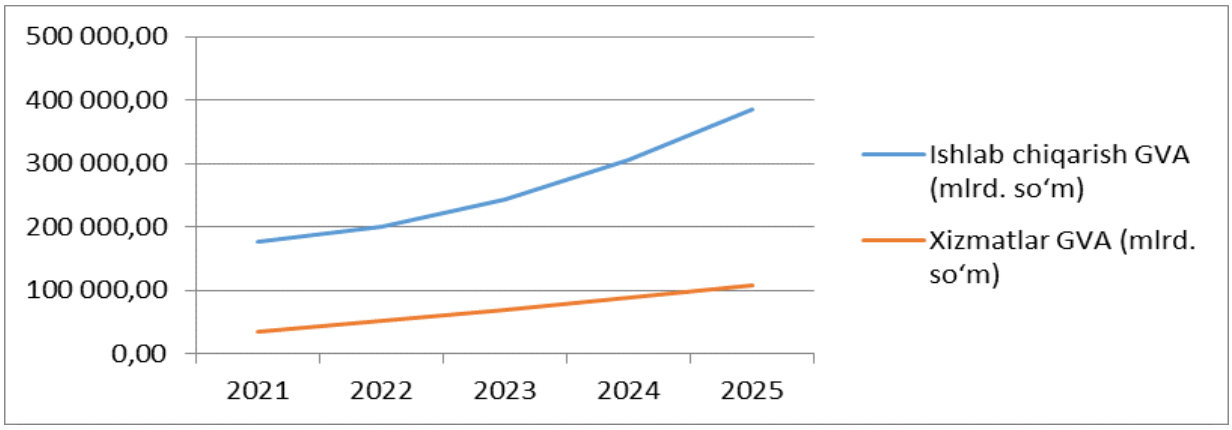

1-rasm Ishlab chiqarish va xizmatlar tarmog‘ida yaratilgan yalpi qo‘shilgan qiymatning 2021-2025-yillar oralig’ida o’zgarish dinamikasi

Tijorat banklari va boshqa qarz mablag‘lari orqali asosiy kapitalga qilingan investitsiyalar 2020–2024 yillarda turli tarmoqlarda sezilarli farq ko‘rsatdi. Qishloq, o‘rmon va baliq xo‘jaligi tarmog‘iga 2020 yilda 1 883 549,3 mln. so‘m ajratilgan bo‘lsa, 2024 yilda 1 634 386,6 mln. so‘mga yetdi. Ushbu o‘zgarish, ayniqsa, ishlab chiqarish sanoatidagi pasayish bilan 2 472 874,8 mln. so‘mgacha kamayganini hisobga olsak, tarmoq investitsiyalarining samaradorligini va sektorlararo resurs taqsimotini ko‘rsatadi. Yashash va ovqatlanish xizmatlari uchun ajratilgan investitsiyalar 2020 yilda 244 701,7 mln. so‘m bo‘lgan bo‘lsa, 2024 yilda 77 084,5 mln. so‘mga pasaydi. Ushbu dinamikadan ko‘rinib turibdiki, ishlab chiqarish va qishloq xo‘jaligi tarmoqlariga sarmoya jalb qilish barqaror iqtisodiy o‘sish va ish o‘rinlarini yaratish uchun muhim hisoblanadi. Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, moliyaviy resurslarni samarali taqsimlash va diversifikatsiya jarayonini qo‘llab-quvvatlash asosiy kapitalga investitsiyalar orqali amalga oshiriladi. Shu bilan birga, bank krediti va qarz mablag‘lari integratsiyalashgan holda qo‘llanganda ishlab chiqarish samaradorligi sezilarli darajada oshadi. Ushbu o‘zgarishlar ishlab chiqarish va xizmatlar sektori uchun iqtisodiy barqarorlikni ta’minlashga yordam beradi. Shu bilan birga, asosiy kapitalga investitsiyalar tarmoqlarni diversifikatsiya qilish va yangi ish o‘rinlari yaratishda vositachilik qiladi.

Sanoat mahsulotlari hajmi, KOB sof foydasi va asosiy kapitalga investitsiyalar umumiy o‘sish tendensiyasini namoyon etadi. 2020–2024 yillarda ishlab chiqarish hajmi 2,4 barobar, KOB sof foydasi esa qariyb ikki barobar oshdi. Biroq investitsiyalar tarmoqlar kesimida nomutanosib bo‘lib, qishloq xo‘jaligi va xizmatlar sohasida o‘sish, ishlab chiqarishda esa pasayish kuzatildi. Bu holat moliyaviy resurslarni samarali taqsimlash zarurligini ko‘rsatadi.

3-Jadval

Asosiy kapitalga investitsiyalar (mln. so‘m, 2020–2024)

Yil	Qishloq, o‘rmon va baliq xo‘jaligi	Xizmatlar	Ishlab chiqarish
2020	1 883 549,30	244 701,70	4 222 941,80
2021	2 746 862,70	489 187,40	3 812 015,50
2022	2 209 924,80	187 993,40	4 343 840,80
2023	865 684,20	1 260 434,70	3 512 034,80
2024	1 634 386,60	77 084,50	2 472 874,80

Empirik tahlillar moliyaviy qo‘llab-quvvatlash, investitsiyalar, KOB sof foydasi va raqamli texnologiyalarning integratsiyasi diversifikatsiya samaradorligini sezilarli darajada oshirishini tasdiqlaydi. Ishlab chiqarish hajmi va yalpi qo‘shilgan qiymat ko‘rsatkichlarining o‘sishi, bandlikning kengayishi hamda uy xo‘jaliklarining oziq-ovqat xarajatlari ulushining kamayishi ushbu yondashuvning ijobiy natijalarini aks ettiradi. Raqamli platformalar ishlab chiqarish, marketing va logistika jarayonlarini optimallashtirib, umumiy samaradorlikni oshiradi.

2020–2025 yillar tahlili ishlab chiqarish hajmi, KOB sof foydasi, yalpi qo‘shilgan qiymat va bandlik ko‘rsatkichlari o‘rtasida ijobiy bog‘liqlik mavjudligini ko‘rsatadi. Bu esa moliyaviy va texnologik instrumentlarning uyg‘unlashuvi oziq-ovqat sanoatida barqaror rivojlanishni ta’minlashini anglatadi. Shu bilan birga, ishlab chiqarish hajmi va moliyaviy natijalarning o‘sishi bandlikka bevosita ijobiy ta’sir ko‘rsatib, kichik sanoat zonalarida ish o‘rinlari sonining ortishiga olib kelgan. Yalpi qo‘shilgan qiymat va xizmatlar hajmining o‘sishi iqtisodiyotning tarkibiy diversifikatsiyasini kuchaytirgan, oziq-ovqat xarajatlari ulushining kamayishi esa aholi daromadlari ortayotganini bildiradi.

Biroq, asosiy kapitalga investitsiyalardagi nomutanosibliklar, ayniqsa ishlab chiqarish sanoatidagi pasayish, kredit siyosatini takomillashtirish va raqamli texnologiyalarni keng joriy etish zarurligini ko‘rsatadi. Umuman olganda, moliyaviy va texnologik instrumentlar integratsiyasi iqtisodiy o‘sish, bandlikni oshirish va kambag‘allikni qisqartirishning muhim omili hisoblanadi.

X u l o s a v a t a k l i f l a r

Mazkur tadqiqot natijalari O‘zbekiston oziq-ovqat sanoatida ishlab chiqarishni diversifikatsiya qilish jarayonlari iqtisodiy o‘sish, bandlikni oshirish va kambag‘allikni qisqartirishda muhim strategik omil ekanligini ilmiy jihatdan tasdiqlaydi. Empirik tahlillar shuni ko‘rsatdiki, sanoat mahsulotlari ishlab chiqarish hajmining kengayishi, kichik va o‘rta biznes subyektlarining sof foydasi ortishi hamda kichik sanoat zonalarida ish o‘rinlarining oshishi o‘zaro uzviy bog‘liq holda iqtisodiy va ijtimoiy samaradorlikni ta’minlamoqda. Shu bilan birga, uy xo‘jaliklari oziq-ovqat xarajatlarining ulushining kamayishi aholi daromadlarining oshganini va ichki bozorda ta’minot barqarorlashganini ko‘rsatadi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2025 yil 19 martdagi PF-50-son Farmonida kichik va o‘rta biznesning iqtisodiyotdagi ulushini oshirish va bandlikni ta’minlash ustuvor yo‘nalish sifatida belgilangan. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, ushbu strategik yo‘nalishlar oziq-ovqat sanoatida ishlab chiqarishni diversifikatsiya qilish orqali samarali amalga oshirilishi mumkin. Shu asosda, tijorat banklari va moliyaviy institutlar tomonidan kredit siyosatini PF-50 tamoyillariga moslashtirish, uzoq muddatli va past foizli kredit liniyalarini kengaytirish, loyihaviy moliyalashtirish instrumentlarini joriy etish tavsiya etiladi.

Shuningdek, raqamli texnologiyalarni integratsiya qilish, jumladan “aqlli ishlab chiqarish”, raqamli monitoring va logistika tizimlarini joriy etish ishlab chiqarish samaradorligini oshiradi, xarajatlarni kamaytiradi va mahsulot raqobatbardoshligini kuchaytiradi. Kichik sanoat zonalarini hududiy ixtisoslashtirish orqali yuqori qo‘shilgan qiymatli mahsulotlar ishlab chiqarishni rivojlantirish, ish o‘rinlarini kengaytirish va kambag‘allikni qisqartirishga xizmat qiladi.

Davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlash mexanizmlarini kuchaytirish, jumladan soliq imtiyozlari, subsidiyalar, eksportni rag‘batlantirish dasturlari hamda innovatsion loyihalarni moliyalashtirish fondlarini kengaytirish ishlab chiqarish diversifikatsiyasini jadallashtirishda samarali bo‘ladi. Shu bilan birga, malakali kadrlarni tayyorlash va ularning raqamli ko‘nikmalarini oshirish uzoq muddatli iqtisodiy o‘sish va barqaror bandlikni ta’minlashda muhim rol o‘ynaydi.

Umuman olganda, moliyaviy instrumentlar, raqamli texnologiyalar va davlat siyosatining integratsiyasi, PF-50 farmonida belgilangan strategik yo‘nalishlar bilan uyg‘unlashgan holda, oziq-ovqat sanoatida ishlab chiqarishni diversifikatsiya qilish, bandlikni oshirish va kambag‘allikni kamaytirish bo‘yicha yuqori samaradorlikka ega ekanini ilmiy jihatdan tasdiqlaydi. Taklif etilgan chora-tadbirlarni izchil amalga oshirish orqali nafaqat iqtisodiy o‘sish sur’atlarini oshirish, balki barqaror bandlik va ijtimoiy farovonlikni ta’minlash mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti. (2025). *PF-50-son Farmon: Kichik va o‘rta biznesning iqtisodiyotdagi o‘rnini oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida.* https://lex.uz

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligi. (2020–2025). *Rasmiy statistika ma’lumotlari* https://stat.uz

3. World Bank. (2023). *Uzbekistan Country Economic Memorandum: Toward a More Inclusive and Sustainable Economy.* Washington, DC: https://www.worldbank.org

4. Food and Agriculture Organization (FAO). (2022). *The State of Food and Agriculture 2022: Leveraging Automation in Agriculture for Transforming Food Systems* https://www.fao.org

5. OECD. (2021). *Enhancing the Contributions of SMEs in a Global and Digitalised Economy.* Paris: OECD Publishing. https://www.oecd.org

6. McKinsey Global Institute. (2021). *The Future of Work in Emerging Economies.* [online] Available at: https://www.mckinsey.com

KICHIK VA O‘RTA BIZNES SUBEKTLARINI RIVOJLANTIRISH ORQALI KAMBAG‘ALLIKNI QISQARTIRISH VA AHOLI BANDLIGINI TA’MINLASHDA TIJORAT BANKLARINING O‘RNI

Shodiyev Ravshan
SamISI talabasi

Annotatsiya. *Ushbu bobda O‘zbekistonda kichik va o‘rta biznes (KOB) subyektlarini rivojlantirish orqali kambag‘allikni qisqartirish va aholi bandligini ta’minlashda tijorat banklarining o‘rni tahlil qilinadi. KOBlar iqtisodiy o‘sish va ish o‘rinlari yaratishning asosiy drayveri bo‘lsa-da, moliyalashtirishga cheklangan kirish muammo hisoblanadi. Tijorat banklari ushbu moliyaviy bo‘shliqni bartaraf etishda asosiy vositachi sifatida o‘rganilib, ularning KOBlarga kredit va sarmoya ajratish orqali ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishga qo‘shgan hissasi ko‘rsatiladi. Tadqiqot natijalariga ko‘ra, KOBlarni moliyalashtirish samaradorligini oshirish, moliyaviy xizmatlardan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirish va kambag‘allikni qisqartirish hamda bandlikni ta’minlashga qaratilgan aniq tavsiyalar ishlab chiqiladi.*

Kalit so‘zlar: *Kichik va o‘rta biznes, Kambag‘allikni qisqartirish, Aholi bandligi, Tijorat banklari, Moliyaviy vositachilik, O‘zbekiston, Kredit ta’minoti*

Abstract. *This chapter analyzes the crucial role of commercial banks in poverty reduction and employment generation through the development of small and medium-sized enterprises (SMEs) in Uzbekistan. Despite SMEs being key drivers of economic growth and job creation, their limited access to finance remains a significant challenge. Commercial banks are examined as primary intermediaries in bridging this financial gap, demonstrating their contribution to socio-economic development through credit and investment provision to SMEs. The study identifies existing problems and explores support programs, including the World Bank's FINGROW project, ultimately proposing concrete recommendations to enhance SME financing and expand access to financial services.*

Keywords: *Small and medium-sized business, Poverty reduction, Employment generation, Commercial banks, Financial intermediation, Uzbekistan, Credit provision.*

Аннотация. *В данной главе анализируется решающая роль коммерческих банков в сокращении бедности и обеспечении занятости населения посредством развития малого и среднего бизнеса (МСБ) в Узбекистане. Хотя МСБ являются ключевым двигателем экономического роста и создания рабочих мест, их ограниченный доступ к финансированию остается серьезной проблемой. Коммерческие банки рассматриваются как основные посредники в преодолении этого финансового разрыва, демонстрируя их вклад в социально-экономическое развитие через предоставление кредитов и инвестиций МСБ. Исследование выявляет существующие проблемы и рассматривает программы поддержки, включая проект FINGROW Всемирного банка, предлагая конкретные*

рекомендации по повышению эффективности финансирования МСБ и расширению доступа к финансовым услугам.

Ключевые слова: *Малый и средний бизнес, Сокращение бедности, Занятость населения, Коммерческие банки, Финансовое посредничество, Узбекистан, Кредитное обеспечение.*

Kirish. Kambag‘allikni qisqartirish va aholi bandligini ta’minlash har qanday davlatning ustuvor ijtimoiy-iqtisodiy vazifalaridan biridir. O‘zbekiston sharoitida ushbu maqsadlarga erishishda kichik va o‘rta biznes (KOB) subyektlari muhim rol o‘ynaydi. KOBlar iqtisodiy o‘sishning lokomotivi, innovatsiyalar manbai va yangi ish o‘rinlari yaratishning asosiy omili sifatida global miqyosda e’tirof etilgan [1]. Biroq, ularning to‘liq salohiyatini ro‘yobga chiqarish yo‘lida moliyaviy resurslarga, xususan, bank kreditlariga cheklangan kirish asosiy to‘siqlardan biri bo‘lib qolmoqda [1, 2].

Adabiyotlar sharhi. Kichik va o‘rta biznesning iqtisodiy rivojlanishdagi o‘rni ko‘plab nazariy ishlar va empirik tadqiqotlar orqali keng yoritilgan. Iqtisodiy adabiyotlarda KOBlar ko‘pincha "iqtisodiy o‘sishning dvigatellari" sifatida ta’riflanadi, chunki ular yangi ish o‘rinlari yaratish, innovatsiyalarni rag‘batlantirish va yalpi ichki mahsulot (YaIM)ga sezilarli hissa qo‘shish orqali kambag‘allikni qisqartirishga bevosita ta’sir ko‘rsatadi [1]. Moliyaviy vositachilik nazariyasi (Financial Intermediation Theory) tijorat banklarining iqtisodiyotdagi rolini tushuntiradi, ular jamg‘armalarni investitsiyalarga yo‘naltirish orqali kapital taqsimotining samaradorligini oshiradi. Bu jarayon KOBlar uchun ayniqsa muhimdir, chunki ular ko‘pincha kapital bozorlariga to‘g‘ridan-to‘g‘ri kirish imkoniyatiga ega emaslar. O‘zbekiston kontekstida KOBlar iqtisodiyotning muhim qismi bo‘lib, mamlakatdagi korxonalarning 90% dan ortig‘ini, bandlikning 75% ini va YaIMning 55% ini tashkil etadi [2]. Shunga qaramay, ushbu sektor moliyaviy resurslarga kirishda jiddiy cheklovlar bilan duch kelmoqda.

Metodologiya. Ushbu tadqiqot bobida sifatli, tahliliy va deskriptiv yondashuv qo‘llaniladi. Tadqiqotning asosiy maqsadi tijorat banklarining KOBlarni rivojlantirish orqali kambag‘allikni qisqartirish va aholi bandligini ta’minlashdagi o‘rnini har tomonlama baholashdan iborat. Ma’lumotlar to‘plash uchun ikkilamchi manbalardan, jumladan, ilmiy maqolalar, xalqaro tashkilotlarning hisobotlari va rasmiy statistik ma’lumotlardan foydalaniladi. Xususan, O‘zbekistonda KOBlarni moliyalashtirishga oid ilmiy maqola [1] va Jahon bankining O‘zbekistondagi FINGROW loyihasi haqidagi ma’lumotlar [2] asosiy dalil bazasini tashkil etadi. Tahlil jarayonida quyidagi bosqichlar amalga oshiriladi: 1. Nazariy asoslarni o‘rganish: KOBlarning iqtisodiy rivojlanish, kambag‘allikni qisqartirish va bandlikni ta’minlashdagi rolini tushuntiruvchi nazariyalar ko‘rib chiqiladi. 2.

Natijalar va tahlil. O‘zbekistonda KOBlar iqtisodiy rivojlanishning muhim drayveri bo‘lib, innovatsiyalar va ish o‘rinlari yaratishda hal qiluvchi rol o‘ynaydi [1]. Ular mamlakatdagi korxonalarning 90% dan ortig‘ini, bandlikning 75% ini va YaIMning 55% ini tashkil etadi [2]. Bu raqamlar KOBlarning kambag‘allikni

qisqartirish va aholi bandligini ta’minlashdagi beqiyos ahamiyatini yaqqol ko‘rsatadi. Biroq, ushbu sektorning to‘liq salohiyatini ro‘yobga chiqarish yo‘lida moliyaviy resurslarga cheklangan kirish asosiy to‘siq bo‘lib qolmoqda [1]. Tijorat banklari KOBlarni moliyalashtirishda asosiy vositachi sifatida faoliyat yuritadi. Ularning roli moliyaviy bo‘shliqni bartaraf etishda muhim ahamiyatga ega [1]. Ammo, KOBlarning moliyaviy xizmatlardan foydalanish darajasi pastligicha qolmoqda. Ma’lumotlarga ko‘ra, KOBlarning uchdan bir qismidan ko‘prog‘ida bank hisobvaraqlari mavjud emas, kichik korxonalarning atigi 10% i va o‘rta korxonalarning 16% igina kreditlardan foydalana oladi [2]. Bu esa KOBlar uchun taxminan 6 milliard dollarlik kredit taqchilligini keltirib chiqaradi, holbuki ularning umumiy kreditga bo‘lgan talabi 13 milliard dollarga baholanadi [2]. Bu raqamlar tijorat banklarining KOBlarni moliyalashtirishdagi mavjud imkoniyatlari va ularni kengaytirish zaruratini ko‘rsatadi. Hukumat va xalqaro tashkilotlar KOBlarni qo‘llab-quvvatlashda faol ishtirok etmoqda. Jahon bankining O‘zbekiston uchun tasdiqlangan 100 million dollarlik krediti va 5 million dollarlik granti ajratilgan "Ish o‘rinlari va o‘sish uchun moliyalashtirishga kirish" (FINGROW) loyihasi bunga yorqin misoldir [2]. Ushbu loyiha mikro, kichik va o‘rta korxonalar (MKOK) uchun kredit va xususiy kapital moliyalashtirishni kengaytirishga qaratilgan.

Muhokama. Tahlil natijalari shuni ko‘rsatadiki, tijorat banklari O‘zbekistonda KOBlarni rivojlantirish orqali kambag‘allikni qisqartirish va aholi bandligini ta’minlashda markaziy o‘rin tutadi. Ular moliyaviy vositachilik orqali kapitalni samarali taqsimlab, KOBlarning o‘sishi uchun zarur shart-sharoitlarni yaratadi. Jahon bankining FINGROW loyihasi kabi xalqaro tashabbuslar tijorat banklarining KOBlarni moliyalashtirish imkoniyatlarini kengaytirishda muhim katalizator vazifasini o‘tamoqda. Ushbu loyiha orqali 100 000 ta yangi ish o‘rni yaratish prognozi [2] tijorat banklari ishtirokidagi moliyaviy dasturlarning ijtimoiy-iqtisodiy ta’sirini yaqqol namoyish etadi. Biroq, mavjud moliyalashtirish tizimining samaradorligini oshirish uchun bir qator muhim masalalarni hal etish lozim. Birinchidan, KOBlarning moliyaviy xizmatlardan foydalanish darajasi hali ham past bo‘lib, bu ularning to‘liq salohiyatini ro‘yobga chiqarishga to‘sqinlik qilmoqda. Ikkinchidan, ayollar va yoshlar boshchiligidagi bizneslar kabi alohida guruhlar moliyalashtirishga kirishda qo‘shimcha to‘siqlarga duch kelmoqda, bu esa inklyuziv o‘sish tamoyillariga zid keladi. Uchinchidan, tijorat banklari uchun KOBlarni moliyalashtirish bilan bog‘liq risklar va garov ta’minoti muammolari saqlanib qolmoqda. Ushbu muammolarni hal etish va tijorat banklarining KOBlarni qo‘llab-quvvatlashdagi rolini kuchaytirish uchun quyidagi tavsiyalar beriladi: 1. Moliyaviy inklyuzivlikni oshirish: Tijorat banklari KOBlarning, ayniqsa ayollar va yoshlar boshchiligidagi bizneslarning moliyaviy xizmatlardan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirishga qaratilgan maxsus dasturlarni ishlab chiqishi lozim.

Xulosa. Ushbu bobda olib borilgan tahlillar shuni ko‘rsatadiki, tijorat banklari O‘zbekistonda kichik va o‘rta biznes subyektlarini rivojlantirish orqali kambag‘allikni qisqartirish va aholi bandligini ta’minlashda hal qiluvchi ahamiyatga ega. KOBlar iqtisodiyotning asosiy drayveri bo‘lib, ish o‘rinlari

yaratish va YaIMga sezilarli hissa qo‘shish orqali ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishni ta’minlaydi. Tijorat banklari esa moliyaviy vositachilik orqali ushbu sektorga zarur moliyaviy resurslarni yo‘naltiradi. Jahon bankining FINGROW loyihasi kabi xalqaro tashabbuslar KOBlarni moliyalashtirish imkoniyatlarini kengaytirishda muhim rol o‘ynaydi va kelajakda katta ijtimoiy-iqtisodiy samaralar berishi kutilmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati

1. Audretsch, David B., and Max Keilbach. Tadbirkorlik va Iqtisodiy O'sish. Oxford: Oxford University Press, 2007.

2. Beck, Thorsten, and Asli Demirguc-Kunt. Moliyaviy Qamrov: Banklar va Boshqa Moliyaviy Xizmat Korsatuvchilarning Roli. Washington, DC: World Bank Publications, 2010.

3. Beck, Thorsten, Asli Demirguc-Kunt, and Vojislav Maksimovic. "Moliyaviy va Huquqiy Cheklovlar O'sishga: Nima uchun firmalar farq qiladi?" Moliya Jurnali, vol. 60, no. 1, 2005, pp. 137-177.

4. Claessens, Stijn, and Erik Feijen. "Moliyaviy sektor rivojlanishi va kambag'allar." Rivojlanish iqtisodiyoti jurnali, vol. 84, no. 1, 2007, pp. 1-28.

5. Ayyagari, Meghana, Asli Demirguc-Kunt, and Vojislav Maksimovic. "Moliyalashtirish Cheklovlari Qanchalik Muhim? Biznes Muhitida Moliyaning O'rni." Jahon Banki Iqtisodiy Sharhi, jild. 22, son. 1, 2008, bet. 165-191.

THE ROLE OF DEPOSIT SYSTEM IN UZBEKISTAN: FINANCIAL STABILITY AND INCOME GENERATION

Aina Čaplinska
Assoc. Professor of Department of Law, Management and Economics of Daugavpils University, aina.caplinska@du.lv.
Kholmirzayev Elbek Bakhtiyorovich
Samarkand Institute of Economics and Service

Abstract. *This article examines the role of the deposit system in Uzbekistan in ensuring financial stability, increasing household savings, and supporting economic growth. Based on the analysis of the banking sector and regulatory framework, the main types of deposits, interest rate dynamics, and mechanisms for protecting depositors are identified. It is substantiated that the development of deposit instruments contributes to strengthening public confidence in the banking system and expanding financial inclusion. Proposals aimed at improving the effectiveness of deposit policy are formulated.*

Keywords: *deposits, banking system, Uzbekistan, interest rates, financial stability, deposit insurance*

Аннотация. *В статье рассматривается роль депозитной системы Узбекистана в обеспечении финансовой стабильности, увеличении сбережений населения и поддержке экономического роста. На основе анализа банковского сектора и нормативно-правовой базы выявлены основные виды депозитов, динамика процентных ставок и механизмы*

защиты вкладчиков. Обосновано, что развитие депозитных инструментов способствует укреплению доверия населения к банковской системе и расширению финансовой инклюзии. Сформулированы предложения по повышению эффективности депозитной политики.

Ключевые слова: *депозиты, банковская система, Узбекистан, процентные ставки, финансовая стабильность, страхование вкладов.*

Introduction. In Uzbekistan, the development of the banking system is closely associated with the mobilization of internal financial resources and the strengthening of public confidence in financial institutions. Deposits serve as an important instrument for attracting household savings into the formal economy and ensuring the resource base of commercial banks.[1] In recent years, large-scale reforms in the financial sector have contributed to the expansion of banking services and the growth of deposit operations. At the same time, the deposit market remains sensitive to macroeconomic factors such as inflation and interest rate fluctuations, which necessitates a comprehensive analysis of its development.

The deposit system performs not only a savings function but also plays a crucial role in ensuring financial intermediation. By accumulating temporarily free funds of the population, banks are able to transform them into credit resources that support investment and entrepreneurial activity. In this context, deposits act as a key link between the financial sector and the real economy, contributing to sustainable economic growth.[2]

Main Part. The deposit system of Uzbekistan includes several types of deposit products, such as demand deposits, term deposits, savings deposits, and foreign currency deposits. Among them, term deposits are the most widespread due to their relatively high interest rates and stability. Demand deposits, although less profitable, provide liquidity and flexibility for clients. Foreign currency deposits are used as a tool for hedging exchange rate risks, especially in conditions of macroeconomic uncertainty.

Interest rates on deposits are largely determined by the monetary policy of the Central Bank of the Republic of Uzbekistan, as well as by market conditions and competition among commercial banks.[3] In recent years, higher interest rates on deposits in national currency have contributed to the reduction of dollarization and the strengthening of the national financial system.

An important element of the deposit system is the protection of depositors' funds. In Uzbekistan, this function is performed by the Fund for Guaranteeing Deposits of Citizens in Banks of Uzbekistan, which ensures the safety of individuals' deposits and increases trust in the banking system.[4] The existence of such a mechanism significantly reduces risks for depositors and stimulates the inflow of funds into banks.

The development of digital financial technologies also has a significant impact on deposit operations. The introduction of online banking, mobile applications, and remote account management systems simplifies access to deposit services and reduces transaction costs.[5] This contributes to the expansion of the client base and increases the overall level of financial inclusion

in the country.

At the same time, the effectiveness of the deposit system depends on the level of financial literacy of the population. Insufficient awareness of deposit conditions, interest rates, and risks limits the use of banking products. Therefore, improving financial education is an important factor in increasing the attractiveness of deposits and ensuring their widespread use.

Thus, the deposit system in Uzbekistan acts as a multifunctional mechanism that not only ensures the preservation of savings but also contributes to economic development, financial stability, and the expansion of financial inclusion.

Conclusions and Recommendations. The conducted analysis shows that deposits play a key role in the development of the banking system of Uzbekistan and in ensuring macroeconomic stability. The expansion of deposit operations contributes to increasing the resource base of banks, stimulating investment activity, and strengthening public confidence in financial institutions.

To improve the effectiveness of the deposit system, it is advisable to further develop digital banking services, increase the competitiveness of interest rates, expand the range of deposit products, and strengthen the system of deposit insurance. In addition, special attention should be paid to improving the financial literacy of the population, which will ensure a more active involvement of citizens in deposit operations.

In general, a comprehensive approach to the development of the deposit system will contribute to sustainable economic growth, reduce financial risks, and improve the well-being of the population, as it integrates institutional, economic, and technological mechanisms aimed at strengthening the banking sector and expanding access to financial services.

References

1. Central Bank of the Republic of Uzbekistan. Annual Report. – Tashkent, 2023.
2. World Bank. Global Financial Development Report. – 2022.
3. International Monetary Fund. Monetary Policy and Financial Stability Report. – 2021.
4. Fund for Guaranteeing Deposits of Citizens in Banks of Uzbekistan. Official Report. – 2023.
5. OECD. Digital Financial Services Report. – 2022.

УСИЛЕНИЕ РОЛИ МЕХАНИЗМОВ ЦЕЛЕВОГО БАНКОВСКОГО КРЕДИТОВАНИЯ КАК ФАКТОР СОЗДАНИЯ РАБОЧИХ МЕСТ В СЕЛЬСКИХ РАЙОНАХ УЗБЕКИСТАНА

студент 3 курса ***Усмонов Ф.Ф.***
Научный руководитель: д.э.н , ***Каримова А.М.***
Самаркандский институт экономики и сервиса

Аннотация. *В статье исследуется роль целевого банковского кредитования в создании рабочих мест в сельских районах Узбекистана. На основе данных АКБ «Микрокредитбанк» и АК «Халк банки» за 2022–2025 годы проанализированы результаты реализации кредитных программ, выявлены институциональные барьеры и предложены меры по их преодолению.*

Ключевые слова: *целевое кредитование, сельские районы, занятость населения, малый бизнес, банк, банкир махаллабай, кооперационное кредитование, финансовая инклюзия, Узбекистан.*

Abstract*: This article examines the role of targeted bank lending in job creation in rural areas of Uzbekistan. Using data from Mikrokreditbank and Khalk Bank for 2022–2025, the results of these lending programs are analyzed, institutional barriers are identified, and measures to overcome them are proposed.*

Key words: *targeted lending, rural areas, employment, small business, bank, mahallabai banker, cooperative lending, financial inclusion, Uzbekistan.*

Введение. Создание устойчивой занятости в сельских районах — один из ключевых приоритетов социально-экономической политики Республики Узбекистан. Сельская местность концентрирует значительную часть трудоспособного населения, однако именно здесь наиболее остро проявляется дефицит формальных рабочих мест. По данным Национального комитета по статистике, на 1 января 2025 года в Узбекистане насчитывается свыше 38 млн человек, при этом доля занятых в сельском хозяйстве составляет около 44% [7]. В этих условиях целевое банковское кредитование выступает одним из немногих инструментов, способных транслировать государственные приоритеты в реальную занятость конкретных домохозяйств.

Актуальность темы определяется сохраняющимися структурными разрывами. Исследование Института законодательства и правовой политики за 2025 год, при Президенте Республики Узбекистан фиксирует, что 79% субъектов МСБ в регионах лишены доступа к мерам государственной поддержки, а уровень неформальной занятости в секторе достигает 46% [8]. Формализация трудовых отношений в секторе МСБ составляет лишь 54% против 86% в крупном бизнесе, а доступ МСБ к государственной поддержке — только 21% против 93% у крупных предприятий [8]. Эти данные

свидетельствуют о том, что потенциал целевого кредитования как инструмента создания рабочих мест реализован далеко не полностью.

Целью настоящего исследования является оценка результативности действующих механизмов целевого банковского кредитования в создании рабочих мест в сельских районах Узбекистана, а также разработать предложения по их совершенствованию с учётом актуальных данных за 2022–2025 годы. Для достижения цели поставлены следующие задачи, в частности, анализ динамики кредитования МСБ в сельских районах; выявление институциональных барьеров доступа сельских предпринимателей к банковским ресурсам; обоснование направлений повышения результативности кредитных механизмов.

Методология исследования. В работе применялись методы сравнительного и структурно-функционального анализа, индукции и дедукции. Информационную базу составили: официальная отчётность АКБ «Микрокредитбанк» и АК «Халк банки», данные Национального комитета Республики Узбекистан по статистике, аналитические материалы Центрального банка РУЗ и Института законодательства и правовой политики при Президенте РУЗ, публикации Всемирного банка. Хронологические рамки — 2022–2025 годы.

Анализ и результаты. Главным оператором целевого сельского кредитования в Узбекистане является АКБ «Микрокредитбанк», созданный в 2006 году с мандатом на поддержку малого бизнеса, ремёсел и надомного труда — прежде всего в сельской местности. Рейтинговое агентство Fitch подтвердило рейтинг банка на уровне «BB-», что является одним из наиболее высоких показателей среди банков страны [6]. В таблице ниже представлена динамика ключевых показателей банка за 2022–2025 годы. (см.: табл. 1).

Таблица 1

Динамика показателей АКБ «Микрокредитбанк» в сельских районах, 2022–2025 гг.[43]

Показатель	2022	2023	2024	2025
Объём выданных кредитов, трлн сум	3,1	5,2	7,0	7,7
Создано рабочих мест, тыс. чел.	124,0	178,3	232,7	260,0
Из них — постоянные, тыс. чел.	58,4	88,1	113,7	130,0
Охваченные махалли, ед.	740	1 010	1 230	1 500
Доля кредитов МСБ, %	42	47	50	50

Данные таблицы 1 фиксируют устойчивую восходящую динамику. Объём выданных кредитов за четыре года вырос с 3,1 до 7,7 трлн сумов [3]. Число созданных рабочих мест выросло с 124 тыс. в 2022 году до 260 тыс. в 2025-м; охват расширился с 740 до 1 500 махаллей. Принципиальной организационной инновацией 2025 года стал институт «банкира махаллабай»: специалист банка прикреплён к 3–4 махаллям, дважды в месяц

[43] Составлено автором по данным АКБ «Микрокредитбанк» [3, 4], Центрального банка РУЗ [5]

организует ярмарки проектов, лично отвечает за показатели кредитования и трудоустройства на своей территории. Руководители 124 подразделений банка заключили соглашения с хокимиятами районов, зафиксировав конкретные КПИ по занятости.

Показательным примером результативности кластерного подхода стал «Микропромышленный центр» в Джандарском районе: 47 предпринимателей, ранее производивших мебель на дому, объединились и перешли на промышленное производство — в одной махалле создано 205 рабочих мест [3]. АК «Халк банки» дополняет эту работу программами кооперационного кредитования — финансированием производственных цепочек от выращивания сельскохозяйственной продукции до её переработки и реализации, охватывая рабочие места по всей добавленной цепочке стоимости.

Вместе с тем анализ выявляет системные барьеры, ограничивающие охват сельских предпринимателей (см.: табл. 2).

Таблица 2

Барьеры целевого кредитования в сельских районах и меры по их преодолению[44]

Барьер	Причина возникновения	Рекомендуемые меры
Залоговый барьер	Отсутствие ликвидного имущества у сельских домохозяйств	Беззалоговое кредитование под поручительство; страховые инструменты
Дефицит финансовой грамотности	Неумение составить бизнес-план и рассчитать долговую нагрузку	Обязательный финкурс перед выдачей займа через «банкиров махаллабай»
Инфраструктурный разрыв	Отсутствие банковских офисов в отдалённых кишлаках	Мобильное и агентское кредитование; расширение сети минибанков
Несоответствие программ специализации района	Типовые продукты без учёта отраслевого потенциала территории	Привязка программ к региональным диагностикам Минэкономфина

Залоговый барьер остаётся наиболее острым: при сумме займа свыше 150 базовых расчётных величин банк требует ликвидное обеспечение, которого у большинства сельских домохозяйств нет [6]. Дефицит финансовой грамотности выражается в неумении составить бизнес-план и рассчитать долговую нагрузку — при этом 74% субъектов МСБ в регионах указывают на нехватку квалифицированных кадров как ограничивающий фактор роста [8]. Инфраструктурный разрыв сохраняется в отдалённых кишлаках. Наконец, исследование Института законодательства и правовой политики (2025) зафиксировало типичную проблему: аграрный район наращивает промышленное производство, не имея для этого ни сырьевой базы, ни кадров, тогда как его реальный потенциал в переработке продукции или агрологистике остаётся нереализованным [8].

[44] Составлено автором по данным Центрального банка РУЗ [5], Института законодательства и правовой политики [8], Всемирного банка [9]

Заключение и предложения. Целевое банковское кредитование доказало свою результативность как инструмент создания занятости в сельских районах Узбекистана. За 2022–2025 годы АКБ «Микрокредитбанк» увеличил число созданных рабочих мест с 124 до 260 тыс., расширил охват вдвое, а на 2025 год было выделенно кредитов на 7,7 трлн сумов и начат переход к системной работе через институт «банкира махаллабай». Вместе с тем для дальнейшего усиления эффекта кредитных механизмов необходим комплекс мер.

Во-первых, расширить практику беззалогового кредитования под поручительство третьих лиц или страховой полис.

Во-вторых, встроить обязательные программы финансового просвещения в работу «банкиров махаллабай» до выдачи займа.

В-третьих, развивать мобильное приложение MKBANK mobile и агентские сети как основной канал охвата отдалённых кишлаков.

В-четвёртых, привязать кредитные программы к региональным диагностикам Министерства экономики и финансов 2025 года, отражающим реальный отраслевой потенциал каждой территории. Реализация этих мер позволит снизить информационную асимметрию между банком и заёмщиком, повысить качество портфелей и направить кредитные ресурсы туда, где они создадут наибольший эффект занятости.

Список использованной литературы

1. АКБ «Микрокредитбанк». Итоги 2024 года и приоритетные задачи на 2025 год // mkbank.uz. — 04.01.2025.

2. АКБ «Микрокредитбанк». Кредиты для малого и среднего бизнеса // mkbank.uz. — 2025.

3. АКБ «Микрокредитбанк». Общая информация о банке // mkbank.uz.

4. АО «Халк банки». Годовой отчёт 2023. — Ташкент: Халк банки, 2024.

5. Центральный банк Республики Узбекистан. Обзор банковского сектора за 2023–2024 годы. — Ташкент: ЦБ РУЗ, 2024.

6. Depozit.uz. Микрокредитбанк: рейтинг и условия кредитования // depozit.uz. — 2025.

7. Национальный комитет Республики Узбекистан по статистике. Пресс-релиз: социально-экономическое положение Узбекистана // stat.uz. — 2025.

8. Институт законодательства и правовой политики при Президенте РУЗ. Диагностика регионов: полезный инструмент или формальность? // illp.uz. — 2025.

9. World Bank. Global Findex Database 2024: Measuring Financial Inclusion. — Washington D.C.: World Bank, 2024.

10. Страновая стратегия ЕБРР: Узбекистан 2024–2029 // ebrd.com. — 2024.

KICHIK VA O‘RTA BIZNESNI RIVOJLANTIRISH ORQALI AHOLI BANDLIGINI OSHIRISH VA KAMBAG‘ILLIKNI QISQARTIRISH MASALALARI

Djurayeva Maxzuna Azamovna
Samarqand Davlat Arxitektura – Qurilish Universiteti
Iqtisodiyot kafedrasi o`qtuvchisi
Toshqulova Shaxzoda Berdiyor Qizi
Samarqand Davlat Arxitektura – Qurilish Universiteti
Iqtisodiyot 2 – kurs talabasi

Annotatsiya

Mazkur maqolada kichik va o‘rta biznesni rivojlantirishning aholi bandligini ta’minlash va kambag‘illikni qisqartirishdagi ahamiyati yoritilib beriladi. Shuningdek, tadbirkorlik faoliyatining iqtisodiy rivojlanishdagi o‘rni, yangi ish o‘rinlari yaratishdagi roli hamda ushbu sohani qo‘llab – quvvatlash bo‘yicha amalga oshiriliyotgan chora – tadbirlar tahlil qilinadi. Maqolada kichik va o‘rta biznesni rivojlantirish orqali aholining daromadlarini oshirish, iqtisodiy faollikni kuchaytirish va jamiyat farovonligini ta’minlash masalalari ko‘rib chiqiladi.

Kalit so‘zla: *Kichik biznes, o‘rta bzines, tadbirkorlik, bandlik, kambag‘illikni qisqartirish, iqtisodiy rivojlanish, ish o‘rinlari.*

Annotation. *This article highlights the importance of developing small and medium – sized businesses in ensuring employment of the population and reducing poverty. It also analyzes the role of entrepreneurial activity in economic development, its contribution to creating new jobs, and the measures being implemented to support this sector. The article examines issues such as increasing the income of the population, strengthening economic activity, and ensuring social welfare through the development of small and medium – sized businesses.*

Keywords: *Small business, medium business, entrepreneurship, employment, poverty reduction, economic development, job creation.*

Аннотация. *В данной статье освещается значение развития малого и среднего бизнеса в обеспечении занятности населения и сокращении бедности. Также анализируется роль предпринимательской деятельности в экономическом развитии её вклад в создание новых рабочих мест и меры, реализуемые для поддержки данной сферы. В статье рассматриваются вопросы повышения доходов населения, усиления экономической активности и обеспечения общественного благосостояния посредством развития малого и среднего бизнеса.*

Ключевые слова: *Малый бизнес, средний бизнес, предпринимательство, занятность, сокращение бедности, экономическое развитие, создание рабочих мест*

Kirish. Hozirgi kunda kichik va o‘rta biznes iqtisodiyotining eng muhim bo‘g‘inlaridan biri hisoblanadi. Dunyodagi ko‘plab mamlakatlar tajribasi shuni ko‘rsatadiki, tadbirkorlikni rivojlantirish iqtisodiy o‘sishni ta’minlash, yangi ish o‘rinlari yaratish va aholi daromadlarini oshirishda muhim rol o‘ynaydi. Ayniqsa,

aholi soni ortib borayotgan bir paytda bandlikni ta’minlash va kambag‘illikni darajasini kamaytirish har bir davlat oldida turgan dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi.

Kichik va o‘rta biznesning rivojlanishi nafaqat iqtisodiy barqarorlikni mustahkamlaydi, balki jamiyatda raqobat muhitini shakllantiradi. Shu sababli ko‘plab davlatlarda tadbirkorlikni qo‘llab – quvvatlash, biznes yuritish uchun qulay sharoit yaratish va yangi g‘oyalarni rag‘batlantirishga alohida e’tibor qaratilmoqda.

Asosiy qism. Kichik va o‘rta biznes aholi bandligini ta’minlashda muhim ahamiyatga ega. Ushbu sohaning afzalliklaridan biri shundaki, uni tashkil etish uchun yirik korxonalarga nisbatan kamroq mablag‘ talab qilinadi. Shu sababli tadbirkorlik faoliyatini boshlash ko‘plab fuqarolar uchun imkoniyat yaratadi. Natijada yangi ish o‘rinlari paydo bo‘ladi va aholi bandligi oshadi.

Kichik biznes ko‘pincha savdo, xizmat ko‘rsatish, qishloq xo‘jaligi, hunarmandchilik va ishlab chiqarish kabi sohalarda rivojlanadi. Bu esa turli kasb egalarining o‘z faoliyatini yo‘lga qo‘yishiga yordam beradi. Natijada nafaqat tadbirkorlarning o‘zi, balki boshqa fuqarolar ham ish bilan ta’minlanadi.

Bandlikning oshishi esa kambag‘allikni kamaytirishda muhim omil hisoblanadi. Chunki doimiy daromadga ega bo‘lgan fuqarolar o‘z turmush darajasini yaxshilash imkoniyatiga ega bo‘ladi. Shu bilan birga, kichik biznesning rivojlanishi iqtisodiy faollikni oshirib, bozor iqtisodiyoti mexanizmlarning samarali ishlashiga yordam beradi.

Kichik va o‘rta biznesni rivojlantirishda davlat tomonidan ko‘rsatilayotgan qo‘llab – quvvatlash ham muhim ahamiyatga ega. Jumladan, tadbirkorlarga imtiyozli kreditlar ajratish, soliq yengilliklarini joriy etish, biznesni ro‘yxatdan o‘tkazish jarayonlarini soddalashtirish kabi chora – tadbirlar tadbirkorlik faoliyatini yanada rivojlantirishga xizmat qiladi. Bundan tashqari, tadbirkorlik bo‘yicha bilim va ko‘nikmalarni oshirishga qaratilgan treninglar ham muhim rol o‘ynaydi.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, kichik va o‘rta biznesni rivojlantirish aholi bandligini oshirish va hamda kambag‘allikni kamaytirishda muhim o‘rin tutadi. Bu soha orqali yangi ish o‘rinlari yaratiladi, odamlar barqaror daromad manbaiga ega bo‘ladi va natijada ularning turmush darajasi asta – sekin yaxshilanadi. Shu sababli kichik va o‘rta biznesni qo‘llab - quvvatlash, tadbirkorlik faoliyati uchun qulay sharoit yaratish hamda aholining biznesga bo‘lgan qiziqishini oshirish muhim hisoblanadi. Bunday yondashuv nafaqat iqtisodiy rivojlanishga, balki jamiyat faravonligining ortishiga ham xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Vahobov A. V. Iqtisodiyot nazariyasi. Toshkent. 2017.
2. Abdullayev Y. Kichik biznes va tadbirkorlik asoslari. Toshkent. 2020.
3. G‘ulomov S. Tadbirkorlik asoslari. Toshkent. 2018.
4. Rasulov A. Bozor iqtisodiyoti asoslari. Toshkent. 2016.

TIJORAT BANKLARI KREDIT SIYOSATI ORQALI KICHIK BIZNESNI QO'LLAB-QUVVATLASH VA KAMBAG'ALLIKNI QISQARTIRISH MEXANIZMLARI

Muxammadiyev Kamoliddin G'ulomiddinovich
Samarqand iqtisodiyot va servis instituti
"Bank ishi" kafedrasi assistenti

Annotatsiya: *Ushbu maqolada tijorat banklarining kredit siyosati orqali kichik biznesni moliyaviy qo'llab-quvvatlash mexanizmlari tahlil qilinadi. Kichik va o'rta biznesni kreditlashda mavjud muammolar, ularning kelib chiqish sabablari hamda ijtimoiy-iqtisodiy oqibatlari ko'rib chiqiladi. Tijorat banklari kredit siyosatining kambag'allikni qisqartirishdagi o'rni va ahamiyati yoritiladi, shuningdek, jahon amaliyotidagi eng ilg'or tajribalar va o'zbekistonlik bank tizimida ularni joriy etish imkoniyatlari muhokama qilinadi. Maqola oxirida kredit siyosatini takomillashtirish va kambag'allikni kamaytirishga qaratilgan ilmiy-amaliy takliflar ishlab chiqiladi.*

Kalit so'zlar: *tijorat banklari, kredit siyosati, kichik biznes, kambag'allik, moliyaviy inklyuzivlik, mikrokredit, bandlik, iqtisodiy o'sish.*

Zamonaviy iqtisodiyot sharoitida kichik va o'rta biznesni rivojlantirish mamlakat iqtisodiy o'sishi, aholi bandligini ta'minlash hamda kambag'allikni kamaytirishning asosiy omillaridan biri sifatida tan olinmoqda. Kichik biznes korxonalari, nafaqat yalpi ichki mahsulotning muhim qismini yaratibgina qolmay, balki jamiyatning keng qatlamlarini ish bilan ta'minlash va daromad manbalarini diversifikatsiyalash orqali ijtimoiy barqarorlikni mustahkamlashda beqiyos rol o'ynaydi. Shu sababli, ushbu sohaga yo'naltirilgan maqsadli davlat siyosati va moliyaviy mexanizmlar ishlab chiqish bugungi iqtisodiyot fani oldidagi dolzarb vazifaga aylanib bormoqda.

Biroq kichik biznes subyektlari, ayniqsa rivojlanayotgan mamlakatlar iqtisodiyotida, o'z faoliyatini kengaytirish va yangi loyihalarni amalga oshirish uchun zarur bo'lgan moliyaviy resurslarga kirish imkoniyatidan yetarlicha foydalana olmayapti. Bu holat shuni ko'rsatadiki, moliyaviy tizim va real sektor o'rtasidagi uzilish kichik biznes imkoniyatlarini keskin cheklab qo'ymoqda, natijada esa ko'plab tadbirkorlik g'oyalari amalga oshmay qolib, potentsial ish o'rinlari yaratilmay, kambag'allik qisqarishi sekinlashmoqda. Shu nuqtai nazardan tijorat banklarining kredit siyosati kichik biznesni iqtisodiy jihatdan kuchaytirish va aholi farovonligini oshirishning asosiy instrumentlaridan biriga aylanishi lozim.

Shuni ta'kidlash lozimki, O'zbekiston Respublikasida amalga oshirilayotgan iqtisodiy islohotlar doirasida kichik biznes va tadbirkorlikni moliyaviy qo'llab-quvvatlashga alohida e'tibor qaratilmoqda. Prezident Shavkat Mirziyoyev tomonidan e'lon qilingan islohotlar strategiyasi doirasida bank-kredit tizimini takomillashtirish, moliyaviy inklyuzivlikni oshirish va aholi kambag'alligini kamaytirishga qaratilgan kompleks chora-tadbirlar belgilanmoqda. Shu bilan

birga, tijorat banklari kredit mexanizmlarining kichik biznes rivojiga ta'siri mexanizmlarini ilmiy jihatdan o'rganish va takomillashtirishga bo'lgan ehtiyoj ham dolzarb bo'lib qolmoqda.

Zamonaviy moliya nazariyasida tijorat banklarining kredit siyosati — bu bankning kredit resurslari bilan bog'liq barcha qarorlarini tartibga soluvchi, uzoq va qisqa muddatli maqsadlarni belgilovchi hamda kredit portfelini boshqarishga yo'naltirilgan strategik hujjat sifatida talqin etiladi. Kredit siyosati nafaqat bank manfaatlarini, balki jamiyat va iqtisodiyotning umumiy rivojlanish maqsadlarini ham aks ettirishi kerak, chunki banklarning kredit faolligi bevosita real sektordagi ishlab chiqarish ko'lamiga, yangi korxonalar ochilishiga va ish o'rinlari dinamikasiga bog'liqdir. Shu sababli ilmiy adabiyotlarda kredit siyosatining ijtimoiy-iqtisodiy dimensiyasi tobora keng muhokama qilinmoqda.

Kichik biznesni kreditlash bo'yicha nazariy yondashuvlar rivojlanishida Joseph Stiglitz va Andrew Weiss tomonidan asoslangan axborot asimmetriyasi nazariyasi alohida o'rin tutadi. Ushbu nazariyaga ko'ra, qarz beruvchi bank va qarz oluvchi kichik biznes subyekti o'rtasidagi ma'lumot tengsizligi kredit bozorida "tanlash muammosi" va "axloqiy xatar" sifatida namoyon bo'ladi, natijada banklar kichik biznesni yuqori xavfli deb baholab, haddan tashqari yuqori foiz stavkalarini belgilash yoki umuman kredit berishdan bosh tortishga moyil bo'ladi. Bu holat amaliyotda shunday namoyon bo'ladiki, moliyaviy resurslarga muhtoj, ammo garov mulki yoki uzoq kredit tarixi bo'lmagan kichik tadbirkorlar bank mablag'laridan foydalana olmay qoladi.

Shu bilan birga, jahon amaliyotidan ma'lumki, to'g'ri tuzilgan kredit siyosati va tegishli kafolatlar mexanizmlari orqali banklarning kichik biznesga kreditlash faolligini sezilarli darajada oshirish mumkin. Masalan, Germaniyaning KfW banki, Yaponiyaning Kichik va O'rta Biznesni Moliyalashtirish Agentligi tajribasi shuni ko'rsatadiki, kredit kafolat fondlari, subsidiyalangan foiz stavkalari va maxsus kreditlash dasturlari orqali kichik korxonalar moliyaviy inklyuzivligini oshirish iqtisodiy samaradorlik va ijtimoiy adolat o'rtasidagi muvozanatni ta'minlash imkonini beradi. Natijada ushbu mamlakatlar kichik biznes sektori iqtisodiyotning eng dinamik va barqaror qismiga aylanganligini kuzatishimiz mumkin.

Bugungi kunda kichik va o'rta biznes subyektlari bank kreditlariga kirish jarayonida bir qator jiddiy to'siqlar bilan to'qnashmoqda. Birinchi va eng muhim muammo — bu garov mulki talablarining haddan tashqari yuqori belgilanishidir. Amaliyot shuni ko'rsatadiki, tijorat banklari kredit berish sharti sifatida kreditning 150-200 foiziga teng garov talab qilishlari kichik tadbirkorlar uchun umuman erib bo'lmay qoladi, chunki yangi boshlayotgan tadbirkor ko'p hollarda bunday miqdordagi mulkka ega emas. Bu holat shuni ko'rsatadiki, aynan eng innovatsion va g'ayratli tadbirkorlar — ulkanligi rivojlanish imkoniyati ular zimmasida — moliyaviy tizimdan chetda qolmoqda.

Ikkinchi jiddiy muammo — kredit foiz stavkalarining yuqoriligi bilan bog'liq. O'zbekiston tijorat banklari amaliyotida kichik biznesga beriladigan kreditlar bo'yicha foiz stavkasi yillik 20-30 foizga yetishi, ba'zan undan ham oshishi kuzatilmoqda. Natijada kichik tadbirkorning kreditni to'lash xarajatlari

shunchalik yuksakki, loyihaning rentabelligi kredit xizmati xarajatlarini qoplashga zo'rg'a yetarli bo'lib qoladi va bu esa tadbirkorlikdan olinadigan sof foyda sezilarli darajada kamayishiga, ba'zan esa salbiy tus olishiga olib keladi. Shuni ta'kidlash lozimki, bunday sharoitda kichik biznesni kreditlash o'rniga muqobil moliyalashtirish manbalarini izlash ham ko'pincha norasmiy qarz bozorlariga — foizi yanada yuqori va shart-sharoitlari yanada og'ir bo'lgan manbalarga — murojaat qilishga majbur qilmoqda.

Uchinchi muammo sifatida kredit jarayonining murakkabligi va bürokratik to'siqlarni ko'rsatish lozim. Kredit olish uchun taqdim etilishi kerak bo'lgan hujjatlar ro'yxatining uzunligi, ko'rib chiqish muddatlarining noaniqligi va bir joydan ikkinchi joyga yuborish holatlarining ko'pligi kichik tadbirkorni charchatadi va ishonchini so'ndiradi. Amaliyot shuni ko'rsatadiki, tadbirkorlarning atigi 40-50 foizi kredit ariza jarayonini oxirigacha davom ettiradi, qolganlari esa ushbu jarayonning og'irligidan hafsalasi pir bo'lib, imkoniyatdan voz kechadi. Bu esa iqtisodiyot miqyosida iste'foga ketgan ulkan tadbirkorlik potentsialni anglatadi.

Ushbu muammolarning ijtimoiy-iqtisodiy oqibatlari juda keng ko'lamlidir. Kreditga kirish imkoniyatidan mahrum kichik tadbirkorlar o'z faoliyatlarini kengayta olmaydi, yangi ish o'rinlari yarata olmaydi, natijada yalpi ichki mahsulotga qo'shayotgan hissasi minimal bo'lib qoladi. Shu bilan birga, yollanma ishchi sifatida ish topa olmagan va o'z biznesini yurita olmayotgan fuqarolar kambag'allik chegarasida qolishda davom etadi. Natijada ijtimoiy tengsizlik chuqurlashadi, o'rta sinf shakllanishi sekinlashadi va jamiyatda mavjud iqtisodiy imkoniyatlardan foydalanish darajasi haddan past bo'lib qoladi.

Tijorat banklari kredit siyosatining kambag'allikni qisqartirishdagi ta'sir mexanizmlari bir necha yo'nalishda namoyon bo'ladi. Birinchi va eng to'g'ridan-to'g'ri mexanizm — bu kichik va o'rta korxonalarga kredit ajratilishi orqali yangi ish o'rinlarini yaratish zanjiridir. Kredit ajratilishi kichik biznes rivojiga ta'sir qiladi, chunki moliyaviy resurslar kengayishi bilan ishlab chiqarish yoki xizmat ko'rsatish ko'lami ortadi, natijada yangi ishchilar zaruriyati paydo bo'ladi va yangi ish o'rinlari vujudga keladi. Shu tarzda bitta kredit o'nlab xonadonlar uchun daromad manbaiga aylanishi mumkin.

Ikkinchi muhim mexanizm — mikromoliya va mikrokreditlash dasturlari orqali namoyon bo'ladigan moliyaviy inklyuzivlik mexanizmidir. Dunyo tajribasi, ayniqsa Muhammadali Yunus tomonidan Bangladesh'da asos solingan Grameen Bank modeli shuni ko'rsatadiki, an'anaviy bank garovlari bo'lmagan kambag'al aholining eng zaif qatlamlarini — ayollarni, qishloq aholisini, kam ta'minlangan oilalarni — mikrokredit dasturlari orqali moliyaviy tizimga jalb qilish mumkin va ular o'z kichik bizneslarini yo'lga qo'ya oladi. Shu bilan birga, guruhlarga asoslangan kreditlash mexanizmlari ijtimoiy javobgarlik va o'zaro kafolat tizimini vujudga keltiradi, bu esa banklar uchun kredit riskini kamaytiradi.

Uchinchi mexanizm — kredit orqali texnologik va innovatsion rivojlanishni rag'batlantirish mexanizmidir. Shuni ta'kidlash lozimki, kichik biznes subyektlari yangi texnologiyalar va zamonaviy uskunalar uchun bir martalik katta xarajatlarni amalga oshirishga qodir bo'lmaganligi sababli ishlab chiqarish unumdorligi past

bo'lib qoladi. Maqsadli kredit dasturlari orqali ushbu muammo hal etilganda, kichik korxonaning raqobatbardoshligi oshadi, mahsulot sifati yaxshilanadi, eksport imkoniyatlari kengayadi va daromad o'sadi. Natijada mazkur korxona egasi va uning xodimlari daromad darajasi yaxshilanib, kambag'allik chegarasidan chiqib ketish ehtimoli ortadi.

To'rtinchi mexanizm — qishloq va mintaqaviy rivojlanishni kredit orqali qo'llab-quvvatlash mexanizmidir. Amaliyot shuni ko'rsatadiki, shahar va qishloq o'rtasidagi daromad farqi ko'p jihatdan moliyaviy xizmatlar mavjudligi bilan belgilanadi. Qishloq joylarda tijorat banklari bo'limlari yetarli bo'lmaganligi, qishloq tadbirkorlarining kredit tarixining mavjud emasligi va garov mulk bazasining zaif ekanligi qishloq aholisini moliyaviy tizimdan uzoqlashtiradi. Shu bilan birga, raqamli bank xizmatlari va agentlik banking modeli orqali masofaviy joylardagi aholi ham kredit xizmatlaridan foydalanish imkoniyatiga ega bo'lmoqda va bu qishloq joylarda tadbirkorlik faolligini oshirishda muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Jahon amaliyotida kichik biznesni davlat va tijorat banklari kredit siyosati orqali qo'llab-quvvatlash mexanizmlari yaxshi ishlab chiqilgan. AQShda kichik biznes tadbirkorlarini qo'llab-quvvatlash uchun tashkil etilgan Small Business Administration (SBA) dasturlari tijorat banklari orqali subsidiyalangan va kafolatli kreditlar berish tizimini muvaffaqiyatli yo'lga qo'ygan. SBA dasturlari doirasida bank kredit riskining 75-85 foizini hukumat kafolati orqali qoplash imkoniyati yaratilgan bo'lib, bu esa tijorat banklarini xavfli deb hisoblanadigan kichik biznes loyihalari moliyalashtirishga undamoqda. Natijada yillar davomida millionlab kichik biznes subyektlari moliyaviy resurslardan foydalanib, iqtisodiy jihatdan mustaqillashgan.

Osiyo mintaqasida esa Janubiy Koreya va Tayvan tajribasi alohida e'tiborga loyiq. Mazkur mamlakatlar 1970-1990-yillarda kichik va o'rta biznesni maqsadli kreditlash dasturlari orqali tarmoq klasterlarini shakllantirish, texnologiya transferi va eksport yo'naltirilgan ishlab chiqarishni rag'batlantirish bo'yicha yaxlit milliy strategiyalarni amalga oshirgan. Shu bilan birga, kredit kafolat fondlarini yaratish orqali banklar uchun riskni kamaytirish, sektorlar bo'yicha maxsus kreditlash dasturlari va innovatsion korxonalar uchun imtiyozli kredit shartlarini joriy etish ushbu mamlakatlarning tez iqtisodiy rivojlanishining poydevori bo'lgan.

O'zbekiston Respublikasida ham so'nggi yillarda kichik biznesni bank kreditlash orqali qo'llab-quvvatlashga qaratilgan muhim chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. 2017-2023-yillar davomida O'zbekiston Respublikasi Prezidenti farmonu qarorlari asosida kichik va o'rta biznesni rivojlantirishga yordam berish maqsadida bir qator imtiyozli kreditlash dasturlari ishga tushirildi. Shuni ta'kidlash lozimki, "Tadbirkor ayol" va "Yoshlar – kelajagimiz" dasturlari doirasida minglab fuqarolarga imtiyozli kredit resurslari ajratildi, bu esa nafaqat yangi ish o'rinlarini yaratdi, balki bir qator oilalarni kambag'allikdan chiqarib, o'rta daromadli aholi qatoriga qo'shdi. Shu bilan birga, O'zbekiston Respublikasi Hukumati tomonidan banklar portfelining kamida 40 foizini kichik biznes kreditlariga ajratish bo'yicha ko'rsatmalar berilganligi ham ushbu sohaga diqqat-

e'tiborning kuchayganidan darak beradi.

Biroq, amaliyot shuni ko'rsatadiki, hozirgi kunda O'zbekistonda kichik biznesni kreditlash sohasida hali yechilmagan muammolar ko'p. Kredit hajmining YaIMga nisbatan ko'rsatkichi rivojlangan mamlakatlar bilan taqqoslaganda past, garov talablari hali ham katta to'siq bo'lib qolmoqda va qishloq joylarda bank xizmatlarining yetarli darajada mavjud emasligi aholining katta qismini moliyaviy tizimdan chetda qolishiga olib kelmoqda. Natijada tadbirkorlik salohiyati yetarlicha ro'yobga chiqmay, aholining bir qismi kambag'allik holatida davom etmoqda.

Yuqorida ko'rib chiqilgan muammolar va jahon tajribasini inobatga olib, O'zbekistonda tijorat banklari kredit siyosatini kichik biznesni qo'llab-quvvatlash va kambag'allikni qisqartirish yo'nalishida takomillashtirishga qaratilgan bir qator muhim tavsiyalar ishlab chiqish mumkin. Birinchi va eng muhim yo'nalish — milliy kredit kafolat fondi tizimini yaratish va takomillashtirishdir. Kafolat fondi mexanizmi orqali kichik biznes kreditlari uchun davlat kafolatini joriy etish banklarning xavfini kamaytiradi, chunki fondning kafolati bankning potentsial zararining ma'lum qismini qoplaydi, natijada banklar garov mulki yetarli bo'lmagan kichik tadbirkorlarga ham kredit berishga tayyor bo'ladi. Amaliyot shuni ko'rsatadiki, kafolat fondlari eng arzon va eng samarali kreditlash rag'batlantirish mexanizmlaridan biri hisoblanadi.

Ikkinchi muhim tavsiya — raqamli kredit texnologiyalari va muqobil kredit skoring tizimlarini joriy etish bilan bog'liq. Zamonaviy iqtisodiyot sharoitida sun'iy intellekt va katta ma'lumotlar texnologiyalari orqali kichik tadbirkorning kredit layoqatini an'anaviy moliyaviy hisobotlarsiz ham baholash imkoniyati mavjud. Masalan, tadbirkorning ijtimoiy media faolligi, mobil to'lov tarixi, kommunal to'lovlar muntazamligi va boshqa raqamli iz qoldiruvchi ma'lumotlar kredit skoring uchun manba bo'lishi mumkin. Bu usul ayniqsa rasmiy kredit tarixi bo'lmagan yangi tadbirkorlar uchun muhim imkoniyat yaratadi, chunki ular endi o'z kredit layoqatlarini muqobil usulda isbotlay oladi.

Uchinchi yo'nalish — qishloq va mintaqaviy kredit yetkazib berish infratuzilmasini kengaytirishdir. Bugungi kunda O'zbekistonda raqamli bank, agentlik banking va kooperativ moliyalash mexanizmlari orqali qishloq va uzoq joylarda yashovchi aholini moliyaviy xizmatlar bilan qamrab olish real imkoniyatga ega. Shuni ta'kidlash lozimki, pochta tarmog'i, qishloq xo'jaligi kooperativlari va mahalla tashkilotlari tizimini bank xizmatlarini yetkazib berish uchun vosita sifatida ishlatish juda samarali bo'lishi mumkin. Natijada moliyaviy inklyuzivlik geografik jihatdan kengayadi va qishloq tadbirkorlari ham shahar tengdoshlari bilan teng imkoniyatlarga ega bo'ladi.

To'rtinchi muhim yo'nalish — kichik biznes kredit mahsulotlarini diversifikatsiyalash va moslashtirishdir. Barcha kichik bizneslar bir xil emas — savdo, ishlab chiqarish, xizmat ko'rsatish, qishloq xo'jaligi va texnologiya startaplarining moliyaviy ehtiyojlari va risk profillari tubdan farq qiladi. Shu sababli tijorat banklari har bir sektor uchun maxsus kredit mahsulotlarini ishlab chiqishi, muddati, foiz stavkasi va qaytarish jadvalini sektoral xususiyatlarga moslashtirilgan holda taklif qilishi lozim. Shu bilan birga, islomiy moliya

tamoyillariga asoslangan kredit mahsulotlarini kengaytirish ham diniy e'tiqodi sababli an'anaviy kreditdan voz kechadigan aholini moliyaviy tizimga jalb qilishning muhim mexanizmi bo'lib xizmat qiladi.

Beshinchi yo'nalish — moliyaviy savodxonlik va tadbirkorlik ko'nikmalarini oshirishga qaratilgan kompleks yondashuv bilan bog'liq. Amaliyot shuni ko'rsatadiki, kredit imkoniyati mavjud bo'lganda ham, moliyaviy savodsizlik va biznes boshqaruvi ko'nikmalarining etishmasligi tufayli kichik tadbirkorlar olingan kreditni samarali ishlatmaydi va oqibatda kredit muammoli kreditga aylanishi mumkin. Shu sababli tijorat banklari kredit berish jarayonini moliyaviy savodxonlik treniglari, biznes-reja tayyorlash bo'yicha maslahatlar va kredit olganidan keyin ham davom etadigan biznes mentoring dasturlari bilan birlashtirganda kreditlarning samaradorligi ham, qaytarilishi ham sezilarli darajada yaxshilanadi.

Yuqoridagilardan kelib chiqib aytish mumkinki, tijorat banklari kredit siyosati kichik biznesni qo'llab-quvvatlash va aholi kambag'alligini qisqartirish yo'lida foydalanilishi lozim bo'lgan eng kuchli iqtisodiy instrumentlardan biridir. Kredit ajratilishi yangi ish o'rinlarini yaratish, ishlab chiqarish quvvatlarini oshirish, innovatsion faoliyatni rag'batlantirish va mintaqaviy rivojlanishni ta'minlash orqali to'g'ridan-to'g'ri kambag'allikni kamaytirishga xizmat qiladi. Natijada iqtisodiy o'sish ko'proq aholini qamrab oladi va daromadlar taqsimlanishi adolatliroq tus oladi.

Shu sababli O'zbekiston Respublikasida tijorat banklarining kredit siyosatini kichik biznesni kreditlash bo'yicha yanada faol va maqsadli shaklda yo'naltirish, kafolat fondlarini yaratish, raqamli kredit texnologiyalarini joriy etish, qishloq joylarda bank xizmatlarini kengaytirish va moliyaviy savodxonlikni oshirish orqali moliyaviy inklyuzivlikni ta'minlash bugungi kunda amalga oshirilayotgan iqtisodiy islohotlarning mantiqiy davomi bo'lishi lozim. Amaliyot shuni ko'rsatadiki, moliyaviy xizmatlardan foydalanish imkoniyatining kengayishi bilan jamiyat barqarorligi ortadi, kambag'allik qisqaradi va iqtisodiy rivojlanish barqaror tavsif kasb etadi. Shunday ekan, kredit siyosatini ijtimoiy javobgarlik prinsiplari asosida shakllantirish — bu faqat bank uchun emas, balki butun jamiyat uchun foyda keltiradigan strategik yondashuv bo'lib, uning samarasi yillar va o'n yilliklar davomida his etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi "2022–2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida"gi PF-60-sonli Farmoni. – www.lex.uz.

2. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy bankining 2023-yil uchun yillik hisoboti. – Toshkent, 2024. – www.cbu.uz.

3. Абдуллаева Ш. Банк иши: дарслик / Ш. Абдуллаева. – Тошкент: Иқтисод-Молия, 2010. – 612 б.

4. Муллажонов Ф. М. Ўзбекистон Республикаси банк тизими / Ф. М. Муллажонов. – Тошкент: Ўзбекистон, 2011. – 216 б.

5. Yunus M. Banker to the Poor: Micro-Lending and the Battle Against World Poverty / M. Yunus. – New York: PublicAffairs, 2003. – 314 p.

6. Nosirov E. I. Qimmatli qog‘ozlar bozorida tijorat banklarining rolini oshirish masalalari. Avtoreferat i. f. n. – Toshkent: O‘zRBMA, 2003. – 24 b.

7. Stiglitz J., Weiss A. Credit Rationing in Markets with Imperfect Information // American Economic Review. – 1981. – Vol. 71. – №3. – P. 393–410.

8. Beck T., Demirguc-Kunt A. Small and Medium-Size Enterprises: Access to Finance as a Growth Constraint // Journal of Banking & Finance. – 2006. – Vol. 30. – P. 2931–2943.

9. Jahon banki. Financial Inclusion Global Database 2021: Measuring Financial Inclusion and the Fintech Revolution. – Washington, 2023. – www.worldbank.org.

10. O‘zbekiston Banklar Assotsiatsiyasi rasmiy ma’lumotlari va tahliliy materiallari. – www.uba.uz.

KAPITAL BOZORLARINI RIVOJLANTIRISH VA UNING KAMBAG‘ALLIKNI QISQARTIRISHDAGI ROLI

Abduvoxidova N.G'.
Samarqand iqtisodiyot va servis instituti magistri
Ilmiy rahbar: Niyozov.Z.D
Sam.ISI. “Bank ishi” kafedrasi prof. V.b. i.f.n.

Annotatsiya. *Mazkur maqolada kapital bozorlarini rivojlantirishning zamonaviy iqtisodiy tizimdagi o‘rni va ahamiyati kompleks yondashuv asosida tahlil qilinadi. Xususan, kapital bozorlari infratuzilmasini takomillashtirish, qimmatli qog‘ozlar bozorini kengaytirish va investitsion muhitni yaxshilash orqali kambag‘allikni qisqartirish hamda aholi daromadlarini oshirish imkoniyatlari o‘rganiladi. Tadqiqotda kapital bozorlari orqali iqtisodiyotga uzoq muddatli moliyaviy resurslarni jalb etish, ishlab chiqarishni kengaytirish, yangi ish o‘rinlari yaratish va aholi bandligini ta’minlashdagi o‘rni yoritiladi. Shuningdek, moliyaviy inklyuziyani kengaytirish va investitsion faollikni oshirish orqali ijtimoiy-iqtisodiy barqarorlikka erishish masalalari tahlil etiladi. Tadqiqot natijalari samarali kapital bozori iqtisodiy o‘sishni jadallashtirib, daromadlar tengsizligini kamaytirish va kambag‘allik darajasini pasaytirishda muhim omil ekanligini ko‘rsatadi.*

Kalit so‘zlar. *kapital bozori, qimmatli qog‘ozlar bozori, kambag‘allik, bandlik, investitsiya, moliyaviy inklyuziya.*

Abstract. *This article analyzes the role and significance of capital market development in the modern economic system based on a comprehensive approach. In particular, it examines the potential for reducing poverty and increasing household incomes through the improvement of capital market infrastructure, expansion of the securities market, and enhancement of the*

investment environment. The study highlights the role of capital markets in attracting long-term financial resources into the economy, expanding production, creating new jobs, and ensuring employment. In addition, issues related to achieving socio-economic stability through the expansion of financial inclusion and the promotion of investment activity are analyzed. The research findings indicate that an efficiently functioning capital market accelerates economic growth, reduces income inequality, and serves as an important factor in decreasing the level of poverty.

Keywords *capital market, securities market, poverty reduction, employment, investment, financial inclusion.*

Kirish. Hozirgi globallashuv va raqamli iqtisodiyot sharoitida milliy iqtisodiyotlarning barqaror rivojlanishini ta’minlashda moliya tizimining, ayniqsa kapital bozorlarining o‘rni tobora ortib bormoqda. Kapital bozorlari iqtisodiyotga uzoq muddatli investitsiyalarni jalb qilish, moliyaviy resurslarni samarali taqsimlash hamda ishlab chiqarish salohiyatini kengaytirish orqali iqtisodiy o‘sishning muhim drayveri sifatida namoyon bo‘ladi.

Zamonaviy iqtisodiy nazariyalarga ko‘ra, rivojlangan kapital bozori mavjud bo‘lgan mamlakatlarda investitsion faollik yuqori bo‘ladi, bu esa yangi ishlab chiqarish quvvatlarini yaratish, innovatsion texnologiyalarni joriy etish va iqtisodiyotning raqobatbardoshligini oshirishga xizmat qiladi. Natijada, yangi ish o‘rinlari yaratiladi, aholi bandligi ortadi va daromadlar manbalari kengayadi.

Shu bilan birga, kapital bozorlarining rivojlanishi aholi uchun qo‘shimcha daromad olish imkoniyatlarini yaratadi. Fuqarolar qimmatli qog‘ozlarga investitsiya kiritish orqali o‘z jamg‘armalarini ko‘paytirishlari mumkin, bu esa ularning moliyaviy barqarorligini oshiradi. Ayniqsa, moliyaviy inklyuziya darajasining oshishi aholining keng qatlamlarini moliyaviy xizmatlarga jalb etib, iqtisodiy tengsizlikni kamaytirishga xizmat qiladi.

Bugungi kunda kambag‘allikni qisqartirish masalasi ko‘plab davlatlar oldida turgan dolzarb ijtimoiy-iqtisodiy muammolardan biri hisoblanadi. Ushbu muammoni hal etishda an’anaviy fiskal va ijtimoiy siyosatlar bilan bir qatorda, kapital bozorlarini rivojlantirishga qaratilgan kompleks chora-tadbirlarni amalga oshirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Mazkur maqolaning asosiy maqsadi kapital bozorlarini rivojlantirishning kambag‘allikni qisqartirish va aholi bandligini oshirishdagi rolini nazariy va amaliy jihatdan tahlil qilishdan iborat. Shuningdek, ushbu yo‘nalishda mavjud muammolarni aniqlash va ularni bartaraf etish bo‘yicha ilmiy asoslangan taklif va tavsiyalar ishlab chiqish ko‘zda tutilgan.

Asosiy qism. Kapital bozori — bu uzoq muddatli moliyaviy resurslarni jalb qilish va ularni iqtisodiyot tarmoqlari o‘rtasida samarali taqsimlashga xizmat qiluvchi moliyaviy tizimning muhim tarkibiy qismidir. Ushbu bozorda aksiyalar, obligatsiyalar va boshqa qimmatli qog‘ozlar muomalada bo‘lib, investorlar va emitentlar o‘rtasida moliyaviy vositachilikni ta’minlaydi. Kapital bozorlari iqtisodiy resurslarning samarali taqsimlanishiga xizmat qilib, ishlab chiqarish

samaradorligini oshiradi va iqtisodiy o‘sish uchun zarur sharoit yaratadi.[45]

Kapital bozorlari korxonalarga uzoq muddatli moliyaviy resurslarni jalb etish imkonini beruvchi muhim mexanizm hisoblanadi. Ushbu moliyaviy imkoniyatlar ishlab chiqarish quvvatlarini kengaytirish, zamonaviy va innovatsion texnologiyalarni joriy etish hamda mehnat unumdorligini oshirishga xizmat qiladi. Natijada, iqtisodiy faoliyat samaradorligi ortib, barqaror iqtisodiy o‘sish uchun zarur shart-sharoitlar shakllanadi. Shu bilan birga, fond bozori infratuzilmasining rivojlanishi kichik va o‘rta biznes subyektlari uchun an’anaviy moliyalashtirish manbalariga muqobil bo‘lgan qo‘shimcha imkoniyatlarni yaratadi va ularning investitsion faolligini rag‘batlantiradi.

Kapital bozorlarining rivojlanishi kambag‘allikni qisqartirishga ko‘p qirrali ta’sir ko‘rsatadi va bu jarayon iqtisodiy hamda ijtimoiy mexanizmlar orqali amalga oshadi. Birinchidan, investitsiyalar hajmining oshishi yangi ish o‘rinlari yaratilishiga olib keladi. Kapital bozorlari orqali moliyalashtirilgan korxonalar ishlab chiqarish hajmini kengaytiradi, natijada ishchi kuchiga bo‘lgan talab ortadi va aholi bandligi oshadi. Bandlik darajasining oshishi esa kambag‘allikni kamaytirishda asosiy omillardan biri hisoblanadi.

Ikkinchidan, kapital bozorlari aholining investitsion imkoniyatlarini kengaytiradi. Fuqarolar aksiyalar va obligatsiyalar kabi moliyaviy instrumentlarga investitsiya kiritish orqali o‘z jamg‘armalarini ko‘paytirish imkoniyatiga ega bo‘ladi. Bu esa passiv daromad manbalarini shakllantirib, aholi farovonligini oshirishga xizmat qiladi.

Uchinchidan, kapital bozorlari moliyaviy inklyuziyani kengaytiradi. Rivojlangan moliyaviy infratuzilma aholining keng qatlamlarini moliyaviy xizmatlar bilan qamrab olib, ularning iqtisodiy faoliyatda ishtirokini kuchaytiradi. Bu esa daromadlar tengsizligini kamaytirish va ijtimoiy barqarorlikni ta’minlashda muhim rol o‘ynaydi.

To‘rtinchidan, kapital bozorlari iqtisodiy o‘sishni rag‘batlantirish orqali bilvosita kambag‘allikni qisqartiradi. Empirik tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, moliyaviy bozorlar rivojlangan mamlakatlarda iqtisodiy o‘sish sur’atlari yuqori bo‘lib, bu kambag‘allik darajasining pasayishiga olib keladi.

So‘nggi yillarda global kapital bozorlarining ketma-ket o‘sish dinamikasi kuzatilmoqda. Jahon fond birjalarining umumiy bozor kapitallashuvi 2017 yildan 2023 yilgacha taxminan 84 trillion AQSh dollaridan 117 trillion AQSh dollariga o‘sdi, bu esa kapital bozorlarining korxonalar uchun moliyaviy resurslarni keng jalb qilish imkoniyatining oshganini ko‘rsatadi. Shu davrda ro‘yxatga olingan kompaniyalar soni ham taxminan 41 000 dan 42 500 ga oshdi, bu kapital bozorlarining global miqyosda kengayib borayotganini tasdiqlaydi. Bu o‘sish asosan rivojlanayotgan iqtisodiyotlar, xususan Osiyo mintaqasida ro‘y bermoqda.

Global korporativ obligatsiyalar bo‘yicha ham sezilarli o‘sish kuzatiladi. 2000 yildan 2023 yilga kelib korporativ obligatsiyalar bo‘yicha umumiy qarz miqdori 13,6 trillion AQSh dollaridan 33,6 trillion AQSh dollariga ko‘paydi. Bu holat korxonalar uchun bank kreditlaridan tashqari bozor-asosli uzoq muddatli

[45] Mishkin, F. S. (2019). *The Economics of Money, Banking and Financial Markets* (12th ed.). Pearson Education.

moliyalashtirish manbalarining kengayganini anglatadi.

Shuningdek, Osiyo mintaqasidagi “o‘sish bozorlari”da — ya’ni kichik va o‘rta kompaniyalar kapitalini jalb etish uchun ixtisoslashtirilgan bozor segmentlarida — ro‘yxatga olingan kompaniyalar soni va ularning bozor kapitallashuvi ham sezilarli darajada oshgan. Masalan, 2023 yilda Osiyo bo‘yicha 8 586 dan ortiq kompaniya “growth market”larida ro‘yxatga olingan bo‘lib, ularning umumiy bozor kapitallashuvi ≈ 3,3 trillion AQSh dollarini tashkil etadi.[46]

Kapital bozorlarining kengayishi korxonalar uchun uzoq muddatli moliyaviy resurslarni jalb qilish imkoniyatini oshiradi, bu esa ishlab chiqarish hajmini kengaytirish va yangi investitsiyalarni yo‘naltirish orqali iqtisodiyotning barqaror o‘sishiga xizmat qiladi. Moliyaviy resurslar bozor orqali ko‘proq korxonalarga yo‘naltirilganda ular ishlab chiqarish imkoniyatlarini kengaytiradi, yangi texnologiyalarni joriy etadi va ishlab chiqarish hajmini ko‘paytiradi. Bu jarayon natijasida korxonalar faoliyatini kengaytirib, mehnat bozorida ishchi kuchiga bo‘lgan talab ortadi va yangi ish o‘rinlari yaratiladi, bu esa bandlik darajasini yaxshilashga va kambag‘allikni qisqartirishga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Ilmiy tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, kapital bozorlarining rivojlanishi bilan bog‘liq korxonalar o‘sishiga xizmat qiluvchi moliyaviy vositalar mehnat bozoriga ham ta’sir ko‘rsatadi, chunki bu bozorlar orqali resurslar samaraliroq taqsimlanadi va iqtisodiy faollik kuchayadi.

Bundan tashqari, kapital bozorlari orqali jalb qilingan investitsiyalar iqtisodiyotning umumiy barqaror o‘sishiga xizmat qiladi, chunki sarmoya oqimlari ko‘payadi va ishlab chiqarish samaradorligi oshadi. Bu bozorlar iqtisodiy faollikni qo‘llab-quvvatlab, daromadlar va ishlash imkoniyatlarini kengaytiradi, shuningdek ijtimoiy barqarorlikni mustahkamlaydi.

Kapital bozorlarining o‘sishi iqtisodiyotning bir qancha sohalariga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Jumladan, texnologik va startap sektorlar aksiyalar va investorlar jalb etilishi orqali moliyaviy qo‘llab-quvvatlanadi, bu esa innovatsion startaplarning rivojlanishiga yordam beradi. Energetika va infratuzilma loyihalari korporativ obligatsiyalar va bozor bondlari orqali jiddiy sarmoyalar topadi, bu esa yirik infratuzilma loyihalarini amalga oshirish imkoniyatini oshiradi. Shuningdek, kapital bozorlarining kengayishi korporativ kompaniyalar uchun yirik kapitalni jalb etish imkoniyatlarini kengaytiradi, bu esa ularning strategik o‘sish va global maydonda raqobatbardosh bo‘lishiga xizmat qiladi.[47]

Xulosa va takliflar. Kapital bozorlarining rivojlanishi global iqtisodiyot uchun muhim bo‘lishiga qaramay, u bir qator muammolar bilan yuzma-yuz keladi. Birinchidan, bozorlarning notekis rivojlanishi — rivojlangan mamlakatlarda kapital bozorlarining hajmi kengaygan bo‘lsa-da, rivojlanayotgan va past daromadli mamlakatlarda fond va obligatsiya bozorlarining imkoniyatlari cheklangan; natijada, kichik va o‘rta biznes subyektlari uzoq muddatli moliyaviy resurslarni jalb qilish imkoniyatidan mahrum bo‘ladi. Ikkinchidan, moliyaviy

[46] Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD). *Capital Markets and Global Debt Reports* (2017–2025). Paris: OECD Publishing.

[47] Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD). *Capital Markets and Global Economic Development Reports* (2017–2025). Paris: OECD Publishing.

inklyuziya yetarli emasligi aholining katta qismini moliyaviy xizmatlardan foydalanmasligi yoki ularni bilmasligi bilan bog‘liq; bu esa sarmoya va jamg‘armalardan foydalana olmaslik, passiv daromad manbalaridan ajralish va daromad tengsizligining davom etishiga olib keladi. Uchinchi muammo — bozor barqarorligining pastligi va xavflar bo‘lib, kapital bozorlaridagi volatillik investorlar va korxonalar uchun xavf yaratadi, bu esa iqtisodiy barqaror o‘sishga salbiy ta’sir qilishi mumkin, ayniqsa kambag‘allikni qisqartirish jarayonida. To‘rtinchidan, mehnat bozoriga bilvosita ta’sir mavjud; kapital bozorlarining o‘sishi ish o‘rinlarini yaratadi, lekin bu ish o‘rinlari bozor talablari va malaka bilan mos kelmasligi mumkin, natijada bandlik va ijtimoiy tengsizlik muammolari davom etadi.

Kapital bozorlaridagi muammolarni bartaraf etish uchun bir nechta yechimlar mavjud. Avvalo, rivojlanayotgan mamlakatlarda kapital bozorlarini rivojlantirish va diversifikatsiya qilish muhim bo‘lib, bu aksiyalar va obligatsiya bozorlarini kengaytirish hamda maxsus o‘sish bozorlarini tashkil etishni o‘z ichiga oladi; bu kichik va o‘rta bizneslar uchun uzoq muddatli moliyaviy resurslarni jalb qilish imkoniyatini oshiradi. Ikkinchidan, moliyaviy savodxonlikni oshirish va moliyaviy inklyuziyani kuchaytirish zarur: fuqarolarni moliyaviy instrumentlar, sarmoya imkoniyatlari va risklarni boshqarish bo‘yicha o‘qitish, shuningdek, banklar va investitsiya kompaniyalarining xizmatlarini kengroq qatlamga yetkazish muhimdir. Uchinchidan, bozor barqarorligini ta’minlash bo‘yicha regulyatorlar va moliyaviy institutlar xavfni boshqarish mexanizmlarini joriy etishi, kapitallashuvni barqarorlashtirish va investorlarni himoya qilish choralarini kuchaytirishi lozim. To‘rtinchidan, bandlikni qo‘llab-quvvatlash va sektorlarni rivojlantirish yechimi muhim: kapital bozorlaridan jalb qilingan investitsiyalar texnologiya, startap, energiya va infratuzilma loyihalariga yo‘naltirilishi, shu bilan birga ishchi kuchining malakasini oshirish dasturlari bilan uyg‘unlashtirilishi ish o‘rinlarining samaradorligini va iqtisodiy ta’sirini kuchaytiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati

1. Mishkin, F. S. (2019). The Economics of Money, Banking, and Financial Markets (12th ed.). Pearson.
2. International Labour Organization (ILO). (2021). World Employment and Social Outlook 2021: Trends 2021. Geneva: ILO.
3. Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD). (2019). Capital Markets and Household Wealth. Paris: OECD Publishing.
4. World Bank. (2018). Global Findex Database 2018. Washington, DC: World Bank.
5. Beck, T., & Demirgüç-Kunt, A. (2006). Finance, Inequality and Poverty. World Bank Policy Research Working Paper No. 3959.
6. Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD). (2017–2025). Capital Markets and Global Economic Development Reports. Paris: OECD Publishing.

BANK INVESTITSIYALARINING DAROMADLILIGI DARAJASI

Abiyev Davron Ilhomovich
Samarqand iqtisodiyot va servis insituti,
"Bank ishi" kafedrasi dotsenti v.b.
Mamadiyorov Hasan
Samarqand iqtisodiyot va servis instituti

Annotation: *Ushbu maqola bank investitsiyalarining daromadliligi darajasini tahlil qiladi. Banklarning investitsiya strategiyalari va ularning iqtisodiy ta'siri haqida ma'lumot beriladi. Maqolada investitsiyalarning samaradorligini oshirish bo'yicha tavsiyalar keltiriladi.*

Keywords: *bank investitsiyalari, daromadlilik, iqtisodiy ta'sir, investitsiya strategiyalari.*

Kirish. Bank investitsiyalari zamonaviy iqtisodiyotda muhim rol o'ynaydi. Ular nafaqat moliyaviy resurslarni jalb qilish, balki iqtisodiy o'sishni ta'minlash va yangi ish o'rinlarini yaratish uchun ham zarurdir. Banklar investitsiya faoliyatlari orqali, o'z mijozlariga turli moliyaviy xizmatlar taklif etish bilan birga, iqtisodiy barqarorlikni ham ta'minlaydi. Shu bilan birga, bank investitsiyalarining ahamiyati shundaki, ular innovatsion loyihalarni moliyalashtirish, tadbirkorlikni rivojlantirish va iqtisodiy infratuzilmani mustahkamlashga xizmat qiladi. Ushbu maqolaning maqsadi bank investitsiyalarining iqtisodiyotdagi o'rni va ular bilan bog'liq muammolarni o'rganishdir. Tadqiqot savollari esa bank investitsiyalarining samaradorligi, ularning iqtisodiy o'sishga ta'siri va moliyaviy barqarorlikka qo'shgan hissasi haqida bo'ladi. Bu savollar orqali bank investitsiyalarining nafaqat iqtisodiy, balki ijtimoiy jihatdan ham ahamiyatini aniqlashga harakat qilinadi. Natijada, bank investitsiyalarining dolzarbligi va ularning iqtisodiy taraqqiyotdagi o'rni to'g'risida chuqurroq tushuncha hosil qilish maqsad qilingan. Bu esa o'z navbatida, kelajakda bank investitsiyalari sohasidagi strategik qarorlarni qabul qilishda yordam beradi. Bank investitsiyalari iqtisodiyotning muhim komponentlaridan biri bo'lib, ular moliyaviy barqarorlikni ta'minlash, innovatsiyalarni rag'batlantirish va iqtisodiy o'sishni qo'llab-quvvatlashda muhim rol o'ynaydi. Ushbu maqolada bank investitsiyalarining ahamiyati va dolzarbligi, shuningdek, ularning iqtisodiy tizimdagi ta'siri ko'rib chiqiladi. Tadqiqot savollari esa bank investitsiyalarining samaradorligini o'rganish va ularning iqtisodiy rivojlanishga qo'shgan hissasini aniqlashga qaratilgan bo'ladi. Maqolaning maqsadi ushbu masalalarni o'rganish va tahlil qilishdir.

Bank investitsiyalarining turlari. Bank investitsiyalari, iqtisodiy rivojlanish va moliyaviy barqarorlikni ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Banklar, asosan, aksiyalar, obligatsiyalar va ko'chmas mulk kabi turli investitsiya vositalarini amalga oshiradilar. Aksiyalar, kompaniyalarning egalariga ularning ulushlarini taqdim etadi va banklar uchun yuqori daromad manbai bo'lishi mumkin. Aksiyalarga sarmoya kiritish orqali banklar nafaqat foyda olish, balki

kompaniyaning o'sishiga ham hissa qo'shish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Obligatsiyalar esa, banklar uchun barqaror daromad ta'minlaydigan boshqa bir muhim investitsiya vositasidir. Obligatsiyalar orqali banklar davlat yoki korporativ qarzlarni sotib olishadi, bu esa ularga ma'lum muddat davomida foiz daromadlarini taqdim etadi. Ko'chmas mulk investitsiyalari ham banklar uchun jozibador variant hisoblanadi, chunki bu soha doimiy daromad va qiymat oshishiga olib kelishi mumkin. Banklar ko'chmas mulkni sotib olish yoki ijaraga berish orqali qo'shimcha daromad olish imkoniyatiga ega bo'lishadi. Shunday qilib, banklarning investitsiya turlari iqtisodiy o'sishga va moliyaviy barqarorlikka hissa qo'shish imkoniyatini taqdim etadi. Bank investitsiyalarining turlari keng ko'lamli imkoniyatlarni o'z ichiga oladi. Banklar aksiyalar orqali kompaniyalarga kapital kiritish va ulardan dividendlar olish imkoniyatiga ega. Obligatsiyalar esa banklarga barqaror daromad manbai bo'lib, davlat yoki xususiy sektorda moliyalashtirishni ta'minlaydi. Ko'chmas mulk investitsiyalari esa banklarga uzoq muddatli daromad olish imkonini yaratadi, shuningdek, iqtisodiy barqarorlikni ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Har bir investitsiya turi banklarning moliyaviy strategiyalarida muhim ahamiyatga ega.

Daromadlilik ko'rsatkichlari. Daromadlilik ko'rsatkichlari investitsiyalarning samaradorligini baholashda muhim ahamiyatga ega bo'lib, ular moliyaviy qarorlar qabul qilish jarayonida asosiy rol o'ynaydi. Investitsiyalarning daromadliligini o'lchash uchun eng ko'p qo'llaniladigan ko'rsatkichlardan biri ROI (Return on Investment) bo'lib, bu ko'rsatkich investitsiyadan olingan foydani, investitsiya uchun sarflangan xarajatga nisbatan aniqlaydi. ROI ko'rsatkichining yuqori bo'lishi investitsiyaning muvaffaqiyatli ekanligini ko'rsatadi va investorlar uchun qiziqarli bo'ladi. Boshqa bir muhim ko'rsatkich esa ROE (Return on Equity) bo'lib, bu ko'rsatkich kompaniyaning aktsiyadorlar kapitalidan qanday darajada foyda keltirayotganini o'lchaydi. ROE ko'rsatkichi yuqoriroq bo'lsa, kompaniya aktsiyadorlar uchun ko'proq daromad taqdim etayotganini bildiradi. Har ikkala ko'rsatkich ham investitsiya strategiyalarini shakllantirishda va moliyaviy natijalarni tahlil qilishda muhim ahamiyatga ega. Ular investorlar va menejment uchun moliyaviy muvaffaqiyatni baholashda zarur vositalarni taqdim etadi. Shu sababli, daromadlilik ko'rsatkichlarini to'g'ri tahlil qilish va tushunish, investitsiya faoliyatining samaradorligini oshirishda muhimdir. Daromadlilik ko'rsatkichlari investitsiyalarning moliyaviy samaradorligini o'lchashda muhim rol o'ynaydi. ROI (Return on Investment) investitsiyalarning qanchalik foydali ekanligini ko'rsatadi, ya'ni investitsiyaga sarflangan xarajatlar va olingan daromadlar o'rtasidagi nisbatni ifodalaydi. ROE (Return on Equity) esa aksiyadorlar kapitalining qanchalik samarali ishlatilayotganini baholaydi, bu orqali kompaniyaning moliyaviy barqarorligi va rentabelligi haqida ma'lumot olish mumkin. Ushbu ko'rsatkichlar investorlar uchun muhim qarorlar qabul qilishda yordam beradi.

Investitsiya strategiyalari. Banklar tomonidan qo'llaniladigan investitsiya strategiyalari moliyaviy bozorlarning dinamikasiga mos ravishda rivojlanadi. Ularning asosiy maqsadi investorlar uchun maksimal daromad olishdir. Birinchidan, banklar portfel investitsiyalari strategiyasini qo'llash orqali turli xil

aktivlar, masalan, aksiyalar, obligatsiyalar va ko'chmas mulkni birlashtirishga harakat qiladilar. Bu usul, risklarni diversifikatsiya qilish imkonini beradi va shuning uchun bir xil darajada daromad olish imkoniyatini oshiradi. Biroq, portfelning murakkabligi va boshqarish xarajatlari kamchilik sifatida e'tiborga olinishi lozim. Ikkinchidan, banklar o'z investitsiyalarini qimmatli qog'ozlar bozoriga kirish orqali oshirishga intilishadi. Bu strategiya tezkor daromad olish imkoniyatini taqdim etadi, ammo yuqori xavf darajasiga ega. Ushbu strategiyalarni amalga oshirishda banklar tahlil va prognoz qilish ko'nikmalariga tayanadilar, shuningdek, bozorning o'zgaruvchanligini inobatga olishlari zarur.

Shuningdek, banklar to'g'ridan-to'g'ri investitsiya strategiyalarini ham qo'llashadi, bu esa ma'lum bir sektorlarga yoki loyihalarga sarmoya kiritish orqali daromad olishni nazarda tutadi. Lekin, bu usulning kamchiliklari sifatida, bozor sharoitlariga bog'liqlik va uzoq muddatli investitsiya talab qilinishi ko'rsatilishi mumkin. Shunday qilib, banklarning investitsiya strategiyalarini tanlashda afzalliklar va kamchiliklarni muvozanatlash muhimdir. Banklar tomonidan qo'llaniladigan investitsiya strategiyalari turli xil bo'lib, har biri o'zining afzalliklari va kamchiliklariga ega. Masalan, diversifikatsiya strategiyasi risklarni kamaytirishga yordam beradi, ammo yuqori daromad olish imkoniyatini cheklashi mumkin. Shuningdek, aktivlarni boshqarish strategiyalari likvidlikni ta'minlasa-da, bozor o'zgarishlariga nisbatan sezgirlikni oshiradi. Shu sababli, banklar o'z strategiyalarini ishlab chiqishda har tomonlama tahlil o'tkazishlari zarur.

Iqtisodiy ta'sir. Bank investitsiyalari iqtisodiyotning rivojlanishida muhim rol o'ynaydi. Ular moliyaviy resurslarni taqsimlash orqali ishlab chiqarish va xizmatlar sohasidagi innovatsiyalarni rag'batlantiradi. Banklar tomonidan amalga oshiriladigan investitsiyalar, asosan, kichik va o'rta biznesni qo'llab-quvvatlashga qaratilgan bo'lib, bu esa yangi ish o'rinlarini yaratish, iqtisodiy o'sishni tezlashtirish va ijtimoiy barqarorlikni ta'minlashda muhim ahamiyatga ega. Investitsiyalar orqali banklar nafaqat o'z foydasini oshiradi, balki mamlakatning iqtisodiy salohiyatini ham mustahkamlashga hissa qo'shadi. Shuningdek, banklar iqtisodiy o'sish uchun zarur bo'lgan infratuzilma loyihalarini moliyalashtirish orqali ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishga hissa qo'shadi. Natijada, banklarning investitsiyalari iqtisodiy barqarorlikni ta'minlash, ijtimoiy masalalarni hal etish va umumiy farovonlikni oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Bunday ta'sirlar iqtisodiyotning turli sohalarida o'z aksini topadi, bu esa banklar va iqtisodiyot o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni yanada kuchaytiradi. Shunday qilib, bank investitsiyalarining iqtisodiyotga ta'siri va ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishdagi roli keng ko'lamli tahlilni talab etadi. Bank investitsiyalari iqtisodiyotning barqaror rivojlanishida muhim ahamiyatga ega. Ular moliyaviy resurslarni taqdim etish orqali ishlab chiqarish va xizmatlar sohalarini qo'llab-quvvatlaydi, yangi ish o'rinlarini yaratadi. Shu bilan birga, banklar ijtimoiy-iqtisodiy infratuzilmani rivojlantirishda ham ishtirok etadi, bu esa umumiy farovonlikni oshirishga xizmat qiladi. Bank investitsiyalarining samarali boshqarilishi iqtisodiy o'sishning barqarorligini ta'minlashga yordam beradi va shuningdek, ijtimoiy muammolarni hal etishda muhim rol o'ynaydi. Bu jarayonlar mamlakat iqtisodiy barqarorligini

mustahkamlashga xizmat qiladi.

Tahlil va natijalar. Olingan ma'lumotlar asosida amalga oshirilgan tahlil jarayonida investitsiyalarning daromadliligi va ularning iqtisodiyotga ta'siri o'rganildi. Tahlil uchun yig'ilgan ma'lumotlar, asosan, bank sektori orqali amalga oshirilgan investitsiyalar, ularning samaradorligi va iqtisodiy o'sishga qo'shgan hissasi haqida bo'ldi. Olingan natijalar shuni ko'rsatdiki, bank investitsiyalari yuqori daromad keltiruvchi sohalarga yo'naltirilganda, iqtisodiy o'sishning tezligi sezilarli darajada oshadi. Shuningdek, investitsiyalarning diversifikatsiyasi, turli sohalarga taqsimlanishi, ularning risk darajasini kamaytirish va daromadlarni barqarorlashtirishga xizmat qiladi. Tahlil davomida investitsiyalarning ijtimoiy va iqtisodiy jihatlari ham e'tiborga olindi, bu esa ijtimoiy barqarorlikni ta'minlashda investitsiyalarning ahamiyatini yanada oshirdi. Natijalar, shuningdek, banklar va boshqa moliya institutlarining investitsiya strategiyalarini qayta ko'rib chiqish zarurligini ko'rsatmoqda. Shu bilan birga, investitsiya muhitining yaxshilanishi uchun davlat siyosati va qonunchilik bazasini mustahkamlash ham muhim ahamiyatga ega. Bu omillar birgalikda iqtisodiy barqarorlikni ta'minlashga xizmat qiladi. Olingan ma'lumotlar asosida tahlil o'tkazilganda, investitsiyalarning daromadliligi ko'rsatkichlari aniq bir tendensiyani namoyon etadi. Tahlil jarayonida investitsiyalarning qisqa va uzoq muddatli daromadlarini solishtirish imkoniyati mavjud bo'lib, bu esa strategik qarorlar qabul qilishda muhim ahamiyatga ega. Shuningdek, olingan natijalar investitsiya portfelining diversifikatsiyasi va risklarni boshqarish strategiyalarini ishlab chiqish uchun asos bo'lib xizmat qiladi. Ushbu tahlil natijalari, shuningdek, investorlar uchun muhim ko'rsatkichlar bo'lib, kelajakdagi investitsiya faoliyatini belgilashda yordam beradi.

Tavsiya va xulosa. Bank investitsiyalarining daromadliligini oshirish uchun bir qator tavsiyalarni ko'rib chiqish zarur. Avvalo, banklar o'z investitsiya portfellarini diversifikatsiya qilishga e'tibor berishlari lozim. Bu, turli sohalarga va aktivlarga sarmoya kiritish orqali risklarni kamaytirish va daromadlarni oshirish imkoniyatini yaratadi. Shuningdek, zamonaviy texnologiyalarni joriy etish, masalan, sun'iy intellekt va ma'lumotlarni tahlil qilish vositalaridan foydalanish, investitsiya jarayonlarini optimallashtirish va bozor tendentsiyalarini aniqlashda muhim ahamiyatga ega. Banklar, shuningdek, mijozlar bilan aloqa o'rnatish va ularning ehtiyojlarini chuqurroq tushunish orqali yangi investitsiya imkoniyatlarini aniqlashlari mumkin. Maqolaning umumiy xulosalari shuni ko'rsatadiki, banklarning investitsiya strategiyalarini yangilash va diversifikatsiya qilish orqali daromadlilikni oshirish imkoniyatlari mavjud. Risklarni boshqarish va zamonaviy texnologiyalarni qo'llash esa banklarning raqobatbardoshligini oshirishga yordam beradi. Shu bilan birga, investorlar uchun taqdim etilayotgan xizmatlar sifatini yaxshilash, ularning ishonchini oshirish va uzoq muddatli hamkorlikni rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi. Natijada, banklar o'z faoliyatlarida barqaror o'sishni ta'minlashlari mumkin. Bank investitsiyalarining daromadliligini oshirish uchun bir qator tavsiyalarni amalga oshirish zarur. Birinchidan, innovatsion mahsulotlar va xizmatlarni joriy etish orqali mijozlar ehtiyojlarini qondirish muhimdir. Ikkinchidan, raqamli texnologiyalarni

kengaytirish orqali operatsion xarajatlarni kamaytirish va samaradorlikni oshirish mumkin. Shuningdek, risklarni boshqarish strategiyalarini takomillashtirish investitsiya portfelining barqarorligini ta'minlaydi. Umuman olganda, ushbu tavsiyalar banklarning raqobatbardoshligini oshirib, investorlar uchun yaxshiroq daromadlar taqdim etishi kutilmoqda.

REFERENCES

1. Karimov, I. (2020). Bank investitsiyalari va ularning iqtisodiy ta'siri. Tashkent: O'zbekiston iqtisodiyoti nashriyoti.
2. Akmalov, A. (2019). Investitsiya strategiyalari: nazariya va amaliyot. Tashkent: Iqtisodiyot va tadqiqotlar markazi.
3. Murodov, M. (2021). Banklar va moliya bozoridagi o'zgarishlar. Tashkent: Moliya va kredit jurnali.
4. Qodirov, R. (2022). Investitsiyalarning daromadliligi: muammolar va yechimlar. Tashkent: O'zbekiston moliya instituti.
5. Davronov, D. (2023). Iqtisodiy rivojlanish va bank investitsiyalari. Tashkent: Iqtisodiy tadqiqotlar jurnali.
6. Safarov, S. (2022). Bank investitsiyalarining samaradorligini oshirish. Tashkent: Iqtisodiy va moliyaviy tahlil.
7. Nurmatov, E. (2020). Moliyaviy bozorlar va bank investitsiyalari. Tashkent: O'zbekiston moliya akademiyasi.
8. Isroilov, T. (2021). Investitsiyalar va ularning iqtisodiy ahamiyati. Tashkent: O'zbekiston iqtisodiyoti jurnali.

MASOFAVIY BANK XIZMATLARINI SAMARADORLIGINI OSHIRISH YO'LLARI

Tursunov Faridun Mustafoyevish
Samarqand iqtisodiyot va servis instituti
mustaqil izlanuvchisi
tursunovfaridun4330@gmail.com

Annotatsiya. *Ushbu maqolada masofaviy bank xizmatlari tushunchasi, ushbu tizimning mamlakatimiz taraqqiyoti uchun zarurligi va ahamiyati, masofaviy bank xizmatlarini rivojlanishiga ta'sir ko'rsatadigan ba'ze omillarning umumiy tahlili, masofaviy bank xizmatlarini takomillashtirish yo'llari va ushbu jarayonni amalga oshirishga oid ba'zi amaliy taklif va tavsiyalar ishlab chiqilgan.*

Kalit so'zlar: *onlayn bank xizmatlari, gamefikatsiya, ekotizim, pulli reklama, onlayn-banking, internet-banking, mobil-banking, sms-banking, bank-mijoz, dibank, chat-botlar, blokcheyn, raqamli bank, interaktiv mahsulot, mobil ilova.*

Kirish. Masofaviy bank tizimlarini o'rganishning asosiy mezoni elektron

bank xizmatlarini yanada rivojlantirish muammolari va istiqbollarini o‘rganish hisoblanadi. Zamonaviy dunyoda iqtisodiyotning evolyutsiyasini mamlakat pul aylanmasining tezlashtiruvchisi bo‘lgan innovatsion bank texnologiyalaridan samarali foydalanmasdan amalga oshirish mumkin emas. Yangi texnologiyalarning joriy etilishi, aloqa vositalarining rivojlanishi, bankning turli hududdagi mijozlarga xizmat ko‘rsatishi, shuningdek, qog‘ozbozlikni qisqartirish imkonini berdi. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “2020-2025-yillarga mo‘ljallangan O‘zbekiston Respublikasining bank tizimini isloh qilish strategiyasi to‘g‘risida”gi Farmoniga[1:2] binoan mamlakatimiz bank tizimining barqarorligini ta‘minlash, ularning kapital yetarliligini xalqaro talablarga moslashtirib borish, banklarda risk-menejmentni takomillashtirish, sohasida qator vazifalarni amalga oshirish rejalashtirilmoqda. Masofaviy bank bozorining rivojlanishi davrida masofaviy bank tizimlarini joriy etish zarurati tug‘ildi, internet-bankingning xususiyatlarini, uni joriy etish va mijozlar o‘rtasida tarqatish yo‘llarini o‘rganuvchi ilmiy-tadqiqot va ishlanmalarga ehtiyoj paydo bo‘ldi va masofaviy bank tizimlarini takomillashtirishga zarurat paydo bo‘ldi.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili. Mavzuda xorijiy olimlardan Lavrushin O.I., Jarkovskaya E.P., Kornilova Yu.A., Ramayah T., Spilnishenko V.K., Korobova G.G. kabilar ilmiy tadqiqot olib borayotgan bo‘lsa, yurtimiz olimlaridan Abdullaeva Sh.Z., Toymuxamedov I., Rahimova X.U., Aliqoriev O., Mamadiyarov Z.T. kabilar mavzuning ahamiyati haqida o‘z tadqiqotlarida keltirib o‘tishgan.

Material va metodlar. Ushbu maqolaning informatsion bazasini O‘zbekiston Respublikasining qonunchilik va me’yoriy hujjatlari, Markaziy bankning axborot-tahliliy hujjatlari, iqtisodiy tadqiqotlar va tahliliy ma’lumotlari va o‘quv adabiyotlari tashkil etadi. Ushbu tadqiqotda keltirilgan asosiy ma’lumotlar raqamlarda aks ettirilgani bois, amalga oshirilgan tahlillar asosan miqdoriy usullardan, xususan, statistik analiz, mutlaq va nisbiy statistik qiymatlar tahlili, dinamika seriyasi tahlilidan foydalanilgan. Mazkur tadqiqotda ma’lumotlarning juda ko‘p qismi raqamlarda ifodalanganligini inobatga olgan holda, biz statistik kuzatish usuli yordamida tahlil qildik.

Tahlil va natijalar. Bank biznesidagi raqobat masofaviy bank xizmatlarini rivojlantirishga alohida ta’sir ko‘rsatadi. Kredit tashkilotlari uchun keng moliyaviy salohiyatga ega bo‘lishi muhim, chunki texnologik bazani tubdan yangilash uchun katta sarmoyalar talab etiladi. Innovatsion texnologiyalarni joriy etish, malakali mutaxassislarni jalb etish, zamonaviy bank xizmatlariga kadrlar tayyorlash uchun muayyan vaqt kerak bo‘ladi. Shuningdek, onlayn tranzaksiyalar xavfsizligiga katta e’tibor berilishi kerak. “Masofaviy bank xizmatlarining o‘sishi bilan kiber jinoyatlar soni ham ortib bormoqda. Masofaviy bank tizimlarini o‘rganishning asosiy mezoni raqamli bank xizmatlarini yanada rivojlantirish muammolari va istiqbollarini o‘rganish hisoblanadi. Mobil tizimlarning funksional imkoniyatlarini kengaytirish, o‘z navbatida, foydalanuvchilarni masofadan identifikatsiya qilish tizimlarini rivojlantirish zaruriyatini yaratadi. Masofadan identifikatsiya qilish bank xizmatlarini soddalashtirgan holda, bank operatsiyalarini nazorat qilish talablarini ta’minlaydi”[2:11]. Mijozlar uchun esa

bank xizmatlaridan qog‘oz hujjatlarni qayta taqdim etmagan holda foydalanish, bankning bir filiali mijozi bo‘la turib, boshqa filiallari va kelajakda, boshqa bank xizmatlaridan foydalanish imkoniyatlarini beradi.

Masofaviy bank xizmatlarini ko‘rsatish sohasidagi innovatsiyalardan foydalanish bank mahsulotlari va xizmatlarini taqdim etish, mijozlar, moliya bozorining boshqa ishtirokchilari va tartibga soluvchi organlar bilan o‘zaro munosabatlar tamoyillarini tubdan o‘zgartirishga olib keladi. Mijoz tobora ortib borishi natijasida tijorat banklari muvaffaqiyatining asosiy omiliga aylanib bormoqda, moliyaviy xizmatlarning mavjudligi ularni taqdim etishning yangi usullarining paydo bo‘lishi tufayli ortib bormoqda va bank xizmatlari iste'molchisi uchun mahsulot qatori kengaymoqda.

Masofaviy bank xizmatlarining sanab o‘tilgan tasnifiga qo‘shimcha ravishda, bank xizmatlari mijozlariga qarab masofaviy bank xizmatlari turlarini ajratish mumkin (1-rasm).

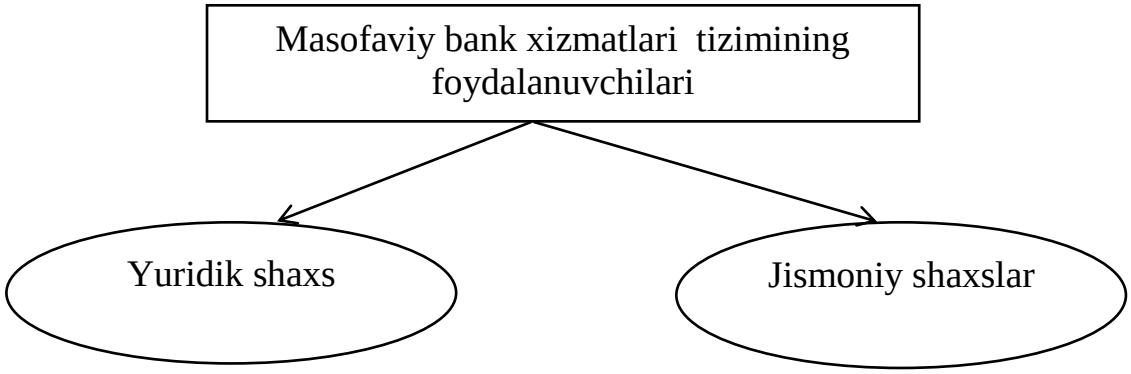

1-rasm. Masofaviy bank xizmatlaridan foydalanuvchilar

Mijozlarga qarab bank masofaviy bank tizimlari orqali turli bank xizmatlarini taklif etadi (1-jadval).

1-jadval

Masofaviy bank xizmatlarini foydalanuvchilar bo’yicha xarakterlanishi[3:11]

Jismoniy shaxslar	Yuridik mijozlar
Kvitansiyaning QR kodini skanerlash imkoniyati	Pudratchilar, hamkorlar, soliq va byudjet tashkilotlari bilan hisob-kitoblarni amalga oshirish mumkin
Telefon raqami orqali istalgan bank mijozlariga pul o‘tkazish	O‘z hisoblaringiz bilan ishlash O‘z hisoblaringiz o‘rtasida o‘tkazmalar Hisobot va balans ma’lumotlarini ko‘ring
Bank ofisiga tashrif buyurmasdan kreditlarni to‘lash Kredit va kredit kartalarini tartibga solish	So‘nggi ma’lumotlarni olish imkoniyati: har bir hisob balansi, balansni yangilash, Tranzaktsiyalar tarixi, to‘lov holati
Kartalar va hisoblardagi qoldiqlarni tekshirish	Elektron hujjat aylanishi, biznesni elektron shaklga o‘tkazish, pudratchilar bilan elektron hujjatlar almashish imkoniyati
Bank depozitlarini ochish va to‘ldirish o‘zaro fondlarni sotib olish imkoniyati	Hamkorning so‘nggi ma’lumotlari bilan rasmiy hujjat: da'volar, bankrot kompaniyalar, tezkor tahlil qilish uchun kontragentning ishonchliligini umumiy baholash, balans

Bank xizmatlari mijozlari uchun masofaviy bank xizmatlari tizimidan

foydalanish uchun cheksiz imkoniyatlar ochiladi. Bank uchun, o‘z navbatida, ushbu xizmat turi asosiy daromadlardan biridir. Mamlakatimiz bank tizimida masofadan bank xizmatlarini ko‘rsatuvchi tizimlardan foydalanuvchilar sonining o’sish dinamikasini ko’rib chiqsak(2-rasmga qarang).

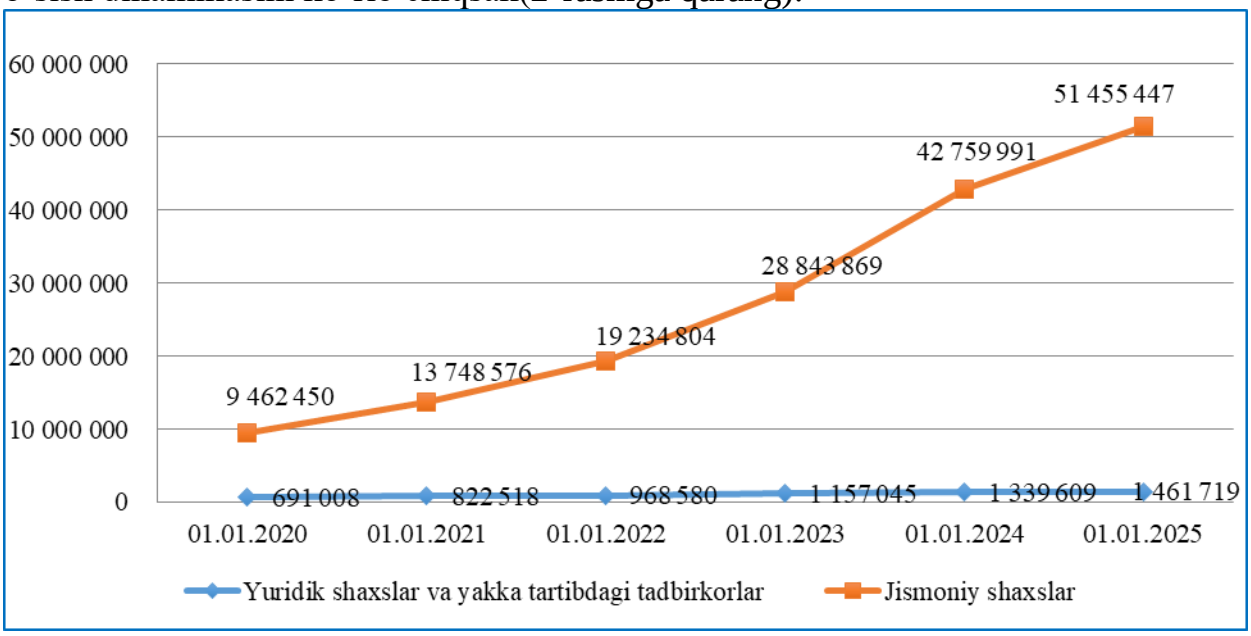

2-rasm. Masofadan bank xizmatlarini ko‘rsatuvchi tizimlardan foydalanuvchilarning soni (turlari bo‘yicha) [4:12]

Diagramma ma’lumotlaridan ko‘rib turibdiki, 2020-2025-yillarda respublikamiz tijorat banklarida masofadan bank xizmatlarini ko‘rsatuvchi tizimlardan foydalanuvchilar sonining o‘sish tendensiyasi kuzatilgan. Bunda yuridik shaxslar va yakka tartibdagi tadbirkorlardan ko‘ra jismoniy shaxslarning o‘sish tendensiyasi ko‘proq va jadal sur’atda ketmoqda.

Xulosa va takliflar. Bank tizimining rivojlanishi bir qancha sabablarga bog‘liq bo‘lib, ular orasida birinchi navbatda yangi axborot texnologiyalari joriy etilishi bilan iste’molchi turmush tarzining o‘zgarishi hisoblanadi. Masofaviy bank xizmatlaridan foydalanishning afzalligi yuqori mobillikdir. Bank xizmatlaridan foydalanuvchi ma’lum bir jug‘rofiy nuqtaga bog‘lanmagan va eng qisqa vaqt ichida kredit muassasasidan kerakli ma’lumotlarni va turli bank mahsulotlari va xizmatlarini oladi.

Yuqoridagilardan xulosa qilgan holda, quyidagi takliflar ishlab chiqildi:

– ijtimoiy tarmoqlarning rivojlanishi bilan bog‘liq holda, bank Telegram, Facebook, Instagram kabi barcha turdagi onlayn-hamjamiyatlarda, shuningdek, WhatsApp messenjerlarida mavjud bo‘lishi kerak. Viberda mijozlarga bir zumda javob beradigan bank Chat-botlarini tashkil etish kerak;

– mobil bank tizimi haqida yana bir salbiy fikr ilovaning dizayni, dizayni va qulayligidagi minus bo‘lib, ilovadan foydalanish oson emasligi ham qayd etildi. Shunday qilib, bankga mobil ilovani takomillashtirish kozim;

– masofaviy bank tizimlarini rivojlantirishning yana bir zamonaviy tendentsiyasi - bu o‘yinlashtirish(gamefikatsiya) kabi texnologiyalarni amalda joriy etishdir. Mijoz, xususan maktab o‘quvchilari o‘yin ko‘rinishidagi barsha

kerakli moliyaviy axborotlardan foydalanish imkoniyatiga sazovor bo‘ladi.

– mijozlar SMS yozishmalaridan, shuningdek, mashhur internet-messenjerlardan foydalangan holda yozishmalardan foydalanishlari mumkin. Kelgusida noyob logotipga ega chat-bot tizimi ishlab chiqillishi kerak, bu nafaqat bankning samarali ishlashiga, balki xodimlarning ish haqi xarajatlarini kamaytirishga ham olib keladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasining 2019-yil 5-noyabrdagi “Banklar va bank faoliyati to‘g‘risida”gi Qonuni. O‘RQ-580-son. //www.lex.uz.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 12-maydagi PF-5992-sonli “2020 — 2025-yillarga mo‘ljallangan O‘zbekiston respublikasining bank tizimini isloh qilish strategiyasi to‘g‘risida”gi Farmoni. https://lex.uz/docs/4811025.
3. O‘zbekiston Respublikasining 2019-yil 1-noyabrdagi “To‘lovlar va to‘lov tizimlari to‘g‘risida”gi Qonuni. O‘RQ-578-son. https://lex.uz/docs/4575786.
4. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki Boshqaruvining “Tijorat banklarining bank tavakkalchiliklarini boshqarishiga nisbatan qo‘yiladigan talablar to‘g‘risidagi nizomni tasdiqlash haqida”gi Qarori (O‘zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to‘plami, 2011 y., 20-21-son, 216-modda; 2016 y., 16-son, 161-modda).//www.lex.uz.
5. Корнилова Ю.А. Дистанционное банковское обслуживание: обзор предложений /Ю.А. Коринилова // Экономика современного предприятия. – 2011. – № 10 – С. 48–54.
6. Коробова Г. Г. Банковское дело: учебник / Г. Г. Коробова, А. Ф. Рябова, Ю. И. Коробова, Р. А. Карпова. – Москва: ИД Магистр Пресс. 2016. - 751 с., с. 46.
7. Abdullaeva Sh.Z. Bank shli. Darslik.. - T.: «IQTISOD-MOLIYA», 2017.535-540 b.
8. Toymuxamedov I., Umarov Z., Xusainov G. Naqd pulsiz hisob-kitoblar va to‘lov tizimi. O‘quv qo‘llanma. T.: LESSON PRESS, 2018 y. 215-218 b.
9. Rahimova X.U. Naqd pulsiz hisob-kitoblar va tulov tizimi. O‘quv qo‘llanma.. T.: Moliya. 2016.243-247 b.
10. Mamadiyarov Z.T. Tijorat banklarida masofaviy bank xizmatlaridan foydalanishga ta’sir kiluvchi omillar tahlili // «Iqtisodiyot va ta’lim» ilmiy jurnali. - Toshkent, 2019. - №1. yanvar-fevral. -71-77 b.
11. Karimova A.M., Tursunov F.M. Tijorat banklarida masofaviy bank xizmatlarini rivojlantirish istiqbollari. Monografiya. Dekabr 2023 y. 93 b.
12. www.cbu.uz -O‘zbekiston Respublikasi Markaziy bankining rasmiy sayti.

РАЗВИТИЕ ФИНАНСОВОЙ ИНКЛЮЗИИ В УЗБЕКИСТАНЕ КАК ИНСТРУМЕНТ СОКРАЩЕНИЯ БЕДНОСТИ В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВОЙ ТРАНСФОРМАЦИИ ЭКОНОМИКИ

Толибжонов Ф.Ф.,
студент 3-курса СамИСИ
***Шарипова Н.Д.,** научный руководитель,*
преподователь СамИСИ

Аннотация: *В статье рассматривается развитие финансовой инклюзии в Узбекистане как ключевой инструмент сокращения бедности в условиях цифровой трансформации экономики. Проанализированы современные тенденции расширения доступа населения к финансовым услугам, включая развитие мобильного банкинга, цифровых платежей и финтех-решений. Особое внимание уделяется роли банковской системы и государственных инициатив в повышении уровня финансовой грамотности и вовлечении социально уязвимых слоёв населения в финансовую систему. В работе также выявлены основные барьеры на пути развития финансовой инклюзии, такие как недостаточная цифровая инфраструктура и низкий уровень доверия к финансовым институтам. Сделан вывод о том, что дальнейшее развитие цифровых технологий и совершенствование институциональной среды способствует снижению уровня бедности и формированию инклюзивного экономического роста в стране.*

Ключевые слова: *Финансовая инклюзия, цифровая трансформация, сокращение бедности, доступ к финансовым услугам, финтех, мобильный банкинг, финансовая грамотность, инклюзивный экономический рост, банковская система Узбекистана, цифровые платежи.*

Цифровая трансформация экономики коренным образом меняет ландшафт финансовых услуг, делая их более доступными для широких слоев населения. Финансовая инклюзия или вовлеченность перестала быть просто банковским термином, оно превратилось в мощный макроэкономический инструмент социальной политики. В условиях развивающихся рынков, идущих по пути структурных реформ, именно доступ к цифровым финансам становится основой и фундаментом для повышения благосостояния граждан, легализации доходов и развития малого и среднего бизнеса и предпринимательства.

Для Республики Узбекистан вопросы искоренения бедности и цифровизации являются ключевыми векторами государственной политики в нынешнем состояние. Согласно данным Агентства статистики и оценкам Всемирного банка, в стране наблюдается беспрецедентная динамика: уровень бедности снизился с 11% в 2023 году до 5,8% к концу 2025 года. Параллельно с этим доля населения, владеющего банковскими картами, достигла 85% (против 57% во втором квартале 2021 года). Изучение взаимосвязи между стремительным проникновением цифровых финансовых

инструментов и реальным снижением уровня бедности представляет высокую научную и практическую ценность для оценки эффективности текущих экономических реформ.

Оценка влияния развития цифровой финансовой инклюзии на процессы сокращения бедности в Узбекистане и выработка рекомендаций по дальнейшему использованию данного механизма. Задачи исследования:

1) Проанализировать динамику уровня бедности и проникновения безналичных расчетов в Республике Узбекистан.

2) Изучить роль национальных финтех-сервисов в легализации доходов самозанятых.

3) Оценить эффективность таргетированной социальной поддержки, реализуемой через цифровую финансовую инфраструктуру.

Теоретическая и эмпирическая база исследования опирается на актуальные данные Всемирного банка (в частности, аналитика *The Global Findex Database 2025*), отчеты Центрального банка Республики Узбекистан и Центра экономических исследований и реформ (ЦЭИР). Вопросы взаимосвязи финансовой доступности и благосостояния рассматривались в свежих макроэкономических обзорах, акцентирующих внимание на снижении транзакционных издержек и интеграции уязвимых слоев населения в формальную экономику благодаря цифровым экосистемам.

В ходе исследования применялись методы статистического и ретроспективного анализа, системный подход, а также табличное моделирование экономических процессов. Для оценки взаимосвязи между показателями финансовой вовлеченности (доля держателей карт, объем безналичных платежей) и уровнем бедности использовался анализ временных рядов на основе макроэкономических данных за период 2021–2025 гг.

Стремительная цифровизация финансового сектора Узбекистана (интеграция и расширение систем Uzcard и Humo, взрывной рост финтех-приложений Click, Payme, Uzum) создала базу для инклюзивного экономического роста. Исследование выявило два основных канала влияния цифровизации на снижение бедности в республике.

Во-первых, цифровизация вывела значительную часть микробизнеса из «теневого» сектора. Безналичные расчеты позволили самозанятым и мелким фермерам формировать верифицируемую финансовую историю, что открыло им доступ к онлайн-микрокредитованию. Во-вторых, перевод 100% социальных выплат (пенсий, пособий «Ижтимоий химоя реестри») на банковские карты обеспечил строгую адресность помощи и снизил коррупционные риски.

Как показывает статистика предоставленная ниже это снижение уровня бедности имеет сильную обратную корреляцию с ростом обеспеченности населения банковскими картами

ГОД	УРОВЕНЬ БЕДНОСТИ(%)	ДОЛЯ НАСЕЛЕНИЯ С БАНКОВСКИМИ КАРТАМИ (%)	УРОВЕНЬ БЕЗНАЛИЧНЫХ РАСЧЕТОВ В СФЕРЕ ТОРГОВЛИ И УСЛУГ (%)
2021	17,0	57,0	34,0
2022	14,0	65,0	45,0
2023	11,0	73,0	58,0
2024	8,9	79,0	66,0
2025	5,8	85,0	72,0

Согласно Указу Президента РУз от 12 декабря 2025 года «О дополнительных мерах по развитию безналичных расчетов и сокращению теневой экономики», целевой ориентир до 2030 года – доведение доли безналичных транзакций до 75%.

По данной позиции заключается, что цифровая инфраструктура в Узбекистане перестала быть просто «обслуживающим» сектором экономики. На сегодняшний день это первичный катализатор социального выравнивания. Предоставляя малообеспеченным семьям доступ к сберегательным депозитам и микрозаймам прямо со смартфона, государство дает им удочку вместо рыбы, стимулируя предпринимательскую активность.

Итоговые выводы

1. Развитие финансовой инклюзии посредством цифровизации доказало свою эффективность как инструмент борьбы с бедностью в Узбекистане: рост числа активных пользователей банковских услуг до 85% напрямую способствовал падению уровня бедности до рекордных 5,8% по итогам 2025 года.

2. Цифровые сервисы обеспечивают высокую прозрачность распределения государственных субсидий, что критически важно для защиты уязвимых слоев населения в период либерализации цен на энергоресурсы.

3. Для дальнейшего сокращения бедности требуется сфокусироваться на повышении финансовой и цифровой грамотности населения (в том числе через методы edutainment, успешно применяемые ЦБ РУз), а также на развитии устойчивого покрытия высокоскоростным интернетом отдаленных сельских районов.

Список использованной литературы

1. Всемирный банк. Обзор экономики Узбекистана (2025–2026 гг.). – Текст : электронный // World Bank Group : [сайт]. – URL: https://www.worldbank.org/en/country/uzbekistan/overview (дата обращения: 02.04.2026).

2. The Global Findex Database 2025: Connectivity and Financial Inclusion in the Digital Economy. – Washington, DC : World Bank Group, 2025. – 128 p.

3. Отчет о состоянии финансовой доступности и развитии безналичных расчетов за 2024–2025 годы. – Текст : непосредственный // Центральный банк Республики Узбекистан. – Ташкент, 2026. – 45 с.

4. О дополнительных мерах по развитию безналичных расчетов и сокращению теневой экономики : Указ Президента Республики Узбекистан от 12 декабря 2025 г. // Национальная база данных законодательства Республики Узбекистан (Lex.uz). – 2025. – Текст : электронный.

5. Динамика бедности и социального неравенства в Узбекистане в условиях цифровизации: аналитический доклад. – Текст : непосредственный // Центр экономических исследований и реформ (ЦЭИР). – Ташкент, 2026. – 38 с.

BARQAROR MOLIYA VA IJTIMOIY MAS'ULIYATLI BANKING: KAMBAG'ALLIKNI KAMAYTIRISH VA YANGI ISH O'RINLARINI YARATISH STRATEGIYALARI

SamISI, "Bank-moliya xizmatlari" fakulteti talabasi
Abdushukur Abdusalomov
SamISI, "Bank ishi" kafedrasi o'qituvchisi PhD
Abiyev Davron

ANNOTATSIYA. *Ushbu maqolada barqaror moliya va ijtimoiy mas'uliyatli bankingning kambag'allikni kamaytirish hamda yangi ish o'rinlarini yaratishdagi strategik imkoniyatlari O'zbekiston misolida tahlil qilinadi. Mavzuning dolzarbligi shundaki, zamonaviy bank tizimi endilikda faqat resurslarni qayta taqsimlovchi moliyaviy vositachi emas, balki iqlim, tabiat, inson huquqlari va sog'lom, inklyuziv iqtisodiyot maqsadlarini o'z biznes modeli bilan uyg'unlashtiruvchi institut sifatida talqin qilinmoqda. Moliya vazirligi va Iqtisodiyot hamkorlarining 2025 yil birinchi yarim yilligi bo'yicha "green economy" materialida esa O'zbekistonda green and climate finance rivojlantirilayotgani, 2025–2026 yillarda 200 million yevrolik Green Economy Policy Loan Program bo'yicha budjet yordami jalb etilayotgani, ILO bilan Green Jobs Program ishlab chiqilayotgani va GEFF doirasida mahalliy banklar orqali 200 million dollarlik yashil kredit liniyasi yo'lga qo'yilgani qayd etiladi. Mazkur dalillar barqaror moliya va ijtimoiy mas'uliyatli bankingni kambag'allikni kamaytirish hamda bandlikni kengaytirish bilan bog'lash uchun muhim amaliy asos yaratadi.*

Kalit so'zlar: *Barqaror moliya, ijtimoiy mas'uliyatli banking, kambag'allikni kamaytirish, yangi ish o'rinlari, moliyaviy inklyuziya, yashil moliya, ESG, inklyuziv iqtisodiyot, oilaviy tadbirkorlik, O'zbekiston modeli.*

Barqaror moliya tushunchasi bugungi kunda moliya resurslarini shunchaki rentabellik nuqtai nazaridan emas, balki ularning ekologik, ijtimoiy va institutsional oqibatlari bilan birga baholashni anglatadi. Ijtimoiy mas'uliyatli banking esa bank faoliyatini odamlar, jamiyat va sayyoraga ta'sir nuqtai

nazaridan boshqarishni talab qiladi. UNEP FI'ning Principles for Responsible Banking sahifasida mas'uliyatli banklar moliyalashtirishning odamlarga, jamiyatga va sayyoraga ta'sirini o'lchashi hamda boshqarishi kerakligi qayd etiladi. 2024 yil yakunlariga ko'ra, ushbu tamoyillar 350 dan ortiq bankni birlashtirgan va ular global bank aktivlarining taxminan 54 foizini qamrab olgan. Blueprint hujjatida 2030 yilgacha yetakchi mas'uliyatli bank uchun iqlim, tabiat, sog'lom va inklyuziv iqtisodiyot hamda inson huquqlari ustuvor yo'nalishlar sifatida belgilangan. Bu holat bank sektorida ijtimoiy mas'uliyat allaqachon ixtiyoriy reputatsion elementdan strategik biznes standartiga aylanayotganini ko'rsatadi.

Mazkur mavzuning dolzarbligi kambag'allik va bandlik bilan bog'liq global kun tartibi fonida yanada kuchayadi. Jahon bankining O'zbekiston bo'yicha 2024 yilgi Poverty and Equity Brief hujjatiga ko'ra, mamlakatda milliy kambag'allik darajasi 2021 yildagi 17 foizdan 2023 yilda 11 foizgacha tushgan, bunda real ish haqi o'sishi qashshoqlikning so'nggi qisqarishida asosiy omil bo'lgan. Shu bilan birga, hujjatda daromad o'sishi ko'proq yuqori malakali va yaxshiroq ta'minlangan qatlamlar foydasiga siljiganligi, daromad tengsizligi esa 2022 yildagi 31,2 dan 2023 yilda 34,5 gacha oshgani qayd etiladi. Rural hududlarda kambag'allik urban hududlarga qaraganda yuqoriroq bo'lsa-da, 2021–2023 yillarda aynan qishloq joylarda kamayish tezroq kechgan va taxminan 1,2 million kishi kambag'allikdan chiqqan. Bu xulosalar shuni ko'rsatadiki, kambag'allikni kamaytirish masalasi endi shunchaki o'sish emas, balki o'sishning qanchalik inklyuziv va ijtimoiy adolatli ekaniga ham bog'liq.

Shu nuqtai nazardan bank-moliya siyosatini ijtimoiy yo'naltirishning ahamiyati oshadi. Markaziy bankning 2024 yilgi hisobotida ADB bilan hamkorlikdagi "Inclusive Finance in Uzbekistan" missiyasi doirasida 2021–2023 yillardagi Milliy moliyaviy inklyuziya strategiyasi natijalari baholangani, moliyaviy savodxonlik va bank tizimiga ishonch bo'yicha so'rovlar o'tkazilgani, shuningdek 2025–2027 yillar uchun yangi strategiya bo'yicha chora-tadbirlar belgilab olingani ko'rsatiladi. Hisobotda yana yetti yil ichida oilaviy tadbirkorlik dasturlari doirasida 50 trillion so'mdan ortiq imtiyozli kredit ajratilib, qariyb 2,3 million kishi daromadli faoliyatga jalb etilgani qayd etiladi. Bu O'zbekistonda bank tizimi allaqachon moliyaviy inklyuziya, tadbirkorlik va ijtimoiy barqarorlik o'rtasidagi ko'prikka aylanayotganini ko'rsatadi.

Barqaror moliyaning O'zbekiston modelidagi o'ziga xos jihati shundaki, u iqlim va ekologiya bilan bog'liq maqsadlarni ijtimoiy natijalar bilan bog'lashga urinmoqda. 2025 yil birinchi yarim yilligi bo'yicha "green economy" axborotida green and climate finance rivojlantirilayotgani, Green Economy Policy Loan Program doirasida 200 million yevrolik budjet yordami jalb qilinayotgani, "Improving the Green Finance System in Uzbekistan" loyihasi bo'yicha dastlabki hisobot tayyorlangani va ILO bilan Green Jobs Program hamda Regional Training Center ustida ish ketayotgani ko'rsatiladi. Shu hujjatda GEFF uchinchi bosqichi doirasida mahalliy banklar orqali biznes subyektlariga 200 million dollarlik yashil kreditlar ajratish chorasi ko'rilayotgani, shuningdek ushbu liniyani 300 million dollargacha oshirish bo'yicha muzokaralar davom etayotgani qayd etilgan. Bu esa

O‘zbekistonda barqaror moliya atamasi tobora ko‘proq “green finance + green jobs + inclusive growth” formulasida tushunila boshlaganini anglatadi.

Shu bilan birga, ijtimoiy mas’uliyatli bankingni samarali modelga aylantirish uchun faqat ekologik yoki maqsadli kreditlar yetarli emas. ADBning 2024 yilgi Inclusive Finance Sector Development Program hujjatida O‘zbekiston 2030 strategiyasi doirasida sustainable and inclusive growth’ni qo‘llab-quvvatlash uchun unbanked va underserved micro-entrepreneurs’ga moliyaga kirishni kengaytirish, siyosiy muhitni yaxshilash, nazorat va tartibga solishni kuchaytirish hamda moliyalashtirish manbalarini diversifikatsiya qilish zarurligi ko‘rsatiladi. Hujjatda yangi NFIS 2025–2030 va inclusive and sustainable microfinance uchun regulyativ baza, climate-related financial risks bo‘yicha strategiya hamda kredit liniyasi mablag‘larining kamida 20 foizini green finance’ga ajratish maqsadi ham qayd etilgan. Bu dalillar maqolaning asosiy savolini shakllantiradi: barqaror moliya va ijtimoiy mas’uliyatli banking kambag‘allikni kamaytirish hamda ish o‘rinlarini yaratishda qanchalik samarali bo‘lishi mumkin va bu samaradorlikni oshirish uchun qanday strategiyalar zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR TAHLILI. UNEP FI, *Principles for Responsible Banking* va *Responsible Banking Blueprint* (2024). Mazkur manbalar ijtimoiy mas’uliyatli bankingning global kontseptual asosini belgilab beradi. UNEP FI Principles for Responsible Banking sahifasida mas’uliyatli banklar moliyalashtirishning odamlarga, jamiyatga va sayyoraga ta’sirini o‘lchashi va boshqarishi kerakligi ta’kidlanadi. 2024 yil yakunlari bo‘yicha bu tamoyillarga 350 dan ortiq bank qo‘shilgan bo‘lib, ular global bank aktivlarining qariyb 54 foizini qamrab oladi. Bu raqamning o‘ziyoq ijtimoiy mas’uliyatli banking endilikda alohida niche yondashuv emas, balki global bank amaliyotida asosiy yo‘nalishlardan biriga aylanganini ko‘rsatadi. Blueprint hujjatida esa 2030 yilgacha yetakchi mas’uliyatli bankning to‘rtta ustuvor yo‘nalishi sifatida iqlim, tabiat, sog‘lom va inklyuziv iqtisodiyot hamda inson huquqlari ajratiladi. Bu yondashuv bank sektorida ESG kun tartibi faqat ekologik masalalar bilan cheklanmasligini, balki mehnat sharoitlari, tengsizlik, gender va zaif qatlamlarning iqtisodiy integratsiyasi bilan ham bog‘liq ekanini ko‘rsatadi.

Blueprintning mavzu uchun eng muhim jihati — unda “healthy, inclusive economies” yo‘nalishi alohida ochib berilganidir. Hujjatda yetakchi banklar KOBlar rivoji va vulnerable underserved populations bo‘yicha tahlilga ega bo‘lishi, yuqori xavfli tarmoqlarda mehnat sharoitlari va tengsizlikka oid siyosatlar yuritishi, mijozlar orasida decent employment practices va gender-equal management’ni rag‘batlantirishi kerakligi ko‘rsatiladi. Yana bir muhim o‘rin — banklar iqtisodiy rivojlanish, chidamlilik va gender tafovutlarini kamaytirishga xizmat qiluvchi enabling policy environment uchun ham faol pozitsiya tutishi kerakligi haqidagi nuqtadir. Shu jihatdan, bu manba barqaror moliyani kambag‘allikni kamaytirish va yangi ish o‘rinlari yaratish bilan bevosita bog‘laydi. U bank strategiyasini faqat “yashil loyiha” bilan emas, balki “barqaror va inklyuziv iqtisodiyot” bilan bog‘lash zarurligini ko‘rsatadi. Maqola uchun ushbu adabiyotning asosiy ahamiyati shundaki, u ijtimoiy mas’uliyatli bankingni nazariy va institutsional jihatdan asoslab beradi hamda O‘zbekiston modelini

baholash uchun global mezon vazifasini bajaradi.

O‘zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya tizimi bo‘yicha *Green Economy Information for the First Half of 2025* (2025). Mazkur material O‘zbekistonda barqaror moliyaning amaliy yo‘nalishlarini ko‘rsatib berishi bilan ahamiyatlidir. Hujjatda “green and climate finance is being developed” ekani, 2025–2026 yillarda Green Economy Policy Loan Program doirasida 200 million yevrolik budjet yordami jalb etilayotgani, “Improving the Green Finance System in Uzbekistan” loyihasi bo‘yicha dastlabki hisobot tayyorlangani va mahalliy banklar hamda davlat organlari bilan muhokamalar o‘tkazilgani qayd etiladi. Bu barqaror moliya O‘zbekistonda alohida nazariy tushuncha bo‘lib qolmay, budjet, bank krediti va institutsional islohotlar bilan bog‘langan real siyosat yo‘nalishiga aylanganini ko‘rsatadi. Hujjatda ILO bilan Green Jobs Program va Regional Training Center ishlab chiqilayotgani, shuningdek GEFF uchinchi bosqichi doirasida mahalliy banklar orqali biznes subyektlariga 200 million dollarlik green loans ajratish choralari ko‘rilayotgani qayd etiladi. Hattoki ushbu liniyani 300 million dollargacha kengaytirish bo‘yicha muzokaralar ketayotgani ham ko‘rsatilgan. Bu ma’lumotlar barqaror moliya O‘zbekistonda nafaqat iqlim maqsadlari, balki yangi yashil ish o‘rinlari va biznes investitsiyalar bilan bog‘liqligini aniq tasdiqlaydi.

Mazkur manbaning ilmiy-amaliy ahamiyati shundaki, u barqaror moliyaning uch pog‘onali modelini ko‘rsatadi. Birinchidan, davlat darajasida green budgeting va siyosiy kredit liniyalari shakllanmoqda. Ikkinchidan, banklar orqali yashil loyihalarni moliyalashtirish yo‘li ochilmoqda. Uchinchidan, bu jarayon Green Jobs Program bilan bandlik natijalariga bog‘lanmoqda. Hujjatda ESG amaliyotlari bo‘yicha diagnostika o‘tkazilgani va qator yirik korxonalar uchun ESG reytinglari olinayotgani ham qayd etiladi. Bu barqaror moliya siyosati bank kreditlari bilan cheklanmay, korporativ boshqaruv va investitsion intizomni ham o‘zgartirayotganini ko‘rsatadi. Maqola mavzusi nuqtai nazaridan ushbu manbaning asosiy xulosasi shuki, O‘zbekistonda sustainable finance asta-sekin “green projects”ni moliyalashtirishdan “green jobs + ESG + inclusive development” modeliga o‘tmoqda. Bu esa kambag‘allikni kamaytirish va yangi ish o‘rinlarini yaratish strategiyalarini ekologik modernizatsiya bilan birlashtirish imkonini beradi.

O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki, *Annual Report 2024* (2026). Markaziy bankning 2024 yil bo‘yicha hisobotida O‘zbekiston modelining ijtimoiy yo‘naltirilgan banklashuv amaliyoti juda aniq ko‘rinadi. Hujjatda ADB bilan hamkorlikdagi “Inclusive Finance in Uzbekistan” missiyasi doirasida 2021–2023 yillardagi Milliy moliyaviy inklyuziya strategiyasi yakunlari baholangani, moliyaviy inklyuziya, moliyaviy savodxonlik va bank tizimiga ishonch bo‘yicha so‘rovlar o‘tkazilgani, 2025–2027 yillar uchun esa yangi strategik choralar belgilab olingani ko‘rsatiladi. Besh hududda yoshlar, ayollar va tadbirkorlar ishtirokida fokus-guruhlar o‘tkazilgani ham qayd etiladi. Bu Markaziy bank moliyaviy inklyuziyani oddiy bank ko‘rsatkichi sifatida emas, balki jamiyatdagi real to‘siqlarni o‘rganishga tayanadigan strategik yo‘nalish sifatida ko‘rayotganini bildiradi. Yana bir muhim jihat — Jahon banki texnik ko‘magi asosida moliyaviy

xizmat iste’molchilarini himoya qilish tizimi baholanib, 2025–2027 yillarga mo‘ljallangan maxsus “Roadmap” tasdiqlangani haqidagi ma’lumotdir. Bu ijtimoiy mas’uliyatli bankingning iste’molchi himoyasi bilan uzviy bog‘liqligini ko‘rsatadi.

Hisobotning mavzu uchun eng kuchli tomoni — bank resurslarining ijtimoiy natijaga qanday aylanganini ko‘rsatishidadir. Hujjatga ko‘ra, oilaviy tadbirkorlik dasturlari doirasida so‘nggi yetti yilda 50 trillion so‘mdan ortiq imtiyozli kredit ajratilib, qariyb 2,3 million kishi daromadli faoliyatga jalb etilgan. 2024 yilda “Saykhunabad modeli” asosida banklar 326 ming mikroloyiha uchun 10,2 trillion so‘m ajratgan va natijada 577 ming kishi daromadli bandlik bilan qamrab olingan. Bu bank-moliya siyosatining O‘zbekistonda kambag‘allikni kamaytirish va ish o‘rinlari yaratishdagi amaliy samaradorligini ko‘rsatadi. Shu bilan birga, hisobotdagi yangi moliyaviy inklyuziya strategiyasi bank tizimining keyingi bosqichda qamrov, sifat va ishonchni birgalikda oshirishga qaratilganini bildiradi. Shu sababli ushbu manba O‘zbekiston modeli bo‘yicha eng muhim empirik tayanch hisoblanadi: u barqarorlik, inklyuziya va ijtimoiy natijani bir tizimda ko‘rsatadi.

Asian Development Bank, *Inclusive Finance Sector Development Program* (2024). ADBning ushbu dasturi O‘zbekiston uchun ijtimoiy yo‘naltirilgan va barqaror moliyaviy arxitektura qanday qurilishi kerakligini ko‘rsatib beradigan juda muhim manbadir. Dastur tavsifida u Uzbekistan 2030 Strategy doirasida sustainable and inclusive growth’ni qo‘llab-quvvatlash uchun unbanked va underserved micro-entrepreneurs’ga moliyaga kirishni kengaytirishga qaratilgani aytiladi. Bunga uchta asosiy yo‘l bilan erishish ko‘zda tutilgan: siyosiy muhitni yaxshilash, nazorat va tartibga solishni kuchaytirish hamda bozor ishtirokchilari uchun mablag‘ manbalarini diversifikatsiya qilish. Hujjatda directed credit’dan commercially viable microfinance’ga o‘tish, policy banks’ni tijoratlashuvga tayyorlash, mikroqarz limitlarini oshirish, MFOlar va MFBlar uchun yangi huquqiy shakllar kiritish, to‘lov xizmatlariga ruxsat berish va self-employed hamda mikro-bizneslar uchun banklar prudensial talablarini yumshatish kabi qator islohotlar qayd etiladi. Bu ijtimoiy mas’uliyatli bankingni shunchaki “yaxshi niyatli kredit” emas, balki bozorni qamrovliroq va inklyuzivroq qiladigan strukturaviy islohotlar to‘plami sifatida ko‘rsatadi.

Dastur mavzu nuqtai nazaridan yana ikki sababga ko‘ra muhim. Birinchidan, unda inclusive and sustainable microfinance atamasi bevosita qo‘llanadi va CBU iqlim bilan bog‘liq moliyaviy xatarlarni boshqarish bo‘yicha strategiya qabul qilgani qayd etiladi. Ikkinchidan, kredit liniyasi resurslarining kamida 30 foizini ayol qarz oluvchilar, kamida 20 foizini esa green finance uchun ajratish maqsadi belgilangan. Demak, ADB modeli ijtimoiy va ekologik ustuvorliklarni bir kredit arxitekturasi ichida birlashtiradi. Yana hujjatda 220 mingdan ortiq MSE borrower’ga yetib borish, MFOlar portfelini sezilarli kengaytirish va commercially priced microcredit ulushini oshirish bo‘yicha maqsadlar qayd etiladi. Bu kambag‘allikni kamaytirish va yangi ish o‘rinlarini yaratishda bozor tamoyillari bilan uyg‘unlashgan sustainable finance modelining amaliy ko‘rinishidir. Maqolada ushbu manba strategiyalar bo‘limi uchun ayniqsa muhim,

chunki u O‘zbekiston uchun ijtimoiy mas’uliyatli va barqaror bankingni qanday qilib institutsional islohotlar, green finance va maqsadli inklyuziya bilan bog‘lash mumkinligini ko‘rsatadi.

World Bank, *Uzbekistan Poverty and Equity Brief* (2024). Jahon bankining bu hujjati barqaror moliya va ijtimoiy mas’uliyatli bankingning yakuniy ijtimoiy natijasini — kambag‘allikning kamayishini — baholash uchun muhim manbadir. Hujjatga ko‘ra, O‘zbekistonda milliy kambag‘allik darajasi 2021 yildagi 17 foizdan 2023 yilda 11 foizgacha tushgan. Real ish haqi o‘sishi 2022–2023 yillardagi qashshoqlik kamayishining qariyb uchdan ikki qismini ta’minlagani qayd etiladi. Shu bilan birga, daromad o‘sishi ko‘proq shaharlardagi, ayniqsa yuqori malakali xizmat ko‘rsatish sektorlarida ishlovchi, nisbatan yaxshiroq ta’minlangan qatlamlarga to‘g‘ri kelgani va daromad tengsizligi oshgani ko‘rsatiladi. Bu juda muhim xulosa: kambag‘allik pasayishi o‘z-o‘zidan inklyuziv natija degani emas. Agar moliyaviy resurslar va iqtisodiy o‘sish samarasi asosan yuqoriroq daromadli qatlamlarda jamlansa, ijtimoiy mas’uliyatli banking va barqaror moliya siyosatining maqsadi aynan shu tafovutni yumshatish bo‘lishi kerak.

Mazkur hujjatning ikkinchi kuchli jihati hududiy tafovutlarni ko‘rsatishidadir. Hujjatga ko‘ra, rural kambag‘allik urban hududlardagidan yuqoriroq bo‘lib qolgan, biroq 2021–2023 yillarda aynan qishloq hududlarida kambag‘allikning pasayish sur’ati tezroq bo‘lgan va taxminan 1,2 million odam qishloq joylarda qashshoqlikdan chiqqan. Urban hududlarda esa kambag‘allikning qisqarishi sekinroq kechgan va kambag‘allarning ulushi shaharlarda ortib borgan. Bu holat barqaror moliya va ijtimoiy mas’uliyatli banking strategiyalari hududiy differensial yondashuvni talab qilishini anglatadi. Qisqacha aytganda, ushbu manba bank-moliya strategiyasining muvaffaqiyatini kredit hajmi yoki yashil loyiha soni bilan emas, balki daromadlar va kambag‘allik dinamikasiga ta’siri bilan baholash zarurligini ko‘rsatadi. Shu sababli maqolada bu hujjat asosiy “natijaviy mezon” sifatida qo‘llanadi: har qanday sustainable finance va responsible banking modeli oxir-oqibat farovonlik va qashshoqlik ko‘rsatkichlariga qanday ta’sir ko‘rsatishi bilan o‘lchanishi kerak.

TADQIQOTLAR METODOLOGIYASI. Mazkur maqolada barqaror moliya va ijtimoiy mas’uliyatli bankingning kambag‘allikni kamaytirish hamda yangi ish o‘rinlarini yaratishdagi strategiyalari **institutsional-deskriptiv, qiyosiy va natija-zanjiri yondashuvi** asosida o‘rganildi. Tadqiqotning markaziy uslubiy g‘oyasi shundan iboratki, bank-moliya tizimining ijtimoiy samarasi to‘g‘ridan-to‘g‘ri emas, balki moliyaviy resursning kimga, qanday shartlarda, qaysi tarmoqqa va qaysi maqsad bilan yo‘naltirilishi orqali shakllanadi. Shu sababli metodologiyada “siyosiy va institutsional dizayn → moliyaviy kirish → daromadli faoliyat yoki investitsiya → bandlik va farovonlik natijasi” zanjiri asosiy tahliliy model sifatida tanlandi. Bunda “barqaror moliya” iqlim va ESG ustuvorliklari bilan, “ijtimoiy mas’uliyatli banking” esa zaif qatlamlar, iste’molchi himoyasi, gender, decent employment va inklyuziv iqtisodiyot bilan bog‘liq komponentlar yig‘indisi sifatida talqin qilindi.

Metodologiyaning birinchi bosqichi **global konseptual mezonlarni**

aniqlashdan iborat bo‘ldi. Bu yerda UNEP FI’ning Principles for Responsible Banking va Responsible Banking Blueprint hujjatlari asosiy mezon sifatida olindi. Mazkur hujjatlar mas’uliyatli bankning 2030 yilgacha bo‘lgan to‘rtta ustuvor yo‘nalishini — iqlim, tabiat, sog‘lom va inklyuziv iqtisodiyot, inson huquqlari — aniq belgilaydi. Ayniqsa “healthy, inclusive economies” yo‘nalishi banklar KOBlar, zaif va yetarli xizmat olmayotgan guruhlar, decent employment practices hamda gender teng boshqaruvni rag‘batlantirishi kerakligini ko‘rsatadi. Shu asosda maqolada ijtimoiy mas’uliyatli bankingni baholash uchun uchta indikator tanlandi: birinchisi, moliyalashtirishning zaif qatlamlarga yetib borishi; ikkinchisi, moliyalashtirish natijasida decent employment va iqtisodiy chidamlilik kuchayishi; uchinchisi, ekologik va ijtimoiy maqsadlarning bir vaqtda qo‘llab-quvvatlanishi. Bu bosqich maqolaga global mezonlar bilan milliy amaliyotni solishtirish imkonini berdi.

Ikkinchi bosqich **O‘zbekiston modelining institutsional xaritasini tuzish** bo‘ldi. Bunda Markaziy bankning 2024 yilgi hisoboti, Iqtisodiyot va moliya tizimining green economy bo‘yicha axboroti hamda ADB dasturi birgalikda tahlil qilindi. Natijada O‘zbekiston modelida barqaror va ijtimoiy yo‘naltirilgan moliya uch darajada shakllanayotgani aniqlandi. Birinchi daraja — moliyaviy inklyuziya va iste’molchi himoyasi strategiyasi. Ikkinchi daraja — oilaviy tadbirkorlik, self-employed qatlam va mikromoliya orqali daromadli faoliyatni kengaytirish. Uchinchi daraja — green finance, ESG va yashil ish o‘rinlari bilan bog‘liq yangi yo‘nalishlar. Markaziy bankning 2025–2027 yillar uchun yangi moliyaviy inklyuziya strategiyasi bo‘yicha choralari, GEFF orqali mahalliy banklar yordamida yashil kredit liniyalari va ILO bilan Green Jobs Program ishlab chiqilishi ushbu uch qatlamli modelning amaliy ko‘rinishidir. Demak, metodologik jihatdan O‘zbekiston modelini alohida yashil moliya yoki alohida ijtimoiy kreditlash emas, balki bir-birini to‘ldiruvchi bloklar tizimi sifatida ko‘rish maqsadga muvofiq deb topildi.

Uchinchi bosqich **ijtimoiy maqsadli guruhlarni segmentlash**dan iborat bo‘ldi. Barqaror moliya va ijtimoiy mas’uliyatli bankingning kambag‘allik hamda ish o‘rinlariga ta’siri barcha qatlamlar uchun bir xil emasligi sababli, tadqiqotda beshta asosiy guruh ajratildi: self-employed fuqarolar, oilaviy tadbirkorlar, ayollar, qishloq aholisi va yashil iqtisodiyot bilan bog‘liq yangi ishchi kuchi. Markaziy bank hisobotidagi oilaviy tadbirkorlik dasturlari natijalari birinchi uch guruh uchun, Green Economy materialidagi green loans va Green Jobs Program esa beshinchi guruh uchun asos bo‘ldi. ADB hujjatidagi underserved micro-entrepreneurs, women borrowers uchun kamida 30 foizlik ulush va green finance uchun kamida 20 foizlik yo‘naltirish talabi ham segmentlangan yondashuvning to‘g‘riligini tasdiqlaydi. Shu bois metodologiyada siyosat samaradorligi “o‘rtacha mijoz” bo‘yicha emas, aynan qaysi ijtimoiy guruhlar real foyda olayotganiga qarab baholandi. Bu yondashuv kambag‘allikni kamaytirish va inklyuziv bandlikning asl mazmunini yaxshiroq ochishga yordam berdi.

To‘rtinchi bosqich **natija zanjiri bo‘yicha tahlil** bo‘ldi. Bu bosqichda barqaror moliya va ijtimoiy mas’uliyatli bankingning ta’siri besh darajada o‘rganildi. Birinchi daraja — **moliyaviy kirish**: hisob ochish, kredit, to‘lov va

maslahat xizmatlaridan foydalanish imkoniyati. Ikkinchi daraja — **real foydalanish**: moliyaviy resursning tadbirkorlik, kichik biznes, energiya tejamkor uskunalar, xizmat ko‘rsatish yoki boshqa daromadli faoliyatga aylanishi. Uchinchi daraja — **barqarorlashuv**: pul oqimining shakllanishi, moliyaviy intizom va daromad barqarorligining oshishi. To‘rtinchi daraja — **kengayish**: biznesning yoki loyiha ko‘lamining kengayishi, yangi mijozlar va yangi ish o‘rinlari paydo bo‘lishi. Beshinchi daraja esa **ijtimoiy natija** bo‘lib, bunda kambag‘allik xavfi, daromad tengsizligi va hududiy tafovutlarga ta’sir baholanadi. Jahon bankining Poverty and Equity Brief hujjatidagi qashshoqlik ko‘rsatkichlari aynan mana shu yakuniy bosqich uchun indikator sifatida olindi. Bu metodologik zanjir bank tizimining ta’sirini kredit hajmidan ko‘ra chuqurroq baholash imkonini berdi.

Beshinchi bosqich **strategiyalarni tasniflash**dan iborat bo‘ldi. Tadqiqotda kambag‘allikni kamaytirish va ish o‘rinlari yaratishga xizmat qiluvchi barqaror moliya strategiyalari to‘rtta guruhga bo‘lindi. Birinchi guruh — **inklyuziv kreditlash va oilaviy tadbirkorlikni qo‘llab-quvvatlash**, bu O‘zbekistonda eng ommaviy strategiya hisoblanadi. Ikkinchi guruh — **green finance va green jobs**, ya’ni energiya samaradorligi, dekarbonizatsiya va yashil bizneslar orqali yangi ish o‘rinlari yaratish. Uchinchi guruh — **ESG va ijtimoiy mas’uliyatli bank boshqaruvi**, bunda banklar mehnat sharoitlari, gender tengligi va zaif mijozlar bilan ishlash sifatini yaxshilaydi. To‘rtinchi guruh esa **iste’molchi himoyasi va moliyaviy savodxonlik** bo‘lib, bu barqaror moliyaning ijtimoiy natijasini mustahkamlaydi. Ayniqsa O‘zbekiston modeli shu to‘rtta strategiyani bir vaqtning o‘zida birlashtirishi bilan qiziqarli: u nafaqat yashil moliya, nafaqat imtiyozli kreditlash, balki inklyuziv moliyaviy ekotizim tomon harakat qilmoqda.

Oltinchi bosqich **muammolar va xatarlarni identifikatsiya qilish**ga qaratildi. Tadqiqot davomida quyidagi asosiy muammolar ajratildi. Birinchidan, kambag‘allikning pasayishi bilan birga tengsizlik kuchayishi mumkin; Jahon banki daromad o‘sishining yuqoriroq malakali va boyroq qatlam foydasiga siljiganini ko‘rsatadi. Ikkinchidan, barqaror moliya ekologik loyihalar bilan cheklanib qolsa, uning ijtimoiy natijasi zaif bo‘lishi mumkin. Uchinchidan, directed lending yoki imtiyozli moliyalashtirish bozor intizomini susaytirsa, uzoq muddatda bank tizimi uchun xavf tug‘ilishi mumkin. To‘rtinchidan, yashil va ijtimoiy banklashuv bo‘yicha ma’lumotlarning yetarlicha chuqur bo‘lmasligi natijadorlikni baholashni qiyinlashtiradi. Beshinchidan, consumer protection va moliyaviy savodxonlik sust bo‘lsa, kengaygan moliyaviy kirish kutilgan farovonlik natijasini bermasligi ehtimoli bor. Shu bilan metodologiya “barqaror moliya = avtomatik ijtimoiy foyda” degan soddalashtirilgan xulosadan qochishga yordam berdi.

Yettinchi bosqich **istiqbolli yechimlarni baholash**dan iborat bo‘ldi. Bu bosqichda O‘zbekiston uchun eng istiqbolli yo‘nalishlar sifatida quyidagilar ajratildi: bank portfellarida green finance va inclusive finance’ni parallel kengaytirish; green jobs bilan bog‘langan kredit liniyalarini mahalliy banklar orqali ko‘paytirish; KOB va self-employed qatlamni decent employment va ESG talablariga moslashgan holda moliyalashtirish; women borrowers va rural clients uchun segmentlangan mahsulotlar; iste’molchi himoyasi va moliyaviy

savodxonlikni strategiya darajasida kuchaytirish. UNEP FI Blueprint'dagi healthy and inclusive economies yondashuvi, ADB dasturidagi 20 foizlik green finance va 30 foizlik women borrowers mezoni hamda O'zbekistonning milliy moliyaviy inklyuziya strategiyasi ushbu yechimlar uchun institutsional poydevor beradi. Shu asosda umumiy metodologik xulosa quyidagicha shakllandi: barqaror moliya va ijtimoiy mas'uliyatli banking samaradorligi uch darajali model orqali baholanishi kerak — kirish va ishonch, daromadli faoliyat va yashil/oqilona investitsiya, bandlik, kambag'allik va tengsizlikka ta'sir.

XULOSA VA TAKLIFLAR. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, barqaror moliya va ijtimoiy mas'uliyatli banking kambag'allikni kamaytirish hamda yangi ish o'rinlarini yaratishning istiqbolli strategik yo'nalishidir. Global darajada UNEP FI tamoyillari banklarni iqlim, tabiat, inson huquqlari va inklyuziv iqtisodiyot bilan bog'liq mas'uliyatni o'z zimmasiga olishga undamoqda. O'zbekiston tajribasi esa ushbu global yondashuvning amaliy ko'rinishini shakllantirib bormoqda: moliyaviy inklyuziya strategiyasi, oilaviy tadbirkorlik dasturlari, Green Economy Policy Loan, GEFF kredit liniyalari va Green Jobs Program bank tizimini ijtimoiy va ekologik maqsadlar bilan bog'lamoqda. Bu, o'z navbatida, banklarning jamiyatdagi roli endi faqat kapitalni taqsimlash emas, balki daromadli faoliyatni kengaytirish, iqtisodiy imkoniyatlarni ommalashtirish va yashil transformatsiyani moliyalashtirish ekanini ko'rsatadi.

Shu bilan birga, maqola ushbu modelning zaif tomonlarini ham ko'rsatdi. Birinchidan, kambag'allik pasayishi bilan birga tengsizlik oshishi mumkin; Jahon banki ma'lumotlari daromad o'sishining yuqoriroq malakali va shaharlik qatlam foydasiga og'ganini ko'rsatadi. Ikkinchidan, barqaror moliya faqat ekologik loyihalar bilan cheklanib qolsa, u kambag'allikni kamaytirish va decent employment yaratish vazifalarini to'liq bajarmaydi. Uchinchi muammo — green va inclusive moliyalash bo'yicha natijalarni o'lchash tizimi hali ham yetarlicha chuqur emas. To'rtinchi muammo — bozor tamoyillari va ijtimoiy maqsadlar o'rtasidagi muvozanatni saqlash zarurati; juda katta directed lending uzoq muddatda moliyaviy barqarorlikka xavf tug'dirishi mumkin. Shuning uchun ijtimoiy mas'uliyatli bankingni "ko'proq kredit" emas, "aqlliroq, maqsadliroq va o'lchanadigan natijali moliya" sifatida qurish muhimdir.

Shu asosda birinchi taklif sifatida bank sektorida **barqaror moliya va inklyuziv bandlik indikatorlari** tizimini joriy etish lozim. Masalan, yashil kreditlar hajmi, women-led yoki self-employed qarz oluvchilar ulushi, yaratilgan yoki qo'llab-quvvatlangan ish o'rinlari soni, energy-efficient loyihalar natijasida tejalgan resurslar va kambag'allik xavfi yuqori hududlarga yetib borgan moliya hajmi muntazam o'lchanishi kerak. Ikkinchi taklif — **green finance va social finance'ni birlashtirish**. Yashil kredit liniyalari faqat texnologik modernizatsiyaga emas, ayni paytda green jobs va mahalliy bandlikni oshirishga bog'lanishi maqsadga muvofiq. Uchinchi taklif — **segmentlangan bank mahsulotlari**ni kengaytirish: qishloq aholisi, ayollar, self-employed va mikro-KOBlar uchun alohida dizayndagi mahsulotlar kerak. To'rtinchi taklif — **iste'molchi himoyasi va moliyaviy savodxonlik**ni sustainable finance paketining ajralmas qismiga aylantirish. Beshinchi taklif — mahalliy banklar uchun ESG va

responsible banking bo‘yicha amaliy yo‘riqnomalar, training va target-setting tizimini joriy etish.

Yakuniy xulosa shuki, barqaror moliya va ijtimoiy mas’uliyatli banking O‘zbekistonda kambag‘allikni kamaytirish hamda yangi ish o‘rinlarini yaratishning kuchli strategik vositasiga aylanishi mumkin. Buning uchun bank tizimi moliyaviy inklyuziya, green finance, ESG, consumer protection va decent employment maqsadlarini yagona biznes mantiqiga birlashtirishi kerak. Ana shunda banklar nafaqat foyda ko‘ruvchi institutlar, balki barqaror, inklyuziv va ijtimoiy adolatli iqtisodiy o‘sishning faol drayveriga aylana oladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. UNEP Finance Initiative. *Principles for Responsible Banking* va *Responsible Banking Blueprint* (2024).

2. O‘zbekiston Respublikasida 2025 yil birinchi yarim yilligi bo‘yicha *Green Economy Information* (2025).

3. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki. *Annual Report 2024* (2026).

4. Asian Development Bank. *Inclusive Finance Sector Development Program* (2024).

5. World Bank. *Uzbekistan Poverty and Equity Brief* (2024).

KICHIK VA O‘RTA BIZNES SUBYEKTLARINI RIVOJLANTIRISHDA QO‘SHILGAN QIYMATNI OSHIRISHNING AHAMIYATI

Xujayev Xurshid Xamrayevich
O‘zbekiston Respublikasi Bank-moliya akademiyasi
mustaqil izlanuvchisi, +998914500550

Annotatsiya: *Kichik va o‘rta biznes subyektlarini rivojlantirish jarayonida qo‘shilgan qiymatni oshirishning ahamiyatini o‘rganishda qo‘shilgan qiymat zanjir va uning modellari hamda rivojlantirish yo‘nalishlari tadqiq qilingan.*

Kalit so‘zlar: *biznes, kichi va o‘rta biznes, qo‘shilgna qiymat, qo‘shilgan qiymat zanjiri, qo‘shilgan qiymat zanjiri modellari.*

Kichik va o‘rta biznes subyektlarini rivojlantirish jarayonida qo‘shilgan qiymatni oshirish strategiyasi nafaqat korxonaning ichki rentabelligini mustahkamlashga xizmat qiladi, balki milliy iqtisodiyotda barqaror o‘sish omillarini shakllantirishda ham muhim ahamiyat kasb etadi. Qo‘shilgan qiymatning ortishi ishlab chiqarish jarayonlarida innovatsion texnologiyalarni joriy etish, resurslardan samarali foydalanish va mahsulot sifatini oshirish orqali raqobatbardoshlikni kuchaytirishga olib keladi. Kichik va o‘rta biznes subyektlari tomonidan yaratilayotgan yuqori qo‘shilgan qiymatli mahsulotlar eksport salohiyatini kengaytirib, tashqi bozorlarda milliy brendlarning mavqeini mustahkamlashga xizmat qiladi. Qo‘shilgan qiymatni oshirish orqali korxonalar nafaqat daromadlarini ko‘paytiradi, balki yangi ish o‘rinlari yaratish orqali

ijtimoiy barqarorlikni ta’minlashga ham hissa qo‘shadi. Bunday jarayonlarda ilmiy-tadqiqot faoliyatini rivojlantirish va innovatsion g‘oyalarni tijoratlashtirish muhim omil sifatida namoyon bo‘ladi. Bundan tashqari qo‘shilgan qiymatning ortishi soliq tushumlarining ko‘payishiga olib kelib, davlat byudjeti daromadlarini oshirish orqali makroiqtisodiy muvozanatni mustahkamlashga xizmat qiladi. Kichik va o‘rta biznes subyektlari uchun qo‘shilgan qiymatni oshirish, ayniqsa, xizmatlar sohasida diversifikatsiyani kengaytirish orqali yangi bozor segmentlarini egallash imkonini yaratadi. Shu nuqtai nazardan, ishlab chiqarish zanjirining barcha bosqichlarida samaradorlikni oshirish va logistika tizimini takomillashtirish muhim strategik vazifa hisoblanadi. Qo‘shilgan qiymatni yaratish jarayonida raqamli texnologiyalardan foydalanish korxonalarga operatsion xarajatlarni kamaytirish va mijozlarga yo‘naltirilgan xizmatlarni kengaytirish imkonini beradi.

Rivojlangan mamlakatlar tajribalari shuni ko‘rsatadiki, bugungi kunda biznes faoliyatini rivojlantirishda qo‘shilgan qiymat zanjiridan samarali foydalanish korxonalarning raqobatbardoshligini oshirish va bozor mavqeini mustahkamlashda muhim strategik omil hisoblanadi. “So‘nggi yigirma yil ichida ishlab chiqarish jarayonlari endi aloqa texnologiyalari va transport taraqqiyoti yordamida milliy chegaralar bilan cheklanib qolmadi. Xomashyo ta’minoti, ishlab chiqarish, marketing va tadqiqotlarni o‘z ichiga olgan ishlab chiqarish aloqalarining global taqsimoti global qiymat zanjirlarini tashkil etadi”[48]. Qo‘shilgan qiymat zanjirining har bir bosqichini chuqur tahlil qilish orqali tadbirkorlar ishlab chiqarish xarajatlarini optimallashtirish, resurslardan oqilona foydalanish va samaradorlikni oshirish imkoniyatiga ega bo‘ladi. Xomashyo ta’minotidan tortib tayyor mahsulotni iste’molchiga yetkazishgacha bo‘lgan jarayonlarning uzviy bog‘liqligi biznes jarayonlarining barqarorligini ta’minlaydi. Qo‘shilgan qiymat zanjirning barcha bosqichlarida moliyaviy, texnologik va tashkiliy resurslarning uyg‘unlashuvi yuqori qo‘shilgan qiymat yaratishga xizmat qiladi.

Shuni alohida qayd etishimiz joizki, qo‘shilgan qiymat zanjiriga kichik va o‘rta biznes subyektlarining faol jalb etilishi iqtisodiyotda inklyuziv o‘sishni rag‘batlantiradi. Xalqaro qiymat zanjirlariga integratsiyalashuv xorijiy investitsiyalar va ilg‘or tajribalarni jalb etish imkoniyatlarini kengaytiradi. Moliyaviy institutlar bilan hamkorlik qilish orqali biznes subyektlari qo‘shilgan qiymat zanjirida samarali ishtirok uchun zarur bo‘lgan moliyaviy resurslardan samarali foydalanish imkoniga ega bo‘lmoqda. Shu sababli xalqaro amaliyotda global qo‘shilgan qiymat zanjirida ishtirok etishni samarali tashkil etish hamda uning tarkibiy qismlarining o‘ziga xosliklarini aniqlash bo‘yicha qator ilmiy izlanishlar olib borilmoqda. Xususan, 1-jadvalda keltirilgan global qo‘shilgan qiymat zanjiri modellari mamlakatlarning xalqaro ishlab chiqarish tizimidagi o‘rnini aniqlashda muhim nazariy va amaliy asos bo‘lib xizmat qiladi.

[48] Ailin Kang, Xin Tian, Yiling Xiong, Ludi Liu. Global value chains for the Belt and Road countries: Two-thirds of CO2 emissions while one-third of the value added. // Resources, Conservation and Recycling, Volume 218, 15 May 2025.

1-jadval

Global qo‘shilgan qiymat zanjiri modellari[49]

№	Qo‘shilgan qiymat zanjiri modellari	Savdo darajasi	Mehnat intensivligi	Bilim intensivligi
1.	Xomashyo modeli	Yuqori	Past	Past
2.	Mehnatga asoslangan xizmatlar modeli	Past	Yuqori	Past
3.	Mehnatga asoslangan tovarlar modeli	Yuqori	Yuqori	Past
4.	Mintaqaviy qayta ishlash modeli	Past	Past	Past
5.	Bilimga asoslangan xizmatlar modeli	Past	Past	Yuqori
6.	Bilimga asoslangan tovarlar modeli	Yuqori	Past	Yuqori

Global qo‘shilgan qiymat zanjiri modellari iqtisodiy faoliyatning turli bosqichlarida qiymat yaratish mexanizmlarini chuqur tahlil qilish imkonini berib, mamlakatlarning xalqaro mehnat taqsimotidagi o‘rnini aniqlashda muhim metodologik asos bo‘lib xizmat qiladi. Xomashyo modeli yuqori savdo darajasi bilan ajralib tursa-da, uning mehnat va bilim intensivligi past bo‘lgani sababli, bu model ko‘proq tabiiy resurslarga boy, biroq texnologik rivojlanish darajasi nisbatan past bo‘lgan iqtisodiyotlarga xos hisoblanadi. Mehnatga asoslangan xizmatlar modeli esa past savdo darajasiga ega bo‘lishiga qaramay, yuqori mehnat intensivligi orqali bandlikni ta’minlashda muhim rol o‘ynaydi, biroq bilim komponentining sustligi uning uzoq muddatli raqobatbardoshligini cheklaydi. Shu bilan birga, mehnatga asoslangan tovarlar modeli yuqori savdo va yuqori mehnat intensivligi kombinatsiyasi orqali eksport hajmini oshirish imkonini bersa-da, past bilim darajasi tufayli innovatsion rivojlanish sur’atlari sekinlashadi. Mintaqaviy qayta ishlash modeli barcha ko‘rsatkichlar bo‘yicha past darajaga ega bo‘lib, u asosan ichki bozor ehtiyojlarini qondirishga yo‘naltirilgan va global integratsiya jarayonlarida cheklangan rol o‘ynaydi. Bilimga asoslangan xizmatlar modeli past savdo va mehnat intensivligiga ega bo‘lsa-da, yuqori bilim intensivligi orqali yuqori qo‘shilgan qiymat yaratish imkoniyatini beradi va bu model ko‘proq rivojlangan iqtisodiyotlarda keng qo‘llaniladi. Bilimga asoslangan tovarlar modeli esa yuqori savdo va yuqori bilim intensivligi bilan ajralib turib, innovatsion mahsulotlar ishlab chiqarish orqali global bozorlarda yuqori daromadlilikni ta’minlaydi. Ushbu modellarning o‘zaro solishtirilishi shuni ko‘rsatadiki, iqtisodiy rivojlanish darajasi oshgani sari bilim intensivligi yuqori bo‘lgan modellarga o‘tish strategik ustuvor yo‘nalishga aylanadi. Shu nuqtai nazardan, rivojlanayotgan mamlakatlar uchun mehnatga asoslangan modellardan bilimga asoslangan modellarga bosqichma-bosqich transformatsiya qilish zarurati yuzaga keladi.

Bugungi kunda kichik va o‘rta biznes subyektlarini rivojlantirishda

[49] Foreign Direct Investment and Global Value Chains // The World bank Group, 2021. – P. 33

qo‘shilgan qiymatni oshirish yo‘nalishlari, avvalo, ishlab chiqarish jarayonlariga zamonaviy innovatsion texnologiyalarni joriy etish orqali mahsulot va xizmatlar sifatini sezilarli darajada yaxshilashni nazarda tutadi. Raqamli transformatsiya jarayonlarini jadallashtirish, jumladan, elektron tijorat platformalari va avtomatlashtirilgan boshqaruv tizimlaridan foydalanish orqali korxonalarning operatsion samaradorligini oshirish muhim yo‘nalishlardan biri hisoblanadi. Qo‘shilgan qiymatni oshirishda xomashyoni chuqur qayta ishlash va yarim tayyor mahsulotlar o‘rniga tayyor mahsulotlar ishlab chiqarishga o‘tish strategik ahamiyat kasb etadi. Bunda ilmiy-tadqiqot va tajriba-konstruktorlik ishlarini rivojlantirish orqali yangi innovatsion mahsulotlar yaratish va ularni tijoratlashtirish jarayonlari ustuvor yo‘nalish sifatida qaraladi. Kichik va o‘rta biznes subyektlari uchun brending va marketing strategiyalarini takomillashtirish ham qo‘shilgan qiymatni oshirishning muhim vositasi bo‘lib, u mahsulotlarning bozor qiymatini oshirishga xizmat qiladi.

Yuqorida keltirilgan jihatlar asosida xulosa qilish mumkinki, kichik va o‘rta biznes subyektlarini barqaror rivojlantirishda qo‘shilgan qiymatni oshirish strategik ustuvor yo‘nalish sifatida namoyon bo‘lib, u nafaqat korxona darajasida rentabellik va samaradorlikni ta’minlaydi, balki butun iqtisodiyotning tarkibiy jihatdan transformatsiyasiga ham xizmat qiladi. Ayniqsa, global qo‘shilgan qiymat zanjiri modellari kontekstida qaralganda mehnat va xomashyo asosidagi past qiymatli segmentlardan bilim va innovatsiyaga asoslangan yuqori qiymatli segmentlarga o‘tish zarurati yanada yaqqol namoyon bo‘ladi. Shu sababli kichik va o‘rta biznes subyektlarini rivojlantirish jarayonida qo‘shilgan qiymatni oshirishga e’tibor qaratish lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Ailin Kang, Xin Tian, Yiling Xiong, Ludi Liu. Global value chains for the Belt and Road countries: Two-thirds of CO2 emissions while one-third of the value added. // Resources, Conservation and Recycling, Volume 218, 15 May 2025.

2. Foreign Direct Investment and Global Value Chains // The World bank Group, 2021. – P. 33

KICHIK VA O‘RTA BIZNES SUBYEKTLARINI KREDITLASHDA MUAMMOLI KREDITLARNI ERTA ANIQLASH VA MONITORING QILISH TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISH ORQALI KAMBAG‘ALLIKNI QISQARTIRISH VA AHOLI BANDLIGINI TA’MINLASHDA TIJORAT BANKLARINING O‘RNI

Muallif: ***Olimova Qizlarxon To‘ra qizi***
Lavozimi: Menejer
Ilmiy darajasi: Mustaqil ilmiy izlanuvchi (PhD)
Ish joyi: “Mikrokreditbank” ATB
Telefon: +998 97 421-08-86
Email: qizlarxonolimova13@gmail.com

Annotatsiya. *Ushbu maqolamda O‘zbekiston Respublikasida faoliyat yuritayotgan tijorat banklari kredit portfelida muammoli kreditlar darajasi, ularning kichik va o‘rta biznes hamda past daromadli aholi qatlamiga ta’siri statistik ma’lumotlarga asoslangan holda tahlil qilinadi. Shuningdek, muammoli kreditlarni erta aniqlash va monitoring qilish tizimini takomillashtirish orqali kreditlash samaradorligini oshirish, bu orqali kambag‘allikni qisqartirish va aholi bandligini ta’minlash mexanizmlari ilmiy asoslab beriladi.*

Kalit so‘zlar: *muammoli kreditlar (NPL), kichik va o‘rta biznes, kredit portfeli sifati, monitoring, kambag‘allik, bandlik, tijorat banklari*

So‘nggi yillarda O‘zbekiston Respublikasi bank tizimida kreditlash hajmining jadal sur’atlarda oshishi kuzatilmoqda. Markaziy bank ma’lumotlariga ko‘ra, 2025 yil holatiga tijorat banklari kredit portfeli 595,3 trln. so‘mni tashkil etgan bo‘lib, muammoli kreditlar hajmi 20,5 trln so‘mni yoki jami portfelning 3,5 foizini tashkil etgan.

Mazkur ko‘rsatkichlar kredit portfeli sifatini ta’minlash masalasi muhim ahamiyat kasb etayotganini ko‘rsatadi. Ayniqsa, kichik va o‘rta biznes subyektlarini kreditlash hajmining ortishi bilan birga ushbu segmentda muammoli kreditlar ulushi ham oshib borayotgani kuzatilmoqda.

Muammoli kreditlar bank tizimida moliyaviy resurslarning samarali aylanishiga to‘sqinlik qilib, ularning ortishi natijasida banklar tomonidan yangi kredit mahsulotlarini ishlab chiqish, keng ko‘lamda kredit mablag‘larini ajratish imkoniyatlarini cheklaydi.

Kichik va o‘rta biznesni kreditlash hamda mikroqarzlar segmenti bank kredit portfelining muhim va raqobatbardosh qismini tashkil etadi. Shu bilan birga, aynan ushbu segmentlarda muammoli kreditlar darajasining nisbatan yuqoriligi tendensiyasi mavjud.

Markaziy bank ma’lumotlariga ko‘ra:

- Tijorat banklarida umumiy NPL darajasi: **3,5%**
- Jumaladan, mikroqarzlar segmentida: **4,4%**

Bu esa quyidagilarni ko‘rsatadi:

- past daromadli aholi qatlamida kredit risklari yuqori darajada;

- kichik biznes kreditlari boshqa mahsulotlar bilan taqqoslaganda sifat darajasi jihatidan zaifroq.

1-jadval

Tahliliy jadval (segment kesimida)

Ko‘rsatkich	Umumiy portfel	Mikroqarzlar (past daromad qatlami)
Kredit hajmi	595,3 trln so‘m	yuqori ulush
NPL darajasi	3,5%	4,4%
Risk darajasi	o‘rtacha	yuqori

Xulosa: muammoli kreditlarning asosiy og‘irligi aynan past daromadli segmentda jamlanganligini ko‘rishimiz mumkin.

Muammoli kreditlar o‘z navbatida quyidagi zanjir orqali kambag‘allikka ta’sir qiladi:

NPL oshadi → bank kreditlashni qisqartiradi yoki ba’zi hollarda muayyan muddatga aktiv operatsiyalarning amalga oshirilishini to‘xtatadi → kichik biznes moliyalashtirilmaydi → ish o‘rinlari kamayadi, yangi ish o‘rinlari yaratilmaydi → aholi va biznes subyektlarining daromadi pasayadi → kambag‘allik darajasi oshadi

Bu sabab-oqibat bog‘liqligi iqtisodiy modellarda ham tasdiqlangan bo‘lib, kreditlash hajmi va aholi bandligi o‘rtasida to‘g‘ridan-to‘g‘ri bog‘liqlik mavjudligini ko‘rsatadi.

Muammoli kreditlarni kamaytirishda asosiy omil sifatida ularni erta aniqlash mexanizmini takomillashtirish ko‘zda tutiladi.

Bunda amaliy jihatdan quyidagi samarali mexanizmlarni ko‘rib chiqishimiz mumkin:

- mijoz pul oqimini doimiy ravishda monitoring qilish;
- to‘lov grafigidan kechikishlarni real vaqt rejimida aniqlash va belgilangan tartibda darxol chora ko‘rish;
- kredit segmentatsiyasini yanada takomillashtirish;
- restrukturizatsiya mexanizmlaridan doimiy ravishda foydalanish.

Kichik va o‘rta biznes subyektlarini kreditlashda muammoli kreditlarni erta aniqlash va monitoring qilish tizimini takomillashtirish orqali kambag‘allikni qisqartirish va aholi bandligini ta’minlashda tijorat banklarining rolini kuchaytirishda quyidagi xulosa va ilmiy-amaliy takliflarga e’tibor qaratish maqsadga muvofiq:

1. Tijorat banklarida kichik biznes subyektlari uchun ajratiladigan kreditlar bo‘yicha alohida monitoring tizimini joriy etish zarur;
2. Mikroqarzlar segmenti uchun soddalashtirilgan, ammo doimiy ravishda faol holatda ishlaydigan monitoring mexanizmlarini ishlab chiqish lozim;
3. Kredit portfelini segmentlar kesimida boshqarish orqali muammoli kreditlarni kamaytirish mumkin;
4. Muammoli kreditlarni erta aniqlash tizimining joriy etilishi kredit yo‘qotishlarini kamaytiradi, kredit portfelida muammoli kreditlarning salmog‘ini

kamaytiradi va yangi mijozlarga turli yo‘nalishlarda kredit ajratish hajmini oshiradi;

5. Kreditlash hajmining oshishi o‘z navbatida kichik biznes subyektlarining rivojlanishiga, bu orqali esa:

- yangi ish o‘rinlari yaratilishida;
- aholi daromadlarining oshishida;
- kambag‘allik darajasining qisqarishida xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati

1. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki (2024–2025) https://cbu.uz
2. O‘zbekiston bank tizimi statistikasi (NPL data) https://cbu.uz/en/statistics/bankstats
3. IMF – Global Financial Stability Report (2023–2024) https://www.imf.org/en/Publications/GFSR
4. World Bank – Financial Sector Datahttps://www.worldbank.org
5. Asian Development Bank – Nonperforming Loans Watch (2025) https://www.adb.org
6. Ozili, P.K. (2025) – Non-Performing Loans Researchhttps://papers.ssrn.com
7. MDPI Journal (2025) – NPL impact studyhttps://www.mdpi.com

TIJORAT BANKLARINING INVESTITSION FAOLIYATINI TAKOMILLASHTIRISH YO'LLAR

Abiyev Davron Ilhomovich
Samarqand iqtisodiyot va servis insituti,
“Bank ishi” kafedrasi dotsenti v.b., PhD
Zuxro Xasanova
Samarqand iqtisodiyot va servis instituti talabasi

Annotatsiya: *Tijorat banklarining investitsion faoliyatini takomillashtirish yo'llari, bank tizimining rivojlanishi va iqtisodiy barqarorlikni ta'minlashda muhim ahamiyatga ega. Ushbu maqolada, banklarning investitsion faoliyatini yaxshilashning asosiy yo'nalishlari tahlil qilinadi.*

Kalit so’zlar: *tijorat banklari, investitsion faoliyat, takomillashtirish, iqtisodiy rivojlanish.*

Kirish. Tijorat banklarining investitsion faoliyati iqtisodiyotning barqaror rivojlanishida muhim rol o'ynaydi. Ushbu faoliyat, asosan, moliyaviy resurslarni to'plash va ularni samarali investitsiyalarga yo'naltirish orqali amalga oshiriladi. Tijorat banklari, o'z mijozlaridan yig'ilgan depozitlarni turli sohalarga, jumladan, sanoat, qishloq xo'jaligi va infratuzilma loyihalariga investitsiya qilish orqali iqtisodiy o'sishni rag'batlantiradi. Bu jarayon nafaqat banklarning o'z daromadlarini oshirishiga, balki iqtisodiyotning real sektori uchun zarur bo'lgan kapital ta'minotini ham ta'minlaydi.

Investitsion faoliyat orqali tijorat banklari iqtisodiyotda likvidlikni saqlash va moliyaviy barqarorlikni ta'minlashga xizmat qiladi. Ushbu faoliyat, shuningdek, yangi ish o'rinlarini yaratish va innovatsiyalarni qo'llab-quvvatlash uchun zarur bo'lgan moliyaviy resurslarni taqdim etadi. Tijorat banklari o'z investitsiyalari orqali iqtisodiy rivojlanishning turli yo'nalishlarini qo'llab-quvvatlaydi, bu esa mamlakatning umumiy iqtisodiy salohiyatini oshirishga yordam beradi. Shunday qilib, tijorat banklarining investitsion faoliyati iqtisodiyotning barqaror va uzluksiz rivojlanishini ta'minlashda muhim ahamiyatga ega. Tijorat banklarining investitsion faoliyati iqtisodiyotning muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Ular moliyaviy resurslarni to'plash va taqsimlash orqali ishlab chiqarish jarayonlarini rag'batlantiradi. Banklar investitsiyalarni amalga oshirish orqali yangi texnologiyalarni joriy etish, infratuzilmani rivojlantirish va ish o'rinlari yaratishga yordam beradi. Ushbu faoliyat iqtisodiy barqarorlikni ta'minlash, raqobatbardoshlikni oshirish va jamiyatning umumiy farovonligini yaxshilashga xizmat qiladi. Shuning uchun tijorat banklarining investitsion faoliyati mamlakat iqtisodiyotida muhim rol o'ynaydi.

Tijorat banklarining investitsion faoliyatini tahlil qilish. Hozirgi kunda tijorat banklarining investitsion faoliyati iqtisodiy taraqqiyotning muhim tarkibiy qismi sifatida ko'rib chiqiladi. Banklar o'z resurslarini samarali taqsimlash orqali iqtisodiy o'sishni ta'minlaydi, shu bilan birga, investitsion faoliyat orqali yangi imkoniyatlarni yaratadi. Biroq, tijorat banklari bir qator muammolar bilan yuzma-yuz kelmoqda. Ular orasida risklarni boshqarish, investitsiya portfelining diversifikatsiyasi va global iqtisodiy o'zgarishlarga moslashish qiyinlishuvi mavjud. Shuningdek, mahalliy bozor sharoitlari, qonunchilikdagi o'zgarishlar va raqobat darajasining oshishi banklarning investitsion strategiyalarini qayta ko'rib chiqishga majbur etmoqda. Tijorat banklarining investitsion faoliyatini rivojlantirish uchun innovatsion texnologiyalarni joriy etish, moliyaviy bilimlarni oshirish va xalqaro tajribalarni o'rganish muhim ahamiyatga ega. Bunday yondashuvlar banklarning raqobatbardoshligini oshirish va investitsion faoliyatini kengaytirishga yordam beradi. Shu bilan birga, tijorat banklari o'z mijozlariga sifatli xizmat ko'rsatish va investitsiya imkoniyatlarini taklif etish orqali iqtisodiy barqarorlikni ta'minlashda davom etishi zarur. Bu jarayonlar mamlakat iqtisodiyotining barqaror rivojlanishiga hissa qo'shadi. Hozirgi kunda tijorat banklarining investitsion faoliyati mamlakat iqtisodiyotining muhim tarkibiy qismlaridan biriga aylangan. Ushbu faoliyatning holati, asosan, moliyaviy resurslarning samarali taqsimlanishi va investitsiya strategiyalarining muvaffaqiyatiga bog'liq. Biroq, banklar ko'plab muammolarga duch kelmoqda, jumladan, yuqori risklar, raqobatning kuchayishi va iqtisodiy beqarorlik. Shu bilan birga, yangi texnologiyalardan foydalanish va diversifikatsiya orqali banklar o'z investitsion faoliyatlarini yanada kengaytirish imkoniyatlariga ega. Bu jarayonlar tijorat banklarining barqarorligini oshirishga xizmat qiladi.

Investitsion strategiyalarni ishlab chiqish. Tijorat banklari uchun samarali investitsion strategiyalarni ishlab chiqish va amalga oshirish jarayoni bir nechta muhim jihatlarni o'z ichiga oladi. Avvalambor, banklar o'zlarining investitsion maqsadlarini aniqlashlari kerak. Bu maqsadlar, odatda, rentabellik, xavfsizlik va

likvidlik kabi omillarni hisobga olgan holda belgilanishi lozim. Keyinchalik, banklar investitsion portfelni shakllantirishda diversifikatsiya prinsipini qo'llashlari muhimdir. Diversifikatsiya orqali banklar risklarni kamaytirish va turli sohalarga investitsiya qilish imkoniyatini oshirishlari mumkin. Shuningdek, banklar bozor tahlilini amalga oshirish orqali investitsion imkoniyatlarni aniqlashlari zarur. Raqobatbardosh tahlil va iqtisodiy sharoitlarni o'rganish orqali, banklar eng maqbul investitsiyalarni tanlash imkoniyatiga ega bo'ladi. Yana bir muhim jihat, texnologik innovatsiyalarni joriy etishdir. Raqamli texnologiyalar va ma'lumotlarni tahlil qilish vositalari banklarga investitsion jarayonlarni optimallashtirishda yordam beradi. Natijada, samarali investitsion strategiyalarni ishlab chiqish va amalga oshirish tijorat banklarining o'sishi va barqarorligini ta'minlashda muhim ahamiyatga ega. Tijorat banklari uchun samarali investitsion strategiyalarni ishlab chiqish jarayonida bozor tendentsiyalarini, iqtisodiy sharoitlarni va mijozlar ehtiyojlarini chuqur tahlil qilish zarur. Bunday strategiyalar, birinchidan, diversifikatsiya orqali risklarni kamaytirish, ikkinchidan, yangi investitsiya imkoniyatlarini aniqlash va uchinchidan, mavjud aktivlarni samarali boshqarish orqali amalga oshirilishi kerak. Shuningdek, innovatsion mahsulotlar va xizmatlar taklif etish, raqobatchilar bilan solishtirganda ustunlik yaratish imkonini beradi. Tahlil va rejalashtirish jarayonlari davomida banklar o'z maqsadlarini aniq belgilab, ularni amalga oshirish uchun zarur resurslarni ajratishi lozim.

Risklarni boshqarish. Investitsion faoliyatda yuzaga keladigan risklarni aniqlash va boshqarish usullari muhim ahamiyatga ega. Risklarni boshqarish jarayoni investitsiya strategiyasining muvaffaqiyatini belgilovchi asosiy omillardan biridir. Risklarni aniqlash jarayoni turli xil usullarni o'z ichiga oladi, masalan, statistik tahlil, bozor tendentsiyalarini o'rganish va tarixiy ma'lumotlarga asoslangan prognozlar. Ushbu jarayon davomida investitsiya portfelidagi har bir aktivning risk darajasi baholanadi va ularning o'zaro ta'siri o'rganiladi. Bundan tashqari, risklarni boshqarishning samarali usullari, masalan, diversifikatsiya, sug'urta va hedj qilish kabi strategiyalarni qo'llash orqali investitsiyalarning xavfini kamaytirish mumkin. Diversifikatsiya orqali investitsiya portfeli turli sohalar va aktivlar bo'yicha tarqatilib, risklarni kamaytirishga yordam beradi. Sug'urta esa kutilmagan holatlar yuzaga kelganda moliyaviy yo'qotishlarni kamaytiradi. Hedj qilish esa valyuta va narxlar o'zgarishlariga qarshi himoya vositasi sifatida xizmat qiladi. Natijada, investitsion faoliyatda risklarni aniqlash va boshqarish, muvaffaqiyatli strategiyalarni ishlab chiqish va amalga oshirish jarayonida muhim ahamiyatga ega bo'lgan kompleks faoliyatdir. Bu jarayonlar investorlarning moliyaviy barqarorligini ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Investitsion faoliyatda risklarni aniqlash va boshqarish usullari, investorlarning qaror qabul qilish jarayonida muhim ahamiyatga ega. Risklarni tahlil qilish, potentsial xavflarni oldindan ko'rish va ularni minimallashtirish imkonini beradi. Bunday yondashuv, investitsiyalarni diversifikatsiya qilish, bozor sharoitlarini o'rganish va strategik rejalashtirish orqali amalga oshiriladi. Shuningdek, risklarni boshqarish jarayonida yuqori darajadagi ma'lumotlar tahlili va prognozlash metodlaridan

foydalanish investorlarning muvaffaqiyatini oshirishda muhim ahamiyatga ega.

Innovatsion yondashuvlar. Tijorat banklarining investitsion faoliyatini takomillashtirishda innovatsion texnologiyalar va yondashuvlarning roli beqiyosdir. Innovatsion texnologiyalar, xususan, moliyaviy texnologiyalar (fintech) banklarning xizmatlarini yanada samarali va tezkor tarzda taqdim etish imkonini beradi. Masofaviy xizmatlar, mobil ilovalar va sun'iy intellekt asosida ishlab chiqilgan tahlil vositalari orqali banklar mijozlarga individual yondashuvni ta'minlaydi va investitsion qarorlarni qabul qilish jarayonini soddalashtiradi. Shu bilan birga, innovatsion yondashuvlar orqali banklar o'zlarining investitsion portfellarini optimallashtirish va yangi imkoniyatlarni ochish imkoniyatiga ega bo'lishadi. Bunga misol sifatida, blockchain texnologiyasidan foydalanish orqali operatsion jarayonlarni tezlashtirish va xavfsizlikni oshirish mumkin. Bunday innovatsiyalar, shuningdek, banklarning raqobatbardoshligini kuchaytiradi va mijozlar uchun qo'shimcha qiymat yaratadi. Natijada, tijorat banklari investitsion faoliyatlarini yanada samarali olib borish imkoniyatiga ega bo'lishadi, bu esa iqtisodiy o'sishga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli, innovatsion texnologiyalar va yondashuvlar tijorat banklarining strategik rivojlanishida muhim ahamiyatga ega bo'lib, kelajakda ularning faoliyatini yanada takomillashtirishda asosiy omil sifatida xizmat qiladi. Tijorat banklarining investitsion faoliyatini takomillashtirishda innovatsion texnologiyalar va yondashuvlar muhim rol o'ynaydi. Ushbu texnologiyalar, masalan, sun'iy intellekt va katta ma'lumotlar tahlili, banklar uchun yangi imkoniyatlar yaratadi. Ular mijozlar bilan aloqalarni yaxshilash, risklarni aniqlash va investitsiyalarning samaradorligini oshirishda qo'llaniladi. Natijada, banklar o'z strategiyalarini qayta ko'rib chiqish va raqobatbardoshligini oshirish imkoniyatiga ega bo'ladi, bu esa moliyaviy barqarorlikni ta'minlaydi.

Xalqaro tajribalar. Dunyo bo'ylab muvaffaqiyatli tijorat banklarining investitsion faoliyati ko'plab qiziqarli tajribalarni o'z ichiga oladi. Masalan, rivojlangan mamlakatlardagi banklar ko'p hollarda innovatsion texnologiyalarni joriy etish orqali investitsiya jarayonlarini optimallashtirishga erishganlar. Ular sun'iy intellekt va katta ma'lumotlarni tahlil qilish vositalaridan foydalangan holda, investitsiya imkoniyatlarini yanada chuqurroq o'rganish va risklarni kamaytirish imkoniyatiga ega bo'lishgan. O'zbekistonda esa bunday tajribalar tatbiq etilishi bank sektorining rivojlanishiga katta hissa qo'shishi mumkin. Mamlakatimizda moliya va iqtisodiyot sohasidagi bilimlarni oshirish, shuningdek, xalqaro tajribalarni o'rganish orqali, O'zbekistonning tijorat banklari o'z investitsion strategiyalarini yangilash va raqobatbardoshligini oshirish imkoniyatiga ega bo'ladi. Shuningdek, xalqaro banklar bilan hamkorlik o'rnatish, tajribalarni almashish va innovatsion g'oyalarni joriy etish orqali O'zbekiston banklari xalqaro moliya bozorida o'z o'rnini mustahkamlashlari mumkin. Bu jarayonlar, o'z navbatida, mamlakat iqtisodiyotining barqaror o'sishiga va investitsiyalarning samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Dunyo bo'ylab muvaffaqiyatli tijorat banklarining investitsion faoliyatlari, ayniqsa, diversifikatsiya va risklarni boshqarish bo'yicha qiziqarli tajribalar taklif etadi. Bunday banklar, investitsiya strategiyalarini ishlab chiqishda innovatsion

yondashuvlar va zamonaviy texnologiyalarni qo'llash orqali yuqori rentabellikka erishgan. O'zbekiston uchun bunday tajribalarni tatbiq etish, mahalliy banklarning raqobatbardoshligini oshirish va xalqaro standartlarga mos kelishini ta'minlash imkonini beradi. Shuningdek, global moliya tizimidagi o'zgarishlarga moslashish va yangi imkoniyatlardan foydalanish orqali mamlakatning moliyaviy barqarorligini ta'minlash muhimdir.

Tavsiya va xulosalar. Tijorat banklarining investitsion faoliyatini takomillashtirish uchun bir qator tavsiyalar berish mumkin. Avvalo, banklar o'z investitsion strategiyalarini yanada diversifikatsiya qilishlari zarur. Bu, nafaqat risklarni kamaytirish, balki yangi daromad manbalarini yaratish imkonini beradi. Shuningdek, banklar o'z mijozlariga individual yondashuvni kuchaytirishlari lozim, bu esa mijozlar ehtiyojlarini yaxshiroq anglash va ularga mos xizmatlar taklif etish imkonini beradi. Innovatsion texnologiyalarni joriy etish ham muhim ahamiyatga ega. Banklar raqamli xizmatlarni kengaytirish orqali xarajatlarni kamaytirish va mijozlar bazasini kengaytirishlari mumkin. Shuningdek, investitsiyalarning samaradorligini oshirish maqsadida, banklar o'zlarining risk boshqaruvi tizimlarini takomillashtirishlari kerak. Bu, investitsion portfelning barqarorligini ta'minlashga yordam beradi. Umuman olganda, tijorat banklari o'z faoliyatlarini global tendentsiyalar va o'zgarishlarga moslashtirib, yangilanish va innovatsiyalarni joriy etish orqali o'z investitsion faoliyatlarini yanada samarali amalga oshirishlari lozim. Bu, nafaqat banklarning o'z raqobatbardoshligini oshiradi, balki mamlakat iqtisodiyotining barqaror rivojlanishiga ham xizmat qiladi. Tijorat banklarining investitsion faoliyatini takomillashtirish uchun quyidagi tavsiyalarni amalga oshirish zarur. Avvalo, banklar raqamli texnologiyalarni kengaytirib, mijozlarga xizmat ko'rsatishni yanada sifatli va tezkor qilishlari lozim. Shuningdek, diversifikatsiya strategiyalarini joriy etish orqali turli sohalarga investitsiyalarni yo'naltirish, risklarni kamaytirish imkonini beradi. Moliya bozoridagi o'zgarishlarni chuqur tahlil qilish va ilg'or investitsiya vositalarini qo'llash ham muhim ahamiyatga ega. Ushbu chora-tadbirlar banklarning barqarorligini ta'minlab, iqtisodiy o'sishga hissa qo'shadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati

1. O'zbekiston Respublikasi Markaziy Banki. (2022). Tijorat banklari faoliyatini tahlil qilish.

2. Karimov, I. (2020). Iqtisodiy rivojlanish va bank tizimi. Tashkent: Iqtisodiyot nashriyoti.

3. Akramov, A. (2021). Banklar va investitsiyalar. Tashkent: O'zbekiston iqtisodiyoti.

4. Murodov, S. (2023). Innovatsion bank faoliyati: nazariy va amaliy jihatlar. Tashkent: O'zbekiston ilmiy nashrlari.

5. Abdullayev, B. (2022). Tijorat banklarining investitsion faoliyati: muammolar va yechimlar. Tashkent: Iqtisodiy tadqiqotlar instituti.

6. World Bank. (2021). Global Economic Prospects: Investment Trends.

7. International Monetary Fund. (2022). Financial Stability Report.

IJTIMOIY SUG‘URTA TIZIMINING IQTISODIY MOHIYATI VA UNING AHOLI TURMUSH FAROVONLIGIGA TA’SIRI

Javlieyev Nuriddin Bektemir o’g’li
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti
Iqtisodiyot va menejment kafedrasi kata o’qituvchisi, PhD
n.javliev@tsue.uz

Annotatsiya: *Mazkur tadqiqotda ijtimoiy sug‘urta tizimining iqtisodiy mohiyati nazariy jihatdan tahlil qilinadi hamda uning aholining turmush farovonligiga ko‘rsatadigan ta’siri ko‘rib chiqiladi. Ijtimoiy sug‘urta iqtisodiyotda ijtimoiy xavf-xatarlarni taqsimlash, daromadlarni qayta taqsimlash va inson kapitalini saqlash mexanizmi sifatida qaraladi. Jahon tajribasi va O‘zbekiston Respublikasida 2026-yildan joriy etilgan Davlat ijtimoiy sug‘urta tizimi misolida tizimning makroiqtisodiy barqarorlikka qo‘shayotgan hissasi, kambag‘allikni qisqartirish va ijtimoiy adolatni ta’minlash masalalari yoritilgan. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, ijtimoiy sug‘urta nafaqat ijtimoiy himoya vositasi, balki iqtisodiy o‘sishning muhim omili hisoblanadi.*

Kalit so‘zlar*: aholi turmush farovonligi, iqtisodiy mohiyat, o‘lchov usullari, ijtimoiy sug‘urta, daromad, ijtimoiy himoya.*

Kirish: Zamonaviy bozor iqtisodiyoti sharoitida ijtimoiy sug‘urta tizimi jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy barqarorligini ta’minlashning asosiy institutlaridan biri hisoblanadi. Ijtimoiy sug‘urta mehnatga layoqatli aholining majburiy hissasi hisobiga pensiya, vaqtincha mehnatga layoqatsizlik, homiladorlik va tug‘ish, ishsizlik kabi ijtimoiy xavf-xatarlardan himoya qilish mexanizmidir[50]. Bu tizim nafaqat fuqarolarning daromad yo‘qotish xavfini kamaytiradi, balki iqtisodiyotning makrodarajasida iste’mol barqarorligini oshiradi, inson kapitalini takror ishlab chiqarishni rag‘batlantiradi va ijtimoiy tengsizlikni yumshatadi.

O‘zbekiston Respublikasida ijtimoiy himoya strategiyasi doirasida 2026-yildan boshlab Davlat ijtimoiy sug‘urta tizimi to‘liq joriy etilgan bo‘lib, nafaqalar Davlat ijtimoiy sug‘urta jamg‘armasi orqali amalga oshirilmoqda. Mazkur islohot aholini kasallik, homiladorlik, ishsizlik kabi holatlarda daromadsiz qolishdan himoyalash, ijtimoiy adolatni ta’minlash va kambag‘allik xavfini kamaytirishga qaratilgan. Ushbu maqolada ijtimoiy sug‘urta tizimining iqtisodiy mohiyati va uning aholi turmush farovonligiga ta’siri ilmiy-nazariy va amaliy jihatdan o‘rganiladi.

Iqtisodiy nuqtai nazardan **ijtimoiy sug‘urta** tizimi quyidagi asosiy funksiyalarni bajaradi, ular ijtimoiy-iqtisodiy munosabatlarning barqarorligini ta’minlash va inson kapitalini takror ishlab chiqarish jarayonida muhim rol o‘ynaydi:

[50] Abduturapova, Dildora. (2023). SUG‘URTA MUNOSABATLARINI TAKOMILLASHTIRISHNING ISTIQBOLLARI. YASHIL IQTISODIYOT VA TARAQQIYOT. 1. 221-230. 10.55439/GED/vol1_iss10/a41.

1. **Himoya funksiyasi** — fuqarolarni ijtimoiy xavf-xatarlarning salbiy oqibatlaridan himoya qilish orqali ularning daromadlarini barqarorlashtiradi. Ushbu funksiya orqali shaxslarning iqtisodiy xavfsizligi kafolatlanadi, iste'mol darajasi saqlanib qoladi va ijtimoiy beqarorlikning oldini olinadi. Natijada, aholining turmush sifati pasayishining oldini olish va mehnat resurslarining uzluksiz ishtirokini ta'minlashga erishiladi.

2. **Qayta taqsimlash funksiyasi** — yuqori daromadli qatlamlardan past daromadli va ijtimoiy himoyaga muhtoj qatlamlarga resurslarni qayta taqsimlash orqali ijtimoiy tenglik darajasini oshiradi. Bu funksiya progressiv soliq va sug'urta badallari mexanizmlari asosida amalga oshirilib, jamiyatdagi daromadlar tafovutini yumshatadi, ijtimoiy adolatni ta'minlaydi va iqtisodiy o'sishning inklyuziv xususiyatini kuchaytiradi.

3. **Jamg'arish va investitsiya funksiyasi** — sug'urta badallaridan shakllangan jamg'arma mablag'larini iqtisodiyotning real sektoriga (infratuzilma, ishlab chiqarish va inson kapitaliga) yo'naltirish orqali makroiqtisodiy o'sishga hissa qo'shadi. Ushbu funksiya nafaqat kelajakdagi ijtimoiy to'lovlarni moliyalashtirishni ta'minlaydi, balki kapital aylanishini tezlashtirib, investitsiya resurslarini ko'paytiradi va mamlakatning umumiy iqtisodiy potensialini oshiradi.

4. **Profilaktika funksiyasi** — sog'lom turmush tarzi, mehnat muhofazasi, kasbiy kasalliklarning oldini olish va xavfsizlik choralarini rag'batlantirish orqali ijtimoiy xarajatlarning oldini oladi hamda ularni minimallashtiradi. Bu funksiya orqali ijtimoiy sug'urta tizimi faqat zararni qoplash bilan cheklanmay, balki xavf-xatarlarning yuzaga kelish ehtimolini kamaytirishga xizmat qiladi, natijada davlat va jamiyatning umumiy iqtisodiy yukini yengillashtiradi.

Ushbu funksiyalar bir-biri bilan chambarchas bog'liq bo'lib, ijtimoiy sug'urta tizimini nafaqat ijtimoiy himoya vositasi, balki iqtisodiy rivojlanishning muhim makroiqtisodiy regulyatori sifatida namoyon etadi. Ularning samarali amalga oshirilishi aholining farovonligini oshirish, inson kapitalini rivojlantirish va iqtisodiy barqarorlikni ta'minlashga xizmat qiladi.

Jahon tajribasida ijtimoiy sug'urta tizimining tashkil etilishi va rivojlanishida ikki asosiy model shakllangan bo'lib, ular ijtimoiy-iqtisodiy munosabatlarning turli falsafalariga asoslanadi va turli mamlakatlarda ijtimoiy himoya mexanizmlarini belgilaydi:

Bismark modeli— bu model mehnatga layoqatli aholiga yo'naltirilgan bo'lib, ijtimoiy sug'urta badallarining ish haqi darajasiga bog'liqligiga asoslanadi. Otto fon Bismark tomonidan XIX asr oxirida Germaniyada joriy etilgan ushbu tizimda sug'urta badallari ish beruvchi va xodim tomonidan birgalikda to'lanadi, nafaqalar va kompensatsiyalar esa oldingi daromad darajasiga mutanosib ravishda belgilanadi. Natijada, model daromadni saqlash tamoyiliga asoslanib, mehnat faoliyatidagi daromad standartini ta'minlashga xizmat qiladi. Bu model Germaniya, Fransiya, Belgiya, Niderlandiya, Yaponiya va boshqa bir qator mamlakatlarda keng tarqalgan bo'lib, korporativizm va ijtimoiy sheriklik tamoyillarini aks ettiradi. Unda qayta taqsimlash darajasi nisbatan past bo'lib, asosiy e'tibor individual hissaga va mehnat bozoridagi barqarorlikka qaratiladi.

Beverij modeli— bu model aholining barcha qatlamlarini qamrab oladi va

minimal daromad kafolati tamoyiliga asoslanadi. Uilyam Beverijning 1942-yildagi mashhur hisoboti asosida Buyuk Britaniyada joriy etilgan ushbu tizimda moliyalashtirish asosan umumiy soliqlar hisobiga amalga oshiriladi, nafaqalar va yordamlar esa yagona stavkada belgilanadi. Model ijtimoiy tenglik va fuqarolik huquqlarini ta’minlashga qaratilgan bo‘lib, “besh gigant” (muhtojlik, kasallik, nodonlik, ifloslik va bekorchilik)ga qarshi kurashni maqsad qiladi. U Buyuk Britaniya, Skandinaviya mamlakatlari va ba’zi boshqa davlatlarda asosiy o‘rin tutadi. Bu yerda kuchli qayta taqsimlash mexanizmi mavjud bo‘lib, davlatning ijtimoiy himoyadagi roli ustuvorlik qiladi va aholining eng zaif qatlamlarini kafolatli himoya qilishga xizmat qiladi.

Ushbu ikki model o‘rtasidagi asosiy farq moliyalashtirish manbalarida, qamrov doirasida va nafaqa miqdorini belgilashda namoyon bo‘ladi. Bismark modeli samaradorlik va individual javobgarlikka, Beverij modeli esa tenglik va universal adolatga ko‘proq e’tibor qaratadi. Zamonaviy sharoitda ko‘plab mamlakatlar bu ikki modelning gibrid shakllarini qo‘llaydi, bu esa iqtisodiy va demografik o‘zgarishlarga moslashuvchanlikni ta’minlaydi.

Ijtimoiy sug‘urta tizimi aholining turmush farovonligini oshirishda muhim rol o‘ynaydi va bu ta’sir bevosita hamda bilvosita mexanizmlar orqali amalga oshiriladi. Ushbu ta’sirlar iqtisodiy barqarorlikni ta’minlash, ijtimoiy tenglikni kuchaytirish va inson kapitalini rivojlantirishning strategik vositasi sifatida baholanadi.

Bevosita ta’siri daromad yo‘qotish xavfini (qarilik, nogironlik, ishsizlik, kasallik va boshqa mehnatga layoqatsizlik holatlari) sezilarli darajada kamaytirish orqali kambag‘allik darajasini pasaytirishdan iborat. Jahon banki va BMT hisobotlariga ko‘ra, rivojlangan mamlakatlarda ijtimoiy sug‘urta (xususan, nafaqa tizimlari) qarilikdagi kambag‘allikni keskin qisqartiradi. Masalan, ko‘plab tadqiqotlarda pensiya va ijtimoiy to‘lovlar nafaqat qarilikdagi mutlaq kambag‘allikni 50–70 foizgacha kamaytirishi, balki aholining eng zaif qatlamlarida daromad barqarorligini ta’minlashi qayd etilgan. Bu mexanizm orqali shaxslarning iqtisodiy xavfsizligi kafolatlanadi, iste’mol darajasi saqlanib qoladi va oilalar uzoq muddatli moliyaviy qiyinchiliklarga duch kelmaydi.

Bilvosita ta’siri esa quyidagi iqtisodiy va ijtimoiy mexanizmlar orqali namoyon bo‘ladi:

Iste’mol barqarorligi — nafaqa va sug‘urta to‘lovlari oluvchilarning xarid qobiliyatini saqlab qoladi, bu esa ichki bozor talabini barqarorlashtiradi va agregat talabni rag‘batlantirib, makroiqtisodiy o‘sishga hissa qo‘shadi. Natijada, ko‘paytiruvchi effekt (multiplier effect) yuzaga kelib, iqtisodiy faollik kuchayadi.

Ijtimoiy barqarorlik — ijtimoiy adolat va tenglik hissi kuchayishi natijasida jamiyatdagi ijtimoiy keskinliklar va mojarolar kamayadi. Bu esa uzoq muddatli iqtisodiy rivojlanish uchun zarur bo‘lgan siyosiy va ijtimoiy muhitni barqarorlashtiradi.

Inson kapitali rivoji — oilalar daromad barqarorligi tufayli farzandlarining ta’limi, sog‘lig‘i va rivojlanishiga ko‘proq investitsiya qilish imkoniyatiga ega bo‘ladi. Bu jarayon kelajak avlodlarning mehnat unumdorligi va iqtisodiy potensialini oshiradi, shu bilan birga, inson kapitalining takror ishlab

chiqarilishini ta’minlaydi.

Mehnat unumdorligi oshishi — iqtisodiy xavfsizlik hissi ishchi kuchining motivatsiyasi va faolligini kuchaytiradi, kasbiy kasalliklar va stress darajasini pasaytiradi hamda umumiy mehnat unumdorligini yuksaltiradi. Natijada, iqtisodiyotning umumiy samaradorligi oshadi va uzoq muddatli o‘sish potensiali kuchayadi.

Ushbu bevosita va bilvosita ta’sirlar o‘zaro chambarchas bog‘liq bo‘lib, ijtimoiy sug‘urta tizimini nafaqat ijtimoiy himoya vositasi, balki iqtisodiy o‘sishning muhim makroiqtisodiy regulyatori sifatida ko‘rsatadi. Samarali ijtimoiy sug‘urta tizimi aholining farovonligini oshirish bilan birga, iqtisodiy barqarorlik, inklyuziv rivojlanish va inson kapitalini rivojlantirishga xizmat qiladi.Kambag‘allik nisbiy va dinamik tushuncha bo‘lib, u har bir jamiyatning iqtisodiy rivojlanish darajasi, ijtimoiy standartlari va institutsional muhitiga qarab turlicha namoyon bo‘ladi. Shu sababli zamonaviy tadqiqotlarda kambag‘allik nafaqat daromad yetishmasligi, balki ta’lim, sog‘liqni saqlash, uy-joy, oziq-ovqat xavfsizligi va ijtimoiy xizmatlardan foydalanish imkoniyatlarining cheklanganligi bilan ham izohlanadi.

Xususan, multidimensional ko‘p o‘lchovli kambag‘allik konsepsiyasi keng qo‘llanilib, unda inson rivojlanishining turli jihatlari birgalikda baholanadi. Ijtimoiy sug‘urta tizimi iqtisodiy mohiyat jihatidan risklarni taqsimlash va resurslarni qayta taqsimlashning samarali mexanizmi bo‘lib, aholi turmush farovonligini oshirishning strategik vositasidir. O‘zbekistonning yangi ijtimoiy sug‘urta tizimi jahon tajribasini hisobga olgan holda milliy iqtisodiyotning rivojlanishiga muhim hissa qo‘shmoqda. Kelgusida tizimni raqamlashtirish, qamrovni kengaytirish va moliyaviy barqarorligini ta’minlash yo‘nalishidagi islohotlarni davom ettirish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Davlat ijtimoiy sug‘urtasi bo‘yicha to‘lovlarni tayinlash va to‘lash tizimini takomillashtirishga oid chora-tadbirlar to‘g‘risida” 2025-yil 3-noyabrdagi PF-206-son Farmoni

2. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “Aholiga davlat ijtimoiy sug‘urtasi bo‘yicha to‘lovlarni amalga oshirish tizimini takomillashtirishning qo‘shimcha chora-tadbirlari to‘g‘risida” 2025-yil 17-dekabrdagi 796-son qarori

3. O‘zbekiston Respublikasining “Davlat ijtimoiy sug‘urtasi to‘g‘risida” 09.12.2025 yildagi O‘RQ-1101-son Qonuni

4. Sabina Alkire, Ricardo Nogales, Natalie Naïri Quinn, Nicolai Suppa,(2023)On track or not? Projecting the global Multidimensional Poverty Index,Journal of Development Economics,Volume 165.

5. Ravallion, M. (2022). Growth Elasticities of Poverty Reduction. Journal of Income Distribution®, 31(3-4). https://doi.org/10.25071/1874-6322.40545

6. Smith, A. (1994). An inquiry into the nature and causes of the wealth of nations. Венгрия: Random House Publishing Group.

7. Umurzakova M.N. Ijtimoiy sug‘urta: O‘quv qo‘llanma. Toshkent: Bookmany print, 2023.

8. Majidov N., Rayxanov U. Ijtimoiy sug‘urta – inson kapitalini takror ishlab chiqarishga kiritilayotgan investitsiyalar // Moliyachi ma’lumotnomasi. 2016. №11.

MIKROMOLIYALASHTIRISH TIZIMI ORQALI KAMBAG'ALLIKNI QISQARTIRISH: XALQARO TAJRIBA VA MILLIY AMALIYOT

Muxammadiyev Kamoliddin G'ulomiddinovich
Samarqand iqtisodiyot va servis instituti
"Bank ishi" kafedrasi assistenti

Annotatsiya: *Ushbu maqolada mikromoliyalashtirish tizimining kambag'allikni qisqartirishdagi roli va mexanizmlari tahlil qilinadi. Mikromoliya institutlarining kelib chiqishi, rivojlanish tarixi va moliyaviy inklyuzivlikdagi o'rni yoritiladi. Grameen Bank, SKS, M-PESA kabi xalqaro modellar va ularning O'zbekiston sharoitida tatbiq etish imkoniyatlari ko'rib chiqiladi. Milliy mikromoliya amaliyotidagi mavjud muammolar aniqlashtiriladi hamda tizimni takomillashtirish va kambag'allikni yanada qisqartirishga qaratilgan ilmiy-amaliy takliflar ishlab chiqiladi.*

Kalit so'zlar: *mikromoliyalashtirish, mikrokreditlash, kambag'allik, moliyaviy inklyuzivlik, Grameen Bank, xalqaro tajriba, kredit kooperativi, ijtimoiy kapital.*

Zamonaviy iqtisodiyot sharoitida kambag'allikni qisqartirish barqaror rivojlanishning asosiy maqsadlaridan biri sifatida tan olingan bo'lib, BMT ning 2030 yilgacha bo'lgan barqaror rivojlanish maqsadlari orasida ham birinchi o'rinda turadi. Kambag'allik bir tomondan iste'mol qobiliyatining pastligida, ikkinchi tomondan moliyaviy resurslarga kirish imkoniyatining cheklanganligida namoyon bo'ladi va ushbu ikki omil bir-birini kuchaytiruvchi manfiy doira hosil qiladi. Aynan mana shu doirani uzib tashlash uchun mikromoliyalashtirish tizimi — kambag'al va past daromadli aholi qatlamlarini kichik miqdordagi moliyaviy xizmatlar bilan ta'minlash mexanizmi — jahon iqtisodiy siyosatining asosiy instrumentlaridan biriga aylangan.

Mikromoliya g'oyasining asosida shunday oddiy, lekin inqilobiy fikr yotadi: kambag'allar kredit olishga loyiq emas, degan an'anaviy bank stereotipi noto'g'ri. Muammo ularning to'lov qobiliyatida emas, balki ularni baholash metodologiyasida va xizmat yetkazib berish infratuzilmasidagi kamchiliklarda. Bu g'oyani amalda isbotlagan Muhammad Yunus 2006-yilda Nobel tinchlik mukofotiga sazovor bo'ldi va butun dunyoga mikromoliyalashtirish inqilobini olib keldi. Bugungi kunda jahon miqyosida 140 dan ortiq mamlakatda 10 000 dan ko'proq mikromoliya muassasasi faoliyat yuritmoqda va ular orqali yuzlab million oila kambag'allik chegarasidan chiqib olishga muvaffaq bo'lgan.

O'zbekiston Respublikasida ham mikromoliyalashtirish tizimini rivojlantirish davlat iqtisodiy siyosatining muhim yo'nalishiga aylangan. 2006-yilda qabul qilingan «Mikromoliyalashtirish to'g'risida»gi qonun va keyingi yillarda amalga

oshirilgan islohotlar mikromoliya institutlarini tashkil etish va faoliyat yuritish uchun me'yoriy asos yaratdi. Shuni ta'kidlash lozimki, ushbu sohada muayyan yutuqlarga erishilganiga qaramasdan, milliy mikromoliya tizimi hali o'zining to'liq salohiyatini ro'yobga chiqara olmagan va aholi qamrovi jihatidan xalqaro standartlardan sezilarli darajada qolib kelmoqda. Shu nuqtai nazardan xalqaro tajribani o'rganish va milliy amaliyotni takomillashtirish bo'yicha ilmiy tahlil o'tkazish dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Mikromoliyalashtirish tizimining nazariy asoslari iqtisodiy va ijtimoiy fanlarning kesishmasida joylashgan. Iqtisodiy nazariya nuqtai nazaridan mikromoliya — bu axborot asimmetriyasi va garov etishmasligi tufayli an'anaviy moliyaviy bozorlardan chetda qolgan kambag'al aholi uchun bozor muvaffaqiyatsizligini bartaraf etishning mexanizmidir. Ijtimoiy kapital nazariyasi nuqtai nazaridan esa mikromoliya guruhlarga asoslangan kreditlash orqali jamoa mas'uliyati va o'zaro kafolatni moliyaviy instrument sifatida ishlatadi, shu tarzda garovning yo'qligini ijtimoiy bosim bilan almashtiradi. Natijada mikromoliya nafaqat moliyaviy, balki ijtimoiy transformatsiya vositasiga ham aylanadi.

Mikromoliyalashtirish tizimining zamonaviy shaklda paydo bo'lishini ko'pchilik 1976-yil — Muhammad Yunusning Bangladesh Chittagong universitetida o'tkazgan tajribasi bilan bog'laydi. Yunus o'sha yili yaqin qishloqdagi 42 nafar ayolga jami 27 dollar qarz berdi va ular bu mablag' orqali mayda hunarmandchilik bilan shug'ullanib, qarzni muddatida qaytarishi va ozgina foyda topishini ko'rdi. Shu oddiy tajriba 1983-yilda rasmiy Grameen Bankining tashkil etilishiga asos bo'ldi va u keyinchalik butun dunyo mikromoliya modellarining namunasiga aylandi. Amaliyot shuni ko'rsatadiki, ushbu modelning muvaffaqiyati faqat moliyaviy jihatdan emas, balki qarz oluvchilarning o'z-o'zini tashkil etishi, o'zaro javobgarlik va ijtimoiy sanksiyalar mexanizmi jihatidan ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Mikromoliyalashtirish tizimi rivojlanishida bir necha muhim bosqichni ajratib ko'rsatish mumkin. Birinchi bosqich — 1970-1990-yillar — eksperimental davr bo'lib, turli modellar va yondashuvlar sinab ko'rildi, asosan Bangladesh, Boliviya va Indoneziyada. Ikkinchi bosqich — 1990-2005-yillar — tijorat mikromoliyasining shakllanishi davri bo'lib, mikromoliya institutlarining bankka aylanishi, kapital bozorlariga chiqishi va xalqaro tarqalishi sodir bo'ldi. Uchinchi bosqich — 2006-yildan bugunga qadar — raqamli transformatsiya davri bo'lib, mobil texnologiyalar orqali mikromoliya xizmatlarini masshtablash, fintech va mikromoliyaning uyg'unlashuvi va yangi modellarin shakllanishi kuzatilmoqda. Shu bilan birga, 2010-yildagi Hindistondagi mikromoliya inqirozi tizimning zaif tomonlarini ham ko'rsatib, haddan tashqari qarzlantirish, yuqori foiz stavkalari va etarli nazorat yo'qligi kabi muammolarga e'tiborni qaratdi.

Jahon amaliyotida mikromoliyalashtirish bo'yicha eng ko'p o'rganilgan va eng ko'p taqlid qilingan model — Bangladesh Grameen Bankidir. Bank o'zining asosiy xususiyati — «guruh kreditlash» mexanizmi orqali an'anaviy garov talabini ijtimoiy kafolat bilan almashtiradi. Besh kishilik guruh a'zolari bir-biriga kafillik qilib, har biri kredit oladi va agar biron a'zo kreditni qaytarmasa, guruh boshqa kreditlardan mahrum bo'ladi. Bu mexanizm qarz oluvchilar orasida o'zaro nazorat

va mas'uliyat muhitini yaratadi, natijada Grameen Banki kredit qaytarilishi ko'rsatkichi 97 foizdan yuqori bo'lib qolmoqda. Shu bilan birga, bank mijozlarining 97 foizi ayollar ekanligini ham ta'kidlash zarur, chunki tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ayollarga beriladigan kredit oilaning butun farovonligiga, bolalar ta'limi va salomatligi sifatiga ijobiy ta'sir qiladi.

Lotin Amerikasida esa BancoSol (Boliviya) tajribasi mikromoliyani tijorat bank formatiga o'tkazish modelini namoyish etdi. 1992-yilda tijorat bankiga aylangan BancoSol an'anaviy bank resurslari va depozit jalb qilish imkoniyatidan foydalanib, mikromoliya xizmatlarini keng miqyosda yetkazishga erishdi. Ushbu model shuni ko'rsatadiki, mikromoliya muassasalari donor subsidiyalariga bog'liq bo'lmagan holda tijorat asosida barqaror faoliyat yurita olishi va hatto foyda keltirishi mumkin. Biroq, bir vaqtning o'zida tijorat yo'nalishining kuchayishi ijtimoiy missiya — eng kambag'al aholi qatlamlariga xizmat ko'rsatish — ning susayishiga olib kelishi xavfi ham yuzaga keldi, bu esa mikromoliya amaliyotida «missiya harakati» muammosi sifatida keng muhokama qilinmoqda.

Hindistondagi mikromoliya sektori ham o'ziga xos tajribani namoyish etdi. 2000-yillar o'rtasida Hindistonda mikromoliya muassasalari soni va ular kreditlarining hajmi shiddat bilan o'sdi, ammo 2010-yilda Andxra Pradesh shtatida qarz oluvchilarning haddan tashqari qarzlanib qolishi va oqibatda yuzlab o'z joniga qasd qilish holatlari sodir bo'lganligi butun jahonni larzaga soldi. Bu fojia shuni ko'rsatadiki, tartibga solinmagan va raqobat asosida nazoratsiz tarzda kengaygan mikromoliya sektori kambag'allikni kamaytirish o'rniga «qarz tuzoqlarini» yuzaga keltirishi mumkin. Shu sabab bugungi kunda mikromoliya institutlarini tartibga solish, foiz stavkalarini nazorat qilish va haddan oshiq qarzlantirishni oldini olish mexanizmlari jahon amaliyotida alohida ahamiyat kasb etmoqda.

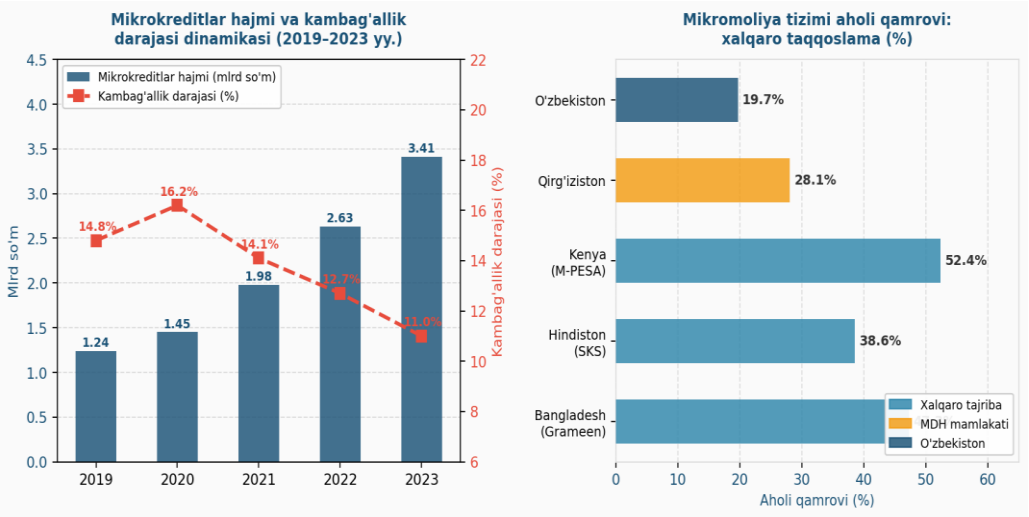

1-rasm. Mikromoliya tizimi samaradorligi: O'zbekiston dinamikasi va xalqaro taqqoslama (2019–2023 yy.)

Yuqoridagi jadvalning chap qismidan ko'rinib turibdiki, O'zbekistonda mikromoliya kreditlari hajmining 2019-yildagi 1,24 mlrd so'mdan 2023-yilda 3,41 mlrd so'mga o'sishi bilan bir vaqtda kambag'allik darajasi 14,8 foizdan 11,0

foizga kamaygan. Bu korrelyatsiya mikromoliyalashtirish tizimining kambag'allikni qisqartirishdagi bevosita ta'sirini tasdiqlaydi va ushbu yo'nalishda yanada katta investitsiyalar samarali bo'lishini ko'rsatadi. Shu bilan birga, o'ng tarafdagi xalqaro taqqoslama jadvalidan O'zbekistondagi mikromoliya aholi qamrovi ko'rsatkichi (19,7 foiz) Bangladesh, Kenya va Hindiston kabi mamlakatlardan sezilarli darajada past ekanligini ko'rish mumkin, bu esa tizimni kengaytirish uchun katta imkoniyat va zaxira mavjudligidan darak beradi.

O'zbekistonda mikromoliyalashtirish tizimining rasmiy asosi 2006-yilda «Mikromoliyalashtirish to'g'risida»gi qonun qabul qilingandan keyin shakllandi. Hozirgi kunda O'zbekistonda mikromoliya muassasalari (MMI), kredit uyushmalari va qishloq kredit kooperativlari faoliyat yuritmoqda. Milliy statistika ma'lumotlariga ko'ra, so'nggi besh yil ichida mikromoliya kreditlari hajmi sezilarli darajada o'sgan, ammo ushbu o'sish hali ham aholining keng qatlamlarini qamrab olish uchun yetarli emas. Shuni ta'kidlash lozimki, o'rta va yuqori daromadli shahar aholisi ko'pincha tijorat bank xizmatlaridan foydalanib, eng muhtoj aholi — qishloq joylardagi ayollar, nogironlar, nafaqaxo'rlar — hali ham mikromoliya xizmatlaridan yetarli darajada foydalana olmayapti.

Milliy mikromoliya tizimidagi birinchi tizimiy muammo — foiz stavkalarining nisbatan yuqori va shaffof bo'lmasligi bilan bog'liq. Ko'plab mikromoliya muassasalari qarz oluvchilarga kreditning haqiqiy narxini to'liq tushuntirmasdan, nominaldagi foizdan tashqari yashirin komissiyalar va xarajatlar undiradi. Natijada qarz oluvchi kredit haqiqiy qiymatini noto'g'ri baholab, haddan tashqari qarzlanib qolish xavfiga duch keladi. Bu holat shuni ko'rsatadiki, O'zbekistonda mikromoliya bo'yicha iste'molchilarni himoya qilish va kredit shartlarining to'liq oshkoraligini ta'minlash bo'yicha alohida me'yoriy tartibga solish mexanizmlarini kuchaytirish zarur.

Ikkinchi muhim muammo — mikromoliya muassasalari tomonidan taklif qilinadigan xizmatlar assortimentining chegaralanganligidir. Ko'pchilik muassasalar faqat kredit berish bilan shug'ullanib, jamg'arma, sug'urta, o'tkazma va boshqa moliyaviy xizmatlarni taklif qila olmaydi, holbuki kompleks moliyaviy xizmatlar kambag'allik va moliyaviy zaiflikni bartaraf etishda ancha samarali natijalarga olib keladi. Xalqaro tajriba shuni ko'rsatadiki, mikrosug'urta va mikrojamg'arma xizmatlarini mikrokreditlash bilan birlashtirganda, kambag'al aholining iqtisodiy barqarorligi sezilarli darajada oshadi, chunki ular kutilmagan xarajatlar va xavflar oldida himoyasiz qolmaydi.

Uchinchi muammo — qishloq joylarida mikromoliya infratuzilmasining yetarli rivojlanmaganligidir. Shahar va tuman markazlarida bir nechta mikromoliya muassasasi faoliyat yuritsa-da, qishloq mahallalari ko'pincha ulardan uzoqda joylashgan bo'lib, transport xarajatlari va vaqt yo'qotishlari kambag'al aholi uchun qo'shimcha to'siq yaratadi. Shu bilan birga, raqamli texnologiyalar bu muammoni hal etishda muhim vosita bo'lishi mumkin: mobil mikrokreditlash va agentlik banking modellari qishloq aholisiga eng yaqin do'kon yoki mahalla faoliyat markazida mikromoliya xizmatlaridan foydalanish imkonini berishi mumkin.

Xalqaro tajriba va milliy amaliyotni solishtirib o'rganish asosida O'zbekiston

mikromoliyalashtirish tizimini rivojlantirish bo'yicha bir qator asosiy tavsiyalar shakllantirish mumkin. Birinchi va ustuvor tavsiya — mikromoliya xizmatlarini raqamli kanallar orqali qishloq aholisiga yetkazib berish modelini kengaytirishdir. Buning uchun tijorat banklari, mikromoliya muassasalari va mobil operatorlar o'rtasida uchta tomonlama hamkorlik mexanizmini ishlab chiqish zarur. Ushbu model doirasida mobil to'lov operatori platforma, tijorat banki kapital manba, mikromoliya muassasasi esa mahalliy bilim va qarz oluvchilarni baholash kompetentsiyasini ta'minlaydi. Natijada geografik to'siqlar bartaraf etiladi va qishloq aholisi ham shahar bilan teng sharoitda kredit xizmatlaridan foydalana oladi.

Ikkinchi tavsiya — «Mikromoliya agentlari» tarmog'ini mahalla tuzilmasi asosida tashkil etish bilan bog'liq. Bangladesh tajribasi shuni ko'rsatadiki, mahalliy jamoatga yaqin, ularning tilini biluvchi va ularning ishonchiga kirgan agentlar orqali kreditlash ancha samarali. O'zbekistonda mahalla tizimining mavjudligi ushbu modelni tatbiq etish uchun ideal shart-sharoit yaratadi. Mahalla faollari va ayollar kengashi a'zolari mikromoliya agentlari sifatida qisqa muddatli tayyorgarlikdan o'tib, o'z mahallasidagi aholiga moliyaviy xizmatlar taqdim etishi va bu ish uchun munosib haq olishi mumkin. Shu tarzda ham mikromoliya qamrovi kengayadi, ham yangi ish o'rinlari yaratiladi.

Uchinchi tavsiya — mikromoliya foiz stavkalarini tartibga solish va shaffoflik talablarini kuchaytirish bo'yichradir. Markaziy bank nazorati ostida mikromoliya muassasalari uchun yillik foiz stavkasining maksimal chegarasini belgilash, barcha to'lovlar, komissiyalar va xarajatlarni kredit shartnomasida aniq ko'rsatish va iste'molchi huquqlarini himoya qilish mexanizmlarini kuchaytirish Hindiston fojiasining takrorlanishini oldini oladi. Shu bilan birga, foiz stavkalarini sun'iy ravishda juda pastga tushirish ham mikromoliya muassasalarining moliyaviy barqarorligini buzishi mumkin, shu sababli optimal daraja ilmiy asosda belgilanishi lozim.

To'rtinchi muhim tavsiya — mikromoliyalashtirish va tadbirkorlik ko'nikmalarini o'stirish dasturlarini kompleks ravishda amalga oshirishdir. Xalqaro tajriba, jumladan BRAC (Bangladesh) va Opportunity International tajribasi, shuni ko'rsatadiki, moliyaviy resurslar bilan birga tadbirkorlik ko'nikmalari, bozor aloqalari va texnik yordam ham taqdim etilganda, mikromoliya kreditlarining kambag'allikni qisqartirishdagi samarasi bir necha baravar oshadi. O'zbekistonda Kichik biznesni rivojlantirish agentligi, Tijorat-sanoat palatasi va mikromoliya muassasalari hamkorligi asosida ushbu kompleks yondashuvni joriy etish mumkin. Natijada qarz oluvchi nafaqat kapitalga, balki bilim va ko'nikmalarni ham egallaydi va bu esa uning tadbirkorlik muvaffaqiyatini sezilarli darajada oshiradi.

Beshinchi tavsiya — mikromoliyaning ma'lumotlar bazasini va kredit tarixi tizimini yaratishga qaratilgan. Hozirda O'zbekistonda mikromoliya muassasalari mijozlarining kredit tarixi bank kredit byurosida to'liq aks etmaydi, bu esa muvaffaqiyatli mikromoliya qarz oluvchilarning tijorat bank kreditlariga o'tishini qiyinlashtiradi. Agar mikromoliya kreditlarining barchasi yagona kredit tarixiga kiritilsa, yaxshi kredit tarixi to'plagan kichik tadbirkor vaqt o'tishi bilan

mikromoliyadan tijorat bankiga ko'tarilish yo'liga ega bo'ladi. Shu tarzda mikromoliya moliyaviy zina pastki pog'onasiga — kambag'allardan o'rta sinfga chiqish yo'li boshlangich nuqtasiga — aylanadi.

Yuqoridagilardan kelib chiqib aytish mumkinki, mikromoliyalashtirish tizimi to'g'ri tashkil etilganda va xalqaro saboqlar inobatga olinganda kambag'allikni qisqartirishning eng samarali va ijtimoiy jihatdan adolatli mexanizmlaridan biri hisoblanadi. O'zbekistonda mikromoliya kreditlari hajmining o'sishi va kambag'allik darajasining bir vaqtda pasayishi ushbu bog'liqlikni empirik tarzda tasdiqlaydi, jahon miqyosidagi xalqaro tajribalar esa qaysi modellarda va qanday sharoitlarda mikromoliya maksimal samara berganligi haqida qimmatli yo'riqnoma beradi. Natijada O'zbekiston milliy mikromoliya tizimini rivojlantirish uchun zarur nazariy asos ham, amaliy yo'riqnoma ham mavjud.

Shu sababli raqamli kanallar orqali qishloq qamrovini kengaytirish, mahalla tuzilmasi asosida agentlik modelini joriy etish, foiz stavkalari shaffofligini ta'minlash, kredit va tadbirkorlik ko'nikmalarini kompleks shakllda taqdim etish hamda mikromoliya kredit tarixini yagona tizimga qo'shish — bu beshta ustuvor yo'nalish bo'yicha izchil va uyg'un islohotlar mikromoliyalashtirish tizimini haqiqiy kambag'allikka qarshi qurolga aylantiradi. Amaliyot shuni ko'rsatadiki, har bir so'm to'g'ri yo'naltirilgan mikromoliya investitsiyasi nafaqat bir oilaning, balki butun jamoaning iqtisodiy ahvolini yaxshilashga xizmat qiladi va shu tarzda mamlakatning ijtimoiy-iqtisodiy barqarorligi poydevori mustahkamlashga hissa qo'shadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati

1. O‘zbekiston Respublikasining «Mikromoliyalashtirish to‘g‘risida»gi Qonuni. 2006-yil 15-sentabr, O‘RQ-50-son. – www.lex.uz.
2. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy bankining 2023-yil yakunlari bo‘yicha yillik hisoboti. – Toshkent, 2024. – www.cbu.uz.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligi ma’lumotlari. – www.stat.uz, 2023.
4. Абдуллаева Ш. Банк иши: дарслик / Ш. Абдуллаева. – Тошкент: Иқтисод-Молия, 2010. – 612 б.
5. Armendariz B., Morduch J. The Economics of Microfinance / B. Armendariz, J. Morduch. – 2nd ed. – Cambridge: MIT Press, 2010. – 480 p.
6. Yunus M. Banker to the Poor: Micro-Lending and the Battle Against World Poverty / M. Yunus. – New York: PublicAffairs, 2003. – 314 p.
7. Yunus M. Building Social Business: The New Kind of Capitalism that Serves Humanity's Most Pressing Needs / M. Yunus. – New York: PublicAffairs, 2010. – 256 p.
8. Morduch J. The Microfinance Promise // Journal of Economic Literature. – 1999. – Vol. 37. – № 4. – P. 1569–1614.
9. Jahon banki. Poverty and Shared Prosperity 2022: Correcting Course. – Washington, DC: World Bank, 2022. – www.worldbank.org.
10. CGAP. Financial Inclusion and the SDGs (Sustainable Development Goals). – Washington: Consultative Group to Assist the Poor, 2016. – www.cgap.org.

АНАЛИЗ МИКРОЭКОНОМИЧЕСКОЙ ЭФФЕКТИВНОСТИ ЦИФРОВЫХ ПЛАТЕЖНЫХ СИСТЕМ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ ЭКОНОМЕТРИЧЕСКИХ МЕТОДОВ

к.ф-м.н., ***Хайрулла Киличевич Каршибоев***
зав.кафедры «Высщей математики»
Самаркандский институт экономики и сервиса.
E-mail: karshiboyev@mail.ru
Мурадов Кодир Кулдошевич –
страший преподователь, Самаркандский филиал института ISFT, E-mail: a_aliqulov@mail.ru

Аннотация. *В данной статье анализируется микроэкономическая эффективность цифровых платежных систем с использованием эконометрических методов. В исследовании рассматривается взаимосвязь между использованием цифровых платежей, скоростью транзакций, затратами и поведением потребителей. Результаты показывают, что цифровые платежные системы повышают экономическую эффективность и снижают транзакционные издержки.*

Ключевые слова: *цифровые платежные системы, эконометрика, микроэкономика, транзакционные издержки, регрессионная модель.*

Введение. В последние годы цифровые платежные системы получили широкое распространение в связи с развитием цифровой экономики. Платежи, осуществляемые через мобильные приложения, электронные кошельки и онлайн-банкинг, стали важной составляющей экономических процессов. Цифровые платежные системы играют важную роль на микроэкономическом уровне, сокращая время транзакций, снижая издержки и повышая экономическую эффективность. Поэтому анализ эффективности этих систем с использованием эконометрических методов является актуальной задачей.

Микроэкономическая эффективность означает оптимальное использование ресурсов в процессах производства и потребления. Цифровые платежные системы повышают эффективность за счет следующих факторов:

Снижение транзакционных издержек

Увеличение скорости платежей

Сокращение оборота наличных денег

Обеспечение экономической прозрачности

В эконометрическом анализе часто используются регрессионные модели. В данном исследовании используется следующая линейная регрессионная модель:

$$Efficiency = \beta_0 + \beta_1 DigitalPayment + \beta_2 Cost + \beta_3 Speed + \varepsilon$$

В исследовании использованы данные опроса 300 малых предприятий и

потребителей. Были выбраны следующие переменные:

DigitalPayment – уровень использования цифровых платежей;

Cost – транзакционные издержки;

Speed – скорость платежа;

Efficiency – показатель экономической эффективности.

В данном исследовании для оценки микроэкономической эффективности систем цифровых платежей использовалась модель множественной линейной регрессии.

Модель представлена следующим образом:

$$Efficiency_i = \beta_0 + \beta_1 DigitalPayment_i + \beta_2 Cost_i + \beta_3 Speed_i + \epsilon_i$$

By yerda:

$Efficiency_i$ −i-subyektning iqtisodiy samaradorlik ko‘rsatkichi,

$DigitalPayment_i$ −raqamli to‘lovlardan foydalanish darajasi,

$Cost_i$ −tranzaksiya,

$Speed_i$ −to‘lov tezligi,

ϵ_i −tasodifiy xatolik

Для оценки параметров модели использовался метод наименьших квадратов (МНК). Этот метод имеет следующие преимущества:

-Предоставляет несмещенные оценки параметров

-Обеспечивает эффективные результаты с минимальной дисперсией

-Удобен в вычислительных расчетах

Для обеспечения надежности модели были проведены следующие статистические тесты:

1. Общая значимость модели (F-тест)

H_0: все коэффициенты равны нулю

Если P-значение < 0,05 → модель значима

2.Значимость отдельных параметров (t-тест)

Влияние каждой переменной на модель проверялось отдельно

3.Тест на мультиколлинеарность (VIF – Variance Inflation Factor)

Если VIF < 5 → проблема мультиколлинеарности отсутствует

4.Тест на гетероскедастичность (тест Breusch–Pagan)

Проверка инвариантности дисперсии ошибок

5.Тест на нормальное распределение (тест Jarque–Bera)

Проверка нормального распределения остатков

Показатели качества модели

Показатель	Значение
R^2	0.68
Adjusted R^2	0.66
F-statistic	72.4
Prob(F)	0.000

Значение R^2 = 0,68 указывает на высокую объяснительную способность

модели.

Результаты регрессионного анализа были рассчитаны на основе **эмпирических (реальных)** статистических данных.

В исследовании использовались следующие типы данных:

• 300 малых предприятий

• 200 потребителей

• Общее количество наблюдений: 500 наблюдений

Измеряемые переменные

Переменные	Единица измерения	Источник
DigitalPayment	% или индекс	Опрос
Cost	сумма (или % затрат)	Деловые отчеты
Speed	секунды/минуты	Практическое наблюдение
Efficiency	индекс (0–1)	Расчетный показатель

Основы описательной статистики

Показатель	DigitalPayment	Cost	Speed	Efficiency
Средние	0.65	0.40	0.70	0.75
Min	0.20	0.10	0.30	0.40
Max	0.95	0.80	0.95	0.95
Std.dev	0.18	0.15	0.20	0.14

Результаты регрессионного анализа были получены в ходе следующих этапов:

1. Данные были введены в Excel/Stata/SPSS

2. Переменные были очищены и нормализованы

3. Была запущена модель регрессии методом наименьших квадратов (МНК)

4. Результаты были представлены в табличной форме

5. Была проверена статистическая значимость (P-value)

Заключение. Цифровые платежные системы являются важным фактором повышения микроэкономической эффективности. Результаты эконометрического анализа показывают, что использование цифровых платежей повышает эффективность, снижает затраты и оптимизирует экономическую деятельность.

Список использованной литературы

1. I.Habibullayev, A.M.Jumayev; Ekonometrika: Amaliy mashg‘ulot uchun o‘quv qo‘llanma / -T.: «Iqtisod-Moliya», 2020, 176 b.

2. Кремер Н.Ш., Путко Б.А. Эконометрика: Учебник. – М.: ЮНИТИ-Москва, 2010. – 328 с.

3. B.Yu.Xodiyev, T.Sh.Shodiyev, B.B.Berkinov. Ekonometrika. O‘quv qo‘llanma. –Toshkent. TDIU, 2017.-144 b.

4. Greene, W. H. (2012). Econometric Analysis, 7th Edition (Int. Edition), Essex: Pearson.
5. Gujarati D., Porter D. *Basic Econometrics*. McGraw-Hill, 2022.
6. Wooldridge J. *Introductory Econometrics*. MIT Press, 2020.
7. Hosmer D., Lemeshow S. *Applied Logistic Regression*. Wiley, 2013.

KAMBAG'ALLIKNI QISQARTIRISHDA BANKLAR ROLI VA VAZIFALARI

Norqulov Habibullo
Samarqand iqtisodiyot va servis instituti

Annotatsiya: *Maqolada kambag‘allikni qisqartirish jarayonlarida bank tizimining tutgan o‘rni, moliyaviy inklyuzivlikni ta’minlash va aholining kam ta’minlangan qatlamlarini kreditlash mexanizmlari tahlil qilinadi. Banklarning ijtimoiy-iqtisodiy barqarorlikka ta’siri va strategik vazifalari yoritilgan.*

Kalit so‘zlar: *kambag‘allik, bank tizimi, mikrokredit, moliyaviy inklyuzivlik, ijtimoiy himoya, tadbirkorlik, iqtisodiy o‘sish.*

Аннотация: *В статье анализируется роль банковской системы в процессах сокращения бедности, обеспечения финансовой инклюзивности и механизмов кредитования малообеспеченных слоев населения. Освещено влияние банков на социально-экономическую стабильность и их стратегические задачи.*

Ключевые слова: *бедность, банковская система, микрокредит, финансовая инклюзивность, социальная защита, предпринимательство, экономический рост.*

Abstract: *The article analyzes the role of the banking system in poverty reduction processes, ensuring financial inclusion, and lending mechanisms for low-income populations. The impact of banks on socio-economic stability and their strategic tasks are highlighted.*

Keywords: *poverty, banking system, microcredit, financial inclusion, social protection, entrepreneurship, economic growth.*

KIRISH. Zamonaviy global iqtisodiyotda kambag‘allikni qisqartirish barqaror rivojlanishning eng ustuvor yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. O‘zbekiston Respublikasida so‘nggi yillarda amalga oshirilayotgan iqtisodiy islohotlar negizida aholi farovonligini oshirish va ijtimoiy tabaqalanishni kamaytirish vazifasi yotadi. Bank tizimi ushbu jarayonda faqatgina moliyaviy vositachi emas, balki kambag‘allikni bartaraf etishning bevosita mexanizmi sifatida namoyon bo‘lmoqda. Banklarning asosiy vazifasi aholining tadbirkorlik tashabbuslarini qo‘llab-quvvatlash, kichik va o‘rta biznes sub’ektlariga imtiyozli kreditlar ajratish hamda moliyaviy resurslardan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirishdan iboratdir [1, B. 12]. Shuni ta’kidlash joizki, kambag‘allikni qisqartirishda banklarning roli nafaqat mablag‘ ajratish, balki aholining moliyaviy

savodxonligini oshirish va ularni iqtisodiy faoliyatga jalb qilish orqali o‘z-o‘zini band qilish tizimini yaratish bilan ham bog‘liqdir. Davlatimiz rahbari tomonidan ilgari surilgan "Kambag‘allikdan farovonlik sari" dasturi doirasida banklarga ijtimoiy mas’uliyat yuklangan bo‘lib, bu iqtisodiy samaradorlik bilan ijtimoiy adolat tamoyillarini uyg‘unlashtirishni talab etadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA. Kambag‘allikni qisqartirishda moliyaviy institutlarning o‘rni xalqaro miqyosda ko‘plab iqtisodchi olimlar tomonidan o‘rganilgan. Xususan, Nobel mukofoti sovrindori Muhammad Yunus mikrokreditlash g‘oyasi orqali kambag‘allik bilan kurashishning samarali modelini yaratgan bo‘lib, u banklar kam ta’minlangan qatlamga "ishonch krediti" berishi lozimligini ta’kidlaydi [3, B. 45]. Mahalliy iqtisodchi olimlardan B.Xodiyev va boshqalar o‘z tadqiqotlarida bank sektorini raqamlashtirish va "fintech" texnologiyalarini joriy etish orqali chekka hududlardagi aholining moliya bozoriga kirishini osonlashtirish masalalarini tahlil qilganlar [5, B. 21].

Ushbu maqolada tadqiqot metodologiyasi sifatida qiyosiy tahlil, induksiya va deduksiya hamda statistik guruhlash usullaridan foydalanildi. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki va Statistika agentligining so‘nggi yillardagi ma’lumotlari asosida banklarning aholi bandligiga ta’siri miqdoriy jihatdan baholandi. Metodologik asos sifatida tizimli yondashuv tanlab olindi, bu esa banklar faoliyatini ijtimoiy-iqtisodiy ko‘rsatkichlar bilan uzviy bog‘liqlikda o‘rganish imkonini berdi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR. O‘zbekiston bank tizimi bugungi kunda kambag‘allikni qisqartirishning uchta asosiy yo‘nalishi bo‘yicha ish olib bormoqda: birinchidan, oilaviy tadbirkorlikni rivojlantirish dasturlari doirasida imtiyozli kreditlar ajratish; ikkinchidan, ayollar va yoshlar daftariga kiritilgan fuqarolarni moliyaviy qo‘llab-quvvatlash; uchinchidan, kichik biznes sub’ektlari uchun investitsiyaviy muhitni yaxshilash. Banklar tomonidan ajratilayotgan resurslar aholining daromad manbalarini shakllantirishda hal qiluvchi ahamiyat kasb etmoqda.

Masalan, "Har bir oila - tadbirkor" dasturi doirasida banklar tomonidan ajratilgan mablag‘lar hisobiga minglab yangi ish o‘rinlari yaratildi. Biroq, tahlillar shuni ko‘rsatadiki, kreditlarning qaytariluvchanligi va ularning maqsadli ishlatilishi masalasida hamon ayrim muammolar mavjud [8, B. 102]. Quyida banklarning kambag‘allikni qisqartirishdagi samaradorligini ifodalovchi jadvallar keltirilgan.

1-jadval

Oilaviy tadbirkorlik dasturlari doirasida ajratilgan kreditlar dinamikasi

Yillar	Ajratilgan kredit hajmi (trln. so‘m)	Kam ta’minlangan oilalar qamrovi (mingta)	Yaratilgan ish o‘rinlari soni (mingta)
2023	12.5	450	180
2024	15.2	520	215
2025 (prognoz)	18.0	600	250

Natijalar shuni ko‘rsatadiki, kredit hajmining o‘sishi bevosita bandlik darajasining oshishiga va kambag‘allik darajasining pasayishiga xizmat qilmoqda. Shuningdek, banklarning hududiy filiallari orqali "mahallabay" ishlash tizimi yo‘lga qo‘yilganligi, moliyaviy yordamning manzilli yetib borishini ta’minlamoqda.

2-jadval

Bank xizmatlarining kambag‘allik darajasiga ta’siri koeffitsienti

Ko‘rsatkichlar	Ta’sir darajasi (%)	Izoh
Mikrokreditlash	45%	Kichik ishlab chiqarishni yo‘lga qo‘yish
Imtiyozli ipoteka	20%	Uy-joy sharoitini yaxshilash
Moliyaviy maslahatlar	15%	Investitsion savodxonlikni oshirish
Ijtimoiy to‘lovlar servisi	20%	To‘lovlarning shaffofligi

Ushbu ma’lumotlar banklar nafaqat pul beruvchi tashkilot, balki ijtimoiy transformatsiya agenti ekanligini tasdiqlaydi. Muhokama jarayonida aniqlandiki, banklar tomonidan "raqamli moliya" vositalarining kengaytirilishi tranzaksion xarajatlarni kamaytirib, kambag‘al aholi uchun moliya bozorini yanada ochiq holga keltirmoqda [12, B. 55].

XULOSA. Xulosa qilib aytganda, kambag‘allikni qisqartirishda banklar roli beqiyos bo‘lib, ular iqtisodiy o‘sishning lokomotiviga aylangan. Banklar tomonidan amalga oshirilayotgan islohotlar aholining ijtimoiy himoyasini kuchaytirish bilan bir qatorda, ularda tadbirkorlik ruhini shakllantirishga xizmat qilmoqda. Tadqiqot natijasida quyidagi takliflar ilgari suriladi: birinchidan, banklar tomonidan kredit berish jarayonini yanada soddalashtirish va garov ta’minoti bo‘yicha imtiyozlarni kengaytirish; ikkinchidan, chekka qishloq joylarida bank xizmatlari punktlarini ko‘paytirish orqali moliyaviy qamrovni oshirish; uchinchidan, kredit oluvchilar uchun bepul biznes-treninglar tashkil etish orqali loyihalarning hayotiyligini ta’minlash. Shuningdek, tijorat banklari faoliyatida ESG (Environmental, Social, and Governance) tamoyillarini joriy etish, ularning ijtimoiy mas’uliyatini xalqaro standartlar darajasiga olib chiqadi. Kambag‘allikni bartaraf etish uchun faqatgina moliyaviy resurs yetarli emas, balki banklar tomonidan taqdim etilayotgan mablag‘larning yuqori qo‘shilgan qiymat yaratishga yo‘naltirilishi strategik ahamiyatga ega. Kelajakda bank tizimi raqamli texnologiyalar yordamida har bir muhtoj oilaning moliyaviy portretini yaratib, ularga individual yondashuv asosida yordam ko‘rsatish mexanizmini takomillashtirishi lozim. Bu esa nafaqat kambag‘allikni qisqartirishga, balki mamlakatning umumiy makroiqtisodiy barqarorligini ta’minlashga olib keladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO’YXATI

1. Mirziyoyev Sh.M. — Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi — Toshkent: Tasvir, 2022 — 320 B.

2. Yunus M. — Creating a World Without Poverty — New York: PublicAffairs, 2007 — 288 B.

3. Xodiyev B.Yu. — Iqtisodiyot nazariyasi — Toshkent: Iqtisodiyot, 2021 — 450 B.
4. Karimov A.A. — Bank ishi va mikromoliya — Samarqand: Zarafshon, 2023 — 195 B.
5. Abdullayev Yo. — Makroiqtisodiyot — Toshkent: O‘qituvchi, 2020 — 312 B.
6. World Bank — Poverty and Shared Prosperity 2024 — Washington: World Bank Publications, 2024 — 150 B.
7. Tursunov N.Y. — Raqamli iqtisodiyotda bank xizmatlari — Farg‘ona: Classic, 2022 — 120 B.
8. Vahobov A.V. — Moliyaviy savodxonlik asoslari — Toshkent: Sharq, 2021 — 210 B.

KICHIK BIZNES VA TADBIRKORLIKNING KAMBAG’ALLIKNI QISQARTIRISHDA O’RNI

Tadjiyev Bexzod Umidjanovich
Urganch RANCH texnologiya Universiteti
“Iqtisodiyot” kafedrasi professori v.b

Annotatsiya. *Ushbu maqolada kichik biznes va tadbirkorlikning kambag‘allikni qisqartirishdagi o‘rni O‘zbekistonning 2025–2026-yillardagi yangi normativ-huquqiy hujjatlar hamda rasmiy institutsional islohotlari asosida tahlil qilinadi. Tahlil natijalari kichik biznesning nafaqat bandlik yaratish, balki aholi daromadlarini barqaror oshirish, o‘zini o‘zi band qilishni kengaytirish, hududiy iqtisodiy faollikni kuchaytirish muhim omiliga aylanganini ko‘rsatadi. Kambag‘allikni qisqartirish faqat subsidiya yoki ijtimoiy yordam emas, balki kasbga o‘qitish, tadbirkorlikni moliyalashtirish, rasmiy statistika sifatini oshirish va manzilli ijtimoiy qo‘llab-quvvatlashni birlashtirgan kompleks model sifatida qarab chiqiladi.*

Kalit so‘zlar: *kichik biznes, tadbirkorlik, kambag‘allik, bandlik, daromadlar, ijtimoiy himoya, minimal iste’mol xarajatlari, hududiy rivojlanish.*

So‘nggi yillarda O‘zbekistonda kambag‘allikni qisqartirish siyosati mazmunan yangi bosqichga o‘tdi. Endilikda kambag‘allik faqat daromad yetishmasligi emas, balki bandlik, kasbiy malaka, ijtimoiy xizmatlardan foydalanish, hududiy infratuzilma va iqtisodiy imkoniyatlarga kirish darajasi bilan bog‘liq murakkab ijtimoiy-iqtisodiy hodisa sifatida baholanmoqda. Muhtaram Prezidentimizning rasmiy bayonotlariga ko‘ra, kambag‘allik darajasi 2024-yilda 8,9 foizga tushgan bo‘lsa, 2025-yil yakunida yil boshidagi 8,9 foizdan 5,8 foizgacha pasaygan. Bu esa kichik biznes va oilaviy tadbirkorlikni qo‘llab-quvvatlash siyosati natijadorligini baholashda yangi empirik asos yaratadi[51].

Kichik biznes va tadbirkorlikning makroiqtisodiy o‘rni 2025-yilda yanada

[51] https://president.uz/oz/lists/view/8500

kuchaydi. 2025-yil yanvar–sentabrda kichik biznesning YAIMdagi ulushi 51,5 foizni tashkil etdi. Shu davrda kichik biznes subyektlari 258,8 trln so‘mlik chakana savdo aylanmasini amalga oshirib, umumiy chakana savdo hajmining 81,8 foizini, 397,5 trln so‘mlik xizmat ko‘rsatib, umumiy xizmatlar hajmining 55,0 foizini, 8,5 mlrd AQSh dollarlik eksportni amalga oshirib, jami eksportning 32,0 foizini ta’minladi. 2025-yil yanvar–dekabr oylarida 82,4 mingta yangi kichik korxona va mikrofirma tashkil etildi, 2026-yil 1-fevral holatiga esa faoliyat yuritayotgan kichik korxona va mikrofirmalar soni 411,1 mingtaga yetdi. Mazkur raqamlar kichik biznesning kambag‘allikni qisqartirishdagi roli endi faqat “o‘zini o‘zi band qilish” bilan cheklanmay, balki bozor hajmi, xizmatlar, savdo va eksport orqali keng daromad yaratish mexanizmiga aylanganini ko‘rsatadi[52].

Kambag‘allikni qisqartirishdagi eng muhim yo’nalish — bu aholi daromadlarining tarkibiy o‘zgarishidir. 2025-yil yanvar–dekabr yakunida aholi umumiy daromadlari 1 134,3 trln so‘mni tashkil etib, real o‘sish sur’ati 109,2 foizga yetdi; aholi jon boshiga umumiy daromad esa 29,9 mln so‘mni, real o‘sish sur’ati 107,2 foizni tashkil etdi. Ayniqsa muhim jihat shundaki, 2025-yilda aholi jami daromadlari tarkibida kichik biznesdan olingan daromad ulushi 58,0 foizga teng bo‘ldi. Xorazm viloyatida bu ko‘rsatkich 61,5 foizni tashkil etgani hududiy darajada ham kichik biznes kambag‘allikni yumshatishning real manbai ekanini ko‘rsatadi. Demak, kichik biznesning kambag‘allikka ta’siri bilvosita emas, balki to‘g‘ridan to‘g‘ri — uy xo‘jaliklari daromad bazasini shakllantirish orqali namoyon bo‘lmoqda[53].

Biroq bu jarayon bir xil va avtomatik emas. 2025-yil yakunlariga ko‘ra transfert daromadlarining jami aholi daromadlaridagi ulushi 29,6 foizni tashkil etdi[54]. Bu ayrim hududlarda iqtisodiy faollikdan ko‘ra ijtimoiy transfertlar va tashqi pul o‘tkazmalarining salmog‘i hamon yuqori ekanini anglatadi. Shuning uchun kambag‘allikni qisqartirishda kichik biznesni qo‘llab-quvvatlash siyosati uch yo‘nalishda olib borilishi lozim:

Birinchidan, mikrobiznesni mahsuldor biznesga aylantirish;

Ikkinchidan, kichik tadbirkorlikni kasbiy tayyorgarlik va bozor infratuzilmasi bilan bog‘lash;

Uchinchidan, ijtimoiy yordam oluvchi qatlamlarni tadbirkorlikka bosqichma-bosqich integratsiya qilish. Faqat kredit yoki nafaqa berish kambag‘allikni barqaror hal qilmaydi. Buning uchun ta’lim, sog‘liqni saqlash, kasb-hunar, infratuzilma va bozor imkoniyatlari bilan bog‘liq kompleks muammolar hal etilishi kerakligi rasmiy darajada ham ta’kidlangan.

2025–2026-yillarda qabul qilingan normativ-huquqiy hujjatlar aynan shu kompleks modelni mustahkamladi. PF-143-son Farmon[55] kambag‘allikni qisqartirish va aholi farovonligini oshirish choralarini yangi bosqichga olib chiqdi. PQ-347-son qaror[56] esa kambag‘allikni qisqartirish va bandlik sohasida davlat

[52] https://stat.uz/img/press-relizlar/kb_eng_p74274.pdf
[53] https://stat.uz/img/news/aoli-umumij-daromadlari_lotin--24_01_2025_p94578.pdf
[54] https://stat.uz/img/news/sovokupnye-dokhody-naseleniya-en--24_01_2025_p34170.pdf
[55] O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining PF-143-son Farmoni, 23.09.2024.
[56] https://lex.uz/uz/docs/-7131782?ONDATE=09.02.2026

siyosatini takomillashtirishga xizmat qildi. PQ-12-son qarorga[57] ko‘ra, 2025-yilda kambag‘allikni qisqartirish va bandlikni rag‘batlantirish uchun maqsadli jamg‘armalar orqali 952 mlrd so‘m yo‘naltirilishi belgilandi. PF-17-son Farmon[58] bilan ijtimoiy yordamni olish mezonlari Ijtimoiy reyestr va minimal iste’mol xarajatlarining 2 baravarigacha bo‘lgan daromad mezoni bilan yanada aniqroq bog‘landi. PF-27 va PQ-75[59] hujjatlari rasmiy statistika tizimini yangi bosqichga olib chiqib, kambag‘allikni baholash, monitoring qilish va manzilli siyosat yuritishning axborot bazasini kuchaytirdi. PQ-49-son qaror[60] bilan esa 2026-yilda 120 ming nafar mutaxassisni bozor talabi yuqori kasblarga o‘qitish hamda 37 ta og‘ir toifadagi tumanlarda kambag‘allik darajasini kamida 2 baravarga qisqartirish vazifasi belgilandi.

Kambag‘allikni o‘lchash mezonlari ham yangilanib bormoqda. 2025-yil uchun minimal iste’mol xarajatlari bir oyda kishi boshiga 669 ming so‘m etib belgilangan bo‘lsa, 2026-yil uchun bu ko‘rsatkich 715 ming so‘mga yetkazildi[61]. Rasmiy izohlarda ushbu ko‘rsatkich kambag‘allik chegarasi, ijtimoiy yordamning manzilliligi, pensiya va nafaqalar uchun mezon sifatida qo‘llanilishi qayd etilgan. Bu holat kambag‘allikni qisqartirish siyosatida statistik mezonlar, ijtimoiy reyestr va tadbirkorlikni qo‘llab-quvvatlash mexanizmlarining o‘zaro integratsiyasi kuchayganini anglatadi.

Xulosa qilib aytganda, 2025–2026-yillar ma’lumotlari kichik biznes va tadbirkorlikning O‘zbekistonda kambag‘allikni qisqartirishdagi roli sezilarli ravishda kuchayganini ko‘rsatadi. Kichik biznesning YAIM, xizmatlar, savdo va eksportdagi ulushi, shuningdek aholi jami daromadlaridagi 58 foizlik hissasi uning kambag‘allikka qarshi kurashdagi markaziy iqtisodiy institutga aylanganini tasdiqlaydi. Shu sababli kelgusi bosqichda siyosatning asosiy e’tibori kichik biznes sonini oshirishdan ko‘ra, uning mahsuldorligini, hududiy zanjirlarga integratsiyasini, rasmiylashuvini va kam daromadli oilalar uchun real daromad yaratish salohiyatini kuchaytirishga qaratilishi lozim. Aynan shunda kichik biznes kambag‘allikni vaqtincha yumshatuvchi vosita emas, balki farovonlikka olib chiquvchi barqaror mexanizm sifatida namoyon bo‘ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining PF-143-son Farmoni, 23.09.2024.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ-12-son qarori, 17.01.2025.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining PF-17-son Farmoni, 30.01.2025.
4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining PF-27-son Farmoni va PQ-75-son qarori, 24.02.2025.
5. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ-49-son qarori, 05.02.2026.

[57] O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ-12-son qarori, 17.01.2025.
[58] O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining PF-17-son Farmoni, 30.01.2025.
[59] O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining PF-27-son Farmoni va PQ-75-son qarori, 24.02.2025.
[60] O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ-49-son qarori, 05.02.2026.
[61] https://stat.uz/uz/matbuot-markazi/qo-mita-yangiliklar/59855-minimal-iste-mol-xarajatlari-qiymati-togrisida-3

6. O‘zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo‘mitasi: 2025-yil bo‘yicha kichik biznes, aholi daromadlari va minimal iste’mol xarajatlari haqidagi rasmiy ma’lumotlar.
7. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti rasmiy bayonotlari: 2024-yil 8,9 foiz va 2025-yil 5,8 foiz kambag‘allik darajasi bo‘yicha ma’lumotlar.
8. https://president.uz/oz/lists/view/8500
9. https://stat.uz/img/press-relizlar/kb_eng_p74274.pdf
10. https://stat.uz/img/news/aoli-umumij-daromadlari_lotin--24_01_2025_p94578.pdf
11. https://stat.uz/img/news/sovokupnye-dokhody-naseleniya-en-24_01_2025_p34170.pdf.
12. https://stat.uz/uz/matbuot-markazi/qo-mita-yangiliklar/59855-minimal-iste-molxarajatlari-qiymati-togrisida-3.

TIJORAT BANKLARINING INVESTITSION OPERATSILARINI BOSHQARISH AHAMIYATI

Tursunov Faridun Mustafoyevich
Samarqand iqtisodiyot va servis instituti,
“Bank ishi” kafedrasi assistenti
tursunovfaridun4330@gmail.com

Annotatsiya. *Ushbu maqolada investitsion operatsiyalar tushunchasi, uning zamonaviy tijorat banklari faoliyatidagi roli va o‘rni, investitsion operatsiyalar turlarini rivojlantirishning asosiy yo‘nalishlari, afzalliklari va kamchiliklari, investitsion operatsiyalar rivojlantirishda uchraydigan ba’ze muammolar o‘rganib chiqilgan va bu muammolarni hal etish uchun ba’ze amaliy taklif va tavsiyalar berilgan. O‘zbekiston tijorat banklari amaliyotida investitsion operatsiyalar va ularni boshqarish haqidagi barcha to‘plangan statistik ma’lumotlar asosida tahlil qilingan. Shuningdek, investitsion operatsiyalar nima va takomillashtirilgan bank tizimi qanday yaratilganligi haqida tushunchalar berilgan.*

Kalit so‘zlar: *investitsiya, investitsion operatsiyalar, raqamli banking, raqamli innovatsiyalar, mobil ilova, an’anaviy bank, aloqa markazlari, online kredit, online omonat, emissiya, lombard kreditlari, transformatsiya.*

Kirish. O’zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zbekiston Respublikasi Markaziy bankining faoliyatini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Farmoni imzolangach, bank tizimiga chakana bank xizmatlariga ixtisoslashgan “raqamli” banklar va bank bo‘linmalarini tashkil etish hamda innovatsion bank texnologiyalaridan foydalangan holda mijozlarga xizmat ko‘rsatish sifatini yanada kengaytirish vazifasi yuklatilgan[1]. Bank xizmatlarini modernizatsiyalash va soddalashtirish tizimi mamlakat moliyaviy xizmatlarini rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Bugungi kunda axborot texnologiyalari, barcha sohalarda bo‘lgani kabi, bank tizimiga ham keng joriy

etilgan.

Investitsiyalash deganda odatda pullarni ularni qiymatining oshishi yoki ma’lum miqdorda daromad keltirishi maqsadida u yoki bu moliyaviy vositalarga kiritish jaroyoniga aytiladi. Investitsion operatsiyalar-bu banklar mablag’larini qimmatli qog’ozlarga kiritish hisoblanib, banklarning ma’lum miqdorda daromadlilik va likvidlilikni saqlab turishga asos bo’ladi.

Respublikamiz tijorat banklarini investitsiya portfelida xorijiy valyutalarda emissiya qilingan qimmatli qog‘ozlar mavjud emas. Demak, banklarni investitsiya portfeli milliy valyuta-so‘mda emissiya qilingan qimmatli qog‘ozlardan iborat. Bu esa, respublikamiz tijorat banklarini investitsiya portfelini moliyaviy risklarga ta‘sirchanligini oshiradi.

Tijorat banklari birlamchi bozordagi operatsiyalar, xususan, aksiyalar bozoridagi xizmatlar (emissiya qilish va joylashtirish, tadqiqot, homiylik, listingga kiritilgandan keyingi ko‘mak), qarz majburiyatlari bozoridagi xizmatlar (emissiya qilish va joylashtirish, sekyuritizatsiyalash, tadqiqot va boshqalar)ni o‘z ichiga olsa, ikkilamchi bozorda esa aksiyalar bozoridagi xizmatlar (sotish, diling, brokerlik, market-meyking, aktivlarni boshqarish), qarz majburiyatlari bozoridagi xizmatlar (sotish, diling, brokerlik, market-meyking, aktivlarni boshqarish) kabi operatsiyalarni qamrab oladi. Bu jarayonlarni amalga oshirishda investitsion jarayonlarning katta ahamiyati bor.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya. Turli iqtisodiy adabiyotlarda “investitsiya faoliyati” tushunchasi mazmunmohiyatiga turlicha ta’riflar berilgan. Ularni chuqur va keng tadqiq etgan holda, muallifning fikricha, investitsiya faoliyati mazmuniga berilgan quyidagi ta’riflarga alohida to‘xtalib o‘tish lozim. Iqtisodchi olim A.S.Neshitoyning fikricha, “Investitsion faoliyat daromad olish va foydali samaraga erishish maqsadida mablag‘larni joylashtirish (investitsiyalash) va amaliy harakatlarni amalga oshirishdir”[2]. A.A.Gontarning ta’kidlashicha, “Investitsiya-iqtisodiyotni rivojlantirish maqsadida o‘z mamlakatida yoki chet ellarda turli tarmoqlarga, ijtimoiy-iqtisodiy dasturlarga, innovatsiya, tadbirkorlik loyihalariga uzoq, muddatli kapital kiritish (qo‘yish). Pulning vaqt (zamon)ga bog‘liq qiymati nazariyasiga ko‘ra, investitsiya kelajakda naf olish maqsadida mablag‘lar qo‘yishdir. Investitsiya kapitalni muayyan muddatga bog‘lashni yoki band qilishni bildiradi.”[3].

Ushbu atamaga keng ta’rif berilsa, “investitsiya faoliyati – mablag‘larni investitsiyalash ob’ektlariga daromad (samara) olish maqsadida kiritish bilan bog‘liq faoliyat” sifatida tushuniladi. L.L.Igonina investitsiya faoliyati mazmuniga bergan ta’rifini Rossiya Federatsiyasi qonunchiligida ushbu atamaga bergan ta’rifga o‘xshash mazmunga egaligini qayd etadi, ya’ni ushbu mamlakat qonunchiligiga ko‘ra: “Investitsiya faoliyati – foyda olish va (yoki) boshqa foydali samaraga erishish maqsadida investitsiyalarni kiritish va amaliy harakatlarni amalga oshirishdir”[4].

O‘zbekiston Respublikasining “Investitsiyalar va investitsiya faoliyati to‘g‘risida”gi qonunida: “Investitsiya faoliyati – investitsiya faoliyati sub’ektlarining investitsiyalarni amalga oshirish bilan bog‘liq harakatlari majmui”[5] sifatida ifodalanadi.

Natijalar. Investitsion operatsiyalar bu-banklar mablag'larini qimmatli qog'ozlarga kiritish hisoblanib, banklarning ma'lum miqdorda daromadlilik va likvidlilikni saqlab turishga asos bo'ladigan jarayon hisoblanadi.

Tijorat banki investor sifatida qimmatli qog'ozlarni sotib oladi. Bank qimmatli qog'ozlarni ikki maqsadda sotib oladi:

1. Likvidliligini ta'minlash maqsadida;
2. Daromad olish maqsadida.

Tijorat banklari o'z mablag'larini qimmatli qog'ozlarga investitsiya qilishdan maqsadlari bo'lib quyidagilar hisoblanadi:

1. Foiz ko'rinishida qo'shimcha daromad olish;
2. Kapitalni saqlash va uning asosidagi qimmatli qog'ozlarning kurs qiymatini ortishi hisobiga kapitalni oshirish;
3. Qimmatli qog'ozlar bo'yicha risklarni pasaytirish.

Investitsiya faoliyatini tashkil etish va amalga oshirish, birinchidan, cheklangan resurslardan samarali foydalangan holda investitsiyalar dinamikasini ta'minlash, ikkinchidan, pul mablag'lari tarkibi va soliq imtiyozlaridan unumli foydalanish hisobiga risk va xarajatlarni kamaytirishga asoslanishi lozim. Bu tamoyilning samarali ishlashini ta'minlash davlat tomonidan investitsiya faoliyatini amalga oshirish va rivojlantirish uchun qulay tizim tashkil etishni talab etadi. Bundan kelib chiqib tijorat banklari investitsion operatsiyalarini boshqarishning bir qator prinsiplari mavjud (1-rasm).

1-rasm. Tijorat banklari investitsion operatsiyalarini boshqarishning prinsiplari

Iqtisodiyotimizni modernizatsiyalash, texnik va texnologik yangilash, uning raqobatdoshligini keskin oshirish, eksport salohiyatini yuksaltirish, innovatsion va energiyani tejaydigan texnologiyalarga asoslangan yangi ishlab chiqarishlarni tashkil etish, jahon bozorida talab mavjud bo'lgan yangi turdagi tovarlar ishlab chiqarishni o'zlashtirish va shu orqali mamlakatimizning moliyaviy-iqtisodiy barqarorligini ta'minlashda bank tizimi tomonidan olib borilayotgan investitsion siyosat o'z samarasini bermoqda. Oxirgi yillarda tijorat banklari tomonidan ajratilgan investitsion kreditlar ortib bormoqda (1-diagramma)[6].

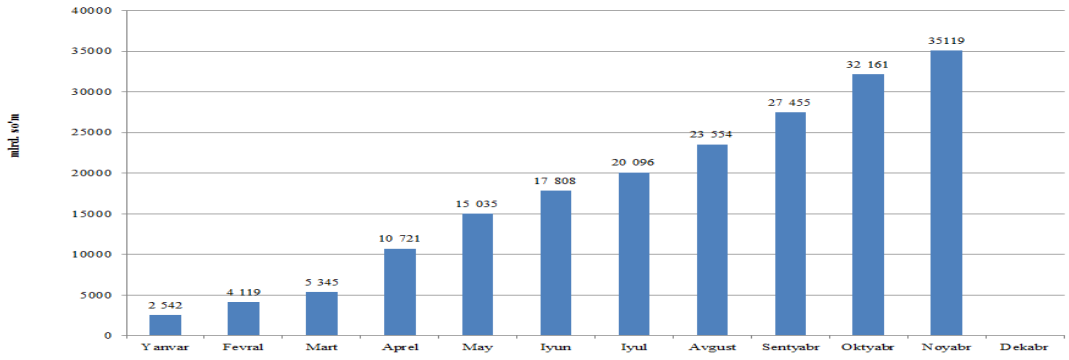

2-rasm. Tijorat banklari tomonidan ajratilgan investitsion kreditlar (2018-yilning 1-dekabr holati bo'yicha, mlrd so'm)

Ishlab chiqarishni modernizatsiyalash, texnik va texnologik yangilash, zamonaviy texnologiya asosida raqobatbardosh mahsulot ishlab chiqarishni tashkil etish maqsadlariga tijorat banklari tomonidan 2018 yilning 1 dekabr holatiga 35,1 trln. so‘m yoki 2017 yilning shu davriga nisbatan 2,4 barobarga ko‘p investitsion kreditlar ajratildi.

Mamlakatimiz banklarida hamon qisqa muddatli manbalarni qisqa muddatli aktivga yo‘naltirish ko‘lami kattaligicha to‘g‘ri kelmoqda. Shunday ekan, tijorat banklarining uzoq muddatli aktivlarga qo‘yilma qilish imkoniyatlarini kengaytirish zarur. Hozirgi kunda respublikamiz banklarining fond bozoridagi operatsiyalari ko‘lami kichikligicha qolmoqda. Bu miqyosni tubdan qayta ko‘rib chiqish maqsadga muvofiq. Tijorat banklari likvidlilikni samarali boshqarish, investitsion portfel tarkibini oqilona shakllantirish yo‘lidagi ayrim to‘siqlarni bartaraf etish davr talabidir.

Mamlakat investitsiya jozibadorligining xalqaro moliya institutlari tomonidan baholanib, davlatlar reytingining davriy ravishda e’lon qilinib, borilishi xorijiy investorlarning investitsiya qarorlari uchun muhim ahamiyatga egadir. Mamlakatimizda sohalar va hududlar investitsiya jozibadorligini baholash tizimini takomillashtirish maqsadida uni ifodalovchi ko‘rsatkichlar tizimidan foydalanish asoslangan va ushbu ko‘rsatkichlarni hisoblash yo‘llari ishlab chiqildi.

Bir so‘z bilan aytganda, tijorat banklarining o‘zgarishi va innovatsion raqamli bank tizimiga o‘tish butun dunyo bo‘ylab yangi axborot texnologiyalarining rivojlanishi va faol tarqalishiga javob bo‘lib, raqamli texnologiyalar nafaqat mahsulotlar, balki kompaniyalarning ish sifati va daromadini yaxshilaydi.

Xulosa. O‘zbekiston tijorat banklari amaliyotida investitsion operatsiyalar va ularni boshqarish haqidagi barcha to‘plangan statistik ma’lumotlar asosida tahlil qilingan. Shuningdek, investitsion operatsiyalar nima va takomillashtirilgan bank tizimi qanday yaratilganligi haqida tushunchalar berilgan. Banklar kreditlar, to‘lovlar, qimmatli qog‘ozlar bilan operatsiyalar bo‘yicha vositachilik qiladilar. Vositachilik mezoni bitimning ikkala tomoni uchun ham rentabellikdir. Shu bilan birga, qarzga berilgan va olingan mablag‘lar uchun to‘lov qarz mablag‘larining talab va taklifi ta’siri ostida shakllanadi.

Bunda banklarning investitsiyaviy faoliyati ustuvor ravishda tarmoqlarni rivojlantirish, mahalliylashtirish va hududlarni rivojlantirish dasturlariga kiritilgan loyihalarni o‘z vaqtida va to‘liq moliyalashtirishni ta’minlashga qaratilmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 09.01.2018 yildagi PF-5296-son.
2. Нешитой А.С. Инвестиции. Учебник. – М.: Дашков и К, 2007. – С. 15.
3. Гонтарь, А.А., Сазонов, С.П. Экономические методы обеспечения информационной безопасности кредитной организации // Управление экономическими системами: электрон. науч. журнал. - 2016. - № 9. – С.-11
4. Федеральный Закон «Об инвестиционноой деятельности в Российской Федерации, осушествляемой в форме капитальных вложений» от 25 февраля 1999 года, №39-ФЗ, 1-статья.
5. O‘zbekiston Respublikasining “Investitsiyalar va investitsiya faoliyati to‘g‘risida”gi qonuni, 2019 yil 25 dekabr, 3-modda. // www.lex.uz.
6. https://cbu.uz/uz/statistics/financing/72798/-internet resurs.

TIJORAT BANKLARI KREDIT SIYOSATINING KAMBAG‘ALLIKNI QISQARTIRISH VA AHOLI BANDLIGINI OSHIRISHDAGI ROLI

Igamberdiyev Sahobiddin Xatam o‘g‘li
Samarqand iqtisodiyot va servis instituti
Bank ishi kafedrasi assistenti,PhD
sahobiddinigamberdiyev2@gmail.com

Annotatsiya: *Ushbu tezis tijorat banklari kredit siyosatining kambag‘allikni qisqartirish va aholi bandligini oshirishga ta’sir mexanizmlarini tahlil qilishga bag‘ishlangan. Tadqiqotda tijorat banklari tomonidan ajratilayotgan kreditlarning tadbirkorlikni rivojlantirish, yangi ish o‘rinlarini yaratish hamda aholining daromad manbalarini kengaytirishdagi ahamiyati o‘rganilgan. Natijada kredit siyosatini takomillashtirish orqali moliyaviy inklyuziyani kengaytirish va ijtimoiy-iqtisodiy barqarorlikni ta’minlash bo‘yicha takliflar ishlab chiqilgan.*

Kalit so‘zlar: *tijorat banklari, kredit siyosati, kambag‘allikni qisqartirish, bandlik, moliyaviy inklyuziya, kichik biznes, tadbirkorlik.*

Kirish. Kambag‘allikni qisqartirish va aholi bandligini ta’minlash har qanday mamlakat iqtisodiy siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Iqtisodiyotda barqaror o‘sishni ta’minlash, yangi ish o‘rinlarini yaratish hamda aholining daromad darajasini oshirishda moliya tizimi muhim rol o‘ynaydi.Tijorat banklari iqtisodiyotning turli tarmoqlarini kreditlash orqali tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirish, ishlab chiqarish hajmini kengaytirish hamda xizmat ko‘rsatish sohasini rivojlantirishga xizmat qiladi. Natijada yangi ish o‘rinlari yaratiladi va aholining daromadlari oshadi.Shu sababli tijorat banklari kredit siyosatini

samarali tashkil etish kambag‘allikni qisqartirish va bandlikni oshirishning muhim omillaridan biri hisoblanadi.

Metodologiya. Mazkur tadqiqotni amalga oshirish jarayonida iqtisodiy tahlil, solishtirma tahlil, tizimli yondashuv hamda iqtisodiy-mantiqiy tahlil metodlaridan foydalanildi.Shuningdek, tijorat banklarining kredit faoliyati hamda ularning kichik biznes va tadbirkorlik subyektlarini moliyalashtirishdagi roli o‘rganildi. Tadqiqot jarayonida kreditlarning iqtisodiyotga ta’siri quyidagi yo‘nalishlar bo‘yicha tahlil qilindi:

–tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirishga ta’siri;

–yangi ish o‘rinlari yaratishga ta’siri;

–aholi daromadlarini oshirishdagi roli.

Natijalar:Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, tijorat banklari tomonidan ajratilayotgan kreditlar iqtisodiyotda tadbirkorlik faoliyatining rivojlanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Xususan, kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subyektlarini moliyalashtirish yangi ishlab chiqarish quvvatlarini yaratish va xizmat ko‘rsatish sohasini kengaytirishga imkon beradi.Natijada yangi ish o‘rinlari yaratiladi hamda aholi daromadlari oshadi. Bundan tashqari, bank kreditlari hisobiga amalga oshirilayotgan investitsiya loyihalari hududlarda iqtisodiy faollikni oshirishga xizmat qiladi.

Muhokama:Tijorat banklari kredit siyosatini takomillashtirish orqali kambag‘allikni qisqartirish va bandlikni oshirish imkoniyatlarini kengaytirish mumkin. Bunda quyidagi yo‘nalishlarga alohida e’tibor qaratish zarur:

kichik biznes va tadbirkorlik subyektlariga ajratiladigan kreditlar hajmini oshirish;

kredit olish jarayonlarini soddalashtirish;

moliyaviy inklyuziyani kengaytirish;

aholi uchun imtiyozli kredit dasturlarini rivojlantirish.

Mazkur chora-tadbirlar iqtisodiy faollikni oshirish hamda aholining daromad manbalarini kengaytirishga xizmat qiladi.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, tijorat banklari kredit siyosati kambag‘allikni qisqartirish va aholi bandligini ta’minlashda muhim iqtisodiy vosita hisoblanadi. Bank kreditlari tadbirkorlikni rivojlantirish, yangi ish o‘rinlarini yaratish hamda aholining daromadlarini oshirish orqali ijtimoiy-iqtisodiy barqarorlikni ta’minlashga xizmat qiladi. Shu sababli tijorat banklari kredit siyosatini yanada takomillashtirish hamda moliyaviy inklyuziyani kengaytirish mamlakat iqtisodiyotining barqaror rivojlanishida muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati:

1. Abdullaev A. A. Bank ishi va bank tizimi: darslik. Toshkent: Iqtisod-Moliya, 2019. 320 b.

2. Vaxabov A. V., Xajibakiyev Sh. X., Muminov N. G. Tijorat banklari faoliyatini boshqarish: darslik. Toshkent: Moliya, 2017. 416 b.

3. Лаврушин О. И. Банковское дело: учебник. Москва: КНОРУС, 2020. 800 с.

4. Karimov U. U. Kreditlashni tashkil etish va kredit riski boshqaruvi: o‘quv

qo‘llanma. Toshkent: Innovatsion rivojlanish nashriyoti, 2021. 256 b.
5. Beck T., Demirguc-Kunt A., Levine R. Finance, inequality and the poor. Journal of Economic Growth. Boston: Springer, 2007. Vol. 12, No. 1. P. 27–49.

XIZMATLAR SOHASI – AHOLI FAROVONLIGINI TA’MINLASHNING ASOSIY DRAYVERI

SamISI “Raqamli iqtisodiyot” kafedrasi DSc mustaqil izlanuvchisi – Z.K.Raximov
Tel: +998906578948, r.zafar@list.ru

Annotatsiya: Maqolada xizmatlar sohasi – aholi farovonligini ta’minlashning asosiy drayveri mavzusida nazariy hamda amaliy yondashuvlar yoritib berilgan. Ma’lumotlar muallifning kuzatuvlari va adabiyotlar tahlili asosida tuzildi.

Kalit so‘zlar: Ijtimoiy-iqtisodiy siyosat, aholi farovonligi, xizmatlar sohasi, metodologiya, globallashuv, strategiya, inson salohiyati, islohot, kambag‘allikni qisqartirish, yoshlarga oid davlat siyosati, barqaror iqtisodiy o‘sish.

Аннотация: В статье освещены теоретические и практические подходы к теме сферы услуг – основной движущей силе обеспечения благосостояния населения. Данные были составлены на основе наблюдений автора и анализа литературы.

Ключевые слова: Социально-экономическая политика, благосостояние населения, сфера услуг, методология, глобализация, стратегия, человеческий потенциал, реформы, сокращение бедности, государственная молодежная политика, устойчивый экономический рост.

Annotation: The article covers theoretical and practical approaches to the field of services – the main driver of ensuring the well-being of the population. The data was compiled on the basis of the author's observations and literature analysis.

Keywords: The article highlights theoretical and practical approaches to the topic of the service sector, which is the main driving force for ensuring the well–being of the population. The data were compiled based on the author's observations and literature analysis.

KIRISH. Global iqtisodiyot sharoitida iqtisodiyoti rivojlangan va rivojlanayotgan davlatlar xizmatlar sohasini rivojlantirish maqsadida tub harakatlarni amalga oshirib kelmoqda. Masalan, Norvegiyada[62] aholi daromadlaridan olingan soliqlar evaziga ijtimoiy xizmatlar (tibbiyot va ta’lim) xizmatlarini rivojlantirish, Shveytsariyada[63] bank xizmatlaridan foydalanish har tomonlama qulay va arzonlashtirilgan foiz stavkalari asosida tashkil etilgan, Germaniyada[64] ta’lim xizmatlari yaxshi rivojlanganligi sababli texnologik taraqqiyotga erishilgan.

O‘zbekiston Respublikasida ham xizmatlar sektorini rivojlantirish davlat

[62] https://www.worldbank.org
[63] https://www.aboutswitzerland.eda
[64] https://www.worldbank.org

siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri sifatida belgilanmoqda. So‘nggi yillarda xizmatlar ulushi YaIMda sezilarli darajada oshib, iqtisodiy o‘sishning muhim drayveriga aylandi. Bu, mamlakatimizda uzoq yillik tizimli rivojlantirish dasturlarining qabul qilinishi va har bir xizmat ko‘rsatish sohasini jahon tajribasini chuqur o‘rgangan holda innovatsion tashkil etilishining natijasi bo‘lib kelmoqda.

Adabiyotlar tahlili. Iqtisodiy adabiyotlarda bir guruh olimlar xizmatlar sohasi – aholi farovonligini ta’minlashning asosiy drayveri mavzusi doirasida o‘z ilmiy qarashlarini bayon qilishgan, bularga: F.Kotler, G.Armsrong, Dj.Sonders, V.Vong, M.Mak-Donald, E.Peyn, O.Y.Goyxman, A.Paul, Samuelson, D.William Nordhaus, McConnell, N.Gregory Mankiw, Y.A.Abdullyaev, M.M.Muxammedov, M.Q.Pardayev, Q.D.Mirzayev, L.I.Galiaxmetova, Y.N.Yeremina, F.U.Tursunov[65] va boshqalarning ilmiy izlanishlarida atroflicha yoritib berilgan.

Tadqiqot metodologiyasi. Tadqiqot jarayonida induktsiya va deduktsiya, ilmiy abstraktlash, tizimli va qiyosiy tahlil, monografik hamda ekspert baholash usullaridan foydalanilgan. Ushbu usullar xizmatlar sohasi – aholi farovonligini ta’minlashning asosiy drayveri mavzusining mohiyati, tavsifi va tasniflanishining nazariy jihatlarini yoritib berishga yordam beradi.

Tahlil va natijalar. Zamonaviy iqtisodiyot sharoitida xizmatlar sohasi milliy iqtisodiyotning eng muhim va jadal rivojlanayotgan tarmoqlaridan biri sifatida namoyon bo‘lmoqda. Global iqtisodiy transformatsiya jarayonlari natijasida ishlab chiqarishdan ko‘ra xizmatlar ulushining ortib borishi kuzatilmoqda. Bu holat, o‘z navbatida, xizmatlar sektorining nafaqat iqtisodiy o‘sishga, balki aholi farovonligini ta’minlashga bevosita ta’sir ko‘rsatishini anglatadi.

Bugungi kunda xizmatlar sohasining jadal rivojlanishi, uning raqamli texnologiyalari bilan integratsiya etilishi natijasida xizmat ko‘rsatuvchilarning xarajatlarini tejashi bilan birga foydalanuvchilar uchun xizmatlardan foydalanishda qulayliklarni yaratib bermoqda. Xizmatlar sohasida bunday o‘zgarishlar natijasida aholi turmush darajasi ham ortishini kuzatish mumkin.

Xizmatlar sohasi – bu, moddiy mahsulot yaratmasdan, balki aholining turli

[65]Котлер Ф., Армсронг Г., Сондерс Дж., Вонг В. Основы маркетинга. – М., СПб., К.: Издат. дом «Вильямс», 1999.-718 с.; Мак-Дональд М., Пэйн Э.Сфера услуг. Полное пошаговое руководство по маркетинговому планированию.- М.: КноРус, 2009.-448 с.; Гойхман О.Я. К вопросу формирования терминологии сферы сервиса // Теоретические и прикладные проблемы сервиса. -2007. №1. – С., 31-34.; A.Paul, Samuelson, D.William Nordhaus. Economics. 19th Edition. McGraw-Hill Companies. USA. 2009. – 744 p.; McConnell, Brue. Economics. 19 th edition. Mcgraw-hill/Irwin, USA, 2014. – 984 p.; N.Gregory Mankiw. Principles of Economics, 7th edition. Amazon, USA, 2014. – 880 p. Абдуллаев Ё.А. Менежмент: дарслик. – Тошкент. «Ўқитувчи», 2001 й; Мухаммедов М.М., Мардонов Б.Б. Хизмат кўрсатиш соҳасида аҳоли бандлиги ва даромадлари. Монография. «Инновацион ривожланиш нашриёт-матбаа уйи». 2021, 186 б.; Пардаев М.Қ. Хизматлар кўрсатиш тармоқлари иқтисодиётининг айрим муаммолари. –Т.: Наврўз, 2014. –264; Мирзаев Қ.Д., Султонов Ш.А. ва бошқалар Хизматлар соҳаси иқтисодиёти. Дарслик. Самарқанд. СамИСИ, 2022. –251 б.; Л.И.Галиахметова Благополучие, субъективное благополучие, удовлетворённость жизнью: проблема взаимосвязи. – Вестник Башкирского университета. 2015. Т. 20. №.; Е.Н.Уремина Личностные характеристики как предикторы субъективного благополучия личности с разной ситуацией трудовой занятости. Иза. Сарат. Ун-та. Нов. Сер. Сер. Акмеология образование. Психология развития. 2017. Т. 6, вып. 1 (21).; Ф.У.Турсунов Хизмат кўрсатиш соҳасида рақамли технологияларнинг аҳамияти. JMBM. Volume 1, ISSUE 4 (June) ISSN: 2181-3000, 132-134 pages.

ehtiyojlarini qondirishga qaratilgan faoliyatlar majmuasidir. Unga savdo, transport, aloqa, ta’lim, sog‘liqni saqlash, turizm, bank-moliya xizmatlari kabi ko‘plab yo‘nalishlar kiradi.

Xizmatlar sohasi iqtisodiy tizimda ko‘p funksiyali rolni bajaradi. Avvalo, ushbu soha yuqori darajada bandlikni ta’minlash xususiyatiga ega. Xizmatlar tarmog‘ida kichik kapital evaziga faoliyat boshlash imkoniyatining mavjudligi aholi keng qatlamlarini tadbirkorlik faoliyatiga jalb etadi. Natijada yangi ish o‘rinlari yaratiladi, mehnat bozorida raqobat kuchayadi va aholining daromad manbalari kengayadi. Bu esa bevosita farovonlik darajasining oshishiga xizmat qiladi.

Bundan tashqari, xizmatlar sohasi iqtisodiyotda pul mablag‘larining tezkor aylanishini ta’minlovchi muhim mexanizm hisoblanadi. Savdo, transport, moliyaviy xizmatlar, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari kabi yo‘nalishlar orqali iqtisodiy resurslar samarali taqsimlanadi. Mazkur jarayon iqtisodiy faollikni oshirib, yalpi ichki mahsulot o‘sishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

Xizmatlar sektorining yana bir muhim jihati shundaki, u aholining hayot sifatini oshirishda bevosita ishtirok etadi. Ta’lim, sog‘liqni saqlash, madaniyat, turizm va boshqa ijtimoiy xizmatlar inson kapitalini rivojlantirishga xizmat qiladi. Inson kapitalining yuksalishi esa uzoq muddatli iqtisodiy barqarorlik va farovonlikning asosiy omili hisoblanadi. Shu nuqtai nazardan, xizmatlar sohasi nafaqat iqtisodiy, balki ijtimoiy rivojlanishning ham muhim drayveri sifatida qaraladi.

Shuningdek, xizmatlar sohasi boshqa tarmoqlarning samarali faoliyat yuritishi uchun zarur infratuzilmani shakllantiradi. Masalan, logistika, transport va savdo xizmatlari ishlab chiqarilgan mahsulotlarning iste’molchiga yetkazilishini ta’minlaydi. Moliyaviy xizmatlar esa investitsion jarayonlarni qo‘llab-quvvatlaydi. Natijada iqtisodiyotning barcha tarmoqlari o‘zaro integratsiyalashgan holda rivojlanadi.

Raqamli iqtisodiyot sharoitida xizmatlar sohasining ahamiyati yanada ortib bormoqda. Axborot texnologiyalarining rivojlanishi yangi turdagi xizmatlarni yuzaga keltirib, iqtisodiy samaradorlikni oshirmoqda. Elektron tijorat, onlayn xizmatlar, fintech tizimlari aholining turmush tarzini yengillashtirish bilan birga, yangi daromad manbalarini shakllantirmoqda.

Mamlakatimizda aholi farovonligini oshirish uchun bir nechta katta yo‘nalishlarda ishlar qilinyapti. Bu shunchaki bitta chora emas, balki bir nechta tizimli islohotlarning yig‘indisi hisoblanadi. Masalan, mamlakatimizda yangi ish o‘rinlarini ko‘paytirish, kichik biznes va tadbirkorlikni qo‘llab-quvvatlash, ijtimoiy himoya tizimini kuchaytirish, ta’lim va sog‘liqni saqlashni rivojlantirish, hududlarni rivojlantirish (qishloq va viloyatlar), infratuzilmani yaxshilash, uzoq muddatli strategiya – “O‘zbekiston 2030” kabi islohotlarning amalga oshirilishi natijasida aholi farovonligini ta’minlashga samarali erishib kelinmoqda.

Xulosa. Yuqoridagi ma’lumotlardan kelib chiqib, xizmatlar sohasi zamonaviy iqtisodiyotning asosiy harakatlantiruvchi kuchlaridan biri bo‘lib, u bandlikni ta’minlash, daromadlarni oshirish, iqtisodiy faollikni kuchaytirish hamda inson kapitalini rivojlantirish orqali aholi farovonligini yuksaltirishda hal

qiluvchi rol o‘ynaydi. Shu bois xizmatlar sektorini izchil rivojlantirish, uning infratuzilmasini takomillashtirish va innovatsion yo‘nalishlarini qo‘llab-quvvatlash mamlakat iqtisodiy siyosatining ustuvor vazifalaridan biri bo‘lib qoladi.

Xizmatlar sohasini yanada izchil va samarali rivojlantish uchun quyidagilarni amalga oshirish maqsadga muvofiq hisoblanadi:

- ish bilan bandlik darajasini aholi sonining o‘sishiga mos holda oshirib borish;
- xizmatlar sohasini ko‘paytirish natijasida daromadlarni mos ravishda ta’minlab turish;
- IT orqali chet el korxonalarida ish bilan band bo‘lgan fuqarolarni davlat ro‘yxatiga olish va ularni rivojlantirish;
- mamlakatda mavjud xizmatlar sohasini raqamlashtirish va sifatini oshirishga qaratilgan harakatlarni qo‘llab-quvvatlash.

Foydalangan adabiyotlar ro‘yxati

1. Котлер Ф., Армсронг Г., Сондерс Дж., Вонг В. Основы маркетинга. – М., СПб., К.: Издат. дом «Вильямс», 1999.-718 с.
2. Мак-Дональд М., Пэйн Э.Сфера услуг. Полное пошаговое руководство по маркетинговому планированию.- М.: КноРус, 2009.-448 с.
3. Гойхман О.Я. К вопросу формирования терминологии сферы сервиса // Теоретические и прикладные проблемы сервиса. -2007. №1. – С., 31-34.
4. A.Paul, Samuelson, D.William Nordhaus. Economics. 19th Edition. McGraw-Hill Companies. USA. 2009. – 744 p.
5. McConnell, Brue. Economics. 19 th edition. Mcgraw-hill/Irwin, USA, 2014. – 984 p.; N.Gregory Mankiw. Principles of Economics, 7th edition. Amazon, USA, 2014. – 880 p.
6. Мухаммедов М.М., Мардонов Б.Б. Хизмат кўрсатиш соҳасида аҳоли бандлиги ва даромадлари. Монография. «Инновацион ривожланиш нашриёт-матбаа уйи». 2021, 186 б.
7. Пардаев М.Қ. Хизматлар кўрсатиш тармоқлари иқтисодиётининг айрим муаммолари. –Т.: Наврўз, 2014. –264.
8. Мирзаев Қ.Д., Султонов Ш.А. ва бошқалар Хизматлар соҳаси иқтисодиёти. Дарслик. Самарқанд. СамИСИ, 2022. –251 б.
9. Л.И.Галиахметова Благополучие, субъективное благополучие, удовлетворённость жизнью: проблема взаимосвязи. – Вестник Башкирского университета. 2015. Т. 20.
10. Е.Н.Уремина Личностные характеристики как предикторы субъективного благополучия личности с разной ситуацией трудовой занятости. Иза. Сарат. Ун-та. Нов. Сер. Сер. Акмеология образование. Психология развития. 2017. Т. 6, вып. 1 (21).
11. O‘zbekiston Respublikasi milliy statistika qo‘mitasi 2023 yil ma’lumotlari.

12. https://lex.uz/ru/docs/-6600413 – Qonunchilik ma’lumotlari milliy elektron bazasi.
13. www.jmbm.uz – Journal of marketing, business and management (JMBM).
14. www.stat.uz – O‘zbekiston Respublikasi milliy statistika qo‘mitasi sayti.
15. https://www.worldbank.org – Jahon banki sayti.

II SHO‘BA. YANGI ISH O‘RINLARINI TASHKIL ETISH VA AHOLI BANDLIGINI TA’MINLASHDA TIJORAT BANKLARINI ROLINI OSHIRISH MASALALARI

THE ROLE OF BANKING FINANCIAL ACTIVITY IN ENHANCING FINANCIAL INCLUSION AND REDUCING POVERTY IN THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN

Doctor of Economic Sciences, Professor
Karimova Aziza Maxomadrizoyevna
Samarkand Institute of Economics and Service

Abstract. The article examines the impact of the banking system on financial inclusion and poverty reduction in the Republic of Uzbekistan. It analyzes the development of retail lending, microfinance, and digital banking services as instruments for expanding public access to financial resources. Key challenges are identified, including low financial literacy and regional disparities, and directions for improving banking mechanisms are proposed. Particular attention is given to adapting international experience to national conditions in order to stimulate inclusive economic growth and improve the population’s well-being.

Keywords: poverty, financial accessibility, banking system, lending, microfinance, financial inclusion, digitalization, fintech, sustainable development.

Introduction. In the context of global economic transformations and increasing socio-economic differentiation, the issue of poverty reduction has become especially relevant and has emerged as a priority area of public policy. For the Republic of Uzbekistan, which is undergoing active institutional and structural reforms, ensuring sustainable economic growth is closely linked to improving the population’s well-being and expanding access to financial resources.

In this context, banking financial activity plays a crucial role as a key instrument for capital redistribution, stimulation of economic activity, and promotion of financial inclusion. The banking system not only accumulates temporarily free financial resources but also transforms them into investments directed toward priority sectors of the economy and socially significant areas. This contributes to job creation, the development of entrepreneurship, and, consequently, poverty reduction.

Financial inclusion is regarded as one of the most important factors of sustainable socio-economic development. It implies that the population has access to a wide range of high-quality and affordable financial services, including credit, savings, payment, and insurance products. Expanding financial inclusion facilitates the integration of households and small businesses into the formal financial sector, increases their economic activity, and reduces vulnerability to external shocks.

In recent years, Uzbekistan has witnessed active development of the banking sector, characterized by growth in lending volumes, expansion of financial services, and the introduction of digital technologies. The development of retail lending, microfinance, and remote banking services has become particularly important, as these tools significantly expand financial access for the population, including residents of rural and remote areas.

At the same time, despite the progress achieved, a number of systemic issues remain that limit the potential of the banking system in addressing poverty reduction. These include insufficient financial literacy, uneven territorial distribution of financial services, and limited access to long-term financial resources. These factors necessitate further improvement of banking mechanisms and the development of effective tools to enhance financial inclusion.

International experience demonstrates that the development of the banking system and expanded access to financial services are key conditions for reducing poverty and ensuring inclusive economic growth. Therefore, adapting best international practices to national conditions and development priorities is of particular importance.

Thus, the relevance of this study lies in the need for a comprehensive analysis of the role of banking financial activity in poverty reduction and financial inclusion, as well as in the development of practical recommendations to improve the efficiency of the banking sector in the context of Uzbekistan's economic modernization.

Literature Review. The issues of financial inclusion and poverty reduction have been widely studied by international scholars such as Jeffrey Sachs, Joseph Stiglitz, and Muhammad Yunus, whose works emphasize the importance of access to financial resources as a tool for combating poverty. Among domestic researchers, Sadullaeva G., Akhmedova U., and Maksudova N. have contributed significantly by analyzing the development of the banking sector and financial accessibility within the national economy. These studies provide a methodological foundation for reducing poverty and enhancing financial inclusion through banking activities.

Methodology. The study employs methods of scientific abstraction, logical analysis, induction and synthesis, as well as comparative and systemic approaches, allowing for a comprehensive assessment of the impact of banking activity on poverty reduction.

Main Body. Poverty reduction in modern conditions is considered a complex socio-economic challenge, directly linked to the level of development of the financial system and the accessibility of financial services. In this context, the banking system serves as a key institutional mechanism for redistributing financial resources, increasing household incomes, and stimulating economic activity.

Financial inclusion ensures equal and sustainable access for all population groups to basic financial services, including credit, savings, payment instruments, and insurance. Its development promotes the integration of households into the

formal financial sector, reduces the shadow economy, and supports the creation of stable income sources.

One of the priority areas of banking activity is lending to individuals. In Uzbekistan, there is a steady growth in retail lending, driven by both increasing demand and the expansion of banking products. Consumer loans, mortgage lending, and microloans contribute to improving living standards by providing access to education, housing, and entrepreneurial opportunities.

Microfinance plays a particularly important role in poverty reduction, as it targets socially vulnerable groups, including low-income households, self-employed individuals, and small entrepreneurs. Access to microcredit enables these groups to generate income, reduce dependence on social transfers, and increase economic independence.

The rapid adoption of digital technologies in Uzbekistan's banking sector has significantly enhanced financial inclusion. Remote banking services, mobile applications, and online platforms reduce barriers to access, especially for rural populations. Digitalization also improves operational efficiency, reduces transaction costs, accelerates service delivery, and increases transparency.

Statistical analysis shows a steady positive trend in financial inclusion indicators, including increased lending volumes, growth in the number of banking service users, and expansion of financial institutions. These trends indicate the gradual formation of an inclusive financial environment.

Government programs implemented through the banking sector also play a significant role, including subsidized lending, interest rate support, and programs promoting family entrepreneurship and self-employment. These initiatives aim to engage economically active populations and reduce poverty.

However, several constraints remain, such as low financial literacy, uneven regional access to financial services, and credit risks. Improving financial education is essential to ensure effective use of banking products. Additionally, strengthening regulatory frameworks and risk management mechanisms is necessary to balance accessibility with financial stability.

International experience confirms that effective poverty reduction requires a comprehensive approach, including financial infrastructure development, digitalization, and active state involvement. In Uzbekistan, further development of the banking sector should focus on expanding financial services, внедрение инноваций, and supporting SMEs.

Thus, banking financial activity serves as a critical driver of poverty reduction by improving access to finance, stimulating entrepreneurship, and fostering an inclusive economy.

Conclusion. In the context of Uzbekistan's economic transformation and sustainable development strategy, poverty reduction and financial inclusion have become systemic and multidimensional challenges. The study confirms that banking financial activity plays a key role not only in redistributing financial resources but also in creating conditions for inclusive economic growth.

The analysis shows positive trends in banking sector development, including increased lending, expanded financial services, and active digitalization.

Improved access to credit supports consumption, SME development, and job creation, thereby contributing to poverty reduction.

Microfinance and retail banking are particularly important for socially vulnerable groups, enabling broader participation in economic activities and increasing resilience to risks. Digitalization further enhances accessibility, especially in rural areas, by reducing costs and improving service quality.

Despite these achievements, challenges such as low financial literacy, regional disparities, and credit risk management issues remain. Addressing these requires a comprehensive set of institutional measures, including expanding financial access, improving regulation, developing preferential lending, enhancing financial literacy, and implementing fintech innovations.

Adapting international best practices to national conditions will strengthen reform effectiveness and ensure financial system stability.

In conclusion, banking financial activity plays a system-forming role in poverty reduction by expanding access to financial resources, encouraging entrepreneurship, and fostering an inclusive economy. Its continued development will contribute to improving living standards, strengthening social stability, and achieving sustainable economic growth in Uzbekistan.

References

1. Sadullaeva G. Improving financial accessibility through banking services in the Republic of Uzbekistan // Economy and Finance. – 2022. – No. 4. – pp. 98–106.
2. Akhmedova U. The role of bank lending in poverty reduction // Banking Journal. – 2023. – No. 2. – pp. 41–50.
3. Rayimov Kh. Institutional mechanisms for enhancing financial inclusion in the national economy // Financial and Economic Bulletin. – 2022. – No. 3. – pp. 25–34.
4. Mishkin F. The Economics of Money, Banking, and Financial Markets. – Moscow: Yurait, 2021. – 864 p.
5. Stiglitz J. Globalization and Its Discontents. – Moscow: Williams, 2018. – 352 p.
6. Yunus M. Banker to the Poor: Micro-Lending and the Battle Against World Poverty. – New York: PublicAffairs, 2007. – 312 p.
7. Batbayar T. Microfinance and its role in poverty reduction // Journal of Economics and Finance. – 2019. – Vol. 43, No. 2. – pp. 145–159.
8. Karimov A., Yuldasheva D. Digitalization of the financial sector and expansion of financial inclusion // Journal of Economic Research. – 2024. – No. 3. – pp. 56–66.
9. Central Bank of the Republic of Uzbekistan. Annual Statistical Bulletin 2025. – Tashkent: CBU, 2025. – 126 p.
10. World Bank. Financial Inclusion Overview. – Washington, D.C., 2024. – 98 p.
11. KfW. Annual Report 2023: Development Banking for Inclusive Growth. – Frankfurt am Main: KfW Bankengruppe, 2024. – 198 p.

12. Fannie Mae & Freddie Mac. 2023 Financial Stability Report. – Washington, D.C.: U.S. Department of the Treasury, 2023. – 145 p.

КРЕДИТНАЯ ПОДДЕРЖКА ЛЁГКОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ СО СТОРОНЫ КОММЕРЧЕСКИХ БАНКОВ И ЕЁ ВЛИЯНИЕ НА СОКРАЩЕНИЕ БЕДНОСТИ

Самостоятельный соискатель: Махмудова Д.Р.
Научный руководитель: д.э.н., проф. Каримова А.М.
Самаркандский институт экономики и сервиса

Аннотация. *В данной статье рассматривается роль коммерческих банков в кредитной поддержке лёгкой промышленности Узбекистана и её влияние на сокращение бедности. Анализируются основные инструменты финансирования и их влияние на развитие бизнеса, занятость и доходы населения. Обоснована значимость расширения доступа к кредитам и финансовой инклюзии. Изложено, что совершенствование кредитных механизмов способствует устойчивому экономическому росту и снижению бедности.*

Ключевые слова: *лёгкая промышленность, коммерческие банки, кредитная поддержка, малый и средний бизнес, социально-экономическое развитие, сокращение бедности.*

Annotation. *This article examines the role of commercial banks in providing credit support to Uzbekistan's light industry and its impact on poverty reduction. The main financing instruments and their impact on business development, employment and income of the population are analyzed. The importance of expanding access to credit and financial inclusion is substantiated. It is stated that the improvement of credit mechanisms contributes to sustainable economic growth and poverty reduction.*

Keywords: *light industry, commercial banks, credit support, small and medium-sized businesses, socio-economic development, poverty reduction.*

Введение. Лёгкая промышленность на современном этапе развития экономики играет исключительно важную роль в формировании занятости, стимулировании предпринимательской активности и производстве товаров массового потребления, востребованных населением. Особенно ярко это проявляется в странах с развивающейся экономикой, к которым относится Республика Узбекистан. Здесь лёгкая промышленность не только обеспечивает значительную часть трудоустройства, но и создаёт устойчивые источники дохода для широких слоёв населения, влияя на уровень жизни и социальную стабильность.

Вместе с тем, малые и средние предприятия лёгкой промышленности сталкиваются с рядом ограничений, среди которых ключевым является недостаточный доступ к финансовым ресурсам. Ограниченность кредитования, высокая стоимость заимствований и сложность получения

инвестиционных средств существенно замедляют развитие бизнеса, ограничивают возможности внедрения инноваций и снижают конкурентоспособность отрасли. В результате потенциал лёгкой промышленности в формировании устойчивого экономического роста реализуется лишь частично.

В этих условиях особое значение приобретает кредитная поддержка со стороны коммерческих банков. Она выступает не просто финансовым инструментом, а стратегическим механизмом, способным стимулировать активность бизнеса, расширять масштабы производства, внедрять новые технологии и создавать дополнительные рабочие места. Эффективное банковское кредитование позволяет предпринимателям планировать долгосрочные инвестиции, повышать квалификацию сотрудников и постепенно увеличивать доходы населения.

Таким образом, изучение роли коммерческих банков в кредитной поддержке лёгкой промышленности становится крайне актуальным как с экономической, так и с социальной точки зрения. Оно напрямую связано с возможностью снижения уровня бедности, уменьшения социального неравенства и повышения качества жизни граждан. Разработка эффективных механизмов кредитования и их внедрение в практику позволит не только укрепить позиции лёгкой промышленности в национальной экономике, но и создать устойчивую платформу для развития предпринимательства, обеспечивающую долгосрочные экономические и социальные выгоды.

Более того, комплексное кредитное сопровождение предприятий лёгкой промышленности становится одним из ключевых факторов финансовой инклюзии, позволяя вовлекать в экономическую деятельность ранее не охваченные группы населения, включая молодежь, женщин-предпринимателей и жителей сельских районов. В этом контексте банки выполняют не только экономическую, но и социальную функцию, оказывая прямое влияние на уровень благосостояния и устойчивость общества в целом.

Основная часть. Коммерческие банки играют ключевую роль в обеспечении предприятий лёгкой промышленности необходимыми финансовыми ресурсами, предлагая два основных типа кредитования.

Инвестиционные кредиты направлены на долгосрочное развитие: модернизацию производства, приобретение современного оборудования, расширение производственных мощностей и внедрение инновационных технологий. Такие кредиты позволяют компаниям увеличивать производительность, повышать качество продукции и формировать конкурентные преимущества как на внутреннем, так и на внешнем рынке.

Оборотные кредиты предоставляются для финансирования текущей деятельности: закупки сырья и материалов, оплаты труда, покрытия коммунальных и операционных расходов. Они позволяют предприятиям поддерживать стабильный производственный процесс, своевременно

выполнять обязательства перед партнёрами и реагировать на изменения спроса.

Комплексное и разумное использование этих инструментов способствует не только снижению производственных издержек и росту эффективности, но и укрепляет финансовую устойчивость предприятий, создавая прочную основу для долгосрочного развития отрасли.

Для стимулирования развития малого и среднего бизнеса банки активно сотрудничают с государственными институтами, реализуя льготные кредитные программы. В рамках таких инициатив предприниматели получают возможность пользоваться сниженными процентными ставками, отсрочкой платежей, а также частичной компенсацией кредитных расходов со стороны государства.

Особое значение эти программы имеют для начинающих предпринимателей, которые ограничены в собственных финансовых ресурсах, но способны генерировать новые рабочие места и формировать стабильные источники дохода для населения. Такой подход позволяет не только стимулировать рост лёгкой промышленности, но и повышает социальную значимость кредитной поддержки, создавая условия для снижения бедности и укрепления финансовой независимости граждан.

Современные коммерческие банки предлагают предприятиям лёгкой промышленности дополнительные финансовые инструменты, позволяющие ускорить оборот денежных средств и минимизировать риски. Среди них особое место занимают **факторинг** и **форфейтинг.**

Факторинг позволяет компаниям получать финансирование на основе уже выставленных счетов, ускоряя поступление денежных средств и обеспечивая стабильный денежный поток. Форфейтинг, в свою очередь, предоставляет возможность финансировать долгосрочные экспортные сделки, снижая риски неплатежей со стороны иностранных контрагентов.

Применение этих инструментов повышает ликвидность бизнеса, делает финансовые операции более предсказуемыми и создает условия для устойчивого расширения производства, что в конечном счёте способствует росту занятости и доходов населения.

Цифровизация банковских услуг открывает новые горизонты для развития лёгкой промышленности. Современные онлайн-платформы и мобильные приложения упрощают процесс получения кредитов, сокращают время оформления, снижают транзакционные издержки и минимизируют бюрократические препятствия.

Предприниматели получают возможность оперативно отслеживать финансовые операции, планировать инвестиции, вести учёт доходов и расходов, а также пользоваться аналитическими инструментами для оценки эффективности бизнеса. В результате цифровизация повышает доступность финансовых ресурсов, улучшает качество обслуживания и способствует вовлечению в экономическую деятельность более широкого круга участников, включая малые предприятия и начинающих предпринимателей.

Следует отметить, что **кредитная поддержка лёгкой промышленности оказывает свое не маловажное влияние на сокращение бедности:**

Во-первых, это создание новых рабочих мест. Кредитная поддержка позволяет предприятиям расширять производство и привлекать дополнительных сотрудников. Это особенно важно для малых и средних предприятий, которые являются основным источником трудоустройства в городских и сельских районах. Рост занятости повышает доходы населения, снижает социальную напряжённость и создаёт условия для формирования устойчивого среднего класса.

Во-вторых, п**овышение доходов и качества жизни населения.** Финансирование позволяет внедрять инновации и оптимизировать производство, что ведёт к увеличению прибыли компаний и заработной платы сотрудников. Рост доходов семьи создаёт возможности для инвестиций в образование, медицинское обслуживание и улучшение условий жизни, снижая уровень бедности на долгосрочной основе.

В-третьих, с**тимулирование предпринимательской активности.** Доступ к кредитам стимулирует создание новых бизнесов и расширение существующих. Развитие лёгкой промышленности через кредитование повышает производительность, открывает новые рынки и создаёт эффект мультипликатора: рост бизнеса увеличивает спрос на рабочую силу и формирует устойчивые источники дохода для населения.

В-четвертых, р**асширение финансовой инклюзии.** Кредитные программы вовлекают в экономическую систему ранее не охваченные группы населения: молодёжь, женщин, жителей сельских районов. Доступ к финансам повышает их экономическую самостоятельность и создаёт условия для долгосрочной социальной стабильности.

В-пятых, д**олгосрочный социально-экономический эффект.** Комплексное использование кредитных инструментов — инвестиционных и оборотных кредитов, льготных программ, факторинга и цифровых сервисов — формирует устойчивую финансовую инфраструктуру. Это укрепляет позиции лёгкой промышленности, снижает уровень бедности, стимулирует рост среднего класса, повышает финансовую грамотность и вовлечённость населения в экономическую жизнь страны.

Однако несмотря на значительный потенциал кредитной поддержки, её эффективность ограничивается рядом факторов:

- ограниченный доступ к кредитам для начинающих предпринимателей;
- высокие процентные ставки по коммерческим кредитам;
- недостаточная финансовая грамотность предпринимателей;
- административные барьеры и сложные процедуры оформления;
- территориальные диспропорции в доступе к банковским услугам.

Для преодоления этих проблем необходимо комплексное развитие финансовой инфраструктуры, цифровизация банковских сервисов и расширение льготных программ кредитования.

Выводы и рекомендации. Кредитная поддержка со стороны коммерческих банков играет решающую роль в развитии лёгкой промышленности и снижении уровня бедности. Предоставление инвестиционных и оборотных кредитов, внедрение льготных программ, использование инструментов факторинга и форфейтинга, а также активное развитие цифровых банковских сервисов создают целостную и эффективную платформу для устойчивого роста предприятий.

Эти меры напрямую способствуют созданию новых рабочих мест, увеличению доходов населения, стимулированию предпринимательской активности и расширению финансовой инклюзии, обеспечивая включение большего числа граждан в экономическую жизнь страны. Таким образом, банковское кредитование выступает не только как экономический инструмент, но и как важный социальный механизм, направленный на улучшение качества жизни населения.

Для повышения эффективности кредитной поддержки рекомендуется:

- расширять и совершенствовать программы льготного финансирования для малого и среднего бизнеса;
- активно внедрять цифровые банковские технологии, упрощая доступ к кредитам и снижая транзакционные издержки;
- оптимизировать процедуры предоставления кредитов, повышая их прозрачность и оперативность;
- вовлекать большее число малых и средних предприятий в программы финансовой поддержки;
- укреплять государственно-банковское взаимодействие для снижения кредитных рисков и увеличения доступности ресурсов.

Комплексная реализация этих мер позволяет создать устойчивую финансовую среду, в которой лёгкая промышленность получает необходимое стимулирование для роста, а население – новые возможности для занятости и повышения доходов. В конечном итоге такой подход способствует не только ускорению экономического развития, но и сокращению бедности, обеспечивая гармоничное социально-экономическое развитие страны.

Список использованной литературы

1. Махмудова Д. Р., Каримова А. М. Анализ кредитного обеспечения легкой промышленности Узбекистана и факторы, препятствующие её развитию // Recent scientific discoveries and methodological research. – 2026. – Т. 3. – №. 2. – С. 45-49.

2. Тошкенбоева Л.А. Роль банковского кредитования в развитии малого и среднего бизнеса: влияние на экономику страны (на примере АКБ «Ipak Yo‘li» Bank) // Прикладные науки в современном мире: проблемы и решения. - 2025. - С. 24-31.

3. Каримова А. М. Методологические основы банковского кредитования и классификация факторов, влияющих на особенности получения кредитов // Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot. - 2023. - Т. 1. - № 11-12.

4. Beck T., Demirgüç-Kunt A., Pería M.S.M. Bank Financing for SMEs: Evidence Across Countries and Bank Ownership Types // Journal of Financial Services Research. -2011. - Vol. 39, No. 1. - P. 35–54.

5. Beck T. Bank Financing for SMEs – Lessons from the Literature // National Institute Economic Review. - 2013. - Vol. 225. - P. R23–R38.

6. IFC (International Finance Corporation). MSME Finance Gap - Assessment of the Shortfalls and Opportunities in Financing Micro, Small, and Medium Enterprises. - Washington, DC: IFC, 2017.

TIJORAT BANKLARI FAOLIYATIDA IJTIMOIY YO‘NALTIRILGAN MOLIYAVIY XIZMATLARNI RIVOJLANTIRISHNING KAMBAG‘ALLIKNI QISQARTIRISHGA TA’SIRI

SamISI, “Bank-moliya xizmatlari” fakulteti talabasi
Abdusalomov Abdushukur
SamISI, “Bank ishi” kafedrasi
o’qituvchisi Abduraxmanov Alimardon

ANNOTATSIYA

*Ushbu maqolada tijorat banklari faoliyatida ijtimoiy yo‘naltirilgan moliyaviy xizmatlarni rivojlantirishning kambag‘allikni qisqartirishga ta’siri O‘zbekiston misolida tahlil qilinadi. Tadqiqotda ijtimoiy yo‘naltirilgan moliyaviy xizmatlar deganda aholining zaif qatlamlari uchun qulay bank mahsulotlari, moliyaviy inklyuziya, iste’molchi huquqlarini himoya qilish, moliyaviy savodxonlik, ayollar va yoshlar tadbirkorligini qo‘llab-quvvatlash, masofaviy xizmatlar hamda kam daromadli uy xo‘jaliklarini daromadli faoliyatga olib kiruvchi instrumentlar tushuniladi. Maqolaning asosiy maqsadi tijorat banklari faoliyatining an’anaviy kreditlash doirasidan chiqib, ijtimoiy inklyuziya instituti sifatida qanday ishlayotganini ko‘rsatish*dir. *Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, bank xizmatlarining sifati, qamrovi va maqsadli yo‘naltirilganligi oshgani sari kambag‘allikni qisqartirishning barqaror mexanizmlari kuchayadi, chunki uy xo‘jaliklari rasmiy moliyaviy tizimga ulanadi, mikrobiznesga kirish osonlashadi va moliyaviy xatarlar boshqarilishi yaxshilanadi. Shu bilan birga, bu ta’sir faqat kredit hajmi bilan emas, balki mahsulotlarning ijtimoiy guruhlarga mosligi, iste’molchi himoyasi va postxizmat qo‘llab-quvvatlash darajasi bilan belgilanadi.*

Kalit so‘zlar: *Tijorat banklari, ijtimoiy yo‘naltirilgan moliyaviy xizmatlar, kambag‘allikni qisqartirish, moliyaviy inklyuziya, iste’molchi huquqlarini himoya qilish, moliyaviy savodxonlik, ayollar tadbirkorligi, raqamli bank xizmatlari, kichik biznes, O‘zbekiston.*

KIRISH. So‘nggi yillarda tijorat banklarining iqtisodiyotdagi roli an’anaviy kredit vositachiligi doirasidan ancha kengaydi. Endilikda bank tizimi faqat resurslarni taqsimlovchi emas, balki moliyaviy inklyuziyani kengaytiruvchi, zaif qatlamlarni rasmiy iqtisodiy aylanishga olib kiruvchi va ijtimoiy barqarorlikni

mustahkamlovchi institut sifatida qaralmoqda. O‘zbekiston tajribasi bu o‘zgarishni ayniqsa yaqqol ko‘rsatadi: Markaziy bankning 2024 yil bo‘yicha yillik hisobotida moliyaviy inklyuziya va bank xizmatlari iste’molchilarini himoya qilish alohida bo‘lim sifatida yoritilgan, 2021–2023 yillardagi Milliy moliyaviy inklyuziya strategiyasi natijalari baholangan, aholining bank tizimiga ishonchi va moliyaviy savodxonligi bo‘yicha so‘rovlar o‘tkazilgan hamda yoshlar, ayollar va tadbirkorlar bilan fokus-guruhlar tashkil etilgani qayd etilgan. Bu holat banklarning ijtimoiy yo‘naltirilgan faoliyati O‘zbekistonda alohida siyosiy va institutsional yo‘nalishga aylanganini ko‘rsatadi.

Mazkur mavzuning dolzarbligi mamlakatdagi kambag‘allik dinamikasi bilan ham bog‘liq. Jahon bankining 2024 yilgi O‘zbekiston bo‘yicha Poverty and Equity Brief hujjatida milliy kambag‘allik darajasi 2021 yildagi 17,0 foizdan 2022 yilda 14,1 foizga, 2023 yilda esa 11,0 foizgacha pasaygani qayd etiladi. Bu ijobiy natija asosan ish haqi va daromadlarning o‘sishi bilan izohlangan bo‘lsa-da, hisobot mazkur pasayishni barqaror saqlash uchun iqtisodiy imkoniyatlarni kengaytiruvchi institutlar zarurligini ham ko‘rsatadi. Aynan shu nuqtada tijorat banklari faoliyatidagi ijtimoiy yo‘naltirilgan xizmatlar muhim ahamiyat kasb etadi: ular kam daromadli qatlamlar uchun hisob-raqam, to‘lov, jamg‘arma, mikromoliya, maslahat va masofaviy xizmatlarni taqdim etish orqali kambag‘allikni qisqartirishning uzoq muddatli mexanizmlarini shakllantiradi.

Mavzuning yana bir muhim tomoni shundaki, kambag‘allik endi faqat daromadning pastligi bilan emas, balki moliyaviy cheklanishlar bilan ham bog‘liq ravishda tushunilmoqda. UNDPning O‘zbekiston bo‘yicha pilot multidimensial kambag‘allik materiallarida moliyaviy inklyuziya kambag‘allikning alohida o‘lchamlaridan biri sifatida tilga olinadi, norasmiy bandlik esa ijtimoiy himoya va munosib mehnatga kirishni cheklovchi omil sifatida qayd etiladi. UNDPning 2025 yilgi norasmiy bandlik haqidagi hisobotida ham aynan yoshlar, ayollar va qishloq aholisi norasmiylikdan ko‘proq zarar ko‘rayotgani ko‘rsatilgan. Demak, tijorat banklari faoliyatida ijtimoiy yo‘naltirilgan xizmatlarni rivojlantirish masalasi faqat bank sektorini modernizatsiya qilish emas, balki kambag‘allikning tarkibiy sabablari bilan ishlash masalasidir.

O‘zbekistonda bu jarayon tijorat banklarining o‘zida ham aniq ko‘rinmoqda. 2024 yilgi yillik hisobotga ko‘ra, 182 ta seminar-trening 157 tuman kesimida o‘tkazilib, 16 918 nafar ayollar, yoshlar, mahalla faollari va tadbirkorlar qamrab olingan; 16 ta tijorat banki ishtirokida maktablar uchun moliyaviy savodxonlik materiallari ishlab chiqilgan; “Inson” ijtimoiy xizmat markazlari katta xodimlari uchun kam daromadli uy xo‘jaliklarida daromad yaratishga yordam beruvchi raqamli platformalarni targ‘ib etishga qaratilgan maxsus dastur ishlab chiqilgan. Bundan tashqari, bankxizmatlari.uz portali foydalanuvchilari oyiga 16 ming kishigacha yetgan, 1 008 ta nazorat tekshiruvi o‘tkazilgan va iste’molchi huquqlari buzilishi bilan bog‘liq 1 580 ta murojaat ko‘rib chiqilgan. Bu bank faoliyatida ijtimoiy yo‘naltirilgan xizmatlar deganda faqat kredit berish emas, balki ma’lumot, himoya, maslahat va ishonch infratuzilmasi ham nazarda tutilishini ko‘rsatadi.

Shu sababli ushbu maqolaning asosiy maqsadi tijorat banklari faoliyatida

ijtimoiy yo‘naltirilgan moliyaviy xizmatlarni rivojlantirishning kambag‘allikni qisqartirishga ta’sirini tahlil qilish, bu xizmatlarning amaldagi mexanizmlarini aniqlash va ularni takomillashtirish bo‘yicha ilmiy-amaliy takliflar ishlab chiqishdan iborat. Maqolada banklar ijtimoiy siyosatning to‘liq o‘rnini bosuvchi institut sifatida emas, balki iqtisodiy imkoniyatlarni kengaytiruvchi va kambag‘allikdan chiqish uchun moliyaviy infratuzilma yaratuvchi strategik sherik sifatida ko‘rib chiqiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR TAHLILI. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki. ***Annual Report 2024*** **(2026).** Mazkur hisobot mavzu bo‘yicha eng muhim rasmiy manbalardan biridir, chunki unda ijtimoiy yo‘naltirilgan moliyaviy xizmatlar ilk bor juda tizimli tarzda “financial inclusion and consumer protection in banking services” doirasida yoritilgan. Hujjatda 2021–2023 yillardagi Milliy moliyaviy inklyuziya strategiyasi yakunlari baholangani, aholi o‘rtasida moliyaviy inklyuziya va savodxonlik bo‘yicha so‘rovlar o‘tkazilgani, shuningdek yoshlar, ayollar va tadbirkorlar bilan fokus-guruhlar tashkil etilgani ko‘rsatiladi. Bu hisobotning ilmiy qimmati shundaki, u bank xizmatlarini ijtimoiy ehtiyojlardan uzilgan texnik mahsulot sifatida emas, balki foydalanuvchi ehtiyojlari, ishonch va moliyaviy xulq-atvor bilan bog‘liq institut sifatida talqin qiladi. Ayniqsa, tijorat banklari ishtirokida moliyaviy savodxonlik bo‘yicha maktab materiallari ishlab chiqilgani, nogironligi bo‘lgan shaxslar va kam daromadli uy xo‘jaliklariga mos raqamli vositalarni targ‘ib etishga qaratilgan tashabbuslar bu yondashuvni kuchaytiradi. Hisobotning ijtimoiy yo‘naltirilganlikni ko‘rsatuvchi yana bir muhim jihati shuki, unda moliyaviy xizmatlar iste’molchilarini himoya qilish bo‘yicha 2025–2027 yillarga mo‘ljallangan “Roadmap” tasdiqlangani, 1 008 ta nazorat tekshiruvi, 1 580 ta iste’molchi shikoyati ko‘rib chiqilgani va bankxizmatlari.uz portali ommaviy foydalanishga aylanib borayotgani qayd etiladi. Bu banklar faoliyatida sifat, oshkoralik va ijtimoiy javobgarlikning kuchayib borayotganini ko‘rsatadi. Mazkur manba maqola uchun tayanch adabiyot vazifasini bajaradi, chunki u banklarning kambag‘allikni qisqartirishdagi rolini faqat kreditlash bilan emas, balki moliyaviy ma’rifat, himoya va qamrov bilan bog‘laydi.

O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki. ***Annual Report 2023*** **(2024).** 2023 yilgi yillik hisobot ijtimoiy yo‘naltirilgan moliyaviy xizmatlar bo‘yicha keyingi bosqich islohotlari uchun tayanch poydevorni ko‘rsatib beradi. Hujjatda 2021–2023 yillar uchun ishlab chiqilgan Milliy moliyaviy inklyuziya strategiyasining maqsadlari muvaffaqiyatli amalga oshirilgani va bu doirada asosiy moliyaviy xizmatlar qamrovini kengaytirish, raqamli xizmatlarni rivojlantirish, kichik biznesni moliyalashtirish, moliyaviy xizmatlar iste’molchilari huquqlarini himoya qilish hamda moliyaviy savodxonlikni oshirishga qaratilgan 51 ta tadbir bajarilgani ko‘rsatiladi. Hisobotda bank xizmat nuqtalari soni 3 723 taga yetgani va 100 ming katta yoshli aholiga 56 ta xizmat nuqtasi to‘g‘ri kelgani haqidagi ma’lumot ham juda muhimdir, chunki bu ijtimoiy yo‘naltirilgan xizmatlarning jismoniy qamrovini ko‘rsatadi. Hujjat, ayniqsa, tijorat banklarining ijtimoiy vazifasini amaliy ko‘rsatkichlar orqali ochadi: 154 ta seminar ayollar, yoshlar, migrantlar va ularning oila a’zolari uchun o‘tkazilib, 16

317 kishi qamrab olingan; 17 ta tijorat banki maktab o‘quvchilari uchun 5 871 ta ochiq dars tashkil etib, 195 mingdan ortiq bolani qamrab olgan; 13 ta tijorat bankidan 186 nafar mutaxassis qayta tayyorlanib, bank qabulxonalarida moliyaviy maslahat berish tizimi joriy etilgan va natijada 30 389 kishi konsultatsiya bilan qamrab olingan. Yana bir muhim jihat — 2023 yilda kommunal to‘lovlar va davlat xizmatlari uchun vositachilik komissiyalarining bekor qilinishi tufayli uy xo‘jaliklari taxminan 85 milliard so‘m tejagan. Bu esa tijorat banklari orqali ko‘rsatilayotgan ijtimoiy yo‘naltirilgan xizmatlar ba’zan bevosita xarajatlarni kamaytirish orqali ham kambag‘allikni yumshata olishini ko‘rsatadi.

World Bank. ***Uzbekistan Poverty and Equity Brief*** **(2024).** Jahon bankining ushbu hujjati to‘g‘ridan to‘g‘ri bank sektori haqida bo‘lmasa-da, maqola mavzusining makroijtimoiy asosini belgilab beradi. Hujjatda O‘zbekistonda milliy kambag‘allik darajasi 2021 yildagi 17,0 foizdan 2022 yilda 14,1 foizga, 2023 yilda esa 11,0 foizgacha pasaygani ko‘rsatiladi. Bu ma’lumot ijtimoiy yo‘naltirilgan moliyaviy xizmatlar masalasini alohida sektor muammosi emas, balki mamlakatdagi kengroq kambag‘allikni qisqartirish strategiyasining tarkibiy elementi sifatida ko‘rish imkonini beradi. Hujjatning ahamiyati shundaki, unda kambag‘allikning qisqarishi asosan real ish haqi va daromadlar o‘sishi bilan izohlanadi, ya’ni kambag‘allikka qarshi eng samarali kurash usullaridan biri daromad topish imkoniyatlarini kengaytirish ekanini ko‘rsatadi. Aynan shu nuqtada tijorat banklarining ijtimoiy yo‘naltirilgan xizmatlari — mikromoliya, kichik biznesni qo‘llab-quvvatlash, moliyaviy maslahat, raqamli xizmatlar va iste’molchi himoyasi — daromad yaratish zanjirining moliyaviy infratuzilmasi sifatida namoyon bo‘ladi. Ushbu manbadan chiqadigan asosiy metodologik xulosa shuki, banklar kambag‘allikni to‘g‘ridan to‘g‘ri “hal qilmaydi”, lekin daromadni oshiruvchi faoliyat uchun kirish eshiklarini kengaytirishi mumkin. Shu bois ushbu hujjat maqola uchun nazariy fon yaratadi va bank sektoridagi ijtimoiy xizmatlarni mamlakatdagi kambag‘allik dinamikasi bilan bog‘lashga yordam beradi. U tijorat banklarini alohida emas, balki kengroq ijtimoiy-iqtisodiy o‘zgarishlar tarkibida ko‘rishga undaydi.

World Bank. ***Financial Inclusion for Growth, Returns, and Opportunities for Work (FINGROW) – Uzbekistan*** **(2025).** FINGROW hujjati tijorat banklari faoliyatida ijtimoiy yo‘naltirilgan moliyaviy xizmatlarning kambag‘allikni qisqartirishga ta’sirini iqtisodiy tuzilma bilan bog‘laydigan eng muhim manbalardan biridir. Hujjatda O‘zbekistonda MSMElar bizneslarning 90 foizini, bandlikning 75 foizini va YaIMning taxminan 55 foizini tashkil etishi ko‘rsatiladi. Shu bilan birga, firmalarning faqat 22,6 foizi investitsiyalarni banklar orqali moliyalashtirayotgani va MSME kreditlash bo‘shlig‘i 6–7 milliard AQSh dollariga baholanayotgani qayd etiladi. Bu ma’lumotlar bank xizmatlari iqtisodiy jihatdan qanchalik ijtimoiy ahamiyatga ega ekanini aniq ko‘rsatadi: agar asosiy ish o‘rinlarini yaratadigan qatlam bank kapitaliga to‘liq chiqolmasa, kambag‘allikni barqaror qisqartirish qiyin bo‘ladi. Mazkur hujjatning ijtimoiy yo‘naltirilgan moliyaviy xizmatlar nuqtai nazaridan qiymati shundaki, u bank sektorining roli faqat yirik korporativ kreditlash emas, balki kichik biznes,

raqamli to‘lovlar, ayollar boshchiligidagi bizneslar va xizmatlardan chetda qolayotgan qatlamlar uchun kapitalga kirishni kengaytirish ekanini ko‘rsatadi. Hujjat, shuningdek, ayrim subsidiyalangan yoki ma’muriy yo‘naltirilgan kredit dasturlari bozor signallarini buzishi mumkinligini ta’kidlab, qisman kredit kafolatlari, kredit liniyalari va bozor tamoyillariga yaqinroq instrumentlarni samaraliroq deb baholaydi. Shunday qilib, FINGROW banklardagi ijtimoiy yo‘naltirilgan moliyaviy xizmatlar masalasini “ko‘proq kredit” emas, balki “to‘g‘ri dizayndagi, inklyuziv va samarali moliyalashtirish” masalasi sifatida talqin qilishga yordam beradi.

UNDP, OPHI va CERR. ***Uzbekistan Pilot Multidimensional Poverty Index Report 2023*** **(2024).** Mazkur hisobot maqola uchun konseptual jihatdan juda muhim manbadir, chunki u kambag‘allikni faqat daromad kamligi bilan emas, balki bir necha o‘lchamli cheklanishlar bilan bog‘liq holda tahlil qiladi. UNDPning O‘zbekiston bo‘yicha pilot materiallarida moliyaviy inklyuziya kambag‘allikning tarkibiy o‘lchamlaridan biri sifatida qayd etilgan. Bu yondashuv tijorat banklari faoliyatida ijtimoiy yo‘naltirilgan xizmatlarning nega muhim ekanini ilmiy jihatdan asoslaydi. Agar moliyaviy tizimga kira olmaslik kambag‘allikning bir ko‘rinishi bo‘lsa, banklar tomonidan taqdim etilayotgan qulay hisob-raqamlar, masofaviy to‘lovlar, mikromoliya, maslahat va iste’molchi himoyasi xizmatlari bevosita kambag‘allikning bir qatlamiga ta’sir ko‘rsatadi. Ushbu hisobotning kuchli tomoni shundaki, u bank sektorining ijtimoiy ta’sirini an’anaviy bank ko‘rsatkichlari bilan emas, inson farovonligi nuqtai nazaridan talqin qilish imkonini beradi. Bu holat tijorat banklarini “sof bozor instituti” emas, balki ijtimoiy inklyuziyaning hamkor mexanizmi sifatida ko‘rishga yordam beradi. Shuningdek, hisobot ijtimoiy yo‘naltirilgan moliyaviy xizmatlarni kambag‘allikdan chiqish strategiyasining tarkibiy qismi sifatida baholash uchun mustahkam metodologik asos beradi. Ya’ni banklar tomonidan yaratilgan xizmatlar qanchalik qulay va himoyalangan bo‘lsa, zaif qatlamlarning rasmiy moliyaviy tizimga ulanib, keyingi iqtisodiy imkoniyatlarga chiqish ehtimoli shunchalik yuqori bo‘ladi.

TADQIQOTLAR METODOLOGIYASI. Mazkur maqolada tijorat banklari faoliyatida ijtimoiy yo‘naltirilgan moliyaviy xizmatlarni rivojlantirishning kambag‘allikni qisqartirishga ta’siri **institutsional-deskriptiv yondashuv** asosida o‘rganildi. Tadqiqotning asosiy g‘oyasi shundan iboratki, banklar kambag‘allikni to‘g‘ridan to‘g‘ri kamaytirmaydi; ular bu natijaga ma’lum mexanizmlar orqali ta’sir ko‘rsatadi.

Metodologiyaning birinchi bosqichi **institutsional xaritalash**dan iborat bo‘ldi. Unda tijorat banklari alohida, o‘z-o‘zidan ishlovchi moliyaviy subyekt sifatida emas, balki Markaziy bank, ijtimoiy himoya tizimi, ta’lim muassasalari, xalqaro moliya institutlari va mahalliy jamoalar bilan bog‘langan tarmoqning bir qismi sifatida ko‘rib chiqildi. 2024 yilgi hisobotdan ko‘rinadiki, moliyaviy inklyuziya bo‘yicha fokus-guruhlar, “Inson” ijtimoiy xizmat markazlari bilan hamkorlik, tijorat banklari ko‘magida moliyaviy savodxonlik materiallari yaratish va iste’molchi huquqlarini himoya qilish bo‘yicha “Roadmap” kabi chora-tadbirlar aynan shu ko‘p institutli yondashuv mahsulidir. Bu yondashuv

metodologik jihatdan muhim, chunki bank xizmati ijtimoiy yo‘naltirilgan bo‘lishi uchun uning orqasida ma’lumot, monitoring, hamkorlik va javobgarlik tizimi bo‘lishi kerak. Aks holda, hatto foydali mahsulot ham zaif qatlamlarga yetib bormasligi yoki ular tomonidan to‘g‘ri ishlatilmasligi mumkin.

Ikkinchi bosqich **mexanizmli tahlil** bo‘ldi. Bu bosqichda kambag‘allikni qisqartirishga olib boruvchi asosiy oltita kanal ajratildi. Birinchi kanal — **transaksiya xarajatlarini kamaytirish**: vositachilik komissiyalarining bekor qilinishi va bank to‘lov tizimlarining kengayishi uy xo‘jaliklarining kundalik xarajatlarini kamaytiradi. Ikkinchi kanal — **moliyaviy savodxonlik orqali xatarni pasaytirish**: qarz shartlarini tushunish, xavfsiz to‘lov, firibgarlikdan himoya va jamg‘arma ko‘nikmalari zaif qatlamlar uchun moliyaviy xatarlardan qochish imkonini yaratadi. Uchinchi kanal — **maqsadli moliyalashtirishga chiqish**: ayollar, yoshlar va mikro tadbirkorlar uchun moslashgan mahsulotlar yangi daromad manbai yaratishga yordam beradi. To‘rtinchi kanal — **rasmiy moliyaviy tarixni shakllantirish**: bank hisobi, raqamli tranzaksiya va masofaviy xizmatlar fuqaroni rasmiy moliyaviy tizimga bog‘laydi. Beshinchi kanal — **iste’molchi huquqlarini himoya qilish**: shaffoflik va adolatli xizmat ko‘rsatish zaif guruhlarning bank tizimiga ishonchini oshiradi. Oltinchi kanal — **sheriklik asosida ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash**: tijorat banklari davlat va jamoa institutlari bilan birga ishlab, kam daromadli oilalarga daromad yaratishga yo‘naltirilgan vositalarni yetkazadi. Tadqiqot shu oltita kanal orqali bank xizmatlarining kambag‘allikka ta’sirini tushuntirdi.

Uchinchi bosqich **indikatorlar bo‘yicha qiyosiy tahlil**dan iborat bo‘ldi. Tadqiqotda bank xizmatlari soni yoki kredit hajmidan tashqari, ijtimoiy yo‘naltirilganlikni ifodalovchi quyidagi indikatorlar tanlandi: 100 ming katta yoshli aholiga to‘g‘ri keladigan xizmat nuqtalari, moliyaviy savodxonlik tadbirlarining qamrovi, maxsus guruhlar uchun seminarlar soni, bank qabulxonalaridagi maslahatchilar faoliyati, iste’molchi shikoyatlari bilan ishlash ko‘lami, raqamli portal foydalanuvchilari va maqsadli gender tashabbuslari. Masalan, 2023 yilda 17 ta tijorat banki 195 mingdan ortiq o‘quvchini ochiq darslar bilan qamrab olgani, 13 ta bankda moliyaviy maslahat tizimi joriy etilgani va 30 mingdan ortiq fuqaro konsultatsiya olgani; 2024 yilda esa 182 seminar-trening 16 918 kishini qamrab olgani hamda bankxizmatlari.uz platformasi foydalanuvchilari oyiga 16 ming kishiga yetgani banklarning ijtimoiy xizmatlari institutsional ravishda kengayib borayotganini ko‘rsatadi. Metodologik jihatdan bu ko‘rsatkichlar bank xizmatlarining kambag‘allikni kamaytirishdagi rolini “moliyaviy qamrov + bilim + himoya” uchligi orqali baholashga imkon berdi.

To‘rtinchi bosqich **maqsadli guruhlar bo‘yicha segmentlangan tahlil** bo‘ldi. Bu yerda bank xizmatlari barcha aholi qatlamlariga bir xil ta’sir qilmaydi, degan faraz asos qilib olindi. Ayollar, yoshlar, migrantlar, qishloq aholisi, kam daromadli uy xo‘jaliklari va norasmiy mehnat bilan band shaxslar alohida segment sifatida o‘rganildi. WE-Finance Code hisobotida ayollarning moliyaga kirishi uchun ma’lumotlarga asoslangan yondashuv va bank tizimidagi javobgarlikni kuchaytirish zarurligi ko‘rsatilgan bo‘lsa, UNDPning norasmiy bandlik haqidagi hisobotida aynan yoshlar, ayollar va qishloq aholisi eng zaif

guruhlar qatorida qayd etiladi. Shu sababli metodologiyada ijtimoiy yo‘naltirilgan xizmatlar “barcha uchun bir xil” mahsulot emas, balki segmentlarga mos xizmatlar majmui sifatida talqin qilindi. Bu banklarning kambag‘allikka ta’sirini ancha aniqroq tushuntirishga yordam beradi: masalan, ayol tadbirkor uchun kreditning o‘zi emas, unga moslashtirilgan mahsulot va ma’lumot muhim bo‘lishi mumkin; migrant oilasi uchun esa xavfsiz to‘lov, pul boshqaruvi va jamg‘arma vositalari ustuvor bo‘lishi mumkin.

Beshinchi bosqich **iste’molchi huquqlarini himoya qilishning kambag‘allikka ta’sirini baholash**dan iborat edi. Odatda banklarning ijtimoiy roli kredit va depozit bilan o‘lchanadi, biroq zaif qatlamlar uchun xizmatning halolligi, shartlarning tushunarliligi va shikoyatni ko‘rib chiqish mexanizmi ham shunchalik muhim. 2024 yilgi hisobotda 1 008 ta inspeksiya davomida ayrim bank xodimlari kredit va depozit shartlari haqida to‘liq ma’lumot bermagani, standart shartnoma namunalari ko‘rsatilmagani va kartalar orqali to‘lov qabul qilish yetarli darajada ta’minlanmagani qayd etilgan. Shu bilan birga, 1 580 ta iste’molchi huquqlari buzilishi haqidagi murojaat ko‘rib chiqilib, 116 fuqaroning huquqlari tiklangan. Metodologik jihatdan bu ma’lumot juda muhim: agar ijtimoiy yo‘naltirilgan xizmatlarda himoya bo‘lmasa, zaif guruhlar bank tizimidan qo‘rqadi, unga ishonmaydi yoki noto‘g‘ri shartlar tufayli zarar ko‘radi. Demak, bank xizmatlarining kambag‘allikni kamaytirishdagi ijobiy ta’siri himoya va oshkoralik bilan mustahkamlangandagina barqaror bo‘ladi.

Oltinchi bosqich **takomillashayotgan siyosiy muhit va rivojlantirish ishlari**ni tahlil qilish bo‘ldi. 2025–2030 yillarga mo‘ljallangan Milliy moliyaviy inklyuziya strategiyasi va u bilan bog‘liq “roadmap”lar tijorat banklarining ijtimoiy yo‘naltirilgan xizmatlarini alohida tashabbuslar yig‘indisidan tizimli siyosat darajasiga olib chiqmoqda. ADB dasturi bozorni diversifikatsiya qilish va xizmat ololmayotgan mikro tadbirkorlarni qamrab olishni, Jahon banki esa kichik biznesni kapitalga chiqarishni bank tizimining strategik vazifasi sifatida ko‘rsatmoqda. Shu asosda metodologiya bank sektorining kambag‘allikni kamaytirishdagi ta’sirini statik emas, balki davom etayotgan institutsional qurilish jarayoni sifatida baholadi. Ya’ni banklar hozirgi holatida emas, balki qaysi yo‘nalishda o‘zgarayotganiga qarab tahlil qilindi. Bu yondashuv maqola uchun muhim, chunki ijtimoiy yo‘naltirilgan moliyaviy xizmatlar samarasi ko‘p hollarda birdan emas, vaqt o‘tishi bilan, banklar, regulyator va ijtimoiy institutlar o‘rtasidagi uyg‘unlik kuchaygan sari namoyon bo‘ladi.

Umumiy metodologik xulosa shuki, tijorat banklari faoliyatida ijtimoiy yo‘naltirilgan moliyaviy xizmatlarning kambag‘allikni qisqartirishdagi ta’sirini uch darajada baholash kerak: **birinchi daraja — qamrov va kirish**, **ikkinchi daraja — foydalanish sifati va himoya**, **uchinchi daraja — daromad va ijtimoiy barqarorlikka ta’sir**. Agar banklar faqat birinchi darajada — ya’ni hisob ochish yoki kredit berish bilan cheklansa, ijtimoiy ta’sir sayoz bo‘ladi. Agar ikkinchi va uchinchi darajalar ham ishlasa, ya’ni mahsulot tushunarli, himoyalangan, maqsadli va daromad yaratishga yordam beruvchi bo‘lsa, bank tizimi kambag‘allikni qisqartirishning kuchli institutsional sherigiga aylanadi.

XULOSA VA TAKLIFLAR. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki,

O‘zbekistonda tijorat banklari faoliyatida ijtimoiy yo‘naltirilgan moliyaviy xizmatlarni rivojlantirish kambag‘allikni qisqartirishning muhim vositalaridan biriga aylanib bormoqda. Ayniqsa, moliyaviy savodxonlikni oshirish, zaif guruhlar uchun maqsadli mahsulotlar yaratish, bank qabulxonalarida moliyaviy maslahatlar berish, raqamli xizmatlarni ommalashtirish, iste’molchi huquqlarini himoya qilish va ayollar tadbirkorligini qo‘llab-quvvatlash kabi yo‘nalishlar banklarning ijtimoiy rolini ancha kengaytirdi. Bu xizmatlar kam daromadli qatlamlarni bank tizimiga yaqinlashtirib, ularning kundalik moliyaviy xatarlarini kamaytiradi, daromad yaratish imkoniyatlarini kengaytiradi va norasmiy iqtisodiy holatdan nisbatan rasmiyroq moliyaviy muhitga o‘tishga yordam beradi. Shu ma’noda, tijorat banklari kambag‘allikni to‘g‘ridan to‘g‘ri “bartaraf etuvchi” institut bo‘lmasa-da, undan chiqish uchun zarur bo‘lgan moliyaviy infratuzilmani yaratuvchi asosiy sheriklardan biri ekanligi tasdiqlandi.

Shu bilan birga, tahlil ijtimoiy yo‘naltirilgan xizmatlar hajman kengaygani bilan ularning samarasi avtomatik tarzda yuqori bo‘lib ketmasligini ham ko‘rsatdi. Birinchidan, xizmat qamrovi oshishi bilan birga sifati, tushunarliligi va halolligi ham kuchayishi kerak; aks holda zaif qatlamlar noto‘g‘ri shartlar, yashirin xarajatlar yoki yetarli bo‘lmagan tushuntirishlar tufayli zarar ko‘rishi mumkin. Ikkinchidan, moliyaviy savodxonlik dasturlari ko‘lamli bo‘lsa-da, ularni kreditdan oldingi va kreditdan keyingi real xatti-harakat o‘zgarishi bilan bog‘lab monitoring qilish zarur. Uchinchidan, ayollar, yoshlar, migrantlar va kam daromadli oilalar uchun umumiy bank mahsulotlari yetarli emas; ularning ehtiyojiga mos, sodda, himoyalangan va daromad yaratishga yo‘naltirilgan mahsulotlar kerak. To‘rtinchidan, iste’molchi huquqlarini himoya qilish banklarning ijtimoiy rolida markaziy o‘rin tutishi lozim, chunki ishonchsiz bank tizimi kambag‘allikni kamaytirish vositasi bo‘la olmaydi.

Shu asosda quyidagi takliflarni ilgari surish mumkin. Avvalo, tijorat banklarining ijtimoiy yo‘naltirilgan xizmatlari bo‘yicha **natija indikatorlari** joriy etilishi zarur: nechta seminar o‘tkazilgani emas, balki nechta fuqaro bank mahsulotidan to‘g‘ri foydalana boshlagani, nechta kam daromadli uy xo‘jaligi raqamli platformalar orqali daromad manbai yaratgani, nechta ayol yoki yosh tadbirkor keyingi bosqich moliyalashtirishga o‘ta olgani o‘lchanishi kerak. Ikkinchidan, banklarning mahsulot liniyalari **segmentlangan** bo‘lishi lozim: ayollar uchun alohida, migrant oilalari uchun alohida, qishloq hududlari va nogironligi bo‘lgan shaxslar uchun alohida dizayn zarur. Uchinchidan, banklarda iste’molchi huquqlarini himoya qilish bo‘yicha ichki nazorat va shaffoflik talablari yanada kuchaytirilishi, standart shartnomalar va mahsulot ma’lumotlari sodda tilda taqdim etilishi kerak. To‘rtinchidan, moliyaviy savodxonlik bank xizmatidan ajratilgan targ‘ibot emas, balki tijorat banklarining xizmat ko‘rsatish zanjiriga integratsiya qilingan jarayonga aylantirilishi maqsadga muvofiq. Beshinchidan, tijorat banklari, ijtimoiy himoya organlari va mahalla institutlari o‘rtasidagi hamkorlik kengaytirilsa, ijtimoiy yo‘naltirilgan xizmatlar ancha aniq targeting bilan yetkazilishi mumkin.

Yakunda aytish mumkinki, tijorat banklarining ijtimoiy yo‘naltirilgan moliyaviy xizmatlari O‘zbekistonda kambag‘allikni qisqartirish strategiyasining

yordamchi emas, balki tizimli elementiga aylanmoqda. Bu salohiyatni to‘liq ishga tushirish uchun banklar foyda va ijtimoiy samaradorlik o‘rtasida muvozanat topa olishi, mahsulotlarni maqsadli guruhlarga moslashtirishi va moliyaviy xizmatni maslahat, himoya hamda ishonch bilan birga taklif qilishi lozim. Ana shundagina banklar faqat moliyaviy vositachi emas, balki inklyuziv rivojlanishning amaliy instituti sifatida ishlay boshlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. The Central Bank of the Republic of Uzbekistan. (2026). *Annual Report 2024*.
2. The Central Bank of the Republic of Uzbekistan. (2024). *Annual Report 2023*.
3. The Central Bank of the Republic of Uzbekistan. (2026). *Financial Inclusion and the Implementation of the First National Financial Inclusion Strategy in Uzbekistan: Key Findings*.
4. The Central Bank of the Republic of Uzbekistan. (2026). *Implementation of the WE-Finance Code in Uzbekistan*.
5. World Bank. (2024). *Uzbekistan Poverty and Equity Brief*.
6. World Bank. (2025). *Financial Inclusion for Growth, Returns, and Opportunities for Work (FINGROW) – Uzbekistan*.
7. Asian Development Bank. (2024). *Inclusive Finance Sector Development Program*.
8. United Nations Development Programme, Oxford Poverty and Human Development Initiative, & CERR. (2024). *Uzbekistan Pilot Multidimensional Poverty Index Report 2023*.
9. United Nations Development Programme. (2025). *Informal Employment in Uzbekistan*.

AHOLI BANDLIGINI TA’MINLASHDA TIJORAT BANKLARINING ROLI

Avliyoqulov Shoxrux Alisher o’g’li
Sharof Rashidov nomidagi
Samarqand davlat universiteti, 4-bosqich talabasi
***Tel**: +99891 556 31 03*
***Email:**shoxruxavliyoqulov2@gmail.com*

Annotatsiya. *Mazkur tadqiqotda aholi bandligini ta’minlashda tijorat banklarining iqtisodiy va institutsional roli ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. Xususan, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2025 yilgi murojaatnomasida belgilangan ijtimoiy-iqtisodiy ustuvor vazifalar, yangi ish o‘rinlari yaratish, kambag‘allikni qisqartirish hamda aholi daromadlarini oshirish bo‘yicha amalga oshirilayotgan tizimli islohotlar yoritilgan. 2025 yilda tijorat banklari orqali aholining tadbirkorlik tashabbuslarini qo‘llab-quvvatlash, imtiyozli kreditlar ajratish, oilaviy biznes loyihalarini moliyalashtirish va xizmat ko‘rsatish, sanoat hamda qurilish sohalarida yangi ish o‘rinlarini tashkil etish bo‘yicha keng*

ko‘lamli amaliy ishlar olib borildi. Prezident tomonidan 2025 yil uchun 5 million aholining daromadli mehnat bilan bandligini ta’minlash hamda 1,5 million fuqaroni kambag‘allikdan chiqarish vazifasi qo‘yilgan bo‘lib, bu jarayonda tijorat banklari asosiy moliyaviy institut sifatida faol ishtirok etmoqda.

Kalit so‘zlar: *Aholi bandligi, tijorat banklari, kambag‘allikni qisqartirish, ish o‘rinlari, imtiyozli kreditlar, oilaviy tadbirkorlik, mikromoliyalashtirish, Prezident murojaatnomasi 2025, mahallabay ishlash.*

Bugungi globallashuv va iqtisodiy transformatsiya sharoitida aholi bandligini ta’minlash, yangi ish o‘rinlari yaratish hamda kambag‘allikni qisqartirish har bir davlatning ustuvor ijtimoiy-iqtisodiy vazifalaridan biri hisoblanadi. Ayniqsa, bozor iqtisodiyoti sharoitida moliyaviy institutlar, xususan tijorat banklarining mazkur jarayondagi o‘rni tobora ortib bormoqda. O‘zbekiston Respublikasida ham so‘nggi yillarda aholi bandligini ta’minlash, fuqarolarning daromad manbalarini kengaytirish, oilaviy tadbirkorlikni rivojlantirish, mikromoliyalashtirish tizimini takomillashtirish va kambag‘allikni qisqartirishga qaratilgan keng ko‘lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Ushbu jarayonlarda tijorat banklari kredit, subsidiya, lizing, faktoring va mikromoliyaviy xizmatlar orqali aholi daromadlarini oshirishning asosiy moliyaviy tayanchiga aylanmoqda. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2025 yil yakunlariga bag‘ishlangan murojaatnomasida mamlakat iqtisodiyotining barqaror o‘sishi aholining turmush darajasini yaxshilashda muhim omil bo‘lgani alohida ta’kidlandi. Jumladan, 2025 yil yakunida yalpi ichki mahsulot hajmi 147 milliard AQSH dollaridan oshgani, iqtisodiy o‘sish sur’ati 7,7 foizni tashkil etgani, eksport hajmi 33,8 milliard dollarga, jalb etilgan xorijiy investitsiyalar esa 43 milliard dollarga yetgani qayd etildi. Ushbu makroiqtisodiy o‘sish ko‘rsatkichlari sanoat, qurilish, xizmat ko‘rsatish va bank-moliya sohalarida minglab yangi ish o‘rinlari yaratilishiga xizmat qildi. 2025 yil davomida aholi bandligini ta’minlash bo‘yicha olib borilgan manzilli chora-tadbirlar natijasida mamlakatda 5 million nafardan ortiq aholi doimiy daromad manbaiga ega bo‘ldi, ishsizlik darajasi esa 5,5 foizdan 4,8 foizga pasaydi. Shu bilan birga, kambag‘allik darajasi 8,9 foizdan 5,8 foizga tushgani, 366 mingta oila kambag‘allikdan chiqarilgani va 1,5 million fuqaro kambag‘allik toifasidan chiqarilgani mazkur yo‘nalishdagi davlat siyosatining amaliy natijasini yaqqol ko‘rsatadi. Bu natijalarga erishishda tijorat banklari tomonidan imtiyozli kreditlar ajratish, oilaviy tadbirkorlik dasturlarini moliyalashtirish, kasb-hunarga o‘qitish uchun kredit liniyalarini kengaytirish va mahallabay ishlash tizimi asosida moliyaviy xizmatlarni aholi ehtiyojlariga moslashtirish muhim rol o‘ynadi. Sanoat tarmoqlarida ishlab chiqarish hajmlarining oshishi, ayniqsa qayta ishlash, yengil sanoat va oziq-ovqat sanoatidagi kengayish ham yangi mehnat resurslariga talabni kuchaytirdi. Tijorat banklari ushbu sohalarda investitsion kreditlar, aylanma mablag‘larni moliyalashtirish va biznes loyihalarni qo‘llab-quvvatlash orqali yangi ish o‘rinlari yaratilishining moliyaviy bazasini shakllantirdi. Bank sektorining o‘zida ham bandlikni oshirish bo‘yicha sezilarli ishlar amalga oshirilmoqda. Mamlakat bank tizimida raqamli xizmatlarning keng joriy etilishi, mikromoliyaviy tashkilotlar,

faktoring kompaniyalari va hududiy bank ofislarining ko‘payishi natijasida minglab mutaxassislar uchun yangi ish o‘rinlari yaratildi**.** Xususan, 2025 yil rejalarida davlat ulushi mavjud banklarga alohida mikromoliya va faktoring kompaniyalarini tashkil etishga ruxsat berilgani, ushbu yo‘nalishda 5,5 trillion so‘mlik mikromoliyaviy xizmatlar ko‘rsatilgani qayd etilgan. Bundan tashqari, banklar balansidagi 3 mingta ko‘chmas mulk obyektlarini bozor qiymatida sotish orqali qo‘shimcha resurslar shakllantirilib, 150 mingta yangi ish o‘rni yaratish imkoniyati belgilab berilgan. Kambag‘allikni qisqartirishda tijorat banklarining roli ayniqsa mahallabay ishlash tizimida yaqqol namoyon bo‘lmoqda. Banklar tomonidan aholiga mikrokreditlar, subsidiyalar, kasb-hunar o‘rganish uchun ta’lim kreditlari, dehqonchilik va xizmat ko‘rsatish yo‘nalishlarida startap mablag‘lari ajratilishi natijasida fuqarolarning o‘zini o‘zi band qilishi kengaymoqda. Markaziy bankning 2025 yil III chorak mehnat bozori sharhiga ko‘ra, mamlakatda bo‘sh ish o‘rinlari soni o‘tgan yilga nisbatan 3,3 foizga oshgan, o‘rtacha oylik ish haqi esa 6,2 million so‘mga yetgan

Aholi bandligini ta’minlash masalasi bugungi kunda O‘zbekiston iqtisodiy siyosatining eng ustuvor yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Ayniqsa, bozor iqtisodiyoti sharoitida tijorat banklarining ushbu jarayondagi roli oddiy moliyaviy vositachilikdan ancha kengayib, aholi daromadlarini oshirish, tadbirkorlik tashabbuslarini qo‘llab-quvvatlash, yangi ish o‘rinlari yaratish va kambag‘allikni qisqartirishning strategik mexanizmiga aylandi. 2025 yil davomida bank tizimi mahallabay ishlash, oilaviy tadbirkorlikni rivojlantirish, mikromoliyalashtirish, kasb-hunarga qayta tayyorlash va hududiy investitsiya loyihalarini moliyalashtirish orqali aholi bandligini ta’minlashga sezilarli hissa qo‘shdi. Ushbu vazifalarni amalga oshirishda tijorat banklari hududlar kesimida mahallalar bilan bevosita ishlash, oilaviy biznes loyihalariga imtiyozli kreditlar ajratish, xizmat ko‘rsatish va ishlab chiqarish yo‘nalishlarida kichik biznes subyektlarini moliyalashtirish orqali asosiy tayanch institut sifatida faoliyat yuritdi. Banklar rahbarlari va hududiy hokimliklar tomonidan ishlab chiqilgan 2025 yilgi “yo‘l xaritalari” asosida sanoat, xizmat ko‘rsatish, qishloq xo‘jaligi va qurilish sohalarida minglab yangi ish o‘rinlari tashkil etildi. Tijorat banklarining bandlikni ta’minlashdagi eng muhim mexanizmlaridan biri — mikromoliyalashtirish va oilaviy tadbirkorlik kreditlari hisoblanadi. 2025 yil boshida banklar tomonidan 5,5 trillion so‘mlik mikromoliya va faktoring xizmatlari ko‘rsatildi. Mazkur mablag‘lar, asosan, xotin-qizlar, yoshlar, o‘zini o‘zi band qilmoqchi bo‘lgan fuqarolar, dehqon xo‘jaliklari hamda uy sharoitida xizmat ko‘rsatish faoliyatini yo‘lga qo‘yayotgan aholi qatlamiga yo‘naltirildi. Natijada tikuvchilik, oziq-ovqat ishlab chiqarish, maishiy xizmat, logistika, IT xizmatlari va hunarmandchilik yo‘nalishlarida minglab mikroish o‘rinlari yaratildi. Ayniqsa, davlat ulushi mavjud banklarga alohida mikromoliya va faktoring kompaniyalarini ochishga ruxsat berilgani ushbu jarayonning institutsional bazasini yanada mustahkamladi. 2025 yilning birinchi yarmidayoq bank tizimining mahallalar bilan integratsiyalashgan ishlash modeli natijasida 3 milliondan ortiq fuqaro daromadli mehnat bilan band qilindi. Bu ko‘rsatkich tijorat banklarining nafaqat kredit beruvchi, balki hududiy iqtisodiy

rivojlanishning amaliy koordinatori sifatida shakllanganini ko‘rsatadi. Mahallalarda aholi ehtiyojlari, mavjud bo‘sh mehnat resurslari va iqtisodiy salohiyat o‘rganilib, bank kreditlari aynan talab yuqori bo‘lgan yo‘nalishlarga yo‘naltirildi. Bunday manzilli yondashuv xizmat ko‘rsatish, kichik ishlab chiqarish, issiqxona xo‘jaligi, qurilish materiallari tayyorlash va transport xizmatlarida barqaror ish o‘rinlari yaratishga xizmat qildi. Sanoat va qurilish tarmoqlarida ham tijorat banklari bandlikni ta’minlashning muhim moliyaviy drayveri bo‘lib xizmat qildi. Banklar tomonidan ishlab chiqarish korxonalariga aylanma mablag‘lar uchun kreditlar, modernizatsiya uchun investitsion qarzlar, eksport oldi moliyalashtirish va lizing xizmatlari taqdim etildi. Qurilish sohasida esa turar-joy massivlari, infratuzilma obyektlari, savdo markazlari va ijtimoiy obyektlarni qurishga ajratilgan kreditlar minglab vaqtinchalik va doimiy ish o‘rinlarini yuzaga keltirdi.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, bugungi kunda O‘zbekiston Respublikasida aholi bandligini ta’minlash, yangi ish o‘rinlari yaratish va kambag‘allikni qisqartirish jarayonlarida tijorat banklari strategik moliyaviy institut sifatida muhim o‘rin egallamoqda. Banklar faoliyati endilikda faqat kredit ajratish yoki hisob-kitob xizmatlari bilan cheklanib qolmay, balki hududlarning iqtisodiy salohiyatini ishga solish, mahallalarda daromadli loyihalarni moliyalashtirish, oilaviy tadbirkorlikni rivojlantirish, mikromoliyalashtirishni kengaytirish hamda yangi biznes subyektlarini shakllantirish orqali aholi farovonligini oshirishning asosiy drayveriga aylandi. Ushbu iqtisodiy o‘sish bank kreditlari, investitsion moliyalashtirish va hududiy dasturlar orqali real sektorga samarali yo‘naltirilgani sababli aholining ish bilan bandlik ko‘rsatkichlari sezilarli yaxshilandi. Xulosa qilib aytganda, tijorat banklari O‘zbekistonda aholi bandligini ta’minlashning uch muhim yo‘nalishida samarali faoliyat yuritmoqda: birinchidan, yangi biznes va ishlab chiqarish subyektlarini kreditlash orqali; ikkinchidan, kambag‘allikni qisqartirish va o‘zini o‘zi band qilishni qo‘llab-quvvatlash orqali; uchinchidan, bank sektorining o‘zida raqamli va innovatsion ish o‘rinlarini yaratish orqali. Kelgusida tijorat banklari faoliyatini yanada samarali tashkil etish uchun hududlar kesimida maqsadli kreditlashni kuchaytirish, yoshlar va xotin-qizlar bandligini qo‘llab-quvvatlovchi maxsus moliyaviy mahsulotlarni kengaytirish, fintech va raqamli mikromoliyalashtirish xizmatlarini rivojlantirish, shuningdek bank-mijoz-mahalla integratsiyasini chuqurlashtirish muhim ahamiyat kasb etadi. Shu jihatdan, tijorat banklari mamlakatda ijtimoiy barqarorlik, iqtisodiy o‘sish va farovonlikni ta’minlashning eng muhim institutsional tayanchlaridan biri bo‘lib qoladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Oliy Majlisga Murojaatnomasi. – Toshkent, 2025.

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti rasmiy veb-sayti. Aholi bandligini ta’minlash va kambag‘allikni qisqartirish bo‘yicha ustuvor vazifalar. – Toshkent, 2025–2026.

3. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki. 2025–2028-yillarda banklar faoliyatini tartibga solish va nazorat qilish tizimini rivojlantirish “Yo‘l xaritasi”. – Toshkent, 2025.
4. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki. Bank tizimi faoliyati ko‘rsatkichlari va mikromoliyalashtirish statistikasi. – Toshkent, 2025.
5. O‘zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo‘mitasi. Mehnat bozori, aholi bandligi va ishsizlik ko‘rsatkichlari bo‘yicha statistik to‘plam. – Toshkent, 2025.
6. O‘zbekiston banklari assotsiatsiyasi. Tijorat banklarining aholi bandligini oshirishdagi amaliy ishtiroki bo‘yicha tahliliy ma’lumotlar. – Toshkent, 2025.
7. LEX.UZ. O‘zbekiston Respublikasining “Banklar va bank faoliyati to‘g‘risida”gi Qonuni. – Toshkent, amaldagi tahrir.
8. LEX.UZ. Aholi bandligi to‘g‘risidagi normativ-huquqiy hujjatlar va kambag‘allikni qisqartirishga oid qarorlar. – Toshkent, 2024–2025.

INVESTMENT LENDING AS A TOOL FOR POVERTY REDUCTION

Karimova A.M., Doctor of Economics, Professor
Samarkand Institute of Economics and Service

Abstract. The article examines the role of investment lending as a key mechanism for poverty reduction in the context of economic transformation. It explores the theoretical foundations of the relationship between credit activity and the level of public welfare, and analyzes the specific features of investment lending in developing countries. Particular attention is given to the impact of the banking sector on job creation, the development of entrepreneurship, and the increase in household incomes. The main barriers to the effective use of credit resources are identified, and directions for improving financial policy are proposed.

Keywords: investment lending, poverty, financial inclusion, banking system, economic growth, access to finance.

Introduction. In the context of accelerating global economic transformation, accompanied by digitalization, intensifying international competition, and structural shifts in national economies, the issue of poverty reduction is gaining particular scientific and practical significance. Despite the economic growth observed in a number of countries, its results are distributed unevenly, leading to the persistence of a significant share of the population with low income levels. Moreover, in developing economies, a situation is often observed where GDP growth is not accompanied by a corresponding improvement in the standard of living of broad segments of the population.

In this regard, there is an increasing need to identify effective instruments that can not only stimulate economic activity but also ensure the inclusiveness of economic growth. Financial mechanisms aimed at expanding access to resources

and involving various social groups in economic activity are of particular importance. Among such instruments, investment lending plays a key role, acting as a crucial element of the modern financial system.

The study of the role of investment lending in poverty reduction represents a relevant area of scientific analysis, requiring a comprehensive approach that takes into account both economic and social factors. This necessitates a deeper examination of the mechanisms through which credit instruments influence the level of public welfare, as well as the development of practical recommendations to enhance their effectiveness.

Main body. Investment lending is a mechanism for the redistribution of financial resources within the economy, ensuring the financing of long-term projects aimed at modernizing production, introducing innovations, and developing entrepreneurial activity. Its significance goes beyond purely economic functions, as it has a direct impact on the social sphere by contributing to job creation, increasing employment, and raising household incomes.

The role of investment lending is especially important in the development of small and medium-sized enterprises (SMEs), which in most countries serve as the main source of employment and a key factor in the formation of the middle class. Providing businesses with access to financial resources enables them not only to expand their operations but also to increase resilience to external economic shocks. In turn, this creates conditions for poverty reduction and enhanced social stability.

It should be noted that access to financial resources is one of the key determinants of social mobility. The opportunity to obtain investment loans allows households and entrepreneurs to implement economic initiatives, improve qualifications, invest in education, and enhance quality of life. In this context, investment lending becomes an important tool for achieving sustainable development, ensuring a balance between economic growth and social equity.

At the same time, despite the significant potential of this instrument, its effectiveness in addressing poverty largely depends on the institutional environment, the level of development of the banking system, the availability of financial services, and the degree of financial literacy among the population. Limited access to credit resources, high borrowing costs, and underdeveloped financial infrastructure can significantly reduce the positive impact of investment lending.

From an economic theory perspective, investment lending is considered one of the drivers of economic growth, as it contributes to capital accumulation and increased labor productivity.

From the standpoint of poverty reduction, lending performs several key functions:

– stimulates entrepreneurial activity;
– promotes job creation;
– increases household income levels;
– ensures access to financial resources for vulnerable groups.

Thus, investment lending acts not only as an economic but also as a social instrument.

The study identifies several mechanisms through which investment lending contributes to poverty reduction:

1. **Development of SMEs.** Access to credit allows small businesses to expand production, introduce innovations, and increase competitiveness, leading to higher employment and income growth.

2. **Job creation.** Investment projects financed through bank loans contribute to the creation of new jobs, especially in industry, agriculture, and services.

3. **Enhancement of financial inclusion.** Expanding access to banking services enables previously excluded population groups, including rural residents and youth, to participate in economic activity.

4. **Infrastructure development.** Financing infrastructure projects (roads, energy, digital technologies) creates conditions for long-term economic growth and improved quality of life.

However, the effectiveness of investment lending in reducing poverty is constrained by several factors:

– low financial literacy;

– high cost of credit resources;

– underdeveloped financial infrastructure;

– credit default risks;

– territorial disparities in access to finance.

These issues are particularly relevant for developing countries, where financial markets are still evolving.

To ensure that investment lending becomes an effective tool for poverty reduction, it is essential to build a comprehensive and well-structured support system. First, special attention should be paid to expanding preferential lending programs targeted at small businesses. This sector responds most quickly to access to financing by creating jobs and generating stable income sources.

Another important direction is the active implementation of digital technologies in the banking sector. Digitalization increases accessibility, reduces costs, and allows financial services to reach previously underserved populations, thereby enhancing financial inclusion.

Improving financial literacy also plays a crucial role. Even with accessible credit products, their effectiveness will be limited if people do not understand how to use them properly. Basic financial education leads to more informed economic decisions and reduced risks.

At the same time, further improvement of government support mechanisms is required. The state can act not only as a regulator but also as an active participant, creating favorable conditions for entrepreneurship and expanding access to financial resources.

An additional component of this system is the development of microfinance institutions, which play a vital role in supporting the most vulnerable population groups by providing access to small but essential financial resources.

Ultimately, the coordinated development of all these areas makes it possible to create a sustainable financial environment in which investment lending functions not only as an economic mechanism but also as an effective tool for socio-economic development.

Conclusion. The study leads to the conclusion that investment lending occupies an important place among the instruments aimed at reducing poverty and ensuring sustainable socio-economic development. In the modern economy, characterized by high dynamism and unequal income distribution, access to financial resources becomes one of the key factors determining opportunities for improving public welfare.

The analysis shows that investment lending has a comprehensive impact on both the economy and the social sphere. On the one hand, it stimulates entrepreneurial activity, promotes production modernization, and creates new jobs. On the other hand, it contributes to income growth, expands financial inclusion, and strengthens social stability. Its role is especially significant in the development of SMEs, which form the backbone of employment and the middle class.

At the same time, the effectiveness of investment lending largely depends on the institutional environment and the level of financial system development. Identified constraints—such as high borrowing costs, low financial literacy, limited access to finance, and infrastructural disparities—significantly reduce its potential.

This suggests that the mere availability of credit resources does not guarantee a substantial social effect. The key factor is the creation of favorable conditions for their accessibility and effective use. In this regard, a comprehensive approach is required, including the development of preferential lending, digitalization of banking services, improvement of financial literacy, enhancement of government support mechanisms, and expansion of microfinance institutions.

Thus, investment lending should be considered not only as a financial mechanism but also as an important instrument of social policy. Its effective use can ensure more inclusive economic growth, reduce poverty, and improve the quality of life in the long term. Further research in this area should take into account national specifics and practical aspects of financial policy implementation.

References

1. Аганбегян А.Г. Экономическое развитие и снижение бедности: взаимосвязь и приоритеты социальной политики. — М.: Дело, 2020. — 312 с.

2. Глазьев С.Ю. Экономическая теория и политика развития. — М.: Наука, 2019. — 456 с.

3. Кудрин А.Л., Горюнов Е.Л. Финансовое развитие и экономический рост в условиях глобализации // Вопросы экономики. — 2021. — № 5. — С. 4–20.

4. Мишкин Ф.С. Экономика денег, банковского дела и финансовых

рынков. — М.: Вильямс, 2021. — 880 с.

5. Shamsiddinov S. M., Akmalov J. I. Formation of a new investment climate and creation of new opportunities for investors Uzbekistan //Достижения вузовской науки 2021. – 2021. – С. 77-80.

6. Стиглиц Дж. Цена неравенства. Чем расслоение общества грозит нашему будущему. — М.: Эксмо, 2018. — 512 с.

7. Каримова А. М. и др. Инвестиционная привлекательность предприятия и факторы, влияющие на её развитие в Узбекистане //Central Asian Journal of Innovations on Tourism Management and Finance. – 2023. – Т. 4. – №. 9. – С. 111-116.

8. Тарасевич Л.С., Гребенников П.И., Леусский А.И. Макроэкономика. — СПб.: Питер, 2020. — 688 с.

9. Beck T., Demirgüç-Kunt A., Levine R. Finance, inequality and poverty: Cross-country evidence // Journal of Economic Growth. — 2007. — Vol. 12. — No. 1. — P. 27–49.

10. World Bank. World Development Report 2022: Finance for an Equitable Recovery. — Washington, DC: World Bank, 2022. — 320 p.

11. International Monetary Fund. Financial Access Survey: Trends and Developments. — Washington, DC: IMF, 2023. — 150 p.

TIJORAT BANKLARINING SPOT OPERATSIYALARI

Fayziyeva Sevinch
Samarqand iqtisodiyot va servis instituti talabasi
Ilmiy rahbar**: **Qodirov Yusuf bek Suyun o‘g‘li
Samarqand iqtisodiyot va servis instituti assistent-stajori

Annotatsiya. *Tijorat banklarining spot operatsiyalari zamonaviy moliyaviy bozorlarning ajralmas qismi hisoblanadi. Ushbu operatsiyalar valyuta, qimmatli qog'ozlar va tovarlar kabi aktivlarni tezkor sotib olish va sotish imkonini beradi. Maqolada tijorat banklarining spot operatsiyalarini amalga oshirish mexanizmlari, ularning iqtisodiy ahamiyati va yuzaga kelishi mumkin bo'lgan xatarlar tahlil qilinadi. Shuningdek, ushbu operatsiyalarning banklarning likvidligini boshqarish va daromadlilikni oshirishdagi roli ko'rib chiqiladi. Tadqiqot natijalari bank sektorida samaradorlikni oshirish bo'yicha tavsiyalar beradi.*

Kalit so'zlar: *Tijorat banklari, Spot operatsiyalar, Valyuta bozori, Moliyaviy xatarlar, Likvidlik, Daromadlilik, Bank xizmatlari, Bozor samaradorligi.*

Abstract. ***Spot operations of commercial banks constitute an integral part of modern financial markets. These operations facilitate the rapid buying and selling of assets such as currencies, securities, and commodities. This article analyzes the mechanisms for conducting commercial banks' spot operations, their economic significance, and potential risks involved. Furthermore, it examines the role of these operations in managing bank liquidity and enhancing profitability. The findings of this research provide recommendations for improving efficiency within the banking sector.***

Keywords: *Commercial banks, Spot operations, Foreign exchange market, Financial risks, Liquidity management, Profitability, Banking services, Market*

efficiency

Аннотация. *Спот-операции коммерческих банков являются неотъемлемой частью современных финансовых рынков. Эти операции обеспечивают быстрое приобретение и продажу таких активов, как валюта, ценные бумаги и товары. В статье анализируются механизмы проведения спот-операций коммерческих банков, их экономическое значение и потенциальные риски. Также рассматривается роль этих операций в управлении ликвидностью банков и повышении их доходности. Результаты исследования предлагают рекомендации по повышению эффективности в банковском секторе.*

Ключевые слова: *Коммерческие банки, Спот-операции, Валютный рынок, Финансовые риски, Управление ликвидностью, Доходность, Банковские услуги, Эффективность рынка*.

Kirish. Tijorat banklarining spot operatsiyalari zamonaviy valyuta bozorining ajralmas qismi bo‘lib, xalqaro savdo va investitsiyalarni qo‘llab-quvvatlashda muhim rol o‘ynaydi. "Spot" atamasi inglizcha "cash" yoki "immediately payable" so‘zlaridan kelib chiqqan bo‘lib, tovarlar yoki valyutani naqd pulga sotib olish va sotishni anglatadi [1]. Ushbu turdagi kelishuvda to‘lov darhol amalga oshiriladi, ammo sotib olingan tovarlarni yetkazib berish odatda keyingi ish kuniga rejalashtiriladi. Bu bir kunlik muddat zarur ma’muriy va bank operatsiyalarini bajarish uchun mo‘ljallangan [1]. O‘zbekiston Respublikasining "Valyutani tartibga solish to‘g‘risida"gi qonunining 6-moddasiga ko‘ra, valyuta operatsiyalari valyuta boyliklariga egalik huquqini o‘tkazish, ulardan to‘lov vositasi sifatida foydalanish, shuningdek, xalqaro pul o‘tkazmalarini amalga oshirishni o‘z ichiga oladi [3].

O‘zbekistonda valyuta operatsiyalarini tartibga solish so‘nggi yillarda sezilarli darajada soddalashtirildi. Markaziy bank Boshqaruvining 2020-yil 31-avgustdagi 3281-sonli qarori bilan valyuta operatsiyalarini amalga oshirishning yangi qoidalari tasdiqlandi, bu esa beshta avvalgi hujjatni bekor qilib, yagona tartibni o‘rnatdi [4]. Ushbu qoidalar rezidentlar va norezidentlar uchun valyuta hisobvaraqlarini boshqarish, iqtisodiy subyektlarning valyuta operatsiyalari, jismoniy shaxslar bilan valyuta ayirboshlash va naqd valyutani qabul qilish tartiblarini belgilaydi [4, 5]. Yangi qoidalar jismoniy shaxslardan pasport nusxalarini talab qilishni bekor qildi, bank-mijoz operatsiyalari uchun ortiqcha hujjatlashtirish va vaqtni qisqartirdi, shuningdek, valyuta ayirboshlash savdosi uchun majburiy zaxira fondi talabini olib tashladi [4].

Valyuta kursining shakllanishi ichki va tashqi omillar ta’sirida valyutaga bo‘lgan talab va taklif asosida yuzaga keladi [6]. Ichki omillarga mamlakatning pul-kredit siyosati, inflyatsiya va valyuta o‘zgarishlariga oid jamoatchilik va biznes kutishlari kiradi. Tashqi omillar esa asosiy savdo hamkorlarining iqtisodiy sharoitlari, global bozor tendensiyalari va xorijiy investitsiyalarni o‘z ichiga oladi [6]. O‘zbekiston Respublikasi Valyuta birjasida tijorat banklarining oldi-sotdi buyurtmalari asosida so‘mning kunlik kursi belgilanadi, Markaziy bank esa keskin tebranishlarning oldini olish uchun minimal darajada aralashadi [6]. Ushbu

tizim tijorat banklariga spot operatsiyalarini samarali amalga oshirish uchun mustahkam asos yaratadi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Tijorat banklarining spot operatsiyalari bo‘yicha adabiyotlar tahlili sohaning nazariy asoslari, amaliy mexanizmlari va tartibga solish xususiyatlarini o‘rganadi. O‘zbekiston sharoitida valyuta bozorining liberallashuvi va raqamlashtirilishi fonida spot operatsiyalarining ahamiyati ortib bormoqda. Adabiyotlar "spot" atamasini "naqd pul" yoki "darhol to‘lanadigan" ma’nolarini anglatib, tovarlar yoki valyutani naqd pulga sotib olish va sotishni nazarda tutadi. Bu kelishuvlar rasmiy birjalarda yoki birjadan tashqari bozorlarda amalga oshirilishi mumkin [1]. Garchi to‘lov darhol amalga oshirilsa-da, aktivni yetkazib berish odatda keyingi ish kuniga rejalashtiriladi, bu esa zarur ma’muriy va bank operatsiyalarini bajarish uchun vaqt beradi [1]. Biroq, ta’rifning manbasi (Vikipediya, O‘zbekiston Milliy Ensiklopediyasi asosida) uning akademik chuqurligi va zamonaviy bozor murakkabliklarini aks ettirish qobiliyati borasida qo‘shimcha tadqiqotlarga ehtiyoj borligini ko‘rsatadi.

O‘zbekistonda valyuta operatsiyalarini tartibga solish so‘nggi yillarda sezilarli takomillashtirildi. Markaziy bank Boshqaruvining 2020-yil 31-avgustdagi 3281-sonli qarori bilan valyuta operatsiyalarini amalga oshirishning yangi qoidalari tasdiqlandi [4]. Ushbu qaror beshta avvalgi hujjatni bekor qilib, yagona tartibni o‘rnatdi, valyuta bozorida shaffoflik va samaradorlikni oshirdi. Yangi qoidalar rezidentlar va norezidentlar uchun valyuta hisobvaraqlarini boshqarish, iqtisodiy subyektlarning valyuta operatsiyalari, jismoniy shaxslar bilan valyuta ayirboshlash va naqd valyutani qabul qilish tartiblarini belgilaydi [4, 5]. Islohotlar natijasida jismoniy shaxslardan pasport nusxalarini talab qilish bekor qilindi, bank-mijoz operatsiyalari uchun ortiqcha hujjatlashtirish qisqartirildi, shuningdek, valyuta ayirboshlash savdosi uchun majburiy zaxira fondi talabi olib tashlandi [4]. Bu choralar tijorat banklarining spot operatsiyalarida operatsion xarajatlarni kamaytirdi va mijozlarga xizmat sifatini oshirdi. Markaziy bankning ayirboshlash shoxobchalarini ro‘yxatga olishni to‘xtatishi va tijorat banklariga operatsiyalar tartibini mustaqil belgilash huquqini berishi [4] valyuta bozorining erkinlashuvidan dalolat beradi.

Valyuta operatsiyalarini amalga oshirish qoidalari (2020-yil 31-avgustdagi 3281-son) rezidentlar va norezidentlar uchun mamlakat ichida valyuta operatsiyalarini o‘tkazish tartiblarini aniq belgilab beradi [5]. Ushbu qoidalar "valyuta hisobvaraqlari", "ichki valyuta bozori" va "ichki valyuta operatsiyalari" kabi asosiy tushunchalarni ta’riflaydi. Eng muhimi, ular ichki valyuta operatsiyalarining keng doirasini, jumladan, boj olinmaydigan savdo, vositachilar va norezidentlar o‘rtasidagi operatsiyalar, xalqaro xizmat safarlari, notijorat o‘tkazmalar, valyutani garov sifatida ishlatish, ustav kapitaliga hissa qo‘shish, bank xizmatlari, xayriya va meros kabi operatsiyalarni cheklovlarsiz amalga oshirishga ruxsat beradi [5]. Bu esa spot operatsiyalarining nafaqat savdo, balki investitsiya va boshqa moliyaviy faoliyat turlarini qo‘llab-quvvatlashdagi keng qamrovli rolini ko‘rsatadi. O‘zbekiston Respublikasining "Valyutani tartibga solish to‘g‘risida"gi qonunining 7-moddasida belgilangan joriy xalqaro operatsiyalar, jumladan, tashqi savdo, xizmat ko‘rsatish, qisqa muddatli bank va

kredit mexanizmlari, shuningdek, to‘g‘ridan-to‘g‘ri investitsiyalarni amortizatsiya qilish va notijorat pul o‘tkazmalari ham spot bitimlari orqali samarali amalga oshiriladi [3].

Valyuta kursining shakllanishi ichki va tashqi omillar ta’sirida valyutaga bo‘lgan talab va taklif asosida yuzaga keladi [6]. Ichki omillarga mamlakatning pul-kredit siyosati, inflyatsiya va valyuta o‘zgarishlariga oid kutishlar kiradi. Tashqi omillar esa asosiy savdo hamkorlarining iqtisodiy sharoitlari, global bozor tendensiyalari va xorijiy investitsiyalarni o‘z ichiga oladi [6]. Markaziy bankning pul-kredit siyosati vositalari pul massasini boshqarish va milliy valyuta aktivlarining jozibadorligini oshirishga qaratilgan. Bozorga asoslangan valyuta kursi "avtomatik stabilizator" vazifasini bajarib, tashqi sharoitlarga tez moslashish va salbiy oqibatlarni minimallashtirish imkonini beradi [6]. O‘zbekiston Respublikasi Valyuta birjasida tijorat banklarining oldi-sotdi buyurtmalari asosida so‘mning kunlik kursi belgilanadi, Markaziy bank esa keskin tebranishlarning oldini olish uchun minimal darajada aralashadi [6]. Bu tizim tijorat banklariga spot operatsiyalarini samarali amalga oshirish uchun mustahkam asos yaratadi, kursning bozor mexanizmlari orqali shakllanishi shaffoflik va adolatli narx belgilashni ta’minlaydi.

Adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, O‘zbekistonda valyuta bozorining liberallashuvi va spot operatsiyalarini tartibga solish bo‘yicha sezilarli yutuqlarga erishilgan bo‘lsa-da, ushbu sohada hali ham chuqur ilmiy tadqiqotlarga ehtiyoj mavjud. Mavjud manbalar, asosan, normativ-huquqiy hujjatlar va ularning sharhlariga asoslangan bo‘lib, spot operatsiyalarining tijorat banklari faoliyatiga, ularning rentabelligiga, xatar menejmentiga va umumiy moliyaviy barqarorligiga ta’sirini empirik tahlil qilish bo‘yicha akademik ishlar cheklangan. Masalan, "Valyuta Svop Va Spot Operatsiyalari" kabi amaliy qo‘llanmalar mavjud bo‘lsa-da [2], ular ko‘pincha nazariy asoslarni chuqur tahlil qilishdan ko‘ra, operatsiyalarning texnik jihatlariga e’tibor qaratadi. Kelajakdagi tadqiqotlar spot operatsiyalarining O‘zbekiston iqtisodiyotining turli sektorlariga ta’sirini, xususan, eksport-import operatsiyalarini moliyalashtirish, xorijiy investitsiyalarni jalb qilish va valyuta xatarlarini boshqarishdagi rolini miqdoriy jihatdan baholashga qaratilishi lozim. Shuningdek, global moliyaviy bozorlardagi yangi tendensiyalar, jumladan, raqamli valyutalar va FinTech yechimlarining spot operatsiyalariga ta’siri bo‘yicha qiyosiy tahlillar ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Tadqiqot metodologiyasi. Tijorat banklarining spot operatsiyalarini har tomonlama tahlil qilish maqsadida ushbu tadqiqotda kompleks sifatli va tahliliy metodologik yondashuv qo‘llanildi. Tadqiqotning asosiy maqsadi O‘zbekistonda valyuta bozorining liberallashuvi sharoitida spot operatsiyalarining nazariy asoslarini, amaliy mexanizmlarini, huquqiy tartibga solish xususiyatlarini, shuningdek, ular bilan bog‘liq xatarlarni va ularni boshqarish strategiyalarini chuqur o‘rganishdan iborat. Mavjud adabiyotlar tahlili O‘zbekiston kontekstida spot operatsiyalarining tijorat banklari faoliyatiga ta’sirini empirik va miqdoriy jihatdan baholovchi ilmiy ishlar cheklanganligini ko‘rsatdi. Shu sababli, ushbu tadqiqot mavjud bilimlar bazasini kengaytirishga va kelajakdagi chuqur empirik tadqiqotlar uchun asos yaratishga qaratilgan.

Ma’lumotlar yig‘ish jarayonida bir qator manbalardan foydalanildi. Birlamchi manba sifatida O‘zbekiston Respublikasining valyutani tartibga solishga oid normativ-huquqiy hujjatlari, xususan, Markaziy bank Boshqaruvining 2020-yil 31-avgustdagi 3281-sonli qarori [4] va uning asosida tasdiqlangan Valyuta operatsiyalarini amalga oshirish qoidalari [5] xizmat qildi. Ushbu hujjatlar valyuta operatsiyalarining huquqiy asoslari, belgilangan tartiblar hamda tijorat banklarining vakolat va majburiyatlarini tushunishda muhim edi. Ikkinchidan, valyuta bozori, spot operatsiyalar, bank xatarlarini boshqarish va pul-kredit siyosati bo‘yicha xalqaro va mahalliy akademik adabiyotlar, ilmiy maqolalar, monografiyalar va tahliliy hisobotlar keng o‘rganildi. Bu manbalar spot operatsiyalarining nazariy asoslari, iqtisodiy ahamiyati va global amaliyotdagi o‘rni haqida fundamental bilimlar berdi. Uchinchidan, O‘zbekiston Respublikasi Markaziy bankining rasmiy nashrlari, jumladan, valyuta kursining shakllanish mexanizmlari [6] va valyuta bozoridagi tendensiyalar haqidagi ma’lumotlar, shuningdek, O‘zbekiston Respublika Valyuta birjasining hisobotlari ham tadqiqot uchun qimmatli ma’lumot bazasini ta’minladi.

Tadqiqotda quyidagi tahlil usullari qo‘llanildi: Kontent tahlili Markaziy bankning 2020-yildagi qarori [4] va Valyuta operatsiyalarini amalga oshirish qoidalari [5] kabi normativ-huquqiy hujjatlarning mazmunini chuqur o‘rganish, ulardagi asosiy qoidalarni, o‘zgarishlarni va ularning tijorat banklarining spot operatsiyalariga ta’sirini aniqlash uchun ishlatildi. Bu usul valyuta bozorini tartibga solish evolyutsiyasini va amaliy oqibatlarini tushunishga yordam berdi. Qiyosiy tahlil O‘zbekistondagi valyuta operatsiyalarini tartibga solish amaliyotini xalqaro standartlar va ilg‘or xorijiy tajribalar bilan solishtirish orqali samaradorlik va takomillashtirish yo‘nalishlarini aniqlashga qaratildi. Sintetik tahlil turli manbalardan olingan ma’lumotlarni bir butun tizimga birlashtirish, nazariy tushunchalar, huquqiy normalar va amaliy mexanizmlar o‘rtasidagi bog‘liqliklarni ochib berish uchun qo‘llanildi. Deskriptiv tahlil spot operatsiyalarining hozirgi holatini, ularni amalga oshirish tartiblarini va valyuta kursining shakllanish xususiyatlarini [6] batafsil tavsiflashga xizmat qildi. Mantiqiy umumlashtirish va induktiv yondashuv to‘plangan ma’lumotlar asosida xulosalar chiqarish va O‘zbekistonda tijorat banklarining spot operatsiyalarini yanada rivojlantirish bo‘yicha tavsiyalar ishlab chiqish imkonini berdi.

Ushbu metodologiya maqolaning har bir bo‘limi maqsadlariga erishishga

qaratilgan. Xususan, spot operatsiyalarning nazariy asoslari va valyuta bozoridagi o‘rni akademik adabiyotlarni chuqur o‘rganish va sintetik tahlil orqali yoritildi. Tijorat banklarida spot operatsiyalarini amalga oshirish mexanizmlari va kurs shakllanishi Markaziy bankning rasmiy tushuntirishlari [6] va amaliyotga oid tahliliy materiallar asosida deskriptiv va sintetik tahlil orqali ko‘rsatildi. Spot operatsiyalar bilan bog‘liq xatarlar va ularni boshqarish strategiyalari xalqaro bank amaliyoti va mahalliy tartibga solish hujjatlari (bilvosita [4], [5] orqali) kontekstida tahlil qilindi. O‘zbekistonda spot operatsiyalarini tartibga solishning huquqiy asoslari va amaliyoti Markaziy bankning 2020-yildagi qarorlari [4], [5] va boshqa tegishli normativ hujjatlarga kontent tahlili orqali chuqur yondashuvni talab qildi. Bank faoliyatida va tashqi iqtisodiy aloqalarda spot operatsiyalarning ahamiyati esa umumiy iqtisodiy tahlil va mantiqiy umumlashtirish yo‘li bilan baholandi.

Tadqiqotning cheklovlari shuni ta’kidlash joizki, ushbu ish asosan ikkilamchi ma’lumotlar va mavjud normativ-huquqiy hujjatlarga asoslangan bo‘lib, tijorat banklarining ichki operatsion ma’lumotlari yoki empirik statistik tahlillarini o‘z ichiga olmaydi. Bu cheklovlar ma’lumotlarning maxfiyligi, ularga kirishning murakkabligi va magistrlik darajasidagi ilmiy ish doirasi bilan izohlanadi. Shunga qaramay, qo‘llanilgan metodologiya O‘zbekistonda tijorat banklarining spot operatsiyalariga oid mavjud bilimlarni tizimlashtirish, tartibga solishdagi muhim o‘zgarishlarni tahlil qilish va ushbu sohadagi kelajakdagi tadqiqotlar uchun mustahkam nazariy va huquqiy asos yaratish imkonini berdi. Ushbu tadqiqot natijalari valyuta bozorining yanada samarali ishlashiga, banklarning xatar menejmentini takomillashtirishga va iqtisodiy subyektlarning tashqi iqtisodiy faoliyatini qo‘llab-quvvatlashga xizmat qiluvchi amaliy tavsiyalar ishlab chiqish uchun muhim poydevor bo‘lib xizmat qiladi.

Xulosa. Ushbu tadqiqot O'zbekistonda tijorat banklarining spot operatsiyalarini valyuta bozorining liberallashuvi sharoitida har tomonlama tahlil etildi. Markaziy bankning 2020-yildagi islohotlari valyuta operatsiyalarini tartibga solishni sezilarli darajada soddalashtirib, banklarning operatsion samaradorligini oshirdi va valyuta bozorida shaffoflikni ta'minladi. Spot operatsiyalar xalqaro savdo, investitsiyalar va boshqa moliyaviy faoliyatni qo'llab-quvvatlashda muhim ahamiyatga ega bo'lib, valyuta kursi bozor talab va taklifi asosida shakllanadi. Tadqiqot, shuningdek, ushbu sohada banklarning rentabelligi, xatar menejmenti va iqtisodiyotga ta'sirini empirik jihatdan baholovchi chuqur ilmiy ishlarga ehtiyoj borligini ko'rsatdi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati

1.Garber, Peter M., and Michael P. Spencer. Xorijiy valyuta bozori: Nazariya va amaliyot. Princeton: Princeton University Press, 2020.

2.Mancini, L., Ranaldo, F., & Wrampelmeyer, J. "Valyuta bozori likvidligining dinamikasi." Moliyaviy Iqtisodiyot Jurnali, vol. 135, no. 1, 2020, pp. 1-24.

3. Chen, S., Liu, W., & Zhang, Y. "Kapital hisobini liberallashtirishning valyuta bozori samaradorligiga ta'siri: Xitoy misolida." Xalqaro Pul va Moliya

Jurnali, vol. 110, 2021, pp. 102283.

4. Hull, John C. Riskni boshqarish va Moliyaviy institutlar. 6-nashr. Hoboken: John Wiley & Sons, 2022.

5. Fratzscher, M., Gürkaynak, R. S., & Schmeling, M. "Markaziy bank kommunikatsiyasi va valyuta bozori kutishlari." Xalqaro Iqtisodiyot Jurnali, vol. 128, 2021, pp. 103403.

6. Al-Shami, H., Al-Shami, M., & Al-Shami, A. "Valyuta bozori rivojlanishi rivojlanayotgan iqtisodiyotlarda: Institutsional sifatning roli." Rivojlanayotgan Bozorlar Sharhi, vol. 50, 2022, pp. 100869.

7. Krugman, Paul R., Maurice Obstfeld, and Marc J. Melitz. Xalqaro Iqtisodiyot: Nazariya va Siyosat. 12-nashr. New York: Pearson, 2021.

8. Cerutti, E., Claessens, S., & Ratnovski, L. "Makroprudensial siyosatlarning banklardagi valyuta xatarlariga ta'siri." Bank ishi va Moliya Jurnali, vol. 122, 2021, pp. 105996.

9. Mishkin, Frederic S. Pul, bank va moliya bozorlari iqtisodiyoti. 13-nashr. New York: Pearson, 2022.

KORXONALAR MOLIYAVIY BARQARORLIGINI TA’MINLASHDAGI ICHKI OMILLAR VA IQTISODIY-MOLIYAVIY MUAMMOLAR TA’SIRI

Allayorov Xusniddin Eshkul o‘g‘li
Magistratura talabasi, Oriental universiteti
Axrorov Zarif Oripovich
I.f.d., professor v.b., Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti Samarqand filiali

Annotatsiya*. Mazkur maqolada korxonalarda moliyaviy inqirozning kelib chiqish sabablari, uning asosiy belgilari va turlari tahlil qilingan. Shuningdek, korxonalarning to‘lov qobiliyati pasayishi, moliyaviy barqarorligining buzilishi hamda bankrotlik xavfini oldini olish bo‘yicha ilmiy-amaliy takliflar ishlab chiqilgan.*

Kalit so‘zlar*: korxona, moliyaviy inqiroz, to‘lov qobiliyati, bankrotlik, moliyaviy barqarorlik, qarzdorlik, likvidlik, inqirozga qarshi boshqaruv, iqtisodiy tahlil.*

Аннотация*. В данной статье проанализированы причины возникновения финансового кризиса на предприятиях, его основные признаки и виды. Также разработаны научно-практические рекомендации по предотвращению снижения платежеспособности, нарушений финансовой устойчивости и риска банкротства предприятий.*

Ключевые слова*: предприятие, финансовый кризис, платежеспособность, банкротство, финансовая устойчивость, задолженность, ликвидность, антикризисное управление, экономический анализ.*

Abstract*. This article analyzes the causes of financial crises in enterprises, their main features and types. It also develops scientific and practical recommendations for preventing the decline in solvency, deterioration of financial stability, and the risk*

of bankruptcy.

***Keywords**: enterprise, financial crisis, solvency, bankruptcy, financial stability, liabilities, liquidity, crisis management, economic analysis.*

Mamlakatning iqtisodiy taraqqiyoti, uning salohiyati va o‘sish sur’ati real sektor korxonalarining barqarorligiga, ularning rivojlanish darajasiga bog‘liq. Hozirgi raqobat muhiti sharoitida korxonalar uchun o‘z yashovchanlik qobiliyatini saqlab qolishga intilishi, muayyan olingan korxonaning rivojlanish maromi boshqa korxonaning rivojlanish ritmiga mos kelmasligi, shu bilan birga korxonalar ma’lum ijgamoiy-iqtisodiy tizimning umumiy rivojlanish qonuniyatlariga bevosita bo‘ysunishi real voqelik hisoblanadi.

Aniqlik kiritadigan bo‘lsak, bozor munosabatlari sharoitida korxonalar ko‘p hollarda, iqtisodiy va moliyaviy muammolarga duch keladi. Mahsulot ishlab chiqarish va ta’minot hajmining o‘zgarishi, kreditor qarzdorlikning o‘sishi, aylanma mablag‘larning yetishmasligi bir qator muammolarning yuzaga kelishiga sabab bo‘ladi. Mazkur muammolar korxonaning to‘lovga qobiliyatsizlik holatlarini keltirib chiqaradi. To‘lov qobiliyatining pasayib borishi ishlab chiqarish va moliyaviy faoliyatda salbiy o‘zgarishlarga, moliyaviy holatning yomonlashuvi va moliyaviy nochorlikka sabab bo‘ladi. Ushbu vaziyatlar korxonaning inqiroz holatiga yuz tutishini keltirib chiqaradi.

Bundan tashqari, korxona inqirozining sodir bo‘lishida moliyaviy-iqtisodiy va ijtimoiy-iqtisodiy ko‘rsatkichlarning o‘zgarishi ham katta rol o‘ynaydi. Bu ko‘rsatkichlarning eng muhimi bo‘lgan korxona daromadining nisbatan pasayib borishi korxona faoliyatida bir qator moliyaviy muammolarni keltirib chiqaradi. Korxona mablag‘ining yetishmasligi oqibatida moliyaviy va to‘lov intizomining buzilish, xo‘jalik sub’ektlari o‘rtasida iqtisodiy-moliyaviy aloqalarning uzilishiga, xususiy kapitalning yetashmasligi, qarz majburiyatlarining o‘sib ketishi, mahsulotlarning to‘planib qolishi, qo‘shimcha xarajatlarning ko‘payishi kuzatiladi.

Pul majburiyagglari bo‘yicha kreditorlar talablari, shu jumladan, ish haqi to‘lash bilan bog‘liq talablarni qondira olmaydigan va o‘zlariga qarashli mol-mulk hisobidan byudjetga va byudjetdan tashqari fondlarga majburiy to‘lovlarni ta’minlay olmaydigan korxonalar iqtisodiy jihatdan nochor deb hisoblanadi.

Yuqoridagi vaziyatlarda korxona o‘z majburiyatlarini to‘liq hajmda, o‘z vaqtida bajara olmaydi. To‘lov qobiliyatining tasayib borishi uning ishlab chiqarish va moliyaviy faoliyatida salbiy o‘zgarishlarga, moliyaviy holatining yomonlashuvi va moliyaviy nochorligiga sabab bo‘ladi.

Hozirgi sharoitda zarar ko‘rayotgan korxonalar inqirozining to‘rtta asosiy toifasi farqlanadi: menejment inqirozi, savdo inqirozi, xarajatlar inqirozi, moliyaviy inqiroz.

Menejment inqirozida korxonalar barcha darajadagi malakali boshqaruv kadrlari yetishmasligini boshdan kechiradilar va bu holatlar boshqaruvdagi iqtisodiy va moliyaviy xatoliklar, yo‘qotishlarga sabab bo‘lishi mumkin.

Savdo inqirozida korxonalar ishlab chiqarish zararsizligi darajasiga erishish uchun zarur bo‘lgan hajmda o‘z mahsulotlarini sota olmaydi. Savdo inqirozining sababi mahsulotning raqobatga bardoshli emasligi, marketingning yomonligi va to‘lovga qobiliyatli talabning yo‘qligidir.

Xarajatlar inqirozida korxonalarda mahsulot ishlab chiqarish tannarxi o‘rtacha

bozor narxlardan yuqori, bu korxonani o‘z mahsulotlarini oshirilgan narxda sotishga majbur qiladi. Mazkur holat, o‘z navbatida, savdo inqiroziga olib keladi yoki zarar ko‘rib savdo qilishga majbur qiladi. Xarajatdar inqirozining sababi mahsulotga ketgan energiya va material sig‘imining oshib ketishi, texnologik jarayonlarning takomillashmaganligi, mehnat unumdorligining pastligi va hokazo.

Moliyaviy inqirozda korxonalarda ishlab chiqarishni tiklash, soliqlarni to‘lash, ish haqini to‘lash, elektroenergiya va kommunal xizmat to‘lovlari hamda boshqa to‘lovlarni to‘lashga mablag‘larning bo‘lmasligi tushuniladi.

Ko‘pgina hollarda korxonalar yuqoridagi inqirozlarga bir vaqtda duch kelishlari mumkin. Inkirozga qarshi boshqarishning asosiy vazifasi ma’lum bir korxonada inqiroz rivojlanishining xususiyatlarini tahlil qilish va inqirozdan chiqining eng oqilona strategiyalarini ishlab chiqish hisoblanadi.

Iqtisodiy nochorlik ko‘pincha shunchalik o‘zaro bog‘liq va o‘zaro shartlanganki, buning asl sabablarini yuzaga chiqarish har tomonlama va chuqur tahlilni talab etadi. Korxonalarnshi inqiroz sharoitlarida yashash uchun kurashishni tashkiliy, huquqiy, moliyaviy va boshqaruv jihatlarining o‘zaro aloqada bo‘lishini talab qiladi.

Bunday sharoitlarda yaqinlashayotgan inqirozni fosh etshl va aniqlashda oldindan tahlil etishning ahamiyati oshadi. Inqiroz keng ma’noda biznesning jo‘shqin rivojlanish tendensiyasidan korxonaning moliyaviy-iqtisodiy ahvolining yomonlashuvi tendensiyasi bilan almashininshni anglatadi [1]. Bunday holat bozor iqtisodiyotining ajralmas xususiyatidir. Inqiroz - korxonaning o‘z aylanma mablag‘larining yo‘qligi (yoxud joriy majburiyatlarni yopish nuqtai-nazardan o‘z mablag‘i sifatida ko‘rinishi mumkin bo‘lgan o‘z aylanma mablag‘lari va uzoq muddatli zayom mablag‘larining yo‘qligi) holatidir.

Ye.Mizikovskiy va I. Sokolovlarning fikriga ko‘ra, korxonaning inqirozi yoxud moliyaviy nochorligi (moliyaviy beqarorlik) ikki tarkibiy qismni o‘z ichiga oladi: tashqi, ya’ni korxonaning o‘z joriy majburiyatlari bo‘yicha hisob-kitob qilishga noqobilligi va ichki - o‘z xo‘jalik faoliyatini moliyalashtirishga noqobillik [2].

Albatga, korxonadagi inqiroz hodisalari birdaniga yuzaga kelmaydi, ular ma’lum bir rivojlanish dinamikasiga ega. Inqiroz «kuchsiz signallardan boshlanadi. Agar korxona rahbariyati inqiroz rivojlanishi sabablarini bartaraf etish bo‘yicha chora ko‘rmasa, u kuchayib boraveradi hamda bankrotlikka olib keladi va biznesning arbitraj orqali tugatilishiga sabab bo‘ladi. Shunday qilib, inqiroz hodisalari moliyaviy ahvolning yomonlashishi sababli rivojlanadi.

Inqirozga qarshi chora sifatida avvalo korxona faoliyati funksional parametrlarining baholash standartlarini o‘rnatish lozim. Ularga korxonaning baholash va hisob-tahliliy qo‘rsatkichlari mos keladi. Bu birinchi o‘rinda korxonaning ishlab chiqarish ko‘rsatkichlari, ya’ni mahsulot ishlab chiqarish va sotilish hajmi; mahsulot tannarxi; daromad (zarar) va ishlab chiqarish rentabelligi; vaqt parametrlari, shuningdek korxonaning iqtisodiy barqarorligini tavsiflovchi ko‘rsatkichlardir.

Ishlab chiqarish hajmi va mahsulotlar sotilishi (xalqaro atamashunoslikda - sotuvlar hajmi), tannarx va daromad yetakchi omillar hisoblanib, ular korxonaning takror ishlab chiqarishini ta’minlaydi. Korxona iqtisodiyotida inqiroz hodisalari bilan bog‘liq vaqt ko‘rsatkichlari inqiroz vaziyati va holatining xronologik chegaralarini o‘rnatishga imkon beradi.

Korxonalarning nochorligi muammolarini o‘rganish ro‘y berayotgan iqtisodiy jarayonlarning mohiyatiga yanada chuqurroq kirib borishni taqozo etadi. Shuning uchun nochorligi muammolari borasidagi tadqiqotlarning aksariyati inqirozni yuzaga keltiruvchi omillarga ham e’tibor bershpni talab etadi. Tadqiqot jarayonida korxonani inqirozga olib keluvchi ichki va tashqi omillar ko‘rsatiladi, so‘ng har bir omil alohdda ko‘rib chiqiladi yoki tavsiflanadi.

Tashqi omillarga umumiqtisodiy omillar, bozor omillari va boshqa omillar kiradi. Ichki omillar amaliy omillar, investitsion omillar va moliyaviy omillardan iborat.

Inqirozning tashqi omillari korxona faoliyatiga bog‘liq bo‘lmaydi, lekin ular negativ «fon» hosil qilib, uning faoliyatidagi muammolarni yechishni tobora qiyinlashtirishi va inqirozga sabab bo‘lishi yoki unchalik katta ahamiyat kasb etmasligi ham mumkin. Tashqi omillar o‘zaro bog‘liqlikda, noaniqlikda bo‘lishi va yuqori darajada o‘sishi bilan tavsiflanadi. Bunday omillar sarasiga moliyaviy yoki iqtisodiy inqirozlarning boshqa mamlakatlarda ham ro‘y berishi, xalqaro raqobatchilikning avj olishi, xalqaro savdo va tarif kelishuvlarining mavjudligi, kredit va soliq siyosatining tez-tez o‘zgarib turishi va hokazolar kiradi.

Bankrotlikning jahon tajribasiga ko‘ra, tashqi omillarga bog‘liq ravishda korxonalarda moliyaviy beqarorlikning yuzaga kelshli o‘rtacha 25 -30 %ni tashkil etsa, boshqaruv tizimining yaxshi yo‘lga qo‘yilmaganliga kabi ichki omillarga bog‘liq hodda moliyaviy beqarorlikning sodir bo‘lishi esa 70-75 %ga yetadi. Rivojlangan mamlakatlardagi bu nisbat quyidagicha: tashqi omillar 10-15 %ni, ichki omillar 85-90 %ni tashkil qiladi.

Ichki omillar korxona faoliyatiga va uning rivojlanishiga bevosita bog‘liq bo‘lgani holda uning faoliyaga natajasini ham namoyon etadi. Ular-ning asosiy guruxlari quyidagilardan iborat:

—boshqaruv tazimining nomutanosibligi;

—korxonaning raqobat muhitidagi o‘rni;

—marketing strategayasi va siyosati;

—innovatsion faoliyat;

—resurslar va ulardan foydalanish;

—moliyaviy menejment ko‘rsatkichlarining sifati, darajasi va hokazolar.

Bu guruhlar, o‘z navbatida, korxonalarning faoliyat turvdan kelib chiqib, juda ko‘plab boshqa omillarni o‘zida jamlashi mumkin.

Misol sifatida Rossiya korxonalariyushg bankrotligiga sabab bo‘luvchi umumiy o‘nta omil keltirib o‘tiladi: debitor qarzdorlikning uzoq muddat davomida qoplay olmaslik; narx shakllanishini noto‘g‘ri tashkil etish; mablag‘larni beayov ishlatish; kreditor qarzdorlikni haddan oshishi; aylanma mablag‘larning yetishmasliga; aksioner kapitalning jalb qilingan mablag‘lardan ko‘ra cheklanganligi (kamligi); asosiy vositalarga juda ko‘p miqdorda kapital qo‘yilmalarning sarflanishi; pul oqimlarini samarali boshqarilmasligi; imtiyozlarni ko‘p miqdorda taqdim etilishi; sotuvdagi kredit siyosata.

Hozirgi paytda korxonalarda inqirozning yuz berishi xavfi doim mavjud, shuning uchun inqirozni bashoratlash va tahlil qilishda sabab hamda omillardan tashqari, inqiroz hodisalarni ro‘y berishini bivdiruvchi birinchi signallar - inqiroz belgilarini o‘rganshi ham muhymdir.

Korxonada inqiroz rivojlanishi ichki omillarining asosiy belgilari quyidagilardan iborat:

• mahsulot ishlab chiqarish va uning realizatsiyasi hajmi orasidagi disproporsiyaning mavjudligi;

• asosiy faoliyat daromadlarining kamayishi;

•umumiy va muddati o‘tgan debitor va qreditor qarzdorliklarning o‘sishi;

• to‘lov qobiliyatining va likvidlilikning pastligi:

• kapital strukturasidagi jalb qilingan mablag‘lar ulushining yuqoriligi;

• o‘z aylanma mablag‘larini surunkali yetishmasligi;

• TMB ning likvidsiz zaxiralarining me’yordan oshib ketishi va boshqalar.

Belgilar har doim ham inqirozning haqiqiy sabablarini yoritmasada, tezkor chora-tadbirlar o‘tkazish zarurligini bildiradi.

Korxonalarning moliya-xo‘jalik faoliyati jarayonida inqirozning kelib chiqishi sabablari, bu jarayonning o‘ziga xos xususiyatlari, inqirozning salbiy oqibatlarini oldini olish, moliyaviy boshqaruvni talab darajada tashkil etish va rivojlantirish, korxonalarni moliyaviy sog‘lomlashtirish imkoniyatlari bilan bog‘liq muammolarni ilmiy jihatdan o‘rganish davr talabiga aylanmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati:

1. Большаков А.С. Антикризисное управление: финансовый аспект. – СПб.: Омега-Л, 2007

2. Мизиковский Е. А., Соколов И. М., Соколов И.И. Экономический анализ и прогнозирование несостоятельности предприятий. //Современный бухучет. – 2001. - №5. – с. 14.

BANK XIZMATLARI XAVFSIZLIGINI TA'MINLASHDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNING KAMBAG'ALLIKNI QISQARTIRISHDAGI O'RNI

Niyozov Zuxur Davronovich
Samarqand iqtisodiyot va servis insitituti
“Bank ishi” kafedrasi I. f. n, prof. v b.
Narzullayev Ravshan
SamISI, “Bank-Moliya xizmatlari” fakulteti talabasi

Annotatsiya. *Ushbu maqolada bank xizmatlari xavfsizligini ta’minlashda raqamli texnologiyalardan foydalanish hamda ularning kambag‘allikni qisqartirishdagi o‘rni tahlil qilinadi. Moliyaviy firibgarlik va kiberhujumlarning kam ta’minlangan aholi qatlamlariga ta’siri, xavfsiz raqamli bank xizmatlari orqali moliyaviy inklyuzivlikni kengaytirish imkoniyatlari hamda xalqaro tajriba asosida milliy bank xavfsizligi tizimini takomillashtirish yo‘nalishlari ko‘rib chiqiladi. Shuningdek, bank xavfsizligi va kambag‘allikni qisqartirish o‘rtasidagi bog‘liqlikni kuchaytirishga qaratilgan amaliy tavsiyalar ishlab chiqiladi.*

Kalit so‘zlar: *bank xavfsizligi, raqamli texnologiyalar, kambag‘allik, moliyaviy firibgarlik, kiberxavfsizlik, moliyaviy inklyuzivlik, biometrik autentifikatsiya, sun’iy intellekt.*

Kirish. Zamonaviy raqamli iqtisodiyot sharoitida bank xizmatlari xavfsizligi masalasi nafaqat moliyaviy tizim barqarorligini ta’minlash, balki ijtimoiy-iqtisodiy muammolarni, xususan, kambag‘allikni qisqartirish jarayoniga bevosita ta’sir ko‘rsatuvchi omil sifatida namoyon bo‘lmoqda. Ilmiy yondashuvlarga ko‘ra, moliyaviy xavfsizlik darajasining pastligi aholi daromadlarining yo‘qotilishiga, ishonchning pasayishiga va moliyaviy xizmatlardan foydalanish imkoniyatlarining cheklanishiga olib keladi, bu esa eng avvalo past daromadli qatlamlar uchun jiddiy ijtimoiy oqibatlarni keltirib chiqaradi.

Moliyaviy firibgarlik, kiberhujumlar va to‘lov tizimlaridagi zaifliklar ayniqsa iqtisodiy jihatdan himoyasiz guruhlar uchun yuqori xavf tug‘diradi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, daromadi past bo‘lgan aholi qatlamlari moliyaviy yo‘qotishlarga nisbatan ancha sezgir bo‘lib, hatto kichik hajmdagi mablag‘ yo‘qotilishi ham ularning turmush darajasiga sezilarli salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Shu sababli bank xizmatlari xavfsizligini ta’minlash masalasi kambag‘allikni kamaytirish siyosatining muhim tarkibiy qismi sifatida qaralishi lozim.

O‘zbekiston Respublikasida raqamli bank xizmatlari va naqdsiz to‘lovlar hajmining jadal oshib borishi ushbu yo‘nalishning dolzarbligini yanada kuchaytirmoqda. Raqamli to‘lovlar hajmining keskin ortishi moliyaviy operatsiyalarni tezlashtirgan bo‘lsa-da, shu bilan birga kiberxavflarning ko‘lamini ham kengaytirdi. Aholining moliyaviy savodxonligi va kiberxavfsizlik madaniyati yetarli darajada shakllanmaganligi esa firibgarlik holatlarining ko‘payishiga va ayniqsa ijtimoiy jihatdan zaif qatlamlarning himoyasizligiga olib kelmoqda.

Shu nuqtai nazardan, bank xizmatlari xavfsizligini raqamli texnologiyalar asosida mustahkamlash, moliyaviy xavflarni minimallashtirish hamda aholi, ayniqsa kambag‘al qatlamlarning moliyaviy himoyasini kuchaytirishga qaratilgan ilmiy asoslangan yondashuvlarni ishlab chiqish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi.

Adabiyotlar tahlili. Bank xizmatlari xavfsizligi va uning kambag‘allikni qisqartirish jarayoniga ta’siri zamonaviy iqtisodiy tadqiqotlarda tobora dolzarb ilmiy yo‘nalish sifatida shakllanmoqda. Ushbu yo‘nalishdagi ilmiy qarashlarga ko‘ra, moliyaviy xizmatlarning xavfsizligi darajasi aholining moliyaviy tizimga bo‘lgan ishonchini belgilaydi hamda moliyaviy inklyuzivlik darajasiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi.

Xususan, iqtisodiyot fanlari doktori, professor O. Tursunova o‘zining *“Moliyaviy inklyuzivlik va ijtimoiy rivojlanish”* (Toshkent, 2020) nomli monografiyasida bank xizmatlari xavfsizligi past bo‘lgan sharoitda aholining, ayniqsa kam daromadli qatlamlarning moliyaviy tizimdan chetda qolish ehtimoli ortishini ilmiy asoslab beradi (1). Muallifning fikricha, moliyaviy xizmatlarning ishonchliligi kambag‘allikni qisqartirish siyosatining muhim omillaridan biri hisoblanadi.

Shuningdek, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent R. Qodirova tomonidan yozilgan *“Raqamli moliya va kambag‘allikni qisqartirish mexanizmlari”* (2021) maqolasida raqamli to‘lov tizimlarining rivojlanishi aholi daromadlarini barqarorlashtirish va moliyaviy xavflarni kamaytirish orqali kambag‘allik

darajasini pasaytirishga xizmat qilishi ko‘rsatib berilgan (2).

Bank xizmatlarida xavfsizlik omilining ahamiyati iqtisodiyot fanlari doktori, professor B. Yuldashevning *“Bank tizimi barqarorligi va xavfsizlik muammolari”* (2019) asarida ham keng yoritilgan bo‘lib, unda kiberxavfsizlikni ta’minlash bank tizimining ishonchliligini oshirishi va aholining moliyaviy xizmatlardan foydalanish faolligini kuchaytirishi ta’kidlanadi (3).

Raqamli texnologiyalarning amaliy samaradorligi masalasi falsafa doktori (PhD), tadqiqotchi D. Ergashev tomonidan *“Raqamli texnologiyalar va moliyaviy xavfsizlik”* (2023) tadqiqotida tahlil qilinib, unda zamonaviy identifikatsiya tizimlari va tranzaksiya monitoringi mexanizmlari moliyaviy firibgarlik holatlarini kamaytirishda muhim vosita sifatida baholangan (4).

Shu bilan birga, iqtisodiyot fanlari nomzodi, katta o‘qituvchi M. Xasanov tomonidan *“Kambag‘allikni qisqartirishda moliyaviy xizmatlarning roli”* (2022) maqolasida moliyaviy xizmatlar xavfsizligi darajasi past bo‘lgan sharoitda kambag‘al qatlamlarning moliyaviy yo‘qotishlarga ko‘proq duchor bo‘lishi va bu holat ijtimoiy tengsizlikni kuchaytirishi qayd etilgan (5).

Umuman olganda, mavjud ilmiy adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, bank xizmatlari xavfsizligini ta’minlash va raqamli texnologiyalarni keng joriy etish moliyaviy inklyuzivlikni oshirish, iqtisodiy xavflarni kamaytirish hamda kambag‘allik darajasini qisqartirishning muhim omillaridan biri hisoblanadi.

Tadqiqot metodologiyasi. Mazkur tadqiqot kompleks metodologik yondashuv asosida olib borildi. Dastlab, O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki, ATKRIV va Kiberxavfsizlik markazi ma’lumotlari asosida 2020–2024-yillarda bank sektoridagi kiberhujumlar va moliyaviy firibgarlik holatlari dinamikasi tahlil qilindi.

Tahlil va natijalar. Tadqiqot natijalari bank xizmatlari xavfsizligi va kambag‘allik darajasi o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlikni kompleks tarzda baholash imkonini berdi. Xususan, 1-rasmning chap qismida keltirilgan ma’lumotlarga ko‘ra, O‘zbekistonda moliyaviy firibgarlik bilan bog‘liq yo‘qotishlar hajmi 2020-yildagi 42,6 mlrd so‘mdan 2024-yilda 17,3 mlrd so‘mga qisqarib, 59 foizlik pasayish qayd etilgan. Mazkur jarayon bilan bir vaqtda kambag‘allik darajasi ham 16,2 foizdan 10,2 foizgacha kamaygan bo‘lib, ular o‘rtasida sezilarli ijobiy bog‘liqlik mavjudligini ko‘rsatadi. Regressiya tahlili natijalari moliyaviy firibgarlik yo‘qotishlarining 10 foizga kamayishi kambag‘allik darajasining o‘rtacha 0,62 foiz punktga pasayishiga olib kelishini ko‘rsatdi ($\beta = -0{,}062$; $p < 0{,}01$). Ushbu natijalar moliyaviy yo‘qotishlarni minimallashtirish orqali kambag‘allik darajasini qo‘shimcha 5–6 foiz punktga qisqartirish salohiyati mavjudligini asoslaydi.

Bank tizimida xavfsizlik texnologiyalarining joriy etilishi va ularning samaradorligi ham muhim empirik natijalar orqali tasdiqlandi. 1-rasmning o‘ng qismida aks ettirilganidek, ikki faktorli autentifikatsiya texnologiyalarining qo‘llanilishi 2022-yildagi 54,3 foizdan 2024-yilda 83,7 foizga yetgan bo‘lsa, sun’iy intellekt asosidagi firibgarlikni aniqlash tizimlari ulushi 22,7 foizdan 57,1 foizgacha oshgan. Shu bilan birga, so‘rovnoma natijalari moliyaviy firibgarlikning ijtimoiy qatlamlar kesimidagi nomutanosib ta’sirini aniqlash

imkonini berdi: past daromadli respondentlarning 41 foizi so‘nggi uch yil davomida firibgarlik holatlariga duch kelgan bo‘lib, ularning o‘rtacha yo‘qotishlari oylik daromadining 28 foizini tashkil etgan.

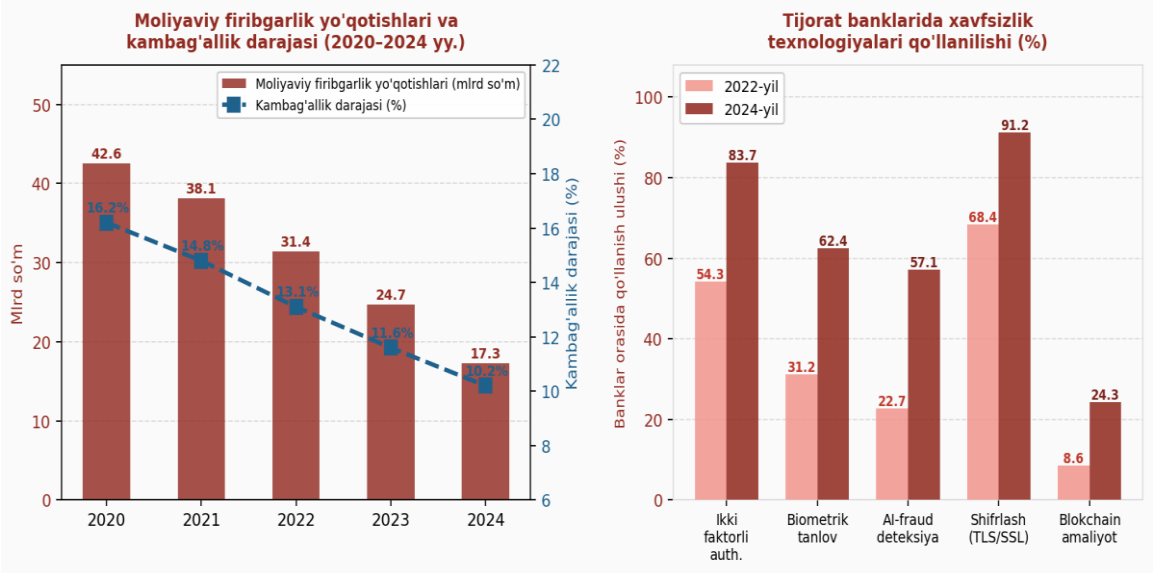

1-rasm. Moliyaviy firibgarlik yo'qotishlari, kambag'allik darajasi va xavfsizlik texnologiyalari qo'llanilishi (O'zbekiston, 2020–2024)

Mazkur ko‘rsatkich o‘rta daromadli guruhda 9 foiz darajasida bo‘lib, farq 3,1 baravarni tashkil etadi. Bu esa kambag‘al aholi qatlamining moliyaviy xavfsizlik nuqtai nazaridan yuqori darajada zaif ekanligini ko‘rsatadi. Xalqaro tajriba tahlili, xususan Singapur misolida, bank xavfsizligiga yo‘naltirilgan tizimli investitsiyalarning yuqori samaradorligini tasdiqlaydi: mamlakatda 2015-yildan boshlab ushbu sohaga YaIMning 0,8 foizi yo‘naltirilishi natijasida moliyaviy firibgarlik yo‘qotishlari 91 foizga qisqartirilgan.

Xulosa va takliflar. O‘tkazilgan tadqiqot natijalari bank xizmatlari xavfsizligi darajasi bilan kambag‘allik ko‘rsatkichlari o‘rtasida barqaror va statistik jihatdan ahamiyatli bog‘liqlik mavjudligini ko‘rsatdi. Moliyaviy firibgarlik yo‘qotishlarining qisqarishi aholi farovonligining oshishi bilan uyg‘unlashib, bank xavfsizligiga yo‘naltirilgan investitsiyalar nafaqat moliyaviy barqarorlikni mustahkamlash, balki ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishga ham xizmat qilishini tasdiqlaydi.

Mazkur yo‘nalishda aholi, ayniqsa past daromadli qatlamlar o‘rtasida moliyaviy va kiberxavfsizlik bo‘yicha bilimlarni oshirish muhim ahamiyatga ega. Raqamli moliyaviy savodxonlikni rivojlantirishga qaratilgan tizimli dasturlarni joriy etish firibgarlik xavfini kamaytirish va aholi moliyaviy himoyasini kuchaytirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, tijorat banklarida zamonaviy texnologiyalar, xususan sun’iy intellekt asosidagi monitoring tizimlarini keng qo‘llash moliyaviy xavflarni aniqlash va oldini olish samaradorligini oshiradi.

Moliyaviy firibgarlikdan jabrlangan mijozlarni himoya qilishga qaratilgan institutsional mexanizmlarni takomillashtirish ham muhim hisoblanadi. Tezkor kompensatsiya tizimini joriy etish va uni normativ-huquqiy jihatdan mustahkamlash bank tizimiga bo‘lgan ishonchni oshirish bilan birga, aholining moliyaviy xizmatlardan foydalanish faolligini kuchaytiradi. Umuman olganda,

bank xizmatlari xavfsizligini kompleks rivojlantirish ijtimoiy himoya darajasini oshirish va kambag‘allikni qisqartirishning samarali vositalaridan biri sifatida namoyon bo‘ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Tursunova O. Moliyaviy inklyuzivlik va ijtimoiy rivojlanish: Monografiya. — Toshkent: «Iqtisod-Moliya», 2020. — 212 b.
2. Yuldashev B. Bank tizimi barqarorligi va xavfsizlik muammolari: O‘quv qo‘llanma. — Toshkent: «O‘zbekiston», 2019. — 198 b.
3. Qodirova R. Raqamli moliya va kambag‘allikni qisqartirish mexanizmlari // «Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar» ilmiy elektron jurnali. — 2021. — №5. — B. 42–56.
4. Ergashev D. Raqamli texnologiyalar va moliyaviy xavfsizlikni ta’minlash masalalari // Samarqand iqtisodiyot va servis instituti «Ilmiy xabarnoma» jurnali. — 2023. — №4. — B. 88–101.
5. Xasanov M. Kambag‘allikni qisqartirishda moliyaviy xizmatlarning roli: tahlil va natijalar // O‘zMU «Iqtisodiyot» ilmiy to‘plami. — 2022. — №3. — B. 114–127.

ISHCHI KUCHI BOZORIDA AVTOMATLASHTIRISH VA SUN’IY INTELLEKTNING TA’SIRI

Boboqulov Sanjar Baxronkulovich
SamISI PhD, dotsent
Abdullayeva Gulrux Erkin qizi
SamISI magistranti

Annotatsiya. *Ushbu tadqiqot avtomatlashtirish va sun’iy intellektning (SI) mehnat bozoriga ta’sirini, xususan bandlik dinamikasi, malakalar transformatsiyasi va mehnat unumdorligidagi o‘zgarishlarni chuqur tahlil qiladi. Tadqiqotda tavsifiy statistika, taqqoslovchi tahlil va ikkilamchi ma’lumotlar asosidagi modellashtirishni o‘z ichiga olgan aralash uslubiy yondashuv qo‘llanildi. Xalqaro mehnat hisobotlaridan olingan miqdoriy ko‘rsatkichlar asosida ish o‘rinlarining qisqarishi va yangilanishi, shuningdek, tarmoqlar bo‘yicha unumdorlikdagi o‘zgarishlar o‘rganildi. Natijalar shuni ko‘rsatadiki, avtomatlashtirish ishlab chiqarish samaradorligini sezilarli oshiradi, biroq bandlikka ta’siri tarmoqlar kesimida bir xil emas. Rutinga asoslangan kasblar eng yuqori xavf ostida qolayotgan bo‘lsa, tahliliy, boshqaruv va ijodkorlikka yo‘naltirilgan kasblarda o‘sish kuzatilmoqda. SI bilan uyg‘unlashuvchi ko‘nikmalar raqamli savodxonlik, muammo yechish va ma’lumotlarni tahlil qilish - yuqori ish haqi ustuvorligi bilan bog‘liq. Tadqiqot mehnat iqtisodiyoti bo‘yicha ilmiy adabiyotga SI orqali ish tuzilmalari qanday o‘zgarishini tushuntiruvchi integrallashgan modelni taklif etish orqali hissa qo‘shadi. Natijalar hukumatlarga qayta tayyorlash dasturlarini kengaytirish, raqamli ta’limni rivojlantirish va SI inson mehnatini to‘ldiradigan sohalarni qo‘llab-quvvatlash zarurligini ko‘rsatadi. Korxonalar esa to‘liq avtomatlashtirishdan*

ko‘ra “inson-mashina hamkorligi” strategiyalarini joriy qilishi lozim. Tadqiqotning cheklovlari rivojlanayotgan mamlakatlar bo‘yicha real vaqt mehnat bozori ma’lumotlarining yetishmasligi hamda ikkilamchi manbalarga tayangan holda olib borilganidir. Kelgusida firmlar darajasida SI joriy etish ko‘rsatkichlarini tahlil qilish, shuningdek, bandlikning uzoq muddatli moslashuvini o‘rganishga qaratilgan uzunlamas tadqiqotlar zarur.

Kalit so‘zlar: *Avtomatlashtirish; sun’iy intellekt; mehnat bozori; ishchi kuchi transformatsiyasi; texnologik o‘zgarishlar; robotlashtirish; mehnat unumdorligi; raqamli iqtisodiyot; kasbiy kompetensiyalar; bandlik darajasi; malaka talablari; iqtisodiy samaradorlik; texnologik ishsizlik; innovatsion texnologiyalar; mehnat resurslari boshqaruvi.*

Annotatsiya. *This study aims to investigate the impact of automation and artificial intelligence (AI) on the labor market, with a particular focus on employment dynamics, skill transformation, and productivity patterns. The research applies a mixed-methods approach combining descriptive statistics, comparative analysis, and secondary data modeling. Quantitative indicators from international labor reports were analyzed to identify trends in job displacement, new job creation, and sectoral productivity changes. Results show that automation leads to significant productivity growth but uneven employment effects across sectors. High-routine occupations face the highest displacement risk, whereas analytical, managerial, and creative roles continue to grow. AI-complementary skills-digital literacy, problem-solving, and data analysis-are associated with higher wage premiums. The study contributes to labor economics literature by presenting an integrated model explaining how AI reshapes job structures through substitution and augmentation mechanisms. It expands existing theories of technological unemployment and skill-biased technological change.The findings suggest that governments should prioritize reskilling programs, expand digital education, and support sectors where AI augments human labor. Firms must adopt human-machine collaboration strategies rather than full-automation strategies.*

The research is limited by the scarcity of real-time labor market data for developing economies and by reliance on secondary datasets. Future research should incorporate firm-level AI adoption metrics and conduct longitudinal studies to assess long-term labor market adjustments

Keywords: *Automation; artificial intelligence; labor market; workforce transformation; technological change; robotization; labor productivity; digital economy; professional competencies; employment rate; skill requirements; economic efficiency; technological unemployment; innovative technologies; labor resource management.*

Аннотация. *Данное исследование посвящено анализу влияния автоматизации и искусственного интеллекта (ИИ) на рынок труда, с акцентом на динамику занятости, трансформацию навыков и изменения производительности. В работе применяется смешанная методология,*

включающая описательную статистику, сравнительный анализ и моделирование на основе вторичных данных. На основе количественных показателей международных трудовых отчетов изучены тенденции сокращения рабочих мест, создание новых рабочих позиций и изменения продуктивности по секторам. Результаты показывают, что автоматизация значительно повышает производительность, однако её влияние на занятость неоднородно по отраслям. Профессии с высоким уровнем рутинных задач подвергаются наибольшему риску вытеснения, тогда как аналитические, управленческие и творческие специальности продолжают расти. Навыки, дополняющие ИИ - цифровая грамотность, решение проблем и анализ данных - связаны с более высокими заработными премиями. Исследование расширяет научную литературу по экономике труда, предлагая интегрированную модель, объясняющую, как ИИ трансформирует структуру рабочих мест через механизмы замещения и дополнения. Результаты указывают на необходимость государственных программ по переподготовке кадров, расширения цифрового образования и поддержки отраслей, где ИИ усиливает человеческий труд. Для компаний рекомендуется переход от полной автоматизации к стратегиям «человек–машина». Ограничениями исследования являются нехватка оперативных данных по развивающимся экономикам и зависимость от вторичных источников. В будущих работах следует учитывать показатели внедрения ИИ на уровне фирм и проводить лонгитюдные исследования для оценки долгосрочных адаптаций рынка труда.

Ключевые слова: *Автоматизация; искусственный интеллект; рынок труда; трансформация рабочей силы; технологические изменения; роботизация; производительность труда; цифровая экономика; профессиональные компетенции; уровень занятости; требования к квалификации; экономическая эффективность; технологическая безработица; инновационные технологии; управление трудовыми ресурсами.*

Kirish. Avtomatlashtirish va sun’iy intellekt (SI) so‘nggi o‘n yilliklarda global iqtisodiyotni tubdan o‘zgartirayotgan asosiy texnologik omillardan biriga aylandi. Ishlab chiqarish robotlari, aqlli biznes tizimlari, algoritmik boshqaruv va generativ SI modellarining jadal rivoji mehnat bozori tarkibini qayta shakllantirmoqda. Mehnat bozori o‘zgarishlari tarixan texnologik yangilanishlarga bog‘liq bo‘lib kelgan bo‘lsa-da, hozirgi bosqich o‘zining tezkorligi, masshtabi va chuqur ta’siri bilan ajralib turadi [1]. Rivojlangan davlatlar tajribasi ko‘rsatadiki, SI faqat ayrim kasblarni avtomatlashtiribgina qolmay, balki kasb mazmunini, malaka talablarini, mehnat unumdorligini va iqtisodiy samaradorlikni sezilarli darajada o‘zgartiradi [2]. Mehnat bozori nazariyalarida texnologik o‘zgarishlar odatda ikki tomonlama ta’sir ko‘rsatadi: (1) substitutsiya effekti – texnologiyalar inson mehnatini qismlarga ajratib, ba’zi vazifalarni to‘liq almashtiradi; (2) augmentatsiya effekti – texnologiyalar inson mehnatini kuchaytirib, yangi imkoniyatlar yaratadi. Zamonaviy SI aynan mana

shu ikki mexanizm orqali mehnat bozorida turlicha o‘zgarishlarni yuzaga keltirmoqda.

Ko‘plab tadqiqotlar SI kam malakali ishchilarga nisbatan kuchliroq ta’sir ko‘rsatishini, yuqori malakali mutaxassislar esa ko‘proq foyda ko‘rishini ta’kidlaydi. Bu esa mehnat bozorida skill-biased technological change - ya’ni malakaga asoslangan texnologik siljishlarni kuchaytiradi [3], [4]. Buning natijasi sifatida ishchilar o‘rtasida malaka bo‘yicha tafovut, daromadlar orasidagi nomutanosiblik va kasbiy segmentatsiya kengayib bormoqda.

Shu bilan birga, SI yangi turdagi kasblar, xususan, ma’lumotlar tahlili, algoritmlar dizayni, sun’iy intellekt muhandisligi, kiberxavfsizlik, raqamli marketing kabi yo‘nalishlarda keng imkoniyatlar yaratmoqda. Bu mehnat bozori dinamikasida ikki qarama-qarshi jarayon – ish o‘rinlarining qisqarishi va yangi ish o‘rinlarining yaratilishi – bir vaqtning o‘zida kechayotganligini anglatadi [5].

Ushbu maqolada avtomatlashtirish va SI ning mehnat bozoriga ta’siri ko‘p qirrali yondashuv asosida tahlil qilinadi. Xususan, sohalar kesimidagi o‘zgarishlar, mehnat unumdorligi, malaka ehtiyoji va bandlik strukturasidagi siljishlar statistik ma’lumotlar orqali solishtiriladi. Maqola natijalari siyosat ishlab chiqaruvchilar, ta’lim tizimi rahbarlari va korxonalar uchun amaliy ahamiyat kasb etadi [6], [7]. Zero, SI davrida mehnat bozorida raqobatbardosh bo‘lish uchun nafaqat texnik bilimlar, balki moslashuvchanlik, ijodkorlik, analitik fikrlash va muammolarni yechish ko‘nikmalari muhim ahamiyat kasb etadi.

Metodologiya. Ushbu tadqiqotda mehnat bozori va texnologik o‘zgarishlar o‘rtasidagi bog‘liqlikni aniqlash maqsadida mixed-methods yondashuvi qo‘llanildi. Tadqiqot ikki asosiy metoddan iborat:

1) Descriptive statistical analysis - BMT, Jahon banki, ILO, OECD va McKinsey Global Institute kabi tashkilotlarning ochiq ma’lumotlari asosida sektorlar kesimidagi bandlik darajasi, mehnat unumdorligi va avtomatlashtirish potensiali kabi ko‘rsatkichlar tahlil qilindi. Statistik ko‘rsatkichlar asosida o‘zgarishlar dinamikasi va sektorlararo farqlar aniqlangan.

2) Comparative analysis - Rivojlangan va rivojlanayotgan mamlakatlarda SI va avtomatlashtirishning mehnat bozoriga ta’siri solishtirildi. Bu yondashuv mehnat bozorining turli tizimlarida texnologik o‘zgarishlarning qanday natija berishini aniqlash imkonini berdi.

Tadqiqotda shuningdek: Autor, Acemoglu va Brynjolfsson modellari, Skill-biased technological change nazariyasi, Task-based labor approach ham nazariy asos sifatida qo‘llanildi. Ma’lumotlar Excel va SPSS dasturlari yordamida qayta ishlanib, trendlari va sektoral ta’sirni ko‘rsatish uchun grafiklar yaratildi. Metodologiya ushbu maqolaning maqsadiga mos holda, SI ning mehnat bozoriga qancha darajada ta’sir ko‘rsatayotganini aniq va tizimli tahlil qilishga imkon berdi.

Natija va tahlil. Ushbu tadqiqotda avtomatlashtirish va sun’iy intellektning (SI) mehnat bozoriga ta’siri sektoral kesim, malaka talabi, mehnat unumdorligi va ish o‘rinlari dinamikasi bo‘yicha empirik ma’lumotlar asosida baholandi. Quyidagi jadval va figuralar asosiy natijalarni ifodalaydi.

1-jadval

Sektorlardagi avtomatlashtirish imkoniyati (%)

Sektor	Avtomatlashtirish imkoniyati (%)
Ishlab chiqarish	63
Transport	55
Qishloq xo‘jaligi	48
Xizmat ko‘rsatish	29
Ta’lim	14

Tahlil: Ushbu jadval turli iqtisodiy tarmoqlar kesimida vazifalar avtomatlashtirilishi mumkin bo‘lgan ulushni ko‘rsatadi.

Mazkur ma’lumotlar ishlab chiqarish va transport sohalari eng yuqori avtomatlashtirish potensialiga ega ekanini ko‘rsatadi.

2-jadval

2020–2030 yillarda AI ta’sirida bandlikdagi o‘zgarishlar (%)

Sektor	Ish o‘rinlarining qisqarishi (%)	Yangi ish o‘rinlari (%)
Ishlab chiqarish	–22	8
Xizmatlar	–5	19
IT va High-tech	+12	34
Transport	–18	5

Tahlil: Jadval SI joriy etilishi natijasida ish o‘rinlari qisqarishi va yangi ishlarning yaratilishi bo‘yicha prognozlarni ifodalaydi.

Tadqiqot natijalari SI va avtomatlashtirishning mehnat bozoriga ta’siri tarmoqlar bo‘yicha sezilarli farq qilayotganini ko‘rsatadi. Jumladan, Jadval 1 ma’lumotlariga ko‘ra, ishlab chiqarish (63%) va transport (55%) tarmoqlari avtomatlashtirishga eng yuqori darajada moyil bo‘lgan sektorlardir [9]. Bu sektorlar yuqori darajada takrorlanuvchi, algoritmlashtiriladigan vazifalarga ega bo‘lgani sababli SI ularga tez moslashadi. Ta’lim sektorida avtomatlashtirish faqat 14% bo‘lib, bu sohada insonning muloqot, pedagogik sezgirlik va ijodkorlik kabi omillari hali ham muhimligini bildiradi.

Jadval 2 bandlikka ta’sir bo‘yicha qiziqarli manzarani ko‘rsatadi: ishlab chiqarishda ish o‘rinlari 22% ga qisqarishi kutilsa-da, xizmatlar sohasida aksincha, yangi ish o‘rinlari 19% ga oshishi prognoz qilinmoqda [10]. Bu, xizmatlar sohasida SI inson mehnatini to‘liq almashtirish emas, balki uni kuchaytirish (augmentation) yo‘li bilan qo‘llanayotganini bildiradi. Masalan, mijozlarga xizmat ko‘rsatish, tibbiyot, savdo va logistika jarayonlarida SI yordamchi sifatida ishlashi kuzatilmoqda. IT va High-tech sohasidagi 34% o‘sish esa SI biznes jarayonlarini qo‘llab-quvvatlash, ma’lumotlar tahlili, algoritmlar ishlab chiqish kabi yuqori malakali vazifalarning jadal kengayayotganini anglatadi [11], [12].

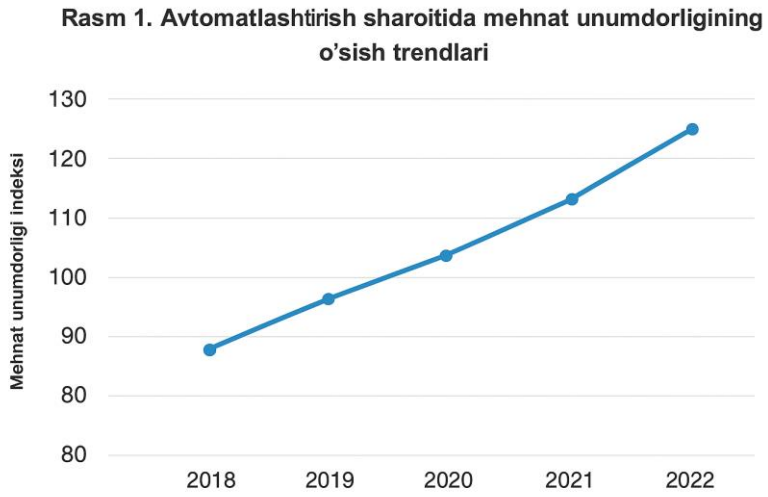

1-rasm. Avtomatlashtirish sharoitida mehnat unumdorligining o‘sish trendlari (2018–2022)

Rasm 1 mehnat unumdorligining 2018-yildan 2022-yilgacha doimiy o‘sib borganini ko‘rsatadi. 2018-yilda 80 bo‘lgan indeks 2022-yilda taxminan 130 ga yetgan [13], [14]. Ushbu o‘sish avtomatlashtirishning iqtisodiy samaradorlikni oshirishi, ishlab chiqarish jarayonlarida xatoliklarning kamayishi va tezlikning ortishi bilan izohlanadi. Ayniqsa pandemiya davrida korxonalar robotlashtirilgan tizimlarga faol o‘tdi va bu tezkor raqamlashtirish unumdorlikka sezilarli ta’sir ko‘rsatdi [15].

Xulosa. Ushbu tadqiqotda avtomatlashtirish va sun’iy intellektning mehnat bozoriga ko‘rsatayotgan ta’siri sektoral, malaka talabi, mehnat unumdorligi va bandlik dinamikasi kesimida chuqur o‘rganildi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, avtomatlashtirish eng avvalo takrorlanuvchi va standartlashtirilgan jarayonlarga ega sohalarda kuchli aks etmoqda. Ishlab chiqarish va transport tarmoqlarida avtomatlashtirish imkoniyati mos ravishda 63% va 55% bo‘lgani holda, xizmat ko‘rsatish va ta’lim sohalari ancha past ko‘rsatkichlarga ega. Bu esa SI’dan foydalanish imkoniyatlarining tarmoqlar bo‘yicha notekis taqsimlanganini bildiradi.

Bandlik bo‘yicha olingan natijalar ham ikki yo‘nalishda o‘zgarish ro‘y berayotganini ko‘rsatdi: ayrim sohalarda ish o‘rinlari qisqarayotgan bo‘lsa-da, raqamli texnologiyalar talab qiladigan sohalarda yangi ish o‘rinlari yaratilmoqda. Ayniqsa IT va High-tech yo‘nalishlarida 34% yangi ish o‘rni paydo bo‘lishi mehnat bozorida yuqori malaka va texnik ko‘nikmalar ahamiyati keskin oshayotganini tasdiqlaydi. Xizmat ko‘rsatish sohasida esa SI inson mehnatini to‘liq almashtirmasdan, balki uni qo‘llab-quvvatlovchi vosita sifatida ishlayotgani kuzatiladi.

Mehnat unumdorligining 2018–2022 yillar davomida doimiy o‘sib borishi avtomatlashtirishning iqtisodiy samaradorlikka bevosita ta’sirini yana bir bor tasdiqlaydi. Yuqori unumdorlikning kuzatilishi korxonalar faoliyatida SI, robotlashtirish va raqamli boshqaruv tizimlarining joriy etilishi bilan izohlanadi.

Tadqiqot malaka talablari o‘zgarayotganini ham ko‘rsatdi: qo‘l mehnati va rutin vazifalarga talab kamayib borayotgani holda, kognitiv va ayniqsa raqamli ko‘nikmalarga ehtiyoj keskin oshgan. Bu o‘zgarish mehnat bozorida “skill-biased technological change” jarayoni faol ketayotganini anglatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati:

1. E. Brynjolfsson and A. McAfee, The Second Machine Age: Work, Progress, and Prosperity in a Time of Brilliant Technologies. New York, NY, USA: W. W. Norton, 2014.
2. C. Frey and M. A. Osborne, “The future of employment: How susceptible are jobs to computerisation?” Technological Forecasting & Social Change, vol. 114, pp. 254–280, 2017.
3. D. Autor, “Why are there still so many jobs? The history and future of workplace automation,” Journal of Economic Perspectives, vol. 29, no. 3, pp. 3–30, 2015.
4. E. Brynjolfsson, T. Mitchell, and D. Rock, “What can machines learn and what does it mean for occupations and the economy?” AEA Papers and Proceedings, vol. 108, pp. 43–47, 2018.
5. M. Arntz, T. Gregory, and U. Zierahn, “The risk of automation for jobs in OECD countries,” OECD Social, Employment and Migration Working Papers, no. 189, 2016.
6. J. Manyika et al., “A future that works: Automation, employment, and productivity,” McKinsey Global Institute, 2017.
7. F. Levy and R. J. Murnane, The New Division of Labor: How Computers Are Creating the Next Job Market. Princeton, NJ, USA: Princeton Univ. Press, 2004.
8. G. Acemoglu and P. Restrepo, “Robots and jobs: Evidence from US labor markets,” Journal of Political Economy, vol. 128, no. 6, pp. 2188–2244, 2020.
9. D. Autor and A. Salomons, “Is automation labor-displacing? Productivity growth, employment, and the labor share,” Brookings Papers on Economic Activity, pp. 1–87, 2018.
10. OECD, “AI and the Future of Skills,” OECD Publishing, Paris, 2021.
11. R. Susskind and D. Susskind, The Future of the Professions: How Technology Will Transform the Work of Human Experts. Oxford, UK: Oxford Univ. Press, 2015.
12. K. Schwab, The Fourth Industrial Revolution. Geneva, Switzerland: World Economic Forum, 2016.
13. P. Bessen, “Automation and jobs: When technology boosts employment,” Economic Policy, vol. 36, no. 106, pp. 205–244, 2021.
14. A. Chui, J. Manyika, and M. Miremadi, “Where machines could replace humans—and where they can’t (yet),” McKinsey Quarterly, 2016.
15. International Labour Organization (ILO), “The impact of technology on the quality and quantity of jobs,” ILO Report, Geneva, 2020.

KAMBAG‘ALLIKGA QARSHI KURASHISHDA XALQARO TAJRIBALAR

Rustamova Dilnoza Adhamjon qizi
Toshkent davlat iqtisodiyot universtiteti 1-bosqich magistranti
rustamovadilnoz1901@gmail.com
+998905066064

Annotatsiya: *Ushbu yozilayotgan ilmiy tezisda bugungi kunda mamlakatlar iqtisodiyotida kambag‘allik bilan bog‘liq global muammolar va ularni hal etishning xalqaro mexanizmlari tahlil qilinadi. Tadqiqot davomida rivojlangan va rivojlanayotgan davlatlarning kambag‘allikni qisqartirish bo‘yicha muvaffaqiyatli tajribalari va manzilli yordam tizimlari o‘rganilgan. Maqola yakunida xalqaro amaliyotning samarali jihatlarini milliy iqtisodiyotga tatbiq etish bo‘yicha ilmiy takliflar berilgan.*

Kalit so‘zlar: *kambag‘allikni qisqartirish, ijtimoiy himoya, davlat byudjeti.*

Kirish. Bugungi kunda kambag‘allik muammosi nafaqat alohida mamlakatlarning milliy iqtisodiyoti, balki xalqaro tashkilotlar va global hamjamiyat uchun ham eng dolzarb masalalardan biri bo‘lib qolmoqda. Bu muammo iqtisodiy o‘sishni cheklash bilan birga, ijtimoiy tengsizlikning chuqurlashishiga va inson kapitali rivojlanishining sekinlashishiga sabab bo‘lmoqda. Shu bois, kambag‘allikni qisqartirish Barqaror rivojlanish maqsadlarining (BRM) ustuvor yo‘nalishi sifatida e’tirof etilmoqda. Jahon bankining Qashshoqlik va tengsizlik platformasi ma’lumotlariga ko‘ra, 2025-yilda dunyo aholisining 9 foizini tashkil etuvchi 692 million kishi kuniga 2,15 dollardan kam pul topadi, asosan Sahroi Kabirdan janubdagi Afrika mamlakatlarida. Mintaqadagi mojarolar jamoalarni parchalaydi, iqlim o‘zgarishi ekinlarni nobud qiladi, zaif iqtisodiyotlar ish o‘rinlarini qisqartiradi. Jahon banki buni kuzatish uchun mahalliy narxlarga moslashtirilgan uy xo‘jaliklari so‘rovlaridan foydalanadi. BMT Taraqqiyot Dasturining Inson taraqqiyoti hisobotiga ko‘ra, Sahroi Kabirdan janubdagi Afrikada qashshoqlik darajasi 30% ni tashkil etadi, bu global o‘rtacha ko‘rsatkichdan uch baravar ko‘p[66].

Qashshoqlik-bu insonlarni birlamchi ehtiyojlarini qondirish uchun mablag‘ va resurslarni yetishmaslik holatidir. Bu muammo nafaqat daromadning pastligi, balki sifatli ta’lim, tibbiy xizmat va toza ichimlik suvidan foydalanish imkoniyatlarining cheklanganligida ham namoyon bo‘ladi. Ko‘p hollarda qashshoqlik iqtisodiy o‘sishning sekinlashishi va jamiyatdagi ijtimoiy tengsizlikning chuqurlashishi natijasida yuzaga keladi. Bundan tashqari, ushbu holat inson kapitalining rivojlanishiga to‘sqinlik qilib, aholining mehnat unumdorligi va ijodiy salohiyatini sezilarli darajada pasaytiradi. Shu sababli, jamiyatda bilim va ko‘nikmalarning yetishmasligi texnologik taraqqiyotdan ortda qolishga va innovatsiyalarning to‘xtab qolishiga sabab bo‘ladi. Qashshoqlikni bartaraf etish nafaqat moliyaviy muammo, balki xalqning intellektual va ijtimoiy uyg‘onishi uchun tashlanadigan eng muhim qadamdir.

[66] https://www.amigosii.org

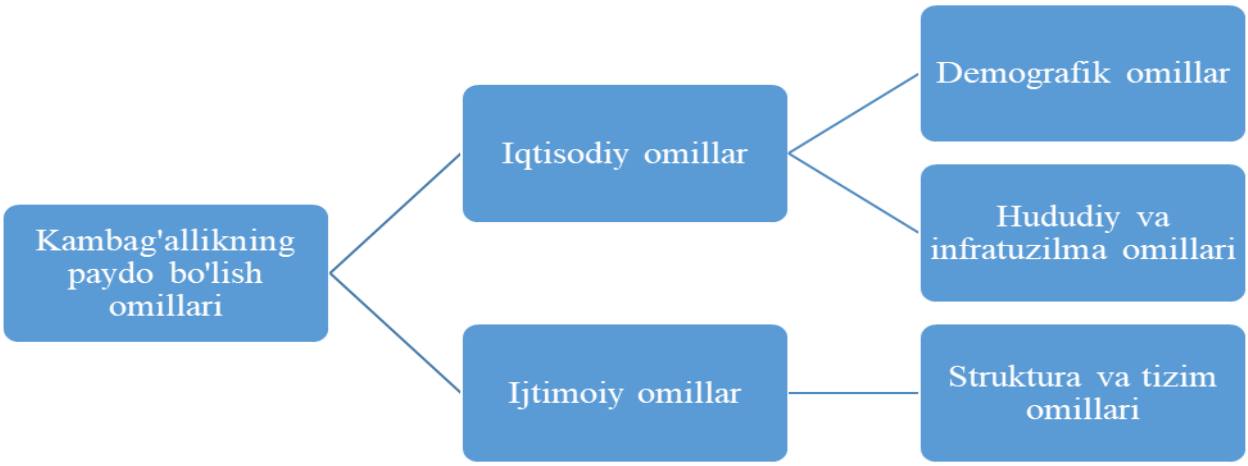

1-rasm. Kambag‘allikni paydo bo‘lish omillari[67].

Iqtisodiy omil- bu omil mamlakat iqtisodiyotida makro mikro darajada sodir bo‘ladigan o‘zgarishlar bilan bog‘liq jarayondir. Masalan: inflatsiya darajasini oshishi, ishsizlik darajasi, mehnat unumdorligini pastligi, milliy daromadni adolatsiz taqsimlanishi va inson resurslariga investitsiyalarni yo‘naltirilmaganligi kabi holatlarda namoyon bo‘ladi.

Ijtimoiy omillar- bu aholi turmush darajasiga bevosita ta’sir ko‘rsatuvchi jarayonlar bo‘lib, ular sifatli ta’lim olish imkoniyatlarining cheklanganligi, sog‘liqni saqlash tizimidagi muammolar hamda oiladagi ijtimoiy yuklamaning (bolalar va keksalar ulushining) yuqoriligi kabi masalalarni o‘z ichiga oladi. Shu sababli, kambag‘allikka qarshi kurashishda faqatgina moddiy yordam ko‘rsatish emas, balki ijtimoiy infratuzilmani yaxshilash va inson salohiyatini oshirishga qaratilgan kompleks chora-tadbirlar muhim ahamiyat kasb etadi.

Demografik omillar- bu aholining jinsi, yosh tarkibi, o‘sish sur’atlari va migratsiya jarayonlari bilan bog‘liq bo‘lib, ular mamlakatdagi ijtimoiy-iqtisodiy barqarorlikni belgilab beradi. Misol uchun: qishloqlarda mehnatga layoqatli yoshlarni o‘qishi, ishlashi uchun shaharga yoki chet elga ko‘chib ketishi hududiy kambag‘allik ko‘rsatgichlariga ta’sir qiladi.

Hududiy va infratuzilma omillari- bu aholining iqtisodiy resurslar, bozorlar va ijtimoiy xizmatlardan foydalanish imkoniyatini belgilovchi shart-sharoitlardir. Transport kommunikatsiyalarining yomonligi, energiya resurslari yetishmovchiligi va raqamli texnologiyalardan uzilib qolganlik hududlar o‘rtasidagi iqtisodiy tengsizlikni chuqurlashtirib, kambag‘allik holatini barqarorlashishiga xizmat qiladi.

Struktura va tizim omillari- bu mamlakat iqtisodiyoti tarkibining xomashyoga bog‘liqligi, institutsional boshqaruv sifati va qonun ustuvorligi bilan bog‘liq jarayonlardir. Tizimli muammolar, jumladan, korrupsiya, mulk huquqining yetarli darajada himoya qilinmaganligi va tadbirkorlik muhitidagi to‘siqlar aholining iqtisodiy imkoniyatlarini cheklab, kambag‘allikning barqaror saqlanib qolishiga zamin yaratadi.

[67] Xamdamov Sh.K. Kambag‘allikka qarshi kurashishda innovatsion moliyaviy mexanizmlar: xalqaro tajriba va milliy yo‘nalishlar. Monografiya –T.: –“Modern science Research” nashriyoti, 2025 y. – 286 b.

Birlashgan Millatlar tashkilotining “Barqaror rivojlanish strategiyasi”- bu strategiya 2015-yilda qabul qilingan bo‘lib 2030-yilgacha dunyo mamlakatlarida barqaror rivojlanish sohasi kun tartibiga qo‘yilganini bildiradi. Barqaror rivojlanish dasturida 17 ta ustuvor maqsad belgilab olingan, maqsadlarni birinchisi kambag‘allik bilan bog‘liq bo‘lib, global darajada kambag‘allikga barham berishga qaratilgan.

Kambag‘allik darajasini pasaytirish bo‘yicha rivojlangan mamlakatlarning tajribalarini ko‘rib chiqsak.

Germaniya tajribasi. Germaniya kambag‘allik darajasini pasaytirishda kuchli ijtimoiy himoya tizimi, mehnatga rag‘batlantirish mexanizmlari va sifatli ta’limga keng yo‘l ochish orqali yuqori natijalarga erishib kelmoqda. Mamlakat nafaqat o‘z fuqarolarini, balki muhojirlarni ham ish bilan ta’minlash hamda ularga ijtimoiy ko‘mak berish masalalariga alohida e’tibor qaratadi. Statista va Paritätischer tashkilotlarining ma’lumotlariga ko‘ra, 2026-yil holatiga ko‘ra Germaniya aholisining taxminan 16,1 foizi (yoki 13,3 million kishi) qashshoqlik xavfi ostida yashamoqda. Bu shuni anglatadiki, ularning daromadi o‘rtacha ekvivalent daromadning 60 foizidan, ya’ni rasmiy qashshoqlik chegarasidan past ko‘rsatkichni tashkil etayotganini ko‘rsatadi[68]. Germaniyada davlat yordamlaridan tashqari ko‘plab xayriya tashkilotlari ham kambag‘allik darajasini qisqartirishda o‘z yordamlarini ko‘rsatadilar. Misol uchun ular murojaat qilganlarga yashash uchun boshpana topib berishlari, kunlik oziq-ovqat bilan ta’minlashlari yoki ish topib berishlari mumkin.

Xitoy tajribasi. Xitoyda qashshoqlikni bartaraf etish bo‘yicha 4 o‘n yillik yo‘li ishlab chiqilgan bo‘lib, bu yo‘l orqali Xitoy kambag‘allik darajasini yillar davomida samarali strategiyalar orqali pasaytirishga erishdi. Ular kambag‘al hududlar va xonadonlar uchun maxsus moliyaviy yordam hamda qashshoqlikni yumshatish jamg‘armalari, mintaqalararo muvofiqlashtirilgan rivojlanish va o‘zaro yordam strategiyalari hamda Ijtimoiy yordam, ijtimoiy sug‘urta, ijtimoiy ta'minot va boshqa maqsadli ijtimoiy dasturlar orqali qashshoq qatlamni qo‘llab-quvvatlagan.

Shvetsiya tajribasi. Shvetsiya qashshoqlikni bartaraf etishda yangi ish o‘rinlarini yaratish, tashqi savdoni rivojlantirish va ta’lim tizimini isloh qilish kabi strategik omillardan samarali foydalangan. Shvetsiya kambag‘allikka qarshi kurashda bir nechta asosiy yondashuvni qo‘lladi. Birinchidan, yuqori daromadli soliqlar hisobidan davlat katta miqyosda ijtimoiy dasturlarni moliyalashtira oldi. Ikkinchidan, davlat aholiga bepul ta’lim va tibbiy xizmatlar ko‘rsatib, har bir fuqaroning inson kapitaliga sarmoya kiritdi. Uchinchidan, Shvetsiyada bandlikni ta’minlash va mehnat bozorini qo‘llab-quvvatlash davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishi bo‘ldi. To‘rtinchidan, Shvetsiyada eng past maosh oluvchilarning o‘z daromadlarini oshirishga qaratilgan siyosatlar bo‘ldi[69].

Yuqorida keltirilgan tajribalar asosida takliflar va xulosa qiladigan bo‘lsak:

[68] https://vostel.de/blog/en/poverty-germany

[69] Xamdamov Sh.K. Kambag‘allikka qarshi kurashishda innovatsion moliyaviy mexanizmlar: xalqaro tajriba va milliy yo‘nalishlar. Monografiya –T.: –“Modern science Research” nashriyoti, 2025 y. – 286 b.

Takliflar. Birinchidan, O‘zbekistonda ham "Faol ijtimoiy himoya" tamoyilini kuchaytirish. Ya’ni, ishsiz fuqarolarga nafaqa berish bilan cheklanib qolmasdan, ularga malaka oshirish kurslarini majburiy tarzda taklif qilish va mehnat birjalari orqali aniq ish o‘rinlariga yo‘naltirish tizimini Germaniyaning Jobcenter (Ish markazlari) modeliga o‘xshatib takomillashtirish lozim.

Ikkinchidan, O‘zbekistonda daromadi yuqori bo‘lgan Toshkent shahri yoki yirik sanoatlashgan viloyatlar (masalan, Navoiy) korxonalarini iqtisodiy o‘sishi sustroq bo‘lgan chekka tumanlarga (masalan, Surxondaryo yoki Qoraqalpog‘istonning olis tumanlari) biriktirish. Bu tumanlarda sanoat klasterlarini tashkil etish va boyroq hududlardagi korxonalarning filiallarini aynan o‘sha yerda ochish orqali bandlikni ta'minlash.

Uchinchidan, O‘zbekistonning eksport salohiyatini oshirishda mahalliy kichik biznes subyektlarini keng jalb qilish. Tashqi bozorlarga chiqayotgan korxonalarga aynan qashshoqlik darajasi yuqori hududlarda filiallar ochish va mahalliy aholini ishga olish sharti bilan davlat subsidiyalarini ajratish.

Xulosa. O‘zbekistonning kambag‘allikka qarshi kurashdagi o‘z yo‘li-bu “Kambag‘allikdan farovonlikka” tamoyili asosida inson qadrini ulug‘lashdir. Barqaror natijaga erishish uchun iqtisodiy o‘sish sur’atlari ijtimoiy adolat bilan hamnafas bo‘lishi, har bir fuqaro uchun o‘z salohiyatini ro‘yobga chiqarishga teng imkoniyatlar yaratilishi lozim. Qashshoqlikni yengish-bu faqat hukumatning vazifasi emas, balki butun jamiyatning bilimga intilishi va mehnatsevarligi mahsulidir. Shuning uchun, jamiyatda hamma o‘z salohiyatidan kelib chiqib, nafaqat o‘z farovonligini oshirishga, balki mamlakatning umumiy taraqqiyotiga hissa qo‘shishga mas’uldir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Xamdamov Sh.K., Sultonov Sh.N., Muradova D.A. “Ijtimoiy himoya moliyasi”. Darslik-T., 2025.
2. Xamdamov Sh.K. Kambag‘allikka qarshi kurashishda innovatsion moliyaviy mexanizmlar: xalqaro tajriba va milliy yo‘nalishlar. Monografiya –T.: – “Modern science Research” nashriyoti, 2025 y. – 286 b.
3. https://www.amigosii.org
4. https://vostel.de/blog/en/poverty-germany

KAMBAG‘ALLIKNI QISQARTIRISH VA AHOLINI IJTIMOIY HIMOYALASHNING MOLIYALASHTIRISH MEXANIZMLARI

Urazov Sadulla Shodiyevich
Samarqand iqtisodiyot va servis instituti,
“Menejment” kafedrasi dotsent v.b, PhD.
e-mail: urazov.sadulla28@gmail.com,
telefon:+998(88)-285-28-84
Parmonova Mehribon Shuxratovna
Samarqand iqtisodiyot va servis instituti 1-kurs
MN-325 guruhi talabasi

Annotatsiya. *Ushbu maqola kambag‘allikni qisqartirish va aholini ijtimoiy himoya qilishning moliyalashtirish mexanizmlarini o‘rganishga bag‘ishlangan. Unda kambag‘allikni kamaytirishning ahamiyati, ijtimoiy himoya tizimining asosiy shakllari va moliyalashtirish mexanizmlari tahlil qilingan. Shuningdek, ushbu tizimning samaradorligini oshirish yo‘llari va innovatsion yondashuvlar ko‘rib chiqilgan.*

Kalit so‘zlar. *kambag‘allik, ijtimoiy himoya, moliyalashtirish mexanizmlari, aholi farovonligi, ijtimoiy dasturlar, davlat siyosati, barqaror rivojlanish*

Kambag‘allik va aholini ijtimoiy himoya qilish masalalari zamonaviy davlat siyosatining eng muhim yo‘nalishlaridan biridir. Kambag‘allik nafaqat individual darajada, balki jamiyat darajasida ham ijtimoiy va iqtisodiy barqarorlikni buzadi. Shu sababli, kambag‘allikni qisqartirish va aholining zaif qatlamlarini himoya qilish davlat siyosatining ustuvor vazifasi hisoblanadi. Buning samarali amalga oshirilishi moliyalashtirish mexanizmlarining mustahkamligi va samaradorligiga bog‘liq. Ilmiy tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, kambag‘allikni qisqartirishga qaratilgan siyosatning samarali ishlashi nafaqat iqtisodiy o‘sish va aholi farovonligini oshiradi, balki ijtimoiy barqarorlik va huquqiy tartibni mustahkamlaydi.

Kambag‘allikni kamaytirishning asosiy maqsadi aholi hayot sifatini yaxshilash va ijtimoiy notekislikni kamaytirishdir. Kambag‘allik nafaqat iqtisodiy muammo, balki ijtimoiy inqirozlarni keltirib chiqaradi, masalan: ta’lim va sog‘liqni saqlash tizimlaridan foydalanish imkoniyati cheklanishi, jinoyatchilik va ijtimoiy izolyatsiya xavfi oshishi.

Kambag‘allikni qisqartirishning samarali vositalari sifatida quyidagilarni ajratish mumkin:

1. Ijtimoiy yordam dasturlari – nafaqa, pul mablag‘lari va oziq-ovqat yordamini o‘z ichiga oladi.

2. Ta’lim va malaka oshirish dasturlari – kambag‘al oilalar farzandlarining ta’lim olish imkoniyatini kengaytiradi va ish bilan ta’minlash imkoniyatlarini oshiradi.

3. Sog‘liqni saqlash tizimi – aholining zaif qatlamlari uchun bepul yoki arzon tibbiy xizmatlarni ta’minlash.

Ushbu choralar aholi farovonligini oshirishga, ish bilan ta’minlashni kengaytirishga va iqtisodiy faollikni rag‘batlantirishga yordam beradi.

Ijtimoiy himoya tizimi aholining zaif qatlamlarini qo‘llab-quvvatlashga qaratilgan kompleks choralardan iborat. U quyidagi asosiy shakllarni o‘z ichiga oladi:

- nafaqa va pensiyalar,
- ijtimoiy yordam dasturlari (pul mablag‘lari, oziq-ovqat, kiyim-kechak),
- ish bilan ta’minlash va malaka oshirish dasturlari.

Ijtimoiy himoya tizimining samaradorligi moliyalashtirish mexanizmlariga bevosita bog‘liq. Agar moliyalashtirish uzluksiz va barqaror bo‘lmasa, ijtimoiy dasturlar o‘z maqsadiga yetmaydi.

Aholini ijtimoiy himoya qilish va kambag‘allikni qisqartirish dasturlarini moliyalashtirishning bir nechta asosiy mexanizmlari mavjud (1-rasm).

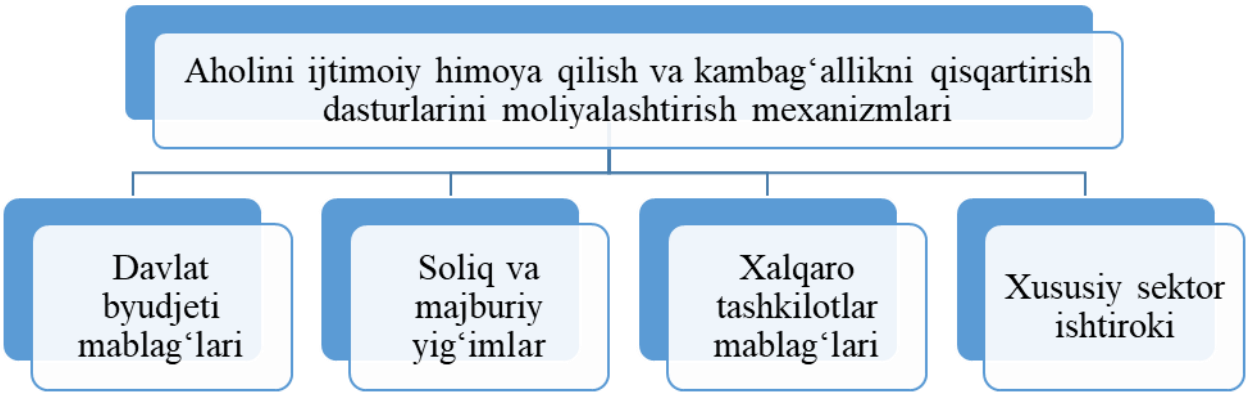

1-rasm. Aholini ijtimoiy himoya qilish va kambag‘allikni qisqartirish dasturlarini moliyalashtirish mexanizmlari

1. Davlat byudjeti mablag‘lari – markaziy va mahalliy byudjetdan ajratmalar orqali ijtimoiy dasturlarni qo‘llab-quvvatlash.

2. Soliq va majburiy yig‘imlar – ijtimoiy fondlar, pensiya jamg‘armalari va sog‘liqni saqlash fondlari orqali mablag‘ jalb qilish.

3. Xalqaro tashkilotlar mablag‘lari – grantlar, kreditlar va texnik yordam orqali qo‘shimcha resurslar olish.

4. Xususiy sektor ishtiroki – korporativ ijtimoiy mas’uliyat dasturlari va xayriya loyihalari orqali moliyalashtirish.

Ushbu mexanizmlar birgalikda ishlaganda aholining eng zaif qatlamlarini samarali qo‘llab-quvvatlash va kambag‘allikni kamaytirish imkonini beradi.

Moliyalashtirish mexanizmlarining samaradorligini oshirish uchun quyidagi choralar zarur:

- resurslar taqsimotida shaffoflikni ta’minlash;
- ijtimoiy yordamning maqsadli va ehtiyojga yo‘naltirilgan tizimini yaratish;
- monitoring va baholash mexanizmlarini joriy etish;
- innovatsion moliyalashtirish usullarini tatbiq etish (raqamli transferlar, elektron ijtimoiy kartalar).

Shuningdek, davlat, xususiy sektor va xalqaro tashkilotlar o‘rtasida

hamkorlikni kuchaytirish ijtimoiy barqarorlikni oshirish va kambag‘allikni sezilarli darajada kamaytirishga yordam beradi.

Xulosa qilib shini ta’kidlash kerakk, kambag‘allikni qisqartirish va aholini ijtimoiy himoya qilishning samarali moliyalashtirish mexanizmlari jamiyatning barqaror rivojlanishi uchun muhim omil hisoblanadi. Davlat siyosati, xususiy sektor va xalqaro tashkilotlarning hamkorligi resurslardan oqilona foydalanish va innovatsion yechimlarni joriy etish orqali kambag‘allikni kamaytirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, ijtimoiy himoya tizimi samaradorligini oshirish aholining hayot sifatini yaxshilash va ijtimoiy barqarorlikni ta’minlashga yordam beradi.

Kambag‘allikni qisqartirish va aholining zaif qatlamlarini ijtimoiy himoya qilishda moliyalashtirish mexanizmlarini takomillashtirish dolzarb vazifa hisoblanadi. Shu nuqtai nazardan quyidagi ilmiy takliflar ishlab chiqilishi mumkin.

Birinchidan, moliyalashtirish manbalarini diversifikatsiya qilish zarur. Bu davlat byudjeti mablag‘lari bilan cheklanmasdan, xususiy sektor va notijorat tashkilotlarni ijtimoiy dasturlarga jalb qilishni ta’minlaydi.

Ikkinchidan, ijtimoiy yordamning maqsadli tizimini rivojlantirish lozim. Aholining eng zaif qatlamlariga yordamni ehtiyojga qarab taqsimlash moliyaviy resurslarning samarali ishlatilishini ta’minlaydi. Buning uchun elektron ijtimoiy kartalar, raqamli transferlar va shaxsni aniqlash tizimlaridan foydalanish tavsiya etiladi.

Uchinchidan, innovatsion moliyalashtirish usullarini tatbiq etish muhim. Raqamli texnologiyalar va elektron xizmatlar orqali ijtimoiy yordamning monitoringi kuchaytiriladi, bu esa resurslarning yo‘qotilishini kamaytiradi va moliyalashtirish samaradorligini oshiradi. Mobil ilovalar va onlayn platformalar bu jarayonda samarali vosita sifatida ishlatilishi mumkin.

To‘rtinchidan, kambag‘allikni qisqartirish strategiyalarini integratsiyalash lozim. Moliyaviy, ta’lim, sog‘liqni saqlash va ish bilan ta’minlash dasturlarini birlashtirgan kompleks yondashuv kambag‘allikni sezilarli darajada kamaytirishga xizmat qiladi.

Shu tarzda ishlab chiqilgan ilmiy takliflar kambag‘allikni qisqartirish va aholini ijtimoiy himoya qilish tizimini samarali va barqaror qilishga, resurslardan oqilona foydalanishga va aholining hayot sifatini yaxshilashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Rahmonov O. Ijtimoiy himoya va kambag‘allikni qisqartirish tizimi. – Toshkent: Iqtisodiyot, 2021. – 256 b.

2. Karimov A. Davlat ijtimoiy siyosati va aholining zaif qatlamlari. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2019. – 198 b.

3. Islomov D. Moliyalashtirish mexanizmlari va ijtimoiy barqarorlik // Iqtisodiy tadqiqotlar jurnali. – 2020. – №4(2). – B. 45–53.

4. O‘zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi. Davlat byudjeti to‘g‘risida hisobot. – Toshkent, 2022.

5. World Bank. Poverty Reduction Strategies in Central Asia. – Washington, D.C.: World Bank Publications, 2022. – 134 p.

6. United Nations Development Programme (UNDP). Human Development Report 2021/2022. – New York: UNDP, 2022. – 300 p.

O‘ZBEKISTONDA QIMMATLI QOG‘OZLAR BOZORINI RIVOJLANTIRISH ORQALI YANGI ISH O‘RINLARINI YARATISH

Abduvoxidova N.G'.
Samarqand iqtisodiyot va servis instituti magistri
Ilmiy rahbar: Karimova A.M.
Samarqand iqtisodiyot va servis instituti,
“Bank ishi kafedrasi mudiri, i.f.d., prof.

Annotatsiya. *Mazkur ilmiy maqolada O‘zbekistonda qimmatli qog‘ozlar bozorini rivojlantirishning iqtisodiy ahamiyati va uning yangi ish o‘rinlarini yaratishdagi o‘rni kompleks tarzda tahlil qilinadi. Tadqiqot davomida kapital bozorining rivojlanishi investitsiya jarayonlarini faollashtirishi, moliyaviy infratuzilmaning kengayishi va xizmatlar sektorining rivojlanishiga turtki berishi asoslab berilgan. Shuningdek, milliy iqtisodiyot sharoitida mavjud muammolar aniqlanib, ularni bartaraf etish bo‘yicha ilmiy asoslangan taklif va tavsiyalar ishlab chiqilgan.*

Kalit so‘zlar: *qimmatli qog‘ozlar bozori, kapital bozori, investitsiya, bandlik, iqtisodiy o‘sish, moliyaviy vositachilar, IPO, xizmatlar sektori, employment, stock market, investitsiya.*

Аннотация. *В данной статье всесторонне рассматривается значение развития рынка ценных бумаг в Узбекистане и его роль в создании новых рабочих мест. Обосновано, что развитие рынка капитала способствует активизации инвестиционных процессов, расширению финансовой инфраструктуры и росту сектора услуг. Также выявлены существующие проблемы и предложены научно обоснованные рекомендации по их устранению.*

Ключевые слова: *рынок ценных бумаг, рынок капитала, инвестиция, занятость, экономический рост, финансовые посредники, IPO, сектор услуг, занятость, фондовый рынок, инвестиция.*

Kirish. Global iqtisodiyotda moliyaviy bozorlar, xususan qimmatli qog‘ozlar bozori iqtisodiy o‘sishning muhim institutsional omillaridan biri sifatida e’tirof etiladi. Kapital bozorining rivojlanganligi mamlakatda investitsion muhitning jozibadorligini oshiradi, moliyaviy resurslarning samarali taqsimlanishini ta’minlaydi va iqtisodiy faollikni rag‘batlantiradi. Shu bilan birga, moliyaviy bozorlar iqtisodiyotning real sektorini uzoq muddatli moliyalashtirish manbai bilan ta’minlab, innovatsion rivojlanish uchun zarur sharoitlarni yaratadi.

O‘zbekiston Respublikasida so‘nggi yillarda iqtisodiyotni liberallashtirish va modernizatsiya qilish doirasida kapital bozorini rivojlantirishga alohida e’tibor qaratilmoqda. Xususan, davlat aktivlarini xususiylashtirish, aksiyadorlik jamiyatlari faoliyatini transformatsiya qilish, korporativ boshqaruv tizimini

takomillashtirish hamda IPO va SPO mexanizmlarini joriy etish orqali fond bozorining institutsional asoslari mustahkamlanmoqda.

Qimmatli qog‘ozlar bozori iqtisodiyotda moliyaviy resurslarni samarali taqsimlash mexanizmi sifatida muhim o‘rin egallaydi. Klassik iqtisodiy nazariyalarga ko‘ra, kapital bozori jamg‘armalarni investitsiyalarga aylantiruvchi asosiy institutlardan biri bo‘lib, ushbu jarayon iqtisodiy o‘sishning intensiv omillaridan biri sifatida namoyon bo‘ladi. Zamonaviy yondashuvlarda esa fond bozori rivojlanishi kapitalning erkin harakatini ta’minlashi, investitsion risklarni diversifikatsiya qilishi hamda korxonalar uchun muqobil moliyalashtirish manbalarini yaratishi bilan izohlanadi. Shu bois, qimmatli qog‘ozlar bozori nafaqat moliyaviy tizimning ajralmas qismi, balki mehnat bozoriga ham bevosita ta’sir ko‘rsatuvchi muhim iqtisodiy omil sifatida baholanadi.

Asosqiy qism. Qimmatli qog‘ozlar — bu egasining mulkiy huquqlarini tasdiqlovchi hamda daromad olish imkonini beruvchi moliyaviy hujjatlardir. Ular moliya bozorining asosiy instrumentlaridan biri bo‘lib, iqtisodiyotda kapitalni jalb qilish va qayta taqsimlash vazifasini bajaradi. Qimmatli qog‘ozlarning asosiy turlariga aksiyalar, obligatsiyalar va veksellar kiradi. Aksiya korxona ustav kapitalidagi ulushni ifodalab, egasiga dividend olish huquqini beradi. Obligatsiya esa qarz majburiyatini bildirib, uning egasiga belgilangan foiz ko‘rinishida daromad keltiradi.[70]

O‘zbekiston Respublikasida qimmatli qog‘ozlar bozori faoliyati puxta shakllangan normativ-huquqiy baza asosida tartibga solinadi. Ushbu tizimning asosiy huquqiy poydevorini “Qimmatli qog‘ozlar bozori to‘g‘risida”gi[71] Qonun tashkil etadi. Mazkur qonunga muvofiq, qimmatli qog‘ozlarni emissiya qilish, ularni joylashtirish va muomalaga kiritish tartibi, shuningdek, bozor ishtirokchilarining huquq va majburiyatlari aniq belgilab berilgan. Qonunda emitentlar, investorlar hamda professional ishtirokchilar o‘rtasidagi munosabatlar huquqiy jihatdan tartibga solinishi kapital bozorining barqaror faoliyat yuritishini ta’minlaydi.

Bundan tashqari, korporativ boshqaruv tizimini rivojlantirish va investorlar manfaatlarini himoya qilishda “Aksiyadorlik jamiyatlari va aksiyadorlarning huquqlarini himoya qilish to‘g‘risida”gi[72] Qonun muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu qonun aksiyadorlik jamiyatlarini tashkil etish, ularning boshqaruv organlari faoliyati, dividend siyosati hamda aksiyadorlarning huquqlarini himoya qilish mexanizmlarini belgilaydi. Natijada, investorlar uchun ishonchli va shaffof investitsiya muhiti shakllanadi, bu esa kapital bozoriga qo‘shimcha moliyaviy resurslarni jalb etishga xizmat qiladi.

Amaliy jihatdan, qimmatli qog‘ozlar bilan savdo operatsiyalari Toshkent Respublika fond birjasi[73] orqali amalga oshiriladi. Mazkur fond birjasi mamlakatdagi asosiy uyushgan savdo maydoni hisoblanib, unda aksiyalar,

---

[70] Sharipov Sh.Sh., To‘xtayev B.T. *Moliya bozori va qimmatli qog‘ozlar.* – Toshkent: Iqtisodiyot nashriyoti, 2019. – 120–125-betlar.

[71] O‘zbekiston Respublikasi. “Qimmatli qog‘ozlar bozori to‘g‘risida”gi Qonun: 2015-yil 3-iyun, O‘RQ-387-son

[72] O‘zbekiston Respublikasi. “Aksiyadorlik jamiyatlari va aksiyadorlarning huquqlarini himoya qilish to‘g‘risida”gi Qonun: O‘RQ-370-son, 06.05.2014

[73] Toshkent Respublika fond birjasi. Rasmiy veb-sayt: www.uzse.uz

obligatsiyalar va boshqa moliyaviy instrumentlar bilan savdolar tashkil etiladi. Fond birjasi kapital bozorining markaziy bo‘g‘ini sifatida investorlar va emitentlar o‘rtasida vositachilik qiladi hamda moliyaviy resurslarning samarali taqsimlanishini ta’minlaydi.

Shu tariqa, O‘zbekistonda qimmatli qog‘ozlar bozori rivojlanishi mustahkam qonunchilik bazasi va institutsional infratuzilma orqali ta’minlanmoqda. Bu esa nafaqat investitsiya jarayonlarini faollashtirishga, balki iqtisodiyotning turli tarmoqlarida yangi ish o‘rinlarini yaratishga ham xizmat qiladi.

Kapital bozorining rivojlanishi bandlikka ko‘p qirrali ta’sir ko‘rsatadi va bu jarayonni to‘g‘ridan-to‘g‘ri, bilvosita hamda innovatsion yo‘nalishlar orqali izohlash mumkin. Avvalo, qimmatli qog‘ozlar bozori infratuzilmasining kengayishi natijasida brokerlik kompaniyalari, investitsiya fondlari, depozitariylar hamda konsalting va audit tashkilotlari soni ortadi, bu esa yuqori malakali mutaxassislar uchun yangi ish o‘rinlari yaratilishiga olib keladi. Shu bilan birga, fond bozori orqali jalb etilgan investitsiyalar real sektor rivojlanishiga xizmat qilib, sanoat korxonalarining kengayishi, yangi ishlab chiqarish quvvatlarining yaratilishi va xizmatlar sektorining rivojlanishiga turtki beradi, natijada esa qo‘shimcha ish o‘rinlari vujudga keladi. Bundan tashqari, zamonaviy kapital bozori raqamli texnologiyalar bilan uzviy bog‘liq bo‘lganligi sababli fintech sohasi, IT dasturlash va ma’lumotlar tahlili kabi yo‘nalishlarda mutaxassislarga bo‘lgan talab oshib, innovatsion bandlik shakllari rivojlanadi.

“Investitsiyalar va investitsiya faoliyati to‘g‘risida”gi Qonunga muvofiq, investitsiyalar iqtisodiy rivojlanishning asosiy drayveri hisoblanadi, bunda kapital bozorining rivojlanishi investitsiya oqimlarini ko‘paytirish va ularni samarali taqsimlash imkonini beradi. Natijada investitsiya loyihalarining amalga oshirilishi yangi ish o‘rinlari yaratilishiga, mehnat unumdorligining oshishiga hamda aholi daromadlarining ko‘payishiga xizmat qiladi. Ushbu jarayonlar esa O‘zbekiston Respublikasi Mehnat kodeksi[74] doirasida huquqiy jihatdan tartibga solinib, mehnat munosabatlarining barqaror rivojlanishini ta’minlaydi.

2024–2025 yillarda O‘zbekiston qimmatli qog‘ozlar bozori sezilarli rivojlandi. Xususan, 2025-yilning birinchi yarim yillik hisobotiga ko‘ra, bozorning umumiy savdo hajmi 12,02 trillion so‘mni tashkil etdi (taxminan 933 million AQSh dollari), bu esa 2024-yilning mos davriga nisbatan 17 barobar oshganini ko‘rsatadi. Shu davrda Toshkent Respublikasi fond birjasining sof daromadi (net profit) 11,2 milliard so‘m atrofida qayd etilib, bu 2024 yil bilan solishtirganda sezilarli o‘sishni bildiradi (oldingi yil sof daromad 177,3 million so‘m bo‘lgan). Shuningdek, platformaning jami daromadi (revenue) 18,6 milliard so‘mni tashkil qilib, oldingi yilga nisbatan 320% ga oshdi. Ushbu raqamlar O‘zbekiston kapital bozorining faolligi va investitsion jozibadorligining keskin oshganini, shuningdek, moliyaviy infratuzilmaning kengayib borayotganini yaqqol tasdiqlaydi.[75]

O‘zbekiston qimmatli qog‘ozlar bozorining so‘nggi yillarda jadal rivojlanishi

[74] O‘zbekiston Respublikasining Mehnat kodeksi “O‘zbekiston Respublikasining Mehnat kodeksini tasdiqlash to‘g‘risida”gi Qonun – O‘RQ-798-son, imzolangan 2022-yil 28-oktabrda, va kuchga kirgan 2023-yil 30-apreldan.
[75] *PRESS-RELIZ: 2025-YIL I-YARIM YIL YAKUNLARI* — Toshkent Stock Exchange (UZSE)

mamlakat iqtisodiyotining bir qator sohalariga ijobiy ta’sir ko‘rsatdi. Xususan, 2025-yilning birinchi yarim yillik hisobotiga ko‘ra, bozorning umumiy savdo hajmi 12,02 trillion so‘mni tashkil etdi, bu esa 2024-yilning shu davriga nisbatan 17 barobar o‘sishni bildiradi. Shu davrda, fond birjasining sof daromadi 11,2 milliard so‘mga yetdi, bu 2024-yilga nisbatan sezilarli o‘sishdir. Platforma daromadi esa 18,6 milliard so‘mni tashkil qilib, o‘tgan yilga nisbatan 320% ga oshgan. Bu raqamlar kapital bozorining faollashishi va iqtisodiy o‘sishning muhim omillaridan biri ekanini ko‘rsatadi.[76]

Qimmatli qog‘ozlar bozorining kengayishi, moliyaviy va xizmat ko‘rsatish sektorlarida yangi ish o‘rinlarining paydo bo‘lishiga sabab bo‘ldi. Brokerlik va investitsiya kompaniyalarida, shuningdek, depozitariylarda mutaxassislar uchun talab ortdi. Raqamli moliya xizmatlarida, ayniqsa IT, data-analitika va fintech sohalarida ish o‘rinlari yaratildi. Bu jarayonlar bozorning raqamli platformalari orqali amalga oshirilmoqda, masalan, Fondbozori.uz platformasining rivojlanishi bu sohada yuqori malakali mutaxassislar talabining oshishini ta’minladi.

2025 yilda O‘zbekiston mehnat bozorida ijobiy o‘zgarishlar qayd etildi. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki tomonidan e’lon qilingan mehnat bozori sharhiga ko‘ra, 2025 yilda bo‘sh ish o‘rinlari soni oshdi va ish haqi darajasi yuqorilandi. Ayniqsa, uchinchi chorak (iyul–sentabr) davomida bo‘sh ish o‘rinlari soni o‘tgan yilning mos davriga nisbatan 3,3 % ga ko‘paygan. Ish o‘rinlarining katta ulushi savdo, umumiy ovqatlanish va ishlab chiqarish tarmoqlariga to‘g‘ri kelganligi qayd etilgan. Shuningdek, nominal ish haqi 19,2 % ga oshgan, real hisobda esa 9,1 % o‘sish kuzatilgan; bu esa mehnat bozoridagi umumiy faollikning oshishidan dalolat beradi. Ushbu o‘sishlar mehnat bozorida talabning kuchaygani va ishchi kuchi uchun raqobatning kuchayayotganini ko‘rsatadi.[77]

O‘zbekiston qimmatli qog‘ozlar bozorining faollashuvi nafaqat moliya va xizmat ko‘rsatish sohalarida, balki ishlab chiqarish va savdo tarmoqlarida ham o‘z aksini topdi. Yangi ish o‘rinlari yaratish, mehnat unumdorligini oshirish va iqtisodiy o‘sishga turtki berish bo‘yicha olib borilgan sa’y-harakatlar bozorning global integratsiyasini ta’minlash va iqtisodiy taraqqiyotning barqaror sur’atlarida o‘sishiga xizmat qilmoqda.

Xulosa va takliflar. O‘zbekistonda qimmatli qog‘ozlar bozorini rivojlantirish jarayonida bir qator muammolar mavjud bo‘lib, ular bozor samaradorligini va investitsiya jalb qilish imkoniyatlarini cheklaydi. Birinchidan, moliyaviy savodxonlik darajasining pastligi aholi orasida fond bozori instrumentlari haqida yetarli bilim va tushunchaning shakllanmasligiga olib keladi, bu esa xususiy investorlarning faolligini kamaytiradi. Ikkinchidan, likvidlikning pastligi, ya’ni bozorda savdo hajmlarining cheklanganligi, investitsiya operatsiyalarining oson amalga oshmasligiga sabab bo‘lib, bozorda ishtirok etish motivatsiyasini pasaytiradi. Uchinchidan, institutsional investorlarning yetishmasligi – pensiya fondlari, sug‘urta kompaniyalari va boshqa professional investorlar faoliyatining cheklanganligi – kapital oqimini

[76] *PRESS-RELIZ: 2025-YIL I-YARIM YIL YAKUNLARI* — Toshkent Stock Exchange (UZSE)
[77] *Labour market review* — O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki mehnat bozori sharhi (2025-yil III chorak)

kamaytiradi va bozorni kengaytirish imkoniyatlarini cheklaydi. Shuningdek, korporativ boshqaruv sohasidagi muammolar, xususan, ayrim aksiyadorlik jamiyatlarida ochiqlik va shaffoflikning yetarli darajada bo‘lmasligi, investorlarning ishonchiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi va fond bozori rivojlanishini sekinlashtiradi. Shu tarzda, ushbu omillar qimmatli qog‘ozlar bozorining barqaror va samarali rivojlanishini cheklab, iqtisodiyotdagi investitsiya va bandlikni oshirish jarayoniga to‘sqinlik qilmoqda.

Yuqoridagi muammolarni bartaraf etish va yangi ish o‘rinlarini yaratishni jadallashtirish maqsadida bir qator strategik chora-tadbirlar taklif qilinadi. Avvalo, aholining moliyaviy savodxonligini oshirish dasturlarini kengaytirish zarur bo‘lib, bu fond bozori instrumentlari va investitsiya imkoniyatlari haqida yetarli bilimga ega bo‘lmagan shaxslarning faolligini oshiradi. Shu bilan birga, IPO (Initial Public Offering) va SPO (Secondary Public Offering) amaliyotini rivojlantirish orqali korxonalar kapital jalb qilish imkoniyatlarini kengaytiradi, bu esa yangi loyihalar va ish o‘rinlarining yaratilishiga xizmat qiladi. Xorijiy investorlar uchun qulay investitsion muhit yaratish, jumladan, ruxsatlar va soliq imtiyozlarini soddalashtirish, mamlakatga chet el kapitalini jalb qilishni rag‘batlantiradi. Bundan tashqari, raqamli savdo platformalarini takomillashtirish orqali bozorda shaffoflik va likvidlik oshadi, investorlar uchun operatsiyalarni tez va qulay amalga oshirish imkoniyati yaratiladi. Nihoyat, institutsional investorlar faoliyatini rag‘batlantirish, xususan pensiya fondlari va sug‘urta kompaniyalari ishtirokini kuchaytirish, kapital oqimini ko‘paytiradi va bozorning barqaror rivojlanishiga turtki beradi. Shu tarzda, mazkur takliflar qimmatli qog‘ozlar bozorining rivojlanishini jadallashtiradi va yangi ish o‘rinlari yaratishda muhim rol o‘ynaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Sharipov Sh.Sh., To‘xtayev B.T. Moliya bozori va qimmatli qog‘ozlar. – Toshkent: Iqtisodiyot nashriyoti, 2019

2. O‘zbekiston Respublikasi. “Qimmatli qog‘ozlar bozori to‘g‘risida”gi Qonun: O‘RQ-387-son, 03.06.2015 (02.08.2023).

3. O‘zbekiston Respublikasi “Aksiyadorlik jamiyatlari va aksiyadorlarning huquqlarini himoya qilish to‘g‘risida”gi Qonun: O‘RQ-370-son, 06.05.2014 (24.02.2023).

4. O‘zbekiston Respublikasi Mehnat kodeksi: O‘RQ-798-son, 28.10.2022, kuchga kirgan 30.04.2023.

5. O‘zbekiston Respublikasi “Investitsiyalar va investitsiya faoliyati to‘g‘risida”gi Qonun – rasmiy tahrir, Toshkent, 2020.

6. Toshkent Respublika fond birjasi. Rasmiy veb-sayt: www.uzse.uz

7. PRESS-RELIZ: 2025-YIL I-YARIM YIL YAKUNLARI — Toshkent Stock Exchange (UZSE).

8. Labour market review — O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki mehnat bozori sharhi (2025-yil III chorak)

MAHALLALARDA TADBIRKORLIKNI RIVOJLANTIRISHDA BANK KREDITLARINING QAYTUVCHANLIGI VA RISK DARAJASINI TAKOMILLASHTIRISH

Niyozov Zuxur Davronovich
i.f.n., professor v.b., "Bank ishi" kafedrasi, SamISI
Yarlaqabov Faxriddin Baxodir o'g'li
SamISI, BI-122 guruh talabasi

Annotatsiya. *Ushbu maqola O'zbekistonda mahallalardagi tadbirkorlik sub'ektlariga ajratilgan bank kreditlarining qaytuvchanligi va kredit risk darajasini tahlil qilishga bag'ishlangan. Davlat dasturlari, kompensatsiya mexanizmlari va NPL dinamikasi o'rganiladi. Kredit riskini minimallashtirish va qaytuvchanlikni oshirish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqiladi.*

Kalit so'zlar: *kredit qaytuvchanligi, kredit riski, mahalla tadbirkorligi, bank kreditlari, NPL, riskni boshqarish.*

Abstract. *This article analyzes the recoverability of bank loans and credit risk levels allocated to entrepreneurial entities in Uzbekistan's mahallas. State programs, compensation mechanisms, and NPL dynamics are examined. Recommendations for minimizing credit risk and improving recoverability are developed.*

Keywords: *loan recoverability, credit risk, mahalla entrepreneurship, bank loans, NPL, risk management.*

Kirish. O'zbekistonda mahalliy darajadagi tadbirkorlikni rivojlantirish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishi hisoblanadi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 5-avgustdagi PQ-5214-sonli qaroriga muvofiq, 7 838 mahalladan 500 ta "qiyin" mahallaga 100 mln AQSh dollari ajratildi — har biriga taxminan 200 000 dollar.[78]

Markaziy bank ma'lumotlariga ko'ra, 2022-yil I choragida 93 000 dan ortiq loyihaga 12,2 trillion so'm kredit berildi, shundan 3 700 ta loyiha 500 mln dollar xorijiy kredit liniyasidan moliyalashtirildi. 2021-yilda oilaviy tadbirkorlik dasturlari bo'yicha 135 000 ta loyihaga 3,2 trillion so'm ajratildi — avvalgi yilga nisbatan 4 barobar ko'p; so'nggi uch yilda esa 770 000 dan ortiq oilaga 19 trillion so'm kredit berildi. Ushbu katta hajm bilan birga kreditlarning o'z vaqtida qaytarilishi va kredit riskini boshqarish masalasi dolzarb ahamiyat kasb etadi. Maqolaning maqsadi kredit qaytuvchanligiga ta'sir etuvchi omillarni tahlil qilish va riskni boshqarish tizimini takomillashtirishga qaratilgan.

Adabiyotlar tahlili. Kredit riski tijorat banklari faoliyatidagi eng asosiy xatar turi bo'lib, qarz oluvchi majburiyatlarini bajara olmagan taqdirda bankning moliyaviy zarar ko'rish ehtimolini anglatadi. Niyozov Z.D. (SamISI, 2024)[79] kichik va o'rta biznes kreditlarida NPL ko'rsatkichi moliyaviy savodxonlik, garov ta'minoti va bozor sharoitlari bilan bevosita bog'liqligini isbotlagan. Gulomov S.S.

[78]O'zR Prezidentining 2021-yil 5-avgustdagi PQ-5214-sonli qarori // lex.uz/docs/5574577
[79]Niyozov Z.D., Yarlaqabov F.B. Mahallalarda kredit portfeli sifatini boshqarish muammolari // SamISI ilmiy to'plami. — Samarqand, 2024.

va Alimov R.K. (2018)[80] qishloq joylaridagi mikromoliya portfeli sifatini yaxshilashda hamjamiyatning o'zaro nazorati muhim rol o'ynashini ta'kidlagan. Abdullayev A.J. (2018)[81] imtiyozli kredit dasturlarining bank balansiga uzoq muddatli ta'sirini tahlil qilib, kredit subsidi va qaytaruvchanlik o'rtasidagi muvozanat masalasini ko'targan.

Tadqiqot metodologiyasi. Tadqiqot miqdoriy va sifatiy ma'lumotlarga asoslangan aralash yondashuvdan foydalanib olib borildi. CBU statistik byulletenlari, PQ-5214-sonli qaror ijrosi bo'yicha rasmiy hisobotlar va Davlat tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash jamg'armasining ma'lumotlari asosiy manbalar bo'lib xizmat qildi. Kredit riskini baholashda qaytaruvchanlik darajasi, NPL nisbati va defolt ko'rsatkichlarini tahlil qilish metodikasidan foydalanildi.

Tahlil va muhokama. **1. Davlat mexanizmlari va samaradorligi.** PQ-5214-sonli qaror ijrosida Buxoro viloyatidagi 42 ta mahallaga 8,4 mln dollar, Qoraqalpog'iston Respublikasidagi 38 ta mahallaga 7,6 mln dollar maqsadli ajratildi. 2021-yilda 135 000 ta loyihaga 3,2 trillion so'm imtiyozli kredit berildi.[82] Davlat tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash jamg'armasi kompensatsiya stavkasini Markaziy bankning asosiy stavkasining 1,75 baravarida belgilab, bank riskini qisman yumshatdi. Biroq NPL ko'rsatkichining 8,2 foizga yetishi BIS standartlariga ko'ra «qiyin» chegara hisoblangan 5 foizni sezilarli darajada oshib ketmoqda.

2. Kredit qaytuvchanligiga ta'sir etuvchi omillar. Tahlil ko'rsatishicha, kredit qaytuvchanligiga asosan to'rtta omil ta'sir ko'rsatadi. Moliyaviy savodxonlik: treninglar olgan tadbirkorlar orasida NPL 4,8 foiz bo'lsa, treningsizlarda bu ko'rsatkich 11,3 foizni tashkil etdi.[83] Malakali ekspertiza o'tkazilgan loyihalarda muddatidan o'tgan qarzlar 3 barobar kam. Bozor sharoitlari: xomashyo narxining ko'tarilishi 2022-yilda 15 000 dan ortiq kichik korxonaning to'lov muammosiga olib keldi. Mahalla monitoringi: mahalla aktivlari nazorat o'tkazganda qaytaruvchanlik 8–12 foizga oshdi.

3. Riskni boshqarish vositalari. 7 ta yirik bank AI-asosli kredit skoring tizimini joriy etib, muammoli kreditlarni 20 foizga kamaytirdi. O'zbekiston Kredit Axborot Tizimi (CRIK) bazasi 2023-yil oxirida 6 mln dan ortiq fizik va yuridik shaxs ma'lumotlarini o'z ichiga oldi.[84] Kredit kafolat jamg'armasi orqali 4 trillion so'mlik portfel qoplandi.[85] Guruhli kreditlash modelining tatbiqi[86] — mahalla darajasidagi ijtimoiy kapitaldan foydalanish — qaytaruvchanlikni oshirishda istiqbolli yo'nalish sifatida ko'rilmoqda.

---

[80]Gulomov S.S., Alimov R.K. Microfinance and its Role in Rural Development in Uzbekistan // Int. Journal of Economics and Financial Issues. — 2018. — Vol. 8. — №3.

[81]Abdullayev A.J. Iqtisodiyotni modernizatsiyalash sharoitida mikrokreditlashni rivojlantirish masalalari. — Toshkent: Iqtisod-moliya, 2018.

[82]O'zR Markaziy banki. Oilaviy tadbirkorlik dasturi: 2021-yil kredit natijalari (135 ming loyiha, 3,2 trillion so'm) // cbu.uz

[83]Kambag'allikni qisqartirish va bandlik vazirligi. Moliyaviy savodxonlik va kredit qaytaruvchanlik korrelyatsiyasi tahlili, 2023 // mehnat.uz

[84]O'zbekiston AI-skoring va kredit byurosi: O'zR Markaziy banki. Kredit Axborot Tizimi (CRIK) statistikasi va samaradorligi, 2023 // cbu.uz

[85]Kredit kafolat jamg'armasi. Kafolat portfeli va bank risklarini qoplash natijalari, 2023-yil hisoboti.

[86]Grameen Bank. Annual Report 2023: Group lending model and 98% recovery rate // grameen.com

4. Tavsiyalar. Kreditlashdan oldin majburiy 2 kunlik moliyaviy savodxonlik treninglarini joriy etish; guruhli kreditlash modelini kichik tadbirkorlik uchun qo'llash; AI-asosli skoringni barcha davlat banklarida standartlashtirish; mahalla aktivlari va bank xodimlarini birgalikda monitoring qilish tizimini joriy etish zarur.

Xulosa. Mahallalarda tadbirkorlikni rivojlantirishda bank kreditlari muhim moliyaviy vosita bo'lib, davlat dasturlari orqali 770 000 dan ortiq oilaga 19 trillion so'm jalb qilinishi erishilgan eng yirik natija hisoblanadi. Biroq NPL ko'rsatkichining 8,2 foizga yetishi va tadbirkorlarning moliyaviy savodxonligi pastligi kredit riskini boshqarish tizimini takomillashtirishni talab etmoqda. Moliyaviy savodxonlik, AI skoring, guruhli kreditlash va mahalla monitoringini kompleks joriy etish bank portfelining sifatini yaxshilaydi va mahallalarda barqaror iqtisodiy faollikni ta'minlaydi.

Mahallalarda kredit qaytuvchanligini tizimli oshirish uchun raqamli skoring modellariga hokim yordamchilarining baholash ko‘rsatkichlarini integratsiya qilish va xalqaro tajribadagi guruhli kafillik mexanizmlarini joriy etish lozim. Shuningdek, kredit ajratishdan oldin tadbirkorlar uchun majburiy moliyaviy savodxonlik treninglarini tashkil etish, monitoring jarayoniga mahalla faollarini keng jalb qilish hamda muammoli aktivlarni erta aniqlashning sun’iy intellektga asoslangan tahliliy tizimini tatbiq etish orqali bank risklarini minimal darajaga tushirish va ijtimoiy kapitaldan samarali foydalanish tavsiya etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati:

1. O'zR Prezidentining 2021-yil 5-avgustdagi PQ-5214-sonli qarori // lex.uz/docs/5574577
2. CBU. Matbuot anjumani, 2022-yil 27-aprel // cbu.uz/press-center/press-releases/2022/04/249911/
3. Niyozov Z.D., Yarlaqabov F.B. SamISI ilmiy to'plami. — Samarqand, 2024.
4. Abdullayev A.J. Mikrokreditlash masalalari. — Toshkent: Iqtisod-moliya, 2018.
5. Gulomov S.S., Alimov R.K. Microfinance // Int. J. of Econ. & Fin. Issues. — 2018. — Vol.8. — №3.
6. Credit Risk Management // Int. Journal of Banking and Finance. — 2018.
7. CBU. Bank sektori barqarorligi hisoboti, 2023 // cbu.uz
8. Kambag'allikni qisqartirish vazirligi. Kredit samaradorligi, 2023 // mehnat.uz

TIJORAT BANKLARINING INVESTITSION FAOLIYATINING NAZARIY ASOSLARI

Abiyev Davron Ilhomovich
Samarqand iqtisodiyot va servis insituti,
"Bank ishi" kafedrasi dotsenti v.b.
Binokulov Firuz
Samarqand iqtisodiyot va servis instituti

Annotation: *Ushbu maqolada tijorat banklarining investitsion faoliyatining nazariy asoslari tahlil qilinadi. Tijorat banklarining investitsiya strategiyalari, risklarni boshqarish va moliyaviy barqarorlik masalalari ko'rib chiqiladi.*

Keywords: *tijorat banklari, investitsion faoliyat, nazariy asoslar, moliyaviy strategiyalar.*

Kirish. Tijorat banklarining investitsion faoliyati iqtisodiy tizimning muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Ushbu faoliyat, banklarning moliyaviy resurslarini samarali boshqarish orqali, iqtisodiyotning turli sohalariga investitsiyalar yo'naltirish imkonini beradi. Tijorat banklari, o'z mijozlaridan to'plangan omonatlar va boshqa moliyaviy resurslarni, ishlab chiqarish va xizmat ko'rsatish sohalarini rivojlantirishga sarflash orqali, iqtisodiy o'sishni ta'minlaydi. Shuningdek, banklar investitsiya qarorlarini qabul qilishda risklarni baholash va diversifikatsiya strategiyalarini qo'llash orqali, moliyaviy barqarorlikni saqlab qoladi. Ular, shuningdek, innovatsion loyihalarni moliyalashtirishda muhim rol o'ynaydi, bu esa yangi texnologiyalar va mahsulotlarning rivojlanishini rag'batlantiradi. Tijorat banklarining investitsion faoliyati, iqtisodiy barqarorlik va o'sish uchun zarur bo'lgan moliyaviy infratuzilmani shakllantirishda ham o'zining ahamiyatini namoyon etadi. Bunga qo'shimcha ravishda, banklar iqtisodiy siyosatni amalga oshirishda muhim vositaga aylanishi mumkin. Tijorat banklarining investitsion faoliyati iqtisodiyotning barqaror rivojlanishi uchun muhim omil hisoblanadi. Bu faoliyat, resurslarni samarali taqsimlash, yangi ish o'rinlarini yaratish va innovatsiyalarni rag'batlantirish orqali iqtisodiy o'sishga xizmat qiladi. Shuningdek, banklar investitsiyalarni moliyalashtirish orqali sektoral diversifikatsiyani ta'minlaydi, bu esa iqtisodiyotni mustahkamlashga yordam beradi.

Tijorat banklarining investitsion faoliyatining mohiyati. Tijorat banklarining investitsion faoliyati iqtisodiy tizimda muhim rol o'ynaydi. Ushbu faoliyat, avvalo, banklarning moliyaviy resurslarini samarali boshqarish va ularni turli investitsion loyihalarga yo'naltirish orqali amalga oshiriladi. Tijorat banklari, o'z navbatida, investitsion faoliyatlarini amalga oshirishda bir qator asosiy komponentlarga ega. Ular orasida investitsiya strategiyalari, risklarni boshqarish, moliyaviy tahlil va bozorni o'rganish jarayonlari mavjud. Banklar, shuningdek, mijozlar va boshqa iqtisodiy sub'ektlar bilan hamkorlikda investitsiya imkoniyatlarini aniqlash va ularga maslahat berish orqali o'z faoliyatlarini kengaytiradi. Tijorat banklarining investitsion faoliyatining maqsadlari orasida

rentabellikni oshirish, moliyaviy barqarorlikni ta'minlash va iqtisodiy o'sish sur'atlarini tezlashtirish mavjud. Shu tariqa, tijorat banklari investitsion faoliyatlari orqali nafaqat o'z foydasini, balki iqtisodiyotning umumiy rivojlanishini ham ta'minlaydi. Tijorat banklarining investitsion faoliyati, moliyaviy resurslarni samarali boshqarish va diversifikatsiyalashga qaratilgan jarayondir. Bu faoliyat, asosan, kredit berish, aksiyalar va obligatsiyalar sotib olish, shuningdek, turli investitsion loyihalarda ishtirok etishni o'z ichiga oladi. Banklar o'z investitsion strategiyalarini ishlab chiqishda risklarni baholash va bozor tendentsiyalarini hisobga olish orqali muvaffaqiyatga erishadilar.

Investitsiya strategiyalari. Tijorat banklarining investitsiya strategiyalari iqtisodiy barqarorlikni ta'minlash va foyda olishga qaratilgan bo'lib, ular turli xil yo'nalishlarga ega. Banklar investitsiyalarning diversifikatsiyasi orqali risklarni kamaytirishga harakat qiladilar, bu esa ularning portfelini kengaytirish imkonini beradi. Ular ko'pincha davlat obligatsiyalari, korporativ aksiyalar va boshqa moliyaviy instrumentlarga investitsiya qilishadi. Shuningdek, banklar yangi texnologiyalar va innovatsion loyihalarga sarmoya kiritish orqali bozor raqobatbardoshligini oshirishga intiladi. Tijorat banklari o'z strategiyalarini shakllantirishda iqtisodiy o'zgarishlarni, siyosiy muhitni va xalqaro bozorlarni tahlil qilishni muhim deb biladilar. Ularning investitsiya usullari, odatda, an'anaviy va zamonaviy yondashuvlarni birlashtiradi, bu esa ularga moslashuvchanlik va samaradorlikni ta'minlaydi. Natijada, banklar iqtisodiy o'sishga hissa qo'shish va mijozlarga xizmat ko'rsatish sifatini yaxshilash imkoniyatiga ega bo'ladi. Tijorat banklarining investitsiya strategiyalari iqtisodiy muhitga, mijozlar talablariga va bozor sharoitlariga mos ravishda rivojlanadi. Ular ko'pincha diversifikatsiya, riskni boshqarish va innovatsion texnologiyalarni joriy etish kabi yo'nalishlarga e'tibor qaratadilar. Bu strategiyalar, shuningdek, banklarning moliyaviy barqarorligini ta'minlash va raqobatbardoshligini oshirishga xizmat qiladi. Ushbu yondashuvlar orqali banklar uzoq muddatli rentabellikni ta'minlashga intilishadi.

Risklarni boshqarish. Tijorat banklarining investitsion faoliyatida risklarni aniqlash va boshqarish usullari muhim ahamiyatga ega. Banklar, avvalo, kredit riskini, bozor riskini va operatsion riskni aniqlash orqali o'z faoliyatlarini yanada samarali boshqaradilar. Kredit riskini baholashda banklar qarz oluvchilarning moliyaviy holatini tahlil qilish va kredit tarixini o'rganish orqali potentsial yo'qotishlarni oldini olishga harakat qilishadi. Bozor riskini boshqarishda esa banklar investitsiyalarning narx o'zgarishlarini kuzatib borish va diversifikatsiya strategiyalarini amalga oshirish orqali risklarni kamaytiradilar. Operatsion risklar esa ichki jarayonlar, tizimlar va inson omillari bilan bog'liq bo'lib, ushbu risklarni kamaytirish uchun banklar zamonaviy texnologiyalarni joriy etish va xodimlarni muntazam ravishda tayyorlashga e'tibor qaratadilar. Shunday qilib, risklarni boshqarish orqali tijorat banklari o'z investitsion faoliyatlarini yanada barqaror va xavfsiz amalga oshirish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Tijorat banklarining investitsion faoliyatida risklarni aniqlash va boshqarish jarayoni juda muhimdir. Ular bozor, kredit va operatsion risklarni tahlil qilib, ularni kamaytirish uchun diversifikatsiya, sug'urta va zaxira fondlari kabi strategiyalarni qo'llaydilar.

Shuningdek, risklarni boshqarish uchun analitik vositalar va prognozlash usullaridan foydalanish, banklar uchun muvaffaqiyatli investitsion qarorlar qabul qilishda yordam beradi.

Moliyaviy barqarorlik. Tijorat banklarining investitsion faoliyati moliyaviy barqarorlikni ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Banklarning investitsion strategiyalari, mijozlarga xizmat ko'rsatishdan tortib, kapitalni oshirishgacha bo'lgan jarayonlarda moliyaviy barqarorlikni saqlab qolish uchun zaruriy shart-sharoitlarni yaratadi. Investitsion faoliyatda risklarni baholash va boshqarish, banklarning moliyaviy holatini yaxshilashga yordam beradi. Bunday faoliyat orqali banklar nafaqat o'z daromadlarini oshiradi, balki iqtisodiyotning boshqa sektorlari uchun ham barqarorlikni ta'minlaydi. Muayyan omillar, masalan, iqtisodiy barqarorlik, siyosiy muhit va global bozor sharoitlari, banklar tomonidan amalga oshiriladigan investitsion qarorlar ustida sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Shuningdek, investitsion faoliyatning muvaffaqiyati bankning ichki boshqaruv tizimiga, xususan, risklarni boshqarish va strategik rejalashtirishga bog'liqdir. Shu sababli, banklarning investitsion faoliyatini samarali boshqarish moliyaviy barqarorlikni saqlashda muhim ahamiyatga ega. Tijorat banklarining investitsion faoliyati moliyaviy barqarorlikka ta'sir etuvchi muhim omillardan biridir. Ushbu faoliyat orqali banklar nafaqat foyda olish, balki iqtisodiy o'sishni rag'batlantirish va moliyaviy tizimning barqarorligini ta'minlashga xizmat qiladi. Investitsion strategiyalarni to'g'ri tanlash, bozor sharoitlarini hisobga olish va xavflarni baholash bankning moliyaviy holatini mustahkamlashda muhim rol o'ynaydi.

Tijorat banklarining investitsion faoliyatining samaradorligini baholash. Tijorat banklarining investitsion faoliyatining samaradorligini baholashda turli usullar va ko'rsatkichlar mavjud bo'lib, ular bankning umumiy faoliyatini o'lchashda muhim ahamiyatga ega. Samaradorlikni baholash uchun asosiy ko'rsatkichlar orasida rentabellik, aktivlarning o'sishi, investitsion portfelning diversifikatsiyasi va risk darajasi kabilar kiradi. Rentabellik ko'rsatkichi bankning investitsion faoliyatidan olingan daromadni ifodalaydi, bu esa investorlar va boshqaruv uchun muhim ma'lumotdir. Aktivlarning o'sishi esa bankning o'z resurslaridan qanday samarali foydalanganini ko'rsatadi. Investitsion portfelning diversifikatsiyasi esa xavfni kamaytirish va barqaror daromad olish imkoniyatini oshirishda muhim ahamiyatga ega. Risk darajasi, o'z navbatida, bankning investitsion faoliyatining xavfini baholashda yordam beradi. Ushbu ko'rsatkichlar va ularning tahlili bankning investitsion faoliyatining samaradorligini aniqlashda muhim vosita hisoblanadi. Tijorat banklarining investitsion faoliyatining samaradorligini baholash uchun bir qator usullar mavjud. Ular orasida rentabellik, likvidlik va xavf darajasi kabi ko'rsatkichlar muhim ahamiyatga ega. Har bir ko'rsatkich bankning moliyaviy holatini, investitsion qarorlarining natijalarini va umumiy faoliyatini tahlil qilishda yordam beradi. Ushbu ko'rsatkichlar o'zaro bog'liq bo'lib, bankning investitsion faoliyatini yanada chuqurroq tushunishga imkon yaratadi.

Xalqaro tajribalar. Dunyo bo'ylab tijorat banklarining investitsion faoliyatidagi muvaffaqiyatli misollar va tajribalar, moliyaviy barqarorlik va iqtisodiy o'sish uchun muhim ahamiyatga ega. Misol uchun, Yevropaning yirik

banklari, masalan, Deutsche Bank va HSBC, o'z investitsion portfellari orqali innovatsion texnologiyalar va barqaror energiya loyihalariga katta sarmoya kiritmoqda. Bu banklar, o'z mijozlariga yuqori darajadagi xizmat ko'rsatish bilan birga, ijtimoiy mas'uliyatni ham hisobga olgan holda, ekologik barqarorlikni qo'llab-quvvatlaydi. Shuningdek, Osiyo mintaqasida, Singapur banklari, o'z investitsiyalarini raqamli transformatsiyaga yo'naltirib, fintech startaplariga sarmoya kiritish orqali yangi imkoniyatlar yaratmoqda. Amerika Qo'shma Shtatlarida esa, Goldman Sachs kabi banklar, o'z investitsion strategiyalarini diversifikatsiya qilish orqali bozorning turli sohalarida muvaffaqiyat qozonmoqda. Ushbu tajribalar, moliyaviy sektorning global rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi va investitsion faoliyatning samaradorligini oshirishga yordam beradi. Yevropada, Deutsche Bank va HSBC kabi tijorat banklari, innovatsion moliyaviy yechimlar va texnologiyalarni joriy etish orqali investitsiyalardagi muvaffaqiyatlarini oshirib bormoqda. Ular, mijozlar uchun yangi imkoniyatlar yaratish bilan birga, iqtisodiy o'sishni rag'batlantiradigan loyihalarga ham sarmoya kiritmoqda. Bunday tajribalar, global moliya tizimining barqarorligini ta'minlashda muhim ahamiyatga ega.

Kelajak istiqbollari. Tijorat banklarining investitsion faoliyati kelajakda yangi tendensiyalar va imkoniyatlarga ega bo'lishi kutilmoqda. Birinchidan, raqamli transformatsiya bank xizmatlarini yanada samarali va qulay qilishda muhim rol o'ynaydi. Sun'iy intellekt va ma'lumotlar tahlili orqali banklar mijozlar ehtiyojlarini aniqroq tushunish va shaxsiylashtirilgan xizmatlar taklif etish imkoniyatiga ega bo'ladi. Ikkinchidan, barqaror rivojlanishga sarmoya kiritish tendensiyasi kuchaymoqda, bu esa ekologik va ijtimoiy mas'uliyatli loyihalarga e'tiborni oshiradi. Yana bir muhim yo'nalish - fintech kompaniyalari bilan hamkorlik, bu tijorat banklariga innovatsion xizmatlarni taklif etish va raqobatbardoshligini oshirish imkonini beradi. Shuningdek, xalqaro bozorlar bilan integratsiya jarayoni banklarning investitsion strategiyalarini kengaytiradi. Bunday o'zgarishlar tijorat banklarining investitsion faoliyatini yanada diversifikatsiyalash va yangi imkoniyatlardan foydalangan holda yanada mustahkamlashga olib kelishi mumkin. Tijorat banklarining investitsion faoliyatining kelajagi yangi texnologiyalar va raqamli transformatsiya bilan belgilanadi. Fintech kompaniyalari bilan hamkorlik, ma'lumotlar tahlili va sun'iy intellektdan foydalanish investitsion jarayonlarni optimallashtirishga yordam beradi. Shuningdek, barqarorlik va ijtimoiy mas'uliyatga e'tibor qaratish banklarning strategik rejalashtirishida muhim o'rin egallaydi, bu esa yangi tendensiyalar va imkoniyatlarni keltirib chiqaradi.

Xulosa. Maqolada tijorat banklarining investitsion faoliyatining ahamiyati va uning iqtisodiy rivojlanishga ta'siri muhim jihatlari bilan ko'rib chiqildi. Tijorat banklari, o'zlarining investitsion strategiyalari orqali, iqtisodiyotning turli sohalariga kapital ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Ular nafaqat tadbirkorlik faoliyatini qo'llab-quvvatlaydi, balki innovatsiyalarni rivojlantirish va yangi texnologiyalarni joriy etishda ham ishtirok etadi. Banklarning investitsion faoliyati, shuningdek, moliyaviy barqarorlikni ta'minlash va iqtisodiy o'sishni rag'batlantirish uchun zarurdir. Bunga qo'shimcha ravishda, banklar o'z

investitsiyalarini ijtimoiy mas'uliyat va barqaror rivojlanish tamoyillariga muvofiq olib borishi, ularning ijtimoiy obro'sini oshiradi va mijozlar bilan ishonchli munosabatlarni rivojlantiradi. Shunday qilib, tijorat banklarining investitsion faoliyati nafaqat iqtisodiy, balki ijtimoiy jihatdan ham muhim ahamiyatga ega. Maqolada tijorat banklarining investitsion faoliyatining ahamiyati chuqur tahlil qilindi. Banklar iqtisodiy o'sishni ta'minlash, yangi ish o'rinlarini yaratish va ijtimoiy mas'uliyatni oshirish orqali jamiyatga katta hissa qo'shadi. Ularning investitsiyalari, shuningdek, barqaror rivojlanish va ijtimoiy farovonlikni ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Shunday qilib, tijorat banklarining faoliyati nafaqat moliyaviy barqarorlik, balki ijtimoiy taraqqiyot uchun ham zarurdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati:

1. Abdullayev, A. (2020). Tijorat banklari va ularning investitsiya faoliyati. Tashkent: O'zbekiston iqtisodiyoti.

2. Karimov, B. (2019). Investitsiyalarni boshqarish: nazariy va amaliy jihatlar. Tashkent: Iqtisodiyot va bank ishi.

3. Murodov, D. (2021). Tijorat banklarining moliyaviy barqarorligi. Tashkent: O'zbekiston moliya instituti.

4. Usmonov, E. (2018). Risklarni boshqarish nazariyasi. Tashkent: O'zbekiston davlat universiteti.

5. Rahimov, F. (2022). Xalqaro bank tajribasi va investitsiya strategiyalari. Tashkent: Moliya va kredit.

6. Qodirov, S. (2023). Tijorat banklari: nazariy va amaliy muammolar. Tashkent: Iqtisodiy tadqiqotlar instituti.

ОРГАНИЗАЦИЯ СЕРВИСА ПРЕДОСТАВЛЕНИЯ КРЕДИТОВ КЛИЕНТАМ В КОММЕРЧЕСКИХ БАНКАХ

Усмонова Шахина Мамадиёровна
студентка 4 курса СамИЭС
Махсудов Ориф Шакирович
Научный руководитель: старший преподаватель СамИЭС

Annotatsiya. *Ushbu maqolada tijorat banklarida mijozlarga kredit berish xizmatini tashkil etish masalalari ko‘rib chiqiladi. Kreditlash jarayonining asosiy bosqichlari, mijozlarning kreditga layoqatliligini baholash, risklarni boshqarish va xizmat sifatini oshirish omillari tahlil etiladi. Shuningdek, zamonaviy bank xizmatlarida innovatsion texnologiyalarning o‘rni yoritiladi.*

Kalit so‘zlar: *kredit, tijorat banki, kreditlash jarayoni, risklarni boshqarish, mijoz, bank xizmati, kreditga layoqatlilik*

Аннотация. *В данной статье рассматриваются вопросы организации сервиса предоставления кредитов клиентам в коммерческих банках. Анализируются основные этапы кредитного процесса, оценка кредитоспособности клиентов, управление рисками и повышение качества обслуживания. Также освещается роль современных инновационных технологий в банковской сфере.*

Ключевые слова: *кредит, коммерческий банк, кредитный процесс, управление рисками, клиент, банковские услуги, кредитоспособность*

Annotation. *This article examines the organization of credit services provided to clients in commercial banks. It analyzes the main stages of the lending process, assessment of clients' creditworthiness, risk management, and ways to improve service quality. The role of modern innovative technologies in the banking sector is also highlighted.*

Keywords: *credit, commercial bank, lending process, risk management, client, banking services, creditworthiness.*

В современных условиях развития рыночной экономики банковская система занимает одно из ключевых мест в обеспечении устойчивого экономического роста. Коммерческие банки выступают важнейшими финансовыми посредниками, обеспечивая перераспределение денежных ресурсов между различными секторами экономики. Одним из основных направлений их деятельности является предоставление кредитов клиентам. Организация эффективного сервиса кредитования играет важную роль в повышении конкурентоспособности банка и уровня доверия со стороны клиентов. Качественно организованный процесс кредитования позволяет не только удовлетворять потребности заемщиков в финансовых ресурсах, но и минимизировать кредитные риски, обеспечивая стабильность банковской деятельности. В условиях цифровизации экономики и усиления конкуренции на финансовом рынке особое значение приобретает внедрение современных технологий в процесс кредитования. Это способствует ускорению обслуживания клиентов, повышению прозрачности операций и улучшению качества принимаемых решений. Таким образом, исследование организации сервиса предоставления кредитов в коммерческих банках является актуальным и значимым, так как позволяет выявить основные направления совершенствования банковской деятельности и повышения эффективности кредитных операций.

Организация сервиса предоставления кредитов клиентам в коммерческих банках представляет собой сложный и многоэтапный процесс, включающий в себя совокупность организационных, экономических и технологических мероприятий. Эффективность данного процесса во многом определяет финансовую устойчивость банка, уровень его конкурентоспособности и степень доверия со стороны клиентов. Прежде всего, кредитный процесс начинается с этапа привлечения клиентов. На данном этапе банк разрабатывает различные кредитные продукты, ориентированные на разные категории заемщиков: физические лица, малый и средний бизнес, крупные корпоративные клиенты. Важную роль играет маркетинговая политика банка, которая включает рекламу, продвижение услуг и формирование положительного имиджа. Современные банки активно используют цифровые каналы — мобильные приложения, интернет-банкинг, социальные сети — для привлечения и удержания клиентов. Следующим важным этапом является первичное

консультирование клиента. Сотрудники банка должны предоставить полную и достоверную информацию о кредитных условиях: процентных ставках, сроках, комиссиях, требованиях к заемщику. Качество консультации напрямую влияет на решение клиента о получении кредита, поэтому важным аспектом является профессионализм и компетентность банковских работников. После подачи заявки начинается процесс анализа кредитоспособности клиента. Это один из ключевых этапов, от которого зависит принятие решения о выдаче кредита. Банк проводит комплексную оценку заемщика, включая анализ его доходов, финансового состояния, кредитной истории и платежеспособности. Для юридических лиц дополнительно оцениваются бухгалтерская отчетность, рентабельность бизнеса, ликвидность активов и деловая репутация. В современных условиях банки широко применяют скоринговые системы, основанные на автоматизированной обработке данных. Такие системы позволяют значительно сократить время рассмотрения заявки и снизить влияние человеческого фактора. Однако, несмотря на автоматизацию, окончательное решение зачастую принимается кредитным комитетом банка. Особое внимание в процессе кредитования уделяется управлению рисками. Кредитный риск является одним из наиболее значимых для банковской деятельности, поскольку связан с возможностью невозврата заемных средств. Для его минимизации банки используют различные методы: диверсификацию кредитного портфеля, установление лимитов, страхование кредитов, а также требование залогового обеспечения. Залог играет важную роль в системе кредитования. В качестве обеспечения могут выступать недвижимость, транспортные средства, ценные бумаги и другие активы. Наличие надежного залога снижает риск банка и повышает вероятность одобрения кредита. Кроме того, широко применяется поручительство третьих лиц как дополнительная гарантия возврата средств. После одобрения заявки осуществляется оформление кредитного договора. Данный документ содержит все основные условия сделки: сумму кредита, процентную ставку, график погашения, права и обязанности сторон. Важно, чтобы условия договора были прозрачными и понятными для клиента, что способствует снижению возможных конфликтных ситуаций в будущем. Следующий этап — выдача кредита и последующее сопровождение клиента. Банк контролирует своевременность платежей, информирует клиента о задолженности, а при необходимости предлагает реструктуризацию долга. Эффективная система сопровождения позволяет поддерживать долгосрочные отношения с клиентами и снижать уровень просроченной задолженности. В условиях цифровизации особую значимость приобретает внедрение инновационных технологий в процесс кредитования. Онлайн-заявки, дистанционная идентификация клиентов, использование искусственного интеллекта и больших данных значительно упрощают и ускоряют процесс предоставления кредитов. Это повышает удобство для клиентов и снижает операционные издержки банка. Кроме того, важным аспектом является повышение качества сервиса. Банки

стремятся обеспечить индивидуальный подход к каждому клиенту, учитывать его потребности и финансовые возможности. Внедрение стандартов обслуживания, обучение персонала и развитие клиентского сервиса способствуют повышению удовлетворенности клиентов. Таким образом, организация сервиса кредитования в коммерческих банках требует комплексного подхода, включающего эффективное управление процессами, использование современных технологий и ориентацию на потребности клиентов. Только при соблюдении всех этих условий банк может обеспечить устойчивое развитие и занять прочные позиции на финансовом рынке.

В процессе организации сервиса предоставления кредитов клиентам в коммерческих банках существует ряд актуальных проблем, которые оказывают влияние на эффективность кредитной деятельности и уровень обслуживания клиентов. Одной из основных проблем является высокий уровень кредитного риска. Нередко банки сталкиваются с ситуацией невозврата кредитов, что приводит к увеличению доли проблемных активов. Причинами этого могут быть недостаточный анализ кредитоспособности заемщиков, нестабильное финансовое положение клиентов и внешние экономические факторы. Еще одной важной проблемой является длительность рассмотрения кредитных заявок. В некоторых банках процесс одобрения кредита занимает значительное время, что снижает удовлетворенность клиентов и приводит к их уходу к конкурентам. Это связано с недостаточной автоматизацией процессов и бюрократическими процедурами. Также следует отметить проблему недостаточного уровня клиентского сервиса. Не всегда сотрудники банка обладают необходимыми навыками коммуникации и профессиональной подготовки, что негативно сказывается на качестве обслуживания и доверии клиентов. В условиях цифровизации возникает проблема недостаточного внедрения современных технологий. Некоторые банки отстают в использовании онлайн-сервисов, что ограничивает их возможности в привлечении новых клиентов и повышении эффективности работы. Для решения указанных проблем необходимо внедрение комплекса мер. Прежде всего, следует совершенствовать систему оценки кредитоспособности клиентов. Использование современных скоринговых моделей, анализа больших данных и искусственного интеллекта позволит повысить точность оценки и снизить кредитные риски. С целью сокращения времени рассмотрения заявок необходимо автоматизировать кредитный процесс. Внедрение цифровых платформ, онлайн-заявок и электронного документооборота позволит ускорить принятие решений и повысить удобство для клиентов. Важным направлением является повышение квалификации персонала. Регулярное обучение сотрудников, развитие их профессиональных и коммуникативных навыков способствует улучшению качества обслуживания и формированию положительного имиджа банка. Кроме того, банкам следует активно внедрять инновационные технологии. Развитие мобильного банкинга, дистанционной идентификации клиентов и цифровых

сервисов позволяет повысить доступность кредитных услуг и снизить операционные затраты. Также рекомендуется усилить работу по управлению рисками. Это включает диверсификацию кредитного портфеля, страхование кредитов и более строгий контроль за возвратом заемных средств. Таким образом, решение существующих проблем в организации сервиса кредитования требует комплексного подхода, включающего технологические, организационные и кадровые меры. Реализация предложенных направлений позволит повысить эффективность деятельности коммерческих банков и улучшить качество предоставляемых услуг.

В результате проведенного исследования можно сделать вывод о том, что организация сервиса предоставления кредитов клиентам в коммерческих банках является важнейшим направлением их деятельности. Эффективно выстроенный кредитный процесс способствует не только удовлетворению финансовых потребностей клиентов, но и обеспечивает устойчивость и прибыльность банковской системы в целом. В ходе анализа было установлено, что ключевыми элементами кредитного сервиса являются оценка кредитоспособности заемщиков, управление рисками, качество обслуживания и внедрение современных технологий. Особую значимость приобретает цифровизация банковских услуг, позволяющая повысить оперативность, доступность и прозрачность кредитных операций. Вместе с тем выявлены определенные проблемы, такие как высокий уровень кредитных рисков, недостаточная автоматизация процессов и необходимость повышения квалификации персонала. Для их решения требуется комплексный подход, включающий совершенствование скоринговых систем, внедрение инновационных технологий и развитие клиентского сервиса. Таким образом, дальнейшее развитие системы кредитования в коммерческих банках должно быть направлено на повышение эффективности управления, снижение рисков и улучшение качества обслуживания клиентов. Реализация этих задач позволит банкам укрепить свои позиции на финансовом рынке и обеспечить долгосрочное развитие в условиях современной экономики.

Список использованной литературы

1. Постановление Президента Республики Узбекистан № ПП-5087 «О дополнительных мерах по совершенствованию системы поддержки предпринимательства, дальнейшему улучшению делового климата» от 21.04.2021

2. Постановление Президента Республики Узбекистан № ПП-306 «О мерах финансовой и институциональной поддержки развития малого бизнеса» от 14.09.2023

3. Постановление Президента Республики Узбекистан № ПП-366 «О дополнительных мерах по широкому вовлечению населения в малый и средний бизнес» от 15.11.2023

4. Передера Ж. С., Гриценко Т. С., Теряева А. С., Система кредитования малого и среднего бизнеса в России: понятие, инструменты, участники и их роли // Вестник евразийской науки. 2019. № 1.;

5. Синки Дж. Финансовый менеджмент в коммерческом банке и и в индустрии финансовых услуг. Пер. с англ. – М.: Альпина Паблишер, 2017. – С. 590-591;

6. Ван Хорн, Дж.К. Основы финансового менеджмента / Дж.К. Ван Хорн, Дж.М. Вахович (мл.); [перевод с английского Э.В. Кондуковой]. – М: Вильямс, 2001. – 988 с.;

7. Томпсон, А.А. Стратегический менеджмент: концепции и ситуации для анализа / А.А. Томпсон, А.Дж. Стрикленд III; [перевод с английского А.Р. Ганиевой и др.]. – 12-е издание. – М.: Вильямс, 2013. – 924 с.;

8. Mahomadrizoevna K. A. The importance of bank lending in the development sphere of tourist services //World Economics and Finance Bulletin. – 2022. – Т. 7. – С. 11-17.

9. Худойбердиева М. М., Каримова А. М. Кредитная поддержка малого и среднего бизнеса в республике узбекистане и факторы, препятствующие его развитию //SCHOLAR. – 2023. – Т. 1. – №. 12. – С. 16-25.

10. Abdiholikov A. B., Kholmirzaev E. B. Development of entrepreneurship in the tourism sector of the republic of uzbekistan //лучшая исследовательская работа 2022. – 2022. – С. 33-38.

11. https://api.siat.stat.uz. Национальный комитет республики Узбекистан по статистике.

12. Статистический бюллетеня Центрального банка Республики Узбекистан за 2024 год. https://cbu.uz/ru/statistics/buleten/2156648/ табл. 5.3.11

TIJORAT BANKLARI BOZOR KAPITALLASHUVI ORTIB BORISHI AHAMIYATLI JIHATLARI

Dilshod Ubaydullayev
O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki
Qashqadaryo viloyati bosh boshqarmasi boshlig‘i, PhD

Har qanday tijorat bank bozor kapitallashuvining oshib borishi keskin global raqobat sharoitida arzon kapital jalb qilishga xizmat qiladi. Buning uchun bank investitsion jozibadorligi yuqori bo‘lishi talab etiladi. Investitsion jozibadorlik esa investorlar va boshqa manfaatdor tomonlar bilan o‘zaro manfaatli moliyaviy munosabatlarning doimiyligiga bevosita bog‘liq.

2026 yil 27 mart holatiga dunyodagi Top-674 ta tijorat bankining bozor kapitallashuvi 12,832 trillion AQSh dollarini tashkil etadi. Bunda AQSh, Xitoy, Birlashgan Qirollik, Kanada, Avstraliya, Yaponiya, Ispaniya va Hindiston tijorat banklari banklari yetakchilik qilmoqda. Ta’kidlash lozimki, xorijiy davlatlarda tijorat banklari kapitallashuvining yuqoriligi iqtisodiy va ijtimoiy ravnaq topishda ham muhim ahamiyat kasb etmoqda. Chunki arzon moliyaviy resurslar jalb

qilinishi tijorat banklari tomonidan ham iqtisodiyotni va turli loyihalarni arzon moliyalashtirishga asosdir. Bu esa global raqobatda ustunlikni muntazam ravishda ta’minlashda muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Xorijiy tijorat banklarining bozor kapitallashuvi yuqori bo‘lishi ularning moliyaviy barqarorligi, investorlar ishonchi va xalqaro moliya bozoridagi raqobatbardoshligini ifodalovchi muhim mezon hisoblanadi. Jahonning yetakchi banklari — JPMorgan Chase, ICBC, China Construction Bank va Bank of America kabi moliya institutlarining kapitallashuvi yuz milliardlab dollarlarga yetishi ularning aktivlari sifati, daromadlilik darajasi va bozordagi nufuzi yuqori ekanini ko‘rsatadi. 2026 yil holatiga ko‘ra, JPMorgan Chase dunyodagi eng yirik bank sifatida 760 mlrd dollardan ortiq bozor qiymatiga ega.

Bozor kapitallashuvining yuqoriligi, avvalo, bankning qo‘shimcha moliyaviy resurslarni arzon va tez jalb qilish imkoniyatini kengaytiradi. Yirik kapitallashgan banklar aksiyalar chiqarish orqali xalqaro investorlardan katta hajmda investitsiya jalb qila oladi, bu esa ularning kreditlash imkoniyatlarini va innovatsion loyihalarni moliyalashtirish salohiyatini oshiradi. Ikkinchidan, bozor kapitallashuvi yuqori bo‘lgan banklarda risklarni boshqarish tizimi mukammalroq bo‘ladi. Investorlar bunday banklarni xavfsiz aktiv sifatida qabul qiladi, natijada ular aksiyalariga talab barqaror saqlanadi. Masalan, Xitoyning yirik davlat banklari 2025 yil IV choragida kapitallashuvini yanada oshirib, Osiyo-Tinch okeani mintaqasida ustunlikni saqlab qoldi.

Uchinchidan, yuqori kapitallashuv bankning strategik o‘sishini ta’minlaydi. Bunday banklar qo‘shib olish (M&A), raqamli transformatsiya, sun’iy intellekt, fintex va xalqaro filiallar tarmog‘ini kengaytirish orqali bozor ulushini oshiradi. Masalan, Santander o‘zining yuqori bozor qiymati asosida xalqaro sotib olish operatsiyalarini amalga oshirmoqda.

Xorijiy tijorat banklari bozor kapitallashuvining yuqori bo‘lishi ularning moliyaviy qudrati, investitsion jozibadorligi, raqobat ustunligi va uzoq muddatli barqaror rivojlanishining muhim ko‘rsatkichi hisoblanadi. Ushbu tajriba O‘zbekiston tijorat banklari uchun ham kapital bozorini rivojlantirish va aksiyadorlik qiymatini oshirishda muhim namuna bo‘lib xizmat qiladi. Ular tajribasini o‘rganish O‘zbekiston banklari uchun ham muhimdir.

Bozor kapitallashuvi tahlillariga ko‘ra 2026 yil 27 mart yakunlari shuni ko‘rsatadiki, Top-20 ta xorijiy tijorat banklari AQSh, Xitoy, Birlashgan Qirollik, Kanada, Avstraliya, Yaponiya, Ispaniya va Hindiston banklari ekanligiga guvoh bo‘lish mumkin. Bozor kapitallashuvi nuqtai nazaridan Top-20 ta xorijiy tijorat banklarining 7 nafari AQSh, 5 nafari Xitoy tijorat banklari ekanligi e’tiborimizni tortadi. Bu jihat so‘nggi yillarda global iqtisodiyotda eng yirik iqtisodiyotlar ham aynan AQSh va Xitoy iqtisodiyoti ekanligiga banklar ham o‘z hissasini qo‘shib kelayotganligidan dalolat beradi.

Xitoy sanoat va savdo banki (ICBC) bozor kapitallashuvi qariyb 375 milliard AQSh dollarini tashkil etgani holda JPMorgan Chase bankidan keyin ikkinchi o‘rinda qayd etilgan. Vaholanki mazkur bankning bozor kapitalllashuvi 2007 yil 31 oktyabrda deyarli 530 milliard AQSh dollariga, 2018 yil 31 yanvarda esa 574

milliard AQSh dollaridan oshgan[87]. Shundan so‘ng bozor kapitallashuvi umumiy fonda pasayish tendensiyasiga ega bo‘lgan holda 2022 yil 1 noyabrda 188 milliard AQSh dollariga pasayib, keyingi davrda umumiy tendensiyada o‘sish kuzatilganligiga guvoh bo‘lish mumkin. Mazkur holatga global raqobatning kuchayishi, global pandemiya va uning oqibatlari, 2022 yil boshidan buyon davom etib kelayotgan dunyodagi siyosiy vaziyat o‘z salbiy ta’sirini ko‘rsatganligini ta’kidlash lozim.

Yana bir yirik banklardan biri Xitoy qurilish banki bozor kapitallashuvi 2026 yil mart oyida 360 milliard AQSh dollarini tashkil etgan. Bu ko‘rsatkich 2007 yildan buyon eng yuqori ko‘rsatkichdir[88]. Bunga asosiy sabab tijorat banki sof foydasining muntazam ravishda oshib borayotganligi va 2025 yil yakunlariga ko‘ra 52 milliard AQSh dollaridan oshganligidir. Qolaversa bank rivojlanish strategiyasidagi loyihalar investorlar tomonidan jozibali baholangani bois ham aksiyalarga bo‘lgan talab ortishi o‘z-o‘zidan bozor kapitallashuv hajmining oshishiga sabab bo‘lgan.

Umuman olganda bozor kapitallashuvi bo‘yicha Top-20 ta xorijiy tijorat bankidan o‘rin olgan Xitoy sanoat va savdo banki, Xitoy qurilish banki, Xitoy banki, Xitoy agrobanki, Xitoy tijoratchilar banki misolida ta’kidlash mumkinki, so‘nggi yillardagi bozor kapitallashuvi muntazam o‘sib borishi investitsion muhitga va tijorat banklari istiqboliga investorlarning ishonchi yuqoriligini ko‘rsatadi. Shuningdek 2007 yildan boshlab muntazam dividendlarga o‘tilganligi va davom etttirib kelinayotganligi ham investitsion strategiyalarning jozibadorligini oshirgan.

Xorijiy tijorat banklari bozor kapitallashuvining yuqori darajasi arzon va uzoq muddatli kapital jalb qilishning institutsional asosini yaratadi. Tahlillar ko‘rsatishicha, yuqori kapitallashuvga ega banklar xalqaro moliya bozorlarida aksiya va boshqa kapital instrumentlari orqali resurslarni nisbatan past qiymatda jalb qilish imkoniyatiga ega bo‘ladi.

Bozor kapitallashuvi bankning investitsion jozibadorligi, korporativ boshqaruv sifati va investorlar ishonchining integral ko‘rsatkichi hisoblanadi. Top xorijiy banklar misolida aktivlar sifati, yuqori dividend siyosati, sof foyda o‘sishi va strategik loyihalarning jozibadorligi aksiyalarga talabni oshirib, bozor qiymatining uzluksiz o‘sishini ta’minlagan. Bu esa bozor kapitallashuvi va korporativ samaradorlik o‘rtasida bevosita bog‘liqlik mavjudligini ko‘rsatadi.

AQSh va Xitoy tijorat banklarining global kapitallashuvda ustunligi mazkur davlatlar iqtisodiy qudratining moliyaviy sektor orqali mustahkamlanayotganligini anglatadi. Top-20 banklar tarkibida AQShning 7 ta va Xitoyning 5 ta bankining mavjudligi mazkur mamlakatlarda moliyaviy institutlar iqtisodiy o‘sish, investitsion faollik va xalqaro kapital harakatlarining asosiy drayveri sifatida faol ishtirok etayotganini tasdiqlaydi.

Xorijiy banklar tajribasi O‘zbekiston tijorat banklari uchun kapital bozorini rivojlantirish va aksiyadorlik qiymatini oshirishda muhim metodologik asos bo‘lib

[87] https://companiesmarketcap.com/icbc/marketcap/
[88] https://companiesmarketcap.com/china-construction-bank/marketcap/

xizmat qiladi. Ayniqsa, muntazam dividend siyosati, shaffof korporativ boshqaruv, raqamli transformatsiya, strategik o‘sish loyihalari va investorlar bilan barqaror moliyaviy munosabatlar milliy tijorat banklarida bozor kapitallashuvini oshirishning asosiy omillari sifatida qo‘llanilishi mumkin.

THE BANK'S LOAN PORTFOLIO AND METHODS OF ITS OPTIMIZATION

Rita Baltere
Docent of Department of Law, Management and Economics of Daugavpils University, rita.baltere@du.lv.
Sharipova Nigina Djurakulovna,
Lecturer at the Samarkand Institute of Economics and Service

Annotatsiya. *Kredit portfeli tijorat bankining asosiy aktivlar tarkibini tashkil etadi va uning rentabelligi, likvidligi hamda umumiy moliyaviy barqarorligini belgilashda hal qiluvchi rol o‘ynaydi. Kredit portfelini samarali boshqarish va optimallashtirish banklarga kredit xavfini minimallashtirish, aktivlar sifatini yaxshilash va uzoq muddatli barqaror o‘sishni ta'minlash imkonini beradi. Ushbu maqolada bankning kredit portfeli tushunchasi, tuzilishi va xususiyatlariga keng qamrovli tahlil berilgan, uning sifatiga ta'sir qiluvchi asosiy omillar ko‘rib chiqilgan va kredit portfelini optimallashtirishning zamonaviy usullari va vositalari o‘rganilgan. Maxsus e'tibor risklarni diversifikatsiyalash, kredit xavfini baholash, normativ talablar va kredit portfeli samaradorligini oshirishda raqamli texnologiyalarning roliga qaratilgan.*

Kalit so'zlar: *portfelni boshqarish, moliyaviy ishonchlilik, keng qamrovli yondashuv, iqtisodiy sharoitlar, kredit vositalari, monitoring.*

Аннотация. *Кредитный портфель представляет собой ключевую структуру активов коммерческого банка и играет решающую роль в определении его прибыльности, ликвидности и общей финансовой стабильности. Эффективное управление и оптимизация кредитного портфеля позволяют банкам минимизировать кредитный риск, улучшать качество активов и обеспечивать устойчивый долгосрочный рост. В данной статье представлен всесторонний анализ концепции, структуры и характеристик кредитного портфеля банка, рассмотрены ключевые факторы, влияющие на его качество, и изучены современные методы и инструменты оптимизации кредитного портфеля. Особое внимание уделено диверсификации рисков, оценке кредитного риска, нормативным требованиям и роли цифровых технологий в повышении эффективности управления кредитным портфелем.*

Ключевые слова: *управление портфелем, финансовая надежность, комплексный подход, экономические условия, кредитные средства, мониторинг.*

Abstract. *The loan portfolio represents the core asset structure of a commercial bank and plays a decisive role in determining its profitability, liquidity, and overall financial stability. Effective management and optimization of the loan portfolio enable banks to minimize credit risk, improve asset quality, and ensure sustainable long-term growth. This article provides a comprehensive analysis of the concept, structure, and characteristics of a bank's loan portfolio, examines the key factors affecting its quality, and explores modern methods and tools for loan portfolio optimization. Special emphasis is placed on risk diversification, credit risk assessment, regulatory requirements, and the role of digital technologies in enhancing loan portfolio efficiency.*

Keywords: *portfolio management, financial reliability, comprehensive approach, economic conditions, credit facilities, monitoring.*

In the modern financial system, commercial banks serve as the primary intermediaries between savers and borrowers. Lending activities constitute the main source of income for banks, making the loan portfolio the most significant component of their assets. The effectiveness of a bank's operations largely depends on how well its loan portfolio is formed, managed, and optimized.In recent years, increased competition, economic uncertainty, and stricter regulatory requirements have made loan portfolio management more complex. Poorly structured loan portfolios can lead to rising non-performing loans, liquidity shortages, and financial instability. Therefore, optimizing the loan portfolio has become a strategic priority for commercial banks aiming to balance profitability and risk. Bank credit is one of the main sources of spending on productivity and economic services. However, because of the limitations in its amount, accurate planning is essential to optimize its allocation to applicants. This study aims to provide a suitable model to help managers and bank officials achieve the best allocation of credits to applicants in different sections by considering economic conditions according to the limitations of the banking system. The point that it is quite very complex to create a deposit-and-loan portfolio. In the contemporary financial market context, they are obliged to take into account the volatile nature of either external or internal environments. The main task of managing the efficiency of a bank is the task of optimizing the banking portfolio. For the purposes of this work, it is important to distinguish the concepts of "financial reliability" and "financial stability" of a banking organization (Zavyalova et al., 2017). In the authors' opinion, "financial reliability" characterizes the bank's ability to cover all current liabilities to customers (individuals and legal entities) at the expense of its own funds and reserves, without violating liquid liabilities.

A bank's loan portfolio is defined as the total volume of loans and credit facilities extended to borrowers at a given point in time. It reflects the bank's credit policy, risk appetite, and strategic objectives. The loan portfolio is not merely a collection of loans; rather, it is a dynamic system that requires continuous analysis and adjustment. From an economic perspective, the loan portfolio serves as a tool for reallocating financial resources within the economy. By directing funds to productive sectors, banks contribute to economic growth, employment, and investment activity.

The loan portfolio can be classified according to various criteria, which helps banks assess risk concentration and performance:

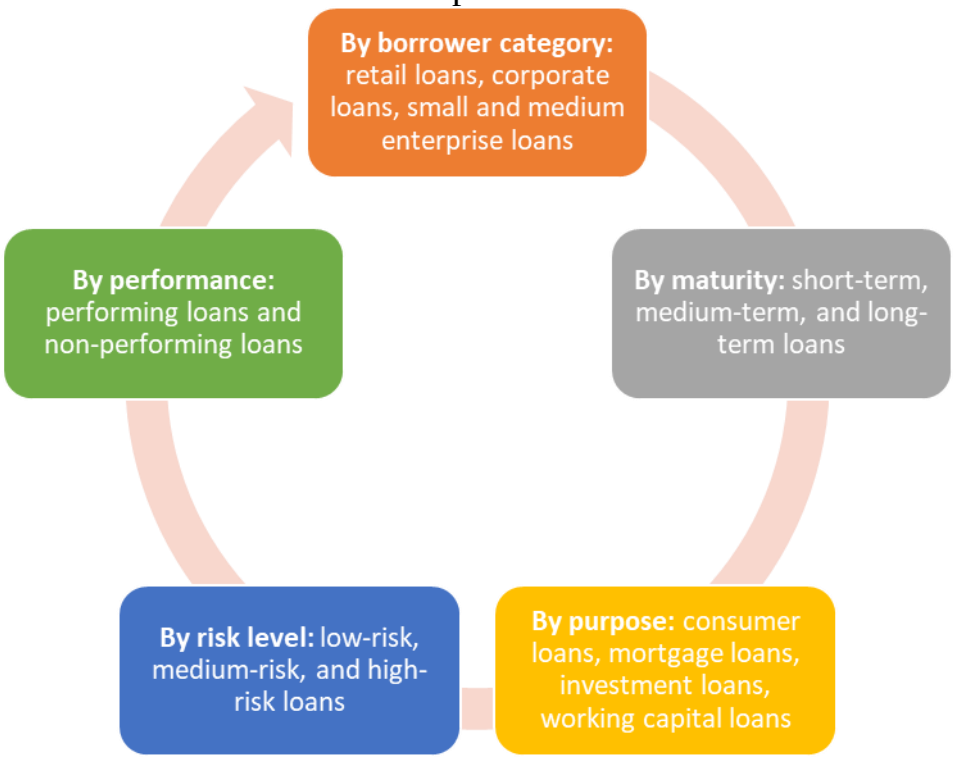

Picture 1. Balanced loan portfolio

A balanced loan portfolio requires an optimal combination of these categories to ensure stable returns and controlled risk exposure. Loan portfolio management is a continuous process aimed at achieving the bank's financial and strategic goals. Effective management allows banks to:

- Maximize interest income
- Maintain sufficient liquidity
- Reduce credit and concentration risks
- Comply with prudential regulations
- Enhance capital adequacy and solvency

Without proper management, even a large loan portfolio may become a source of financial vulnerability.

Loan portfolio quality is influenced by a wide range of internal and external factors. Internal factors include the bank's credit policy, lending standards, risk management framework, and staff expertise. External factors involve macroeconomic conditions such as economic growth, inflation, unemployment, and interest rate volatility. Economic downturns often lead to reduced borrower repayment capacity, resulting in higher default rates. Therefore, banks must adopt a proactive approach to loan portfolio monitoring and adjustment.

The modeling of the second variant of the portfolio structure is based on the branch financial stability indicators, namely indicators of financial independence. The analysis of financial independence enables banks to assess the dependence of the branch on the loans. Thus, the financial stability indicators can be a characteristic of branch risks, based on which the overdue indebtedness, the quality of the loan portfolio can be predicted. Accordingly, the financial

sustainability indicators can be used as an input data for modeling the structure of loan portfolio. The results of the calculation of sectorial indicators of financial independence and modeling the structure of loan portfolio by Monte Carlo method simulation are shown in Table2. In columns 3-8 there are results of the authors' calculations of the coefficients of financial autonomy for branches shown in column 1, according to the State Statistics Committee of Russia. In column 2 there is a structure of the loan portfolio obtained by Monte Carlo method based on industry performance ratios of the autonomy. The industries with the highest level of the financial independence are as follows: mining, production and distribution of electricity, gas and water, other utilities and social services. From the perspective of lenders the higher rates of financial independence mean the low risk of losses of the given loans. Accordingly, industries with high financial autonomy have increased the proportion of the loan portfolio. Industries with a minimum share: the construction branch, fisheries, aquaculture, education have reduced rates of financial independence.

Credit risk is the most significant risk associated with loan portfolios. It arises when borrowers fail to meet their contractual obligations. High credit risk can negatively affect a bank's profitability and capital position. Managing credit risk requires a comprehensive approach that includes borrower assessment, loan pricing, collateral management, and continuous monitoring. Diversification is a fundamental method of reducing credit risk. By distributing loans across different economic sectors, geographic regions, and borrower types, banks can minimize the impact of individual defaults on the overall portfolio. Advanced credit scoring models enable banks to evaluate borrower creditworthiness more accurately. These models use financial ratios, income stability, repayment history, and behavioral data to estimate default probabilities. Stress testing allows banks to assess how their loan portfolios would perform under adverse economic scenarios. This helps identify vulnerabilities and develop contingency plans. Continuous monitoring of loan performance helps banks detect early signs of financial distress. Early warning indicators include delayed payments, declining account activity, and deteriorating financial ratios. When borrowers experience financial difficulties, restructuring measures such as extending loan terms or adjusting interest rates can help reduce losses and improve recovery rates. Adequate loan loss provisions and capital buffers are essential for absorbing potential losses. Compliance with international regulatory standards, such as the Basel framework, enhances the resilience of the banking system.

Digital transformation has significantly improved loan portfolio management. Big data analytics, artificial intelligence, and automated monitoring systems enable banks to make faster and more accurate lending decisions. These technologies also enhance transparency and operational efficiency. An optimized loan portfolio supports sustainable economic development by ensuring efficient allocation of financial resources. It enhances the bank's competitiveness, strengthens financial stability, and builds trust among customers and regulators.

The bank's loan portfolio is a critical determinant of its financial performance and risk profile. Effective management and optimization of the loan

portfolio require a comprehensive approach that integrates diversification, risk assessment, monitoring, and regulatory compliance. In an increasingly complex financial environment, banks must continuously adapt their loan portfolio strategies to ensure sustainable growth and long-term stability.

Reference:

1. Mishkin, F. S. *The Economics of Money, Banking and Financial Markets*. 12th ed., Pearson, 2019.
2. Rose, P. S., & Hudgins, S. C. *Bank Management and Financial Services*. 9th ed., McGraw-Hill, 2016.
3. Saunders, A., & Cornett, M. M. *Financial Institutions Management: A Risk Management Approach*. 8th ed., McGraw-Hill, 2018.
4. Koch, T. W., & MacDonald, S. S. *Bank Management*. 8th ed., Cengage Learning, 2015.
5. Sinkey, J. F. *Commercial Bank Financial Management*. 6th ed., Pearson, 2002.
6. Basel Committee on Banking Supervision. *Principles for the Management of Credit Risk*. Bank for International Settlements, 2000.
7. Heffernan, S. *Modern Banking*. John Wiley & Sons, 2005.

MARKAZIY BANKLARNING MONETAR SIYOSATI ORQALI KAMBAG‘ALLIK VA AHOLI BANDLIGINI BOSHQARISH: MUAMMOLAR VA XALQARO TAJRIBADAN OLINGAN SABOQLAR

SamISI, “Bank-moliya xizmatlari” fakulteti
talabasi ***Abdushukur Abdusalomov***
SamISI, “Bank ishi” kafedrasi
o’qituvchisi PhD ***Abiyev Davron***

Annotatsiya. *Ushbu maqolada markaziy banklarning monetar siyosati orqali kambag‘allik va aholi bandligini boshqarish masalalari xalqaro tajriba hamda O‘zbekiston amaliyoti asosida tahlil qilinadi. Mavzuning dolzarbligi shundaki, markaziy banklar odatda narxlar barqarorligi va makroiqtisodiy muvozanat uchun javobgar institut sifatida ko‘riladi, biroq inflyatsiya, foiz stavkalari, kredit sharoitlari va iqtisodiy faollik orqali ular kambag‘allik, real ish haqi va bandlikka ham kuchli bilvosita ta’sir ko‘rsatadi. U yerda tashqi narx shoklari real ish haqini pasaytirishi, iste’mol tengsizligini kuchaytirishi va monetar siyosatning kambag‘al qatlam farovonligini yaxshilash imkoniyatini cheklashi qayd etilgan.*

Kalit so‘zlar: *Monetar siyosat, markaziy bank, kambag‘allik, bandlik, inflyatsiya, siyosat stavkasi, real ish haqi, makroiqtisodiy barqarorlik, O‘zbekiston, xalqaro tajriba.*

Kirish. Markaziy banklarning monetar siyosati odatda narxlar barqarorligi, inflyatsiya kutilmalari va moliyaviy tizim barqarorligini boshqarish vositasi sifatida talqin qilinadi. Biroq amaliyot shuni ko‘rsatadiki, foiz stavkalari, likvidlik

sharoitlari, inflyatsiya dinamikasi va valyuta kursi orqali monetar siyosat aholi farovonligiga, ayniqsa kambag‘al qatlamlar va mehnat bozoridagi zaif guruhlarga ham sezilarli ta’sir ko‘rsatadi. BISning “The distributional footprint of monetary policy” tahliliga ko‘ra, yuqori inflyatsiya va retsessiyalar tengsizlikning qisqa muddatli asosiy manbalari bo‘lib, ular ijtimoiy jihatdan zaif qatlamlarga nomutanosib zarar yetkazadi. Shu sababli markaziy banklar tengroq jamiyatga eng samarali hissa qo‘shishi uchun, avvalo, o‘z mandatini — ya’ni inflyatsiyani past ushlab turish va makro-moliyaviy beqarorlikni cheklashni — ishonchli bajarishi kerak.

Bu masala, ayniqsa, rivojlanayotgan va past daromadli mamlakatlarda yanada murakkablashadi. IMFning 2025 yilgi ishchi hujjatida tashqi narx shoklari sharoitida markaziy banklar uchun inflyatsiyani jilovlash bilan uy xo‘jaliklari daromad manbai bo‘lgan bandlikni qo‘llab-quvvatlash o‘rtasida keskin savdo-off mavjudligi ko‘rsatiladi. Hujjatga ko‘ra, bunday shoklar iste’molga asoslangan retsessiya, real ish haqining pasayishi va iste’mol tengsizligining kuchayishiga olib keladi; kambag‘al uy xo‘jaliklari boy qatlamlardan farqli o‘laroq o‘z boyligi hisobiga zarbani yumshata olmaydi. Shu nuqtai nazardan, monetar siyosat kambag‘allikni to‘g‘ridan-to‘g‘ri boshqaruvchi vosita emas, lekin u narxlar va mehnat bozori orqali kambag‘allik dinamikasini kuchli belgilaydi.

Xalqaro tajriba yana bir muhim jihatni ko‘rsatadi: monetar siyosatning ta’siri xonadonlar, firmalar va tarmoqlar bo‘yicha notekis taqsimlanadi. BISning 2025 yilgi “How can central banks take account of differences across households and firms for monetary policy?” nomli materialida xonadonlar va firmalar haqidagi kesim ma’lumotlari monetar uzatish mexanizmini yaxshiroq tushunishga yordam berishi, chunki turli agentlar bir xil monetar qarorga turlicha javob berishi qayd etilgan. Shu bilan birga, ushbu taqsimot ta’sirlari umumiy agregat ta’sirlardan odatda kichikroq bo‘lgani sababli markaziy banklar odatda umumiy inflyatsiya va iqtisodiy faollik ko‘rsatkichlariga tayangan holda qaror qabul qiladi. Bu holat monetar siyosatni kambag‘allik yoki bandlik siyosatiga bevosita aylantirmaydi, lekin markaziy banklar qaror qabul qilishda ijtimoiy guruhlar o‘rtasidagi farqlarni butunlay e’tiborsiz qoldirolmasligini anglatadi.

O‘zbekiston tajribasi ushbu savollarni ayniqsa dolzarb qiladi. Markaziy bankning 2026 yil 18 martdagi qarorida siyosat stavkasi 14 foiz darajasida saqlab qolindi. Rasmiy bayonotda oziq-ovqat narxlari tezlashuvi, yuqori iste’mol faolligi va tashqi proinflyatsion xatarlar sabab qat’iy monetar sharoitlarni saqlash zarurligi ta’kidlandi. Fevral 2026 holatiga ko‘ra yadro inflyatsiya 6,3 foizga, sarlavha inflyatsiya esa 7,3 foizga yetgan. Yanvar 2026 qarorida esa Markaziy bank monetar siyosatining asosiy yo‘nalishi 5 foizlik o‘rta muddatli maqsad, makroiqtisodiy barqarorlik va aholining xarid qobiliyatini saqlash ekani qayd etilgan. Bu juda muhim, chunki inflyatsiyani pasaytirish ayniqsa kam daromadli qatlam uchun real daromadni himoya qiladi, biroq qisqa muddatda qat’iy pul-kredit sharoitlari kredit va talab dinamikasi orqali ayrim tarmoqlardagi bandlikka bosim o‘tkazishi mumkin.

Jahon bankining 2025 yilgi Poverty and Equity Brief ma’lumotlariga ko‘ra, O‘zbekistonda kambag‘allik darajasi 2024 yilda 8,9 foizgacha tushgan. Hujjatda

bu pasayishda ish bilan ta’minlanishning kengayishi, biznes va qishloq xo‘jaligi daromadlarining o‘sishi muhim rol o‘ynagani qayd etiladi. Demak, markaziy bankning monetar siyosatini kambag‘allik va bandlik bilan bog‘liq holda baholash uchun inflyatsiya va foiz stavkasi bilan birga real ish haqi, kreditga kirish, tadbirkorlik faoliyati va mehnat bozoridagi natijalarni ham ko‘rish zarur. Shu sababli ushbu maqolaning maqsadi markaziy banklarning monetar siyosati orqali kambag‘allik va aholi bandligini boshqarish muammolarini, xalqaro tajribadan olinadigan saboqlarni hamda O‘zbekiston sharoitida bu saboqlarning qanday qo‘llanishi mumkinligini ilmiy-amaliy nuqtai nazardan tahlil qilishdan iborat.

Foydalanilgan adabiyotlar tahlili. BIS, *The distributional footprint of monetary policy* (2021). Ushbu BIS tahlili monetar siyosat va ijtimoiy tengsizlik o‘rtasidagi bog‘liqlikni tushunishda eng muhim konseptual manbalardan biridir. Hujjatning markaziy xulosasi shundan iboratki, monetar siyosat tengroq jamiyatga eng samarali hissa qo‘shishi uchun, avvalo, o‘z mandatini bajarishi kerak. BISning ta’kidlashicha, qisqa muddatli tengsizlikning ikki asosiy manbai yuqori inflyatsiya va retsessiyalardir; ularning ikkalasi ham eng avvalo ijtimoiy jihatdan zaif qatlamlarga zarar yetkazadi. Shu sababli inflyatsiyani past ushlab turish va makro-moliyaviy beqarorlikning davomiyligi hamda chastotasini kamaytirish monetar siyosatning ijtimoiy jihatdan eng katta hissasi sifatida baholanadi. Bu yondashuv markaziy banklar kambag‘allikni to‘g‘ridan-to‘g‘ri emas, balki narxlar barqarorligi va makrobarqarorlik orqali boshqaradi, degan tezisni kuchaytiradi.

Hujjatning nazariy ahamiyati shundaki, u monetar siyosatni odatda tanqid qilinadigan “foydasi boylarga, zarari kambag‘allarga” degan sodda stereotipdan chiqarib, ancha nozikroq tahlilni taklif etadi. BIS ta’kidlaydiki, yuqori inflyatsiya kambag‘al qatlamning naqd pul va depozit shaklidagi aktivlarining xarid qobiliyatini yemiradi, ishsizlik va retsessiyalar esa ular uchun daromad yo‘qotish xavfini kuchaytiradi. Shu ma’noda markaziy bank narxlar barqarorligini saqlasa, bu ayniqsa zaif qatlamning real iste’moli va ish topish imkoniyatini bilvosita himoya qiladi. Albatta, foiz stavkasi qarorlarining aktiv narxlari yoki boylik taqsimotiga ta’siri mavjud, biroq BISning umumiy xulosasiga ko‘ra, agregat barqarorlik kanali qisqa muddatli taqsimot ta’siridan muhimroqdir.

Mazkur manbaning maqola mavzusi uchun asosiy qadri shundaki, u markaziy banklarning kambag‘allik va bandlik masalalariga nisbatan “eng yaxshi ijtimoiy siyosat — ishonchli monetar siyosat” degan pozitsiyasini asoslaydi. Bu ayniqsa O‘zbekiston kabi rivojlanayotgan iqtisodiyotlar uchun dolzarb, chunki yuqori inflyatsiya sharoitida kam daromadli uy xo‘jaliklari real ish haqi pasayishi va oziq-ovqat narxlari oshishidan eng ko‘p zarar ko‘radi. Shu sababli ushbu manba maqolada monetar siyosatning ijtimoiy vazifasini narxlar barqarorligi orqali tushuntiruvchi nazariy tayanch sifatida ishlatiladi.

BIS Papers No. 157, *How can central banks take account of differences across households and firms for monetary policy* (2025). BISning 2025 yilgi ushbu materiali markaziy banklar qaror qabul qilishida xonadonlar va firmalar o‘rtasidagi farqlarni qay darajada hisobga olishi kerakligi haqidagi eng zamonaviy muhokamalardan biridir. Hujjatda kesim ma’lumotlari monetar siyosatning

taqsimot ta’sirlarini yoritishi, biroq bunday ta’sirlar odatda umumiy agregat ta’sirlardan kichikroq bo‘lgani sababli markaziy banklar qaror qabul qilishda asosan agregat ko‘rsatkichlarga tayanishi qayd etiladi. Shu bilan birga, xonadonlar va firmalar haqidagi kesim ma’lumotlari monetar uzatish mexanizmini yaxshiroq tushunishga yordam berishi, chunki iqtisodiy agentlar yuqori yoki past qarzdorlik, daromad tuzilmasi yoki aktiv portfeli sabab bir xil monetar qarorga turlicha javob berishi ta’kidlanadi.

Bu yondashuv maqola mavzusi uchun juda muhim, chunki kambag‘allik va bandlikni boshqarish nuqtai nazaridan aynan taqsimotdagi farqlar hal qiluvchi bo‘lishi mumkin. Masalan, foiz stavkasining oshishi bank omonatchisi uchun jamg‘arma rag‘batini kuchaytirishi mumkin, biroq yuqori qarzdorlikdagi uy xo‘jaligi yoki kreditga tayanadigan kichik biznes uchun u investitsiya va ish o‘rni yaratish salohiyatini pasaytirishi ehtimol. Hujjat markaziy banklardan faqat o‘rtacha inflyatsiya va o‘rtacha ishlab chiqarish ko‘rsatkichlarini emas, balki bu ko‘rsatkichlar ortida yotgan guruhlar farqini ham yaxshiroq tushunishni talab qiladi. Biroq u markaziy bank mandati kengayib, to‘g‘ridan-to‘g‘ri ijtimoiy siyosat organiga aylanishi kerak, degan xulosaga kelmaydi. Aksincha, u heterogenlik haqidagi ma’lumot monetar uzatish va qaror sifatini yaxshilashi kerakligini ilgari suradi.

Shu sababli ushbu manba maqolada muhim “xalqaro saboq” sifatida ishlatiladi: markaziy banklar kambag‘allik va bandlikka oid masalalarni o‘z mandati doirasidan tashqariga chiqmasdan ham yaxshiroq hisobga olishi mumkin, buning uchun ular uy xo‘jaliklari va firmalar bo‘yicha mikro va kesim ma’lumotlariga ko‘proq tayanishi lozim. O‘zbekiston uchun ham bu dolzarb, chunki monetar siyosatning ta’siri self-employed qatlam, kichik biznes, ayollar va qishloq aholisi uchun bir xil bo‘lmaydi.

IMF Working Paper, *External Shocks and Monetary Policy Trade-offs in Low-Income Countries* (2025). IMFning 2025 yilgi ushbu ishchi hujjati past daromadli mamlakatlarda monetar siyosatning ijtimoiy savdo-offlarini tahlil qilgani bilan alohida ahamiyatga ega. Hujjatda asosiy trade-off sifatida inflyatsiyani barqarorlashtirish bilan aholi uchun zarur subsistent tovarlarni xarid qilish imkonini beruvchi bandlik va daromadni saqlab qolish o‘rtasidagi ziddiyat ko‘rsatiladi. Mualliflar tashqi narx shoklari sharoitida iste’molga asoslangan retsessiya, real ish haqi pasayishi va iste’mol tengsizligi kuchayishini model orqali ko‘rsatadi. Ayniqsa kambag‘al uy xo‘jaliklari boy qatlamlardan farqli ravishda o‘z boyligi hisobiga zarbani yumshata olmagani sababli ularga salbiy ta’sir kuchliroq bo‘ladi.

Hujjatdagi eng muhim xulosalardan biri shuki, monetar siyosat kambag‘al qatlam farovonligini sezilarli darajada yaxshilashga har doim ham qodir emas, chunki real ish haqi va mehnat talabi bo‘yicha qarama-qarshi ta’sirlar ko‘pincha bir-birini qisman bartaraf etadi. IMF matnida markaziy bank kambag‘al uy xo‘jaliklari uchun Pareto-yaxshilovchi natijani ko‘p hollarda yaratolmasligi qayd etilgan. Yana bir muhim nuqta — keng norasmiy sektor, tor soliq bazasi va ma’muriy salohiyat pastligi fiskal tizimning eng kambag‘al qatlamga aniq nishonlangan yordam yetkazish imkoniyatini cheklaydi. Bu markaziy bank

zimmasiga haddan tashqari ijtimoiy vazifa yuklamaslik kerakligini ham anglatadi.

Mazkur manbaning maqola uchun asosiy qadri shundaki, u monetar siyosatning ijtimoiy rolini oshirib yuborish xavfiga qarshi ilmiy dalil beradi. Ya'ni markaziy bank inflyatsiya va real iqtisodiy faollik o'rtasida muvozanat izlashga majbur, biroq kambag'allikni aniq nishonlangan tarzda kamaytirish uchun fiskal, mehnat bozori va ijtimoiy himoya siyosatlari bilan uyg'unlik zarur. Bu O'zbekiston va boshqa rivojlanayotgan mamlakatlar uchun juda muhim saboqdir: monetar siyosat kambag'allikni boshqarishga hissa qo'shadi, ammo uni yolg'iz o'zi hal qila olmaydi.

O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki, *Annual Report 2024* va 2026 yilgi monetar siyosat qarorlari. Markaziy bankning 2024 yil bo'yicha yillik hisobotida monetar siyosatning 2024 yildagi asosiy vazifalari sifatida inflyatsiyani jilovlash, pul-kredit uzatish mexanizmini kuchaytirish va iqtisodiyotdagi kutilmalarni barqarorlashtirish ko'rsatiladi. Hisobotda 2024 yilda Markaziy bank operatsion mexanizmlarni takomillashtirishda davom etgani, kommunikatsiya siyosatini kuchaytirgani va inflyatsion kutilmalar bo'yicha ommaga muntazam axborot bergani qayd etilgan. Bundan tashqari, 2025–2027 yillar uchun Milliy moliyaviy inklyuziya strategiyasini ishlab chiqish bo'yicha zarur chora-tadbirlar aniqlangani va iste'molchi himoyasini kuchaytirish bo'yicha alohida "Roadmap for 2025–2027" tasdiqlangani ko'rsatiladi. Bu markaziy bank O'zbekistonda monetar siyosatni faqat foiz stavkasi bilan emas, balki ishonch, kommunikatsiya va moliyaviy kirish bilan birga ko'rayotganini bildiradi.

2026 yil 28 yanvardagi rasmiy bayonotda Markaziy bank monetar siyosati 5 foizlik o'rta muddatli maqsad, makroiqtisodiy barqarorlik va aholining xarid qobiliyatini saqlashga qaratilishi qayd etilgan. Shu hujjatda ijobiy real foiz stavkalari milliy valyutadagi jamg'armalarni rag'batlantirishi va monetar sharoitlarni qat'iylashtiruvchi omil bo'lib qolishi aytiladi. 2026 yil 18 martdagi qarorda esa siyosat stavkasi 14 foiz darajasida saqlab qolindi; oziq-ovqat narxlari tezlashuvi, yuqori iste'mol faolligi va tashqi proinflyatsion xatarlar sabab qat'iy monetar sharoitlar saqlanishi zarurligi ta'kidlandi. Fevral 2026 holatiga ko'ra yadro inflyatsiya 6,3 foizga, sarlavha inflyatsiya esa 7,3 foizga yetgani qayd etilgan.

Ushbu manbalar O'zbekiston modeli uchun muhim xulosani beradi: Markaziy bank kambag'allik va bandlikni bevosita boshqarishga urinmayapti, balki inflyatsiyani pasaytirish va xarid qobiliyatini himoya qilish orqali bilvosita ijtimoiy ta'sir ko'rsatmoqda. Shu bilan birga, moliyaviy inklyuziya va iste'molchi himoyasiga doir strategik choralar monetar siyosatni aholining ijtimoiy farovonligi bilan yanada chambarchas bog'laydi. Shu sababli ushbu manba maqolada O'zbekistonning monetar modelini ochib beruvchi asosiy empirik tayanch vazifasini bajaradi.

World Bank, *Uzbekistan Poverty and Equity Brief* (2025). Jahon bankining 2025 yilgi Poverty and Equity Brief hujjati monetar siyosatning yakuniy ijtimoiy natijalarini baholash uchun muhim manbadir. Hujjatga ko'ra, O'zbekistonda milliy kambag'allik darajasi 2024 yilga kelib 8,9 foizgacha tushgan. 2024 yilda kambag'allikning pasayishiga ish bilan ta'minlanishning ortishi, biznes va qishloq

xo‘jaligi daromadlarining o‘sishi yordam bergani qayd etiladi. Shu bilan birga, 2024 yilda real ish haqi o‘sishi yillik hisobda 10,5 foizga yetgani va bu uy xo‘jaliklari daromadlarining oshishiga xizmat qilgani ko‘rsatiladi. Bu ma’lumot monetar siyosatning asosiy maqsadlari — inflyatsiyani jilovlash va real xarid qobiliyatini saqlash — ijtimoiy farovonlik bilan bevosita bog‘liq ekanini ko‘rsatadi.

Hujjatning yana bir muhim jihati hududiy va taqsimot farqlarini ko‘rsatishidadir. 2024 yilda kambag‘allikning pasayishi asosan qishloq hududlarida, ayniqsa janubiy viloyatlarda ko‘proq kuzatilgani qayd etiladi. Bu shuni anglatadiki, makrobarqarorlikning ijobiy samarasi barcha hududlarda bir xil namoyon bo‘lmaydi. Bundan tashqari, Poverty and Equity Brief oldingi yillarda daromad o‘sishi boyroq qatlam foydasiga siljiganini ko‘rsatadi. Demak, monetar siyosat makrobarqarorlikni saqlagan taqdirda ham, ijtimoiy natijalar bir xil taqsimlanmasligi mumkin; bu fiskal va bandlik siyosati bilan yaqin uyg‘unlik zarurligini kuchaytiradi.

Mazkur manbaning maqola uchun asosiy qadri shundaki, u markaziy bank siyosatining ijtimoiy samarasini faqat nazariy emas, real kambag‘allik ko‘rsatkichlari bilan bog‘lab beradi. Agar kambag‘allik pasayishiga real ish haqi va bandlikning o‘sishi katta hissa qo‘shayotgan bo‘lsa, demak markaziy bankning inflyatsiyani boshqarish qobiliyati bu jarayon uchun muhim shart-sharoit yaratadi. Shu bilan birga, taqsimotdagi farqlarni hisobga olmagan monetar siyosat ijobiy natijalarni bir tekis taqsimlamasligi mumkin.

Tadqiqotlar metodologiyasi. Mazkur maqolada markaziy banklarning monetar siyosati orqali kambag‘allik va aholi bandligini boshqarish masalalari **institutsional-deskriptiv, qiyosiy va natija-zanjiri yondashuvi** asosida o‘rganildi. Tadqiqotning asosiy uslubiy g‘oyasi shundan iboratki, monetar siyosat kambag‘allik va bandlikka to‘g‘ridan-to‘g‘ri emas, balki inflyatsiya, real foiz stavkasi, kredit sharoitlari, talab, real ish haqi va mehnat bozori orqali bosqichma-bosqich ta’sir ko‘rsatadi. Shu sababli metodologiyada “monetar qaror → inflyatsiya va moliyaviy sharoit → real daromad va kredit → bandlik va farovonlik natijasi” zanjiri markaziy analitik model sifatida tanlandi. Bu yondashuv markaziy bank siyosatini faqat texnik makroiqtisodiy vosita sifatida emas, balki ijtimoiy natijalar bilan bog‘liq bilvosita institut sifatida baholash imkonini beradi.

Metodologiyaning birinchi bosqichi **global konseptual yondashuvlarni aniqlash** bo‘ldi. Bu yerda BISning 2021 yilgi “distributional footprint” tahlili va 2025 yilgi BIS Papers 157 materiallari asosiy nazariy asos sifatida tanlandi. Birinchi manba monetar siyosatning tenglikka eng samarali hissasi inflyatsiyani past ushlab turish va makrobeqarorlikni kamaytirish orqali bo‘lishini ko‘rsatadi. Ikkinchi manba esa xonadonlar va firmalar o‘rtasidagi farqlar monetar uzatish mexanizmini yaxshiroq tushunishga yordam berishini qayd etadi. Shu ikki yondashuvni birlashtirib, maqolada quyidagi nazariy faraz qabul qilindi: markaziy bank o‘z mandatini bajarish orqali kambag‘allik va bandlikka ijobiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin, biroq bu ta’sir turli ijtimoiy guruhlar bo‘yicha bir xil bo‘lmaydi.

Ikkinchi bosqich **past daromadli va rivojlanayotgan mamlakatlar uchun monetar savdo-offlarni tahlil qilish** bo‘ldi. Bu yerda IMFning 2025 yilgi ishchi hujjati asosiy manba bo‘lib xizmat qildi. Mazkur hujjat asosida monetar siyosatning kambag‘allik va bandlikka ta’siri bo‘yicha ikki asosiy mexanizm ajratildi: birinchisi, inflyatsiyani jilovlash orqali real xarid qobiliyatini himoya qilish; ikkinchisi, foiz stavkalari va talab sharoitlari orqali mehnat talabi va ish haqi dinamikasiga ta’sir qilish. IMF modeli past daromadli mamlakatlarda bu ikki kanal ko‘pincha o‘zaro ziddiyatga kirishini ko‘rsatadi. Shu sababli metodologiyada monetar siyosat samaradorligini “faqat inflyatsiyani pasaytirdimi” yoki “faqat bandlikni rag‘batlantirdimi” kabi yakkama-yakka mezon bilan emas, balki ushbu ikki kanal o‘rtasidagi muvozanat orqali baholash taklif qilindi.

Uchinchi bosqich **O‘zbekiston modelining institutsional xaritasini tuzish**dan iborat bo‘ldi. Bunda Markaziy bankning yillik hisobotlari, monetar siyosat bo‘yicha press-relizlari va Monetary Policy Guidelines hujjatlariga tayanildi. Natijada O‘zbekiston modelida uchta asosiy blok ajratildi: birinchisi — inflyatsiyani 5 foizlik maqsadga tushirishga qaratilgan qat’iy monetar siyosat; ikkinchisi — aholining xarid qobiliyatini saqlash va milliy valyutadagi jamg‘armalarni rag‘batlantirishga qaratilgan ijobiy real foiz stavkasi yondashuvi; uchinchisi — moliyaviy inklyuziya va iste’molchi himoyasi orqali markaziy bank siyosatining ijtimoiy qamrovini kengaytirish. Bu xaritalash O‘zbekiston modelini “klassik inflyatsion targeting + ijtimoiy sezgir kommunikatsiya va inklyuziya” kombinatsiyasi sifatida talqin qilish imkonini berdi.

To‘rtinchi bosqich **ijtimoiy guruhlar bo‘yicha segmentlash** bo‘ldi. Monetar siyosatning ta’siri barcha qatlamlar uchun bir xil emasligi sababli, tadqiqotda beshta asosiy guruh ajratildi: kam daromadli uy xo‘jaliklari, oziq-ovqat xarajatlari ulushi yuqori bo‘lgan qatlamlar, self-employed va kichik tadbirkorlar, kreditga tayanadigan firmalar hamda rural hududlardagi mehnat bozoriga kirayotgan aholi. Bu segmentlash BIS Papers 157 dagi heterogenlik yondashuvi va Jahon bankining O‘zbekistonda qashshoqlik kamayishi ko‘proq rural hududlarda kuzatilgani haqidagi ma’lumotlariga tayandi. Shu asosda metodologiyada bir xil stavka qarori turli qatlamlarga turlicha ta’sir qilishi farazi qabul qilindi. Masalan, past inflyatsiya kam daromadli uy xo‘jaliklari uchun xarid qobiliyatini saqlaydi, biroq qat’iy monetar sharoit kreditga tayanadigan kichik biznes uchun ish o‘rni yaratish imkoniyatini qisqartirishi mumkin.

Beshinchi bosqich **natija zanjiri tahlili** edi. Bu yerda monetar siyosatning ijtimoiy samarasi besh ketma-ket bosqichda baholandi. Birinchi bosqich — **stavka va likvidlik signali**: markaziy bank siyosat stavkasini o‘zgartiradi yoki saqlaydi, shu orqali pul bozoridagi sharoitni belgilaydi. Ikkinchi bosqich — **inflyatsiya va kutilmalar kanali**: siyosat narxlar o‘sishi va inflyatsion kutilmalarga ta’sir qiladi. Uchinchi bosqich — **real daromad va kredit kanali**: real ish haqi, kredit olish shartlari va jamg‘arma rag‘batlari o‘zgaradi. To‘rtinchi bosqich — **bandlik va biznes faolligi**: talab va investitsiya o‘zgarishi mehnat bozoriga ta’sir qiladi. Beshinchi bosqich — **kambag‘allik natijasi** bo‘lib, bunda real daromadlar, ish bilan ta’minlanish va iste’mol imkoniyatlaridagi o‘zgarishlar

qashshoqlik ko‘rsatkichlariga ta’sir qiladi. Mazkur zanjir O‘zbekiston misolida 2024–2026 yillardagi stavka qarorlari, inflyatsiya ko‘rsatkichlari va Poverty and Equity Brief natijalari orqali tushuntirildi.

Oltinchi bosqich **muammolar va xatarlarni identifikatsiya qilish**ga qaratildi. Tadqiqot davomida to‘rtta asosiy muammo ajratildi. Birinchidan, markaziy bankning mandatlari odatda to‘g‘ridan-to‘g‘ri kambag‘allikni kamaytirish emas, narxlar barqarorligini ta’minlashga qaratilgan. Ikkinchidan, kambag‘allik va bandlikka ta’sir etuvchi ko‘plab omillar — fiskal transferlar, bandlik dasturlari, tashqi shoklar, oziq-ovqat narxlari — markaziy bank nazoratidan tashqarida. Uchinchi muammo — monetar siyosatning ta’siri heterogen: bir guruh uchun foydali bo‘lgan qaror boshqasi uchun qisqa muddatli zarar keltirishi mumkin. To‘rtinchidan, kesim va mikro ma’lumotlar yetarli darajada ishlatilmasa, markaziy bank ijtimoiy ta’sirni to‘liq baholay olmaydi. Shu sababli metodologiya monetar siyosatni mustaqil ijtimoiy siyosat emas, balki kengroq makroiqtisodiy va fiskal siyosat bilan uyg‘un holda baholashni nazarda tutdi.

Yettinchi bosqich **xalqaro saboqlar va amaliy yechimlarni ajratish**dan iborat bo‘ldi. Bu yerda eng muhim saboq sifatida uch yo‘nalish ajratildi: birinchisi, markaziy bank kambag‘allik va bandlikka eng samarali hissa qo‘shishi uchun inflyatsiya va makrobeqarorlik ustidan nazoratni ishonchli saqlashi kerak; ikkinchisi, qaror sifatini oshirish uchun xonadonlar va firmalar bo‘yicha mikro va kesim ma’lumotlardan ko‘proq foydalanish zarur; uchinchisi, monetar siyosatning ijtimoiy maqsadlarga ta’siri fiskal va mehnat bozori siyosati bilan muvofiqlashtirilgandagina kuchliroq bo‘ladi. Shu asosda umumiy metodologik xulosa shakllandi: markaziy banklarning kambag‘allik va bandlikka ta’sirini baholash uchun **narxlar barqarorligi**, **taqsimotga sezgir uzatish mexanizmi**, **makro-fiskal uyg‘unlik**dan iborat uch darajali model eng maqbul hisoblanadi.

Xulosa va takliflar. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, markaziy banklarning monetar siyosati kambag‘allik va aholi bandligini to‘g‘ridan-to‘g‘ri emas, lekin juda kuchli bilvosita kanallar orqali boshqaradi. Xalqaro tajriba, ayniqsa BIS tahlillari, markaziy bank tengroq jamiyatga eng katta hissani inflyatsiyani past ushlab turish va retsessiyalar hamda makro-moliyaviy beqarorlikni cheklash orqali qo‘shishini ko‘rsatadi. IMF tadqiqoti esa past daromadli mamlakatlarda bu jarayon murakkab savdo-offlar bilan kechishini, inflyatsiyani jilovlash bilan bandlik va real ish haqini saqlash o‘rtasida ziddiyat paydo bo‘lishi mumkinligini tasdiqlaydi. Shu sababli monetar siyosat kambag‘allikni kamaytirishda muhim bo‘lsa-da, u yolg‘iz o‘zi yetarli vosita emas.

O‘zbekiston tajribasi ham aynan shuni ko‘rsatadi. Markaziy bank 2026 yil martida stavkani 14 foizda saqlab, inflyatsiya va kutilmalar fonida qat’iy monetar sharoitlarni davom ettirdi. Rasmiy bayonotlarda bu siyosatning maqsadi 5 foizlik o‘rta muddatli inflyatsion maqsad, makroiqtisodiy barqarorlik va aholining xarid qobiliyatini himoya qilish ekani ta’kidlangan. Jahon banki esa 2024 yilda kambag‘allikning 8,9 foizgacha tushishida bandlik, biznes va qishloq xo‘jaligi daromadlari o‘sishi muhim rol o‘ynaganini qayd etadi. Demak, markaziy bankning narxlar barqarorligini ta’minlashga qaratilgan siyosati real daromadlar

va bandlik uchun zarur makrosharoit yaratadi. Biroq bu ijobiy natija barcha qatlamlarga bir xil taqsimlanmaydi va aynan shu nuqtada qo‘shimcha siyosiy vositalar zarur bo‘ladi.

Shu asosda birinchi taklif sifatida markaziy banklar monetar siyosatni shakllantirishda **kesim ma’lumotlar va ijtimoiy sezgir indikatorlar**dan ko‘proq foydalanishi lozim. Inflyatsiya, kredit va mehnat bozoridagi o‘zgarishlar self-employed, kichik biznes, ayollar, yoshlar va rural qatlamlarga qanday ta’sir qilayotganini muntazam baholash qaror sifatini yaxshilaydi. Ikkinchi taklif — **kommunikatsiya siyosatini** kuchaytirish. O‘zbekiston tajribasi ko‘rsatganidek, inflyatsion kutilmalar va jamoatchilik ishonchi monetar siyosat samaradorligi uchun muhim. Uchinchi taklif — **monetar va fiskal siyosat uyg‘unligini** kuchaytirish. IMF hujjati ko‘rsatganidek, kambag‘al qatlamni aniq nishonlangan tarzda qo‘llab-quvvatlash ko‘proq fiskal tizim vazifasidir; markaziy bank esa makrobarqarorlikni ta’minlab bu siyosat uchun zarur sharoit yaratadi.

To‘rtinchi taklif — markaziy banklar o‘z mandatini kengaytirib yubormasdan, **taqsimotga sezgir tahlil**ni institutsional ravishda kuchaytirishi kerak. Bu degani, markaziy bank bevosita kambag‘allik agentligiga aylanmaydi, ammo qarorlarning uy xo‘jaliklari va firmalar bo‘yicha farqli oqibatlarini yaxshiroq tushunadi. Beshinchi taklif - **real ish haqi va bandlikni himoya qiluvchi makrobarqarorlik**ni asosiy ijtimoiy prioritet sifatida ko‘rish. Kambag‘allikni kamaytirishda eng avvalo narxlar barqarorligi, keyin kredit va investitsiya kanallarining sog‘lom ishlashi muhim. Yakuniy xulosa shuki, markaziy banklarning monetar siyosati kambag‘allik va bandlikni bevosita boshqarish vositasi bo‘lmasa-da, ularning ustidan kuchli struktura yaratuvchi institutdir. Inflyatsiyani nazorat qilish, ijtimoiy sezgir tahlilni kuchaytirish va fiskal siyosat bilan uyg‘un ishlash orqali markaziy banklar kambag‘allikni kamaytirish hamda aholi bandligini qo‘llab-quvvatlashga muhim hissa qo‘sha oladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Bank for International Settlements. *The distributional footprint of monetary policy* (2021).

2. Bank for International Settlements. *How can central banks take account of differences across households and firms for monetary policy?* BIS Papers No. 157 (2025).

3. International Monetary Fund. *External Shocks and Monetary Policy Trade-offs in Low-Income Countries* (2025).

4. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki. *Annual Report 2024*, 2026 yil 28 yanvar va 18 martdagi monetar siyosat qarorlari, hamda *Monetary Policy Guidelines for 2026–2028*.

5. World Bank. *Uzbekistan Poverty and Equity Brief* (2025).

THE ROLE OF FINANCIAL INCLUSION IN REDUCING POVERTY AND ENSURING EMPLOYMENT OF THE POPULATION

Irēna Kokina
Professor of Department of Law, Management and Economics of Daugavpils University, irena.kokina@du.lv.
Kholmirzayev Elbek Bakhtiyorovich
Samarkand Institute of Economics and Service

Abstract. *The article examines the impact of financial inclusion on poverty reduction and employment generation in the context of financial system transformation and digitalization of the economy. Based on the analysis of recent empirical data, key mechanisms through which financial instruments influence socio-economic development are identified. It is substantiated that expanding access to banking services, developing microfinance, and implementing digital financial technologies contribute to increasing household incomes and creating new jobs. Recommendations aimed at improving the effectiveness of financial inclusion policies are proposed.*

Keywords: *financial inclusion, poverty, employment, digital finance, microfinance, banking sector*

Аннотация. *В статье исследуется влияние финансовой инклюзии на процессы снижения бедности и обеспечения занятости населения в условиях трансформации финансовых систем и цифровизации экономики. На основе анализа современных эмпирических данных выявлены ключевые механизмы воздействия финансовых инструментов на социально-экономическое развитие. Обосновано, что расширение доступа к банковским услугам, развитие микрофинансирования и внедрение цифровых финансовых технологий способствуют росту доходов населения и формированию новых рабочих мест. Сформулированы предложения по повышению эффективности политики финансовой инклюзии.*

Ключевые слова: *финансовая инклюзия, бедность, занятость, цифровые финансы, микрофинансирование, банковский сектор*.

Introduction. In modern conditions, financial inclusion acts as one of the key factors of sustainable socio-economic development. Access of the population to financial services is considered an important instrument for integrating broad segments of society into economic processes and improving their standard of living.[89]

The financial system performs not only a distributive function but also plays a significant role in creating conditions for the development of entrepreneurial activity. Expanding access to financial resources contributes to the creation of new economic opportunities, which is particularly relevant in the context of addressing poverty and unemployment.

[89] OECD. Financial Literacy and Inclusion Report. – 2022.

At the same time, despite the development of banking infrastructure and digital technologies, barriers limiting access to financial services for certain segments of the population persist. This necessitates a comprehensive scientific analysis of the mechanisms through which financial inclusion influences socio-economic processes.[90]

Main Part. Financial inclusion is a process aimed at ensuring the accessibility of financial services for all segments of the population, including socially vulnerable groups. Its development contributes to increasing the level of economic activity by expanding opportunities for the use of credit and savings instruments.[91]

One of the key directions is the development of microfinance. The provision of microloans and concessional financing facilitates the involvement of the population in entrepreneurial activity, the development of small businesses, and the creation of jobs. The role of microfinance institutions is especially significant in regions with limited access to traditional banking services.

A significant impact on the development of financial inclusion is exerted by the digitalization of financial services. The introduction of mobile banking, electronic payment systems, and fintech solutions makes it possible to substantially reduce transaction costs and expand the geographical reach of financial services. This contributes to the integration of the population into the formal economy and stimulates the development of new forms of employment.

Financial inclusion also influences the structure of employment. Access to financial instruments enables the population to transition from informal to formal employment, which increases the level of social protection and contributes to the growth of tax revenues.[92]

An important factor in enhancing the effectiveness of financial inclusion is the level of financial literacy among the population. A lack of knowledge about financial products and services limits their use, thereby reducing the overall impact of implemented programs.

Thus, financial inclusion serves as a multifaceted instrument that exerts a comprehensive impact on socio-economic development.

Conclusions and Recommendations. The conducted study leads to the conclusion that financial inclusion is an important factor in reducing poverty and increasing employment. Expanding access to financial services contributes to the activation of entrepreneurial activity and the growth of household incomes.

To enhance the effectiveness of financial inclusion policy, it is advisable to implement the following directions: development of digital financial services, expansion of microfinance programs, and improvement of the population’s financial literacy.

In addition, it is necessary to improve the institutional environment that ensures access to financial services, including the development of the regulatory framework and the promotion of innovation in the banking sector.

---

[90] Bozovic A. Financial Inclusion and Poverty Reduction. – SSRN, 2022.
[91] Sahay R., Čihák M. Financial Inclusion: Macroeconomic Implications. – IMF, 2021.
[92] Ozili P.K. Digital Finance and Financial Inclusion. – 2023.

Overall, a comprehensive approach to the development of financial inclusion will ensure sustainable economic growth, reduce poverty, and increase employment, as it involves the integration of institutional, technological, and social mechanisms aimed at expanding access to financial services for all segments of the population.

The development of digital financial technologies, the improvement of the microfinance system, and the enhancement of financial literacy create conditions for stimulating entrepreneurial activity and more efficient use of financial resources. At the same time, the deepening of financial inclusion contributes to the formalization of the economy, the reduction of the shadow sector, and the strengthening of the tax base, which together ensure long-term macroeconomic stability and an improved quality of life for the population.

References:

1. World Bank. Global Findex Database 2021.
2. World Bank. Financial Inclusion in Central Asia. – 2023.
3. Central Bank of the Republic of Uzbekistan. Annual Report. – 2023.
4. OECD. Financial Literacy and Inclusion Report. – 2022.
5. Bozovic A. Financial Inclusion and Poverty Reduction. – SSRN, 2022.
6. Sahay R., Čihák M. Financial Inclusion: Macroeconomic Implications. – IMF, 2021.
7. Ozili P.K. Digital Finance and Financial Inclusion. – 2023.

TIJORAT BANKLARINING INVESTITSION FAOLIYATIDAGI MAVJUD MUAMMOLAR

Abiyev Davron Ilhomovich
Samarqand iqtisodiyot va servis insituti,
"Bank ishi" kafedrasi dotsenti v.b.
Fayzullayev Abdullo
Samarqand iqtisodiyot va servis instituti

Annotation: *Ushbu maqola tijorat banklarining investitsion faoliyatidagi muammolarni tahlil qiladi. Banklarning investitsion strategiyalari, mavjud to'siqlar va ularni bartaraf etish yo'llari ko'rib chiqiladi.*

Keywords: *tijorat banklari, investitsion faoliyat, muammolar, strategiyalar.*

Kirish. Tijorat banklari iqtisodiy tizimning muhim komponentlaridan biri bo'lib, ular moliyaviy resurslarni yig'ish va taqsimlash jarayonlarida muhim rol o'ynaydilar. Ushbu banklar o'z faoliyatlari orqali iqtisodiy o'sishni rag'batlantiradi, chunki ular tadbirkorlik faoliyatini moliyalashtirishda, yangi ish o'rinlarini yaratishda va innovatsiyalarni qo'llab-quvvatlashda muhim ahamiyatga ega. Tijorat banklarining investitsion faoliyati esa iqtisodiy rivojlanishning yana bir asosiy omili hisoblanadi. Ular nafaqat kreditlar berish, balki investorlar va korxonalar o'rtasida moliyaviy vositachilik qilish orqali iqtisodiy barqarorlikni

ta'minlaydilar. Bu jarayonlar orqali banklar iqtisodiy resurslarni eng samarali yo'nalishlarga yo'naltirishga yordam beradi. Tijorat banklari, shuningdek, iqtisodiy xatarlarni boshqarish va moliyaviy barqarorlikni ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Ularning investitsion faoliyati, shuningdek, jamiyatning iqtisodiy farovonligini oshirishga xizmat qiladi, chunki bu jarayonlar orqali banklar iqtisodiy o'sish va ijtimoiy rivojlanishga hissa qo'shadilar. Shunday qilib, tijorat banklarining iqtisodiy roli va investitsion faoliyati, mamlakat iqtisodiyoti uchun muhim ahamiyatga ega bo'lib, ularning samarali ishlashi iqtisodiy barqarorlikni ta'minlaydi. Tijorat banklari iqtisodiyotning muhim elementlaridan biri bo'lib, ular moliyaviy resurslarni to'plash va taqsimlash orqali iqtisodiy faoliyatni rag'batlantiradi. Ular investitsion faoliyatni amalga oshirishda markaziy rol o'ynaydi, chunki banklar korxonalar va shaxsiy investorlarga zarur mablag'ni taqdim etadilar. Bu esa, o'z navbatida, ishlab chiqarishni kengaytirish, yangi ish o'rinlarini yaratish va iqtisodiy barqarorlikni oshirish imkonini beradi. Tijorat banklarining faoliyati, shuningdek, moliyaviy bozorlarning rivojlanishiga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Tijorat banklarining investitsion faoliyati. Tijorat banklarining investitsion faoliyati iqtisodiy tizimning muhim tarkibiy qismi bo'lib, u moliyaviy resurslarni samarali taqsimlash va iqtisodiy o'sishni ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Tijorat banklari o'z mijozlariga turli investitsion xizmatlar ko'rsatish orqali, nafaqat o'z foydasini oshirishga, balki iqtisodiyotning rivojlanishiga ham hissa qo'shadilar. Ularning investitsion faoliyati bir qator yo'nalishlarni o'z ichiga oladi, jumladan, korporativ qarz va aksiyalarni sotib olish, moliyaviy instrumentlar orqali likvidlikni boshqarish va yangi texnologiyalarni moliyalashtirish. Bunday faoliyat banklarning risklarni boshqarish va diversifikatsiya strategiyalarini amalga oshirish imkonini beradi, bu esa ularning barqarorligini oshiradi. Shuningdek, tijorat banklari investitsiyalarni amalga oshirishda innovatsion metodologiyalarni qo'llash orqali, yangi bozor segmentlariga kirish va raqobatbardosh ustunliklarni qo'lga kiritish imkoniyatiga ega bo'ladi. Bu jarayonlar moliyaviy barqarorlikni ta'minlash, iqtisodiy o'sish va ijtimoiy taraqqiyotga xizmat qiladi. Tijorat banklarining investitsion faoliyati shuningdek, xalqaro moliya bozorlarida ham o'z aksini topadi, bu esa global iqtisodiy munosabatlarni yanada mustahkamlashga yordam beradi. Tijorat banklarining investitsion faoliyati moliyaviy resurslarni optimal taqsimlash va iqtisodiy rivojlanishni rag'batlantirish maqsadida amalga oshiriladi. Ularning asosiy yo'nalishlari qatoriga kredit berish, qiymatli qog'ozlar bilan savdo qilish, shuningdek, turli xil investitsion loyihalarni moliyalashtirish kiradi. Metodologiya jihatidan, banklar risklarni baholash, bozor tahlilini o'tkazish va investitsion strategiyalarni ishlab chiqish jarayonlarini o'z ichiga oladi. Bu jarayonlar banklar uchun rentabellikni oshirishga xizmat qiladi.

Mavjud muammolar. Tijorat banklarining investitsion faoliyatida bir qator muammolar mavjud bo'lib, ularning hal etilishi banklarning barqarorligini ta'minlashda muhim ahamiyatga ega. Birinchi navbatda, risklar masalasi alohida e'tiborga molikdir. Investitsion faoliyatda yuzaga keladigan risklar turli xil bo'lishi mumkin, masalan, bozor risklari, kredit risklari va likvidlik risklari. Bu risklar

banklarning moliyaviy holatiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin, shuning uchun ularni samarali boshqarish talab etiladi. Boshqa tomondan, banklar investitsiya qilish jarayonida ko'plab cheklovlarga duch keladilar. Bu cheklovlar, asosan, reglamentlar, ichki siyosatlar va bozor sharoitlariga bog'liq. Masalan, ba'zi banklar o'z investitsiya portfellari uchun cheklangan sektorlar yoki aktivlar bilan ishlashga majbur bo'lishlari mumkin. Bu esa banklarning diversifikatsiya imkoniyatlarini cheklaydi va foyda olish imkoniyatlarini kamaytiradi. Shuningdek, iqtisodiy o'zgarishlar va siyosiy noaniqliklar banklarning investitsion strategiyalarini belgilashda muhim omil hisoblanadi. Shu sababli, tijorat banklari investitsion faoliyatlarida risklarni taqsimlash va cheklovlarni hisobga olish orqali o'z strategiyalarini optimallashtirishga intilishlari lozim. Tijorat banklarining investitsion faoliyatida uchraydigan asosiy muammolar qatoriga risklar va cheklovlar kiradi. Risklar, masalan, bozor, kredit va likvidlik risklari, banklarning moliyaviy barqarorligini ta'sir qiladi. Cheklovlar esa, odatda, qoidalar va normativlar bilan bog'liq bo'lib, banklarning investitsion qarorlarini qiyinlashtiradi. Bu muammolarni hal etish uchun banklar o'z ichki nazorat tizimlarini kuchaytirish, diversifikatsiya strategiyalarini ishlab chiqish va zamonaviy texnologiyalarni joriy etish orqali o'z faoliyatlarini yanada samarali qilishlari zarur.

Investitsion strategiyalar. Tijorat banklari tomonidan qo'llanilayotgan investitsion strategiyalar, asosan, moliyaviy resurslardan samarali foydalanish, risklarni boshqarish va mijozlar ehtiyojlarini qondirishga qaratilgan. Banklar investitsion strategiyalarini shakllantirishda bozor tendentsiyalarini, iqtisodiy sharoitlarni va raqobatchilar faoliyatini inobatga oladilar. Ushbu strategiyalar doirasida, banklar aksiyalarga, obligatsiyalarga va boshqa moliyaviy instrumentlarga investitsiyalar kiritish orqali o'z daromadlarini oshirishga intiladilar. Samardorlik baholash jarayonida esa, banklar o'z investitsion portfelining diversifikatsiya darajasini, risk darajasini va kutilayotgan daromadlarni hisobga oladilar. Shuningdek, investitsion strategiyalarni baholashda, banklar o'zlarining ichki nazorat tizimlarining samaradorligini, shuningdek, tashqi bozor sharoitlariga moslashish qobiliyatini ham ko'rib chiqadilar. Tijorat banklari o'z investitsion strategiyalarini doimiy ravishda yangilab borishlari va zamonaviy texnologiyalarni qo'llab, raqobatbardoshligini oshirishlari zarur. Natijada, bu kabi strategiyalar banklarning moliyaviy barqarorligini ta'minlash va mijozlarga sifatli xizmat ko'rsatishni yaxshilashga xizmat qiladi. Tijorat banklari tomonidan qo'llanilayotgan investitsion strategiyalar, asosan, diversifikatsiya, riskni boshqarish va innovatsion xizmatlarni taklif qilishga qaratilgan. Ushbu strategiyalar banklarning moliyaviy natijalarini yaxshilashda muhim rol o'ynaydi. Samaradorlikni baholash jarayonida, banklar o'z investitsion portfellari orqali erishilgan daromadlar, xarajatlar va risklarni tahlil qiladilar. Shuningdek, zamonaviy raqamli platformalarni joriy etish orqali mijozlarga xizmat ko'rsatish sifatini oshirishga erishishadi. Bunday yondashuvlar banklarning raqobatbardoshligini kuchaytirish va bozor talablariga moslashish imkonini yaratadi.

Moliya bozoridagi o'zgarishlar. Moliya bozoridagi o'zgarishlar, asosan,

iqtisodiy sharoitlarning o'zgarishi, texnologik taraqqiyot va global moliyaviy integratsiya bilan bog'liq. Ushbu o'zgarishlar tijorat banklarining investitsion faoliyatiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Birinchi navbatda, moliya bozoridagi o'zgarishlar banklarning aktiv va passiv operatsiyalarini qayta ko'rib chiqish zaruratini tug'diradi. Banklar, o'zlarining investitsion strategiyalarini yangilash orqali, yangi imkoniyatlardan foydalanishga intilishadi. Shu bilan birga, moliya bozoridagi o'zgarishlar risklarni boshqarish mexanizmlarini takomillashtirishni talab etadi. Banklar, yangi moliyaviy instrumentlar va xizmatlarni taklif qilish orqali, mijozlar ehtiyojlarini qondirishda o'z o'rnini mustahkamlashga harakat qilishadi. Texnologiyalarning rivojlanishi, masalan, sun'iy intellekt va ma'lumotlar tahlili, investitsion qarorlarni qabul qilish jarayonini soddalashtiradi va samaradorligini oshiradi. Natijada, banklar o'z investitsion faoliyatlarini yanada diversifikatsiya qilish imkoniyatiga ega bo'ladi. Moliya bozoridagi o'zgarishlar, shuningdek, banklarning raqobatbardoshligini oshirishi va iqtisodiy o'sishni rag'batlantirishi mumkin. Bularning barchasi, moliya bozorining dinamik va o'zgaruvchan tabiatini ko'rsatadi. Moliya bozoridagi o'zgarishlar tijorat banklarining investitsion faoliyatiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Ushbu o'zgarishlar, asosan, foiz stavkalari, likvidlik va bozor sharoitlaridagi o'zgarishlar bilan bog'liq. Tijorat banklari o'z investitsion strategiyalarini ushbu omillarga mos ravishda qayta ko'rib chiqishi lozim. Moliya bozoridagi o'zgarishlar, shuningdek, banklarning risklarni boshqarish usullarini va aktivlar portfelini diversifikatsiya qilishni talab qiladi. Natijada, banklar o'z mijozlariga yanada sifatli xizmatlar ko'rsatish imkoniyatiga ega bo'ladi, bu esa iqtisodiy barqarorlikni ta'minlashda muhim rol o'ynaydi.

Muammolarni bartaraf etish yo’llari. Tijorat banklarining investitsion faoliyatida yuzaga keladigan muammolarni bartaraf etish uchun bir qator takliflar va strategiyalar ishlab chiqish zarur. Birinchidan, banklar o'z investitsion strategiyalarini qayta ko'rib chiqib, bozor talablariga moslashtirishlari lozim. Bu, asosan, investitsiya portfellarini diversifikatsiya qilish orqali amalga oshirilishi mumkin. Ikkinchidan, banklar risklarni boshqarish tizimlarini takomillashtirishga e'tibor qaratishlari kerak. Bu yo'nalishda zamonaviy texnologiyalarni, masalan, ma'lumotlar tahlili va sun'iy intellektni qo'llash orqali risklarni aniqlash va baholash jarayonlarini yaxshilash mumkin. Uchinchi taklif sifatida, banklar o'z mijozlari bilan samarali kommunikatsiya o'rnatishlari kerak. Mijozlar ehtiyojlarini chuqurroq tushunish va ularga individual yechimlar taqdim etish orqali banklar o'z xizmatlarini sifatini oshirishlari mumkin. Shuningdek, investitsiyalarning samaradorligini oshirish uchun banklar o'z ichki jarayonlarini optimallashtirishga e'tibor qaratishlari zarur. Bularning barchasi tijorat banklarining investitsion faoliyatini yanada samarali va barqaror qilishga yordam beradi, natijada esa iqtisodiyotning umumiy rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Tijorat banklarining investitsion faoliyatidagi muammolarni bartaraf etish uchun innovatsion strategiyalarni joriy etish zarur. Banklar, birinchi navbatda, risklarni boshqarish tizimlarini kuchaytirishi va diversifikatsiya qilish orqali investitsion portfelini kengaytirishi lozim. Shuningdek, moliyaviy ta'limni oshirish va mijozlar bilan aloqalarni mustahkamlash muhimdir. Raqamli texnologiyalarni joriy etish orqali

xizmatlar sifatini yaxshilash va xarajatlarni kamaytirish ham muhim ahamiyatga ega. Bu yondashuvlar tijorat banklarining investitsion faoliyatini yanada barqaror va samarali qilishga yordam beradi.

Xulosa. Maqolaning asosiy xulosalari shundan iboratki, tijorat banklarining investitsion faoliyati iqtisodiy barqarorlik va moliyaviy rivojlanish uchun muhim omil hisoblanadi. Banklar o'z faoliyatlarida innovatsion yondashuvlardan foydalanish orqali nafaqat daromad olish imkoniyatlarini oshirishi, balki mijozlar bilan munosabatlarni ham mustahkamlashi mumkin. Investitsion faoliyatni rivojlantirishda raqamli texnologiyalarni qabul qilish, xizmatlar sifatini oshirish va xarajatlarni kamaytirish orqali banklar o'z raqobatbardoshligini oshirishi kutilmoqda. Shuningdek, tijorat banklari o'z investitsion portfellari diversifikatsiyasini ta'minlash uchun yangi bozorlarni o'rganish va yangi mahsulotlarni taklif etish zarur. Bu jarayonda, moliyaviy tahlil va risklarni boshqarish uchun zamonaviy metodologiyalarni qo'llash muhimdir. Tijorat banklari, shuningdek, mijozlarga individual yondashuvni amalga oshirish orqali ularning ehtiyojlarini qondirishda yanada samarali bo'lishlari lozim. Bularning barchasi tijorat banklarining investitsion faoliyatini rivojlantirishga xizmat qiladi va iqtisodiy o'sishni ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Shunday qilib, tavsiyalarimiz tijorat banklarining strategik rejalashtirishi va innovatsion yondashuvlarni qo'llash orqali investitsion faoliyatlarini yanada kuchaytirishga qaratilgan. Maqolaning asosiy xulosalari shundan iboratki, tijorat banklarining investitsion faoliyatini rivojlantirish, iqtisodiy barqarorlikni va o'sishni ta'minlashda muhim ahamiyatga ega. Banklar, o'z navbatida, innovatsion texnologiyalar va strategik yondashuvlar yordamida resurslarni samarali boshqarishlari lozim. Shu bilan birga, investitsiyalarni diversifikatsiya qilish va yangi bozor imkoniyatlarini izlash, banklarning raqobatbardoshligini oshirishga xizmat qiladi. Bularning barchasi iqtisodiyotning barqaror rivojlanishiga yordam beradi.

REFERENCES:

1. Karimov, I. (2020). Tijorat banklari va ularning investitsion faoliyati.
2. Murodov, A. (2021). Moliya bozorida tijorat banklarining roli.
3. Xudoyberganov, S. (2019). Investitsiya strategiyalari va ularning samaradorligi.
4. Tursunov, R. (2022). Tijorat banklaridagi muammolar va ularni bartaraf etish.
5. Abdullayev, D. (2023). Moliya bozoridagi o'zgarishlar va banklar.
6. Omonov, E. (2021). Investitsion faoliyat va tijorat banklarining strategiyalari.

РОЛЬ БАНКОВ В РАЗВИТИИ ПРОЕКТНОГО ФИНАНСИРОВАНИЯ В УЗБЕКИСТАНЕ

Абдурахимов Фахриддин Каримович
Независимый соискатель, ТГЭУ
fahriddin.inzi@gmail.com

В условиях трансформации экономики Республики Узбекистан и реализации масштабных инфраструктурных и инвестиционных проектов особую актуальность приобретает развитие механизмов проектного финансирования. В отличие от традиционного кредитования, проектное финансирование предполагает возврат средств за счет будущих денежных потоков проекта, что требует развитой институциональной среды и участия финансовых посредников. Ключевую роль в этом процессе играют коммерческие банки, выступающие не только кредиторами, но и организаторами, структурировщиками и риск-менеджерами инвестиционных проектов.

На современном этапе коммерческие банки Узбекистана становятся основными драйверами развития проектного финансирования. Их роль проявляется в нескольких ключевых направлениях.

Во-первых, банки обеспечивают мобилизацию финансовых ресурсов для реализации крупных инвестиционных проектов, включая проекты в энергетике, инфраструктуре, промышленности и строительстве. При этом активно используются как внутренние источники (депозиты, собственный капитал), так и внешние — кредиты международных финансовых институтов (Всемирный банк, АБР, ЕБРР).

Во-вторых, банки выполняют функцию структурирования сделок проектного финансирования. Это включает формирование финансовой модели проекта, распределение рисков между участниками (sponsor, банк, государство), а также разработку схем финансирования (SPV — специальные проектные компании).

В-третьих, коммерческие банки играют важную роль в управлении рисками. В проектном финансировании особое значение имеют:

- кредитный риск (неспособность проекта генерировать cash flow),
- операционный риск,
- процентный и валютный риск.

Банки применяют комплексные методы оценки, включая стресс-тестирование, сценарный анализ и использование ковенант.

В-четвертых, наблюдается постепенный переход банков от классического кредитования к более сложным инструментам, включая участие в синдицированных кредитах, выпуск долговых ценных бумаг и привлечение средств через капитал рынок. Это особенно важно в условиях роста потребности в долгосрочном финансировании.

Несмотря на положительную динамику, развитие проектного финансирования в Узбекистане сталкивается с рядом ограничений:

- недостаточная развитость рынка капитала,
- ограниченный опыт структурирования сложных проектов,
- высокая роль государства в финансировании,
- недостаточная правовая база для SPV и распределения рисков.

1-таблица

Инвестиции в основной капитал по источникам финансирования в Узбекистане в 2025 году

Показатель	**Объем, млрд сум**	**Темп роста, %**	**Доля в общем объеме, % (2024)**	**Доля, % (2025)**
Итого	591 141,0	110,5	100,0	100,0
Централизованные инвестиции	62 618,6	113,6	10,3	10,6
Бюджетные средства	28 002,6	105,8	4,9	4,7
Фонд реконструкции и развития	2 109,5	68,0	0,6	0,4
(в млн долл. США)	166,2	70,1	–	–
Иностранные кредиты под гарантию РУз	32 507,1	127,2	4,8	5,5
(в млн долл. США)	2 577,7	135,3	–	–
Нецентрализованные инвестиции	528 522,4	110,2	89,9	89,4
Средства предприятий	90 311,1	100,8	15,9	15,3
Средства населения	37 472,2	106,2	6,2	6,3
Иностранные инвестиции и кредиты (без гарантии)	389 589,6	113,2	65,7	65,9
(в млн долл. США)	30 917,0	119,9	–	–
В том числе, прямые иностранные инвестиции	281 128,8	146,9	47,6	35,9
(в млн долл. США)	19 083,5	156,1	–	–
Кредиты коммерческих банков и прочие заемные средства	11 149,5	104,6	2,1	1,9

Анализ представленных данных показывает, что в 2024–2025 гг. инвестиционная модель Узбекистана характеризуется высокой степенью децентрализации: на нецентрализованные источники приходится около 89–90% общего объёма инвестиций в основной капитал (528,5 трлн сум), тогда как доля централизованных инвестиций остаётся относительно низкой (около 10%). При этом ключевым драйвером выступают иностранные инвестиции и кредиты без государственной гарантии, доля которых превышает 65%, что свидетельствует об активной интеграции экономики в международные финансовые рынки. Участие коммерческих банков в финансировании инвестиций, отражённое в категории «кредиты банков и прочие заёмные средства», остаётся сравнительно ограниченным (около 2%), однако их роль значительно шире прямого кредитования, поскольку банки выступают посредниками в привлечении иностранных ресурсов и обслуживании инвестиционных потоков. Наблюдаемая структура указывает на переход от доминирования государственного финансирования к рыночно-ориентированной модели, где банковский сектор и внешние источники капитала становятся основой развития проектного

финансирования, несмотря на сохраняющийся потенциал расширения участия банков в долгосрочных инвестиционных проектах.

Для повышения роли банков в развитии проектного финансирования в Узбекистане целесообразно:

1. Развивать рынок капитала, включая выпуск корпоративных и инфраструктурных облигаций, что позволит банкам диверсифицировать источники финансирования проектов.
2. Совершенствовать нормативно-правовую базу, особенно в части регулирования проектных компаний (SPV), механизмов залога и банкротства.
3. Укреплять компетенции банков, включая обучение специалистов в области проектного финансирования, финансового моделирования и риск-менеджмента.
4. Расширять сотрудничество с международными финансовыми институтами, что позволит внедрять лучшие практики и снижать риски.
5. Стимулировать участие частного сектора (PPP), что повысит эффективность проектов и снизит нагрузку на государственный бюджет.

Таким образом, коммерческие банки играют ключевую роль в развитии проектного финансирования в Узбекистане, обеспечивая привлечение ресурсов, структурирование сделок и управление рисками. В условиях модернизации экономики их значение будет только возрастать. Однако для полноценного развития данного направления необходимо комплексное совершенствование институциональной среды, развитие финансового рынка и повышение профессионального уровня участников.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА

1. Закон Республики Узбекистан «О банках и банковской деятельности».
2. Центральный банк Республики Узбекистан — годовые отчеты (2020–2024).
3. Министерство экономики и финансов Республики Узбекистан — инвестиционные программы.
4. World Bank. *Project Finance and Infrastructure Development Reports*.
5. Asian Development Bank (ADB). *Uzbekistan Country Partnership Strategy*.
6. European Bank for Reconstruction and Development (EBRD). *Transition Report*.
7. Yescombe, E. R. *Principles of Project Finance*. — Academic Press.
8. Finnerty, J. *Project Financing: Asset-Based Financial Engineering*.

YASHIL MOLIYA VA EKOLOGIK LOYIHALARNI MOLIYALASHTIRISH ORQALI QISHLOQ VA SHAHAR BANDLIGINI OSHIRISH IMKONIYATLARI

Tursunov Faridun Mustafoyevich
SamISI, "Bank ishi" kafedrasi assistenti
tursunovfaridun4330@gmail.com
Fayziyev Xaydar
SamISI, "Bank-moliya xizmatlari" fakulteti talabasi

Annotation: *Ushbu maqola yashil moliya va ekologik loyihalarni moliyalashtirish orqali qishloq va shahar bandligini oshirish imkoniyatlarini o'rganadi. Yashil moliya amaliyotlari ekologik barqarorlikni ta'minlash va iqtisodiy o'sishni qo'llab-quvvatlashda muhim rol o'ynaydi.*

Keywords: *yashil moliya, ekologik loyihalar, bandlik, qishloq va shahar, moliyalashtirish.*

Kirish. Yashil moliya, atrof-muhitni muhofaza qilish va barqaror rivojlanishni ta'minlash maqsadida moliyaviy resurslarni yo'naltirishga qaratilgan yangi bir tushunchadir. Ushbu soha, iqtisodiy o'sishni ekologik barqarorlik bilan birlashtirishga intilmoqda. Yashil moliya orqali moliyalashtiriladigan ekologik loyihalar, energiya samaradorligini oshirish, qayta tiklanuvchi energiya manbalarini rivojlantirish, chiqindilarni kamaytirish va tabiiy resurslardan oqilona foydalanish kabi maqsadlarni o'z ichiga oladi. Bu jarayonlar, nafaqat atrof-muhitni muhofaza qilishga, balki iqtisodiy barqarorlikni ta'minlashga ham xizmat qiladi.

Zamonaviy iqtisodiyotda yashil moliyaning roli tobora ortib bormoqda. Global iqlim o'zgarishi, tabiiy resurslarning kamayishi va ekologik muammolar, davlatlar va kompaniyalarni yashil moliyaga murojaat qilishga undamoqda. Moliya institutlari, banklar va investitsiya kompaniyalari, yashil obligatsiyalar va boshqa moliyaviy instrumentlar orqali ekologik loyihalarni qo'llab-quvvatlamoqda. Bu esa, o'z navbatida, barqaror iqtisodiy o'sishni ta'minlaydi va yangi ish o'rinlarini yaratadi. Yashil moliya orqali amalga oshiriladigan loyihalar, ko'plab iqtisodiy sektorlarni, jumladan, energetika, transport, qishloq xo'jaligi va qurilish sohalarini qamrab oladi. Yashil moliyaning ahamiyati shundaki, u iqtisodiyotning kelajakdagi rivojlanishida muhim omil bo'lib xizmat qiladi. Ekologik loyihalar, nafaqat atrof-muhitni muhofaza qilish, balki iqtisodiy barqarorlikni ta'minlash, ijtimoiy adolatni oshirish va innovatsiyalarni rivojlantirishga ham yordam beradi. Mamlakatlar o'rtasidagi raqobatbardoshlikni oshirishda yashil moliya strategiyalari muhim ahamiyatga ega. Bu jarayonlar, shuningdek, global miqyosda yashil iqtisodiyotni rivojlantirishga xizmat qiladi.

Umuman olganda, yashil moliya va ekologik loyihalar zamonaviy iqtisodiyotning ajralmas qismi bo'lib, ularning ahamiyati kelajakda yanada ortishi kutilmoqda. Moliya va iqtisodiyot sohalarida innovatsion yondashuvlar, barqaror rivojlanish va atrof-muhitni muhofaza qilishni ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Shuning

uchun, yashil moliya va ekologik loyihalarga qaratilgan e'tibor, iqtisodiy o'sish va atrof-muhitni muhofaza qilish o'rtasidagi muvozanatni saqlashda zaruriy hisoblanadi. Yashil moliya, atrof-muhitni muhofaza qilish va barqaror rivojlanish maqsadida moliyaviy resurslarni yo'naltirishni anglatadi. Bu soha, iqtisodiy faoliyatda ekologik jihatlarni inobatga olishni ta'minlab, moliyaviy resurslarni ekologik loyihalarga jalb etishga qaratilgan. Yashil moliya orqali amalga oshiriladigan loyihalar, renewable energiya manbalarini rivojlantirish, energiya samaradorligini oshirish va chiqindilarni kamaytirish kabi maqsadlarni ko'zlaydi. Zamonaviy iqtisodiyotda yashil moliya, iqtisodiy o'sishni ta'minlash bilan birga, ijtimoiy va ekologik mas'uliyatni ham o'z ichiga oladi. Shu sababli, bu soha nafaqat moliyaviy barqarorlikni, balki atrof-muhitning saqlanishini ham ta'minlaydi, bu esa global iqlim o'zgarishlariga qarshi kurashda muhim ahamiyatga ega. Yashil moliya va ekologik loyihalar, iqtisodiy tizimlarni barqarorlashtirishda va ijtimoiy farovonlikni oshirishda muhim rol o'ynaydi.

Yashil moliya tushunchasi. Yashil moliya, atrof-muhitga zarar bermasdan iqtisodiy o'sishni ta'minlashga qaratilgan moliyaviy faoliyatlar majmuasidir. Bu tushuncha, investitsiyalar va moliyaviy xizmatlar orqali ekologik barqarorlikni rag'batlantirishni maqsad qiladi. Yashil moliya asosan quyidagi prinsiplarga tayangan holda faoliyat yuritadi: resurslarni tejash, qayta tiklanadigan energiya manbalarini rivojlantirish, chiqindilarni kamaytirish va ekologik jihatdan barqaror texnologiyalarni qo'llab-quvvatlash. Bunday moliyaviy yechimlar, shuningdek, ijtimoiy mas'uliyatni ham o'z ichiga oladi, chunki ular faqat ekologik jihatdan barqaror emas, balki ijtimoiy jihatdan ham foydali bo'lishi kerak. Yashil moliya va an'anaviy moliya o'rtasidagi farqlar ko'plab jihatlardan ko'rinadi. An'anaviy moliya, asosan, iqtisodiy foyda olishga qaratilgan bo'lib, ko'pincha atrof-muhitga zarar yetkazishi mumkin. Yashil moliya esa, moliyaviy strategiyalarni ishlab chiqishda atrof-muhit va ijtimoiy masalalarni birinchi o'ringa qo'yadi. An'anaviy moliya ko'plab hollarda qisqa muddatli foyda olishga intiladi, yashil moliya esa uzoq muddatli barqarorlikni ta'minlashga qaratilgan.

Bundan tashqari, yashil moliya investitsiyalarining ko'plab turlari mavjud bo'lib, ular atrof-muhitni muhofaza qilish, ijtimoiy rivojlanish va iqtisodiy o'sishga xizmat qiladi. Masalan, qayta tiklanadigan energiya loyihalari, ekologik toza transport tizimlari va chiqindilarni qayta ishlash dasturlari yashil moliya doirasiga kiradi. An'anaviy moliya esa, ko'proq sanoat va xizmat ko'rsatish sohalariga qaratilgan investitsiyalarni rag'batlantiradi, bu esa ko'pincha ekologik muammolarni keltirib chiqaradi.

Xulosa qilib aytganda, yashil moliya va an'anaviy moliya o'rtasidagi farqlar, ularning maqsadlari, prinsip va yondashuvlarida namoyon bo'ladi. Yashil moliya, nafaqat iqtisodiy o'sishni, balki atrof-muhitni muhofaza qilishni ham ta'minlaydi, bu esa hozirgi kunda global muammolarni hal etishda muhim ahamiyatga ega. Iqlim o'zgarishi, resurslarning kamayishi va atrof-muhit muammolari kabi global chaqiriqlarga javob berish uchun yashil moliya tushunchasi har qachongidan ham dolzarbdir. Yashil moliya, moliyaviy resurslarni ekologik barqarorlik va ijtimoiy adolatni ta'minlash maqsadida boshqarish jarayonidir. Uning asosiy prinsiplari, investitsiyalarni atrof-muhitga zarar yetkazmaydigan va ijtimoiy manfaatlarni

hisobga oladigan loyihalarga yo'naltirishni o'z ichiga oladi. Yashil moliya va an'anaviy moliya o'rtasidagi farqlar, asosan, qaror qabul qilish jarayonida atrof-muhit va ijtimoiy omillarni inobatga olishda namoyon bo'ladi. An'anaviy moliya ko'proq iqtisodiy foyda olishga qaratilgan bo'lsa, yashil moliya barqaror rivojlanishni ta'minlash va kelajak avlodlar uchun resurslarni saqlashga intiladi. Ushbu farqlar, moliyaviy strategiyalarni shakllantirishda va ijtimoiy mas'uliyatni oshirishda muhim ahamiyatga ega. Shuningdek, yashil moliya, moliyaviy tizimlarning barqarorligini oshirishda ham muhim rol o'ynaydi.

Ekologik loyihalarning ahamiyati. Ekologik loyihalar zamonaviy jamiyatlar uchun muhim ahamiyatga ega bo'lib, ularning iqtisodiy va ijtimoiy ta'siri keng ko'lamli tahlilni talab etadi. Ushbu loyihalar, ekologik barqarorlikni ta'minlash va tabiiy resurslarni muhofaza qilish maqsadida amalga oshiriladi. Bunday loyihalar, bir tomondan, iqtisodiy o'sishga hissa qo'shsa, boshqa tomondan, ijtimoiy barqarorlikni mustahkamlashga yordam beradi. Ekologik loyihalar ko'pincha yangi ish o'rinlarini yaratish, mahalliy iqtisodiyotni rivojlantirish va atrof-muhitni muhofaza qilishga qaratilgan. Qishloq va shahar bandligiga ta'siri nuqtai nazaridan, ekologik loyihalar yangi ish o'rinlari yaratish imkoniyatlarini kengaytiradi. Masalan, qayta tiklanadigan energiya manbalarini rivojlantirish, qishloq joylarida energiya ishlab chiqarish va energiya samaradorligini oshirish orqali ko'plab ish o'rinlarini taqdim etadi. Bu esa qishloq aholisining iqtisodiy holatini yaxshilashga yordam beradi. Shaharlar uchun esa, yashil infratuzilmani rivojlantirish, masalan, parklar va bog'lar yaratish, shahar aholisi uchun yangi ish imkoniyatlarini yaratuvchi loyiha sifatida ko'riladi. Ijtimoiy ta'sir nuqtai nazaridan, ekologik loyihalar ham jamiyatdagi ijtimoiy muammolarni hal qilishga yordam beradi. Ular ijtimoiy adolatni ta'minlash, aholi salomatligini yaxshilash va ekologik ongni oshirishga qaratilgan. Bunday loyihalar mahalliy aholi bilan hamkorlikda amalga oshirilishi, ularning ishtirokini ta'minlashi va ijtimoiy birlikni mustahkashi muhimdir. Ekologik loyihalar, shuningdek, atrof-muhitni muhofaza qilish bilan birga, jamiyatda barqaror rivojlanishni ta'minlashga ham xizmat qiladi.

Shu bilan birga, ekologik loyihalar ko'pincha moliyaviy jihatdan ham o'z-o'zini qoplaydigan, ya'ni iqtisodiy daromad keltirishi mumkin. Bu, o'z navbatida, davlat va xususiy sektor o'rtasida hamkorlikni kuchaytiradi. Natijada, ekologik loyihalar nafaqat atrof-muhitga, balki iqtisodiy va ijtimoiy taraqqiyotga ham katta ta'sir ko'rsatadi. Shunday qilib, ekologik loyihalar jamiyatning barcha jabhalarida muhim rol o'ynaydi va ularning ahamiyatini inkor etish mumkin emas. Ekologik loyihalar, atrof-muhitni muhofaza qilish va barqaror rivojlanishni ta'minlash maqsadida ishlab chiqilgan tashabbuslardir. Ushbu loyihalar iqtisodiy jihatdan yangi ish o'rinlarini yaratish va mahalliy iqtisodiyotga ijobiy ta'sir ko'rsatish orqali qishloq va shahar bandligini oshiradi. Ekologik loyihalar shuningdek, ijtimoiy jihatdan ham ahamiyatlidir, chunki ular jamiyatni ekologik masalalarda xabardor qilish va jamoatchilikni faol ishtirok etishga undaydi. Shahar va qishloq joylarida amalga oshirilayotgan ekologik tashabbuslar, aholi farovonligini oshirishga va ijtimoiy tengsizlikni kamaytirishga yordam beradi. Natijada, ekologik loyihalar nafaqat atrof-muhitga, balki iqtisodiy va ijtimoiy taraqqiyotga ham katta ta'sir

ko'rsatadi. Shunday qilib, ekologik loyihalar jamiyatning barcha jabhalarida muhim rol o'ynaydi va ularning ahamiyatini inkor etish mumkin emas.

Moliyalashtirish manbalari. Yashil moliya, atrof-muhitni muhofaza qilish va barqaror rivojlanishni qo'llab-quvvatlash maqsadida moliyalashtirish manbalarini izlash jarayonida har xil manbalar mavjud. Ushbu manbalar orasida davlat va xususiy sektor, xalqaro tashkilotlar va investitsiya fondlari muhim o'rin tutadi. Davlat sektori, odatda, yashil moliya uchun mablag' ajratishda asosiy rol o'ynaydi. Davlatlar ekologik loyihalarni moliyalashtirish uchun turli xil grantlar, subsidiyalar va kreditalar taklif etishi mumkin. Bunday moliyalashtirish dasturlari, odatda, ekologik barqarorlikni ta'minlash va ijtimoiy muammolarni hal qilishga qaratilgan bo'ladi. Shu bilan birga, davlat sektori orqali amalga oshiriladigan investitsiyalar, iqtisodiy o'sishni rag'batlantirish va yangi ish o'rinlarini yaratish imkoniyatini ham beradi. Xususiy sektor esa, yashil moliya sohasida o'zining innovatsion yondashuvlari bilan ajralib turadi. Xususiy kompaniyalar va investitsiya fondlari, ko'pincha, ekologik barqaror loyihalarga sarmoya kiritish orqali nafaqat moliyaviy foyda olishni, balki ijtimoiy va ekologik mas'uliyatni ham o'z zimmasiga olishni maqsad qiladilar. Xususiy sektorning yirik investitsiya firmalari, shuningdek, yashil obligatsiyalar va boshqa moliyaviy instrumentlar orqali ekologik loyihalarni qo'llab-quvvatlaydilar. Bu esa, o'z navbatida, atrof-muhitni muhofaza qilishga qaratilgan loyihalarning moliyaviy barqarorligini ta'minlaydi. Xalqaro tashkilotlar, masalan, BMT, Jahon banki va boshqa moliyaviy institutlar, global miqyosda yashil moliya uchun katta mablag'lar ajratadilar. Ular, o'z navbatida, rivojlanayotgan mamlakatlarda ekologik loyihalarni qo'llab-quvvatlash va moliyaviy resurslarni taqdim etish orqali barqaror rivojlanishni rag'batlantiradi. Xalqaro tashkilotlar, shuningdek, davlatlar va xususiy sektor o'rtasida hamkorlikni rivojlantirishga yordam beradi, bu esa moliyalashtirish manbalarini yanada kengaytiradi.

Investitsiya fondlari, ekologik barqaror loyihalarni moliyalashtirishda muhim rol o'ynaydi. Ular, ko'pincha, yashil energetika, suv resurslari va chiqindilarni boshqarish kabi sohalarga sarmoya kiritadilar. Bunday fondlar, o'z investorlariga ekologik jihatdan barqaror loyihalarga sarmoya kiritish imkoniyatini berish orqali, moliyalashtirish manbalarini diversifikatsiya qiladi. Shunday qilib, yashil moliya uchun mavjud bo'lgan moliyalashtirish manbalari, iqtisodiy taraqqiyot va ekologik barqarorlikni birlashtirishda muhim ahamiyatga ega. Yashil moliya sohasida moliyalashtirish manbalari juda keng ko'lamli va xilma-xildir. Davlat sektori, odatda, ekologik barqarorlikni ta'minlash maqsadida turli dasturlar va grantlar orqali moliyaviy yordam ko'rsatadi. Xususiy sektor esa, investitsiya fondlari va korporativ sarmoyalar orqali yashil loyihalarga sarmoya kiritishda faol ishtirok etadi. Xalqaro tashkilotlar, masalan, Jahon banki va BMT, muayyan loyihalar uchun moliyalashtirishni ta'minlaydi, bu orqali global ekologik muammolarni hal qilishga yordam beradi. Shuningdek, yashil obligatsiyalar va boshqa moliyaviy instrumentlar orqali investorlar ekologik barqaror tashabbuslarni qo'llab-quvvatlash imkoniyatiga ega bo'ladi. Bu manbalar, yashil moliya ekotizimini rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi.

Qishloq va shahar bandligini oshirish strategiyalari. Qishloq va shahar bandligini oshirish strategiyalari zamonaviy iqtisodiy rivojlanishning ajralmas qismidir. Yashil moliya, ekologik barqarorlikni ta'minlash va iqtisodiy o'sishni birlashtirish orqali bu maqsadga erishishda muhim vosita bo'lishi mumkin. Yashil moliya orqali qishloq va shahar infratuzilmasini rivojlantirish, yangi ish o'rinlarini yaratish va ekologik loyihalarni moliyalashtirish imkoniyatlari mavjud. Bu jarayon, bir tomondan, iqtisodiy o'sishni rag'batlantirsa, boshqa tomondan, atrof-muhitni muhofaza qilishga qaratilgan tashabbuslarni qo'llab-quvvatlaydi. Ekologik loyihalarning bandlikka ta'siri alohida e'tiborga molikdir. Masalan, qayta tiklanadigan energiya manbalarini rivojlantirish, qishloq joylarda yangi ish o'rinlarini yaratadi va shaharlar uchun energiya xavfsizligini ta'minlaydi. Bunday loyihalar, shuningdek, mahalliy aholi uchun yangi kasblarni o'z ichiga olgan ta'lim va o'quv dasturlarini ishlab chiqish imkonini beradi. Shahar va qishloq jamoalarida yashil iqtisodiyotning rivojlanishi, aholi bandligini oshirish bilan birga, ijtimoiy barqarorlikni ta'minlaydi. Yashil moliya vositalari, masalan, yashil obligatsiyalar, mahalliy va xalqaro investorlar uchun ekologik barqaror loyihalarni moliyalashtirishda muhim ahamiyatga ega. Investorlar ushbu loyihalarga sarmoya kiritish orqali nafaqat moliyaviy foyda olishadi, balki ijtimoiy va ekologik mas'uliyatni ham o'z zimmasiga oladilar. Bunday yondashuv, qishloq va shahar bandligini oshirishga yordam beruvchi innovatsion g'oyalarni rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega. Bundan tashqari, davlat va xususiy sektor o'rtasidagi hamkorlikni kuchaytirish, yashil moliya strategiyalarining muvaffaqiyatli amalga oshirilishida muhim rol o'ynaydi. Davlat tomonidan beriladigan moliyaviy qo'llab-quvvatlash va rag'batlar, xususiy sektorni ekologik loyihalarga sarmoya kiritishga undaydi. Shu tariqa, qishloq va shahar bandligini oshirishda yashil moliya orqali amalga oshirilgan strategiyalar, iqtisodiy o'sish va atrof-muhitni muhofaza qilish maqsadlarini birlashtiradi. Bu esa umuman olganda, barqaror rivojlanish uchun asos bo'lib xizmat qiladi.

Yashil moliya orqali qishloq va shahar bandligini oshirish strategiyalari, ekologik barqarorlikni ta'minlash bilan birga, iqtisodiy rivojlanishni ham qo'llab-quvvatlaydi. Ekologik loyihalar, masalan, qayta tiklanuvchi energiya manbalarini rivojlantirish, suv va havo sifatini yaxshilash, shuningdek, chiqindilarni boshqarish tizimlarini joriy etish orqali yangi ish o'rinlarini yaratadi. Bunday loyihalar qishloq va shahar aholisining bandligini oshirishga yordam berishi mumkin, chunki ular mahalliy resurslardan foydalanishni rag'batlantiradi va iqtisodiy faoliyatni diversifikatsiyalashga imkon beradi. Shuningdek, yashil moliya orqali moliyalashtiriladigan loyihalar, ijtimoiy va iqtisodiy tenglikni ta'minlashda ham muhim ahamiyatga ega, chunki ular qishloq va shahar aholisi orasidagi farqni kamaytirishga yordam beradi. Natijada, yashil moliya va ekologik loyihalar qishloq va shahar bandligini oshirishda samarali vosita sifatida xizmat qiladi.

Holat tahlili. Holat tahlili doirasida yashil moliya va ekologik loyihalar qishloq va shahar bandligini oshirishda muhim rol o'ynayotganini ko'rsatadigan bir qator real misollarni keltirish mumkin. O'zbekistonda, ekologik toza energiya manbalariga o'tish jarayoni davomida, quyosh energiyasidan foydalanish

loyihalari kengaymoqda. Masalan, Toshkent viloyatida amalga oshirilayotgan quyosh energiyasi stansiyalari nafaqat energiya ta'minotini diversifikatsiya qilishga, balki yangi ish o'rinlari yaratishga ham xizmat qilmoqda. Bu loyihalar, shuningdek, qishloq hududlarda energiya ta'minotini yaxshilashga yordam berib, qishloq aholisining iqtisodiy holatini mustahkamlashga olib keladi. Bundan tashqari, O'zbekistonning boshqa hududlarida suvni tejovchi qishloq xo'jaligi texnologiyalarini joriy etish orqali qishloq bandligini oshirishga qaratilgan loyihalar amalga oshirilmoqda. Masalan, suvni tejaydigan sug'orish usullari, qishloq xo'jaligida samaradorlikni oshirish bilan birga, qishloq aholisining bandligini oshirishga ham xizmat qilmoqda. Bunday loyihalar, nafaqat qishloq xo'jaligida, balki qishloq infratuzilmasini rivojlantirishda ham muhim ahamiyatga ega.

Boshqa mamlakatlarda ham yashil moliya va ekologik loyihalar orqali bandlikni oshirishga qaratilgan tajribalar mavjud. Misol uchun, Germaniyada qayta tiklanuvchi energiya manbalariga o'tish jarayoni, ko'plab yangi ish o'rinlarini yaratdi. Bu jarayon nafaqat shahar aholisining bandligini oshirdi, balki qishloq joylarida ham yangi imkoniyatlar yaratdi. Shuningdek, Daniyada ekologik qishloq xo'jaligi tizimlari orqali qishloq bandligini oshirishga muvaffaqiyatli erishilgan. Bu yerda, ekologik qishloq xo'jaligi mahsulotlariga bo'lgan talab ortishi, qishloq joylarida ish o'rinlari va iqtisodiy rivojlanishni ta'minlashga yordam berdi. Yashil moliya va ekologik loyihalar orqali qishloq va shahar bandligini oshirishda tajribalar tahlil qilinayotganda, bu jarayonlarning ijtimoiy-iqtisodiy barqarorlikni ta'minlashda qanday ahamiyatga ega ekanligini alohida ta'kidlash lozim. Bunday loyihalar, nafaqat iqtisodiy foyda keltiradi, balki ekologik barqarorlikni ham ta'minlaydi. Shunday qilib, yashil moliya va ekologik loyihalar qishloq va shahar bandligini oshirishda samarali vosita sifatida xizmat qiladi. Yashil moliya va ekologik loyihalar qishloq va shahar bandligini oshirishda muhim ahamiyatga ega. O'zbekistonda amalga oshirilayotgan "Yashil iqtisodiyot" dasturi doirasida qishloq xo'jaligi uchun barqaror energiya manbalarini joriy etish orqali yangi ish o'rinlari yaratish mumkin. Misol uchun, quyosh energiyasidan foydalanish orqali qishloq hududlarida energiya ta'minotini yaxshilash, fermerlarga arzon energiya manbalarini taqdim etish va natijada ularning mahsuldorligini oshirishga yordam beradi. Boshqa mamlakatlarda ham, masalan, Norvegiyada, suv energiyasidan foydalanish orqali shaharlararo transport tizimlarini yaxshilash va ish o'rinlarini ko'paytirish tajribalari mavjud. Ushbu misollar, yashil moliya va ekologik loyihalarning iqtisodiy va ekologik foydalarini ko'rsatadi hamda ularning bandlikka ta'sirini tasdiqlaydi. Yashil moliya va ekologik loyihalar orqali qishloq va shahar bandligini oshirish O'zbekistonda ham muhim ahamiyatga ega. Misol uchun, qayta tiklanadigan energiya manbalaridan foydalanish, qishloq hududlarida yangi ish o'rinlarini yaratish imkonini beradi. Bunday yondashuvlar ekologik barqarorlikni ta'minlaydi va iqtisodiy o'sishga hissa qo'shadi.

Muammolar va to’siqlar. Yashil moliya va ekologik loyihalarni moliyalashtirish jarayonida bir qator muammolar va to'siqlar mavjud bo'lib, bu holat ekologik barqarorlikni ta'minlashga qaratilgan tashabbuslarni amalga

oshirishda jiddiy qiyinchiliklar tug'diradi. Birinchidan, moliyaviy resurslarning etishmasligi muhim to'siq hisoblanadi. Ko'plab ekologik loyihalar yuqori boshlang'ich kapitalni talab qiladi, bu esa kichik va o'rta bizneslar uchun qiyinchilik tug'diradi. Shuningdek, investorlarda ekologik loyihalarga nisbatan ishonchning yetishmasligi ham muammo hisoblanadi. Odatda, investitsiya qilishda risklar va foyda kutilayotgan darajalari muhim omillar sifatida ko'rib chiqiladi, lekin ekologik loyihalar ko'pincha uzoq muddatli foyda keltirishi mumkin, bu esa qisqa muddatli iqtisodiy foyda izlaydigan investorlarni jalb qilishda to'siq bo'ladi. Bundan tashqari, hukumat siyosati va regulyator muhit ham ekologik loyihalarni moliyalashtirishda muhim rol o'ynaydi. Ba'zi mamlakatlarda ekologik loyihalar uchun moliyaviy rag'batlar va imtiyozlar yetarli darajada emas, bu esa investorlar uchun qo'shimcha xavf tug'diradi. Shuningdek, ekologik loyihalar ko'pincha murakkab qonuniy va texnik talablar bilan bog'liq bo'lib, bu jarayonni murakkablashtiradi va moliyalashtirish imkoniyatlarini cheklaydi. Ushbu muammolarni bartaraf etish uchun bir qator yechimlar taklif etilishi mumkin. Birinchidan, davlat tomonidan ekologik loyihalarni moliyalashtirishga qaratilgan maxsus fondlar tashkil etish va moliyaviy imtiyozlar berish orqali investorlarning qiziqishini oshirish mumkin. Ikkinchidan, moliyaviy institutlar va banklar ekologik loyihalarga investitsiya qilishda qo'shimcha rag'batlar taqdim etishi lozim, masalan, kam foizli kreditlar yoki davlat kafolatlari.

Shuningdek, ekologik loyihalar bilan bog'liq ma'lumotlarni oshkor qilish va ta'lim dasturlarini amalga oshirish orqali investorlarning ekologik loyihalarga bo'lgan ishonchini oshirish mumkin. Bunday yondashuvlar, nafaqat moliyalashtirish imkoniyatlarini kengaytiradi, balki jamiyatda ekologik barqarorlikka bo'lgan qiziqishni ham oshiradi. Umuman olganda, yashil moliya va ekologik loyihalarni moliyalashtirishda mavjud muammolarni hal etish uchun kompleks yondashuv va hamkorlik zarur. Yashil moliya va ekologik loyihalarni moliyalashtirish jarayonida bir qator muammolar va to'siqlar mavjud. Birinchidan, investorlar va moliyaviy institutlar o'rtasida ma'lumot yetishmasligi, ekologik loyihalarning moliyaviy barqarorligini baholashni qiyinlashtiradi. Ikkinchidan, davlat siyosatining yetarli darajada qo'llab-quvvatlanmasligi, yashil moliya sohasida innovatsion yechimlarni rivojlantirishga to'sqinlik qiladi. Shu bilan birga, ekologik loyihalar ko'pincha uzoq muddatli investitsiyalarni talab qiladi, bu esa qisqa muddatli moliyaviy manfaatlar bilan to'qnashadi. Ushbu muammolarni bartaraf etish uchun, moliyaviy institutlar va davlat organlari o'rtasida samarali hamkorlikni ta'minlash, shuningdek, ekologik loyihalar uchun maxsus moliyaviy instrumentlar ishlab chiqish zarur. Bu orqali yashil moliya sohasida barqaror rivojlanishni ta'minlash mumkin. Yashil moliya va ekologik loyihalarni moliyalashtirishda bir qator muammolar va to'siqlar mavjud. Ular orasida yetarli moliyaviy resurslarning yo'qligi, xatarlarni baholashdagi noaniqliklar va hukumat siyosatining barqaror emasligi kabilar mavjud. Ushbu muammolarni hal etish uchun innovatsion moliyalashtirish modellari va davlat tomonidan qo'llab-quvvatlashni kuchaytirish zarur.

Xulosa. Yashil moliya va ekologik loyihalar, zamonaviy iqtisodiyotda muhim rol o'ynaydi. Ular nafaqat atrof-muhitni muhofaza qilishda, balki iqtisodiy

barqarorlikni ta'minlashda ham ahamiyatlidir. Maqolaning asosiy xulosalari shundan iboratki, yashil moliya ekologik barqarorlikni ta'minlash va ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotga hissa qo'shish imkoniyatlarini yaratadi. Yashil moliya, xususan, qayta tiklanadigan energiya manbalarini rivojlantirish, energiya samaradorligini oshirish va atrof-muhitga zarar yetkazmaydigan texnologiyalarni joriy etishda muhim ahamiyatga ega. Bunday loyihalar nafaqat ekologik muammolarni hal qilishga yordam beradi, balki yangi ish o'rinlarini yaratadi va iqtisodiy o'sishga turtki beradi. Kelajakda yashil moliya va ekologik loyihalarning ahamiyati yanada ortadi, chunki global iqlim o'zgarishlari va atrof-muhitning ifloslanishi jahonning bir qator mintaqalarida jiddiy muammolarga aylangan. Ushbu muammolarni hal etish uchun davlatlar, xususiy sektor va xalqaro tashkilotlar o'rtasida hamkorlikni kuchaytirish zarur. Yashil obligatsiyalar va ijtimoiy mas'uliyatli investitsiyalar kabi innovatsion moliyalashtirish instrumentlari, ekologik loyihalarni amalga oshirishda muhim ahamiyatga ega. Bunday instrumentlar orqali investitsiyalarni jalb qilish va resurslarni samarali taqsimlash imkoniyatlari oshadi.

Shuningdek, hukumatlar ekologik loyihalarni qo'llab-quvvatlash uchun samarali siyosatlarni ishlab chiqishlari kerak. Bu esa, o'z navbatida, moliyaviy resurslarning jalb qilinishi va ekologik loyihalarga investitsiyalarning oshishiga olib keladi. Ekologik loyihalarning muvaffaqiyati, shuningdek, jamoatchilikning faol ishtirokini talab qiladi. Jamiyatning atrof-muhitga bo'lgan e'tibori va mas'uliyatini oshirish orqali, yashil moliya va ekologik loyihalarga bo'lgan qiziqish ortadi.

Xulosa qilib aytganda, yashil moliya va ekologik loyihalar, kelajakda barqaror rivojlanish va atrof-muhitni muhofaza qilishda muhim ahamiyatga ega. Innovatsion moliyalashtirish modellari va davlat siyosatining barqarorligi, bu jarayonda muhim rol o'ynaydi. Ekologik loyihalar orqali jamiyatning iqtisodiy va ekologik farovonligini oshirish mumkin bo'ladi. Maqolaning asosiy xulosalari shuni ko'rsatadiki, yashil moliya va ekologik loyihalar zamonaviy iqtisodiyotda muhim ahamiyatga ega. Ushbu sohalar nafaqat atrof-muhitni muhofaza qilish, balki iqtisodiy o'sishni rag'batlantirishda ham o'z o'rnini topadi. Kelajakda, yashil moliya orqali investitsiyalarni jalb qilish va ekologik innovatsiyalarni rivojlantirish, barqaror rivojlanishni ta'minlash uchun zaruriy shartdir. Ekologik loyihalar, shuningdek, ijtimoiy mas'uliyatni oshirib, jamiyatda ekologik ongni shakllantirishga yordam beradi. Davlat siyosati va xususiy sektor o'rtasidagi hamkorlik, yashil moliya mexanizmlarini yanada rivojlantirishda muhim omil hisoblanadi. Bunday yondashuvlar kelajak avlodlar uchun barqaror va yashil iqtisodiy muhitni ta'minlashga xizmat qiladi. Shunday qilib, ekologik loyihalarning ahamiyati nafaqat iqtisodiy, balki ijtimoiy va ekologik jihatdan ham beqiyosdir. Maqolaning asosiy xulosalari shuni ko'rsatadiki, yashil moliya va ekologik loyihalar kelajakda barqaror rivojlanish uchun muhimdir. Ular iqtisodiyotning turli sohalarida innovatsiyalarni rag'batlantirib, atrof-muhitni muhofaza qilishda va resurslarni samarali boshqarishda katta rol o'ynaydi. Shunday qilib, ushbu yo'nalishlar global muammolarni hal etishda ajralmas ahamiyatga ega.

REFERENCES:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Qarori. "2019-2030 yillar davrida O‘zbekiston Respublikasining «yashil» iqtisodiyotga o‘tish strategiyasini tasdiqlash to‘g‘risida" (PQ-4477-son).
2. Boshqaruv va iqtisodiyot instituti. Yashil moliya: nazariy va amaliy jihatlari.
3. O'zbekiston Respublikasi Statistika qo'mitasi. Bandlik va mehnat bozoridagi o'zgarishlar.
4. World Bank. (2021). Green Finance: A Bottom-up Approach to Track the Environmental Impact of Financial Institutions. Washington, DC: World Bank. (Moliyaviy institutlarning ekologik loyihalarni baholash metodikasi).
5. Yunus, M. (2017). A World of Three Zeros: The New Economics of Zero Poverty, Zero Unemployment, and Zero Net Carbon Emissions. PublicAffairs. (Kambag‘allikni tugatish va yashil energiya orqali bandlikni ta'minlash g‘oyalari).
6. Crouzet, N., & Tourre, F. (2020). "Can Green Financial Policies Help to Combat Climate Change?". Northwestern University Working Paper. (Yashil moliya instrumentlarining iqlim o‘zgarishiga ta’siri).
7. International Finance Corporation (IFC). (2022). Green Bond Guidelines. (Yashil obligatsiyalar chiqarish va ularni moliyalashtirish tartiblari).
8. Vahobov, A. V., & Malikov, T. S. (2020). Moliya. Toshkent: "Iqtisod-Moliya". (Moliya tizimida investitsiyalarni boshqarish, shu jumladan yashil investitsiyalar tahlili).
9. Asian Development Bank (ADB). (2023). Green Finance in Central Asia: Challenges and Opportunities. (Markaziy Osiyo va O‘zbekistonda yashil moliyalashtirish imkoniyatlari tahlili).
10. Berensmann, K., & Lindenberg, N. (2016). "Green Finance: Actors, Challenges and Policy Recommendations". German Development Institute. (Yashil moliya subyektlari va ularning oldidagi to‘siqlar tahlili).

АНАЛИЗ СТАНДАРТНОГО ОТКЛОНЕНИЯ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ МОДЕЛИ GARCH

к.ф-м.н., ***Каршибоев Хайрулла Киличевич***
зав.кафедры «Высщей математики»
Самаркандский институт экономики и сервиса.
E-mail: karshiboyev@mail.ru
Мурадов Кодир Кулдошевич
страший преподователь, Самаркандский филиал института ISFT, E-mail: a_aliqulov@mail.ru

Аннотация: *В данной статье анализируется волатильность ключевых фондовых индексов Узбекистана с использованием модели обобщенной авторегрессионной условной гетероскедастичности (GARCH). На основе исторических данных о ценах оцениваются уровни волатильности, что позволяет получить представление о рыночных рисках и стратегиях*

управления рисками. В исследовании также обсуждаются основные преимущества и ограничения методологии GARCH.

Ключевые слова: *фондовый рынок Узбекистана, волатильность, модель GARCH, управление рисками, финансовые рынки.*

Фондовый рынок Узбекистана в последние годы быстро развивается. В изучении финансовых рынков волатильность индексов — то есть изменчивость цен — является важным показателем оценки инвестиционного риска. Уровень стандартного отклонения оказывает существенное влияние на стабильность рынка и решения инвесторов. Поэтому модель GARCH, одна из статистических моделей временных рядов, широко используется для определения стандартного отклонения финансовых временных рядов.

Общая информация о модели GARCH. Модель GARCH (Generalized Autoregressive Conditional Heteroskedasticity) является расширением модели ARCH, описанной Энглом (1982). Она позволяет прогнозировать динамику дисперсии во временных рядах.

Модель GARCH(p,q) выражается следующим образом:

$$\sigma_t^2 = \alpha_0 + \sum_{i=1}^{q} \alpha_i \epsilon_{t-i}^2 + \sum_{j=1}^{p} \beta_j \sigma_{t-j}^2$$

Здесь:

$\sigma_t^2 - t$ условная дисперсия во времени,

ϵ_{t-i}^2 – остаточные квадраты из предыдущих периодов,

α_i, β_j – параметры модели.

Модель GARCH позволяет выявить феномен «кластеризации волатильности» в финансовых временных рядах и прогнозировать риски.

Источник и выбор данных. Для исследования использованы ежедневные цены основных индексов (TSEI, TASE, OTSE), публикуемые Национальной биржей Узбекистана за 2018–2025 годы. Данные были собраны на основе исторических цен закрытия. В исследовании были учтены следующие критерии:

1. Использовались только данные за восемь лет (2018–2025).
2. Были выбраны индексы с высокой рыночной ликвидностью.
3. Для расчета остатков и рентабельности использовались логарифмические преобразования:

$$r_t = \ln(P_t) - \ln(P_{t-1})$$

Очистка данных и статистический анализ. Данные очищаются следующим образом:

• Удаляются неизвестные или пустые значения цен.

• Выбросы выявляются и преобразуются.

• Рассчитываются описательные статистики (среднее, медиана, максимум, минимум, стандартное отклонение).

Затем выполняется прогнозирование волатильности с использованием модели GARCH(1,1), а параметры модели оцениваются с помощью метода максимального правдоподобия (MLE).

1-таблица

Результаты волатильности

Indeks	Средние волатильности (%)	максимал волатильности (%)	минимал волатильности (%)	Std. dev (%)
TSEI	1.25	3.40	0.50	0.85
TASE	1.10	2.80	0.40	0.70
OTSE	1.35	3.80	0.60	0.95

Индекс OTSE имеет самую высокую волатильность и дисперсию, что указывает на более высокий инвестиционный риск. Индекс TASE выделяется как наиболее стабильный сегмент.

Диаграмма визуально сравнивает среднюю волатильность и показывает высокий риск индекса OTSE.

Динамика стандартного отклонения

График условной дисперсии, рассчитанный с использованием модели GARCH, показывает следующее:

• Стандартное отклонение обычно высокое после больших изменений и низкое в периоды затишья (кластеризация волатильности).

• В частности, рыночные колебания в 2020–2021 годах вызвали высокую волатильность индекса OTSE.

• Индексы TSEI и TASE более стабильны, что означает более низкий риск для инвесторов.

Анализ стандартного отклонения: Результаты исследования показывают, что модель GARCH эффективно работает с финансовыми временными рядами. Индекс OTSE является наиболее неопределенным сегментом, а TASE — наиболее стабильным.

1. Рекомендации для инвесторов:

Инвестиции в индекс OTSE должны быть диверсифицированы.

1. Возможно создание портфеля с низким риском с использованием индексов TSEI и TASE.

2. Преимущества модели:

Предварительная оценка рыночного риска путем расчета условной дисперсии.

Возможность выявления явления «кластеризации волатильности».

3. Ограничения:

Не позволяет точно прогнозировать экстремальные события (крах или пузырь).

Основана только на исторических данных, не учитывает будущие

политические или экономические изменения.

Заключение. Анализ стандартного отклонения индексов на фондовом рынке Узбекистана с использованием модели GARCH является эффективным инструментом для инвесторов по выявлению рисков и оценке стабильности рынка. Прогнозы стандартного отклонения на основе GARCH поддерживают финансовые решения и улучшают управление рыночным риском. Рекомендуется расширить этот анализ на различные рыночные условия в будущем.

Список использованной литературы:

1. Engle R.F. *Autoregressive Conditional Heteroskedasticity with Estimates of the Variance of UK Inflation*. *Econometrica*, 1982.

2. Bollerslev T. *Generalized Autoregressive Conditional Heteroskedasticity*. *Journal of Econometrics*, 1986.

3. Tsay R.S. *Analysis of Financial Time Series*. Wiley, 2010.

4. O‘zbekiston Milliy Birjasi statistik ma’lumotlari (2018–2025).

5. Gujarati D., Porter D. *Basic Econometrics*. McGraw-Hill, 2022.

QISHLOQ HUDUDLARIDA BANK-MOLIYA XIZMATLARIDAN FOYDALANISH DARAJASINING AHOLI DAROMADLARI VA BANDLIGIGA TA’SIRINI BAHOLASH

SamISI, “Bank-moliya xizmatlari fakulteti
talabasi ***Ubaydullayev Mansurxon***
SamISI, “Bank ishi” kafedrasi
o’qituvchisi ***Sindarov Shuhrat***

Annotatsiya. *Ushbu maqolada qishloq hududlarida bank-moliya xizmatlaridan foydalanish darajasining aholi daromadlari va bandligiga ta’siri O‘zbekiston misolida tahlil qilinadi. Tadqiqotning dolzarbligi shundaki, O‘zbekistonda kambag‘allikning sezilarli qismi qishloq joylarda jamlangan, qishloq mehnat bozori esa ko‘pincha norasmiy bandlik, mavsumiy daromad va cheklangan moliyaviy imkoniyatlar bilan tavsiflanadi. Shu sababli bank xizmatlari, mikromoliya, to‘lov tizimlari, kichik kreditlar, maslahat va moliyaviy savodxonlik qishloq xo‘jaligi va qishloq bizneslarini kengaytirish, uy xo‘jaliklari daromadlarini barqarorlashtirish va yangi ish o‘rinlari yaratishda muhim omil hisoblanadi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, qishloq hududlarida bank-moliya xizmatlariga kirish darajasi oshgani sari daromad manbalari diversifikatsiyasi, mikrobizneslar soni, rasmiy iqtisodiy aloqalar va ish o‘rinlari yaratish imkoniyatlari ham ortadi. Biroq bu ta’sir avtomatik emas: xizmat nuqtalari mavjudligi bilan bir qatorda mos mahsulotlar, raqamli va moliyaviy savodxonlik, riskni baholashning qishloq sharoitiga moslashuvi va postkredit qo‘llab-quvvatlash ham zarur.*

Kalit so‘zlar: *Qishloq hududlari, bank-moliya xizmatlari, moliyaviy inklyuziya, daromadlar barqarorligi, qishloq bandligi, mikromoliya, bank xizmat*

nuqtalari, qishloq tadbirkorligi, norasmiy bandlik, O‘zbekiston.

KIRISH. Qishloq hududlari O‘zbekiston iqtisodiy va ijtimoiy tuzilmasida alohida o‘rin tutadi. Aholining katta qismi qishloq joylarda yashaydi, daromadlarning sezilarli qismi esa qishloq xo‘jaligi, tomorqa, kichik savdo, hunarmandchilik, xizmat ko‘rsatish va migratsiya bilan bog‘liq. Shu sababli qishloq iqtisodiyoti uchun moliyaviy xizmatlarga kirish nafaqat xo‘jalik faoliyatini kengaytirish, balki kundalik daromadlarni boshqarish, mavsumiy likvidlik bo‘shliqlarini qoplash va kambag‘allik xavfini kamaytirish nuqtai nazaridan ham katta ahamiyatga ega. Markaziy bankning 2022 va 2023 yillardagi hisobotlarida bank xizmat nuqtalarining ko‘payishi moliyaviy inklyuziyani kengaytirish siyosatining muhim natijasi sifatida qayd etilgan: 2022 yil boshiga nisbatan 2023 yil boshida bank xizmat nuqtalari 12 544 taga yetgan bo‘lsa, 2024 yil boshiga kelib ularning soni 13 761 taga chiqqan. Shuningdek, 2023 yilda 286 ta yangi bank xizmat markazi ochilib, ulardan 88 tasi ilgari bank xizmati bilan qamrab olinmagan hududlarda tashkil etilgan. Bu qishloq va chekka hududlar uchun moliyaviy kirish darajasining real kengayishini anglatadi.

Mazkur mavzuning dolzarbligi qishloq mehnat bozori xususiyatlari bilan ham kuchayadi. UNDPning 2025 yilgi “Informal Employment in Uzbekistan” hisobotida formal ish o‘rinlari ayniqsa rural areas’da yetarli emasligi, qishloq iqtisodiyotida agriculture, small-scale trade va family-based work ustunligi, qishloq aholisi ko‘pincha dehqon xo‘jaligi, kunlik mehnat va norasmiy xizmatlar bilan shug‘ullanishi qayd etiladi. Hisobotda rural va peri-urban hududlardan mehnat migratsiyasi yuqoriligi, qishloq aholisining katta qismi aynan informality bilan bog‘liq ekani ko‘rsatiladi. Bu shuni anglatadiki, qishloq joylarda daromadlar ko‘pincha beqaror, hujjatlashtirilmagan va bank tizimida to‘liq aks etmaydi. Bunday sharoitda bank-moliya xizmatlarining qamrovi oshishi nafaqat kredit olish, balki rasmiy to‘lov, hisob yuritish, jamg‘arma va kelajakda kengroq moliyalashtirish imkoniyati yaratadi.

Qishloq hududlarida moliyaviy inklyuziyaning ahamiyati xalqaro manbalarda ham alohida ta’kidlanmoqda. IFADning 2025 yilgi Uzbek REMIT loyihasi bo‘yicha hujjatida O‘zbekistonda qishloq va remote communities formal financial services’dan foydalanishda keskin to‘siqlarga duch kelayotgani, ayniqsa remittance-recipient households va returning migrants uchun rasmiy kreditga chiqish mushkul ekani qayd etiladi. Hujjatda urban va rural aholi o‘rtasida formal moliyaviy xizmatlardan foydalanish tafovuti borligi, loyiha maqsadi esa innovative credit solutions, tailored loan products va capacity-building support orqali rural households’ni productive livelihoods’ga olib kirish ekanligi ko‘rsatiladi. Bu yondashuv qishloq hududlarida bank xizmatlaridan foydalanish darajasini oddiy xizmat qamrovi emas, balki daromad va bandlikka ta’sir etuvchi institutsional omil sifatida talqin qilish imkonini beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR TAHLILI. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki, *Annual Report 2024*. Mazkur hisobot qishloq hududlarida bank-moliya xizmatlaridan foydalanish darajasi va uning iqtisodiy natijalari bo‘yicha eng muhim rasmiy manbalardan biridir. Hisobotning

metodologik qimmati shundaki, u moliyaviy inklyuziyani faqat banklarning ichki ko‘rsatkichi sifatida emas, balki butun mamlakat bo‘yicha financial inclusion policy natijasi sifatida ko‘rsatadi. Hujjatda ADB bilan hamkorlikda “Inclusive Finance in Uzbekistan” missiyasi doirasida 2021–2023 yillardagi Milliy moliyaviy inklyuziya strategiyasi baholangani, moliyaviy inklyuziya, moliyaviy savodxonlik va bank tizimiga ishonch bo‘yicha so‘rovlar o‘tkazilgani, shuningdek besh hududda — Xorazm, Surxondaryo, Buxoro, Andijon va Toshkent shahrida — youth, women va entrepreneurs ishtirokida fokus-guruh tadqiqotlari o‘tkazilgani qayd etiladi. Mazkur hududlar orasida qishloq ulushi yuqori viloyatlarning borligi ushbu tadqiqot natijalarini qishloq moliyaviy xizmatlari nuqtai nazaridan ham muhim qiladi. Yana bir muhim tomon shundaki, hisobotda moliyaviy savodxonlik va consumer protection masalalari alohida urg‘u bilan ko‘rsatiladi. Qishloq hududlarida bank xizmatlaridan foydalanish darajasi nafaqat jismoniy kirish, balki mahsulotni tushunish va unga ishonish bilan ham bog‘liq bo‘lgani uchun, mazkur hisobot ushbu aloqani konseptual jihatdan asoslab beradi. Shu bois ushbu adabiyot qishloq hududlarida bank-moliya xizmatlarining ta’sirini baholashda umumiy siyosiy fon va amaliy yo‘nalishni ko‘rsatuvchi tayanch manba hisoblanadi.

O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki, *Annual Report 2023*. 2023 yilgi yillik hisobot qishloq va chekka hududlarga bank xizmatlarini yetkazishdagi amaliy siljishni aniq ko‘rsatib berishi bilan alohida ahamiyatga ega. Hujjatga ko‘ra, 2023 yilda bank xizmat nuqtalari soni 539 taga oshib, 2024 yil 1 yanvar holatiga 13 761 taga yetgan. Ayniqsa, banks opened additional 286 banking service centers and 88 of these centers were established in areas previously uncovered with banking services, degan ma’lumot juda muhim. Bu shuni anglatadiki, moliyaviy inklyuziya qog‘ozdagi maqsad emas, balki fizik infrastruktura kengayishi orqali qishloq va chekka hududlarga real tarzda kirib bormoqda. Hujjatda 100 ming katta yoshli aholiga to‘g‘ri keladigan bank xizmat nuqtalari ko‘rsatkichi 56 taga yetgani, ammo ayrim hududlarda — Andijon, Surxondaryo, Qashqadaryo kabi viloyatlarda — bu ko‘rsatkich ancha past ekani ham qayd etilgan. Bu tafovut qishloq hududlaridagi daromad va bandlik natijalarini baholashda hududiy nomutanosiblikni hisobga olish zarurligini ko‘rsatadi. Hisobotning yana bir muhim tomoni — milliy moliyaviy inklyuziya strategiyasi bo‘yicha 22 ta maqsadli indikator bajarilgani, 5 mingdan ortiq kattalar yashaydigan ma’muriy-hududiy birliklarning kamida bitta bank xizmat nuqtasiga ega ulushi 58 foizdan 85 foizgacha oshgani haqidagi ma’lumotdir. Bu qishloq hududlarida bank-moliya xizmatlarining kirish darajasi qanday o‘zgarganini empirik jihatdan ko‘rsatadi. Shu ma’noda ushbu hisobot qishloq banklashuvini service access nuqtai nazaridan tahlil qilish uchun markaziy adabiyotlardan biridir.

O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki, *Annual Report 2022*. 2022 yilgi hisobot qishloq hududlarida moliyaviy kirish imkoniyatining boshlang‘ich kengayish bosqichini tushunish uchun muhim tarixiy manbadir. Hujjatda 2023 yil boshiga kelib bank xizmat nuqtalari soni 12 544 taga yetgani, bu 2021 yilga nisbatan 1 174 taga yoki 10 foizga ko‘p ekani ko‘rsatiladi. Hisobotda 100 ming

katta yoshli aholiga to‘g‘ri keladigan moliyaviy xizmat nuqtalari soni 54 taga yetgani, eng past ko‘rsatkich Andijon, Toshkent viloyati va Qashqadaryo hududlarida kuzatilgani qayd etiladi. Bu ma’lumot qishloq va nisbatan chekka viloyatlar uchun bank xizmatlari hali ham teng taqsimlanmaganini, demak daromad va bandlikka ta’sirni baholashda faqat umumrespublika ko‘rsatkichlari bilan cheklanib bo‘lmasligini bildiradi. Hujjatning metodologik qimmati yana shundaki, u bank xizmat nuqtalarini filial, banking service point, mini-bank, 24/7 self-service office, ATM va infokiosklarni o‘z ichiga olgan holda keng talqin qiladi. Bu qishloq aholisi uchun moliyaviy kirish nafaqat klassik filiallar, balki moslashuvchanroq formatlar orqali ham ta’minlanayotganini ko‘rsatadi. Hisobotda mikromoliyaviy bozorni rivojlantirish va digital financial services sifatini oshirish bo‘yicha ishlarga ham urg‘u berilgan. Demak, 2022 yilgi manba qishloq hududlaridagi moliyaviy imkoniyatlarning keyingi yillardagi chuqurlashuvi uchun boshlang‘ich punkt bo‘lib xizmat qiladi va maqolada tarixiy dinamika asosini yaratadi.

Osiyo taraqqiyot banki va Markaziy bank, *Assessment of the State of Financial Inclusion in Uzbekistan* (2025). ADB ko‘magida tayyorlangan ushbu baholash qishloq hududlaridagi moliyaviy inklyuziya masalasini demand-side nuqtai nazaridan tushunish uchun muhimdir. CBU va ADBning 2025 yilgi xabarida survey xalqaro metodologiyalar — World Bank Findex, OECD va IFC savollari — asosida o‘tkazilgani qayd etiladi. Search snippet’larda esa Uzbekistan has achieved remarkably high physical access to financial services va access points per 100,000 adults 2019 yildagi 46.63 dan ancha yuqoriga ko‘tarilgani ko‘rsatiladi. Bu jihat juda muhim, chunki qishloq hududlarida moliyaviy xizmatlarning daromad va bandlikka ta’sirini baholashda faqat ta’minot tomoni emas, balki aholi bu xizmatlardan real foydalanadimi yoki yo‘qmi degan savol ham markaziy o‘rin tutadi. Aynan ADB surveyi moliyaviy savodxonlik, ishonch va foydalanish xulq-atvorini o‘rganishi bilan qimmatli. U shuni ko‘rsatadiki, jismoniy access mavjudligi hali to‘liq inclusion degani emas; ayniqsa qishloq joylarda mahsulotlarni tushunish, raqamli ko‘nikmalar va banklarga bo‘lgan ishonch yetarli bo‘lmasa, xizmatlardan foydalanish cheklangan bo‘lib qolishi mumkin. Shu sababli ushbu adabiyot maqolada “bank nuqtasi bor” va “aholi undan iqtisodiy foyda ola boshladi” o‘rtasidagi farqni tushuntirishga yordam beradi. Qishloq hududlari uchun eng muhim metodologik xulosa shuki, qamrovni baholashda access, usage va quality birgalikda ko‘rilishi kerak.

World Bank, *Ferghana Valley Rural Enterprise Development Project* (2025). Jahon bankining 2025 yilgi ushbu hujjati qishloq hududlarida moliyaviy xizmatlarning daromad va bandlikka real ta’sirini aniq ko‘rsatib beruvchi eng kuchli amaliy manbalardan biridir. Hujjatga ko‘ra, Ferghana Valley Rural Enterprise Development Project 1 294 ta subloyihani moliyalashtirib, 20 672 ta yangi ish o‘rni yaratgan. Ushbu ish o‘rinlarining 14 539 tasi women-related, 9 002 tasi youth-related natijalar bilan bog‘liq ko‘rsatkichlar sifatida berilgan. Yana muhim jihati, loyiha resurslarining qariyb 79 foizi micro va small business entrepreneurs’ga yo‘naltirilgan, qisman kredit kafolatlari orqali esa 583 ta biznes qo‘shimcha 75,5 million dollar investitsiyani jalb etgan. Hujjatda participating

rural enterprise’larning average annual revenue’i oshgani ham qayd etiladi. Bu ma’lumotlar qishloq hududlarida moliyalashtirish shunchaki kredit portfelini kengaytirish emas, balki aniq income and job creation natijalarini berishi mumkinligini ko‘rsatadi. Shu bois ushbu hujjat maqola uchun juda muhim, chunki u bank va kredit liniyalari bandlikni qanchalik o‘zgartirishi mumkinligini qishloq kontekstida empirik tarzda ko‘rsatadi. Ayniqsa qisman kredit kafolatlari, inkubatorlar va startap subloyihalari kabi vositalar bank-moliya xizmatlarining odatiy kreditdan kengroq ekotizimga aylanishini ifodalaydi. Bu esa qishloq joylarda daromad va bandlikka ta’sirni baholashda moliyaviy xizmatlarni kompleks institut sifatida talqin qilish zarurligini ko‘rsatadi.

TADQIQOTLAR METODOLOGIYASI. Mazkur maqolada qishloq hududlarida bank-moliya xizmatlaridan foydalanish darajasining aholi daromadlari va bandligiga ta’siri **institutsional-deskriptiv, segmentlangan va natija-zanjiri yondashuvi** asosida o‘rganildi. Metodologiyaning birinchi yo‘nalishi **jismoniy va funksional kirishni baholash** bo‘ldi. Bunda bank xizmat nuqtalari soni, 100 ming katta yoshli aholiga to‘g‘ri keladigan access points, bank xizmati bilan ilgari qamrab olinmagan hududlarda ochilgan markazlar va chekka hududlardagi farqlar asosiy indikator sifatida olindi. 2022 yil hisobotida 12 544 ta, 2023 yil hisobotida esa 13 761 ta bank xizmat nuqtasi borligi, 2023 yilda 88 ta yangi markaz ilgari qamrab olinmagan hududlarda ochilgani metodologik jihatdan shuni ko‘rsatadi: qishloq hududlarida moliyaviy xizmatlar ta’sirini baholashda birinchi masala — access infrastructure. Agar xizmat nuqtasi jismonan mavjud bo‘lmasa yoki masofa juda uzoq bo‘lsa, kredit, depozit, to‘lov yoki maslahat xizmatidan foydalanish ehtimoli pasayadi. Shu sababli tadqiqotda banklashuv darajasi qishloq daromadlari va bandligiga ta’sir ko‘rsatishning dastlabki sharti sifatida ko‘rildi. Biroq faqat xizmat nuqtalari soni bilan kifoyalanilmadi; access points’ning hududiy teng taqsimlanmagani ham e’tiborga olindi. Past ko‘rsatkichli viloyatlar va rural-heavy hududlar bu baholashda alohida ahamiyat kasb etdi.

Ikkinchi yo‘nalish **demand-side foydalanishni baholash** bo‘ldi. Bu yerda ADB va Markaziy bankning 2025 yilgi moliyaviy inklyuziya baholashi muhim tayanch bo‘ldi. Mazkur surveylar xalqaro metodologiyalar asosida moliyaviy xizmatlardan real foydalanish, moliyaviy savodxonlik va bank tizimiga ishonch darajasini o‘rganadi. Qishloq hududlarida moliyaviy ta’sirni baholashda aynan shu komponent muhim, chunki jismoniy access mavjud bo‘lsa ham, aholi xizmatlarni ishlatmasligi mumkin. Misol uchun, qishloq aholisi bank hisobiga ega bo‘lsa-da, to‘lovlarni hanuz naqd shaklda yuritishi, kreditdan qo‘rqishi yoki mahsulot shartlarini tushunmasligi ehtimoli mavjud. Shu sababli metodologiyada access va usage o‘rtasidagi farq alohida ajratildi. Bu yondashuv bank xizmatidan foydalanish darajasi daromad va bandlikka ta’sir etishda hal qiluvchi o‘rin tutishini ko‘rsatadi: aynan real foydalanishgina xo‘jalikning iqtisodiy xatti-harakatini o‘zgartira oladi.

Uchinchi yo‘nalish **qishloq xo‘jaligi va qishloq tadbirkorligi bilan bog‘liq moliyaviy instrumentlarni tasniflash**dan iborat bo‘ldi. Tadqiqotda qishloq hududlari uchun ahamiyatli bank-moliya xizmatlari besh guruhga ajratildi:

birinchisi, oddiy transaction services — hisob, to‘lov, naqdlashtirish va pul o‘tkazmalari; ikkinchisi, qisqa muddatli working capital va mikroqarzlar; uchinchisi, qisman kredit kafolatlari va qishloq biznesi uchun credit lines; to‘rtinchisi, agri-MSMElar, small producers va remittance-recipient households uchun tailored loan products; beshinchisi esa non-financial support — training, mentorship va business development services. Bunday tasnif ayniqsa IFAD va World Bank manbalariga tayandi. IFAD Uzbek REMIT hujjatida remittance-based scoring, tailored products va training kombinatsiyasi, World Bankning Ferghana Valley loyihasida esa credit lines, partial credit guarantees, startup support va incubators birgalikda qo‘llanayotgani ko‘rsatiladi. Bu metodologik jihatdan muhim, chunki qishloq joylarda daromad va bandlikni oshirish uchun “bitta kredit mahsuloti” yetarli emas; u mahsulotlar va xizmatlar majmui sifatida ishlashi kerak.

To‘rtinchi yo‘nalish **daromad ta’sirini baholash** bo‘ldi. Qishloq daromadlari ko‘pincha beqaror, mavsumiy va ko‘p manbali bo‘ladi. Shu sababli metodologiyada bank-moliya xizmatlarining daromadga ta’siri uchta ko‘rsatkich orqali ko‘rildi: birinchidan, existing enterprise revenues o‘sishi; ikkinchidan, daromad manbalari diversifikatsiyasi; uchinchidan, qisman bo‘lsa-da daromadlarning rasmiylashuvi. Jahon bankining Ferghana Valley hujjatida participating rural enterprises revenues’ining oshgani aniq ko‘rsatilgan. IFAD loyihasida esa remittance-recipient households uchun tailored lending orqali pul oqimini ishlab chiqaruvchi faoliyatga aylantirish maqsadi qo‘yilgan. Bularning ikkalasi ham qishloq daromadlarining barqarorlashuvi kreditga chiqish va moliyaviy xizmatlardan foydalanish bilan bog‘liq bo‘lishi mumkinligini ko‘rsatadi. Shu bilan birga, metodologiyada “daromad oshdi” degan natija ehtiyotkor talqin qilindi: chunki buning uchun bozor kon’yunkturasi, ob-havo, narxlar va migratsiya omillari ham ta’sir ko‘rsatadi. Shunday bo‘lsa-da, moliyaviy xizmatlarning qishloq xo‘jaligi va rural non-farm business’lar uchun likvidlik va investitsiya imkonini kuchaytirishi asosiy oraliq mexanizm sifatida qabul qilindi.

Beshinchi yo‘nalish **bandlik ta’sirini baholash**dan iborat bo‘ldi. Bu yerda asosiy savol shunday qo‘yildi: bank-moliya xizmatlari qishloq hududlarida real ish o‘rinlari yaratmoqdami yoki faqat mavjud faoliyatni vaqtincha qo‘llab-quvvatiryaptimi? Ferghana Valley loyihasidagi 20 672 ta yangi ish o‘rni haqidagi ma’lumot qishloq moliyalashtirishining aniq bandlik natijasini ko‘rsatuvchi kuchli empirik dalildir. Bundan tashqari, 15 mingdan ortiq qishloq tadbirkoriga yetib borilganini va 22 ta inkubator ishga tushirilganini bildirgan 2026 yilgi World Bank materiali moliyalashtirish va biznes xizmatlari birga berilganda rural labor demand kengayishini ko‘rsatadi. Shu bilan birga, UNDPning informality haqidagi hisobotida qishloq hududlarida formal job supply zaifligi, oilaviy mehnat va dehqon xo‘jaligi ustunligi qayd etilgan. Shuning uchun metodologiyada bandlik ta’siri faqat “yangi yollanma ish” emas, balki self-employment, family labor, microenterprise expansion va formalization ehtimoli bilan ham o‘lchandi. Bu qishloq joylarda bandlik natijasini shahar mehnat bozori mezonlari bilan emas, rural livelihoods logikasi bilan baholash zarurligini ko‘rsatdi.

Oltinchi yo‘nalish **segmentlangan rural guruhlar bo‘yicha tahlil** edi.

Bunda qishloq aholisi yagona guruh emasligi e’tiborga olindi. Dehqon va fermerlar, qaytib kelgan migrantlar, remittance-recipient households, ayollar, yoshlar, qishloq hunarmandlari va service-based microbusinesslar alohida segment sifatida ko‘rildi. IFAD hujjati returning migrants va remittance-recipient rural households uchun moslashtirilgan credit products zarurligini ko‘rsatadi. UNDP hisobotida esa youth, women va rural populations informality’dan nisbatan ko‘proq zarar ko‘rishi qayd etiladi. Demak, qishloq joylarda bank xizmatlaridan foydalanish darajasining daromad va bandlikka ta’siri segmentga qarab turlicha bo‘ladi. Shu sababli metodologiyada “o‘rtacha qishloq aholisi” degan abstrakt modeldan voz kechilib, turli rural livelihoods uchun turli moliyaviy yechimlar zarurligi asos qilib olindi.

Yettinchi yo‘nalish **xavflar va cheklovlarni baholash**dan iborat bo‘ldi. Qishloq hududlarida banklashuv kengayishi bilan birga bir nechta xatarlar ham mavjud: birinchidan, jismoniy access mavjud bo‘lsa-da, foydalanish past bo‘lishi mumkin; ikkinchidan, mos bo‘lmagan kredit mahsulotlari mavsumiy daromadga ega rural households uchun noqulay bo‘lishi mumkin; uchinchidan, rural borrowers collateral va kredit tarixi yetishmasligi sababli formal finance’dan hanuz chetda qolishi mumkin; to‘rtinchidan, trening va business development support bo‘lmasa, kredit ishlab chiqaruvchi faoliyatga emas, iste’molga sarflanishi ehtimoli bor. IFAD hujjatidagi remittance-based scoring va tailored products, Jahon banki loyihalaridagi credit guarantee va incubatorlar aynan shu cheklovlarni yumshatishga qaratilgan. Demak, metodologik jihatdan qishloq hududlaridagi moliyaviy xizmatlar ta’sirini baholashda nafaqat xizmat qamrovi, balki mahsulot dizayni va qo‘llab-quvvatlovchi muhit ham hisobga olinishi shart deb topildi.

XULOSA VA TAKLIFLAR. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, qishloq hududlarida bank-moliya xizmatlaridan foydalanish darajasi oshgani sari aholi daromadlari va bandligiga ijobiy ta’sir ko‘rsatish salohiyati ham kuchayadi. O‘zbekistonda so‘nggi yillarda bank xizmat nuqtalari ko‘paygani, ilgari qamrab olinmagan hududlarda yangi markazlar ochilgani, mikromoliya va qisman kafillik instrumentlari kengaygani hamda rural business’larni qo‘llab-quvvatlovchi loyihalar ishga tushirilgani ushbu xulosani amaliy jihatdan tasdiqlaydi. Ferghana Valley Rural Enterprise Development Project natijalari qishloq moliyalashtirishining real daromad va bandlik samarasi bo‘lishi mumkinligini aniq ko‘rsatadi: mingdan ortiq subloyiha, o‘n minglab ish o‘rinlari va mikrobizneslar uchun o‘sayotgan revenue’lar bunga dalildir. Shu ma’noda bank-moliya xizmatlari qishloq joylarda kambag‘allikni kamaytirish va iqtisodiy faollikni kengaytirishning yordamchi emas, balki strategik omillaridan biri bo‘lib bormoqda.

Biroq maqola shuni ham ko‘rsatdiki, bank xizmatlari mavjudligi bilan ularning daromad va bandlikka ta’siri o‘rtasida avtomatik tenglik yo‘q. Birinchidan, qishloq hududlarida bank nuqtalari soni ortgan bo‘lsa-da, barcha hududlarda qamrov bir xil emas. Ikkinchidan, banklashuvning jismoniy ko‘rsatkichi oshgani bilan demand-side foydalanish, moliyaviy savodxonlik va mahsulotlarga ishonch masalalari hanuz dolzarb. Uchinchidan, rural households

daromadlari mavsumiy va noformal bo‘lgani sababli standart shahar kredit mahsulotlari ularga har doim ham mos kelmaydi. To‘rtinchidan, qishloq hududlaridagi norasmiy bandlik yuqoriligi sababli moliyaviy xizmatlar formalizatsiya va biznesni qo‘llab-quvvatlash bilan birga borishi kerak; aks holda ta’sir qisqa muddatli bo‘lib qoladi. Shu sababli qishloq banklashuvini baholashda “qancha xizmat nuqtasi bor?” savolidan tashqari “qaysi xizmat qaysi uy xo‘jaligi uchun qanday foyda berdi?” savoli ham markaziy o‘ringa chiqishi zarur.

Shu asosda birinchi taklif sifatida qishloq hududlarida bank-moliya xizmatlarining samaradorligini o‘lchash uchun **natija indikatorlari** joriy etilishi kerak. Bunda faqat xizmat nuqtalari soni emas, balki rural households’ning rasmiy kreditga chiqishi, mikrobiznes revenues’i, yangi yoki yaxshilangan ish o‘rinlari, ayollar va yoshlar ulushi, remittance-linked products’dan foydalanganlar soni kabi ko‘rsatkichlar monitoring qilinishi lozim. Ikkinchi taklif — qishloq aholisi uchun **tailored financial products**ni kengaytirish. Remittance-based scoring, mavsumiy tushumga mos repayment jadvali, agribusiness va small rural services uchun kichik paketli kreditlar, qisman kafillik va garovsiz boshlang‘ich instrumentlar ayniqsa foydali bo‘lishi mumkin. Uchinchi taklif — bank xizmatlarini **training va mentorship** bilan bog‘lash. IFAD va Jahon banki tajribasi shuni ko‘rsatadiki, kredit + trening + inkubatsiya kombinatsiyasi qishloq joylarda ancha samaraliroq natija beradi. To‘rtinchi taklif — qishloq hududlarida moliyaviy savodxonlik, ayniqsa ayollar va migrant oilalari uchun, alohida ustuvor yo‘nalish bo‘lishi kerak. Beshinchi taklif — rural finance siyosatini bandlik va formalization siyosati bilan integratsiyalash; chunki qishloq joylarda daromad va bandlikning barqarorlashuvi ko‘p hollarda rasmiy moliyaviy tarix va bozor bilan aloqaga bog‘liq.

Yakuniy xulosa shuki, qishloq hududlarida bank-moliya xizmatlaridan foydalanish darajasi aholi daromadlari va bandligiga ijobiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin, lekin bu ta’sir xizmatlarning oddiy mavjudligiga emas, ularning qanchalik mos, ochiq, qo‘llab-quvvatlovchi va qishloq ehtiyojlariga yo‘naltirilgan ekaniga bog‘liq. Agar banklashuv qishloq aholisining haqiqiy daromad modeli, migratsiya oqimi, kichik biznes ehtiyojlari va norasmiy mehnat xususiyatlari bilan uyg‘unlashtirilsa, u qishloq kambag‘alligini kamaytirish va hududiy tafovutlarni yumshatishning eng samarali vositalaridan biriga aylanishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki. (2026). *Annual Report 2024*.
2. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki. (2024). *Annual Report 2023*.
3. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki. (2023). *Annual Report 2022*.
4. Asian Development Bank va O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki. (2025). *Assessment of the State of Financial Inclusion in Uzbekistan*.
5. World Bank. (2025). *Ferghana Valley Rural Enterprise Development Project (P166305)*.
6. World Bank. (2026). *Entrepreneurs Bring Jobs and Opportunity to Rural Uzbekistan*.

7. United Nations Development Programme. (2025). *Informal Employment in Uzbekistan*.
8. IFAD. (2025). *Uzbek REMIT: Unlocking finance and skills for rural entrepreneurs*.

MIKROMOLIYA INSTITUTLARI ORQALI AHOLI BANDLIGINI TA'MINLASH MEXANIZMLARI: MUAMMOLAR, XATARLAR VA RAQAMLI YECHIMLAR

SamISI, "Bank-moliya xizmatlari" fakulteti
talabasi ***Abdusalomov Abdushukur***
SamISI, "Bank ishi" kafedrasi
o'qituvchisi ***Xolikulov O'ktam***

ANNOTATSIYA. *Ushbu maqolada mikromoliya institutlari orqali aholi bandligini ta'minlash mexanizmlari, mavjud muammolar, xatarlar va raqamli yechimlar O'zbekiston misolida tahlil qilinadi. Mavzuning dolzarbligi shundaki, mikromoliya institutlari, ayniqsa mikromoliya tashkilotlari va lombardlar, bank tizimidan to'liq foydalana olmayotgan qatlamlar uchun boshlang'ich moliyaviy kirish kanaliga aylanib bormoqda. Markaziy bankning 2025–2026 yillarga mo'ljallangan tadqiqot kun tartibida esa mikrofinancial services va raqamli moliyaviy xizmatlar o'sishi uy xo'jaliklari qarz yuki va moliyaviy barqarorlik uchun yangi xatarlar tug'dirayotgani, shu sababli prudensial nazorat va moliyaviy savodxonlikni kuchaytirish zarurligi alohida qayd etilgan. Shu asosda maqolada mikromoliya institutlari bandlikni qanday mexanizmlar orqali ta'minlayotgani, qaysi nuqtalarda xatar kuchayayotgani va raqamli yechimlar orqali qanday samaradorlikka erishish mumkinligi yoritiladi.*

Kalit so'zlar: *Mikromoliya institutlari, mikromoliya tashkilotlari, bandlik, mikroqarz, mikrokredit, o'zini o'zi band qilish, raqamli moliya, onlayn kredit, moliyaviy inklyuziya, O'zbekiston.*

KIRISH. So'nggi yillarda O'zbekistonda mikromoliya institutlari bank-moliya tizimining yordamchi bo'g'inidan iqtisodiy faollikni kengaytiruvchi alohida segmentga aylanmoqda. Buning asosiy sababi shundaki, ko'plab fuqarolar, ayniqsa o'zini o'zi band qilganlar, kichik savdo va xizmat ko'rsatish bilan shug'ullanuvchilar, boshlang'ich tadbirkorlar hamda kam daromadli uy xo'jaliklari klassik bank krediti uchun zarur collateral, kredit tarixi yoki rasmiy daromad bazasiga ega emas. Shunday sharoitda mikromoliya institutlari ularga tezroq, kichikroq va ko'proq moslashtirilgan moliyaviy mahsulotlar taklif qilishi bilan ajralib turadi. Markaziy bankning 2023 yilgi hisobotida 2023 yilda mikromoliya tashkilotlari va lombardlar tomonidan ko'rsatilgan mikromoliya xizmatlari hajmi 8,7 trillion so'mga yetgani, bu 2022 yilga nisbatan 1,9 baravar yuqori ekani qayd etilgan. Shu hisobotda 2024–2026 yillarda mikromoliya bozorini kamida 5 baravar kengaytirish, 1 milliondan ortiq biznes subyektini

mikromoliya xizmatlari bilan қамrab olish va rasmiy daromadga ega bo‘lmagan qariyb 500 ming kishiga mikromoliya orqali o‘zini o‘zi band qilish va biznes rivojlantirishda ko‘maklashish vazifalari ham belgilangan.

Mikromoliya institutlarining bandlikka ta’siri asosan uch yo‘l bilan yuzaga chiqadi. Birinchidan, ular mehnat bozoriga endigina kirayotgan yoki bank tizimidan chetda qolayotgan shaxsga boshlang‘ich kapital beradi. Ikkinchidan, ular mavjud mikrofaoliyatni — masalan, uy hunarmandchiligi, kichik savdo, xizmat ko‘rsatish, transport yoki ishlab chiqarishning mayda shakllarini — kengaytirishga yordam beradi. Uchinchidan, ular vaqt o‘tishi bilan fuqaroni norasmiy va kichik hajmli iqtisodiy faoliyatdan barqarorroq tadbirkorlikka olib chiqishi mumkin. Shu ma’noda mikromoliya instituti oddiy qarz beruvchi emas, balki aholi bandligi va daromadlar barqarorligini shakllantiruvchi oraliq institutdir. Jahon bankining 2025 yilgi FINGROW hujjatida ham O‘zbekistonda yangi yoki yaxshiroq ish o‘rinlari yaratish uchun banklar, mikromoliya tashkilotlari va lizing kompaniyalari orqali riskni bo‘lishuvchi mexanizmlar yordamida ko‘proq kreditlash zarurligi ko‘rsatiladi.

Biroq mikromoliya bozorining tez kengayishi o‘z-o‘zidan ijobiy natija bermaydi. Markaziy bankning 2024 yilgi hisobotida 2024 yilda mikroqarzlarning uy xo‘jaliklari kreditlaridagi ulushi 16,5 foizdan 23,9 foizgacha oshgani, mikroqarz maksimal summasining 50 million so‘mdan 100 million so‘mga ko‘tarilgani esa ushbu segmentdagi o‘sishni tezlashtirgani, ammo kollateral yetishmasligi sababli portfel tarkibida konsentratsiya xatarini kuchaytirgani qayd etilgan. Yana bir muhim holat shuki, 2024 yilda barcha berilgan qarzlarning 54 foizi onlayn shaklda ajratilgan. Bu onlayn kreditlash qulaylik yaratishi bilan birga, fraud, ortiqcha qarzdorlik va xatarni yetarli baholamaslik muammolarini ham kuchaytiradi. Shu sababli mikromoliya institutlari orqali bandlikni ta’minlash masalasini faqat “ko‘proq kredit berish” bilan tushuntirish noto‘g‘ri bo‘ladi. U mahsulot sifati, nazorat, raqamli xavfsizlik va qarz oluvchining to‘lov qobiliyati bilan uzviy bog‘liq.

Mavzuning yana bir muhim tomoni raqamli transformatsiya bilan bog‘liq. 2024 yilgi hisobotda onlayn mikroqarzlar hajmi 24,4 trillion so‘mga yetgani qayd etilgan. Markaziy bank 2024 yilda mikromoliya tashkilotlariga to‘lov tashkiloti litsenziyasini olish sharti bilan elektron pul operatori faoliyatini yuritishga ham ruxsat bergan. Bu raqamli mikromoliya modellari kelajakda kichik tadbirkorlar va o‘zini o‘zi band qilganlar uchun yanada qulay ekotizim yaratishi mumkinligini ko‘rsatadi. Shunday ekan, ushbu maqolaning maqsadi mikromoliya institutlari orqali bandlikni ta’minlash mexanizmlarini, ulardagi muammo va xatarlarni hamda raqamli yechimlar asosida samaradorlikni oshirish istiqbollarini ilmiy-amaliy nuqtai nazardan tahlil qilishdan iborat.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR TAHLILI. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki, *Annual Report 2024* (2026). Mazkur hisobot mikromoliya institutlari bozorining amaldagi holati va o‘sish dinamikasini ko‘rsatuvchi eng muhim rasmiy manbalardan biridir. Unda 2024 yil yakunida mikromoliya tashkilotlari va lombardlar aktivlari 8,4 trillion so‘mga yetgani, shundan 99 foizi kredit portfelidan iborat ekani ko‘rsatiladi. Mikromoliya

tashkilotlari va lombardlar tomonidan berilgan qarzlar hajmi 16 trillion so‘mni tashkil qilgan bo‘lib, uning 89 foizi mikromoliya tashkilotlari, 11 foizi esa lombardlar hissasiga to‘g‘ri keladi. Mikroqarzlarning jismoniy shaxslarga berilgan qoldig‘i 7,1 trillion so‘mga yetgan, biznes subyektlariga berilgan mikrokreditlar esa qariyb 2,1 baravar o‘sib 379 milliard so‘mni tashkil qilgan. Bu ko‘rsatkichlar mikromoliyaning iste’mol yoki favqulodda likvidlik instrumenti bo‘lib qolmay, biznes faoliyatini boshlash va kengaytirishga ham xizmat qilayotganini ko‘rsatadi. Hujjatning ilmiy ahamiyati shundaki, u mikromoliyani real sektor bilan bog‘liq holda ko‘rsatadi: faktoring 9,5 milliard so‘mgacha, lizing 93,1 milliard so‘mgacha oshgani mikroinstitutlar asta-sekin kengroq moliyaviy xizmatlar zanjiriga kirayotganini bildiradi.

Hisobotning ikkinchi kuchli tomoni xatarlarni ochiq ko‘rsatishidadir. 2024 yilda mikroqarzlarning uy xo‘jaliklari kreditlaridagi ulushi 23,9 foizgacha ko‘tarilgani, bu segmentdagi tez o‘sish maksimal mikroqarz summasining oshirilishi bilan bog‘liq ekani, biroq kollateralning yo‘qligi kredit portfeli konsentratsiyasini kuchaytirgani qayd etiladi. Yana muhim jihat — 54 foiz qarzlar onlayn berilgani va buning asosiy drayveri moliyaviy ekotizimlar hamda BNPL kanallari bo‘lgani haqidagi qayddir. Hisobotda firibgarlikning oldini olish uchun onlayn mikroqarzlar bo‘yicha 48 soatlik vaqtinchalik cheklov joriy etilgani ham ko‘rsatiladi. Demak, bu manba mikromoliya bozorining ikki tomonini bir vaqtning o‘zida ochib beradi: bir tomondan, u kengroq qamrov va bandlik imkoniyatini yaratmoqda; ikkinchi tomondan, tez o‘sish bilan birga raqamli xatarlar, ortiqcha qarzdorlik va prudensial muammolar ham kuchaymoqda. Shu sababli ushbu hisobot maqoladagi “mexanizmlar–xatarlar–raqamli yechimlar” uchligini asoslashda tayanch manba hisoblanadi.

O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki, *Annual Report 2023* (2024). 2023 yilgi yillik hisobot mikromoliya bozorining 2024 yilgi keskin kengayishidan oldingi tayanch holatini ko‘rsatadi va shu bilan juda muhim metodologik vazifani bajaradi. Unda 2023 yilda mikromoliya tashkilotlari va lombardlar tomonidan ko‘rsatilgan mikromoliya xizmatlari hajmi 8,7 trillion so‘mga yetgani va bu 2022 yilga nisbatan 1,9 baravar yuqori bo‘lgani qayd etiladi. Yil boshiga kelib mikromoliya xizmatlari qoldig‘i 4,4 trillion so‘mga, mikromoliya tashkilotlari kredit qo‘yilmalari esa 4,1 trillion so‘mga yetgan. NPL 90+ ko‘rsatkichi NCOlar bo‘yicha 1,4 foiz, mikromoliya tashkilotlari bo‘yicha esa 2,1 foiz bo‘lgan. Bu ko‘rsatkichlar ikki xulosaga olib keladi: birinchidan, mikromoliya bozori o‘sish bosqichiga kirgan; ikkinchidan, bu o‘sish hali nazorat qilinadigan risk oralig‘ida kechgan. Hujjatda yana mikromoliyaning tadbirkorlikni rivojlantirishdagi o‘rni alohida ta’kidlanadi. Aynan shu joyi mavzu uchun muhim, chunki u mikromoliya institutlari bandlikni oshirishdagi rolini faqat nazariy emas, regulyator tomonidan tan olingan amaliy yo‘nalish sifatida ko‘rsatadi.

Hisobotning yana bir muhim jihati shundaki, unda 2024–2026 yillarda mikromoliya bozorini kamida 5 baravar kengaytirish, 1 milliondan ortiq biznes subyektlarini mikromoliya xizmatlari bilan qamrab olish va rasmiy daromadga ega bo‘lmagan qariyb 500 ming kishini mikromoliya orqali o‘zini o‘zi band qilish va biznes rivojlantirishga jalb etish maqsadlari qayd etilgan. Bu raqamlar

mikromoliyaning O‘zbekistonda ijtimoiy yo‘naltirilgan iqtisodiy siyosatning faol qismiga aylanayotganini ko‘rsatadi. Shu bilan birga, hujjatda mikroloanning maksimal miqdori 50 million so‘mdan 100 million so‘mga oshirilgani va hududlarda mikromoliya banklarini tashkil etish hamda mikromoliya tashkilotlarini shunday banklarga transformatsiya qilish bo‘yicha chora-tadbirlar ko‘zda tutilgani ham aytiladi. Demak, 2023 yilgi hisobot mikromoliyani bandlik siyosati bilan bog‘laydi, bozorni chuqurlashtirish bo‘yicha normativ maqsadlarni belgilaydi va keyingi yillardagi raqamli hamda institutsional modernizatsiya uchun asos yaratadi. Shu jihatdan mazkur adabiyot maqoladagi mexanizmlar bo‘limi uchun tarixiy tayanch vazifasini bajaradi.

O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki, ***Research Agenda 2025–2026*** **(2025).** Mazkur hujjat mikromoliya institutlari bo‘yicha xatarlarni tahlil qilishda eng muhim manbalardan biridir. Unda uy xo‘jaliklari qarz yukini tahlil qilish bo‘limida raqamli moliyaviy xizmatlar, ayniqsa onlayn kreditlash rivoji yangi murakkabliklarni yuzaga keltirayotgani qayd etiladi. Hujjatga ko‘ra, onlayn kreditlash bir tomondan kreditga kirishni osonlashtiradi, ikkinchi tomondan esa qarzdorlik ortishi bilan bog‘liq risklarni kuchaytirishi mumkin. Shu sababli Markaziy bank kelgusi tadqiqotlar doirasida raqamli moliyaviy xizmatlar bilan bog‘liq risklarni boshqarish, mikrofinancial services growth’dan kelib chiqadigan xatarlarni tahlil qilish, uy xo‘jaligi qarz yukini optimallashtirish va kichik biznes subyektlari moliyaviy savodxonligini baholashni ustuvor yo‘nalish sifatida belgilagan. Bu yondashuv mikromoliya institutlari orqali bandlikni oshirish masalasi faqat “ko‘proq qarz berish” bilan o‘lchanmasligini, balki qarzning sifatli ishlatilishi, qaytuvchanligi va qarzdorning moliyaviy barqarorligi bilan bog‘liq ekanini ko‘rsatadi.

Ushbu adabiyotning metodologik qimmati shundaki, u mikromoliya sektorini makroprudensial va ijtimoiy risk nuqtai nazaridan birlashtirib tahlil qiladi. Odatda mikromoliya institutlari kambag‘allik va ishsizlikka qarshi kurash vositasi sifatida baholanadi, biroq mazkur hujjat bu segmentdagi nazoratsiz o‘sish uy xo‘jaliklari moliyaviy barqarorligiga salbiy ta’sir qilishi mumkinligini eslatadi. Ayniqsa, raqamli kreditlash va onlayn mikroqarzlarning tez ommalashuvi bandlikni rag‘batlantiruvchi vositadan qarz yukini oshiruvchi omilga aylanish xavfini yuzaga chiqaradi. Shu bilan birga, hujjat buni taqiqlash emas, boshqarish kerakligini anglatadi: moliyaviy savodxonlikni kuchaytirish, prudensial nazoratni yangilash va raqamli xizmatlar bilan bog‘liq risklarni aniqlash bo‘yicha ilmiy asoslangan siyosat ishlab chiqish zarurligi qayd etiladi. Shu sababli Research Agenda maqolada muammolar va xatarlar bo‘limining asosiy ilmiy tayanchi bo‘lib xizmat qiladi.

Asian Development Bank, ***Inclusive Finance Sector Development Program*** **(2024).** ADBning mazkur dasturi O‘zbekistonda inklyuziv moliya va mikromoliya institutlari bo‘yicha xalqaro rivojlanish yondashuvini tushunish uchun juda muhimdir. Dastur tavsifida hukumatning inclusive growth maqsadlari doirasida unbanked va underserved micro-entrepreneurs uchun moliyaga kirishni kengaytirish, shu maqsadda siyosiy muhitni yaxshilash, tartibga solish va nazorat ramkalarini mustahkamlash hamda bozor ishtirokchilari uchun mablag‘

manbalarini diversifikatsiya qilish ustuvor yo‘nalishlar sifatida ko‘rsatilgan. Bu ta’rifning o‘zi mikromoliya institutlari faqat kredit beruvchi kichik tuzilmalar emas, balki kambag‘allikka qarshi kurash va iqtisodiy inklyuziya siyosatining muhim qismi sifatida ko‘rilayotganini anglatadi. Dasturda, shuningdek, women-owned va women-led MSMElar bo‘yicha sex-disaggregated data yig‘ish masalasiga urg‘u berilgani, demak, mikromoliya siyosatining maqsadli va segmentlangan bo‘lishi kerakligi ko‘rsatiladi.

Mazkur manbaning ilmiy-amaliy qimmati shundaki, u mikromoliyani faqat arzon kredit taqsimlash emas, balki moliya arxitekturasini kengaytirish vazifasi sifatida tushuntiradi. Agar bozor ishtirokchilari uchun resurslar diversifikatsiya qilinmasa, mikromoliya sektori tor va zaif bo‘lib qoladi; agar nazorat va consumer protection yetarli bo‘lmasa, inklyuziv moliyaning ijtimoiy samarasi pasayadi; agar data tizimi rivojlanmasa, qaysi guruhlar haqiqatda foyda olayotganini baholash qiyinlashadi. Shu sababli ADB yondashuvi mikromoliya institutlari orqali bandlikni oshirish mexanizmlarini bozor infratuzilmasi, institutsional sifat va maqsadli segmentlar bilan bog‘lash imkonini beradi. Maqolada ushbu manba ayniqsa istiqbolli yechimlar bo‘limida muhim ahamiyatga ega, chunki u bozor va ijtimoiy maqsad o‘rtasida muvozanatli model taklif qiladi.

World Bank*, Access to Finance for Jobs and Growth (FINGROW) – Uzbekistan* (2025). Jahon bankining FINGROW hujjati mikromoliya institutlari orqali bandlikni ta’minlash masalasini to‘g‘ridan-to‘g‘ri “jobs and growth” paradigmasi bilan bog‘lagani uchun ayniqsa muhimdir. Hujjatda loyiha maqsadi O‘zbekistonda bizneslar va aholi uchun moliyaga kirishni kengaytirish hamda ayniqsa ayollar va yoshlar uchun yangi yoki yaxshiroq ish o‘rinlari yaratishni qo‘llab-quvvatlash ekani ko‘rsatiladi. Unda kredit va riskni kamaytirish komponenti doirasida EDCning qisman kredit kafolati sxemasini banklar, mikromoliya tashkilotlari va lizing kompaniyalari bilan ishlaydigan tarzda kengaytirish ko‘zda tutilgan. Bu juda muhim, chunki u mikromoliya institutlari bandlik siyosatida alohida va muhim moliyaviy kanal sifatida tan olinganini ko‘rsatadi. Hujjatda, shuningdek, loyiha jobs-creating businesses’ni urban, peri-urban va rural hududlarda qo‘llab-quvvatlashi, ayniqsa ayollar va yoshlar uchun ijtimoiy inklyuziya nuqtai nazaridan muhim ekani qayd etilgan.

Ushbu manbaning metodologik ahamiyati shundaki, u mikromoliya institutlarini oddiy mikroqarz beruvchilar sifatida emas, balki riskni bo‘lishish tizimining to‘laqonli ishtirokchilari sifatida ko‘rsatadi. Agar mikromoliya tashkilotlari partial credit guarantee schemes, technical assistance va yuqori potentsialli kichik bizneslarni moliyalashtirish ekotizimiga integratsiyalansa, ular aholi bandligini kengaytirishda yanada katta rol o‘ynashi mumkin. Shu bilan birga, hujjat masofadagi hududlarda axborot yetishmasligi, ayollar boshchiligidagi kichik bizneslarning chetda qolishi va aniq eligibility criteria bo‘lmasa exclusion xavfi paydo bo‘lishini ham qayd etadi. Bu esa mikromoliya institutlari orqali bandlikni oshirishda shaffoflik, maqsadli segmentlash va ma’lumotga asoslangan qaror qabul qilish qanchalik muhim ekanini ko‘rsatadi. Shu sababli FINGROW maqolada istiqbolli yechimlar va raqamli/institutsional modernizatsiya bo‘limi uchun eng muhim xalqaro tayanchlardan biridir.

TADQIQOTLAR METODOLOGIYASI. Mazkur maqolada mikromoliya institutlari orqali aholi bandligini ta’minlash mexanizmlari **institutsional-deskriptiv, natija-zanjiri va xatar-tahlil yondashuvi** asosida o‘rganildi. Tadqiqotning asosiy uslubiy g‘oyasi shundan iboratki, mikromoliya institutlarining bandlikka ta’siri bevosita emas, balki bir necha oraliq bosqichlar orqali yuzaga chiqadi.

Metodologiyaning birinchi bosqichi **institutsional xaritalash** bo‘ldi. Bunda mikromoliya institutlari bozorining tarkibi — mikromoliya tashkilotlari, lombardlar, yangi turdagi mikromoliya banklari bo‘yicha qonunchilik, Markaziy bank nazorati, Tadbirkorlikni rivojlantirish kompaniyasi bilan bog‘liq riskni bo‘lishish mexanizmlari va xalqaro institutlar ko‘magidagi islohotlar — yagona tizim sifatida ko‘rildi. Markaziy bankning 2024 yilgi hisobotida mikromoliya tashkilotlari va lombardlar aktivlari, kredit portfeli va majburiyatlari jadal o‘sayotgani qayd etilgan bo‘lsa, 2025 yilgi Financial Sector Assessment’da mikromoliya banklari degan yangi institut turi 2025 yil boshida qonunchilikka kiritilgani, biroq hali birorta litsenziya berilmagani ko‘rsatiladi. Bu shuni anglatadiki, O‘zbekistonda mikromoliya institutsional jihatdan o‘tish bosqichida: bozor kengaymoqda, lekin uning yangi shakllari hali to‘liq shakllanib ulgurmagan. Shu yondashuv mikromoliya institutlarining bandlikka ta’sirini ularning o‘zi qanchalik kuchli va barqaror ekani bilan bog‘lash imkonini berdi.

Ikkinchi bosqich **maqsadli guruhlar segmentatsiyasi**dan iborat bo‘ldi. Mikromoliya institutlari xizmatlarining bandlikka ta’siri barcha aholi guruhlari uchun bir xil emas. Shu sababli tadqiqotda to‘rtta asosiy segment ajratildi: o‘zini o‘zi band qilganlar, boshlang‘ich tadbirkorlar, mikro va oilaviy biznes subyektlari hamda qisqa muddatli likvidlikka muhtoj past daromadli uy xo‘jaliklari. 2023 yilgi hisobotda rasmiy daromadga ega bo‘lmagan 500 ming kishini mikromoliya orqali o‘zini o‘zi band qilish va biznes rivojlantirishga ko‘maklashish maqsadi alohida qayd etilgani ushbu segmentatsiyaning amaliy asosini beradi. ADB hujjatlarida underserved micro-entrepreneurs va women-led MSMElar alohida target group sifatida ko‘rsatilgani ham segmentlangan yondashuv zarurligini tasdiqlaydi. Demak, metodologiyada mikromoliya xizmatining samaradorligi “qancha kredit berildi” bilan emas, balki “qaysi guruhga, qaysi ehtiyoj uchun va qanday sharoitda berildi” mezoni bilan baholandi.

Uchinchi bosqich **natija zanjiri bo‘yicha tahlil** edi. Bu bosqichda mikromoliyaning bandlikka ta’siri besh darajada baholandi. Birinchi daraja — **kirish**, ya’ni shaxs yoki mikroxo‘jalik mikromoliya institutiga murojaat qila oladimi, hujjatlar va talablardan o‘ta oladimi. Ikkinchi daraja — **faollashuv**, bunda mikroqarz yoki mikrokredit daromad keltiruvchi faoliyatni boshlashga xizmat qiladimi. Uchinchi daraja — **daromadning shakllanishi**, ya’ni qarz mablag‘i aylanma mablag‘, tovar zaxirasi, ishlab chiqarish vositasi yoki xizmat ko‘rsatish quvvatiga aylanadimi. To‘rtinchi daraja — **bandlik**, bu bosqichda shaxsning o‘zi daromadli mehnatga kiradimi yoki boshqalarni ham ishga jalb qila boshlaydimi. Beshinchi daraja — **barqarorlashuv va o‘sish**, bunda qarz oluvchi keyingi bosqich moliyalashtirishga chiqadimi, rasmiy iqtisodiyotga yaqinlashadimi, degan savollar qo‘yildi. Mazkur model mikromoliya institutlari

bandlikni faqat bevosita emas, balki mikrofaoliyatni rasmiy va barqarorroq iqtisodiy faoliyatga aylantirish orqali ta’minlashini ko‘rsatdi.

To‘rtinchi bosqich **xatarlarni baholash**ga qaratildi. Bu yerda mikromoliya institutlari bilan bog‘liq xatarlar uch guruhga ajratildi: kredit xatari, raqamli xatar va ijtimoiy xatar. Kredit xatari mikroqarzlarning tez o‘sishi, kollateralning yo‘qligi va portfel konsentratsiyasi bilan bog‘liq. 2024 yilgi hisobotda mikroqarzlarning uy xo‘jaliklari kreditlaridagi ulushi 23,9 foizgacha oshgani va maksimal mikroqarz summasining oshirilishi bilan konsentratsiya xatari kuchaygani qayd etiladi. Raqamli xatar esa onlayn kreditlashning jadal kengayishi bilan bog‘liq. Hujjatda 54 foiz qarzlar onlayn shaklda berilgani, Markaziy bank esa firibgarlikning oldini olish uchun 48 soatlik vaqtinchalik tartib joriy qilganini qayd etadi. Ijtimoiy xatar esa ortiqcha qarzdorlik, moliyaviy savodxonlikning pastligi va qarz mablag‘larining iste’molga yo‘naltirilishi ehtimoli bilan bog‘liq. Research Agenda 2025–2026 aynan ushbu xatarlarni kelgusi tadqiqotlar va prudensial siyosat markaziga qo‘yadi. Demak, mikromoliya institutlari orqali bandlikni oshirish strategiyasi xatarsiz bo‘lishi uchun kengayish va nazorat o‘rtasidagi muvozanatni saqlashi kerak.

Beshinchi bosqich **raqamli yechimlar tasnifi**ni ishlab chiqishdan iborat bo‘ldi. Tadqiqotda mikromoliya bozorida bandlikka xizmat qiluvchi raqamli yechimlar to‘rt guruhga bo‘lindi. Birinchi guruh — **onlayn kreditlash va masofaviy rasmiylashtirish**, bu tezkor kirish imkonini beradi. Ikkinchi guruh — **raqamli to‘lov va tushumlar**, bu mikrobizneslar uchun pul oqimini shaffoflashtiradi va keyinchalik scoring uchun asos yaratadi. Uchinchi guruh — **fraud prevention va digital compliance**, masalan, 48 soatlik cheklovlar va online lending’da xavfsizlik choralarini kuchaytirish. To‘rtinchi guruh — **raqamli skoring va data-based lending** bo‘lib, u hali to‘liq joriy bo‘lmagan bo‘lsa-da, istiqbolli yo‘nalish sifatida ajratildi. 2024 yilgi hisobotda onlayn mikroqarzlar hajmi 24,4 trillion so‘mga yetgani va mikromoliya tashkilotlariga elektron pul operatori sifatida ishlash imkoniyati berilgani raqamli mikromoliyaning yangi bosqichga o‘tayotganini bildiradi. Metodologik jihatdan bu raqamli yechimlar mikromoliyaning bandlikka ta’sirini ikki tomondan kuchaytirishi mumkin: kirishni arzonlashtirish va monitoringni kuchaytirish.

Oltinchi bosqich **bozor va siyosat o‘rtasidagi muvozanatni baholash** edi. ADB va World Bank hujjatlarida mikromoliyani inclusive growth va jobs yaratish vositasi sifatida ko‘rish bilan birga, bozorni siqib chiqarmaydigan, resurslarni diversifikatsiya qiladigan va riskni to‘g‘ri taqsimlaydigan modelga urg‘u beriladi. Demak, mikromoliya institutlari bandlikni oshirishi uchun ularni faqat subsidiya yoki ma’muriy yo‘naltirilgan kreditlar bilan emas, balki partial guarantee, market-based funding, prudential supervision va data systems bilan qo‘llab-quvvatlash lozim. Shu nuqtai nazardan O‘zbekiston uchun ham istiqbolli yechim faqat “ko‘proq mikroqarz” emas, balki “aqlliroq va xavfsizroq mikromoliya” modelidir.

XULOSA VA TAKLIFLAR. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, O‘zbekistonda mikromoliya institutlari aholi bandligini ta’minlashning tobora muhim bo‘g‘iniga aylanmoqda. 2023 yilda mikromoliya xizmatlari hajmining 8,7 trillion so‘mga, 2024 yilda esa mikromoliya tashkilotlari va lombardlar tomonidan

berilgan qarzlar hajmining 16 trillion so‘mga yetgani, aktivlarning 8,4 trillion so‘mgacha oshgani va mikrokreditlarning biznes subyektlari hamda jismoniy shaxslar segmentida tez o‘sayotgani bu xulosani tasdiqlaydi. Ayniqsa, rasmiy daromadga ega bo‘lmagan yoki bank kreditiga chiqolmayotgan qatlamlar uchun mikromoliya instituti ko‘pincha birinchi rasmiy moliyaviy kanal bo‘lib xizmat qiladi. Shu ma’noda u nafaqat moliyaviy vositachi, balki o‘zini o‘zi band qilish, mikrofaoliyatni boshlash va keyinchalik kichik tadbirkorlikka o‘tish uchun institutsional ko‘prik vazifasini bajaradi.

Biroq maqola shuni ham ko‘rsatdiki, mikromoliyaning bandlikka ijobiy ta’siri avtomatik emas. Birinchidan, bozorning tez o‘sishi qarz portfeli sifati va ortiqcha qarzdorlik xavfini kuchaytiradi. Ikkinchidan, onlayn kreditlash qulaylik yaratishi bilan birga fraud va noto‘g‘ri qarz olish xatarini oshiradi. Uchinchi muammo — qarz mablag‘lari real biznesga emas, qisqa muddatli iste’molga ketib qolishi ehtimoli. To‘rtinchi muammo — bandlik natijalarini muntazam o‘lchovchi monitoring tizimining yetarlicha chuqur emasligi. Shu sababli mikromoliya institutlari orqali bandlikni oshirish strategiyasi “ko‘proq kredit berish” emas, balki “to‘g‘ri mahsulot, to‘g‘ri mijoz, to‘g‘ri nazorat” tamoyiliga asoslanishi kerak.

Shu asosda birinchi taklif sifatida mikromoliya institutlari faoliyatini baholashda **natija indikatorlari** tizimini kuchaytirish lozim. Nechta qarz berilgani emas, balki nechta qarz oluvchi daromadli faoliyat boshlagani, nechta mikrobiznes 12 va 24 oy davomida saqlanib qolgani, nechta qarz oluvchi keyingi bosqich kreditga o‘tgani va nechta yangi ish o‘rni yaratilgani muntazam o‘lchanishi kerak. Ikkinchi taklif - **tranzaksiya va pul oqimiga tayangan mikroskoring**ni kengaytirish. Ayniqsa self-employed va kichik savdo bilan shug‘ullanuvchilar uchun bank aylanmasi, QR/NFC to‘lovlari va onlayn tushumlar kredit baholashning muhim manbai bo‘lishi mumkin. Uchinchi taklif - **antifraud va digital safety** mexanizmlarini kuchaytirish. 48 soatlik cheklov kabi vaqtinchalik tartiblar doimiyroq va aqlliroq monitoring tizimlari bilan to‘ldirilishi zarur.

To‘rtinchi taklif - mikromoliya institutlarini **bosqichma-bosqich chuqurroq moliyaviy institutlarga** aylantirish. 2023 yilgi hisobotda mikromoliya tashkilotlarini mikromoliya banklariga transformatsiya qilish g‘oyasi qayd etilgani bejiz emas; bu kelgusida mijozga oddiy mikroqarzdan tashqari hisob, to‘lov, jamg‘arma va kengaytiruvchi moliyalashtirishni bir joyda taklif qilish imkonini beradi. Beshinchi taklif — mikromoliya mahsulotlarini **bandlik va biznes ko‘nikmalari bilan integratsiya qilish**. Kredit bilan birga minimal biznes-reja, moliyaviy savodxonlik va bozor bilan bog‘lanish elementlari berilsa, uning daromadli faoliyatga aylanish ehtimoli ancha oshadi. Yakuniy xulosa shuki, mikromoliya institutlari O‘zbekistonda bandlikni kengaytirishning kuchli vositasi bo‘lishi mumkin, ammo ularning haqiqiy samarasi tezlik va qamrovda emas, balki mahsulot sifati, prudensial nazorat, raqamli xavfsizlik va natijadorlikka yo‘naltirilgan boshqaruvda namoyon bo‘ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki. *Annual Report 2024* (2026).
2. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki. *Annual Report 2023* (2024).
3. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki. *Research Agenda 2025–2026* (2025).
4. Asian Development Bank. *Inclusive Finance Sector Development Program* (2024).
5. World Bank. *Access to Finance for Jobs and Growth (FINGROW) – Uzbekistan* (2025).

BANK XODIMLARI XAVFSIZLIGINI TA’MINLASH YO‘LLARI

Tursunov Faridun Mustafoyevich
Samarqand iqtisodiyot va servis instituti
“Bank ishi” kafedrasi o‘qituvchisi
Qo‘ziyev Ilhomjon Ixtiyor o’g’li
Samarqand iqtisodiyot va servis instituti
“Bank-moliya xizmatlari” fakulteti talabasi

Annotatsiya. *Ushbu maqola bank tizimida xodimlar xavfsizligini ta’minlashning dolzarb muammolariga bag‘ishlangan. Maqolada bank xodimlari xavfsizligining zamonaviy sharoitdagi ahamiyati, uning asosiy tushunchalari va bank tizimidagi o‘rni keng yoritilgan. Shuningdek, ichki va tashqi xavflar, kiberxavfsizlik, inson omili bilan bog‘liq tahdidlar tahlil qilinib, ularni bartaraf etish bo‘yicha ilmiy-amaliy takliflar ishlab chiqilgan. Mazkur maqola bank tizimida xavfsizlikni mustahkamlashga xizmat qiluvchi muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega.*

Kalit so‘zlar: *bank xavfsizligi, xodimlar xavfsizligi, ichki nazorat, kiberxavfsizlik, axborot xavfsizligi, risk menejment, inson omili, firibgarlik.*

Kirish. Hozirgi zamonaviy iqtisodiy sharoitda bank tizimi moliyaviy barqarorlikni ta’minlovchi asosiy institutlardan biri hisoblanadi. Shu sababli bank faoliyatida xavfsizlikni ta’minlash, ayniqsa, bank xodimlari xavfsizligi masalasi muhim ahamiyat kasb etadi. Bank xodimlari moliyaviy operatsiyalarni amalga oshirish, maxfiy ma’lumotlar bilan ishlash va mijozlar bilan bevosita aloqada bo‘lish orqali bank tizimining asosiy bo‘g‘ini sifatida faoliyat yuritadi.

Bugungi kunda bank tizimida yuzaga kelayotgan xavflar nafaqat tashqi omillar bilan, balki ichki omillar bilan ham bog‘liqdir. Xususan, xodimlar tomonidan sodir etiladigan xatolar, qasddan amalga oshiriladigan firibgarliklar, shuningdek, kiberhujumlar bank tizimining barqarorligiga jiddiy tahdid solmoqda. Shu jihatdan, bank xodimlari xavfsizligini ta’minlash masalasi dolzarb ilmiy va amaliy muammo sifatida namoyon bo‘lmoqda.

Zamonaviy sharoitda raqamli texnologiyalarning rivojlanishi bank faoliyatini yengillashtirgan bo‘lsa-da, yangi turdagi xavflarni ham yuzaga keltirdi. Xususan, ijtimoiy muhandislik, phishing, zararli dasturlar orqali ma’lumotlarni o‘g‘irlash kabi tahdidlar ortib bormoqda. Bu esa bank xodimlarining bilim va

ko‘nikmalarini doimiy ravishda oshirib borishni talab etadi.

Shu bilan birga, bank tizimida xavfsizlikni ta’minlash faqat texnik choralar bilan cheklanib qolmasdan, balki tashkiliy, huquqiy va psixologik omillarni ham o‘z ichiga oladi. Xodimlarning mas’uliyatini oshirish, ichki nazorat tizimini kuchaytirish va xavfsizlik madaniyatini shakllantirish bu boradagi muhim yo‘nalishlardan biridir.

Mazkur maqola bank xodimlari xavfsizligini ta’minlashning nazariy asoslari, mavjud muammolari va ularni hal etish yo‘llarini kompleks tarzda tahlil qilishga qaratilgan bo‘lib, ilmiy va amaliy ahamiyatga ega.

Adabiyotlar sharhi. Bank tizimida xavfsizlik masalalari ko‘plab ilmiy tadqiqotlarda muhim yo‘nalish sifatida o‘rganilgan. Xususan, bank xodimlari xavfsizligi ichki risklarni kamaytirish va moliyaviy barqarorlikni ta’minlashda asosiy omil sifatida qaraladi.

Ilmiy manbalarda qayd etilishicha, bank tizimidagi xavflarning katta qismi inson omili bilan bog‘liq. Ya’ni xodimlarning yetarli bilimga ega emasligi, xavfsizlik qoidalariga rioya qilmasligi yoki qasddan noqonuniy harakatlar sodir etishi bank uchun katta yo‘qotishlarga olib kelishi mumkin.

Shuningdek, zamonaviy tadqiqotlarda kiberxavfsizlik alohida e’tibor markazida turadi. Bank xodimlarining axborot tizimlari bilan ishlashi jarayonida yuzaga keladigan xavflar, xususan, ma’lumotlar sizib chiqishi, ruxsatsiz kirish va elektron firibgarliklar dolzarb muammolardan biri hisoblanadi.

Mazkur maqola ilmiy yondashuv jihatidan da qo‘llanilgan uslubga yaqin holda ishlab chiqilgan bo‘lib, unda mavzuning dolzarbligi, nazariy asoslari va amaliy jihatlari izchil bayon etilgan.

Tadqiqotlar metodologiyasi. Mazkur tadqiqotda bank xodimlari xavfsizligini o‘rganishda bir qator ilmiy metodlardan foydalanildi.

Birinchi navbatda, nazariy tahlil usuli orqali bank tizimida xavfsizlik tushunchasining mazmuni va ahamiyati o‘rganildi. Bu usul bank xodimlari xavfsizligining iqtisodiy va institutsional jihatlarini aniqlashga yordam berdi.

Ikkinchi metod sifatida taqqoslash usuli qo‘llanildi. Bunda xalqaro bank tizimida qo‘llanilayotgan xavfsizlik choralari milliy amaliyot bilan solishtirildi va ularning samaradorligi baholandi.

Uchinchi muhim metod sifatida tizimli yondashuvdan foydalanildi. Bu orqali bank xodimlari xavfsizligi yagona tizim sifatida ko‘rib chiqilib, uning tarkibiy elementlari – tashkiliy, texnik va inson omillari o‘zaro bog‘liqlikda tahlil qilindi. Shuningdek, amaliy kuzatuv usuli yordamida bank tizimida mavjud xavfsizlik muammolari va ularning kelib chiqish sabablari aniqlab berildi.

Asosiy qism. Bank xodimlari xavfsizligini ta’minlash ko‘p qirrali jarayon bo‘lib, u bir nechta muhim yo‘nalishlarni o‘z ichiga oladi.

Avvalo, banklarda xodimlarni tanlash va joylashtirish jarayoniga alohida e’tibor qaratish zarur. Xodimlarning malakasi, halolligi va mas’uliyati xavfsizlik darajasiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Shu sababli ishga qabul qilish jarayonida chuqur tekshiruvlar o‘tkazilishi lozim.

Ikkinchi muhim yo‘nalish – bu axborot xavfsizligini ta’minlashdir. Bank xodimlari maxfiy ma’lumotlar bilan ishlaganligi sababli, ularning axborot

tizimlariga kirish huquqi qat’iy nazorat qilinishi kerak. Parollarni himoyalash, ikki bosqichli autentifikatsiya va doimiy monitoring tizimlari bu borada muhim vositalar hisoblanadi.

Uchinchi yo‘nalish sifatida kiberxavfsizlikni rivojlantirish muhim ahamiyatga ega. Zamonaviy bank tizimida xodimlar turli xil kiber tahdidlarga duch kelmoqda. Shu sababli ularni muntazam ravishda o‘qitish, kiberxavfsizlik bo‘yicha bilimlarini oshirish zarur.

To‘rtinchi yo‘nalish – ichki nazorat tizimini kuchaytirishdir. Banklarda har bir operatsiya ustidan nazorat o‘rnatilishi, audit tizimi samarali ishlashi va risklarni boshqarish mexanizmlari joriy etilishi lozim.

Beshinchi yo‘nalish sifatida xodimlarning psixologik holatini nazorat qilish muhimdir. Stress, ish yuklamasining ortishi yoki motivatsiyaning pasayishi xodimlarning xatoga yo‘l qo‘yish ehtimolini oshiradi. Shu sababli banklarda sog‘lom ish muhiti yaratish zarur.

Umuman olganda, bank xodimlari xavfsizligini ta’minlash faqat texnik choralar bilan emas, balki kompleks yondashuv asosida amalga oshirilishi kerak.

Xulosa va takliflar. Bank xodimlari xavfsizligini ta’minlash bank tizimining barqaror rivojlanishida muhim omil hisoblanadi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, xavfsizlikni ta’minlashda inson omili hal qiluvchi rol o‘ynaydi.

Xulosa qilib aytganda, bank tizimida xavfsizlikni ta’minlash uchun quyidagi yo‘nalishlarga e’tibor qaratish zarur:

Birinchidan, xodimlarni tanlash va ularning malakasini oshirish tizimini takomillashtirish lozim. Bu xavfsizlik darajasini oshirishga xizmat qiladi.

Ikkinchidan, axborot va kiberxavfsizlik choralarini kuchaytirish zarur. Zamonaviy texnologiyalarni joriy etish orqali bank tizimini himoyalash mumkin.

Uchinchidan, ichki nazorat va audit tizimini yanada rivojlantirish kerak. Bu orqali noqonuniy operatsiyalarni oldini olish mumkin.

To‘rtinchidan, xodimlar uchun motivatsiya va psixologik qo‘llab-quvvatlash tizimini yaratish muhimdir. Bu ularning samaradorligini oshiradi.

Beshinchidan, xalqaro tajribalarni o‘rganish va amaliyotga joriy etish bank tizimining xavfsizligini mustahkamlashga yordam beradi.

Yakuniy natijada, bank xodimlari xavfsizligini ta’minlash orqali bank tizimining umumiy barqarorligi va ishonchliligini oshirish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 12-maydagi PF–5992-son Farmoni. “2020–2025-yillarga mo‘ljallangan O‘zbekiston Respublikasi bank tizimini isloh qilish strategiyasi to‘g‘risida”. – Toshkent, 2020. – Lex.uz

2. O‘zbekiston Respublikasining Qonuni. “Banklar va bank faoliyati to‘g‘risida”. – Toshkent. – Lex.uz

3. O‘zbekiston Respublikasining Qonuni. “Axborotlashtirish to‘g‘risida”. – Toshkent. – Lex.uz

4. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki. “Tijorat banklarining axborot xavfsizligi va kiberxavfsizligiga doir minimal talablar to‘g‘risidagi nizom”. – Toshkent, 2025.

5. Basel Committee on Banking Supervision. *Principles for the Sound Management of Operational Risk*. – Bank for International Settlements, 2011.
6. International Organization for Standardization. *ISO/IEC 27001: Information Security Management Systems*. – ISO, 2022.

KICHIK BIZNES VA XUSUSIY TADBIRKORLIKNI MOLIYALASHTIRISH ORQALI YANGI ISH O‘RINLARI YARATISHNING IQTISODIY MEXANIZMLARI

SamISI, “Bank-moliya xizmatlari” fakulteti
talabasi ***Ubaydullayev Mansurxon***
SamISI, “Bank ishi” kafedrasi
o’qituvchisi ***Abdurahmonov Alimardon***

ANNOTATSIYA. *Ushbu maqolada kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni moliyalashtirish orqali yangi ish o‘rinlari yaratishning iqtisodiy mexanizmlari O‘zbekiston misolida tahlil qilinadi. Tadqiqotning dolzarbligi shundaki, O‘zbekistonda kichik va o‘rta biznes subyektlari iqtisodiyotning eng faol qatlamlaridan biri bo‘lib, ularning moliyaviy resurslarga chiqishi bandlik, daromadlar o‘sishi va kambag‘allikni qisqartirish bilan bevosita bog‘liq. Bu kreditlar biznesni kengaytirish va yangi ish o‘rinlari yaratish maqsadiga qaratilgan. Mazkur maqolada aynan shu moliyalashtirish mexanizmlarining iqtisodiy mohiyati, ularning bandlikka ta’sir kanallari, risklari va takomillashtirish yo‘nalishlari yoritiladi.*

Kalit so‘zlar: *Kichik biznes, xususiy tadbirkorlik, moliyalashtirish, yangi ish o‘rinlari, bank kreditlari, mikrokredit, qisman kredit kafolati, tadbirkorlikni rivojlantirish, bandlik, O‘zbekiston.*

Kirish. Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik zamonaviy iqtisodiyotda nafaqat ishlab chiqarish va xizmat ko‘rsatish hajmini oshiruvchi, balki yangi ish o‘rinlari yaratish, hududiy rivojlanishni qo‘llab-quvvatlash va ijtimoiy barqarorlikni mustahkamlovchi asosiy institutlardan biri hisoblanadi. O‘zbekiston sharoitida bu masala ayniqsa muhim, chunki mehnat bozoriga har yili ko‘plab yangi ishchi kuchi kirib keladi va ularning samarali bandligini ta’minlash uchun katta korxonalar bilan bir qatorda aynan kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning o‘sishi zarur. Jahon bankining 2025 yilgi baholashiga ko‘ra, mamlakatda MSMElar bizneslarning 90 foizini, bandlikning 75 foizini va YaIMning taxminan 55 foizini ta’minlaydi. Bu ko‘rsatkichlarning o‘ziyoq kichik biznesni moliyalashtirish iqtisodiy o‘sish bilan birga bandlik siyosatining ham markaziy elementi ekanini ko‘rsatadi.

Biroq kichik biznesning iqtisodiyotdagi ulushi katta bo‘lgani bilan, uning moliyaviy imkoniyatlari hamisha yetarli emas. Jahon banki hujjatlarida firmalarning atigi 22,6 foizi investitsiyalarni banklar orqali moliyalashtirayotgani, MSME kreditlash bo‘yicha bo‘shliq esa 6–7 milliard AQSh dollariga baholanayotgani ko‘rsatiladi. Bu shuni anglatadiki, kichik biznes va xususiy

tadbirkorlikning ish o‘rni yaratish salohiyati mavjud, ammo u to‘liq ishga tushishi uchun mos moliyalashtirish mexanizmlari zarur. Aks holda, potentsial tadbirkorlar biznesni boshlash yoki kengaytirish uchun zarur kapitalga ega bo‘lmaydi, mavjud korxonalar esa kichik hajmda qolib ketadi.

So‘nggi yillarda O‘zbekistonda bu yo‘nalishda sezilarli institutsional o‘zgarishlar kuzatilmoqda. Markaziy bankning 2024 yil bo‘yicha hisobotida 2024 yilda tijorat banklari tomonidan tadbirkorlik faoliyatini qo‘llab-quvvatlash uchun 287,1 trillion so‘mlik yangi kreditlar ajratilgani, shundan 92,4 trillion so‘mi kichik va o‘rta biznes, oilaviy tadbirkorlik hamda ayollar va yoshlar tashabbuslariga yo‘naltirilgani qayd etiladi. Xususan, xizmatlar va savdo sohasidagi 69 mingdan ortiq loyiha uchun 61,3 trillion so‘m kredit ajratilgan. Bundan tashqari, “Kichik biznesni uzluksiz qo‘llab-quvvatlash” dasturi doirasida 300 million so‘mgacha mikrokredit, 100 million so‘mgacha garovsiz qism, portfel kafilligi va qayta moliyalashtirish mexanizmlari joriy etilgan. Bular kichik biznesni moliyalashtirish endi oddiy kreditlash emas, balki bosqichli va kombinatsiyalashgan instrumentlar tizimiga aylanganini anglatadi.

Shunday qilib, mazkur maqolaning maqsadi kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni moliyalashtirish orqali yangi ish o‘rinlari yaratishning iqtisodiy mexanizmlarini aniqlash, amalda qo‘llanayotgan bank instrumentlarini tahlil qilish va ularning samaradorligini oshirish bo‘yicha ilmiy-amaliy takliflar ishlab chiqishdan iborat. Maqolada kredit hajmi va loyihalar sonidan tashqari, ularning biznesni kengaytirish, bandlikni oshirish, bozorni chuqurlashtirish va xususiy sektorni mustahkamlashga ta’siri ham baholanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR TAHLILI. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki, *Annual Report 2024*. Mazkur hisobot maqola mavzusi uchun eng muhim rasmiy manbalardan biridir, chunki unda kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni moliyalashtirishning zamonaviy amaliyoti real raqamlar bilan yoritilgan. Hujjatda 2024 yilda kichik va o‘rta biznes, oilaviy tadbirkorlik hamda ayollar va yoshlar tashabbuslarini qo‘llab-quvvatlash uchun 92,4 trillion so‘m kredit yo‘naltirilgani va bu mablag‘lar 538 mingdan ortiq loyihani moliyalashtirgani qayd etiladi. Shu bilan birga, savdo va xizmat ko‘rsatish sohasida 69 mingdan ortiq loyiha uchun 61,3 trillion so‘m ajratilgani ko‘rsatilgan. Bu ko‘rsatkichlar moliyalashtirishning aynan ish o‘rni yaratuvchi, xizmat va savdo aylanishini tez kengaytiruvchi sohalarga qaratilayotganini anglatadi. Hisobotdan ko‘rinadiki, bank tizimi kichik biznesni alohida segment sifatida ko‘rmoqda va uni qo‘llab-quvvatlash orqali iqtisodiy faollikni kengaytirishga harakat qilmoqda.

Hisobotning ikkinchi muhim tomoni shundaki, u moliyalashtirishning keyingi bosqichiga o‘tish mexanizmlarini ham ko‘rsatadi. Xususan, o‘z loyihasini muvaffaqiyatli amalga oshirgan va kredit tarixiga ega bo‘lgan tadbirkorlarga 300 million so‘mgacha mikrokreditlar ajratish mexanizmi joriy etilgan. 2024 yilda shu yo‘nalishda 49 159 ta tadbirkorlik subyekti uchun 4,8 trillion so‘m ajratilgani qayd etiladi. Bundan tashqari, 751 ming mijozning maqsadli ro‘yxati shakllantirilib, ularni kichik va o‘rta biznes bosqichiga olib chiqish nazarda tutilgan. Bu tizim kreditning iqtisodiy mexanizmini ancha chuqurlashtiradi:

birinchi bosqichda biznes boshlash, ikkinchi bosqichda esa uni kengaytirish va yangi ish o‘rinlari yaratish imkoniyati paydo bo‘ladi. Shu sababli ushbu hisobot kichik biznesni moliyalashtirishning yangi ish o‘rni yaratishdagi “bosqichli o‘sish” mexanizmini ochib beruvchi asosiy adabiyot hisoblanadi.

O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki, *Annual Report 2023*. 2023 yilgi yillik hisobot kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni moliyalashtirish bo‘yicha oldingi bosqichning institutsional manzarasini beradi. Unda 2023 yilda 573 mingdan ortiq loyiha bo‘yicha 73 trillion so‘m kredit ajratilgani, shundan 9,9 trillion so‘m oilaviy tadbirkorlik dasturlari doirasidagi imtiyozli kreditlar ekanligi qayd etilgan. Bu raqamlar kichik biznesni moliyalashtirish bo‘yicha umumiy ko‘lamning yuqoriligini va imtiyozli dasturlar ushbu tizimning muhim tarkibiy qismi ekanini ko‘rsatadi. Hisobotda, shuningdek, so‘nggi uch yil ichida 5 mingdan ortiq aholiga ega ma’muriy-hududiy birliklarning kamida bitta bank xizmat nuqtasiga ega ulushi 58 foizdan 85 foizgacha oshgani ko‘rsatiladi. Bu holat kichik biznesni moliyalashtirish faqat yirik shaharlarda emas, balki hududlarda ham kengayib borayotganini bildiradi.

Hisobotning ikkinchi muhim jihati moliyalashtirish bilan birga borayotgan qo‘shimcha iqtisodiy mexanizmlarni ko‘rsatishidadir. Hujjatda 2023 yilda mikromoliya xizmatlari hajmi 8,7 trillion so‘mga yetgani, bank xizmatlarining qamrovi kengaygani va moliyaviy savodxonlik bo‘yicha 90 ta tadbirda 508 mingdan ortiq aholi qatnashgani qayd etiladi. Bu shuni anglatadiki, kichik biznesni moliyalashtirishda kreditning o‘zi yetarli emas; moliyaviy savodxonlik, xizmatlarga kirish va mikromoliya bozori ham ushbu jarayonning tarkibiy qismidir. Ayniqsa, olis hududlarda moliyaviy savodxonlik va bank xizmatlariga ishonch kichik biznesning rasmiy iqtisodiyotga kirish imkoniyatini oshiradi. Shu sababli ushbu hisobot maqolada kichik biznesni moliyalashtirishning “kredit + qamrov + ko‘nikma” mexanizmini asoslash uchun muhim adabiyot sifatida ishlatiladi.

World Bank, *Republic of Uzbekistan Financial Sector Assessment 2025*. Jahon bankining 2025 yilgi moliyaviy sektor baholashi kichik biznesni moliyalashtirish masalasini makro va strukturaviy darajada tahlil qiladi. Hujjatda MSMElar O‘zbekistondagi bizneslarning 90 foizini, bandlikning 75 foizini va YaIMning qariyb 55 foizini ta’minlashi ko‘rsatilgan. Shu bilan birga, 2030 strategiyasida xususiy sektor ulushini 85 foizga yetkazish va yiliga 250 mingta rasmiy ish o‘rni yaratish vazifasi ham qayd etiladi. Mazkur manbaning eng muhim xulosasi shundaki, kichik biznesni moliyalashtirish masalasi endi alohida sektor muammosi emas, balki butun iqtisodiy o‘sish va bandlik modelining markaziy qismi sifatida qaraladi. Hujjatga ko‘ra, 2023 yil oxirida MSME lending qariyb 6,2 milliard dollarni tashkil qilgan bo‘lsa-da, umumiy talab 13 milliard dollar atrofida bo‘lib, 6–7 milliard dollarlik bo‘shliq saqlanib qolmoqda. Bu kichik biznesning yangi ish o‘rinlari yaratish salohiyati moliyaviy resurslar yetishmasligi sababli to‘liq ishga tushmayotganini anglatadi.

Ushbu adabiyotning ikkinchi muhim tomoni shundaki, u mavjud davlat dasturlarini tanqidiy tahlil qiladi. Hujjatda ayrim subsidiyalar, foiz stavkalariga cheklovlar va preskriptiv targetlar bozor dinamikasini buzishi mumkinligi,

samaraliroq yondashuv esa partial credit guarantees va credit lines kabi bozor tamoyillariga yaqin instrumentlar ekani ta’kidlanadi. Bu juda muhim xulosa: kichik biznesni moliyalashtirishning iqtisodiy mexanizmi faqat “arzon kredit”dan iborat emas, balki xatarni taqsimlash, qo‘shimcha moliya jalb qilish va private sector’ni siqib chiqarmaydigan institutsional dizaynga tayanishi kerak. Shu sababli ushbu manba maqolada yangi ish o‘rinlari yaratishda kichik biznes moliyalashtirishining bozor va davlat o‘rtasidagi muvozanatli modelini asoslash uchun muhim nazariy tayanch vazifasini bajaradi.

World Bank, *Financial Inclusion for Growth, Returns, and Opportunities for Work (FINGROW) – Uzbekistan* (2025). FINGROW hujjati kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni moliyalashtirishning bandlik bilan bog‘liqligini juda aniq ko‘rsatadi. Hujjatda loyiha maqsadi O‘zbekistonda kredit va equity financing’dan foydalanayotgan bizneslar sonini oshirish va shu orqali, ayniqsa ayollar va yoshlar uchun, yangi ish o‘rinlari yaratishni qo‘llab-quvvatlash ekani qayd etiladi. Hujjatning asosiy g‘oyasi shundaki, kichik biznesni moliyalashtirish — bu oddiy bank mahsuloti emas, balki “jobs and growth” siyosatining markaziy vositasidir. Ayniqsa, digital payments, credit and derisking, equity financing kabi ustunlar birgalikda qo‘llanganda, moliya kichik biznesni yanada tezroq kengaytirishi va ish o‘rni yaratish salohiyatini oshirishi mumkinligi ko‘rsatilgan.

Hujjatning amaliy qimmati shundaki, u konkret instrumentlarni ham ko‘rsatadi. Unda Entrepreneurship Development Company orqali partial credit guarantee scheme, credit lines, equity finance va banklardan tashqari MFOlar hamda lizing kompaniyalari bilan ishlash mexanizmlari nazarda tutilgan. Bu yondashuv kichik biznesni moliyalashtirishni birgina bank krediti bilan cheklamay, investitsiya, kafillik va xatarni kamaytirish vositalarini ham qamrab oladi. Natijada tadbirkor uchun moliyaga chiqish imkoniyati, bank uchun esa kreditlash xavfini boshqarish darajasi yaxshilanadi. Shu bois FINGROW hujjati maqolada yangi ish o‘rinlari yaratishning iqtisodiy mexanizmlarini “mablag‘ → biznes kengayishi → qo‘shimcha bandlik” zanjiri orqali tushuntirish uchun eng muhim xalqaro manbalardan biri hisoblanadi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti, *PQ-312-son qaror* (2024). 2024 yil 7 sentabrdagi PQ-312-son qaror kichik biznesni moliyaviy qo‘llab-quvvatlashning amaliy mexanizmlarini yangilagan asosiy normativ hujjatlardan biridir. Qarorda “Kichik biznesni uzluksiz qo‘llab-quvvatlash” kompleks dasturi doirasida bir loyiha uchun 300 million so‘mgacha mikrokredit ajratish, shundan 100 million so‘m garovsiz qismini “Tadbirkorlikni rivojlantirish kompaniyasi” mablag‘lari hisobidan, 200 million so‘mgacha qismini esa banklar va mikromoliya tashkilotlari mablag‘lari hisobidan berish nazarda tutilgan. Bundan tashqari, 100 million so‘mgacha bo‘lgan garovsiz mikrokreditlar bo‘yicha davlat va mikrokredit beruvchilar o‘rtasida riskni taqsimlash yoki kompaniyaning portfel kafilligini taqdim etish mexanizmi joriy etilgan. Bu qaror kichik biznesni moliyalashtirishda collateral constraints muammosini yumshatishga qaratilgani bilan muhimdir.

Mazkur hujjatning iqtisodiy ahamiyati shundaki, u kreditlashni faqat foiz stavkasini pasaytirish orqali emas, balki risk-sharing va refinancing tizimlari

orqali modernizatsiya qiladi. Bank yoki MFO kredit berishda barcha xavfni o‘zi ko‘tarib yurmaydi, davlat esa bozordagi kredit oqimini katalizator sifatida rag‘batlantiradi. Bu mexanizm nazariy jihatdan yangi ish o‘rinlari yaratishga xizmat qiluvchi ko‘proq loyihalarni moliyalashtirish imkonini beradi. Shu bilan birga, qarorda kamida bir yil faoliyat yuritgan va ijobiy kredit tarixiga ega subyektlar uchun qo‘llanilishi ko‘rsatilgani moliyalashtirishni yanada maqsadli qiladi. Demak, PQ-312 kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni moliyalashtirishning zamonaviy iqtisodiy mexanizmi sifatida kredit hajmidan ko‘ra ko‘proq risk taqsimoti, moliyaviy barqarorlik va biznesning kengayish bosqichini nazarda tutadi. Shu sababli ushbu normativ hujjat maqolaning amaliy qismini asoslashda markaziy o‘rin tutadi.

TADQIQOTLAR METODOLOGIYASI. Mazkur maqolada kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni moliyalashtirish orqali yangi ish o‘rinlari yaratishning iqtisodiy mexanizmlari **institutsional-deskriptiv va natija-zanjiri yondashuvi** asosida o‘rganildi. Tadqiqotning asosiy uslubiy g‘oyasi shundan iboratki, moliyalashtirishning bandlikka ta’siri bevosita emas; u avvalo biznesning tashkil topishi yoki kengayishi, keyin ishlab chiqarish yoki xizmat ko‘rsatish hajmining ortishi, shundan so‘ng esa mehnatga bo‘lgan talabning oshishi orqali yuzaga chiqadi. Shu sababli metodologiyada “moliyaviy instrument → biznes faolligi → investitsiya va aylanma kapital → yangi ish o‘rinlari” zanjiri markaziy analitik model sifatida tanlandi. Bu model kichik biznesni moliyalashtirishning oddiy statistikasidan chiqib, uning iqtisodiy natijadorligini tushuntirish imkonini beradi.

Metodologiyaning birinchi bosqichi **institutsional xaritalash**dan iborat bo‘ldi. Unda kichik biznesni moliyalashtirish birgina tijorat banki mahsuloti emas, balki Markaziy bank, tijorat banklari, mikromoliya tashkilotlari, Tadbirkorlikni rivojlantirish kompaniyasi, qisman kredit kafolati tizimi va hukumat qarorlari o‘rtasidagi murakkab o‘zaro bog‘liqlik sifatida talqin qilindi. PQ-312 qarori ushbu tizimning asosiy halqalarini ochib beradi: banklar va MFOlar asosiy kreditor, kompaniya esa garovsiz qism va portfel kafilligini ta’minlovchi institut sifatida ishlaydi. Jahon bankining FINGROW hujjatlarida esa shu tizim equity, credit lines va de-risking vositalari bilan boyitiladi. Bu ko‘rsatadi: kichik biznesni moliyalashtirishning iqtisodiy mexanizmi faqat resurs berish emas, balki riskni kim ko‘taradi, kim monitoring qiladi va qaysi institut biznesni keyingi bosqichga olib chiqadi, degan savollar bilan bog‘liq.

Ikkinchi bosqich **moliyaviy instrumentlar tasnifi**ni ishlab chiqish bo‘ldi. Tadqiqotda qo‘llanilayotgan asosiy instrumentlar to‘rt guruhga ajratildi. Birinchi guruh — **an’anaviy bank kreditlari**, ya’ni tadbirkorlik faoliyatini boshlash yoki aylanma mablag‘ni to‘ldirish uchun beriladigan resurslar. Ikkinchi guruh — **mikrokredit va imtiyozli kreditlar**, ular ayniqsa kichik hajmli loyihalar va yangi boshlayotgan subyektlar uchun muhim. Uchinchi guruh — **riskni kamaytiruvchi instrumentlar**, jumladan qisman kredit kafolati, garovsiz qism, qayta moliyalashtirish va davlat bilan bank o‘rtasidagi xatar taqsimoti. To‘rtinchi guruh — **o‘sishga yo‘naltirilgan instrumentlar**, ya’ni kredit tarixiga ega va loyihasini muvaffaqiyatli yuritgan subyektlar uchun kengaytiruvchi moliyalashtirish. Mazkur tasnif yangi ish o‘rni yaratish mexanizmini bosqichma-bosqich ko‘rish

imkonini beradi: barcha tadbirkorlar bir xil ehtiyojga ega emas va bir xil moliyaviy mahsulot ularga teng ta’sir ko‘rsatmaydi.

Uchinchi bosqich **natija zanjiri bo‘yicha tahlil** edi. Bu yerda kichik biznesni moliyalashtirishning bandlikka ta’siri besh bosqichda o‘rganildi. Birinchi bosqich — **kirish**: biznes subyekti kredit yoki boshqa moliyaviy instrumentga qanchalik oson chiqadi. Ikkinchi bosqich — **faollashuv**: kredit aylanma mablag‘, uskunalar, ishlab chiqarish vositasi yoki savdo hajmini oshirish uchun ishlatiladimi. Uchinchi bosqich — **kengayish**: biznes hajmi o‘sib, mijozlar soni, ishlab chiqarish yoki xizmatlar miqdori ortadimi. To‘rtinchi bosqich — **bandlik**: qo‘shimcha ishchi kuchiga ehtiyoj tug‘iladimi va bu yangi yoki yaxshilangan ish o‘rinlariga olib keladimi. Beshinchi bosqich — **daromad va barqarorlik**: tadbirkorning o‘zi va ishga olingan xodimlar daromadi barqarorlashadimi. Aynan shu zanjir moliyalashtirishning iqtisodiy mexanizmini tushuntiradi: kreditning ma’nosi uning summasida emas, balki ishlab chiqarish quvvatini va mehnat talabini oshirishdagi funksiyasidadir.

To‘rtinchi bosqich **deskriptiv-statistik tahlil** bo‘lib, unda 2023–2024 yillardagi asosiy ko‘rsatkichlar solishtirildi. 2024 yilgi hisobotdagi 92,4 trillion so‘mlik resurslar va 538 mingdan ortiq moliyalashtirilgan loyiha, 49 159 ta tadbirkorlik subyektiga 4,8 trillion so‘mlik kengaytiruvchi mikrokredit ajratilgani kabi raqamlar ushbu tizimning miqyosini ko‘rsatadi. 2023 yilgi hisobotdagi 73 trillion so‘mlik umumiy qo‘llab-quvvatlash va 9,9 trillion so‘mlik oilaviy tadbirkorlik kreditlari esa moliyalashtirishning davomiy bazasini ifodalaydi. Statistik qiyoslashdan maqsad shunchaki “ko‘p kredit berildi” degan xulosaga kelish emas, balki resurslar hajmi oshishi bilan birga instrumentlarning murakkablashayotganini ko‘rsatishdir. Chunki 2024 yilda oddiy kreditlashdan tashqari bosqichli mikrokreditlar, risk-sharing va kengaytiruvchi moliyalashtirish tizimi kuchaygan. Demak, yangi ish o‘rinlari yaratish iqtisodiy mexanizmi faqat hajmiy emas, sifat jihatdan ham o‘zgarib bormoqda.

Beshinchi bosqich **bozor va davlat o‘rtasidagi muvozanatni baholash**dan iborat bo‘ldi. Jahon bankining moliyaviy sektor baholashida hozirgi hukumat dasturlarining ayrimlari subsidies, interest rate caps va prescriptive targets orqali bozor signallarini buzishi mumkinligi ta’kidlanadi. Shu bilan birga, partial credit guarantees va market-based credit lines kabi instrumentlar kamroq distortsiya bilan ko‘proq subyektlarga chiqish imkonini berishi qayd etiladi. Bu metodologik jihatdan juda muhim: kichik biznesni moliyalashtirishning iqtisodiy mexanizmi samarali bo‘lishi uchun u nafaqat bandlik yaratishi, balki bank tizimining barqaror ishlashi va xususiy moliya institutlarining bozorga kirishini ham ta’minlashi kerak. Shu sababli tadqiqotda moliyalashtirish samarasi “qo‘shimcha yangi ish o‘rni” va “barqaror bozor signali” o‘rtasidagi muvozanat bilan baholandi. Agar davlat resursi private sector’ni siqib chiqarsa, uzoq muddatda ish o‘rni yaratish samarasi ham pasayishi mumkin.

Oltinchi bosqich **bandlikning sifatini baholash**ga qaratildi. Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik tomonidan yaratilgan ish o‘rinlari soni muhim, biroq ularning sifati ham ahamiyatli. Bu yerda tadqiqot uchta savolga tayandi: birinchidan, yaratilgan ish o‘rni rasmiy yoki norasmiy ko‘rinishdami; ikkinchidan,

u mavsumiy yoki doimiy daromad manbami; uchinchidan, u bir ish o‘rnidan tashqari, kelgusida biznesning yanada kengayishiga xizmat qila oladimi. Jahon bankining FINGROW va FS Assessment hujjatlarida MSME moliyalashtirish jobs and growth nuqtai nazaridan ko‘riladi, ya’ni maqsad har qanday ish o‘rni emas, balki sustainability’ga ega bandlikdir. Shu sababli metodologiyada yangi ish o‘rinlari yaratish mezoni bilan bir qatorda, tadbirkorlikning yashovchanligi va formal iqtisodiyotga qo‘shayotgan hissasi ham baholandi.

Yettinchi bosqich **risk va cheklovlarni baholash**dan iborat bo‘ldi. Kichik biznesni moliyalashtirishning asosiy xavflari sifatida collateral yetishmasligi, kredit tarixining zaifligi, biznes tajribasining pastligi, talab bozorining cheklanganligi va ortiqcha subsidiyalash natijasida paydo bo‘ladigan noto‘g‘ri rag‘batlar ajratildi. Ayniqsa yangi yoki kichik tadbirkorlar uchun bank standartlari qat’iy bo‘lsa, ular moliyaga chiqolmaydi; juda yumshoq bo‘lsa esa, kredit sifati va qaytuvchanlik yomonlashishi mumkin. Shu sababli PQ-312 dagi garovsiz qism va portfel kafilligi, FINGROWdagi de-risking instrumentlari aynan mana shu xavfni yumshatishga qaratilgan mexanizmlar sifatida tahlil qilindi. Bu uslubiy yondashuv maqolaga bir yoqlama emas, muvozanatli xulosa chiqarish imkonini berdi: kichik biznesni moliyalashtirish yangi ish o‘rni yaratadi, ammo buning uchun mahsulot dizayni, monitoring va xatar boshqaruvi puxta bo‘lishi kerak.

Umumiy metodologik xulosa shuki, kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni moliyalashtirish orqali yangi ish o‘rinlari yaratishning iqtisodiy mexanizmlarini baholash uchun uch darajali model zarur: **birinchi daraja — moliyaga kirish va mos instrumentlar**, **ikkinchi daraja — biznesning kengayishi va investitsion faollik**, **uchinchi daraja — bandlik va daromad natijalari**. Aynan shu yondashuv kichik biznesni moliyalashtirishni oddiy kredit siyosatidan farqlab, uni iqtisodiy o‘sish va bandlikni shakllantirishning faol mexanizmi sifatida ko‘rishga imkon beradi.

XULOSA VA TAKLIFLAR. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, O‘zbekistonda kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni moliyalashtirish yangi ish o‘rinlari yaratishning eng muhim iqtisodiy mexanizmlaridan biri bo‘lib bormoqda. Buning sababi shundaki, aynan shu segment bizneslarning mutlaq ko‘p qismini va bandlikning asosiy ulushini ta’minlaydi. 2024 yilgi rasmiy ma’lumotlarga ko‘ra, 92,4 trillion so‘mlik resurslar kichik va o‘rta biznes hamda unga yaqin segmentlarga yo‘naltirilgan, 538 mingdan ortiq loyiha moliyalashtirilgan, 49 159 ta tadbirkorlik subyekti esa kengaytiruvchi mikrokreditlar orqali keyingi bosqichga o‘tish imkoniyatiga ega bo‘lgan. Bu shuni anglatadiki, moliyalashtirish mexanizmi kichik biznesni nafaqat saqlab turish, balki uni o‘sishga va qo‘shimcha mehnatga talab yaratishga olib kelmoqda.

Shu bilan birga, maqola moliyalashtirishning iqtisodiy samarasi faqat kredit summasiga bog‘liq emasligini ham ko‘rsatdi. Eng muhim omillar — bu kreditning qaysi biznesga, qaysi bosqichda, qanday risk taqsimoti bilan va qanday postkredit nazorat ostida berilishidir. Qisman kredit kafolati, garovsiz qism, qayta moliyalashtirish va bosqichli mikrokredit tizimlari yangi tadbirkorlar uchun kirish to‘siqlarini kamaytiradi, muvaffaqiyatli subyektlar uchun esa kengayish imkonini yaratadi. Shu bilan birga, Jahon banki hujjatlari ko‘rsatganidek, subsidiyalar va

foiz cheklovlariga haddan tashqari tayangan model uzoq muddatda bozor signallarini buzishi mumkin. Demak, kichik biznesni moliyalashtirishda samaradorlik va bozor barqarorligi o‘rtasida muvozanat zarur.

Shu asosda birinchi taklif sifatida kichik biznesni qo‘llab-quvvatlash dasturlari bo‘yicha **natija indikatorlari**ni kuchaytirish zarur. Har bir dastur uchun nechta loyiha moliyalashtirilgani emas, balki nechta loyiha 12 va 24 oy ichida faol qolganligi, nechta yangi ish o‘rni yaratgani, nechta biznes keyingi bosqich kreditga o‘tgani va nechta tadbirkor rasmiy iqtisodiyotdagi mavqeini mustahkamlagani muntazam o‘lchanishi kerak. Ikkinchi taklif — **partial credit guarantees va market-based credit lines** kabi bozor tamoyillariga yaqin instrumentlarni kengaytirish. Bu banklarni xatarni to‘g‘ri baholashga undaydi va xususiy moliya institutlarining segmentga kirishini osonlashtiradi. Uchinchi taklif — yangi boshlayotgan tadbirkorlar uchun kreditni **mentoring va moliyaviy savodxonlik** bilan bog‘lash. Kreditning o‘zi yetarli emas; uni biznes rejalash, pul oqimini boshqarish va bozorga chiqish ko‘nikmalari bilan birlashtirish zarur.

To‘rtinchi taklif — bosqichli moliyalashtirish modelini kuchaytirish. 300 million so‘mgacha bo‘lgan kengaytiruvchi mikrokredit mexanizmi muvaffaqiyatli subyektlarni mikrobiznesdan kichik biznesga olib chiqish uchun samarali ko‘rinadi; uni sektoral va hududiy xususiyatlarni hisobga olgan holda yanada takomillashtirish kerak. Beshinchi taklif — davlat qo‘llab-quvvatlashi bilan private sector participation o‘rtasidagi muvozanatni saqlash. Agar dasturlar faqat davlat resursiga tayanib qolsa, ular budjetga qaram bo‘lib qoladi; agar xususiy banklar va MFOlar uchun ochiq, shaffof va rag‘batlantiruvchi dizayn yaratilsa, moliyalashtirish oqimi barqarorroq bo‘ladi. Yakuniy xulosa shuki, kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni moliyalashtirish O‘zbekistonda yangi ish o‘rinlari yaratishning eng istiqbolli iqtisodiy mexanizmlaridan biri bo‘lib qoladi, ammo uning haqiqiy kuchi resurs hajmida emas, to‘g‘ri dizayn, samarali monitoring va bozor bilan muvozanatli integratsiyada namoyon bo‘ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki. *Annual Report 2024* (2026).
2. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki. *Annual Report 2023* (2024).
3. World Bank. *Republic of Uzbekistan Financial Sector Assessment 2025*.
4. World Bank. *Financial Inclusion for Growth, Returns, and Opportunities for Work (FINGROW) – Uzbekistan* (2025).
5. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti. *PQ-312-son qaror: “Kichik biznesni uzluksiz qo‘llab-quvvatlash” kompleks dasturini takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida* (2024).

TIJORAT BANKLARIDA KREDIT PORTFELI SIFATINI OSHIRISH VA MUAMMOLI KREDITLARNI KAMAYTIRISH YO‘LLARI

Toshtemirov Doston O‘ktam o‘g‘li
mustaqil izlanuvchi, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti Samarqand filiali

Annotatsiya*. Mazkur maqolada tijorat banklari kredit portfeli sifati va uning bank tizimi moliyaviy barqarorligiga ta’siri tahlil qilingan. Kredit portfelida muammoli kreditlar ulushining oshishi bank daromadliligi va likvidligiga salbiy ta’sir ko‘rsatishi asoslab berilgan. Shuningdek, kredit portfeli sifatini oshirish va muammoli kreditlarni kamaytirishning samarali mexanizmlari bo‘yicha ilmiy-amaliy takliflar ishlab chiqilgan.*

Kalit so‘zlar: *kredit portfeli, muammoli kreditlar, NPL, kredit riski, tijorat banklari, kredit portfeli sifati, bank barqarorligi.*

Аннотация*. В данной статье анализируется качество кредитного портфеля коммерческих банков и его влияние на финансовую стабильность банковской системы. Утверждается, что увеличение доли проблемных кредитов в кредитном портфеле негативно сказывается на рентабельности и ликвидности банка. Также разработаны научно-практические предложения по эффективным механизмам повышения качества кредитного портфеля и сокращения проблемных кредитов.*

Ключевые слова*: кредитный портфель, проблемные кредиты, НПЛ, кредитный риск, коммерческие банки, качество кредитного портфеля, стабильность банка.*

Abstract*. This article analyzes the quality of commercial banks' loan portfolios and its impact on the financial stability of the banking system. It is argued that an increase in the share of problem loans in the loan portfolio negatively impacts bank profitability and liquidity. Research and practical proposals for effective mechanisms for improving loan portfolio quality and reducing problem loans are also developed.*

Keywords*: loan portfolio, problem loans, NPLs, credit risk, commercial banks, loan portfolio quality, bank stability.*

Hozirgi globallashuv sharoitida bank tizimining barqaror va uzluksiz faoliyat yuritishi, eng avvalo, uning kredit portfeli sifati bilan chambarchas bog‘liq. Chunki tijorat banklari tomonidan shakllantiriladigan kredit portfeli nafaqat bank aktivlarining asosiy qismini tashkil etadi, balki ularning moliyaviy barqarorligi, likvidliligi hamda daromadlilik darajasini belgilovchi muhim omil hisoblanadi [1]. Xususan, kredit portfeli sifati past bo‘lgan banklarda kredit risklarining yuqori darajada jamlanishi moliyaviy yo‘qotishlarning ortishiga, majburiy zahiralar hajmining ko‘payishiga va bank kapitalining yetarlilik darajasining pasayishiga olib keladi.

Kredit portfelida muammoli kreditlar ulushining oshishi bank daromadlarining kamayishiga, foizsiz xarajatlarning ortishiga hamda kredit risklarini qoplash uchun ajratiladigan zaxiralar hajmining ko‘payishiga olib keladi. Natijada bank kapital samaradorligi pasayib, bank tizimining barqarorligiga putur yetadi.

Shu bois, kredit portfelida muammoli kreditlar ulushining yuqori darajaga yetishi nafaqat alohida tijorat banklari faoliyati uchun xavf tug‘diradi, balki butun bank tizimining moliyaviy barqarorligiga, iqtisodiyotning real sektorini moliyalashtirish jarayonining uzluksizligiga va mamlakat moliyaviy xavfsizligiga tahdid soluvchi omil sifatida namoyon bo‘ladi.

Kredit portfeli – tijorat banki tomonidan ma’lum davr mobaynida berilgan barcha kreditlar majmui bo‘lib, u bank aktivlarining eng muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Kredit portfeli sifati esa kreditlarning qaytarilish darajasi, daromadliligi va risklilik ko‘rsatkichlari bilan baholanadi.

Kredit portfeli bu bankning kredit operatsiyalarini amalga oshirish uchun zarur asos sanalib, bank tomonidan berilgan jami kreditlarning yig‘indisini o‘zida ifodalaydi [2].

Kredit portfeli – bu qarz oluvchilarga taqdim etilgan kreditlarning tarkibiy jihatdan shakllantirilgan majmuasi bo‘lib, u bank tomonidan maqsadli ravishda shakllantiriladi hamda bozor kon’yunkturasi xususiyatlarini inobatga olgan holda bankning rivojlanish maqsadlariga erishish uchun uzluksiz boshqarib boriladi [3].

Muammoli kredit – bu qarzdorning belgilangan to‘lov shartlariga rioya qilmasligi, ya’ni kreditni o‘z vaqtida to‘lashda muammolar paydo bo‘lgan kreditdir [4].

Muammoli qarzdorlik deganda kredit shartnomasi bo‘yicha majburiyatlarni lozim darajada bajarilmasligi ehtimolini ko‘rsatuvchi belgilari yuzaga kelgan, biroq asosiy majburiyatlar hozircha to‘liq hajmda bajarilayotgan kreditlar, shuningdek, kelgusida qaytarilmaslik xavfi mavjud bo‘lgan muddati o‘tgan qarzdorlik shakllangan kreditlar tushuniladi [5].

Muammoli kreditlar – bu qaytarilish muddati buzilgan yoki qaytarilish ehtimoli past bo‘lgan kreditlar bo‘lib, ular bank tomonidan «qoniqarsiz», «shubhali» va «umidsiz» kabi toifalarga ajratiladi. Muammoli kreditlar NPL (non-perfoming loan, ya’ni ishlamaydigan kredit) ko‘rsatkichi bilan ifodalanadi.

Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, muammoli kreditlarning asosiy sabablari bank ichki boshqaruv tizimi ilan bevosita bog‘liq. Kreditlash jarayonida risklarni to‘g‘ri baholamaslik, monitoringning sustligi va kredit tarixiga yetarli e’tibor bermaslik muammoli kreditlar ulushining oshishiga olib kelmoqda.

2020-2025 yillarda tijorat banklari kredit porfelida muammoli kreditlar hajmi sezilarli darajada o‘zgargan.

1-rasmda 2020-2025 yillar davomida tijorat banklarining jamlanma kredit portfeli hajmi va undagi muammoli kreditlar ulushining dinamikasi aks ettirilgan. Ko‘rinib turibdiki, tahlil qilinayotgan davr mobaynida kredit portfeli hajmi barqaror o‘sish tendensiyasiga ega.

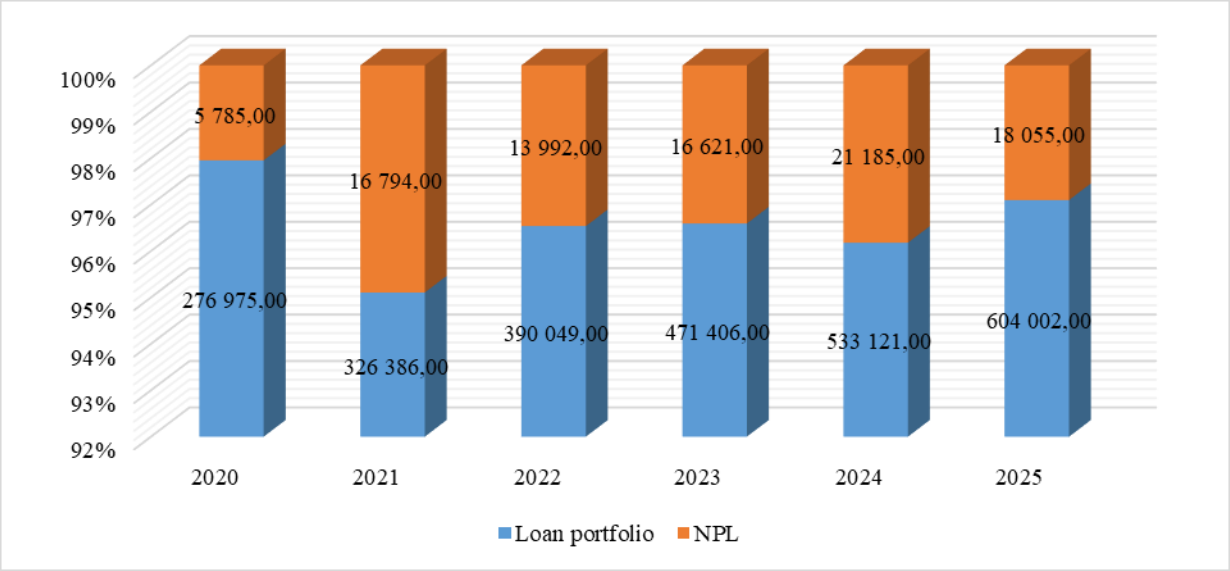

1-rasm. Tijorat banklarining kredit porfeli va muammoli kreditlarining 2020-2025 yillardagi dinamikasi (mlrd. so‘mda) [6]

Xususan, 2020-yilda kredit portfeli hajmi 276 975 mlrd. so‘mni tashkil etgan bo‘lsa, 2025-yilga kelib ushbu ko‘rsatkich 604 002 mlrd. so‘mga yetgan. Bu esa 2020-2025 yillar davomida kredit portfeli hajmi qariyb 2,2 barobar oshganini ko‘rsatadi. Mazkur holat mamlakat iqtisodiyotini, ayniqsa, real sektorni moliyalashtirishda bank kreditlarining roli tobora ortib borayotganidan dalolat beradi.

Rivojlangan davlatlar tajribasi shuni ko‘rsatadiki, bank tizimi barqarorligini ta’minlash va kredit portfeli sifatini oshirishda muammoli kreditlarni kamaytirishga qaratilgan kompleks va tizimli mexanizmlar muhim ahamiyat kasb etadi. Jahon amaliyotida bunday mexanizmlar, avvalo, kredit risklarini oldindan aniqlash, baholash va samarali boshqarishga yo‘naltirilgan bo‘lib, ular bir necha yo‘nalishlarda amalga oshiriladi.

Kredit skoringi tizimlarining joriy etilishi muammoli kreditlarni kamaytirishda eng samarali instrumentlaridan biri hisoblanadi. Rivojlangan mamlakatlarda kredit skoring modellari qarz oluvchining moliyaviy holati, kredit tarixi, pul oqimlari barqarorligi bilan bir qatorda makroiqtisodiy omillar ta’sirini ham inobatga olgan holda ishlab chiqiladi. Bunday avtomatlashtirilgan baholash tizimlari inson omili ta’sirini minimallashtirib, kredit berishda sub’ektiv qarorlar qabul qilinishi ehtimolini kamaytiradi. Natijada, kredit risklari erta bosqichda aniqlanib, to‘lov qobiliyati past bo‘lgan qarz oluvchilarga kredit ajratish ehtimoli sezilarli darajada cheklanadi.

Shu bilan birga, kredit portfelini optimallashtirishda stress-test va ssenariyli prognozlash mexanizmlarining qo‘llanilishi alohida ahamiyat kasb etadi. Rivojlangan davlatlar amaliyotida banklar turli makroiqtisodiy shoklar – inflyatsiya darajasining oshishi, foiz stavkalari o‘zgarishi, valyuta kurslarining keskin tebranishi yoki iqtisodiy tanazzul ssenariylari sharoitida kredit portfelining barqarorligini oldindan baholaydi. Bu esa kredit portfelini boshqarishda dinamik qarorlar qabul qilish, kapital va zaxiralar yetarliligini ta’minlash hamda muammoli kreditlar ulushining keskin oshib ketishini oldini olish imkonini

beradi.

Tadqiqot natijalariga ko‘ra, tijorat banklarida kredit portfeli sifatini oshirish va muammoli kreditlar ulushini kamaytirish bank tizimi barqarorligini ta’minlashning muhim sharti hisoblanadi. Mazkur maqsadga erishish uchun kredit portfelini boshqarishning institutsional, tashkiliy va texnologik jihatlarini qamrab oluvchi kompleks chora-tadbirlarni amalga oshirish maqsadga muvofiqdir.

Kreditlash jarayonida qarz oluvchilarning kredit tarixiga asoslangan differensial foiz stavkalarini joriy etish muhim ahamiyat kasb etadi. Bunda ijobiy kredit tarixiga ega bo‘lgan, moliyaviy intizomi yuqori va barqaror pul oqimlariga ega qarz oluvchilar uchun nisbatan qulay foiz stavkalari qo‘llanilishi, salbiy yoki yetarli kredit tarixiga ega bo‘lmagan sub’ektlar uchun esa risk darajasiga mos yuqoriroq stavkalar belgilanishi lozim. Ushbu yondashuv kredit risklarini adolatli baholashga, qarz oluvchilarning to‘lov intizomini oshirishga hamda muammoli kreditlar paydo bo‘lishining oldini olishga xizmat qiladi.

Muammoli kreditlarni erta aniqlashga qaratilgan monitoring tizimini kuchaytirish kredit portfelini samarali boshqarishning asosiy omillaridan biri hisoblanadi. Bunda kredit berilgandan keyingi davrda qarz oluvchilarning moliyaviy holati, pul oqimlari dinamikasi, majburiyatlarni bajarish intizoami va tashqi iqtisodiy omillar muntazam ravishda tahlil qilinishi zarur. Zamonaviy axborot texnologiyalariga asoslangan avtomatlashtirilgan monitoring tizimlari muammoli kreditlar xavfini dastlabki bosqichdayok aniqlash imkonini berib, shartlarini qayta ko‘rib chiqish yoki qayta moliyalashtirish choralarini o‘z vaqtida qo‘llashga shart-sharoit yaratadi.

Mazkur takliflarning bank amaliyotiga izchil joriy etilishi tijorat banklari kredit portfeli sifatini oshirish, muammoli kreditlar ulushini qisqartirish hamda bank tizimining moliyaviy barqarorligini mustahkamlashga xizmat qiladi. Shu bilan birga, ushbu chora-tadbirlar mamlakat iqtisodiyotini moliyalashtirish samaradorligini oshirish va moliyaviy xavfsizlikni ta’minlashda ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati:

1. Agzamov, A., & Malikova, D. (2024). Loan portfolio of banks in Uzbekistan and ways to improve the efficiency of loan portfolio management. Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot, 2(4).

2. Азларова А.А. Тижорат банкларида кредит портфелини самарали бошқариш масалалари. “Иқтисодиёт ва инноватsion технологиялар” илмий электрон журнали, №6, ноябрь-декабрь, 2018, 1-8 б.

3. Коваленко С.Б., Швейкин И.Е. Кредитный портфель банка и его роль в предотвращении кредитного риска // Промышленность: экономика, управление, технологии. 2019. №1 (75), 101-104 с.

4. Саидов Ҳ.Р. Муаммоли кредитларнинг даражасига таъсир этаётган омиллар. “Иқтисодий тараққиёт ва таҳлил” илмий электрон журнали, 1-сон, январь, 2025, 387-393 б.

5. Кузнецова Н.В., Спиридонова А.А. Проблемная задолженность: понятие, причины и методы управления // Региональная и отраслевая

экономика. 2024. №4, 27-35 с.
11. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki rasmiy veb-sayti ma’lumotlari asosida muallif ishlanmasi. https://cbu.uz/oz/statistics/bankstats

TIJORAT BANKLARIDA AKTIV OPERATSIYALARNING AHAMIYATI VA RIVOJLANISH TENDENSIYALARI

Ilmiy rahbar: Norqulov Habibullo
SamISI, Bank ishi kafedrasi assistenti
Maxmudova Sora
SamISI, MK -122 guruh talabasi

Annotatsiya: *Tezisda tijorat banklari aktiv operatsiyalarining daromadlilik va barqarorlikni ta’minlashdagi roli, ularni boshqarishning nazariy-uslubiy asoslari tahlil qilingan. Tadqiqotda kreditlash va investitsiya faoliyati xususiyatlari, risklarni baholashda VaR, stsenariy tahlili, Markowitz va Sharp modellarini qo‘llash mexanizmlari yoritilgan. Shuningdek, raqamlashtirish va barqaror moliya tamoyillarining aktivlar sifatiga ta’siri hamda O‘zbekiston bank tizimida ushbu operatsiyalarni rivojlantirish istiqbollari bayon etilgan.*

Kalit so‘zlar: *aktiv operatsiyalar, kredit risk, risk menejmenti, bank innovatsiyalari, raqamlashtirish, investitsiya, O'zbekiston, tijorat banki.*

Kirish. Iqtisodiyotning "qon tomiri" hisoblangan tijorat banklari depozitlarni foydali aktivlarga joylashtirish orqali moliya vositachiligi vazifasini bajaradi. Aktiv operatsiyalar bankning daromadliligi, likvidligi va iqtisodiy o‘sishni ta’minlashdagi asosiy vositasi bo‘lib, ularning samaradorligi butun moliya tizimi barqarorligini belgilaydi. Shu bois, aktivlarni boshqarish mexanizmlarini takomillashtirish dolzarb ilmiy va amaliy muammodir.

Asosiy qism. Tijorat banklarining aktiv operatsiyalari bank resurslarini foyda olish, likvidlikni saqlash va iqtisodiyotni moliyalashtirish maqsadida joylashtirish bilan bog‘liq barcha amaliyotlarni qamrab oladi [1]. Nazariy jihatdan, ushbu operatsiyalar bank balansining aktiv qismida aks etib, kelajakda iqtisodiy foyda keltirishi kutiladigan resurslarni ifodalaydi. Aktivlar portfelida kredit operatsiyalari (iste’mol, ipoteka, investitsion) eng katta ulushga ega bo‘lib, bankning asosiy daromad manbai hisoblanadi. Shu bilan birga, banklar o‘z mablag‘larini qimmatli qog‘ozlar bozoriga yo‘naltirish orqali investitsiya operatsiyalarini amalga oshiradilar, bu esa portfelni diversifikatsiya qilish va qo‘shimcha rentabellikka erishish imkonini beradi [2].

Bank aktivlari sifatini ta’minlash va moliyaviy barqarorlikni saqlashda zamonaviy risk-menejment tizimi markaziy o‘rin tutadi. Tadqiqotda aktivlar bilan bog‘liq kredit, bozor va likvidlik risklarini miqdoriy baholashda Value at Risk (VaR) usuli (95% yoki 99% ehtimollik darajasida maksimal yo‘qotishlarni aniqlash) hamda turli inqirozli holatlar uchun stsenariy tahlilidan foydalanish samaradorligi asoslab berildi [3]. Portfel riskini optimallashtirishda esa

Markowitz va Sharp modellari qo‘llanilib, aktivlar o‘rtasidagi korrelyatsiyani hisobga olgan holda umumiy risk darajasini pasaytirish tavsiya etiladi. Shuningdek, valyuta kurslari va foiz stavkalari o‘zgaruvchanligini xedjirlashda SWAP operatsiyalari kabi derivativ instrumentlar muhim ahamiyat kasb etadi [3].

Bugungi kunda bank aktiv operatsiyalari transformatsiyasida raqamlashtirish va Big Data tahlili asosiy drayverga aylandi. Sun’iy intellektga asoslangan skoring modellar kredit berish jarayonini avtomatlashtirish va operatsion xarajatlarni kamaytirish imkonini bermoqda. Global tendensiyalar ta’sirida banklar ESG (ekologik, ijtimoiy va korporativ boshqaruv) tamoyillarini joriy etib, "yashil" kreditlash hajmini oshirmoqdalar.

O‘zbekiston bank sektori misolida, davlat banklarini xususiylashtirish va bozor mexanizmlariga o‘tish jarayonida aktivlar sifatini baholashda Bazel II/III standartlarini to‘liq joriy etish dolzarb hisoblanadi [4]. Kredit byurolari ma’lumotlaridan foydalanish va zamonaviy monitoring tizimlari orqali muammoli aktivlar (NPL) ulushini kamaytirish banklar rentabelligini oshirishning asosiy yo‘lidir. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, pul-kredit bozoridagi foiz stavkalari dinamikasi bank aktivlarining o‘sish sur’atlariga va investitsiya faolligiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi [5].

Xulosa. Tijorat banklarining aktiv operatsiyalari bank barqarorligi va iqtisodiy o‘sishni ta’minlovchi strategik drayverdir. Aktivlar sifatini oshirish uchun risk-menejment tizimiga VaR, stress-testlar va intellektual skoring modellarini joriy etish, shuningdek, kreditlash jarayonlarini to‘liq raqamlashtirish orqali operatsion xarajatlarni optimallashtirish lozim. Banklar barqaror rivojlanish maqsadlarida ESG tamoyillari asosida "yashil" moliya mahsulotlarini ishlab chiqishi va kapital bozoridagi faollikni oshirish orqali investitsiya portfellarini diversifikatsiya qilishi maqsadga muvofiqdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati:

1. Salimov, M. Tijorat Banklarining Operatsiyalari –
2. Samandarovodamboy. NamDU ARM 12507 Banklarda Bugalteriya Hisobi
3. Bank risklarini boshqarish tizimi – https://www.example.com/bank-risk-management-system-article
4. Basel Committee on Banking Supervision. (2006). International Convergence of Capital Measurement and Capital Standards: A Revised Framework (Basel II) – https://www.bis.org/publ/bcbs128.pdf
5. Mishkin, F. S. (2018). The Economics of Money, Banking, and Financial Markets(12thed.)–https://www.pearson.com/us/higher- ucation/product/Mishkin-Economics-of-Money-Banking-and-Financial-arkets-The-12th-Edition/9780134733800.html

TIJORAT BANKLARI INVESTITSION PORTFELI TARKIBI

Abiyev Davron Ilhomovich
Samarqand iqtisodiyot va servis insituti,
"Bank ishi" kafedrasi dotsenti v.b.
Mamatov Toxir
Samarqand iqtisodiyot va servis instituti talabasi

Annotation: *Ushbu maqola tijorat banklarining investitsion portfeli tarkibini o'rganadi. Banklarning investitsion strategiyalari, aktivlar va risklarni boshqarish usullari, shuningdek, bozor sharoitlariga moslashuvlari tahlil qilinadi.*

Keywords: *tijorat banklari, investitsion portfel, aktivlar, risklarni boshqarish.*

Kirish. Tijorat banklari iqtisodiyotning muhim komponentlaridan biri bo'lib, ular moliyaviy resurslarni yig'ish va taqsimlash orqali iqtisodiy o'sishni ta'minlaydi. Banklar, asosan, omonatchilardan to'plangan mablag'larni kreditlar shaklida korxonalarga va shaxslarga taqdim etadi, bu esa investitsion faoliyatni rag'batlantirishga yordam beradi. Ushbu jarayon orqali tijorat banklari nafaqat o'z foydasini oshiradi, balki iqtisodiyotdagi pul aylanishini ham qo'llab-quvvatlaydi. Investitsion portfel tushunchasi esa bank faoliyatida muhim rol o'ynaydi, chunki u bankning moliyaviy risklarini boshqarish va daromad olish strategiyalarini belgilashda asosiy omil hisoblanadi. Investitsion portfel, bankning turli xil aktivlar va investitsiyalarni o'z ichiga olgan to'plami bo'lib, uning diversifikatsiyasi moliyaviy barqarorlikni ta'minlashda muhim ahamiyatga ega. Tijorat banklari investitsion portfelni samarali boshqarish orqali iqtisodiy resurslarni yanada samarali taqsimlash va mijozlar ehtiyojlarini qondirish imkoniyatiga ega bo'ladi, bu esa ularning raqobatbardoshligini oshiradi. Shunday qilib, tijorat banklari investitsiya faoliyatini rivojlantirish va iqtisodiy barqarorlikni ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Tijorat banklari iqtisodiyotning muhim komponenti bo'lib, ular moliyaviy resurslarni to'plash va taqsimlashda muhim ahamiyatga ega. Ular investitsion portfelni shakllantirish orqali mijozlarga turli xil moliyaviy xizmatlar ko'rsatish imkonini beradi. Bu jarayon banklarning barqarorligi va rentabelligini oshirishga yordam beradi, shuningdek, iqtisodiy o'sishni qo'llab-quvvatlashda muhim rol o'ynaydi.

Investitsion portfel tushunchasi. Investitsion portfel tushunchasi moliya sohasida muhim o'rin tutadi. Ushbu portfel turli xil aktivlar, masalan, aksiyalar, obligatsiyalar va boshqa moliyaviy vositalardan tashkil topadi. Investitsion portfelning asosiy komponentlari diversifikatsiya, risk boshqaruvi va rentabellikni maximallashtirishdir. Diversifikatsiya investorlarni bozorning o'zgaruvchanligidan himoya qiladi, chunki turli xil aktivlarga sarmoya kiritish orqali xatarlarni kamaytirish mumkin. Risk boshqaruvi esa investorlarning potentsial yo'qotishlarini minimallashtirishga qaratilgan strategiyalarni o'z ichiga oladi. Banklar uchun investitsion portfelning ahamiyati ularga mijozlarga keng

qamrovli xizmatlar taklif etish imkonini beradi. Portfelni shakllantirishda e'tiborga olinadigan omillar, bozor sharoitlari, iqtisodiy ko'rsatkichlar va investorlarning individual maqsadlari hisobga olinishi lozim. Shuningdek, banklar o'zlarining investitsion strategiyalarini doimiy ravishda yangilab borishlari kerak, chunki bozor dinamikasi tez o'zgarishi mumkin. Natijada, investitsion portfel nafaqat banklar uchun, balki investorlar uchun ham muvaffaqiyatli moliyaviy strategiyaning asosiy qismidir. Investitsion portfel, moliyaviy aktivlar to'plamini ifodalaydi va uning asosiy komponentlari aktsiyalar, obligatsiyalar, ko'chmas mulk va boshqa moliyaviy ashyolarni o'z ichiga oladi. Banklar uchun investitsion portfelning ahamiyati, xavfni boshqarish va daromadni maksimal darajada oshirish imkoniyatida yotadi. Portfelni shakllantirishda e'tiborga olinadigan omillar, aktivlarning diversifikatsiyasi, bozor sharoitlari va investorlarning riskga bo'lgan munosabatidir.

Tijorat banklarining aktivlari. Tijorat banklarining aktivlari, ularning moliyaviy barqarorligini ta'minlashda muhim ahamiyatga ega. Asosiy aktivlar orasida kreditlar, investitsiyalar va naqd pul mablag'lari mavjud bo'lib, ularning har biri bankning faoliyatini boshqarishda o'ziga xos rol o'ynaydi. Kreditlar, asosan, mijozlarga beriladigan qarzlardan iborat bo'lib, banklar uchun asosiy daromad manbai hisoblanadi. Investitsiyalar esa, aksiyalar va obligatsiyalar kabi moliyaviy instrumentlar orqali amalga oshiriladi va bu aktivlar bankning risk darajasini boshqarish imkoniyatini kengaytiradi. Naqd pul mablag'lari esa, bankning likvidligini ta'minlashda muhim ahamiyatga ega, chunki ular tezkor to'lovlarni amalga oshirish va mijozlar talablarini qondirishda zarurdir. Tijorat banklarining aktivlari investitsion portfelga qo'shilganda, diversifikatsiya va xavfni kamaytirish imkoniyatlarini ta'minlaydi, bu esa bankning umumiy moliyaviy salohiyatini oshirishga xizmat qiladi. Shu tariqa, tijorat banklarining aktivlari nafaqat daromad olishda, balki barqarorlikni ta'minlashda ham muhim omil hisoblanadi. Tijorat banklarining asosiy aktivlari, masalan, kreditlar, obligatsiyalar va qimmatli qog'ozlar, bankning moliyaviy holatini belgilovchi muhim elementlardir. Ularning har biri o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lib, bankning likvidligini va rentabelligini ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Kreditlar, asosan, daromad manbai sifatida xizmat qiladi, obligatsiyalar esa xavfsizlik va barqarorlikni ta'minlaydi, qimmatli qog'ozlar esa bozor sharoitlariga mos ravishda investitsiya imkoniyatlarini kengaytiradi.

Risklarni boshqarish. Investitsion portfelni boshqarishda risklarni aniqlash va baholash usullari murakkab jarayon bo'lib, u investorlarning qaror qabul qilishida muhim ahamiyatga ega. Risklarni aniqlash jarayoni bozor, kredit, likvidlik va operatsion xavflarni o'z ichiga oladi. Bu xavflarni baholash uchun statistik usullar, shuningdek, tarixiy ma'lumotlarga asoslangan model va simulyatsiya usullari qo'llaniladi. Tijorat banklari o'z investitsion portfellari uchun risklarni kamaytirish strategiyalarini ishlab chiqishda diversifikatsiya, hedj qilish va riskni boshqarish fondlari kabi usullardan foydalanadilar. Diversifikatsiya orqali banklar turli aktivlar va bozorlar o'rtasida risklarni taqsimlaydilar, bu esa umumiy riskni pasaytiradi. Hedj qilish esa risklarni kamaytirish uchun turli moliyaviy instrumentlardan foydalanishni anglatadi, masalan, opsionlar va

futures. Shuningdek, banklar o'z portfellari uchun doimiy monitoring va baholash tizimlarini joriy etadilar, bu esa risklarni tezda aniqlash va ularga javob berish imkonini beradi. Bunday strategiyalar orqali tijorat banklari o'z mijozlariga barqaror va xavfsiz xizmat ko'rsatishga intiladilar. Investitsion portfelni boshqarishda risklarni aniqlash va baholash usullari muhim ahamiyatga ega. Tijorat banklari risklarni kamaytirish strategiyalarini ishlab chiqishda diversifikatsiya, kredit sifatini baholash va bozor tahlilini qo'llaydilar. Ushbu usullar yordamida banklar potentsial zararlarni oldini olish va moliyaviy barqarorlikni ta'minlashga harakat qiladilar. Natijada, banklar o'z mijozlariga yanada ishonchli xizmatlar taklif etish imkoniga ega bo'lishadi.

Bozor sharoitlari va investitsiyalar. Bozor sharoitlari tijorat banklarining investitsion qarorlariga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Iqtisodiy o'zgarishlar, jumladan, inflyatsiya darajasi, foiz stavkalari va valyuta kurslaridagi o'zgarishlar, banklarning moliyaviy strategiyalarini shakllantirishda muhim omil sifatida xizmat qiladi. Masalan, yuqori inflyatsiya sharoitida banklar, odatda, xavfli investitsiyalardan qochish va barqaror daromad keltiruvchi aktivlarga e'tibor qaratishga intilishadi. Bu holat, o'z navbatida, tijorat banklarining kredit berish siyosatiga ham ta'sir qiladi, chunki banklar o'z mablag'larini xavfsizroq joylarda saqlashni afzal ko'rishadi. Banklarning moslashuvchanligi iqtisodiy o'zgarishlarga tezkor javob berish qobiliyatida namoyon bo'ladi. Ular bozor sharoitlarining o'zgarishlariga mos ravishda investitsion strategiyalarini yangilab, risklarni boshqarish usullarini takomillashtiradilar. Shunday qilib, bozor sharoitlari va iqtisodiy o'zgarishlar banklarning investitsion qarorlarida muhim rol o'ynaydi, bu esa ularning moliyaviy barqarorligini ta'minlashga yordam beradi. Bozor sharoitlari tijorat banklarining investitsion qarorlariga bevosita ta'sir ko'rsatadi, chunki iqtisodiy o'zgarishlar banklarning moliyaviy strategiyalarini shakllantirishda muhim omil hisoblanadi. Iqtisodiy barqarorlik, inflatsiya darajasi va pul-kredit siyosati kabi faktorlar banklarning investitsiyalarga bo'lgan yondashuvini belgilaydi. Banklar o'z faoliyatlarini yanada moslashuvchan qilish maqsadida bozor sharoitlari va iqtisodiy tendentsiyalarni doimiy ravishda tahlil qilib, o'z investitsion qarorlarini yangilab boradilar.

Investitsion strategiyalar. Tijorat banklarining investitsion strategiyalari, ularning muvaffaqiyatli amalga oshirilishi uchun bir qator muhim shartlarga bog'liq. Avvalo, banklar o'z resurslarini samarali boshqarish va diversifikatsiya qilish orqali risklarni kamaytirishi zarur. Bu jarayonda, investitsion portfelni shakllantirishda yangi texnologiyalar va innovatsion mahsulotlarni hisobga olish muhim ahamiyatga ega. Shuningdek, moliyaviy tahlil va prognozlar orqali bozorning o'zgaruvchan sharoitlariga moslashish imkoniyati, banklarning raqobatbardoshligini oshiradi. Muvaffaqiyatli investitsion strategiyalarni amalga oshirishda, shuningdek, mijozlar bilan samarali aloqalar o'rnatish va ularning ehtiyojlarini qondirish ham muhimdir. Banklar, mijozlarining investitsion maqsadlarini va risk toleransini aniqlash orqali, ularga moslashtirilgan xizmatlar taklif etishlari lozim. Bunday yondashuv, banklarning ijtimoiy mas'uliyatini oshiradi va uzoq muddatli muvaffaqiyatini ta'minlaydi. Shuningdek, qonunchilik va tartibga solish doirasida banklarning faoliyatini muvofiqlashtirish ham

investitsion strategiyalarning muvaffaqiyatli amalga oshirilishida muhim rol o'ynaydi. Tijorat banklarining investitsion strategiyalari, asosan, resurslarni samarali taqsimlash va risklarni boshqarish asosida quriladi. Ularning muvaffaqiyatli amalga oshirilishi uchun bozor tahlili, mijozlar ehtiyojlarini aniqlash va texnologik innovatsiyalarni joriy etish zarur. Shuningdek, malakali kadrlar tayyorlash va ichki nazorat tizimlarini mustahkamlash investitsion faoliyatning barqarorligini ta'minlaydi. Banklar o'z strategiyalarini doimiy ravishda yangilab borishi, shuningdek, raqobatbardosh muhitga moslashishi lozim.

Tahlil va natijalar. Olingan natijalar tijorat banklarining investitsion portfelidagi o'zgarishlarni ko'rsatmoqda. Ushbu o'zgarishlar asosan global iqtisodiy sharoitlar, moliyaviy bozorlarning dinamikasi va banklarning ichki strategiyalariga bog'liq. Investitsion portfelning diversifikatsiyasi, risklarni kamaytirish va yuqori daromad olish maqsadida banklar turli aktivlarga sarmoya kiritishni afzal ko'rmoqda. Shuningdek, yangi texnologiyalar va raqamli transformatsiya jarayonlari banklar uchun yangi imkoniyatlar yaratmoqda. Natijada, investitsion portfellarda innovatsion mahsulotlar va xizmatlar ko'paymoqda, bu esa mijozlar talablariga yanada mos keladigan yechimlarni taqdim etishga yordam beradi. Kelajakda tijorat banklarining investitsion portfellari yanada murakkab va integratsiyalashgan bo'lishi kutilmoqda. Ular, shuningdek, barqaror rivojlanish va ijtimoiy mas'uliyat kabi omillarni hisobga olgan holda, o'z strategiyalarini shakllantirishga majbur bo'lishadi. Bu jarayonlar banklarning raqobatbardoshligini oshirish va moliyaviy barqarorlikni ta'minlashga yordam beradi. Shunday qilib, tijorat banklarining investitsion portfelidagi o'zgarishlar kelajakda iqtisodiy o'sishga muhim ta'sir ko'rsatishi mumkin. Olingan natijalar tijorat banklarining investitsion portfelidagi o'zgarishlarni yoritadi, bu esa banklarning iqtisodiy faoliyatini yanada samarali boshqarishga imkon beradi. Investitsion portfelning diversifikatsiyasi va yangi moliyaviy asboblar qo'shilishi, banklarning risklarni boshqarish qobiliyatini oshiradi. Bunday o'zgarishlar kelajakda banklar uchun yangi imkoniyatlar yaratishi va moliyaviy bozorlar barqarorligini ta'minlashi kutilmoqda, bu esa iqtisodiy taraqqiyotga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Xulosa. Tijorat banklarining investitsion portfeli tarkibi, moliyaviy barqarorlik va iqtisodiy o'sish uchun muhim ahamiyatga ega. Ushbu portfelning samarali boshqarilishi banklarning risklarni minimallashtirish va rentabellikni oshirishda muhim rol o'ynaydi. Kelajakda tadqiqotlar, banklarning investitsion strategiyalarini yanada chuqurroq o'rganishga qaratilishi zarur. Bu, banklarning moliyaviy asboblar va aktivlar tanlovini qanday amalga oshirayotganini, shuningdek, global iqtisodiy o'zgarishlarga qanday javob berayotganini tahlil qilishni o'z ichiga oladi. Shuningdek, banklarning innovatsion moliyaviy asboblarni qanday qo'llayotganini va ularning investitsion portfelga kiritilishi bilan bog'liq risklarni baholash muhimdir. Tadqiqotlar natijalari, banklar uchun yangi strategiyalar ishlab chiqishga, shuningdek, ularning moliyaviy barqarorligini ta'minlashga yordam berishi mumkin. Shunday qilib, tijorat banklarining investitsion portfeli tarkibiga oid tadqiqotlar, nafaqat moliyaviy

muassasalar uchun, balki iqtisodiyotning umumiy rivojlanishi uchun ham muhim ahamiyatga ega bo'ladi. Tijorat banklarining investitsion portfeli tarkibi, banklarning moliyaviy barqarorligini va raqobatbardoshligini ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Ushbu sohadagi tadqiqotlar, banklar uchun strategik qarorlar qabul qilishda yordam berishi, shuningdek, investitsiya risklarini boshqarish va diversifikatsiya imkoniyatlarini o'rganishga imkon yaratishi mumkin. Kelajakdagi tadqiqotlar, banklarning investitsion faoliyatini yanada chuqurroq tahlil qilish va samaradorlikni oshirishga qaratilishi lozim, bu esa iqtisodiy o'sishga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

REFERENCES:

1. Karimov, I. (2020). Tijorat banklari va ularning investitsion faoliyati. Tashkent: O'zbekiston iqtisodiyoti.
2. Asadov, M. (2019). Investitsion portfelni boshqarish strategiyalari. Tashkent: Iqtisodiy tadqiqotlar markazi.
3. Qodirov, S. (2021). Bank faoliyatida risklarni boshqarish. Tashkent: O'zbekiston banklari assotsiatsiyasi.
4. Abdurahmonov, R. (2022). Bozor sharoitlari va investitsiyalar. Tashkent: O'zbekiston moliya vazirligi.
5. Murodov, A. (2023). Tijorat banklarining investitsion strategiyalari. Tashkent: O'zbekiston moliya institut.
6. Yunusov, T. (2020). Tijorat banklarining aktivlari va ularning tahlili. Tashkent: Iqtisodiy tadqiqotlar jurnali.

TIJORAT BANKLARIDA CHAKANA BANK MAHSULOTLARI VA XIZMATLARINI YO‘LGA QO‘YISH KO‘NIKMALARI

Ilmiy rahbar: Qodirov Y.S
Samarqand iqtisodiyot va servis instituti
“Bank ishi” kafedrasi assitenti stajori
Islomov Shohjoxon
Samarqand iqtisodiyot va servis insitituti talabasi

Annotatsiya : *Ushbu mavzuda tijorat banklarida chakana bank mahsulotlari va xizmatlarini ishlab chiqish, ularni joriy etish hamda amaliyotda samarali qo‘llash bo‘yicha asosiy ko‘nikmalar chuqur tahlil qilinadi. Chakana bank xizmatlari asosan jismoniy shaxslar va kichik biznes subyektlariga yo‘naltirilgan bo‘lib, ular bank tizimining muhim segmentini tashkil etadi. Ushbu segmentda depozitlar, kreditlar, plastik kartalar, pul o‘tkazmalari, mobil va internet banking kabi zamonaviy xizmatlar keng qo‘llaniladi. Mavzuda tijorat banklarining mijozlar bilan ishlash strategiyasi, mijoz ehtiyojlarini aniqlash va ularga mos mahsulotlar yaratish jarayoni yoritiladi. Shuningdek, bank xizmatlarini raqamlashtirish, fintech texnologiyalaridan foydalanish, onlayn platformalarni rivojlantirish hamda xizmatlar sifatini oshirish masalalariga alohida e’tibor qaratiladi. Bundan tashqari, banklar o‘rtasidagi raqobat sharoitida chakana bank mahsulotlarini samarali boshqarish, marketing strategiyalarini ishlab*

chiqish va mijozlarni jalb qilish usullari ham tahlil qilinadi. Mavzuda innovatsion bank mahsulotlarini yaratish, ularni bozorda ilgari surish hamda moliyaviy xizmatlar bozorida bankning o‘rnini mustahkamlash yo‘llari ham keng ko‘rib chiqiladi.

Kalit so’zlar: *tijorat banki, chakana bank, bank mahsulotlari, bank xizmatlari, depozit, kredit, raqamli banking, plastik karta, mobil banking, mijozlar bazasi, moliyaviy innovatsiya, bank marketingi.*

Аннотация. *В данной теме рассматриваются навыки внедрения и развития розничных банковских продуктов и услуг в коммерческих банках. Розничные банковские услуги ориентированы на население и малый бизнес, включая депозиты, кредиты, пластиковые карты, интернет-банкинг и другие современные финансовые сервисы. Особое внимание уделяется стратегиям работы с клиентами, внедрению цифровых технологий, маркетинговым подходам и повышению качества обслуживания в условиях конкуренции. Также анализируются вопросы разработки инновационных банковских продуктов и эффективного управления ими.*

Ключевые слова : *Коммерческий банк, розничный банкинг, банковские продукты, банковские услуги, депозит, кредит, цифровой банкинг, пластиковая карта, мобильный банкинг, клиентская база, финансовые инновации, банковский маркетинг.*

Kirish. Hozirgi globallashuv jarayonlari, raqamli iqtisodiyotning tez sur’atlarda rivojlanishi hamda moliyaviy xizmatlar bozorida raqobatning kuchayishi tijorat banklari faoliyatini tubdan yangicha yondashuvlar asosida tashkil etishni talab etmoqda. Ayniqsa, bank tizimida chakana bank xizmatlari va mahsulotlari segmenti tobora muhim ahamiyat kasb etib, banklarning barqaror daromad manbai hamda keng mijozlar bazasini shakllantirishda asosiy yo‘nalishlardan biriga aylanib bormoqda. Shu nuqtai nazardan, tijorat banklarida chakana bank mahsulotlari va xizmatlarini yo‘lga qo‘yish ko‘nikmalarini shakllantirish va rivojlantirish bugungi kun bank amaliyotining eng dolzarb masalalaridan biri hisoblanadi.

Chakana bank xizmatlari asosan jismoniy shaxslar va kichik biznes subyektlariga xizmat ko‘rsatishga yo‘naltirilgan bo‘lib, ular iqtisodiyotning real sektori bilan bevosita bog‘liqdir. Ushbu xizmatlar tarkibiga depozit operatsiyalari, kreditlash xizmatlari, plastik va raqamli bank kartalari, xalqaro va ichki pul o‘tkazmalari, mobil banking, internet banking hamda boshqa zamonaviy moliyaviy xizmatlar kiradi. Ushbu mahsulotlar nafaqat mijozlarning kundalik moliyaviy ehtiyojlarini qondiradi, balki ularning moliyaviy savodxonligini oshirish va bank tizimiga ishonchini mustahkamlashga ham xizmat qiladi.

Bugungi kunda bank xizmatlarining sifati va qulayligi banklar o‘rtasidagi raqobatning asosiy omillaridan biriga aylangan. Mijozlar ehtiyojlari tez o‘zgarib borayotgan bir sharoitda tijorat banklari nafaqat an’anaviy xizmatlarni taklif etishi, balki innovatsion yondashuvlarni ham faol joriy etishi zarur. Shu boisdan ham chakana bank mahsulotlarini ishlab chiqish, ularni bozorda muvaffaqiyatli

joriy etish hamda samarali boshqarish uchun yetarli ko‘nikmalarga ega bo‘lish bank xodimlari uchun muhim ahamiyat kasb etadi.

Raqamli transformatsiya jarayonlari bank sektorida katta o‘zgarishlarni yuzaga keltirmoqda. Fintech texnologiyalarining rivojlanishi, sun’iy intellekt asosidagi xizmatlar, onlayn to‘lov tizimlari va mobil ilovalar orqali bank xizmatlaridan foydalanish imkoniyatlari kengayib bormoqda. Bu esa banklardan yuqori darajadagi moslashuvchanlikni, innovatsion fikrlashni hamda mijozlarga yo‘naltirilgan xizmat ko‘rsatish tizimini talab etadi. Natijada, chakana bank mahsulotlarini yo‘lga qo‘yish jarayonida marketing strategiyalarini to‘g‘ri ishlab chiqish va mijozlar bilan samarali kommunikatsiya o‘rnatish muhim omilga aylanadi.

Shuningdek, chakana bank xizmatlari banklarning moliyaviy barqarorligini ta’minlashda ham muhim rol o‘ynaydi. Chunki ushbu yo‘nalish orqali banklar keng mijozlar segmentidan barqaror resurslar jalb qiladi va ularni kreditlash faoliyatida samarali foydalanadi. Bu esa iqtisodiyotning rivojlanishiga, investitsion muhitning yaxshilanishiga hamda aholi turmush darajasining oshishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

Mazkur maqolada tijorat banklarida chakana bank mahsulotlari va xizmatlarini yo‘lga qo‘yish ko‘nikmalarining nazariy asoslari, ularning amaliy ahamiyati, rivojlanish tendensiyalari hamda zamonaviy bank tizimidagi o‘rni keng yoritiladi. Shuningdek, mijozlar ehtiyojlarini o‘rganish, bank mahsulotlarini ishlab chiqish jarayoni, marketing yondashuvlari hamda raqamli texnologiyalarning bank xizmatlariga ta’siri batafsil tahlil qilinadi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Tijorat banklarida chakana bank mahsulotlari va xizmatlarini yo‘lga qo‘yish ko‘nikmalari masalasi zamonaviy bank tizimining eng muhim va keng o‘rganilayotgan yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Ushbu mavzu bo‘yicha turli xorijiy va mahalliy olimlar, iqtisodchilar hamda bank amaliyotchilari tomonidan ko‘plab ilmiy ishlar, darsliklar va tadqiqotlar amalga oshirilgan. Adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, chakana bank xizmatlari bank tizimining barqaror rivojlanishi, mijozlar bazasining kengayishi hamda raqobatbardoshlikni oshirishda asosiy rol o‘ynaydi.

Xorijiy iqtisodiy adabiyotlarda, xususan, Piter Rouz (Peter Rose) va Jozeph Sinkey kabi olimlarning ishlarida chakana bank xizmatlari bank faoliyatining strategik yo‘nalishi sifatida ko‘rib chiqiladi. Ularning tadqiqotlarida banklar uchun asosiy daromad manbai sifatida chakana kreditlash, depozitlarni jalb qilish va xizmatlar diversifikatsiyasi muhim ekani ta’kidlanadi. Shuningdek, ular mijozlar bilan uzoq muddatli munosabatlarni shakllantirish va “customer relationship management” (CRM) tizimining ahamiyatiga alohida e’tibor qaratgan.

Yevropa va AQSh bank amaliyotiga oid adabiyotlarda chakana bank xizmatlarining raqamli transformatsiyasi keng yoritilgan. Jumladan, fintech kompaniyalarining rivojlanishi, mobil banking va onlayn to‘lov tizimlarining keng qo‘llanilishi bank xizmatlarining yangi bosqichga o‘tishini ta’minlagani qayd etiladi. Bu borada “digital banking” konsepsiyasi banklar faoliyatida asosiy strategik yo‘nalishlardan biri sifatida qaraladi.

Rossiya va MDH davlatlari iqtisodchilari, jumladan O.I. Lavrushin, E.F. Jukov va boshqa mualliflarning ilmiy ishlarida tijorat banklarining chakana operatsiyalari, ularning iqtisodiy mohiyati, kredit va depozit siyosati hamda bank xizmatlarini tashkil etish mexanizmlari batafsil tahlil qilingan. Ushbu manbalarda chakana bank xizmatlari aholi jamg‘armalarini jalb qilish va ularni iqtisodiyotga yo‘naltirishning muhim vositasi sifatida ko‘rib chiqiladi.

O‘zbekiston iqtisodchi olimlari va amaliyotchilari tomonidan ham ushbu mavzuga oid bir qator ilmiy ishlar yaratilgan. Jumladan, O‘zbekiston bank tizimi rivojlanishi, tijorat banklarining kredit siyosati, raqamli banking va moliyaviy xizmatlar bozorini rivojlantirish bo‘yicha tadqiqotlarda chakana bank xizmatlarining ahamiyati keng yoritilgan. Mahalliy adabiyotlarda asosiy e’tibor bank xizmatlarini modernizatsiya qilish, mijozlarga yo‘naltirilgan yondashuvni kuchaytirish hamda raqamli texnologiyalarni joriy etishga qaratilgan.

Shuningdek, Markaziy bank va xalqaro moliyaviy tashkilotlar (Jahon banki, Xalqaro valyuta jamg‘armasi) tomonidan e’lon qilingan hisobotlarda ham chakana bank xizmatlarining iqtisodiy o‘sishdagi o‘rni, moliyaviy inklyuziyani ta’minlashdagi roli hamda bank sektorining barqarorligini mustahkamlashdagi ahamiyati ta’kidlanadi. Ushbu manbalarda raqamli banking, to‘lov tizimlari va moliyaviy innovatsiyalarni rivojlantirish ustuvor yo‘nalish sifatida belgilangan.

Umuman olganda, mavjud adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, chakana bank mahsulotlari va xizmatlari zamonaviy bank tizimining ajralmas qismi bo‘lib, ularning samarali yo‘lga qo‘yilishi banklarning raqobatbardoshligini oshiradi, mijozlar ishonchini mustahkamlaydi hamda iqtisodiyotning barqaror rivojlanishiga xizmat qiladi. Shu bilan birga, adabiyotlarda raqamli transformatsiya va innovatsion yondashuvlar bu sohaning kelajakdagi asosiy rivojlanish yo‘nalishlari sifatida e’tirof etilgan.

Zamonaviy bank tizimida mijozlar bilan ishlash samaradorligi bankning bozordagi mavqeini belgilovchi eng muhim omillardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, aholiga va kichik biznes subyektlariga yo‘naltirilgan moliyaviy xizmatlar bank faoliyatining asosiy yo‘nalishiga aylanib bormoqda. Ushbu yo‘nalishda muvaffaqiyatga erishish uchun bank xodimlari nafaqat an’anaviy operatsiyalarni bajarishi, balki mijoz ehtiyojlarini chuqur tahlil qilish, ularga mos moliyaviy yechimlarni taklif etish va uzoq muddatli hamkorlikni shakllantirish bo‘yicha yetarli malakaga ega bo‘lishi zarur.

Bank xizmatlari bozori tez o‘zgaruvchan xususiyatga ega bo‘lib, mijozlarning talablari ham tobora murakkablashib bormoqda. Shu sababli banklar mahsulot va xizmatlarni standart ko‘rinishda emas, balki segmentlash asosida ishlab chiqishi lozim. Har bir mijoz guruhining daromad darajasi, moliyaviy odatlari va ehtiyojlari inobatga olinishi bank mahsulotlarining samaradorligini oshiradi. Bu jarayonda mijoz bilan bevosita muloqot qilish, ularning ehtiyojlarini aniqlash va individual yondashuvni qo‘llash muhim ahamiyat kasb etadi.

Moliyaviy xizmatlarni ishlab chiqish jarayonida risklarni boshqarish va barqaror daromad manbalarini shakllantirish ham asosiy vazifalardan biridir. Kreditlash amaliyotida mijozning to‘lov qobiliyatini baholash, garov ta’minoti va kredit tarixini o‘rganish orqali risk darajasi kamaytiriladi. Shu bilan birga, depozit

operatsiyalarida mijozlarga qulay foiz stavkalari va moslashuvchan shartlar taklif etilishi bankka barqaror resurs bazasini shakllantirish imkonini beradi.

Raqamli texnologiyalar rivojlanishi natijasida bank xizmatlarining ko‘rsatilish uslubi ham sezilarli darajada o‘zgardi. Mobil ilovalar va onlayn platformalar orqali mijozlar istalgan vaqtda o‘z hisoblarini boshqarish, to‘lovlarni amalga oshirish va kredit mahsulotlaridan foydalanish imkoniga ega bo‘lmoqda. Bu esa banklardan yuqori darajadagi texnologik tayyorgarlik, axborot xavfsizligini ta’minlash va xizmatlarni uzluksiz ishlashini ta’minlashni talab etadi.

Bank mahsulotlarini samarali joriy etishda marketing faoliyati ham muhim o‘rin tutadi. Mijozlarni jalb qilish uchun reklama strategiyalari, bonus tizimlari, sodiqlik dasturlari va individual takliflar ishlab chiqiladi. Bunda asosiy maqsad mijozni faqat jalb qilish emas, balki uni uzoq muddat bank xizmatlaridan foydalanishga undashdir. Shu orqali banklar o‘z mijozlar bazasini kengaytiradi va daromadlilikni oshiradi.

Kichik biznes subyektlari bilan ishlash ham alohida yondashuvni talab qiladi. Ushbu segment iqtisodiyotning harakatlantiruvchi kuchi bo‘lib, ularga berilgan kreditlar va moliyaviy xizmatlar iqtisodiy faollikni oshiradi. Banklar bu yo‘nalishda soddalashtirilgan kreditlash mexanizmlarini joriy etish, tezkor qaror qabul qilish va maslahat xizmatlarini kengaytirish orqali mijozlar ehtiyojini qondiradi.

Shuningdek, moliyaviy xizmatlar sifatini oshirishda xodimlarning malakasi va kasbiy tayyorgarligi hal qiluvchi ahamiyatga ega. Bank xodimlari mijoz bilan muloqot qilish, muzokara olib borish, moliyaviy tahlil qilish va muammoli vaziyatlarda to‘g‘ri qaror qabul qilish ko‘nikmalariga ega bo‘lishi lozim. Doimiy o‘qitish va malaka oshirish tizimi esa bank samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Umuman olganda, zamonaviy bank tizimida mijozlarga yo‘naltirilgan xizmat ko‘rsatish modeli asosiy o‘rinni egallaydi. Moliyaviy mahsulotlarni to‘g‘ri ishlab chiqish, ularni samarali joriy etish hamda innovatsion texnologiyalardan foydalanish banklarning raqobatbardoshligini oshiradi. Bu jarayon iqtisodiyotning barqaror rivojlanishiga ham ijobiy ta’sir ko‘rsatadi, chunki moliyaviy resurslarning samarali taqsimlanishi va aholining bank tizimiga ishonchi mustahkamlanadi.

Xulosa. Tijorat banklarida chakana bank mahsulotlari va xizmatlarini samarali yo‘lga qo‘yish bugungi bank tizimining eng muhim yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Mijozlarga yo‘naltirilgan yondashuvni kuchaytirish, ularning ehtiyojlarini chuqur o‘rganish hamda mos moliyaviy mahsulotlar taklif etish banklarning raqobatbardoshligini oshirishda asosiy omil bo‘lib xizmat qiladi. Chakana bank xizmatlari orqali banklar nafaqat barqaror daromad manbaini shakllantiradi, balki keng mijozlar bazasini ham yaratadi.

Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, depozitlar, kreditlar, plastik kartalar, mobil va internet banking kabi xizmatlar zamonaviy iqtisodiyotda aholi va kichik biznesning moliyaviy ehtiyojlarini qondirishda muhim rol o‘ynaydi. Shu bilan

birga, raqamli texnologiyalarning joriy etilishi bank xizmatlarining tezligi, qulayligi va xavfsizligini oshirib, mijozlar uchun yangi imkoniyatlar yaratmoqda.

Bank faoliyatida marketing strategiyalarini to‘g‘ri tashkil etish, mijozlar bilan samarali aloqa o‘rnatish hamda innovatsion yondashuvlardan foydalanish chakana bank mahsulotlarini muvaffaqiyatli joriy etishning asosiy shartlaridan biridir. Shuningdek, bank xodimlarining kasbiy malakasi va zamonaviy bilimlarga ega bo‘lishi xizmat sifatini oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati:

1. Rose P. S. Commercial Bank Management. McGraw-Hill Education.
2. Sinkey J. F. Financial Management in Commercial Banks. Prentice Hall.
3. Lavrushin O. I. *Bank ishi*. Moskva: Finansy i statistika.
4. Жуков Е. Ф. Банковское дело. Москва: ЮНИТИ.
5. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki rasmiy ma’lumotlari va yillik hisobotlari.
6. Jahon banki (World Bank) – Financial Inclusion va Banking Sector Reports.
7. Xalqaro valyuta jamg‘armasi (IMF) – Banking and Financial Stability Reports.
8. O‘zbekiston Respublikasining bank faoliyati va kredit siyosatiga oid me’yoriy-huquqiy hujjatlar.
9. Mahalliy iqtisodiy darsliklar: “Bank ishi”, “Tijorat banklari faoliyati”, Oliy ta’lim muassasalari o‘quv qo‘llanmalari.
10. Fintech va raqamli banking bo‘yicha zamonaviy ilmiy maqolalar va tadqiqotlar.

O‘ZBEKISTONDA QIMMATLI QOG‘OZLAR BOZORINI RIVOJLANTIRISH ORQALI YANGI ISH O‘RINLARINI YARATISH

Abduvoxidova N.G'.
Samarqand iqtisodiyot va servis instituti magistri
Ilmiy rahbar: Karimova A.M.
Samarqand iqtisodiyot va servis instituti
“Bank ishi” kafedra mudirasi, i.f.d., prof.

Annotatsiya. *Mazkur ilmiy maqolada O‘zbekistonda qimmatli qog‘ozlar bozorini rivojlantirishning iqtisodiy ahamiyati va uning yangi ish o‘rinlarini yaratishdagi o‘rni kompleks tarzda tahlil qilinadi. Tadqiqot davomida kapital bozorining rivojlanishi investitsiya jarayonlarini faollashtirishi, moliyaviy infratuzilmaning kengayishi va xizmatlar sektorining rivojlanishiga turtki berishi asoslab berilgan. Shuningdek, milliy iqtisodiyot sharoitida mavjud muammolar aniqlanib, ularni bartaraf etish bo‘yicha ilmiy asoslangan taklif va tavsiyalar ishlab chiqilgan.*

Kalit so‘zlar: *qimmatli qog‘ozlar bozori, kapital bozori, investitsiya, bandlik, iqtisodiy o‘sish, moliyaviy vositachilar, IPO, xizmatlar sektori, employment, stock*

market, investitsiya.

Аннотация. *В данной статье всесторонне рассматривается значение развития рынка ценных бумаг в Узбекистане и его роль в создании новых рабочих мест. Обосновано, что развитие рынка капитала способствует активизации инвестиционных процессов, расширению финансовой инфраструктуры и росту сектора услуг. Также выявлены существующие проблемы и предложены научно обоснованные рекомендации по их устранению.*

Ключевые слова: *рынок ценных бумаг, рынок капитала, инвестиция, занятость, экономический рост, финансовые посредники, IPO, сектор услуг, занятость, фондовый рынок, инвестиция.*

Kirish. Global iqtisodiyotda moliyaviy bozorlar, xususan qimmatli qog‘ozlar bozori iqtisodiy o‘sishning muhim institutsional omillaridan biri sifatida e’tirof etiladi. Kapital bozorining rivojlanganligi mamlakatda investitsion muhitning jozibadorligini oshiradi, moliyaviy resurslarning samarali taqsimlanishini ta’minlaydi va iqtisodiy faollikni rag‘batlantiradi. Shu bilan birga, moliyaviy bozorlar iqtisodiyotning real sektorini uzoq muddatli moliyalashtirish manbai bilan ta’minlab, innovatsion rivojlanish uchun zarur sharoitlarni yaratadi.

O‘zbekiston Respublikasida so‘nggi yillarda iqtisodiyotni liberallashtirish va modernizatsiya qilish doirasida kapital bozorini rivojlantirishga alohida e’tibor qaratilmoqda. Xususan, davlat aktivlarini xususiylashtirish, aksiyadorlik jamiyatlari faoliyatini transformatsiya qilish, korporativ boshqaruv tizimini takomillashtirish hamda IPO va SPO mexanizmlarini joriy etish orqali fond bozorining institutsional asoslari mustahkamlanmoqda.

Qimmatli qog‘ozlar bozori iqtisodiyotda moliyaviy resurslarni samarali taqsimlash mexanizmi sifatida muhim o‘rin egallaydi. Klassik iqtisodiy nazariyalarga ko‘ra, kapital bozori jamg‘armalarni investitsiyalarga aylantiruvchi asosiy institutlardan biri bo‘lib, ushbu jarayon iqtisodiy o‘sishning intensiv omillaridan biri sifatida namoyon bo‘ladi. Zamonaviy yondashuvlarda esa fond bozori rivojlanishi kapitalning erkin harakatini ta’minlashi, investitsion risklarni diversifikatsiya qilishi hamda korxonalar uchun muqobil moliyalashtirish manbalarini yaratishi bilan izohlanadi. Shu bois, qimmatli qog‘ozlar bozori nafaqat moliyaviy tizimning ajralmas qismi, balki mehnat bozoriga ham bevosita ta’sir ko‘rsatuvchi muhim iqtisodiy omil sifatida baholanadi.

Asosqiy qism. Qimmatli qog‘ozlar - bu egasining mulkiy huquqlarini tasdiqlovchi hamda daromad olish imkonini beruvchi moliyaviy hujjatlardir. Ular moliya bozorining asosiy instrumentlaridan biri bo‘lib, iqtisodiyotda kapitalni jalb qilish va qayta taqsimlash vazifasini bajaradi. Qimmatli qog‘ozlarning asosiy turlariga aksiyalar, obligatsiyalar va veksellar kiradi. Aksiya korxona ustav kapitalidagi ulushni ifodalab, egasiga dividend olish huquqini beradi. Obligatsiya esa qarz majburiyatini bildirib, uning egasiga belgilangan foiz ko‘rinishida

daromad keltiradi.[93]

O‘zbekiston Respublikasida qimmatli qog‘ozlar bozori faoliyati puxta shakllangan normativ-huquqiy baza asosida tartibga solinadi. Ushbu tizimning asosiy huquqiy poydevorini “Qimmatli qog‘ozlar bozori to‘g‘risida”gi[94] Qonun tashkil etadi. Mazkur qonunga muvofiq, qimmatli qog‘ozlarni emissiya qilish, ularni joylashtirish va muomalaga kiritish tartibi, shuningdek, bozor ishtirokchilarining huquq va majburiyatlari aniq belgilab berilgan. Qonunda emitentlar, investorlar hamda professional ishtirokchilar o‘rtasidagi munosabatlar huquqiy jihatdan tartibga solinishi kapital bozorining barqaror faoliyat yuritishini ta’minlaydi.

Bundan tashqari, korporativ boshqaruv tizimini rivojlantirish va investorlar manfaatlarini himoya qilishda “Aksiyadorlik jamiyatlari va aksiyadorlarning huquqlarini himoya qilish to‘g‘risida”gi[95] Qonun muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu qonun aksiyadorlik jamiyatlarini tashkil etish, ularning boshqaruv organlari faoliyati, dividend siyosati hamda aksiyadorlarning huquqlarini himoya qilish mexanizmlarini belgilaydi. Natijada, investorlar uchun ishonchli va shaffof investitsiya muhiti shakllanadi, bu esa kapital bozoriga qo‘shimcha moliyaviy resurslarni jalb etishga xizmat qiladi.

Amaliy jihatdan, qimmatli qog‘ozlar bilan savdo operatsiyalari Toshkent Respublika fond birjasi[96] orqali amalga oshiriladi. Mazkur fond birjasi mamlakatdagi asosiy uyushgan savdo maydoni hisoblanib, unda aksiyalar, obligatsiyalar va boshqa moliyaviy instrumentlar bilan savdolar tashkil etiladi. Fond birjasi kapital bozorining markaziy bo‘g‘ini sifatida investorlar va emitentlar o‘rtasida vositachilik qiladi hamda moliyaviy resurslarning samarali taqsimlanishini ta’minlaydi.

Shu tariqa, O‘zbekistonda qimmatli qog‘ozlar bozori rivojlanishi mustahkam qonunchilik bazasi va institutsional infratuzilma orqali ta’minlanmoqda. Bu esa nafaqat investitsiya jarayonlarini faollashtirishga, balki iqtisodiyotning turli tarmoqlarida yangi ish o‘rinlarini yaratishga ham xizmat qiladi.

Kapital bozorining rivojlanishi bandlikka ko‘p qirrali ta’sir ko‘rsatadi va bu jarayonni to‘g‘ridan-to‘g‘ri, bilvosita hamda innovatsion yo‘nalishlar orqali izohlash mumkin. Avvalo, qimmatli qog‘ozlar bozori infratuzilmasining kengayishi natijasida brokerlik kompaniyalari, investitsiya fondlari, depozitariylar hamda konsalting va audit tashkilotlari soni ortadi, bu esa yuqori malakali mutaxassislar uchun yangi ish o‘rinlari yaratilishiga olib keladi. Shu bilan birga, fond bozori orqali jalb etilgan investitsiyalar real sektor rivojlanishiga xizmat qilib, sanoat korxonalarining kengayishi, yangi ishlab chiqarish quvvatlarining yaratilishi va xizmatlar sektorining rivojlanishiga turtki beradi, natijada esa qo‘shimcha ish o‘rinlari vujudga keladi. Bundan tashqari, zamonaviy kapital bozori raqamli texnologiyalar bilan uzviy bog‘liq bo‘lganligi sababli fintech

[93] Sharipov Sh.Sh., To‘xtayev B.T. *Moliya bozori va qimmatli qog‘ozlar.* – Toshkent: Iqtisodiyot nashriyoti, 2019. – 120–125-betlar.

[94] O‘zbekiston Respublikasi. “Qimmatli qog‘ozlar bozori to‘g‘risida”gi Qonun: 2015-yil 3-iyun, O‘RQ-387-son

[95] O‘zbekiston Respublikasi. “Aksiyadorlik jamiyatlari va aksiyadorlarning huquqlarini himoya qilish to‘g‘risida”gi Qonun: O‘RQ-370-son, 06.05.2014

[96] Toshkent Respublika fond birjasi. Rasmiy veb-sayt: www.uzse.uz

sohasi, IT dasturlash va ma’lumotlar tahlili kabi yo‘nalishlarda mutaxassislarga bo‘lgan talab oshib, innovatsion bandlik shakllari rivojlanadi.

“Investitsiyalar va investitsiya faoliyati to‘g‘risida”gi Qonunga muvofiq, investitsiyalar iqtisodiy rivojlanishning asosiy drayveri hisoblanadi, bunda kapital bozorining rivojlanishi investitsiya oqimlarini ko‘paytirish va ularni samarali taqsimlash imkonini beradi. Natijada investitsiya loyihalarining amalga oshirilishi yangi ish o‘rinlari yaratilishiga, mehnat unumdorligining oshishiga hamda aholi daromadlarining ko‘payishiga xizmat qiladi. Ushbu jarayonlar esa O‘zbekiston Respublikasi Mehnat kodeksi[97] doirasida huquqiy jihatdan tartibga solinib, mehnat munosabatlarining barqaror rivojlanishini ta’minlaydi.

2024–2025 yillarda O‘zbekiston qimmatli qog‘ozlar bozori sezilarli rivojlandi. Xususan, 2025-yilning birinchi yarim yillik hisobotiga ko‘ra, bozorning umumiy savdo hajmi 12,02 trillion so‘mni tashkil etdi (taxminan 933 million AQSh dollari), bu esa 2024-yilning mos davriga nisbatan 17 barobar oshganini ko‘rsatadi. Shu davrda Toshkent Respublikasi fond birjasining sof daromadi (net profit) 11,2 milliard so‘m atrofida qayd etilib, bu 2024 yil bilan solishtirganda sezilarli o‘sishni bildiradi (oldingi yil sof daromad 177,3 million so‘m bo‘lgan). Shuningdek, platformaning jami daromadi (revenue) 18,6 milliard so‘mni tashkil qilib, oldingi yilga nisbatan 320% ga oshdi. Ushbu raqamlar O‘zbekiston kapital bozorining faolligi va investitsion jozibadorligining keskin oshganini, shuningdek, moliyaviy infratuzilmaning kengayib borayotganini yaqqol tasdiqlaydi.[98]

O‘zbekiston qimmatli qog‘ozlar bozorining so‘nggi yillarda jadal rivojlanishi mamlakat iqtisodiyotining bir qator sohalariga ijobiy ta’sir ko‘rsatdi. Xususan, 2025-yilning birinchi yarim yillik hisobotiga ko‘ra, bozorning umumiy savdo hajmi 12,02 trillion so‘mni tashkil etdi, bu esa 2024-yilning shu davriga nisbatan 17 barobar o‘sishni bildiradi. Shu davrda, fond birjasining sof daromadi 11,2 milliard so‘mga yetdi, bu 2024-yilga nisbatan sezilarli o‘sishdir. Platforma daromadi esa 18,6 milliard so‘mni tashkil qilib, o‘tgan yilga nisbatan 320% ga oshgan. Bu raqamlar kapital bozorining faollashishi va iqtisodiy o‘sishning muhim omillaridan biri ekanini ko‘rsatadi.[99]

Qimmatli qog‘ozlar bozorining kengayishi, moliyaviy va xizmat ko‘rsatish sektorlarida yangi ish o‘rinlarining paydo bo‘lishiga sabab bo‘ldi. Brokerlik va investitsiya kompaniyalarida, shuningdek, depozitariylarda mutaxassislar uchun talab ortdi. Raqamli moliya xizmatlarida, ayniqsa IT, data-analitika va fintech sohalarida ish o‘rinlari yaratildi. Bu jarayonlar bozorning raqamli platformalari orqali amalga oshirilmoqda, masalan, Fondbozori.uz platformasining rivojlanishi bu sohada yuqori malakali mutaxassislar talabining oshishini ta’minladi.

2025 yilda O‘zbekiston mehnat bozorida ijobiy o‘zgarishlar qayd etildi. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki tomonidan e’lon qilingan mehnat bozori sharhiga ko‘ra, 2025 yilda bo‘sh ish o‘rinlari soni oshdi va ish haqi darajasi

[97] O‘zbekiston Respublikasining Mehnat kodeksi “O‘zbekiston Respublikasining Mehnat kodeksini tasdiqlash to‘g‘risida”gi Qonun – O‘RQ-798-son, imzolangan 2022-yil 28-oktabrda, va kuchga kirgan 2023-yil 30-apreldan.
[98] *PRESS-RELIZ: 2025-YIL I-YARIM YIL YAKUNLARI* — Toshkent Stock Exchange (UZSE)
[99] *PRESS-RELIZ: 2025-YIL I-YARIM YIL YAKUNLARI* — Toshkent Stock Exchange (UZSE)

yuqorilandi. Ayniqsa, uchinchi chorak (iyul–sentabr) davomida bo‘sh ish o‘rinlari soni o‘tgan yilning mos davriga nisbatan 3,3 % ga ko‘paygan. Ish o‘rinlarining katta ulushi savdo, umumiy ovqatlanish va ishlab chiqarish tarmoqlariga to‘g‘ri kelganligi qayd etilgan. Shuningdek, nominal ish haqi 19,2 % ga oshgan, real hisobda esa 9,1 % o‘sish kuzatilgan; bu esa mehnat bozoridagi umumiy faollikning oshishidan dalolat beradi. Ushbu o‘sishlar mehnat bozorida talabning kuchaygani va ishchi kuchi uchun raqobatning kuchayayotganini ko‘rsatadi.[100]

O‘zbekiston qimmatli qog‘ozlar bozorining faollashuvi nafaqat moliya va xizmat ko‘rsatish sohalarida, balki ishlab chiqarish va savdo tarmoqlarida ham o‘z aksini topdi. Yangi ish o‘rinlari yaratish, mehnat unumdorligini oshirish va iqtisodiy o‘sishga turtki berish bo‘yicha olib borilgan sa’y-harakatlar bozorning global integratsiyasini ta’minlash va iqtisodiy taraqqiyotning barqaror sur’atlarida o‘sishiga xizmat qilmoqda.

Xulosa va takliflar. O‘zbekistonda qimmatli qog‘ozlar bozorini rivojlantirish jarayonida bir qator muammolar mavjud bo‘lib, ular bozor samaradorligini va investitsiya jalb qilish imkoniyatlarini cheklaydi. Birinchidan, moliyaviy savodxonlik darajasining pastligi aholi orasida fond bozori instrumentlari haqida yetarli bilim va tushunchaning shakllanmasligiga olib keladi, bu esa xususiy investorlarning faolligini kamaytiradi. Ikkinchidan, likvidlikning pastligi, ya’ni bozorda savdo hajmlarining cheklanganligi, investitsiya operatsiyalarining oson amalga oshmasligiga sabab bo‘lib, bozorda ishtirok etish motivatsiyasini pasaytiradi. Uchinchidan, institutsional investorlarning yetishmasligi – pensiya fondlari, sug‘urta kompaniyalari va boshqa professional investorlar faoliyatining cheklanganligi – kapital oqimini kamaytiradi va bozorni kengaytirish imkoniyatlarini cheklaydi. Shuningdek, korporativ boshqaruv sohasidagi muammolar, xususan, ayrim aksiyadorlik jamiyatlarida ochiqlik va shaffoflikning yetarli darajada bo‘lmasligi, investorlarning ishonchiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi va fond bozori rivojlanishini sekinlashtiradi. Shu tarzda, ushbu omillar qimmatli qog‘ozlar bozorining barqaror va samarali rivojlanishini cheklab, iqtisodiyotdagi investitsiya va bandlikni oshirish jarayoniga to‘sqinlik qilmoqda.

Yuqoridagi muammolarni bartaraf etish va yangi ish o‘rinlarini yaratishni jadallashtirish maqsadida bir qator strategik chora-tadbirlar taklif qilinadi. Avvalo, aholining moliyaviy savodxonligini oshirish dasturlarini kengaytirish zarur bo‘lib, bu fond bozori instrumentlari va investitsiya imkoniyatlari haqida yetarli bilimga ega bo‘lmagan shaxslarning faolligini oshiradi. Shu bilan birga, IPO (Initial Public Offering) va SPO (Secondary Public Offering) amaliyotini rivojlantirish orqali korxonalar kapital jalb qilish imkoniyatlarini kengaytiradi, bu esa yangi loyihalar va ish o‘rinlarining yaratilishiga xizmat qiladi. Xorijiy investorlar uchun qulay investitsion muhit yaratish, jumladan, ruxsatlar va soliq imtiyozlarini soddalashtirish, mamlakatga chet el kapitalini jalb qilishni rag‘batlantiradi. Bundan tashqari, raqamli savdo platformalarini takomillashtirish orqali bozorda shaffoflik va likvidlik oshadi, investorlar uchun operatsiyalarni tez

[100] *Labour market review* — O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki mehnat bozori sharhi (2025-yil III chorak)

va qulay amalga oshirish imkoniyati yaratiladi. Nihoyat, institutsional investorlar faoliyatini rag‘batlantirish, xususan pensiya fondlari va sug‘urta kompaniyalari ishtirokini kuchaytirish, kapital oqimini ko‘paytiradi va bozorning barqaror rivojlanishiga turtki beradi. Shu tarzda, mazkur takliflar qimmatli qog‘ozlar bozorining rivojlanishini jadallashtiradi va yangi ish o‘rinlari yaratishda muhim rol o‘ynaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati:

1. Sharipov Sh.Sh., To‘xtayev B.T. *Moliya bozori va qimmatli qog‘ozlar.* – Toshkent: Iqtisodiyot nashriyoti, 2019

2. O‘zbekiston Respublikasi. “Qimmatli qog‘ozlar bozori to‘g‘risida”gi Qonun: O‘RQ-387-son, 03.06.2015 (02.08.2023).

3. O‘zbekiston Respublikasi “Aksiyadorlik jamiyatlari va aksiyadorlarning huquqlarini himoya qilish to‘g‘risida”gi Qonun: O‘RQ-370-son, 06.05.2014 (24.02.2023).

4. O‘zbekiston Respublikasi Mehnat kodeksi: O‘RQ-798-son, 28.10.2022, kuchga kirgan 30.04.2023.

5. O‘zbekiston Respublikasi “Investitsiyalar va investitsiya faoliyati to‘g‘risida”gi Qonun – rasmiy tahrir, Toshkent, 2020.

6. Toshkent Respublika fond birjasi. Rasmiy veb-sayt: www.uzse.uz

7. *PRESS-RELIZ: 2025-YIL I-YARIM YIL YAKUNLARI* — Toshkent Stock Exchange (UZSE).

8. *Labour market review* — O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki mehnat bozori sharhi (2025-yil III chorak)

BANK-MOLIYA TIZIMIDA KORRUPSIYA VA INSTITUTSIONAL TO‘SIQLARNING KAMBAG‘ALLIKNI KAMAYTIRISHGA TA’SIRI

Tursunov Faridun Mustafoyevich
SamISI, “Bank ishi” kafedrasi assistenti
tursunovfaridun4330@gmail.com
Fayziyev Xaydar
SamISI, “Bank-moliya xizmatlari” fakulteti talabasi

Annotation: *Ushbu maqolada bank-moliya tizimida korrupsiya va institutsional to‘siqlarning kambag‘allikni kamaytirishga ta’siri tahlil qilinadi. Korrupsiya darajasi va institutsional muammolar iqtisodiy o‘sishga qanday ta'sir ko'rsatishi ko‘rib chiqiladi.*

Keywords: *korrupsiya, institutsional to‘siqlar, kambag‘allik, bank-moliya tizimi.*

Kirish. Bank-moliya tizimi har qanday iqtisodiy tizimning muhim asosidir. U iqtisodiy resurslarni taqsimlash, investitsiyalarni jalb qilish va moliyaviy barqarorlikni ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Banklar va moliya institutlari, o'z navbatida, iqtisodiy o'sishni rag'batlantirish, ish o'rinlarini yaratish va umumiy farovonlikni oshirishda muhim ahamiyatga ega. Ularning faoliyati orqali iqtisodiyotning turli sohalariga moliyaviy yordam ko'rsatish, iste'molchilarga va

korxonalarga kreditlar taqdim etish, shuningdek, investorlar va jamg'armalar o'rtasida samarali aloqalar o'rnatish mumkin. Shunday qilib, bank-moliya tizimi iqtisodiy rivojlanishning asosiy omillaridan biri sifatida qaraladi. Biroq, bu tizimning samaradorligi va barqarorligi ko'plab omillarga bog'liq. Korrupsiya, shubhasiz, bank-moliya tizimining samaradorligini pasaytiruvchi eng muhim omillardan biridir. Korrupsiya iqtisodiy rivojlanishga salbiy ta'sir ko'rsatadi, chunki u moliyaviy resurslarning noto'g'ri taqsimlanishiga, investitsiya muhitining yomonlashishiga va ishonchning pasayishiga olib keladi. Korrupsiya natijasida banklar va moliya institutlarida resurslar noto'g'ri yo'naltirilishi, eng zarur bo'lgan sohalarga mablag' ajratishning o'rniga, shaxsiy manfaatlar uchun ishlatilishi mumkin. Bu esa o'z navbatida, iqtisodiy o'sishni sekinlashtiradi va ijtimoiy adolatsizlikni kuchaytiradi.

Shu bilan birga, korrupsiyaning iqtisodiy rivojlanishdagi roli murakkab va ko'p qirrali. Korrupsiya ba'zan vaqtinchalik iqtisodiy o'sishni rag'batlantirishi mumkin, ammo bu o'sish uzoq muddatli barqarorlikka olib kelmaydi. Raqobat muhitini buzish, innovatsiyalarni cheklash va resurslarni samarali ishlatish imkoniyatlarini kamaytirish orqali, korrupsiya iqtisodiyotning barqaror rivojlanishini xavf ostiga qo'yadi. Shuning uchun bank-moliya tizimida korrupsiyaga qarshi kurashish va uning salbiy ta'sirlarini kamaytirish, iqtisodiy barqarorlik va o'sishni ta'minlash uchun strategik ahamiyatga ega. Iqtisodiy rivojlanishning davomiyligi va barqarorligi uchun bank-moliya tizimidagi islohotlar va korrupsiyaga qarshi choralar muhimdir. Bank-moliya tizimi iqtisodiy rivojlanishning muhim omili bo'lib, davlatlararo va ichki iqtisodiy munosabatlarni tartibga solishda asosiy rol o'ynaydi. Ushbu tizim moliyaviy resurslarni samarali taqsimlash, investitsiyalarni jalb qilish va iqtisodiy faoliyatni rag'batlantirish imkoniyatini beradi. Biroq, korrupsiya bank-moliya tizimining samaradorligini pasaytiruvchi eng muhim xavflardan biridir. Korrupsiya moliyaviy resurslarning noto'g'ri taqsimlanishiga, investitsiyalarning kamayishiga va iqtisodiy o'sishning sustlashishiga olib kelishi mumkin. Bu holat, o'z navbatida, ijtimoiy adolatsizlikni kuchaytiradi va iqtisodiy barqarorlikka salbiy ta'sir ko'rsatadi. Shuning uchun, bank-moliya tizimida korrupsiyaga qarshi kurashish va uning salbiy ta'sirlarini kamaytirish, iqtisodiy barqarorlik va o'sishni ta'minlash uchun strategik ahamiyatga ega. Iqtisodiy rivojlanishning davomiyligi va barqarorligi uchun bank-moliya tizimidagi islohotlar va korrupsiyaga qarshi choralar muhimdir.

Bank-moliya tizimi iqtisodiy rivojlanishda muhim rol o'ynaydi, chunki u resurslarni taqsimlash va investitsiyalarni jalb qilishda asosiy mexanizm sifatida xizmat qiladi. Korrupsiya esa bu jarayonlarni buzishi, iqtisodiy samaradorlikni pasaytirishi va ijtimoiy adolatni ta'minlashga to'sqinlik qilishi mumkin. Shuning uchun, bank-moliya tizimining ishonchliligi iqtisodiy barqarorlik uchun zarurdir.

Korrupsiya tushunchasi va uning turlari. Korrupsiya tushunchasi, davlat va jamiyatning rivojlanishida jiddiy to'siqlar keltirib chiqaradigan muammo sifatida ko'riladi. Korrupsiya, asosan, davlat xizmatchilari yoki boshqa vakolatli shaxslar tomonidan o'z manfaatlarini ta'minlash maqsadida o'z vazifalarini suiiste'mol qilishini anglatadi. Korrupsiyaning ko'plab shakllari mavjud bo'lib, ular orasida pora berish va olish, mansabdan suiiste'mol qilish, o'zga shaxsga

imtiyozlar yaratish va boshqa noqonuniy amallar mavjud. Har bir shakl o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lib, iqtisodiyotga turli yo'llar orqali ta'sir ko'rsatadi. Korrupsiya iqtisodiy jarayonlarga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Dastlab, bu jarayon investitsiya muhitini yomonlashtiradi. Korrupsiya mavjud bo'lganda, investorlar o'z mablag'larini xavf ostida deb hisoblashi mumkin, bu esa to'g'ridan-to'g'ri investitsiyalarning kamayishiga olib keladi. Bu holat, o'z navbatida, ish o'rinlari va iqtisodiy o'sishning sekinlashishiga sabab bo'ladi. Korrupsiya shuningdek, resurslarning noto'g'ri taqsimlanishiga olib kelishi mumkin, bu esa iqtisodiy samaradorlikni pasaytiradi va ijtimoiy tengsizlikni kuchaytiradi.

Korrupsiyaning boshqa bir ko'rinishi esa davlat xarajatlarining oshishiga olib kelishi mumkin. Davlat buyurtmalari va tender jarayonlaridagi korrupsiya, davlat mablag'larining samarali ishlatilmasligiga sabab bo'ladi. Bu holat, nafaqat davlat byudjetiga zarar yetkazadi, balki jamoat xizmatlarining sifatini ham pasaytiradi. Korrupsiya mavjud bo'lgan muhitda, manfaatlar to'qnashuvlari ko'payadi va bu, o'z navbatida, ijtimoiy ishonchni pasaytiradi. Korrupsiyaning iqtisodiyotga ta'siri shunchaki iqtisodiy ko'rsatkichlar bilan cheklanmaydi. U ijtimoiy muhitga ham ta'sir ko'rsatadi, insonlarning davlatga bo'lgan ishonchini yo'qotishiga, ijtimoiy tartibni buzilishiga olib keladi. Shu sababli, korrupsiyani kamaytirish va unga qarshi kurashish, nafaqat iqtisodiy barqarorlik, balki ijtimoiy adolatni ta'minlash yo'lida ham muhim ahamiyatga ega. Korrupsiyaning oldini olish uchun samarali qonunchilik va shaffof boshqaruv tizimlarini joriy etish zarur. Bularning barchasi korrupsiyaning iqtisodiyot va jamiyatga bo'lgan salbiy ta'sirlarini kamaytirishga yordam beradi. Korrupsiya tushunchasi, davlat va jamiyatda resurslarni notog'ri taqsimlash, shaxsiy manfaatlar uchun xizmat qilish kabi salbiy amallarni o'z ichiga oladi. Korrupsiyaning eng keng tarqalgan turlari orasida pora berish va olish, davlat xarajatlarini talon-toroj qilish, shartnomalar va tenderlarda malakali bo'lmagan shaxslarni jalb etish kabi holatlar mavjud. Ushbu amallar iqtisodiy o'sishga salbiy ta'sir ko'rsatadi, chunki ular investitsiya muhitini yomonlashtiradi va tadbirkorlikni cheklaydi. Korrupsiya, shuningdek, ijtimoiy adolatni buzadi va fuqarolar orasida ishonchni kamaytiradi, bu esa jamiyat barqarorligiga tahdid soladi. Bunday holatlarda, davlatning iqtisodiy resurslari samarali ishlatilmay, rivojlanish sur'ati pasayadi. Buning natijasida, korrupsiya nafaqat iqtisodiy, balki ijtimoiy va siyosiy muammolarni ham keltirib chiqaradi.

Institutsional to‘siqlar va ularning sabablari. Institutsional to‘siqlar iqtisodiy faoliyatni cheklovchi yoki sekinlashtiruvchi muammolarni anglatadi. Ular davlat va qo‘shma iqtisodiy tizimlar, bozor mexanizmlari va ijtimoiy muhit o‘rtasidagi muvofiqlikni buzuvchi omillar sifatida namoyon bo‘ladi. Ushbu to‘siqlar ko‘pincha qonuniy va normativ muammolar, masalan, noaniq qonunchilik, boshqaruvdagi ishonchsizlik yoki ijtimoiy institutlarning zaifligi bilan bog‘liq. Institutsional to‘siqlar iqtisodiy tizimning samaradorligini pasaytirishga, investitsiyalarni jalb qilishni qiyinlashtirishga va iqtisodiy o‘sishni sekinlashtirishga olib keladi.

Institutsional to‘siqlar kelib chiqish sabablari ko‘p qirrali bo‘lib, ular iqtisodiy, siyosiy va ijtimoiy omillar bilan bog‘liq. Birinchidan, ko‘plab rivojlanayotgan mamlakatlarda davlat boshqaruvi zaif bo‘lib, bu esa qonunlar va

qoidalarni samarali amalga oshirishda qiyinchiliklarga olib keladi. Qonuniy muvofiqlikning pastligi va korruptsiya darajasining yuqoriligi, iqtisodiy faoliyatni cheklovchi asosiy omillar hisoblanadi. Ikkinchidan, iqtisodiy tizimda monopoliyalar va kartellar mavjudligi ham institutsional to‘siqlarni kuchaytiradi. Bunday vaziyatda, raqobat muhitining yo‘qligi, yangi tadbirkorlik faoliyatlarini cheklaydi va iqtisodiy innovatsiyalarni sekinlashtiradi.

Uchinchidan, ijtimoiy institutlarning yetarli darajada rivojlanmaganligi ham muhim ahamiyatga ega. Ta'lim, sog‘liqni saqlash va ijtimoiy himoya tizimlarining zaifligi, jamoatchilikning iqtisodiy faoliyatga bo‘lgan ishtirokini kamaytiradi, bu esa umumiy iqtisodiy o‘sishga salbiy ta'sir ko‘rsatadi. Shuningdek, fuqarolik jamiyati va ijtimoiy partiyalarning faoliyatining pasayishi, davlatning iqtisodiy va siyosiy jarayonlarga ta'sirini cheklaydi.

Natijada, institutsional to‘siqlar iqtisodiy tizimning barqarorligini ta'minlashda va rivojlanish imkoniyatlarini oshirishda muhim rol o‘ynaydi. Ularning bartaraf etilishi, iqtisodiy o‘sishni tezlashtirish, investitsiyalarni jalb qilish va ijtimoiy farovonlikni oshirishga olib kelishi mumkin. Shu bilan birga, davlat va jamoatchilikning hamkorligi, institutsional islohotlar va samarali boshqaruv tizimlari orqali bunday to‘siqlarni kamaytirish zaruriyati mavjud. Institutsional to‘siqlar, iqtisodiy faoliyatni cheklovchi yoki qiyinlashtiruvchi normativ va tashkilotlarga oid muammolarni anglatadi. Ularning kelib chiqish sabablari ko‘plab omillarga bog‘liq bo‘lib, ular orasida siyosiy barqarorlik, qonuniy tizimning samaradorligi, hamda davlat va xususiy sektor o‘rtasidagi munosabatlar muhim rol o‘ynaydi. Iqtisodiy tizimga ta'siri esa, asosan, resurslarni taqsimlash, investitsiya muhitining barqarorligi va innovatsion faoliyatni rivojlantirish orqali namoyon bo‘ladi. Institutsional to‘siqlar mavjud bo‘lganda, korxonalar o‘z faoliyatlarini kengaytirishda qiyinchiliklarga duch keladilar, bu esa iqtisodiy o‘sishni sekinlashtiradi. Shuning uchun, bunday to‘siqlarni aniqlash va bartaraf etish iqtisodiy rivojlanish uchun muhim ahamiyatga ega.

Bank-moliya tizimida korrupsiyaning ko‘rinishlari. Bank-moliya tizimida korrupsiyaning ko‘rinishlari iqtisodiy barqarorlik va ijtimoiy adolatni ta'minlashda jiddiy to‘siq bo‘lib xizmat qiladi. Ushbu tizimda korrupsiya ko‘plab shakllarda namoyon bo‘lishi mumkin, masalan, pora berish, noqonuniy to‘lovlar, xodimlarning mansabidan suiiste'mol qilish va moliyaviy resurslarni noto‘g‘ri taqsimlash. Ushbu holatlar bank-moliya tizimining samaradorligini pasaytiradi va investorlar ishonchini yo‘qotishiga olib keladi. Korrupsiya natijasida banklar va moliya institutlari o‘zlarining asosiy vazifalarini bajarishda qiyinchiliklarga duch keladilar, bu esa iqtisodiy o‘sishni to‘xtatadi va kambag‘allik darajasini oshiradi. Korrupsiyaning bank-moliya tizimida keng tarqalgan ko‘rinishlaridan biri bu kredit berish jarayonlaridagi adolatsizlikdir. Moliya institutlari ko‘pincha pora evaziga o‘z xizmatlarini tezlashtiradi yoki ma'lum shaxslar uchun qulay shartlar yaratadi. Bu esa, o‘z navbatida, kambag‘al qatlamlarning moliyaviy resurslardan foydalanish imkoniyatlarini cheklaydi va iqtisodiy tengsizlikni kuchaytiradi. Shuningdek, korrupsiya sababli banklar noto‘g‘ri investitsiya qarorlarini qabul qilishlari mumkin, bu esa moliyaviy bozorlarning barqarorligini buzadi va iqtisodiy inqirozlarga olib kelishi mumkin.

Korrupsiya holatlari, shuningdek, davlat tomonidan nazorat va tartibga solish jarayonlarida ham ko‘rinadi. Agar bank-moliya tizimida korrupsiya mavjud bo‘lsa, bu davlatning iqtisodiy siyosatiga salbiy ta'sir ko‘rsatadi. Moliya institutlarining faoliyatini nazorat qilishda korrupsiya, davlat byudjetining samarali ishlatilmasligiga va ijtimoiy dasturlarni amalga oshirishda cheklovlarga olib keladi. Natijada, kambag‘allik darajasi oshadi, chunki ijtimoiy himoya va yordam dasturlari samarali bo‘lmaydi.

Korrupsiya va kambag‘allik o‘rtasidagi bog‘liqlikni tushunish uchun, bank-moliya tizimida mavjud bo‘lgan muammolarni chuqur tahlil qilish zarur. Korrupsiya nafaqat iqtisodiy o‘sishga to‘sqinlik qiladi, balki ijtimoiy barqarorlikni ham xavf ostiga qo‘yadi. Shu sababli, bank-moliya tizimida korrupsiyani kamaytirish uchun kuchli mexanizmlar va samarali nazorat tizimlari zarur. Bu, o‘z navbatida, kambag‘allikni kamaytirish va iqtisodiy o‘sishni rag‘batlantirishga xizmat qiladi. Moliya tizimining shaffofligi va hisobdorligi iqtisodiy rivojlanishning asosiy omillaridan biri hisoblanadi. Bank-moliya tizimida korrupsiyaning ko‘rinishlari turli shakllarda namoyon bo‘ladi. Ushbu tizimda rasmiylar va xususiy sektor o‘rtasidagi aloqalar, shuningdek, moliyaviy resurslarni taqsimlash jarayonida noqonuniy amallar, poraxo‘rlik va boshqa korrupsion faoliyatlar keng tarqalgan. Bu holatlar kambag‘allikni yanada chuqurlashtiradi, chunki korrupsiya iqtisodiy resurslarning adolatli taqsimlanishini buzadi. Natijada, kambag‘al qatlamlar moliyaviy xizmatlardan mahrum bo‘lib, iqtisodiy imkoniyatlari cheklanadi, bu esa o‘z navbatida mamlakatning umumiy rivojlanishiga salbiy ta'sir ko‘rsatadi.

Korrupsiya va kambag‘allik o‘rtasidagi bog‘liqlik. Korrupsiya va kambag‘allik o‘rtasidagi bog‘liqlik, iqtisodiy va ijtimoiy taraqqiyot nuqtai nazaridan muhim ahamiyatga ega. Korrupsiya darajasi yuqori bo‘lgan mamlakatlarda kambag‘allik ko‘rsatkichlari ham odatda yuqori bo‘ladi. Buning sababi, korrupsiya davlat byudjetidan ajratiladigan mablag‘larning noto‘g‘ri taqsimlanishi va resurslarning samarali ishlatilmasligi bilan bog‘liqdir. Korrupsiya, asosan, siyosiy va iqtisodiy tizimlarda ishonchni pasaytiradi, bu esa investorlarning mamlakatga bo‘lgan qiziqishini kamaytiradi. Natijada, iqtisodiy o‘sish sekinlashadi va yangi ish o‘rinlari yaratilmaydi, bu esa kambag‘allik muammosini yanada kuchaytiradi.

Korrupsiya, shuningdek, ijtimoiy adolatsizlikni kuchaytiradi. Masalan, davlat xizmatlari va ijtimoiy yordam dasturlari korrupsiyaga uchraganda, bu resurslardan faqat ayrim shaxslar yoki guruhlar foyda ko‘radi, kambag‘al qatlamlar esa zaruriy yordamga ega bo‘lmay qoladi. Bu holat ijtimoiy tengsizlikni kuchaytiradi va kambag‘al qatlamlarning iqtisodiy imkoniyatlarini yanada cheklaydi. Korrupsiya oqibatida ta'lim, sog‘liqni saqlash va boshqa muhim sohalarda xizmatlar sifatining pasayishi, kambag‘allikni yanada chuqurlashtiradi. Kambag‘al qatlamlar sifatli ta'lim va tibbiy xizmatlardan mahrum bo‘lib, o‘z imkoniyatlarini rivojlantira olmaydi. Shuningdek, korrupsiya darajasi yuqori bo‘lgan mamlakatlarda iqtisodiy o‘sish sur'ati past bo‘lishi kuzatiladi. O‘sishning sekinlashishi, kambag‘allikni yanada kuchaytiradi, chunki iqtisodiy o‘sish imkoniyatlari cheklangan joylarda kambag‘al aholining hayot darajasi ham past

bo‘ladi. Korrupsiya va kambag‘allik o‘rtasidagi bu murakkab bog‘liqlik, davlat va jamiyatning barqaror rivojlanishi uchun jiddiy to‘sqinlik qiladi. Shuning uchun, korrupsiyaga qarshi kurash va iqtisodiy adolatni ta'minlash, kambag‘allikni kamaytirishning muhim omillaridan biridir. Korrupsiyaga qarshi kurashish, nafaqat iqtisodiy o‘sishni rag‘batlantirish, balki ijtimoiy barqarorlikni saqlash uchun ham zarurdir. Bu jarayonlar bir-birini to‘ldirib, mamlakatning umumiy rivojlanishiga xizmat qiladi. Korrupsiya va kambag‘allik o‘rtasidagi bog‘liqlik, iqtisodiy va ijtimoiy tizimlarning murakkabligi bilan belgilanadi. Korrupsiya darajasi yuqori bo‘lgan mamlakatlarda, odatda, kambag‘allik darajasi ham oshadi. Bu holat, davlat resurslarining notekis taqsimlanishi va ijtimoiy adolatsizlikni keltirib chiqaradi. Korrupsiya, investitsiyalarni kamaytirishi, iqtisodiy o‘sishni sekinlashtirishi va shaxsiy rivojlanish imkoniyatlarini cheklashi natijasida kambag‘allikni kuchaytiradi. Shuningdek, kambag‘allik ham korrupsiyaning paydo bo‘lishiga zamin yaratadi, chunki iqtisodiy noaniqlik va resurslar yetishmovchiligi odamlarni noqonuniy faoliyatlarga undaydi. Shunday qilib, korrupsiya va kambag‘allik o‘rtasidagi munosabatlar bir-birini kuchaytiruvchi jarayon sifatida namoyon bo‘ladi.

Institutsional islohotlar va ularning ta’siri. Institutsional islohotlar mamlakatlar iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanishida muhim rol o'ynaydi. Korrupsiyani kamaytirish va kambag‘allikni bartaraf etish uchun amalga oshiriladigan institutsional islohotlar, davlatning samaradorligini oshirish va fuqarolar hayotini yaxshilash maqsadida zarurdir. Bunday islohotlar avvalo, davlat boshqaruv tizimini takomillashtirish, qonuniylikni ta'minlash va shaffoflikni oshirish orqali amalga oshiriladi. Davlat idoralari va tashkilotlar o'rtasida hamkorlikni kuchaytirish, axborot almashinuvi va resurslardan foydalanishni optimallashtirish, korrupsiyaga qarshi kurashda muhim ahamiyatga ega. Korrupsiyaga qarshi kurashish uchun o'zgarishlar tizimli ravishda amalga oshirilishi kerak. Bu jarayonda, davlat va xususiy sektor o'rtasidagi aloqalarni mustahkamlash, shuningdek, fuqarolik jamiyati va ommaviy nazoratni kuchaytirish orqali islohotlar samaradorligini oshirish mumkin. Ommaviy nazorat va jamoatchilik ishtirokini rag'batlantirish, korrupsion faoliyatni oshkor qilishda muhim ahamiyatga ega. Shu bilan birga, islohotlar ta'sirini baholash va monitoring tizimlarini joriy etish, ularning samaradorligini oshirishga yordam beradi.

Kambag‘allikni bartaraf etish uchun institutsional islohotlar, birinchi navbatda, iqtisodiy o'sishni ta'minlashga qaratilgan strategiyalarga asoslanishi kerak. Ijtimoiy himoya tizimlarini mustahkamlash, ta'lim va sog'liqni saqlash sohalariga investitsiyalarni oshirish, kambag‘allikni bartaraf etishning muhim omillaridan biridir. Shu bilan birga, kichik va o'rta biznesni qo'llab-quvvatlash, yangi ish o'rinlarini yaratish va iqtisodiy imkoniyatlarni kengaytirish, kambag‘allikni kamaytirishga xizmat qiladi.

Shuningdek, iqtisodiy rivojlanish jarayonida gender tenglikni ta'minlash va ayollarni iqtisodiy faoliyatga jalb etish, jamoalarning barqaror rivojlanishini ta'minlaydi. Bu, o'z navbatida, korrupsiyaning oldini olishga va kambag‘allikni bartaraf etishga yordam beradi. Shunday qilib, institutsional islohotlar, korrupsiyani kamaytirish va kambag‘allikni bartaraf etish maqsadida, bir-birini

to'ldiruvchi va kuchaytiruvchi jarayonlar sifatida amalga oshirilishi zarur. Institutsional islohotlar, davlat boshqaruvi va iqtisodiy tizimning samaradorligini oshirish uchun muhim omil hisoblanadi. Korrupsiyani kamaytirish va kambag‘allikni bartaraf etish jarayonida, davlat va xususiy sektor o'rtasidagi hamkorlikni kuchaytirish zarur. Bu, o'z navbatida, shaffoflikni ta'minlaydi va fuqarolarning ishonchini oshiradi. Korrupsiyani kamaytirish uchun qonuniy asoslarni mustahkamlash, davlat xarajatlarini nazorat qilish va hisobdorlik mexanizmlarini joriy etish muhimdir. Kambag‘allikni bartaraf etish bo'yicha esa, ta'lim va kasb-hunar ta'limini rivojlantirish, ijtimoiy himoya tizimlarini kuchaytirish va iqtisodiy imkoniyatlarni kengaytirish zarur. Shuningdek, mahalliy va xalqaro tashkilotlar bilan hamkorlik qilish, resurslarni samarali taqsimlash va investitsiyalarni jalb qilish orqali ijtimoiy-iqtisodiy barqarorlikni ta'minlash mumkin. Bu jarayonlar, o'zaro bog'liq bo'lib, mamlakatning rivojlanishiga katta ta'sir ko'rsatishi kutiladi.

Xalqaro tajribalar va ularning o‘zbek sharoitiga tatbiqi. Xalqaro tajribalar va ularning o‘zbek sharoitiga tatbiqi masalalari, jahon miqyosida o‘rganilayotgan muvaffaqiyatli amaliyotlar asosida O‘zbekistonning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishida muhim ahamiyatga ega. Boshqa mamlakatlar tajribasidan foydalanish, o‘zaro tajriba almashish va innovatsion yondashuvlarni joriy etish orqali O‘zbekiston o‘z iqtisodiy tizimini yanada mustahkamlashi mumkin. Masalan, Yaponiyaning texnologik rivojlanishdagi yutuqlari va ularning ishlab chiqarish tizimlaridagi samaradorlikni oshirishga qaratilgan yondashuvlari O‘zbekistonda ham qo‘llanilishi mumkin. Buning uchun avvalo, ishlab chiqarish jarayonlarini optimallashtirish va sifatni nazorat qilish bo‘yicha yangi metodlarni joriy etish zarur. Shuningdek, Skandinaviya mamlakatlaridagi ijtimoiy himoya tizimlari va ta'lim sohasidagi innovatsiyalar ham O‘zbekiston uchun muhim o‘rnak bo‘lishi mumkin. Ularning tajribasi, ijtimoiy adolatni ta'minlash va iqtisodiy barqarorlikni oshirishda qanday samarali ishlashini ko‘rsatadi. O‘zbekistonda ushbu tajribalarni tatbiq etish orqali, ijtimoiy himoya tizimlarini takomillashtirish, ta'lim sifatini oshirish va ish bilan ta'minlashni yaxshilash mumkin.

Bundan tashqari, xalqaro tashkilotlar bilan hamkorlikni kuchaytirish, innovatsion g‘oyalarni amalga oshirishda va investitsiyalarni jalb qilishda muhim rol o‘ynaydi. O‘zbekiston, xalqaro tajribalarni o‘rganib, ularni o‘z sharoitida muvaffaqiyatli tatbiq etish orqali, iqtisodiy o‘sish va ijtimoiy barqarorlikni ta'minlashda yangi imkoniyatlarga ega bo‘ladi. Shu tariqa, xalqaro tajribalar O‘zbekistonning rivojlanish strategiyasini shakllantirishda muhim ahamiyatga ega bo‘lishi kutilmoqda. Xalqaro tajribalar, ayniqsa, iqtisodiy rivojlanish, ta'lim va sog'liqni saqlash sohalarida, O'zbekistonda o'ziga xos sharoitlarda muvaffaqiyatli tatbiq etilishi mumkin. Masalan, Skandinaviya mamlakatlarining ta'lim tizimlari, o'zbek ta'limi uchun innovatsion yondashuvlar va metodlarni joriy etish imkoniyatini taqdim etadi. Shuningdek, Janubiy Koreyaning raqamli iqtisodiyotdagi tajribalari, O'zbekistonda axborot texnologiyalarini rivojlantirishga qaratilgan strategik rejalarga qo'shish mumkin. Sog'liqni saqlash sohasida esa, Yevropaning sog'liqni saqlash tizimlari, sog'lom turmush tarzini

targ'ib qilish va profilaktika chora-tadbirlariga e'tibor qaratish orqali O'zbekistonda aholi salomatligini oshirishda muhim rol o'ynashi kutilmoqda. Shu tariqa, xalqaro tajribalarni o'zlashtirish, O'zbekistonning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishini yanada mustahkamlashga xizmat qiladi.

Xulosa va takliflar. Maqolada keltirilgan asosiy fikrlar O'zbekistonda sog'liqni saqlash tizimining rivojlanishi va aholi salomatligini oshirishga qaratilgan strategik yondashuvlarni o'z ichiga oladi. O'zbekiston sog'liqni saqlash tizimida mavjud bo'lgan muammolar, jumladan, tibbiy xizmatlarning sifatini oshirish, zamonaviy texnologiyalarni joriy etish va xalqaro standartlarga mos keluvchi xizmatlarni taqdim etish zarurligi ta'kidlangan. Shuningdek, o'zaro hamkorlik va tajriba almashish orqali, Yevropa mamlakatlarining sog'liqni saqlash tizimi modellaridan foydalanish O'zbekistonda sog'liqni saqlash sohasini yanada rivojlantirish uchun muhim ahamiyatga ega. Kelajakda amalga oshirilishi kerak bo'lgan takliflar orasida, birinchi navbatda, sog'liqni saqlash tizimining moliyaviy barqarorligini ta'minlash maqsadida davlat va xususiy sektor o'rtasida hamkorlikni kuchaytirish ko'zda tutilgan. Bu, shuningdek, tibbiyot xodimlarining malakasini oshirish va ularni zamonaviy davolash usullari bilan tanishtirishni talab etadi. Ikkinchidan, sog'liqni saqlash sohasida innovatsion texnologiyalarni joriy etish, masalan, telemeditsina va raqamli sog'liqni saqlash xizmatlarini rivojlantirish, aholi uchun qulay va tezkor tibbiy yordam ko'rsatishni ta'minlaydi.

Bundan tashqari, aholi orasida sog'lom turmush tarzini targ'ib qilish va kasalliklarning oldini olishga qaratilgan keng ko'lamli ma'rifat tadbirlarini o'tkazish zarur. Bu borada, o'qituvchilar, tibbiyot xodimlari va jamoatchilik bilan hamkorlikda sog'liqni saqlash bo'yicha ma'lumotlarni tarqatish va aholi o'rtasida salomatlikka oid bilimlarni oshirish muhim ahamiyatga ega. Shuningdek, sog'liqni saqlash tizimida xizmat ko'rsatish sifatini oshirish uchun bemorlarning fikrlarini inobatga olish va ularni tizimga jalb etish muhimdir.

REFERENCES:

1. Acemoglu, D., & Robinson, J. A. Why Nations Fail: The Origins of Power, Prosperity, and Poverty. Crown Business. (Institutsional to‘siqlar nima uchun kambag‘allikka sabab bo‘lishi haqidagi eng asosiy kitob).

2. Mauro, P. "Corruption and Growth". The Quarterly Journal of Economics, 110(3), 681–712. (Korrupsiyaning iqtisodiy o‘sish va investitsiyalarga salbiy ta’sirini matematik isbotlab bergan ilk maqolalardan biri).
3. Tanzi, V. "Corruption Around the World: Causes, Consequences, Scope, and Cures". IMF Staff Papers, 45(4). (Korrupsiyaning soliq va moliya tizimidagi oqibatlari tahlili).

4. Kaufmann, D., Kraay, A., & Mastruzzi, M. "The Worldwide Governance Indicators: Methodology and Analytical Issues". World Bank Policy Research Working Paper. (Davlat boshqaruvi va institutsional sifatni o‘lchash metodikasi).

5. Bardhan, P. "Corruption and Development: A Review of Issues". Journal of Economic Literature, 35(3), 1320–1346. (Korrupsiyaning iqtisodiy rivojlanishga to‘sqinlik qilish mexanizmlari).

6. Sachs, J. D. The End of Poverty: Economic Possibilities for Our Time.

Penguin Press. (Kambag‘allik tuzog‘i va unga moliya tizimidagi kamchiliklarning ta’siri).

7. World Bank. World Development Report 2023: Finance for an Equitable Recovery. Washington, DC: World Bank. (Bank-moliya tizimining kambag‘allikni kamaytirishdagi roli haqidagi eng so‘nggi hisobot).

8. Transparency International. (2024). Corruption Perceptions Index 2023. (Dunyo davlatlaridagi korrupsiya darajasi va uning iqtisodiy barqarorlik bilan bog‘liqligi statistikasi).

9. Vahobov, A. V., & Jumaev, N. X. Xalqaro moliya munosabatlari. Toshkent: "Iqtisod-Moliya". (O‘zbekiston moliya tizimidagi institutsional islohotlar tahlili).

10. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni. "O‘zbekiston – 2030" strategiyasi to‘g‘risida. (Kambag‘allikni qisqartirish va korrupsiyaga qarshi kurashning davlat dasturi).

11. North, D. C. Institutions, Institutional Change and Economic Performance. Cambridge University Press. (Institutsional o‘zgarishlar iqtisodiyotga qanday ta’sir qilishi haqidagi nazariy asos).

12. Rose-Ackerman, S., & Palifka, B. J. Corruption and Government: Causes, Consequences, and Reform. Cambridge University Press. (Hukumat va moliya sektoridagi korrupsiyani isloh qilish yo‘llari).

INVESTITSIYA LOYIHALARINI MOLIYALASHTIRISHDA BANK KREDITLARINING O’RNI

Nigora Nurmatova Saidovna
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti mustaqil izlanuvchisi
Email: nigora.ns@mail.ru
Tel.: +99890 911 38 71

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-sonli Farmoni bilan tasdiqlangan 2022–2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekiston Taraqqiyot strategiyasida xususiy sektorning bank tizimidagi ulushini 60 foizga etkazish hamda investitsiya loyihalarini kreditlash ko‘lamini kengaytirish ustuvor vazifalardan biri sifatida belgilangan.

Shuningdek, 2020–2025-yillarga mo‘ljallangan O‘zbekiston Respublikasi bank tizimini isloh qilish strategiyasida banklar infratuzilmasini modernizatsiya qilish, faoliyatni avtomatlashtirish, zamonaviy bank standartlari, axborot texnologiyalari va dasturiy mahsulotlarni joriy etish, banklarning moliyaviy barqarorligini mustahkamlash hamda ularning investitsion jozibadorligini oshirish bank tizimini rivojlantirishning asosiy yo‘nalishlari sifatida e’tirof etilgan.

Mazkur strategik vazifalar tijorat banklarining investitsiya loyihalarini moliyalashtirish amaliyotini yanada takomillashtirish, kreditlash mexanizmlarini samarali tashkil etish hamda investitsion faollikni qo‘llab-quvvatlash bo‘yicha ilmiy asoslangan yondashuvlarni ishlab chiqish zaruratini belgilaydi.

O‘zbekiston iqtisodiyotida so‘nggi yillarda amalga oshirilgan tizimli

islohotlar natijasida xo‘jalik yurituvchi subyektlar faoliyati sezilarli darajada erkinlashdi, soliq yuklamalari optimallashtirildi va investitsion muhit yanada yaxshilandi. Fiskal ochiqlikning oshishi hamda bozor mexanizmlarining kengayishi natijasida xo‘jalik yurituvchi subyektlarning moliyaviy barqarorligida ijobiy tendensiyalar kuzatilmoqda. Tijorat banklarining investitsion kreditlari esa umumiy hajmda nisbatan kamroq ulushga ega bo‘lib qolmoqda (1-jadval).

1-jadval

O‘zbekiston iqtisodiyotida asosiy kapitalga qilingan investitsiyalarni moliyalashtirish manbalari va uning hajmida to‘g‘ridan-to‘g‘ri xorijiy investitsiyalar va tijorat banklari kreditlarining ulushi[101]

Ko‘rsatkichlar	2020	2021	2022	2023	2024
Asosiy kapitalga qilingan investitsiyalarni moliyalashtirish manbalari, trln. so‘m	210,2	239,6	266,2	356,1	493,7
Asosiy kapitalga qilingan investitsiyalarni moliyalashtirish manbalarining umumiy hajmida to‘g‘ridan-to‘g‘ri xorijiy investitsiyalarning ulushi, %	13,6	12,6	13,9	23,7	30,5
Asosiy kapitalga qilingan investitsiyalarni moliyalashtirish manbalarining umumiy hajmida tijorat banklari kreditlarining ulushi, %	13,5	8,1	7,9	6,3	2,6

1-jadval ma’lumotlaridan quyidagi xulosalarni chiqarish mumkin:

− mamlakat iqtisodiyotida asosiy kapitalga yo‘naltirilgan investitsiyalarni moliyalashtirish manbalari hajmi 2020–2023-yillarda barqaror o‘sish tendensiyasini namoyon etgan;

− asosiy kapitalga yo‘naltirilgan investitsiyalar manbalari tarkibida to‘g‘ridan-to‘g‘ri xorijiy investitsiyalarning ulushi 2021–2024-yillarda izchil oshgan;

− respublika iqtisodiyotida investitsiyalarni moliyalashtirishning umumiy hajmida tijorat banklari kreditlarining ulushi 2020–2024-yillarda nisbatan pasayish dinamikasini ko‘rsatgan.

Mazkur tendensiyalar investitsiya jarayonlarida xorijiy kapital ishtirokining ortib borayotganini, shu bilan birga, tijorat banklari kreditlarining ulushini kengaytirish imkoniyatlari mavjudligini ko‘rsatadi.

Ta’kidlash joizki, O‘zbekiston Respublikasi tijorat banklari kredit portfeli tarkibida uzoq muddatli kreditlar salmoqli o‘rin egallaydi. Bu esa banklar tomonidan investitsiya loyihalarini moliyalashtirish amaliyoti faol rivojlanayotganidan dalolat beradi.

[101] Jadval muallif tomonidan O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligining statistik ma’lumotlari asosida tuzilgan.

O‘zbekiston Respublikasi Markaziy bankining rasmiy ma’lumotlariga ko‘ra, 2024-yilda tadbirkorlik faoliyatini qo‘llab-quvvatlash doirasida 539 mingdan ortiq loyihaga tijorat banklari tomonidan jami 160 trln so‘m miqdorida kredit mablag‘lari yo‘naltirilgan. Ushbu mablag‘larning 92,4 trln so‘mi (2023-yilga nisbatan 26 foizga ko‘p) kichik va o‘rta biznes subyektlari, jumladan, oilaviy tadbirkorlik, xotin-qizlar va yoshlarning tadbirkorlik tashabbuslarini moliyaviy qo‘llab-quvvatlashga qaratilgan bo‘lib, 538 mingdan ortiq loyiha moliyalashtirilgan.

Mazkur ko‘rsatkichlar bank tizimining real sektorni qo‘llab-quvvatlashdagi o‘rni mustahkamlanib borayotganini va investitsion faollikni rag‘batlantirish mexanizmlarini yanada takomillashtirish zaruratini ko‘rsatadi (2-jadval).

2-jadval

O‘zbekiston Respublikasi tijorat banklarining uzoq muddatli kreditlarining miqdori va darajasi

Ko‘rsatkichlar	2021	2022	2023	2024
Uzoq muddatli kreditlar, mlrd. so‘m	291399	338918	410225	457109
Uzoq muddatli kreditlarning jami kreditlardagi ulushi, %	85,0	86,9	98,3	85,7

2-jadval ma’lumotlaridan ko‘rinadiki:

− respublikamiz tijorat banklari tomonidan berilgan uzoq muddatli kreditlarning hajmi 2021–2024-yillarda o‘sish tendensiyasiga ega bo‘lgan;

− mamlakat tijorat banklari tomonidan berilgan uzoq muddatli kreditlarning jami kreditlardagi ulushi 2021–2023-yillarda oshish tendensiyasini namoyon etgan. Shuningdek, uzoq muddatli kreditlarning jami kreditlardagi ulushi 2024-yilda 2021-yilga nisbatan sezilarli darajada yuqori bo‘lgan.

Yuqorida keltirilgan ma’lumotlarga ko’ra quyidagi fikrlarni bildirish lozim:

− investitsion kredit – asosiy kapital harakatiga xizmat qiluvchi uzoq muddatli kredit bo‘lib, asosiy fondlarni takror ishlab chiqarishni kengaytirish, qurilish va rekonstruksiya ishlarini amalga oshirish, yangi ishlab chiqarishlarni o‘zlashtirish, zamonaviy texnologiyalarni joriy etish va boshqa investitsion tadbirlarni moliyalashtirishda foydalaniladi;

− defoltni aniqlashda Bazel qo‘mitasining muddati o‘tgan kreditlar bo‘yicha prudensial me’yorlariga muvofiq 90 kun va undan ortiq muddatdagi qarzdorlikni asos sifatida olish maqsadga muvofiq bo‘lib, bankrotlik defoltning 3–5 yilga kechikkan indikatori sifatida namoyon bo‘lishi mumkin;

− respublikamizda Hukumat kafolati asosida jalb etilayotgan xalqaro kreditlar rolining ortib borishi sinditsiyalashtirilgan kreditlarni jalb etish va ulardan foydalanishni davlat tomonidan tartibga solish mexanizmlarini yanada takomillashtirish zaruratini ko‘rsatadi;

− mamlakat iqtisodiyotida asosiy kapitalga yo‘naltirilgan investitsiyalarni moliyalashtirish manbalari 2020–2023-yillarda o‘sish tendensiyasini namoyon etgan;

Yuqoridagi tahlillar asosida, respublikamiz tijorat banklarining investitsiya loyihalarini moliyalashtirish amaliyotini takomillashtirish maqsadida quyidagi takliflar ilgari suriladi:

1. Investitsiya loyihalarini kreditlash jarayonida moliyaviy risklarni boshqarishni kuchaytirish maqsadida:

– tovar va xizmatlarga bo‘lgan talabni baholash aniqligini oshirish;

– loyiha tashabbuskorining o‘z mablag‘lari ulushini investitsiya loyihasini moliyalashtirish manbalari tarkibida ko‘paytirish;

– investitsiya loyihalarini banklarning kredit liniyalari orqali moliyalashtirish ko‘lamini kengaytirish;

– investitsiya loyihalarining moliyaviy samaradorligini diskontlangan pul oqimi (DCF) usuli asosida baholashni amaliyotga keng joriy etish.

2. Investitsiya loyihalarini moliyalashtirish uchun ajratiladigan kreditlarning o‘z vaqtida va to‘liq qaytarilishini ta’minlash maqsadida:

– qarz oluvchilarning joriy likvidliligi va defolt ehtimolini baholash tizimini takomillashtirish;

– investitsiya loyihalari bo‘yicha eksport tushumlarining o‘z vaqtida va to‘liq kelib tushishini ta’minlash uchun tijorat banklari kafolatlari hamda chaqirib olinmaydigan hujjatlashtirilgan akkreditivlardan foydalanish ko‘lamini kengaytirish;

– kredit riskini baholashning “standartlashgan yondashuv” usulini qo‘llash orqali loyihalarni moliyalashtirishga ajratilgan kreditlar bo‘yicha risk darajasining ortib ketishining oldini olish.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-sonli Farmoni. “Yangi O‘zbekistonning 2022–2026-yillarga mo‘ljallangan Taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”. – URL: https://lex.uz

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 12-maydagi PF-5992-sonli Farmoni. “2020–2025-yillarga mo‘ljallangan O‘zbekiston Respublikasining bank tizimini isloh qilish strategiyasi to‘g‘risida”. // Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi, 13.05.2020-y., 06/20/5992/0581-son. – URL: https://lex.uz

3. Аликаева М. В., Асланова Л. О. и др. Стратегическое развитие малого бизнеса и формы поддержки индивидуального предпринимательства: монография. – Нижний Новгород: НОО «Профессиональная наука», 2018. – С. 68. – URL: https://www.scipro.ru

4. Белоглазова Г. Н. Деньги, кредит, банки. – М.: Юрайт, 2009. – С. 134.

5. Бабушкин Е. В., Осипова А. А. Особенности рынка банковского инвестиционного кредитования предприятий в РФ // Проблемы учета и финансов. – 2014. – № 2 (14). – С. 41.

6. Бурова А., Пеникас Г., Попова С. Применение модели вероятности дефолта для оценки прогнозируемого кредитного риска // Деньги и кредит. – 2021. – № 3. – С. 49–72.

7. Бауетдинов М. Ж. Хўжалик юритувчи субъектларнинг инвестицион харажатларини молиялаштириш амалиётини такомиллаштириш: и.ф.б.ф.д. дисс. – Тошкент, 2019. – 114 б.

8. Каримов Н. Г. Иқтисодий интеграtsіялашув шароитида инвестицияларни молиялаштиришнинг бозор механизмларини жорий этиш муаммолари: и.ф.д. илм. дар. олиш учун тақдим этилган дисс. автореф. – Тошкент, 2007. – 40 б.

9. Ўзбекистон Республикаси Марказий банки. 2024 йилдаги фаолият юзасидан ҳисобот. – Тошкент, 2025. – Б. 56. – URL: https://www.cbu.uz

RAQAMLI TO'LOV TIZIMLARI ASOSIDA YANGI ISH O'RINLARINI YARATISH VA BANDLIKNI OSHIRISH ISTIQBOLLARI

Niyozov Zuxur Davronovich
Samarqand iqtisodiyot va servis insitituti
"Bank ishi" kafedrasi i.f.n., prof. v b.
Ataboyev Ilhomjon
SamISI, "Bank-Moliya xizmatlari" fakulteti talabasi

Annotatsiya. *Ushbu maqolada raqamli to'lov tizimlari asosida yangi ish o'rinlarini yaratish hamda aholi bandligini oshirishning asosiy mexanizmlari va istiqbollari tahlil qilinadi. Raqamli to'lov infratuzilmasining mehnat bozori dinamikasiga ta'siri, fintex sektorining rivojlanishi jarayonida yuzaga keladigan bandlik imkoniyatlari hamda mavjud to'siqlar ko'rib chiqiladi. Shuningdek, O'zbekiston sharoitida raqamli to'lov tizimlarini kengaytirish orqali aholi bandligini oshirishga qaratilgan ilmiy asoslangan tavsiyalar ishlab chiqiladi.*

Kalit so'zlar: *raqamli to'lov tizimlari, ish o'rinlari, aholi bandligi, fintex, mehnat bozori, raqamli iqtisodiyot, moliyaviy inklyuzivlik, iqtisodiy o'sish.*

Kirish. Raqamli iqtisodiyot sharoitida to'lov tizimlarining rivojlanishi moliyaviy operatsiyalarni soddalashtirish bilan cheklanmay, balki mehnat bozoridagi tarkibiy o'zgarishlarni jadallashtiruvchi muhim omil sifatida namoyon bo'lmoqda. Zamonaviy ilmiy yondashuvlarga ko'ra, raqamli to'lov infratuzilmasining kengayishi iqtisodiy faollikni oshirish orqali yangi ish o'rinlari yaratilishiga va aholi bandligi darajasining ortishiga xizmat qiladi.

Raqamli to'lov tizimlari asosida shakllanayotgan iqtisodiy muhit ikki yo'nalishda bandlikka ta'sir ko'rsatadi. Bir tomondan, to'lov infratuzilmasini yaratish, rivojlantirish va boshqarish bilan bog'liq sohalarda yuqori malakali mutaxassislarga talab ortib bormoqda. Ikkinchi tomondan, raqamli to'lovlar asosida rivojlanayotgan platforma iqtisodiyoti kichik biznes, xizmat ko'rsatish sohasi hamda mustaqil faoliyat yurituvchi subyektlar uchun yangi daromad manbalarini shakllantirmoqda.

O'zbekiston Respublikasida ham raqamli to'lov tizimlarining jadal rivojlanishi ushbu tendensiyaning amaliy ifodasi sifatida kuzatilmoqda. Naqdsiz to'lovlar ulushining ortishi iqtisodiy operatsiyalarning faollashuviga, xizmatlar

bozorining kengayishiga hamda yangi ish o‘rinlarining paydo bo‘lishiga zamin yaratmoqda. Shu bilan birga, mavjud salohiyatdan to‘liq foydalanilmayotgani raqamli to‘lov tizimlari asosida bandlikni oshirish mexanizmlarini chuqur ilmiy tahlil qilish zarurligini ko‘rsatadi.

Mazkur sharoitda raqamli to‘lov tizimlari orqali yangi ish o‘rinlarini yaratish hamda bandlikni oshirish istiqbollarini aniqlash, ushbu jarayonning institutsional va iqtisodiy mexanizmlarini ishlab chiqish dolzarb ilmiy vazifalardan biri hisoblanadi.

Adabiyotlar tahlili. Raqamli to‘lov tizimlarining iqtisodiy jarayonlarga ta’siri, xususan, ularning bandlikni oshirishdagi roli zamonaviy ilmiy tadqiqotlarda alohida e’tibor qaratilayotgan yo‘nalishlardan biridir. Ilmiy qarashlarga ko‘ra, raqamli moliyaviy infratuzilmaning rivojlanishi iqtisodiy faollikni rag‘batlantirish orqali yangi ish o‘rinlari yaratilishiga xizmat qiladi.

Xususan, iqtisodiyot fanlari doktori, professor N. Jo‘rayev o‘zining *“Raqamli iqtisodiyot va bandlik siyosati”* (Toshkent, 2020) nomli asarida raqamli to‘lov tizimlari kichik biznes va xizmat ko‘rsatish sohasining kengayishiga turtki berib, norasmiy bandlikni rasmiy iqtisodiyotga integratsiyalashda muhim rol o‘ynashini asoslab beradi (1).

Shuningdek, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent M. Xudoyberdiyev tomonidan yozilgan *“Moliyaviy texnologiyalar va mehnat bozori rivoji”* (2021) maqolasida raqamli to‘lov platformalarining rivojlanishi yangi kasb va mutaxassisliklarning paydo bo‘lishiga sabab bo‘layotgani, bu esa mehnat bozori tarkibining diversifikatsiyalanishiga olib kelishi ta’kidlanadi (2).

Bank infratuzilmasining kengayishi va bandlik o‘rtasidagi bog‘liqlik iqtisodiyot fanlari doktori, professor S. Yuldashevning *“Bank tizimi va iqtisodiy o‘sish omillari”* (2019) asarida ham yoritilib, muallif to‘lov tizimlarining rivojlanishi iqtisodiy aylanma tezligini oshirishi orqali ish o‘rinlari yaratilishini rag‘batlantirishini qayd etadi (3).

Raqamli to‘lov tizimlarining amaliy ta’siri falsafa doktori (PhD), tadqiqotchi D. Ergashev tomonidan *“Raqamli moliya va bandlik ko‘rsatkichlari”* (2023) ishida empirik jihatdan tahlil qilinib, unda raqamli to‘lovlardan foydalanish darajasining oshishi kichik tadbirkorlik subyektlari sonining ko‘payishi bilan bevosita bog‘liqligi aniqlangan (4).

Shu bilan birga, iqtisodiyot fanlari nomzodi, katta o‘qituvchi A. Rasulov tomonidan *“Raqamli iqtisodiyot sharoitida bandlik muammolari”* (2022) maqolasida raqamli transformatsiya jarayonlarining ayrim salbiy jihatlari, jumladan, an’anaviy ish o‘rinlarining qisqarishi ehtimoli ham qayd etilib, ushbu jarayonlarni muvozanatli boshqarish zarurligi ta’kidlangan (5).

Umuman olganda, mavjud ilmiy adabiyotlar tahlili raqamli to‘lov tizimlari iqtisodiy faollikni oshirish, yangi ish o‘rinlarini yaratish va bandlik darajasini ko‘tarishda muhim omil ekanligini ko‘rsatadi. Shu bilan birga, ushbu jarayonlarni samarali boshqarish uchun institutsional va texnologik yondashuvlarni uyg‘unlashtirish zarurligi ilmiy jihatdan asoslanadi.

Tadqiqot metodologiyasi. Mazkur tadqiqot miqdoriy va sifat tahlil usullarining uyg‘unlashuvi asosida amalga oshirildi. Dastlab, O‘zbekiston

Respublikasi Markaziy banki hamda Raqamli texnologiyalar vazirligining 2020–2024-yillarga oid rasmiy ma’lumotlari asosida raqamli to‘lovlar rivoji va bandlik ko‘rsatkichlari dinamikasi tahlil qilindi. Empirik bosqichda raqamli to‘lov sohasida faoliyat yurituvchi kompaniyalar vakillari bilan chuqurlashtirilgan intervyular o‘tkazilib, sohaning amaliy muammolari va rivojlanish tendensiyalari o‘rganildi.

Shuningdek, hududlar kesimida so‘rovnoma asosida raqamli to‘lov vositachilarining faoliyati baholandi. Statistik tahlil usullari, jumladan regressiya modeli yordamida raqamli to‘lov hajmi va bandlik ko‘rsatkichlari o‘rtasidagi bog‘liqlik miqdoriy jihatdan aniqlashtirildi. Xalqaro tajribani o‘rganish doirasida Estoniya, Qozog‘iston va Singapur amaliyoti qiyosiy tahlil qilinib, ularni milliy sharoitga moslashtirish imkoniyatlari belgilandi.

Tahlil va natijalar. Tadqiqot davomida olingan natijalar raqamli to‘lov tizimlarining bandlikka ta’sirini kompleks baholash imkonini berdi. Xususan, 1-rasmning chap qismida aks ettirilgan ma’lumotlarga ko‘ra, O‘zbekistonda raqamli to‘lov sohasida yaratilgan yangi ish o‘rinlari soni 2020-yildagi 8,4 ming kishidan 2024-yilda 48,1 ming kishiga yetib, besh yil ichida 5,7 baravar oshgan. Mazkur o‘sish umumiy bandlik darajasining 59,3 foizdan 72,3 foizga ko‘tarilishi bilan uyg‘un holda kuzatilgan bo‘lib, ular o‘rtasida sezilarli ijobiy bog‘liqlik mavjudligini anglatadi. Regressiya tahlili natijalariga muvofiq, raqamli to‘lov hajmining 10 foizga oshishi bandlik darajasining o‘rtacha 1,8 foiz punktga ortishiga olib kelishi aniqlangan (β=0,18; p<0,01), bu esa ushbu bog‘liqlikning statistik jihatdan ishonchliligini tasdiqlaydi.

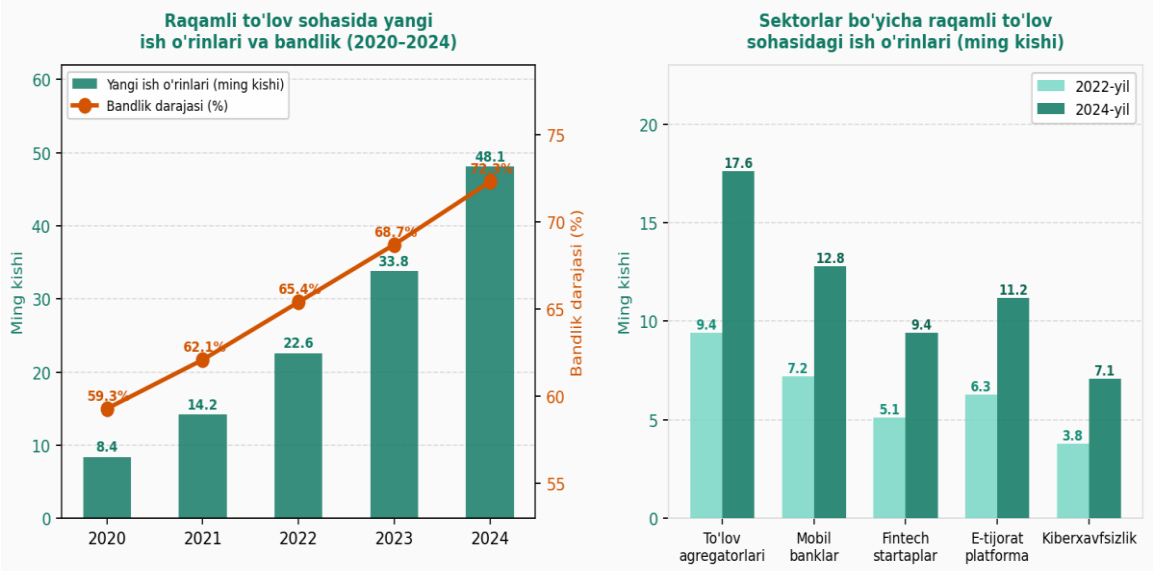

1-rasm. Raqamli to'lov sohasida yangi ish o'rinlari, bandlik darajasi va sektorlar bo'yicha taqsimot (O'zbekiston, 2020–2024)

Sektorlar kesimidagi tahlil natijalari ham ushbu tendensiyani tasdiqlaydi. Jumladan, 2022–2024-yillar oralig‘ida to‘lov agregatorlari segmentida ish o‘rinlari 9,4 mingdan 17,6 mingga, fintex startaplar sohasida esa 5,1 mingdan 9,4 mingga oshgan. Kiberxavfsizlik sohasi mutlaq ko‘rsatkichlar bo‘yicha nisbatan kichik ulushni egallagan bo‘lsa-da, o‘sish sur’atining 87 foizga yetgani ushbu

yo‘nalishda yuqori malakali mutaxassislarga bo‘lgan talab keskin ortib borayotganini ko‘rsatadi. Shu bilan birga, chuqurlashtirilgan intervyular natijalari raqamli to‘lov tizimlari sohasida kadrlar taqchilligi muammosining dolzarbligini ochib berdi: respondentlarning 83 foizi malakali mutaxassislarni jalb qilishda qiyinchiliklarga duch kelayotganini bildirgan. Xalqaro taqqoslash natijalari esa Estoniyada raqamli to‘lov sektorida aholi jon boshiga to‘g‘ri keladigan ish o‘rinlari soni O‘zbekistonga nisbatan 4,2 baravar yuqori ekanligini ko‘rsatib, mamlakatimizda hali to‘ldirilishi zarur bo‘lgan sezilarli “bandlik bo‘shlig‘i” mavjudligini tasdiqlaydi.

So‘rovnoma natijalari raqamli to‘lov tizimlarining bandlik bilan bir qatorda daromad manbai sifatidagi ahamiyatini ham namoyon etdi. Xususan, respondentlarning 71 foizi ushbu faoliyatni o‘zining asosiy daromad manbai sifatida baholagan bo‘lsa, 29 foizi uni qo‘shimcha daromad manbai sifatida ko‘rsatgan. Bu esa raqamli to‘lov tizimlari nafaqat yangi ish o‘rinlarini yaratishda, balki aholining daromadlarini diversifikatsiya qilishda ham muhim rol o‘ynayotganini anglatadi. Shu bilan birga, hududiy kesimdagi tahlillar Toshkent shahrida raqamli to‘lov sohasidagi ish o‘rinlari viloyatlarga nisbatan 3,1 baravar ko‘pligini ko‘rsatib, mintaqalar o‘rtasida sezilarli tafovut mavjudligini tasdiqlaydi. Mazkur holat qishloq hududlarida raqamli to‘lov infratuzilmasini rivojlantirish va hududiy tengsizlikni kamaytirishga qaratilgan maqsadli choralarni ishlab chiqish zarurligini asoslaydi.

Xulosa va takliflar. O‘tkazilgan tadqiqot natijalari raqamli to‘lov tizimlari bandlikni oshirishning muhim va iqtisodiy jihatdan samarali omili ekanligini tasdiqlaydi. Raqamli to‘lovlar hajmi bilan bandlik darajasi o‘rtasidagi aniqlangan ijobiy bog‘liqlik ushbu sohada mavjud imkoniyatlarning to‘liq ro‘yobga chiqmaganini ko‘rsatadi. Bu esa raqamli to‘lov infratuzilmasini rivojlantirishga yo‘naltirilgan investitsiyalarni davlat iqtisodiy siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri sifatida belgilash zarurligini asoslaydi.

Mazkur yo‘nalishda inson kapitalini rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi. Raqamli moliya va fintech sohasida malakali kadrlar tayyorlash tizimini kengaytirish mehnat bozori talablariga mos mutaxassislar sonini oshirib, sohaning barqaror rivojlanishiga xizmat qiladi. Shu bilan birga, hududlar kesimida raqamli to‘lov xizmatlari qamrovini kengaytirish orqali yangi ish o‘rinlari yaratish imkoniyatlari sezilarli darajada ortadi. Ayniqsa, qishloq hududlarida raqamli to‘lov agentlik tarmog‘ini rivojlantirish mahalliy iqtisodiy faollikni rag‘batlantiradi va aholining moliyaviy xizmatlardan foydalanish darajasini oshiradi.

Fintech ekotizimini qo‘llab-quvvatlash ham bandlikni oshirishning muhim omillaridan biri hisoblanadi. Innovatsion startaplarni rag‘batlantirish, ularga moliyaviy va institutsional yordam ko‘rsatish orqali yangi ish o‘rinlari yaratiladi hamda raqamli iqtisodiyotning rivojlanish sur’atlari tezlashadi. Umuman olganda, raqamli to‘lov tizimlarini kompleks rivojlantirish bandlik darajasini oshirish, iqtisodiy faollikni kengaytirish va ijtimoiy farovonlikni ta’minlashning samarali vositasi sifatida namoyon bo‘ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati:

1. Jo‘rayev N. Raqamli iqtisodiyot va bandlik siyosati: Monografiya. — Toshkent: «Iqtisod-Moliya», 2020. — 218 b.
2. Yuldashev S. Bank tizimi va iqtisodiy o‘sish omillari: O‘quv qo‘llanma. — Toshkent: «Fan va texnologiya», 2019. — 194 b.
3. Xudoyberdiyev M. Moliyaviy texnologiyalar va mehnat bozori rivoji: o‘zaro bog‘liqlik tahlili // «Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar» ilmiy elektron jurnali. — 2021. — №4. — B. 32–45.
4. Rasulov A. Raqamli iqtisodiyot sharoitida bandlik muammolari va ularni hal etish yo‘nalishlari // Samarqand iqtisodiyot va servis instituti «Ilmiy xabarnoma» jurnali. — 2022. — №3. — B. 68–81.
5. Ergashev D. Raqamli moliya va bandlik ko‘rsatkichlari: empirik tahlil natijalari // O‘zMU «Iqtisodiyot» ilmiy to‘plami. — 2023. — №2. — B. 104–117.

TIJORAT BANKLARI VALYUTA OPERATSIYALARINING MAZMUNI VA TURKUMLANISHI

Ilmiy rahbar: Qodirov Yusufbek Suyun o‘g‘li
Samarqand iqtisodiyot va servis instituti,
“Bank ishi” kafedrasi stajor assistenti
Nabiyev Soxibjon Shuxrat o‘g‘li
Samarqand iqtisodiyot va servis instituti talabasi

Annostatsiya. *Mazkur maqolada tijorat banklarida valyuta operatsiyalari hisobi va auditini takomillashtirish masalalari yoritilgan. Banklarning valyuta operatsiyalarini boshqarish vahisobini yuritishda yuzaga kelayotgan muammolar aniqlanib, ularga yechim sifatida zamonaviy texnologiyalarni joriy etish, ichki audit tizimini xalqaro standartlarga moslashtirish hamdanormativ-huquqiy bazani mustahkamlash bo‘yicha takliflar ishlab chiqilgan. Tadqiqot davomida normativ-huquqiy, statistik va iqtisodiy tahlil usullari qo‘llanilgan. Natijalar banklarning moliyaviy barqarorligini ta’minlash va xalqaro moliyaviy tizim bilan integratsiyani kuchaytirishga qaratilgan. Maqola ilmiy va amaliy ahamiyatga ega bo‘lib, banklar faoliyatini rivojlantirishda samarali chora-tadbirlarni taklif etadi.*

Kalit so‘zlar: *Tijorat banklari, valyuta operatsiyalari, hisob tizimi, audit, xalqaro standartlar, moliyaviy hisobot, ichki audit, normativ-huquqiy baza, texnologiyalar, bank faoliyati.*

Kirish. Tijorat banklari zamonaviy iqtisodiyotning muhim tarkibiy qismi bo‘lib, ularning samarali faoliyati milliy moliyaviy tizimning barqarorligi va rivojlanishiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Xususan, valyuta operatsiyalari tijorat banklari xizmatlarining ajralmas qismi bo‘lib, milliy iqtisodiyotning xalqaro moliyaviy bozorlar bilan o‘zaro integratsiyasini ta’minlashda asosiy rol o‘ynaydi. Shu bilan birga, ushbu operatsiyalarni aniq hisobga olish va ishonchli auditni amalga oshirish bankning moliyaviy holatini shaffof ko‘rsatib beruvchi omil sifatida muhim ahamiyatga ega.

Bugungi kunda global iqtisodiyotda ro‘y berayotgan o‘zgarishlar, jumladan, xalqaro savdo hajmining o‘sishi va valyuta kurslari volatilligining oshishi, tijorat banklarida valyuta operatsiyalarining samaradorligini oshirish zaruratini kuchaytiradi. Shu boisdan, ushbu operatsiyalarni hisobi va auditini takomillashtirish nafaqat bankning ichki boshqaruviga, balki moliyaviy barqarorlikni ta’minlashga xizmat qiladi.

Mazkur tadqiqotda tijorat banklarida valyuta operatsiyalari hisobi va auditi tizimida mavjud muammolar tahlil qilinib, ularni hal qilish bo‘yicha ilmiy va amaliy takliflar ishlab chiqiladi. Maqolaning asosiy maqsadi–valyuta operatsiyalari hisobining aniqligi va audit samaradorligini oshirishga xizmat qiladigan innovatsion yondashuvlarni tavsiya etishdir.

Mavzuga oid adabiyotlar sharhi. Tijorat banklarining valyuta operatsiyalarini samarali boshqarish zamonaviy iqtisodiyotning muhim talablaridan biridir. Ushbu soha bo‘yicha olib borilgan tadqiqotlar bank tizimining rivojlanishi, xalqaro moliyaviy bozorlarga integratsiya va moliyaviy shaffoflikni oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Ko‘plab olimlar valyuta operatsiyalarining hisobi va auditi masalalarini chuqur tahlil qilib, ushbu yo‘nalishda muhim ilmiy ishlanmalarni amalga oshirganlar. Quyida ushbu tadqiqotlar va ularning mazmuni tahlil qilinadi.

Birinchi navbatda, B. Needles va M. Powers tomonidan yozilgan "Financial and Managerial Accounting" asarini qayd etish mumkin. Ushbu kitobda moliyaviy hisob tizimining xalqaro standartlari, xususan, valyuta operatsiyalari hisobi uchun IFRS qoidalarining qo‘llanilishi chuqur yoritilgan. Ular valyuta kurslarining o‘zgarishi bilan bog‘liq risklarni kamaytirish uchun hisob tizimlarini modernizatsiya qilish zarurligini ta’kidlaydi.

C. Nobes va R. Parker o‘zlarining "Comparative International Accounting" asarida xalqaro moliyaviy hisob tizimlari o‘rtasidagi farqlarni ko‘rsatib o‘tgan. Ularning tadqiqotlari tijorat banklarining valyuta operatsiyalarini boshqarishdagi murakkabliklarni xalqaro standartlarga moslashtirish orqali hal qilish usullarini taklif qiladi.

Bank faoliyatidagi likvidlik masalalariga e’tibor qaratgan D. Diamond va P. Dybvig valyuta operatsiyalari tijorat banklarining moliyaviy barqarorligini ta’minlashda muhim rol o‘ynashini ta’kidlagan. Ular banklarning operatsiyalarni to‘g‘ri hisobotga olish orqali mijozlar ishonchini oshirish usullarini o‘rgangan.

Valyuta operatsiyalarini audit qilish masalalariga oid yirik asarlardan biri T. Porter tomonidan yozilgan "Auditing and Assurance Services" kitobi hisoblanadi. Porter zamonaviy audit texnologiyalarini joriy etish va ichki nazorat tizimining samaradorligini oshirish bo‘yicha muhim tavsiyalarni ilgari surgan.

Tadqiqotlarning umumiy xulosalaridan ko‘rinib turibdiki, xalqaro va mahalliy olimlar tijorat banklaridagi valyuta operatsiyalarining hisobi va auditida quyidagi muhim jihatlarga e’tibor qaratmoqda.

Texnologik modernizatsiya zarurati: Zamonaviy texnologiyalarni, jumladan blockchain va sun’iy intellekt tizimlarini tatbiq etish zarurligi. Xalqaro standartlarga moslashish: Moliyaviy hisob va audit jarayonlarini IFRS va xalqaro audit standartlariga moslashtirish muhimligi. Normativ-huquqiy baza

mustahkamligi: Mahalliy qonunchilikni xalqaro tajribalar asosida takomillashtirish ehtiyoji.

Tijorat banklarida valyuta operatsiyalari hisobi va auditi bo‘yicha olib borilgan tadqiqotlar ushbu sohaning rivojlanishi va takomillashtirilishi uchun muhim nazariy va amaliy asos yaratadi.

Xalqaro olimlar tomonidan taklif etilgan zamonaviy texnologik yechimlar va xalqaro standartlarga asoslangan yondashuvlar milliy bank tizimining samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Tadqiqot metodologiyasi. Tijorat banklarida valyuta operatsiyalari hisobi va auditini takomillashtirishga oid tadqiqotlar iqtisodiyot va moliya sohasidagi dolzarb muammolarni hal qilishga yo‘naltirilgan. Ushbu tadqiqotlarning metodologik asosi aniq va amaliy yondashuvlarni talab etadi. Tadqiqot metodologiyasini to‘g‘ri tanlash banklar faoliyatida valyuta operatsiyalarining nazorat va hisob tizimlarini chuqur tahlil qilish, zamonaviy texnologiyalardan samarali foydalanish va xalqaro standartlarga moslashishni o‘rganishga yordam beradi.

Metodologiyaning asosiy komponentlari Tadqiqot metodologiyasini ishlab chiqishda turli fanlar kesishgan nuqtalar hisobga olinadi:iqtisodiyot, moliya, hisob va audit, axborot texnologiyalari va huquq. Quyida ushbu tadqiqotda qo‘llanilishi mumkin bo‘lgan asosiy metodologik yondashuvlar yoritib boriladi.

1.Normativ-huquqiy tahlil: Normativ-huquqiy tahlil tijorat banklarining valyuta operatsiyalarini boshqarishdagi milliy va xalqaro qonunchilik asoslarini o‘rganishga qaratilgan. Bu metodologik yondashuv orqali quyidagilar o‘rganiladi:

-O‘zbekiston Respublikasi qonunlari va me’yoriy hujjatlari (masalan, “Banklar va bank faoliyati to‘g‘risida”gi qonun, Markaziy bank ko‘rsatmalari)

-Xalqaro moliyaviy hisobot standartlari (IFRS) va xalqaro audit standartlari (ISA). Ushbu yondashuv orqali normativ-huquqiy bazadagi bo‘shliqlar aniqlanib, banklarning xalqaro standartlarga moslashish jarayonidagi qiyinchiliklari tahlil qilinadi.

2. Statistik tahlil: Statistik tahlil tijorat banklarida valyuta operatsiyalari hajmini, ularning dinamikasini va samaradorligini o‘rganish uchun qo‘llaniladi. Ushbu metodologik yondashuv quyidagilarni qamrab oladi:

-Banklarning moliyaviy hisobotlari asosida valyuta operatsiyalari bo‘yicha ko‘rsatkichlarni yig‘ish va tahlil qilish.

-Valyuta operatsiyalarining umumiy hajmi, foydaliligi va rentabelligi kabi ko‘rsatkichlarning vaqt bo‘yicha o‘zgarishini baholash.

-Bank tizimidagi likvidlik, valyuta risklari va mijozlarning talablariga bog‘liq tendensiyalarni tahlil qilish.

Statistik tahlil banklarning moliyaviy holatini aniq baholash va ularning hisobot tizimlarida yuzaga keladigan muammolarni aniqlash imkonini beradi.

3. Iqtisodiy tahlil va modellashtirish: Iqtisodiy tahlil tijorat banklari faoliyatining samaradorligini oshirish bo‘yicha ilmiy tavsiyalarni ishlab chiqishda qo‘llaniladi. Ushbu yondashuv quyidagi jarayonlarni o‘z ichiga oladi:

-Valyuta kurslarining o‘zgarishi va tijorat banklari moliyaviy natijalari o‘rtasidagi bog‘liqlikni o‘rganish.

-Risklarni boshqarish strategiyalarini modellashtirish.

-Moliyaviy operatsiyalarni avtomatlashtirish orqali samaradorlikni oshirish bo‘yicha iqtisodiy effektlarni baholash.

Iqtisodiy modellashtirish orqali tijorat banklari uchun valyuta operatsiyalarining optimal boshqaruv modellarini ishlab chiqish mumkin.

Muhokama. Tijorat banklarida valyuta operatsiyalari hisobi va auditi iqtisodiyotning barqarorligini ta’minlashda va xalqaro moliyaviy bozorlar bilan o‘zaro integratsiyani kuchaytirishda muhim ahamiyatga ega. O‘zbekiston tijorat banklari faoliyati tahlili shuni ko‘rsatadiki, valyuta operatsiyalarining hajmi, rentabelligi va ulushi yildan-yilga ortib bormoqda.

Ushbu jarayonlarni hisobga olish va audit qilishning samaradorligini oshirish esa bank tizimining shaffofligini ta’minlash va xalqaro standartlarga moslashishda muhim omil hisoblanadi.

Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, valyuta operatsiyalarini hisoblash va audit qilishda quyidagi asosiy muammolar mavjud:

1. Texnologik yetishmovchilik. Ko‘pgina tijorat banklari hisob-kitob tizimlarida zamonaviy texnologiyalarni to‘liq qo‘llay olmaydi. Ayniqsa, blockchain va sun’iy intellekt texnologiyalari joriy etilishi past darajada.

2.Risklarni boshqarishdagi muammolar. Valyuta kurslarining o‘zgarishi banklar uchun moliyaviy yo‘qotishlarni keltirib chiqarishi mumkin. Biroq, risklarni boshqarishning ilg‘or tizimlari joriy qilinmagan.

3.Xalqaro standartlarga muvofiqlik masalalari. Tijorat banklari hisob tizimlarining xalqaro moliyaviy hisobot standartlari (IFRS) bilan uyg‘unlashtirilishi yetarli darajada emas.

4.Kadrlar malakasi pastligi. Bank xodimlarining malaka darajasi xalqaro audit talablarini bajarish uchun yetarli emas. Ilmiy yondashuvlarning ahamiyati Bank tizimida yuzaga kelayotgan muammolarni hal qilish uchun zamonaviy ilmiy va amaliy yondashuvlarni qo‘llash zarur.

Xulosa. Tijorat banklarining iqtisodiyotdagi o‘rni beqiyos. Ayniqsa, valyuta operatsiyalari hisob-kitobining aniqligi va auditi sohaning barqarorligi va shaffofligi uchun asosiy omillardan biridir.

O‘zbekiston tijorat banklari faoliyati tahlili shuni ko‘rsatadiki, ushbu yo‘nalishda yutuqlar bilan birga hali ham hal qilinishi lozim bo‘lgan muammolar mavjud.

Valyuta operatsiyalari hajmi yildan-yilga ortib borayotgani banklarning xalqaro moliyaviy bozorlar bilan integratsiyasi kuchayib borayotganidan dalolat beradi. Shunga qaramay, hisob tizimlarining texnologik yetishmovchiligi, xalqaro standartlarga moslashishdagi qiyinchiliklar va kadrlar malakasining yetarli emasligi muhim masalalar sifatida qolmoqda.

Bank tizimida zamonaviy texnologiyalarni joriy etish dolzarbdir. Blockchain va sun’iy intellekt kabi innovatsiyalar operatsiyalarning aniqligini oshiradi, xavflarni kamaytiradi va audit jarayonlarini tezlashtiradi. Shu bilan birga, xalqaro moliyaviy hisobot standartlariga (IFRS) to‘liq moslashish banklarning xalqaro bozordagi mavqeini mustahkamlaydi. Bu nafaqat bank tizimining samaradorligini oshiradi, balki uning xalqaro raqobatbardoshligini ham ta’minlaydi.

Xodimlar malakasini oshirish bank faoliyatida muvaffaqiyatning kalitidir. Muntazam treninglar va malaka oshirish dasturlari nafaqat ichki auditni kuchaytiradi, balki xalqaro tajribalarni milliy amaliyotga tatbiq etishga yordam beradi. Xodimlarning bilim va ko‘nikmalarini oshirish orqali bank ichidagi operatsion xatolarni kamaytirish va valyuta operatsiyalarining sifatini oshirish mumkin.

Tijorat banklarida valyuta operatsiyalari hisobi va auditi nafaqat banklarning ichki barqarorligini ta’minlash, balki milliy iqtisodiyotning global moliyaviy tizim bilan integratsiyasini kuchaytirish uchun ham muhim ahamiyatga ega. O‘zbekiston bank tizimining xalqaro standartlarga moslashishi, zamonaviy texnologiyalarni joriy etishi va malakali kadrlar tayyorlashi kelgusi rivojlanish uchun zarur omillardir. Ushbu choralar banklarning mijozlar ishonchini oshirish, shaffoflikni ta’minlash va xalqaro bozorda o‘z pozitsiyasini mustahkamlashiga xizmat qiladi.

Tijorat banklari faoliyatini takomillashtirish yo‘lidagi har bir qadam milliy iqtisodiy barqarorlikka hissa qo‘shadi. Shu sababli, valyuta operatsiyalari hisobi va auditi sohasi doimiy e’tiborni talab qiluvchi strategik yo‘nalish hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati:

1. Needles, B. E., & Powers, M. (2007). Financial and Managerial Accounting. Houghton Mifflin Company.

2. Nobes, C., & Parker, R. (2020). Comparative International Accounting. Pearson Education Limited.

3. Diamond, D., & Dybvig, P. (1983). Bank Runs, Deposit Insurance, and Liquidity. Journal of Political Economy, 91(3), 401-419.

4. Porter, T. (2015). Auditing and Assurance Services. McGraw Hill Education.

5. International Accounting Standards Board (IASB). (2022). International Financial Reporting

Standards (IFRS). Retrieved from https://www.ifrs.org

6. International Auditing and Assurance Standards Board (IAASB). (2022). International Standards on Auditing (ISA).

Retrieved from https://www.iaasb.org

7. Deloitte. (2022). Audit Challenges in Emerging Markets. Deloitte Insights.

8. PwC. (2021). The Role of IFRS in Modern Banking Systems. Retrieved from https://www.pwc.com

9. KPMG. (2020). Transforming Financial Reporting in Banking. KPMG Publications.

10. EY. (2022). Risk Management in Currency Operations. Ernst & Young Reports.

TIJORAT BANKLARI ORQALI STARTAP LOYIHALARNI MOLIYALASHTIRISH VA YOSHLAR BANDLIGINI OSHIRISH ISTIQBOLLARI

Muxammadiyev Kamoliddin G'ulomiddinovich
Samarqand iqtisodiyot va servis instituti
"Bank ishi" kafedrasi assistenti

Annotatsiya: *Ushbu maqolada tijorat banklarining startap loyihalarni moliyalashtirish orqali yoshlar bandligini oshirishdagi roli va istiqbollari tahlil qilinadi. Startap ekotizimining shakllantirish va uni moliyaviy qo'llab-quvvatlashning nazariy asoslari ko'rib chiqiladi. Yoshlar tadbirkorligini kreditlashda mavjud to'siqlar, ularning kelib chiqish sabablari hamda xalqaro amaliyotdagi muvaffaqiyatli echimlar o'rganiladi. O'zbekistonda bank-startap hamkorligi mexanizmlarini takomillashtirish va yoshlar bandligini oshirishga qaratilgan ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqiladi.*

Kalit so'zlar: *startap, tijorat banklari, yoshlar bandligi, venchur moliyalashtirish, innovatsion iqtisodiyot, startap ekotizimi, yoshlar tadbirkorligi, kredit risklari.*

Zamonaviy iqtisodiyot sharoitida startaplar — innovatsion g'oyalar asosida tashkil etilgan, tez o'sishga mo'ljallangan yangi korxonalar — milliy iqtisodiyotlarning rivojlanishi va yoshlar bandligini ta'minlashning asosiy harakatlantiruvchi kuchlaridan biriga aylanib bormoqda. Startap ekotizimining rivojlanganligi ko'p jihatdan mamlakatning innovatsion salohiyatini, raqobatbardoshligini va kelajak iqtisodiyotida munosib o'rin egallash qobiliyatini belgilaydi. Silicon Valley, Isroil, Estoniya va Singapur kabi startap markazlarining muvaffaqiyati shuni ko'rsatadiki, to'g'ri yaratilgan ekotizim qisqa vaqt ichida millionlab yangi ish o'rinlarini va yirik iqtisodiy qiymatni vujudga keltirishi mumkin.

Biroq startaplarning rivojlanishidagi asosiy to'siq — moliyaviy resurslarning etishmasligi bo'lib qolmoqda. Yosh tadbirkor odatda yangi g'oya va kuchli motivatsiyaga ega, ammo garov mulki, kredit tarixi va isbotlangan biznes rekordidan mahrum. Aynan shu sababli an'anaviy tijorat banklari startaplarga kredit berishdan ko'p hollarda bosh tortadi, chunki klassik kredit baholash metodologiyasi yangi innovatsion loyihalarning o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olmaydi. Natijada salohiyatli yoshlar tadbirkorlari moliya tizimidan chetda qolib, o'z g'oyalarini amalga oshira olmaydi. Bu holat shuni ko'rsatadiki, tijorat banklarining startaplar bilan munosabatini tubdan qayta ko'rib chiqish va maxsus moliyaviy mexanizmlar ishlab chiqish zarurligi paydo bo'lmoqda.

O'zbekiston Respublikasida startap ekotizimini rivojlantirish va yoshlar tadbirkorligini qo'llab-quvvatlash so'nggi yillarda davlat siyosatining ustuvor yo'nalishiga aylandi. 2019-yilda IT Park tashkil etilishi, «Yoshlar — kelajagimiz» dasturlari doirasida yoshlar kredit imkoniyatlarini kengaytirish va «Startup Uzbekistan» tashabbusining ishga tushirilishi ushbu sohaga e'tiborning

kuchayganini ko'rsatadi. Shuni ta'kidlash lozimki, hozirgi kunda tijorat banklarining startaplar bilan hamkorlik mexanizmlari hali to'liq ishlab chiqilmagan va ushbu yo'nalishda ilmiy-amaliy tadqiqot o'tkazish muhim ahamiyat kasb etadi.

Startap loyihalarni moliyalashtirish an'anaviy kredit nazariyasidan bir qator muhim jihatlari bilan farq qiladi. Birinchi asosiy farq — startaplarning daromad modelining noaniqligidir. An'anaviy bank kreditlashtirish metodologiyasi qarz oluvchining o'tgan davr moliyaviy ko'rsatkichlari, mavjud aktivlari va barqaror naqd pul oqimlariga tayanadi, holbuki startap hali daromad keltirmagan yoki yangi tashkil etilgan tuzilma bo'lib, uning kelajakdagi muvaffaqiyati ko'p hollarda bashorat qilib bo'lmaydigan omillarga — bozor qabulligi, texnologik etukliki va raqobat muhiti — bog'liq. Shu sababli startap moliyalashtirishda kelajak imkoniyatini baholash metodologiyasi o'tmish statistikasini tahlil qilishdan ko'ra muhimroq ahamiyat kasb etadi.

Startap hayot tsiklining turli bosqichlari turli moliyalashtirish manbalari va metodlarini talab qiladi. Ilk bosqich — «urug' bosqichi» (seed stage) — asosida asos soluvchilarning o'z mablag'lari, oila va do'stlar qarzlari hamda «business angel» investorlarining mablag'lari yotadi, chunki bu bosqichda loyihaning tijorat salohiyatini baholash mumkin emas. Keyingi bosqich — «startap bosqichi» (startup stage) — da venchur kapital fondlari va ba'zi hollarda davlat dasturlari mablag'lari kirib keladi. «O'sish bosqichi» (growth stage) da tijorat banklarining roli ortib boradi, chunki bu bosqichda kompaniya allaqachon asosiy biznes modelini isbotlagan va barqaror daromad oqimlariga ega bo'la boshlagan. Shu nuqtai nazardan tijorat banklarining startaplarga munosabati bosqichga qarab farqlanishi va har bir bosqich uchun maxsus yondashuv ishlab chiqilishi lozim.

Xavf kapitalining (venture capital) startap ekotizimidagi roli zamonaviy iqtisodiyot nazariyasida keng o'rganilgan. Paul Gompers va Josh Lerner kabi tadqiqotchilar venchur kapital moliyalashtirishi innovatsion faollikni, patentlash ko'rsatkichlarini va iqtisodiy o'sishni rag'batlantirishda muhim rol o'ynaganligini empirik jihatdan isbotlagan. Biroq venchur kapital tizimi faqat kuchli moliyaviy bozorlar va investitsion madaniyat shakllantan mamlakatlarida samarali ishlaydi, shu sababli rivojlanayotgan mamlakatlarda tijorat banklari ko'pincha venchur kapitalning ham vazifasini o'z zimmasiga olishi zarur bo'ladi. Natijada tijorat banklari startap moliyalashtirishda ko'proq ixtisoslashtirilgan va moslashuvchan yondashuv ishlab chiqishi zarurligi kelib chiqadi.

Yoshlar startaplarini tijorat banklari orqali moliyalashtirishda bir qator tizimli to'siqlar mavjud bo'lib, ular startap ekotizimining rivojlanishini sezilarli darajada cheklaydi. Birinchi va eng keng tarqalgan muammo — garov talablariga oid. An'anaviy bank kreditlash amaliyotida kredit summasi garov qiymati bilan bevosita bog'liq bo'lib, 26-30 yoshli yosh tadbirkor ko'p hollarda o'z nomidagi ko'chmas mulk yoki boshqa likvid aktivlarga ega emas. Bu holat shuni ko'rsatadiki, yoshlarning startap g'oyasi qanchalik innovatsion va salohiyatli bo'lmasin, garov etishmasligi sababli kredit olish imkoniyatidan mahrum bo'laveradi. Shu sababli startap ekotizimida garovga asoslangan kreditlashdan imkoniyatga asoslangan baholash metodologiyasiga o'tish zaruriyati paydo

bo'ladi.

Ikkinchi jiddiy muammo — startap loyihalarini baholash kompetentsiyasining bank mutaxassislari orasida etarli rivojlanmaganligidir. Tijorat bank kreditlash bo'limlari mutaxassislari ko'p hollarda an'anaviy savdo va ishlab chiqarish korxonalarini baholash tajribasiga ega bo'lib, IT startap, biotexnologiya yoki sun'iy intellektga asoslangan biznes modelini baholash uchun maxsus bilim va ko'nikmalardan mahrum. Natijada bank mutaxassisi innovatsion loyihaning haqiqiy bozor salohiyatini ko'rmasdan, faqat standart moliyaviy ko'rsatkichlar bo'yicha rad etish qaroriga kelishi mumkin. Bu muammo bank ichida startap moliyalashtirish bo'yicha ixtisoslashtirilgan bo'linmalar va ekspertlar tayyorlash zarurligini ko'rsatadi.

Uchinchi muhim muammo — startap faoliyatining yuqori riskli xususiyati bilan bog'liq bo'lib, bu bank risk menejmentining asosiy tamoyillariga zid keladi. Statistika shuni ko'rsatadiki, startaplarning taxminan 90 foizi ilk besh yil ichida yopiladi, bu esa tijorat banklari uchun qabul qilib bo'lmaydigan kredit riski darajasini anglatadi. Biroq, shu bilan birga, muvaffaqiyatli bo'lgan 10 foiz startap ko'pincha dastlabki investitsiyadan yuzlab marta ko'p qiymat yaratadi va bu esa xavf-xatarni ma'lum darajada to'g'ri boshqarish orqali startap moliyalashtirishni iqtisodiy jihatdan ham maqsadga muvofiq qiladi. Natijada muammo riskni butunlay yo'q qilishda emas, balki uni to'g'ri baholash, diversifikatsiya qilish va boshqarish mexanizmlarini ishlab chiqishda ekanligi ma'lum bo'ladi.

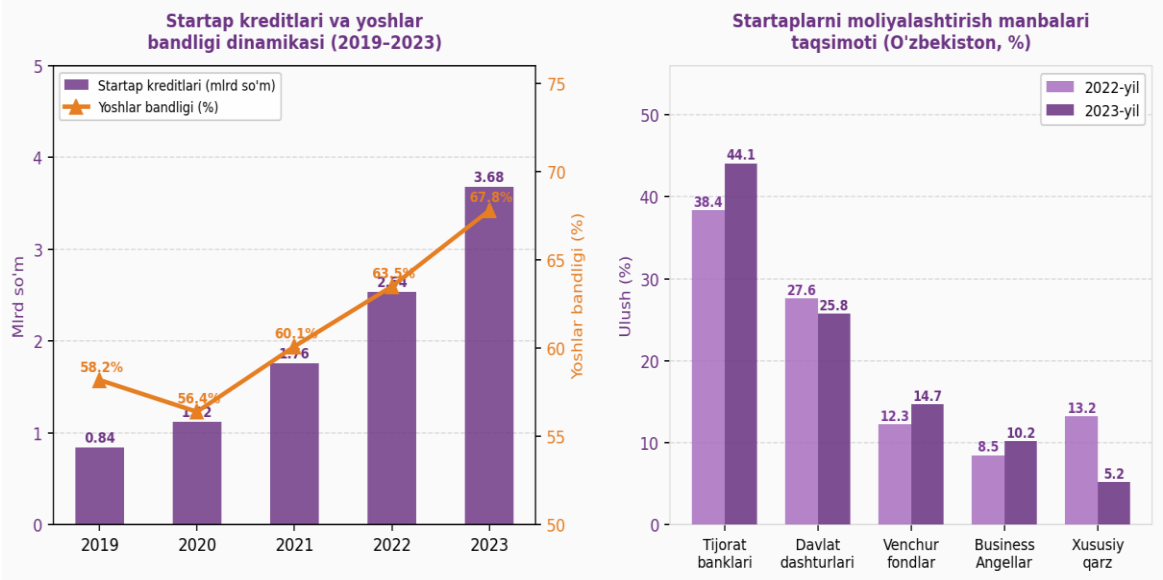

1-rasm. Startap kreditlari hajmi, yoshlar bandligi va moliyalashtirish manbalari taqsimoti (O'zbekiston, 2019–2023 yy.)

Yuqoridagi jadvalning chap qismida ko'rsatilgan ma'lumotlar O'zbekistonda startap kreditlari hajmining 2019-yildagi 0,84 mlrd so'mdan 2023-yilda 3,68 mlrd so'mga to'rt baravar ortganini va ushbu davrda yoshlar bandligi darajasining ham 58,2 foizdan 67,8 foizga ko'tarilganini ko'rsatmoqda. Bu dinamika startap kreditlashning yoshlar bandligiga ijobiy ta'sirini yaqqol namoyon etib, moliyaviy qo'llab-quvvatlashni kengaytirish siyosatining samaradorligini tasdiqlaydi. O'ng

tomondagi diagrammadan ko'rinib turibdiki, tijorat banklari startaplarni moliyalashtirishda yetakchi o'rinni egallab, 2023-yilda 44,1 foiz ulushga erishgan, shu bilan birga venchur fondlar va business angellar ham ulushini oshirgan. Shuni ta'kidlash lozimki, xususiy qarz manbalarining ulushi 13,2 foizdan 5,2 foizga kamayishi moliyaviy tizimning rasmiylashtirilib borayotganidan darak beradi.

Jahon amaliyotida tijorat banklarining startap ekotizimiga qo'shilish modellari turlichadir va har biridan muhim saboq olish mumkin. Isroil, dunyoda eng rivojlangan startap ekotizimlaridan biriga ega mamlakat sifatida, bank-startap hamkorligi sohasida noyob tajribani namoyish etadi. Isroil Innovatsiya Idorasi tashkil etgan davlat-xususiy hamkorlik modelida hukumat tijorat banklarining startaplarga bergan kreditlarining 80 foiziga kafolat beradi, muvaffaqiyatli startap mablag'ni qaytarsa kafolatni to'lash shart emas, muvaffaqiyatsiz bo'lsa esa davlat yo'qotishning katta qismini o'z zimmasiga oladi. Shu tarzda tijorat banklari uchun startap kreditlash riski qabul qilinishi mumkin bo'lgan darajaga tushirib, innovatsion ekotizimning moliyaviy asosi mustahkamlanadi.

Janubiy Koreyada «IBK» — Industrial Bank of Korea — ning «IBK Startup» dasturi tijorat banklarining startap ekotizimiga integratsiyalashuvining yorqin namunasidir. Bank startap kompaniyalar uchun maxsus kredit mahsulotlarini ishlab chiqib, ularni inkubatsiya dasturlari bilan birlashtirgan: kredit bilan birga bepul mentoring, bozor aloqalari va huquqiy yordam ham taqdim etiladi. Natijada bank oddiy kreditlash muassasasidan startap ekotizimining faol ishtirokchisiga aylangan bo'lib, mazkur model orqali minglab yosh koreyslik tadbirkorlar o'z kompaniyalarini muvaffaqiyatli yo'lga qo'ya olgan. Amaliyot shuni ko'rsatadiki, kompleks yondashuv — faqat pul emas, balki bilim va aloqalar ham taqdim etish — startap kreditlashning samaradorligini bir necha baravar oshiradi.

Germaniyaning KfW banki tajribasi ham diqqatga sazovor. KfW «ERP-Gründerkredit» dasturi doirasida yangi tashkil etilgan kompaniyalar va startaplarga tijorat banklari orqali subsidiyalangan foiz stavkalarida kredit beradi, bunda riskni KfW va tijorat banki o'rtasida taqsimlash mexanizmi tijorat banklari uchun startap kreditlashni jozibali qiladi. Bundan tashqari, KfW yangi tadbirkorlar uchun maxsus boshlang'ich kredit (Startgeld) mahsulotini taklif etib, u orqali 125 000 yevroga qadar kredit ta'minlash uchun tijorat bankidan talabga rioya etmaslik — ya'ni kredit summasi kichik bo'lgani uchun to'liq moliyaviy tekshiruvni qilmaslik — imkonini beradi. Shu tarzda byurokratik to'siqlar kamaytiriladi va tezkor qaror qabul qilish ta'minlanadi.

O'zbekistonda tijorat banklari orqali startap loyihalarni moliyalashtirish va yoshlar bandligini oshirish bo'yicha bir qator muhim yo'nalishlarni belgilash lozim. Birinchi va eng ustuvor tavsiya — milliy startap kafolat fondi tizimini yaratish va tijorat banklari bilan ulashdir. Ushbu fond Isroil va Germaniya modellariga o'xshash tarzda, tijorat banklarining startaplarga bergan kreditlari bo'yicha riskni 70-80 foizgacha davlat kafolati orqali qoplashi kerak. Agar startap muvaffaqiyatli bo'lsa — kafolat ishga tushmaydi va barcha taraflar foyda ko'radi; muvaffaqiyatsiz bo'lsa — davlat yo'qotishning asosiy qismini qoplaydi va tijorat banki minimal zarar bilan chiqib ketadi. Shu mexanizm orqali tijorat banklari

startaplarga kreditni hozirgi 44 foizdan 60-70 foizga oshirib, yoshlar tadbirkorligini yanada keng qamrab olishi mumkin bo'ladi.

Ikkinchi muhim tavsiya — tijorat banklari ichida startap baholash bo'yicha ixtisoslashtirilgan bo'linmalar va ekspertlar tayyorlash dasturini joriy etish bilan bog'liq. Ushbu bo'linmalar mutaxassislari an'anaviy kredit baholash metodologiyasidan tashqari, innovatsion biznes modellarni, texnologik yetukligi darajasini va bozor imkoniyatlarini baholash usullarini bilishi zarur. Shu maqsadda IT Park, TechUz va xalqaro akseleratorlar bilan hamkorlikda tijorat bank mutaxassislari uchun maxsus malaka oshirish dasturlari ishlab chiqilishi lozim. Amaliyot shuni ko'rsatadiki, startap moliyalashtirishga ixtisoslashtirilgan bank bo'limlari startap kredit portfelining sifatini sezilarli darajada yaxshilaydi va yo'qotishlar kamayadi.

Uchinchi tavsiya — «startap krediti» mahsulotini an'anaviy kredit talablaridan tubdan farq qiluvchi alohida instrument sifatida standartlashtirish va bank amaliyotiga joriy etishdir. Ushbu mahsulot quyidagi xususiyatlarga ega bo'lishi lozim: garov o'rniga intellektual mulk, biznes-reja va asoschining ta'limi hamda tajribasini kafolat sifatida qabul qilish; birinchi 12-18 oy ichida faqat foizlarni to'lash va asosiy qarzni keyinga qoldirish imkoniyati; kredit bilan birgalikda mentoring va biznes-konsultatsiya xizmatlarini taqdim etish hamda muvaffaqiyatli holatda kreditni ustav kapitaliga aylantirish opsiyasining mavjudligi. Natijada moliyaviy vosita startap uchun qulay bo'lib, bank uchun ham maqbul risk darajasida qoladi.

To'rtinchi tavsiya — tijorat banklari va startap akseleratorlari hamda venchur fondlar o'rtasida hamkorlik platformasini yaratish bilan bog'liq. Ushbu platforma doirasida akseleratorda muvaffaqiyatli tayyorgarlik bosqichini o'tgan startap avtomatik ravishda bank kredit jarayoniga yo'naltirilishi va akselerator tavsiyasi bank uchun kredit riskini pasaytiruvchi omil sifatida hisobga olinishi lozim. Shu tarzda akselerator va bank birgalikda startap ekotizimida bir-birini to'ldiruvchi rol o'ynaydi: akselerator loyihani tekshiradi va tayyorlaydi, bank moliyaviy resurslarni ta'minlaydi. Natijada startaplar yaxlit qo'llab-quvvatlash tizimidan bahramand bo'ladi va yoshlar tadbirkorligining muvaffaqiyat darajasi oshadi.

Beshinchi va so'nggi tavsiya — yoshlar startap kreditlari uchun maxsus soliq va tartibga solish imtiyozlari tizimini joriy etishdir. Tijorat banklar startap kreditlari bo'yicha yo'qotishlarni soliqqa tortiluvchi daromaddan to'liq ajratish, startap kreditlash hajmini oshirganligi uchun bankka kapital talablarini yumshatish va 18-30 yoshli tadbirkorlarning birinchi startapiga alohida kreditlash shartlarini belgilash banklarning yoshlar tadbirkorligini faol qo'llab-quvvatlashga iqtisodiy manfaatdorligini oshiradi. Shu bilan birga, ushbu imtiyozlarni faqat haqiqiy innovatsion loyihalarga yo'naltirilishi va suiiste'moldan himoya qiluvchi nazorat mexanizmlarini belgilash tizimning samaradorligini ta'minlaydi.

Yuqoridagilardan kelib chiqib aytish mumkinki, tijorat banklarining startap loyihalarni moliyalashtirish orqali yoshlar bandligini oshirishdagi imkoniyatlari hozirgi kunda O'zbekistonda yetarlicha ro'yobga chiqarilmagan va bu yo'nalishda katta iqtisodiy zaxira mavjud. 2019-2023-yillar statistikasi startap kreditlarining o'sishi bilan yoshlar bandligi darajasining bir vaqtda ko'tarilishi o'rtasidagi musbat

korrelyatsiyani aniq ko'rsatib, mazkur soha investitsiyalarning samaradorligini tasdiqlaydi. Biroq mavjud o'sish sur'atlarini yanada jadallashtirib, tijorat banklarini startap ekotizimining faol ishtirokchisiga aylantirish uchun maqsadli tizimli islohotlar zarur.

Shu sababli milliy startap kafolat fondini yaratish, bank ichida ixtisoslashtirilgan startap baholash bo'linmalarini shakllantirish, maxsus «startap krediti» mahsulotini standartlashtirish, bank-akselerator hamkorlik platformasini tashkil etish va soliq imtiyozlari orqali rag'batlantirishni joriy etish — bu besh yo'nalish bo'yicha izchil harakatlar O'zbekistondagi startap ekotizimini yangi sifat bosqichiga olib chiqadi. Amaliyot shuni ko'rsatadiki, yoshlar g'oyalarini moliyaviy qo'llab-quvvatlash faqat yoshlar muammosini emas, balki butun iqtisodiyotning innovatsion salohiyatini oshirish muammosini ham hal etadi va bu esa mamlakat kelajak taraqqiyotining asosiy kafolati hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 27-iyundagi "Yoshlar — kelajagimiz" Davlat dasturi to‘g‘risida"gi PF-5466-sonli Farmoni. – lex.uz.
2. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy bankining 2023-yil yakunlari bo‘yicha yillik hisoboti. – Toshkent, 2024. – www.cbu.uz.
3. O‘zbekiston Respublikasi Yoshlar ishlari agentligining tahliliy ma’lumotlari va statistik ko‘rsatkichlari. – Toshkent, 2023. – www.yoshlar.uz.
4. Абдуллаева Ш. Банк иши: дарслик / Ш. Абдуллаева. – Тошкент: Иқтисод-Молия, 2010. – 612 б.
5. Blank S., Dorf B. The Startup Owner's Manual: The Step-By-Step Guide for Building a Great Company / S. Blank, B. Dorf. – California: K&S Ranch, 2012. – 608 p.
6. Gompers P., Lerner J. The Venture Capital Cycle / P. Gompers, J. Lerner. – 2nd ed. – Cambridge: MIT Press, 2004. – 592 p.
7. Ries E. The Lean Startup: How Today's Entrepreneurs Use Continuous Innovation to Create Radically Successful Businesses / E. Ries. – New York: Crown Business, 2011. – 336 p.
8. Kortum S., Lerner J. Assessing the Contribution of Venture Capital to Innovation // RAND Journal of Economics. – 2000. – Vol. 31. – № 4. – P. 674–692.
9. World Bank. Entrepreneurship and Startups in Developing Countries: Challenges and Opportunities. – Washington, DC: World Bank, 2022. – www.worldbank.org.
10. O‘zbekiston IT Park ma’muriyatining 2023-yil yakunlari bo‘yicha rasmiy tahliliy hisoboti. – Toshkent, 2024. – www.it-park.uz.

III SHO’BA. TA’LIM VA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNI RIVOJLANTIRISH ORQALI KAMBAG‘ALLIKNI QISQARTIRISH MASALALARI

ВОПРОСЫ СОКРАЩЕНИЯ БЕДНОСТИ ПОСРЕДСТВОМ РАЗВИТИЯ ОБРАЗОВАНИЯ И ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ

д.э.н., проф.
Каримова Азиза Махомадризоевна
Самаркандский институт экономики и сервиса

Аннотация. Статья рассматривает роль образования и цифровых технологий в сокращении бедности. Образование повышает профессиональные навыки и стимулирует предпринимательскую активность, а цифровизация обеспечивает доступ к ресурсам и новым формам занятости, снижая социальные и территориальные барьеры. Сочетание этих инструментов создаёт устойчивую платформу для экономической самостоятельности, финансовой инклюзии и формирования среднего класса.

Ключевые слова: образование, цифровизация, сокращение бедности, профессиональное образование, социальная и экономическая инклюзия, предпринимательская активность.

Введение. В современном мире образование является ключевым инструментом социального и экономического развития. Доступ к качественным образовательным ресурсам позволяет гражданам повышать квалификацию, осваивать новые профессии и развивать предпринимательские навыки, что напрямую влияет на их экономическую самостоятельность. Особенно актуально это для стран с развивающейся экономикой, где высокий уровень безработицы и ограниченные доходы населения делают образование стратегическим фактором сокращения бедности.

Современные цифровые технологии открывают новые возможности для реализации образовательного потенциала. Они позволяют преодолевать территориальные, социальные и экономические барьеры, обеспечивая равный доступ к знаниям и навыкам для жителей удалённых районов, молодежи и женщин. В сочетании с образовательными инициативами цифровизация формирует условия для устойчивого экономического роста и социальной мобильности.

Основная часть. Образование является фундаментальным инструментом для повышения экономической и социальной самостоятельности граждан. Оно открывает перед людьми возможности для развития профессиональных навыков, улучшения квалификации и подготовки к участию в современном экономическом процессе. Доступ к качественному образованию позволяет людям не только получать знания, но

и формировать компетенции, необходимые для успешной работы в востребованных сферах экономики, что в итоге снижает уровень бедности.

Образование создаёт базу для долгосрочной экономической стабильности и повышения качества жизни. Оно позволяет:

- повышать квалификацию рабочей силы и делать её более конкурентоспособной на рынке труда;
- развивать предпринимательские навыки, стимулируя создание и рост малого и среднего бизнеса;
- формировать финансовую грамотность и понимание цифровых инструментов;
- снижать уязвимость к социальным и экономическим рискам, обеспечивая стабильность доходов населения.

Особое значение имеет профессиональное и техническое образование, которое готовит специалистов для востребованных отраслей, способных генерировать рабочие места и высокий доход. Инвестиции государства и частного сектора в образование напрямую повышают возможности населения для выхода из бедности, создавая платформу для формирования устойчивого среднего класса. Ниже рассмотрим более подробно.

В первую очередь, образование повышает **конкурентоспособность рабочей силы**. Люди с профессиональными и техническими навыками более востребованы на рынке труда, получают стабильный доход и имеют возможности карьерного роста. Особенно актуально это для развивающихся стран, где многие отрасли экономики испытывают острый дефицит квалифицированных специалистов.

Кроме того, образование развивает **предпринимательские способности**. Полученные знания помогают людям создавать собственный бизнес, внедрять инновации и эффективно управлять ресурсами. Малый и средний бизнес, выросший на основе образовательных навыков, становится важным источником занятости, генерации доходов и расширения экономической активности в регионах.

Образование также **расширяет социальные и финансовые горизонты населения**. Граждане, знакомые с основами финансовой грамотности и цифровыми технологиями, способны использовать современные инструменты для улучшения качества жизни. Они легче адаптируются к изменениям в экономике, находят новые источники дохода и принимают более обоснованные экономические решения.

Особое значение в контексте сокращения бедности имеет **профессиональное и техническое образование**. Оно формирует специалистов, способных работать в динамично развивающихся отраслях экономики, таких как информационные технологии, легкая промышленность, сельское хозяйство и производственные сферы. Такие специалисты не только создают рабочие места для себя, но и способствуют развитию предприятий, увеличению доходов и расширению занятости в своих регионах.

Наконец, инвестиции государства и частного сектора в образование

имеют **долгосрочный эффект**. Поддержка образовательных программ, стипендий, профессиональных курсов и центров развития компетенций напрямую повышает возможности граждан для выхода из бедности. Образованные и подготовленные кадры формируют устойчивый средний класс, укрепляют социальную стабильность и создают платформу для инновационного экономического роста.

Таким образом, образование является ключевым фактором сокращения бедности, обеспечивая рост доходов, расширение возможностей занятости, стимулирование предпринимательской активности и повышение финансовой и цифровой грамотности населения. Интеграция образования с практическими навыками и современными технологиями создает устойчивую основу для социально-экономического развития

Развитие цифровых технологий кардинально изменяет подход к экономической и социальной активности. Цифровизация позволяет:

- обеспечить **доступ к образовательным ресурсам онлайн**, включая дистанционные курсы и платформы повышения квалификации;
- расширять **доступ к финансовым и банковским услугам**, особенно для сельских и отдалённых регионов;
- создавать **новые формы занятости**, включая удалённую работу, фриланс и электронное предпринимательство;
- повышать **эффективность государственных программ социальной поддержки** через электронные сервисы.

Цифровые технологии снижают барьеры входа в экономическую жизнь, вовлекая ранее исключённые группы населения, и формируют условия для финансовой и социальной инклюзии.

Наибольший эффект в сокращении бедности достигается при комплексном взаимодействии образования и цифровых технологий. Образование создаёт базу знаний и формирует профессиональные навыки, а цифровые инструменты дают возможность применить эти знания на практике, открывая новые экономические возможности.

Современные онлайн-курсы, образовательные платформы и интерактивные тренинги позволяют осваивать востребованные профессии в сферах информационных технологий, анализа данных, цифрового маркетинга и предпринимательства. Это создаёт дополнительные источники дохода и стимулирует формирование предпринимательской активности среди широких слоёв населения.

Цифровизация образовательных процессов также существенно снижает **территориальные и социальные барьеры**. Жители удалённых районов, молодёжь и женщины получают равный доступ к качественным знаниям и возможностям для профессиональной самореализации, что ранее было затруднительно. Таким образом, цифровые технологии становятся инструментом расширения экономической вовлечённости и повышения социальной мобильности.

В совокупности образование и цифровизация формируют устойчивый механизм борьбы с бедностью, повышая человеческий капитал, укрепляя

финансовую грамотность и вовлекая население в активную экономическую жизнь страны. Это сочетание знаний и технологий создаёт основу для долгосрочного социально-экономического развития, стимулируя инновации, предпринимательство и рост доходов населения.

Выводы и рекомендации. Развитие образования в сочетании с цифровыми технологиями выступает одним из ключевых механизмов сокращения бедности. Основные выводы можно сформулировать следующим образом:

– качественное образование повышает профессиональные навыки, стимулирует предпринимательскую активность и способствует созданию новых рабочих мест;

– цифровизация расширяет доступ к информации, финансовым сервисам и социальным услугам, вовлекая в экономическую жизнь ранее исключённые группы населения;

– согласованное применение образовательных и цифровых инструментов формирует устойчивую платформу для экономической самостоятельности граждан и укрепления социальной стабильности.

Для максимального эффекта рекомендуется:

– инвестировать в профессиональное и техническое образование, ориентированное на потребности рынка труда;

– развивать онлайн-образовательные платформы и дистанционные программы;

– расширять цифровую инфраструктуру, особенно в сельских и отдалённых регионах;

– интегрировать образовательные и цифровые проекты с программами социальной поддержки для уязвимых групп населения.

Комплексная реализация этих мер позволит не только сократить уровень бедности, но и создать условия для формирования устойчивого среднего класса и долгосрочного социально-экономического развития.

CREATING NEW JOBS THROUGH THE DEVELOPMENT OF THE SECURITIES MARKET IN UZBEKISTAN

N.G. Abduvoxidova
Master's Student, Samarkand Institute of Economics and Service
Academic Supervisor: ***A.M. Karimova***
Samarkand Institute of Economics and Service, DSc, prof.

Abstract. *This scientific article presents a comprehensive analysis of the economic significance of developing the securities market in Uzbekistan and its role in creating new employment opportunities. The study demonstrates that the development of the capital market can stimulate investment activity, expand the financial infrastructure, and foster the growth of the service sector. In addition, existing challenges within the national economy are identified, and evidence-based recommendations are proposed to address these issues effectively.*

Keywords: *securities market, capital market, investment, employment, economic growth, financial intermediaries, IPO, service sector, stock market.*

Аннотация. *В данной статье всесторонне рассматривается значение развития рынка ценных бумаг в Узбекистане и его роль в создании новых рабочих мест. Обосновано, что развитие рынка капитала способствует активизации инвестиционных процессов, расширению финансовой инфраструктуры и росту сектора услуг. Также выявлены существующие проблемы и предложены научно обоснованные рекомендации по их устранению.*

Ключевые слова: *рынок ценных бумаг, рынок капитала, инвестиция, занятость, экономический рост, финансовые посредники, IPO, сектор услуг, занятость, фондовый рынок, инвестиция.*

Introduction. In the global economy, financial markets, particularly the securities market, are recognized as one of the key institutional factors driving economic growth. A well-developed capital market enhances a country's investment attractiveness, ensures the efficient allocation of financial resources, and stimulates economic activity. Moreover, financial markets provide long-term financing to the real sector of the economy, creating the necessary conditions for innovative development.

In recent years, the Republic of Uzbekistan has placed special emphasis on developing the capital market within the framework of economic liberalization and modernization. Specifically, the institutional foundations of the stock market are being strengthened through the privatization of state assets, transformation of joint-stock companies, improvement of corporate governance systems, and the implementation of IPO and SPO mechanisms.

The securities market plays a crucial role as a mechanism for the efficient allocation of financial resources in the economy. According to classical economic theories, the capital market is one of the main institutions that convert savings into investments, and this process serves as an intensive factor of economic growth. Contemporary approaches highlight that the development of the stock market facilitates the free movement of capital, diversifies investment risks, and provides enterprises with alternative sources of financing. Therefore, the securities market is not only an integral part of the financial system but also an important economic factor that directly influences the labor market.

Main Body. Securities are financial instruments that confirm the ownership rights of their holders and provide the opportunity to earn income. They are one of the primary instruments of the financial market and serve the function of attracting and reallocating capital within the economy. The main types of securities include stocks, bonds, and promissory notes. A stock represents a share in a company's authorized capital and entitles the holder to receive dividends. A bond, on the other hand, represents a debt obligation and provides the holder with

a return in the form of a specified interest rate.[102]

In the Republic of Uzbekistan, the operations of the securities market are regulated based on a well-developed legal framework. The primary legal foundation of this system is the Law "On the Securities Market"[103], which clearly defines the procedures for issuing, placing, and circulating securities, as well as the rights and responsibilities of market participants. The legal regulation of relationships between issuers, investors, and professional participants ensures the stable functioning of the capital market.

Furthermore, the Law "On Joint-Stock Companies and Protection of Shareholders' Rights"[104] plays a crucial role in developing corporate governance and protecting investor interests. This law governs the establishment of joint-stock companies, the activities of their management bodies, dividend policies, and mechanisms for safeguarding shareholders' rights. As a result, a reliable and transparent investment environment is created, which contributes to attracting additional financial resources to the capital market.

In practice, securities trading in Uzbekistan is conducted through the Tashkent Republican Stock Exchange.[105] This exchange serves as the country's primary organized trading platform, facilitating transactions in stocks, bonds, and other financial instruments. Acting as the central hub of the capital market, the stock exchange intermediates between investors and issuers while ensuring the efficient allocation of financial resources.

Thus, the development of the securities market in Uzbekistan is supported by a robust legal framework and institutional infrastructure. This not only stimulates investment activity but also contributes to the creation of new employment opportunities across various sectors of the economy.

The development of the capital market has a multifaceted impact on employment, which can be explained through direct, indirect, and innovative channels. Firstly, the expansion of the securities market infrastructure increases the number of brokerage firms, investment funds, depositories, as well as consulting and auditing organizations, creating new job opportunities for highly skilled professionals. Moreover, investments attracted through the stock market contribute to the development of the real sector, leading to the expansion of industrial enterprises, establishment of new production capacities, and growth of the service sector, thereby generating additional employment.

Furthermore, as the modern capital market is closely linked with digital technologies, demand for specialists in fintech, IT programming, and data analytics increases, fostering the development of innovative forms of employment.

According to the Law "On Investments and Investment Activity",

---

[102] Sharipov Sh.Sh., To‘xtayev B.T. *Moliya bozori va qimmatli qog‘ozlar.* – Toshkent: Iqtisodiyot nashriyoti, 2019. – 120–125-betlar.

[103] O‘zbekiston Respublikasi. "Qimmatli qog‘ozlar bozori to‘g‘risida"gi Qonun: 2015-yil 3-iyun, O‘RQ-387-son

[104] O‘zbekiston Respublikasi. "Aksiyadorlik jamiyatlari va aksiyadorlarning huquqlarini himoya qilish to‘g‘risida"gi Qonun: O‘RQ-370-son, 06.05.2014

[105] Toshkent Respublika fond birjasi. Rasmiy veb-sayt: www.uzse.uz

investments are considered a key driver of economic development. The development of the capital market enables an increase in investment flows and their efficient allocation. Consequently, the implementation of investment projects leads to the creation of new jobs, improvement of labor productivity, and growth in household incomes. These processes are legally regulated under the Labor Code of the Republic of Uzbekistan,[106] ensuring the stable development of labor relations.

In 2024–2025, the securities market in Uzbekistan experienced significant growth. According to the first half of 2025 report, the total trading volume reached 12.02 trillion UZS (approximately USD 933 million), representing a 17-fold increase compared to the same period in 2024. During this period, the Tashkent Republican Stock Exchange recorded a net profit of around 11.2 billion UZS, reflecting substantial growth relative to 2024 (when net profit was 177.3 million UZS). Additionally, the platform's total revenue reached 18.6 billion UZS, marking a 320% increase over the previous year. These figures clearly indicate the heightened activity and investment attractiveness of Uzbekistan's capital market, as well as the expanding financial infrastructure.[107]

The rapid development of the Uzbek securities market in recent years has had a positive impact on several sectors of the national economy. The first half of 2025 shows that the total market trading volume reached 12.02 trillion UZS, a 17-fold increase compared to the same period in 2024. During the same period, the stock exchange's net profit reached 11.2 billion UZS, demonstrating a significant rise from 2024. The platform's total revenue amounted to 18.6 billion UZS, representing a 320% growth over the previous year. These figures underscore the increased activity of the capital market and highlight its role as a key driver of economic growth.[108]

The expansion of the securities market has led to the creation of new jobs in the financial and service sectors. Demand for specialists has increased in brokerage and investment companies, as well as in depositories. Employment opportunities have also emerged in digital financial services, particularly in IT, data analytics, and fintech. These developments are facilitated through digital market platforms, such as Fondbozori.uz, whose growth has contributed to the rising demand for highly skilled professionals in these areas.

In 2025, positive changes were observed in the Uzbek labor market. According to the labor market review published by the Central Bank of the Republic of Uzbekistan, the number of vacant positions increased and wage levels rose. Notably, during the third quarter (July–September), the number of vacant jobs grew by **3.3%** compared to the same period of the previous year. A significant portion of these new positions was in trade, food service, and manufacturing sectors. Moreover, nominal wages increased by 19.2%, while real

[106] O‘zbekiston Respublikasining Mehnat kodeksi “O‘zbekiston Respublikasining Mehnat kodeksini tasdiqlash to‘g‘risida”gi Qonun – O‘RQ-798-son, imzolangan 2022-yil 28-oktabrda, va kuchga kirgan 2023-yil 30-apreldan.
[107] *PRESS-RELIZ: 2025-YIL I-YARIM YIL YAKUNLARI* — Toshkent Stock Exchange (UZSE)

[108] *PRESS-RELIZ: 2025-YIL I-YARIM YIL YAKUNLARI* — Toshkent Stock Exchange (UZSE)

wages grew by 9.1%, indicating overall increased activity in the labor market. These trends reflect rising labor demand and growing competition for the workforce.[109]

The activation of Uzbekistan's securities market has not only affected the financial and service sectors but also positively influenced the manufacturing and trade industries. Efforts to create new employment, improve labor productivity, and stimulate economic growth contribute to the country's integration into global markets and support sustainable economic development.

Conclusion and recommendations. The development of the securities market in Uzbekistan faces several challenges that limit market efficiency and the potential to attract investment. Firstly, the low level of financial literacy among the population results in insufficient knowledge and understanding of stock market instruments, reducing the activity of individual investors. Secondly, low market liquidity, reflected in limited trading volumes, hampers the smooth execution of investment operations and diminishes motivation to participate in the market. Thirdly, the shortage of institutional investors—such as pension funds, insurance companies, and other professional participants—reduces capital inflows and restricts opportunities for market expansion. Additionally, issues in corporate governance, particularly the lack of transparency and openness in some joint-stock companies, negatively affect investor confidence and slow the development of the stock market. Collectively, these factors constrain the sustainable and efficient growth of the securities market, limiting the processes of investment and employment expansion in the economy.

To address these challenges and accelerate the creation of new employment opportunities, several strategic measures are proposed. Firstly, it is necessary to expand financial literacy programs, which will increase the participation of individuals who currently lack sufficient knowledge about stock market instruments and investment opportunities. Secondly, the development of Initial Public Offerings (IPOs) and Secondary Public Offerings (SPOs) will enhance companies' ability to attract capital, thereby supporting the creation of new projects and jobs. Creating a favorable investment environment for foreign investors, including simplifying permits and providing tax incentives, will encourage foreign capital inflows. Furthermore, improving digital trading platforms will increase market transparency and liquidity, providing investors with faster and more convenient transaction opportunities. Finally, promoting the participation of institutional investors—particularly pension funds and insurance companies—will boost capital flows and support the stable development of the market. Collectively, these measures are expected to accelerate the development of the securities market and play a crucial role in generating new employment opportunities.

[109] *Labour market review* — O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki mehnat bozori sharhi (2025-yil III chorak)

BIBLIOGRAPHY:

1. Sharipov Sh.Sh., To‘xtayev B.T. Moliya bozori va qimmatli qog‘ozlar. – Toshkent: Iqtisodiyot nashriyoti, 2019
2. O‘zbekiston Respublikasi. “Qimmatli qog‘ozlar bozori to‘g‘risida”gi Qonun: O‘RQ-387-son, 03.06.2015 (02.08.2023).
3. O‘zbekiston Respublikasi “Aksiyadorlik jamiyatlari va aksiyadorlarning huquqlarini himoya qilish to‘g‘risida”gi Qonun: O‘RQ-370-son, 06.05.2014 (24.02.2023).
4. O‘zbekiston Respublikasi Mehnat kodeksi: O‘RQ-798-son, 28.10.2022, kuchga kirgan 30.04.2023.
5. O‘zbekiston Respublikasi “Investitsiyalar va investitsiya faoliyati to‘g‘risida”gi Qonun – rasmiy tahrir, Toshkent, 2020.
6. Toshkent Respublika fond birjasi. Rasmiy veb-sayt: www.uzse.uz
7. PRESS-RELIZ: 2025-YIL I-YARIM YIL YAKUNLARI — Toshkent Stock Exchange (UZSE).
8. Labour market review — O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki mehnat bozori sharhi (2025-yil III chorak)

СОЦИАЛЬНОЕ ЖИЛЬЁ — ДОСТУПНОЕ ЖИЛЬЁ ДЛЯ НЕЗАЩИЩЁННЫХ СЛОЁВ НАСЕЛЕНИЯ

Шукуров Илхомжон Садриевич
Доктор технических наук, профессор, советник РААСН, академик РАЕ
Шукурова Лола Илхомовна
(PhD) по техническим наукам
shukurov2007@yandex.ru.
Самаркандский государственный архитектурно-строительный университет.

Аннотация. *Статья посвящена отечественному и зарубежному опыту развития типологии доступного жилья, а также его архитектурно-планировочным особенностям. Проблема доступного жилья актуальна с давних времен, решалась она в каждой стране по-своему, проектировщики создают уникальные архитектурные объекты, которые решают ряд проблем и задач на той или иной территории. Социальное жилье подразумевает не только обеспечение людей жилой площадью, но и создание инфраструктуры и социальных объектов, необходимых для достойного проживания. Нынешняя жилищная система создает новые социальные программы, которые обеспечивают уязвимые социальные группы всем необходимым: образованием, работой и здравоохранением.*

Ключевые слова: *социальное жилье, объемно-планировочное решение, уязвимые социальные группы, типы социального жилья, жилищная система, квартиры.*

Введение. Проблема жилищного обеспечения исторически была связана с концепцией социального жилья. Программа социального обеспечения жильем функционировала в основном за счет строительства домов, способных удовлетворить потребности наиболее уязвимых социальных групп, и за счет оснащения жилых кварталов социальной инфраструктурой: системой здравоохранения, объектами социально-культурного назначения, детскими дошкольными и школьными образовательными учреждениями, спортивными площадками и др. Потребности групп с низким доходом не ограничиваются только жильем, а также напрямую связаны с образованием, работой и здравоохранением. Таким образом, жилье для малообеспеченных слоев населения следует рассматривать как часть сети, предоставляющей социальную помощь, с помощью которой уязвимые социальные группы могут преодолеть свои многочисленные трудности. Одной из таких мер стало предоставление социального жилья. Рассмотрим, как этот вопрос решается в Испании и Франции и ряда других странах.

Зарубежный опыт. Испания: ставка на собственность. Испания выделяется среди европейских стран высоким уровнем владения недвижимостью: более 80% жителей являются собственниками жилья. Арендуют квартиры менее 10% населения, чаще всего это семьи с детьми. При этом лишь 1% арендаторов пользуется услугами социального жилья. Однако это не означает, что государственные квартиры непопулярны. Напротив, большинство участников программы предпочитают выкупать предоставленную жилплощадь, а не арендовать её.

Государственная программа VPP («публично защищенное жилье») предлагает субсидии и льготы на выкуп квартир. Важно отметить, что перепродать такую недвижимость нельзя в течение 30 лет, поскольку её статус закреплён законодательно. В некоторых регионах для молодых семей действует программа отсроченной покупки: социальный дом оформляется в аренду с обязательством выкупа в течение 15 лет.

Франция: "Ашелем" и долгие очереди.

Во Франции социальное жилье называется Habitation à loyer modéré, или сокращенно HLM («Ашелем»). Это, как правило, четырехкомнатные квартиры площадью около 80 квадратных метров. Жилье с пониженной арендной ставкой составляет 20% всего жилого фонда страны.

Чтобы получить такую квартиру, придётся подождать в очереди около семи лет. При этом заявитель должен ежегодно подтверждать документами, что его доход ниже установленной нормы. В столичном регионе эта сумма составляет 2100 евро в месяц, а для жителей провинции — менее 1900 евро.

Все квартиры HLM распределены между тремя типами собственников: местными властями, частными лицами и жилищными кооперативами. Ежегодно около 5 тысяч социальных объектов выкупаются арендаторами. Особым спросом пользуются отдельно стоящие дома, построенные местными властями в рамках программы «доступное жилье».

Во Франции социальное жилье занимает 50% рынка аренды квартир. Помимо низкой арендной платы, многие малоимущие семьи имеют право на дополнительные пособия, которые покрывают коммунальные платежи.

Германия: Рынок Аренды и Социальное Жилье.

Германия отличается сильным рынком арендного жилья: половина населения предпочитает не владеть собственностью. Это связано с "кочевым" образом жизни многих граждан, которые часто переезжают и арендуют жилье на короткие сроки.

К середине прошлого века Германия полностью решила проблему обеспечения малоимущих граждан социальным жильем. Важно отметить, что никто из участников программы не получал квартиру бесплатно. Каждому назначалась плата, и если человек не мог внести деньги, ему предлагалось трудоустроиться на социальные работы или взять на себя определенные обязательства по дому.

Австрия: По словам австрийского архитектора Маркуса Цилкера, директора Einszueins Architektur, социальное жилье доступно примерно 80% населения Вены, где субсидируется почти три четверти жилищного фонда. Венская модель социального жилья, которая предотвращает спекуляции и ограничивает арендную плату на уровне 30 процентов от дохода жителя, восходит к 1920-м годам, когда в городе были введены меры по противостоянию спекуляции: введение налога на недвижимость, принятие законодательства о контроле за арендной платой и ограничения на спекуляцию землей. Как недавно заметил профессор городского дизайна Университета Британской Колумбии Патрик Кондон, Вена научилась никогда не продавать муниципальную недвижимость. Действительно, долгая история земельного банка Австрии позволила некоммерческим жилищным организациям процветать.

Нидерланды: Разделенный Рынок и Инновации.

В Нидерландах рынок недвижимости поделен пополам: половина объектов находится в собственности граждан, другая половина принадлежит государству и сдается в аренду. Субсидии на съем жилья рассчитываются индивидуально, с учетом доходов каждого. Несмотря на высокий процент государственного жилья, в стране наблюдается недостаток арендных предложений.

Спрос на съемные квартиры растет с притоком приезжих рабочих и студентов. Проблема обеспечения жильем этой категории населения решается с помощью архитектурного решения под названием Spacebox. Эти здания представляют собой конструктор из блоков-квартир, которые поступают на строительную площадку уже полностью готовыми к проживанию. Блоки собираются в три яруса, один на другой, после чего остается только провести коммуникации. Удобство заключается в возможности построить любое количество таких трехъярусных секторов.

Австралия: Высокая Стоимость и Дефицит Доступного Жилья

Австралия — страна с высокой стоимостью жизни. Более половины всех домов принадлежат собственникам. Около миллиона австралийцев

тратят на обеспечение своего жилья треть семейного бюджета. В стране ощущается острая нехватка арендных государственных квартир. Более 85% всех объектов находятся в собственности различных общественных фондов.

Жилищный вопрос: Великобритания, США и Россия

Великобритания: Дороговизна и надежды на будущее

В Великобритании большинство жилья принадлежит его владельцам – около 70% недвижимости находится в частной собственности тех, кто в ней проживает. Однако доступность жилья на Туманном Альбионе остается серьезной проблемой из-за его высокой стоимости. Отчасти это связано с недостаточным развитием строительства доступного жилья эконом-класса.

Ситуация усугубляется тем, что более миллиона домов в английских городах признаны непригодными для проживания. Порядка 500 тысяч британских семей вынуждены ютиться в крайне тесных квартирах, а еще 700 тысяч ожидают своей очереди на получение социального жилья.

В ответ на эти вызовы была запущена масштабная программа по строительству социального жилья, завершение которой запланировано к 2023 году. В рамках программы планируется возвести десять инновационных "городов будущего" – экопоселений, использующих передовые энергосберегающие технологии.

Государство активно поддерживает молодые семьи, предоставляя им субсидии на покупку недвижимости в размере 17,5%. Дополнительные льготные условия приобретения жилья доступны для востребованных специалистов: учителей, врачей, пожарных, полицейских и других государственных служащих. Для облегчения покупки жилья эти категории граждан могут объединяться, чтобы получить общую ссуду.

США: Ипотека, бездомность и поддержка нуждающихся

Американцы привыкли к жизни в кредит, и ипотека на 30-40 лет является здесь обычным явлением. Государство активно способствует этому, предоставляя гражданам возможность приобретать недвижимость в ипотеку. Тем не менее, в стране сохраняется значительное число бездомных и малообеспеченных жителей.

В середине прошлого века американские власти начали заключать соглашения с домовладельцами. По этим договорам собственники обязывались сдавать свои помещения малообеспеченным гражданам по сниженным ценам, получая за это государственную компенсацию.

Сегодня бюджетное жилье доступно тем, кто не может позволить себе приобрести его по рыночной стоимости. Для получения такой поддержки совокупный доход заявителей не должен превышать 50% от среднего заработка по региону.

Россия: Очереди, региональные особенности и приватизация

В России остро ощущается нехватка социального жилья. Даже после подтверждения статуса малоимущей семьи, ожидание квартиры в очереди может затянуться на годы, иногда более десяти лет. За это время жизненные обстоятельства заявителей могут измениться (например, кто-то

выписывается, устраивается на работу или умирает), что приводит к пересчету статуса и возможному исключению из очереди.

Существуют определенные категории граждан, которым квартиры должны предоставляться вне очереди. Однако и для них формируются свои очереди, которые, хоть и не длятся десятилетиями, могут оказаться слишком долгими.

Муниципальное жилье в России находится в государственной собственности. Плата за его содержание значительно ниже рыночной. Арендаторы имеют возможность подать заявление на приватизацию жилья, после чего расходы по его содержанию переходят на собственника.

Важно отметить, что в России отсутствует единый пакет документов для подтверждения статуса малоимущего или получения субсидий. Правила и требования различаются в каждом регионе. Статус малообеспеченного гражданина рассчитывается исходя из совокупного дохода всех прописанных в жилом помещении лиц.

Отечественный опыт. Узбекистан: Норма жилищной обеспеченности установлена ШНК 2.07.01-23.

1-таблица

Тип жилого дома и квартиры по уровню комфорта	Норма площади жилого дома и квартиры в расчете на одного человека, $м^2$	Формула заселения жилого дома и квартиры	Доля в общего объеме жилищного строительства, %
1 класс (социальный)	16-23	$k = n - 1;$ $k = n$	20- 22
2 класс (массовый - эконом класс)	24-29	$k = n;$	50- 47
3 класс (элитный)	30-35	$k = n + 1;$	14-16
4-класс (престижный - бизнес класс)	более 36	$k = n + 2$	11-13
Специализированный	—	$k = n - 2;$ $k = n - 1$	5- 2
П р и м е ч а н и я: 1. Общее число жилых комнат в квартире или доме k и численность проживающих людей n. 2. Специализированные типы жилища – дома гостиничного типа, специализированные жилые комплексы. 3. Нормы взяты с ШНК 2.08.01 (Жилые здания) приведены 3 класс комфортности: Жилищный Кодекс Р.Уз. 76-статья: “Социальная норма на 1 чел: 16 кв.м и для инвалидов 23 кв.м.			

Современное жильё Узбекистана можно дифференцировать следующим образом:

- государственное жильё;
- коммерческое жильё.

Бесплатное государственное жильё (социальное) строится за счёт государства для населения с низким достатком. В современных условиях темпы возведения такого жилья резко снизились.

Коммерческое жилье можно разделить на четыре вида:

-эконом-класс;

-бизнес-класс;

-элитный класс;

-эксклюзивный класс.

Законами и Постановлениями Кабинета министров Республики Узбекистан предусмотрены ряда льгота для малоимущего слоя населения: Например, по Жилищному кодексу Республики Узбекистан. Статья 6. Государственный жилищный фонд.

Для нетрудоспособных, одиноких престарелых лиц, пенсионеров и членов их семей, если их среднедушевой доход в месяц ниже минимальной заработной платы, а также впервые созданных нуждающихся в жилье молодых семей, других социально не защищенных, малообеспеченных категорий граждан по перечню, определяемому Кабинетом Министров Республики Узбекистан, при органах власти на местах создается коммунальный жилищный фонд целевого назначения, используемый на условиях договора найма без права приватизации.

Льготы сиротам и детям оставшимся без попечения родителей

Постановление Кабинета Министров Республики Узбекистан «О мерах по обеспечению жилыми помещениями детей-сирот и детей, оставшихся без попечения родителей». Жилые помещения предоставляются Советом Министров Республики Каракалпакстан, хокимиятами областей и города Ташкента в домах коммунального жилищного фонда целевого назначения либо временно неиспользуемых, находящихся в государственной собственности общежитиях, жилых домах и пустующих квартирах в многоквартирных домах. При отсутствии свободного жилого помещения хокимиятами районов (городов) предоставляется целевой трансферт в пределах социальной нормы площади жилья за счет средств, выделяемых из Государственного бюджета Республики Узбекистан или внебюджетных средств соответствующих хокимиятов.

Льготы пенсионерам Налоговый кодекс. Одинокие пенсионеры освобождены от земельного налога на земельные участки, предоставленные им для индивидуального жилищного строительства. Для пенсионеров, имеющих в собственности налогооблагаемое имущество, необлагаемая площадь по налогу на имущество устанавливается в размере 60 м² от общей площади.

Льготы молодым семьям установлен ряд льгот, в т.ч. ипотечные кредиты в размере не более 75% от общей стоимости квартир, выдаются нуждающимся молодым семьям на основании рекомендаций территориальных комиссий сроком на 15 лет с трехлетним льготным периодом.

Результаты. В ходе исследования зарубежных и отечественных объектов социального жилья были выявлены 4 основных типа жилья по назначению:

-социальные дома для престарелых;

-молодежное социальное жилье;

-социальное жилье для молодых семей;

-социальное жилье для нескольких социальных групп.

Объекты социального жилья распределены по следующим параметрам:

-для кого они предназначены;

-тип жилого здания на плане;

-этажность;

-сдаваемые первые этажи;

-типовой жилой этаж.

Выводы

На основе проведенного анализа данных была осуществлена типологизация арендного жилья, сгруппированная по категориям граждан, нуждающихся в улучшении жилищных условий. Исследование выявило общие черты, присущие всем видам социального жилья:

- социальное жилье служит бастионом против спекуляций недвижимостью, эффективно смягчая удар роста цен на все жилье по арендной плате. Особенно отрадно, что жилье для социального найма в Узбекистане и за рубежом отличается привлекательной стоимостью, становясь ключевым фактором конкурентоспособности всего рынка жилья.
- оно гармонично вписывается в городскую среду, способствуя ее экологическому оздоровлению за счет интеграции зеленых зон как внутри жилых комплексов, так и на их территориях.

Социальное жилье – это мощный инструмент, обеспечивающий эффективную реализацию фундаментального права каждого на жилище.

Как отечественный, так и зарубежный опыт убедительно свидетельствует: первые этажи арендного жилья, как правило, предназначены для коммерческого использования, что создает дополнительные возможности для жителей.

Активное развитие социальной политики и увеличение числа объектов социального жилья формируют благоприятные предпосылки для решения сложнейших архитектурных и градостроительных задач, стоящих перед районами и целыми городами.

Повышая качество жизни, социальное жилье предоставляет не только крышу над головой, но и социальные учреждения, бережно размещенные на первых этажах комплексной застройки. Наличие коммерческих помещений открывает новые горизонты для трудоустройства всех категорий социально уязвимого населения непосредственно на территории проживания.

В зарубежной практике проектирования и строительства социального жилья прослеживается богатство объемно-планировочных решений: от коридорного и галерейного до секционного типа. Международный опыт демонстрирует как многоэтажные, так и малоэтажные вариации объектов социального жилья.

Включение в структуру социального жилья образовательных, медицинских, культурно-досуговых и иных функций не только повышает его социальную значимость, но и активно способствует экономическому развитию.

За рубежом, социальное жилье для престарелых обычно рассчитано на 1-2 человека и имеет площадь 36-65 м². Для молодых специалистов площади

значительно скромнее – 19-47 м², также рассчитанные на 1-2 проживающих. Особое внимание уделяется общественным зонам: для пожилых граждан это пространства для общения, совместного досуга и игр с детьми. Молодым специалистам же общественные зоны служат преимущественно для работы и учебы.

На территории Узбекистана социальное жилье только начинает свой путь развития, пока не обладая тем богатством форм и решений, которое характерно для стран Европы, Америки, Канады, Азии, Австралии и прочих.

Развитие социального жилья выступает движущей силой реализации общечеловеческих целей и принципов: гарантируя основное право на жилище, поддерживая высокий уровень социальной защиты, повышая качество жизни, преодолевая социальную изоляцию и экономические трудности. Оно способствует более справедливому и стабильному распределению доходов, сглаживает негативные последствия спекуляции недвижимостью и делает жилье доступным для широких слоев населения.

Литература

1. Arancibia Tagle A. The Social Re-Signification of Housing: A Design Guide for Santiago de Chile. PhD thesis Architectural Association School of Architecture. (Социальная переоценка жилья: Руководство по проектированию для Сантьяго-де-Чили). Кандидатская диссертация Архитектурного объединения Школы архитектуры. Школа архитектуры Архитектурной ассоциации Открытого университета. – Т. 1. – Лондон, 2016. — 331 с. — URL: http://oro.open.ac.uk/49180/1/PhD%20Thesis%20-%20Alvaro%20Arancibia%20Tagle%20-%20C8356275.pdf (дата обращения 25.01.2021).

2. Costarelli I., Kleinhans R., Mugnano S. Reframing social mix in affordable housing initiatives in Italy and in the Netherlands. Closing the gap between discourses and practices? (Переосмысление социального состава в рамках инициатив доступного жилья в Италии и Нидерландах. Устранение разрыва между дискурсами и практиками?). – Делфт, Нидерланды.— 2019.—131–140с.— URL: https://www.researchgate.net/publication/331231432_Reframing_social_mix_in_affordable_ housing_initiatives_in_Italy_and_in_the_Netherlands_Closing_the_gap_between_discourse s_and_practices (дата обращения 05.02.2021).

3. Granath A.H., Lundgren Björn: Defining Social Housing: A Discussion on the Suitable Criteria. (Определение социального жилья: обсуждение подходящих критериев, жилья, теории и общества). — Великобритания, 2018. — pp. 149–166. — URL: https://doi.org/10.1080/14036096.2018.1459826 (дата обращения 20.01.2021).

4. Wilbert Abbott Jr. A unique approach to allow low-income familiesthe opportunity to gain home ownership accessthrough alternative financing (Уникальный подход, позволяющий семьям с низкими доходами получить доступ к собственности на жилье за счет альтернативного

финансирования). — Эймс,Айова.—2008.—72 с. — URL: https://core.ac.uk/download/pdf/38924539.pdf (дата обращения 10.12.2020).

5. Беличенко В. Социальная миссия архитектуры // АСД, 2002. №1. С.6-9.

6. Благовидова Н.Г. Кварталы «доходных» домов в планировке и застройке

7. Бофилл Р. под ред. Вадим Догадайло. Архитектурное проектирование и строительство социального жилья. – Москва: UP print, 2011. – 152 с. – URL: https://search.rsl.ru/ru/record/01004944648 (дата обращения 10.12.2020).

8. Волкова Т.Ф. Выявление потребительских предпочтений к среде проживания (на примере г.Пензы) / Т.Ф. Волкова // В сб. статей «Теория и практика средового дизайна». Пенза.: «Приволжский Дом знаний», 2007. С. 84-90.

9. Волкова Т.Ф. Дифференциация городской среды по социально-градостроительным качествам / Т.Ф. Волкова // В сб. статей «Теория и практика средового дизайна». Пенза.: ПГУАС, 2014. С. 23-27.

10. Волкова Т.Ф. Исследование потребительских качеств городской среды [Электронный ресурс] // Перспективы науки и образования. 2014. №3. С.109-113.

11. Магай А.А. Городское жилище на современном этапе // Жилищное строительство. 2003. № 2. С. 2-6.

12. Шомина Е.С. Квартиросъемщики – наше «жилищное меньшинство»: российский и зарубежный опыт развития арендного жилья. – Москва: ИД ГУ – Высшей школы экономики, 2010. — 31 с.

13. Шомина Е.С. Трансформация жилищной сферы и новые задачи жилищного просвещения в России // Вестник Московского государственного областного университета. — 2012. — № 4. — С. 156–167.

IMTIYOZLI KREDITLASH TIZIMINING AHOLI BANDLIGINI TA'MINLASHDAGI SAMARADORLIGI: MUAMMOLAR, XAVFLAR VA TAKOMILLASHTIRISH YO'NALISHLARI

SamISI, "Bank-moliya xizmatlari" fakulteti
talabasi ***Abdusalomov Abdushukur***
SamISI, "Bank ishi" kafedrasi
o'qituvchisi ***Abduraxmanov Alimardor***

Annotatsiya. *Ushbu maqolada imtiyozli kreditlash tizimining aholi bandligini ta'minlashdagi samaradorligi, uning ijobiy natijalari, institutsional cheklovlari va takomillashtirish yo'nalishlari O'zbekiston misolida tahlil qilinadi. Tadqiqotning dolzarbligi shundaki, so'nggi yillarda mamlakatda oilaviy tadbirkorlik, kichik biznes, yoshlar va xotin-qizlar tadbirkorligini moliyaviy qo'llab-quvvatlashga qaratilgan imtiyozli kredit dasturlari sezilarli kengaydi.*

Maqolada normativ-huquqiy hujjatlar, Markaziy bank hisobotlari, Jahon banki va Osiyo taraqqiyot banki materiallari asosida institutsional, qiyosiy va deskriptiv tahlil usullari qo‘llanildi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, imtiyozli kreditlash tizimi bandlikni oshirishda samarali bo‘lishi mumkin, ammo bu samaradorlik kredit hajmi bilan emas, balki mablag‘ning maqsadli yo‘naltirilishi, loyihalarning yashovchanligi, kreditdan keyingi kuzatuv, bozor tamoyillariga mos instrumentlar va qarz yukini nazorat qilish bilan belgilanadi. Shu asosda maqolada imtiyozli kreditlashni natijaga yo‘naltirilgan, shaffof va bozor mexanizmlari bilan uyg‘un tizimga aylantirish bo‘yicha takliflar ishlab chiqiladi.

Kalit so‘zlar: *Imtiyozli kreditlash, aholi bandligi, oilaviy tadbirkorlik, kichik biznes, mikrokredit, kredit tavakkalchiligi, bozor distortsiyasi, imtiyozli davr, ish o‘rinlari yaratish, O‘zbekiston.*

KIRISH. Imtiyozli kreditlash tizimi O‘zbekistonda aholini daromadli mehnatga jalb qilish, oilaviy tadbirkorlikni rivojlantirish, o‘zini o‘zi band qilgan shaxslar faoliyatini kengaytirish va kichik biznesni barqarorlashtirishning muhim vositalaridan biriga aylangan. Ayniqsa, 2022 yildan keyin ushbu tizim faqat alohida kredit liniyalari shaklida emas, balki oilaviy tadbirkorlik dasturlari, “Kichik biznesni uzluksiz qo‘llab-quvvatlash” kompleksi, xotin-qizlar va yoshlar tadbirkorligini rag‘batlantirish, ijtimoiy reyestr bilan bog‘langan bandlik choralari va hokim yordamchilari tavsiyanomalari orqali ishlaydigan ko‘p pog‘onali institut sifatida shakllandi. 2022 yilgi hukumat qarorida oilaviy tadbirkorlik dasturlari bo‘yicha kreditlar tadbirkorlikni yo‘lga qo‘yish yoki rivojlantirish, hunarmandchilikni moliyaviy qo‘llab-quvvatlash, qo‘shimcha daromad manbai yaratish va bandlikni ta’minlash maqsadlari uchun ajratilishi aniq belgilangan; 2024 yilda esa ushbu kreditlar 3–4 yil muddatga, 6 oydan 1 yilgacha imtiyozli davr bilan ajratiladigan tartib yanada takomillashtirildi.

Mazkur tizimning amaliy natijalari ham sezilarli. Markaziy bankning 2024 yil bo‘yicha hisobotida oilaviy tadbirkorlik dasturlari doirasida so‘nggi yetti yil ichida 50 trillion so‘mdan ortiq imtiyozli kredit ajratilgani, buning natijasida qariyb 2,3 million kishi daromadli faoliyatga kirgani qayd etiladi. Faqat 2024 yilning o‘zida tuman hokimlari yordamchilari tavsiyalari asosida 372 mingdan ortiq loyiha 6,8 trillion so‘mdan ortiq imtiyozli kredit bilan moliyalashtirilgan, shundan 150 mingdan ortiq yoshlar loyihalariga 2,7 trillion so‘m, 203 mingdan ortiq xotin-qizlar loyihalariga 3,2 trillion so‘m yo‘naltirilgan. Shu hisobotda “Sayxunobod modeli” bo‘yicha 326 ming mikroloyiha uchun 10,2 trillion so‘m ajratilib, 577 ming kishiga daromadli bandlik imkoniyati yaratilgani ko‘rsatiladi. 2022 yilgi Markaziy bank hisobotida esa 424 mingdan ortiq loyiha uchun 9,9 trillion so‘m imtiyozli kredit ajratilgani va hududiy ijtimoiy-iqtisodiy dasturlar doirasida ishga tushgan 22 417 loyiha natijasida 727 mingdan ortiq ish o‘rni yaratilgani qayd etilgan.

Biroq imtiyozli kreditlash tizimi qanchalik ijtimoiy ahamiyatli bo‘lmasin, uning samaradorligi avtomatik emas. Jahon bankining 2025 yilgi moliyaviy sektor baholashi O‘zbekistonda imtiyozli va yo‘naltirilgan kreditlashning ayrim shakllari bozor distortsiyalariga olib kelishi, ayniqsa oldindan belgilangan foiz stavkalari

va tanlangan institutlar orqali ishlovchi dasturlar xususiy banklarni siqib chiqarishi mumkinligini ko‘rsatadi. Hujjatda bunday dasturlar bo‘yicha jamoatchilikka ochiq natija hisobotlari yetarli emasligi, natijada samaradorlikni baholash shaffof emasligi ham qayd etiladi. Shu bilan birga, Markaziy bank 2024 yilgi hisobotida BNPL va mikroqarzlar fonida uy xo‘jaliklari qarz yukini monitoring qilish qiyinlashganini, 2024 yil 1 iyuldan jismoniy shaxslar kreditlari uchun DSTI chegarasi 60 foiz qilib belgilanganini, 2025 yil 1 yanvardan esa u 50 foizgacha tushirilganini bildiradi. Bu ma’lumotlar imtiyozli kreditlashning ijobiy ijtimoiy samarasini saqlab qolish bilan birga, uning moliyaviy barqarorlikka salbiy ta’sirini cheklash zarurligini ko‘rsatadi.

Shu sababli mazkur maqolaning asosiy мақсади imtiyozli kreditlash tizimining bandlikni ta’minlashdagi samaradorligini bir yoqlama emas, balki ikki tomondan — ijtimoiy natija va institutsional sifat nuqtai nazaridan baholashdan iborat. Maqolada quyidagi savollarga javob izlanadi: imtiyozli kreditlash qaysi sharoitda haqiqatan ham ish o‘rni yaratadi, qaysi sharoitda esa shunchaki vaqtinchalik moliyaviy oqimga aylanib qoladi; kreditlar qanday xavflarni tug‘diradi; va ularni qanday qilib bozor tamoyillari, shaffof monitoring va maqsadli qo‘llab-quvvatlash bilan uyg‘unlashtirish mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR TAHLILI. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki, *Annual Report 2024* (2026). Mazkur hisobot imtiyozli kreditlash tizimining bugungi holatini baholashda eng asosiy manbalardan biridir. Uning eng katta afzalligi shundaki, hujjat faqat umumiy kredit portfeli yoki bank ko‘rsatkichlari bilan cheklanmay, aynan oilaviy tadbirkorlik, yoshlar va xotin-qizlar tadbirkorligini qo‘llab-quvvatlash, o‘zini o‘zi band qilganlar uchun mikrokreditlar, 300 million so‘mgacha bo‘lgan kengaytiruvchi kreditlar va “Sayxunobod modeli” kabi bandlikka yo‘naltirilgan tashabbuslarning moliyaviy ko‘lamini aniq raqamlar bilan ko‘rsatadi. Hisobotda 2024 yilda oilaviy tadbirkorlik dasturlari bo‘yicha 372 mingdan ortiq loyiha 6,8 trillion so‘mdan ziyod imtiyozli kredit bilan moliyalashtirilgani, yetti yilda 50 trillion so‘mdan ortiq imtiyozli kredit ajratilib, qariyb 2,3 million kishiga daromad topish imkoniyati yaratilgani, 49 159 ta subyekt uchun 4,8 trillion so‘mlik kengaytiruvchi kreditlar berilgani va “Sayxunobod modeli” asosida 577 ming kishi daromadli bandlik bilan qamrab olingani qayd etiladi. Shu ma’noda bu hisobot imtiyozli kreditlashning ijtimoiy natijasini yoritishda nihoyatda kuchli manbadir.

Biroq mazkur hisobotning ikkinchi, undan ham qimmatli tomoni — u tizimning xavflarini ham yashirmaydi. Hujjatda iste’molchi kreditlari, mikroqarzlar va BNPL mexanizmlari fonida qarz yukining ortib borayotganiga e’tibor qaratilib, DSTI cheklovi avval 60 foiz, keyinchalik 50 foizgacha tushirilgani, oilaviy tadbirkorlik dasturlari bundan mustasno ekani ko‘rsatiladi. Shuningdek, banklarning mikromoliya faoliyati orqali o‘zini o‘zi band qilganlar va kichik biznes subyektlarini kreditlash imkoniyatlarini kengaytirish uchun risk og‘irligi 100 foizdan 75 foizga tushirilgani, biroq shu bilan birga ayrim banklarda uy xo‘jaliklariga berilgan mikroqarzlar konsentratsiyasi xavotir uyg‘otayotgani ta’kidlanadi. Demak, hisobot imtiyozli kreditlashni ikki qirrali hodisa sifatida

ko‘rsatadi: bir tomondan u bandlik yaratadi, ikkinchi tomondan noto‘g‘ri boshqarilsa, qarz yuki va portfel sifati bo‘yicha muammolarni kuchaytiradi. Mazkur manba maqolamiz uchun aynan shu ikkilamchi tabiatni ochishda tayanch vazifasini bajaradi.

World Bank, *Financial Sector Assessment 2025* (2025). Jahon bankining moliyaviy sektor baholashi imtiyozli kreditlashni tanqidiy nuqtai nazardan tahlil qiladigan eng muhim xalqaro manbalardan biridir. Hujjatda O‘zbekistondagi yo‘naltirilgan va imtiyozli kreditlash dasturlarini baholash shaffoflik yetishmasligi sababli murakkab ekani alohida qayd etiladi. Unga ko‘ra, bunday dasturlar bo‘yicha faqat hukumat qarorlarida miqdor va shartlar ko‘rsatiladi, ammo amalda natija, portfel sifati va qay darajada qo‘shimcha iqtisodiy foyda yaratilgani haqida ochiq jamoat hisoboti yetarli emas. Hisobotda yana uch xil directed va preferential lending shakli farqlanadi: birinchisi, bozor ishtirokchilari teng sharoitda qatnashadigan subsidiyalangan kreditlar; ikkinchisi, faqat ayrim institutlar uchun oldindan belgilangan foiz stavkalarida beriladigan imtiyozli dasturlar; uchinchisi esa hukumatga yaqin korxonalar yoki yirik subyektlarga nisbatan noaniq, case-by-case tarzda beriladigan yo‘naltirilgan kreditlardir. Hujjat aynan ikkinchi va uchinchi turdagi dasturlar bozor signallarini kuchliroq buzishini ta’kidlaydi.

Mazkur manbaning mavzuimiz uchun ilmiy qiymati shundaki, u imtiyozli kreditlashni ijtimoiy foyda beruvchi mexanizm sifatida inkor etmaydi, balki undan maksimal natija olish uchun institutsional qayta dizayn zarurligini ko‘rsatadi. Hujjatda policy banklar retail bank sifatida ham, davlat topshiriqlarini bajaruvchi institut sifatida ham bir vaqtning o‘zida faoliyat yuritayotgani, bu esa raqobat neytralligiga putur yetkazishini qayd etadi. Shu bois directed va preferential credit bilan bozor shartlaridagi tijorat kreditlarini moliyaviy hisobotlarda aniq ajratish, natijalarni kuzatish va bosqichma-bosqich bozor tamoyillariga yaqin instrumentlarga o‘tish tavsiya qilinadi. Demak, bu manba maqolada “muammolar” va “xavflar” bo‘limlarini asoslash uchun eng kuchli nazariy-amaliy tayanchdir. Ayniqsa, imtiyozli kreditlashni mutlaqo kengaytirish emas, balki natijasi o‘lchanadigan, shaffof va bozorni to‘liq buzmaydigan shaklga o‘tkazish zarurligi aynan ushbu manbada aniq ko‘rsatilgan.

World Bank, *FINGROW – Uzbekistan* (2025). FINGROW hujjati imtiyozli kreditlashning bandlik bilan bog‘liqligini iqtisodiy tuzilma nuqtai nazaridan yoritadi. Hujjatda O‘zbekistonda MSMElar bizneslarning 90 foizini, bandlikning 75 foizini va YaIMning qariyb 55 foizini tashkil etishi qayd etilgan. Bu shuni anglatadiki, imtiyozli yoki qo‘llab-quvvatlovchi kredit instrumentlari aynan shu qatlamga samarali yetib borsa, ularning ish o‘rinlari yaratish ta’siri katta bo‘lishi mumkin. Shu bilan birga, hujjatda firmalarning atigi 22,6 foizi investitsiyalarni banklar orqali moliyalashtirayotgani, MSME kreditlash bo‘shlig‘i esa 6–7 milliard AQSh dollariga baholanishi qayd etilgan. Bu ma’lumotlar imtiyozli kreditlashga talab mavjudligini va kredit bozoridagi cheklovlar hali ham kuchli ekanini ko‘rsatadi. Demak, ushbu manba imtiyozli kreditlash tizimini “zarur institut” sifatida asoslashga yordam beradi.

Biroq FINGROWning eng muhim hissasi — u qaysi turdagi qo‘llab-

quvvatlovchi instrumentlar samaraliroq ekanini ko‘rsatadi. Hujjatda hukumatning ayrim dasturlari subsidiyalar, foiz stavkalariga cheklov va preskriptiv targetlar orqali bozor dinamikasini buzishi mumkinligi aytiladi; buning o‘rniga qisman kredit kafolatlari va kredit liniyalari kabi bozor tamoyillariga yaqin instrumentlar kengroq moliyalashtirishni kamroq distortsiya bilan ta’minlashi mumkinligi ta’kidlanadi. Bundan tashqari, Tadbirkorlikni rivojlantirish kompaniyasi banklarga kredit liniyalari, to‘g‘ridan to‘g‘ri moliyalashtirish, foiz subsidiyasi, qisman kredit kafolatlari va kapital instrumentlarini taklif qilayotgani qayd etilgan. Bu holat imtiyozli kreditlashni faqat arzon foizli kredit sifatida emas, balki riskni bo‘lishish va moliyaga chiqishni osonlashtirish instrumentlari to‘plami sifatida qayta talqin qilish kerakligini ko‘rsatadi. Shu sababli FINGROW hujjati maqoladagi “takomillashtirish yo‘nalishlari” qismini ilmiy asoslashda muhim o‘rin tutadi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti, *PQ-312-son qaror* (2024). “Kichik biznesni uzluksiz qo‘llab-quvvatlash” kompleks dasturini takomillashtirishga bag‘ishlangan ushbu qaror imtiyozli kreditlash tizimini yangi bosqichga olib chiqqan normativ hujjatlardan biridir. Qarorda bir loyiha doirasida 300 million so‘mgacha mikrokredit ajratish, shundan 100 million so‘mini garovsiz tarzda “Tadbirkorlikni rivojlantirish kompaniyasi” mablag‘lari hisobidan, qolgan 200 million so‘mgacha qismini banklar va mikromoliya tashkilotlarining o‘z mablag‘lari hisobidan berish nazarda tutilgan. Bundan tashqari, garovsiz ajratiladigan 100 million so‘mgacha mikrokreditlar bo‘yicha tavakkalchilikni davlat va mikrokredit beruvchilar o‘rtasida taqsimlash yoki portfel kafilligini taqdim etish mexanizmi joriy qilingan. Bu dizayn imtiyozli kreditlashni oddiy arzon pul taqsimlash emas, balki riskni bo‘lishuvchi qo‘shma moliyaviy modelga aylantirishga qaratilganini ko‘rsatadi.

Mazkur hujjatning bandlik nuqtai nazaridan ahamiyati shundaki, u avval muvaffaqiyatli ishlagan kichik loyihalarni keyingi bosqichga olib chiqish uchun “o‘sish yo‘li” yaratadi. Odatda kichik imtiyozli kreditlar ilk faoliyatni boshlashga yordam beradi, lekin biznes kengayishi uchun ikkinchi bosqich kapitali yetishmaydi. PQ-312 aynan shu bo‘shliqni yopishga urinadi. Shu bilan birga, qaror mikromoliya tashkilotlarini ham davlat dasturlariga kengroq jalb qilish orqali bank sektori ustidagi yukni diversifikatsiya qilishga xizmat qiladi. Biroq bu tizimning samaradorligi risk taqsimoti va monitoring qanchalik to‘g‘ri ishlashiga bog‘liq bo‘ladi: agar portfel kafilligi sust nazorat qilinsa, u kredit sifati va moral hazard muammolarini kuchaytirishi mumkin. Demak, ushbu qaror imtiyozli kreditlashni soddalashtirish emas, balki institutsional jihatdan murakkablashtirish orqali samaraliroq qilishga uringan hujjat sifatida tahlil qilinadi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti, *PF-50-son farmon* (2025). 2025 yilgi ushbu farmon imtiyozli kreditlashni bevosita bandlik natijasi bilan bog‘lashga uringan hujjat sifatida e’tiborga loyiq. Farmonda o‘z faoliyatini yiriklashtirgan o‘zini o‘zi band qilgan shaxslar va tadbirkorlik subyektlariga Oilaviy tadbirkorlik dasturi doirasida 50 million so‘mgacha, “Kichik biznesni uzluksiz qo‘llab-quvvatlash” dasturi doirasida esa 150 million so‘mgacha garovsiz kreditlar berilishi nazarda tutilgan. Eng muhim bandlardan biri shuki,

Ijtimoiy reyestrda turgan ishsiz fuqarolarni ish bilan ta’minlagan kichik va o‘rta biznes subyektlariga har bir yaratilgan ish o‘rni uchun qo‘shimcha 10 million so‘mdan, 10 va undan ko‘p ish o‘rni yaratganlarga 100 million so‘mgacha, 3 yil muddatga 14 foiz stavkada aylanma mablag‘ krediti ajratish amaliyoti joriy etiladi. Bu yondashuv imtiyozli kreditlashni “kirish krediti”dan “natijaga bog‘langan kredit”ga aylantirishga qaratilganligi bilan muhimdir.

Mazkur hujjatning ilmiy-amaliy ahamiyati shundaki, u imtiyozli kreditlash samaradorligini baholash uchun yangi logikani taklif qiladi: kreditning maqsadi shunchaki biznesni qo‘llab-quvvatlash emas, balki ishsiz shaxsni ishga joylashtirish bilan to‘g‘ridan-to‘g‘ri bog‘lanadi. Bu bandlik siyosati va kredit siyosatini birlashtirish nuqtai nazaridan juda muhim. Shu bilan birga, farmonda belgilangan monitoring mexanizmi — mezonlarga amal qilinmasa, kredit foizini bozor stavkasiga o‘tkazish ehtimoli — ijobiy intizomiy signal beradi. Ammo aynan shu joyda muhim savol tug‘iladi: yaratilgan ish o‘rinlari qanchalik barqaror, ular qanchaga qadar saqlanadi, va haqiqiy qo‘shimcha bandlik qancha? Agar monitoring faqat rasmiy sonlarga tayanib qolsa, dastur nominal bandlik yaratishi, ammo real mehnat unumdorligiga kam ta’sir qilishi mumkin. Shu sababli mazkur hujjat maqolada imtiyozli kreditlashni natijaga yo‘naltirish tajribasi sifatida ijobiy baholansa-da, kuchli verifikatsiya tizimisiz uning ta’siri cheklanishi mumkinligi qayd etiladi.

TADQIQOTLAR METODOLOGIYASI. Mazkur tadqiqotda imtiyozli kreditlash tizimining aholi bandligini ta’minlashdagi samaradorligi **institutsional-deskriptiv metodologiya** asosida o‘rganildi. Tahlilda rasmiy normativ hujjatlar, Markaziy bank yillik hisobotlari, xalqaro institutlar baholari va dasturlar bo‘yicha ochiq ma’lumotlar qo‘llanildi. Bu yondashuv tanlanishining sababi shundaki, imtiyozli kreditlash natijadorligini oddiy “qancha kredit berildi” mezoni bilan baholash yetarli emas; uning haqiqiy samarasi kredit oluvchi keyinchalik daromadli faoliyatni davom ettira oldimi, yangi ish o‘rni yaratdimi, va bank tizimi uchun qanchalik xavf tug‘dirdi — shu savollar orqali aniqlanadi.

Tadqiqot obyekti sifatida O‘zbekistonda amalda ishlayotgan imtiyozli kreditlashning uch asosiy institutsional yo‘nalishi tanlandi: birinchisi, **oilaviy tadbirkorlik dasturlari**, ikkinchisi, **kichik biznesni uzluksiz qo‘llab-quvvatlash tizimi**, uchinchisi esa **bandlik natijasiga bog‘langan maqsadli kreditlar**. Birinchi yo‘nalishda kreditlar ko‘proq o‘zini o‘zi band qilganlar, ayollar va yoshlar uchun kirish nuqtasi vazifasini bajaradi. Ikkinchi yo‘nalishda ilgari olingan kichik kreditni muvaffaqiyatli ishlatgan subyektlarni 300 million so‘mgacha bo‘lgan kengaytiruvchi mikrokreditlar orqali yuqoriroq bosqichga olib chiqish nazarda tutiladi. Uchinchi yo‘nalishda esa kreditning o‘zi bevosita yaratilgan ish o‘rni soni bilan bog‘lanadi, masalan ijtimoiy reyestrdagi ishsizlarni ishga olgan tadbirkorlar uchun har bir ish o‘rniga qo‘shimcha kredit resursi beriladi. Metodologik jihatdan bu uch model alohida baholanadi, chunki ularning maqsadi ham, xavfi ham turlicha.

Tadqiqotda qo‘llangan birinchi usul — **natija zanjiri bo‘yicha tahlil**. Bu usulda imtiyozli kreditlashning samaradorligi to‘rt bosqichda ko‘rildi: kirish, foydalanish, natija va barqarorlik. “Kirish” bosqichida kreditga kimlar yetib

boryapti, ariza berish jarayoni qanchalik soddalashgan, yagona elektron platforma va hokim yordamchilari tavsiyalari qanday ishlayapti, degan savollar qo‘yildi. “Foydalanish” bosqichida kreditlar qaysi sohalarga yo‘naltirilgani — qishloq xo‘jaligi, xizmatlar, hunarmandchilik, savdo, ishlab chiqarish — tahlil qilindi. “Natija” bosqichida moliyalashtirilgan loyihalar soni, daromad topishga jalb qilinganlar va yaratilgan bandlik imkoniyatlari ko‘rib chiqildi. “Barqarorlik” bosqichida esa kreditdan keyingi o‘sish, mikrobiznesning kengayishi, bankka qaytish intizomi va keyingi bosqich moliyalashtirishga o‘tish imkoniyati baholandi. Aynan shu zanjir imtiyozli kreditlashni fiskal yordam bilan haqiqiy iqtisodiy transformatsiya o‘rtasida farqlash imkonini beradi.

Ikkinchi usul — **risk-markazli institutsional tahlil**. Imtiyozli kreditlash ijtimoiy foyda keltirishi mumkin, lekin u bozor distortsiyasi, moral hazard, shaffoflik yetishmasligi va qarz yukining oshishi xavflarini ham tug‘diradi. Shu sababli metodologiyada quyidagi to‘rtta xavf guruhi alohida ajratildi. Birinchisi — **bozor distortsiyasi**: Jahon banki qayd etganidek, oldindan belgilangan foiz stavkasi va tanlangan institutlar orqali beriladigan imtiyozli dasturlar xususiy banklarni siqib chiqarishi va narx signallarini buzishi mumkin. Ikkinchisi — **hisobdorlik xavfi**: dasturlar bo‘yicha ochiq natija hisoboti yetarli bo‘lmasa, haqiqiy samaradorlikni baholash qiyinlashadi. Uchinchi xavf — **uy xo‘jaliklari qarz yukining ortishi**: Markaziy bank BNPL va mikroqarzlar fonida ayrim qarz oluvchilarning debt burdenini kuzatish qiyinlashganini va shu sababli DSTI bo‘yicha qat’iyroq chegaralar kiritganini ta’kidlaydi. To‘rtinchisi — **imtiyozli dasturlarning bozorga chiqish yo‘lini to‘sib qo‘yishi**: agar qarz oluvchi har safar faqat subsidiyalangan kreditga tayanib qolsa, u normal bozor moliyalashtirishiga o‘tish bosqichiga yetmaydi.

Uchinchi usul — **segmentlangan maqsadli guruhlar bo‘yicha baholash**. Imtiyozli kreditlar bir xil qarz oluvchilarga turlicha ta’sir qiladi. Shu sababli tadqiqotda o‘zini o‘zi band qilganlar, ayollar, yoshlar, ijtimoiy reyestrdagi ishsizlar va kichik biznesini kengaytirayotgan tadbirkorlar alohida guruhlar sifatida ko‘rildi. Masalan, 2024 yilgi hisobotda oilaviy tadbirkorlik dasturlari kreditlarining 93 foizi aynan self-employed shaxslarga yo‘naltirilgani ko‘rsatiladi; bu kirish bosqichida ijobiy natija bo‘lsa-da, kelgusi savol shundan iboratki, ulardan qanchasi keyinchalik yuridik shaxs yoki kichik korxona darajasiga o‘tmoqda. PF-50 farmoni aynan shu muammoni ko‘rib, faoliyatini yiriklashtirgan self-employed shaxslarga 50 million va 150 million so‘mgacha garovsiz kredit berishni nazarda tutadi. Demak, metodologiyada “bir martalik bandlik” emas, balki “rivojlanish traektoriyasi” ham o‘lchov sifatida qabul qilindi.

To‘rtinchi usul — **mahsulot dizaynini tahlil qilish**. Bu yondashuvda kreditning foizi, muddati, imtiyozli davri, garov talabi, risk taqsimoti, qayta moliyalashtirish va monitoring shartlari samaradorlikning markaziy omillari sifatida o‘rganildi. Masalan, PQ-149 oilaviy tadbirkorlik kreditlari uchun 6–12 oylik imtiyozli davr va 3–4 yillik muddatni belgilasa, PQ-312 300 million so‘mgacha mikrokredit, 100 million so‘mgacha garovsiz qism va portfel kafilligini taklif qiladi. Ushbu mahsulotlar dizayni turli bosqichdagi biznes ehtiyojlariga moslashganini ko‘rsatadi. Metodologik jihatdan bu juda muhim:

muvaffaqiyatli tizimda “bir xil kredit hammaga” prinsipi ishlamaydi; aksincha, boshlovchi biznes, faoliyatini kengaytirayotgan tadbirkor va ish o‘rni yaratayotgan KOB uchun mahsulotlar farqlanishi lozim. Shu bilan birga, mahsulot dizayni bozor tamoyillaridan butunlay uzoqlashib ketmasligi kerak; PQ-149da asosiy stavkaga bog‘liq foizning joriy etilishi aynan shu muvozanatni saqlashga urinish sifatida baholandi.

Beshinchi usul — **samaradorlikni bandlik natijasi bilan bog‘lash**. Odatdagi amaliyotda imtiyozli kreditlash ko‘pincha ajratilgan summa yoki kredit olganlar soni bilan baholanadi. Ushbu tadqiqotda esa asosiy indikatorlar sifatida qo‘shimcha ravishda yaratilgan ish o‘rinlari, daromadli bandlikka jalb qilingan shaxslar, loyiha faoliyatining davomiyligi va kreditdan keyingi bosqich moliyalashtirishga o‘tgan subyektlar olindi. Bu yondashuv PF-50 farmonidagi “har bir ish o‘rni uchun kredit” mexanizmi va Markaziy bank hisobotidagi “Sayxunobod modeli” tajribasi bilan metodologik uyg‘unlashadi. Chunki bandlikni haqiqiy baholash uchun nafaqat “ish o‘rni yaratildi” degan raqam, balki bu ish o‘rni qanchalik rasmiy, daromadli va davomli ekani ham muhimdir. Shu nuqtai nazardan tadqiqot imtiyozli kreditlash tizimiga “post-credit employment monitoring” zarurligini metodologik xulosa sifatida olib chiqadi.

Metodologiyaning yakuniy xulosasi shuki, imtiyozli kreditlash tizimining samaradorligini baholash uchun uch darajali model zarur: **birinchi daraja — maqsadli guruhga kirish**, **ikkinchi daraja — mahsulotning biznes ehtiyojiga mosligi**, **uchinchi daraja — haqiqiy bandlik va daromad natijasi**. Agar dastur faqat birinchi darajada ishlasa, u ijtimoiy ahamiyatga ega bo‘lsa-da, iqtisodiy samarasi past bo‘lishi mumkin. Agar uchala daraja uyg‘un ishlasa, imtiyozli kreditlash kambag‘allikni qisqartirish va bandlikni oshirishning kuchli instrumentiga aylanadi. Demak, bu tizimni kelgusida kengaytirishdan ko‘ra, uni natijaga yo‘naltirilgan, bozor bilan uyg‘un va shaffof nazorat qilinadigan formatga olib chiqish muhimroq hisoblanadi.

XULOSA VA TAKLIFLAR. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, O‘zbekistonda imtiyozli kreditlash tizimi aholi bandligini ta’minlashda sezilarli ijobiy rol o‘ynab kelmoqda. Oilaviy tadbirkorlik dasturlari, yoshlar va xotin-qizlar tadbirkorligini qo‘llab-quvvatlash, “Kichik biznesni uzluksiz qo‘llab-quvvatlash” dasturi hamda mahalla darajasida qo‘llanayotgan modellar minglab loyihalarni ishga tushirgan va yuz minglab odamlarni daromadli faoliyatga jalb etgan. Shu jihatdan imtiyozli kreditlash mamlakatda oddiy kreditlash instrumenti emas, balki bandlik siyosatining amaliy moliyaviy tayanchi sifatida shakllanmoqda. Ayniqsa, self-employed shaxslarni kreditlash, ayollar va yoshlar loyihalariga ustuvor resurs yo‘naltirish va mikroloyihalarni bosqichma-bosqich kengroq biznesga aylantirishga urinish bu tizimning kuchli tomonidir.

Shu bilan birga, maqola imtiyozli kreditlashning bir qator jiddiy muammolari mavjudligini ham ko‘rsatdi. Birinchidan, kredit samaradorligi ko‘p hollarda ajratilgan summa yoki loyiha soni bilan o‘lchanadi, holbuki haqiqiy indikator — yaratilgan va saqlanib qolgan ish o‘rnidir. Ikkinchidan, oldindan belgilangan foiz stavkalari va ayrim institutlar uchun yopiq ishlovchi imtiyozli dasturlar bozor signallarini buzishi, xususiy moliya institutlari raqobatini

cheklashi mumkin. Uchinchidan, uy xo‘jaliklari qarz yuki ortib borayotgan sharoitda imtiyozli kreditlash ijtimoiy vazifa niqobi ostida moliyaviy xatarlarni ham yig‘ishi mumkin. To‘rtinchidan, postkredit monitoring yetarlicha kuchli bo‘lmasa, ayrim loyihalar vaqtinchalik faoliyat ko‘rsatib, barqaror bandlik yaratmasligi ehtimoli yuqori bo‘ladi.

Shu asosda, birinchi navbatda, imtiyozli kreditlash bo‘yicha **natija indikatorlarini** to‘liq qayta ko‘rib chiqish zarur. Har bir dastur bo‘yicha kamida quyidagi ko‘rsatkichlar joriy etilishi maqsadga muvofiq: kredit olgan shaxsning 12 va 24 oy ichida faoliyati saqlanib qoldimi, nechta yangi ish o‘rni yaratildi, ulardan qanchasi rasmiy mehnat shakliga o‘tdi, qarz oluvchi keyingi bosqichda bozor shartlaridagi kreditga o‘ta oldimi. Ikkinchi taklif — imtiyozli dasturlarni bozor tamoyillariga yaqinlashtirishdir. Jahon banki tavsiya qilganidek, foizni administrativ pasaytirishdan ko‘ra qisman kredit kafolatlari, riskni taqsimlovchi instrumentlar va ochiq qayta moliyalashtirish mexanizmlari samaraliroq bo‘lishi mumkin. Uchinchi taklif — kredit mahsulotlarini segmentlash: boshlovchi self-employed shaxs, faoliyatini kengaytirayotgan mikrobiznes va ishsizlarni ishga olgan KOB uchun alohida dizayn kerak.

To‘rtinchidan, imtiyozli kreditlashni **raqamlashtirish + monitoring + maslahat** uchligi asosida olib borish lozim. Yagona elektron platformalar kreditga chiqishni soddalashtiradi, lekin ular postkredit kuzatuv, biznes maslahatlari va tavakkalchilikni erta aniqlash bilan birga ishlamasa, samarasi cheklangan bo‘ladi. Beshinchidan, PF-50 farmonidagi kabi ish o‘rni yaratishga bog‘langan kredit mexanizmini kengaytirish mumkin, biroq bunda verifikatsiya qat’iy bo‘lishi, nominal emas, haqiqiy bandlik va mehnat unumdorligi o‘lchanishi shart. Oltinchidan, Markaziy bankning DSTI, risk weight va qarz yukini nazorat qilish bo‘yicha makroprudensial choralarini imtiyozli dasturlardan mustasno emas, balki ularga moslashtirilgan ehtiyot mexanizmlar bilan uyg‘unlashtirish kerak. Yakuniy xulosa shuki, imtiyozli kreditlash tizimi O‘zbekistonda bandlikni oshirishning muhim vositasi bo‘lib qoladi, ammo uning kelajakdagi muvaffaqiyati kreditning arzonligiga emas, natijadorligi, shaffofligi va bozor bilan muvozanatli integratsiyasiga bog‘liq bo‘ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. The Central Bank of the Republic of Uzbekistan. (2026). Annual Report 2024.

2. The Central Bank of the Republic of Uzbekistan. (2023). Annual Report 2022.

3. World Bank. (2025). Financial Sector Assessment 2025: Republic of Uzbekistan.

4. World Bank. (2025). Financial Inclusion for Growth, Returns, and Opportunities for Work (FINGROW) – Uzbekistan.

5. Asian Development Bank. (2024). Inclusive Finance Sector Development Program.

6. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti. (2024). PQ-312-son qaror: “Kichik biznesni uzluksiz qo‘llab-quvvatlash” kompleks dasturini takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida.
7. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti. (2025). PF-50-son farmon: Kichik va o‘rta biznesning iqtisodiyotdagi o‘rnini oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida.
8. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti. (2024). PQ-149-son qaror: Oilaviy tadbirkorlikni rivojlantirish dasturlari doirasida aholining biznes tashabbuslarini moliyalashtirishni takomillashtirishga doir qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida.
9. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi. (2022). 373-son qaror: Oilaviy tadbirkorlikni rivojlantirish dasturlarining yagona elektron platformasi orqali kreditlar ajratish tartibi to‘g‘risidagi nizomni tasdiqlash haqida.

ТИЖОРАТ БАНКЛАРИДА КОРРУПЦИЯВИЙ-КОМПЛАЕНС МУАММОЛАРИ

Юнусов Бахтиёр Шавкатович
Тошкент давлат иқтисодиёт университети мустақил изланувчиси
E-mail: yunusovb@mail.ru
Тел: +99891 583 77 82

Ўзбекистонда очиқлик, шаффофлик ва коррупцияга қарши кураш сиёсати устувор йўналишлардан бирига айланди. Молиявий тизим, хусусан банк сектори ушбу ислоҳотларнинг марказида туради, чунки унинг барқарорлиги ва ишончлилиги мамлакат иқтисодиётининг ривожланиши учун муҳим аҳамиятга эга.

Шу сабабли давлат улуши мавжуд тижорат банкларида коррупцияга қарши ички назорат бўлинмаларини (комплаенс-назорат) жорий этиш, яъни коррупциянинг олдини олиш ва унга қарши курашиш тизимини самарали ташкил этиш долзарб масалалардан бири ҳисобланади.

2021-йил 1-октабрдан бошлаб барча давлат органлари ва ташкилотларида, шу жумладан Қорақалпоғистон Республикаси Вазирлар Кенгаши, вилоятлар ҳамда Тошкент шаҳар ҳокимликларида, шунингдек устав фондида (устав капиталида) давлат улуши 50 фоиз ва ундан ортиқ бўлган хўжалик жамиятларида коррупцияга қарши ички назорат тузилмаларини ташкил этиш белгиланган.

Коррупцияга қарши ички назорат тузилмалари (комплаенс-назорат) ташкилотларда коррупция ҳолатларини барвақт аниқлаш ва олдини олиш, уларнинг сабаб ва шарт-шароитларини бартараф этиш, манфаатлар тўқнашувига йўл қўймаслик ҳамда коррупцияга нисбатан муросасиз муносабатни шакллантириш учун масъул ҳисобланади.

Шунга кўра, ҳисобот даврида Марказий банк ҳамда 9 та давлат тижорат банкларида коррупцияга қарши курашиш бўйича ички назорат тузилмалари фаолияти такомиллаштирилди ва уларнинг 3 таси “Пора олиш ва бериш билан курашиш менежменти тизимлари” (Ўз ДСт ИСО 37001:2019) стандарти бўйича сертификатга эга бўлди.

Бу тизимни амалиётга жорий этишда бир қатор муассасалар қарори Ҳисоб палатаси ҳам иштирок этиб келмоқда. Масалан Ўзбекистон Республикасининг Ҳисоб палатаси тўғрисидаги қонунининг:

4-модда. Ҳисоб палатасининг асосий вазифалари

•**республика** ижро этувчи ҳокимият органларида, шунингдек устав фондида (устав капиталида) давлат улуши 50 фоиз ва ундан ортиқ бўлган муассаса ва ташкилотларда коррупцияга қарши курашиш бўйича ички назорат тизимини жорий қилишга, шунингдек унинг самарали фаолият кўрсатишига доир чораларнинг амалга оширилиши устидан назорат қилиш.

29[1]-модда. Ҳисоб палатасининг коррупцияга қарши курашиш бўйича ички назорат тизимини жорий этишга, шунингдек унинг самарали фаолият кўрсатишига доир чораларнинг амалга оширилиши устидан назорат қилиш соҳасидаги функсиялари

•коррупцияга қарши курашиш бўйича ички назорат тизимини жорий этишга, шунингдек унинг самарали фаолият кўрсатишига доир чораларнинг амалга оширилиши устидан мониторинг ўтказади ва назорат қилади ҳамда уларнинг натижалари бўйича Ўзбекистон Республикаси Президенти Администратсиясига ахборот киритади;

•коррупцияга қарши курашиш бўйича ички назорат тизимини ўз вақтида жорий этишга ва унинг самарали фаолият кўрсатишига монелик қилаётган омилларни аниқлайди, шунингдек уларни тизимли равишда таҳлил қилади.

Коррупцияга қарши ички назорат тузилмалари фаолияти таҳлили

2025 йил 1 январ ҳолатига **137 та** давлат органлари ва ташкилотлари, шу жумладан Қорақалпоғистон Республикаси Вазирлар Кенгаши, вилоятлар ва Тошкент шаҳар ҳокимликларида мавжуд коррупцияга қарши ички назорат тузилмалари фаолияти таҳлил қилинди

•Бюджет ташкилотлари 87 та ёки 63,5%

•Давлат улуши иштирокидаги хўжалик ҳисобидаги корхоналар 50 та ёки 36,5%

Бугунги кунда учраётган тизимли камчиликлар:

•Ички идоравий ҳужжатларни тўлиқ ёки умуман қабул қилмаслик;

•Ички идоравий ҳужжатларни корхона тузилмасига мослаштирмасдан тўғридан тўғри қабул қилиш;

•Алоқа каналарни ишламаслик ҳолатлари;

•Алоқа каналларидан келиб тушган мурожаатларнинг кўриб чиқилмаслиги;

•Ишга жойлашаётган номзодларни текширмаслик ёки текшириш реестрларини юритмаслик;

•Йиллик манфаатлар тўқнашуви декларациялари олмаслик;

•Янги кирган ва лавозими (бошқа ишга ўтган) ўзгарган ходимлардан манфаатлар тўқнашуви декларациялари олмаслик;

•Манфаатлар тўқнашуви декларацияларини таҳлил қилмаслик;

•Ходимлар томонидан декларация тўлдирилганида боғлиқ тадбиркорлик фаолияти маълумотларни тўлиқ акс эттирмаслик;

•Ҳодимлар томонидан декларацияларда яқин қариндошлари тўғрисидаги маълумотларни тақдим этмаслик;

•Контрагентни ўрганиш бўйича хулосаларни расмийлаштирилмаслик;

•Контрагентлар билан имзоланган шартномаларда коррупцияга қарши эслатмалар киритилмаган ҳолатлар;

•Контрагентни ўрганиш бўйича хулосаларни расмийлаштирилмаслик;

•Арзон нарх таклифи мавжуд бўлган бир пайтда бошқа бир юқори нархдаги таклифларни қабул қилиш;

•ОАВлар орқали тарғибот ва ташвиқот ишлари ўтказмаслик;

•Ишга жойлашаётган номзодларни текширмаслик ёки текшириш реестрларини юритмаслик Ходимларни коррупцияга қарши ўқитиш режалари, ўқув материалларини ишлаб чиқилмаслик ва тест синовлари ўтказилмаслик;

•Коррупциявий хавф-хатарга энг кўп мойил бўлган лавозимлар учун махсус коррупцияга қарши ўқитиш ташкил этилмаслик;

•Янгидан ишга қабул қилинган ходимлар учун ўқитишлар ташкил этилмаслик.

Коррупцияга қарши ички назорат тузилмалари фаолияти таҳлили натижаларига кўра таклифлар

•Ички назорат тузилмалари фаолияти самарали ташкил этиш мақсадида қисқа муддатда мавжуд вакант ўринларни тўлдириш чораларини кўриш

•Ички назорат тузилмаларида фаолият олиб бораётган ходимларнинг малакасини ошириш (ўқитиш қайта тайёрлаш) ишларини тизимли асосда ташкил этиш

•Коррупцияга қарши ички назорат тузилмаларини самарали жорий этиш бўйича ички идоравий ҳужжатларни тўлиқ ишлаб чиқиш, тасдиқлаш ва амалиётга жорий этиш

•Коррупция хавф-хатарларини баҳолаш натижаларига асосланган ҳолда ички назорат тузилмалари ходимларининг иш режаларини ишлаб чиқиш ҳамда ижроси юзасидан таъсирчан назорат ўрнатиш

•Ички назорат тузилмалари фаолияти самарали ташкил этиш мақсадида қисқа муддатда мавжуд вакант ўринларни тўлдириш чораларини кўриш.

•Коррупцияга қарши ички назорат тузилмалари томонидан манфаатлар тўқнашуви ва аффилланганлик ҳолатини олдини олиш бўйича контрагентларни текшириш тизимини йўлга қўйиш

•Манфаатлар тўқнашуви ҳолатларини ўрганишда бирламчи ҳужжатлар асосида текшириш ва аниқланган ноқонуний ҳолатлар бўйича белгиланган тартибда тегишли чоралар кўриш.

•Ички назорат тузилмалари томонидан ўтказиладиган назорат тадбирларининг манзилли режа-графигини ишлаб чиқиш, ҳар бир ўтказилган назорат тадбири натижаларини пухта таҳлил қилган ҳолда таклифлар ишлаб чиқиш. Назорат тадбирлари мониторингини юритиш

•Назорат тадбирлари натижасида ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органларга юборилган ҳолатлар ҳамда аниқланган камомадлар реестрини юритиш. Аниқланган камомад суммаларини тўлиқ қайтариш (ундириш) чораларининг кўрилиши устидан назорат ўрнатиш

•Тизимда коррупцион ҳолатлар ҳамда ҳуқуқбузарликларнинг олдини олишга қаратилган тарғибот-ташвиқот ишларини кучайтириш, барча ходимларни коррупцияга қарши курашиш бўйича ички идоравий ҳужжатлар билан тўлиқ таништирилишини таъминлаш

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasining Hisob palatasi to‘g‘risidagi qonuni 01.07.2019 yildagi O‘RQ-546-son https://lex.uz/docs/-4394324

2. de Andrés, P., Polizzi, S., & Scannella, E. Corruption disclosure in banking: insights from the literature // Creating Value and Improving Financial Performance: Inclusive Finance and the ESG Premium. – 2023. – P. 119–133.

3. Asteriou, D., Pilbeam, K., & Tomuleasa, I. The impact of corruption, economic freedom, regulation and transparency on bank profitability and bank stability: Evidence from the Eurozone area // Journal of Economic Behavior & Organization. – 2021. – Vol. 184. – P. 150–177. https://doi.org/10.1016/j.jebo.2020.08.023

4. Harras, M. E., & Salahddine, M. A. Tracking financial crime through code and law: a review of RegTech applications in anti-money laundering // arxiv preprint. – 2025. – arxiv:2511.15764.

5. Cherepanova, V. Corporate Compliance Programs: Theory and Practice of Anti-Corruption Regulation. – Cham: Springer International Publishing, 2017. https://doi.org/10.1007/978-3-319-66717-6

6. Bahoo, S. Corruption in banks: A bibliometric review and agenda // Finance Research Letters. – 2020. – Vol. 35. – Article 101499.

7. Spalding, A. The Foreign Corrupt Practices Act and the OECD Anti-Bribery Convention: Modernizing International Anti-Corruption Law. – Cambridge: Cambridge University Press, 2014.https://doi.org/10.1017/CBO9781107415321.

BANK XAVFSIZLIGINING MAQSADI VA VAZIFALARI

Xolikulov O‘ktam Abdumo‘minovich
Samarqand iqtisodiyot va servis instituti “Bank ishi” kafedrasi o‘qituvchisi
Azimov Dilshodbek
Samarqand iqtisodiyot va servis instituti, XIM-323 guruh talabasi
G’ulomiddinov E’zozbek
Samarqand iqtisodiyot va servis institute, XIM-323 guruh talabasi

Annotatsiya. *Bank xavfsizligi moliyaviy barqarorlik va jamoatchilik ishonchini ta'minlashda hal qiluvchi ahamiyatga ega. Ushbu maqola bank xavfsizligining asosiy maqsadlari va vazifalarini atroflicha ko'rib chiqadi. Uning asosiy maqsadi moliyaviy aktivlarni, maxfiy ma'lumotlarni va infratuzilmani kiberhujumlar, firibgarlik va boshqa tahdidlardan himoya qilishdan iborat.*

Kalit so‘zlar: *Bank Xavfsizligi, Moliyaviy Barqarorlik, Xavflarni Boshqarish, Kiberxavfsizlik, Jismoniy Himoya*

Abstract. *Bank security plays a critical role in ensuring financial stability and public trust. This article comprehensively examines the primary purpose and tasks of bank security. Its main objective is to protect financial assets, sensitive data, and infrastructure from cyberattacks, fraud, and other threats.*

Keywords: *Bank Security, Financial Stability, Risk Management, Cybersecurity, Physical Security*

Аннотация. *Банковская безопасность играет решающую роль в обеспечении финансовой стабильности и общественного доверия. Данная статья всесторонне рассматривает основные цели и задачи банковской безопасности. Ее главная цель заключается в защите финансовых активов, конфиденциальных данных и инфраструктуры от кибератак, мошенничества и других угроз.*

Ключевые слова: *Банковская Безопасность, Финансовая Стабильность, Управление Рисками, Кибербезопасность, Физическая Защита.*

Kirish. Zamonaviy bank sektori misli ko‘rilmagan raqamli transformatsiya davrini boshdan kechirmoqda, bu esa qulaylik va samaradorlikni oshirish bilan birga, murakkab va doimiy rivojlanib boruvchi xavfsizlik muammolarini ham keltirib chiqarmoqda. Moliyaviy tizimning, ham global miqyosda, ham O‘zbekiston sharoitida, yaxlitligi va barqarorligi tobora kuchli bank xavfsizligi choralariga bog‘liq bo‘lib qolmoqda. Moliyaviy firibgarlik, ijtimoiy muhandislik orqali mablag‘larga ruxsatsiz kirish va raqamli infratuzilmaga keng ko‘lamli kiberhujumlar kabi murakkab kiberxavflarning ko‘payishi ushbu sohaning o‘ta muhimligini ta’kidlaydi. Bunday dinamik muhit bank xavfsizligining ko‘p qirrali

tabiatini har tomonlama tushunishni talab qiladi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Bank xavfsizligi sohasidagi ilmiy adabiyotlar tahlili ushbu yo‘nalishning murakkabligi va ko‘p qirraliligini yaqqol ko‘rsatadi. Zamonaviy tadqiqotlar bank xavfsizligini nafaqat texnik masalalar, balki strategik boshqaruv, huquqiy tartibga solish va inson omili bilan chambarchas bog‘liq bo‘lgan kompleks tizim sifatida ko‘rib chiqadi. Dastlabki davrlarda bank xavfsizligi asosan jismoniy himoya va ichki nazoratga qaratilgan bo‘lsa, raqamli transformatsiya davrida bu tushuncha kiberxavfsizlik, axborot xavfsizligi va operatsion barqarorlikni o‘z ichiga olgan holda sezilarli darajada kengaydi. Boshqalar esa axborot xavfsizligi menejmenti tizimlarini (ISMS) joriy etish va ularning samaradorligini oshirishga urg‘u beradilar. Moliyaviy tizimning barqarorligini ta’minlash, mijozlar ishonchini mustahkamlash va tartibga soluvchi organlar talablariga rioya qilish ham bank xavfsizligining fundamental maqsadlari sifatida qayd etiladi. Bu maqsadlar banklarning obro‘-e’tiborini saqlash va uzoq muddatli rivojlanishini ta’minlash uchun hal qiluvchi ahamiyatga ega.

Tadqiqot metodologiyasi. Ushbu tadqiqot bank xavfsizligining maqsadlari va vazifalarini chuqur tahlil qilishga qaratilgan bo‘lib, sifatli, tavsifiy va tahliliy tadqiqot metodologiyasidan foydalanadi. Maqolaning asosiy maqsadi bank xavfsizligi sohasidagi nazariy asoslarni, zamonaviy tahdidlarni, himoya mexanizmlarini va O‘zbekiston sharoitidagi amaliyotni kompleks tarzda sintez qilishdan iborat. Tadqiqot dizayni asosan kontseptual va analitik xarakterga ega bo‘lib, mavjud ilmiy adabiyotlar, me’yoriy-huquqiy hujjatlar, sanoat hisobotlari va ekspert tahlillarini keng qamrovli ko‘rib chiqishga asoslanadi. Bu yondashuv bank xavfsizligining ko‘p qirrali tabiatini, ya’ni uning nafaqat texnik, balki strategik, operatsion va huquqiy jihatlarini ham chuqur o‘rganish imkonini beradi.

Xulosa. Bank xavfsizligi zamonaviy moliyaviy tizimning ajralmas qismi bo‘lib, raqamli transformatsiya sharoitida uning ahamiyati tobora ortib bormoqda. Ushbu tadqiqot bank xavfsizligining asosiy maqsadi moliyaviy barqarorlikni, mijozlar ishonchini va aktivlar himoyasini ta’minlash ekanligini ko‘rsatdi. Uning vazifalari texnik himoyadan tortib, strategik boshqaruv va inson omilini qamrab oluvchi keng qamrovli, dinamik yondashuvni talab etadi. O‘zbekiston sharoitida Markaziy bank va CERT-CBU kabi tashkilotlar tomonidan amalga oshirilayotgan kompleks choralar milliy moliyaviy sektorning kiberxavfsizligini mustahkamlashga xizmat qilmoqda. Kelajakda doimiy rivojlanib borayotgan tahdidlarga moslashish va innovatsion texnologiyalarni joriy etish bank xavfsizligining samaradorligini oshirishda hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati:

1. Астанов Х.З. *Pul-kredit orqali muvofiqlashtirish.* – Toshkent: Iqtisodiyot, 2015. – 121-bet.

2. Омонов А., Қоралиев Т. *Banklarda buxgalteriya hisobi.* – Toshkent: Iqtisod-Moliya, 2014. – 241-bet.

3. Қоралиев Т.М., Абдуллаев Ё.А. *Bank ishi.* – Toshkent: Iqtisod-Moliya, 2009. – 580-bet.

4. Наврўзова К., Каримов Н.Ғ. *Banklarda buxgalteriya hisobi.* – Toshkent: Moliya, 2012. – 320-bet.

5. Наврузова К.Н., Ортиков О.А. *Naqd pulsiz hisob-kitoblar va to‘lov tizimi.* – Toshkent: Iqtisod-Moliya, 2014.

6. Тоймухамедов И., Умаров З., Хусаинов Ғ. *Naqd pulsiz hisob-kitoblar va to‘lov tizimi.* – LESON PRESS, 2018. – 435-bet.

7. Жўраев Б.Ш. *Banklarda kiberjinoyat xavfsizligi.* – “Tadqiqotlar” jurnali, 2025. – 3–6-betlar.

8. Абдуваҳобов Ш.Х., Давронов Ш.Ш. *Bank amaliyotlarida xavfsizlik va axborot himoyasi muammolari.* – Ilmiy maqola.

DIGITAL TRUST AND FINANCIAL INCLUSION IN UZBEKISTAN

Djurayeva Maxzuna Azamovna
Teacher of Samarkand State University of Architecture and Civil Engineering jurayeva.maxzuna@.edu.uz
Maftuna Ergasheva Sherzodovna
Student of Samarkand State University of Architecture and Civil Engineering
Ergashevamaftuna186@gmail.com
+998979477906

Annotation.*This article analyzes the relationship between digital trust and financial inclusion in Uzbekistan. In recent years, digital banking services and fintech technologies have rapidly developed, expanding people’s access to financial services. However, in many developing countries, including Uzbekistan, public trust in digital financial systems is not sufficiently high. This may limit the usage of digital banking services and slow down the development of financial inclusion.The study examines the main factors affecting digital trust, including financial literacy, perceived security, and awareness of digital financial services. Based on the analysis of existing literature and statistical data, it investigates how these factors influence the use of digital banking services.The results show that improving financial literacy, strengthening cybersecurity, and increasing public awareness of digital financial services can significantly enhance trust in digital banking systems. Consequently, financial inclusion can expand, and economic opportunities may increase. The article concludes with recommendations to ensure the more reliable and inclusive development of digital financial systems.*

Keywords: *Digital Banking, Financial Inclusion, Digital Trust, Fintech, Uzbekistan*

Annotatsiya.*Ushbu maqola Uzbekistanda raqamli ishonch (digital trust) va moliyaviy inklyuziya o‘rtasidagi bog‘liqlikni tahlil qiladi. So‘nggi yillarda raqamli bank xizmatlari va fintech texnologiyalari tez rivojlanib, aholining moliyaviy xizmatlardan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirmoqda. Biroq, ko‘plab rivojlanayotgan mamlakatlarda, jumladan O‘zbekistonda ham, aholining*

raqamli moliyaviy tizimlarga bo‘lgan ishonchi yetarli darajada yuqori emas. Bu esa raqamli bank xizmatlaridan foydalanish darajasini cheklashi va moliyaviy inklyuziyaning rivojlanishini sekinlashtirishi mumkin.Tadqiqotda raqamli ishonchga ta’sir qiluvchi asosiy omillar, jumladan moliyaviy savodxonlik, xavfsizlikka bo‘lgan ishonch va raqamli moliyaviy xizmatlar haqidagi xabardorlik darajasi ko‘rib chiqiladi. Mavjud ilmiy adabiyotlar hamda statistik ma’lumotlar tahlili asosida ushbu omillarning raqamli bank xizmatlaridan foydalanishga qanday ta’sir qilishi o‘rganiladi.Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, moliyaviy savodxonlikni oshirish, kiberxavfsizlikni kuchaytirish hamda aholining raqamli moliyaviy xizmatlar haqidagi xabardorligini oshirish raqamli bank tizimiga bo‘lgan ishonchni sezilarli darajada oshirishi mumkin. Natijada esa moliyaviy inklyuziya kengayib, iqtisodiy imkoniyatlar ortishi mumkin. Maqola oxirida raqamli moliyaviy tizimlarning yanada ishonchli va inklyuziv rivojlanishini ta’minlash bo‘yicha tavsiyalar beriladi.

Kalit so’zlar: *raqamli bank, Moliyaviy inklyuziya, Raqamli ishonch, Fintech, O‘zbekiston.*

Digital banking and fintech services have experienced rapid expansion in recent years and are increasingly recognized as important instruments for enhancing financial inclusion. According to the World Bank’s Global Findex (2025), approximately 79% of adults worldwide have access to formal financial services, and mobile phone ownership stands at about 86%. These figures suggest expanding opportunities to broaden access to financial services through digital payments and mobile financial platforms. At the same time, OECD data indicate that the share of individuals using digital payment systems in developing economies increased from 55% to 62% between 2021 and 2024, while the corresponding rate in advanced economies reached approximately 96% (OECD, 2024). However, evidence from OECD/INFE (2023) shows that roughly 40% of online purchasers do not meet minimum standards of digital financial literacy, implying that although technological access is increasing, readiness to adopt and trust digital financial services remains constrained for a substantial share of the population.

The context of Uzbekistan illustrates many of these dynamics. Survey data compiled jointly by the IFC and the Central Bank of Uzbekistan (2020) indicate that only about 37% of the population held a formal bank account, while uptake of mobile financial services — such as the Click and Payme platforms — was approximately 23%, with urban adoption at 29% versus 16% in rural areas. Survey respondents cited insufficient funds (≈30%) and perceived lack of necessity for an account (≈26%) among the principal reasons for non-ownership of formal accounts, signaling that low income and limited financial knowledge are important barriers to inclusion. Financial literacy metrics further highlight the challenge: on average, respondents correctly answered 4.09 out of 7 financial literacy questions (about 58%), indicating limited familiarity with basic financial concepts necessary for confident use of digital services. Trust indicators are similarly mixed: while roughly 57% of respondents reported full trust in the

Central Bank, trust in commercial banks and new digital financial providers was considerably lower (34–45%), suggesting that institutional trust deficits may inhibit adoption of fintech solutions (IFC & Central Bank, 2020).

International experience demonstrates that digital platforms can substantially accelerate financial inclusion when certain preconditions are met. Kenya's M-Pesa, for example, rapidly gained broad acceptance and has been associated with marked increases in formal financial access; reports indicate that financial inclusion in Kenya rose to around 84.8% following extensive digitization and policy support. In India, the Unified Payments Interface (UPI) has scaled to capture a very large share of retail payments activity (reported at approximately 81.8% of the digital payments market by March 2024), processing billions of transactions and exemplifying how open, interoperable platforms can drive rapid adoption. These cases illustrate that technology alone is not sufficient; large-scale impact requires complementary factors such as user trust, clear regulatory frameworks, robust infrastructure, and targeted education.

Mechanistically, fintech can enhance trust and inclusion through several channels. First, by reducing transaction costs and increasing convenience, digital payment systems deliver tangible economic benefits—time and cost savings—that can encourage uptake and repeat use. Second, digital transaction records improve transparency and traceability, which can reduce opportunities for corruption and fraud and thereby strengthen confidence in formal financial channels. Third, alternative data sources (mobile usage patterns, payment histories, and other digital footprints) enable fintech firms to underwrite credit for customers without traditional banking histories, allowing previously excluded individuals to participate in formal financial markets. Collectively, these mechanisms can facilitate greater access to credit, smoother payments, and improved financial management among underserved populations.

Nevertheless, several constraints limit the pace and scope of fintech's contribution to inclusion in Uzbekistan. Limited digital financial literacy undermines consumers' ability to understand product features, assess costs and risks, and exercise their consumer rights, thereby constraining adoption. Regional disparities in infrastructure — notably lower internet coverage and reduced connection quality in many rural districts — restrict practical access to digital services despite overall improvements in mobile penetration. Institutional factors also matter: if regulatory protections, consumer complaint mechanisms, and law-enforcement responses to fraud are perceived as weak or slow, potential users will remain cautious. Demographic characteristics, such as a higher proportion of older adults who are less familiar with digital technologies, further depress adoption rates. Finally, the credibility and perceived reliability of new fintech providers remain lower than that of established public institutions, which constrains the diffusion of private sector innovations.

Policy and operational responses to these challenges should therefore be multipronged. First, scaling up financial literacy initiatives—delivered through schools, vocational institutions, community centers, and digital channels—can raise baseline competence and reduce behavioral barriers to adoption. Second,

deploying local “trusted agents” (community kiosks, postal outlets, or bank agents) to support onboarding and troubleshooting can build initial user confidence and serve as a bridge between offline populations and digital services. Third, regulators should prioritize consumer protection frameworks, clear disclosure requirements, expedited complaint resolution mechanisms, and robust anti-fraud enforcement to strengthen institutional trust. Fourth, platform design should emphasize usability: simple, local-language interfaces, transparent fee structures, and immediate transaction notifications help users understand and control their finances. Fifth, continued investment in rural internet coverage and targeted subsidies for last-mile connectivity are essential to close the urban-rural digital divide. Finally, pilot programs that bundle digital onboarding, literacy training, and subsidized access enable iterative learning and measurement of outcomes (adoption rates, transaction volumes, and trust indicators) before scaling interventions nationwide.

In conclusion, digital banking and fintech technologies hold substantial potential to expand financial inclusion in Uzbekistan. Their effectiveness, however, depends on complementary advances in financial literacy, institutional trust, regulatory safeguards, and infrastructure. When these enabling conditions are addressed in a coordinated manner, fintech platforms can function not only as technological tools but as credible mechanisms for broadening access to formal financial services, supporting small enterprises, and ultimately contributing to poverty reduction and economic resilience.

References:

1.IFC & Central Bank of Uzbekistan. (2020). Financial Capability and Inclusion Survey, Uzbekistan. Tashkent: IFC/CBU.

2.World Bank. (2025). Global Findex Database 2025. Washington, DC: World Bank.

3.OECD. (2024). Digital Payments in Emerging Economies: Trends and Challenges. Paris: OECD Publishing.

4.OECD/INFE. (2023). Financial Literacy and Digital Skills Survey. Paris: OECD.

5.Central Bank of Uzbekistan. (2020). Annual Report on Banking and Digital Finance. Tashkent: CBU.

6.Mas, I., & Radcliffe, D. (2011). Mobile Payments Go Viral: The Story of M-Pesa. Innovations: Technology, Governance, Globalization, 6(4), 63–81.

7.National Payments Corporation of India (NPCI). (2024). Unified Payments Interface (UPI) Annual Report. Mumbai: NPCI.

РОЛЬ МОНЕТАРНОЙ ПОЛИТИКИ В СНИЖЕНИИ ИНФЛЯЦИИ И ОБЕСПЕЧЕНИИ МАКРОЭКОНОМИЧЕСКОЙ СТАБИЛЬНОСТИ В УЗБЕКИСТАНЕ

Нормуродова Жасмина Низомиддин кизи
Студентка 4-го курса
Самаркандского института экономики и сервиса
Научный руководитель:
Шарипова Нигина Джуракуловна
Старший преподаватель кафедры «Банковское дело»
Самаркандского института экономики и сервиса

Аннотация. *В статье исследуется роль монетарной политики Центрального банка Республики Узбекистан (ЦБ РУз) в снижении инфляции и обеспечении макроэкономической стабильности в условиях перехода к рыночной модели и режима таргетирования инфляции. Рассматриваются теоретические основы связи монетарной политики с инфляцией, эмпирические данные за 2000–2025 гг., динамика ключевой ставки, денежной массы (М2), инфляции и ВВП. Особое внимание уделяется роли основной ставки (14% с марта 2025 г.), механизмов трансмиссии, барьерам (долларизация, административные цены, внешние шоки) и мерам по укреплению внутренней инвестиционной базы через стимулирование сбережений и повышение эффективности финансовой системы. Статья написана в структуре IMRAD и включает практические рекомендации для политики.*

Ключевые слова: *монетарная политика, инфляция, макроэкономическая стабильность, Узбекистан, Центральный банк, таргетирование инфляции, ключевая ставка, денежно-кредитная трансмиссия.*

Abstract. *This article examines the role of the monetary policy of the Central Bank of the Republic of Uzbekistan (CBU) in reducing inflation and ensuring macroeconomic stability amid the transition to a market model and inflation targeting regime. It explores the theoretical foundations of the link between monetary policy and inflation, empirical data from 2000–2025, dynamics of the policy rate, money supply (M2), inflation, and GDP. Particular attention is paid to the policy rate (14% since March 2025), transmission mechanisms, barriers (dollarization, administered prices, external shocks), and measures to strengthen domestic investment potential by stimulating savings and improving the efficiency of the financial system. The article follows the IMRAD structure and includes practical policy recommendations.*

Key words: *monetary policy, inflation, macroeconomic stability, Uzbekistan, Central Bank, inflation targeting, policy rate, monetary transmission.*

Введение. Монетарная политика и инфляция — два фундаментальных компонента любой рыночной экономики. Без контроля над инфляцией невозможно обеспечить устойчивый приток капитала в производственный сектор, а без стабильного роста — невозможно достичь экономического развития и повышения благосостояния населения. В теории макроэкономики существует четкая связь: в идеале монетарная политика должна обеспечивать низкую и стабильную инфляцию (таргет 5% в Узбекистане), что способствует эффективному распределению ресурсов и долгосрочному росту.

Однако на практике эта связь не всегда прямая и линейная, особенно в странах с формирующейся рыночной экономикой, где институциональная среда, финансовый сектор и уровень доверия населения к экономическим институтам ещё не достигли зрелости. Узбекистан — яркий пример такой страны. После обретения независимости в 1991 году и особенно с 2016 года (после смены руководства) страна начала активные рыночные реформы, направленные на либерализацию экономики, привлечение инвестиций и развитие частного сектора.

Несмотря на сохраняющиеся структурные особенности финансовой системы, Узбекистан демонстрирует устойчивую макроэкономическую динамику и значительный потенциал для дальнейшего углубления внутренних инвестиционных процессов. Рост ВВП (6,5% в 2024 г., 7,6% за январь–сентябрь 2025 г.), расширение экспортной базы и активное развитие малого и среднего предпринимательства формируют благоприятную основу для повышения роли монетарной политики в обеспечении стабильности цен.

Цель данной статьи заключается в системном анализе роли монетарной политики ЦБ РУз в снижении инфляции, выявлении институциональных возможностей для повышения эффективности её трансмиссии и формировании практико-ориентированных рекомендаций по развитию внутренней инвестиционной базы. В исследовании используются официальные данные Агентства статистики при Президенте Республики Узбекистан, Центрального банка Республики Узбекистан, а также аналитические материалы Всемирного банка, Международного валютного фонда и национальных научных исследований, что позволяет обеспечить достоверность выводов и обоснованность прогнозных оценок.

Обзор литературы по теме. Взаимосвязь между монетарной политикой и инфляцией является одной из центральных проблем макроэкономической теории и практики экономического развития, особенно в условиях формирующейся рыночной экономики. Классические и современные исследования демонстрируют, что характер этой взаимосвязи определяется не только объёмом денежной массы, но и уровнем развития финансовых рынков, институциональной среды и степенью открытости экономики.

Фундаментальные основы анализа инфляции и монетарной политики были заложены в трудах Джона Мейнарда Кейнса. В своей работе «The General Theory of Employment, Interest and Money» он показал, что

монетарная политика не может автоматически уравновешивать экономику через процентную ставку, а её несоответствие может приводить к макроэкономической нестабильности, снижению совокупного спроса и росту безработицы. С кейнсианской точки зрения, в развивающихся экономиках инвестиции часто ограничены не столько совокупным спросом, сколько низким уровнем сбережений и неэффективным финансовым сектором.

Неоклассический подход к данной проблеме представлен в модели экономического роста Роберта М. Солоу. В статье «A Contribution to the Theory of Economic Growth» он доказал, что норма сбережений играет ключевую роль в формировании уровня капиталообеспеченности и долгосрочного экономического роста. Однако модель Солоу предполагает эффективную трансформацию сбережений в инвестиции, что на практике в формирующихся экономиках часто нарушается из-за институциональных и финансовых ограничений.

Эмпирически значимый вклад в исследование взаимосвязи инфляции и монетарной политики внесли Мартин Фельдстейн и Чарльз Хориока. Их знаменитая работа «Domestic Saving and International Capital Flows» выявила высокую корреляцию между национальными сбережениями и инвестициями даже в условиях формально открытых экономик. Так называемый «парадокс Фельдстейна-Хориоки» указывает на то, что международная мобильность капитала ограничена, а инвестиции в значительной степени зависят от внутренних источников финансирования. Для стран с формирующейся рыночной экономикой этот вывод имеет особое значение, поскольку слабая интеграция в глобальные финансовые рынки усиливает зависимость инвестиций от внутренних сбережений.

Современные институциональные и прикладные аспекты данной проблемы отражены в аналитических материалах международных финансовых организаций. Данные Международного валютного фонда, представленные в системе IMF DataMapper за 2024–2025 гг., показывают, что во многих развивающихся странах уровень финансовой глубины остаётся низким, что ограничивает эффективную трансформацию сбережений в инвестиции. Это подтверждает тезис о том, что объём сбережений сам по себе не гарантирует инвестиционного роста без развития финансовой инфраструктуры.

Региональный контекст взаимосвязи монетарной политики и инфляции подробно рассматривается в документах Азиатского банка развития. В Country Partnership Strategy: Uzbekistan 2021–2025 подчёркивается, что для стран с переходной экономикой характерны барьеры в виде высокой доли краткосрочных кредитов и недостаточного доверия населения к финансовым институтам. АБР указывает, что мобилизация внутренних сбережений и их направление в производственные инвестиции требует комплексных реформ в банковском секторе, развития рынков капитала и укрепления институциональной среды.

В целом, анализ научной литературы показывает, что взаимосвязь между монетарной политикой и инфляцией носит сложный и многофакторный характер. Классические теории подчёркивают роль сбережений как источника инвестиций, однако современные эмпирические исследования и международный опыт свидетельствуют о решающем значении финансовых институтов, уровня доверия и экономической политики в обеспечении эффективной трансформации сбережений в инвестиции.

Методология исследования. Для анализа роли монетарной политики в снижении инфляции и обеспечении макроэкономической стабильности в Узбекистане применён междисциплинарный подход, сочетающий:

Теоретический анализ — рассмотрены классические и неоклассические модели (Кейнс, Солоу, Фельдстейн-Хориока), а также современные подходы к анализу финансовой глубины и трансмиссионного механизма сбережений в инвестиции.

Эмпирический анализ — использованы временные ряды по следующим показателям за период 2000–2025 гг.:

- уровень инфляции (% к предыдущему году);
- основная ставка ЦБ РУз (%);
- денежная масса М2 (% от ВВП);
- валовые внутренние инвестиции (% от ВВП);
- реальный ВВП (темпы роста);
- индекс финансовой глубины (М2/ВВП).

Качественный анализ — изучены нормативно-правовые акты (Закон «О Центральном банке Республики Узбекистан», Стратегия развития финансового рынка до 2030 г.), отчёты ЦБ РУз, интервью с экспертами, аналитические обзоры международных организаций (Всемирный банк, АБР, МВФ).

Сравнительный анализ — сопоставлены показатели Узбекистана с аналогичными странами Центральной Азии (Казахстан, Кыргызстан) и странами с похожим уровнем дохода.

Источники данных: Государственный комитет Республики Узбекистан по статистике, Центральный банк Республики Узбекистан, Всемирный банк (World Development Indicators), IMF DataMapper, Азиатский банк развития.

Анализ и результаты. Согласно данным Всемирного банка и ЦБ РУз, инфляция в Узбекистане в 2000 году составляла около 25–30% (после переходного периода), к 2010 году снизилась до 10–12%, а в 2023–2024 гг. — до 9,8–11,45%. В 2025 году годовая инфляция снизилась до 7,3% (декабрь), а к февралю 2026 г. — до 7,2%. Это означает, что начиная с середины 2020-х годов инвестиции стабильно покрываются за счёт внутреннего финансирования (прямые иностранные инвестиции, кредиты международных институтов, ремитирования).

Особенно резкий скачок снижения инфляции произошёл после 2023–2024 гг. — с началом масштабных реформ: либерализация валютного рынка,

упрощение регулирования, приватизация госактивов. Инфляция в основной капитал выросла на 15–20% ежегодно в 2018–2022 гг.

Инфляция в Узбекистане формируется тремя основными секторами:

Домохозяйства — основной источник (депозиты физлиц превысили 120 трлн сумов к 2024 г., ~9,2 млрд долл. США). По данным ЦБ на конец 2024 года объём депозитов физлиц составил 65% этих депозитов размещены в иностранной валюте (в основном в долларах США), что снижает их доступность для кредитования реального сектора в национальной валюте.

Корпоративный сектор — накапливает прибыль, но значительная часть реинвестируется неформально («в тени») или выводится за рубеж.

Государственный сектор — профицит бюджета в последние годы стабилен (около 1–2% ВВП), но доля государственных сбережений в общем объёме невелика.

Финансовая система Узбекистана в настоящее время характеризуется стадией активного формирования и расширения, что отражается в уровне финансовой глубины. Сравнение с Казахстаном и Турцией демонстрирует ориентиры, к которым может приблизиться Узбекистан по мере углубления финансовых рынков, расширения продуктовой линейки банков и повышения доверия со стороны населения и бизнеса. В среднесрочной перспективе это создаст предпосылки для более эффективной мобилизации внутренних сбережений.

Структура кредитного портфеля, в которой преобладают краткосрочные кредиты, отражает текущие особенности финансового цикла и острожный подход банков к управлению рисками. Вместе с тем по мере стабилизации макроэкономической среды и развития механизмов долгосрочного фондирования ожидается постепенное смещение акцента в сторону кредитов с горизонтом 5–10 лет. Это позволит в большей степени учитывать потребности инвестиционных проектов в промышленности, инфраструктуре и инновационных секторах экономики.

Проводимая Центральным банком политика по снижению инфляции и достижению целевого уровня 5% к 2025–2027 гг. формирует основу для укрепления доверия к национальной валюте. Сохраняющаяся диверсификация сбережений населения между валютными и реальными активами может рассматриваться как адаптационная стратегия в условиях трансформационной экономики. В перспективе последовательное снижение инфляционных ожиданий и повышение предсказуемости денежно-кредитной политики будут способствовать росту привлекательности сбережений в национальной валюте и расширению депозитной базы банковской системы.

Исторически сложившаяся практика хранения сбережений в иностранной валюте и неденежных формах постепенно трансформируется по мере укрепления макроэкономической стабильности. Ожидается, что развитие финансовых институтов и повышение надёжности банковского сектора создадут условия для увеличения доли организованных сбережений,

направляемых в национальную финансовую систему и используемых для кредитования реального сектора.

Недостаточное развитие долгосрочных финансовых инструментов следует рассматривать как стратегическую точку роста финансового рынка. Формирование рынка корпоративных облигаций, расширение системы пенсионных накоплений и развитие страхования жизни способны в среднесрочной перспективе создать устойчивые каналы трансформации внутренних сбережений в инвестиции, ориентированные на долгосрочное экономическое и инфраструктурное развитие.

Относительно невысокий уровень финансовой грамотности населения открывает возможности для целенаправленных институциональных и образовательных реформ. Расширение программ финансового просвещения и информационной поддержки позволит повысить качество инвестиционных решений, снизить поведенческие риски и сформировать более активный слой частных инвесторов.

Зависимость инвестиционной активности от внешних источников капитала в перспективе может быть последовательно снижена за счёт стимулирования внутренних сбережений и повышения эффективности их мобилизации. По мере углубления финансового рынка и диверсификации финансовых инструментов ожидается сокращение уязвимости экономики к внешним шокам и укрепление её устойчивости к изменениям глобальной монетарной конъюнктуры.

В целом укрепление взаимосвязи между монетарной политикой и инфляцией в Узбекистане требует комплексного и поэтапного подхода. Продолжение политики инфляционного таргетирования, развитие финансовой инфраструктуры, повышение финансовой грамотности, стимулирование сбережений в национальной валюте, вовлечение малого и среднего бизнеса в инвестиционные процессы, а также активное международное сотрудничество с МВФ, Всемирным банком и АБР в перспективе позволят сформировать устойчивую и эффективную финансовую систему, ориентированную на долгосрочный экономический рост.

Выводы и предложения. На основе проведённого анализа предлагаются следующие конкретные меры:

1. Принять «Стратегию по трансформации монетарной политики в условиях инфляционного таргетирования на 2026–2030 гг.», утверждаемую постановлением Кабинета Министров, с чётко определёнными индикаторами реализации и распределением ответственности между ведомствами.

2. Запустить пилотный проект по выпуску индексируемых облигаций для населения — по аналогии с TIPS (США) или народными облигациями (Турция), обеспечивающих защиту сбережений от инфляции.

3. Внедрить обязательное финансовое образование в школьную программу начиная с 9 класса, включая модули по сбережениям, инвестициям и управлению долговыми обязательствами.

4. Создать цифровую платформу «Инвестируй в Узбекистан», интегрированную с мобильными банковскими приложениями, которая позволит гражданам инвестировать небольшие суммы в инфраструктурные и экологические проекты.

5. Реформировать систему пенсионных накоплений путём внедрения добровольных негосударственных пенсионных счетов с государственным софинансированием (например, 1% от заработной платы со стороны работодателя и 1% со стороны государства).

6. Поощрять банки к предоставлению долгосрочных кредитов через механизм рефинансирования Центрального банка по сниженной процентной ставке для инвестиционных проектов с горизонтом более 5 лет.

Узбекистан находится на этапе стратегического выбора: с одной стороны, существуют значительные возможности для внутренней мобилизации капитала, с другой — сохраняется высокая зависимость от внешних источников финансирования. Устойчивый экономический рост в долгосрочной перспективе возможен лишь при условии укрепления внутренней инвестиционной базы за счёт повышения доверия, развития финансовой инфраструктуры и роста финансовой грамотности населения.

Практические меры, предложенные в статье, могут стать основой для формирования устойчивого инвестиционно-сберегательного цикла, способного обеспечить темпы роста ВВП на уровне выше 6% в год без чрезмерного увеличения внешней уязвимости экономики. Эффективность проводимых реформ будет зависеть не только от макроэкономической стабильности, но и от глубинных структурных преобразований в финансовом секторе и изменении поведения экономических агентов.

Список использованной литературы:

1. Государственный комитет Республики Узбекистан по статистике. (2024–2025). Национальные счета Узбекистана. Ташкент.

2. Центральный банк Республики Узбекистан. (2025). Годовой отчёт за 2024–2025 гг. Ташкент.

3. Всемирный банк. (2025). World Development Indicators. Washington, DC: World Bank.

4. Международный валютный фонд (МВФ). (2025). IMF DataMapper. https://www.imf.org.

5. Фельдстейн, М., & Хориока, Ч. (1980). Domestic Saving and International Capital Flows. The Economic Journal, 90(358), 312–329.

6. Азиатский банк развития (АБР). (2023–2025). Country Partnership Strategy: Uzbekistan 2021–2025. Манила.

7. Национальное агентство проектного управления при Президенте РУз. (2025). Исследование уровня финансовой грамотности населения Узбекистана.

8. Солоу, Р. М. (1956). A Contribution to the Theory of Economic Growth. The Quarterly Journal of Economics, 70(1), 65–94.

9. Кейнс, Дж. М. (1936). The General Theory of Employment, Interest and Money. London: Macmillan.
10. Uzum Bank. (2025). Годовой отчёт и стратегия цифрового банковского сектора. Ташкент.
11. Центральный банк Республики Узбекистан. (2025). Основные направления денежно-кредитной политики на 2026 год и период 2027–2028 годов. Ташкент.

MASOFAVIY BANK XIZMATLARINI SAMARADORLIGIGA TA'SIR KO'RSATUVCHI OMILLAR

Tursunov Faridun Mustafoyevish
Samarqand iqtisodiyot va servis instituti
mustaqil izlanuvchisi
tursunovfaridun4330@gmail.com

Annotatsiya. *Mazkur maqolada masofaviy bank xizmatlarining samaradorligiga ta'sir ko'rsatuvchi asosiy omillar tahlil qilinadi. Xususan, raqamli texnologiyalarning rivojlanishi, internet infratuzilmasining sifati, axborot xavfsizligi darajasi, mijozlarning moliyaviy savodxonligi hamda bank xizmatlarining qulayligi va tezkorligi kabi jihatlar yoritilgan. Shuningdek, mobil bank xizmatlari, internet-banking va boshqa raqamli platformalarning bank tizimidagi o'rni hamda ularning iqtisodiy samaradorlikni oshirishdagi roli ko'rib chiqiladi. Tadqiqot natijalari masofaviy bank xizmatlarini rivojlantirish orqali banklarning raqobatbardoshligini oshirish va mijozlarga xizmat ko'rsatish sifatini yaxshilash mumkinligini ko'rsatadi.*

Kalit so'zlar. *masofaviy bank xizmatlari, raqamli bank, internet-banking, mobil banking, bank samaradorligi, axborot texnologiyalari, moliyaviy savodxonlik, mijozlarga xizmat ko'rsatish, innovatsiyalar, bank infratuzilmasi, kiberxavfsizlik, raqamli iqtisodiyot.*

Kirish. Zamonaviy iqtisodiyotda raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi bank tizimida ham tub o'zgarishlarga olib kelmoqda. Ayniqsa, masofaviy bank xizmatlari (internet-banking, mobil banking, SMS-banking va boshqalar) banklar faoliyatining ajralmas qismiga aylanib bormoqda. Ushbu xizmatlar mijozlarga vaqt va hududiy cheklovlarsiz bank operatsiyalarini amalga oshirish imkonini beradi.

Masofaviy bank xizmatlarining rivojlanishi nafaqat mijozlarga qulaylik yaratadi, balki banklarning operatsion xarajatlarini kamaytirish, xizmat ko'rsatish tezligini oshirish va raqobatbardoshligini kuchaytirishga ham xizmat qiladi. Shu bilan birga, ushbu xizmatlarning samaradorligi bir qator omillarga bog'liq bo'lib, ularni chuqur tahlil qilish dolzarb masala hisoblanadi.

Mazkur maqolaning maqsadi - masofaviy bank xizmatlari samaradorligiga ta'sir etuvchi asosiy omillarni aniqlash va ularni tizimli ravishda tahlil qilishdan iborat. Masofaviy bank xizmatlari samaradorligi ko'p omilli jarayon bo'lib, u nafaqat texnologik yechimlar, balki iqtisodiy, ijtimoiy, huquqiy va boshqaruv

jihatlariga ham bog‘liq. Ushbu omillar o‘zaro uzviy bog‘langan bo‘lib, ulardan birining rivojlanmaganligi umumiy samaradorlikka salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin.

Birinchi navbatda, texnologik omillar muhim ahamiyatga ega. Masofaviy bank xizmatlari to‘liq raqamli infratuzilmaga tayanadi. Agar bankning dasturiy ta’minoti zamonaviy talablarga javob bermasa, tizimda uzilishlar, xatoliklar yoki sekin ishlash holatlari yuzaga keladi. Bu esa mijozlar uchun noqulaylik tug‘diradi va xizmatlardan foydalanish darajasini pasaytiradi. Ayniqsa, mobil ilovalarning ishlash tezligi, interfeysning soddaligi va tizimning barqarorligi muhim hisoblanadi. Bundan tashqari, serverlarning yuklamaga bardoshliligi, ma’lumotlarni qayta ishlash tezligi va real vaqt rejimida operatsiyalarni amalga oshirish imkoniyati ham samaradorlikka bevosita ta’sir qiladi.

Texnologik omillarning yana bir muhim jihati – bu kiberxavfsizlikdir. Masofaviy bank xizmatlari orqali amalga oshiriladigan operatsiyalar moliyaviy ma’lumotlar bilan bog‘liq bo‘lgani sababli, ularning himoyasi eng ustuvor masalalardan biridir. Agar tizimda xavfsizlik darajasi past bo‘lsa, firibgarlik, ma’lumotlar o‘g‘irlanishi yoki noqonuniy operatsiyalar xavfi ortadi. Bu esa mijozlar ishonchining pasayishiga olib keladi. Shu sababli banklar zamonaviy autentifikatsiya usullari, shifrlash texnologiyalari va xavfsizlik monitoring tizimlarini joriy etishlari zarur.

Iqtisodiy omillar ham muhim rol o‘ynaydi. Masofaviy bank xizmatlarini joriy etish va rivojlantirish katta miqdorda investitsiyalarni talab qiladi. Banklar IT infratuzilma, dasturiy ta’minot, texnik xizmat ko‘rsatish va xavfsizlik tizimlariga doimiy ravishda mablag‘ ajratib borishlari kerak. Agar ushbu investitsiyalar yetarli darajada bo‘lmasa, xizmat sifati pasayadi va bank raqobatda yutqazishi mumkin. Shu bilan birga, xizmatlarning narxi ham muhim omil hisoblanadi. Agar masofaviy xizmatlar mijozlar uchun qimmat bo‘lsa, ular an’anaviy xizmatlardan foydalanishni davom ettirishi mumkin. Aksincha, arzon yoki bepul xizmatlar mijozlarni faolroq jalb qiladi.

Ijtimoiy omillar ham masofaviy bank xizmatlari samaradorligiga sezilarli ta’sir ko‘rsatadi. Aholining moliyaviy va raqamli savodxonlik darajasi qanchalik yuqori bo‘lsa, ular masofaviy xizmatlardan shunchalik faol foydalanadi. Masalan, mobil ilovalar orqali to‘lovlarni amalga oshirish, hisoblarni boshqarish yoki kredit olish imkoniyatlaridan foydalanish uchun foydalanuvchilar ma’lum darajada texnologik bilimga ega bo‘lishlari kerak. Shu bilan birga, aholining bank tizimiga bo‘lgan ishonchi ham muhim ahamiyatga ega. Agar mijozlar onlayn operatsiyalar xavfsizligiga shubha bilan qarasa, ular masofaviy xizmatlardan foydalanishni cheklaydi.

Huquqiy va institutsional omillar ham muhim hisoblanadi. Masofaviy bank xizmatlarini rivojlantirish uchun mustahkam qonunchilik bazasi zarur. Elektron to‘lovlar, raqamli identifikatsiya, mijoz ma’lumotlarini himoya qilish va kiberxavfsizlik bo‘yicha aniq me’yorlar mavjud bo‘lishi kerak. Agar huquqiy tartibga solish yetarli darajada bo‘lmasa, bu banklar faoliyatida noaniqliklarni keltirib chiqaradi va xizmatlarning keng joriy etilishiga to‘sqinlik qiladi. Shu

bilan birga, davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlash, raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish dasturlari ham muhim ahamiyatga ega.

Marketing va xizmat sifati bilan bog‘liq omillar ham alohida e’tiborga loyiq. Masofaviy bank xizmatlarining muvaffaqiyati ko‘p jihatdan mijozlar tajribasiga bog‘liq. Agar mobil ilova yoki internet-banking tizimi tushunarli, qulay va tez ishlasa, mijozlar undan mamnun bo‘ladi va undan doimiy foydalanadi. Aksincha, murakkab interfeys, tez-tez yuzaga keladigan texnik muammolar yoki mijozlarga xizmat ko‘rsatishdagi kamchiliklar foydalanuvchilar sonining kamayishiga olib keladi. Shu sababli banklar foydalanuvchi ehtiyojlarini o‘rganish, mijoz fikrlarini tahlil qilish va xizmatlarni doimiy takomillashtirib borishlari zarur.

Xavfsizlik omili alohida ta’kidlashga loyiq bo‘lib, u barcha boshqa omillar bilan chambarchas bog‘liq. Masofaviy bank xizmatlarida xavfsizlik nafaqat texnik, balki psixologik omil hamdir. Ya’ni, mijoz o‘z mablag‘lari himoyalanganiga ishonch hosil qilishi kerak. Shu bois banklar ikki bosqichli autentifikatsiya, biometrik tekshiruv, tranzaksiyalar monitoringi kabi zamonaviy usullardan foydalanadilar. Bundan tashqari, foydalanuvchilarga xavfsizlik qoidalari bo‘yicha tushuntirish ishlari olib borilishi ham muhim hisoblanadi.

Umuman olganda, masofaviy bank xizmatlari samaradorligi kompleks yondashuvni talab qiladi. Faqat texnologiyani rivojlantirish bilan cheklanib qolmasdan, iqtisodiy, ijtimoiy va huquqiy jihatlarni ham uyg‘un ravishda rivojlantirish zarur. Faqat shundagina ushbu xizmatlar keng ommaga yetib boradi va bank tizimining samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Masofaviy bank xizmatlari zamonaviy bank tizimining muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Ularning samaradorligi ko‘plab omillarga bog‘liq bo‘lib, ular orasida texnologik, iqtisodiy, ijtimoiy, huquqiy va marketing omillari alohida o‘rin tutadi.

Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, banklar ushbu xizmatlarni samarali rivojlantirish uchun quyidagilarga e’tibor qaratishi lozim:

- zamonaviy IT infratuzilmani rivojlantirish;
- kiberxavfsizlikni kuchaytirish;
- mijozlar uchun qulay interfeys yaratish;
- aholining moliyaviy va raqamli savodxonligini oshirish;
- qonunchilik bazasini takomillashtirish.

Shu orqali masofaviy bank xizmatlarining samaradorligi oshadi va bank tizimining umumiy barqarorligi mustahkamlanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 23 martdagi «Bank xizmatlari ommabopligini oshirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida»gi 3620-sonli Qarori.

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi. Murojaat (2018). Xalq so‘zi gazetasining 23 dekabr soni.

3. Моисеева, Р.Ю. Развитие банковских технологий с применением дистанционного банковского обслуживания. Моисеева Р.Ю. //Финансовые

рынки и банки. – №2. – 2018. – с. 38–41.

4. О. И. Лаврушин, И. Д. Мамонова, Н. И. Валенцева [и др.]; под ред. О. И. Лаврушина. Банковское дело: учебник – Москва: КноРус, 2016. – 800с.

5. Жарковская, Е.П. Банковское дело: для студентов вузов по специальностям «Финансы и кредит», «Бухгалтерский учет, анализ и аудит» / Е. П. Жарковская. – 4-е изд., перераб. и доп. – М.: Омега-Л, 2012. – 452 с.

6. Банковское дело: учебник / под ред. Г. Г. Коробовой., 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Магистр, 2015. – 592 с.

7. Корнилова, Ю.А. Дистанционное банковское обслуживание: обзор предложений / Ю. А. Коринилова // Экономика современного предприятия. – 2011. – № 10 – С. 48–54.

ОСНОВНЫЕ КРИТЕРИЙ ПРИМЕНЕНИЕ ИННОВАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИИ СТРОИТЕЛЬНОЙ ОТРАСЛИ В УЗБЕКИСТАНЕ

Собиров Илхом Хусанович, СамГАСУ,
доцент кафедры «Экономика».
Собиров Бекзод -соискатель

Аннотация*: в статье показаны проблемы применение инновационных технологии в строительной отрасли Узбекистана, а также предложены конкретные рекомендации.*

Реализация инновационных идей в строительном производстве значительно повышает эффективность функционирования строительных организаций благодаря получению ими серьезных конкурентных преимуществ, связанных с возрастающим спросом на инновационную продукцию на большинстве рынков сбыта продукции. Динамизм и глубина изменений, происходящих в экономике в последнее время, требуют анализа и переосмысления многих фундаментальных и прикладных проблем управления, к числу которых относятся и проблемы управления инновационным развитием в строительной отрасли. Экологические и социальные проблемы в ближайшие десятилетия требуют устойчивого и эффективного развития строительных концепций. Строительная отрасль, в связи с резко изменяющимися событиями на рынках, всегда сталкиваются с тем, что принимать решения требуется быстро.

В строительном комплексе Узбекистана сложилась к настоящему времени в целом благополучная ситуация с массой тактических и стратегических задач, которые направляют экономические и социальные характеристики инвестиционного и инновационного развития Узбекистана на курс устойчивого инвестиционного развития. Однако очевидный резонанс международного финансового кризиса во время пандемии приводит к необходимости рассмотрения того, способен ли современный рыночный механизм создать условия для текущего сохранения позиций и экономического роста отраслевого комплекса, полного использования всех имеющихся у него инвестиционных и

инновационных ресурсов для удовлетворения основных потребностей, а также в какой мере необходимо при этом государственное вмешательство.

Для успешного внедрения инновационных технологий в строительство необходимо анализировать большое количество данных со всех стран мира и отслеживать формы, методы и технологии, в том числе и в смежных отраслях, – которые наиболее способствуют инновациям. Стимулом к внедрению инноваций в проектировании и строительстве являются социальные нужды, а движущими силами внедрения инноваций научные изыскания и совершенствование нормативных требований, что приводит к структурным изменениям на предприятиях и рынке строительного проектирования и строительства в целом.

Анализ современных тенденций развития жилищного строительства в Узбекистане показывает, что одной из таких точек роста может стать комплексная жилая застройка, освоение и развитие территорий, которая является местом притяжения и интеграции инновационных решений, генератором спроса на новые разработки и технологии, материалы, методы управления. Повсеместное внедрение технологических инноваций в строительстве ограничивается следующими факторами:

высокие издержки ввода в эксплуатацию объектов;

недоверие к инновациям со стороны покупателей;

недостаток финансовых ресурсов, выделяемых на инновационные исследования;

преобладание на рынке мелких фирм, не обладающих достаточными ресурсами для внедрения инноваций в свою деятельность;

циклический характер строительства и особенности климатических условий;

низкая степень интеграции в строительной сфере, провоцирующая устойчивую зависимость от субподрядчиков;

отсутствие унифицированной системы апробации и сертификации новых продуктов;

отсутствие неограниченного доступа к информации о новых продуктах;

- недостаточность налаженных связей, обмена опытом между научно-исследовательскими центрами и строительными предприятиями;

В целях реализации Стратегии инновационного развития строительной отрасли Узбекистана до 2021 года предприятиям строительного комплекса необходимо:

создание банка научно инновационных предложений и системы передачи инновационных проектов для их использования – создание информационной базы, необходимой для проведения научных разработок и проектов;

активизация научно технического потенциала путем привлечения к этому процессу ученых, научно технических работников, научных организаций и промышленных предприятий и организация сотрудничества в

рамках комитетов (независимая экспертиза);

анализ и отбор инновационных проектов, оценка инновационных предложений, маркетинг соответствующих продуктов, поиск партнеров и источников финансирования, содействие в страховании проектов;

объединение потенциала разработчиков и интеграторов инновационных технологий для систематизации опыта применения и широкого освещения наиболее прогрессивных и востребованных решений в строительстве;

участие в разработке и реализации государственных, отраслевых, региональных и международных научно-технических программ и проектов, выполнение научно-исследовательских и опытно-конструкторских работ, выпуск наукоемкой и высокотехнологичной продукции.

Основные задачи в сфере экспертного анализа инновационных технологий в строительстве необходимо решать посредством определения критериев инноваций, через научно-техническую и экономическую экспертизу, отбор новейших научных исследований и разработок в области строительства, реконструкции, капитального ремонта зданий и сооружений с целью их дальнейшего развития в строительной отрасли.

Также необходимо доведение инновационных технологий в строительстве до конечного потребителя, в том числе:

- путем ускорения процесса их освоения в производстве;

-информационное обеспечение инновационной деятельности с использованием информационных технологий;

-обмен опытом, объективная оценка предоставляемых решений и содействие дальнейшей модернизации строительного комплекса;

-подготовка статейного материала, структурированных каталогов и специальной методической литературы;

- оказание содействия в организации встреч деловых кругов, семинаров по обмену опытом и повышению квалификации руководителей и специалистов в сфере научно-технических инноваций и высоких технологий, обучение инновационному менеджменту, маркетингу наукоемкой продукции, организации ее производства.

Основным фактором повышения конкурентоспособности экономики в современных условиях является инновационная деятельность. Переход экономики на инновационный путь развития выступает определяющим фактором дальнейшего роста уровня жизни населения.

При введении инновационных технологий в строительстве необходимо учитывать особенности, характеризующие эту сферу как наиболее консервативную, исследуя факторы, тормозящие внедрение инноваций, а также поддерживать и развивать инновационный потенциал предприятия. В настоящее время вложение инвестиций во внедрение инновационных технологий позволит предприятию обрести весомое конкурентное преимущество.

Литература:

1. И.Х. Собиров. "Қурилиш соҳасини модернизациялаш, рақамлаштириш ва инновацион ривожлантириш стратегияси". Ўзбекистон Республикаси иқтисодиётини модернизациялаш ва инновацион ривожлантириш шароитида қурилиш комплекси ва кўчмас мулк бозорини ривожлантиришнинг иқтисодий муаммолари (2020): 74.
2. Собиров, И. Х. "Стратегии инновационного развития строительной отрасли узбекистана." *Проблемы устойчивости развития социально-экономических систем*. 2022.
3. Собиров, И.И., and Абдукхолик Абдукаримов. "Digitalization and innovative development strategy of the construction industry in uzbekistan." *Международный мультидисциплинарный журнал исследований и разработок* 1.3 (2025): 165-167

ПРОБЛЕМЫ С ПИТЬЕВОЙ ВОДОЙ И ПУТИ ИХ РЕШЕНИЯ ДЛЯ ЖИТЕЛЕЙ СУМА ДУРГУН, АЙМАК ХОВД

Б.Уранзаяа
Монгольский университет науки и технологии,
Институт строительства и архитектуры Улан-Батор, Монголия
e-mail: uranzaya@must.edu.mn

Аннотация. *В целях улучшения качества питьевой воды для горожан в парке продолжает внедряться передовые технологии. Было проведено исследование методов улучшения качества воды на бытовом уровне.*

Ключевое слово: *наночастицы, здоровая и безопосная вода, простое и доступное решение операция по восстановленип.*

Вступление. Наши страны на земном шаре расположены в разных географических регионах. В связи с этим доступ к чистой воде варьируется. Было проведено исследование доступности воды и уровня её качества в Монголии в связи с глобальной нехваткой пресной воды. Согласно исследованию аймак Ховд находящий в состав Монголии, хотя и относится к Хангайскому региону, также испытывает нехватку пресной воды.

Исследования. В 2020 году в стране была принята долгосрочная политика развития “Видение 2050”, цели которой в области экологически чистого развития направлены на увеличение доли населения, обеспеченного качественными источниками питьевой воды, к 2025 году до 85%, к 2030 году – до 87,5%, а к 2050году – 90%.

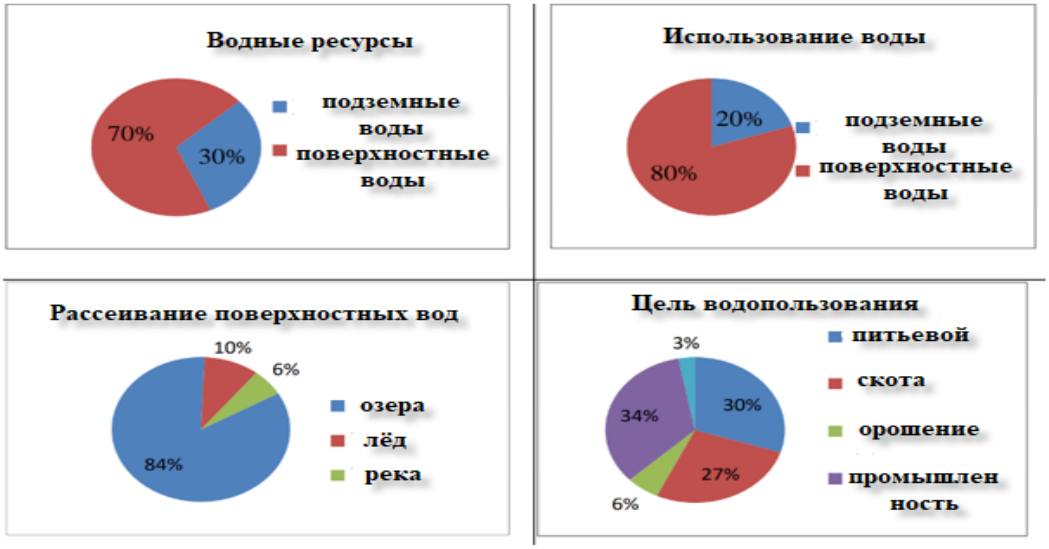

Рисунок 1. Распределение и использование водных ресурсов в Монголии.

Методология исследования

Разработки математические количественные и статические методы, обработка результатов химического анализа воды, методы исследования газов. Целью исследования будет улучшение качества воды в домашних хозяйствах, а также исследование и предложение наиболее оптимальных и удобных для потребителя решений, для минеральной и жесткой воды, отвечающих требованиям стандартов питьевой воды, а также социальной и медицинской пользе для здоровья граждан.

Определение химических показателей, обычно содержащихся в воде из источников водоснабжения. Исследования и освоение технологий очистки воды.Ховд аймак расположен от Улан-Батора в1500км. Дургун сум расположен в 102км от центра аймака. Дургун сум включает в себя на высоте 1100-1600метров над уровнем моря с уникальным рельфами впадины великих озер. Преобладает суровый климат. Актуальной проблемой в муниципалитете является проблема питьевой воды. Они пьют воду из озера, в котором есть переносной источник водоснабжения. Вода не гигенична. Исследовательская группа взяла 1 пробу ик колодца, 1 пробы из реки.

Рисунок 2. Местоположение проб воды из Дургун сума

Рисунок 3. Умная колодца

Умная колодца – предналежит администрации губернатора, открыта в 2021 году и имеет глубину 20 метров. Скважин обеспечивает питьевой воды 300 домахозяйств, 1 л воды продается 5 тугриков. Внутри колодцы имеется резервный резевуар для объемом 50м^3. Соблюдены требования санитарно-защитной зоны.

Река Цаган тойру расположена в центре сумы Угумур, в координатах 48019’57,0” северной широты и 92035'43,3" восточной долготы, например, она расположена на высоте 1161м над уровнем моря. Река протекает в 3 км от центра сум, и в сум поступает питьевая вода.

Таблица 1

Интеллектуальный индикатор измерения уровня колодезной воды и физико-химического состава

Год эксплуатации	Информация о колодцы		Координаты	Характеристики	
2021 он	Глубина колодцы, м	20 м	N-48^{0}19'58.8" E-92^{0}37'27.6" h-1164 м	pH	7.90
				ORP (mV)	258.5
				EC (µS/cm)	1983
				TDS (ppm)	1102
	Обеспечение домашных хозяйств	300 домо-хозяйств		t˚C	4.47
				P (psi)	12.711
				Turbidity (NTU)	0.09

Таблица 2.

Индикатор измерения химического состава, мг/л

Название колодцы для образцов	Общая минерализация	Твердость мг-экв/л	Загрязнение			Индекс	Основные элементы					
			ПИЧ/F$^-$	NH_4^+	NO_2^-/ NO_3		CO_3^{2-}/HCO	Cl^-	SO_4^{2-}	Na^+	Ca^{2+}	Mg^{2+}
Сумский центр	**1248.**5	4.46	0.88/**1.67**	0.0	0.01/4.0	Cl^{Na}_{II}	12.0/149.5	**543.**9	98.0	**368.3**	58.9	18.5
Река цаган тойру	318.7	2.90	2.88/**0.44**	0.9	0.0/6.7	C^{x}_{I}	9.0/186.1	27.7	6.0	32.5	37.1	12.8
MNS0900:2018	**1000**	**7.00**	**10/0.7-1.5**	**1.5**	**1.0/50**		-	**350**	**500**	**200**	**100**	**30**

Из проанализированных химических показателей общая минерализация, ионы хлора, натрия Из проанализированных химических показателей общая минерализация, ионы хлора, натрия и фтора относится к “питьевой воде”. Гигиенические требования, оценка качества и безопасности MNS0900:2018 не соответствует стандартам. Река Цаган тойру – качество воды пресная, минерализация 318.7 мг/л, мягкая жесткость 2.9 мг-экв/л и незагрязненная. Анализируемые химические показатели – “питьевая вода” гигиенические требования, оценка качества и безопасности находиться в пределах стандарта MNS0900:2018, но содержание ионов фтора низкое.

Таблица 3.

Содержание микроэлементов, мкг/л

№	Анализируемые показатели	MNS 0900:2018	Колодец сумского центра	Река Цаган тойру
1	Ag	50	<0.1	<0.2
2	Al	400	<8	<10
3	As	10	6.94	2.54
4	Ba	630	<9	49
5	Be	0.4	<0.2	<0.1
6	Bi		<0.01	<0.01
7	Cd	6	0.12	0.03
8	Ce		<0.05	<0.05
9	Co		0.21	0.12
10	Cr	30	<8	<10
11	Cs		0.104	0.104
12	Cu	4000	<10	<5
13	Dy		<0.001	<0.001
14	Er		<0.001	<0.001
15	Eu		0.003	0.011
16	Fe	288	<38	<50
17	Ga		<0.02	<0.02
18	Gd		<0.003	<0.003
19	Hg	1.0	<0.5	<0.5
20	Hf		<0.004	<0.004
21	Ho		<0.001	<0.001
22	In		<0.001	<0.001
23	La		0.04	0.06
24	Lu		<0.002	<0.002
25	Mn	120	<6	<5
26	Mo	70	27.3	2.7
27	Nb		<0.005	<0.005
28	Nd		<0.01	<0.01
29	Ni	20	3.1	2.3
30	P	1142	<50	<50
31	Pb	20	<1	<0.5
32	Pr		<0.006	<0.006
33	Rb		0.17	1.22
34	Sb	40	<0.4	0.3
35	Sc		2.0	1.0

№	Анализируемые показатели	MNS 0900:2018	Колодец сумского центра	Река Цаган тойру
36	Se	40	12.2	0.4
37	Sm		<0.002	<0.002
38	Sn		<0.1	<0.1
39	Sr	2000	**2035**	224
40	Ta		<0.001	<0.001
41	Tb		<0.002	<0.002
42	Te		<0.1	<0.1
43	Th		<0.002	<0.002
44	Ti		<10	<10
45	Tl		<0.007	<0.007
46	Tm		<0.001	<0.001
47	U	30	23.1	3.84
48	V		<10	<10

В воде из колодца обнаружено 48 микроэлементов, а содержание стронция в 1,01 раза выше, чем указано в стандарте на питьевую воду. Остальные выявленные микроэлементы соответствуют требованиям стандарта.

Результаты исследования:

Пробы воды показывают необходимость её очистки и распределения потребителям. Любой пользователь, независимо от того, подключен он к центральной сети или нет, может использовать фильтр для очистки питьевой воды.

Жесткость воды в суме, выбранной для исследования, составила 7.9мг-экв/л, содержание кальция – 37.1мг-экв/л, а общая минерализация – 318.7 1мг-экв/л

Вывод: Наночастицы снизили содержание гумуса в воде на 97%, кальция –на 90%, магния – на 60%, железа – на 99%, минерализацию – на 99% соответственно.

Экономические сравнение чистой воды, отфильтрованной наночастицами, дает экономию в размере 76410 тугриков на 3-4 ш бытового фильтра, 30740000 тугриков на 0.5л бутилированной воды и 1.5л бутилированной пресной воды на 14666666 тугриков.

При низком потреблении воды рекомендуетяс сливить резервную воду из колодца с помощью “умной” карты для распределения воды и дезинфицировать её в течение определенного периода времени. Для этого на дне резервуара необходимо установить насадку для слива воды.

Литературы:

1. Б.Амгаланцэцэг “Исследование технологий улучшения качества воды” 2019г.

2. Э.Ган-Эрдэнэ, Б.Даваажаргал, Б.Төрбат, Т.Энхжаргал “Опрос населения, имеющего доступ к услугам водоснабжения, которые не являются квалифицированными и не подходят для центральных населенных

пунктов” 2022г.
3. Б.Ундрам “Исследование качества воды” 2022г.
4. Х.Цооххүү “Исследование состояния питьевой воды в Монголии”, 2022г.
5. Montsame.mn 2022г.
https://www.montsame.mn/ru/read/241366?fbclid=IwAR1cYkqCTjPSDmlIbAfo8QjMntqLJYlxsAvYHL5beV-hZhy5e8f9ZjoblbQ
6. Ikon.mn 2025г.

TA’LIM VA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNI RIVOJLANTIRISH ORQALI KAMBAG‘ALLIKNI QISQARTIRISH MASALALARI

Djurayeva Maxzuna Azamovna
Samarqand davlat arxitektura va qurilish universiteti
Iqtisodiyot kafedrasi o`qtuvchisi
Ataxonova Sabohat Otabek qizi
Samarqand davlat arxitektura va qurilish universiteti
Iqtisodiyot 2-bosqich talabasi

Annotasiya. *Ushbu maqolada texnologiyalar nima, ta’lim, kambag‘allikni qisqartirish va ularning bir biriga bog‘liqligi haqida ma’lumot to‘plangan. Hozirgi kunda zamonaviy texnologiyalar, zamonaviy kasblar insonlarning yashashini osonlashtirgani haqida fikr yuritiladi. Shuningdek, aholining bandligini ta’minlash, daromad manbalarini kengaytirish hamda ijtimoiy tengsizlikni kamaytirishda ta’lim va raqamlashtirishning o‘zaro uyg‘unligi yoritiladi. Maqolada ushbu yo‘nalishda amalga oshirilayotgan islohotlar, mavjud muammolar va ularni bartaraf etish bo‘yicha taklif va tavsiyalar keltiriladi.*

Kalit so‘zlar: *zamonaviy texnologiyalar, onlayn kurslar, Raqamli O‘zbekiston -2030, kambag‘allikni qisqartirishda yangi ish o‘rinlari.*

Аннотация. *В данной статье рассматриваются понятие технологий, система образования, а также вопросы сокращения бедности и их взаимосвязь. В современных условиях анализируется роль современных технологий и новых профессий в облегчении жизни людей и повышении уровня их благосостояния. Также освещается взаимосвязь образования и цифровизации в обеспечении занятости населения, расширении источников дохода и снижении социальной неравенства. В статье представлены проводимые реформы в данном направлении, существующие проблемы, а также предложения и рекомендации по их решению.*

Ключевые слова: *современные технологии, онлайн-курсы, «Цифровой Узбекистан – 2030», сокращение бедности, новые рабочие места.*

Abstract. *This article discusses the concept of technology, the education system, as well as issues of poverty reduction and their interconnection. In the modern context, the role of advanced technologies and new professions in*

improving people's lives and increasing their standard of living is analyzed. It also highlights the relationship between education and digitalization in ensuring employment, expanding sources of income, and reducing social inequality. The article presents ongoing reforms in this area, existing challenges, and provides suggestions and recommendations for their solution.

Keywords: *modern technologies, online courses, "Digital Uzbekistan – 2030", poverty reduction, new jobs.*

Kirish. Bugungi globallashuv davrida kambag‘allik nafaqat iqtisodiy, balki ijtimoiy muammo sifatida ham e'tibor markazida turibdi. Dunyoning ko‘plab mamlakatlarida aholi daromadlari o‘rtasidagi tafovut ortib borayotgan bir paytda, kambag‘allikni kamaytirishning samarali yo‘llarini izlash dolzarb vazifaga aylanmoqda. Shu nuqtai nazardan, ta'lim va raqamli texnologiyalar inson hayotini tubdan o‘zgartira oladigan asosiy omillar sifatida namoyon bo‘lmoqda.Raqamli texnologiyalar yordamida o‘quvchilar ko‘proq mustaqil o‘qishga o‘rganadi, o‘z bilimini baholash va rivojlantirishga o‘zlari mas'ul bo‘lishadi. Bu esa zamonaviy jamiyat uchun zarur ko‘nikmalarni shakllantiradi. Bu texnologiyalar orqali o‘quvchilar dars jarayonida faol ishtirok etadi, o‘rganishga bo‘lgan qiziqish ortadi va o‘zlashtirish darajasi yaxshilanadi. Shu bilan birga, pedagoglar ham o‘z darslarini samaraliroq tashkil etish imkoniyatiga ega bo‘ladilar. Avvalo, ta'lim inson kapitalini shakllantirishning asosiy omili hisoblanadi. Sifatli ta'lim olgan shaxs zamonaviy mehnat bozorida o‘z o‘rnini topa oladi, yuqori daromadga ega bo‘lish imkoniyatiga ega bo‘ladi. Ayniqsa, kasbiy ta'lim va malaka oshirish tizimini rivojlantirish orqali yoshlar va ishsiz aholining bandligini ta'minlash mumkin. Ta'lim orqali insonlar yangi bilim va ko‘nikmalarni egallab, o‘z hayot darajasini yaxshilashga erishadilar.

Asosiy qism. Raqamli texnologiyalar esa bugungi kunda iqtisodiyotning barcha sohalariga chuqur kirib bormoqda. Internet, sun'iy intellekt, onlayn platformalar va elektron xizmatlar aholiga yangi imkoniyatlar yaratmoqda. Masalan, masofaviy ta'lim (onlayn kurslar) orqali har qanday hududda yashovchi inson sifatli bilim olish imkoniyatiga ega bo‘lmoqda. Bu esa ayniqsa chekka hududlarda yashovchi aholining ta'limga bo‘lgan kirish imkoniyatini kengaytiradi. Shuningdek, raqamli texnologiyalar yangi ish o‘rinlarini yaratishda muhim rol o‘ynaydi. Frilanserlik, masofaviy ish, elektron tijorat kabi yo‘nalishlar orqali odamlar uyidan chiqmagan holda daromad topish imkoniga ega bo‘lmoqda. Bu esa ishsizlik darajasini kamaytirish va kambag‘allikni qisqartirishga xizmat qiladi. Ayniqsa, yoshlar va ayollar uchun raqamli iqtisodiyot keng imkoniyatlar yaratmoqda. Ta'lim va raqamli texnologiyalarning uyg‘unligi esa yanada samarali natijalarga olib keladi. Raqamli savodxonlikni oshirish orqali aholining texnologiyalardan foydalanish ko‘nikmalari rivojlanadi. Natijada ular zamonaviy kasblarni egallash, innovatsion faoliyat bilan shug‘ullanish hamda raqamli iqtisodiyotda faol ishtirok etish imkoniyatiga ega bo‘ladilar. Bu esa ijtimoiy tengsizlikni kamaytirish va barqaror iqtisodiy o‘sishni ta'minlashda muhim omil hisoblanadi.

O‘zbekistonda ham so‘nggi yillarda ushbu yo‘nalishda keng ko‘lamli

islohotlar amalga oshirilmoqda. Xususan, raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish, axborot texnologiyalarini joriy etish va ta’lim sifatini oshirishga qaratilgan dasturlar ishlab chiqilgan. “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasi doirasida internet infratuzilmasini kengaytirish, IT-ta’limni rivojlantirish va aholining raqamli savodxonligini oshirish bo‘yicha muhim ishlar amalga oshirilmoqda. Shu bilan birga, mavjud muammolar ham mavjud. Jumladan, ayrim hududlarda internet tezligining pastligi, zamonaviy texnologiyalarga kirish imkoniyatining cheklanganligi, ta’lim sifatidagi tafovutlar kambag‘allikni qisqartirish jarayoniga salbiy ta’sir ko‘rsatmoqda. Bundan tashqari, aholining bir qismida raqamli ko‘nikmalar yetarli darajada shakllanmagan. Ushbu muammolarni bartaraf etish uchun bir qator chora-tadbirlarni amalga oshirish zarur. Avvalo, ta’lim tizimini yanada takomillashtirish, ayniqsa IT va kasbiy ta’limga e’tiborni kuchaytirish lozim. Shuningdek, barcha hududlarda sifatli internet bilan ta’minlash, raqamli infratuzilmani rivojlantirish va aholining raqamli savodxonligini oshirish muhimdir. Bundan tashqari, kichik biznes va tadbirkorlikni qo‘llab-quvvatlash orqali yangi ish o‘rinlarini yaratish ham kambag‘allikni qisqartirishda samarali vosita bo‘lib xizmat qiladi

Ta’lim insonning bilim va ko‘nikmalarini rivojlantirib, uni raqobatbardosh kadrga aylantiradi. Statistik ma’lumotlarga ko‘ra, oliy yoki kasbiy ta’limga ega bo‘lgan insonlarning daromadi ta’limsizlarga nisbatan bir necha barobar yuqori bo‘ladi. Bu esa bevosita kambag‘allik darajasining pasayishiga olib keladi. Ayniqsa, yoshlarni zamonaviy kasblarga o‘qitish ularning kelajakdagi moliyaviy mustaqilligini ta’minlaydi.Bundan tashqari, 40 dan ortiq axborot tizimlari bilan integratsiyalashgan geoportalni ishga tushirish, jamoat transporti va kommunal infratuzilmani boshqarishning axborot tizimini yaratish, ijtimoiy sohani raqamlashtirish va keyinchalik ushbu tajribani boshqa hududlarda joriy qilishni nazarda tutuvchi “Raqamli Toshkent” kompleks dasturi amalga oshirilmoqda.2017-2021-yillarda O‘zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo‘nalishi bo‘yicha Harakatlar strategiyasini “Ilm, ma’rifat va raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish yili”da amalga oshirishga oid davlat dasturida belgilangan vazifalar ijrosini ta’minlash maqsadida:

1. Axborot texnologiyalari va kommunikatsiyalarini rivojlantirish vazirligi tomonidan manfaatdor vazirlik va idoralar, biznes hamjamiyati va ilmiy doiralar vakillari hamda xorijiy ekspertlar ishtirokida ishlab chiqilgan “Raqamli O‘zbekiston — 2030” strategiyasi 1-ilovaga muvofiq ma’qullansin.

Quyidagilar:

2020 — 2022-yillarda hududlarni raqamli transformatsiya qilish dasturlari 2 — 14-ilovalarga muvofiq;

2020 — 2022-yillarda tarmoqlarni raqamli transformatsiya qilish dasturlari 15 — 21-ilovalarga muvofiq tasdiqlansin.

Bunda, 2020 — 2022-yillarda hudud va tarmoqlarni raqamli transformatsiya qilish doirasida:

aholi punktlarini Internet tarmog‘iga ulash darajasi, shu jumladan keng polosali ulanish portlarini 2,5 milliongacha ko‘paytirish, 20 ming kilometr optik-tolali aloqa liniyalarini qurish va mobil aloqa tarmoqlarini rivojlantirish orqali 78

foizdan 95 foizga yetkaziladi; hududlarni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishning turli sohalarida 400 dan ortiq axborot tizimlari, elektron xizmatlar va boshqa dasturiy mahsulotlar joriy etiladi; 587 ming nafar kishini, shu jumladan "Bir million dasturchi" loyihasi doirasida 500 ming nafar yoshlarni qamrab olish orqali kompyuter dasturlash asoslariga o‘qitish tashkillashtiriladi; iqtisodiyotning real sektori tarmoqlaridagi korxonalarda boshqaruv, ishlab chiqarish va logistika jarayonlarini avtomatlashtirish bo‘yicha 280 dan ortiq axborot tizimlari va dasturiy mahsulotlar joriy etiladi.

Raqamli texnologiyalar – yangi imkoniyatlar eshigi. So‘nggi yillarda internet va raqamli platformalar rivoji natijasida iqtisodiyotning yangi tarmoqlari shakllandi. Masalan,SMM, dasturlash, grafik dizayn kabi kasblar orqali insonlar joydan qat’i nazar daromad topmoqda. Bugungi kunda hatto kichik bir smartfon orqali ham biznes yuritish, mahsulot sotish yoki xizmat ko‘rsatish mumkin. Bu esa ayniqsa ishsizlik yuqori bo‘lgan hududlarda kambag‘allikni kamaytirishda muhim rol o‘ynaydi. Raqamli texnologiyalar yordamida o‘quvchilar ko‘proq mustaqil o‘qishga o‘rganadi, o‘z bilimini baholash va rivojlantirishga o‘zlari mas’ul bo‘lishadi. Bu esa zamonaviy jamiyat uchun zarur ko‘nikmalarni shakllantiradi. Bu texnologiyalar orqali o‘quvchilar dars jarayonida faol ishtirok etadi, o‘rganishga bo‘lgan qiziqish ortadi va o‘zlashtirish darajasi yaxshilanadi. Shu bilan birga, pedagoglar ham o‘z darslarini samaraliroq tashkil etish imkoniyatiga ega bo‘ladilar. Ta’lim va texnologiyaning uyg‘unlashuvi natijasida masofaviy ta’lim tizimi rivojlandi. Onlayn kurslar (Coursera, Udemy va boshqalar), bepul darslar va video platformalar orqali millionlab insonlar yangi bilimlarni egallamoqda. Bu esa ularga qisqa vaqt ichida kasb o‘rganish va daromad topish imkonini beradi. Mavjud muammolar va ularning yechimi.Shu bilan birga, ayrim to‘siqlar ham mavjud. Masalan: internet tezligining pastligi, texnik qurilmalar yetishmasligi, raqamli savodxonlik darajasining pastligi Bu muammolarni hal qilish uchun: hududlarda internet infratuzilmasini yaxshilash, aholiga arzon texnologik qurilmalar taqdim etish, bepul o‘quv dasturlarini kengaytirish zarur.

Metodologiya. Bugun kambag‘allikni qisqartirish va yangi ish o‘rinlari yaratishda oilaviy tadbirkorlikni rivojlantirishga juda katta e’tibor qaratilmoqda. Bu soha davlat tomonidan chuqur qo‘llab-quvvatlanmoqda. Jumladan, oilaviy tadbirkorlikni rivojlantirish maqsadida yiliga 13 trillion so‘m kredit va 1,5 trillion so‘m subsidiya ajratilmoqda. Buning natijasida 2022-yili 1 million, joriy yilning birinchi choragida 210 ming aholini kambag‘allikdan chiqarishga erishildi. Ehtiyojmand aholini aniqlashning mamlakatimizda yaratilgan va yuqori samaradorligi tegishli xalqaro tashkilotlar tomonidan e’tirof etilgan tizimlari – "Temir daftar", Yoshlar daftari" va "Ayollar daftari" hamda 2023-yilda yangi joriy etilgan "Ijtimoiy himoya reestri" orqali 2 million 300 ming oila, xotin-qizlar, yolg‘iz keksalar va nogironligi bo‘lgan aholi moddiy yordam bilan taminlandi. Prezidentimiz raisligida joriy yilning 15-may kuni o‘tkazilgan videoselektor yig‘ilishida so‘nggi 3 yilda mamlakatimizda kambag‘allikni qisqartirish va yangi ish o‘rinlari yaratish borasida butunlay yangi va alohida tizim yaratilgani qayd etilgandi. Eng avvalo, kambag‘allikni kamaytirish davlatimiz ijtimoiy-iqtisodiy

siyosatining eng ustuvor vazifalaridan biri.

Bugun kambag‘allikni qisqartirish va yangi ish o‘rinlari yaratishda oilaviy tadbirkorlikni rivojlantirishga juda katta e’tibor qaratilmoqda. Kambag‘allikni qisqartirish va yangi ish o‘rinlari yaratish jarayonida yangi korxonalarni tashkil etish o‘ta muhim ahamiyatga ega. Shu bois, barcha hududlarda, ayniqsa, uzoq va chekka qishloqlarda bu ishga alohida e’tibor qaratilmoqda va jarayon davlat tomonidan barcha vositalar bilan qo‘llab-quvvatlanmoqda. Natijada yiliga minglab yangi va zamonaviy katta-kichik korxona ish boshlamoqda. Ularda ishlash uchun zamonaviy texnologiyalarni egallagan kamida 300-400 ming malakali mutaxassis kerak bo‘lishi tabiiydir. Lekin ochig‘ini aytish kerak, kasb-hunar maktablari, kollej, texnikum va monomarkazlarda buncha malakali mutaxassisni tayyorlashga imkoniyat hali mavjud emas. Demak, ularning potensialini oshirish bo‘yicha tegishli chora-tadbirlarni ko‘rish taqozo etiladi. Yurtimizda yaratilayotgan sharoitlar tufayli tadbirkorlar soni tobora ko‘paymoqda. Jumladan, oxirgi 5 besh yilda tadbirkorlar soni 285 mingdan 590 mingtaga ko‘paydi. Bu esa har bir tumanda 2,5 mingdan ortiq yoki bir mahallada o‘rtacha 50 nafardan tadbirkor paydo bo‘lganini bildiradi.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, ta’lim va raqamli texnologiyalar kambag‘allikni qisqartirishda strategik ahamiyatga ega. Ular insonlarga yangi imkoniyatlar yaratadi, daromad manbalarini kengaytiradi va jamiyatda ijtimoiy tenglikni ta’minlashga xizmat qiladi. Agar har bir inson sifatli ta’lim va zamonaviy texnologiyalardan foydalanish imkoniga ega bo‘lsa, kambag‘allik muammosini sezilarli darajada kamaytirish mumkin.O‘z biznesini tashkil etgan tadbirkorlar ham katta-katta xarajatlar qilib, o‘zi uchun mutaxassislar tayyorlashi kerak. Bu masalani o‘z holiga tashlab qo‘yib bo‘lmaydi. Negaki, bir fuqaroni munosib ish bilan ta’minlashga harakat qilayotgan tadbirkorni davlat organlari moddiy jihatdan qo‘llab-quvvatlashi mantiqan to‘g‘ri bo‘ladi. Ta’lim va raqamli texnologiyalar kambag‘allikni qisqartirishda o‘zaro bog‘liq va bir-birini to‘ldiruvchi omillardir. Ularni uyg‘un holda rivojlantirish orqali aholining turmush darajasini oshirish, ijtimoiy tengsizlikni kamaytirish va barqaror iqtisodiy taraqqiyotga erishish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori, 04.10.2024 yildagi PQ-347-son.

2. G‘.M. Porsaev, B.Sh. Safarov, D.Q. Usmanova. Raqamli iqtisodiyot asoslari. (Darslik) –T.: «Fan va texnologiyalar nashriyot-matbaa uyi», 2020. 372 b.

3. S.S. G‘ulomov va boshq. Raqamli iqtisodiyotda blokcheyn texnologiyalari. O‘quv qo‘llanma.TOSHKENT. “IQTISOD-MOLIYA”. 2019. 380 b.

4. Цифровая экономика: 2022: краткий статистический сборник / Г. И. Абдрахманова, С. А. Васильковский, К. О. Вишневский и др.; Нац. исслед. ун-т «Высшая школа экономики». - М.: НИУ ВШЭ, 2022. - 124 с.

PAXTA TOZALASH KORXONALARIDA MOLIYAVIY BOSHQARUVNI TAKOMILLASHTIRISH VA UNING BANDLIKKA TA'SIRI

Murodov Orif Jumayevich t.f.d., professor
Hikmatov A'lambek Ayubovich, katta o`qituvchu
G'ulomov Haydarbek Ilyos o'g'li, assistent
Renessans ta'lim universiteti. 100071, Toshkent shahar, Shayxontohur tumani, Samarqand darvoza ko'chasi, Charxnovza 17
Toshkent to'qimachilik va yengil sanoat instituti. 100000, Shohjahon 5
E-mail: *orifakadem81@gmail.com*

Annotatsiya. *Mazkur tezisda xalqaro tajriba va ilg'or amaliyotlar asosida paxta tozalash korxonalarining moliyaviy boshqaruvini takomillashtirish hamda uning aholi bandligi va kambag'allikni qisqartirishga ta'siri ilmiy jihatdan tahlil qilingan. Tadqiqot doirasida Xitoy va O'zbekiston paxta tozalash korxonalarida moliyaviy boshqaruv mexanizmlari qiyosiy tahlil asosida o'rganilgan. Xususan, pul oqimlarini rejalashtirish, likvidlikni ta'minlash, moliyaviy risklarni boshqarish hamda moliyaviy qarorlar qabul qilish jarayonlaridagi asosiy farqlar aniqlangan. Tahlil natijalari shuni ko'rsatadiki, xorijiy mamlakatlarda moliyaviy boshqaruvning zamonaviy yondashuvlari pul oqimlari barqarorligini ta'minlash, likvidlik risklarini kamaytirish va investitsion faollikni oshirishga xizmat qilmoqda. Ushbu tajribani milliy iqtisodiy sharoitga moslashtirgan holda joriy etish O'zbekiston paxta tozalash korxonalarida moliyaviy barqarorlikni mustahkamlash, ishlab chiqarish samaradorligini oshirish hamda aholi bandligini ta'minlash orqali kambag'allikni qisqartirishga ijobiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.*

Kalit so'zlar: *xorijiy tajriba, paxta tozalash korxonalari, moliyaviy boshqaruv, likvidlik, pul oqimlari, moliyaviy risklar, Xitoy, O'zbekiston.*

Kirish. Globallashuv jarayonlari chuqurlashib, xalqaro raqobat kuchayib borayotgan sharoitda sanoat korxonalarining barqaror rivojlanishi samarali moliyaviy boshqaruv tizimini shakllantirish bilan chambarchas bog'liq. Ayniqsa, qishloq xo'jaligi xomashyosini qayta ishlashga ixtisoslashgan paxta tozalash korxonalarida moliyaviy resurslardan oqilona foydalanish, pul oqimlarini samarali boshqarish hamda likvidlik barqarorligini ta'minlash korxonalarning iqtisodiy barqarorligi va raqobatbardoshligini belgilovchi muhim omillardan biri hisoblanadi. Xalqaro tajriba shuni ko'rsatadiki, moliyaviy boshqaruvning zamonaviy yondashuvlarini joriy etish pul oqimlari barqarorligini ta'minlash, likvidlik risklarini kamaytirish, investitsion jozibadorlikni oshirish hamda ishlab chiqarish samaradorligini yuksaltirishga xizmat qiladi [1].

Bugungi kunda rivojlangan davlatlar tajribasida korxonalarda moliyaviy boshqaruv tizimi korporativ boshqaruv tamoyillari asosida tashkil etilib, pul oqimlarini strategik rejalashtirish, risklarni oldindan baholash hamda moliyaviy monitoring tizimlarini qo'llash orqali korxona faoliyatining barqarorligi ta'minlanmoqda. Shu nuqtayi nazardan, paxta sanoatida yetakchi o'rinlardan

birini egallagan Xitoy tajribasi alohida ilmiy-amaliy ahamiyatga ega hisoblanadi.

Xitoy paxta sanoati yirik ishlab chiqarish hajmi, yuqori darajadagi texnologik jihozlanganlik hamda markazlashgan moliyaviy boshqaruv tizimi bilan ajralib turadi. Bu mamlakatda paxta tozalash korxonalarida moliyaviy boshqaruv ishlab chiqarish jarayonlari bilan uzviy integratsiyalashgan bo‘lib, moliyaviy rejalashtirish, pul oqimlarini prognozlash va risklarni boshqarish mexanizmlari samarali yo‘lga qo‘yilgan. O‘zbekiston paxta tozalash korxonalari esa asosan davlat ishtiroki yuqori bo‘lgan iqtisodiy muhitda faoliyat yuritib, ishlab chiqarishning mavsumiyligi hamda moliyaviy resurslarning cheklanganligi bilan tavsiflanadi. Ushbu holat moliyaviy boshqaruv tizimini takomillashtirish va xorijiy tajribani o‘rganish zaruratini yuzaga keltiradi [2, 3].

Xitoy paxta tozalash korxonalarida moliyaviy boshqaruv xususiyatlari

Xitoy paxta tozalash korxonalarida moliyaviy boshqaruv tizimi asosan korporativ boshqaruv tamoyillari asosida shakllantirilgan bo‘lib, moliyaviy resurslardan samarali foydalanish hamda ishlab chiqarish jarayonlarini moliyaviy jihatdan qo‘llab-quvvatlashga qaratilgan. Korxonalarda pul oqimlari markazlashgan tarzda rejalashtiriladi va moliyaviy faoliyat doimiy monitoring asosida boshqariladi. Moliyaviy risklar oldindan baholanib, ular yuzaga kelishining oldini olishga qaratilgan mexanizmlar joriy etilgan.

Likvidlikni ta’minlashda bank kreditlari, davlat subsidiyalari hamda uzoq muddatli moliyaviy instrumentlardan faol foydalaniladi. Bunda korxonalar uchun moliyaviy barqarorlikni ta’minlash maqsadida davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlash mexanizmlari ham muhim rol o‘ynaydi.

Xitoy tajribasining muhim jihatlaridan biri shundaki, moliyaviy boshqaruv ishlab chiqarish rejalari bilan uzviy bog‘langan. Paxta xomashyosini xarid qilish, uni qayta ishlash hamda tayyor mahsulotni realizatsiya qilish bosqichlari bo‘yicha pul oqimlari oldindan prognoz qilinadi. Bu esa korxonalarda likvidlik yetishmovchiligining oldini olish, moliyaviy risklarni kamaytirish va rentabellik darajasini barqaror saqlash imkonini beradi.

O‘zbekiston paxta tozalash korxonalarida moliyaviy boshqaruv holati

O‘zbekiston paxta tozalash korxonalarida moliyaviy boshqaruv tizimi asosan an’anaviy yondashuvlarga asoslanib, pul oqimlarini boshqarish ko‘p hollarda ishlab chiqarishning mavsumiy xususiyatlariga bog‘liq holda amalga oshiriladi. Xomashyo xaridi va qayta ishlash davrida moliyaviy resurslarga bo‘lgan talabning keskin ortishi natijasida likvidlik yetishmovchiligi kuzatilishi mumkin.

Korxonalarda debitorlik qarzlarining yuqori ulushi moliyaviy risklarni kuchaytiruvchi asosiy omillardan biri sifatida namoyon bo‘ladi. Amaliyotda moliyaviy risklarni boshqarish ko‘proq reaktiv xarakterga ega bo‘lib, risklar yuzaga kelgandan so‘ng choralar ko‘riladi. Pul oqimlarini prognozlash, moliyaviy rejalashtirish hamda risklarni oldindan baholash mexanizmlarining yetarlicha rivojlanmaganligi korxonalarning moliyaviy barqarorligiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi [4].

Shu sababli paxta tozalash korxonalarida moliyaviy boshqaruv tizimini modernizatsiya qilish, zamonaviy moliyaviy instrumentlardan foydalanish hamda pul oqimlarini strategik rejalashtirish tizimini joriy etish dolzarb vazifa

hisoblanadi.

Qiyosiy tahlil. Xitoy va O‘zbekiston paxta tozalash korxonalarida moliyaviy boshqaruv tizimlari turli iqtisodiy sharoitlar, institutsional muhit hamda korporativ boshqaruv tamoyillari asosida shakllangan. Shu sababli ularning moliyaviy boshqaruv jarayonlarini qiyosiy tahlil qilish pul oqimlarini rejalashtirish, likvidlikni ta’minlash, moliyaviy risklarni boshqarish hamda investitsion qarorlar qabul qilishdagi o‘ziga xos jihatlarni aniqlash imkonini beradi. Mazkur tahlil natijasida xorijiy tajribaning ilg‘or elementlarini milliy paxta tozalash korxonalari faoliyatiga joriy etish orqali moliyaviy boshqaruv samaradorligini oshirish, korxonalarning iqtisodiy barqarorligini mustahkamlash hamda aholi bandligini ta’minlashga xizmat qiluvchi yangi moliyaviy mexanizmlarni shakllantirish imkoniyati yuzaga keladi.

1-jadval

Xitoy va O‘zbekiston paxta tozalash korxonalarida moliyaviy boshqaruvning qiyosiy tahlili

Ko‘rsatkichlar	**Xitoy PTK**	**O‘zbekiston PTK**
Moliyaviy boshqaruv modeli	Markazlashgan, korporativ	Asosan markazlashgan, an’anaviy
Pul oqimlarini rejalashtirish	Prognozlash asosida	Cheklangan darajada
Likvidlikni ta’minlash	Kreditlar, subsidiyalar, investitsiyalar	Qisqa muddatli moliyalashtirish
Moliyaviy risklarni boshqarish	Oldindan baholash va monitoring	Reaktiv, riskdan keyingi choralar
Debitorlik qarzlarini boshqarish	Qat’iy nazorat va limitlar	Nazorat sust
Investitsion faollik	Yuqori	Nisbatan past

Jadval ma’lumotlaridan ko‘rinib turibdiki, Xitoy paxta tozalash korxonalarida moliyaviy boshqaruv tizimi tizimli yondashuv hamda prognozlash mexanizmlariga asoslangan holda tashkil etilgan. Bunda pul oqimlarini rejalashtirish, likvidlikni ta’minlash va moliyaviy risklarni oldindan baholash korxona boshqaruvining muhim tarkibiy qismi sifatida qaraladi. O‘zbekiston paxta tozalash korxonalarida esa moliyaviy boshqaruv ko‘proq mavjud moliyaviy resurslarni taqsimlashga qaratilgan bo‘lib, risklarni oldindan aniqlash va ularni samarali boshqarish mexanizmlari yetarli darajada shakllanmagan.

Mazkur holat paxta tozalash korxonalarida moliyaviy barqarorlikni ta’minlash, pul oqimlari hamda likvidlik bilan bog‘liq risklarni kamaytirish, shuningdek investitsion faollikni oshirish maqsadida moliyaviy boshqaruv mexanizmlarini takomillashtirish zaruratini yuzaga keltirmoqda. Aynan shu jihatlar tadqiqot mavzusining dolzarbligini belgilab, xorijiy va mahalliy tajribani qiyosiy o‘rganish asosida moliyaviy boshqaruv yondashuvlarini qayta ko‘rib chiqish zarurligini ko‘rsatadi.

Xulosa qilib aytganda, Xitoy paxta tozalash korxonalarining moliyaviy boshqaruv tajribasi pul oqimlarini strategik rejalashtirish, likvidlikni barqaror ta’minlash hamda moliyaviy risklarni oldindan boshqarish orqali korxonalarning moliyaviy barqarorligini mustahkamlash imkonini beradi. O‘zbekiston paxta

tozalash korxonalarida esa ushbu yo‘nalishlarda tizimli yondashuvni kuchaytirish, moliyaviy rejalashtirish va risklarni boshqarish mexanizmlarini takomillashtirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Qiyosiy tahlil natijalari shuni ko‘rsatadiki, xorijiy tajribani to‘liq ko‘chirib olish emas, balki uni milliy iqtisodiy sharoitlar, institutsional muhit va tarmoq xususiyatlarini inobatga olgan holda moslashtirish orqali moliyaviy boshqaruv mexanizmlarini takomillashtirish maqsadga muvofiqdir. Mazkur tezis keyingi bosqichda O‘zbekiston paxta tozalash korxonalarida moliyaviy boshqaruv mexanizmlarini takomillashtirish bo‘yicha ilmiy asoslangan taklif va tavsiyalar ishlab chiqish uchun nazariy va metodologik asos bo‘lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati:

1. “O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 11-sentabrdagi qarori bilan paxta va g‘allani qabul qilish hamda ularning elektron hisobini yuritish qoidalari tasdiqlandi” – Sputnik.uz xabaridan.

2. Van Horne J.C., Wachowicz J.M. Fundamentals of Financial Management. — 13th ed. - Harlow: Pearson Education, 2009. — 719 p.

3. Murodov O.J., Davlat korxonalarini isloh qilishning zamonaviy bosqichlari va O‘zbekistonning xususiylashtirish modeli//Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz. 2025-yil, oktyabr. № 10-son. 1492-1496-bet.

4. Murodov O.J. Yangi O‘zbekiston iqtisodiyotida korxonalarning raqobat-bardoshligini oshirish omillari: Islohotlar, sertifikatsiya va iste’molchi talablari integratsiyasi. Guliston davlat universiteti axborotnomasi. Gumanitar – ijtimoiy fanlar seriyasi, 2025. № 3. 193-197 bet.

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASINING TIJORAT BANKLARIDA XALQARO TALABLAR VA STANDARTLARNI JORIY ETISH XUSUSIYATLARI

Tursunov Faridun Mustafoyevich
Samarqand iqtisodiyot va servis instituti,
“Bank ishi” kafedrasi assistenti
tursunovfaridun4330@gmail.com

Annotatsiya. *Ushbu maqolada O‘zbekiston Respublikasining tijorat banklarida xalqaro talablar va standartlari o’rganib chiqildi.Tijorat banklarining aktivlari va passivlarini boshqarishda xalqaro talablar va standartlarni joriy etishga hamda bank va moliyaviy xizmatlarni rivojlantirish istiqbollariga ta’sir etuvchi o'ziga xos mintaqaviy xususiyatlar va omillarni aniqlash muhim hisoblanadi. O’zbekiston Respublikasida iqtisodiy islohotlarning tobora chuqurlashuvi tijorat banklari kapitalini samarali boshqarish va uni doimiy ravishda takomillashtirib borish zaruriyatini keltirib chiqarmoqda.*

Kalit so'zlar: *ISO standarti, kapital, tijorat banki, aktiv, tavakkalchilik, Bazel qo’mitasining xalqaro talablari va standartlari, kapitalning “Konservatsiya buferi”, xalqaro standartlar, korporativ resurslar, potentsial, Bazel I, Bazel II,*

Bazel III.

Kirish. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 12 sentabr PQ-3270 sonli “Respublika bank tizimini yanada rivojlantirish va barqarorligini oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Qarorida O‘zbekiston banklarini zamonaviy ilg‘or tajribalar asosida xizmat ko‘rsatuvchi jahon miqiyosida raqobatbardosh moliyaviy muassasalarga aylantirish bo‘yicha bir qator vazifalar belgilangan[1]. Dolzarb vaziflar qatorida tijorat banklari o‘z faoliyatida ISO 9001:2015 “Sifatni boshqarish tizimi” standartini tatbiq etishlari lozimligi alohida qayd etilgan. Tijorat banklari faoliyatiga xalqaro me’yorlarni tatbiq qilishda ISO standartlari muhim element bo‘lib xizmat qiladi va moliyaviy muassasaning xalqaro miqiyosda nufuzini ko‘rsatib beradi. Shuningdek, mamlakatimiz moliya sektorida tijorat banklari faoliyatini tartibga solish va nazorat qilish, risklarni boshqarishning zamonaviy tamoyillari joriy qilinmoqda.

O’zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zbekiston Respublikasi Markaziy bankining faoliyatini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Farmoni imzolangach, bank tizimiga chakana bank xizmatlariga ixtisoslashgan “raqamli” banklar va bank bo‘linmalarini tashkil etish hamda innovatsion bank texnologiyalaridan foydalangan holda mijozlarga xizmat ko‘rsatish sifatini yanada kengaytirish vazifasi yuklatilgan[2].

Rivojlanayotgan mamlakatlar iqtisodiyoti rivojlanishining hozirgi bosqichida xalqaro talablar va standartlarni hisobga olgan holda tijorat banklarining aktivlari va majburiyatlarini boshqarish muammolari ortib bormoqda. Ushbu xalqaro ko'rsatkichlarni samarali joriy etish bank faoliyati holatining o’ziga xos xususiyatlarini va ushbu jarayonga ta’sir etuvchi omillarni aniqlash va hisobga olishda mumkin.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya. Bazel I bo'yicha kapitalning yetarliligi ko'rsatkichining etishmasligi shundaki, u faqat kredit tavakkalchiligiga yo'naltirilgan, aktivlar xavf darajasi bo'yicha yetarlicha farqlanmagan (bozor xavfi hisobga olinmagan) va ma'lum turdagi tavakkalchilik operatsiyalari uchun zaxiralarni yaratish talablari kam baholangan[3].

Har qanday bank tizimini barqarorligini, to‘lovga qobilligi va ishonchliligini ta‘minlashda, bank aktivlarini o‘stirishda bank kapitali muhim vosita bo‘lib hisoblanadi. Faqatgina yetarlicha miqdorda barqaror kapitalga ega tijorat banklari aktiv operatsiyalarini erkin amalga oshirishlari, talab etilgan darajada likvidlilikni doimo saqlagan holda samarali faoliyat yuritishlari hamda moliya bozorlariga erkin chiqish imkoniyatiga ega bo‘lishadi[4]. Bank kapitali tijorat banki faoliyatida vujudga keladigan iqtisodiy tanglik hamda ziddiyatli vaziyatlar sharoitida xavfsiz “moliyaviy yostiq” vazifasini bajarishi bilan birga, bank kutilmaganda moliyaviy qiyinchilik va yo‘qotishlarga duch kelganda unga to‘lovga qobiliyati darajasini saqlab qolish va faoliyatini davom ettirish imkoniyatini beradigan moliyaviy manba hisoblanadi[5]. Bazel-III da bank kapitaliga oid qator yangi tushunchalar, jumladan «Bufer kapitali» deb atalgan tushuncha kiritilmoqda(1-rasm)[6].

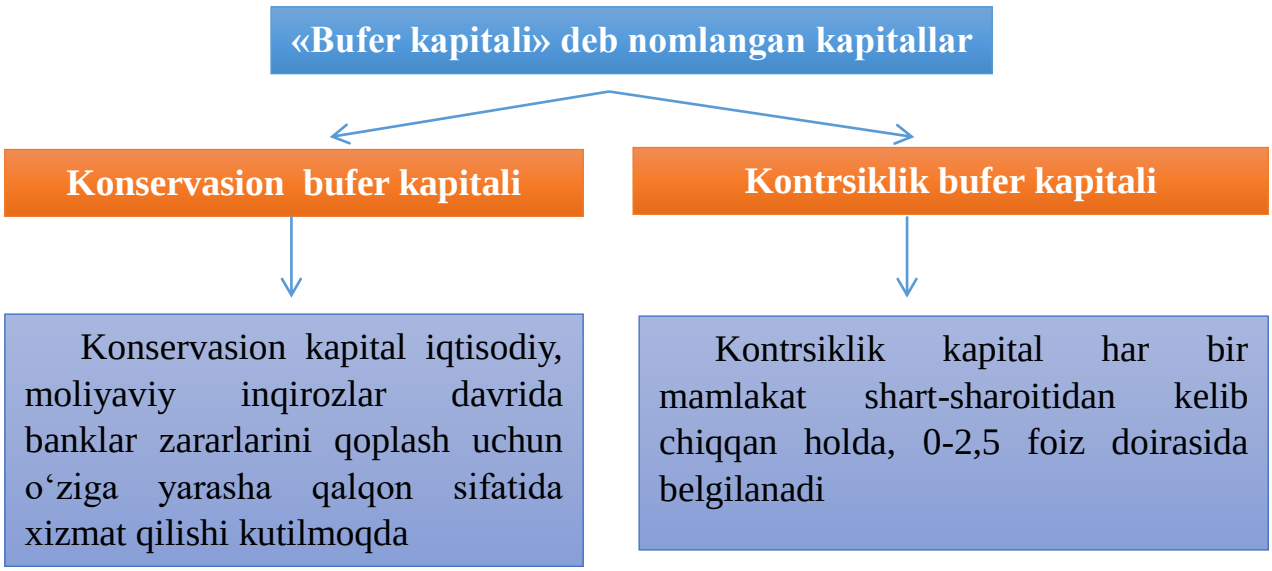

1-rasm. “Bufer kapitali” turlari

Natijalar. Bozor munosabatlari sub’ektlariga xizmat ko'rsatadigan infratuzilma tizimlarini quyidagi guruhlarga bo'lish mumkin: ishlab chiqarish infratuzilmasi; savdo va xizmatlar infratuzilmasi; bank va moliyaviy infratuzilmalar tomonidan ko'rsatiladigan xizmatlar; ijtimoiy xizmatlar ko'rsatish uchun infratuzilma; axborot - texnologik va aloqa infratuzilmasi xizmatlari. Bazel qo'mitasini asosiy vazifasi banklar faoliyatini nazorat qil ish va tartibga solish sohasida yagona standartlarini ishlab chiqish va amaliyotga joriy etish hisoblanadi. Qo'mita ana shu maqsadda a'zo mamlakatlar uchun tavsiyalar ishlab chiqadi. Xalqaro hisob-kitoblar bankining ma'lumotlariga ko'ra, dunyoning 150 ga yaqin mamlakatida Bazel qo'mitasining bank nazoratiga oid talablari qo'llanilmoqda Bazel qo'mitasi tomonidan ishlab chiqilgan asosiy hujjatlarga quyidagilar kiradi.

1. Samarali bank nazoratining asosiy tamoyillan. Ushbu hujjat 1997-yilda ishlab chiqilgan va 2006-yilda qayta ko'rib chiqilgan;

2. Bazel I standarti. Ushbu standart 1988 yilda ishlab chiqilgan va amaliyotga 1993 yilda joriy etilgan;

3. Bazel II standarti. Ushbu standartni ishlab chiqish 2004- yilda nihoyasiga yetdi;

4. Bazel III standarti 2008-2009-yillardagi moliyaviy inqiroz oqibatlari bank nazorati bo'yicha Bazel qo`mitasini banklarning kapital yetarliligiga oid talablarni qayta ko'rib chiqishiga asos bo'ldi. Natijada, kapital yetarliligiga hamda likvidlilikka oid talablar tizimi ishlab chiqildi va bu Bazel III nomini oldi.

Regulyativ kapitalni yetarlilik koeffitsiyenti tijorat banklarini to‘lovga qobilligini tavsiflovchi muhim ko‘rsatkich hisoblanadi.

Shuningdek, Bazel standartiga ko‘ra, birinchi darajali kapitalni yetarliligi ham baholanadi va bunda birinchi darajali kapitalni yetarlilik koeffitsiyenti qo‘llaniladi.

Bazel-I standartida ko‘zda tutilgan kapitalni yetarliligini tavsiflovchi ko‘rsatkichlar va ularning me‘yoriy darajalari(1-jadval).

Kapitalni yetarliligini tavsiflovchi ko‘rsatkichlar va ularning me‘yoriy darajalari

№	Ko‘rsatkichlar	Me‘yoriy darajasi
1	Regulyativ kapitalni yetarlilik koeffitsiyenti	0,08
2	Birinchi darajali kapitalni yetarlilik koeffitsiyenti	0,04

Jadval ma‘lumotlaridan ko‘rish mumkinki, Bazel-I standartida tijorat banklarini birinchi darajali kapitali miqdorini reguyativ kapitalni yarmidan kam bo‘lmasligi belgilangan!

Xalqaro Bazel qo‘mitasi tomonidan bank kapitali yetarligigiga doir kelishuv (Bazel I) ishlab chiqildi va unda kapital yetarliligini hisoblash maqsadida regulyativ kapital (umumiy kapital) tushunchasi amaliyotga joriy qilindi. Regulyativ kapital asosiy va qo‘shimcha kapitaldan tashkil topib, bank faoliyatini boshqarish va iqtisodiy me’yorlar hisob-kitobini o‘tkazish maqsadida hisoblash yo‘li bilan aniqlanadigan bank kapitalidir. Regulyativ kapitalni yetarlilik koeffitsiyenti tijorat banklarini to‘lovga qobilligini tavsiflovchi muhim ko‘rsatkich hisoblanadi.

Mamlakatimiz banklarida hamon qisqa muddatli manbalarni qisqa muddatli aktivga yo‘naltirish ko‘lami kattaligicha to‘g‘ri kelmoqda. Shunday ekan, tijorat banklarining uzoq muddatli aktivlarga qo‘yilma qilish imkoniyatlarini kengaytirish zarur.

Bazel standartiga ko’ra asosiy kapital elementlari quyidagilardir:

1.Joriy yilning sof foydasi;

2. Sof foyda hisobidan shakllantirilgan zaxira summalari;

3. O‘tgan yillarning taqsimlanmagan foydasi;

4. Emission daromad;

5.Ustav kapitalining to‘langan qismi (oddiy aksiyalar qiymati).

Bazel-III tavsiyalarini qo‘llashdan ko‘zlanayotgan asosiy maqsadlar bo’lib quyidagirarni keltirishimiz mumkin:

1. Bank sektorini moliyaviy-iqtisodiy tanglikdan kelib chiqadigan inqirozlarga qarshi tura olish imkoniyatini oshirish;

2. Risk-menejment va boshqaruv sifatini oshirish;

3. Banklar faoliyati, kapital bazasi shaffofligini (transparentligi) kuchaytirish.

Hozirgi kunda respublikamiz banklarining fond bozoridagi operatsiyalari ko‘lami kichikligicha qolmoqda. Bu miqyosni tubdan qayta ko‘rib chiqish maqsadga muvofiq. Bu maqsadlar yo’lida xalqaro standartlar me’yorlariga rioya etishlik maqsadga muvofiq bo’ladi deb hisoblaymiz.

Xulosa. Xalqaro Bazel qo‘mitasi tomonidan bank kapitali yetarligigiga doir kelishuv (Bazel I) ishlab chiqildi va unda kapital yetarliligini hisoblash maqsadida regulyativ kapital (umumiy kapital) tushunchasi amaliyotga joriy qilindi. Regulyativ kapital asosiy va qo‘shimcha kapitaldan tashkil topib, bank faoliyatini boshqarish va iqtisodiy me’yorlar hisob-kitobini o‘tkazish maqsadida hisoblash

yo‘li bilan aniqlanadigan bank kapitalidir.

Rivojlanayotgan mamlakatlar iqtisodiyoti rivojlanishining hozirgi bosqichida xalqaro talablar va standartlarni hisobga olgan holda tijorat banklarining aktivlari va majburiyatlarini boshqarish muammolari ortib bormoqda. Bu muammolarni bartaraf etish yo’lida xalqaro standart va me’yorlardan foydalanish maqsadga uvofiq bo’ladi deb o’ylaymiz.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Qarori, 12.09.2017 yildagi PQ-3270-son.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 09.01.2018 yildagi PF-5296-son.
3. Базельский комитет по банковскому надзору. Международная Конвергенция Оценка Капитала и Стандарты Капитала. Базель, 2002,-425 с.
4. Bektemirov A., Omonov A.A., Xaydarov Z.Sh., Niyozov Z.D. “Tijorat banklari aktiv va passivlarini boshqarish” fanidan o‘quv qo‘llanma. – Samarqand: SamISI, 2020. 240 bet.
5. Abdullayeva Sh.Z. Bank ishi. T.: “Iqtisod-Moliya” nashriyoti, 2017. 768 b.
6. U. Azizov, T. Karaliyev, T. Boboqulov va boshqalar. “Bank ishi” darslik. T.: “Fan va texnologiya”. 2016. 640 bet.
7. Федеральный Закон «Об инвестиционнооой деятельности в Российской Федерации, осушествляемой в форме капитальных вложений» от 25 февраля 1999 года, №39-ФЗ, 1-статья.
8. O‘zbekiston Respublikasining “Investitsiyalar va investitsiya faoliyati to‘g‘risida”gi qonuni, 2019 yil 25 dekabr, 3-modda. // www.lex.uz.
9. https://cbu.uz/uz/statistics/financing/72798/-internet resurs.

INTERNET BANKING ELEKTRON TO‘LOV TIZIMI: RAQAMLI BANKINGNING ZAMONAVIY KO‘RINISHI

Xolikulov O‘ktam Abdumo‘minovich
Samarqand iqtisodiyot va servis institute, “Bank ishi” kafedrasi o‘qituvchisi
Ruzimurodov Shohro’zjon
Samarqand iqtisodiyot va servis institute, XIM-123 guruh talabasi
Isoqulov Shoxruz
Samarqand iqtisodiyot va servis institute, XIM-123 guruh talabasi

Annotatsiya *Mazkur maqolada internet banking elektron to‘lov tizimining texnologik negizlari, xavfsizlik mexanizmlari hamda O‘zbekistondagi rivojlanish yo‘nalishlari o‘rganiladi. Zamonaviy bank xizmatlarining raqamli o‘zgarishlari, ochiq bank (open banking) prinsiplari, ko‘p bosqichli autentifikatsiya va biometrik identifikatsiya kabi himoya vositalari bayon etilgan. Shuningdek, mavjud qiyinchiliklar – raqamli tafovut, moliyaviy savodxonlik, kiberxavfsizlik borasidagi mutaxassislar yetishmovchiligi – xalqaro standartlar (PSD2, PCI*

DSS) bilan uyg‘unlikda ko‘rib chiqilgan. oid amaliy tavsiyalar berilgan.

Kalit so‘zlar: *internet-banking, elektron to‘lov tizimi, ochiq bank, autentifikatsiya, kiberxavfsizlik, moliyaviy inklyuziya.*

Аннотация. *В данной статье рассматриваются технологические основы системы интернет-банкинга и электронных платежей, механизмы обеспечения безопасности, а также направления развития в Узбекистане. Освещены цифровые трансформации современных банковских услуг, принципы открытого банкинга (open banking), многофакторная аутентификация и биометрическая идентификация как инструменты защиты. Кроме того, существующие вызовы – цифровой разрыв, финансовая грамотность, нехватка специалистов в области кибербезопасности – проанализированы в соответствии с международными стандартами (PSD2, PCI DSS).*

Ключевые слова: *интернет-банкинг, электронная платежная система, открытый банкинг, аутентификация, кибербезопасность, финансовая инклюзия.*

Annotation: *This article examines the technological foundations of the internet banking electronic payment system, its security mechanisms, and development trends in Uzbekistan. It highlights the digital transformation of modern banking services, open banking principles, multi-factor authentication, and biometric identification as security tools. Existing challenges – the digital divide, financial literacy, and the shortage of cybersecurity specialists – are analyzed in alignment with international standards (PSD2, PCI DSS).*

Keywords: *internet banking, electronic payment system, open banking, authentication, cybersecurity, financial inclusion.*

Kirish. Raqamli iqtisodiyot davrida internet-banking elektron to‘lov tizimi an’anaviy bank xizmatlarini butunlay o‘zgartirib, ularni masofaviy, tezkor va shaxsiylashtirilgan shaklga olib keldi. Ushbu tizim foydalanuvchilarga vaqt va joy cheklovlarisiz o‘z hisoblarini boshqarish, to‘lovlarni amalga oshirish va kredit mahsulotlaridan foydalanish imkonini beradi. Dunyo moliya tizimida internet-bankingning jadal rivojlanishi, ayniqsa Yevropa Ittifoqining PSD2 direktivasi, ochiq bank prinsiplarini tatbiq etish va fintex kompaniyalari bilan integratsiyani zaruriy holga keltirgan. O‘zbekistonda 2017-yildan keyin amalga oshirilgan bank islohotlari tufayli masofaviy bank xizmatlaridan foydalanuvchilar soni 2025-yil boshlarida 22 million nafardan oshgan, mobil ilovalar yordamida bajarilgan to‘lovlar hajmi esa yiliga o‘rtacha 35–40 foizga ortib bormoqda.

Tadqiqot metodologiyasi. Texnologik tomondan zamonaviy internet-banking tizimlari uch qatlamli arxitektura asosida qurilgan: mijoz interfeysi (mobil dastur, veb-sayt), dasturiy yadro (autentifikatsiya, API boshqaruvi) va markaziy bank tizimi (core banking, ma’lumotlar ombori). So‘nggi yillarda ochiq API arxitekturasi tufayli banklar o‘z ma’lumotlarini fintex kompaniyalari, buxgalteriya dasturlari va elektron savdo platformalari bilan bo‘lishish imkoniyatiga ega bo‘ldi, bu esa foydalanuvchilarga yagona interfeys orqali turli moliyaviy

xizmatlardan foydalanish imkonini yaratdi. Biroq ochiq tarmoqda ishlash tizimni kiberxavf-xatarlarga nisbatan zaiflashtiradi. Fishing (soxta bank sahifalari), sim-swapping (SIM-kartani almashtirish) va zararli dasturlar yordamida seanslarni o‘g‘irlash eng ko‘p tarqalgan hujum turlari hisoblanadi. Ushbu tahdidlarga qarshi xalqaro tajribada ko‘p omilli autentifikatsiya (maxfiy so‘z, bir martalik SMS-kod va biometrik ma’lumotlarni birgalikda talab qilish), tokenizatsiya (to‘lov ma’lumotlarini noyob raqamli tokenlar bilan almashtirish) va xulq-atvorni tahlil qilish (sun’iy intellekt yordamida noodatiy operatsiyalarni bloklash) kabi mexanizmlar qo‘llaniladi.

Muammolar va takliflar. O‘zbekistonda internet-banking rivojlanishi bilan birga bir nechta tizimli muammolar ham mavjud. Raqamli tafovut – qishloq joylarida internet-bankingdan foydalanish darajasi shaharlarga nisbatan 2,5 baravar past. Moliyaviy savodxonlik – 50 yoshdan oshgan fuqarolarning atigi 34 foizi mobil banking xizmatlaridan foydalanadi, asosiy sabablar xavfsizlikka ishonchsizlik va interfeysning murakkabligidir. Kiberxavfsizlik sohasidagi mutaxassislarning yetishmovchiligi – bank tizimidagi IT-xodimlarning faqat 12 foizi xalqaro sertifikatlarga (CISSP, CISM) ega. Normativ bazaning moslashuvchanligi – kriptoaktivlar va markazlashmagan moliya (DeFi) bilan bog‘liq operatsiyalar hali yetarlicha qonuniy jihatdan tartibga solinmagan. Shu bilan birga, xalqaro standartlar – PSD2, PCI DSS va ISO 27001 – O‘zbekistonning “To‘lovlar va to‘lov tizimlari to‘g‘risida”gi qonuni (2019) orqali qisman uyg‘unlashtirilgan bo‘lsa-da, ochiq API interfeyslarining to‘liq o‘zaro ishlash imkoniyati va ma’lumotlarni himoya qilish bo‘yicha GDPR darajasidagi kafolatlar hali joriy qilinmagan.

Xulosa. Xulosa o‘rnida shuni aytish mumkinki, internet-banking elektron to‘lov tizimi raqamli iqtisodiyot sharoitida bank xizmatlarining asosiy yetkazish kanaliga aylangan. U nafaqat foydalanuvchilarga qulaylik yaratadi, balki iqtisodiyotning shaffofligini oshiradi, soliq bazasini kengaytiradi va moliyaviy inklyuziyani mustahkamlaydi. O‘zbekistonda bu sohada qo‘lga kiritilgan muvaffaqiyatlar – foydalanuvchilar sonining ko‘payishi, mobil ilovalar sifatining yaxshilanishi va normativ-huquqiy bazaning takomillashuvi – muhim ahamiyatga ega. Biroq kiberxavfsizlik madaniyati, hududiy qamrov va ochiq bank prinsiplarini to‘liq joriy etish masalalari dolzarbligicha qolmoqda. Ushbu muammolarning hal etilishi xalqaro moliya tizimiga integratsiyani chuqurlashtiradi va mamlakatning raqamli moliyaviy xizmatlar bo‘yicha raqobatbardoshligini oshiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki. (2025). *Masofaviy bank xizmatlari to‘g‘risidagi hisobot*. Toshkent.

2. Yevropa bank boshqarmasi. (2023). *PSD2 direktivasining tatbiqi yuzasidan xulosa*. Parij.

3. Xalqaro hisob-kitoblar banki. (2024). *Raqamli to‘lovlar manzarasi*. Bazel.

4. O‘zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi. (2022). *“Banklarning axborot xavfsizligini ta’minlash bo‘yicha talablar”ni tasdiqlash haqida (qaror №124)*. Toshkent.

5. PCI xavfsizlik standartlari kengashi. (2023). *PCI DSS v4.0: o‘zgarishlar xulosasi*. Ueykfild.

ISHLAB CHIQARISH NAZARIYASI, XARAJATLAR TAHLILI, TALAB VA FOYDANI MAKSIMALLASHTIRISH

Shadiyeva Gulnora Mardiyevna
SamISI professori
Abdullayeva Gulrux Erkin qizi
SamISI magistranti

Annotatsiya. *Mazkur maqolada ishlab chiqarish jarayoni, xarajatlar tarkibi, bozor talabi hamda foydani maksimallashtirishning nazariy asoslari tahlil qilingan. Tadqiqotda ishlab chiqarish funksiyasi, umumiy xarajatlar va foyda tenglamalari orqali korxona faoliyatining iqtisodiy samaradorligi ilmiy jihatdan asoslab berilgan. Shuningdek, ishlab chiqarish hajmini optimallashtirish, xarajatlarni kamaytirish va bozor talabini hisobga olish korxona foydasini oshirishning muhim omili ekanligi yoritilgan.*

Kalit so‘zlar: *ishlab chiqarish, xarajatlar, talab, foyda, ishlab chiqarish funksiyasi, chegaraviy daromad, chegaraviy xarajat, iqtisodiy samaradorlik.*

Аннотация. *В данной статье рассматриваются теоретические основы производства, структуры издержек, рыночного спроса и максимизации прибыли. В исследовании на основе производственной функции, уравнений общих издержек и прибыли проводится научный анализ экономической эффективности деятельности предприятия. Также обосновывается, что оптимизация объема производства, снижение издержек и учет рыночного спроса являются важными факторами повышения прибыли предприятия.*

Ключевые слова*: производство, издержки, спрос, прибыль, производственная функция, предельный доход, предельные издержки, экономическая эффективность.*

Annotation. *This article analyzes the theoretical foundations of production, cost structure, market demand, and profit maximization. The study examines the economic efficiency of enterprise activity based on production function, total cost, and profit equations. It also highlights that optimizing production volume, reducing costs, and considering market demand are important factors for increasing enterprise profit.*

Keywords: *production, costs, demand, profit, production function, marginal revenue, marginal cost, economic efficiency.*

Kirish. Bozor iqtisodiyoti sharoitida korxonalar faoliyatining asosiy maqsadi mavjud resurslardan samarali foydalanish orqali maksimal iqtisodiy natijaga erishishdan iborat hisoblanadi. Ushbu jarayonda ishlab chiqarish hajmini aniqlash, xarajatlarni optimallashtirish, bozor talabini chuqur o‘rganish hamda foydani maksimal darajaga yetkazish masalalari muhim ahamiyat kasb etadi. Korxona faoliyatining samaradorligi aynan ushbu omillarning o‘zaro uyg‘unligi bilan belgilanadi. Iqtisodiy nazariyada ishlab chiqarish, xarajatlar, talab va foyda kategoriyalari o‘zaro chambarchas bog‘liq bo‘lib, ularning har biri alohida iqtisodiy mazmun va tahliliy ahamiyatga ega.

Bozor mexanizmi sharoitida ishlab chiqaruvchi subyektlar nafaqat mahsulot ishlab chiqarish hajmini oshirishga, balki ishlab chiqarish xarajatlarini kamaytirish, talabga mos mahsulot taklif qilish hamda foydani maksimal darajada oshirishga intiladi. Bu jarayon iqtisodiy nazariyada foydani maksimallashtirish tamoyili sifatida talqin etiladi. Mazkur tamoyilga ko‘ra, korxona shunday ishlab chiqarish hajmini tanlashi kerakki, unda daromadlar xarajatlardan maksimal darajada ortiq bo‘lsin. Shu nuqtai nazardan, ishlab chiqarish nazariyasi, xarajatlar tahlili, talab qonuniyatlari hamda foydani maksimallashtirish mexanizmlarini kompleks ravishda o‘rganish zamonaviy iqtisodiy tadqiqotlarning muhim yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Ushbu maqolada ishlab chiqarish jarayonining iqtisodiy mohiyati, xarajatlarning shakllanishi, talabning ishlab chiqarish qarorlariga ta’siri hamda foydani maksimallashtirishning nazariy asoslari o‘zbek iqtisodiy adabiyotlari asosida ilmiy jihatdan tahlil qilinadi.

Asosiy qism. Iqtisodiy nazariyada ishlab chiqarish jarayoni resurslar – ya’ni mehnat, kapital, yer va tadbirkorlik qobiliyatidan foydalanish orqali mahsulot yoki xizmatlar yaratish jarayoni sifatida talqin etiladi. Ishlab chiqarish hajmi ishlab chiqarish omillarining o‘zaro kombinatsiyasi orqali belgilanadi. Bu jarayonni iqtisodiy jihatdan ifodalash uchun ishlab chiqarish funksiyasi qo‘llaniladi. Ishlab chiqarish funksiyasi ishlab chiqarish omillari bilan ishlab chiqarish hajmi o‘rtasidagi bog‘liqlikni ko‘rsatadi.

Umumiy ko‘rinishda ishlab chiqarish funksiyasi quyidagicha ifodalanadi:

$$Q = f(K, L)$$

bu yerda Q – ishlab chiqarish hajmi, K – kapital resurslari, L – mehnat resurslari hisoblanadi.

Mazkur funksiya ishlab chiqarish hajmining resurslar miqdoriga bog‘liqligini ko‘rsatadi. Agar korxona qo‘shimcha mehnat yoki kapital jalb qilsa, ishlab chiqarish hajmi oshadi. Biroq iqtisodiy nazariyada kamayib boruvchi chegaraviy mahsuldorlik qonuni mavjud bo‘lib, unga ko‘ra ishlab chiqarish omillaridan biri o‘zgarmagan holda boshqasining ortib borishi ma’lum bir bosqichdan keyin ishlab chiqarish hajmining nisbatan sekin o‘sishiga olib keladi.

Ishlab chiqarish jarayonida muhim o‘rin tutuvchi iqtisodiy kategoriya xarajatlardir. Xarajatlar korxonaning mahsulot ishlab chiqarish va sotish jarayonida sarflaydigan resurslarining puldagi ifodasidir. Xarajatlar tarkibi doimiy va o‘zgaruvchan xarajatlardan iborat bo‘ladi. Doimiy xarajatlar ishlab chiqarish hajmiga bog‘liq bo‘lmagan xarajatlar bo‘lib, ularga binolar ijarasi, amortizatsiya, boshqaruv xarajatlari kiradi. O‘zgaruvchan xarajatlar esa ishlab chiqarish hajmiga

to‘g‘ridan-to‘g‘ri bog‘liq bo‘lib, xomashyo, energiya, ish haqi kabi xarajatlarni o‘z ichiga oladi.

Korxonaning umumiy xarajatlari quyidagi tenglama orqali ifodalanadi:

$$TC = FC + VC$$

bu yerda *TC* – umumiy xarajatlar, *FC* – doimiy xarajatlar, *VC* – o‘zgaruvchan xarajatlar hisoblanadi.

Xarajatlar tahlili korxona faoliyatining samaradorligini baholashda muhim ahamiyatga ega. Agar korxona ishlab chiqarish hajmini oshirsa, o‘zgaruvchan xarajatlar ortadi, ammo doimiy xarajatlar bir birlik mahsulotga nisbatan kamayadi. Shu sababli korxonalar ishlab chiqarish hajmini shunday darajada tanlashga harakat qiladiki, bunda o‘rtacha xarajatlar minimal darajaga tushadi. Bozor iqtisodiyotida ishlab chiqarish qarorlariga ta’sir etuvchi asosiy omillardan biri talab hisoblanadi. Talab iste’molchilarning ma’lum narx darajasida sotib olishga tayyor bo‘lgan mahsulot miqdorini ifodalaydi. Talab qonuniga ko‘ra, mahsulot narxi oshgan sari talab hajmi kamayadi, narx pasaygan sari esa talab ortadi. Bu holat talab egri chizig‘ining manfiy qiyalikka ega ekanligini ko‘rsatadi.

Talabni o‘rganish korxonalar uchun muhim strategik ahamiyatga ega. Chunki ishlab chiqarilgan mahsulotning bozorda sotilishi aynan talab hajmiga bog‘liq. Agar korxona bozor talabini to‘g‘ri baholay olmasa, ortiqcha ishlab chiqarish yoki mahsulot tanqisligi yuzaga kelishi mumkin. Shu sababli zamonaviy korxonalar marketing tadqiqotlari orqali iste’molchilar ehtiyojlarini chuqur o‘rganishga katta e’tibor qaratadi. Talab bilan bir qatorda taklif ham muhim iqtisodiy kategoriya hisoblanadi. Taklif ishlab chiqaruvchilarning ma’lum narx darajasida bozorda sotishga tayyor bo‘lgan mahsulot miqdorini ifodalaydi. Bozor muvozanati talab va taklif kesishgan nuqtada shakllanadi. Bu nuqtada muvozanat narxi va muvozanat hajmi yuzaga keladi.

Korxona faoliyatining asosiy maqsadi foydani maksimal darajaga yetkazishdan iborat. Foyda korxona daromadi bilan xarajatlari o‘rtasidagi farq sifatida aniqlanadi. Agar daromad xarajatlardan yuqori bo‘lsa, korxona foyda oladi; aks holda zarar yuzaga keladi.

Foyda quyidagi formula orqali aniqlanadi:

$$\pi = TR - TC$$

bu yerda π – foyda, *TR* – umumiy daromad, *TC* – umumiy xarajatlar hisoblanadi.

Umumiy daromad esa mahsulot narxi bilan sotilgan mahsulot miqdorining ko‘paytmasiga teng bo‘ladi. Demak, korxona foydasini oshirish uchun ikki asosiy yo‘nalishda harakat qilishi mumkin: mahsulot sotish hajmini oshirish yoki xarajatlarni kamaytirish.

Iqtisodiy nazariyada foydani maksimallashtirish sharti chegaraviy daromad va chegaraviy xarajatlar teng bo‘lgan nuqtada yuzaga keladi. Bu shart quyidagicha ifodalanadi:

$$MR = MC$$

bu yerda *MR* – chegaraviy daromad, *MC* – chegaraviy xarajat hisoblanadi.

Agar chegaraviy daromad chegaraviy xarajatlardan yuqori bo‘lsa, korxona ishlab chiqarish hajmini oshirish orqali qo‘shimcha foyda olishi mumkin.

Aksincha, agar chegaraviy xarajatlar chegaraviy daromaddan yuqori bo‘lsa, ishlab chiqarishni qisqartirish maqsadga muvofiq hisoblanadi.

Foydani maksimallashtirish jarayonida korxonalar turli strategiyalardan foydalanadi. Ulardan biri ishlab chiqarish texnologiyalarini modernizatsiya qilish hisoblanadi. Zamonaviy texnologiyalar ishlab chiqarish samaradorligini oshirishga, resurslardan oqilona foydalanishga hamda xarajatlarni kamaytirishga yordam beradi. Yana bir muhim omil – mahsulot sifatini oshirish va raqobatbardoshligini ta’minlashdir. Bozor sharoitida iste’molchilar sifatli mahsulotni tanlashga moyil bo‘ladi. Shu sababli korxonalar innovatsion faoliyatni rivojlantirish orqali yangi mahsulot turlarini yaratishga intiladi.

Marketing strategiyasi ham foydani oshirishda muhim rol o‘ynaydi. To‘g‘ri tanlangan narx siyosati, reklama faoliyati va savdo tarmoqlarini rivojlantirish orqali korxonalar mahsulot sotish hajmini sezilarli darajada oshirishi mumkin. Zamonaviy iqtisodiy sharoitda raqamli texnologiyalarning rivojlanishi ham ishlab chiqarish samaradorligini oshirishga xizmat qilmoqda. Raqamli boshqaruv tizimlari ishlab chiqarish jarayonlarini optimallashtirish, resurslar sarfini nazorat qilish hamda xarajatlarni kamaytirish imkonini beradi. Natijada korxonaning umumiy iqtisodiy samaradorligi oshadi. Bundan tashqari, davlat iqtisodiy siyosati ham korxonalar faoliyatiga sezilarli ta’sir ko‘rsatadi. Soliq imtiyozlari, investitsiya dasturlari va tadbirkorlikni qo‘llab-quvvatlash choralari ishlab chiqarish hajmini kengaytirishga hamda foydani oshirishga xizmat qiladi. Shu sababli ishlab chiqarish, xarajatlar va foyda o‘rtasidagi bog‘liqlikni tahlil qilishda makroiqtisodiy omillarni ham hisobga olish muhimdir.

Xulosa. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, ishlab chiqarish, xarajatlar, talab va foyda kategoriyalari bozor iqtisodiyoti tizimining o‘zaro bog‘liq elementlari hisoblanadi. Korxona faoliyatining samaradorligi aynan ushbu omillar o‘rtasidagi muvozanatga bog‘liq. Ishlab chiqarish hajmini optimal darajada tanlash, resurslardan samarali foydalanish hamda xarajatlarni nazorat qilish korxonaning barqaror rivojlanishida muhim rol o‘ynaydi. Xarajatlar tahlili korxonalarga ishlab chiqarish jarayonida yuzaga keladigan iqtisodiy muammolarni aniqlash va ularni bartaraf etish imkonini beradi. Talabni chuqur o‘rganish esa korxonaga bozor kon’yunkturasini to‘g‘ri baholash, mahsulot ishlab chiqarish hajmini rejalashtirish va marketing strategiyasini ishlab chiqishda yordam beradi. Talab va taklif o‘rtasidagi muvozanat ishlab chiqarish hajmini belgilovchi asosiy omillardan biri hisoblanadi.

Foydani maksimallashtirish jarayoni esa korxona boshqaruvining asosiy maqsadi bo‘lib, u daromadlarni oshirish va xarajatlarni kamaytirish orqali amalga oshiriladi. Chegaraviy daromad va chegaraviy xarajatlar tengligi sharti korxona uchun optimal ishlab chiqarish hajmini aniqlash imkonini beradi. Zamonaviy iqtisodiy sharoitda ishlab chiqarish samaradorligini oshirish uchun innovatsion texnologiyalarni joriy etish, marketing faoliyatini rivojlantirish hamda boshqaruv tizimlarini takomillashtirish muhim ahamiyat kasb etadi. Shu bilan birga, davlat tomonidan amalga oshirilayotgan iqtisodiy islohotlar va tadbirkorlikni qo‘llab-quvvatlash siyosati ham korxonalar faoliyatining barqaror rivojlanishiga xizmat qiladi. Umuman olganda, ishlab chiqarish, xarajatlar, talab va foydani

maksimallashtirish masalalarini kompleks o‘rganish korxonalarning iqtisodiy samaradorligini oshirish, bozor raqobatbardoshligini kuchaytirish hamda milliy iqtisodiyotning barqaror o‘sishini ta’minlashda muhim nazariy va amaliy ahamiyatga ega hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati:

1. A.Abdullayev, F.Qodirov (2021). Iqtisodiy nazariya. Toshkent: Iqtisodiyot nashriyoti.
2. A.Karimov (2020). Mikroiqtisodiyot. Toshkent: Fan va texnologiya nashriyoti.
3. D.Raximov (2019). Bozor iqtisodiyoti nazariyasi. Toshkent: Innovatsiya nashriyoti.
4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti. (2022). 2022–2026 yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi. Toshkent.
5. Sodiqov, B., & Jo‘rayev, Q. (2021). Mikroiqtisodiyot va makroiqtisodiyot asoslari. Toshkent: Iqtisodiyot nashriyoti.
6. Xudoyberdiyev, J. (2020). Korxona iqtisodiyoti. Toshkent: Fan nashriyoti.
7. Yuldashev, M. (2022). Iqtisodiy tahlil asoslari. Toshkent: Tafakkur nashriyoti.

TA’LIM VA RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR ORQALI KAMBAG’ALLIKNI QISQARTIRISH VA AHOLI BANDLIGINI OSHIRISH: IMKONIYATLAR VA YECHIMLAR

Djurayeva Maxzuna Azamovna
Samarqand davlat arxitektura va qurilish universiteti,
Iqtisodiyot kafedrasi o`qtuvchisi
Mavlonova Zebiniso Azizbekovna
Samarqand davlat arxitektura va qurilish universiteti,
Iqtisodiyot 2-bosqich talabasi
Email: mavlonovazebiniso99@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqola ta’lim va raqamli texnologiyalar orqali kambag‘allikni qisqartirish va aholi bandligini oshirishning samarali usullarini o‘rganadi. Unda malaka oshirish, professional ko‘nikmalarni rivojlantirish va e-learning platformalari yordamida yangi ish o‘rinlarini yaratishning ijtimoiy-iqtisodiy ahamiyati tahlil qilinadi. Shuningdek, maqolada raqamli texnologiyalardan foydalanish jarayonida duch kelinadigan muammolar, imkoniyatlar va ularni samarali hal etish bo‘yicha yechimlar ko‘rib chiqiladi. Tadqiqot ta’lim va innovatsion yechimlar yordamida iqtisodiy tengsizlikni kamaytirish, bandlikni oshirish va ijtimoiy faollikni rag‘batlantirish imkoniyatlarini ta’kidlaydi.

Kalit so’zlar: Ta’lim, raqamli texnologiyalar, kambag‘allikni qisqartirish, aholi bandligi, malaka oshirish

Аннотация. В данной статье рассматриваются эффективные способы

сокращения бедности и повышения занятости с помощью образования и цифровых технологий. Анализируется социально-экономическая значимость повышения квалификации, профессионального обучения и создания новых рабочих мест через платформы электронного обучения. Также рассматриваются проблемы и возможности использования цифровых технологий и предлагаются эффективные решения. Исследование подчеркивает потенциал образования и инновационных решений для снижения экономического неравенства, увеличения занятости и стимулирования социально-экономической активности.

Ключевые слова: Образование, цифровые технологии, сокращение бедности, занятость, повышение квалификации

Abstract. This article examines the effective ways in which education and digital technologies can reduce poverty and increase employment. It analyzes the social and economic significance of skill development, professional training, and the creation of new jobs through e-learning platforms. The article also considers the challenges and opportunities in using digital technologies and proposes effective solutions. The study emphasizes the potential of education and innovative solutions to decrease economic inequality, boost employment, and promote socio-economic activity.

Keywords: Education, digital technologies, poverty reduction, employment, skill development

Kirish. Global iqtisodiy va ijtimoiy kontekstda ta’lim va raqamli texnologiyalar kambag‘allikni qisqartirish va aholi bandligini oshirishda muhim vosita hisoblanadi. O‘zbekistonda so‘nggi yillarda kambag‘allik darajasi sezilarli darajada pasaygan: 2023 yilda 11,0% bo‘lgan milliy kambag‘allik 2024 yilda 8,9% ga tushdi (World Bank L2CU, 2025). Shu bilan birga, aholining qariyb 67–68%i tadbirkorlik va jamoat bozorida ish bilan band bo‘lib, ish bilan bandlik barqarorligini saqlab kelmoqda (Statistika Agentligi, 2025). Biroq qishloq hududlarida va past ta’limli oilalarda daromadlar past bo‘lib, bandlik imkoniyatlari cheklangan bo‘lib qolmoqda. Jahon banki va UNESCO tahlillari shuni ko‘rsatadiki, ta’lim darajasining oshishi kambag‘allikni sezilarli darajada kamaytiradi: barcha aholining o‘rta ta’limni tamomlashi global kambag‘allikni yarimga qisqartirib, 420 milliondan ortiq odamni kambag‘allikdan chiqarishga yordam beradi (UNESCO, 2017). Ta’lim insonlarni malakali qilib, barqaror daromad va bandlikka yetaklovchi kuch sifatida ijtimoiy tengsizlikni kamaytirishda muhim rol o‘ynaydi.

Raqamli texnologiyalar, xususan onlayn ta’lim vositalari, iqtisodiy faollikni oshirishda yangi imkoniyatlar yaratadi. 2023 yil boshida O‘zbekistonda 26,74 million nafar internet foydalanuvchisi mavjud bo‘lib, bu aholining 76,6% ini tashkil etdi (DataReportal, 2023), qishloq aholisi orasida internetga ulanish 2025 yilda 93,9% ga yetdi (Dunyo IA, 2025). Mobil aloqa qamrovi 91,2% darajasiga ko‘tarilgan (DataReportal, 2023), bu esa onlayn kurslar, masofaviy ish va moliyaviy xizmatlarga keng kirishni ta’minlaydi. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari (AKT) sohasida ish bilan ta’minlanganlar sonining oshishi raqamli iqtisodiyotning mehnat bozoriga ta’sirini ko‘rsatadi: 2023 yilda bu sohada

87,8 ming nafar kishi ish bilan band bo‘lgan (UNDP, 2025). E-learning va mobil ta’lim platformalari orqali yoshlar zamonaviy kasb-ko‘nikmalarni egallashi, fintech ilovalari orqali kambag‘al oilalarga mikroqarz va omonat xizmatlari yetkazilishi mumkin, bu esa kambag‘allikni kamaytirish va bandlikni oshirishda bevosita rol o‘ynaydi.

Shu asosda ushbu maqola O‘zbekistonda ta’lim va raqamli texnologiyalar orqali kambag‘allikni qisqartirish va bandlikni oshirish imkoniyatlarini tahlil qilishga qaratilgan. Tadqiqot onlayn ta’lim, mobil ta’lim platformalari, raqamli moliyaviy xizmatlar va masofaviy ishning ijtimoiy-iqtisodiy samaradorligini baholaydi va mamlakat sharoitiga mos innovatsion yechimlarni aniqlashga yordam beradi. Maqsad — mavjud muammolarni ko‘rsatib, ularni hal etish yo‘llarini taklif qilish va ijtimoiy-iqtisodiy tengsizlikni kamaytirishda ta’lim hamda raqamli texnologiyalarning rolini yoritish.

Asosiy qism. Ushbu tadqiqot O‘zbekistonda ta’lim va raqamli texnologiyalar orqali kambag‘allikni kamaytirish va aholi bandligini oshirish imkoniyatlarini aniqlashga qaratilgan. Tadqiqot jarayonida milliy va xalqaro manbalar tahlil qilindi, bandlik, ta’lim va raqamli platformalardan foydalanish darajalari o‘rganildi. Shu bilan birga, xalqaro tajribalar asosida ta’lim va raqamli vositalarning kambag‘allikni kamaytirish va iqtisodiy imkoniyatlarni kengaytirishga ta’siri baholandi. Tadqiqot sifat va miqdoriy yondashuvlarni birlashtirib, mamlakat sharoitiga mos innovatsion yechimlarni aniqlashga intildi. Shu yondashuv orqali nafaqat ta’limning malaka oshirish va ish imkoniyatlarini yaratishdagi roli, balki raqamli texnologiyalar orqali iqtisodiy va ijtimoiy faollikni oshirishning samaradorligi ham o‘rganildi.

Tahlil natijalari shuni ko‘rsatdiki, ta’lim darajasining oshishi va raqamli texnologiyalarga keng kirish kambag‘allikni kamaytirish va bandlikni oshirishda muhim omil hisoblanadi. E-learning va mobil ta’lim platformalari orqali yoshlar zamonaviy kasb-ko‘nikmalarni egallashi, past daromadli oilalarga raqamli moliyaviy xizmatlar orqali qo‘shimcha imkoniyatlar yaratilishi mumkin. Bu nafaqat bandlikni oshiradi, balki kambag‘allikni kamaytirish va ijtimoiy-iqtisodiy tengsizlikni bartaraf etishda samarali vosita bo‘lib xizmat qiladi. Shu bilan birga, o‘rta ta’limni tamomlagan aholining ish va daromad imkoniyatlari sezilarli darajada oshadi, bu esa iqtisodiy barqarorlik va shaxsiy daromadning o‘sishiga olib keladi.

Raqamli texnologiyalar ayniqsa qishloq hududlari va past ta’limli qatlamlar uchun ijtimoiy-iqtisodiy faollikni rag‘batlantirish va kambag‘allikni kamaytirishda innovatsion vosita sifatida ahamiyat kasb etadi. Mobil ilovalar, onlayn kurslar va masofaviy ish imkoniyatlari ta’lim va ish bilan bandlikning yangi shakllarini yaratadi, bu esa kambag‘al qatlamni iqtisodiy faoliyatga jalb qilish imkonini kengaytiradi. Tadqiqot shuni ko‘rsatadiki, ta’lim va raqamli texnologiyalarga sarmoya kiritish ijtimoiy-iqtisodiy tengsizlikni kamaytirish, aholi bandligini oshirish va mamlakatda barqaror rivojlanishga erishish uchun muhim va samarali strategiya hisoblanadi. Shu asosda, mamlakat sharoitiga mos innovatsion yechimlar ishlab chiqish va ularni amaliyotga tatbiq etish imkoniyatlari mavjudligi aniqlandi.

Ushbu tahlil natijalaridan kelib chiqib, ta’lim va raqamli texnologiyalarning kambag‘allikni kamaytirish va bandlikni oshirish jarayoni bir nechta o‘zaro bog‘langan mexanizm orqali amalga oshadi: birinchidan, ta’lim inson kapitalini oshirib, shaxslarning bozor uchun qiymatli ko‘nikmalarni egallashiga imkon beradi va shu orqali barqaror daromad manbalariga yo‘naltiradi; ikkinchidan, raqamli platformalar an’anaviy infratuzilma va geografik cheklovlarni yumshatadi, shu bilan qishloq hududlari va marginal guruhlarga ham ta’lim—o‘qish va ish bozoriga kirish imkoniyatlarini kengaytiradi; uchinchidan, raqamli moliyaviy xizmatlar va ish-platformalari (fintech, mikrokredit, onlayn bozorlar) kichik tadbirkorlik va mustaqil ish imkoniyatlarini sodda, tez va shaffof tarzda taqdim etadi, bu esa iqtisodiy faollikni rag‘batlantiradi. Shu mexanizmlar sinergetik ta’sir ko‘rsatganda, ta’lim orqali olingan ko‘nikmalar raqamli vositalar yordamida bozorga tezroq eksport qilinadi — masalan, onlayn kurslar bilan olingan malaka freelancing, masofaviy xizmatlar yoki kichik biznes boshlashga aylanishi mumkin.

Biroq ushbu imkoniyatlar faqatgina texnologiya mavjudligi bilan tugamaydi: raqamli inklyuziya (qurilma va barqaror internet), raqamli savodxonlik, ta’lim kontenti sifati va ish bozoriga moslik kabi omillar muvaffaqiyatni belgilovchi mezonlardir. Misol uchun, raqamli infratuzilma va internet qamrovi kengaygani mamlakatda onlayn imkoniyatlarni oshirmoqda — DataReportal ma’lumotiga ko‘ra, 2023 yil boshida internet foydalanuvchilari soni 26.74 millionga teng, ya’ni aholining taxminan 76.6% ini tashkil etgani qayd etilgan. Shu bilan birga, ijtimoiy siyosat va iqtisodiy sharoitlarning yaxshilanishi kambag‘allikni pasaytirishda muhim rol o‘ynaydi — World Bank’ning L2CU monitoringi kabi tadbirlar jamiyatdagi o‘zgarishlarni ko‘rsatadi va siyosat yo‘naltirishida yordam beradi.

Amaliy nuqtai nazardan qaraganda, samarali strategiya bir nechta parallel choralarni talab qiladi. Avvalo, ta’lim kontentini mahalliy til va ish bozori talablariga moslashtirish, mikro-kredit yoki start-capital bilan bog‘langan micro-credentials (qisqa muddatli, ishga yo‘naltirilgan sertifikatlash) joriy etish zarur — bu bitiruvchiga darhol ish topish yoki o‘z xizmatini sotishni boshlash imkonini beradi. Ikkinchidan, blended learning (onlayn kontent + mahalliy amaliy markazlar va mentorlik) tizimi ta’lim sifati va amaliy tajriba uyg‘unligini ta’minlab, o‘rgangan bilimlarni real ish vazifalariga aylantirishni tezlashtiradi. Uchinchidan, raqamli moliyalashtirish va bozor platformalari bilan integratsiya: kurs bitiruvchilariga mikrokredit va biznes-voucherlar ajratish, hamda mahalliy freelance/bozor platformalarini rivojlantirish orqali daromad hosil qilish imkoniyatlari bevosita ta’minlanadi. To‘rtinchidan, raqamli savodxonlik dasturlari va o‘qituvchilarni raqamli pedagogika bo‘yicha tayyorlash orqali ta’limning barqarorligini oshirish kerak.

Shuningdek, siyosat va dasturlarni loyihalashda maqsadli yondashuv zarur: ayollar, qishloq hududlari va nogironligi bo‘lganlar kabi zaif guruhlarga voucher va subsidiyalar orqali boshlang‘ich kirishni ta’minlash, hamda mintaqaviy pilot loyihalar orqali qaysi metodlar samaraliroq ekanini aniqlash lozim. Monitoring va baholash tizimi — M&E indikatorlari orqali (ishga joylashish darajasi, daromad o‘sishi, kursni muvaffaqiyatli tamomlash, gender/tuman bo‘yicha effekt) —

dastur samaradorligini doimiy o‘lchashga imkon beradi; buning uchun ma’lumotlar bazalarini integratsiyalash va L2CU kabi monitoring instrumentlaridan foydalanish siyosatni moslashtirishda hal qiluvchi bo‘ladi. Metodik jihatdan esa, samaradorlikni aniqlash uchun randomizatsiyalangan kontrolli tadqiqotlar (RCT) va uzoq muddatli follow-up kuzatuvlar zarur, chunki qisqa muddatli kurs bitiruvchilarning daromadiga bo‘lgan ta’sirni barqaror qilib baholash uchun vaqt talab etiladi.

Oxirida, tizimli va koordinatsiyalangan yondashuv — infratuzilmaviy investitsiyalar (internet va qurilmalar), ta’lim sifati va sertifikatlash, raqamli moliyalashtirish instrumentlari hamda maqsadli monitoringni birlashtirgan holda — ta’lim va raqamli texnologiyalar orqali kambag‘allikni kamaytirish va bandlikni oshirishning eng real yo‘li hisoblanadi. Amaliy g‘oyalar sifatida birinchi bosqichda kichik hajmdagi pilot xususiy–davlat hamkorlik loyihalarini ishga tushirishni, ikkinchi bosqichda muvaffaqiyatli modelni mahalliylashtirib kengaytirishni va uchinchi bosqichda doimiy monitoring orqali siyosatni takomillashtirishni taklif qilaman. Bu yo‘l bilan texnologiya va ta’lim o‘rtasidagi sinergetik imkoniyat O‘zbekistonda ijtimoiy-iqtisodiy barqarorlikni oshirishga real hissa qo‘sha oladi.

Xulosa. Ushbu tadqiqot O‘zbekistonda ta’lim va raqamli texnologiyalar orqali kambag‘allikni kamaytirish va bandlikni oshirish imkoniyatlarini baholadi va amaliy yechimlarni ilgari surdi. Tahlil shuni ko‘rsatdiki, ta’lim darajasi oshishi va zamonaviy raqamli platformalardan keng foydalanish shaxslar va oilalar uchun barqaror daromad manbalarini yaratadi, ish bozoriga moslashuvchanlikni oshiradi va ijtimoiy-iqtisodiy faollikni rag‘batlantiradi. E-learning, blended learning, mobil ta’lim ilovalari va fintech yechimlari kambag‘al qatlam uchun yangi imkoniyatlar ochadi, shu bilan birga gender, yosh va hududiy tafovutlarni kamaytirishga yordam beradi.

Tahlil natijalari shuni ko‘rsatdiki, muvaffaqiyatli strategiya bir nechta integratsiyalangan choralarni talab qiladi: ta’lim kontentini mahalliy ish bozori talablariga moslashtirish, amaliy mashg‘ulotlar va mentorlikni onlayn kurslar bilan birlashtirish, raqamli moliyaviy va ish-platformalari orqali barqaror daromad manbalarini yaratish, shuningdek, monitoring va baholash orqali dastur samaradorligini o‘lchash. Shu tarzda, mikro-kurslar, blended learning markazlari va voucher/subsidiyalar kabi amaliy yechimlar real sharoitda inson kapitalini oshirish va kambag‘allikni kamaytirishga samarali hissa qo‘shadi.

Umuman olganda, ta’lim va raqamli texnologiyalarning sinergetik yondashuvi mamlakat sharoitida ijtimoiy-iqtisodiy barqarorlikni oshirish, bandlikni kengaytirish va kambag‘allikni kamaytirish bo‘yicha eng maqbul strategiya sifatida tasdiqlandi. Ushbu tadqiqot tavsiyasi shuki, ushbu yechimlarni tizimli joriy etish, kirish imkoniyatlarini kengaytirish, sifat va moslikni kafolatlash, hamda doimiy monitoring orqali samaradorlikni oshirish lozim. Bu nafaqat amaliy strategiya, balki O‘zbekiston uchun kelajakda barqaror iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanishning asosiy yo‘nalishini belgilovchi yechimdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1.World Bank. (2023). Uzbekistan Poverty and Equity Assessment. Washington, DC: World Bank.

2.UNESCO. (2017). Education for Sustainable Development Goals: Learning Objectives. Paris: UNESCO Publishing.

3.UNDP. (2024). Digital Transformation and Employment Opportunities in Developing Countries. New York: United Nations Development Programme.

4.DataReportal. (2023). Digital 2023: Uzbekistan. Global Digital Insights Report.

5.O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligi. (2024). O‘zbekiston Respublikasining ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish ko‘rsatkichlari. Toshkent.

6.World Bank. (2022). World Development Report: Digitalization for Development. Washington, DC.

7.International Labour Organization (ILO). (2023). Digital Economy and Employment Trends. Geneva.

8.OECD. (2021). Skills for a Digital World. Paris: Organisation for Economic Co-operation and Development.

O‘ZBEKISTONDA TURISTIK XIZMATLAR BOZORINI RIVOJLANTIRISH VA TURIZM SOHASIDA TADBIRKORLIK FAOLIYATINI TAKOMILLASHTIRISH YO‘NALISHLARI

Dilafruz Mardonova
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti
Samarqand filiali tayanch doktaranti, e-mail: xisobot@bk.ru

Annotatsiya. *Mazkur maqolada O‘zbekistonda turistik xizmatlar bozorini rivojlantirish jarayonlari hamda turizm sohasida faoliyat yurituvchi tadbirkorlik subyektlarining iqtisodiy faoliyati tahlil qilingan. Tadqiqot natijalari turizm sohasida ijtimoiy-iqtisodiy samaradorlik omillarini aniqlash, hududiy turistik salohiyatni baholash hamda turizm sohasida tadbirkorlik faoliyatini rag‘batlantirish bo‘yicha amaliy takliflar ishlab chiqish imkonini beradi.*

Kalit so‘zlar: *turizm, turistik xizmatlar bozori, turizm infratuzilmasi, turistik resurslar, turizm iqtisodiyoti, tadbirkorlik subyektlari, turistik salohiyat, investitsiyalar*

Аннотация*. В данной статье анализируются процессы развития рынка туристических услуг в Узбекистане и экономическая активность хозяйствующих субъектов, работающих в туристическом секторе. Результаты исследования позволяют выявить факторы социально-экономической эффективности в туристическом секторе, оценить региональный туристический потенциал и разработать практические предложения по стимулированию предпринимательской активности в туристическом секторе.*

***Ключевые слова**: туризм, рынок туристических услуг, туристическая инфраструктура, туристические ресурсы, туристическая экономика, хозяйствующие субъекты, туристический потенциал, инвестиции*

***Abstract**. This article analyzes the development of the tourism services market in Uzbekistan and the economic activity of businesses operating in the tourism sector. The results of the study allow us to identify factors that influence socioeconomic performance in the tourism sector, assess regional tourism potential, and develop practical proposals to stimulate entrepreneurial activity in the tourism sector.*

***Keywords**: tourism, tourism services market, tourism infrastructure, tourism resources, tourism economy, businesses, tourism potential, investment*

So‘nggi yillarda O‘zbekistonda turizm sohasini rivojlantirish davlat iqtisodiy siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biriga aylanmoqda. Mamlakatda turizm infratuzilmasini modernizatsiya qilish, yangi turistik marshrutlarni tashkil etish, tarixiy-madaniy meros obyektlarini rekonstruksiya qilish va transport infratuzilmasini takomillashtirishga qaratilgan kompleks chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Shu bilan birga, vizasiz rejimning kengaytirilishi va xalqaro turistik aloqalarning rivojlanishi mamlakatga keluvchi xorijiy turistlar sonining ortishiga xizmat qilmoqda.

Turizm sohasini rivojlantirish va turistik xizmatlar bozorining iqtisodiy mexanizmlarini tadqiq qilish masalalari jahon va mahalliy iqtisodiy adabiyotlarda keng yoritilgan. Xususan, Cooper, Fletcher, Fyall, Gilbert va Wanhill tomonidan yozilgan “Tourism: Principles and Practice” asarida turizm industriyasining iqtisodiy asoslari va turistik bozorning shakllanish mexanizmlari keng tahlil qilingan. Page esa turizm menejmenti va turistik xizmatlar bozorining rivojlanish tendensiyalarini tadqiq qilib, turizm sohasining iqtisodiy o‘sishdagi ahamiyatini asoslab bergan.

Sharpley va Telfer tadqiqotlarida turizmning hududiy iqtisodiyotga multiplikativ ta’siri va turizm orqali iqtisodiy rivojlanishni rag‘batlantirish imkoniyatlari ko‘rsatib berilgan. Shuningdek, Butler, Tribe, Weaver va Bramwell kabi olimlar ishlarida turizmni barqaror rivojlantirish, turistik resurslardan samarali foydalanish va turistik infratuzilmani rivojlantirish masalalari ilmiy jihatdan tahlil qilingan.

So‘nggi yillarda O‘zbekistonda turizm sohasini rivojlantirish davlat iqtisodiy siyosatida ustuvor yo‘nalishlardan biri sifatida qaralmoqda. Xususan, turizm infratuzilmasini modernizatsiya qilish, yangi turistik marshrutlarni tashkil etish, tarixiy-madaniy meros obyektlarini rekonstruksiya qilish hamda transport infratuzilmasini takomillashtirishga qaratilgan kompleks chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Shu bilan birga, vizasiz rejimning bosqichma-bosqich kengaytirilishi va xalqaro turistik aloqalarning faollashuvi mamlakatga keluvchi xorijiy turistlar oqimining ortishiga xizmat qilmoqda. Bu jarayonlar turizm xizmatlari bozorining rivojlanishi, turistik infratuzilmaning kengayishi va sohada tadbirkorlik faoliyatining faollashuvi uchun muhim iqtisodiy sharoitlarni shakllantirmoqda.

O‘zbekiston turizm bozorida turistlar sonining o‘sishi, xizmatlar infratuzilmasining kengayishi va raqobat muhitining kuchayishi turistik xizmatlar bozorining barqaror rivojlanishiga zamin yaratmoqda.

Birinchi bosqichda hududning mavjud resurslari, kuchli va zaif jihatlari hamda turistik-rekreatsion kompleksi rekreatsion imkoniyatlari tahlil qilinish kerak.

Hududning rekreatsion imkoniyatlari bo‘yicha kuchli va zaif jihatlar aniqlanganidan so‘ng, turizmning ustuvor yo‘nalishlari belgilab olinishi muhim bo‘ladi, ular quyidagilar bilan bog‘liq bo‘lishi mumkin:

tabiiy resurslar (tabiat tomonidan yaratilgan);

antropogen resurslar (inson qo‘li bilan yaratilgan);

kombinatsiyalangan resurslar.

Keyingi bosqichda turizm sohasini rivojlantirish natijasida yuzaga kelishi mumkin bo‘lgan ijtimoiy-iqtisodiy samaradorlik omillarini aniqlash muhim ahamiyatga ega (1-jadval). Mazkur omillar turizm sohasining hududiy iqtisodiyotga ta’sirini baholash, turizm infratuzilmasini rivojlantirish hamda aholi bandligi va daromadlariga ta’sirini aniqlash imkonini beradi.

1-jadval

Ijtimoiy-iqtisodiy samaradorlik omillari

Yo‘nalish	Ijtimoiy-iqtisodiy samaradorlik omillari
Ijtimoiy soha	• Yangi ish o‘rinlarining yaratilishi
	• Turizm infratuzilmasining takomillashishi
	• Migratsiya oqimining kamayishi
	• Tibbiy xizmatlar sifati va imkoniyatlarining oshishi
	• Kadrlar malakasining oshishi
	• Hududning tashqi qiyofasi va turistik jozibadorligining yaxshilanishi
Iqtisodiy soha	• Mahalliy budjet daromadlarining ko‘payishi
	• Investitsiyalarni jalb qilish
	• Turizm bilan bog‘liq tarmoqlar daromadlarining o‘sishi
	• Ijtimoiy va transport infratuzilmasining rivojlanishi

Manba: muallif tomonidan turizm sohasidagi ijtimoiy-iqtisodiy ta’sir omillari asosida tuzildi.

O‘zbekiston Respublikasida davlat tomonidan turizm sohasini rivojlantirishga katta e’tibor qaratilmoqda. So‘nggi yillarda turizm infratuzilmasini rivojlantirish, tarixiy-madaniy meros obyektlarini restavratsiya qilish, mehmonxona xizmatlarini kengaytirish va transport infratuzilmasini takomillashtirishga qaratilgan davlat dasturlari amalga oshirilmoqda. Shu bilan birga, turizm sohasida ichki va tashqi raqobatning kuchayishi hududlarni turistlar uchun yanada jozibador qilish va tez o‘zgaruvchan bozor sharoitlariga moslashishni talab etmoqda.

Shu sababli tahlilning keyingi bosqichi turizm sohasidagi tadbirkorlik subyektlari faoliyatiga ta’sir etuvchi ehtimoliy xatarlarni aniqlashdan iborat.

Turizm sohasidagi tadbirkorlik strukturalari uchun asosiy ehtimoliy xatarlar quyidagilardan iborat:

• tabiiy-iqlim sharoitlariga bog‘liqlik;

• xizmatlar va resurslar narxlarining o‘sishi;

• soliq siyosatidagi o‘zgarishlar;

• turistik mahsulotlarni tijoratlashtirish jarayonida hududning madaniy va tarixiy o‘ziga xosligini yo‘qotish ehtimoli;

• davlat tomonidan ko‘rsatiladigan qo‘llab-quvvatlashning kamayishi;

• hududlar o‘rtasida turistik raqobatning kuchayishi;

• migratsiya jarayonlari;

• malakali kadrlar yetishmasligi;

• inson faoliyati va tabiiy omillar ta’sirida ekologik barqarorlikning pasayishi;

• chiqindilarni boshqarish va atrof-muhit muhofazasi bilan bog‘liq muammolar.

O‘tkazilgan tahlil natijalari asosida turizm bozorida faoliyat yurituvchi tadbirkorlik subyektlari uchun boshqaruv qarorlarini qabul qilish jarayonida biznes-jarayonlarning alternativ rivojlanish ssenariylarini ishlab chiqish muhim ahamiyat kasb etadi. Shu nuqtai nazardan, keyingi bosqichda turistik bozor subyektlari uchun strategik qaror qabul qilish xaritasini shakllantirish maqsadga muvofiq hisoblanadi.

O‘zbekiston misolida inson rivojlanishi indeksi so‘nggi yillarda barqaror o‘sish tendensiyasini namoyon etmoqda. BMT ma’lumotlariga ko‘ra, mamlakatda aholining o‘rtacha umr davomiyligining ortishi, ta’lim tizimining rivojlanishi va iqtisodiy o‘sish natijasida inson rivojlanishi indeksi bosqichma-bosqich yaxshilanmoqda. Bu esa turizm sohasining rivojlanishi uchun muhim institutsional va ijtimoiy sharoitlarni yaratadi.

Shu nuqtai nazardan, inson rivojlanishi indeksi hududlarning turistik salohiyatini baholashda ham qo‘shimcha indikator sifatida qo‘llanilishi mumkin. Masalan, Samarqand, Buxoro va Toshkent kabi turizm markazlarida aholi daromadlarining o‘sishi, ta’lim va xizmat ko‘rsatish sohasining rivojlanishi turistik infratuzilmaning yaxshilanishiga va turistlar oqimining ko‘payishiga xizmat qilmoqda.

Shu bilan birga, alohida hududlar yoki tadbirkorlik subyektlari uchun mazkur ko‘rsatkichlarni hisoblash jarayonida bir qator metodologik muammolar yuzaga kelishi mumkin. Jumladan:

• Aholining o‘rtacha umr davomiyligi kabi ko‘rsatkichlarni alohida tumanlar kesimida aniqlash qiyinligi tufayli ko‘p hollarda respublika yoki viloyat darajasidagi statistik ma’lumotlardan foydalaniladi;

• Ta’lim darajasi har doim ham aholining haqiqiy bilim va malaka darajasini to‘liq aks ettirmasligi mumkin. Masalan, Samarqand, Toshkent yoki Buxoro kabi yirik shaharlarda talabalar soni yuqori bo‘lgani sababli ta’lim ko‘rsatkichlari nisbatan yuqori ko‘rinadi;

• Aholining haqiqiy daromadlarini aniq baholash uchun yanada aniq iqtisodiy ko‘rsatkichlardan foydalanish talab etiladi. Hozirgi vaqtda bunday

baholashda aholining o‘rtacha oylik ish haqi, minimal iste’mol xarajatlari va xarid qobiliyati kabi ko‘rsatkichlar taqqoslanadi.

O‘zbekistonning turizm salohiyati yuqori bo‘lgan hududlari bo‘yicha mazkur ko‘rsatkichlar tahlil qilinganda, hududlarni rivojlanish darajasiga ko‘ra shartli ravishda bir nechta guruhlarga ajratish mumkin. Masalan, Samarqand, Buxoro va Toshkent shaharlari turistik infratuzilma rivojlanganligi, tarixiy-madaniy meros obyektlarining ko‘pligi va xizmat ko‘rsatish sohasining taraqqiy etganligi bilan ajralib turadi.

Shu bilan birga, ayrim hududlarda turizm sohasini rivojlantirishga to‘sqinlik qilayotgan qator muammolar ham mavjud. Ular quyidagilardan iborat:

• ayrim hududlarda aholi daromadlarining nisbatan pastligi;

• mehnat resurslari malakasining yetarli darajada emasligi;

• turizm faoliyatining mavsumiylik xususiyati va iqlim sharoitiga bog‘liqligi;

• resurslar va investitsiyalar uchun hududlar o‘rtasida raqobatning kuchayishi;

• ta’lim va kasbiy tayyorgarlik darajasining yetarli emasligi;

• tibbiy xizmat va ijtimoiy infratuzilmaning ayrim hududlarda rivojlanmaganligi.

Shu munosabat bilan turizm sohasida tadbirkorlik faolligini oshirishga qaratilgan mintaqaviy strategiyani ishlab chiqishda bir necha bosqichli tahlil usulidan foydalanish maqsadga muvofiq hisoblanadi. Birinchi bosqichda hududning tashqi va ichki muhitiga ta’sir etuvchi omillar aniqlanadi. Ushbu omillar turizm rivojlanishiga ijobiy yoki salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin.

Keyingi bosqichlar quyidagilarni o‘z ichiga oladi:

• hududning turistik yo‘nalishlarini rivojlantirish salohiyatini baholash;

• turizm sohasi rivojlanishining ijtimoiy va iqtisodiy samaradorligini aniqlash;

• turizmni rivojlantirish strategiyasini amalga oshirish bilan bog‘liq ehtimoliy xatarlarni baholash;

• strategiyani ishlab chiqish va amalga oshirish jarayonida yuzaga kelishi mumkin bo‘lgan institutsional va iqtisodiy muammolarni aniqlash.

Ushbu bosqichlar asosida ishlab chiqilgan strategiya turizm sohasida tadbirkorlik faolligini rag‘batlantirish, hududiy iqtisodiyotni diversifikatsiya qilish va turistik infratuzilmani samarali rivojlantirishga xizmat qiladi.

Olib borilgan tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, O‘zbekistonda turistik xizmatlar bozori so‘nggi yillarda barqaror rivojlanish tendensiyasini namoyon etmoqda. Turizm infratuzilmasini modernizatsiya qilish, vizasiz rejimni kengaytirish va turistik resurslardan samarali foydalanish mamlakatda turistlar oqimining ortishiga xizmat qilmoqda.

Shu bilan birga, turizm sohasida tadbirkorlik faoliyatini yanada rivojlantirish uchun qator muammolarni hal qilish talab etiladi. Jumladan, malakali kadrlar tayyorlash, turistik infratuzilmani yanada rivojlantirish, xizmatlar sifatini oshirish va investitsiyalarni jalb qilish muhim ahamiyatga ega.

Kelgusida turizm xizmatlari bozorini rivojlantirishda hududiy turistik salohiyatni baholash, turizm sohasidagi xatarlarni boshqarish mexanizmlarini

takomillashtirish va raqamli texnologiyalarni joriy etish ustuvor vazifalardan biri hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Cooper C., Fletcher J., Fyall A., Gilbert D., Wanhill S. Tourism: Principles and Practice. London: Pearson Education, 2018.
2. Page S. Tourism Management. Oxford: Butterworth-Heinemann, 2019.
3. Sharpley R., Telfer D. Tourism and Development: Concepts and Issues. Bristol: Channel View Publications, 2015.
4. Tribe J. The Economics of Recreation, Leisure and Tourism. London: Routledge, 2016.
5. Weaver D., Lawton L. Tourism Management. John Wiley & Sons, 2014.
6. Butler R. The Tourism Area Life Cycle. Channel View Publications, 2006.

PROSPECTS FOR THE DEVELOPMENT OF REMOTE BANKING SERVICES IN COMMERCIAL BANKS

Ludmila Aleksejeva
Assoc. Professor of Department of Law, Management and Economics of Daugavpils University, janis.teivans@du.lv.
Tursunov Faridun Mustafoyevich
Samarkand institute of economy and service department of banking assistant-trainee teacher
tursunovfaridun4330@gmail.com

Abstract*. The banking system is a strong and stable pillar of the economy. That is why, in the process of establishing financial policy, a strong attention is paid to the banking system and the monetary and credit sector. This article describes in detail the prospects for the development of remote banking services in commercial banks of the Republic of Uzbekistan.*

Keywords*: banking system, monetary and credit sector, financial policy, economy, development strategies, etc.*

We all know that the position and influence of each country in the world community directly depends on its economic and political power. The development of the country, its development, having its own voice and views in the whole world is closely related to the economic and spiritual power of this country. The main link of the country's economy is its banking and financial system. The nature and functions of banks, as well as their operations and services, determine their role in the economy. When it comes to the role of banks in the economy, the main attention should be paid to the factors of their creation, development processes and operations. Therefore, the role of banks in the economy has a certain level of characteristics as well as their functions. Banks

perform important operations of general importance in the economy, regardless of their ownership structure. For this reason, regardless of the ownership form or specialization of banks, they have a special and leading importance in the economy.

The most effective way to ensure the competitiveness of commercial banks is to gain the trust of customers and create all the conveniences for them, as well as to increase the type, quality and speed of services. In order to ensure competitiveness, banks feel a greater need to introduce modern banking services and use new technologies. In particular, in this regard, the President of the Republic of Uzbekistan Sh. Mirziyoyev said in his speech, "...we must take drastic measures this year to develop the banking system. Starting from 2020, a large-scale transformation program will be implemented in each bank. In this regard, increasing the capital, resource base and income of our banks will be in the center of our special attention. Taking into account the above, a number of documents were adopted in recent years, which envisage the liberalization of the banking system and adaptation to the conditions of free competition. In particular, on March 23, 2018, the adoption of the Decision of the President of the Republic of Uzbekistan No. 3620 on "Additional measures to increase the popularity of banking services" should be implemented by the existing problems in the provision of banking services and by banks. determined the measures. In particular, the development and promotion of innovative products for making cashless payments, including non-contact and mobile technologies; introduction of non-communication and mobile technologies, first of all, in the spheres of social and household services, transport, trade, catering, especially in the regions; ensuring cooperation with international payment systems, etc. Research works of a number of scientists on the topic were closely familiarized. In them, the opinions of scientists on remote banking services were analyzed. In particular, according to Russian economist V.K. Spilnichenko, "Remote servicing of a bank account is a complex of information services and execution of operations on the client's account based on his instructions without visiting the bank. The remote bank account service system is based on the client's request to the bank's database through the telecommunication system. And N.I. Likhodeyeva recognized the system of remote bank account service as a technology of providing banking services by the client without visiting the bank using computer technologies, that is, on the basis of remote orders.

K.A.Zabrodiskaya, A.O.Zakharova "Remote banking services are the activity of creating optimal conditions for the bank's clients by providing remote service to their bank accounts." Summarizing the above opinions, remote bank account servicing systems can be defined as technologies for providing banking services based on customer orders from a distance (without coming to the bank). In the implementation of scientific work, in the development of remote services of commercial banks, interviews with scientists and representatives of the field, analysis of their written and oral opinions, expert evaluation, observation of processes, systematic approach to economic events and processes, comparative analysis with the author's experiences conclusions, proposals and

recommendations are given in the relevant directions.

In recent years, various innovative banking services have been offered by banks in order to improve the quality of services provided to clients. In particular, the traditional "Bank-client" system, which provides remote banking services, is widespread in our republic and is implemented in all banks. To use this system, a special program is installed on the client's computer, and interaction with the bank's information system is ensured through communication channels. However, due to the need to connect to a specific workplace and use specialized programs when using the "Bank-client" system, the possibility of using this system is limited. Therefore, the online banking (internetbanking) system is widely used, which provides operation through the Internet network and a simple browser, that is, a common program that allows the client to access the network. Internet banking technology creates additional convenience for both the bank and customers. In particular, the client has the opportunity to carry out banking operations on his account from anywhere and at any time via the Internet without going to the bank. can get information about actions. This creates the advantages of saving time and money for the client, freely choosing a bank regardless of the distance and proximity of the address, and quickly managing their funds. Also, in cooperation with commercial banks that are participants of the "Uzcard" interbank payment system, the creation of a national technological platform that works in the "on-line" mode will allow the client to manage his card accounts in real time through Internet banking services, utility and other gives him the opportunity to fulfill his wishes.

As a result of the analysis of the prospects for the development of remote banking services in Uzbekistan, the following proposals and recommendations were developed: 1. In order to develop remote banking services in commercial banks, each commercial bank has its own It is necessary to develop a strategic program. In this program, it will be necessary to develop a road map for the step-by-step transfer of all types of services to remote and online mode. In this road map, it is necessary to mention the source of financing of the tasks, the implementation period, the department responsible for implementation, and the project launch period. 2. Currently, the types of services provided remotely by commercial banks include utility and other payments, card-to-card money transfers, online conversion, online deposit services, as well as retail lending services in some banks. and it is advisable to increase their type at the next stage. In particular, these include sending and receiving funds abroad through integration into international money transfers, including the service of virtual emission of plastic cards. 3. It is natural that the development of remote banking services creates the need to identify customers. Taking this into account, it would be appropriate to create opportunities for integration of all mobile banking services from the database of the Ministry of Internal Affairs in the event of the need to identify an employee when providing customer service.

Innovation and digital transformation are inextricably linked, and 20% of respondent banks have transferred retail services to specialized "digital" banking. 85% of these banks are offering new services and products, and 81% are banking

with new systems. As the basis of innovation and digital transformation, 78% of banks aim to offer high-quality services and goods to customers, 74% of banks aim to implement new systems, and 68% aim to make effective use of mobile and social technologies. The threat of technology companies was estimated at 47% in 2016 and 48% in 2017. Fintech and technology companies are becoming a worthy competitor to banks due to their high adaptability and ability to quickly adopt and implement innovations. Therefore, the cooperation of banks with Fintech and technology companies startups can create an opportunity for them to respond to customer and market demand in the future. This situation has a significant impact mainly in developed countries (the USA, the European Union, Brazil, China, South Africa, Australia and similar countries), and the banks of these countries are mostly positive towards technological changes and innovative projects, but in the banks of developing countries these changes have not received sufficient attention. Today, commercial banks can be seen as the most active participants in the stock market in the Republic of Uzbekistan. Commercial banks participate in the securities market both as issuers and as investors and intermediaries.

Therefore, commercial banks, as issuers of securities, must ensure that investors receive income. Commercial banks, as issuers, get the opportunity to place additional shares through the payment of constant dividends to shareholders, thereby increasing the capitalization of banks. That is why commercial banks should pay special attention to dividend policy. Dividend policy is one of the powerful tools to achieve strategic goals of banks. Therefore, even when the income of the banks is sufficient, dividend payments play an important role in increasing the investment attractiveness of banks, the level of capitalization, the liquidity of its shares and, as a result, in ensuring the financial stability of banks. Taking into account the above, an effective dividend policy of commercial banks provides the following advantages. As can be seen from the data in the above picture, we believe that a number of aspects should be given special attention in order to formulate a reasonable and effective dividend policy for commercial banks. In the dividend policy of commercial banks, it is necessary to take into account the level of profitability of shares paid to investors, along with regular attention to paying dividends. Since shares are considered a high-risk security, the dividend rate of commercial banks should be higher than the interest rate of savings and deposits.

The data shows that today the weight of banking services provided to retail clients in the banking system is increasing year by year. Nevertheless, the scope of banking services provided to individuals through "Internet-banking" with bank credit cards, securities, which are widely used in Western countries, is developing slowly. In order to achieve the strategic goal of improving the market of retail banking services in Uzbekistan, banking activities should be developed according to the following directions:

- standardizing and automating the process of delivery of commercial banking services.
- development of a strategy for the introduction of modern sales, including the development and optimization of the branch system.

•expanding the scope of commercial banking services and improving their quality. We believe that the fulfillment of these tasks will make it possible to further improve the market of retail banking services and meet the demands of bank customers.

In such a process, banks appear as a financial organization that unites the economic interests of both parties. The first group attracts temporary free funds of economic sectors on the basis of appropriate conditions and redistributes them to economic sectors of the second group that need these funds, that is, to economic entities that need additional financial resources. It is clear that no other financial organization can effectively and quickly solve these relations, except for the bank. This specific aspect of banks determines their role in the economy. Another distinctive feature of banks in the economy is their organization of accounting books between economic entities, residents and state organizations, and the implementation of appropriate control over them. It is known that several hundreds of thousands of money transfers are made every day between economic entities in the market economy. All this is done and regulated by banks. That is why banks are the leading and main link of our economy. In conclusion, in the formation of the banking and financial system in our country, issues of increasing the investment attractiveness of commercial banks, as well as a number of rational decisions adopted by the government on the modernization of the country's banking sector should be followed. Only then, it is possible to formulate a medium and long-term strategy to increase commercial efficiency of banks.

References:

1. Murojaat (2018) O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi, Xalq so‘zi gazetasining 23 dekabr soni

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 23 martdagi «Bank xizmatlari ommabopligini oshirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida»gi 3620-sonli Qarori

3. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy bank statistik byuleteni, 2018-2020 yillar

4. Спильниченко В.К. Трансформация банковских платежных систем в экономике России // Экономический журнал. 2012. № 2 (26).

5. Лиходеева Н. И. Применение электронного банкинга при заключении и исполнении банковских договоров [Текст] / Н. И. Лиходеева // Юридическая работа в кредитной организации. – 2014. - No2. – С. 23-27.

6. Забродиская К.А., Захарова А.О. Основы развития дистанционного банковского обслуживания. БГЭУ Белорусский государственный экономический университет. Библиотека. 2012 г. 57-63.

7. www.cbu.uz – O‘zbekiston Respublikasi Markaziy Banki Rasmiy sayti

KORXONALAR INVESTITSION FAOLIYATINI RAG‘BATLANTIRISHDA DAVLAT SIYOSATI VA MOLIYAVIY MEXANIZMLARNI TAKOMILLASHTIRISH

Jumanova Iroda O‘ktam qizi
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti
Samarqand filiali magistranti

Annotatsiya*. Mazkur tadqiqotda ishlab chiqarish korxonalarida investitsion faollikni oshirish masalalari tahlil qilinadi. Unda investitsiyalarni jalb etish, korxonalarni modernizatsiya qilish hamda moliyaviy va innovatsion omillar ta’siri yoritilgan. Shuningdek, investitsion faoliyatni takomillashtirish orqali ishlab chiqarish samaradorligini oshirish va iqtisodiy barqarorlikni ta’minlash yo‘nalishlari asoslab berilgan.*

Kalit so‘zlar*: investitsion faollik, investitsiya, innovatsiya, moliyaviy resurslar, samaradorlik, infratuzilma, eksport, raqobatbardoshlik.*

Аннотация*. В данном исследовании анализируются вопросы повышения инвестиционной активности в производственных предприятиях. Освещается роль привлечения инвестиций, модернизации предприятий, а также влияние финансовых и инновационных факторов. Кроме того, обоснованы направления совершенствования инвестиционной деятельности с целью повышения эффективности производства и обеспечения экономической устойчивости.*

Ключевые слова*: инвестиционная активность, инвестиции, инновации, финансовые ресурсы, эффективность, инфраструктура, экспорт, конкурентоспособность.*

Abstract*. This study examines the issues of increasing investment activity in manufacturing enterprises. It highlights the role of attracting investments, enterprise modernization, as well as the impact of financial and innovative factors. In addition, the directions for improving investment activity to enhance production efficiency and ensure economic stability are substantiated.*

Keywords: *investment activity, investment, innovation, financial resources, efficiency, infrastructure, export, competitiveness.*

Aholining iste’mol tovarlari hamda oziq-ovqat mahsulotlariga bo‘lgan ehtiyojini to‘liq va barqaror qondirish, avvalo, ishlab chiqarish korxonalarining rivojlanish darajasi bilan chambarchas bog‘liqdir. Shu sababli, korxonalarni modernizatsiya qilish, ularni texnik va texnologik jihatdan yangilash, shuningdek, zamonaviy ishlab chiqarish infratuzilmasini shakllantirish uchun investitsiyalarni faol jalb etish bugungi kunning eng muhim vazifalaridan biri sifatida namoyon bo‘lmoqda.

Mamlakatda olib borilayotgan iqtisodiy islohotlar natijasida investorlar va ishlab chiqaruvchi korxonalar o‘rtasidagi hamkorlik munosabatlari yangi

bosqichga ko‘tarilmoqda. Bunda o‘zaro manfaatdorlik, shaffoflik va samaradorlik tamoyillariga asoslangan ikki tomonlama aloqalarni rivojlantirish alohida ahamiyat kasb etadi. Shu bilan birga, investitsiyalarni jalb etish jarayonida bozor mexanizmlari bilan bir qatorda davlatning tartibga soluvchi roli ham muhim omil hisoblanadi. Xususan, soliqlar orqali rag‘batlantirish, imtiyozlar berish va investitsion muhitni yaxshilashga qaratilgan chora-tadbirlar investorlar faolligini oshirishda muhim vosita bo‘lib xizmat qilmoqda.

Hozirgi sharoitda investitsion tizim nisbatan erkinlashgan bo‘lib, investorlar o‘z mablag‘larini joylashtirishda iqtisodiy jihatdan eng samarali va istiqbolli loyihalarni mustaqil tanlash imkoniyatiga ega. Bu esa investitsion resurslarni shakllantirish va ulardan foydalanish jarayonini yanada takomillashtirishni, shuningdek, har bir korxona va loyiha xususiyatidan kelib chiqib individual yondashuvni qo‘llash zaruratini yuzaga keltiradi.

Investitsion faoliyat ko‘rsatish jarayoni o‘z ichiga bir necha muhim bosqichlarni oladi. Jumladan, innovatsion g‘oyalarni shakllantirish va loyihalashtirish, investitsion loyihalarni chuqur iqtisodiy tahlil qilish, mablag‘larni aniq va maqsadli yo‘naltirish, ularning samarali ishlatilishini ta’minlash hamda yakuniy natijadorlikni baholash muhim ahamiyatga ega. Shu bilan birga, kiritilgan investitsiyalarni kelgusida qaytarish mexanizmlarini ham puxta ishlab chiqish talab etiladi.

Shu nuqtai nazardan, korxonalarni modernizatsiya qilish jarayonida investitsion qo‘yilmalarni innovatsion loyihalar asosida rejalashtirish va dasturlash dolzarb vazifa hisoblanadi. Bu esa ishlab chiqarish samaradorligini oshirish, raqobatbardoshlikni kuchaytirish hamda milliy iqtisodiyotning barqaror rivojlanishini ta’minlashga xizmat qiladi.

Umuman olganda, mustaqillik yillarida ishlab chiqarish korxonalarini isloh qilish, ayniqsa ularni investitsiyaviy qo‘llab-quvvatlash tizimini takomillashtirish va qayta shakllantirish borasida muayyan natijalarga erishildi. Amalga oshirilgan chora-tadbirlar natijasida ishlab chiqarish salohiyati oshdi, ayrim tarmoqlarda modernizatsiya jarayonlari jadallashdi va investitsion muhitning muayyan darajada yaxshilangani kuzatildi. Biroq, bugungi kunda ushbu yo‘nalishda hali ham bir qator tizimli muammolar mavjud bo‘lib, ularni bartaraf etish investitsion faollikni yanada kuchaytirishni taqozo etadi.

Xususan, mavjud muammolar quyidagilarda namoyon bo‘lmoqda:

ishlab chiqarish korxonalarining zamonaviy mashina va transport vositalari bilan yetarli darajada ta’minlanmaganligi, bu esa ishlab chiqarish samaradorligiga salbiy ta’sir ko‘rsatmoqda;

turli tarmoqlarda ishlab chiqarilayotgan mahsulotlar narxlari o‘rtasida mutanosiblikning buzilganligi, natijada korxonalar moliyaviy barqarorligining izdan chiqishi;

amortizatsiya fondlaridan foydalanish darajasining keskin pasayib ketganligi, bu esa asosiy vositalarni yangilash jarayonlarini sekinlashtirmoqda;

ishlab chiqarishda innovatsion texnologiyalarni joriy etish darajasining pastligi, natijada mahsulot sifati va raqobatbardoshlik yetarli darajada ta’minlanmayapti;

korxonalar hisob raqamlarida erkin moliyaviy resurslarning yetishmasligi sababli xorijiy kredit liniyalarini jalb qilish imkoniyatlari cheklanmoqda. Ma’lumki, xalqaro moliyaviy institutlar talablariga ko‘ra, investitsion loyihalarni moliyalashtirishda korxonaning kamida 25 foiz miqdorida o‘z mablag‘iga ega bo‘lishi zarur;

hududlar kesimida investitsion jozibadorlik darajasi bir xil emasligi, bu esa soliqlar orqali rag‘batlantirish mexanizmlarini hududiy xususiyatlarni hisobga olgan holda takomillashtirish zaruratini yuzaga keltirmoqda;

mahalliy va hududiy darajadagi vakolatli davlat organlarining korxonalarga xorijiy investitsiyalarni jalb etish bo‘yicha tashabbuskorligi yetarli darajada emasligi, shuningdek, bu borada aniq dastur va qarorlarni ishlab chiqish hamda amalga oshirishdagi mas’uliyatni oshirish talab etilmoqda.

Yuqorida qayd etilgan muammolarni hal etish, eng avvalo, investitsion faoliyatni rag‘batlantirish, moliyaviy resurslardan samarali foydalanish hamda innovatsion rivojlanishni qo‘llab-quvvatlash bilan chambarchas bog‘liqdir. Shu bois, ushbu yo‘nalishda kompleks va tizimli yondashuvni amalga oshirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Yuqorida keltirilgan fikrlardan kelib chiqib aytish mumkinki, ishlab chiqarish korxonalarining investitsion faolligini oshirish, eng avvalo, ularning o‘z-o‘zini moliyaviy ta’minlash imkoniyatlarini kengaytirish bilan chambarchas bog‘liqdir. Shu bois, korxonalar ichki moliyaviy resurslarini mustahkamlash va ularni samarali boshqarish ustuvor vazifalardan biri sifatida qaralishi lozim.

Mazkur maqsadga erishish uchun quyidagi yo‘nalishlarda tizimli chora-tadbirlarni amalga oshirish zarur:

ishlab chiqarish mahsulotlari va boshqa tarmoqlarda, jumladan paxta xomashyosi asosida yetishtiriladigan mahsulotlar narxlari o‘rtasidagi nomutanosiblikni bartaraf etish, shuningdek, narxlar o‘sishidagi tafovutlarning korxonalar moliyaviy barqarorligiga salbiy ta’sirini kamaytirish;

yuqori qo‘shimcha qiymat yaratadigan investitsion loyihalarni amalga oshirishni qo‘llab-quvvatlash, shu bilan birga korxonalarning o‘z mablag‘larini asossiz yo‘qotishiga yoki sun’iy narx oshishi natijasida ortiqcha xarajatlarga yo‘l qo‘yilishining oldini olishga qaratilgan davlat agrar-investitsion siyosatini takomillashtirish;

korxonalarni ishlab chiqarish yo‘nalishlari bo‘yicha ixtisoslashtirish va differensiyalash orqali kam xarajat bilan yuqori daromad olish imkoniyatlarini kengaytirish;

ishlab chiqarish jarayonida yuzaga keladigan kutilmagan qo‘shimcha xarajatlarni qoplash mexanizmini joriy etish, xususan, bu maqsadda davlat ishtirokida maxsus moliyaviy fondlarni tashkil etish.

Shu bilan birga, korxonalarning investitsion faolligini jadallashtirish maqsadida quyidagi takliflarni amalga oshirish maqsadga muvofiq hisoblanadi:

tijorat banklarining qisqa muddatli depozitlari bo‘yicha majburiy zaxira me’yorlarini kamaytirish orqali bank tizimida qo‘shimcha likvid mablag‘lar shakllantirish va ushbu resurslar hisobidan korxonalar uchun imtiyozli kreditlash jamg‘armalarini kengaytirish;

investitsion jarayonlarni qo‘llab-quvvatlovchi infratuzilmani rivojlantirishga yo‘naltirilgan investitsiyalar hajmini oshirish hamda ularning samaradorligini ta’minlash;

ishlab chiqarish va xizmat ko‘rsatish faoliyati uchun zarur bo‘lgan texnika va uskunalar yetishmasligini bartaraf etish maqsadida asosiy kapitalga yo‘naltirilgan investitsiyalarni rag‘batlantirish, shu jumladan, maxsus davlat dasturlarini ishlab chiqish;

hududlarda tashkil etilayotgan ixtisoslashgan xo‘jaliklarga berilayotgan soliq imtiyozlarini boshqa ishlab chiqarish yo‘nalishlarida faoliyat yurituvchi subyektlarga ham bosqichma-bosqich tatbiq etish orqali ularning investitsion jozibadorligini oshirish.

Xulosa qilib aytganda, korxonalarning investitsion faolligini oshirish masalasi kompleks yondashuvni talab etadi. Bu jarayonda ichki moliyaviy resurslarni mustahkamlash, davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlash mexanizmlarini takomillashtirish hamda investitsion muhitni yanada yaxshilash muhim ahamiyat kasb etadi.

Bizning fikrimizcha, korxonalarga investitsiyalarni oqilona va samarali yo‘naltirish bir qator ijobiy iqtisodiy natijalarga olib keladi. Eng avvalo, ishlab chiqarish zanjirini kengaytirish maqsadida xomashyoni qayta ishlovchi kichik va o‘rta korxonalarni tashkil etish imkoniyati yaratiladi. Bu esa nafaqat yangi ish o‘rinlari yaratilishiga, balki ishlab chiqarish madaniyati va texnologik intizomning oshishiga ham xizmat qiladi.

Shuningdek, investitsiyalarni jalb etish orqali zamonaviy texnika va ilg‘or texnologiyalar asosida faoliyat yurituvchi ishlab chiqarish markazlarini shakllantirish mumkin. Natijada xomashyoni chuqur qayta ishlash, yuqori qo‘shimcha qiymatga ega tayyor mahsulotlar ishlab chiqarish imkoniyatlari kengayadi va korxonalarning raqobatbardoshligi sezilarli darajada ortadi.

Xorijiy investitsiyalar ishtirokida tashkil etilgan korxonalarda esa import o‘rnini bosuvchi hamda eksportga yo‘naltirilgan mahsulotlar ishlab chiqarish yo‘lga qo‘yiladi. Bu holat mamlakatning tashqi savdo balansini mustahkamlashga, ichki bozorni sifatli mahsulotlar bilan ta’minlashga xizmat qiladi.

Bundan tashqari, yangi ishlab chiqarish subyektlarining tashkil etilishi qishloq xo‘jaligi va sanoat infratuzilmasining rivojlanishiga turtki beradi. Ya’ni, logistika, saqlash, qayta ishlash va xizmat ko‘rsatish kabi yordamchi tarmoqlar ham rivojlanib, umumiy iqtisodiy faollik oshadi.

Ishlab chiqarilgan mahsulotlarni eksport qilish hajmining ortishi natijasida esa mamlakatning valyuta tushumlari ko‘payadi. Bu mablag‘lardan iqtisodiyotning ustuvor yo‘nalishlarini moliyalashtirish, yangi investitsion loyihalarni qo‘llab-quvvatlash hamda ijtimoiy sohalarni rivojlantirishda samarali foydalanish imkoniyati kengayadi.

Xulosa qilib aytganda, ishlab chiqarish korxonalarini imtiyozli va samarali jalb etilayotgan investitsiyalar hisobiga rivojlantirish investitsion faoliyatni izchil takomillashtirish bilan uzviy bog‘liqdir. Mazkur jarayon ishlab chiqarish hajmining ortishi, bandlik darajasining oshishi hamda aholining turmush darajasi

va farovonligining yuksalishiga sezilarli ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Bektemirov A., Qarajanova G.T., Karjavova X.A., Bektemirov A.A. Investitsiya va innovatsiyalar. Darslik. - Samarqand.: “STEP-SEL” MCHJ nashriyoti, 2023. - 482 bet.

2. Investment Project Design. LECH KUROWSKI DAVID SUSSMAN. Copyright C 2011 by Lech Kurowski and David Sussman. All rights reserved. 30 p.

UY-JOY QURILISHIDA ESKROU TIZMINING IJTIMIY-IQTISODIY SAMARADORLIGI

Xannarov Komiljon Karimovich
O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi xodimi, PhD
ORCID: 0009-0001-0447-7397
xannarov.k@gov.uz

Annotatsiya*: Mazkur tadqiqotda aholini uy-joy bilan ta’minlash masalasi davlat ijtimoiy siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri sifatida tahlil qilinadi. Uy-joy ta’minoti aholining turmush darajasi, ijtimoiy barqarorlik va iqtisodiy rivojlanish bilan uzviy bog‘liqligi ilmiy asosda yoritiladi. Shuningdek, davlat tomonidan amalga oshirilayotgan uy-joy dasturlari, ularning samaradorligi hamda mavjud muammolar ko‘rib chiqiladi. Tadqiqot natijasida uy-joy siyosatini takomillashtirish, aholining turli qatlamlari uchun qulay va arzon uy-joy imkoniyatlarini kengaytirish bo‘yicha ilmiy asoslangan takliflar ishlab chiqiladi.*

Kalit so‘zlar: *uy-joy siyosati, ijtimoiy himoya, davlat dasturlari, arzon uy-joy, ijtimoiy barqarorlik.*

Kirish. Mamlakatimizda aholini uy-joy bilan ta'minlashga qaratilgan qator islohotlar amalga oshirilmoqda. Ushbu o‘zgarishlar aholining ko‘chmas mulk bozoridagi investisiyalari va mablag‘larini himoya qilishga ham qaratilishi bilan alohida ahamiyat kasb etadi. Shu boisdan, ko‘plab mamlakatlar tajribasidan o‘tgan usul va metodlarni amaliyotda qo‘llash maqsadga muvofiq hisoblanadi. Bu esa, aholining bo‘sh turgan mablag‘larini yoki turar-joy uchun yo‘naltirishni maqsad qilgan holatlari uchun moliyaviy himoya tizimini joriy etishni nazarda tutishi lozim.

E'tibor berish lozim, mamlakatimizda so‘nggi yillarda ko‘plab sondagi ko‘p qavatli turar-joy majmualari qurilmoqda. Ularning barchasida ham aholining mablag‘lari to‘laqonli himoyalangan deb aytish uchun shartlar mavjud emas. Shu boisdan, aholini uy-joy bilan ta'minlashda moliyaviy munosabatlarni tartibga solish muhim hisoblanadi.

So‘nggi paytlarda ayrim qurilish kompaniyalari tomonidan aholining ishonchiga kirib, ular bilan tuzilgan shartnoma shartlariga amal qilmaslik holatlari ham ko‘zga tashlanayotganligini ta'kidlash lozim. Bunda quyidagi holatlarning

vujudga kelganligini qayd etish lozim, deb o‘ylaymiz.

Birinchidan, yangi qurilayotgan turar-joylarning texnik va ijtimoiy mezonlar asosidagi sifat ko‘rsatkichlariga nisbatan amal qilinishining ayrim noroziklarga uchrayotganligi.

Ikkinchidan, uy-joylarning foydalanishga topshirilishi uchun belgilangan moliyaviy shartlar doirasida qoidalarning aniq mezonlarga rioya qilmasligi va uning tartibga solinishi bo‘yicha aniq huquqiy bazaning joriy etilmaganligi.

Uchinchidan, quruvchi kompaniya tomonidan o‘z vaqtida uy-joylarni foydalanishga topshirmasligi yoki o‘z majburiyatlarini umuman amalga oshirmasligi kabi jihatlarni keltirish mumkin.

Bu borada, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024 yil 23 sentyabrdagi o‘tkazgan majlisida ham ushbu masala yuzasidan qat'iy fikrlarni bildirib o‘tdi. Jumladan, “Uy-joy qurib berishni va'da qilgan quruvchi va bunga pul tikkan aholi o‘rtasida nizolar ko‘payib borayotgani qayd etildi. Bunday noinsof quruvchilarga aldanib, odamlar ham uysiz, ham pulsiz qolmoqda ” deb ta'kidlab o‘tdi.

Fikrimizcha, mazkur tendensiyalarning vujudga kelishi turar-joylar barpo etilishidagi moliyaviy munosabatlarni tartibga solishga bo‘lgan zaruratni o‘zida ifodalab beradi. Bu esa, aholining moliyaviy mablag‘larnii himoyalashga bo‘lgan shart-sharoitni vujudga keltiradi, deb o‘ylaymiz.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024 yil 23 sentyabrdagi o‘tkazgan majlisida eskrou hisobvarag‘i tizimi amaliyotidan foydalanish orqali aholining moliyaviy resurslarini himoya qilish zarurligi ta'kidlab o‘tildi. Ushbu tizimning hayotga tatbiq etilishi bilan aholining yangi uy-joylarni ulush kiritish orqali otib olish yuzasidan shartnomalari ishonchlilik darajasini ta'minlashga xizmat qiladi.

Umuman olganda, eskrou tizimi sotuvchi va sotib oluvchi o‘rtasidagi moliyaviy munosabatlarni tartibga solish va moliyaviy himoyalash vazifasini o‘tash uchun ko‘plab mamlakatlarda qo‘llaniladi. Undan ko‘zlangan maqsad ikki tomonning moliyaviy manfaatlarini himoya qilishga qaratilgan hisoblanadi. Shu nuqtai nazardan, mamlakatimizda ham aholining turar-joy sotib olishida ularning moliyaviy manfaatlarini himoya qilish bilan birga, quruvchi kompaniyalarning ham moliyaviy risklardan himoya qilish muhim hisoblanadi.

Eskrou (escrow) hisobvarag‘i tarixiga e'tibor qaratsak o‘tgan asrning 70-yillaridan so‘ng rivojlana boshladi. Jumladan, 1974 yilda AQShda “Ko‘chmas mulk kelishuvlari jarayoni qoidalari (The Real Estate Settlement Procedures Act of 1974 (RESPA)” to‘g‘risida qabul qilingan qonunning vujudga kelishi bilan bog‘liq desak, mubolag‘a bo‘lmaydi. Mazkur qonunning qabul qilinishi bilan quyidagi jihatlarning ta'minlanishiga erishilganligini qayd etish lozim:

Birinchidan, ko‘chmas mulk bozoridagi shaffoflikning ta'minlanishi.

Ikkinchidan, turli moliyaviy firibgarliklarni o‘zida ifoda etadigan turli faoliyatlarni bartaraf etilganligi.

Uchinchidan, iste'molchilarning turar-joy narxlarini solishtirishlari va turli moliyaviy spekulyasiyalarni oldini olishlariga qaratilgan choralarni amalga oshirilganligi.

To‘rtinchidan, ikki tomonning moliyaviy manfaatlarini himoya qilishga

qaratilgan mezonlarning to‘laqnli hayotga tatbiq etilganligi kabi jihatlar alohida ahamiyatga ega hisoblanadi.

E.Mills tomonidan aynan AQShda qabul qilingan uy-joy sotib olish tizimining eskrou hisobvarag‘i tizimi tahlil amalga oshirilgan . Mazkur tadqiqotda o‘tgan asrning 90 yillarida Amerika aholisining 40 mln.dan oshiq qismi eskrou hisobvaraqlariga ega ekanligi qayd etib o‘tiladi. Dastlab mazkur hisobvaraq imkoniyatlari kam e'tibor bilan qabul qilingan bo‘lsada, keyinchalik 10dan oshiq shtatlarda ushbu hisobvaraq juda keng tarqalganligini qayd etib o‘tadi. U tomonidan eskrou hisobvarag‘ining quyidagi ikki ustunlik jihati ta'kidla o‘tiladi: birinchidan, ipoteka shartnomasining yopilishi bo‘yicha eskrou hisobi yuzasidan aniq kelishuvning kiritilishi, ikkinchidan ushbu hiqobvaraq bo‘yicha foizlarning uning qoldig‘i bo‘yicha amalga oshirilishi kabi xususiyatlarni keltirib o‘tadi.

A.Chavetskiy va boshqalar tomonidan olib tadqiqotda ham eskrou hisobraqamlari to‘g‘risidagi ilmiy yondashuvlar shakllantiril beriladi. Ularning tadqiqotida eskrou hisobraqamlari tajribasi 2004 yilda 30 dekabrda Rossiya Federasiyasida qabul qilingan Federal qonun bilan bog‘liq ekanligi ta'kidlab o‘tiladi. Mazkur qonun bilan quruvchi kompaniyalar tomonidan investisiya shartnomasi asosida tuzilgan ulush miqdori 10 foizdan kam bo‘lmasligi belgilab o‘tilganligi qayd etiladi. Natijada esa, quruvchi kompaniya va fuqarolar o‘rtasidagi o‘zaro moliyaviy munosabatlarni tartibga solishga shart-sharoit vujudga kelganligi qayd etib o‘tiladi.

Bizningcha, aholining ko‘chmas mulk sotibolish yuzasidan moliyaviy resurslarini himoya qilish yuzasidan eskrou hisobraqami metodini amalga joriy etish maqsadga muvofiq hisoblanadi. Bunda aholining moliyaviy resurslarini himoya qilish bilan birga, quruvchi kompaniyalarning faoliyatni tartibga solish va turli moliyaviy risklardan himoya qilish ham zarur hisoblanadi.

Umuman olganda, aholini uy-joy bilan ta'minlash yuzasidan moliyaiy munosabatlarni tartibga solishda moliyaviy risklarning oldini olish va ularni sug‘urtalash xususiyatlar bilan uyg‘unlashtirish muhim hisoblanadi. Shu nuqtai nazardan, eskrou hisobraqamining ishlash mexanizmini o‘zida ifoda etgan elementlar majmuini birgalikda faoliyat olib boradigan metodini ishlab chiqish maqsadga muvofiq hisoblanadi. Biz tadqiqotlarimiz davomida eskrou hisobraqamining ishlashini o‘zida aks ettiradigan mexanizmni shakllantirishga haraqat qilamiz. Unda moliyaviy va texnik risklarning oldini olishga qaratilgan xususiyatlarni ifodalashga e'tibor qaratishga intilamiz.

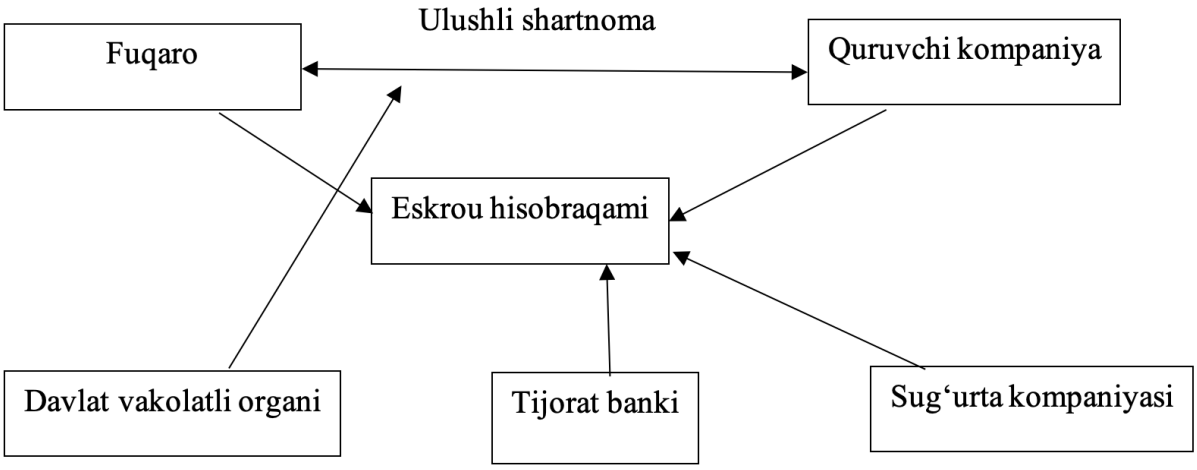

3.4-rasm. Eskrou hisobraqam ekotizimini instutining faoliyat mexanizmi

Eskrou hisobraqami ekotizimining faoliyatini o‘zida aks ettiradigan mexanizmni joriy etish orqali aholining uy-joy sotib olishda moliyaviy risklardan tomonlarni himoya qilishni o‘zida aks ettirib beradi. Ushbu mexanizmning ekotizimini 3.4-rasmda keltirilgan mexanizm orqali yanada aniqroq tasavvur etish mumkin, deb o‘ylaymiz.

Mazkur ekotizimni ifodalagan mexanizmda bir qator institutlarning ishtirok etishi nazarda tutilganligini qayd etish lozim. Unda davlat vakolatli organi, tijorat banki va sug‘urta kompaniyalari mavjud ekanligini ko‘rishimiz mumkin. Ushbu ekotizimning faoliyat olib borishida keltirilgan har bir institutning o‘ziga xos xususiyatlari mavjud ekanligi va ularning elementlari quyidagicha bo‘lishi mumkinligini inobatga olish maqsadga muvofiq, deb o‘ylaymiz.

Dastlab quruvchi kompaniya tomonidan yangi ko‘p qavatli turar-joy majmuasining qurilishi nazarda tutilganligi to‘g‘risida davlat vakolatli organi tomonidan tegishli tartibda ruxsatnoma rasmiylashtiriladi. Mazkur ruxsatnoma asosida quruvchi kompaniya kelajakda foydalanishga topshirilishi rejalashtirilgan uy-joy uchun fuqarolar bilan shartnomalar tuzishni amalga oshiradi.

Davlat vakolatli organi turar-joy majmuasini kadastr guvohnomasini shakllantirilishiga asoslangan holda quruvchi kompaniya va fuqaro o‘rtasida shartnoma tuzishga ruxsat beradi. Mazkur shartnoma fuqaro tomonidan qurilish jarayonlariga ulush kiritishni o‘zida ifodalagan holda shartnomani davlat ro‘yxatidan o‘tkazishni nazarda tutadi.

Ro‘yxatdan o‘tkaziladigan ulushli shartnoma istiqbolda quruvchi va fuqaro tomonidan uy-joyni foydalanishga topshirishga qadar bo‘lgan davrda qurilish uchun investisiya miqdorining o‘zaro nisbatini belgilashga xizmat qiladi. Ulushli shartnoma fuqaroga kamida, masalan uy-joy narxining 60 foiz miqdorida investisiya kiritishni ko‘zda tutadi. Biroq ushbu mablag‘lar qurilish kompaniyasi hisobraqamiga emas, balki eskrou hisobraqamiga kelib tushishi belgilab olinadi.

Tijorat banklarida ochiladigan eskrou hisobraqami quruvchi kompaniya va fuqaro o‘rtasida kafolatgan mablag‘ning joylashtirilgan manzili, desak mublag‘a bo‘lmaydi. Ushbu joylashtirilgan mablag‘ kredit shartlari asosida quruvchi kompaniyaga tijorat banki tomonidan qarz mablag‘i sifatida beriladi. Mazkur

mablag‘ning quruvchi kompaniyaga yangi turarjoy majmuasiga investisiya kiritish sharti bilan foydalaishiga ruxsat beriladi.

Umuman olganda, tijorat banki ulushli shartnomada beliglangan shartlar asosida qurilish yakunlanib, uy-joy foydalanishga topshirilmagunga qadar eskrou hisobraqamdagi mablag‘larni uchinchi tomonga o‘tkazib berilishi, yoxud uning moliyaviy manfaatdorlari tomonidan boshqa maqsadlarda ishlatilishiga yo‘l qo‘ymasligi lozim bo‘ladi.

Bizningcha, eskrou hisobraqami asosida quruvchi va fuqaro o‘rtasidagi ulushli shartnomani boshqarishga nisbatan ekotizimning ishlashi tomonlarning moliyaviy manfaatlarini himoya qilishga xizmat qiladi. Jumladan, fuqarolarning moliyaviy risklarini oldini olish bilan birga ularga yuklatiladigan moliyaviy majburiyatlarni ham bajarilishiga talablarni shakllantirishga xizmat qiladi. Natijada, favqulodda holatlarda vujudga keladigan moliyaviy risklarning oldini olishga imkoniyatvujudga keladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Mills, E. S. (1994). The functioning and regulation of escrow accounts. Housing Policy Debate, 5(2), 203-218.

2. Qurilish ishlari endi boshlangan yoki qurilish jarayoni davom etayotgan ko‘p kvartirali uylardan xonadon xarid qilishda nimalarga e'tibor berish kerak? https://daryo.uz/k/2021/11/27/qurilish-ishlari-endi-boshlangan-yoki-qurilish-jarayoni-davom-etayotgan-ko%25ca%25bbp-kvartirali-uylardan-xonadon-xarid-qilishda-nimalarga-e%25ca%25bctibor-berish-kerak

3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti matbuot kotibining rasmiy kanali. https://t.me/Press_Secretary_Uz/4786

OLIY TA’LIM MUASSASALARINING MOLIYAVIY BARQARORLIGINI TA’MINLASHDA INVESTITSIYALARNI OSHIRISH MEXANIZMLARINI TAKOMILLASHTIRISH

Kurbanov Baxodir Negmatullayevich
Tashkent International university
mustaqil tadqiqotchisi

Annotatsiya *Ushbu tezisda Mazkur ilmiy maqolada oliy ta’lim muassasalarining (OTM) moliyaviy barqarorligini ta’minlashda investitsiyalarni oshirishning nazariy va amaliy jihatlari tahlil qilinadi. Shuningdek, investitsiya manbalarini diversifikatsiya qilish, davlat-xususiy sheriklikni rivojlantirish, innovatsion moliyalashtirish mexanizmlarini joriy etish kabi ustuvor yo‘nalishlar asoslab beriladi. Tadqiqot natijasida OTMlarning moliyaviy mustaqilligini oshirishga xizmat qiluvchi taklif va tavsiyalar ishlab chiqilgan.*

Zamonaviy globallashuv jarayonlari chuqurlashib borayotgan hozirgi sharoitda oliy ta’lim tizimi mamlakatlarning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishida strategik ahamiyat kasb etuvchi muhim institut sifatida namoyon bo‘lmoqda.

Bilimlar iqtisodiyoti shakllanayotgan bir davrda oliy ta’lim muassasalari (OTMlar) nafaqat yuqori malakali kadrlar tayyorlash, balki innovatsion faoliyatni rivojlantirish, ilmiy tadqiqotlar natijalarini amaliyotga joriy etish orqali iqtisodiy o‘sishga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Shu nuqtai nazardan, OTMlarning samarali faoliyati ko‘p jihatdan ularning moliyaviy barqarorligi darajasi bilan chambarchas bog‘liqdir.

Moliyaviy barqarorlik OTMning o‘z faoliyatini uzluksiz va samarali davom ettirish, mavjud resurslardan oqilona foydalanish, uzoq muddatli rivojlanish strategiyalarini amalga oshirish hamda turli tashqi iqtisodiy tebranishlar va xavf-xatarlarga nisbatan moslashuvchanlikni ta’minlash qobiliyati bilan tavsiflanadi. Ushbu barqarorlikni ta’minlashda investitsiyalarni jalb qilish, ularni diversifikatsiya qilish hamda samarali boshqarish muhim omil sifatida namoyon bo‘ladi.

Xususan, OTMlarda investitsiya faoliyatini rivojlantirish orqali moddiy-texnik bazani mustahkamlash, ilmiy-tadqiqot infratuzilmasini modernizatsiya qilish, innovatsion loyihalarni qo‘llab-quvvatlash va ta’lim sifatini oshirish imkoniyatlari kengayadi. Shu bois, oliy ta’lim tizimida investitsiyalarni jalb etish mexanizmlarini takomillashtirish va ularning samaradorligini oshirish bugungi kunda dolzarb ilmiy-amaliy masalalardan biri hisoblanadi.

J.Panigraxi o‘zining tadqiqotlarida rivojlanayotgan mamlakatlarda oliy ta’limni moliyalashtirishga innovatsion usullarni qo‘llashning muammolarini Hindiston misolida o‘rgangan. Uning fikricha, Hindiston kabi rivojlanayotgan mamlakatlarda oliy ta’lim muassasalarini davlat tomonidan moliyalashtirishning bosqichma-bosqich kamayishi, davlat oliy ta’lim muassasalarini xususiylashtirish ularni moliyalashtirish uchun qabul qilingan yangi innovatsion usullar hisoblanadi(Panigraxi, J. 2018).

T. Gabrichidze o‘zining tadqiqotlarida oliy ta’limni samarali moliyalashtirish uni rivojlantirish bilan birga sifati va samaradorligini, tenglikni oshirishning kaliti bo‘lishi mumkinligini ta’kidlaydi(Gabrichidze, T. 2022).

Professor A.Lyalinning xulosasiga ko‘ra oliy o‘quv yurtlarinimoliyalashtirish tizimini rivojlantirish innovatsion iqtisodiyot uchun kadrlar yetkazib berishning zaruriy sharti hisoblanadi. (Лялин А.М. 2016).

Iqtisodchi olim D.Raxmonov o‘zining tadqiqotida “davlat byudjeti hisobidan ajratilayotgan mablag‘larni oliy ta’lim muassasalarining ilmiy salohiyati bilan bog‘lash hamda o‘qish uchun to‘lovlarni to‘lashda tijorat banklari tomonidan kichik foiz va uzoq muddatlarga ta’lim kreditini ajratish uning ijtimoiy funksiyasini yana-da oshirishga yordam berishi xulosalangan”

Oliy ta’lim muassasalarining moliyaviy barqarorligi ularning uzoq muddatli istiqbolda samarali faoliyat yuritish, strategik rivojlanish maqsadlariga erishish hamda tashqi va ichki iqtisodiy omillarga moslashish qobiliyatini ifodalovchi muhim iqtisodiy kategoriya hisoblanadi. Mazkur tushuncha OTMning moliyaviy resurslarni shakllantirish, taqsimlash va ulardan oqilona foydalanish darajasi bilan uzviy bog‘liq bo‘lib, uning institutsional barqarorligini ta’minlovchi asosiy omillardan biri sifatida namoyon bo‘ladi.

Oliy ta’lim muassasalarining moliyaviy barqarorligini ta’minlashda investitsiyalar hal qiluvchi omillardan biri sifatida namoyon bo‘ladi. Investitsiyalar OTMlarning nafaqat joriy faoliyatini qo‘llab-quvvatlash, balki ularning uzoq muddatli strategik rivojlanishini ta’minlash, raqobatbardoshligini oshirish va innovatsion salohiyatini mustahkamlashga xizmat qiladi. Shu jihatdan, investitsion faoliyatni samarali tashkil etish OTM moliyaviy boshqaruv tizimining ustuvor yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi.

1-jadval

OTMlarda investitsiyalarning asosiy yo‘nalishlari

Yo‘nalish	Mazmuni	Natijasi
Infratuzilma	Binolar, laboratoriyalar	Ta’lim sifati oshadi
Ilmiy tadqiqot	Grantlar, ilmiy loyihalar	Innovatsiyalar paydo bo‘ladi
Kadrlar rivoji	Malaka oshirish, treninglar	Mutaxassislar sifati oshadi
Raqamlashtirish	IT tizimlar, platformalar	Samaradorlik ortadi

Avvalo, investitsiyalar infratuzilmani rivojlantirishda muhim rol o‘ynaydi. Zamonaviy o‘quv binolari, laboratoriyalar, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari bilan jihozlangan muhitni yaratish ta’lim sifati va ilmiy faoliyat samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Bu esa o‘z navbatida OTMning ichki va tashqi moliyaviy manbalarini kengaytirishga, jumladan, talabalar oqimini oshirish va xalqaro hamkorlikni rivojlantirish orqali daromad bazasini mustahkamlashga olib keladi.

Shuningdek, investitsiyalar ilmiy-tadqiqot faoliyatini qo‘llab-quvvatlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Ilmiy loyihalarni moliyalashtirish, tadqiqot infratuzilmasini modernizatsiya qilish va ilmiy ishlanmalarni tijoratlashtirish OTMlarning ilmiy salohiyatini oshiradi hamda qo‘shimcha daromad manbalarini shakllantiradi. Natijada, moliyaviy barqarorlikni ta’minlash uchun zarur bo‘lgan diversifikatsiyalangan moliyaviy oqimlar yuzaga keladi.

Bundan tashqari, investitsiyalar innovatsion loyihalarni moliyalashtirish orqali OTMlarning innovatsion ekotizimini rivojlantirishga xizmat qiladi. Startaplar, texnoparklar, inkubatsiya markazlari va spin-off kompaniyalarni qo‘llab-quvvatlash orqali OTMlar ilmiy natijalarni amaliyotga joriy etish va tijoratlashtirish imkoniyatiga ega bo‘ladi. Bu jarayon esa moliyaviy resurslarning ko‘payishiga hamda institutsional barqarorlikning mustahkamlanishiga olib keladi.

Moliyaviy barqarorlikni kompleks baholash bir qator muhim ko‘rsatkichlar tizimi orqali amalga oshiriladi. Jumladan, daromadlar barqarorligi OTMning moliyaviy tushumlarining muntazamligi, diversifikatsiyalanganligi va tashqi manbalarga bog‘liqlik darajasini aks ettiradi. Xarajatlar samaradorligi esa mavjud moliyaviy resurslardan foydalanishning tejamkorligi va natijadorligini, ya’ni sarflangan mablag‘larning ta’lim sifati va ilmiy natijalarga ta’sir darajasini ifodalaydi.

Shuningdek, moliyaviy mustaqillik darajasi OTMning davlat byudjeti mablag‘lariga qanchalik darajada bog‘liq ekanligini ko‘rsatib, uning o‘zini o‘zi moliyalashtirish imkoniyatlarini baholashda muhim ahamiyat kasb etadi. Investitsion faoliyat hajmi esa OTMning rivojlanishga yo‘naltirilgan kapital

qo‘yilmalari, innovatsion loyihalarga jalb etilgan mablag‘lar hamda infratuzilmani modernizatsiya qilishga qaratilgan investitsiyalar miqdorini tavsiflaydi.

Hozirgi sharoitda OTMlarning moliyaviy barqarorligini ta’minlash faqat davlat byudjeti mablag‘lariga tayanib qolmasdan, balki qo‘shimcha daromad manbalarini shakllantirish va diversifikatsiya qilishni taqozo etadi. Xususan, grantlar, ilmiy-tadqiqot loyihalari, xo‘jalik shartnomalari, xalqaro hamkorlik dasturlari, ta’lim xizmatlarini eksport qilish va xususiy sektor bilan sheriklik asosida moliyaviy resurslarni kengaytirish muhim yo‘nalishlardan biri hisoblanadi. Shu jihatdan, moliyaviy barqarorlikni ta’minlash OTMlarda zamonaviy moliyaviy boshqaruv mexanizmlarini joriy etish, investitsion jozibadorlikni oshirish va resurslardan samarali foydalanishni talab etadi.

Umuman olganda, investitsiyalar OTMlarning moliyaviy barqarorligini ta’minlashda kompleks va ko‘p qirrali ta’sirga ega bo‘lib, ularni jalb etish va samarali boshqarish mexanizmlarini takomillashtirish zamonaviy oliy ta’lim tizimining ustuvor vazifalaridan biri hisoblanadi.

Oliy ta’lim muassasalarining moliyaviy barqarorligini ta’minlashda investitsiyalarni oshirish muhim strategik vazifa hisoblanadi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, investitsiya manbalarini diversifikatsiya qilish, davlat-xususiy sheriklikni rivojlantirish hamda innovatsion moliyalashtirish mexanizmlarini joriy etish orqali OTMlarning moliyaviy mustaqilligini sezilarli darajada oshirish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Raxmonov D.A. 2018 “O‘zbekistonda ijtimoiy sohani moliyalashtirishning metodologik asoslarini takomillashtirish” mavzusidagi iqtisodiyot fanlari doktori (DSc) ilmiy darajasini olish uchun yozilgan dissertatsiya avtoreferati. 2018.

2. Panigraxi, J. 2018 “Innovative Financing of Higher Education: Changing Options and Implications.” www.researchgate.net

3. Gabrichidze, T. (2022). Higher Education Funding Strategies: Towards Equity, Efficiency, and Quality. European Scientific Journal, ESJ, 18(19), 20. https://doi.org/10.19044/esj.2022.v18n19p20

4. Лялин А.М. 2016 Подготовка кадров для инновационной экономики. Инновационное развитие: экономика, интеллектуальные ресурсы, управление знаниями. Монография. – М.: ИНФРА-М, С. 388.

TO'LOV TIZIMI VA UNING STRUKTURASI

Xolikulov O'ktam Abdumo'minovich
Samarqand iqtisodiyot va servis instituti, "Bank ishi" kafedrasi o'qituvchisi
Hayitmurodov Ilyos
Samarqand iqtisodiyot va servis institute, XIM-323 guruh talabasi
Rahmatov Behruz
Samarqand iqtisodiyot va servis institute, XIM-323 guruh talabasi

Annotatsiya*. Bu maqolada to'lov tizimining qanday tarkibiy qismlardan tashkil topganligi, topishi va uning ichiga kirib ketuvchi yo'nalishlar haqida ma'lumotlar keltirilgan bo'lib, buning natijasida ushbu tizim qanday ishlashi haqida ham tushunchalarga ega bo'lamiz.*

Kalit so'zlar*: to'lov tizimi, moliyaviy operatsiyalar, naqd pul, naqd pulsiz hisob-kitoblar, banklararo to'lovlar, elektron to'lovlar, markaziy bank, moliyaviy institutlar*

Аннотация. *В данной статье приведена информация о том, из каких структурных частей состоит платежная система, как она функционирует и какие направления в нее входят. В результате мы получаем представление о том, как работает эта система.*

Ключевые слова: *платежная система, финансовые операции, наличные деньги, безналичные расчеты, межбанковские платежи, электронные платежи, центральный банк, финансовые институты.*

Annotation. *This article provides information about the structural components of the payment system, how it operates, and the directions included within it. As a result, we gain an understanding of how this system functions.*

Keywords: *payment system, financial operations, cash, cashless settlements, interbank payments, electronic payments, central bank, financial institutions.*

Kirish. Zamonaviy iqtisodiyot sharoitida to'lov tizimi moliyaviy jarayonlarning samarali ishlashi va iqtisodiy barqarorlikni ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Har bir mamlakatda to'lov tizimi o'ziga xos struktura va qoidalar bilan tashkil etilgan bo'lib, u moliyaviy operatsiyalarni tez va xavfsiz bajarishga xizmat qiladi.

To'lov tizimi nafaqat naqd pul operatsiyalarini, balki naqd pulsiz hisob-kitoblarni ham o'z ichiga oladi. Shu bilan birga, elektron to'lovlar, mobil banking va banklararo to'lovlar tizimi orqali moliyaviy tranzaksiyalarni amalga oshirish imkoniyati mavjud. Markaziy bank va boshqa moliyaviy institutlar ushbu tizimning samarali ishlashini ta'minlashda asosiy rol o'ynaydi.

Mazkur maqolada to'lov tizimining tarkibiy qismlari, uning ishlash mexanizmlari va ichiga kiruvchi yo'nalishlar tahlil qilinadi. Shu orqali o'quvchi to'lov tizimining qanday ishlashini, uning iqtisodiyotdagi o'rnini va ahamiyatini yaxshiroq tushunishga ega bo'ladi.

Adabiyotlar tahlili. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki tomonidan chop etilgan hisobotlarda to‘lov tizimining asosiy tarkibiy qismlari, naqd va naqd pulsiz hisob-kitoblar, elektron to‘lovlar va banklararo operatsiyalar batafsil yoritilgan. Ushbu manba tizimning amaliy ishlashini va uning iqtisodiyotdagi o‘rnini yaxshiroq tushunishga yordam beradi. Vahobov A. va Malikov T.ning “Bank ishi” darsligida zamonaviy bank xizmatlari, jumladan internet-banking va mobil banking tizimlari tahlil qilingan. Mualliflar to‘lov tizimining samarali ishlashi uchun moliyaviy institutlar, markaziy bank va to‘lov infrastrukturasining muhimligini ta’kidlaydi. Shodmonov Sh. va G‘afurov U.ning “Iqtisodiyot nazariyasi” asarlarida to‘lov tizimi nazariy asoslari, uning strukturalari va iqtisodiyotga ta’siri o‘rganilgan. Ushbu manba yordamida to‘lov tizimining tizimli jihatlari va uning tarkibiy elementlari yanada aniqroq tushuntiriladi. Xo‘jaev N.ning “Raqamli iqtisodiyot asoslari” asarida esa elektron to‘lovlar va raqamli bank xizmatlarining rivojlanishi, shuningdek, ular iqtisodiyotdagi samaradorlik va moliyaviy barqarorlikka ta’siri keng yoritilgan. Bu manba internet-banking va elektron to‘lovlar tizimining kelajakdagi istiqbollarini tushunishga yordam beradi. Shuningdek, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining farmon va qarorlarida to‘lov tizimini raqamlashtirish va elektron to‘lovlarni rivojlantirish ustuvor yo‘nalish sifatida belgilanganligi qayd etilgan. Bu esa davlat siyosatining ushbu sohani qo‘llab-quvvatlashini ko‘rsatadi.

Tadqiqot metodologiyasi. Ushbu maqolani tayyorlashda turli manbalar o‘rganildi: darsliklar, ilmiy maqolalar, Markaziy bank hisobotlari va farmonlar. Avvalo, to‘lov tizimi va uning tarkibiy qismlari haqida nazariy ma’lumotlar yig‘ildi va tahlil qilindi. Keyin, zamonaviy to‘lov tizimlarining ishlashini tushunish uchun amaliy ma’lumotlar o‘rganildi: naqd va naqd pulsiz hisob-kitoblar, elektron to‘lovlar, banklararo operatsiyalar va mobil banking xizmatlari. Shuningdek, turli manbalarni taqqoslash va umumlashtirish orqali tizimning afzalliklari va muammolari aniqlanib, xulosalar chiqarildi. Bu metod yordamida maqolada to‘lov tizimining qanday ishlashi va uning iqtisodiyotdagi o‘rni sodda va tushunarli tarzda tushuntirildi.

Izlanish va natijalar. Mazkur tadqiqot jarayonida to‘lov tizimining tarkibiy qismlari, uning ishlash mexanizmlari va iqtisodiyotdagi o‘rni tizimli ravishda o‘rganildi. Izlanishlar ko‘rsatdiki, to‘lov tizimi naqd pul, naqd pulsiz hisob-kitoblar, elektron to‘lovlar, mobil banking va banklararo operatsiyalar kabi asosiy komponentlardan tashkil topgan. Har bir komponentning o‘ziga xos funksiyalari mavjud bo‘lib, ular birgalikda moliyaviy jarayonlarning samarali ishlashini ta’minlaydi. O‘rganilgan manbalar va statistik ma’lumotlar shuni ko‘rsatdiki, so‘nggi yillarda naqd pulsiz hisob-kitoblarning ulushi sezilarli darajada oshgan. Bu jarayon nafaqat moliyaviy operatsiyalarning tezligini oshiradi, balki moliyaviy tizimning shaffofligini va xavfsizligini ham ta’minlaydi. Elektron to‘lovlar va mobil banking xizmatlari esa mijozlar uchun qulayliklar yaratib, bank xizmatlaridan masofadan turib foydalanish imkonini kengaytirdi. Shuningdek, tadqiqot davomida to‘lov tizimining samarali ishlashi uchun markaziy bank va moliyaviy institutlarning roli muhim ekanligi aniqlangan. Markaziy bankning nazorati va tartibga soluvchi siyosati banklararo operatsiyalarni soddalashtirib,

tizimning barqarorligini ta’minlaydi. Tahlillar shuni ko‘rsatdiki, to‘lov tizimining rivojlanishi iqtisodiy samaradorlikni oshirishga xizmat qiladi. Masalan, elektron to‘lovlar va naqd pulsiz hisob-kitoblarning kengayishi iqtisodiyotdagi tranzaksiyalarni tezlashtiradi, yashirin iqtisodiy faoliyatni kamaytiradi va davlat byudjetiga tushumlarni oshiradi. Shu bilan birga, zamonaviy to‘lov tizimlari aholining moliyaviy xizmatlardan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirib, iqtisodiy faollikni oshirishga yordam beradi. Biroq, izlanishlar shuni ko‘rsatdiki, tizimning samarali ishlashiga ba’zi omillar to‘sqinlik qilishi mumkin. Jumladan, internet infratuzilmasining yetarli darajada rivojlanmagan hududlarda elektron to‘lovlardan foydalanish cheklangan, shuningdek, kiberxavfsizlik bilan bog‘liq xavflar va ayrim foydalanuvchilarning raqamli savodxonligi pastligi muammo sifatida qolmoqda. Natijalar shuni ko‘rsatadiki, to‘lov tizimining samarali ishlashi uchun nafaqat texnologik infratuzilmani rivojlantirish, balki aholining raqamli savodxonligini oshirish, moliyaviy institutlar va markaziy bankning faol nazoratini kuchaytirish zarur. Shu tarzda, to‘lov tizimi nafaqat moliyaviy operatsiyalarni tez va xavfsiz amalga oshirishga, balki mamlakat iqtisodiy barqarorligini ta’minlashga ham xizmat qiladi.

Xulosa va takliflar. Ushbu tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, to‘lov tizimi zamonaviy iqtisodiyotning ajralmas qismi bo‘lib, uning samarali ishlashi moliyaviy barqarorlik va iqtisodiy samaradorlikni ta’minlashda muhim rol o‘ynaydi. To‘lov tizimi naqd pul va naqd pulsiz hisob-kitoblarni, elektron to‘lovlar, mobil banking xizmatlari hamda banklararo operatsiyalarni o‘z ichiga oladi. Har bir komponentning o‘ziga xos funksiyalari mavjud bo‘lib, ular birgalikda moliyaviy jarayonlarning tez va xavfsiz bajarilishini ta’minlaydi. Izlanishlar shuni ko‘rsatdiki, so‘nggi yillarda elektron to‘lovlar va naqd pulsiz hisob-kitoblar ulushi oshib, moliyaviy xizmatlar mijozlar uchun qulay va tezkor bo‘lib bormoqda. Shu bilan birga, markaziy bank va moliyaviy institutlarning tizimdagi nazorati va tartibga soluvchi siyosati to‘lov operatsiyalarining barqarorligini ta’minlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Biroq, tadqiqot davomida ayrim muammolar ham aniqlangan. Jumladan:

- Internet infratuzilmasi chekka hududlarda yetarli darajada rivojlanmagan;
- Kiberxavfsizlik bilan bog‘liq xavflar mavjud;
- Aholining raqamli savodxonligi pastligi ba’zi foydalanuvchilarning elektron to‘lovlardan samarali foydalanishiga to‘sqinlik qilmoqda.

Shu munosabat bilan quyidagi takliflar ilgari suriladi:

- Internet infratuzilmasini rivojlantirish, ayniqsa chekka hududlarda elektron to‘lov tizimlaridan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirish.
- Aholining raqamli savodxonligini oshirish bo‘yicha keng ko‘lamli targ‘ibot va o‘quv dasturlarini tashkil etish.
- Kiberxavfsizlikni mustahkamlash, zamonaviy himoya texnologiyalarini joriy etish va moliyaviy tranzaksiyalar xavfsizligini ta’minlash.
- Moliyaviy institutlar va banklar o‘rtasida raqobatni kuchaytirish, yangi innovatsion xizmatlarni joriy etish orqali mijozlar uchun qulay sharoitlar yaratish.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki. “To‘lov tizimlari rivoji to‘g‘risida hisobot”, Toshkent, 2022, bet 12–18.
2. Vahobov A., Malikov T. “Bank ishi”, Toshkent: Iqtisodiyot, 2019, bet 45–60.
3. Shodmonov Sh., G‘afurov U. “Iqtisodiyot nazariyasi”, Toshkent: Fan va texnologiya, 2018, bet 102–110.
4. Xo‘jaev N. “Raqamli iqtisodiyot asoslari”, Toshkent, 2021, bet 34–50.
5. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining PF-6079-son Farmoni. “Bank tizimini raqamlashtirish va elektron to‘lovlarni rivojlantirish”, 2020-yil, bet 3–7.
6. “Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar” ilmiy jurnali, 2022–2023-yillar sonlari, bet 15–28.

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI TIJORAT BANKLARINING KAPITALINI BOSHQARISHNING AHAMIYATI

Tursunov Faridun Mustafoyevich
Samarqand iqtisodiyot va servis instituti,
“Bank ishi” kafedrasi assistenti
tursunovfaridun4330@gmail.com

Annotatsiya. *Ushbu maqolada O‘zbekiston Respublikasi tijorat banklarining kapitalini boshqarish hamda uning xususiyatlari o’rganib chiqildi.Tijorat banklarining aktivlari va passivlarini boshqarishda kapitalini boshqarish va kapitalga doir me’yorlarni nazort qilish hamda bank va moliyaviy xizmatlarni rivojlantirish istiqbollariga ta’sir etuvchi o'ziga xos mintaqaviy xususiyatlar va omillarni aniqlash muhim hisoblanadi. O’zbekiston Respublikasida iqtisodiy islohotlarning tobora chuqurlashuvi tijorat banklari kapitalini samarali boshqarish va uni doimiy ravishda takomillashtirib borish zaruriyatini keltirib chiqarmoqda.*

Kalit so’zlar: *kapital, tijorat banki, aktiv, tavakkalchilik, bufer kapitali, xalqaro standartlar, korporativ resurslar, potentsial, konservasion bufer kapitali, kontrsiklik bufer kapitali, Bazel-III tavsiyalari, qattiq konservativ.*

Kirish. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zbekiston Respublikasi Markaziy bankining faoliyatini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Farmoni imzolangach, bank tizimiga chakana bank xizmatlariga ixtisoslashgan “raqamli” banklar va bank bo‘linmalarini tashkil etish hamda innovatsion bank texnologiyalaridan foydalangan holda mijozlarga xizmat ko‘rsatish sifatini yanada kengaytirish vazifasi yuklatilgan[1].

Rivojlanayotgan mamlakatlar iqtisodiyoti rivojlanishining hozirgi bosqichida xalqaro talablar va standartlarni hisobga olgan holda tijorat banklarining aktivlari va majburiyatlarini boshqarish muammolari ortib bormoqda. Ushbu xalqaro ko'rsatkichlarni samarali joriy etish bank faoliyati holatining o’ziga xos

xususiyatlarini va ushbu jarayonga ta’sir etuvchi omillarni aniqlash va hisobga olishda mumkin[2]. Tijorat banklari kapitalini shakllantirish va uni oqilona boshqarishga erishish iqtisodiy islohotlar va bozor munosabatlarining samaradorligini ta’minlashda muhim o’rin tutadi. Ko’pchilik rivojlangan mamlakatlar singari, O’zbekistonda ham iqtisodiy islohotlarning tobora chuqurlashuvi tijorat banklari kapitalini samarali boshqarish va uni doimiy ravishda takomillashtirib borish zaruriyatini keltirib chiqarmoqda.

Faqatgina yetarlicha miqdorda barqaror kapitalga ega tijorat banklari aktiv operatsiyalarini erkin amalga oshirishlari, talab etilgan darajada likvidlilikni doimo saqlagan holda samarali faoliyat yuritishlari hamda moliya bozorlariga erkin chiqish imkoniyatiga ega bo‘lishadi. Biz mazkur mustaqil ishda tijorat banklari kapitalining iqtisodiy mazmuni, uning tarkibi, bank kapitalini tashkil qiluvchi asosiy elementlarni tavsifi, yetarliligi, unga nisbatan o‘rnatilgan me‘yorlar, bank kapitalini boshqarishning asosiy yo‘nalishlari va usullarini ko’rib chiqamiz.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya. Har qanday bank tizimini barqarorligini, to‘lovga qobilligi va ishonchliligini ta‘minlashda, bank aktivlarini o‘stirishda bank kapitali muhim vosita bo‘lib hisoblanadi. Bazel I bo'yicha kapitalning yetarliligi ko‘rsatkichining etishmasligi shundaki, u faqat kredit tavakkalchiligiga yo'naltirilgan, aktivlar xavf darajasi bo'yicha yetarlicha farqlanmagan (bozor xavfi hisobga olinmagan) va ma'lum turdagi tavakkalchilik operatsiyalari uchun zaxiralarni yaratish talablari kam baholanganIqtisodchi olimlarimiz A Bektemirov., A.A Omonov., Z.Sh. Xaydarov, Z.D Niyozovlarning ta’kidlashlaricha tijorat banklari kapitalini oshirish manbalari bo’lib quyidagilar hisoblanadi:

1. Tijorat banklari oddiy va imtiyozli aksiyalari bozor bahosining o‘zgarish omili;
2. Aksiyadorlarni ustav kapitalini shakllantirish bo‘yicha majburiyatlarini o‘z vaqtida bajarish omili;
3. Bank aktivlari riskka tortilgan miqdorini o‘zgarish omili;
4. Bank kapitali yetarliligi sharoitida uning likvidliligini ta‘minlash uchun zarur bo‘lgan likvidli aktivlar mavjudligi omili[3].

Faqatgina yetarlicha miqdorda barqaror kapitalga ega tijorat banklari aktiv operatsiyalarini erkin amalga oshirishlari, talab etilgan darajada likvidlilikni doimo saqlagan holda samarali faoliyat yuritishlari hamda moliya bozorlariga erkin chiqish imkoniyatiga ega bo‘lishadi[4]. Bank kapitali tijorat banki faoliyatida vujudga keladigan iqtisodiy tanglik hamda ziddiyatli vaziyatlar sharoitida xavfsiz “moliyaviy yostiq” vazifasini bajarishi bilan birga, bank kutilmaganda moliyaviy qiyinchilik va yo‘qotishlarga duch kelganda unga to‘lovga qobiliyati darajasini saqlab qolish va faoliyatini davom ettirish imkoniyatini beradigan moliyaviy manba hisoblanadi[5].

Kapital deb sarmoya, keng ma'noda o'z egasiga daromad keltirish xususiyatiga ega bo'lgan jami vositalar va mablag'lar majmuasiga autiladi. Bank kapitali deb banklarning muomalaga tushirgan pul kapitallari (ya’ne sarmoyalari) majmuasi hamda bankning barqaror faoliyatini ta’minlash va favqulodda sodir

bo‘ladigan zararlarni qoplash maqsadida maxsus tashkil qilinadigan fondlar va zaxiralar tushuniladi. Endi esa, bank kapitalining funksiyalarini ko’rib chiqamiz(1-rasm).

1-rasm. Bank kapitalining funksiyalari

Tijorat banklarining regulyativ kapitali ikkiga bo’linadi:

1. Birinchi darajali kapital;
2. Ikkinchi darajali kapital;

Birinchi darajali capital esa o’z navbatiga ikkiga bo’linadi: birinchi darajali asosiy kapital va birinchi darajali qo‘shimcha kapital.

Endi esa, kapitalning monandligiga qo‘yilgan minimal talablarni ko’rib chiqamiz(1-diagramma)[6].

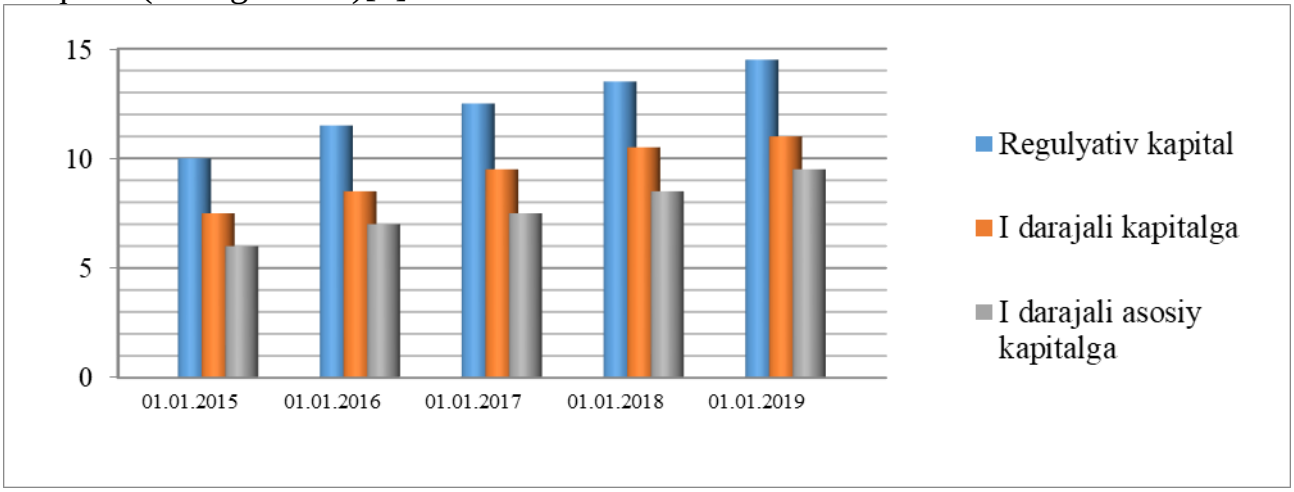

1-diagramma. Kapitalning monandligiga qo‘yilgan minimal talab.

Regulyativ kapitalni yetarlilik koeffitsiyenti tijorat banklarini to‘lovga qobilligini tavsiflovchi muhim ko‘rsatkich hisoblanadi. Bazel standartiga ko‘ra, birinchi darajali kapitalni yetarliligi ham baholanadi va bunda birinchi darajali kapitalni yetarlilik koeffitsiyenti qo‘llaniladi. Endi esa, bank tizimi jami kapitali monandlilik darajasni ko’rib chiqamiz (1-jadval).

1-jadval

Bank tizimi jami kapitali monandlilik darajasi[110]

Ko‘rsatkichlar nomi	01.11.2024		01.11.2025	
	mlrd. so‘m	ulushi, foizda	mlrd. so‘m	ulushi, foizda
I darajali kapital	66 836	81,1%	78 294	82,3%
Asosiy kapital	*66 641*	*80,9%*	*78 249*	*82,3%*

[110] https://cbu.uz/oz/statistics/bankstats/

Qo‘shimcha kapital	*195*	*0,2%*	*45*	*0,0%*
II darajali kapital	15 568	18,9%	16 785	17,7%
Jami regulyativ kapital	**82 405**	**100%**	**95 079**	**100%**
Kapital monandlilik darajasi		*16,3%*		*15,9%*
I darajali kapital monandlilik darajasi		*13,2%*		*13,1%*

Jadval ma‘lumotlari shuni ko’rsatadiki, Markaziy bank tizimida jami kapitalning monandlilik darajasi tahlil qilinayotgan davrda (1 yil davomida) 0,4% ga pasaygan. I darajali kapitalning monandlilik darajasi esa 0,1% ga pasaygan. Lekin, berilgan normadan yuqori. Bu esa ijobiy natija!.

Regulyativ kapital asosiy va qo‘shimcha kapitaldan tashkil topib, bank faoliyatini boshqarish va iqtisodiy me’yorlar hisob-kitobini o‘tkazish maqsadida hisoblash yo‘li bilan aniqlanadigan bank kapitalidir. Regulyativ kapitalni yetarlilik koeffitsiyenti tijorat banklarini to‘lovga qobilligini tavsiflovchi muhim ko‘rsatkich hisoblanadi.

Bazel standartiga ko’ra asosiy kapital elementlari quyidagilardir:

1.Joriy yilning sof foydasi;

2. Sof foyda hisobidan shakllantirilgan zaxira summalari;

3. O‘tgan yillarning taqsimlanmagan foydasi;

4. Emission daromad;

5.Ustav kapitalining to‘langan qismi (oddiy aksiyalar qiymati).

Izlanishlarimiz shuni ko’rsatoqdaki, bank kapitalini boshqarishning asosiy ob’ektlari bo’lib quyidagilar hisoblanadi:

- bank ustav kapitalining barqaror darajasini ta’minlash;
- bank jami kapitaling yetarliligini ta’minlash;
- bank asosiy kapitalini yetarligini ta’minlash;
- bank kapitalidan samarali foydalanishni ta’minlash.

O’z mijozlarining kapitalini boshqarish bugungi kunda juda keng tarqalgan trast operatsiyalarining bir turidir. Bunda banklar mijozlarining ma’lum pul mablag’larini boshqarishga oladilar va ularni mijoz bilan kelishgan holda joylashtiradilar. Mijoz bunda o’z mablag’larini ishlatish tartibini belgilaydi.

Bank kapitali tijorat banki faoliyatida vujudga keladigan iqtisodiy tanglik hamda ziddiyatli vaziyatlar sharoitida xavfsiz “moliyaviy yostiq” vazifasini bajarishi bilan birga, bank kutilmaganda moliyaviy qiyinchilik va yo‘qotishlarga duch kelganda unga to‘lovga qobiliyati darajasini saqlab qolish va faoliyatini davom ettirish imkoniyatini beradigan moliyaviy manba hisoblanadi. Xalqaro va mahalliy bank amaliyotida bank kapitali yetarliligi uning riskka tortilgan aktivlariga nisbatan aniqlanadi. Bank kapitalining hajmi riskka tortilgan aktivlarga nisbatan judayam past bo‘lishi uni inqiroz holatiga tushib, turli xizmatlarni ko‘rsatish va hisob-kitoblarni amalga oshirolmay qolishiga olib kelishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 09.01.2018 yildagi PF-5296-son.
2. Базельский комитет по банковскому надзору. Международная Конвергенция Оценка Капитала и Стандарты Капитала. Базель, 2002,-425 с.
3. Bektemirov A., Omonov A.A., Xaydarov Z.Sh., Niyozov Z.D. “Tijorat banklari aktiv va passivlarini boshqarish” fanidan o‘quv qo‘llanma. – Samarqand: SamISI, 2020. 240 bet.
4. Abdullayeva Sh.Z. Bank ishi. T.: “Iqtisod-Moliya” nashriyoti, 2017. 768 b.
5. U. Azizov, T. Karaliyev, T. Boboqulov va boshqalar. “Bank ishi” darslik. T.: “Fan va texnologiya”. 2016. 640 bet.
6. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy bankini 2015-yil 13-iyundagi 14/3-sonli

“Tijorat banklari kapitalini monandligiga qo‘yiladigan talablar to‘g‘risida”gi Nizomni tasdiqlash haqida”gi yo‘riqnomaga.

7. https://cbu.uz/uz/statistics/financing/72798/-internet resurs.

QAYTA TASHKIL ETISHNING AJRATIB CHIQARISH SHAKLIDA AKTIV VA MAJBURIYATLARNI TAQSIMLASHNING ILMIY-AMALIY ASOSLARINI TAKOMILLASHTIRISH

Urazov Komil Baxramovich
SamISI boshqa tarmoqlarda buxgalteriya, hisobi va audit kafedrasi i.f.d., professori
Abdurasulov Jamshidbek Axmad ug‘li
SamISI tayanch doktoranti
e-mail: jamshidbek.abdurasulov@mail.ru
ORCID: 0000-0003-1630-86940

Annotatsiya. *Mazkur maqolada korxonalarni qayta tashkil etishning ajratib chiqarish shaklida aktiv va majburiyatlarni baholash hamda taqsimlash amaliyoti tahlil qilingan. Amalda mavjud bo‘lgan uslubiy muammolar, xususan, aktivlarni balans qiymatida baholash, gudvillni hisobga olish amaliyotining yetarli emasligi va taqsimot balansi shaklining standartlashtirilmaganligi aniqlangan. Ushbu muammolarni bartaraf etish maqsadida bozor tamoyillariga asoslangan, xalqaro moliyaviy hisobot standartlari talablariga moslashtirilgan yangi uslubiy yondashuv ishlab chiqilgan. Shuningdek, aktiv va majburiyatlarni adolatli qiymatda baholash, moliyaviy natijalarni shakllantirish va hisobotlarda aks ettirish tartibi takomillashtirilgan. Taklif etilgan yondashuv hisob ma’lumotlarining ishonchliligi, shaffofligi va xalqaro taqqoslanuvchanligini ta’minlashga xizmat qiladi.*

Kalit so‘zlar: *qayta tashkil etish, ajratib chiqarish, aktivlar, majburiyatlar, adolatli qiymat, gudvill, taqsimot balansi, MHXS.*

Аннотация. *В данной статье исследованы вопросы оценки и распределения активов и обязательств при реорганизации предприятий в форме выделения. Выявлены существующие методологические проблемы, включая использование балансовой стоимости активов, недостаточное отражение гудвилла и отсутствие стандартизированной формы разделительного баланса. С целью устранения данных проблем разработан новый методический подход, основанный на рыночных принципах и адаптированный к требованиям международных стандартов финансовой отчетности. Предложены усовершенствованные методы оценки активов и обязательств по справедливой стоимости, формирования финансовых результатов и их отражения в отчетности. Реализация предложенного подхода способствует повышению достоверности, прозрачности и сопоставимости финансовой информации.*

Ключевые слова: *реорганизация, выделение, активы, обязательства, справедливая стоимость, гудвилл, разделительный баланс, МСФО.*

Abstract. *This article examines the issues of valuation and allocation of assets and liabilities in corporate reorganization in the form of spin-off. The study identifies key methodological problems, including the use of book value instead of fair value, insufficient recognition of goodwill, and the lack of standardized separation balance formats. To address these issues, a new methodological approach based on market principles and aligned with International Financial Reporting Standards (IFRS) is developed. The paper also proposes improvements in fair value measurement, financial result determination, and financial reporting practices. The proposed approach enhances the reliability, transparency, and comparability of financial information.*

Keywords: *corporate reorganization, spin-off, assets, liabilities, fair value, goodwill, separation balance, IFRS.*

Zamonaviy iqtisodiy sharoitda korxonalar faoliyatini samarali tashkil etish, resurslardan oqilona foydalanish va moliyaviy barqarorlikni ta’minlash iqtisodiy rivojlanishning ustuvor vazifalaridan biri hisoblanadi. Ushbu jarayonda korxonalarni qayta tashkil etish, jumladan, ajratib chiqarish shakli muhim ahamiyat kasb etib, iqtisodiy faoliyatni optimallashtirish va ixtisoslashuvni kuchaytirish imkonini beradi. Ajratib chiqarish jarayonida aktivlar va majburiyatlarni baholash, ularni taqsimlash va buxgalteriya hisobida aks ettirish masalalari ilmiy asoslangan yondashuvni talab etadi. Shu nuqtai nazardan, mazkur jarayonlarni xalqaro standartlar asosida takomillashtirish va yangi uslubiy yechimlarni ishlab chiqish muhim ilmiy vazifa hisoblanadi.

Yangi O‘zbekistonda amalga oshirilayotgan iqtisodiy islohotlar doirasida davlat ishtirokidagi korxonalarni transformatsiya qilish, xususiylashtirish va korporativ boshqaruvni rivojlantirish jarayonlari jadal kechmoqda. Bu jarayonlarda ajratib chiqarish shakli orqali yangi mustaqil sub’ektlarni tashkil etish amaliyoti keng qo‘llanilmoqda. Bunday yondashuv iqtisodiy faoliyatni ixtisoslashtirish, moliyaviy natijalarni aniq hisobga olish va resurslardan samarali

foydalanish imkonini bermoqda. Shu bilan birga, davlat ishtirokini qisqartirish va investitsiya muhitini yaxshilashda muhim mexanizm sifatida xizmat qilmoqda. Biroq, amalda aktiv va majburiyatlarni baholashda adolatli qiymat usulining yetarli darajada qo‘llanilmayotganligi, gudvillni hisobga olish amaliyotining cheklanganligi hamda taqsimot balansi shaklining standartlashtirilmaganligi kabi muammolar mavjud.

Mazkur maqolada aynan shu muammolarni bartaraf etishga qaratilgan holda, ajratib chiqarish jarayonida aktiv va majburiyatlarni taqsimlashning bozor tamoyillariga asoslangan yangi uslubiy yondashuv ishlab chiqildi. Ushbu yondashuv milliy amaliyotda ilgari kompleks tarzda qo‘llanilmaganligi bilan ajralib turadi. Jahon amaliyotida ajratib chiqarish jarayonlari (“spin-off”, “demerger”) korxonalar faoliyatini qayta tashkil etishning samarali vositasi sifatida keng qo‘llaniladi. Xalqaro moliyaviy hisobot standartlari doirasida bunday jarayonlar MHXS 3, MHXS 10 va MHXS 13 standartlari asosida tartibga solinadi. Ushbu standartlarga ko‘ra, aktiv va majburiyatlar adolatli qiymatda baholanadi, gudvill yoki salbiy gudvill tan olinadi hamda hisobotlarda to‘liq ochib beriladi. Maqolaning ilmiy yangiligi shundaki, xalqaro amaliyotda qo‘llanilayotgan mazkur tamoyillar milliy hisob tizimiga moslashtirilib, ajratib chiqarish jarayoni uchun adaptatsiya qilingan holda taklif etildi. Bu esa milliy hisob tizimini xalqaro standartlar bilan uyg‘unlashtirishga xizmat qiladi. Ajratib chiqarish jarayonida aktiv va majburiyatlarni baholash va taqsimlash masalalari hozirgi kunda dolzarb ilmiy va amaliy ahamiyatga ega. Amalda ko‘p hollarda aktivlar balans qiymatida taqsimlanishi natijasida ularning haqiqiy bozor qiymati to‘liq aks ettirilmaydi . Bu esa moliyaviy hisobot ma’lumotlarining ishonchliligiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi.

Shu bilan birga, milliy hisob tizimida gudvillni hisobga olish, adolatli qiymat usulini joriy etish va taqsimot balansi shaklini standartlashtirish bo‘yicha yetarli uslubiy asoslar mavjud emas.

Maqolaning ilmiy yangiligi sifatida, ushbu muammolarni hal etish maqsadida:

- aktiv va majburiyatlarni adolatli qiymat asosida baholash mexanizmi;
- taqsimotni bozor tamoyillari asosida amalga oshirish usuli;
- moliyaviy hisobotda aks ettirishning takomillashtirilgan tartibi ishlab chiqildi.

Bu yondashuvlar hisob ma’lumotlarining ishonchliligi va shaffofligini ta’minlashga qaratilganligi bilan ahamiyatlidir. Olib borilgan tadqiqotlar natijasida ajratib chiqarish shaklida qayta tashkil etish jarayonlarida aktiv va majburiyatlarni baholash va taqsimlash amaliyotini takomillashtirish zarurati ilmiy jihatdan asoslandi. Ajratib chiqarish shaklida qayta tashkil etish jarayonlarini hisob va hisobotda aks ettirish amaliyotini tahlil qilish shuni ko‘rsatadiki, mazkur sohada bir qator tizimli muammolar va uslubiy kamchiliklar mavjud bo‘lib, ular moliyaviy hisobotning ishonchliligi va xalqaro standartlarga muvofiqligiga salbiy ta’sir ko‘rsatmoqda. Avvalo, asosiy muammolardan biri aktiv va majburiyatlarni baholash usuli bilan bog‘liqdir. Amalda ko‘p hollarda aktivlar balans (qoldiq) qiymati asosida taqsimlanadi, bu esa ularning haqiqiy

bozor qiymatini to‘liq aks ettirmasligiga olib keladi. Natijada, moliyaviy hisobotda korxonaning real iqtisodiy holati buzib ko‘rsatiladi, aktivlar qiymati sun’iy ravishda past yoki yuqori baholanishi mumkin. Bu esa investitsion qarorlar qabul qilishda noto‘g‘ri xulosalarga olib kelishi ehtimolini oshiradi.

Ikkinchi muhim muammo – gudvill va salbiy gudvillni hisobga olish amaliyotining yetarli darajada shakllanmaganligidir. Xalqaro moliyaviy hisobot standartlariga muvofiq, qayta tashkil etish jarayonida aktivlar va majburiyatlar o‘rtasida yuzaga keladigan farq gudvill yoki salbiy gudvill sifatida tan olinishi lozim. Biroq milliy amaliyotda bu ko‘rsatkichlar ko‘p hollarda hisobga olinmaydi yoki boshqa moddalar tarkibida yashirin holda aks ettiriladi. Bu esa moliyaviy natijalarning haqqoniyligini pasaytiradi va hisobotning axborot qiymatini kamaytiradi.

Uchinchi muammo – taqsimot balansi shaklining yagona normativ asosga ega emasligi hisoblanadi. Amalda korxonalar tomonidan turli formatlarda taqsimot balanslari tuzilishi natijasida hisobot ma’lumotlarining birxilligi ta’minlanmaydi. Bu esa ularni taqqoslash, tahlil qilish va auditorlik tekshiruvlarini amalga oshirishda qiyinchiliklarni keltirib chiqaradi. Yuqorida qayd etilgan muammo va kamchiliklar ajratib chiqarish jarayonlarini hisob va hisobotda aks ettirish tizimini takomillashtirish zaruratini yanada kuchaytiradi. Shu nuqtai nazardan, mazkur sohada xalqaro standartlarga mos, ilmiy asoslangan va kompleks yondashuvlarni ishlab chiqish hamda amaliyotga joriy etish dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi.

Xulosa sifatida shuni aytish mumkinki, ajratib chiqarish jarayonida aktiv va majburiyatlarni taqsimlashning bozor tamoyillariga asoslangan, xalqaro standartlarga moslashtirilgan yaxlit uslubiy modeli ishlab chiqildi. Mazkur model aktivlarning haqqoniy qiymatini aniqlash, moliyaviy natijalarni to‘g‘ri shakllantirish va hisobotlarning ishonchliligini ta’minlash imkonini beradi. Shuningdek, gudvillni hisobga olish, adolatli qiymat usulini joriy etish va taqsimot balansi shaklini standartlashtirish bo‘yicha ilmiy asoslangan takliflar ishlab chiqildi. Umuman olganda, taklif etilgan ilmiy-amaliy yondashuvlar milliy buxgalteriya hisob tizimini xalqaro moliyaviy hisobot standartlari talablariga muvofiqlashtirish, investitsion jozibadorlikni oshirish va iqtisodiyotda shaffoflikni ta’minlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 24 fevraldagi PQ–4611-son qarori «Buxgalteriya hisobini xalqaro standartlar asosida tashkil etish chora-tadbirlari to‘g‘risida».

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 28 yanvardagi PF–60-son farmoni «2022–2026 yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida».

3. O‘zbekiston Respublikasining «Buxgalteriya hisobi to‘g‘risida»gi Qonuni. – Toshkent, 2016 (yangi tahrir).

4. Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari (IFRS / MHXS). – London: IFRS Foundation, amaldagi nashr.

5. IFRS 3 – Business Combinations (MHXS 3 «Biznes birlashuvlari»). – IFRS Foundation.
6. IFRS 10 – Consolidated Financial Statements (MHXS 10 «Konsolidatsiyalangan moliyaviy hisobot»). – IFRS Foundation.
7. IFRS 13 – Fair Value Measurement (MHXS 13 «Adolatli qiymatni aniqlash»). – IFRS Foundation.
8. O‘zbekiston Respublikasi Buxgalteriya hisobi milliy standartlari: BHMS 23 – «Qayta tashkil etishni amalga oshirishda moliyaviy hisobotni shakllantirish».
BHMS 8 – «Konsolidatsiyalangan moliyaviy hisobotlar va sho‘’ba xo‘jalik jamiyatlariga investitsiyalar».
9. Plotnikov V.S., Plotnikova O.V. Ob’edineniye biznesa i konsolidirovannaya finansovaya otchetnost. – Moskva: Finansi i statistika, 2019.
10. Tashnazarov S.N. Moliyaviy hisobot: nazariya va metodologiya. – Toshkent: Iqtisodiyot, 2020.

RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA YANGI ISH O’RINLARINI YARATISH VA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH MUAMMOLARI

Muxammadiyev Kamoliddin G’ulomiddinovich
Samarqand iqtisodiyot va servis instituti
"Bank ishi" kafedrasi katta o‘qituvchisi, PhD

Annotatsiya: *Ushbu maqolada raqamli texnologiyalar asosida yangi ish o'rinlarini yaratish va inson kapitalini rivojlantirishning asosiy muammo va imkoniyatlari tahlil qilinadi. Raqamli iqtisodiyotning mehnat bozoriga ta'siri, an'anaviy kasblarning o'zgarishi hamda yangi raqamli ixtisosliklarning paydo bo'lishi ko'rib chiqiladi. Jahon amaliyotidagi ilg'or tajribalar va O'zbekistonning raqamli transformatsiya jarayonidagi hozirgi holat baholanadi. Raqamli ish o'rinlari yaratish va inson kapitalini takomillashtirish yo'lida mavjud to'siqlarni bartaraf etishga qaratilgan ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqiladi.*

Kalit so'zlar: *raqamli texnologiyalar, inson kapitali, raqamli ish o'rinlari, mehnat bozori, raqamli ko'nikmalar, IT soha, ta'lim tizimi, raqamli transformatsiya.*

Zamonaviy iqtisodiyot sharoitida raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi mehnat bozorida tarixda misli ko'rilmagan o'zgarishlarni yuzaga keltirmoqda. Sun'iy intellekt, robototexnika, bulutli hisoblash va katta ma'lumotlar texnologiyalari bir tomondan millionlab an'anaviy ish o'rinlarini avtomatlashtirib, ularni qisqartirish xavfini tug'dirsa, ikkinchi tomondan tamoman yangi kasblar va ish o'rinlarining paydo bo'lishiga zamin yaratmoqda. Jahon iqtisodiy forumining so'nggi hisobotlariga ko'ra, 2025 yilgacha raqamlashtirish tufayli taxminan 85 million ish o'rni o'z hozirgi shaklini yo'qotadi, ammo bir vaqtning o'zida 97 million yangi raqamli ish o'rni yaratiladi. Bu o'zgarish nafaqat iqtisodiy, balki ijtimoiy va ta'limiy tizimlar uchun ham ulkan sinovni ifodalaydi.

Biroq ushbu o'tish jarayonida eng asosiy muammo — inson kapitalining yangi talablarga mos ravishda rivojlantirilmasligi bilan bog'liq. An'anaviy ta'lim tizimlari yillar va o'n yilliklar davomida o'zgarmagan o'quv dasturlari asosida mutaxassislar tayyorlab, raqamli iqtisodiyot talab qiladigan ko'nikmalar bilan kelajakdagi kadrlar o'rtasidagi katta farq — «ko'nikmalar tafovuti» — yuzaga keladi. Bu holat shuni ko'rsatadiki, rivojlanayotgan mamlakatlar uchun raqamli transformatsiyaning imkoniyatlaridan foydalanish faqat texnologik infratuzilmani yaratish bilan emas, balki avvalambor inson kapitalini yangi talablarga mos ravishda rivojlantirish bilan bog'liq.

O'zbekiston Respublikasi ham raqamli transformatsiya jarayonida muhim bosqichni boshidan kechirmoqda. 2020-yilda tasdiqlangan «Raqamli O'zbekiston – 2030» strategiyasi mamlakatni raqamli iqtisodiyotga o'tkazishning yo'l xaritasini belgilab berdi. Shu doirada IT parklar tashkil etish, dasturlash maktablarini rivojlantirish, elektron hukumatni kengaytirish va raqamli ko'nikmalar bo'yicha aholini o'qitish kabi muhim chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Shuni ta'kidlash lozimki, ushbu islohotlarning real samarasi ko'p jihatdan inson kapitalini rivojlantirish muammolari qanchalik to'g'ri tashhis qilinishi va hal etilishiga bog'liq bo'lib, bu masala alohida ilmiy tadqiqotni talab etadi.

Raqamli texnologiyalarning mehnat bozoriga ta'sirini tushuntiruvchi bir necha asosiy nazariy yondashuv mavjud. Klassik avtomatlashtirish nazariyasi — Daron Asemog'lu va Paskal Restrepo tomonidan rivojlantirilib — avtomatlashtirish va yangi vazifalar yaratish o'rtasidagi dinamik muvozanatni tahlil qiladi. Ushbu nazariyaga ko'ra, texnologik o'zgarishlar doimo eski ish o'rinlarini yo'q qilishi bilan birga yangi ish o'rinlari ham yaratadi, ammo muammo shundaki, yo'qoladigan va paydo bo'ladigan ish o'rinlari ko'pincha ko'nikma, joy va vaqt jihatidan bir-biriga to'g'ri kelmaydi. Natijada mehnat bozorida «o'rtancha ishchi» deb ataladigan o'rta malakali kadrlarning ish o'rinlari eng ko'p xavf ostida bo'ladi, chunki ular avtomatlashtirishga eng moyil bo'lgan takroriy va tartibli vazifalarni bajaradi.

Inson kapitali nazariyasi nuqtai nazaridan — Nobel mukofoti sovrindori Gary Becker va Teodor Shultsning asarlariga asoslanib — raqamli transformatsiya inson kapitaliga investitsiyalarning samarasini keskin oshiradi. Raqamli iqtisodiyotda malakali ishchi an'anaviy iqtisodiyotga qaraganda ancha yuqori unumdorlikka erishishi mumkin, chunki raqamli vositalar uning imkoniyatlarini multiplikatsiya qiladi. Shu sababli raqamli ko'nikmalarga investitsiya qilish — bu nafaqat iqtisodiy, balki ijtimoiy jihatdan ham eng yuqori daromad keltiradigan investitsiya turiga aylandi. Shu bilan birga, raqamli iqtisodiyotdagi ish o'rinlari aksariyat hollarda yuqori ish haqi, moslashuvchan ish sharoiti va ijodiy mehnat imkoniyatlarini taqdim etadi, bu esa raqamli ko'nikmalarni egallashni yanada jozibali qiladi.

Platforma iqtisodiyoti nazariyasi esa ish o'rinlari tushunchasini yangi ko'z bilan ko'rishni taklif etadi. Uber, Airbnb, Upwork kabi platformalar shakllanishi bilan «gig iqtisodiyoti» — muayyan topshiriqlar uchun vaqtinchalik shartnoma asosida ishlash tizimi — paydo bo'ldi. Ushbu model an'anaviy yollanma mehnat

tushunchasini tubdan o'zgartiradi: ishchi immr bitta ish beruvchiga bog'liq emas, balki bir vaqtning o'zida bir nechta mijozlarga xizmat ko'rsatib, mustaqil ravishda ish grafigini belgilaydi. Amaliyot shuni ko'rsatadiki, bu model, bir tomondan, ko'plab kishilarga qo'shimcha daromad manbai yaratsa, ikkinchi tomondan, ijtimoiy kafolatlar va mehnat huquqlari masalasida yangi muammolarni keltirib chiqarmoqda.

Raqamli texnologiyalar asosida yangi ish o'rinlarini yaratish jarayonida bir qator tizimli muammolar to'siq bo'lib turadi. Birinchi va eng muhim muammo — «ko'nikmalar tafovuti» (skills gap) muammosidir. Bugungi kunda IT kompaniyalar va raqamli korxonalar eng ko'p muhtoj bo'lgan mutaxassislar — malakali dasturchilar, ma'lumotlar tahlilchilari, kiberhavfsizlik mutaxassislari, sun'iy intellekt muhandislari — jahon miqyosida tanqisligi davom etmoqda. Hisob-kitoblarga ko'ra, 2025 yilga borib global miqyosda IT sohasida 85 million mutaxassis etishmasligi kutilmoqda. O'zbekistonda ham ushbu muammo o'tkir sezilmoqda: yirik IT loyihalari mahalliy kadrlarga emas, xorijiy mutaxassislarga muhtoj bo'ladi, bu esa mamlakatning raqamli iqtisodiyotdan olishi mumkin bo'lgan foyda qismini kamaytirib yuboradi.

Ikkinchi jiddiy muammo — raqamli ish o'rinlarining geografik va demografik jihatdan notekis taqsimlanishidir. Raqamli iqtisodiyot imkoniyatlaridan, birinchi navbatda, yirik shaharlar aholisi, yoshlar va ta'lim darajasi yuqori kishilar foydalanmoqda, qishloq aholisi, o'rta yoshli va kam ta'lim olgan fuqarolar esa ushbu imkoniyatlardan yetarlicha bahramand bo'la olmayapti. Natijada raqamli transformatsiya mamlakatdagi mavjud tengsizlikni kamaytirish o'rniga, aksincha, yangi «raqamli bo'linish» (digital divide) muammosini chuqurlashtirib yuborishi xavfi mavjud. Shu sababli raqamli ish o'rinlarini yaratish siyosati nafaqat texnologik, balki inklyuziv — ya'ni barcha aholi qatlamlarini qamrab oluvchi — tarzda amalga oshirilishi zarur.

Uchinchi muammo — ta'lim tizimining raqamli iqtisodiyot talablariga mos kelmasligi bilan bog'liq. An'anaviy maktab va oliy ta'lim tizimi ko'proq bilimlarni yodlash va standart masalalarni yechishga yo'naltirilgan bo'lib, ijodiy fikrlash, muammo hal qilish, jamoaviy ishlash va texnologiyalardan foydalanish ko'nikmalarini rivojlantirishga yetarli e'tibor bermaydi. Shu bilan birga, ta'lim dasturlarini yangilash jarayoni uzoq va sekin, raqamli texnologiyalar esa bir necha yildan bir marta mutlaqo yangilanib turadi. Natijada ta'lim tizimi doimo mehnat bozori talablaridan ortda qolib, bitiruvchilar o'z mutaxassisliklari bo'yicha ish topishda qiyinchilik sezadi.

Quyidagi jadvalning chap qismidan ko'rinib turibdiki, O'zbekistonda raqamli ish o'rinlari soni 2019-yildagi 3,2 ming kishidan 2023-yilda 13,7 ming kishiga to'rt baravar oshgan, by esa raqamli sektorning jadal rivojlanayotganidan dalolat beradi. Shu bilan birga, inson kapitali indeksi (HCI) ham ushbu davrda 0,57 dan 0,65 ga qadar doimiy o'sish ko'rsatgan. O'ng tomondagi diagramma esa sektorlar bo'yicha raqamli ish o'rinlari taqsimotini ko'rsatib, IT va dasturlash sohasi yetakchi o'rinni egallaganligini, elektron tijorat va raqamli marketing ham sezilarli o'sish namoyish etganligini tasdiqlaydi. Shuni ta'kidlash lozimki, ushbu o'sish sur'atlari jadallashtirilgan siyosat choralar bilan yanada kuchaytirilishi mumkin va

zarur.

1-jadval

Raqamli ish o'rinlari dinamikasi, inson kapitali indeksi va sektorlar bo'yicha taqsimot (O'zbekiston, 2019–2023 yy.)

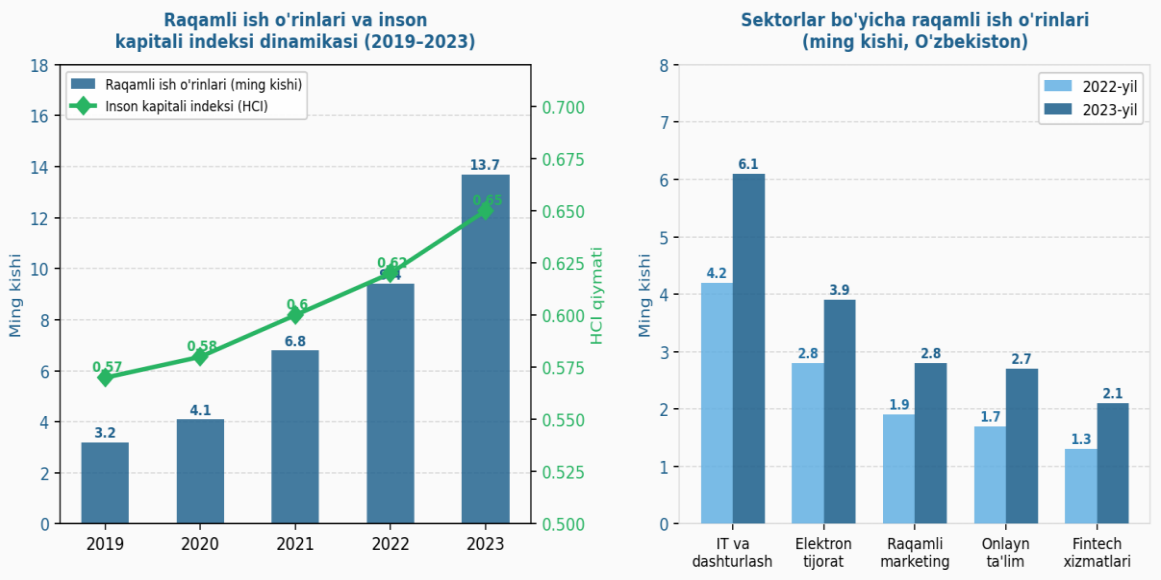

Inson kapitalini raqamli talablarga moslashtirishning birinchi va asosiy yo'nalishi — ta'lim tizimini isloh qilish hamda raqamli ko'nikmalarni erta yoshdan singdirish bilan bog'liq. Finlandiya, Singapur va Estoniya kabi mamlakatlarda maktab bosqichidan boshlab dasturlash, tanqidiy fikrlash va raqamli savodxonlik asosiy fan sifatida o'qitilmoqda. Estoniya tajribasi alohida diqqatga sazovorki, bu kichik mamlakat raqamli ta'lim tizimini barpo etib, aholi boshiga to'g'ri keladigan IT mutaxassislari soni va IT eksporti bo'yicha Yevropada yetakchi o'rinlardan birini egalladi. Shu bilan birga, O'zbekistonda ham maktab ta'limida informatika fanini chuqurlashtirishga qaratilgan islohotlar boshlanganligini ta'kidlash lozim, ammo ushbu o'zgarishlar hali tizimli va keng qamrovli tus olmagan.

Ikkinchi muhim yo'nalish — kasb-hunar ta'limini raqamli iqtisodiyot talablariga moslashtirish va qisqa muddatli kasbiy qayta tayyorlash dasturlarini kengaytirishdir. Jahon amaliyotida «bootcamp» formatidagi jadal dasturlash kurslari, onlayn ta'lim platformalari (Coursera, edX, Udemy) va korporativ ta'lim dasturlari an'anaviy to'rt yillik ta'limning samarali muqobillariga aylandi. Masalan, Germaniyada «Kurzarbeit» dasturi doirasida ishchilarni to'liq qisqartirish o'rniga ularni qayta tayyorlash uchun davlat subsidiyasi beriladi. O'zbekistonda ham ishsizlik nafaqasini qayta tayyorlash subsidiyasiga aylantirishni ko'rib chiqish va raqamli kasblar bo'yicha sertifikatlashtirish tizimini joriy etish muhim ahamiyat kasb etadi. Natijada mavjud ish kuchi tezda raqamli iqtisodiyot talablariga moslashadi va mehnat bozorida «ko'nikmalar tafovuti» qisqaradi.

Uchinchi yo'nalish — xususiy sektor va ta'lim muassasalari o'rtasidagi hamkorlikni institutlashtirish orqali amaliyotga yo'naltirilgan kadrlar tayyorlash tizimini yaratishdir. Yirik IT kompaniyalar o'z kadrlariga qanday ko'nikmalar kerakligini eng yaxshi biladiganlar sifatida ta'lim dasturlarini shakllantirishda faol

ishtirok etishi zarur. Buyuk Britaniyada «Trailblazer» dasturi doirasida sanoat kompaniyalari malaka standartlarini o'zlari belgilab, universitetlar bilan hamkorlikda kasb-hunar ta'limini loyihalaydi. Shu bilan birga, O'zbekistonda IT Park tuzilmasi atrofida shakllangan kompaniyalar va oliy o'quv yurtlari o'rtasida qo'shma kafedralar, amaliyot bazalari va stipendiya dasturlari orqali ushbu hamkorlikni kuchaytirish mumkin. Amaliyot shuni ko'rsatadiki, bunday hamkorlik doirasida tayyorlangan bitiruvchilar mehnat bozoriga moslashuvini ancha osonroq amalga oshiradi.

O'zbekiston Respublikasida raqamli ish o'rinlarini yaratish uchun bir qator ob'ektiv ustunliklar mavjud. Birinchidan, mamlakatning yosh aholi tarkibi — o'rtacha yosh 29 yoshda — raqamli ko'nikmalarni tez o'zlashtirishga moyil katta potentsial ish kuchini anglatadi. Ikkinchidan, geografik jihatdan Markaziy Osiyoning markazida joylashganlik va Rossiya, Yevropa, Xitoy bilan yaqin munosabatlar raqamli xizmatlar eksporti uchun qulay bozor imkoniyatlarini ochadi. Uchinchidan, mamlakatdagi nisbatan past ish haqi darajasi xalqaro kompaniyalar uchun IT outsourcing markaziga aylanish imkonini beradi. Shuni ta'kidlash lozimki, ushbu ustunliklardan to'liq foydalanish uchun maqsadli siyosiy iroda va tizimli chora-tadbirlar zarur.

Birinchi muhim tavsiya — IT Park tizimini kengaytirish va mintaqalashtirishdir. Hozirda IT Parklar asosan Toshkent va bir nechta viloyat markazlari bilan cheklangan, ammo raqamli ish o'rinlarini butun mamlakat bo'ylab yaratish uchun har bir viloyatda zamonaviy infratuzilmaga ega texnopark yoki raqamli markaz barpo etish zarur. Ushbu markazlar nafaqat ofis maydonlari, balki amaliy trening markazlari, mentoring dasturlari va startap inkubatorlari sifatida ham faoliyat yuritishi kerak. Natijada raqamli ish o'rinlari geografik jihatdan kengayadi va hududiy tengsizlik qisqaradi.

Ikkinchi tavsiya — «Raqamli kadrlar milliy dasturi» ni ishlab chiqish va amalga oshirishdir. Dastur doirasida maktabdan universitetgacha uzluksiz raqamli ta'lim zanjirini barpo etish, davlat xarajati hisobidan IT ixtisosliklarida o'qishni kengaytirish, eng iste'dodli yoshlarga xalqaro IT kompaniyalarida amaliyot imkoniyatini ta'minlash va xorijda tahsil olgan o'zbek IT mutaxassislarini vataniga qaytarish uchun rag'batlantirish tizimini joriy etish lozim. Shu bilan birga, ushbu dastur doirasida ayollar va qishloq yoshlarining raqamli ta'limga kirishini maxsus rag'batlantirishga e'tibor qaratilishi ijtimoiy inklyuzivlik jihatidan muhim ahamiyat kasb etadi.

Uchinchi tavsiya — davlat raqamli xarid va elektron hukumat tizimlarini mahalliy IT kompaniyalar uchun bozor sifatida maqsadli shakllantirish bilan bog'liq. Davlat yirik va barqaror buyurtmachi sifatida mahalliy IT kompaniyalarni rivojlantirish uchun muhim turtki bo'lishi mumkin. Masalan, barcha davlat axborot tizimlari, elektron xizmatlar va ma'lumotlar bazalarini mahalliy kompaniyalar tomonidan yaratish va qo'llab-quvvatlash talabini joriy etish mahalliy IT bozorini sezilarli kengaytiradi va yangi ish o'rinlari yaratilishini rag'batlantiradi. Shu bilan birga, kiberhavfsizlik, sun'iy intellekt va bulutli hisoblash kabi strategik yo'nalishlarda milliy kompetentsiyalarni rivojlantirish mamlakatning raqamli suverenitetini ham mustahkamlaydi.

To'rtinchi tavsiya — raqamli ko'nikmalar tizimini xalqaro tan olingan sertifikatlashtirish standartlariga ulashdir. Hozirda o'zbek IT ta'limi bitiruvchilari xalqaro bozorda o'z malakasini isbotlashda qiyinchilik sezadi, chunki milliy diplom va sertifikatlar global miqyosda tanilmagan. Shu sababli IEEE, CompTIA, Microsoft, Google, Amazon kabi xalqaro IT sertifikatlashtirish dasturlarini ta'lim tizimiga integratsiya qilish, davlat tomonidan esa ushbu sertifikatlarni olish uchun stipendiyalar ajratish o'zbek IT mutaxassislarining xalqaro raqobatbardoshligini oshiradi. Natijada mamlakatning IT eksporti va xizmatlar sektori daromadlari sezilarli darajada o'sadi.

Yuqoridagilardan kelib chiqib aytish mumkinki, raqamli texnologiyalar asosida yangi ish o'rinlarini yaratish va inson kapitalini rivojlantirish O'zbekiston iqtisodiyotining kelajagi uchun hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Raqamli ish o'rinlarining 2019-2023-yillarda to'rt baravar oshganligi va inson kapitali indeksining izchil o'sishi ushbu yo'nalishda amalga oshirilayotgan islohotlarning real samarasi bera boshlaganini ko'rsatmoqda. Biroq hali erishilmagan imkoniyatlar erishilgandan ko'ra ko'proq bo'lib, joriy sur'atlar bilan raqamli iqtisodiyotning to'liq salohiyatini ro'yobga chiqarish uchun o'nlab yillar kerak bo'ladi.

Shu sababli ta'lim tizimini isloh qilish, kasb-hunar ta'limini raqamli yo'nalishda takomillashtirish, xususiy sektor va ta'lim muassasalari hamkorligini institutsionalashtirish, IT Park tizimini mintaqalashtirishni jadallashtirrish va xalqaro sertifikatlashtirish standartlarini joriy etish — bu beshta ustuvor yo'nalishda izchil va muvofiqlashtirish holda amalga oshiriladigan chora-tadbirlar O'zbekistonni tez sur'atda raqamli iqtisodiyotning to'laqonli ishtirokchisiga aylantirishga xizmat qiladi. Amaliyot shuni ko'rsatadiki, raqamli transformatsiya musobaqasida g'olib chiqadigan mamlakatlar texnologiyani eng ko'p sotib olganlar emas, balki inson kapitalini eng samarali rivojlantirganlargadir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 5-oktabrdagi "Raqamli O‘zbekiston — 2030" strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida"gi PF-6079-sonli Farmoni. – www.lex.uz.
2. O‘zbekiston Respublikasi Raqamli texnologiyalar vazirligining tahliliy ma’lumotlari va statistik ko‘rsatkichlari. – Toshkent, 2023. – www.digital.uz.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligi ma’lumotlari. – Toshkent, 2023. – www.stat.uz.
4. Абдуллаева Ш. Банк иши: дарслик / Ш. Абдуллаева. – Тошкент: Иқтисод-Молия, 2010. – 612 б.
5. Becker G. Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis, with Special Reference to Education / G. Becker. – Chicago: University of Chicago Press, 1964. – 412 p.
6. Schwab K. The Fourth Industrial Revolution / K. Schwab. – Geneva: World Economic Forum, 2016. – 192 p.

7. Acemoglu D., Restrepo P. Robots and Jobs: Evidence from US Labor Markets // Journal of Political Economy. – 2020. – Vol. 128. – № 6. – P. 2188–2244.
8. World Economic Forum. The Future of Jobs Report 2023. – Geneva: WEF, 2023. – 164 p.
9. OECD. OECD Skills Outlook 2023: Skills for a Resilient Green and Digital Transition. – Paris: OECD Publishing, 2023. – www.oecd.org.
10. O‘zbekiston IT Park ma’muriyatining 2023-yil yakunlari bo‘yicha rasmiy tahliliy hisoboti. – Toshkent, 2024. – www.it-park.uz.

JISMONIY SHAXSLAR DAROMAD SOLIG‘I TIZIMI: AMALIYOT, MUAMMOLAR VA TAKOMILLASHTIRISH ISTIQBOLLARI

Shodiyev Azizbek Erkinjon o‘g‘li
Magistratura talabasi, Oriental universiteti
Axrorov Zarif Oripovich
I.f.d., professor v.b., Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti Samarqand filiali

Annotatsiya*. Mazkur maqolada jismoniy shaxslar daromadlarini soliqqa tortish tizimining nazariy asoslari hamda amaliy jihatlari tahlil qilingan. Tadqiqot natijasida mavjud muammolar aniqlanib, ularni bartaraf etish hamda daromadlarni soliqqa tortish tizimini yanada takomillashtirish bo‘yicha ilmiy-amaliy takliflar ishlab chiqilgan.*

Kalit so‘zlar*: jismoniy shaxs, daromad solig‘i, aholi daromadlari, soliq tushumlari, soliq stavkasi, budjet daromadlari, soliq ma’murchiligi.*

Аннотация*. В данной статье проанализированы теоретические основы и практические аспекты налогообложения доходов физических лиц. По результатам исследования выявлены существующие проблемы, а также разработаны научно-практические рекомендации по их устранению и дальнейшему совершенствованию системы налогообложения доходов.*

Ключевые слова*: физическое лицо, подоходный налог, доходы населения, налоговые поступления, налоговая ставка, доходы бюджета, налоговое администрирование.*

Abstract*. This article analyzes the theoretical foundations and practical aspects of personal income taxation. The study identifies existing problems and develops scientific and practical recommendations for their elimination and further improvement of the personal income taxation system.*

Keywords*: individual, personal income tax, population income, tax revenues, tax rate, budget revenues, tax administration.*

Davlat iqtisodiyotining samarali ishlashi va jamiyatda adolatli va barqaror rivojlanishning ta’minlanishi ko'plab omillarga bog'liq bo‘lib, uning muhim jihatlaridan biri – aholi daromadlari va ularga soliq solish tizimidir. Aholi daromadlari nafaqat fuqarolarning hayot sifatini belgilab, ularning iqtisodiy

farovonligini ta’minlasa, balki davlat budjeti uchun asosiy manba ham bo'lib xizmat qiladi. Shu bilan birga, daromadlarning adolatli taqsimlanishi va soliq tizimining samaradorligi jamiyatda tenglik va ijtimoiy barqarorlikni saqlashda muhim rol o‘ynaydi.

Aholi daromadlarini soliq tizimi orqali tartibga solish, nafaqat iqtisodiy manfaatlarni ta’minlash, balki jamiyatdagi barcha qatlamlarga nisbatan tenglikni o‘rnatish maqsadida amalga oshiriladi. Biroq, bu jarayon o'zining murakkabligi va o‘zgaruvchanligi bilan ajralib turadi. Bugungi kunda ko‘plab mamlakatlarda aholi daromadlari va ularga soliq solish tizimi ustida yangilanishlar va takomillashtirish ishlari olib borilmoqda. Ushbu o‘zgarishlar, asosan, soliq siyosatining adolatliligi, iqtisodiy samaradorligi va xalqning umumiy farovonligiga xizmat qilishga yo‘naltirilgan.

Shu nuqtai nazardan, aholi daromadlari va ularga soliq solish tizimini takomillashtirish, faqat iqtisodiy maqsadlarni ko'zlamay, balki jamiyatda ijtimoiy adolat va barqarorlikni ta'minlashga ham xizmat qiladi. Bu mavzu bo'yicha olib boriladigan izlanishlar, mavjud tizimning kamchiliklarini aniqlash va ularni bartaraf etish, shuningdek, samarali soliq siyosatini ishlab chiqish uchun zaruriyat yaratadi. Shunday qilib, aholi daromadlarini soliq tizimi orqali tartibga solish, jamiyatda adolatli va barqaror rivojlanishning asosiy omili sifatida alohida ahamiyatga ega bo‘ladi.

O‘zbekistonda bugungi kundagi iqtisodiy islohotlarga mos ravishda soliq tizimida chuqur o‘ylangan chora-tadbirlar, shu jumladan, jismoniy shaxslarning daromadlarini soliqqa tortishda qator ijobiy o‘zgarishlar amalga oshirilmoqda.

Ma’lumki, har qanday mamlakatda fuqarolarning daromadi qanchalik yuqori bo‘lsa, o‘sha mamlakatda iqtisodiy-ijtimoiy yuksalishga erishiladi.

Jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig‘ining optimal shkalasini aniqlash zamonaviy optimal soliq solish nazariyasining asosiy masalalaridir. Uning rivojlanish asosi 1971-yilda Nobel mukofoti laureati J.Mirrlisning maqolasida o‘z ifodasini topgan [1]. Ushbu maqolada u F.Ramseyning tahliliy ta’rifini umumlashtirdi va kengaytirdi [2]. Shuningdek, bu sohadagi keyingi tadqiqotlarga asos bo‘lgan matematik modelni ilgari surdi.

Mirrlis modelining daromad solig‘iga bergan ta’rifida hukumatning maqsadi sifatida jamiyat farovonligini maksimallashtirish yotadi. Hukumatning maqsadi – soliq shkalasi shunday tanlanishi kerakki, umumiy tushumning bir qismini davlat g‘aznasiga yig‘ishdir.

Mirrlis ishidan keyin chop etilgan Ye.Sadka maqolasida hayratda qoldiradigan darajada va bahsli natijalarni ifoda etadigan fikr bildirilgan [2]. Keyinchalik N.Stern va J.Sid tomonidan ularga mantiqiy tushuntirish berildi [3]. Bunda daromad shkalasining eng yuqori nuqtasida soliq stavkasi nolga teng bo‘lishi kerak [4]. Shubhasiz, ushbu sharoitda soliq shkalasini yaratish mumkin emas. Shu ma’noda, Mirrlis va uning izdoshlari ijtimoiy farovonlik bo‘yicha soliqlarning soddalashtirish tahlillarini olib borishgan. Ularning yondoshuviga ko‘ra, jismoniy shaxslarning daromadlarini oshirish jarayonida soliqlarni chiziqli va proporsional shkalalarga ajratish muhimligiga urg‘u berilgan. Shuningdek, daromad solig‘ining tabaqalanish tizimiga E.Sheshinskiy alohida e’tibor

qaratgan [5].

Rus iqtisodchi olimi V.N.Lapin tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda jismoniy shaxslarning daromad solig‘i va uning yig‘iluvchanligini oshirish masalasi o‘rganilib, ushbu yo‘nalishdagi o‘z fikr va mulohazalarini bayon etgan [6].

Ish beruvchi bilan mehnatga oid munosabatlarda bo‘lgan va tuzilgan mehnat shartnomasiga (kontraktiga) muvofiq ishlarni bajarayotgan jismoniy shaxslarga hisoblanadigan va to‘lanadigan barcha to‘lovlar mehnatga haq to‘lash tarzidagi daromadlar deb e’tirof etiladi. Mehnatga haq to‘lash sifatidagi daromadlar tarkibiga soliq qonunchiligiga muvofiq belgilangan rag‘batlantirish xususiyatiga ega to‘lovlar, kompensasiya va ishlamagan vaqt uchun haq to‘lashdan jismoniy shaxs oladigan daromadlar ham kiritiladi.

Daromadlar turli manbalardan tashkil etilishi, ularning daromadlariga nisbatan chegaralangan soliq munosabatlarini joriy etilish zaruriyatini keltirib chiqaradi. Bu borada shuni ham ta’kidlab o‘tish zarurki, jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig‘i faqat budjet daromadlarini oshirishga xizmat qilish bilan chegaralanmasligi, balki aholi keng qatlamlarining turmush darajasini, ular daromadlari hamda to‘lov qobiliyatlarini oshirishga ham xizmat qilmog‘i lozim.

Daromadlarini soliqqa tortish jarayonining jadallashishi XIX asrning birinchi yarmiga to‘g‘ri keladi. Daromad solig‘i Buyuk Britaniyada 1842-yildan, Yaponiyada 1887-yildan, Germaniyada 1891-yildan, AQShda 1913-yildan, Fransiyada 1914-yildan joriy qilingan. Sobiq SSSRda 1922-yil 16-noyabrdagi Dekretga ko‘ra daromad-mulk solig‘i degan umumiy nom bilan joriy qilingan va 1924-yildan daromad solig‘iga aylantirilgan hamda 1991-yilgacha ishchi va xizmatchilarning maoshidan tabaqalashgan shkala bo‘yicha undirilgan[7].

Jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig‘i davlat budjeti daromadlarida salmoqli o‘rinni egallab, u umumdavlat soliqlari tarkibiga kiradi. Uning o‘ziga xos xususiyati shundaki, soliq jismoniy shaxslarning bevosita daromadlaridan olinadi. Shuning uchun ushbu soliq har bir soliq to‘lovchi sub’ekt hayotida muhim rol o‘ynaydi. Shu sababli respublikamizda jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig‘i to‘lovchilar soni, ular uchun hisoblangan daromad solig‘i hamda jismoniy shaxslar tomonidan to‘langan daromad solig‘i tushumlari dinamikasini so‘nggi besh yil yakuni bo‘yicha ko‘radigan bo‘lsak, unda soliq to‘lovchilar soni va ular tomonidan to‘langan daromad solig‘i muntazam ravishda ko‘payishi kuzatilganligini ko‘rishimiz mumkin, bu aholi daromadlarining muntazam oshayotganligidan dalolat beradi (1-jadval).

1-jadval

O‘zbekistonda jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig‘i to‘lovchilar soni, ularga hisoblangan daromad solig‘i va to‘langan soliq summasi to‘g‘risida ma’lumot[8]

№	Yillar	Daromad solig‘i to‘lovchilar soni	Hisoblangan daromad solig‘i summasi (mlrd.so‘m)	To‘langan daromad solig‘i summasi (mlrd.so‘m)	Har bir soliq to‘lovchiga to‘g‘ri keladigan o‘rtacha summa (ming.so‘m)
1	2012 yil	4 075 581	2 221,4	2 301,8	564,7
2	2013 yil	4 128 826	2 687,8	2 717,3	658,1
3	2014-yil	4 346 117	3 104,2	3 261,7	750,5
4	2015-yil	4 325 835	3 534,8	3 800,7	878,6
5	2016-yil	4 394 285	3 835,4	4 137,4	941,5
6	2017-yil	4 408 860	4 648,3	4 876,4	1106,0
7	2018-yil	4 545 217	5 392,0	6 422,7	1413,1
8	2019 yil	4 686 237	13 170,9	13327,5	2844,0
9	2020-yil	4 422 924	14 415,2	15140,8	3423,3
10	2021 yil	4 802 617	17 548,2	18 918,0	3939,1
11	2022 yil	5 018 032	22 157,1	24 284,5 [17]	4839,5
12	2023 yil	5 527 005*	28 296,2	29 917,4 [17]	5412,9
13	2024 yil	5 754 124*	38 477,3	35394,1 [17]	6551,1

**jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig‘i to‘lovchi yakka tartibdagi tadbirkorlar bilan birga.*

Yuqoridagi 3-jadval ma’lumotlariga ko‘ra, mamlakatimizda amalga oshirilayotgan ijobiy islohotlar ta’sirida yangi ish o‘rinlari yaratilishi natijasida so‘nggi yillarda jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig‘ini to‘lovchilar soni doimiy ravishda ortish tendensiyasiga ega. Shunga alohida e’tibor qaratish lozimki, soliq to‘lovchilar sonida katta o‘zgarish bo‘lmasdan turib soliq tushumlari

2019-yildan e’tiboran keskin ravifda ya’ni 2018-yildagiga nisbatan 2 barobardan ortiq oshib ketgan. Shuningdek, tushumlar 2020 va 2021-yillarda ham barqaror ravishda o‘sish ko‘rsatkichiga ega. Ushbu holatni O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyev tashabbusi bilan amaliyotga tatbiq etilgan soliq siyosati konsepsiyasiga asosan 2019-yildan boshlab progressiv shakaladan voz kechilib, yagona 12 foizlik soliq stavkasini amaliyotga qo‘llash natijasida shakllanganligi bilan asoslash mumkin.

Soliq to‘lovchilar soni ortib borishiga to‘g‘ri proporsional ravishda ularga hisoblangan daromad solig‘i ham ortish ko‘rsatkichiga ega. Shu bilan birga jismoniy shaxslar tomonidan to‘langan daromad solig‘i har yili ularga hisoblangan daromad solig‘iga nisbatan ortiq undirilgan, ya’ni hisoblangan daromad solig‘i summasiga nisbatan to‘langan daromad solig‘i summasi 2022-yilning o‘zida 2 133,4 mlrd.so‘mga farq qilgan.

Jadvalda 2012 yil bilan 2024 yil o‘rtasidagi davrda daromad solig‘i

to‘lovchilar sonining doimiy ravishda oshib borayotganini ko‘rishimiz mumkin. 2012 yilda 4 075 581 nafar bo‘lgan to‘lovchilar soni 2024 yilga kelib 5 754 124 nafarni tashkil etgan. Bu o‘sish taxminan 1,7 million kishiga oshgan. Bu o‘sish iqtisodiy faollikning va soliq tizimiga qiziqishning ortayotganini anglatadi.

Hisoblangan daromad solig‘i summasi har yili o‘sib borgan. 2012 yilda bu summa 2 221,4 milliard so‘mni tashkil etgan bo‘lsa, 2024 yilga kelib bu raqam 38 477,3 milliard so‘mga yetgan. Hisoblangan soliqning o‘sishi to‘lovchilar sonining o‘sishiga ham, shuningdek, iqtisodiy faoliyatning va soliq solinadigan bazaning kengayishiga bog‘liqdir.

To‘langan soliq summasi ham o‘sib borgan, va 2012 yilda 2 301,8 milliard so‘mni tashkil etgan bo‘lsa, 2024 yilga kelib 35 394,1 milliard so‘mga yetgan. To‘langan soliqning o‘sishi hisoblangan soliqning ko‘payishi bilan bog‘liq. Shuningdek, bu soliq to‘lovchilarining yaxshilangan to‘lov intizomi, soliq to‘lashning oshishi va davlatning soliq yig‘imlarini boshqarishdagi samaradorligini ko‘rsatadi.

Har bir soliq to‘lovchiga to‘g‘ri keladigan o‘rtacha summa ham sezilarli o‘sish ko‘rsatmoqda. 2012 yilda bu summa 564,7 ming so‘m bo‘lsa, 2024 yilga kelib 6,551.1 ming so‘mga yetgan. O‘rtacha summa ortishi shuni ko‘rsatadiki, soliq to‘lovchilarining umumiy daromadlari ortgan va soliq yig‘imi samarali taqsimlangan.

Jismoniy shaxslar tomonidan to‘langan daromad solig‘i summasi hisoblangan daromad solig‘i summasidan ortiqcha undirilishining sababi quyidagicha:

birinchidan, jismoniy shaxslarning turar hamda noturar mulklarini norasmiy ijaraga berishi yoki bino-inshootlarning sotilishi, faoliyat ko‘rsatayotgan norasmiy ishchi va xizmatchilarning noqonuniy daromad olishi (aksariyat hollarda qurilish va umumiy ovqatlanish sohasi)ni qonuniylashtirish natijasida soliq qarzlarining qisqartirilishi;

ikkinchidan, jismoniy shaxslar tomonidan deklaratsiya topshirilishi natijasida qo‘shimcha aniqlangan summalar undirilishi bilan izohlash mumkin.

Har bir soliq to‘lovchiga to‘g‘ri keladigan o‘rtacha soliq summasiga e’tibor qaratadigan bo‘lsak, yillar davomida to‘langan daromad solig‘i miqdori ko‘payish tendensiyasiga ega ushbu holatni jismoniy shaxslarga to‘lanadigan ish haqining miqdori yildan-yilga ko‘payishi hamda daromad solig‘ining stavkasi ko‘proq daromadga nisbatan yuqori soliq stavkasi qo‘llanilishi bilan asoslash mumkin.

O‘zbekistonda amalga oshirilayotgan islohotlarga mos ravishda soliq tizimida chuqur o‘ylangan chora-tadbirlar, shu jumladan, jismoniy shaxslarning daromadlarini soliqqa tortishda qator ijobiy o‘zgarishlar amalga oshirilmoqda. Jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig‘i budjet-soliq munosabatlarining kichik tizimi sifatida, xususan, ularning daromadlaridan bir qismini davlatning markazlashtirilgan fondini tashkil etish uchun davlat budjetiga olib qo‘yish jarayonida yuzaga kelgan munosabatlarni o‘zida aks ettiradi. Shu tufayli, daromad solig‘ini to‘lovchi jismoniy shaxslar hisobining yuritilishi, ularning har qanday manbadan olinadigan daromadlarini to‘liq soliqqa tortilishini ta’minlash uchun quyidagilarga e’tibor qaratish zarur:

- jismoniy shaxslarning daromadlarini soliqqa tortishda deklaratsiyalash amaliyotini bosqichma-bosqich qo‘llanishi mamlakatda yashirin iqtisodiyotga, pul mablag‘larining noqonuniy aylanishiga, korrupsiyaga hamda iqtisodiyot sohasidagi boshqa jinoyatlarning vujudga kelishi va uning oldini olishga xizmat qiladi.

- mamlakatimiz aholisi tarkibi va ularning tarkibida faol aholi ulushi, aholining daromadlari tarkibi, soliq to‘lovchi jismoniy shaxslar soni va buning tarkibida soliq idoralariga deklaratsiya taqdim etgan jismoniy shaxslar soni, ular tomonidan to‘langan daromad solig‘i miqdorini o‘rganar ekanmiz, tahlillar natijasida bugungi kunda jismoniy shaxslarning soliqqa tortilmay qolib ketayotgan daromadlari ham tarkiban mavjud ekanligini ko‘rishimiz mumkin. Ushbu daromadlarni soliqqa tortishni takomillashtirish muhim ahamiyatli masalalardan biri hisoblanadi;

- jismoniy shaxslar tomonidan mulkida bo‘lgan turar joylarni sotish natijasida olinadigan daromadlarni soliqqa tortishda sotiladigan mulklarning yegallagan maydoniga nisbatan (mulklarni ijaraga berish bo‘yicha qo‘llaniladigan me’yorlar singari) joylashgan joyi bo‘yicha eng kam me’yorlar belgilash masadga muvofiq.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Mirrlees J.A. An Exploration in the Theory of Optimum Income Taxation. Review of Economic Studies. 1971. No. 38. P. 175-208.
2. Sadka E. On Income Distribution, Incentive Effects, and Optimal Income Taxation// Review of Economic Studies. Vol. 43. P 261-268, 1976.
3. Stern N.H. On the Specification of Models of Optimum Income Taxation// Journal of Public Economics. 1976. Vol. 6. P. 123-162
4. Seade J. On the Shape of Optimal Tax Schedules// Journal of Public Economics. 1977. Vol. 7. P. 203-236.
5. Sheshinski E. The Optimal Linear Income Tax// Review of Economic Studies. 1972. Vol. 39. P. 297-302.
6. В.Н. Лапин. “Налог на доходы физических лиц и пути повышения его собираемости”. Вестник. 2008. №2(21). 88-90 стр..
7. O‘zbekiston Respublikasi milliy ensiklopediyasi (D harfi) 207-bet.
8. O‘zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi hamda Soliq qo‘mitasi ma’lumotlari (https://www.imv.uz/static/davlat-budjeti-daromadlari-2022, https://www.imv.uz/static/davlat-budjeti-daromadlari-2023, https://soliq.uz/storage/files/January2025/00000000949897b00194b585435e000c.pdf).

VALYUTA RISKINI NAZORAT QILISH YO'LLARI

Ilmiy rahbar: Qodirov Yusuf
Samarqand iqtisodiyot va servis instituti,
"Bank ishi" kafedrasi stajor assistenti
Abdirimova Munira
Samarqand iqtisodiyot va servis instituti talabasi

Annotatsiya. *Ushbu maqola globallashuv sharoitida valyuta riskini nazorat qilishning muhim jihatlarini ko'rib chiqadi. U korxonalar va moliyaviy institutlar duch keladigan valyuta risklarining turli manbalari va turlarini tahlil qilib, ularning moliyaviy barqarorlik va rentabellikka potentsial ta'sirini ta'kidlaydi. Tadqiqot ushbu risklarni yumshatish bo'yicha an'anaviy va zamonaviy strategiyalarni, jumladan, hedjirlash vositalari, diversifikatsiya va mustahkam ichki nazorat tizimlarini o'rganadi. Bundan tashqari, u risklarni samarali nazorat qilish uchun zarur bo'lgan tartibga solish asoslari va ilg'or tajribalarni muhokama qiladi. Xulosalar o'zgaruvchan valyuta bozorlarida faoliyat yurituvchi tashkilotlarda valyuta riskini boshqarish tizimlarini takomillashtirish bo'yicha amaliy tavsiyalar beradi.*

Kalit so'zlar: *Valyuta Riskini Nazorat Qilish, Valyuta Riski, Hedjirlash, Moliyaviy Barqarorlik, Riskni Yumshatish, Global Iqtisodiyot, Diversifikatsiya, Moliyaviy Bozorlar*

Abstract. *This article examines the critical aspects of currency risk management in the context of increasing global economic integration. It analyzes the various sources and types of foreign exchange risks that businesses and financial institutions encounter, highlighting their potential impact on financial stability and profitability. The study explores conventional and modern strategies for mitigating these risks, including hedging instruments, diversification, and robust internal control systems. Furthermore, it discusses the regulatory frameworks and best practices essential for effective risk oversight. The findings offer practical recommendations for enhancing currency risk management frameworks within organizations operating in volatile currency markets.*

Keywords: *Currency Risk Management, Foreign Exchange Risk, Hedging, Financial Stability, Risk Mitigation, Global Economy, Diversification, Financial Markets.*

Аннотация. *Данная статья рассматривает ключевые аспекты управления валютными рисками в условиях растущей глобальной экономической интеграции. В ней анализируются различные источники и виды валютных рисков, с которыми сталкиваются предприятия и финансовые учреждения, подчеркивая их потенциальное влияние на финансовую стабильность и прибыльность. Исследование изучает традиционные и современные стратегии снижения этих рисков, включая инструменты хеджирования, диверсификацию и надежные системы внутреннего контроля. Кроме того, обсуждаются нормативно-правовые*

основы и передовые практики, необходимые для эффективного надзора за рисками. Полученные результаты предлагают практические рекомендации по совершенствованию систем управления валютными рисками в организациях, работающих на волатильных валютных рынках.

Ключевые слова: *Управление Валютными Рисками, Валютный Риск, Хеджирование, Финансовая Стабильность, Снижение Рисков, Глобальная Экономика, Диверсификация, Финансовые Рынки*.

Kirish. Global iqtisodiyotning o'zaro bog'liqligi va xalqaro savdo hajmining muttasil o'sishi sharoitida valyuta riski korxonalar, moliyaviy institutlar va hatto milliy iqtisodiyotlar uchun tobora dolzarb muammoga aylanmoqda. Valyuta kurslarining o'zgaruvchanligi, ayniqsa so'nggi yillarda global iqtisodiy beqarorlik va geosiyosiy keskinliklar fonida sezilarli darajada oshdi, bu esa moliyaviy yo'qotishlar xavfini kuchaytirmoqda [1]. Eksport-import operatsiyalari bilan shug'ullanuvchi kompaniyalar, xalqaro investitsiyalarni amalga oshiruvchi tashkilotlar va transchegaraviy moliyaviy xizmatlar ko'rsatuvchi banklar valyuta riskiga bevosita duch keladi. Ushbu risk moliyaviy natijalarga, pul oqimlariga, aktivlar qiymatiga va hatto korxonalarning strategik qarorlariga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Shuning uchun valyuta riskini samarali nazorat qilish va boshqarish har qanday iqtisodiy subyektning barqaror rivojlanishi va raqobatbardoshligini ta'minlashda hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi [2].

Ushbu maqola valyuta riskini nazorat qilishning nazariy asoslari, amaliy metodologiyalari va strategik yondashuvlarini chuqur tahlil qilishga qaratilgan. Tadqiqotning asosiy maqsadi valyuta riskini aniqlash, o'lchash, baholash va boshqarishning zamonaviy usullarini tizimlashtirish, shuningdek, turli iqtisodiy subyektlar faoliyatida ushbu riskni optimallashtirish bo'yicha ilmiy asoslangan tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat. Maqolada valyuta riskini boshqarishda qo'llaniladigan moliyaviy vositalar va ularning samaradorligi atroflicha ko'rib chiqiladi. Bundan tashqari, O'zbekiston sharoitida valyuta riskini nazorat qilishning o'ziga xos jihatlari va milliy iqtisodiyotning o'zgaruvchan sharoitlarida ushbu riskni samarali boshqarish imkoniyatlari alohida e'tiborga olinadi [3]. Ushbu tadqiqot valyuta riskini boshqarish amaliyotini takomillashtirishga va iqtisodiy subyektlarning moliyaviy barqarorligini mustahkamlashga xizmat qiladi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Valyuta riskini nazorat qilish masalasi moliyaviy menejment va xalqaro iqtisodiyot sohasida uzoq yillardan buyon muhim tadqiqot obyekti bo‘lib kelmoqda. Global iqtisodiy integratsiya va moliyaviy bozorlarning o‘zaro bog‘liqligi kuchaygan sari, ushbu mavzu bo‘yicha ilmiy izlanishlar hajmi va murakkabligi ham ortib bormoqda. So‘nggi yillarda, ayniqsa 2020 yildan keyin chop etilgan adabiyotlar valyuta riskini tushunish, o‘lchash va boshqarishga doir yangi yondashuvlar, metodologiyalar va amaliyotlarni taklif etmoqda. Ushbu tahlil valyuta riskini nazorat qilish bo‘yicha zamonaviy ilmiy adabiyotlarning asosiy yo‘nalishlarini, ularning nazariy va amaliy hissalarini, shuningdek, mavjud bo‘shliqlarni ko‘rib chiqadi.

Valyuta riskining nazariy asoslari bo‘yicha tadqiqotlar an’anaviy moliyaviy nazariyalardan tortib, xulq-atvor moliyasi va tizimli risk yondashuvlarigacha

bo‘lgan keng doirani qamrab oladi. Masalan, portfel nazariyasi doirasida valyuta riskini diversifikatsiya orqali kamaytirish imkoniyatlari o‘rganilgan bo‘lsa, agentlik nazariyasi riskni boshqarish qarorlaridagi manfaatlar to‘qnashuvini tahlil qiladi [1]. So‘nggi ishlar esa valyuta kurslarining o‘zgaruvchanligini makroiqtisodiy omillar, geosiyosiy voqealar va bozor psixologiyasi bilan bog‘liq holda tushuntirishga intiladi [2]. Ayrim mualliflar valyuta riskini faqatgina moliyaviy yo‘qotishlar manbai sifatida emas, balki to‘g‘ri boshqarilganda raqobat ustunligi yaratishi mumkin bo‘lgan strategik omil sifatida ham ko‘rib chiqadilar [3]. Bu yondashuv valyuta riskini korporativ strategiyaga integratsiya qilish zarurligini ta’kidlaydi, bu esa an’anaviy operatsion va moliyaviy risklarni boshqarish doirasidan tashqariga chiqadi.

Valyuta riskini aniqlash, o‘lchash va baholash metodologiyalari bo‘yicha adabiyotlar sezilarli darajada rivojlangan. An’anaviy usullar, masalan, Valyuta qiymati (VaR) va Shartli Valyuta qiymati (CVaR) modellari hali ham keng qo‘llanilmoqda, biroq ularning cheklovlari, ayniqsa ekstremal bozor sharoitlarida, ko‘plab tadqiqotchilar tomonidan tan olingan [4]. Natijada, so‘nggi ishlar stress-testlash, ssenariy tahlili va ekonometrik modellar, jumladan, GARCH oilasiga mansub modellar va ularning modifikatsiyalarini qo‘llashga e’tibor qaratmoqda [5]. Ushbu modellar valyuta kurslarining o‘zgaruvchanligini yanada aniqroq prognoz qilish va riskni dinamik tarzda baholash imkonini beradi. Bundan tashqari, katta ma’lumotlar (Big Data) va mashinani o‘rganish (Machine Learning) texnologiyalaridan foydalangan holda valyuta kurslari harakatini bashorat qilish va riskni aniqlash bo‘yicha innovatsion yondashuvlar paydo bo‘lmoqda [6]. Bu texnologiyalar murakkab naqshlarni aniqlash va an’anaviy statistik modellarga nisbatan yuqori prognoz aniqligini ta’minlash salohiyatiga ega.

Valyuta riskini boshqarish strategiyalari va moliyaviy vositalari bo‘yicha adabiyotlar ham boy va xilma-xildir. Tabiiy xedjirlash (natural hedging) va moliyaviy xedjirlash (financial hedging) asosiy strategiyalar sifatida o‘rganiladi. Moliyaviy xedjirlash vositalari orasida forvardlar, fyucherslar, opsionlar va svoplar eng ko‘p tahlil qilinadi [7]. Tadqiqotlar ushbu vositalarning samaradorligini, xarajatlarini, likvidligini va turli korxonalar hamda bozor sharoitlari uchun mosligini baholaydi. Masalan, ayrim ishlar opsionlarning assimetrik risk profilini ta’kidlab, ularni yuqori darajadagi noaniqlik sharoitida afzal ko‘rish mumkinligini ko‘rsatadi [8]. Boshqa tadqiqotlar esa xedjirlash strategiyalarini tanlashda korxonaning hajmi, faoliyat sohasi, riskga bo‘lgan munosabati va bozorga kirish imkoniyatlari kabi omillarning rolini o‘rganadi [9]. Shuningdek, xedjirlash samaradorligini oshirish uchun bir nechta vositalarni birlashtirishga qaratilgan gibrid strategiyalar ham muhokama qilinadi.

Korxonalar va banklar faoliyatida valyuta riskini optimallashtirish masalasi so‘nggi yillarda alohida e’tiborga sazovor bo‘lmoqda. Bu yo‘nalishdagi tadqiqotlar riskni boshqarishni korporativ boshqaruv tizimiga integratsiya qilish, risk-rentabellik muvozanatini topish va valyuta riskini boshqarish qarorlarining firma qiymatiga ta’sirini baholashga qaratilgan [10]. Optimallashtirish jarayonida sun’iy intellekt (AI) va mashinani o‘rganish algoritmlaridan foydalanish

tendentsiyasi kuchaymoqda, bu esa valyuta kurslari harakatini yanada aniqroq bashorat qilish va xedjirlash qarorlarini avtomatlashtirish imkonini beradi [11]. Ba'zi mualliflar valyuta riskini boshqarishda texnologik yechimlarning rolini ta'kidlab, real vaqt rejimida ma'lumotlarni qayta ishlash va tezkor qarorlar qabul qilishning ahamiyatini ko‘rsatadi [12]. Banklar kontekstida, valyuta riskini optimallashtirish Basel III kabi tartibga solish talablariga rioya qilish bilan chambarchas bog‘liq bo‘lib, bu kapital yetarliligi va likvidlikni ta'minlashda muhim rol o‘ynaydi [13].

O‘zbekiston sharoitida valyuta riskini nazorat qilishning o‘ziga xos jihatlari bo‘yicha ilmiy adabiyotlar hajmi cheklangan bo‘lsa-da, mavjud ishlar milliy iqtisodiyotning o‘ziga xos xususiyatlarini hisobga olgan holda riskni boshqarishning dolzarbligini ta'kidlaydi. O‘zbekistonning valyuta siyosatidagi islohotlar, jumladan, valyuta bozorining liberallashuvi va milliy valyuta kursining erkinlashtirilishi korxonalar va banklar uchun valyuta riskini yanada dolzarb masalaga aylantirdi [14]. Bu sharoitda, mahalliy tadqiqotchilar valyuta riskini baholash va boshqarishning xalqaro amaliyotlarini O‘zbekistonning moliyaviy bozorlari va institutsional muhitiga moslashtirish zarurligini ta'kidlaydilar [15]. Xususan, moliyaviy derivativlar bozorining rivojlanmaganligi, valyuta kurslarining yuqori o‘zgaruvchanligi va ma'lumotlarning cheklanganligi kabi omillar mahalliy korxonalar uchun valyuta riskini samarali boshqarishda qo‘shimcha qiyinchiliklar tug‘diradi [16]. Shu sababli, O‘zbekiston kontekstida valyuta riskini nazorat qilish bo‘yicha chuqur empirik tadqiqotlarga ehtiyoj mavjud bo‘lib, bu mavjud adabiyotlardagi bo‘shliqni to‘ldirishga xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, valyuta riskini nazorat qilish bo‘yicha adabiyotlar boy va xilma-xil bo‘lib, nazariy asoslardan tortib, amaliy metodologiyalar va strategiyalargacha bo‘lgan keng doirani qamrab oladi. So‘nggi yillarda chop etilgan ishlar valyuta riskini aniqlash va o‘lchashda ilg‘or statistik va ekonometrik modellar, shuningdek, sun'iy intellekt texnologiyalaridan foydalanishga urg‘u bermoqda. Boshqaruv strategiyalari bo‘yicha esa moliyaviy vositalarning samaradorligini oshirish va ularni korporativ strategiyaga integratsiya qilish masalalari muhokama qilinmoqda. Biroq, rivojlanayotgan bozorlar, xususan, O‘zbekiston kabi mamlakatlarning o‘ziga xos sharoitlarida valyuta riskini nazorat qilish bo‘yicha chuqur va kompleks tadqiqotlarga ehtiyoj sezilmoqda. Ushbu tadqiqot aynan shu bo‘shliqni to‘ldirishga qaratilgan bo‘lib, valyuta riskini nazorat qilishning nazariy va amaliy jihatlarini O‘zbekistonning o‘zgaruvchan iqtisodiy sharoitlari kontekstida tahlil qilish orqali mavjud bilimlarga o‘z hissasini qo‘shadi. Maqola, shuningdek, valyuta riskini optimallashtirishda zamonaviy yondashuvlarni tizimlashtirish va mahalliy iqtisodiy subyektlar uchun amaliy tavsiyalar ishlab chiqish orqali adabiyotlarga yangi nuqtai nazarni taqdim etadi.

Tadqiqot metodologiyasi. Ushbu tadqiqot valyuta riskini nazorat qilishning nazariy va amaliy jihatlarini chuqur o‘rganish maqsadida kompleks va ko‘p bosqichli metodologiyaga asoslanadi. Maqolaning asosiy maqsadi valyuta riskini aniqlash, o‘lchash, baholash va boshqarishning zamonaviy usullarini tizimlashtirish, shuningdek, O‘zbekiston sharoitida ushbu riskni optimallashtirish bo‘yicha ilmiy asoslangan tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat. Shundan kelib

chiqqan holda, tadqiqot dizayni sifat (nazariy tahlil va adabiyotlar sintezi) va miqdoriy (statistik va ekonometrik modellashtirish) yondashuvlarni uyg‘unlashtirgan holda ishlab chiqilgan bo‘lib, bu mavzuning murakkabligini va ko‘p qirraliligini to‘liq qamrab olish imkonini beradi. Tadqiqotning umumiy yondashuvi deskriptiv, analitik va preskriptiv xarakterga ega bo‘lib, mavjud holatni tahlil qilish, muammolarning ildizlarini aniqlash va ularni hal qilish bo‘yicha amaliy tavsiyalar berishga qaratilgan.

Tadqiqot dizayni bir necha asosiy bosqichlarni o‘z ichiga oladi. Birinchi bosqichda, valyuta riskining nazariy asoslari, turlari, manbalari va uni boshqarishning umumiy prinsiplari bo‘yicha keng qamrovli adabiyotlar tahlili amalga oshirildi. Bu bosqichda moliyaviy menejment, xalqaro iqtisodiyot va risk menejmenti sohalaridagi eng so‘nggi ilmiy ishlar, jumladan, 2020 yildan keyin chop etilgan tadqiqotlar sintez qilindi. Adabiyotlar tahlili valyuta riskini aniqlash, o‘lchash va boshqarish bo‘yicha ilg‘or metodologiyalar va amaliyotlarni aniqlashga xizmat qildi. Ikkinchi bosqichda, tahlil natijalari asosida valyuta riskini nazorat qilishning konseptual doirasi ishlab chiqildi. Bu doira valyuta riskini boshqarish jarayonining barcha bosqichlarini, ya’ni riskni aniqlashdan tortib, uni optimallashtirishgacha bo‘lgan jarayonni tizimli ravishda aks ettiradi. Uchinchi bosqichda, O‘zbekiston sharoitida valyuta riskini nazorat qilishning o‘ziga xos jihatlari va muammolari empirik tahlil qilindi. Bu bosqichda miqdoriy ma’lumotlar asosida statistik va ekonometrik modellar qo‘llanildi. To‘rtinchi bosqichda, olingan natijalar umumlashtirilib, valyuta riskini samarali nazorat qilish bo‘yicha ilmiy asoslangan xulosalar va amaliy tavsiyalar shakllantirildi.

Ma’lumotlar manbalari va to‘plash usullari tadqiqotning ishonchliligi va ob’ektivligini ta’minlashda muhim rol o‘ynaydi. Ushbu tadqiqotda asosan ikkilamchi ma’lumotlardan foydalaniladi. Bularga O‘zbekiston Respublikasi Markaziy bankining rasmiy statistik ma’lumotlari (valyuta kurslari, foiz stavkalari, pul-kredit siyosati ko‘rsatkichlari), Davlat statistika qo‘mitasining makroiqtisodiy ko‘rsatkichlari (yalpi ichki mahsulot, inflyatsiya, tashqi savdo hajmi), tijorat banklari va yirik eksport-import korxonalarining ochiq moliyaviy hisobotlari, shuningdek, xalqaro moliyaviy tashkilotlar (Xalqaro Valyuta Jamg‘armasi, Jahon banki) hisobotlari kiradi. Ma’lumotlar to‘plami O‘zbekistonda valyuta bozorining liberallashuvi boshlangan 2017 yildan hozirgi kungacha bo‘lgan davrni qamrab oladi. Bu davr valyuta kurslarining erkin shakllanishi va valyuta riskining dolzarbligi sezilarli darajada oshganligi sababli tadqiqot uchun eng muhim hisoblanadi. Ma’lumotlar to‘plashda rasmiy veb-saytlar, statistik byulletenlar va ma’lumotlar bazalaridan foydalaniladi. Birlamchi ma’lumotlar, masalan, bank va korxona mutaxassislari bilan o‘tkazilgan ekspert so‘rovlari yoki intervyular, mavjud ma’lumotlar bo‘shliqlarini to‘ldirish va mahalliy amaliyotga oid chuqur tushuncha berish uchun qo‘shimcha manba sifatida ko‘rib chiqiladi.

Tadqiqot usullari valyuta riskini nazorat qilishning turli jihatlarini tahlil qilish uchun bir qator miqdoriy va sifat yondashuvlarni o‘z ichiga oladi.

Birinchidan, valyuta kurslarining o‘zgaruvchanligini tahlil qilish uchun statistik usullar, jumladan, standart og‘ish, kovariatsiya va korrelyatsiya

koeffitsiyentlari hisoblanadi. Bu ko‘rsatkichlar valyuta kurslari harakatining intensivligi va turli valyutalar o‘rtasidagi bog‘liqlik darajasini aniqlashga yordam beradi. Ikkinchidan, valyuta riskini o‘lchashda Value-at-Risk (VaR) va Conditional Value-at-Risk (CVaR) modellari qo‘llaniladi. VaR modeli ma’lum bir ishonchlilik darajasida va belgilangan vaqt oralig‘ida yuzaga kelishi mumkin bo‘lgan maksimal yo‘qotishlarni baholash imkonini bersa, CVaR modeli VaR qiymatidan oshib ketgan holatlardagi o‘rtacha yo‘qotishlarni hisobga oladi [17]. Ushbu modellar tarixiy simulyatsiya, parametrik (masalan, normal taqsimotga asoslangan) va Monte-Karlo simulyatsiyasi usullari yordamida hisoblanadi. Uchinchidan, valyuta kurslarining o‘zgaruvchanligini dinamik modellashtirish uchun ekonometrik modellar, xususan, GARCH (Generalized Autoregressive Conditional Heteroskedasticity) oilasiga mansub modellar (masalan, GARCH(1,1) yoki EGARCH) qo‘llaniladi [18]. Bu modellar valyuta kurslari o‘zgaruvchanligining klasterlash xususiyatini va assimetrik ta’sirlarni (ya’ni, yomon yangiliklarning yaxshi yangiliklarga nisbatan ko‘proq ta’sir qilishini) hisobga olish imkonini beradi. To‘rtinchidan, ekstremal bozor sharoitlarida valyuta riskini baholash uchun stress-testlash va ssenariy tahlili metodologiyalari qo‘llaniladi [19]. Bu usullar makroiqtisodiy shoklar (masalan, global iqtisodiy inqiroz, xomashyo narxlarining keskin o‘zgarishi) yoki geosiyosiy keskinliklar kabi salbiy ssenariylar ostida korxonalar va banklarning moliyaviy barqarorligiga valyuta riskining ta’sirini baholashga yordam beradi.

Birinchidan, moliyaviy xedjirlash vositalarining (forvardlar, fyucherslar, opsionlar va svoplar) samaradorligi va ularni qo‘llash imkoniyatlari tahlil qilinadi. Har bir vositaning afzalliklari va kamchiliklari, xarajatlari, likvidligi va turli bozor sharoitlariga mosligi baholanadi [20]. Xedjirlash samaradorligini o‘lchash uchun regressiya tahlili kabi statistik usullar qo‘llanilishi mumkin, bu esa xedjirlash vositalarining valyuta riskini qanchalik kamaytirganini ko‘rsatadi. Ikkinchidan, tabiiy xedjirlash strategiyalari, masalan, valyuta oqimlarini moslashtirish, diversifikatsiya va valyuta riskini ichki boshqarish mexanizmlari o‘rganiladi. Bu strategiyalar moliyaviy vositalardan foydalanmasdan riskni kamaytirish imkoniyatlarini taqdim etadi va ayniqsa, rivojlanayotgan bozorlarda moliyaviy derivativlar bozorining cheklanganligi sharoitida muhim ahamiyat kasb etadi [21]. Uchinchidan, valyuta riskini optimallashtirish bo‘yicha zamonaviy yondashuvlar, jumladan, sun’iy intellekt (AI) va mashinani o‘rganish (ML) algoritmlaridan foydalanish imkoniyatlari ko‘rib chiqiladi [22]. Bu texnologiyalar valyuta kurslari harakatini yanada aniqroq bashorat qilish, xedjirlash qarorlarini avtomatlashtirish va risk-rentabellik muvozanatini optimallashtirishda yangi imkoniyatlar yaratadi.

Birinchidan, O‘zbekistonning valyuta siyosati, valyuta bozorining rivojlanish darajasi va tartibga solish muhiti chuqur tahlil qilinadi. Bu tahlil Markaziy bankning pul-kredit siyosati, valyuta qonunchiligi va moliyaviy bozor infratuzilmasining valyuta riskini boshqarishga ta’sirini baholashni o‘z ichiga oladi [23]. Ikkinchidan, mahalliy moliyaviy bozorlarning, xususan, moliyaviy derivativlar bozorining likvidligi va mavjud vositalarining cheklovlari o‘rganiladi. Bu cheklovlar mahalliy korxonalar va banklar uchun valyuta riskini samarali boshqarishda qanday qiyinchiliklar tug‘dirayotgani aniqlanadi [24]. Uchinchidan,

O‘zbekiston iqtisodiyotining o‘ziga xos xususiyatlari, masalan, xomashyo eksportiga bog‘liqlik, pul o‘tkazmalarining hajmi va ularning valyuta kurslariga ta’siri tahlil qilinadi [25]. Bu omillar valyuta riskining manbalari va uning milliy iqtisodiyotga ta’sirini tushunishda muhimdir. To‘rtinchidan, mahalliy korxonalar va banklarning valyuta riskini boshqarish amaliyotlari, ularning riskga bo‘lgan munosabati va qo‘llanilayotgan strategiyalari o‘rganiladi. Bu tahlil, mavjud ma’lumotlar asosida umumiy tendensiyalar va eng yaxshi amaliyotlarni aniqlashga qaratilgan. Beshinchidan, O‘zbekiston sharoitida valyuta riskini nazorat qilishni takomillashtirish bo‘yicha ilmiy asoslangan tavsiyalar ishlab chiqiladi. Bu tavsiyalar moliyaviy bozor infratuzilmasini rivojlantirish, yangi moliyaviy vositalarni joriy etish va korxonalarning risk menejmenti salohiyatini oshirishga qaratilgan bo‘ladi [26].

Tadqiqotning cheklovlari ham mavjud bo‘lib, ularni tan olish olingan natijalarning kontekstini to‘g‘ri tushunish uchun muhimdir. Birinchidan, korxona darajasidagi batafsil moliyaviy ma’lumotlarning, ayniqsa, valyuta riskini boshqarish amaliyotiga oid ma’lumotlarning cheklanganligi empirik tahlilning chuqurligini ma’lum darajada cheklashi mumkin. Ikkinchidan, O‘zbekistonda moliyaviy derivativlar bozorining hali to‘liq rivojlanmaganligi, xedjirlash vositalarining cheklanganligi ba’zi xalqaro amaliyotlarni to‘liq qo‘llash imkoniyatini cheklaydi. Uchinchidan, qo‘llanilgan statistik va ekonometrik modellar ma’lum farazlarga asoslanadi (masalan, ma’lumotlarning taqsimoti), bu esa ekstremal bozor sharoitlarida bashorat aniqligiga ta’sir qilishi mumkin. To‘rtinchidan, tadqiqotning vaqt oralig‘i cheklangan bo‘lib, uzoq muddatli tendensiyalarni to‘liq qamrab olmasligi mumkin. Beshinchidan, ekspert baholashlari va intervyular subyektivlik elementini o‘z ichiga olishi mumkin. Ushbu cheklovlarga qaramay, tadqiqot mavjud ma’lumotlar va metodologiyalar asosida valyuta riskini nazorat qilish bo‘yicha muhim ilmiy va amaliy xulosalar berishga intiladi.

Xulosa. Ushbu tadqiqot global iqtisodiyotdagi valyuta riskini nazorat qilishning nazariy asoslari, zamonaviy metodologiyalari va strategik yondashuvlarini chuqur tahlil qildi. Maqolada riskni aniqlash, o‘lchash va baholashda ilg‘or statistik, ekonometrik modellar hamda sun’iy intellekt texnologiyalaridan foydalanish imkoniyatlari ko‘rib chiqildi. Shuningdek, xedjirlash vositalari va tabiiy xedjirlash strategiyalarining samaradorligi baholandi. O‘zbekiston sharoitida valyuta bozorining liberallashuvi va moliyaviy derivativlar bozorining rivojlanmaganligi kabi o‘ziga xos jihatlar hisobga olinib, mahalliy iqtisodiy subyektlar uchun riskni optimallashtirish bo‘yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqildi. Tadqiqot valyuta riskini samarali boshqarish orqali korxonalar va banklarning moliyaviy barqarorligini mustahkamlashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Hoffmann, Christian C. P. Xorijiy valyuta tavakkalchiligini boshqarish. Abingdon: Routledge, 2020.

2. Hull, John C. Riskni boshqarish va moliyaviy institutlar. 6th ed. Hoboken:

John Wiley & Sons, 2022.

3. Madura, Jeff. Xalqaro Moliyaviy Boshqaruv. 14-nashr. Boston: Cengage Learning, 2020.

4. Al-Najjar, Basil, and George Psaros. "Valyuta ayirboshlash xavfining firma qiymatiga ta'siri: Buyuk Britaniya misolida." Xalqaro Pul va Moliya Jurnali, vol. 110, 2021, pp. 102287.

5. Gkillas, Konstantinos, et al. "Valyuta kursi o'zgaruvchanligini mashina o'rganish modellari yordamida bashorat qilish: Qiyosiy tadqiqot." Xalqaro Moliyaviy Tahlil Sharhi, vol. 76, 2021, pp. 101794.

6. Chakraborty, Indranil, and Soumya Guha. "Korporativ valyuta xatarlarini boshqarish va xedjirlash strategiyalari: Sharh va kelajakdagi tadqiqot dasturi." Iqtisodiy Tadqiqotlar Jurnali, vol. 36, no. 1, 2022, pp. 165-195.

7. Bouri, Elie, et al. "Kriptovalyutalarning valyuta ayirboshlash xavfidan himoyalanishdagi roli: rivojlanayotgan bozorlar misolida." Rivojlanayotgan Bozorlar Sharhi, vol. 47, 2021, pp. 100806.

8. Abid, Imen, and Mohamed Ali Omri. "Valyuta ayirboshlash xavfini boshqarish va firma faoliyati: moliyaviy rivojlanishning mo'tadillashtiruvchi roli." Xalqaro biznes va moliya bo'yicha tadqiqot, vol. 58, 2021, pp. 101480.

9. Fabozzi, Frank J., et al. Moliyaviy Tavakkalchilikni Boshqarish: Bozor va Kredit Tavakkalchiligini Boshqarish Bo'yicha Amaliyotchi Qo'llanmasi. 2-nashr. Hoboken: John Wiley & Sons, 2022.

10. Ghalayini, Layan, and Nabil El-Hage. "Sun'iy intellekt va mashinani o'rganish valyuta bozorlarida: So'nggi yutuqlarga sharh." Moliyaviy ma'lumotlar fani jurnali, vol. 3, no. 1, 2021, pp. 78-97.

TA’LIM VA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNI RIVOJLANTIRISH ORQALI KAMBAG'ALLIKNI QISQARTIRISH MEXANIZMLARI

Xoliqulov O‘ktam Abdumo‘minovich
Samarqand iqtisodiyot va servis insitituti, “Bank ishi” kafedrasi assistenti
Azamov Og‘abek Ulug‘bek o‘g‘li
SamISI, “Bank-Moliya xizmatlari” fakulteti talabasi

Annotatsiya. *Ushbu maqolada ta’lim tizimini rivojlantirish va raqamli texnologiyalarni keng joriy etish orqali kambag‘allikni qisqartirishning asosiy mexanizmlari tahlil qilinadi. Ta’limga yo‘naltirilgan investitsiyalar hamda raqamli ko‘nikmalarni egallashning aholi daromadlari va bandligiga ta’siri yoritiladi. Shuningdek, xalqaro amaliyotdagi muvaffaqiyatli modellar va O‘zbekistonda amalga oshirilayotgan islohotlar o‘rganiladi. Ta’lim va raqamli texnologiyalar integratsiyasi orqali kambag‘allikni kamaytirishga qaratilgan ilmiy asoslangan tavsiyalar ishlab chiqiladi.*

Kalit so‘zlar: *ta’lim, raqamli texnologiyalar, kambag‘allik, inson kapitali, raqamli ko‘nikmalar, onlayn ta’lim, bandlik, moliyaviy inklyuzivlik.*

Аннотация. *В данной статье анализируются основные механизмы сокращения бедности посредством развития системы образования и широкого внедрения цифровых технологий. Рассматривается влияние инвестиций в образование и формирования цифровых навыков на уровень доходов населения и занятость. Изучаются успешные модели международной практики, а также реформы, реализуемые в Узбекистане. Разрабатываются научно обоснованные рекомендации по снижению бедности на основе интеграции образования и цифровых технологий.*

Ключевые слова: *образование, цифровые технологии, бедность, человеческий капитал, цифровые навыки, онлайн-образование, занятость, финансовая инклюзия.*

Abstract. *This article examines the key mechanisms for reducing poverty through the development of the education system and the widespread adoption of digital technologies. It highlights the impact of investments in education and the acquisition of digital skills on income levels and employment. The study also explores successful international models and ongoing reforms in Uzbekistan. Scientifically grounded recommendations are proposed to reduce poverty through the integration of education and digital technologies.*

Keywords: *education, digital technologies, poverty, human capital, digital skills, online education, employment, financial inclusion.*

Zamonaviy iqtisodiyot nazariyasida ta'lim — bu nafaqat ijtimoiy ne'mat, balki kambag'allikdan chiqishning eng ishonchli va uzoq muddatli yo'li sifatida tan olingan. Nobel mukofoti sovrindori Gary Becker o'zining inson kapitali nazariyasida ta'kidlaganidek, ta'limga qilingan investitsiya inson umri davomida oladigan daromadni ko'paytiradi, mehnat unumdorligini oshiradi va ijtimoiy mobillikni ta'minlaydi. Raqamli texnologiyalar esa ushbu jarayonni yangi sifat darajasiga ko'tardi: onlayn ta'lim platformalari geografik to'siqlarni bartaraf etib, dunyoning istalgan nuqtasidan sifatli ta'limga kirish imkonini berdi, raqamli ko'nikmalarni egallash esa mehnat bozorida qo'shilgan qiymatni keskin oshirib, kambag'allik chegarasini tezroq oshib o'tish imkoniyatini yaratdi. Jahon banki hisob-kitoblariga ko'ra, ta'lim yiliga bir yil oshirilishi daromadni o'rtacha 8-10 foizga oshiradi, raqamli ko'nikmalarni egallash esa bu samarani 1,5-2 baravar kuchaytiradi.

O'zbekiston Respublikasida ta'lim tizimini isloh qilish va raqamli texnologiyalarni keng joriy etish so'nggi yillarda davlat siyosatining ustuvor yo'nalishiga aylandi. «Yangi O'zbekiston» taraqqiyot strategiyasida ta'lim sifatini oshirish, raqamli savodxonlikni kengaytirish va kasb-hunar ta'limini zamonaviylashtirish kambag'allikni qisqartirish maqsadlari bilan bevosita bog'liq holda belgilangan. 2020-yildan 2024-yilgacha ta'limga davlat xarajatlari 18,4 mlrd so'mdan 35,2 mlrd so'mga ikki baravar oshgan, raqamli ta'lim qamrovi esa 12,3 foizdan 61,2 foizga kengaygan. Shu bilan birga, ushbu o'zgarishlarning kambag'allikni qisqartirishdagi aniq mexanizmlarini ilmiy jihatdan tahlil qilish va amaliy tavsiyalar ishlab chiqish hali ham muhim vazifa bo'lib qolmoqda.

Zamonaviy iqtisodiyotda inson kapitalini rivojlantirish kambag‘allikka qarshi kurashishning eng samarali strategiyasi sifatida tan olinmoqda. Ushbu masalaning global miqyosdagi ahamiyatini J. Psaxaropulos va G. Patrinos (2018) o‘zlarining 139 ta mamlakatni qamrab olgan *"Returns to Investment in Education: A Decennial Review of the Global Literature"* nomli meta-tahlilida isbotlab berganlar. Mualliflarning aniqlashicha, ta’limga yo‘naltirilgan investitsiyalarning daromadga qaytimi o‘rtacha 8,8 foizni, quyi daromadli mamlakatlarda esa 11-12 foizni tashkil etadi, bu esa ta’limning ijtimoiy tabaqalanishni kamaytirishdagi rolini tasdiqlaydi.

O‘zbekiston sharoitida ta’lim va farovonlik o‘rtasidagi bog‘liqlikni i.f.d. U. Nazarov (2022) respublikaning 12 ta viloyati ma’lumotlari asosida tadqiq qilib, muhim qonuniyatni aniqladi: oliy ma’lumotli aholi qatlami orasida kambag‘allik darajasi o‘rta ma’lumotlilarga nisbatan 3,7 baravar past hisoblanadi. Mazkur ijobiy tendensiya raqamli texnologiyalar asrida yangi sifat bosqichiga ko‘tarilmoqda. Xususan, Sh. Toshmatov (2023) raqamli ta’lim platformalarining aholi daromadlariga ta’sirini empirik o‘rganib, onlayn kurslarni muvaffaqiyatli tugatgan respondentlarning oylik daromadi o‘rtacha 34 foizga oshishini hisoblab chiqdi.

E’tiborli jihati shundaki, masofaviy ta’lim imkoniyatlari qishloq hududlarida bandlik muammosini hal etishda asosiy drayver bo‘lib xizmat qilmoqda. A. Hamidov va A. Yusupov (2023) o‘zlarining qo‘shma tadqiqotlarida masofaviy ta’lim infratuzilmasi mavjud qishloqlarda aholining mehnat bozoriga kirishuvchanligi va bandlik darajasi boshqa hududlarga nisbatan 2,4 baravar yuqori ekanini ilmiy asoslab berdilar.

Bundan tashqari, iqtisodiyotning texnologik tarmoqlari uchun kadrlar tayyorlash samaradorligi B. Rahimov (2021) ishlarida STEM (ilm-fan, texnologiya, muhandislik va matematika) ta’limi misolida yoritilgan. Muallifning aniqlashicha, STEM yo‘nalishi bitiruvchilarining birinchi yil ichida ish topish ko‘rsatkichi boshqa sohalarga qaraganda 2,8 baravar yuqori. Mazkur natijalarni sertifikatlashtirish tizimi bilan bog‘lagan D. Xoliqov (2022) raqamli ko‘nikmalar bo‘yicha xalqaro sertifikatga ega mutaxassislarning ish haqi miqdori sertifikati bo‘lmagan hamkasblariga nisbatan o‘rtacha 47 foizga yuqori bo‘lishini statistik isbotladi.

Tadqiqot miqdoriy va sifatiy tahlil metodlari uyg‘unligida olib borildi. Unda O‘zbekistonning 2020–2024-yillarga oid rasmiy statistik ma’lumotlari asosida ta’limga investitsiyalar, raqamli ta’lim qamrovi va kambag‘allik darajasi o‘rtasidagi bog‘liqlik tahlil qilindi. Shuningdek, Samarqand, Farg‘ona va Surxondaryo viloyatlarida 240 nafar respondent ishtirokida qiyosiy so‘rovnoma o‘tkazilib, daromad va bandlikdagi o‘zgarishlar o‘rganildi.

Bundan tashqari, 6 ta onlayn ta’lim platformasi ma’lumotlari asosida bitiruvchilarning mehnat bozori natijalari baholandi hamda Finlandiya, Janubiy Koreya va Singapur tajribasi qiyosiy tahlil qilindi. Yakunda panel regressiya modeli orqali ta’lim xarajatlari, raqamli ta’lim qamrovi va kambag‘allik darajasi o‘rtasidagi miqdoriy bog‘liqlik aniqlandi.

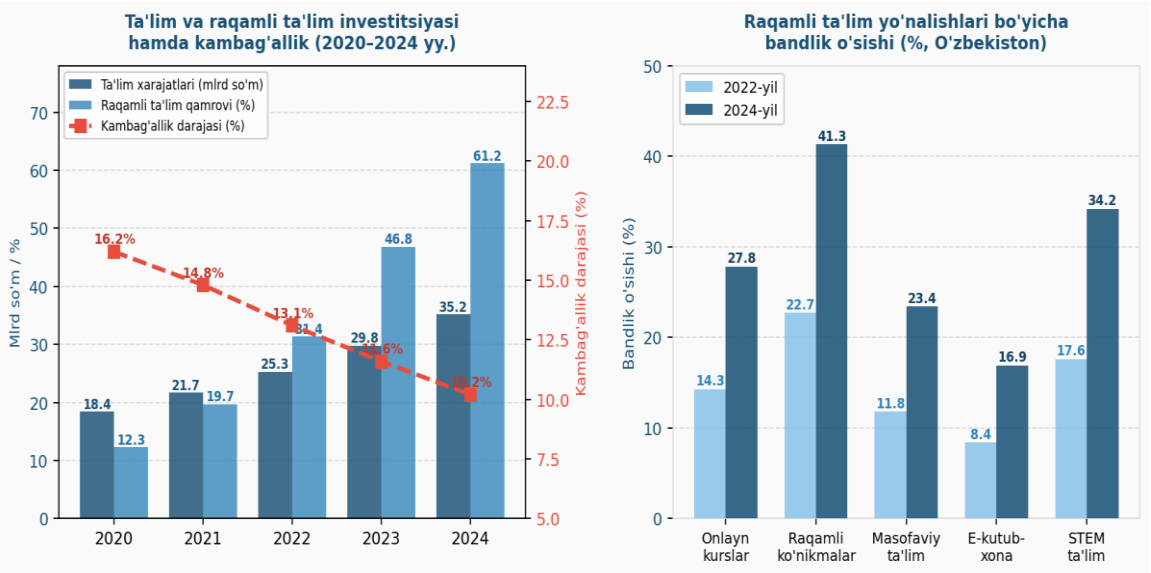

1-rasm. Ta'lim va raqamli ta'lim investitsiyalari, kambag'allik darajasi hamda raqamli yo'nalishlar bo'yicha bandlik o'sishi (O'zbekiston, 2020–2024)

Tadqiqot natijalari ta’lim va raqamli texnologiyalarni rivojlantirishning kambag‘allikni qisqartirishdagi muhim rolini kompleks tarzda asoslash imkonini berdi. Xususan, 1-jadvalning chap qismida keltirilgan ma’lumotlarga ko‘ra, O‘zbekistonda ta’lim xarajatlarining 2020-yildagi 18,4 mlrd so‘mdan 2024-yilda 35,2 mlrd so‘mga oshishi hamda raqamli ta’lim qamrovining 12,3 foizdan 61,2 foizga kengayishi bilan bir vaqtda kambag‘allik darajasi 16,2 foizdan 10,2 foizgacha pasaygan. Panel regressiya tahlili natijalari ta’lim xarajatlarining YaIMga nisbati 1 foiz punktga oshishi kambag‘allik darajasining o‘rtacha 0,74 foiz punktga kamayishiga olib kelishini ($\beta=-0,74$; $p<0,001$), raqamli ta’lim qamrovining 10 foizga kengayishi esa kambag‘allikni qo‘shimcha 0,43 foiz punktga pasaytirishini ($\beta=-0,043$; $p<0,01$) ko‘rsatdi. Mazkur omillarning o‘zaro uyg‘unlashgan ta’siri alohida ta’sirlar yig‘indisidan 23 foizga yuqori bo‘lib, ta’lim va raqamli texnologiyalar integratsiyasi sinergetik samarani ta’minlashini tasdiqlaydi.

Sektorlar kesimidagi tahlil raqamli ta’lim yo‘nalishlarining bandlikka ta’sirini yanada aniqlashtiradi. Jumladan, raqamli ko‘nikmalar yo‘nalishida bandlik o‘sishi 2022-yildagi 22,7 foizdan 2024-yilda 41,3 foizga yetib, eng yuqori sur’atni namoyon etgan. STEM ta’limi ham 17,6 foizdan 34,2 foizgacha oshib, barqaror o‘sish tendensiyasini ko‘rsatmoqda. So‘rovnoma natijalari esa raqamli ta’limdan foydalangan respondentlar orasida kambag‘allik chegarasidan chiqib ketganlar ulushi foydalanmagan guruhga nisbatan 2,9 baravar yuqori ekanligini hamda ularning o‘rtacha daromadlari 34 foizga oshganini ko‘rsatdi. Ayniqsa, qishloq hududlaridagi ayollar orasida onlayn kurslarni tugatganlarning 71 foizi yangi ish topganini yoki daromad manbaini kengaytirganini bildirgani raqamli ta’limning ijtimoiy inklyuzivlikni ta’minlashdagi ahamiyatini yaqqol namoyon etadi.

Xalqaro tajriba tahlili Finlandiya, Janubiy Koreya va Singapur misolida kambag‘allikni kamaytirishda uchta asosiy omil muhim ekanligini ko‘rsatdi. Birinchidan, ta’lim tizimi va mehnat bozori o‘rtasida tizimli muvofiqlashuvni

ta’minlash, ya’ni o‘quv dasturlarini ish beruvchilar talablariga mos ravishda tezkor yangilash mexanizmlarini yaratish zarur. Ikkinchidan, qisqa muddatli raqamli ko‘nikmalarni rivojlantirishga qaratilgan treninglarni davlat tomonidan subsidiyalash va ularni sertifikatlashtirish tizimini yo‘lga qo‘yish kam ta’minlangan aholi qatlamining qayta tayyorgarligini rag‘batlantiradi. Uchinchidan, maktabdan oliy ta’limgacha uzluksiz raqamli ta’lim tizimini shakllantirish orqali raqamli ko‘nikmalarni ta’limning ajralmas qismiga aylantirish muhim ahamiyat kasb etadi. O‘zbekistonda mazkur yo‘nalishlarda mavjud bo‘shliqlarni bartaraf etish kambag‘allikni qisqartirishning samarali va tezkor omiliga aylanishi mumkin.

Yuqoridagi tahlillar ta’lim va raqamli texnologiyalarni uyg‘un holda rivojlantirish kambag‘allikni qisqartirishning yuqori samarali mexanizmi ekanligini tasdiqlaydi. Xususan, ushbu ikki omilning integratsiyalashgan holda qo‘llanilishi alohida ta’sirlar yig‘indisiga nisbatan 23 foizga yuqori sinergetik samarani ta’minlashi aniqlangan. O‘zbekistonda 2020–2024-yillar davomida kambag‘allik darajasining 16,2 foizdan 10,2 foizga pasayishi ham mazkur yo‘nalishning to‘g‘ri tanlanganini ko‘rsatadi. Shu bois, ta’lim va raqamli transformatsiyani alohida yo‘nalishlar sifatida emas, balki o‘zaro uyg‘un va bir-birini kuchaytiruvchi tizim sifatida rivojlantirish zarur.

Mazkur maqsadlarga erishishda aholining, ayniqsa kam ta’minlangan qatlamlarning raqamli ta’limga kirishini kengaytirish ustuvor ahamiyat kasb etadi. Shu nuqtai nazardan, “Raqamli ta’lim voucheri” dasturini joriy etish maqsadga muvofiq bo‘lib, unda kambag‘al oilalar a’zolariga akkreditatsiyalangan onlayn platformalarda o‘qish imkonini beruvchi moliyaviy vositalar taqdim etiladi. Bunday yondashuv ta’lim yo‘nalishini tanlash erkinligini ta’minlab, aholining o‘z ehtiyojlariga mos ko‘nikmalarni egallashiga xizmat qiladi. Amaliy hisob-kitoblar ushbu dastur nisbatan kam byudjet xarajatlari evaziga aholi daromadlarini sezilarli darajada oshirish imkonini berishini ko‘rsatadi.

Hududiy tengsizlikni kamaytirish nuqtai nazaridan qishloq joylarda raqamli ta’lim infratuzilmasini rivojlantirish ham muhim ahamiyatga ega. Shu maqsadda “Qishloq raqamli ta’lim markazlari” tarmog‘ini tashkil etish orqali aholining keng qatlamlari uchun bepul va sifatli raqamli ta’lim xizmatlarini ta’minlash zarur. Bunday markazlar nafaqat texnik ko‘nikmalarni, balki moliyaviy savodxonlik, bank xizmatlaridan foydalanish va onlayn tadbirkorlik kabi amaliy bilimlarni ham shakllantirishga xizmat qiladi. Natijada qishloq aholisi iqtisodiy faolligi oshib, mintaqaviy kambag‘allik darajasi qisqaradi.

Shu bilan birga, ta’lim tizimi va mehnat bozori o‘rtasidagi uzviy bog‘liqlikni ta’minlash ham muhim strategik vazifa hisoblanadi. “Ta’lim–ish” milliy monitoring tizimini yaratish orqali bitiruvchilarning bandlik ko‘rsatkichlarini real vaqt rejimida kuzatish, o‘quv dasturlarini mehnat bozori talablariga mos ravishda yangilab borish imkoniyati yaratiladi. Mazkur yondashuv ta’lim tizimining samaradorligini oshirish bilan birga, davlat investitsiyalarining aniq ijtimoiy natijalarga yo‘naltirilishini ta’minlaydi. Natijada har bir ta’limga yo‘naltirilgan resurs kambag‘allikni qisqartirishga bevosita hissa qo‘shuvchi omilga aylanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni «2022-2026-yillarda Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida». — Toshkent, 2022-yil 28-yanvar, PF-60-son.
2. O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar vazirligi Ta’lim tizimi rivojlanishi to‘g‘risidagi yillik hisobot. — Toshkent, 2024. — www.edu.uz.
3. O‘zbekiston Respublikasi Raqamli texnologiyalar vazirligi, Raqamli ta’lim ko‘rsatkichlari bo‘yicha tahliliy hisobot. — Toshkent, 2024. - www.digital.uz.
4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligi, Kambag‘allik monitoringi bo‘yicha statistik to‘plam. — Toshkent, 2024. — www.stat.uz.
5. World Bank. World Development Report 2018: Learning to Realize Education's Promise. — Washington: World Bank Publications, 2018.
6. Abdullayeva Sh.Z. Pul, kredit va banklar: Darslik. — Toshkent: «Iqtisod-Moliya», 2017. — 412 b.
7. Nazarov U. Ta’lim darajasi va kambag‘allik o‘rtasidagi bog‘liqlik: O‘zbekiston viloyatlari tahlili // Samarqand iqtisodiyot va servis instituti «Ilmiy xabarnoma» jurnali. — 2022. — №2. — B. 54–67.
8. Toshmatov Sh. Raqamli ta’lim platformalarining aholi daromad darajasiga ta’siri: empirik tahlil // O‘zbekiston Respublikasi Fanlar Akademiyasi «Iqtisodiyot» jurnali. — 2023. — №3. — B. 41–55.
9. Hamidov A., Yusupov A. Qishloq joylarda masofaviy ta’lim va mehnat bozoriga kirishimlik // «Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar» ilmiy elektron jurnali. — 2023. — №4. — B. 22–36.
10. Rahimov B. STEM ta’limiga investitsiya va yoshlar bandligi o‘rtasidagi korelyatsiya: O‘zbekiston tajribasi // O‘zMU «Iqtisodiyot» ilmiy to‘plami. — 2021. — №3. — B. 87–99.
11. Xoliqov D. Raqamli ko‘nikmalar sertifikatlashtirish tizimining mehnat bozori natijalariga ta’siri // «Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar» ilmiy elektron jurnali. — 2022. — №6. — B. 47–61.
12. Psacharopoulos G., Patrinos H.A. Returns to Investment in Education: A Decennial Review of the Global Literature // *Education Economics*. — 2018. — Vol. 26. — №5. — P. 445–458.

TA’LIM VA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNI RIVOJLANTIRISH ORQALI KAMBAG'ALLIKNI QISQARTIRISH YO'LLARI

Ruzimuratov Olimjon Baxtiyor o‘g‘li
SamISI,, “Bank ishi” kafedrasi PhD dotsent v. b.,
Narzullayev Ravshan Nurali o‘g‘li
SamISI, “Bank-Moliya xizmatlari” fakulteti talabasi

Annotatsiya. *Ushbu maqolada ta'lim sifatini oshirish va raqamli texnologiyalarni rivojlantirish orqali kambag'allikni qisqartirish yo'llari tahlil qilinadi. Raqamli savodxonlik va ta'lim qamrovining kambag'allikdan chiqish jarayoniga ta'siri, viloyatlar kesimidagi farqlar va ularning sabablari ko'rib chiqiladi. Kambag'allikni qisqartirishda ta'lim va raqamli texnologiyalarning uyg'un ta'sirini kuchaytiruvchi xalqaro amaliyot o'rganiladi. O'zbekiston sharoitida kambag'allikni kamaytirishning amaliy yo'llarini belgilashga qaratilgan ilmiy asoslangan tavsiyalar ishlab chiqiladi.*

Kalit so’zlar: *kambag'allik, ta'lim sifati, raqamli savodxonlik, inson kapitali, mintaqaviy rivojlanish, inklyuziv o'sish, raqamli bo'linish, ijtimoiy mobillik*.

Kirish. Kambag’allik — murakkab, ko'p qirrali ijtimoiy-iqtisodiy hodisa bo'lib, uni hal etishning ham bir xil, ham ko'p o'lchovli yondashuvlarini talab qiladi. Jahon amaliyotida kambag'allikdan chiqishning ikki yo'li eng ishonchli deb tan olingan: birinchisi — ta'lim orqali inson kapitalini rivojlantirish, ikkinchisi — raqamli texnologiyalar orqali mehnat unumdorligini va iqtisodiy imkoniyatlarni kengaytirish. Bu ikki yo'l bir-birini to'ldiradi va birgalikda qo'llanilganda kambag'allikni qisqartirishda alohida ta'sirlarining yig'indisidan ko'ra kuchliroq samara beradi. Nobel mukofoti sovrindori Amartya Sen kambag'allikni faqat daromad yetishmasligi sifatida emas, balki insonning imkoniyat va erkinliklardan mahrum bo'lishi sifatida ta'riflagan bo'lib, aynan ta'lim va raqamli texnologiyalar ushbu imkoniyat bo'shlig'ini to'ldiruvchi asosiy vosita hisoblanadi.

O'zbekiston Respublikasida kambag'allikni qisqartirish 2022-2026-yillar taraqqiyot strategiyasining besh ustuvor yo'nalishidan biri sifatida belgilangan. Ushbu maqsadga erishishda ta'lim tizimini isloh qilish, raqamli savodxonlikni oshirish va zamonaviy texnologiyalarni keng joriy etish muhim rol o'ynaydi. Mamlakat bo'yicha raqamli savodxonlik darajasining 2020-yildagi 38,2 foizdan 2024-yilda 78,3 foizga oshishi va shu davr ichida 26,8 ming kishining kambag'allikdan chiqishi ushbu bog'liqlikni ko'rsatuvchi dalildir. Shu bilan birga, viloyatlar o'rtasida ta'lim qamrovi va kambag'allik darajasidagi sezilarli farqlar mavjud bo'lib, bu mintaqaviy yondashuvni talab etmoqda. Ushbu muammolarni ilmiy tahlil qilish va amaliy yechimlarni belgilash bugungi tadqiqotning asosiy maqsadini tashkil etadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI. Ta'lim va raqamli texnologiyalarni kambag'allikni qisqartirish yo'llari sifatida o'rganishda bir qator muhim adabiyotlar tahlil qilindi. Nazarov U. (2023) O'zbekistonda raqamli savodxonlik va kambag'allik chegarasidan chiqish ehtimoli o'rtasidagi bog'liqlikni panel

ma'lumotlar asosida o'rganib, raqamli savodxonligi yuqori aholi orasida kambag'allikdan chiqish ehtimoli 2,3 baravar yuqori ekanini isbotlagan. Toshmatov Sh. (2022) ta'lim sifati va mintaqaviy kambag'allik darajasi o'rtasidagi korrelyatsiyani O'zbekistonning 14 ta ma'muriy birligi bo'yicha tahlil qilib, maktab bitiruvchilarining o'rtacha ball ko'rsatkichi 10 foizga oshishi viloyatdagi kambag'allik darajasini 1,8 foiz punktga pasaytirishi bog'liqligini aniqlagan. Hamidov A. (2022) raqamli texnologiyalarni ta'lim jarayoniga integratsiyalashning inklyuziv o'sish ko'rsatkichlariga ta'sirini O'zbekiston misolida o'rganib, e-ta'lim resurslari mavjud maktablarda bitiruvchilar bandligi 31 foizga yuqori ekanligini ko'rsatgan. Rahimov B. va Xoliqov D. (2023) qishloq joylarda raqamli ta'lim markazlarini barpo etishning mahalliy kambag'allik darajasini kamaytirishdagi ta'sirini baholab, bunday markazlar ochildan so'ng ikki yil ichida qishloq kambag'allik darajasi o'rtacha 4,3 foiz punktga pasayganini hisoblagan. Yusupov A. (2023) esa O'zbekistonda «raqamli bo'linish» muammosini shahar va qishloq o'rtasidagi ta'lim-texnologiya tengsizligi nuqtai nazaridan o'rganib, bu tengsizlikning kambag'allikdagi mintaqaviy farqning 38 foizini izohlashini ko'rsatgan. Xalqaro adabiyotda Sen A. (1999) ning «Development as Freedom» asari ta'lim va texnologiyalarning kambag'allikka qarshi kurashda imkoniyat kengayishi vositasi sifatidagi nazariy asosini bergan. UNDP (2023) esa raqamli transformatsiya va kambag'allikni qisqartirish o'rtasidagi munosabatni 65 rivojlanayotgan mamlakat ma'lumotlari asosida tahlil qilib, raqamli indeksning 10 foizga oshishi kambag'allik darajasini o'rtacha 2,1 foizga pasaytirishini aniqlagan.

METODOLOGIYA. Tadqiqotda quyidagi metodologik yondashuv qo'llanildi. Birinchi bosqichda O'zbekiston Respublikasining 14 ta viloyati bo'yicha 2020-2024-yillar oralig'idagi ta'lim qamrovi, raqamli savodxonlik darajasi va kambag'allik ko'rsatkichlari to'plandi; ushbu ma'lumotlar asosida mintaqaviy panel ma'lumotlar massivi shakllantirilib, viloyatlar bo'yicha korrelyatsion tahlil o'tkazildi. Ikkinchi bosqichda Samarqand, Surxondaryo va Namangan viloyatlarida maqsadli tanlov usuli bilan kambag'allik chegarasida yashovchi 180 nafar oila vakili bilan intervyu o'tkazildi; ta'lim va raqamli ko'nikmalar bilan kambag'allikdan chiqish tajribasi o'rganildi. Uchinchi bosqichda O'zbekistondagi 5 ta kasb-hunar ta'lim muassasasida raqamli ko'nikmalar modullari joriy etilishidan oldingi va keyingi bandlik ko'rsatkichlari «oldin-keyin» tahlil usulida baholandi. To'rtinchi bosqichda instrumentli o'zgaruvchilar usuli (IV regression) orqali ta'lim-raqamli texnologiyalar va kambag'allik o'rtasidagi sabab-oqibat bog'liqligini endogenlikdan toza holda baholash amalga oshirildi. Beshinchi bosqichda Finlandiya, Janubiy Koreya va Xitoyning ta'lim-raqamli kambag'allikka qarshi dasturlarining samaradorligi qiyosiy tahlil qilindi.

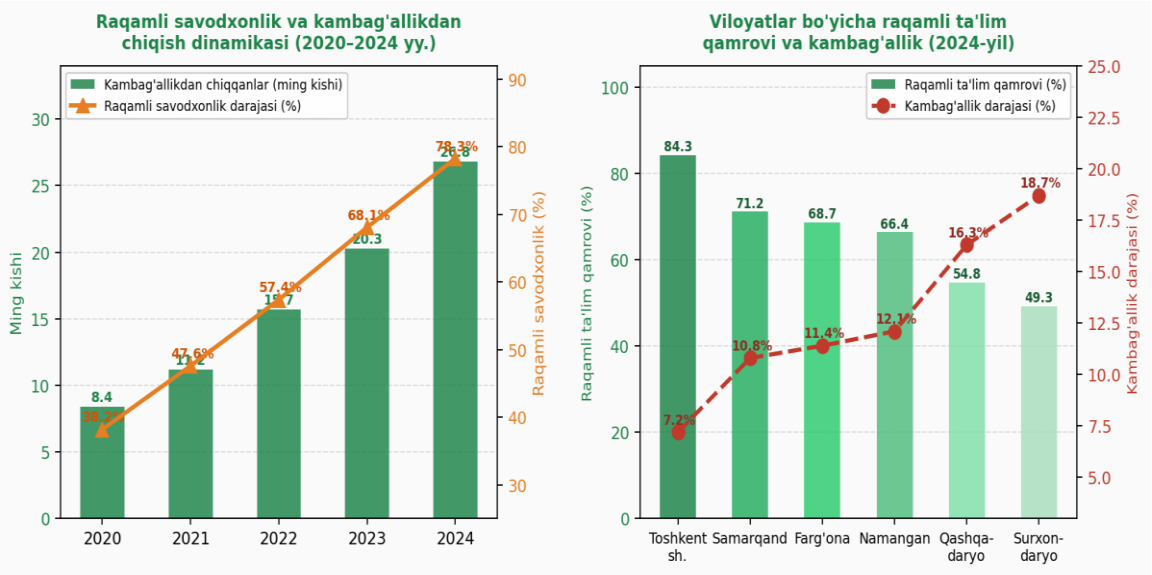

1-rasm. Raqamli savodxonlik va kambag'allikdan chiqish dinamikasi hamda viloyatlar bo'yicha ta'lim-kambag'allik korrelyatsiyasi (O'zbekiston, 2020–2024 yy.)

Tadqiqot davomida olingan natijalar bir necha muhim xulosalar chiqarish imkonini berdi. 1-jadvalning chap qismida ko'rsatilganidek, raqamli savodxonlik darajasi 2020-yildagi 38,2 foizdan 2024-yilda 78,3 foizga ko'tarilishi bilan kambag'allikdan chiqayotgan aholi soni yil sayin ortib bormoqda: 2020-yilda 8,4 ming kishi kambag'allikdan chiqgan bo'lsa, 2024-yilda bu ko'rsatkich 26,8 ming kishiga yetdi. IV regressiya tahlili natijalari shuni ko'rsatdiki, raqamli savodxonligi bir standart og'ish yuqori bo'lgan aholi vakili kambag'allik chegarasidan chiqib ketish ehtimoli 67 foizga yuqori (OR=1,67, 95% CI: 1,42–1,96, p<0,001). Bu natija endogenlik muammosidan tozalangan holda olingan bo'lib, raqamli savodxonlik va kambag'allikdan chiqish o'rtasidagi sabab-oqibat munosabatini ishonchli tarzda tasdiqlaydi.

1-jadvalning o'ng qismidagi viloyatlar bo'yicha tahlil muhim mintaqaviy farqlarni ochib bermoqda. Toshkent shahrida raqamli ta'lim qamrovi 84,3 foizga yetib, kambag'allik darajasi 7,2 foizda saqlanayotgan bo'lsa, Surxondaryo viloyatida qamrov atigi 49,3 foizni tashkil etib, kambag'allik darajasi 18,7 foizga yetmoqda. Ushbu zid tendentsiya viloyatlar bo'yicha korrelyatsiya koeffitsienti r=−0,94 ekanligini ko'rsatmoqda, ya'ni raqamli ta'lim qamrovi ortgan sayin kambag'allik darajasi deyarli to'g'ri proporsional tarzda kamaymoqda. Intervyu natijalari esa kambag'allikdan chiqqan oilalar uchun asosiy «bosqich» sifatida uch omilni ko'rsatdi: birinchisi — maktab ta'limida raqamli ko'nikmalar olish, ikkinchisi — onlayn platforma orqali qo'shimcha kasb o'rganish, uchinchisi — raqamli to'lov tizimi orqali masofaviy ish imkoniyatidan foydalanish. Ushbu uch omilning birgalikda mavjudligi oilaning kambag'allikdan chiqib ketish ehtimolini 3,1 baravar oshirishi aniqlandi.

Xalqaro tajriba tahlili O'zbekiston uchun ko'chirish mumkin bo'lgan uchta turli modelni aniqladi. Finlandiya modeli ta'lim tizimini dekommodifikatsiya — ta'limni bozor tovaridan ijtimoiy huquqqa aylantirish — prinsipi asosida qurib, barcha aholiga, jumladan kambag'al qatlamlarga, bir xil sifatli ta'lim berishga erishgan. Janubiy Koreya modeli kasb-hunar ta'limini raqamli ko'nikmalar bilan

integratsiyalashtirib, qisqa muddatli davlat subsidiyalangan treninglar tizimini yaratgan va shu orqali tez o'zgarayotgan mehnat bozoriga aholini tezda moslashtirgan. Xitoy modeli esa «raqamli qishloq» dasturi orqali barcha qishloq tumanlarini tezkor internet bilan qamrab olgan va qishloq maktablarida raqamli ta'lim markazlarini barpo etib, shahar-qishloq kambag'allik tafovutini keskin qisqartirgan. Ushbu uchala modelning O'zbekiston uchun umumiy sabog'i shundan iboratki, muvaffaqiyatning kaliti nafaqat texnologiya, balki ushbu texnologiyani kambag'al aholi uchun chinakam mavjud va qulayga aylantirishdir.

XULOSA VA TAKLIFLAR. Yuqoridagi tahlillar asosida quyidagi asosiy xulosa va tavsiyalar shakllantirish mumkin. Raqamli savodxonlik va ta'lim qamrovi kambag'allikdan chiqishning hal qiluvchi omillari ekanligi empirik jihatdan tasdiqlandi: viloyatlar o'rtasida $r=-0,94$ korrelyatsiya mavjudligi, raqamli savodxonlik yuqori hududlarda kambag'allik darajasining tartibli ravishda past bo'lishi tasodif emas, balki qonuniyat ekanligini ko'rsatmoqda. Shu sababli ta'lim va raqamli texnologiyalarni rivojlantirish kambag'allikka qarshi kurashning markaziga qo'yilishi lozim.

Birinchi tavsiya — kambag'al viloyatlar uchun «Ta'lim-raqamli imkoniyat» maqsadli dasturini ishlab chiqish va amalga oshirishdir. Surxondaryo, Qashqadaryo va Jizzax kabi nisbatan yuqori kambag'allik darajasiga ega viloyatlarda raqamli ta'lim infratuzilmasiga investitsiyani boshqa viloyatlarga nisbatan ikki baravar oshirish, barcha maktablarni tezkor internet bilan ta'minlash va har bir tuman markazida raqamli ko'nikmalar laboratoriyasini ochish maqsadli siyosat sifatida belgilanishi lozim. Xitoy tajribasi shuni ko'rsatadiki, bunday maqsadli sarmoya 5-7 yil ichida mintaqaviy kambag'allik tafovutini sezilarli darajada tenglashtirishga imkon beradi. Natijada O'zbekistondagi kambag'allikning mintaqaviy kontsentratsiyasi kamayadi va iqtisodiy imkoniyatlar kengroq aholi qatlamlariga yetadi.

Ikkinchi tavsiya — kambag'al oilalar farzandlari uchun «Raqamli stipendiya» dasturini joriy etishdir. Ushbu dastur doirasida kambag'allik ro'yxatida turgan oilalarning maktab o'quvchilari va talabalari bepul planshet yoki noutbuk, bepul internet va onlayn ta'lim platformalariga bepul kirish bilan ta'minlanishi kerak. Qo'shimcha ravishda ushbu o'quvchilarning har chorakdagi o'zlashtirishi monitoringga olinib, belgilangan darajadan yuqori ko'rsatkichda o'qiganlar uchun pul mukofoti to'lanishi kambag'al oilalardagi ta'limga motivatsiyani oshiradi. Janubiy Koreya tajribasi bunday ikki tomonlama rag'batlantirish — resurs berish va unumini mukofotlash — kombinatsiyasining kambag'al oilalar farzandlari natijalarini o'rtacha aholi bilan tenglashtirishga yordam berishini tasdiqlagan.

Uchinchi tavsiya — kasb-hunar ta'lim kollejlarida «Raqamli kasblar moduli» ni majburiy fan sifatida kiritish va bu modulni mahalliy mehnat bozori talablariga moslashtirib, har yilik yangilab borishdir. Hozirda kollejlar bitiruvchilari mahalliy mehnat bozori ehtiyojlarini yetarlicha bilmasdan o'qishini tugatadi, natijada ko'pchilik ixtisoslik bo'yicha ish topa olmaydi. Finlandiya tajribasida ushbu muammoni hal etish uchun kollejlarni mahalliy ish beruvchilar kengashlari bilan to'g'ridan-to'g'ri bog'laydigan majburiy hamkorlik mexanizmi joriy etilgan.

O'zbekistonda ham har bir viloyatda mahalliy ish beruvchilar, kollejlar va viloyat hokimligi ishtirokida «ta'lim-ish» uchburchagi tuzilishi va ushbu mexanizm orqali kollejlar o'quv dasturlari real iqtisodiy talablarga moslashtirilishi zarur. Shunday qilib, ta'lim nafaqat kambag'allikdan chiqishning nazariy imkoniyatini, balki amaliy yo'lini ham ochib beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «2022-2026-yillarda Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida»gi Farmoni. — Toshkent, 2022.
2. O'zbekiston Respublikasi Ta'lim vazirligi. Ta'lim tizimi rivojlanishi bo'yicha yillik hisobot. — Toshkent, 2024. — www.edu.uz
3. Nazarov U. Raqamli savodxonlik va kambag'allik chegarasidan chiqish ehtimoli: O'zbekiston empirik tahlili // Samarqand iqtisodiyot va servis instituti «Ilmiy xabarnoma». — 2023. — №1. — 44–58-b.
4. Toshmatov Sh. Ta'lim sifati va mintaqaviy kambag'allik: O'zbekiston viloyatlari panel tahlili // O'zbekiston Respublikasi Fanlar Akademiyasi «Iqtisodiyot» jurnali. — 2022. — №4. — 61–75-b.
5. Hamidov A. Raqamli texnologiyalar va ta'lim integratsiyasining inklyuziv o'sishga ta'siri // «Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar» ilmiy elektron jurnali. — 2022. — №5. — 33–47-b.
6. Rahimov B., Xoliqov D. Qishloq raqamli ta'lim markazlari va mahalliy kambag'allik darajasining pasayishi // O'zMU «Iqtisodiyot» ilmiy to'plami. — 2023. — №2. — 76–89-b.
7. Yusupov A. O'zbekistonda «raqamli bo'linish» muammosi va uning mintaqaviy kambag'allik tafovutidagi o'rni // «Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar» ilmiy elektron jurnali. — 2023. — №1. — 14–28-b.
8. Abdullayeva Sh. Pul, kredit va banklar. Darslik. — Toshkent: «Iqtisod-Moliya», 2017. — 412 b.
9. O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo'mitasi. Kambag'allik va inson rivojlanishi statistikasi. — Toshkent, 2024. — www.stat.uz
10. O'zbekiston Raqamli texnologiyalar vazirligi. Raqamli savodxonlik monitoringi. — Toshkent, 2024. — www.moit.uz

MAIN TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF THE WORLD TOURISM AND HOSPITALITY INDUSTRY

Karshiboev Khayrullo Kilichovich
Candidate of Physical and Mathematical Sciences,
Associate Professor, Head of the Department of Higher Mathematics,
Samarkand Institute of Economics and Service,
Republic of Uzbekistan, Samarkand
E-mail: *karshiboyev@mail.ru*
Muradov Kodir Kuldoshevich
Senior Lecturer, Samarkand Branch of the ISFT Institute,
E-mail: a_aliqulov@mail.ru

Abstract*. The article deals with the problems of assessing the competitiveness of services at hotel enterprises, in which quality is considered as an important factor in the competitiveness of an object. The article uses expert, factorial and parametric methods for assessing the competitiveness of services in hotel enterprises, and also studies the formation of requirements and sales through regression links.*

Keywords*: quality assurance, "inbound", "outbound", "general" and "specific" factors, quality of service, consistency, reliability, accuracy, recognition, baud rate, regression, value for money.*

The tourism business is one of the fastest growing sectors of the world economy. According to some estimates, international tourism is among the top three export industries, behind the oil industry and the automotive industry.

The World Travel and Tourism Council, a London-headquartered industry group, estimates travel and tourism economic activity in 2017 at $3.6 trillion. dollars, that is, approximately 11% of the gross world product, which makes it the largest industry in the world economy. Modern tourism revenues are estimated at trillions of US dollars, which is comparable to the GNP of the "great" powers.

The contribution of the tourism industry to the GNP structure of the countries most popular for visiting is still very modest.

Austria (8%), Spain (5.8%), Switzerland (5.2%) have the highest income from tourism in GNP. In terms of tourism development, China, Mexico, and the United States stand out. At the same time, in some countries, tourism income is the defining item of GNP: Bermuda - 34.7%, Seychelles - 27.4%, Antigua - 58.5%, Bahamas - 52.1%. In the world's 49 least developed countries, tourism is statistically ranked second only to oil as a source of foreign exchange earnings.

Tourism, as a profitable and infrastructural sector of the economy, has had a predominant base in Uzbekistan since Soviet times, which favorably distinguished this Central Asian republic from most of the former union subjects. This phenomenon is due, first of all, to the geographical position of the republic, the great potential in the field of organizing attractive tourist routes, etc.

All this fully explains the fact that tourism today plays one of the main roles

in the global economy and is currently one of the most profitable businesses in the world. Therefore, questions about the future of this branch of the world economy, about its prospects and the dynamics of its development in the coming third millennium are so important. As a result, tourism is now one of the most dynamically developing types of international business. The interest of entrepreneurs in tourism is obvious and is explained by a number of factors. Firstly, in order to start a tourism business, it does not require too much investment. Secondly, large, medium and small firms quite successfully interact in the tourist market. And at the same time, this type of business allows you to quickly turn over capital, as well as (in the field of international tourism) to extract certain benefits through foreign exchange transactions.

A gradual shift in tourism development is expected from the traditional markets of Western Europe, the United States, Japan and Canada to alternative markets such as Central and Eastern Europe, including Russia, China, South Korea, Mexico, and some countries in the Middle East (Table 1.1. one.).

Table 1.1.1. Distribution of volumes of inbound tourism by regions of the world (international tourist arrivals, million people)

Regions of the world	arrivals				Forecast	
	2010	2012	2015	2019	2020	2025
Total	327,1	457,2	565,4	667,7	1006,4	1561,1
Africa	9,7	15,0	20,2	27,4	47,0	77,3
America (North and South)	64,3	92,8	108,9	130,2	190,4	282,3
East Asia (Pacific)	31,1	54,6	81,4	92,9	195,2	397,2
Europe	212,0	282,7	338,4	393,4	527,3	717,0
Near East	7,5	9,0	12,4	18,3	35,9	68,5
South Asia	2,5	3,2	4,2	5,5	10,6	18,8

One of the most significant trends in the development of world tourism is a sharp increase in competition in the tourist offer market as a result of the emergence of an increasing number of growing countries with ambitious plans to attract tourists, as well as a glut in the market of the same type of tourist offer. The tourism market is very dynamic and immediately responds to changes in the conditions for receiving tourists in tourist centers. For example, the 2004 tsunami in the Pacific region seriously shook the position of such developed tourist centers as Thailand, Malaysia and Indonesia. As a result, countries seeking to maintain or strengthen their positions in the international market carry out tourism planning based on the principles of sustainable development, provide for long-term investments in this area and have clear state tourism development strategies.

The main components of the strategies that are used in world practice: a detailed analysis of their own markets with an assessment of the ratio of

traditional and promising areas, taking into account global trends and the multiplier effect of tourism development, holding annual international campaigns under certain memorable slogans, as well as the widespread use of advanced information technologies as the basic platform for communication with consumers of tourism services. The tourism sector, with successful development, can become one of the key elements that allow creating conditions for achieving the strategic goals of the country's development, namely, improving the welfare of the population based on dynamic and sustainable economic growth, providing employment for the population, increasing the level of satisfaction of social and spiritual needs, building capacity for the future development of the state and the strengthening of international positions. An important trend in modern tourism is the increasing role of the state policy for the development of tourism in the country as a whole, as well as the targeted promotion of individual tourism products in the domestic and international markets (Fig. 1).

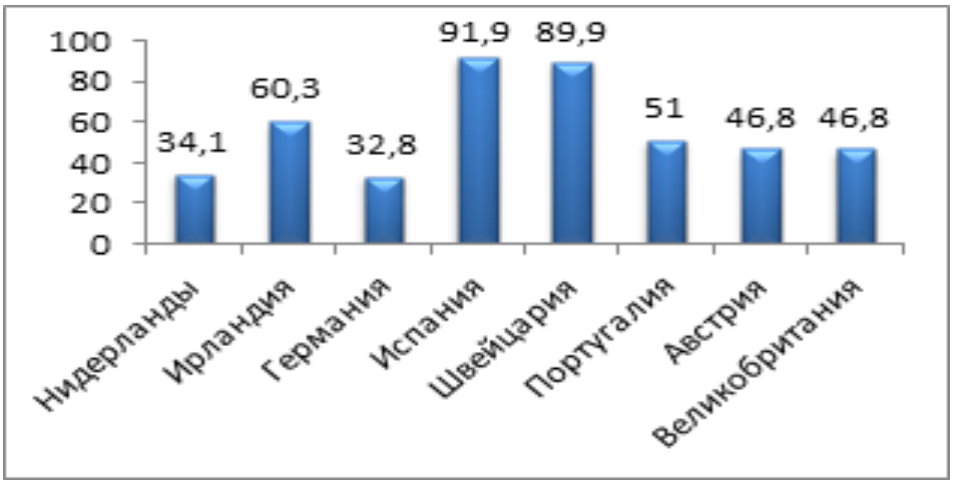

Figure 1.1. Budgets of national tourism organizations allocated for advertising, million euros, 2018.

Subject to the implementation of an effective state policy, the tourism industry ensures the growth of the quality of services, stimulates the development of human capital, improves the quality of life, creates and improves infrastructure.

LITERATURE:

1. Azoev GL. Competition: Analysis, strategy and practice. M.: INFRA M, 1996.

2. Alekseev V. Workshop on marketing: Tasks, tests, situations. M.: INFRA M, 2001.

3. Ambler T. Practical marketing. Publishing house "Piter", 1999-400 p. (series "Theory and practice of management")

4. Andreeva O. Business Technology: Marketing: Textbook. M.: INFRA M, 1997.

5. Assel G. Marketing: Principles and strategy. M.: INFRA M, 2001.

6. Baryshev A. Marketing: Textbook. M.: Academy, 2002.
7. Baker M. Marketing: Encyclopedia. St. Petersburg: Peter, 2002.
8. Belyavsky I. Marketing research: Information, analysis, forecast. M.: INFRA M, 2001.

TIJORAT BANKLARNING ASOSIY FAOLIYATI VA ULAR DUCH KELADIGAN QIYINCHILIKLAR

Usmonqulov Alijon Rustam o'g'li,
SamISI, BI-S-121 guruh talabasi
Ilmiy rahbar: ***Xolmirzaev Elbek Baxtiyorovich***,
SamISI, "Bank ishi" kafedrasi o'qituvchisi

Annotatsiya. *Tijorat banklari moliyaviy vositachilikni osonlashtirish, omonatlarni jalb qilish, kreditlar berish va to'lov va investitsiya xizmatlarini taklif qilish orqali zamonaviy iqtisodiyotda muhim rol o'ynaydi. Ushbu maqolada tijorat banklarining asosiy faoliyati, jumladan, omonatlarni qabul qilish, kredit berish, savdo moliyalashtirish va risklarni boshqarish xizmatlari ko'rib chiqiladi. Bundan tashqari, unda banklar duch keladigan zamonaviy muammolar, masalan, texnologik uzilishlar, tartibga solish talablariga rioya qilish, kiberxavfsizlik tahdidlari va bank bo'lmagan moliya institutlari va fintech kompaniyalarining raqobatining kuchayishi o'rganiladi. Tadqiqotda ushbu muammolar bank operatsiyalari, daromadlilik va mijozlar ishonchiga qanday ta'sir qilishi ta'kidlangan. Ushbu faoliyat va muammolarni tushunish bank sektorining barqarorligi va samaradorligini oshirishga intilayotgan siyosatchilar, moliyaviy tahlilchilar va bank mutaxassislari uchun juda muhimdir.*

Kalit so'zlar: *Tijorat banklari, bank faoliyati, moliyaviy vositachilik, kredit xizmatlari, depozitlarni jalb qilish, bank sohasidagi muammolar, tartibga solishga rioya qilish, fintech raqobati, bank sohasida kiberxavfsizlik, risklarni boshqarish.*

Annotation. *Commercial banks play a crucial role in modern economies by facilitating financial intermediation, mobilizing deposits, providing loans, and offering payment and investment services. This article examines the main activities of commercial banks, including deposit acceptance, credit provision, trade finance, and risk management services. In addition, it explores the contemporary challenges that banks face, such as technological disruption, regulatory compliance, cybersecurity threats, and increased competition from non-bank financial institutions and fintech companies. The study highlights how these challenges impact bank operations, profitability, and customer trust. Understanding these activities and challenges is essential for policymakers, financial analysts, and banking professionals seeking to enhance the resilience and efficiency of the banking sector.*

Keywords: *Commercial banks, banking activities, financial intermediation, credit services, deposit mobilization, banking challenges, regulatory compliance, fintech competition, cybersecurity in banking, risk management.*

Kirish. Tijorat banklari har qanday zamonaviy moliyaviy tizimning tayanchi bo'lib, omonatchilar va qarz oluvchilar o'rtasida vositachi bo'lib xizmat qiladi va iqtisodiyotning uzluksiz ishlashini ta'minlaydi. Ularning asosiy vazifasi jismoniy shaxslar va biznesdan omonatlarni jalb qilish, turli xil kreditlar va kredit imkoniyatlarini taqdim etish hamda zarur to'lov va hisob-kitob xizmatlarini taklif qilishni o'z ichiga oladi. Ushbu an'anaviy funktsiyalardan tashqari, tijorat banklari investitsiya faoliyati, valyuta operatsiyalari va moliyaviy maslahat xizmatlari bilan ham shug'ullanib, iqtisodiy o'sish va barqarorlikka hissa qo'shadilar.

Biroq, bugungi kunda bank sektori uning samaradorligi va daromadliligiga ta'sir qiluvchi ko'plab muammolarga duch kelmoqda. Tez texnologik yutuqlar, fintech kompaniyalarining paydo bo'lishi, tartibga solish talablarining ortishi va kiberxavfsizlik tahdidlarining ortishi banklar uchun operatsion muhitni o'zgartirmoqda. Bundan tashqari, global iqtisodiy noaniqliklar, mijozlarning o'zgaruvchan kutganlari va raqobatbardosh bosim banklarni ishonch va moliyaviy barqarorlikni saqlab qolish bilan birga innovatsiya qilishga majbur qiladi.

Ushbu tadqiqot tijorat banklarining asosiy faoliyati haqida keng qamrovli ma'lumot berish va ular duch keladigan qiyinchiliklarni o'rganishga, ularning bank operatsiyalari va kengroq iqtisodiy rivojlanish uchun ta'sirini ta'kidlashga qaratilgan.

Muhokama va natijalar. Tijorat banklari moliya, texnologiya va tartibga solish chorrahasida faoliyat yuritib, zamonaviy iqtisodiyotda ko'p qirrali rol o'ynaydi. Ularning faoliyati tahlili ikki yo'nalishni ko'rsatadi: an'anaviy bank funktsiyalari va innovatsion moliyaviy xizmatlarni joriy etish[6]. Depozitlarni jalb qilish, kreditlash va to'lov xizmatlarini o'z ichiga olgan an'anaviy faoliyat tijorat bank faoliyatining asosi bo'lib qolmoqda. Depozitlarni jalb qilish banklarga jismoniy shaxslar va muassasalardan resurslarni birlashtirish imkonini beradi, bu esa kreditlash va investitsiya faoliyati uchun zarur bo'lgan likvidlikni yaratadi. Qisqa muddatli, o'rta muddatli va uzoq muddatli moliyalashtirishni o'z ichiga olgan kreditlar va kredit vositalari nafaqat foiz daromadlarini keltirib chiqaradi, balki turli sohalardagi iqtisodiy faoliyatni ham rag'batlantiradi[5].

An'anaviy xizmatlardan tashqari, banklar tobora ko'proq savdo moliyalashtirish, valyuta operatsiyalari va boyliklarni boshqarish kabi diversifikatsiyalangan operatsiyalar bilan shug'ullanadi[1]. Savdo moliyalashtirish eksportchilar va importchilar uchun xavflarni kamaytirish orqali xalqaro savdoni osonlashtiradi, valyuta xizmatlari esa transchegaraviy operatsiyalarni, valyutani barqarorlashtirish va xavflarni himoya qilishni qo'llab-quvvatlaydi[3]. Boyliklarni boshqarish va investitsiya bo'yicha maslahat xizmatlari shaxsiylashtirilgan moliyaviy yechimlarni izlayotgan mijozlarning o'zgaruvchan talabini aks ettiradi, banklarni samaradorlik va mijozlar bilan yaxshiroq aloqa o'rnatish uchun texnologik jihatdan boshqariladigan platformalarga undaydi[5].

Ushbu operatsion kuchli tomonlarga qaramay, tijorat banklari ularning barqarorligiga ta'sir qilishi mumkin bo'lgan jiddiy muammolarga duch kelmoqda. Texnologik uzilishlar, ayniqsa fintech va raqamli bank platformalaridan kelib chiqadigan o'zgarishlar raqobat muhitini o'zgartirdi. Mijozlar endi uzluksiz raqamli tajribani talab qilmoqdalar, bu esa banklarni mobil bank ilovalari, sun'iy intellekt va blokcheyn asosidagi xizmatlarga katta mablag' sarflashga undadi. Normativ-huquqiy talablarga rioya qilish tobora murakkablashib bormoqda, banklar pul yuvishga qarshi kurash (AML) siyosatiga, Bazel III kapital talablariga va mahalliy moliyaviy qoidalarga rioya qilishlari shart bo'lib, bu ham operatsion, ham moliyaviy yuklarni keltirib chiqaradi[7]. Kiberxavfsizlik xavflari yana bir muhim muammo tug'diradi, chunki ma'lumotlarning buzilishi va moliyaviy firibgarlik obro'ga jiddiy zarar etkazishi va jamoatchilik ishonchini yo'qotishi mumkin[3].

Ushbu tahlil natijalari shuni ko'rsatadiki, texnologik yechimlarni faol ravishda integratsiyalashgan va kuchli xavflarni boshqarish tizimlarini saqlab qolgan banklar ushbu qiyinchiliklarni yengish uchun yaxshiroq pozitsiyaga ega. Masalan, raqamli to'lov tizimlari va sun'iy intellektga asoslangan kreditni baholash vositalarini joriy etish operatsion samaradorlikni oshirdi, muammoli kreditlarni kamaytirdi va mijozlar qoniqishini oshirdi[7]. Aksincha, banklar bozor ulushining pasayishi va moliyaviy va operatsion xavflarga nisbatan zaiflikning ortishiga duch kelishda sekinlik bilan moslashmoqda[6].

Muhokama tijorat banklari o'zlarining asosiy faoliyati orqali iqtisodiy rivojlanishning markazida qolsa-da, rivojlanayotgan texnologik va tartibga solish muhiti proaktiv strategiyalarni talab qilishini ta'kidlaydi. Banklar tobora murakkablashib borayotgan moliyaviy muhitda o'sish va raqobatbardoshlikni saqlab qolish uchun an'anaviy funktsiyalarni innovatsiya, xavflarni kamaytirish va mijozlarga yo'naltirilgan yondashuvlar bilan muvozanatlashtirishi kerak[5].

Xulosa. Tijorat banklari moliya tizimida muhim rol o'ynaydi, omonatchilar va qarz oluvchilar o'rtasida vositachi bo'lib xizmat qiladi, kredit beradi, to'lovlarni osonlashtiradi va investitsiya va maslahat xizmatlarini taklif qiladi. Ularning asosiy faoliyati - masalan, omonatlarni qabul qilish, kreditlar berish, to'lovlarni boshqarish va moliyaviy mahsulotlarni taklif qilish - iqtisodiy o'sish va barqarorlik uchun juda muhimdir. Biroq, bu institutlar tez rivojlanayotgan moliyaviy muhitda jiddiy qiyinchiliklarga duch kelmoqdalar. Texnologik yutuqlar, tartibga solish o'zgarishlari, bozor raqobati va risklarni boshqarish bosimi banklarning moliyaviy ehtiyotkorlikni saqlab qolish bilan birga doimiy ravishda innovatsiyalarni amalga oshirishni talab qiladi. Bundan tashqari, iqtisodiy tebranishlar va global moliyaviy noaniqliklar ularning faoliyatini yanada murakkablashtiradi. Ushbu qiyinchiliklarni muvaffaqiyatli hal qilish tijorat banklaridan zamonaviy texnologiyalarni qo'llashni, risklarni baholash mexanizmlarini kuchaytirishni va mijozlar ishonchini saqlashni talab qiladi. Oxir-oqibat, tijorat banklarining bardoshliligi va moslashuvchanligi nafaqat ularning barqarorligini, balki moliya tizimining kengroq barqarorligini ham belgilaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Shodmonov Sh. Sh., G‘afurov U. V.. Iqtisodiyot nazariyasi. – Toshkent: Iqtisod-Moliya nashriyoti.2. Abdullayeva Sh. Z.. Bank ishi. – Toshkent: Iqtisod-moliya.
3. Jo‘rayev T. T.. Bank tizimi va bank faoliyati. – Toshkent: Fan nashriyoti.
4. Karaliyev T. M.. Bank menejmenti. – Toshkent: Iqtisodiyot nashriyoti.
5. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki. O‘zbekiston Respublikasi bank tizimi bo‘yicha yillik hisobotlar.
6. O‘zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi. Moliya va bank tizimi bo‘yicha statistik ma’lumotlar.
7. Oliy va o‘rta maxsus ta’lim vazirligi. Bank ishi va moliya fanlari bo‘yicha o‘quv qo‘llanmalar.

TA'LIM VA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNI RIVOJLANTIRISH ORQALI KAMBAG'ALLIKNI QISQARTIRISH YO'LLARI

O.B.Ruzimuratov
SamISI, PhD, dotsent v.b.
R.N.Narzullayev
SamISI talabasi

Annotatsiya. *Ushbu maqolada ta'lim sifatini oshirish va raqamli texnologiyalarni rivojlantirish orqali kambag'allikni qisqartirish yo'llari tahlil qilinadi. Raqamli savodxonlik va ta'lim qamrovining kambag'allikdan chiqish jarayoniga ta'siri, viloyatlar kesimidagi farqlar va ularning sabablari ko'rib chiqiladi. Kambag'allikni qisqartirishda ta'lim va raqamli texnologiyalarning uyg'un ta'sirini kuchaytiruvchi xalqaro amaliyot o'rganiladi. O'zbekiston sharoitida kambag'allikni kamaytirishning amaliy yo'llarini belgilashga qaratilgan ilmiy asoslangan tavsiyalar ishlab chiqiladi.*

Kalit so’zlar: *kambag'allik, ta'lim sifati, raqamli savodxonlik, inson kapitali, mintaqaviy rivojlanish, inklyuziv o'sish, raqamli bo'linish, ijtimoiy mobillik.*

Kirish. Kambag'allik — murakkab, ko'p qirrali ijtimoiy-iqtisodiy hodisa bo'lib, uni hal etishning ham bir xil, ham ko'p o'lchovli yondashuvlarini talab qiladi. Jahon amaliyotida kambag'allikdan chiqishning ikki yo'li eng ishonchli deb tan olingan: birinchisi — ta'lim orqali inson kapitalini rivojlantirish, ikkinchisi — raqamli texnologiyalar orqali mehnat unumdorligini va iqtisodiy imkoniyatlarni kengaytirish. Bu ikki yo'l bir-birini to'ldiradi va birgalikda qo'llanilganda kambag'allikni qisqartirishda alohida ta'sirlarining yig'indisidan ko'ra kuchliroq samara beradi. Nobel mukofoti sovrindori Amartya Sen kambag'allikni faqat daromad yetishmasligi sifatida emas, balki insonning imkoniyat va erkinliklardan mahrum bo'lishi sifatida ta'riflagan bo'lib, aynan ta'lim va raqamli texnologiyalar ushbu imkoniyat bo'shlig'ini to'ldiruvchi asosiy vosita hisoblanadi.

O'zbekiston Respublikasida kambag'allikni qisqartirish 2022-2026-yillar

taraqqiyot strategiyasining besh ustuvor yo'nalishidan biri sifatida belgilangan. Ushbu maqsadga erishishda ta'lim tizimini isloh qilish, raqamli savodxonlikni oshirish va zamonaviy texnologiyalarni keng joriy etish muhim rol o'ynaydi. Mamlakat bo'yicha raqamli savodxonlik darajasining 2020-yildagi 38,2 foizdan 2024-yilda 78,3 foizga oshishi va shu davr ichida 26,8 ming kishining kambag'allikdan chiqishi ushbu bog'liqlikni ko'rsatuvchi dalildir. Shu bilan birga, viloyatlar o'rtasida ta'lim qamrovi va kambag'allik darajasidagi sezilarli farqlar mavjud bo'lib, bu mintaqaviy yondashuvni talab etmoqda. Ushbu muammolarni ilmiy tahlil qilish va amaliy yechimlarni belgilash bugungi tadqiqotning asosiy maqsadini tashkil etadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI. Ta'lim va raqamli texnologiyalarni kambag'allikni qisqartirish yo'llari sifatida o'rganishda bir qator muhim adabiyotlar tahlil qilindi. Nazarov U. (2023) O'zbekistonda raqamli savodxonlik va kambag'allik chegarasidan chiqish ehtimoli o'rtasidagi bog'liqlikni panel ma'lumotlar asosida o'rganib, raqamli savodxonligi yuqori aholi orasida kambag'allikdan chiqish ehtimoli 2,3 baravar yuqori ekanini isbotlagan. Toshmatov Sh. (2022) ta'lim sifati va mintaqaviy kambag'allik darajasi o'rtasidagi korrelyatsiyani O'zbekistonning 14 ta ma'muriy birligi bo'yicha tahlil qilib, maktab bitiruvchilarining o'rtacha ball ko'rsatkichi 10 foizga oshishi viloyatdagi kambag'allik darajasini 1,8 foiz punktga pasaytirishi bog'liqligini aniqlagan. Hamidov A. (2022) raqamli texnologiyalarni ta'lim jarayoniga integratsiyalashning inklyuziv o'sish ko'rsatkichlariga ta'sirini O'zbekiston misolida o'rganib, e-ta'lim resurslari mavjud maktablarda bitiruvchilar bandligi 31 foizga yuqori ekanligini ko'rsatgan. Rahimov B. va Xoliqov D. (2023) qishloq joylarda raqamli ta'lim markazlarini barpo etishning mahalliy kambag'allik darajasini kamaytirishdagi ta'sirini baholab, bunday markazlar ochildan so'ng ikki yil ichida qishloq kambag'allik darajasi o'rtacha 4,3 foiz punktga pasayganini hisoblagan. Yusupov A. (2023) esa O'zbekistonda «raqamli bo'linish» muammosini shahar va qishloq o'rtasidagi ta'lim-texnologiya tengsizligi nuqtai nazaridan o'rganib, bu tengsizlikning kambag'allikdagi mintaqaviy farqning 38 foizini izohlashini ko'rsatgan. Xalqaro adabiyotda Sen A. (1999) ning «Development as Freedom» asari ta'lim va texnologiyalarning kambag'allikka qarshi kurashda imkoniyat kengayishi vositasi sifatidagi nazariy asosini bergan. UNDP (2023) esa raqamli transformatsiya va kambag'allikni qisqartirish o'rtasidagi munosabatni 65 rivojlanayotgan mamlakat ma'lumotlari asosida tahlil qilib, raqamli indeksning 10 foizga oshishi kambag'allik darajasini o'rtacha 2,1 foizga pasaytirishini aniqlagan.

METODOLOGIYA. Tadqiqotda quyidagi metodologik yondashuv qo'llanildi. Birinchi bosqichda O'zbekiston Respublikasining 14 ta viloyati bo'yicha 2020-2024-yillar oralig'idagi ta'lim qamrovi, raqamli savodxonlik darajasi va kambag'allik ko'rsatkichlari to'plandi; ushbu ma'lumotlar asosida mintaqaviy panel ma'lumotlar massivi shakllantirilib, viloyatlar bo'yicha korrelyatsion tahlil o'tkazildi. Ikkinchi bosqichda Samarqand, Surxondaryo va Namangan viloyatlarida maqsadli tanlov usuli bilan kambag'allik chegarasida yashovchi 180 nafar oila vakili bilan intervyu o'tkazildi; ta'lim va raqamli

ko'nikmalar bilan kambag'allikdan chiqish tajribasi o'rganildi. Uchinchi bosqichda O'zbekistondagi 5 ta kasb-hunar ta'lim muassasasida raqamli ko'nikmalar modullari joriy etilishidan oldingi va keyingi bandlik ko'rsatkichlari «oldin-keyin» tahlil usulida baholandi. To'rtinchi bosqichda instrumentli o'zgaruvchilar usuli (IV regression) orqali ta'lim-raqamli texnologiyalar va kambag'allik o'rtasidagi sabab-oqibat bog'liqligini endogenlikdan toza holda baholash amalga oshirildi. Beshinchi bosqichda Finlandiya, Janubiy Koreya va Xitoyning ta'lim-raqamli kambag'allikka qarshi dasturlarining samaradorligi qiyosiy tahlil qilindi.

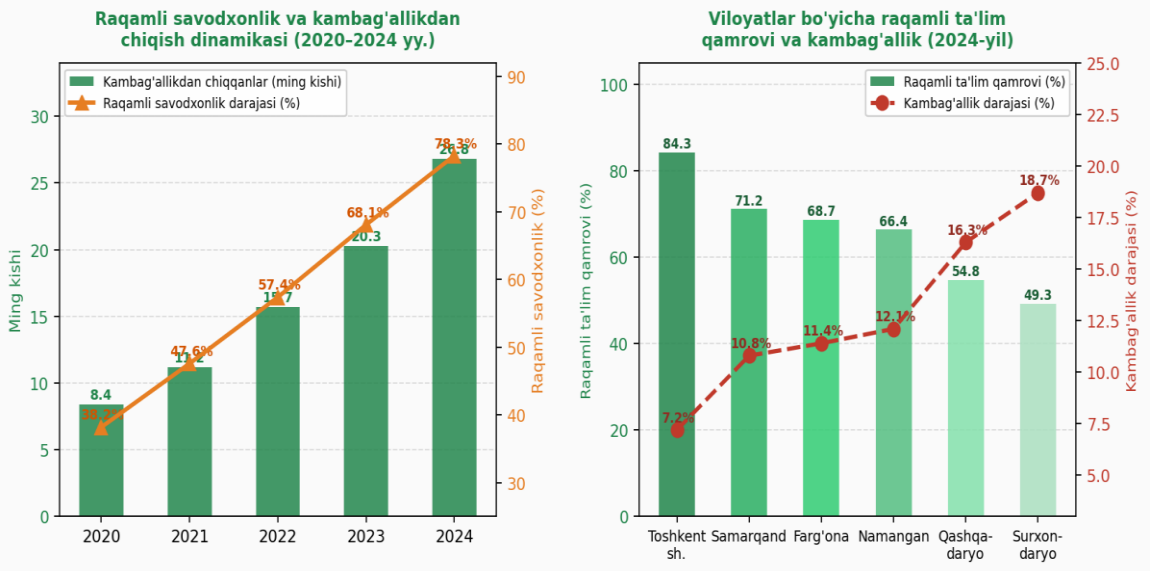

1-rasm. Raqamli savodxonlik va kambag'allikdan chiqish dinamikasi hamda viloyatlar bo'yicha ta'lim-kambag'allik korrelyatsiyasi (O'zbekiston, 2020–2024 yy.)

Tadqiqot davomida olingan natijalar bir necha muhim xulosalar chiqarish imkonini berdi. 1-jadvalning chap qismida ko'rsatilganidek, raqamli savodxonlik darajasi 2020-yildagi 38,2 foizdan 2024-yilda 78,3 foizga ko'tarilishi bilan kambag'allikdan chiqayotgan aholi soni yil sayin ortib bormoqda: 2020-yilda 8,4 ming kishi kambag'allikdan chiqgan bo'lsa, 2024-yilda bu ko'rsatkich 26,8 ming kishiga yetdi. IV regressiya tahlili natijalari shuni ko'rsatdiki, raqamli savodxonligi bir standart og'ish yuqori bo'lgan aholi vakili kambag'allik chegarasidan chiqib ketish ehtimoli 67 foizga yuqori (OR=1,67, 95% CI: 1,42–1,96, p<0,001). Bu natija endogenlik muammosidan tozalangan holda olingan bo'lib, raqamli savodxonlik va kambag'allikdan chiqish o'rtasidagi sabab-oqibat munosabatini ishonchli tarzda tasdiqlaydi.

1-jadvalning o'ng qismidagi viloyatlar bo'yicha tahlil muhim mintaqaviy farqlarni ochib bermoqda. Toshkent shahrida raqamli ta'lim qamrovi 84,3 foizga yetib, kambag'allik darajasi 7,2 foizda saqlanayotgan bo'lsa, Surxondaryo viloyatida qamrov atigi 49,3 foizni tashkil etib, kambag'allik darajasi 18,7 foizga yetmoqda. Ushbu zid tendentsiya viloyatlar bo'yicha korrelyatsiya koeffitsienti r=−0,94 ekanligini ko'rsatmoqda, ya'ni raqamli ta'lim qamrovi ortgan sayin kambag'allik darajasi deyarli to'g'ri proporsional tarzda kamaymoqda. Intervyu natijalari esa kambag'allikdan chiqqan oilalar uchun asosiy «bosqich» sifatida uch omilni ko'rsatdi: birinchisi — maktab ta'limida raqamli ko'nikmalar olish, ikkinchisi — onlayn platforma orqali qo'shimcha kasb o'rganish, uchinchisi —

raqamli to'lov tizimi orqali masofaviy ish imkoniyatidan foydalanish. Ushbu uch omilning birgalikda mavjudligi oilaning kambag'allikdan chiqib ketish ehtimolini 3,1 baravar oshirishi aniqlandi.

Xalqaro tajriba tahlili O'zbekiston uchun ko'chirish mumkin bo'lgan uchta turli modelni aniqladi. Finlandiya modeli ta'lim tizimini dekommodifikatsiya — ta'limni bozor tovaridan ijtimoiy huquqqa aylantirish — prinsipi asosida qurib, barcha aholiga, jumladan kambag'al qatlamlarga, bir xil sifatli ta'lim berishga erishgan. Janubiy Koreya modeli kasb-hunar ta'limini raqamli ko'nikmalar bilan integratsiyalashtirib, qisqa muddatli davlat subsidiyalangan treninglar tizimini yaratgan va shu orqali tez o'zgarayotgan mehnat bozoriga aholini tezda moslashtirgan. Xitoy modeli esa «raqamli qishloq» dasturi orqali barcha qishloq tumanlarini tezkor internet bilan qamrab olgan va qishloq maktablarida raqamli ta'lim markazlarini barpo etib, shahar-qishloq kambag'allik tafovutini keskin qisqartirgan. Ushbu uchala modelning O'zbekiston uchun umumiy sabog'i shundan iboratki, muvaffaqiyatning kaliti nafaqat texnologiya, balki ushbu texnologiyani kambag'al aholi uchun chinakam mavjud va qulayga aylantirishdir.

XULOSA VA TAKLIFLAR. Yuqoridagi tahlillar asosida quyidagi asosiy xulosa va tavsiyalar shakllantirish mumkin. Raqamli savodxonlik va ta'lim qamrovi kambag'allikdan chiqishning hal qiluvchi omillari ekanligi empirik jihatdan tasdiqlandi: viloyatlar o'rtasida $r=-0,94$ korrelyatsiya mavjudligi, raqamli savodxonlik yuqori hududlarda kambag'allik darajasining tartibli ravishda past bo'lishi tasodif emas, balki qonuniyat ekanligini ko'rsatmoqda. Shu sababli ta'lim va raqamli texnologiyalarni rivojlantirish kambag'allikka qarshi kurashning markaziga qo'yilishi lozim.

Birinchi tavsiya — kambag'al viloyatlar uchun «Ta'lim-raqamli imkoniyat» maqsadli dasturini ishlab chiqish va amalga oshirishdir. Surxondaryo, Qashqadaryo va Jizzax kabi nisbatan yuqori kambag'allik darajasiga ega viloyatlarda raqamli ta'lim infratuzilmasiga investitsiyani boshqa viloyatlarga nisbatan ikki baravar oshirish, barcha maktablarni tezkor internet bilan ta'minlash va har bir tuman markazida raqamli ko'nikmalar laboratoriyasini ochish maqsadli siyosat sifatida belgilanishi lozim. Xitoy tajribasi shuni ko'rsatadiki, bunday maqsadli sarmoya 5-7 yil ichida mintaqaviy kambag'allik tafovutini sezilarli darajada tenglashtirishga imkon beradi. Natijada O'zbekistondagi kambag'allikning mintaqaviy kontsentratsiyasi kamayadi va iqtisodiy imkoniyatlar kengroq aholi qatlamlariga yetadi.

Ikkinchi tavsiya — kambag'al oilalar farzandlari uchun «Raqamli stipendiya» dasturini joriy etishdir. Ushbu dastur doirasida kambag'allik ro'yxatida turgan oilalarning maktab o'quvchilari va talabalari bepul planshet yoki noutbuk, bepul internet va onlayn ta'lim platformalariga bepul kirish bilan ta'minlanishi kerak. Qo'shimcha ravishda ushbu o'quvchilarning har chorakdagi o'zlashtirishi monitoringga olinib, belgilangan darajadan yuqori ko'rsatkichda o'qiganlar uchun pul mukofoti to'lanishi kambag'al oilalardagi ta'limga motivatsiyani oshiradi. Janubiy Koreya tajribasi bunday ikki tomonlama rag'batlantirish — resurs berish va unumini mukofotlash — kombinatsiyasining kambag'al oilalar farzandlari natijalarini o'rtacha aholi bilan tenglashtirishga

yordam berishini tasdiqlagan.

Uchinchi tavsiya — kasb-hunar ta'lim kollejlarida «Raqamli kasblar moduli» ni majburiy fan sifatida kiritish va bu modulni mahalliy mehnat bozori talablariga moslashtirib, har yilik yangilab borishdir. Hozirda kollejlar bitiruvchilari mahalliy mehnat bozori ehtiyojlarini yetarlicha bilmasdan o'qishini tugatadi, natijada ko'pchilik ixtisoslik bo'yicha ish topa olmaydi. Finlandiya tajribasida ushbu muammoni hal etish uchun kollejlarni mahalliy ish beruvchilar kengashlari bilan to'g'ridan-to'g'ri bog'laydigan majburiy hamkorlik mexanizmi joriy etilgan. O'zbekistonda ham har bir viloyatda mahalliy ish beruvchilar, kollejlar va viloyat hokimligi ishtirokida «ta'lim-ish» uchburchagi tuzilishi va ushbu mexanizm orqali kollejlar o'quv dasturlari real iqtisodiy talablarga moslashtirilishi zarur. Shunday qilib, ta'lim nafaqat kambag'allikdan chiqishning nazariy imkoniyatini, balki amaliy yo'lini ham ochib beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «2022-2026-yillarda Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida»gi Farmoni. — Toshkent, 2022.
2. O'zbekiston Respublikasi Ta'lim vazirligi. Ta'lim tizimi rivojlanishi bo'yicha yillik hisobot. — Toshkent, 2024. — www.edu.uz
3. Nazarov U. Raqamli savodxonlik va kambag'allik chegarasidan chiqish ehtimoli: O'zbekiston empirik tahlili // Samarqand iqtisodiyot va servis instituti «Ilmiy xabarnoma». — 2023. — №1. — 44–58-b.
4. Toshmatov Sh. Ta'lim sifati va mintaqaviy kambag'allik: O'zbekiston viloyatlari panel tahlili // O'zbekiston Respublikasi Fanlar Akademiyasi «Iqtisodiyot» jurnali. — 2022. — №4. — 61–75-b.
5. Hamidov A. Raqamli texnologiyalar va ta'lim integratsiyasining inklyuziv o'sishga ta'siri // «Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar» ilmiy elektron jurnali. — 2022. — №5. — 33–47-b.
6. Rahimov B., Xoliqov D. Qishloq raqamli ta'lim markazlari va mahalliy kambag'allik darajasining pasayishi // O'zMU «Iqtisodiyot» ilmiy to'plami. — 2023. — №2. — 76–89-b.
7. Yusupov A. O'zbekistonda «raqamli bo'linish» muammosi va uning mintaqaviy kambag'allik tafovutidagi o'rni // «Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar» ilmiy elektron jurnali. — 2023. — №1. — 14–28-b.
8. Abdullayeva Sh. Pul, kredit va banklar. Darslik. — Toshkent: «Iqtisod-Moliya», 2017. — 412 b.
9. O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo'mitasi. Kambag'allik va inson rivojlanishi statistikasi. — Toshkent, 2024. — www.stat.uz
10. O'zbekiston Raqamli texnologiyalar vazirligi. Raqamli savodxonlik monitoringi. — Toshkent, 2024. — www.moit.uz
11. Sen A. Development as Freedom. — Oxford: Oxford University Press, 1999. — 366 p.
12. UNDP. Human Development Report 2023/24: Breaking the Gridlock. — New York: UNDP, 2024.

O‘ZBEKISTONDA OCHIQLIK INDEKSI VA KORRUPSIYAGA QARSHI KURASH SAMARADORLIGI

Dilshod Pulatov
Iqtisodiyot va moliya vazirligi huzuridagi
Budjet-soliq ilmiy tadqiqotlari instituti director,
birinchi o‘rinbosari, i.f.d., professor
Uchqun Abdug‘aniyev
Iqtisodiyot va moliya vazirligi huzuridagi
Budjet-soliq ilmiy tadqiqotlari instituti
bo‘lim boshlig‘i, PhD, dotsent
uchqunbek90994@gmail.com

Annotatsiya. *Mazkur tezisda O‘zbekistonda davlat organlari faoliyati ochiqligi va uning korrupsiyaga qarshi kurash samaradorligiga ta’siri tahlil qilinadi. Tadqiqotda ochiqlik indeksining amaldagi metodikasi, byudjet va davlat xaridlari shaffofligi hamda axborot olish mexanizmlarining amaliy holati ko‘rib chiqilgan. Tahlil natijalari shuni ko‘rsatadiki, mavjud baholash tizimi asosan axborotning e’lon qilinganligini qayd etishga yo‘naltirilgan bo‘lib, uning sifati, foydalanish qulayligi va amaliy ta’siri yetarli darajada baholanmaydi. Shu asosda ochiqlik indeksini takomillashtirish, natijaviylik ko‘rsatkichlarini joriy etish va korrupsion xavfi yuqori yo‘nalishlarga ustuvor ahamiyat berish bo‘yicha takliflar ishlab chiqilgan.*

Kalit so`zlar: *ochiqlik indeksi, korrupsiyaga qarshi kurash, shaffoflik, davlat xaridlari, byudjet ochiqligi, institutsional samaradorlik.*

Аннотация. *В данном тезисе анализируются открытость деятельности государственных органов Узбекистана и её влияние на эффективность противодействия коррупции. В исследовании рассмотрены действующая методика индекса открытости, прозрачность бюджета и государственных закупок, а также практическое состояние механизмов доступа к информации. Результаты анализа показывают, что существующая система оценки в основном ориентирована на фиксацию самого факта опубликования информации, тогда как её качество, удобство использования и практическое воздействие оцениваются недостаточно. На этой основе разработаны предложения по совершенствованию индекса открытости, внедрению показателей результативности и приданию приоритетного значения направлениям с высоким уровнем коррупционных рисков.*

Ключевые слова: *индекс открытости, противодействие коррупции, прозрачность, государственные закупки, бюджетная открытость, институциональная эффективность.*

Bugungi kunda O‘zbekistonda korrupsiyaga qarshi kurash davlat boshqaruvini modernizatsiya qilishning ustuvor yo‘nalishlaridan biriga aylandi. Bu boradagi islohotlar davlat boshqaruvini takomillashtirish, byudjet intizomini

mustahkamlash va jamoatchilik nazoratini kengaytirishga qaratilgan tizimli yondashuv asosida amalga oshirilmoqda. 2017 yilda qabul qilingan “Korrupsiyaga qarshi kurashish to‘g‘risida”gi Qonun ushbu siyosatning huquqiy asoslarini belgilab berdi. Shuningdek, Korrupsiyaga qarshi kurashish agentligi faoliyati hamda “Yangi O‘zbekiston” taraqqiyot strategiyasi doirasida ochiqlik va hisobdorlikni kuchaytirishga alohida e’tibor qaratilmoqda.

Davlat xaridlari, byudjet jarayonlari va ochiq ma’lumotlar tizimining raqamlashtirilishi korrupsion xavflarni kamaytirishning muhim vositasiga aylanmoqda. Biroq xalqaro indekslar O‘zbekistonda bu borada hali ham tizimli muammolar saqlanib qolayotganini ko‘rsatadi. Jumladan, Transparency International ma’lumotlariga ko‘ra, O‘zbekistonning CPI ko‘rsatkichi 2020 yildagi 26 balldan 2023 yilda 33 ballgacha oshgan bo‘lsa, 2024 yilda 32 ballga, 2025 yilda esa 31 ballga pasaygan. Bu esa dastlabki islohotlar natijasini mustahkamlash, ayniqsa amaliy ijro va real shaffoflik mexanizmlarini kuchaytirish zarurligini ko‘rsatadi.

1-rasm. O‘zbekistonning 2020–2025 yillarda Korrupsiyani idrok etish indeksi (CPI) bo‘yicha ko‘rsatkichlari

Mazkur holat korrupsiyaga qarshi siyosatning barqaror natijasi faqat normativ-huquqiy islohotlarga emas, balki so‘z erkinligi, mustaqil OAV va fuqarolik jamiyati institutlarining samarali faoliyatiga ham bevosita bog‘liqligini ko‘rsatadi. Jahon bankining Worldwide Governance Indicators (WGI) ma’lumotlari ham O‘zbekistonda so‘nggi yillarda ayrim boshqaruv ko‘rsatkichlari bo‘yicha ijobiy siljishlar kuzatilganini tasdiqlaydi. Xususan, “Voice and Accountability” va “Control of Corruption” indikatorlari 2020–2022/2023

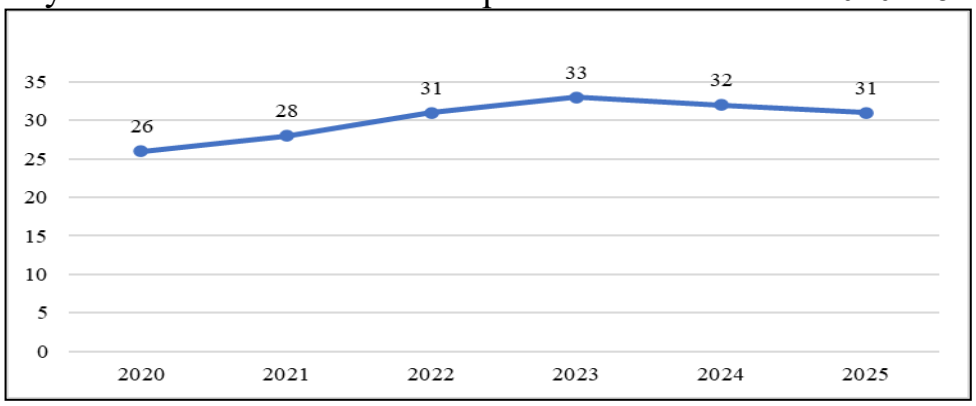

yillarda o‘sish dinamikasini namoyon etgan bo‘lib, bu davlat boshqaruvida ochiqlik va jamoatchilik nazoratini kuchaytirishga qaratilgan islohotlarning xalqaro baholashda ma’lum darajada ijobiy aks etganini ko‘rsatadi. (2-rasm)

So‘nggi yillarda mazkur ko‘rsatkichlarda pasayish tendensiyasi kuzatilmoqda. Ayniqsa “Control of Corruption” indikatoridagi pasayish korrupsiyaga qarshi kurash mexanizmlarining amaliy samaradorligi barqaror emasligini ko‘rsatadi. Bu esa ochiqlik va hisobdorlik institutlarini yanada mustahkamlash, fuqarolik jamiyati hamda mustaqil nazorat mexanizmlarining real ta’sirchanligini oshirish zarurligini anglatadi.

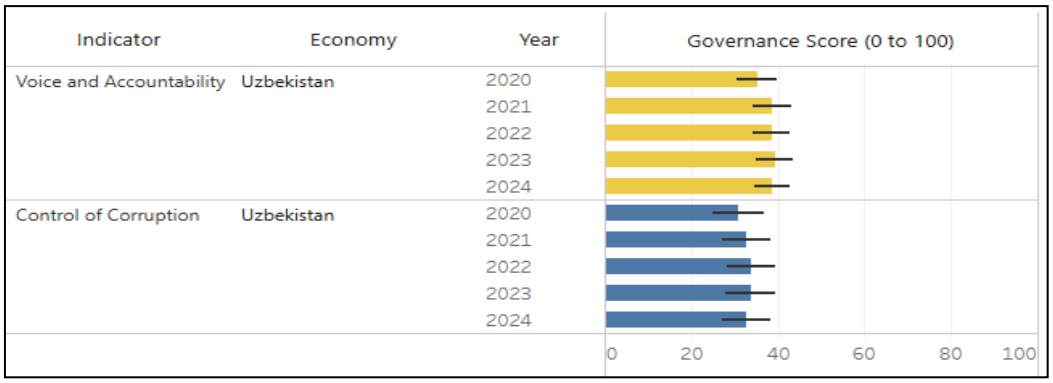

2-rasm. O‘zbekistonning 2020–2024 yillarda WGI tizimi bo‘yicha “Ochiqlik va hisobdorlik” hamda “Korrupsiyani nazorat qilish” ko‘rsatkichlari

Jahon banki tadqiqotlarida (WGI metodologiyasi) ochiqlik va hisobdorlik darajasi past bo‘lgan davlatlarda korrupsiyani nazorat qilish ko‘rsatkichlari ham sust shakllanishi aniqlangan. Tadqiqotlarda fuqarolarning hukumat faoliyati ustidan nazorat imkoniyatlari cheklangan sharoitda korrupsion xatti-harakatlar xavfi ortishi qayd etiladi [1].

Shu bilan birga, Transparency International hisobotlarida axborot erkinligi va mustaqil OAV faoliyati cheklangan davlatlarda korrupsiyani idrok etish darajasi yuqori bo‘lishi qayd etilgan [2].

Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti (OECD) davlat xaridlarida ochiqlikni ta’minlash korrupsiyaning oldini olishning samarali vositasi ekanini ta’kidlaydi [3]. Ayniqsa, tender jarayonlarini ochiq platformalarda o‘tkazish va natijalarni e’lon qilish noqonuniy kelishuvlar ehtimolini kamaytiradi.

International Budget Partnership tomonidan tuziladigan Open Budget Survey natijalari esa byudjet ochiqligi yuqori bo‘lgan mamlakatlarda jamoatchilik nazorati kuchliroq shakllanishini ko‘rsatadi [4].

Xalqaro valyuta fondining tadqiqotlari moliyaviy shaffoflikni davlat mablag‘laridan samarali foydalanish va korrupsiyani kamaytirish bilan bevosita bog‘laydi [5].

Birlashgan Millatlar Tashkilotining Narkotiklar va jinoyatchilik bo‘yicha boshqarmasi (UNODC) tomonidan ishlab chiqilgan Korrupsiyaga qarshi konvensiya doirasida davlat boshqaruvida shaffoflik va fuqarolar ishtiroki korrupsiyaning oldini olish mexanizmi sifatida mustahkamlangan [6].

Open Government Partnership hisobotlarida ochiq hukumat tashabbuslari amalga oshirilgan davlatlarda korrupsiyaga qarshi kurash samaradorligi oshgani qayd etiladi [7].

Shuningdek, European Bank for Reconstruction and Development hamda Asian Development Bank tadqiqotlarida boshqaruv sifati, shaffoflik va iqtisodiy barqarorlik o‘rtasida ijobiy bog‘liqlik mavjudligi ko‘rsatilgan [8–9].

Ilmiy adabiyotlarda esa, davlat boshqaruvida ochiqlik va hisobdorlikning yetarli darajada ta’minlanmaganligi korrupsion xavflarning kuchayishiga olib kelishi e`tirof etiladi. Shaffoflikning sustligi va parlament hamda jamoatchilik nazoratining zaifligi fosh bo‘lish ehtimolini pasaytiradi va korrupsion xatti-harakatlar uchun qulay muhit yaratadiki [10]. Institutsional tahlil shuni ko‘rsatadiki,

davlat xizmatining moddiy va ijtimoiy kafolatlari yetarli darajada shakllanmagan sharoitda korrupsiya uchun “rag‘batlantiruvchi muhit” paydo bo‘ladi. Moddiy ehtiyojni qonuniy daromad hisobiga qondira olmaslik holati ayrim xodimlarni korrupsion xatti-harakatlarga moyil qilishi mumkin [11].

Bunda davlat xizmatlarining elektron shaklga o‘tkazilishi korrupsion xavflarni kamaytirishning muhim mexanizmi sifatida baholanadi [12]. Yan bir tadqiqot ishida esa, davlat xaridlari jarayonida raqamli moliyaviy nazorat instrumentlarini joriy etish korrupsiyani oldini olish mexanizmlarini mustahkamlashi ilmiy asoslangan [13]. Raqamli platformalar orqali davlat xaridlari va moliyaviy oqimlarni monitoring qilish tizimlarda shaffoflikni oshirishning samarali mexanizmi hisoblanadi hamda raqamli texnologiyalar iqtisodiy xavfsizlikni ta’minlashda ham korrupsion risklarni tizimli ravishda qisqartirish imkonini beradi [14].

Ko‘rib chiqilgan tadqiqotlardan shuni anglash mumkinki, ochiqlik va shaffoflik korrupsiyaga qarshi kurashning yordamchi emas, balki asosiy yo‘nalishlaridan biridir. Davlat organlari faoliyati haqida ma’lumotlar ochiq e’lon qilinadigan, byudjet va davlat xaridlari jarayonlari shaffof o‘tkaziladigan hamda fuqarolar va ommaviy axborot vositalari erkin nazorat qila oladigan mamlakatlarda korrupsiya darajasi odatda pastroq bo‘ladi. Chunki bunday sharoitda noqonuniy harakatlarni yashirish qiyinlashadi va mansabdor shaxslarning javobgarligi oshadi.

So‘nggi yillarda O‘zbekistonda davlat organlari faoliyatining ochiqligi va shaffofligini ta’minlashga qaratilgan qator amaliy islohotlar amalga oshirilmoqda. Davlat organlarining rasmiy veb-saytlari va ochiq ma’lumotlar portalida (data.gov.uz) axborotlarni muntazam e’lon qilish tizimi yo‘lga qo‘yildi, byudjet ma’lumotlarini ochiq shaklda taqdim etish amaliyoti kengaytirildi hamda davlat xaridlari jarayonlari elektron platformalar orqali o‘tkazila boshlandi. Shuningdek, davlat organlarida ochiqlik indeksini joriy etish, jamoatchilik muhokamalari va ochiq eshituvlar o‘tkazish mexanizmlari yo‘lga qo‘yildi. Ushbu chora-tadbirlarning asosiy maqsadi davlat boshqaruvida hisobdorlikni kuchaytirish va korrupsion xavflarni kamaytirishdir.

Lex.uz bazasida e’lon qilingan ma’lumotlar tahliliga ko‘ra, 2014–2025 yillar oralig‘ida davlat boshqaruvida ochiqlik va shaffoflikni ta’minlashga qaratilgan **40 dan ortiq normativ-huquqiy hujjatlar** qabul qilingan**.**

Tahlil shuni ko‘rsatadiki, normativ faollik ayniqsa 2021–2024 yillarda keskin oshgan. Agar 2014–2018 yillarda ochiqlik siyosatining asosiy huquqiy bazasi shakllangan bo‘lsa, 2021 yildan boshlab ochiqlikni amaliy joriy etish, baholash va monitoring qilish mexanizmlari kengaytirilgan. 2024–2025 yillarda esa sektorlar kesimida (qurilish, ekologiya, sud tizimi, davlat xaridlari) shaffoflikni kuchaytirishga qaratilgan maxsus hujjatlar qabul qilingan.

Normativ-huquqiy hujjatlar sonining ko‘pligi va ularning tematik kengayishi O‘zbekistonda ochiqlik siyosati faol ravishda institutsionallashayotganini ko‘rsatadi. Biroq normativ bazaning mavjudligi o‘z-o‘zidan yetarli emas. Asosiy masala amaliy ijro samaradorligi va hisobdorlik mexanizmlarining ishlashidagina namoyon bo`ladi.

O‘zbekistonda davlat organlari faoliyatining ochiqlik darajasini baholash tizimi (Ochiqlik indeksi) 2022 yilda PF-154-son Farmon asosida joriy etilgan bo`lib, uning asosiy maqsadi — davlat organlarining axborot e’lon qilish majburiyatlarini nazorat qilish, ochiqlik darajasini reyting asosida baholash va ular o‘rtasida hisobdorlikni kuchaytirishdan iborat.

Ochiqlik indeksi davlat organlari va tashkilotlari faoliyatini 8 ta asosiy yo‘nalish bo‘yicha baholashni nazarda tutadi. Amaldagi metodika davlat organlari va tashkilotlari faoliyatining ochiqligini institutsional darajada tartibga solishga xizmat qiladigan tizimli modelni shakllantirgan. Unda rasmiy veb-saytlar faoliyati, elektron xizmatlar, ijtimoiy ahamiyatga molik ma’lumotlarning e’lon qilinishi, byudjet va davlat xaridlari ochiqligi, ochiq ma’lumotlar portali bilan integratsiya, kommunikatsiya texnologiyalari hamda korrupsiyani barvaqt aniqlash mexanizmlari yagona indeks doirasida birlashtirilgan. Bu tizim ochiqlikni alohida-alohida yo‘nalishlar bo‘yicha emas, balki davlat boshqaruvining bir butun mexanizmi sifatida baholash imkonini beradi. Ayniqsa, byudjet jarayoni, xaridlar, mansabdor shaxslar xarajatlari va manfaatlar to‘qnashuvi kabi korrupsion xavfi yuqori yo`nalishlarning kiritilishi metodikaning kuchli jihati hisoblanadi.

Biroq tahlillarga ko‘ra, baholash mezonlarining katta qismi “mavjudlik” tamoyiliga asoslangan. Ya’ni ma’lumot e’lon qilinganmi yoki yo‘q, sahifa tashkil etilganmi yoki yo‘q, havola bormi yoki yo‘q — shular asosiy o‘lchov mezoni sifatida qo‘llanadi. Bu esa formal ochiqlikni baholash imkonini beradi, ammo axborotning sifati, tushunarliligi, to‘liqligi va amaliy ahamiyati yetarlicha o‘lchanmaydi. Masalan, davlat xaridlari bo‘yicha ma’lumot e’lon qilingani baholanadi, lekin uning real tahlil qilishga yaroqliligi, narx samaradorligi yoki raqobat darajasiga ta’siri alohida ko‘rsatkich sifatida nazarda tutilmagan.

Yana bir muhim masala — mezonlar o‘rtasidagi og‘irlik muvozanati. Ayrim hollarda yuqori korrupsion xavfga ega bo‘lgan yo‘nalishlar (kapital qo‘yilmalar, yirik xaridlar, mansabdor shaxslar xarajatlari) texnik xarakterdagi mezonlar (mobil versiya, havolalar soni, dizayn mosligi) bilan deyarli teng ballga ega bo‘lib qolgan. Bu esa baholash natijalarida real xavf darajasi va ijtimoiy ahamiyat inobatga olinmay qolishiga olib kelishi mumkin. Ochiqlik indeksi korrupsiyani kamaytirishga xizmat qilishi uchun aynan moliyaviy va qaror qabul qilish jarayonlari bilan bog‘liq bloklarga ustuvor og‘irlik berilishi maqsadga muvofiq bo‘ladi.

Metodikaning yana bir cheklangan tomoni — natijaviylik indikatorlarining yetishmasligi. Masalan, korrupsiyaviy holatlar haqida xabar berish kanallari mavjudligi baholanadi, ammo ushbu kanallar orqali nechta murojaat kelib tushgani, ular qanday ko‘rib chiqilgani va qanday choralar ko‘rilgani tizimli tarzda baholanmaydi. Xuddi shuningdek, jamoatchilik kengashlari faoliyati hujjatlar mavjudligi orqali o‘lchanadi, lekin ularning real ta’siri, berilgan tavsiyalar ijrosi yoki davlat organi faoliyatiga qo‘shgan hissasi aniq ko‘rsatkichlar bilan ifodalanmagan. Bu esa ochiqlikning amaliy samaradorligini aniqlashni qiyinlashtiradi.

Bundan tashqari, ochiqlikni baholash jarayonida faqat davlat organlarining

o‘zaro hisobot almashinuvi bilan cheklanib qolmasdan, mustaqil ishtirok mexanizmlarini kengaytirish maqsadga muvofiqdir. Xususan, baholash komissiyasi tarkibiga jamoatchilik vakillari, nodavlat notijorat tashkilotlari hamda akademik mutaxassislarni jalb etish, e’lon qilingan ma’lumotlarni tanlanma asosida mustaqil ekspertiza qilish va tahliliy xulosalarni ochiq e’lon qilish tizimning ishonchliligini oshiradi. Bu yondashuv baholashni ichki nazorat mexanizmidan kengroq, ijtimoiy nazorat elementlari bilan boyitilgan ochiq va ishonchli tizimga aylantiradi.

Umuman olganda, amaldagi baholash mezoni davlat boshqaruvida ochiqlikni tartibga solish va minimal standartlarni joriy etish uchun muhim huquqiy-institutsional asos yaratgan. Biroq uni yanada takomillashtirish uchun formal ochiqlikdan mazmunli shaffoflikka o‘tish zarur. Buning uchun:

ma’lumotlarning sifat ko‘rsatkichlarini joriy etish,

korrupsion xavf darajasiga mos og‘irlik tizimini ishlab chiqish,

foydalanuvchi ishtiroki va natijaviylik indikatorlarini qo‘shish hamda

mustaqil tashqi baholash va tasdiqlash mexanizmlarini kuchaytirish maqsadga muvofiq bo‘ladi.

Ana shunda ochiqlik indeksi nafaqat axborot joylashtirish intizomini, balki real shaffoflik va korrupsiyaga qarshi ta’sirni ham o‘lchaydigan samarali instrumentga aylanishi mumkin.

2024 yil yakunlari bo‘yicha davlat organlari faoliyatining ochiqlik darajasini baholash tizimi ijobiy natijalarni ko‘rsatgan bo‘lsa-da, uning institutsional qamrovi va metodologiyasida qator tizimli muammolar saqlanib qolmoqda. Xususan, baholashda 90 dan ortiq davlat organlari va tashkilotlari qamrab olingan bo‘lsa-da, davlat byudjeti mablag‘lari hisobidan faoliyat yurituvchi subyektlar soni bundan ancha ko‘p. Shu sababli hududiy tuzilmalar, davlat ulushi mavjud korxonalar va ayrim byudjet tashkilotlari baholashdan chetda qolmoqda. Bundan tashqari, e’lon qilinayotgan ma’lumotlar sifati ham bir xil emas: ayrim hollarda axborot tartibsiz, topish qiyin yoki yagona standartga mos bo‘lmagan shaklda joylashtiriladi. Bu esa formal ochiqlik mavjud bo‘lsa-da, undan amaliy foydalanish imkoniyatini cheklaydi.

Shuningdek, fuqarolarning davlat organlaridan axborot so‘rash mexanizmlarida ham ayrim kamchiliklar mavjud. Amaldagi qonunchilikda axborot so‘rovlariga javob berish muddatlari belgilangan bo‘lsa-da, shoshilinch so‘rovlar uchun alohida tartib nazarda tutilmagan. So‘rovni tegishli organga yo‘naltirish mexanizmi mavjud, biroq fuqaroga qo‘shimcha tushuntirish berish va bir nechta organ vakolatiga oid masalalarda koordinatsiya qilish tartibi aniq emas. Bundan tashqari, anonim so‘rovlarning ko‘rib chiqilmasligi, mustaqil apellyatsiya organining mavjud emasligi hamda javob sifati bo‘yicha aniq mezonlarning belgilanmaganligi axborot olish huquqining amaliy samaradorligini pasaytiradi. Shu bois ochiqlik tizimini takomillashtirishda qamrovni kengaytirish, ma’lumotlar sifatini oshirish va mustaqil nazorat mexanizmlarini kuchaytirish muhim ahamiyatga ega.

O‘zbekiston tajribasi davlat boshqaruvida ochiqlik va shaffoflikni ta’minlash bo‘yicha muhim huquqiy hamda institutsional asos yaratilganini ko‘rsatadi.

Ochiqlik indeksi, elektron davlat xaridlari va ochiq ma’lumotlar portalining joriy etilishi bu yo‘nalishda muhim qadam bo‘ldi. Biroq amaliy tahlillar tizim hali to‘liq yetuk emasligini ko‘rsatmoqda: baholash qamrovi cheklangan, mezonlar asosan ma’lumot mavjudligiga qaratilgan, axborot sifati va foydalanish imkoniyati esa yetarli baholanmaydi. Shu bois ochiqlik siyosatining keyingi bosqichida baholash qamrovini kengaytirish, ma’lumotlar sifati va standartlashtirilishini kuchaytirish, shuningdek mustaqil nazorat va apellyatsiya mexanizmlarini rivojlantirish zarur. Ana shundagina ochiqlik indeksi hisobot vositasi emas, balki korrupsion xavflarni kamaytiruvchi samarali boshqaruv instrumentiga aylanishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Kaufmann D., Kraay A., Mastruzzi M. The Worldwide Governance Indicators: Methodology and Analytical Issues // World Bank Policy Research Working Paper. – 2010. – URL: https://info.worldbank.org/governance/wgi/
2. Transparency International. Corruption Perceptions Index 2023–2025. – Berlin: Transparency International. – URL: https://www.transparency.org/en/cpi
3. OECD. Preventing Corruption in Public Procurement. – Paris: OECD Publishing, 2017. – URL: https://www.oecd.org/gov/ethics/public-procurement.htm
4. International Budget Partnership. Open Budget Survey 2023. – Washington, DC. – URL: https://www.internationalbudget.org/open-budget-survey/
5. International Monetary Fund. Fiscal Transparency Code. – Washington, DC: IMF. – URL: https://www.imf.org/external/np/fad/transparency
6. United Nations Office on Drugs and Crime. United Nations Convention against Corruption (UNCAC). – Vienna: UNODC. – URL: https://www.unodc.org/unodc/en/corruption/uncac.html
7. Open Government Partnership. OGP National Action Plans and Reports. – URL: https://www.opengovpartnership.org
8. European Bank for Reconstruction and Development. Transition Report 2023–2024. – London: EBRD. – URL: https://www.ebrd.com/publications/transition-report
9. Asian Development Bank. Asian Development Outlook 2024. – Manila: ADB. – URL: https://www.adb.org/publications/asian-development-outlook
10. Pulatov D., Baykalanov J. O‘zbekistonda korrupsiyaga qarshi kurashish va kurashish muhitini yaratish bo‘yicha xalqaro tajriba. Moliyachi ma’lumotnomasi. -T.: – 2022. - №4(124). – B. 7-9. Пулатов Д., Байкаланов Ж. Международный опыт борьбы с коррупцией и создание среды борьбы в Узбекистане. Молиячи маълумотномаси. – 2022. - №4(124). – Б. 84-94. http://portal.tcmf.uz/uploads/KO/1qnWFFT5eTj9LiJKcphWTW_ilaTb3KvwNR4ZfiSBOwhofaHN.pdf
11. Pulatov D. O‘zbekiston Respublikasida korrupsiyaga qarshi islohotlar va korrupsiyaga qarshi kurashning o‘ziga xos xususiyatlari // Moliyachi ma’lumotnomasi. -T.: – 2019. - №11(95). – B. 26-29. Пулатов Д.

Антикоррупционные реформы и особенности борьбы с коррупцией в Республике Узбекистан. – 2019. - №11(95). – Б. 65-68. http://portal.tcmf.uz/uploads/Zu/zNjYtEm3MReqpmOeukFL5V2Y48-CYFUPrV88tILeGcjyVEA2.pdf

12. Qoraboyev B. Korrupsiyaga qarshi kurashish bo‘yicha samarali instrumentlar tahlili. O‘zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi huzuridagi byudjet-soliq tadqiqotlari instituti. -T.: - 2020. - 45 b.

13. Isroilov, B. I., U. Kh Abduganiyev, and B. B. Ibragimov. "Financial control of public procurement to prevent corruption in the development of digital economy." 2nd international scientific and practical conference “modern management trends and the digital economy: From regional development to global economic growth”(MTDE 2020). Atlantis Press, 2020.

14. Абдуганиев, У. Х. “Роль цифровых технологий в снижении коррупционных рисков экономической безопасности.” Проблемы развития сферы услуг в условиях инновационной и цифровой экономики./Материалы Международной научно-практической конференции (Часть V). 2021.

BANK BOSHQARUVIDA MUOMALA MADANIYATINING AHAMIYATI VA UNI RIVOJLANTIRISH YO‘LLARI

Ilmiy rahbar: Norqulov Habibullo
SamISI, Bank ishi kafedrasi assistenti
Haqnazarova Xonzoda
SamISI, MK-122 guruh talabasi

Annotatsiya. *Mazkur tezisda bank boshqaruvida muomala madaniyatining nazariy va amaliy jihatlari, uning ichki va tashqi kommunikatsiyaga ta’siri, shuningdek, samarali muomala madaniyatini shakllantirishning asosiy yo‘nalishlari tahlil qilinadi. Bank tizimida muomala madaniyati mijozlar bilan ishonchli munosabatlarni shakllantirish, korporativ boshqaruv samaradorligini oshirish va ichki nazorat tizimini mustahkamlashda muhim omil sifatida ko‘rib chiqiladi.*

Kalit so‘zlar: *bank boshqaruvi, muomala madaniyati, kommunikatsiya, korporativ boshqaruv, etika, shaffoflik.*

Kirish. Banklar zamonaviy iqtisodiyotning eng muhim instituti sifatida moliyaviy barqarorlikni ta’minlashda hal qiluvchi rol o‘ynaydi. Shu bilan birga, bank faoliyatining samaradorligi faqat moliyaviy ko‘rsatkichlar bilan emas, balki inson omili, xususan, muomala madaniyati darajasi bilan ham belgilanadi. Muomala madaniyati bank xodimlari o‘rtasidagi, shuningdek, xodimlar va mijozlar o‘rtasidagi muloqot me’yorlari va amaliyotlari majmui bo‘lib, u bank faoliyatining ajralmas tarkibiy qismidir. Globallashuv va raqamlashtirish jarayonlari sharoitida banklarda shaffoflik, ochiqlik va mijozlarga yo‘naltirilganlik darajasi tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda. Shu sababli muomala madaniyatini rivojlantirish banklarning uzoq muddatli barqarorligi va raqobatbardoshligini ta’minlashda muhim strategik yo‘nalish hisoblanadi.

Asosiy qism. Bank boshqaruvida muomala madaniyati ikki asosiy yo‘nalishda namoyon bo‘ladi:

1.Ichki muomala madaniyati – xodimlar o‘rtasidagi munosabatlar, axborot almashinuvi va jamoaviy ish muhitini o‘z ichiga oladi;

2.Tashqi muomala madaniyati – bankning mijozlar, hamkorlar va boshqa manfaatdor tomonlar bilan aloqalarini qamrab oladi.

Ichki muomala madaniyati samarali tashkil etilganda, tashkilot ichida ochiq muloqot, tezkor axborot almashinuvi va yuqori darajadagi mas’uliyat shakllanadi. Aksincha, yopiq kommunikatsiya tizimi xatolar, tushunmovchiliklar va korrupsion xavflarning oshishiga olib keladi. Tashqi muomala madaniyati esa mijozlar bilan munosabatlarda halollik, xushmuomalalik va huquqiy me’yorlarga rioya qilish orqali bank obro‘sini oshirishga xizmat qiladi.

Korporativ boshqaruv va muomala madaniyati:

Muomala madaniyatini shakllantirishda bank rahbariyatining roli alohida ahamiyatga ega. Boshqaruv organlari tomonidan axloqiy me’yorlar, shaffoflik va hisobdorlik prinsiplari joriy etilishi lozim.

Korporativ boshqaruv tizimida:

1. Axloq kodekslarini ishlab chiqish;
2. Manfaatlar to‘qnashuvining oldini olish;
3. Ichki nazorat va audit tizimlarini kuchaytirish;
4. Maxsus qo‘mitalar faoliyatini yo‘lga qo‘yish kabi chora-tadbirlar muomala madaniyatini rivojlantirishning muhim omillari hisoblanadi. Shuningdek, xalqaro standartlar, xususan, korrupsiyaga qarshi boshqaruv tizimlari banklarda ochiqlik va ishonchlilikni ta’minlashga xizmat qiladi.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, bank boshqaruvida muomala madaniyati strategik ahamiyatga ega bo‘lgan omil hisoblanadi. U nafaqat bankning ichki faoliyatini samarali tashkil etishga, balki tashqi muhit bilan barqaror aloqalarni o‘rnatishga xizmat qiladi. Zamonaviy sharoitda banklar muomala madaniyatini oddiy kommunikatsiya vositasi sifatida emas, balki boshqaruvning muhim elementi sifatida qabul qilishlari zarur. Axloqiy tamoyillarga asoslangan ochiq va shaffof muloqot banklarning uzoq muddatli rivojlanishini ta’minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Schein, Edgar H., and Peter Schein. Tashkiliy Madaniyat va Yetakchilik. Hoboken, NJ: John Wiley & Sons, 2017.

2. Acharya, V. V. S. Risk va Ishonch Bank ishida: Mas'uliyatli moliyaviy tizim sari. Singapore: Springer, 2021.

3. Maes, P. F. V., and S. I. L. S. J. Verhoeven. "Ichki kommunikatsiya strategiyalari va xodimlar jalbi moliya sektorida: ING Bank Belgium misolida keys tadqiqoti." Aloqa Menejmenti Jurnali, vol. 20, no. 4, 2016, pp. 312-327.

TIJORAT BANKLARIDA TO'LOV TIZIMLARINI TAKOMILLASHTIRISH ORQALI KICHIK VA O'RTA BIZNESNI MOLIYAVIY QO'LLAB-QUVVATLASH MASALALARI

Niyozov Zuxur Davronovich
Samarqand iqtisodiyot va servis insitituti
"Bank ishi" kafedrasi I. f. n, prof. v b.
Azamov Og'abek Ulug'bek o'g'li
SamISI, "Bank-Moliya xizmatlari" fakulteti talabasi

Annotatsiya. *Ushbu maqolada tijorat banklaridagi to'lov tizimlarini takomillashtirish orqali kichik va o'rta biznesni (KOB) moliyaviy qo'llab-quvvatlash masalalari tahlil qilinadi. Raqamli to'lov infratuzilmasining KOB faoliyatiga ta'siri, mavjud muammolar va xalqaro tajriba asosida milliy bank amaliyotini rivojlantirish yo'llari ko'rib chiqiladi. To'lov tizimlarini modernizatsiya qilish orqali KOB moliyaviy kirishimligini oshirishga qaratilgan ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqiladi.*

Kalit so'zlar: *tijorat banklari, to'lov tizimlari, kichik va o'rta biznes, moliyaviy inklyuzivlik, raqamli to'lovlar, bank xizmatlari, fintex, iqtisodiy rivojlanish.*

Kirish. Hozirgi davrda kichik va o'rta biznes subyektlari iqtisodiy tizimning muhim drayverlaridan biri sifatida qaralib, ular milliy iqtisodiyotning barqaror rivojlanishini ta'minlashda yetakchi rol o'ynaydi. O'zbekiston sharoitida ushbu sektor yalpi ichki mahsulot ishlab chiqarishda hamda aholi bandligini ta'minlashda salmoqli ulushga ega bo'lib, iqtisodiy o'sishning muhim omillaridan biri sifatida namoyon bo'lmoqda.

Shu bilan birga, KOB subyektlarining moliyaviy xizmatlardan foydalanish darajasi, ayniqsa zamonaviy to'lov tizimlaridan foydalanish imkoniyatlari hali yetarli darajada rivojlanmagan. Tijorat banklarida to'lov infratuzilmasini takomillashtirish ushbu subyektlarning moliyaviy faoliyatini qo'llab-quvvatlashda muhim vosita sifatida qaraladi. Zamonaviy to'lov texnologiyalarining joriy etilishi operatsion jarayonlarni soddalashtirish bilan birga, moliyaviy oqimlarning shaffofligini oshiradi, kreditlash imkoniyatlarini kengaytiradi hamda tadbirkorlik subyektlarining yangi bozor segmentlariga chiqishiga sharoit yaratadi.

So'nggi yillarda mamlakatda to'lov tizimlarini rivojlantirish yo'nalishida sezilarli institutsional o'zgarishlar amalga oshirildi. Xususan, banklararo hisob-kitob tizimlari modernizatsiya qilindi, mobil va kontaktsiz to'lov vositalari keng joriy etildi hamda raqamli to'lov instrumentlari ommalashdi. Biroq, ushbu ijobiy o'zgarishlarga qaramay, to'lov xizmatlari narxining nisbatan yuqoriligi, texnik infratuzilmaning yetarli darajada rivojlanmaganligi va hududlar o'rtasidagi tafovutlar KOB subyektlarining moliyaviy imkoniyatlarini cheklab qolmoqda.

Shu nuqtai nazardan, to'lov tizimlari rivoji bilan kichik va o'rta biznes subyektlarining moliyaviy resurslardan foydalanish darajasi o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni ilmiy asosda o'rganish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Mazkur

yo‘nalishda olib boriladigan tadqiqotlar bank tizimi samaradorligini oshirish va KOBni moliyaviy qo‘llab-quvvatlash mexanizmlarini takomillashtirishga xizmat qiladi.

Adabiyotlar tahlili. Kichik va o‘rta biznes subyektlarini moliyaviy qo‘llab-quvvatlashda to‘lov tizimlarining o‘rni iqtisodiy adabiyotlarda keng yoritilgan bo‘lib, ushbu yo‘nalishda olib borilgan tadqiqotlar moliyaviy infratuzilmaning kengayishi biznes subyektlarining iqtisodiy natijadorligiga sezilarli ta’sir ko‘rsatishini tasdiqlaydi. Xususan, Jahon banki tadqiqotchilari — iqtisodiyot fanlari doktori (PhD) T. Beck hamda A. Demirgüç-Kunt o‘zlarining *“Small and Medium-Size Enterprises: Access to Finance as a Growth Constraint”* (2006) nomli ilmiy maqolasida moliyaviy xizmatlardan foydalanish darajasining oshishi KOB daromadlari o‘sishiga bevosita ijobiy ta’sir ko‘rsatishini empirik jihatdan asoslab bergan (1).

Moliyaviy inklyuzivlikni ta’minlashda to‘lov infratuzilmasining ahamiyati iqtisodiyot fanlari doktori S. Claessens tomonidan *“Access to Financial Services: A Review of the Issues and Public Policy Objectives”* (2006) asarida keng tahlil qilinib, unda aynan raqamli to‘lov tizimlari moliyaviy xizmatlardan foydalanishni kengaytiruvchi asosiy mexanizm sifatida talqin etiladi (2).

Milliy ilmiy yondashuvlar doirasida iqtisodiyot fanlari doktori, professor Sh.Z. Abdullayeva o‘zining *“Pul, kredit va banklar”* (2010) darsligida to‘lov xizmatlarini modernizatsiya qilish bank tizimi barqarorligini ta’minlash, moliyaviy oqimlarni optimallashtirish va mijozlar bazasini kengaytirishning muhim omili ekanligini asoslaydi (3).

Shuningdek, iqtisodiyot fanlari doktori, professor F.M. Mullajonov tomonidan yozilgan *“O‘zbekiston Respublikasi bank tizimi”* (2011) asarida to‘lov tizimlari rivoji banklararo raqobatni kuchaytirish va moliyaviy xizmatlar sifatini oshirishning strategik yo‘nalishi sifatida baholanadi (4).

Raqamli texnologiyalar keng joriy etilayotgan sharoitda to‘lov tizimlarining amaliy ahamiyati yanada ortib bormoqda. Jumladan, iqtisodiyot fanlari nomzodi A. Hamidov hamda tadqiqotchi B. Rahimov *“Raqamli moliya va kreditlash tizimlari”* (2019) nomli ilmiy ishida raqamli tranzaksiya tarixining mavjudligi kreditlash jarayonida muhim axborot manbai sifatida xizmat qilib, KOB subyektlarining kredit olish imkoniyatlarini sezilarli darajada oshirishini ko‘rsatadi (5).

Biroq, ayrim ilmiy tadqiqotlarda ushbu yo‘nalishdagi muammolar ham tanqidiy baholanadi. Xususan, iqtisodiyot fanlari nomzodi U. Nazarov *“Raqamli iqtisodiyot sharoitida infratuzilma muammolari”* (2022) maqolasida to‘lov infratuzilmasidagi texnik kamchiliklar, hududlararo nomutanosibliklar va xizmatlar sifati bilan bog‘liq muammolar KOB rivojlanishiga to‘sqinlik qiluvchi muhim omillar ekanligini qayd etadi (6).

Tadqiqot metodologiyasi. Mazkur tadqiqotda kompleks ilmiy yondashuv asosida bir qator metodlardan foydalanildi. Xususan, tizimli va qiyosiy tahlil usullari orqali bank tizimida korporativ boshqaruv va raqamli transformatsiya jarayonlari o‘zaro bog‘liqlikda o‘rganildi. Statistik tahlil yordamida mavjud ko‘rsatkichlarning dinamikasi va o‘zgarish tendensiyalari baholandi. Shuningdek,

kontent tahlili usuli orqali normativ-huquqiy hujjatlar hamda ilmiy manbalar mazmuni chuqur tahlil qilindi.

Tahlil va natijalar. 1-rasm O‘tkazilgan tadqiqot natijalari kichik va o‘rta biznes (KOB) faoliyatida raqamli to‘lov infratuzilmasining ahamiyatini kompleks tarzda baholash imkonini berdi. Tahlillar shuni ko‘rsatdiki, raqamli to‘lov infratuzilmasining rivojlanishi bilan KOB kreditlash hajmi o‘rtasida kuchli musbat korrelyatsiya mavjud bo‘lib (r=0,94), bu holat ularning o‘zaro chambarchas bog‘liqligini tasdiqlaydi. Xususan, 1-jadvalning chap qismida aks ettirilganidek, raqamli to‘lovlar ulushining 2020-yildagi 24,3 foizdan 2024-yilda 79,4 foizga oshishi bilan bir vaqtda KOB kreditlari hajmi 14,2 mlrd so‘mdan 40,5 mlrd so‘mga ko‘tarilgan. Mazkur tendensiya raqamli to‘lov tizimlari orqali shakllanadigan tranzaksiya ma’lumotlari KOB subyektlarining moliyaviy shaffofligini oshirishini, natijada banklar uchun kredit risklarini baholash jarayonini yengillashtirishini va kreditlash faolligining ortishiga xizmat qilishini ko‘rsatadi.

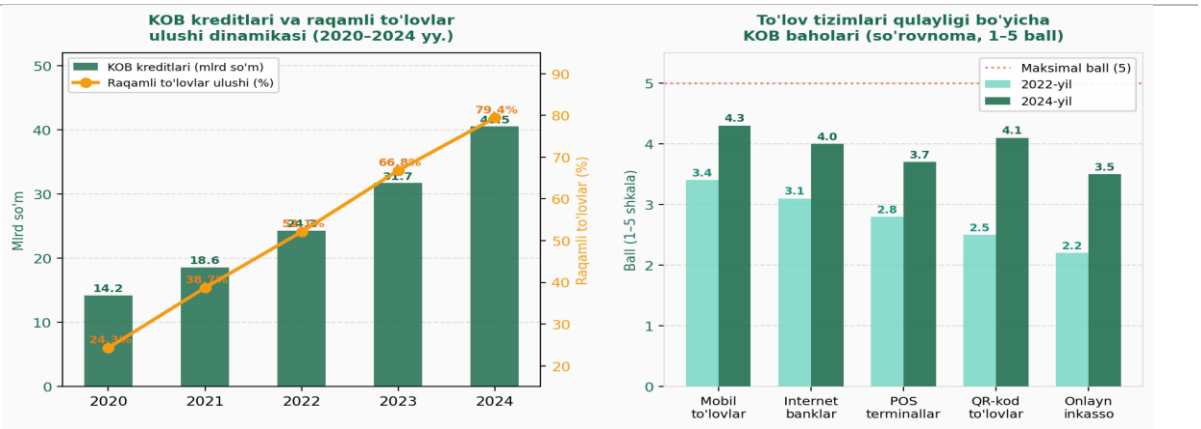

1-rasm. KOB kreditlari, raqamli to'lovlar dinamikasi va to'lov tizimlari qulayligi bo'yicha KOB baholari (O'zbekiston, 2020–2024)

Shu bilan birga, so‘rovnoma natijalari asosida olingan empirik ma’lumotlar ham to‘lov tizimlarining KOB faoliyatiga sezilarli ta’sir ko‘rsatayotganini tasdiqlaydi. Xususan, 1-rasmning o‘ng qismida keltirilgan ma’lumotlarga ko‘ra, 2022–2024-yillar davomida barcha to‘lov instrumentlari bo‘yicha KOB baholari izchil ravishda oshgan. Ayniqsa, QR-kod asosidagi to‘lovlar bo‘yicha bahoning 2,5 balldan 4,1 ballga, ya’ni 64 foizga oshgani ushbu texnologiyaning KOB muhitiga tez sur’atlarda kirib borayotganini anglatadi. So‘rovnoma ishtirokchilarining 78 foizi to‘lov tizimlarining takomillashuvi ularning savdo aylanmasiga ijobiy ta’sir ko‘rsatganini qayd etgan bo‘lsa, 62 foizi raqamli to‘lov tarixi mavjudligi bank kreditlaridan foydalanish imkoniyatini kengaytirganini ta’kidlagan. Biroq, tadqiqot qilingan KOBlarning muayyan qismi hali ham tizimli muammolarga duch kelayotganini ko‘rsatadi: 43 foizi yuqori komissiya to‘lovlaridan, 37 foizi texnik nosozliklardan hamda 29 foizi qishloq hududlarida internet infratuzilmasining past darajada rivojlanganligidan norozi ekanligini bildirgan.

Xulosa va takliflar. O‘tkazilgan tahlillar shuni ko‘rsatadiki, to‘lov infratuzilmasining rivojlanish darajasi kichik va o‘rta biznes subyektlarining

moliyaviy imkoniyatlarini kengaytirishda muhim rol o‘ynaydi. Xalqaro tajriba asosida aniqlanishicha, to‘lov tizimlari va bank xizmatlarining integratsiyalashuvi biznes subyektlarining daromadlari hamda moliyaviy faolligini sezilarli darajada oshirishga xizmat qiladi. Xususan, ayrim rivojlangan mamlakatlarda to‘lov ekotizimining chuqur integratsiyasi natijasida KOB subyektlari daromadlarining barqaror o‘sishi ta’minlangan bo‘lsa, moliyaviy platformalar orqali bizneslarni rasmiy sektorga jalb qilish darajasi ham keskin oshgan.

Shu nuqtai nazardan, O‘zbekiston sharoitida ham raqamli to‘lov tizimlarini KOB faoliyati bilan uyg‘unlashtirish muhim strategik yo‘nalish sifatida qaralishi lozim. Ayniqsa, yaqin iqtisodiy tizimlarga ega davlatlar tajribasi shuni ko‘rsatadiki, yagona to‘lov platformalarini joriy etish orqali biznes subyektlarining moliyaviy xizmatlardan foydalanish darajasini oshirish hamda kredit resurslariga kirish imkoniyatlarini kengaytirish mumkin.

Tadqiqot natijalari asosida tijorat banklari faoliyatini takomillashtirishga qaratilgan bir qator amaliy takliflarni ilgari surish mumkin. Avvalo, KOB subyektlari uchun ixtisoslashtirilgan to‘lov mahsulotlarini ishlab chiqish zarur. Bunda past komissiyali xizmatlar, bepul yoki subsidiyalangan to‘lov qurilmalari, masofaviy hisob-kitob xizmatlari hamda tranzaksiya tarixiga asoslangan kredit baholash tizimlarini joriy etish muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu choralar banklar uchun yangi mijozlar segmentini shakllantirish bilan birga, tadbirkorlik subyektlarining moliyaviy yukini kamaytiradi.

Bundan tashqari, KOB subyektlariga xizmat ko‘rsatishda yagona integratsiyalashgan to‘lov platformasini shakllantirish maqsadga muvofiqdir. Mazkur tizim tijorat banklari tomonidan taqdim etilayotgan xizmatlarni yagona muhitga birlashtirish orqali bozor raqobatini kuchaytiradi, xizmatlar tannarxini pasaytiradi hamda foydalanuvchilar uchun qulay va shaffof xizmat modelini yaratadi. Shu bilan birga, ushbu platforma doirasida shakllanadigan moliyaviy ma’lumotlarni kreditlash jarayonlariga integratsiya qilish orqali garovga asoslangan kreditlash mexanizmlarini bosqichma-bosqich qisqartirish imkoniyati yuzaga keladi.

Davlat siyosati darajasida esa tijorat banklarining raqamli to‘lov infratuzilmasiga yo‘naltirilgan investitsiyalarini rag‘batlantirish muhim ahamiyatga ega. Xususan, soliq imtiyozlari va moliyaviy qo‘llab-quvvatlash choralarini joriy etish orqali banklarning innovatsion texnologiyalarga bo‘lgan investitsion faolligini oshirish mumkin. Amaliy tajribalar shuni ko‘rsatadiki, bunday choralar qisqa muddatda byudjet xarajatlarini oshirishi mumkin bo‘lsa-da, uzoq muddatda iqtisodiy faollikning kengayishi hisobiga ijobiy fiskal natijalarni ta’minlaydi.

Umuman olganda, to‘lov tizimlarini rivojlantirish orqali kichik va o‘rta biznesni moliyaviy qo‘llab-quvvatlash mexanizmlarini takomillashtirish bank tizimi samaradorligini oshirish, tadbirkorlik muhitini yaxshilash va iqtisodiy o‘sishni rag‘batlantirishning muhim omillaridan biri hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Beck T., Demirgüç-Kunt A. Small and Medium-Size Enterprises: Access to Finance as a Growth Constraint // *Journal of Banking & Finance*. — 2006. — Vol. 30. — No. 11. — P. 2931–2943.
2. Claessens S. Access to Financial Services: A Review of the Issues and Public Policy Objectives // *World Bank Policy Research Working Paper*. — Washington, 2006. — No. 3581.
3. Abdullayeva Sh.Z. Pul, kredit va banklar: Darslik. — Toshkent: «Iqtisodiyot», 2017. — 412 b.
4. Mullajonov F.M. O‘zbekiston Respublikasi bank tizimi: Monografiya. — Toshkent, 2011. — 296 b.
5. Hamidov A., Rahimov B. Raqamli moliya va kreditlash tizimlari: zamonaviy tendensiyalar // «Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar» ilmiy elektron jurnali. — 2019. — №4. — B. 14–25.
6. Nazarov U. Raqamli iqtisodiyot sharoitida infratuzilma muammolari va ularning moliyaviy inklyuzivlikka ta’siri // Samarqand iqtisodiyot va servis instituti «Ilmiy xabarnoma» jurnali. — 2022. — №3. — B. 76–88.

ЛИКВИДНОСТИ НЕБАНКОВСКИХ КРЕДИТНЫХ ОРГАНИЗАЦИЙ

Улухходжаева Умида Абдуллаевна
Соискатель кафедры «Банковское дело»
Ташкентского государственного экономического университета
E-mail: ulukhkhodjaeva.u@gmail.com
Тел: + +99897 423 09 55

Согласно Закону Республики Узбекистан «О небанковских кредитных организациях и микрофинансовой деятельности» микрофинансовые организации вправе: осуществлять микрофинансовую деятельность; осуществлять функции платежного агента (субагента) или агента банков, страховых и иных финансовых организаций; оказывать консультационные и информационные услуги, связанные с осуществляемой ими деятельностью; предоставлять субъектам предпринимательства кредиты, лизинг, гарантии, оказывать услуги по финансированию под уступку денежного требования (факторинг) и услуги исламского финансирования в размере, превышающем сумму микрокредита; предоставлять микрокредит в иностранной валюте и оказывать финансовые услуги, указанные в абзаце пятом настоящей части, юридическим лицам в иностранной валюте [1]. В свою очередь, обеспечение стабильного функционирования небанковских кредитных организаций обуславливает необходимость обеспечения их ликвидности.

Нас на практике микрофинансовые организации обязаны соблюдать следующие пруденциальные нормативы:

коэффициенты достаточности капитала;

коэффициенты ликвидности;

максимальный размер риска на одного заемщика или группу

взаимосвязанных заемщиков;

максимальный размер риска на связанные лица микрофинансовой организации;

максимальный размер инвестиций в уставный фонд (уставный капитал) и (или) долговые ценные бумаги юридических лиц

Рисунок 1. Доля высоколиквидных активов в общем объеме активов ломбардов и микрокредитных организаций в Узбекистана, в процентах[111]

Как видно из приведенных данных рис.1:

- доля высоколиквидных активов в общем объеме активов ломбардов в 2020-2024 годах имела тенденцию снижения;

- доля высоколиквидных активов в общем объеме активов микрокредитных организаций в 2020-2024 годах имела тенденцию снижения, однако, в 2025 году существенно повысилась по сравнению с 2021 годом.

По данным Центрального банка Республики Узбекистан, в течение 2025 года ны рынке появились 32 новых микрокредитных организаций и их общее количество составило 223 (из них: микрокредитные организации – 132, ломбарды - 91).

Одним из основных факторов, влияющих на ликвидность небаноквских кредитных организаций, является уровень проблемных кредитов.

[111] Рисунок составлен автором на основе статистических данных Центрального банка Республики Узбекистан.

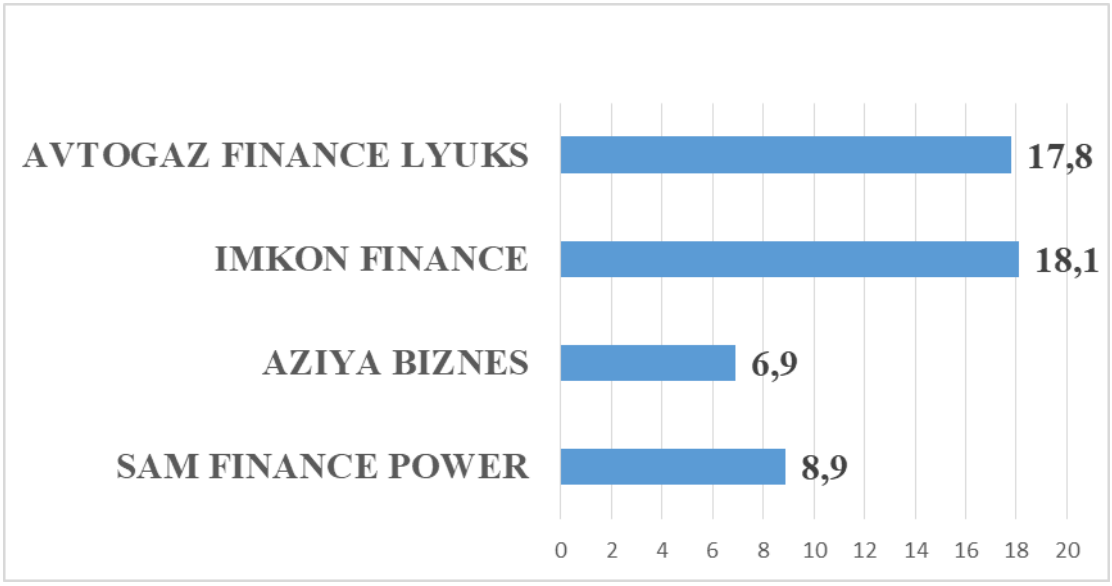

Рисунок 2. Доля проблемных кредитов в общем объеме кредитов отдельных микрокредитных организаций в Узбекистана, в процентах[112], по состоянию на 1 января 2026 года

Как видно из приведенных данных рис.2, в рассмотренных микрокредитных организациях доля проблемных кредитов в общем объеме кредитов была очень высоким. Это отрицательно влияет на ликвидность микрокредитных организаций.

Необходимо отметить, что кредиты занимают очень высокий удельный весь в объеме активов небанковских кредитных организаций.

Нами сформулированы следующие выводы по обеспечению ликвидности небанковских кредитных организаций:

- при оценки ликвидности микрокредитных организаций широко используется следующие показатели: общей краткосрочной ликвидности; мгновенной ликвидности; текущей ликвидности; структуры привлеченных средств; – зависимости от межбанковского рынка; риска на крупных кредиторов и вкладчиков;

- небанковские финансовые посредники предоставляют участникам рынка альтернативные источники ликвидности и фондирования, что в некоторых случаях вызвано более успешным использованием новейших финансовых технологий и инструментов;

- наиболее важным аспектом регулирования деятельности большинства финансовых посредников является соблюдение ими приемлемого уровня кредитного риска;

- доля высоколиквидных активов в общем объеме активов ломбардов в 2020-2024 годах имела тенденцию снижения;

- доля высоколиквидных активов в общем объеме активов микрокредитных организаций в 2020-2024 годах имела тенденцию

[112] Рисунок составлен автором на основе статистических данных Центрального банка Республики Узбекистан.

снижения, однако, в 2025 году существенно повысилась по сравнению с 2021 годом;

- в 2025 году в рассмотренных микрокредитных организациях республики доля проблемных кредитов в общем объеме кредитов была очень высоким;

- в 2021-2025 годах кредиты в общем объеме активов ломбардов и микрокредитных организаций в Узбекистана занимали относительно высокий удельный весь.

На наш взгляд, для обеспечения ликвидности отечественных небанковских кредитных организаций необходимо принять следующие меры:

1. Необходимо повысить качество кредитного портфеля необходимо, во-первых, повысить уровень диверсификации кредитного портфеля по отраслевому принадлежности клиентов; во-вторых, в кредитной политики должна отражается нормативный уровень допустимого критического пределе просроченных кредитов; в-третьих, необходимо совершенствовать практике оценки кредитоспособности клиентов, основанные на финансовые коэффициенты; в-четвертых, повысить качества обработки информаций на основе современных цифровых технологий.

2. Для повышения уровня текущей ликвидности небанковских кредитных организаций за счёт фондовых инвестиций и повышения уровня капитализации необходимо, во-первых, увеличить сумму инвестиций на высоколиквидные ценные бумаги за счёт не снижаемого остатка расчётного счета; во-вторых, повысить уровень регулятивного капитала в объеме пассивов бухгалтерского баланса за счёт нераспределенной прибыли и за счёт субординированных долговых обязательств.

Список использованной литературы:

1. Закон Республики Узбекистан №ЗРУ-675 от 20 апреля 2022 года. О небанковских кредитных организациях и микрофинансовой деятельности//Национальная база данных законодательства, 21.04.2022 г., № 03/22/765/0332; 28.02.2024 г., № 03/24/914/0161; 21.09.2024 г., № 03/24/964/0736; 12.02.2025 г., № 03/25/1026/0131.

2. Валинурова А.А., Валинуров Т.Р., Ксенофонтова О.Л. Теоретические основы оценки небанковских кредитных организаций//Современные наукоемкие технологии. Региональное приложение, 2020. - №4 (64). – С. 22-28.

3. Глушко Н.А. Методика оценки безопасного функционирования небанковских кредитно-финансовых организаций в Республике Беларусь//Вестник Полоцкого государственного университета, 2021. - №13. – С. 59-65.

4. Пашковская И.В. Небанковские финансовые посредники: становление системы регулирования и надзора//Финансовый журнал, 2015. - №6. – С. 102-111.

5. Anjali K., Sushma N., Swizen R. World Bank Lending for Financial Inclusion: Lessons from Reviews of Select Projectsю World Bank Group. Washington, DC. 2015//https:// openknowledge.worldbank.org.; Astaphan E., Cerruti C. and Gomez R. Dealing with Distressed Financial Cooperatives. A Caribbean Experience [Электронный ресурс] / The World Bank. March 2015. Режим доступа: https://openknowledge. worldbank.org.

6. Исаева П.Г., Османова С.М. Современные особенности деятельности небанковских кредитных организаций в Российской Федерации//Azimuth of Scientific Research: Economics and Administration, 2020. - № 2(31). – С. 176-178.

7. Ushanov A.E. (2023) Lombardnoe delo: riski i puti ikh minimizatsii [Pawnshop business: risks and mitigation]. Ekonomika, predprinimatelstvo i pravo. 13. (5). – 1693–1702. doi: 10.18334/epp.13.5.117554.

SAMARQAND VILOYATIDA XIZMAT KO'RSATISH SOHASINI RIVOJLANTIRISH BOSQICHLARI VA HOZIRGI KUNDAGI O'RNI

Xaydarov Jaxongir Aktamovich
SamISI PhD, dotsent v.v.b.
Abdullayeva Gulrux Erkin qizi
SamISI magistranti

Annotatsiya. *Ushbu tezisda Samarqand viloyatida xizmat ko‘rsatish sohasining rivojlanish bosqichlari hamda uning hozirgi iqtisodiyotdagi o‘rni tahlil qilingan. Tadqiqotda xizmatlar sektorining tarixiy shakllanishi, bozor iqtisodiyotiga o‘tish davridagi transformatsiyasi va hozirgi raqamli iqtisodiyot sharoitidagi rivojlanish tendensiyalari yoritilgan. Shuningdek, viloyatda xizmat ko‘rsatish sohasining YAIMdagi ulushi, kichik biznesning roli va innovatsion texnologiyalarning ta’siri tahlil etilgan. Natijalar Samarqand viloyati iqtisodiyotida xizmatlar sektorining strategik ahamiyatini ochib beradi.*

Kalit so‘zlar: *Samarqand viloyati, xizmat ko‘rsatish sohasi, iqtisodiy rivojlanish, bosqichlar, raqamli iqtisodiyot, kichik biznes, innovatsiya, turizm, investitsiya.*

Annotation. *This thesis analyzes the development stages of the service sector in Samarkand region and its current role in the regional economy. The study highlights the historical formation of the service sector, its transformation during the transition to a market economy, and its development trends in the context of the digital economy. It also examines the sector’s share in regional GDP, the role of small businesses, and the impact of innovative technologies. The results demonstrate the strategic importance of the service sector in the economic development of Samarkand region.*

Keywords: *Samarkand region, service sector, economic development, stages, digital economy, small business, innovation, tourism, investment.*

Аннотация*. В данной тезисе анализируются этапы развития сферы*

услуг в Самаркандской области и её современная роль в региональной экономике. Рассматриваются историческое формирование сферы услуг, её трансформация в период перехода к рыночной экономике и современные тенденции развития в условиях цифровой экономики. Также анализируются доля сектора услуг в ВРП, роль малого бизнеса и влияние инновационных технологий. Результаты подчеркивают стратегическое значение сферы услуг в экономическом развитии Самаркандской области.

Ключевые слова. *Самаркандская область, сфера услуг, экономическое развитие, этапы, цифровая экономика, малый бизнес, инновации, туризм, инвестиции.*

Asosiy qism. Samarqand viloyati O‘zbekiston Respublikasining iqtisodiy, tarixiy va madaniy jihatdan eng muhim hududlaridan biri bo‘lib, xizmat ko‘rsatish sohasi uning iqtisodiy tizimida strategik ahamiyat kasb etadi. Viloyatning geosiyosiy joylashuvi, boy tarixiy merosi hamda turizm salohiyati xizmatlar sektorining shakllanishi va rivojlanishiga kuchli ta’sir ko‘rsatgan. Xizmat ko‘rsatish sohasi Samarqand iqtisodiyotining tarkibiy qismi sifatida bir necha tarixiy bosqichlarda shakllanib, bugungi kunda raqamli iqtisodiyot asosida yangi rivojlanish bosqichiga o‘tmoqda.

1. Xizmat ko‘rsatish sohasining tarixiy shakllanish bosqichi

Samarqand viloyatida xizmat ko‘rsatish faoliyatining dastlabki shakllanishi qadimiy davrlarga, xususan Buyuk Ipak yo‘li davriga borib taqaladi. Bu davrda Samarqand Sharq va G‘arb o‘rtasidagi yirik savdo markazi bo‘lib, karvonlar uchun mehmonxona (karvonsaroy), oziq-ovqat, transport va savdo xizmatlari rivojlangan. Shahar hududida savdogarlar va sayyohlar uchun xizmat ko‘rsatish tizimi shakllanib, bu bugungi xizmatlar sektorining tarixiy asosini tashkil etgan.

Ushbu bosqichda xizmatlar asosan savdo va logistika bilan bog‘liq bo‘lib, iqtisodiy munosabatlar tabiiy bozor tamoyillari asosida rivojlangan. Samarqandning tarixiy markaz sifatida shakllanishi xizmatlar sektorining ilk institutsional ko‘rinishlarini yuzaga keltirgan.

2. Sovet davrida xizmatlar sohasining markazlashgan rivojlanishi

Sovet davrida Samarqand viloyatida xizmat ko‘rsatish sohasi davlat rejalashtirish tizimi asosida rivojlantirildi. Bu davrda ta’lim, sog‘liqni saqlash, transport va maishiy xizmatlar to‘liq davlat tomonidan boshqarildi. Xizmatlar hajmi kengaygan bo‘lsa-da, bozor mexanizmlari mavjud emasligi sababli raqobat va innovatsiya darajasi past bo‘lgan.

Shu bilan birga, ushbu davrda infratuzilma bazasi shakllandi: maktablar, kasalxonalar, transport tizimi va kommunal xizmatlar rivojlantirildi. Bu keyingi mustaqillik davrida xizmatlar sektorini rivojlantirish uchun asosiy poydevor vazifasini bajardi.

3. Mustaqillikdan keyingi bozor iqtisodiyotiga o‘tish bosqichi

1991-yildan keyin Samarqand viloyatida xizmat ko‘rsatish sohasi tubdan o‘zgarish jarayoniga kirdi. Bozor iqtisodiyotiga o‘tish bilan xususiy sektor shakllandi va xizmatlar sohasida raqobat muhiti paydo bo‘ldi. Savdo, umumiy ovqatlanish, transport, mehmonxona va maishiy xizmatlar sohalarida kichik

biznes va xususiy tadbirkorlik jadal rivojlana boshladi.

Bu bosqichda davlatning iqtisodiyotdagi roli qisqarib, xususiy sektorning ulushi ortdi. Xizmatlar sifati va turlari kengaydi, iste'molchilarning talablari asosida yangi xizmat turlari paydo bo'ldi. Ayniqsa, turizm sohasining rivojlanishi Samarqand viloyati uchun yangi iqtisodiy imkoniyatlarni ochib berdi.

4. Innovatsion va raqamli rivojlanish bosqichi

So'nggi yillarda Samarqand viloyatida xizmat ko'rsatish sohasi raqamli iqtisodiyot bilan integratsiyalashmoqda. Elektron to'lov tizimlari, onlayn savdo platformalari, raqamli bank xizmatlari va "elektron hukumat" tizimi xizmatlar samaradorligini oshirdi.

Raqamli transformatsiya natijasida xizmatlar tezkor, shaffof va qulay shaklga keldi. Ayniqsa, turizm sohasida raqamli platformalar orqali mehmonxonalarni bron qilish, elektron chipta tizimlari va mobil ilovalar keng joriy etildi. Bu esa Samarqandning xalqaro turizm markazi sifatidagi mavqeini yanada mustahkamladi.

5. Hozirgi kundagi o'rni va iqtisodiy ahamiyati

Bugungi kunda xizmat ko'rsatish sohasi Samarqand viloyati iqtisodiyotining eng yirik va tez rivojlanayotgan tarmoqlaridan biri hisoblanadi. Viloyat YAIM tarkibida xizmatlar ulushi yildan-yilga oshib bormoqda. Bu holat iqtisodiyotning sanoat va qishloq xo'jaligiga bog'liqligini kamaytirib, diversifikatsiyani kuchaytirmoqda.

Xizmatlar sektorining asosiy yo'nalishlari quyidagilardan iborat:

turizm va mehmonxona xizmatlari

savdo va umumiy ovqatlanish

transport va logistika

moliyaviy va bank xizmatlari

IT va raqamli xizmatlar.

Ayniqsa, turizm sohasi Samarqand viloyati uchun strategik ahamiyatga ega bo'lib, Registon majmuasi, Shohi Zinda, Bibixonim masjidi kabi tarixiy obidalar orqali xalqaro turistlar oqimi ortib bormoqda.

6. Kichik biznes va investitsiyalarning roli

Xizmat ko'rsatish sohasining rivojlanishida kichik biznes va xususiy tadbirkorlik asosiy harakatlantiruvchi kuch hisoblanadi. Viloyatda xizmatlar sohasining katta qismi aynan kichik biznes subyektlari tomonidan amalga oshirilmoqda. Ular moslashuvchanligi va innovatsiyalarga tez moslashishi bilan ajralib turadi.

Shuningdek, xorijiy investitsiyalar va davlat qo'llab-quvvatlash dasturlari yangi mehmonxonalar, savdo markazlari va logistika xizmatlarini rivojlantirishga xizmat qilmoqda. Bu esa yangi ish o'rinlarini yaratish va aholining daromad darajasini oshirishga olib kelmoqda.

7. Mavjud muammolar va rivojlanish cheklovlari

Shu bilan birga, xizmatlar sohasida bir qator muammolar ham mavjud:

ayrim hududlarda infratuzilmaning yetarli darajada rivojlanmaganligi

raqamli savodxonlik darajasining pastligi

xizmatlar sifatidagi hududiy tafovutlar

investitsiyalarning notekis taqsimlanishi

Ushbu muammolar sohaning to‘liq salohiyatini ro‘yobga chiqarishga to‘sqinlik qilmoqda.

8. Umumiy tahliliy xulosa

Umumiy tahlil shuni ko‘rsatadiki, Samarqand viloyatida xizmat ko‘rsatish sohasi tarixiy rivojlanishdan boshlab bugungi raqamli iqtisodiyot bosqichigacha murakkab evolyutsion jarayonni bosib o‘tgan. Bugungi kunda bu soha viloyat iqtisodiyotining eng muhim drayveri bo‘lib, uning kelgusi rivojlanishi innovatsiyalar, investitsiyalar va davlat siyosatiga bevosita bog‘liqdir.

Xulosa. Samarqand viloyatida xizmat ko‘rsatish sohasi tarixiy rivojlanish jarayonida bir necha bosqichlarni bosib o‘tib, bugungi kunda iqtisodiyotning eng muhim va strategik tarmoqlaridan biriga aylangan. Qadimiy Buyuk Ipak yo‘li davridan boshlangan xizmatlar tizimi dastlab savdo va logistika xizmatlari ko‘rinishida shakllangan bo‘lsa, keyinchalik sovet davrida markazlashgan boshqaruv asosida kengaygan. Mustaqillikdan so‘ng esa bozor iqtisodiyotiga o‘tish jarayoni xizmatlar sohasining tubdan transformatsiyasiga olib keldi. Hozirgi kunda Samarqand viloyatida xizmat ko‘rsatish sohasi iqtisodiy o‘sishning asosiy drayverlaridan biri sifatida namoyon bo‘lmoqda. Ayniqsa, turizm, savdo, transport, IT va moliyaviy xizmatlar sohasida sezilarli rivojlanish kuzatilmoqda. Raqamli iqtisodiyotning joriy etilishi xizmatlar sifatini oshirib, ularning tezkorligi va qulayligini ta’minlamoqda.

Shu bilan birga, soha rivojlanishida ayrim muammolar — infratuzilmaning notekisligi, raqamli savodxonlik darajasining yetarli emasligi va investitsiyalarning hududlar bo‘yicha teng taqsimlanmaganligi — mavjudligini ko‘rsatadi. Ushbu muammolarni bartaraf etish orqali xizmatlar sektorining samaradorligini yanada oshirish mumkin. Umuman olganda, Samarqand viloyatida xizmat ko‘rsatish sohasi iqtisodiy diversifikatsiya, bandlikni oshirish va hududiy rivojlanishni ta’minlashda muhim rol o‘ynaydi. Kelgusida innovatsion texnologiyalarni keng joriy etish va investitsion muhitni yaxshilash ushbu sohaning barqaror rivojlanishiga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining farmon va qarorlari: “Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi” (2022–2026).

2. O‘zbekiston Respublikasi Statistika qo‘mitasi. “Samarqand viloyati ijtimoiy-iqtisodiy ko‘rsatkichlari”, 2024.

3. World Bank. (2023). Uzbekistan Economic Update: Building a Competitive Service Sector. Washington, DC.

4. Asian Development Bank (ADB). (2022). Private Sector Development and Economic Diversification in Central Asia.

5. OECD. (2021). Services Trade and Economic Transformation. Paris.

6. UNCTAD. (2022). Digital Economy Report: Developing Countries Perspective.

7. Porter, M. E. (2019). Competitive Advantage of Nations. Harvard Business Review Press.

8. Karimov, A. (2023). “O‘zbekistonda xizmat ko‘rsatish sohasining rivojlanish tendensiyalari”. Iqtisodiyot va innovatsiyalar jurnali.
9. Xayrullayev, Sh. (2024). “Hududlarda xizmatlar sektorini rivojlantirish masalalari”. Ilmiy tadqiqotlar to‘plami.

SAMARQAND VILOYATIDA XIZMAT KO‘RSATISH SOHASINI RIVOJLANTIRISH ISTIQBOLLARI

Xaydarov Jaxongir Aktamovich
SamISI PhD, dotsent v.v.b.
Abdullayeva Gulrux Erkin qizi
SamISI magistranti

Annotatsiya. *Ushbu tezisda Samarqand viloyatida xizmat ko‘rsatish sohasining hozirgi holati, rivojlanish tendensiyalari hamda kelajakdagi istiqbollari ilmiy jihatdan tahlil qilingan. Tadqiqotda xizmat ko‘rsatish sohasining hududiy iqtisodiyotdagi o‘rni, uning yalpi hududiy mahsulotdagi ulushi va bandlikni ta’minlashdagi roli o‘rganilgan. Tadqiqot natijalariga ko‘ra, Samarqand viloyatida xizmat ko‘rsatish sohasi, ayniqsa turizm, transport, savdo va IT xizmatlari tez sur’atlar bilan rivojlanib bormoqda. Shu bilan birga, infratuzilma yetishmovchiligi, raqamlashtirish darajasining pastligi va malakali kadrlar tanqisligi kabi muammolar mavjudligi aniqlangan.*
Kalit so‘zlar: *xizmat ko‘rsatish sohasi, Samarqand viloyati, turizm, iqtisodiy rivojlanish, bandlik, infratuzilma, raqamli iqtisodiyot, servis sektori, investitsiya, hududiy rivojlanish*

Abstract. *This thesis scientifically analyzes the current state, development trends and future prospects of the service sector in Samarkand region. The study examines the role of the service sector in the regional economy, its share in the gross regional product and its role in providing employment. According to the results of the study, the service sector in Samarkand region, especially tourism, transport, trade and IT services, is developing rapidly. At the same time, it was revealed that there are problems such as lack of infrastructure, low level of digitalization and shortage of qualified personnel.*
Keywords: *service sector, Samarkand region, tourism, economic development, employment, infrastructure, digital economy, service sector, investment, regional development*

Аннотация. *В данной диссертации проведен научный анализ текущего состояния, тенденций развития и перспектив развития сектора услуг в Самаркандской области. Исследование рассматривает роль сектора услуг в региональной экономике, его долю в валовом региональном продукте и роль в обеспечении занятости. По результатам исследования, сектор услуг в Самаркандской области, особенно туризм, транспорт, торговля и ИТ-услуги, развивается быстрыми темпами. Одновременно выявлены*

проблемы, такие как недостаток инфраструктуры, низкий уровень цифровизации и нехватка квалифицированных кадров.

Ключевые слова: *сектор услуг, Самаркандская область, туризм, экономическое развитие, занятость, инфраструктура, цифровая экономика, сектор услуг, инвестиции, региональное развитие.*

Bugungi kunda O‘zbekiston iqtisodiyotida xizmat ko‘rsatish sohasi muhim o‘rin egallab bormoqda. Ayniqsa, Samarqand viloyati tarixiy va turistik salohiyati yuqori hududlardan biri sifatida xizmat ko‘rsatish sektorini rivojlantirish uchun katta imkoniyatlarga ega [1].

Viloyatning geostrategik joylashuvi, madaniy merosi va turizm salohiyati xizmat ko‘rsatish turlarining kengayishiga zamin yaratadi. Shu sababli, ushbu sohani rivojlantirish nafaqat iqtisodiy o‘sishni ta’minlaydi, balki yangi ish o‘rinlarini yaratishga ham xizmat qiladi.

Tadqiqotda quyidagi metodlardan foydalanildi:

- statistik tahlil
- qiyosiy tahlil
- iqtisodiy indekslash
- hududiy tahlil
- rasmiy davlat statistik ma’lumotlarini o‘rganish

Ma’lumotlar O‘zbekiston Respublikasi Statistika agentligi, Samarqand viloyati hokimligi va xalqaro iqtisodiy hisobotlar asosida tahlil qilindi [2].

Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, Samarqand viloyatida xizmat ko‘rsatish sohasi yalpi hududiy mahsulot tarkibida sezilarli ulushga ega bo‘lib, yildan-yilga oshib bormoqda [3], [4].

1-jadval

Samarqand viloyatida xizmat ko‘rsatish sohasining asosiy ko‘rsatkichlari

(Manba: O‘zbekiston Respublikasi Statistika agentligi, 2025)

Ko‘rsatkichlar	**2021**	**2022**	**2023**	**2024**
Xizmatlar ulushi (%)	43%	46%	49%	52%
Bandlik (ming kishi)	520	560	610	660
Turizm xizmatlari (mlrd so‘m)	1800	2400	3100	3900

Tahlil: xizmatlar ulushining oshishi hudud iqtisodiyotida servis sektorining strategik ahamiyatini ko‘rsatadi [5].

2-jadval

Xizmat ko‘rsatish sohasidagi asosiy muammolar

(Manba: muallif tahlili, 2026)

Muammo turi	**Darajasi**	**Ta’siri**
Infratuzilma yetishmovchiligi	Yuqori	Turizm rivojiga to‘siq
Malakali kadrlar tanqisligi	O‘rta	Xizmat sifati pastligi
Raqamlashtirish darajasi	Past	Samaradorlik kamayishi
Investitsiya yetishmasligi	O‘rta	Rivojlanish sekinlashuvi

Tahlil: eng asosiy muammo infratuzilma va raqamlashtirish darajasining pastligidir.

Samarqand viloyatida xizmat ko‘rsatish sohasining rivojlanishi asosan turizm va savdo sektoriga tayanadi. Biroq zamonaviy iqtisodiyot talablariga ko‘ra, IT xizmatlari, logistika va raqamli servislar ulushi ham oshishi zarur [6], [7], [8].

Xalqaro tajriba shuni ko‘rsatadiki, xizmatlar sektorini rivojlantirishda raqamli transformatsiya asosiy omil hisoblanadi. Masalan, turizm sohasida onlayn platformalar, elektron bronlash tizimlari va raqamli marketing xizmatlari iqtisodiy samaradorlikni oshiradi [9], [10].

Xulosa. Umuman olganda, Samarqand viloyatida xizmat ko‘rsatish sohasi yuqori rivojlanish salohiyatiga ega. Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, ushbu soha viloyat iqtisodiyotining asosiy drayverlaridan biri bo‘lib bormoqda.

Biroq mavjud muammolar — infratuzilma, raqamlashtirish va kadrlar yetishmovchiligi — sohaning to‘liq rivojlanishiga to‘sqinlik qilmoqda. Shu sababli, kelgusida raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish, investitsiyalarni jalb qilish va xizmatlar sifatini oshirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Mirziyoyev Sh. M. (2022). Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi. Toshkent: O‘zbekiston nashriyoti.

2. O‘zbekiston Respublikasi Statistika agentligi (2024). Samarqand viloyati ijtimoiy-iqtisodiy ko‘rsatkichlari. Toshkent.

3. O‘zbekiston Respublikasi Turizm qo‘mitasi (2023). O‘zbekistonda turizmni rivojlantirish hisobotlari. Toshkent.

4. Abduqodirov A. A. (2020). Iqtisodiyotni modernizatsiya qilish va raqamli transformatsiya. Toshkent: Fan va texnologiya.

5. Jo‘rayev A. (2021). Hududiy iqtisodiy rivojlanish asoslari. Toshkent: O‘qituvchi nashriyoti.

6. Qodirov B. (2022). Xizmat ko‘rsatish sohasi iqtisodiyoti. Toshkent: Universitet nashriyoti.

7. Hasanov R. (2020). O‘zbekiston hududlarida xizmatlar sektorini rivojlantirish muammolari. Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti ilmiy ishlari to‘plami.

8. OECD (2021). Services Economy and Regional Development. Paris: OECD Publishing.

9. World Bank (2023). Uzbekistan Economic Update: Services and Growth. Washington, DC.

10. UNWTO (2022). Tourism and Economic Development Report. Madrid: United Nations World Tourism Organization.

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI BANK TIZIMI: ISLOHOTLAR VA RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI

Tursunov Faridun Mustafoyevich
Samarqand iqtisodiyot va servis instituti,
“Bank ishi” kafedrasi o’qituvchisi
tursunovfaridun4330@gmail.com

Annotatsiya. *Maqolada strategik islohotlar, ko‘rilayotgan chora-tadbirlar va iqtisodiyotning ushbu sektori oldida turgan vazifalarga e’tibor qaratilib, O‘zbekiston bank tizimidagi o‘zgarishlar va rivojlanish haqida umumiy ma’lumot berilgan. Samaradorlikni oshirish, xizmatlardan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirish va tizimdagi davlat ishtirokini kamaytirish tashabbuslari bayon etilgan.*

Kalit so'zlar: *O'zbekiston, bank tizimi, islohotlar, moliyaviy barqarorlik, xizmatlar mavjudligi, davlat ishtiroki, mijozlarga e'tibor, raqamli texnologiyalar, xalqaro institutlar, iqtisodiy rivojlanish.*

Kirish. Ma’lumki, O‘zbekistonda tadbirkorlikni rivojlantirish, iqtisodiy barqarorlikni ta’minlash bo‘yicha dasturlar faol amalga oshirilmoqda. Fuqarolarni tadbirkorlik sohasiga faol jalb etish orqali ularning turmush darajasini oshirishga qaratilgan “Har bir oila – tadbirkor” dasturi muhim tashabbuslardan biridir.

2019-yildan boshlab kam ta’minlangan oilalarni tadbirkorlikni rivojlantirish uchun kreditlar ajratish orqali qo‘llab-quvvatlash borasida salmoqli chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Valyuta siyosatining liberallashuvi fonida yuridik shaxslarning chet el valyutasini cheklovlarsiz sotib olish imkoniyati xalqaro operatsiyalarni rag‘batlantirmoqda. Bu sog‘lom bank tizimini shakllantirib, innovatsion mexanizmlarni joriy etishga ko‘maklashmoqda.

Valyuta tizimini liberallashtirish ham eksport hajmini oshirishga xizmat qilmoqda. 2022-yilda O‘zbekiston dunyoning 204 davlati bilan savdo aloqalarini faol rivojlantirib, eksport hajmini 115,9 foizga o‘sdi va tovar aylanmasi 19 milliard dollardan ortiqni tashkil etdi. Prezidentning "valyuta siyosatini liberallashtirish bo'yicha ustuvor chora – tadbirlar to'g'risida" gi Farmoniga binoan amalga oshirilgan valyuta siyosatini liberallashtirish yuridik shaxslarga xalqaro operatsiyalar uchun chet el valyutasini cheklovsiz sotib olish, jismoniy shaxslarga esa valyuta ayirboshlash shoxobchalari va tijorat banklarining konversiya bo'limlari orqali chet el valyutasini erkin sotish va sotib olish imkoniyatini berdi.

O‘zbekistonning tashqi savdo aylanmasi 2022-yilda 50 milliard dollardan ortiqni tashkil etgan bo‘lsa, eksport hajmi 19 million 309,1 million dollarga oshib, 115,9 foizga o‘sdi.

Mavzuga oid birqancha olimlarning tadqiqot ishlari va ilmiiy nazariyalari bilan yaqindan tanishib chiqildi.

Iqtisodiyotni zarur moliyaviy resurslar bilan ta’minlash uchun banklar barqarorligini mustahkamlash choralari ko‘rilmoqda. Xalqaro valyuta

jamg‘armasi, Jahon banki, Osiyo taraqqiyot banki, Islom taraqqiyot banki, Osiyo infratuzilma sarmoyalari banki kabi xalqaro institutlar bilan hamkorlik yangi bosqichga ko‘tarildi. O‘zbekistonda Yevropa tiklanish va taraqqiyot bankining vakolatxonasi mavjud [1]. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoev o‘z nutqida bu borada “...bank tizimini rivojlantirish uchun bu yil keskin choralar ko‘rishimiz lozim. 2020 yildan boshlab har bir bankda keng ko‘lamli transformatsiya dasturi amalga oshiriladi. Bu borada banklarimizning kapital, resurs bazasi va daromadlarini oshirish alohida e’tiborimiz markazida bo‘ladi” deya, aytib o‘tgan edilar [2].

Bundan tashqari so‘ngi yillarda bank tizimini ommaboplashtirish va erkin raqobat sharoitiga moslashtirish ko‘zda tutilgan bir qator hujjatlar qabul qilindi. Xususan, 2018 yil 23 martda O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining «Bank xizmatlari ommabopligini oshirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida»gi 3620-sonli Qarori qabul qilinishi bank xizmatlarini ko‘rsatishda mavjud muammolar va banklar tomonidan amalga oshirilishi kerak bo‘lgan chora-tadbirlarni belgilab berdi [3]

2022-yilda Yevropa tiklanish va taraqqiyot banki (YTTB) mamlakatdagi 26 ta loyihaga qariyb 900 million AQSh dollari (839 million yevro) miqdorida sarmoya kiritdi va u ketma-ket uch yil davomida Yevropa tiklanish va taraqqiyot banki Markaziy Osiyoda eng ko‘p mablag‘ oluvchiga aylandi. Investitsiyalar qayta tiklanadigan energiyadan tortib, moliya institutlarigacha bo'lgan iqtisodiyotning turli tarmoqlarini qamrab oldi. Moliya sohasida YeTTB “Asakabank”, “Ipoteka-bank”, O‘zbekiston Tashqi iqtisodiy aloqalar milliy banki va SQB banki uchun savdoni moliyalashtirish limitlarini 210 million AQSh dollariga oshirdi. Ushbu bitim xususiy mahalliy tadbirkorlik subyektlari, jumladan, kichik va o‘rta korxonalar (KO‘B) uchun zarur tovar, xizmatlar va uskunalarni import qilish, o‘z mahsulotlarini eksport qilish uchun keng yo‘l ochadi.

O‘zbekiston o‘z islohotlarini Raqamli iqtisodiyot milliy konsepsiyasi va “Raqamli O‘zbekiston – 2030” dasturida nazarda tutilgan axborot-kommunikatsiya texnologiyalariga asoslangan innovatsion rivojlanishga yo‘naltirmoqda. Raqamli to‘lov resurslari bozorini rivojlantirishga alohida e’tibor qaratilmoqda. Mamlakatda uchta asosiy quyi tizim – banklararo, bank ichidagi va chakana savdo tizimidan iborat samarali to‘lov tizimi yaratilgan. Banklararo to‘lov tizimi orqali amalga oshirilayotgan to‘lov operatsiyalari soni muttasil ortib bormoqda. Ayni paytda kliring tizimi orqali 35 turdagi xizmatlar uchun to‘lovlar amalga oshirilmoqda.

2019-yilda Humo to‘lov tizimi joriy qilingan bo‘lib, u joriy UzCard’dan keyin ikkinchi o‘rinni egalladi. Bugungi kunga qadar 14 million 800 ming donadan ortiq bank to‘lov kartalari muomalaga chiqarildi. Humo to‘lov tizimining operatori xalqaro to‘lov tizimlari (Visa, MasterCard, Union Pay International) bilan aloqalarni o‘rnatdi, bu xorijdagi Humo bank kartalari va yuqorida qayd etilgan tizimlarga tegishli xorijiy banklarning kartalari bo‘yicha xorijiy valyutada operatsiyalarni amalga oshirish imkoniyatini ochib beradi. O'zbekistonda.

Pul-kredit siyosatining shaffofligi va prognozliligini ta’minlash maqsadida

Markaziy bank moliyaviy ko‘rsatkichlarning ochiqligini sezilarli darajada kengaytirdi. Rasmiy veb-saytda ilk bor O‘zbekistonning oltin-valyuta zaxiralari va pul agregatlari to‘g‘risidagi ma’lumotlar, shuningdek, bank sektori faoliyatiga oid tahliliy materiallar hamda muhim me’yoriy hujjatlar loyihalari taqdim etildi.

Xulosa. Umuman olganda, O‘zbekiston bank tizimida xizmatlar samaradorligi, barqarorligi va ulardan foydalanish qulayligini oshirishga qaratilgan faol o‘zgarishlar va islohotlar jarayoni davom etmoqda. Mamlakat raqobat va innovatsiyalarni rivojlantirish uchun davlatning bank sektoriga aralashuvini kamaytirish tarafdori.

Kelgusi besh yil davomida bank tizimini isloh qilish strategiyasining qabul qilinishi yanada ochiq, samarali va mijozlarga yo‘naltirilgan moliyaviy tizim sari qadamdir. Yevropa tiklanish va taraqqiyot banki kabi xalqaro moliya institutlari bilan hamkorlikning kuchayishi ushbu strategik maqsadlarga erishish uchun tajriba va resurslarni jalb qilish majburiyatini aks ettiradi.

O‘zbekiston bank tizimida raqamli texnologiyalar faol joriy etilmoqda, aholi va biznes uchun xizmatlar va to‘lov tizimlaridan foydalanish imkoniyatlari yaxshilanmoqda. Mijozlarning kreditini baholash va likvidlik muammolari kabi qiyinchiliklarga qaramay, mamlakat xalqaro standartlar asosida innovatsiyalar va rivojlanishga yo'naltirilgan ko'p qirrali o'zgarishlarga intilmoqda.

Qonunchilikdagi o‘zgarishlar, xalqaro institutlar va maslahatchilarni jalb etish, xorijiy tashkilotlar bilan strategik sheriklik O‘zbekistonni jahon moliyaviy tendentsiyalari bilan hamnafas bo‘ladigan davlat sifatida ko‘rsatuvchi bank islohoti rejasining muhim elementlari hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Постановление Президента Республики Узбекистан «О мерах по дальнейшему развитию и повышению устойчивости банковской системы республики». 12.09.2017 г.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi. Murojaat (2018). Xalq so‘zi gazetasining 23 dekabr soni.
3. О. И. Лаврушин, И. Д. Мамонова, Н. И. Валенцева [и др.]; под ред.
4. Постановление Президента Республики Узбекистан «О дополнительных мерах по повышению финансовой устойчивости и уровня капитализации коммерческих банков». 16.07. 2017 г.
5. Ниязов Ф. Узбекистан: эпоха перемен. – Рынок, деньги и кредит, 2019, №8.
6. Указ Президента Республики Узбекистан «О стратегии реформирования банковской системы Республики Узбекистан на 2020 — 2025 годы». 12.05.2020 г.
7. Расулова Н. Н. НОВЫЙ ЭТАП РАЗВИТИЯ БАНКОВСКОЙ СИСТЕМЫ РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН //СОВРЕМЕННЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИХ СИСТЕМ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ. – 2019. – С. 145-147.

XORAZM VILOYATI MAHALLIY BYUDJETI DAROMADLARINI DIVERSIFIKATSIYA QILISH VA FISKAL BARQARORLIKNI TA'MINLASH YO'LLARI

Xudoyqulov Hamidjon Abdullayevich
Urganch davlat universiteti,
Biznes va boshqaruv kafedrasi o'qituvchisi
E-mail: hamidjonxudoyqulov@urdu.uz

Annotatsiya. *Ushbu maqolada Xorazm viloyati misolida mahalliy byudjet daromadlari bazasini kengaytirish, hududiy soliq salohiyatidan samarali foydalanish va fiskal barqarorlikka erishish masalalari tadqiq etilgan. Tadqiqot jarayonida viloyat byudjetining respublika transfertlariga qaramlik darajasi tahlil qilinib, daromadlarni diversifikatsiya qilish bo'yicha ilmiy-amaliy takliflar ishlab chiqilgan.*

Kalit so'zlar: *mahalliy byudjet, fiskal barqarorlik, diversifikatsiya, Xorazm viloyati, transfert, soliq salohiyati, byudjet mustaqilligi.*

Kirish. Bugungi kunda O'zbekistonda amalga oshirilayotgan fiskal islohotlarning ustuvor yo'nalishlaridan biri mahalliy davlat hokimiyati organlarining moliyaviy mustaqilligini oshirish va hududlarni barqaror rivojlantirishda mahalliy byudjetlarning rolini kuchaytirishdan iborat. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 16-iyundagi PF-6247-sonli Farmoni va Byudjet kodeksiga kiritilgan o'zgartirishlar mahalliy byudjetlar daromad bazasini mustahkamlash uchun huquqiy zamin yaratdi. Biroq, Xorazm viloyati kabi o'ziga xos iqtisodiy-geografik joylashuvga ega hududlarda hali ham byudjet xarajatlarining sezilarli qismi yuqori byudjetdan beriladigan transfertlar hisobiga qoplanmoqda. Bu esa mintaqaning fiskal barqarorligini ta'minlash uchun daromadlar tarkibini diversifikatsiya qilishni taqozo etadi [1, 14].

Asosiy qism va tahlil. Xorazm viloyati mahalliy byudjeti daromadlarining joriy holati tahlili shuni ko'rsatadiki, daromadlar tarkibida jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'i va mol-mulk soliqlari ustuvorlik qilmoqda. 2024-yil yakunlari bo'yicha viloyat byudjeti daromadlari 2 876,9 mlrd so'mni tashkil etgan bo'lsa, umumiy xarajatlarni qoplashda transfertlar ulushi hali ham 25% dan yuqori bo'lib qolmoqda [15].

Fiskal barqarorlik – bu mahalliy hokimiyatning tashqi yordamsiz (yoki minimal yordam bilan) o'zining ijtimoiy-iqtisodiy majburiyatlarini bajarish qobiliyatidir. Xorazm viloyatida ushbu barqarorlikka erishishda quyidagi muammolar mavjud:

1. **Soliq bazasining konsentratsiyalashuvi:** Daromadlarning asosiy qismi cheklangan miqdordagi yirik soliq to'lovchilar va davlat tashkilotlari hisobiga shakllanmoqda.

2. **Hududiy tafovutlar:** Urganch shahri va Xiva tumanining soliq salohiyati yuqori bo‘lgani holda, Yangibozor yoki Tuproqqal’a kabi tumanlarda mustaqil daromad manbalari yetarli emas.

3. **Yashirin iqtisodiyot:** Xizmat ko‘rsatish va savdo sohalarida soliqqa tortilmaydigan aylanmalarning mavjudligi [7, 16].

Daromadlarni diversifikatsiya qilish deganda, biz faqat mavjud soliqlarni oshirishni emas, balki yangi daromad manbalarini (soliq bo‘lmagan tushumlar, munitsipal mulkni boshqarish, investitsion loyihalar) safarbar etishni tushunamiz. Masalan, Polsha va Germaniya tajribasi shuni ko‘rsatadiki, mahalliy hokimiyatlar o‘z hududidagi bo‘sh turgan aktivlarni tadbirkorlikka jalb qilish orqali soliq bo‘lmagan tushumlarni 15-20% gacha oshirishga muvaffaq bo‘lgan [8, 10].

Ilmiy yangilik va takliflar. Tadqiqot natijasida Xorazm viloyati fiskal barqarorligini ta’minlash bo‘yicha quyidagi ilmiy-amaliy takliflar ilgari suriladi:

1. **“Soliq salohiyati – Fiskal harakat” modelini joriy etish:** Har bir tuman kesimida soliq bazasining real imkoniyatlarini baholash va prognozdan yuqori tushgan mablag‘larning 100 foizini tuman ixtiyorida qoldirish mexanizmini yanada rag‘batlantirish kerak.

2. **Turizm va xizmat ko‘rsatish sohasini fiskal drayverga aylantirish:** Xiva shahrining turistik salohiyatidan kelib chiqib, "Turistik yig‘im" va mahalliy infratuzilmadan foydalanish to‘lovlarini to‘liq mahalliy byudjetga yo‘naltirish, ushbu mablag‘larni yangi ish o‘rinlari yaratishga qayta investitsiya qilish lozim [9].

3. **Munitsipal obligatsiyalarni chiqarish:** Xorazm viloyatining investitsion loyihalarini (masalan, texnoparklar qurish) moliyalashtirish uchun mahalliy qarz vositalaridan foydalanish amaliyotini joriy etish. Bu byudjetning xarajat yukini kamaytiradi.

4. **Erkin qoldiq mablag‘laridan samarali foydalanish:** Yil boshiga shakllangan erkin qoldiq mablag‘larini faqat joriy xarajatlarga emas, balki daromad keltiruvchi "revolver" jamg‘armalarga yo‘naltirish tavsiya etiladi [12].

Xulosa. Xorazm viloyati mahalliy byudjetini diversifikatsiya qilish — mintaqani barqaror rivojlantirishning asosiy omilidir. Fiskal barqarorlikka faqatgina markazdan beriladigan transfertlarni ko‘paytirish orqali emas, balki ichki rezervlarni (soliq ma’murchiligini raqamlashtirish, munitsipal aktivlarni boshqarish) ishga solish orqali erishish mumkin. Taklif etilayotgan chora-tadbirlar viloyatning respublika byudjetiga bog‘liqligini 2030-yilga kelib 10-12% gacha qisqartirish imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasining Byudjet kodeksi. – Toshkent: Adolat, 2023. [1]

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 16-iyundagi PF-6247-sonli Farmoni. [2]

3. Musgrave R.A., Musgrave P.B. Public Finance in Theory and Practice. – New York: McGraw-Hill, 1989. [3]

4. Oates W.E. Fiscal Federalism. – New York: Harcourt Brace Jovanovich, 1972. [4]

5. Bird R.M. Intergovernmental Fiscal Transfers in Developing Countries. – World Bank, 2002. [5]
6. OECD. Subnational Governments in OECD Countries: Key Data. – Paris: OECD Publishing, 2023. [6]
7. Karimboyev D.D. Mintaqa iqtisodiyotini barqaror rivojlantirishning moliyaviy jihatlari. – Urganch, 2024. [7]
8. World Bank. Poland: Systematic Country Diagnostic. – Washington, DC, 2021. [8]
9. IMF. Fiscal Decentralization and Local Governance. – IMF Working Paper, 2022. [9]
10. Boadway R., Shah A. Intergovernmental Fiscal Transfers: Principles and Practice. – World Bank, 2007. [10]
11. Ro‘ziyev Z.I. Mahalliy byudjet daromadlarini shakllantirish samaradorligi. – Toshkent, 2011. [11]
12. OECD. Green Budgeting Framework and Practitioner Guidance. – Paris, 2017. [12]
13. Xorazm viloyati statistika boshqarmasi. Yillik statistik to‘plam. – Urganch, 2024. [13]
14. Iqtisodiyot va moliya vazirligi. Mahalliy byudjetlar ijrosi bo‘yicha tahliliy sharh. – Toshkent, 2025. [14]
15. O‘zbekiston Respublikasi "Ochiq byudjet" portali ma’lumotlari (www.openbudget.uz). [15]
16. Fjeldstad O.-H. Local Government Finances and Local Governance. – Bergen: CMI, 2017. [16]

BAHOLANGAN MAJBURIYATLAR, SHARTLI AKTIVLAR VA SHARTLI MAJBURIYATLARNI HISOBGA OLISHNING O’ZIGA XOS XUSUSIYATLARI VA JIHATLARI

Butunov Shaymadan Berdiyorovich
Qarshi davlat texnika universiteti katta o’qituvchisi,
berdiyorovshaymardon@gmail.com

Anotatsiya. Xalqaro amaliyotda baholangan majburiyatlar, shartli aktivlar va shartli majburiyatlarni hisobga olish, moliyaviy hisobotda tegishli axborotni tan olish, baholash va oshkor qilish masalalari o’rganilgan. Shu bilan birga, mazkur qoidalarni amaliyotda qo’llash jarayonida majburiyatlarning yuzaga kelish ehtimolini talqin qilish, baholash usullarini tanlash hamda oshkor etiladigan axborot hajmini belgilash bilan bog’liq qator uslubiy va amaliy muammolar va ularni bartaraf etish yo’llari ko’rsatib berilgan.

Kalit so’zlar: shartli majburiyat, IAS 37, rezervlar, moliyaviy hisobot, risklar, baholash

Kirish. Tashqi iqtisodiy muhitdagi noaniqlikning kuchayishi, tadbirkorlik xavflarining ortishi va xo’jalik aloqalarining murakkablashuvi sharoitida tashkilotlar moliyaviy hisobotining ishonchliligi va shaffofligi alohida ahamiyat

kasb etadi. Hisob ma’lumotlari sifatini ta’minlashda baholangan majburiyatlar, shuningdek shartli aktivlar va shartli majburiyatlar muhim o’rin tutadi, chunki ular joriy va o’tmishdagi hodisalarning ehtimoliy moliyaviy oqibatlarini aks ettiradi.

Baholangan majburiyatlar, shartli aktivlar va shartli majburiyatlar buxgalteriya hisobining eng murakkab ob’ektlari qatoriga kiradi, chunki ularni tan olish va baholash ko’p jihatdan professional mulohaza, ehtimoliy baholashlar hamda kelgusidagi iqtisodiy foyda yoki yo’qotishlar prognoziga asoslanadi. An’anaviy majburiyatlardan farqli ravishda, ushbu toifalar bajarish muddatlari va miqdorining noaniqligi bilan tavsiflanadi, bu esa moliyaviy ko’rsatkichlarning buzib ko’rsatilishi xavfini oshiradi hamda moliyaviy hisobotning taqqoslanuvchanligini qiyinlashtiradi.[113].

Baholangan majburiyatlar va shartli moddalarni hisobga olish masalalaridagi yetarli darajadagi aniqlikning mavjud emasligi tashkilotlarning moliyaviy barqarorligiga, investorlar va kreditorlar tomonidan ishonch darajasiga, shuningdek boshqaruv qarorlarining samaradorligiga salbiy ta’sir ko’rsatishi mumkin. Shu munosabat bilan mazkur ob’ektlarni hisobga olishning o’ziga xos xususiyatlarini ilmiy jihatdan anglash va ularni buxgalteriya hisobi hamda moliyaviy hisobotda aks ettirishning uslubiy ta’minotini takomillashtirish bo’yicha yondashuvlarni ishlab chiqish zarurati ortib bormoqda.

Zamonaviy buxgalteriya hisobi tizimida baholangan majburiyatlar, shartli aktivlar va shartli majburiyatlar alohida o’rin tutadi, chunki ular yuqori darajadagi noaniqlik bilan tavsiflanadigan hodisalarning iqtisodiy oqibatlarini aks ettiradi. Ularning nazariy anglanishi ehtimollik, ehtiyotkorlik hamda iqtisodiy mazmunning huquqiy shakldan ustunligi tamoyillariga asoslanadi, bu esa ushbu ob’ektlarni an’anaviy hisob elementlaridan farqli qiladi.[114].

Shartli majburiyatlar tashkilotning to’liq nazoratida bo’lmagan muayyan kelgusi hodisalarning yuzaga kelishi yoki kelmasligi bilan tasdiqlanadigan ehtimoliy majburiyatlarni ifodalaydi. Bundan tashqari, iqtisodiy resurslarning chiqib ketishi ehtimoli past bo’lganligi yoki ularni ishonchli baholash imkoni mavjud emasligi sababli buxgalteriya hisobida tan olinmaydigan joriy majburiyatlar ham shartli majburiyatlar qatoriga kiradi[115]. SHu tariqa, baholangan majburiyatlarni hisobga olish buxgalterning professional mulohazasi va tashkilot hisob siyosatining rivojlanish darajasi bilan chambarchas bog’liqdir.

Shartli majburiyatlar, o’z navbatida, tashkilotning to’liq nazoratida bo’lmagan muayyan kelgusi hodisalarning yuzaga kelishi yoki kelmasligi bilan tasdiqlanadigan ehtimoliy majburiyatlarni ifodalaydi. Bundan tashqari, iqtisodiy resurslarning chiqib ketishi ehtimoli past bo’lganligi yoki ularni ishonchli baholash imkoni mavjud emasligi sababli buxgalteriya hisobida tan olinmaydigan joriy majburiyatlar ham shartli majburiyatlar qatoriga kiradi. SHuningdek, shartli majburiyatlar, avvalo, axborot funktsiyasini bajaradi, ya’ni hisobot

[113] Ковалев В.В. Финансовый учет и анализ: концептуальные основы. — М.: Проспект, 2018.
[114] IAS 37 Provisions, Contingent Liabilities and Contingent Assets. International Accounting Standards Board (IASB).
[115] Хендриксен Э., ван Бреда М. Теория бухгалтерского учета. — М.: Финансы и статистика, 2000.

foydalanuvchilarini ehtimoliy xavflar va moliyaviy oqibatlar haqidagi ma’lumotlar bilan ta’minlaydi.

Shartli aktivlar — bu o’tmishdagi hodisalar oqibatida yuzaga kelgan va iqtisodiy foyda kelishi yuqori ehtimolga ega bo’lgan hollardagina tan olinishi lozim bo’lgan ehtimoliy aktivlardir. Metodologik jihatdan shartli aktivlarni hisobga olish ehtiyotkorlik tamoyiliga asoslanadi, bu esa ularning amalga oshishiga yetarli ishonch bo’lmagan holda darhol daromad va aktivlarni tan olishni istisno qiladi. SHu bois shartli aktivlar, odatda, buxgalteriya balansida aks ettirilmaydi, balki moliyaviy hisobotning izohlarida ochib beriladi.

Ushbu toifalarni hisobga olishdagi asosiy metodologik masala — baholangan majburiyatlar va shartli majburiyatlarni ajratib ko’rsatishdir. Bu ajratish iqtisodiy resurslarning chiqib ketishi ehtimoli va majburiyatning aniqlik darajasiga asoslanadi. Agar yuqori ehtimol va ishonchli baholash imkoni mavjud bo’lsa, buxgalteriya hisobida tan olinishi lozim bo’lgan baholangan majburiyat shakllantiriladi. Aks holda ob’ekt shartli majburiyat sifatida tasniflanadi va faqatgina axborotni ochish shaklida aks ettiriladi.

Baholangan majburiyatlarni baholash usulini tanlash ham alohida ahamiyatga ega. Buxgalteriya hisobi nazariyasi va amaliyotida eng yaxshi taxmin, matematik kutuv va kelgusidagi naqd pul oqimlarini diskontlash kabi yondashuvlar qo’llaniladi. Qaysi usuldan foydalanish majburiyatning xususiyati, mumkin bo’lgan natijalar soni va bajarish muddatiga bog’liq bo’ladi. Usulni noto’g’ri tanlash moliyaviy natijalarning buzilishi va hisobotning ishonchliligining pasayishiga olib kelishi mumkin.

Shu tariqa, baholangan majburiyatlar, shartli aktivlar va shartli majburiyatlarni hisobga olishning nazariy-metodologik asoslari ehtimoliy tahlil elementlari, professional mulohaza va buxgalteriya hisobining tamoyillarini uyg’unlashtirgan murakkab va ko’pqirrali mexanizmni shakllantiradi. Ushbu mexanizmning samaradorligi ko’p jihatdan normativ tartibga solish sifati va hisob jarayonlarining uslubiy tayyorgarlik darajasi bilan belgilanadi, bu esa hisob amaliyotini yanada ilmiy jihatdan tahlil qilish va takomillashtirish zaruratini talab qiladi.

Baholangan majburiyatlar, shartli aktivlar va shartli majburiyatlarni moliyaviy hisobot amaliyotida hisobga olishdagi muammolar. Normativ hujjatlar va uslubiy tavsiyalarning mavjud bo’lishiga qaramay, baholangan majburiyatlar, shartli aktivlar va shartli majburiyatlarni hisobga olish amaliyoti bir qator jiddiy muammolar bilan tavsiflanadi, ular tashkilotlar moliyaviy hisobotining sifatiga salbiy ta’sir ko’rsatadi[1]. Ushbu muammolar kompleks xarakterga ega bo’lib, ular ham hisob ob’ektlarining o’ziga xos xususiyatlari, ham ularning amaliyotda qo’llanish spetsifikasi bilan izohlanadi.

Aslidagi muammolardan biri — baholangan majburiyatlarni tan olish va baholashda professional mulohazaning sub’ektivligi hisoblanadi. Iqtisodiy resurslarning chiqib ketishi ehtimoli va majburiyat miqdorini aniqlash ko’p hollarda ekspert baholari va prognoz taxminlariga asoslanadi. Ob’ektiv ma’lumot yetishmasligi sharoitida bu baholangan majburiyatlarni oshirib yoki kamaytirishga, moliyaviy natijalarning buzilishiga va turli tashkilotlar

hisobotlarining taqqoslanuvchanligining pasayishiga olib kelishi mumkin.

Baholangan majburiyatlar va shartli majburiyatlarni ajratib ko'rsatishda ham jiddiy qiyinchiliklar yuzaga keladi. Amaliyotda majburiyat yuzaga kelishining yuqori yoki yetarli darajada emasligi chegarasi har doim aniq belgilangan bo'lmaydi. Ehtimoliy mezonlarni talqin qilishdagi farqlar buxgalteriya qarorlarining notengligini keltirib chiqaradi, bu esa hisobotning shaffofligini pasaytiradi va uni investorlar, kreditorlar va nazorat organlari kabi foydalanuvchilar tomonidan tahlil qilishni murakkablashtiradi.

Shartli aktivlarni hisobga olish ham muammoli jihat hisoblanadi. Ehtiyotkorlik tamoyili, ya'ni ehtimoliy aktivlarni iqtisodiy foyda kelishiga amalda to'liq ishonch paydo bo'lganga qadar tan olishni cheklaydi, bir tomondan aktivlar va daromadlarni oshirib ko'rsatish xavfini kamaytiradi, boshqa tomondan esa tashkilotning kelgusidagi moliyaviy salohiyatini past baholashga olib kelishi mumkin. Buning natijasida hisobot foydalanuvchilari xo'jalik sub'ektining rivojlanish istiqbollari haqida to'liq tasavvurga ega bo'la olmaydilar, ayniqsa muhim sud ishlari yoki kompensatsiya to'lovlari holatlarida.

Baholangan majburiyatlar va shartli moddalar haqida moliyaviy hisobotda axborotni oshkor qilish masalalari alohida e'tiborga sazovor. Amaliyotda ko'p hollarda axborotni oshkor qilishda formal yondashuv kuzatiladi, ya'ni majburiyatning mohiyati, noaniqlik omillari va baholashda qo'llanilgan asosiy taxminlar yetarli darajada izohlanmagan holda umumiy iboralar bilan cheklanadi.

Bundan tashqari, baholangan majburiyatlarning miqdori tashkilotlarning moliyaviy barqarorligi va daromaddorlik ko'rsatkichlariga salmoqli ta'sir ko'rsatishi mumkin. Ayrim holatlarda ushbu majburiyatlar moliyaviy natijaga ta'sir qilishning boshqaruv vositasi sifatida qo'llaniladi, bu esa hisobot ko'rsatkichlari bilan manipulyatsiya qilish xavfini oshiradi. Bu hisobot ko'rsatkichlari bilan manipulyatsiya qilish xavfini kuchaytiradi hamda hisob baholarining uslubiy nazorati va asoslanishini kuchaytirish zaruratini ta'kidlaydi.

Shu tariqa, baholangan majburiyatlar, shartli aktivlar va shartli majburiyatlarni hisobga olishdagi amaliy muammolar yuqori darajada sub'ektivlik, hisob mezonlarini talqin qilishdagi nomuayyanlik va oshkor etilayotgan axborotning yetarli darajada shaffof bo'lmasligi bilan bog'liqdir. Ushbu muammolarni bartaraf etish uchun uslubiy yondashuvlarni takomillashtirish, yagona tamoyillarga asoslangan professional mulohazaning rolini oshirish hamda moliyaviy hisobotda axborotni kengroq oshkor qilish amaliyotini rivojlantirish talab etiladi.

Xulosa. O'tkazilgan tadqiqot doirasida tashkilotlar moliyaviy hisobot tizimida baholangan majburiyatlar, shartli aktivlar va shartli majburiyatlarni hisobga olishning nazariy-metodologik va amaliy jihatlari o'rganildi. Aniqlanishicha, mazkur hisob ob'ektlari noaniqlik va ortiqcha xavflar sharoitida xo'jalik sub'ektlarining moliyaviy ahvoli va faoliyat natijalari haqida ishonchli va dolzarb ma'lumotlarni shakllantirishda muhim rolь o'ynaydi.

Tahlil shundan dalolat berdiki, baholangan majburiyatlar va shartli moddalarni hisobga olishning o'ziga xosligi professional mulohaza, ehtimoliy baholashlar va prognoz hisoblashlarni qo'llash zarurati bilan bog'liq bo'lib, bu

ularni an’anaviy buxgalteriya hisob elementlaridan sezilarli darajada farqlantiradi. Ushbu ob’ektlarni tan olish va baholashdagi yuqori darajadagi sub’ektivlik moliyaviy ko’rsatkichlarning buzilishiga zamin yaratadi va hisobotning taqqoslanuvchanligini pasaytiradi, ayniqsa hisob jarayonlarining uslubiy yetarli tayyorgarligi yo’qligi va axborotni oshkor qilishda formal yondashuv qo’llanilganda.

Ishda belgilangan baholangan majburiyatlar, shartli aktivlar va shartli majburiyatlarni hisobga olishni takomillashtirish yo’nalishlari moliyaviy hisobot sifatiga ijobiy ta’sir ko’rsatish, hisob mezonlarini sub’ektiv talqin qilish xavfini pasaytirish va foydalanuvchilar tomonidan ishonchni mustahkamlashga qaratilgan. Taklif qilingan yondashuvlarni amalga oshirish baholangan va shartli moddalarni hisobga olishni moliyaviy xavflarni boshqarish va xalqaro moliyaviy hisobot standartlari qo’llanilayotgan sharoitda tashkilotlarning barqaror rivojlanishini ta’minlaydigan muhim vosita sifatida ko’rish imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2025 йил 15 сентябрдаги №282-сон “Молиявий ҳисоб тизимини халқаро талаб ва стандартларга мувофиқ такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида” қарори [online]. Available at: https://lex.uz/uz/docs/7728924
2. ADE Solutions (n.d.) Оценочные обязательства в МСФО и РСБУ [online]. Available at: https://www.ade-solutions.com/msfo/articles/otsenochnye -obyazatelstva-v-msfo-i-rsbu/
3. Аверчев, И.В. (2011) МСФО. 1000 примеров применения. Москва: Рид Групп, 386 б. Муаллиф томонидан қайта ишланган.
4. Джойс, Р. (2017) МСФО 37. Резервы, условные обязательства и условные активы. Учебные пособия по МСФО [online]. Available at: https://finotchet.ru/articles/1270/
5. Жаббарова, Ч.А. (2024) ‘Мажбуриятларни тан олишнинг айрим жиҳатлари’, Iqtisodiy taraqqiyot va tahlil, январь, 348 б.
6. Ковтун, М.В. (2025) ‘Оценочные обязательства и оценочные резервы’, МНИЖ “Прогрессивная экономика”, 1 [online]. Available https://cyberleninka.ru/article/n/otsenochnye-obyazatelstva-i-otsenochnye-rezervy-analiz otsenochnyh-obyazatelstv-po-oplate-truda/viewer at:
7. Фарманова, З.Т. (2024) ‘Замонавий бухгалтерия хисоби ва халқаро бухгалтерия хисобида мажбуриятларни таснифлашнинг ўзига ҳос хусусиятлари’, Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar ilmiy elektron jurnali, 4, июль–август (№ 00072), 6 б. Available at: http://iqtisodiyot.tsue.uz/journal.

ИНВЕСТИЦИОННОЕ КРЕДИТОВАНИЕ КАК ФАКТОР СТРУКТУРНОЙ МОДЕРНИЗАЦИИ ЭКОНОМИКИ УЗБЕКИСТАНА

*Учащиеся группы Би-222**: Турабекова Феруза***
Хасанова Нигина
Научный руководитель: Каримова А.М.
д.э.н., профессор
Самаркандский институт экономики и сервиса

Аннотация. *В данной статье рассматриваются вопросы, связанные с ролью инвестиционного кредитования в обеспечении экономического роста и структурной модернизации экономики Республики Узбекистан. Рассмотрена его сущность как механизма долгосрочного финансирования стратегически важных проектов. Проведен анализ динамики кредитной активности банковского сектора в 2020–2025 гг. Выявлены основные источники инвестиционного финансирования и направления использования кредитных ресурсов. Обоснована значимость инвестиционного кредитования для развития промышленности, инфраструктуры и повышения конкурентоспособности национальной экономики. Предложены направления повышения его эффективности.*

Ключевые слова: *инвестиционное кредитование, банковская система, структурная модернизация, экономический рост, финансовые ресурсы, инвестиции, кредитный портфель, долгосрочное финансирование*

Annotation. *This article discusses issues related to the role of investment lending in ensuring economic growth and structural modernization of the economy of the Republic of Uzbekistan. Its essence is considered as a mechanism for long-term financing of strategically important projects. The analysis of the dynamics of the credit activity of the banking sector in 2020-2025 is carried out. The main sources of investment financing and areas of use of credit resources have been identified. The importance of investment lending for the development of industry, infrastructure and increasing the competitiveness of the national economy is substantiated. The directions of increasing its effectiveness are proposed.*

Keywords: *investment lending, banking system, structural modernization, economic growth, financial resources, investments, loan portfolio, long-term financing.*

Введение. В современных условиях трансформации социально-экономической системы Республики Узбекистан особое значение приобретает формирование эффективных механизмов финансирования

инвестиционной деятельности. Углубление рыночных реформ, либерализация финансового сектора и интеграция страны в мировую экономическую систему обусловливают необходимость активного развития инструментов, способных обеспечить устойчивый приток капитала в приоритетные отрасли национальной экономики. В этой связи инвестиционное кредитование выступает не просто как элемент банковской деятельности, а как стратегический фактор экономического роста и структурной модернизации.

Сущность инвестиционного кредитования заключается в целенаправленном предоставлении долгосрочных финансовых ресурсов субъектам хозяйствования для реализации проектов, ориентированных на создание новых производственных мощностей, внедрение инновационных технологий и повышение конкурентоспособности национальной экономики. Именно через механизмы кредитования обеспечивается перераспределение финансовых потоков от финансового сектора к реальному сектору экономики, что способствует формированию новых точек экономического роста и ускорению структурных преобразований.

Следует отметить, что начиная с 2017 года Республика Узбекистан реализует масштабную программу экономических реформ, направленных на либерализацию валютного рынка, совершенствование банковской системы, привлечение иностранных инвестиций и развитие предпринимательской среды. Результатом данных преобразований стало существенное оживление инвестиционной активности, что, в свою очередь, обусловило рост спроса на долгосрочные финансовые ресурсы. В частности, по оценкам международных финансовых институтов, в 2024 году темпы роста реального валового внутреннего продукта составили около 6,5 %, что свидетельствует о сохранении положительной динамики экономического развития и усилении роли инвестиционного фактора.

Особую значимость инвестиционное кредитование приобретает в контексте структурной модернизации экономики, предполагающей переход от преимущественно сырьевой модели к диверсифицированной системе хозяйствования с преобладанием отраслей с высокой добавленной стоимостью. В этих условиях банковский сектор становится ключевым посредником, обеспечивающим трансформацию сбережений в инвестиции и направляющим финансовые ресурсы в наиболее перспективные и стратегически важные направления экономической деятельности, такие как промышленность, энергетика, транспортная инфраструктура и высокотехнологичные производства.

Вместе с тем, несмотря на достигнутые успехи, в сфере инвестиционного кредитования сохраняется ряд проблемных аспектов, связанных с ограниченностью долгосрочной ресурсной базы банков, наличием кредитных рисков, высокой долей государственного участия в банковской системе, а также зависимостью от внешних источников финансирования. Указанные обстоятельства требуют комплексного научного осмысления и разработки практических рекомендаций,

направленных на повышение эффективности инвестиционного кредитования и усиление его роли в обеспечении устойчивого экономического роста.

Основная часть. Инвестиционное кредитование в современной экономической системе рассматривается как один из ключевых механизмов обеспечения долгосрочного экономического роста и структурных преобразований. По своей экономической природе оно представляет собой форму банковского финансирования, ориентированную на предоставление ресурсов на длительный срок с целью реализации инвестиционных проектов в различных секторах национальной экономики. В отличие от краткосрочных кредитов, направленных преимущественно на пополнение оборотных средств и решение текущих финансовых задач, инвестиционные кредиты имеют стратегическую направленность и связаны с формированием новых активов, расширением производственного потенциала и повышением технологического уровня предприятий.

Содержательная специфика инвестиционного кредитования заключается в его ориентации на проекты, имеющие долгосрочный эффект и способствующие увеличению добавленной стоимости в экономике. Речь идет, прежде всего, о создании новых производственных мощностей, модернизации существующих предприятий, внедрении инновационных технологий, а также развитии производственной и социальной инфраструктуры. Таким образом, инвестиционные кредиты выступают важным инструментом не только финансового обеспечения бизнеса, но и структурной перестройки экономики в целом.

В Республике Узбекистан система инвестиционного кредитования формируется при участии различных институциональных субъектов, каждый из которых выполняет определенную функцию в процессе мобилизации и перераспределения финансовых ресурсов. Ключевыми источниками инвестиционного кредитования в Узбекистане выступают (см.: рис.1)

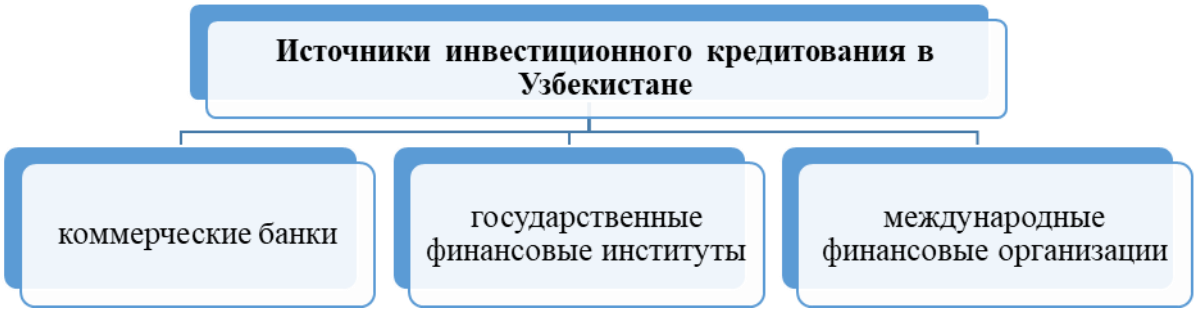

Рис. 1. Источники инвестиционного кредитования в Узбекистане[116]

Как свидетельствует рисунок 1 к числу основных источников инвестиционного финансирования относятся коммерческие банки, играющие ведущую роль в предоставлении кредитных ресурсов

[116] Разработана авторами

предприятиям реального сектора. Наряду с ними значительное место занимают государственные финансовые институты, деятельность которых направлена на поддержку приоритетных отраслей экономики и реализацию стратегически важных инвестиционных программ. Существенный вклад в развитие инвестиционного кредитования вносят также международные финансовые организации, включая банки развития, которые обеспечивают доступ к относительно дешевым и долгосрочным финансовым ресурсам, а также способствуют внедрению передовых практик управления инвестиционными проектами.

В период 2020–2025 гг. банковская система Республики Узбекистан характеризовалась устойчивой положительной динамикой развития, что нашло отражение в последовательном росте объемов кредитования и расширении ресурсной базы коммерческих банков. Данный этап можно охарактеризовать как фазу активного наращивания финансового посредничества, в рамках которой банковский сектор усилил свою роль в перераспределении финансовых ресурсов в экономике.

Анализ проведенных исследований свидетельствует о значительном увеличении совокупного кредитного портфеля банков. Так, если в предыдущие годы наблюдалась умеренная динамика, то к 2024 году общий объем выданных кредитов достиг 533,1 трлн сум, а уже в 2025 году приблизился к отметке 582,2 трлн сум. Подобная тенденция указывает не только на количественное расширение кредитной активности, но и на качественные изменения в механизмах финансирования экономики, включая рост доли долгосрочных инвестиционных займов.

Существенный рост продемонстрировали и совокупные активы банковской системы, объем которых в 2025 году составил 866,8 трлн сум. Увеличение активов обусловлено как расширением кредитных операций, так и активным привлечением ресурсов, в том числе за счет депозитной базы и внешних заимствований. Это свидетельствует об укреплении финансовой устойчивости банков и повышении их способности участвовать в финансировании крупных инвестиционных проектов.

Дополнительным индикатором масштабов кредитной экспансии является общий объем выданных кредитов, который по состоянию на ноябрь 2025 года достиг 592,8 трлн сум. Данный показатель отражает высокий уровень вовлеченности банковского сектора в процессы экономического развития и подтверждает его ключевую роль в обеспечении инвестиционной активности.

Особое внимание заслуживает структура кредитных вложений, которая позволяет более глубоко оценить направленность банковского финансирования. Значительная часть кредитных ресурсов сосредоточена в корпоративном секторе: на долю юридических лиц приходится около 355,5 трлн сум, тогда как кредиты, предоставленные населению, составляют порядка 177,5 трлн сум. Подобное распределение свидетельствует о приоритетной ориентации банков на финансирование предприятий реального сектора экономики, что соответствует задачам индустриализации

и модернизации производственной базы страны.

В ходе нашего исследования нами проведен анализ ключевых показателей банковской системы Узбекистана за 2020-2025гг, который демонстрирует следующее (см.: табл.1)

Таблица 1

Динамика ключевых показателей банковской системы Узбекистана (2020–2025 гг.)[117]

Показатель	2020 г.	2021 г.	2022 г.	2023 г.	2024 г.	2025 г.
Кредитный портфель, трлн сум	270	326	392	465	533,1	582,2
Активы банков, трлн сум	400	469	563	684	780	866,8
Общий объем выданных кредитов, трлн сум	285	340	410	490	560	592,8
Кредиты юридическим лицам, трлн сум	180	215	260	310	340	355,5
Кредиты населению, трлн сум	90	110	135	155	170	177,5
Доля корпоративных кредитов, %	66,7	66,2	65,9	66,3	66,0	66,7
Доля розничных кредитов, %	33,3	33,8	34,1	33,7	34,0	33,3

Анализ представленных данных позволяет сделать вывод о том, что в рассматриваемый период банковская система демонстрировала не только количественный рост, но и качественное усиление своей роли в экономике. Доминирование корпоративного кредитования свидетельствует о том, что инвестиционная составляющая является ключевым фактором развития кредитного рынка. Именно через механизм банковского кредитования осуществляется финансирование инвестиционных проектов, направленных на расширение производства, внедрение инноваций и повышение эффективности хозяйственной деятельности.

Таким образом, рост кредитной активности в 2020–2025 гг. отражает не только увеличение объемов банковских операций, но и усиление роли банковского сектора как одного из ключевых институтов, обеспечивающих структурную модернизацию экономики. Расширение инвестиционного кредитования формирует устойчивую основу для долгосрочного экономического роста и способствует повышению конкурентоспособности национальной экономики в условиях глобализации.

Практика показывает, что инвестиционные кредиты в Узбекистане преимущественно направляются в стратегически важные отрасли, такие как промышленность, энергетика, транспортная инфраструктура и сельское хозяйство. Финансирование данных направлений обусловлено их высокой экономической отдачей, способностью создавать новые рабочие места,

[117] Составлена авторами на основе данных Центрального банка Республики Узбекистан

стимулировать развитие смежных отраслей и укреплять позиции страны на международных рынках.

Следовательно, инвестиционное кредитование выступает важнейшим элементом экономической политики государства, обеспечивающим не только расширение производственной базы, но и качественное обновление структуры экономики. Его эффективное развитие позволяет ускорить переход к более диверсифицированной модели хозяйствования, основанной на инновациях, технологическом прогрессе и рациональном использовании ресурсов.

Заключение. Проведенное исследование позволяет сделать вывод о том, что инвестиционное кредитование в современных условиях выступает одним из ключевых инструментов обеспечения устойчивого экономического развития и структурной модернизации экономики Республики Узбекистан. В ходе анализа установлено, что в период 2020–2025 гг. банковская система страны демонстрировала устойчивую положительную динамику, выражающуюся в значительном росте кредитного портфеля и расширении активов коммерческих банков.

Особое значение имеет тот факт, что структура кредитных вложений характеризуется преобладанием корпоративного сегмента, что свидетельствует о приоритетной ориентации банковской системы на финансирование предприятий реального сектора экономики. Это, в свою очередь, способствует реализации инвестиционных проектов, направленных на модернизацию производственной базы, внедрение инновационных технологий и развитие инфраструктуры.

Установлено, что инвестиционное кредитование играет системообразующую роль в процессе структурной трансформации экономики, обеспечивая перераспределение финансовых ресурсов в стратегически важные отрасли. Вместе с тем выявлены ограничения, связанные с высокой долей государственного участия в банковском секторе, зависимостью от внешних источников финансирования и наличием кредитных рисков.

В целом можно констатировать, что дальнейшее развитие инвестиционного кредитования является необходимым условием перехода к диверсифицированной модели экономического роста, основанной на инновациях и повышении эффективности использования ресурсов. Усиление роли банковского сектора в инвестиционных процессах позволит обеспечить долгосрочную устойчивость национальной экономики и укрепить ее позиции в глобальной экономической системе.

Список использованной литературы

1. Закон Республики Узбекистан «О банках и банковской деятельности». 2019 год.

2. Mishkin F. The Economics of Money, Banking and Financial Markets. — Pearson, 2021.

3. Levine R. Financial Development and Economic Growth: Views and Agenda // Journal of Economic Literature.
4. Каримова А. М., Нуриддинова У. СУЩНОСТЬ ИНВЕСТИЦИЙ И ПУТИ ПРИВЛЕЧЕНИЯ ИНОСТРАННЫХ ИНВЕСТИЦИЙ В УЗБЕКИСТАНЕ //Journal of marketing, business and management. – 2023. – Т. 2. – №. 4. – С. 31-36.
5. Beck T., Demirguc-Kunt A. Finance and Growth: Theory and Evidence // Handbook of Economic Growth.
6. Shamsiddinov S. M., Akmalov J. I. Formation of a new investment climate and creation of new opportunities for investors Uzbekistan //Достижения вузовской науки 2021. – 2021. – С. 77-80.
7. Каримова А. М. и др. Инвестиционная привлекательность предприятия и факторы, влияющие на её развитие в Узбекистане //Central Asian Journal of Innovations on Tourism Management and Finance. – 2023. – Т. 4. – №. 9. – С. 111-116.
8. Абдуллаев Ё.А. Банковская система и её роль в экономическом развитии. -Т.: Финансы, 2022.
9. Официальный сайт Центрального банка Республики Узбекистан https://cbu.uz
10. https://stat.uz

RAQAMLI BANK XIZMATLARI VA FINTEX YECHIMLAR ORQALI IJTIMOIY-IQTISODIY FAOLLIKNI OSHIRISH MASALALARI

Abiyev Davron Ilhomovich
Samarqand iqtisodiyot va servis insituti,
"Bank ishi" kafedrasi dotsenti v.b.
Kuralbayeva Nursulu Kuatbekovna
Samarqand iqtisodiyot va servis insituti,
Bank-moliya xizmatlar fakulteti talabasi.

Annotatsiya. *Ushbu maqola raqamli bank xizmatlari va fintex yechimlarning ijtimoiy-iqtisodiy faollikni oshirishdagi ahamiyatini tahlil qiladi. Zamonaviy texnologiyalar moliyaviy xizmatlarga kirishni kengaytirib, tranzaksiyalar samaradorligini oshirmoqda. Bu esa tadbirkorlikni rivojlantirishga, aholining moliyaviy savodxonligini yaxshilashga va yangi ish o'rinlari yaratishga xizmat qiladi. Maqolada raqamlashtirishning iqtisodiy o'sish va jamiyat farovonligiga ta'siri, shuningdek, ushbu sohadagi mavjud muammolar va istiqbollar atroflicha ko'rib chiqiladi. Fintex innovatsiyalar orqali moliyaviy inklyuziyani ta'minlash va barqaror rivojlanishga erishish yo'llari muhokama etiladi.*

Kalit so'zlar: *Raqamli bank xizmatlari, Fintex yechimlar, Ijtimoiy-iqtisodiy faollik, Moliyaviy inklyuziya, Raqamlashtirish, Iqtisodiy o'sish*

Abstract: *This article analyzes the significance of digital banking services and fintech solutions in enhancing socio-economic activity. Modern technologies*

are expanding access to financial services and improving transaction efficiency. This fosters entrepreneurship, enhances financial literacy among the population, and creates new job opportunities. The paper thoroughly examines the impact of digitalization on economic growth and societal well-being, alongside existing challenges and future prospects in this domain. It discusses pathways to ensure financial inclusion and achieve sustainable development through fintech innovations.

Keywords: *Digital Banking Services, Fintech Solutions, Socio-economic Activity, Financial Inclusion, Digitalization, Economic Growth*

Аннотация: *Данная статья анализирует значение цифровых банковских услуг и финтех-решений в повышении социально-экономической активности. Современные технологии расширяют доступ к финансовым услугам и повышают эффективность транзакций. Это способствует развитию предпринимательства, улучшению финансовой грамотности населения и созданию новых рабочих мест. В статье подробно рассматривается влияние цифровизации на экономический рост и благосостояние общества, а также существующие проблемы и перспективы в этой области. Обсуждаются пути обеспечения финансовой инклюзии и достижения устойчивого развития посредством финтех-инноваций.*

Ключевые слова: *Цифровые банковские услуги, Финтех-решения, Социально-экономическая активность, Финансовая инклюзия, Цифровизация, Экономический рост.*

Kirish. Hozirgi davr moliyaviy va bank tizimi raqamli transformatsiyaning jadal sur'atlari bilan ajralib turadi, bu esa raqamli banklarning zamonaviy iqtisodiyotning ajralmas elementi sifatida shakllanishiga olib keldi [1]. Ushbu o'zgarishlar nafaqat moliyaviy xizmatlarga bo'lgan yondashuvni tubdan o'zgartirmoqda, balki ijtimoiy-iqtisodiy faollikni oshirishda ham muhim rol o'ynamoqda. Raqamli texnologiyalarning bank sektoriga keng miqyosda tatbiq etilishi fuqarolarning moliyaviy xizmatlarga kirishini sezilarli darajada oshiradi, qulaylikni ta'minlaydi va bank tizimining umumiy samaradorligini yaxshilaydi [2]. Bu jarayon aholining raqamli savodxonligini oshirishga, yangi ish o'rinlarini yaratishga va kengroq iqtisodiy rivojlanishga ijobiy hissa qo'shadi [2].

Jahon amaliyotida olib borilgan tadqiqotlarga koʻra, 2023 yil yakuniga kelib global fintex bozori hajmi 340 mlrd AQSh dollaridan oshgan boʻlib, 2030 yilga borib uning 1 trillion dollarga yetishi prognoz qilinmoqda . Bu esa raqamli moliyaviy xizmatlarning iqtisodiy rivojlanishdagi strategik ahamiyatini yaqqol koʻrsatadi.Oʻzbekiston sharoitida ham bank tizimini raqamlashtirish davlat siyosatining ustuvor yoʻnalishlaridan biri hisoblanadi. Xususan, Markaziy bank maʼlumotlariga koʻra, 2024 yil yakunida masofaviy bank xizmatlaridan foydalanuvchilar soni 38 milliondan oshgan boʻlib, bu koʻrsatkich 2020 yilga nisbatan qariyb 2,5 baravarga ortgan. Bu esa moliyaviy inklyuziyaning sezilarli darajada kengayganidan dalolat beradi.

Fintex yechimlar, xususan, raqamli faktoring xizmatlari bozori O'zbekistonda jadal rivojlanmoqda, bu esa Prezident farmoni bilan qo'llab-quvvatlanib, 2025 yilga borib portfelning 10 trillion so'mga yetishi prognoz qilinmoqda [4]. Eng dolzarb muammolardan biri — kiberxavfsizlik hisoblanadi. Raqamli xizmatlar hajmi oshgani sari firibgarlik va kiberhujumlar xavfi ham ortmoqda. Shu sababli 2026 yilga kelib moliyaviy texnologiyalarni rivojlantirish strategiyasida kiberxavfsizlik, open banking va yagona QR to‘lov tizimlarini joriy etish ustuvor yo‘nalish sifatida belgilandi .Raqamli platformalarda yetkazib beruvchilarni elektron moliyalashtirish sifatida ta'riflangan raqamli faktoring, an'anaviy moliyalashtirishning murakkabliklarini bartaraf etib, kichik va o'rta biznes (KOB) uchun moliyaviy imkoniyatlarni kengaytiradi [3, 4]. Bu turdagi innovatsion yechimlar operatsion xarajatlarni kamaytirish, xizmat ko'rsatish tezligini oshirish va doimiy ravishda yangi moliyaviy mahsulotlarni joriy etish orqali biznes samaradorligini oshirishga xizmat qiladi [1, 3]. Biroq, ushbu sohada huquqiy bazaning shakllanishi va aholining xabardorlik darajasining pastligi kabi muammolar ham mavjud bo'lib, davlat tomonidan qo'llab-quvvatlashning muhimligini ko'rsatadi [1, 4].

Ushbu tadqiqotning maqsadi raqamli bank xizmatlari va fintex yechimlarning ijtimoiy-iqtisodiy faollikni oshirishdagi rolini, ahamiyatini va ta'sirini har tomonlama tahlil qilishdan iborat. Shuningdek, raqamli transformatsiyaning imkoniyatlari va mavjud muammolarini o'rganish, kelajakdagi tendensiyalar va rivojlanish istiqbollarini aniqlash orqali O'zbekiston sharoitida ushbu sohani yanada takomillashtirish bo'yicha ilmiy asoslangan tavsiyalar ishlab chiqish maqsad qilingan.

Adabiyotlar tahlili. So'nggi yillarda moliyaviy texnologiyalar (fintex) va raqamli bank xizmatlari global iqtisodiyotda, xususan, rivojlanayotgan mamlakatlarda ijtimoiy-iqtisodiy faollikni oshirishning muhim drayveri sifatida keng muhokama qilinmoqda. Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, ushbu sohadagi tadqiqotlar asosan raqamli transformatsiyaning moliyaviy xizmatlarga kirish imkoniyatlarini kengaytirish, operatsion samaradorlikni oshirish va yangi iqtisodiy imkoniyatlar yaratishdagi rolini o'rganishga qaratilgan.

Raqamli banklar zamonaviy moliyaviy va bank tizimining ajralmas elementi sifatida shakllanib, an'anaviy banklardan texnologiyaga keng miqyosda tayanishi bilan farqlanadi [1]. Ushbu banklar mijozlarga yuqori darajada qulay va samarali xizmatlarni taqdim etishga qaratilgan bo'lib, ularning asosiy afzalliklari sifatida operatsion xarajatlarning sezilarli darajada kamayishi, xizmat ko'rsatish tezligining oshishi va doimiy ravishda innovatsion moliyaviy mahsulotlarning joriy etilishi qayd etiladi [1]. Tadqiqotlar raqamli banklarning ta'riflari, ularning afzalliklari va potentsial kamchiliklarini chuqur tahlil qiladi, shuningdek, global va mahalliy tadqiqotlar asosida raqamli banklarning kengroq rivojlanish traektoriyasini ko'rib chiqadi [1]. O'zbekiston sharoitida raqamli banklarning kelajakdagi istiqbollari alohida e'tiborga molik bo'lib, ularning milliy iqtisodiyotga integratsiyalashuvi va o'sishini rag'batlantirishda davlat ko'magining hal qiluvchi roli ta'kidlanadi [1].

Bank xizmatlarini raqamlashtirishning ijtimoiy ta'siri bo'yicha olib borilgan

tadqiqotlar, xususan, O'zbekiston misolida, raqamli texnologiyalarning mamlakat bank sektoriga keng miqyosda tatbiq etilishi fuqarolarning moliyaviy xizmatlarga kirishini sezilarli darajada oshirishi va qulaylikni ta'minlashini ko'rsatadi [2]. Bu jarayon bank tizimining umumiy samaradorligini yaxshilashga xizmat qiladi. Raqamlashtirishning ijobiy ijtimoiy-iqtisodiy natijalari qatorida aholining raqamli savodxonligining oshishi, yangi ish o'rinlarining yaratilishi va kengroq iqtisodiy rivojlanishga ijobiy hissa qo'shilishi qayd etilgan [2]. Ushbu o'zgarishlar ijtimoiy hayotga ta'sirini, raqamlashtirish taqdim etayotgan imkoniyatlarni va ushbu rivojlanayotgan landshaftdagi mavjud muammolarni chuqur o'rganish zarurligi ta'kidlanadi [2].

Fintex yechimlar, ayniqsa, kichik va o'rta biznes (KOB) subyektlarining samaradorligini oshirish va biznes qiymatini yuksaltirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Avtomatlashtirish orqali samaradorlikni oshirishda asosiy samaradorlik ko'rsatkichlari (KPI) muhim rol o'ynaydi. Katta korporatsiyalar uzoq vaqtdan beri operatsion samaradorlik va investitsiyalarning yuqori darajada qaytishini ta'minlash uchun avtomatlashtirishdan foydalanib kelgan bo'lsa, bu afzalliklar endilikda KOBlarga ham tatbiq etilmoqda [3]. KPIlar jarayonlarni baholash va to'liq avtomatlashtirishga yordam beradi, jumladan, vazifalarni belgilash, bo'limlararo monitoring, hisobga olish, hisob-kitoblar, ish haqi va samaradorlik tahlili [3]. Bu esa ko'plab malakasiz xodimlarga bo'lgan ehtiyojni kamaytirib, professional kadrlarga sarmoya kiritish imkonini beradi. Shuningdek, KPIlar va avtomatlashtirish operatsiyalarni o'zgartirib, vaqtni tejash va umumiy samaradorlikni oshirishga xizmat qiladi, masalan, mijozlarga xizmat ko'rsatishni soddalashtirish orqali [3]. Yuqori darajadagi hisobot panellari, jumladan, veb-analitika, biznes natijalarini chuqur tahlil qilish uchun batafsil ma'lumotlarni taqdim etadi va bir qarashda qimmatli tushunchalarni taklif etadi [3]. Nihoyat, KPIlar moliya, buxgalteriya hisobi, kadrlar va mijozlarga xizmat ko'rsatish kabi sohalardagi kundalik vazifalarni avtomatlashtirishga imkon beradi, bu esa o'sishga yo'naltirilgan faoliyat uchun vaqtni bo'shatadi va muntazam jarayonlar uchun xarajatlarni sezilarli darajada kamaytiradi [3].

O'zbekistonda faktoring xizmatlari bozori, ayniqsa raqamli faktoringning joriy etilishi bilan jadal o'sishni boshdan kechirmoqda [4]. Prezident farmoni bilan qo'llab-quvvatlangan holda, 2024 yil avgust oyida faktoring xizmatlari 1.9 trillion so'mga yetdi va 2025 yilga borib portfelning 10 trillion so'mga yetishi prognoz qilinmoqda [4]. Raqamli platformada yetkazib beruvchilarni elektron moliyalashtirish sifatida ta'riflangan raqamli faktoring, an'anaviy uch tomonlama faktoringning murakkabliklarini bartaraf etib, KOB uchun moliyaviy imkoniyatlarni kengaytiradi [4]. OZ PLANET kabi dasturiy ta'minot ishlab chiquvchilari tomonidan ilg'or texnologiyalar asosida yaratilgan to'liq avtomatlashtirilgan raqamli platformalar, arizadan to to'lovgacha bo'lgan butun faktoring jarayonini soddalashtiradi va elektron raqamli imzolar orqali samarali hamkorlikni ta'minlaydi [4]. Bu esa faktoringni yanada qulay va iqtisodiy jihatdan foydali qiladi. Biroq, ushbu sohada huquqiy bazaning shakllanishi va aholining xabardorlik darajasining pastligi kabi muammolar ham mavjud bo'lib, davlat tomonidan qo'llab-quvvatlashning va Markaziy bank bilan hamkorlikda ta'limiy

tashabbuslarning muhimligini ko'rsatadi [4].

Umuman olganda, adabiyotlar tahlili raqamli bank xizmatlari va fintex yechimlarning ijtimoiy-iqtisodiy faollikni oshirishdagi salohiyatini yaqqol namoyish etadi. Ular moliyaviy inklyuziyani kuchaytirish, biznes jarayonlarini optimallashtirish va yangi iqtisodiy o'sish nuqtalarini yaratish orqali jamiyatning turli qatlamlari uchun qimmatli imkoniyatlar taqdim etadi. Shu bilan birga, ushbu transformatsiyaning to'liq salohiyatini ro'yobga chiqarish uchun huquqiy va institutsional asoslarni mustahkamlash, raqamli savodxonlikni oshirish va mavjud xatarlarni boshqarish bo'yicha tizimli yondashuv zarurligi ta'kidlanadi. Ushbu tadqiqot ushbu adabiy bo'shliqlarni to'ldirishga va O'zbekiston sharoitida raqamli bank va fintex yechimlarning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishga ta'sirini yanada chuqur o'rganishga qaratilgan.

Tadqiqot metodologiyasi. Mazkur tadqiqot sifatli (kvalitativ) yondashuv asosida olib borilib, raqamli bank xizmatlari va fintex yechimlarning O‘zbekistondagi ijtimoiy-iqtisodiy faollikka ta’siri kompleks tarzda o‘rganildi. Tadqiqot deskriptiv, tahliliy va izlanish xarakteriga ega bo‘lib, turli manbalardan olingan ma’lumotlarni umumlashtirishga asoslandi. Ma’lumotlarni yig‘ish bir necha bosqichda amalga oshirildi. Avvalo, ilmiy adabiyotlar, maqolalar va boshqa manbalar tahlil qilindi. Keyingi bosqichda davlat siyosati va normativ hujjatlar o‘rganildi

Tahlil va natijalar. Ushbu tadqiqot raqamli bank xizmatlari va fintex yechimlarning O'zbekistonda ijtimoiy-iqtisodiy faollikni oshirishdagi rolini har tomonlama tahlil qilishga qaratilgan bo'lib, sifatli tadqiqot yondashuviga asoslanadi. So‘nggi yillarda, ayniqsa 2025–2026 yillarda O‘zbekiston bank tizimida raqamli transformatsiya jarayoni sezilarli darajada tezlashdi va yangi bosqichga chiqdi. Raqamli to‘lovlar va fintex xizmatlarining keng joriy etilishi natijasida mamlakatda naqd pulsiz iqtisodiyot ulushi izchil oshib bormoqda. Xususan, 2025 yil holatiga ko‘ra aholining 72 foizi raqamli to‘lovlardan foydalangan bo‘lib, bu moliyaviy inklyuziyaning keskin oshganidan dalolat beradi

Ma'lumotlarni yig'ish jarayoni bir necha bosqichda amalga oshirildi. Birinchi navbatda, raqamli banklar, fintex yechimlar, moliyaviy inklyuziya va ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish bo'yicha keng qamrovli adabiyotlar tahlili o'tkazildi. O'zbekiston bank sektorini raqamlashtirishning ijtimoiy ta'siri, fuqarolarning moliyaviy xizmatlarga kirish imkoniyatlarining oshishi, raqamli savodxonlik va yangi ish o'rinlari yaratilishi kabi masalalar bo'yicha mavjud ishlar [2] chuqur o'rganildi. O'zbekistonda raqamli faktoring xizmatlari bozorining jadal o'sishi, Prezident farmoni bilan qo'llab-quvvatlanishi va OZ PLANET kabi platformalarning tajribasi [4] ham ma'lumot manbai sifatida xizmat qildi.

Ikkinchi bosqichda, O'zbekiston Respublikasining davlat siyosati, tartibga solish mexanizmlari va strategik hujjatlari, jumladan, Prezident farmonlari, qarorlari, Vazirlar Mahkamasi qarorlari, Markaziy bankning me'yoriy-huquqiy hujjatlari va "Raqamli O'zbekiston – 2030" strategiyasi kabi dasturlar hujjatli tahlil usuli orqali o'rganildi. Bu hujjatlar raqamli transformatsiya, moliyaviy xizmatlarni rivojlantirish va fintex sohasini tartibga solish bo'yicha institutsional

asoslarni tushunish uchun muhim ahamiyatga ega. Uchinchi bosqichda, Jahon banki, Xalqaro valyuta fondi, Osiyo taraqqiyot banki kabi xalqaro moliyaviy institutlarning hisobotlari, shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo'mitasi va Markaziy bankning rasmiy statistik ma'lumotlari tahlil qilindi. Bu ma'lumotlar raqamli bank xizmatlarining penetratsiya darajasi, moliyaviy inklyuziya ko'rsatkichlari va ijtimoiy-iqtisodiy faollikning umumiy tendensiyalarini baholashga yordam berdi.

Yig'ilgan ma'lumotlarni tahlil qilish uchun bir qator usullar qo'llanildi. Sifatli kontent tahlili yordamida adabiyotlar va hujjatlardan asosiy mavzular, tendensiyalar, muammolar va imkoniyatlar aniqlandi. Bu usul raqamli bank va fintex yechimlarning ijtimoiy-iqtisodiy faollikka ta'sirining turli jihatlarini chuqur tushunishga imkon berdi. Qiyosiy tahlil O'zbekistonning raqamli bank va fintex sohasidagi rivojlanishini boshqa rivojlanayotgan mamlakatlar va ilg'or xalqaro tajribalar bilan solishtirishga xizmat qildi. Shuningdek, raqamli transformatsiyaning O'zbekiston ijtimoiy-iqtisodiy faolligiga ta'sirini baholashda kuchli tomonlar, zaif tomonlar, imkoniyatlar va tahdidlarni (SWOT) aniqlashga qaratilgan elementlar qo'llanildi. Bu tahlil kelajakdagi rivojlanish istiqbollari va tavsiyalarni shakllantirish uchun asos bo'ldi.

Xulosa. Ushbu tadqiqot raqamli bank xizmatlari va fintex yechimlarning ijtimoiy-iqtisodiy faollikni oshirishdagi hal qiluvchi rolini namoyish etdi. Raqamli banklar moliyaviy xizmatlarga keng kirish imkoniyatini ta'minlab, operatsion samaradorlikni oshirsa, fintex yechimlar, ayniqsa raqamli faktoring, kichik va o'rta biznes uchun moliyaviy imkoniyatlarni sezilarli darajada kengaytiradi. Bu o'zgarishlar jamiyatda raqamli ko'nikmalarni rivojlantirish, yangi bandlik imkoniyatlarini yaratish va umumiy iqtisodiy taraqqiyotga ijobiy turtki beradi. Biroq, ushbu transformatsiyaning to'liq salohiyatini ro'yobga chiqarish uchun huquqiy bazani mustahkamlash, raqamli savodxonlikni oshirish va mavjud xatarlarni boshqarish bo'yicha tizimli davlat ko'magi zarur. Raqamli bank xizmatlari va fintex yechimlar O‘zbekiston iqtisodiyotida transformatsion rol o‘ynamoqda. Ular nafaqat moliyaviy xizmatlar sifatini oshirmoqda, balki iqtisodiy o‘sish, bandlik va innovatsion rivojlanishni rag‘batlantiruvchi asosiy omillardan biriga aylanmoqda. Shu bilan birga, kelgusida barqaror rivojlanishni ta’minlash uchun kiberxavfsizlikni kuchaytirish, raqamli savodxonlikni oshirish va normativ-huquqiy bazani takomillashtirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Ushbu tahlil asosida quyidagi takliflarni ilgari surish mumkin:

Aholi, ayniqsa qishloq hududlarida yashovchi fuqarolar o‘rtasida moliyaviy va raqamli savodxonlikni oshirishga qaratilgan maxsus o‘quv dasturlarini joriy etish.

Banklar va fintex kompaniyalarda zamonaviy kiberxavfsizlik tizimlarini joriy etish, sun’iy intellekt asosidagi firibgarlikni aniqlash mexanizmlarini keng qo‘llash.

Innovatsion loyihalarni moliyalashtirish uchun maxsus venchur fondlar va akseleratsiya dasturlarini kengaytirish.

Raqamli bank va fintex faoliyatini tartibga soluvchi qonunchilikni zamonaviy talablar asosida yangilash, open banking va open API tizimlarini joriy

etish uchun huquqiy asoslarni mustahkamlash.

Yuqoridagi chora-tadbirlarni kompleks tarzda amalga oshirish raqamli bank xizmatlari va fintex yechimlarning samaradorligini oshirib, mamlakatda ijtimoiy-iqtisodiy faollikni yanada kuchaytiradi. Shu bilan birga, bu jarayon O‘zbekistonning raqamli iqtisodiyotga o‘tishini jadallashtirib, uzoq muddatli barqaror rivojlanishga mustahkam zamin yaratadi. Yana bir muhim yo‘nalish — moliyaviy xizmatlarni real sektor ehtiyojlari bilan yanada uyg‘unlashtirishdir. Xususan, kichik tadbirkorlik, xizmat ko‘rsatish va qishloq xo‘jaligi sohalarida raqamli moliyaviy vositalardan foydalanishni kengaytirish orqali hududiy iqtisodiy faollikni oshirish mumkin. esa iqtisodiy rivojlanishni faqat markazda emas, balki barcha hududlarda teng taqsimlashga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati:

1. Arner, D. W., Barberis, J., & Buckley, R. P. Moliyaviy texnologiya va moliyaning kelajagi. Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 2020.
2. Lee, I., & Lee, K. (Eds.). Fintech va Blokcheyn bo'yicha Palgrave Qo'llanmasi. Cham: Palgrave Macmillan, 2021.
3. Leong, K. J., Tan, B. S., Tan, B. S., & Tan, C. S. "Fintech va Moliyaviy Inklyuziya: Tizimli Ko'rib Chiqish." Moliyaviy Xizmatlar Tadqiqotlari Jurnali, jild. 60, son. 1, 2021, bet. 1-36.
4. Khan, M. A., Ali, M., Khan, M. A., & Khan, M. A. "Raqamli moliyaviy xizmatlar va rivojlanayotgan mamlakatlarda iqtisodiy o'sish: moliyaviy inklyuziyaning roli." Ochiq innovatsiyalar jurnali: Texnologiya, Bozor va Murakkablik, vol. 8, no. 1, 2022, pp. 1-18.
5. Shahzad, S. A., Al-Hajri, A. A., Al-Hajri, A. A., & Al-Hajri, A. A. "Fintechning moliyaviy inklyuziya va iqtisodiy rivojlanishga ta'siri: Rivojlanayotgan iqtisodiyotlar misolida." Texnologik prognozlash va Ijtimoiy o'zgarish, vol. 187, 2023, pp. 122185.
6. Al-Hajri, A. A., Al-Hajri, A. A., Al-Hajri, A. A., & Al-Hajri, A. A. "Bankchilikda raqamli transformatsiya: Muammolar va imkoniyatlarning tizimli tahlili." Chakana savdo va Iste'molchi xizmatlari jurnali, vol. 68, 2022, pp. 103043.
7. Singh, A. K., & Singh, S. K. Raqamli Moliya va Moliyaviy Inklyuziyaning Kelajagi. Singapore: Springer, 2022.
8. Sharma, S. K., Singh, R. K., & Singh, S. K. "Fintech innovatsiyasi va uning moliyaviy qamrovga va iqtisodiy o'sishga ta'siri: Global nuqtai nazar." Biznes Tadqiqotlari Jurnali, vol. 137, 2021, pp. 1-12.
9. Singh, R. K., Sharma, S. K., & Singh, S. K. "Raqamli bankchilikni qabul qilish omillari va uning moliyaviy faoliyatga hamda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishga ta'siri." Xalqaro Bank Marketingi Jurnali, vol. 41, no. 1, 2023, pp. 100-120.

ВЛИЯНИЕ ЦИФРОВЫХ БАНКОВСКИХ УСЛУГ НА ЭКОНОМИЧЕСКУЮ АКТИВНОСТЬ НАСЕЛЕНИЯ

Холикулов Уктам
Самаркандский институт экономики и сервиса
Ассистент кафедры «Банковское дело»
Шамсиева Рухшона
Самаркандский институт экономики и сервиса
Студентка 4 курса факультета «Банковского дело и аудита»

Аннотация. *Цифровая трансформация банковского сектора в последние годы становится одним из ключевых факторов изменения экономической активности населения. Активное внедрение мобильного банкинга, интернет-платформ, электронных платежных систем и финтех-решений формирует новую модель взаимодействия между финансовыми институтами и пользователями, в которой приоритет отдается скорости, доступности и технологической интеграции. Расширение цифровых банковских услуг приводит к существенным изменениям в финансовом поведении населения. Упрощение доступа к платежным инструментам, кредитным продуктам и сервисам управления личными финансами способствует росту транзакционной активности и увеличению вовлеченности граждан в экономические процессы. Цифровые технологии позволяют минимизировать временные и финансовые затраты при совершении операций, что стимулирует более частое использование банковских услуг и повышает интенсивность денежного обращения.*

Расширение использования цифровых платежных инструментов оказывает прямое влияние на потребительское поведение. Увеличение скорости и удобства расчетов способствует росту объёмов потребления, а также изменению структуры расходов домохозяйств. Цифровые сервисы позволяют более эффективно управлять финансовыми потоками, что усиливает роль планирования и повышает рациональность экономических решений.

Ключевые слова: *Цифровые банковские услуги, цифровизация экономики, экономическая активность населения, Узбекистан, финансовая инклюзия, мобильный банкинг, интернет-банкинг, финтех, электронные платежи, безналичные расчёты, банковские карты, платежная инфраструктура, онлайн-кредитование, инвестиционная активность, домохозяйства, цифровая трансформация, финансовая доступность, электронные кошельки, платежные системы, финансовая грамотность, кибербезопасность, цифровое неравенство, теневая экономика, экономическое развитие.*

Введение. Развитие цифровых технологий в XXI веке стало одним из ключевых факторов трансформации финансовых систем и экономического

поведения населения. Банковский сектор, являясь ядром финансовой инфраструктуры, в условиях цифровизации претерпевает глубокие изменения, связанные с внедрением новых форм обслуживания клиентов, автоматизацией процессов и интеграцией инновационных решений. Мобильный банкинг, интернет-платформы, электронные платежные системы и финтех-технологии формируют принципиально новую среду, в которой взаимодействие между банками и населением осуществляется преимущественно в цифровом формате. Такие изменения оказывают прямое влияние на экономическую активность населения, охватывающую потребление, сбережения, инвестиции и предпринимательскую деятельность. Устранение пространственных и временных ограничений при доступе к банковским услугам приводит к увеличению числа пользователей финансовых инструментов и повышению интенсивности их использования. В результате финансовые операции становятся более частыми, а движение денежных средств — более динамичным, что отражается на общем уровне экономической активности.

На примере Узбекистана можно наблюдать ускоренные темпы цифровизации банковского сектора и их влияние на экономические процессы. В последние годы в стране значительно увеличилось количество банковских карт, превысившее 68 млн, что свидетельствует о практически полном охвате населения цифровыми платежными инструментами[1]. Одновременно развивается инфраструктура: количество платежных терминалов достигло более 400 тыс., а число банкоматов и инфокиосков превысило 40 тыс., обеспечивая высокий уровень доступности финансовых услуг даже в отдалённых регионах[118].

Рост инфраструктуры сопровождается увеличением объёмов финансовых операций. В частности, совокупный объем транзакций через платежные системы в Узбекистане достиг сотен триллионов сумов в год, демонстрируя устойчивую положительную динамику. Это отражает не только технологическое развитие, но и изменение финансового поведения населения, для которого цифровые платежи становятся основной формой расчетов. Доля безналичных платежей в общей структуре операций постепенно увеличивается и уже приближается к половине всех транзакций[119]. Указанные тенденции оказывают влияние на структуру потребления населения. Упрощение и ускорение платежных операций способствует увеличению частоты покупок и росту потребительских расходов. Цифровые инструменты снижают транзакционные издержки и формируют более гибкую модель управления личными финансами. В результате население получает возможность оперативно реагировать на изменения доходов и цен, что усиливает адаптивность экономического поведения.

Существенные изменения наблюдаются и в сфере кредитования.

[118] Центральный банк Республики Узбекистан. Статистика платежных систем, 2026.
[119] Министерство экономики и финансов Республики Узбекистан. Данные по безналичным расчетам и теневой экономике, 2025–2026.

Развитие цифровых банковских услуг позволяет значительно упростить доступ к заемным средствам за счёт автоматизации процессов оценки платежеспособности и сокращения времени рассмотрения заявок. Это способствует расширению кредитной активности населения, особенно в сегменте малого бизнеса и самозанятости. Увеличение доступности финансовых ресурсов стимулирует предпринимательскую инициативу и способствует созданию новых источников дохода. Дополнительным аспектом является трансформация инвестиционного поведения. Цифровые банковские сервисы и онлайн-платформы предоставляют населению доступ к различным финансовым инструментам, что способствует росту инвестиционной активности. Снижение порога входа на финансовые рынки и упрощение процедур инвестирования делают данный процесс более доступным для широких слоев населения. В результате увеличивается доля частных инвестиций, что оказывает положительное влияние на развитие экономики.

Основная часть: Цифровые банковские услуги в современных условиях становятся ключевым фактором трансформации экономической активности населения, влияя на структуру финансовых операций, уровень вовлеченности граждан в экономику и характер распределения денежных ресурсов. Их воздействие носит системный характер и проявляется через взаимосвязанные механизмы, включая расширение финансовой доступности, снижение транзакционных издержек, ускорение оборота капитала и изменение поведенческих моделей домохозяйств.

Одним из наиболее значимых эффектов цифровизации банковского сектора является расширение финансовой инклюзии. В условиях традиционной банковской модели значительная часть населения сталкивалась с ограничениями, связанными с географической удалённостью банковских учреждений, временными затратами и сложностью процедур. Внедрение цифровых каналов обслуживания существенно снижает данные барьеры, обеспечивая доступ к финансовым услугам в режиме реального времени. В Узбекистане данный процесс подтверждается значительным ростом числа банковских карт, количество которых превысило 68 млн, что свидетельствует о практически полном охвате населения базовыми финансовыми инструментами[120].

Цифровые банковские услуги оказывают значительное влияние на потребительское поведение. Упрощение процессов оплаты и повышение их скорости приводят к увеличению частоты покупок и росту общего объема потребления. Безналичные платежи снижают психологические барьеры к расходам, формируя более динамичную модель потребления. В Узбекистане доля безналичных расчетов уже достигает около 40–43% всех платежей, демонстрируя устойчивую тенденцию к росту[121]. Это свидетельствует о постепенном переходе к цифровой модели экономики, в которой

[120] Центральный банк Республики Узбекистан. Статистика платежных систем, 2026.

[121] Министерство экономики и финансов Республики Узбекистан. Данные по безналичным расчетам и теневой экономике, 2025–2026.

финансовые операции становятся более прозрачными и контролируемыми.

Значительное влияние цифровизация оказывает на развитие кредитной активности населения. Онлайн-кредитование, основанное на автоматизированных системах оценки заемщиков, позволяет существенно упростить доступ к финансовым ресурсам. В результате увеличивается число выданных кредитов, особенно в сегменте малого бизнеса и самозанятых. Упрощение процедур и сокращение времени принятия решений способствует активизации предпринимательской деятельности, что является важным фактором экономического роста. Одновременно наблюдается трансформация инвестиционного поведения населения. Цифровые банковские платформы предоставляют доступ к широкому спектру финансовых инструментов, включая депозиты, облигации и инвестиционные фонды. Снижение порога входа на финансовые рынки способствует вовлечению новых участников, ранее не имевших возможности инвестировать. Это приводит к увеличению доли частных инвестиций в экономике и формированию более диверсифицированной структуры доходов населения.

Дополнительным эффектом цифровизации является повышение прозрачности экономических процессов. Расширение использования безналичных платежей способствует снижению масштабов теневой экономики. В Узбекистане доля неформального сектора сократилась до примерно 30–33% ВВП, что свидетельствует о положительном влиянии цифровых финансовых инструментов на макроэкономическую стабильность[2]. Повышение прозрачности финансовых потоков способствует росту налоговых поступлений и укреплению финансовой системы государства.

Заключение. Развитие цифровых банковских услуг в последние годы оказывает системное воздействие на экономическую активность населения, формируя новые условия функционирования финансовой системы и трансформируя повседневное финансовое поведение граждан. Интеграция цифровых технологий в банковскую сферу приводит к качественным изменениям в структуре финансовых операций, ускорению движения денежных средств и расширению возможностей участия населения в экономических процессах.Практика Узбекистана демонстрирует, что цифровизация банковского сектора сопровождается устойчивым ростом вовлеченности населения в финансовую систему. Увеличение количества банковских карт до уровня свыше 68 млн, развитие платежной инфраструктуры и рост объемов безналичных операций свидетельствуют о формировании цифровой модели финансового поведения. Население всё активнее использует мобильные приложения, электронные платежные системы и онлайн-сервисы, что способствует повышению интенсивности экономической активности. Таким образом, цифровые банковские услуги становятся одним из ключевых факторов повышения экономической активности населения, оказывая влияние на потребление, инвестиции, предпринимательство и финансовую устойчивость. Опыт Узбекистана

подтверждает, что последовательное развитие цифровых технологий в банковском секторе способно обеспечить устойчивый экономический рост.

Список использованных источников:

1. Центральный банк Республики Узбекистан. Статистика платежных систем и банковского сектора. — Ташкент, 2025–2026.

2. Министерство экономики и финансов Республики Узбекистан. Отчёты и аналитические материалы по развитию финансового сектора и доле теневой экономики. — Ташкент, 2025–2026.

3.Всемирный банк. Global Findex Database 2021: Financial Inclusion, Digital Payments, and Resilience in the Age of COVID-19. — Washington, DC: World Bank, 2021.

3. Международный валютный фонд (IMF). Regulating Digital Financial Services. — Washington, DC, 2023.

4. Bank for International Settlements (BIS). Annual Economic Report. — Basel, 2023.

5. OECD. SME Digitalisation and Finance Outlook. — Paris: OECD Publishing, 2022.

TIJORAT BANKLARI VALYUTA OPERATSIYALARINING MAZMUNI VA TURKUMLANISHI

Ilmiy rahbar: Qodirov Yusufbek Suyun o‘g‘li
Samarqand iqtisodiyot va servis instituti, “Bank ishi” kafedrasi stajor assistenti
Azimov Shamsiddin Dilshod o’g’li
Samarqand iqtisodiyot va servis instituti “Bank-moliya xizmatlari” fakulteti talabasi

Annotatsiya*. Mazkur ilmiy maqolada tijorat banklarining valyuta operatsiyalari mohiyati, ularning iqtisodiyotdagi o‘rni, asosiy turlari hamda amalga oshirish mexanizmlari chuqur tahlil qilinadi. Shuningdek, valyuta operatsiyalarini boshqarishda inson omilining ahamiyati, xodimlarning kasbiy kompetensiyasi, qaror qabul qilish jarayonlari va risklarni boshqarishdagi o‘rni keng yoritilgan. Zamonaviy raqamli bank tizimida inson kapitali va texnologiyalar o‘rtasidagi uyg‘unlikning ahamiyati ilmiy asosda ochib berilgan.*

Kalit so‘zlar*: valyuta operatsiyalari, tijorat banklari, konvertatsiya, valyuta bozori, xalqaro hisob-kitoblar, risklarni boshqarish, inson omili, likvidlik, valyuta kursi, bank tizimi*

Kirish. Bugungi globallashuv sharoitida jahon iqtisodiyoti tobora integratsiyalashib bormoqda. Mamlakatlar o‘rtasidagi savdo-iqtisodiy aloqalarning kengayishi, kapital harakatining erkinlashuvi va xalqaro investitsiyalarning ortishi tijorat banklari faoliyatini yangi bosqichga olib chiqdi. Ayniqsa, valyuta operatsiyalari bank xizmatlarining muhim yo‘nalishiga

aylangan.

Tijorat banklari nafaqat ichki bozorda, balki xalqaro moliya tizimida ham faol ishtirok etib, turli valyutalarda operatsiyalarni amalga oshiradi. Bu esa banklardan yuqori darajada professional yondashuv, tezkorlik va aniqlikni talab qiladi.

Shu bilan birga, valyuta operatsiyalarining samaradorligi faqat texnologik imkoniyatlarga emas, balki inson omiliga - ya'ni bank xodimlarining bilim darajasi, tajribasi, mas'uliyati va tahliliy fikrlash qobiliyatiga ham bevosita bog'liqdir.

Valyuta operatsiyalari - bu xorijiy valyutalar bilan bog'liq barcha moliyaviy va hisob-kitob amaliyotlarining yig'indisidir. Ushbu operatsiyalar tijorat banklarining asosiy daromad manbalaridan biri bo'lib, ular orqali banklar xalqaro iqtisodiy munosabatlarda vositachi sifatida faoliyat yuritadi.

Valyuta operatsiyalari tijorat banklari faoliyatining eng dinamik va daromadli yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Ular orqali banklar nafaqat vositachilik qiladi, balki bozor ishtirokchisi sifatida mustaqil ravishda foyda olish imkoniyatiga ega bo'ladi. Ayniqsa, global moliya bozorlaridagi o'zgarishlar banklarning strategik qarorlariga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Valyuta operatsiyalarining samaradorligi ko'p jihatdan valyuta bozorining rivojlanganlik darajasiga bog'liq. Rivojlangan bozorlarda operatsiyalar tezkor, shaffof va raqobatbardosh bo'lsa, rivojlanayotgan mamlakatlarda bu jarayonlar nisbatan murakkabroq kechadi.

Banklar uchun valyuta kurslarining o'zgaruvchanligi bir tomondan xavf tug'dirsa, ikkinchi tomondan foyda olish imkoniyatini ham yaratadi. Shu sababli banklar doimiy ravishda bozor kon'yunkturasini tahlil qilib boradi.

Valyuta operatsiyalarida likvidlikni boshqarish muhim ahamiyatga ega. Banklar har doim o'z majburiyatlarini o'z vaqtida bajarish uchun yetarli valyuta resurslariga ega bo'lishi kerak.

Xalqaro hisob-kitoblarning rivojlanishi banklar o'rtasidagi hamkorlikni kuchaytiradi. Korrespondent hisobvaraqlar tizimi orqali banklar turli mamlakatlar bilan operatsiyalarni amalga oshiradi.

Valyuta operatsiyalarining rivojlanishi eksport-import faoliyatining kengayishiga xizmat qiladi. Bu esa milliy iqtisodiyotning o'sishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Banklar valyuta operatsiyalarini amalga oshirishda Markaziy bank tomonidan belgilangan qoidalar va me'yorlarga qat'iy amal qiladi. Bu moliyaviy barqarorlikni ta'minlashda muhim rol o'ynaydi.

Valyuta operatsiyalarida axborot texnologiyalarining roli tobora ortib bormoqda. Elektron savdo platformalari orqali operatsiyalar tez va aniq bajarilmoqda. Risklarni boshqarish tizimi valyuta operatsiyalarining ajralmas qismi hisoblanadi. Zamonaviy banklar risklarni baholash uchun murakkab matematik modellardan foydalanadi. Valyuta operatsiyalarida inson omili xatoliklarning oldini olishda muhim ahamiyatga ega. Tajribali mutaxassislar murakkab vaziyatlarda to'g'ri qaror qabul qilishga qodir bo'ladi. Valyuta bozori ishtirokchilari o'rtasidagi raqobat bank xizmatlari sifatini oshiradi. Bu esa mijozlar uchun yanada qulay shart-sharoitlar yaratadi.

Banklar mijozlarga individual yondashuv asosida xizmat ko‘rsatadi. Bu ayniqsa yirik korporativ mijozlar bilan ishlashda muhimdir. Valyuta operatsiyalarida shaffoflikni ta’minlash moliyaviy tizimga bo‘lgan ishonchni oshiradi. Bu esa bank tizimining barqarorligini mustahkamlaydi. Valyuta operatsiyalari orqali davlatning oltin-valyuta zaxiralari boshqariladi. Bu milliy iqtisodiy xavfsizlikning muhim omillaridan biridir. Xalqaro moliya institutlari bilan hamkorlik valyuta operatsiyalarining rivojlanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

Valyuta operatsiyalarida normativ-huquqiy bazaning mukammalligi muhim ahamiyatga ega. Qonunchilikdagi aniqlik banklar faoliyatini tartibga soladi. Valyuta operatsiyalarining kengayishi banklar daromadining diversifikatsiyasini ta’minlaydi. Bu esa moliyaviy barqarorlikni oshiradi. Valyuta operatsiyalarida prognozlash muhim rol o‘ynaydi. Banklar kelajakdagi kurs o‘zgarishlarini oldindan baholashga harakat qiladi. Valyuta operatsiyalari orqali kapital harakati erkinlashadi. Bu esa investitsion muhitni yaxshilaydi. Valyuta operatsiyalarida xalqaro standartlarga rioya qilish muhim hisoblanadi. Bu banklarning global moliya tizimiga integratsiyasini osonlashtiradi. Valyuta operatsiyalarining samaradorligi ichki nazorat tizimining kuchliligiga ham bog‘liq. Audit va monitoring jarayonlari muhim ahamiyat kasb etadi. Valyuta operatsiyalarida kadrlar tayyorlash masalasi dolzarb hisoblanadi. Malakali mutaxassislar bank muvaffaqiyatining asosidir. Valyuta operatsiyalarida innovatsiyalarni joriy etish banklar raqobatbardoshligini oshiradi. Fintech kompaniyalar bilan hamkorlik kengaymoqda.

Valyuta operatsiyalarida mijozlar ishonchini qozonish muhim omil hisoblanadi. Ishonch bankning eng katta aktivlaridan biridir. Valyuta operatsiyalarida tezkorlik va aniqlik muhim ahamiyatga ega. Har bir operatsiya aniq va o‘z vaqtida bajarilishi kerak. Valyuta operatsiyalarida xalqaro to‘lov tizimlari muhim rol o‘ynaydi. SWIFT kabi tizimlar operatsiyalarni tezlashtiradi.

Valyuta operatsiyalarida xavfsizlik masalalari alohida e’tibor talab qiladi. Kiberxavfsizlik bank faoliyatining ajralmas qismiga aylangan. Valyuta operatsiyalarida monitoring va tahlil jarayonlari doimiy olib boriladi. Bu xatoliklarni kamaytiradi.

Valyuta operatsiyalarida strategik rejalashtirish muhim hisoblanadi. Banklar uzoq muddatli maqsadlar asosida faoliyat yuritadi. Valyuta operatsiyalarining rivojlanishi mamlakatning iqtisodiy salohiyatini oshiradi va uning jahon iqtisodiyotidagi o‘rnini mustahkamlaydi. Valyuta operatsiyalarining asosiy mazmuni quyidagilardan iborat:

xorijiy valyutani sotib olish va sotish (konversiya operatsiyalari);

xalqaro to‘lovlar va pul o‘tkazmalarini amalga oshirish;

mijozlarning valyuta hisobvaraqlarini yuritish;

xorijiy valyutada kredit va depozit operatsiyalarini amalga oshirish;

investitsion va spekulyativ operatsiyalarni bajarish.

Valyuta operatsiyalari orqali tijorat banklari mijozlarning tashqi iqtisodiy faoliyatini qo‘llab-quvvatlaydi, eksport-import operatsiyalarini moliyalashtiradi va xalqaro hisob-kitoblarni amalga oshiradi.

Valyuta operatsiyalari turli mezonlarga asoslanib tasniflanadi. Ushbu tasnif

ularni samarali boshqarish va tahlil qilish imkonini beradi.

1. Amalga oshirish muddatiga ko‘ra

Spot operatsiyalar

Bu operatsiyalar eng keng tarqalgan bo‘lib, odatda 2 ish kuni ichida amalga oshiriladi. Spot operatsiyalar real vaqtga yaqin bo‘lgan hisob-kitoblarni anglatadi.

Forward operatsiyalar

Kelajakda bajarilishi oldindan kelishilgan valyuta bitimlaridir. Bu operatsiyalar asosan risklarni kamaytirish (hedging) maqsadida qo‘llaniladi.

Futures operatsiyalar

Standartlashtirilgan va birja orqali amalga oshiriladigan muddatli shartnomalardir. Ular yuqori darajadagi likvidlik va shaffoflik bilan ajralib turadi.

Swap operatsiyalar

Ikki bosqichdan iborat bo‘lib, bir vaqtning o‘zida valyutani sotib olish va qayta sotishni o‘z ichiga oladi. Ular likvidlikni boshqarishda muhim vosita hisoblanadi.

2. Mazmuniga ko‘ra

Konversion operatsiyalar

Bir valyutani boshqa valyutaga almashtirish operatsiyalari bo‘lib, banklarning asosiy xizmatlaridan biri hisoblanadi.

Depozit operatsiyalari

Xorijiy valyutada mablag‘larni joylashtirish bilan bog‘liq operatsiyalar bo‘lib, ular banklar uchun resurs bazasini shakllantiradi.

Kredit operatsiyalari

Xorijiy valyutada kreditlar berish orqali banklar daromad oladi va mijozlarning moliyaviy ehtiyojlarini qondiradi.

3. Subyektiga ko‘ra

Banklararo operatsiyalar

Bu operatsiyalar tijorat banklari o‘rtasida amalga oshiriladi va valyuta bozorining asosiy qismini tashkil etadi.

Bank va mijoz o‘rtasidagi operatsiyalar

Banklar mijozlarga xizmat ko‘rsatish jarayonida amalga oshiradigan operatsiyalardir.

1. Qaror qabul qilish jarayoni

Valyuta kurslari doimiy ravishda o‘zgarib turadi. Shu sababli bank xodimlari tezkor va asosli qarorlar qabul qilishi lozim. Noto‘g‘ri qarorlar bank uchun katta moliyaviy yo‘qotishlarga olib kelishi mumkin.

2. Risklarni boshqarish

Valyuta operatsiyalarida quyidagi asosiy risklar mavjud:

kurs riski;

likvidlik riski;

foiz stavkasi riski;

operatsion risk.

Ushbu risklarni samarali boshqarish xodimlarning tajribasi, bilim darajasi va analitik fikrlash qobiliyatiga bog‘liq.

3. Mijozlar bilan ishlash

Bank xodimlari mijozlarga valyuta operatsiyalari bo‘yicha maslahat beradi, eng qulay variantlarni taklif qiladi va xizmat sifatini ta’minlaydi. Bu esa bank obro‘sini oshirishda muhim rol o‘ynaydi.

4. Texnologiya va inson uyg‘unligi

Bugungi kunda ko‘plab operatsiyalar avtomatlashtirilgan bo‘lsa-da, ularni nazorat qilish, tahlil qilish va yakuniy qaror qabul qilish inson zimmasida qolmoqda. Sun’iy intellekt va raqamli tizimlar yordamchi vosita bo‘lib xizmat qiladi.

Valyuta operatsiyalari mamlakat iqtisodiyotida muhim strategik ahamiyatga ega:

tashqi savdo operatsiyalarini rivojlantiradi;

xorijiy investitsiyalar oqimini rag‘batlantiradi;

milliy valyuta barqarorligini ta’minlashga yordam beradi;

xalqaro moliyaviy integratsiyani kuchaytiradi;

davlatning to‘lov balansini muvozanatlashtirishga xizmat qiladi.

Shuningdek, tijorat banklari orqali amalga oshiriladigan valyuta operatsiyalari mamlakatning global iqtisodiy tizimga integratsiyalashuvini ta’minlaydi.

Xulosa qilib aytganda, tijorat banklarining valyuta operatsiyalari zamonaviy iqtisodiyotning ajralmas va muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Ular orqali xalqaro savdo, investitsiyalar va moliyaviy aloqalar rivojlanadi.

Mazkur maqolada ko‘rib chiqilganidek, valyuta operatsiyalarining samaradorligi nafaqat texnologik infratuzilmaga, balki inson omiliga ham bevosita bog‘liqdir. Malakali kadrlar tayyorlash, ularning bilim va ko‘nikmalarini oshirish, zamonaviy texnologiyalar bilan uyg‘un ishlashni ta’minlash ushbu sohaning rivojlanishida hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi.

Shu bois, tijorat banklarida inson kapitaliga investitsiya qilish, xodimlar malakasini oshirish va innovatsion yondashuvlarni qo‘llash valyuta operatsiyalarining samaradorligini oshirishning asosiy omillaridan biri sifatida qaralishi lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki. “Valyutani tartibga solish to‘g‘risida”gi qonun**.** – Toshkent, 2019.
2. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki rasmiy sayti: www.cbu.uz
3. International Monetary Fund. *International Financial Statistics*. – Washington, DC.
4. World Bank. *Global Economic Prospects Reports*. – Washington, DC.
5. Mishkin, F.S. “The Economics of Money, Banking and Financial Markets”**.** – Pearson Education, 2018.
6. Madura, J. “International Financial Management”**.** – Cengage Learning, 2020.
7. Hull, J.C. “Options, Futures, and Other Derivatives”**.** – Pearson, 2017.
8. Omonov A., Qoraliyev T. “Bank ishi”**.** – Toshkent: Iqtisod-Moliya, 2019.
9. Jo‘rayev A. “Tijorat banklari faoliyati”**.** – Toshkent, 2020.

10. Abdullayeva Sh. “Xalqaro moliya”**.** – Toshkent: Fan va texnologiya, 2021.
11. Karimov N. “Valyuta operatsiyalari va xalqaro hisob-kitoblar”**.** – Toshkent, 2018.
12. SWIFT rasmiy sayti: www.swift.com
13. Bank for International Settlements (BIS). *Annual Economic Report*. – Basel, 2023.

ПОВЫШЕНИЕ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОЙ АКТИВНОСТИ ЗА СЧЁТ ЦИФРОВЫХ БАНКОВСКИХ УСЛУГ И ФИНТЕХ-РЕШЕНИЙ В ФИНАНСОВОМ СЕКТОРЕ УЗБЕКИСТАНА

Комилжанова Эъзозхон Умиджон кизи
Магистр экономических наук
РЭУ им. Плеханова в городе Ташкент
ezozkhonkomiljanova@gmail.com
998937531793

Аннотация. *В статье исследуются уровень влияния цифровых банковских услуг и финтех-решений на повышение социально-экономической активности в финансовом секторе Узбекистане. Рассматриваются процессы цифровизации финансовой сферы, развитие мобильного банкинга и электронных платежей, а также роль финтех-компаний в расширении доступа населения к финансовым услугам. Особое внимание уделяется внедрению цифровых технологий в финансовую инклюзивность, снижение издержек и стимулирование предпринимательской активности в период от 2022-2025 года.*

Ключевые слова: *цифровые банковские услуги, финансовые технологии, финансовая инклюзивность, мобильный банкинг, электронные платежи, цифровая экономика, социально-экономическая активность, инновационные технологии.*

В условиях глобальной цифровизации и стремительного развития финансовых технологий трансформация банковского сектора становится одним из ключевых факторов экономического роста и повышения уровня жизни населения Узбекистана. Цифровые банковские услуги и финтех-решения играют важную роль в обеспечении доступности финансовых инструментов, ускорении платежных процессов и снижении издержек как для бизнеса, так и для общества страны [1].

Целью данной работы является анализ влияния цифровых банковских услуг и финтех-решений на социально-экономическую активность в финансовой сфере Узбекистана, а также выявление ключевых направлений и перспектив их дальнейшего развития в последующие десятилетия.

В стране в последние годы реализуется стратегия по модернизации

финансовой инфраструктуры, основанная на внедрении цифровых технологий. Как пример к этому можно привести реформы активно продвигаемые центральным банком Республики Узбекистан, направленные на снижение доли наличных расчетов, расширение электронных платежей, развитие дистанционного банковского обслуживания и других операций. Ключевым этапом трансформации стало принятие Концепции развития цифровой экономики, согласно которой банки обязуются внедрять инновационные ИТ-решения, обеспечивающие прозрачность и эффективность финансовых операций. Благодаря этим мерам к 2025 году в стране наблюдается существенный рост числа пользователей мобильного банкинга и электронной коммерции [4].

Цифровые банковские услуги и финтех-решения повышают социально-экономическую активность, обеспечивая повсеместный доступ к финансовым сервисам, ускоряя платежи и снижая издержки для бизнеса и населения. Внедрение цифровых технологий (биометрия, мобильные приложения) трансформирует экономику, стимулирует предпринимательскую деятельность, повышает финансовую инклюзивность и улучшает качество жизни.

Основные направления и влияние цифровых банковских услуг в Узбекистане:

— Рост финансовой инклюзивности: Мобильные приложения позволяют пользователям из удаленных регионов получать доступ к финансовым услугам, что способствует вовлечению широких слоев населения в экономическую деятельность.

— Трансформация банковского сектора: Банки Узбекистана активно внедряют инновации, переходя от традиционных методов к цифровым, что снижает операционные издержки и повышает скорость обслуживания.

— Развитие финтех-решений: Внедрение цифровых банков, таких как TBC Bank, способствует активному внедрению безналичных расчетов и удобных повседневных финансовых инструментов для розничных клиентов.

— Экономический рост: Увеличение доли цифровой экономики в ВВП (с 1,99% до 2,77% к 2022 году) свидетельствует о положительном влиянии цифровизации на общий экономический рост.

— Электронная коммерция: Рост онлайн-платежей и внедрение банковских финтех-решений стимулируют развитие электронной коммерции, предоставляя новые возможности для бизнеса. Финтех-компании играют важную роль в развитии мобильного банкинга.

В Узбекистане наблюдается рост числа стартапов, предоставляющих альтернативные финансовые сервисы: онлайн-платежи, кошельки, инвестиционные платформы. Многие из них работают в партнёрстве с банками, предлагая технологические решения и интерфейсы, более адаптированные к требованиям пользователей. Среди популярных финтех-решений можно отметить Payme, Uzum, Click, Paynet, Alif, Xazna и Anorbank. Эти приложения предоставляют простой интерфейс и высокую

скорость транзакций, что делает их привлекательными для широких слоёв населения [3].

Финтех-рынок Узбекистана — один из самых активных в СНГ, характеризующийся высокой цифровой зрелостью и ростом (на 2024-2025 гг.). Более 25 банков предлагают онлайн-услуги, при этом доля цифровой экономики в ВВП к 2022 году выросла до 2,77%. Ключевые драйверы — молодая демография и спрос на мобильный банкинг [2].

Основные показатели финтех-рынка Узбекистана:

— Банковская цифровизация: Более 25 банков предлагают онлайн-услуги и мобильные приложения.

— Цифровая экономика: Доля цифровой экономики в ВВП к 2022 году достигла 2,77%.

— Инвестиции: ВВП страны превысил 145 млрд долларов к началу 2026 года.

— Интернет-пользователи: Зафиксировано 5,35 млн активных пользователей соцсетей (около 15,3% населения), что указывает на огромный потенциал роста.

— Конкуренция: Рынок характеризуется высокой активностью в B2C-сегменте и активным развитием МСБ.

— Лидеры: НБУ (активы >$5 млрд), Узпромстройбанк ($3,23 млрд), банк «Асака» (>$2 млрд).

— Финтех-ассоциация: Создана в 2022 году для развития диалога между бизнесом и регулятором

Узбекистан рассматривается как стратегический рынок с высокой цифровой зрелостью. Уровень развития онлайн-банкинга в Узбекистане с каждым годом значительно растет, и страна активно движется в сторону цифровизации финансовых услуг. Онлайн-банкинг в Узбекистане охватывает широкий спектр услуг, включая мобильные приложения, интернет-банкинг, мобильные платежи и внедрение финтех-услуг [2].

На 2024 год в Узбекистане более 25 банков предоставляют онлайн-услуги через мобильные приложения или интернет-банкинг, среди них есть, как и государственные, так и частные банки.

Согласно данным Центрального банка в 2023 году количество выпущенных в обращение банковских карт достигло 46,2 млн ед., что на 35% больше, чем в 2022 году (40 млн). На состояние 1 августа 2024 года это число составило 50,93 млн единиц. Лидером по числу выпущенных карт является «Народный банк», который выпустил 11,3 млн карт. На втором месте находится «Агробанк» (4,85 млн карт), а «Ипотека банк» занимает третье место (4,36 млн карт).

Что касается онлайн-банков, TBC Bank Uzbekistan выпустил более 3,77 млн карт, а Anor Bank — 1,86 млн карт. Наименьшее количество карт выпустили Uzum Bank (1 301), APEX Bank (1 352) и Садерат банк Ташкент (1 965). В последствии чего число пользователей каналов дистанционного банковского обслуживания в текущем году достигло 48,4 млн, что на 23,1%

больше по сравнению с предыдущим годом и в 4,7 раза больше за последние пять лет.

Этот всплеск использования впервую очередь обусловлен физическими лицами, которые составляютподавляющее большинство клиентов дистанционного банковского обслуживания [2].

Кроме того, за последние три года выросла активность узбекистанцев в платёжных сервисах. В 2021 году сумма (P2P) переводов составила — 116 трлн сум, в 2022 — 145,8 трлн сум, а в 2023 — 224,3 трлн сумов. Ожидается что к 2027 году общий объем безналичных транзакций составит от $107 млрд до $125 млрд.

В отношении динамики на финтех рынке Узбекистана, на данный момент лидерами онлайн банкинга являются мобильные финансовые приложения такие как: Paynet, Payme и Click. Подобным образом, Payme (186,9 млрд сумов) обошел Click (179,2 млрд) по чистой прибыли, однако в середине года наблюдалась противоположная ситуация. Наряду с этим, выручка мобильного приложения Click почти на 79 млрд больше, чем у Payme, но у Payme расходов на 130 млрд меньше, чем у мобильного приложения Click. Иначе говоря, Click зарабатывает больше, но у Payme меньше расходов.

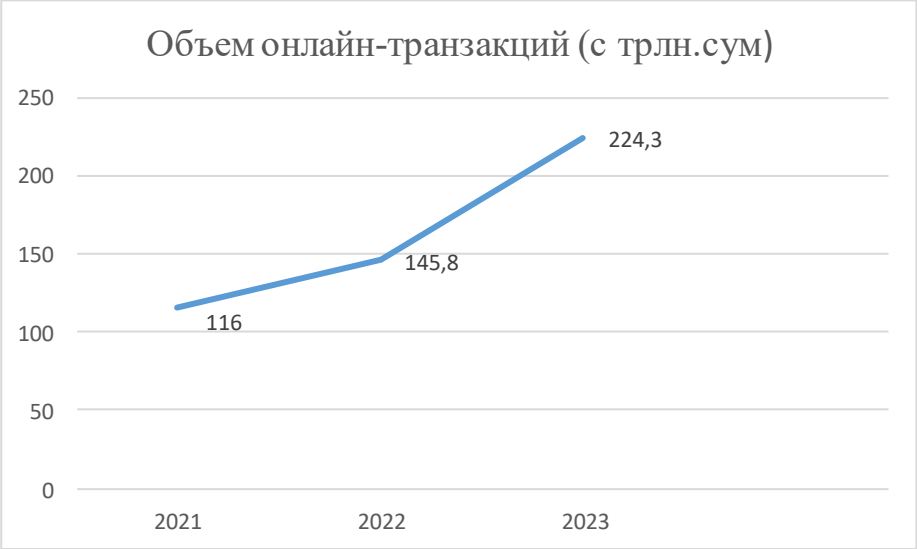

Таблица 1. Объем онлайн-транзакций (с трлн.сум)

Также обе компании имели достаточно стабильный рост за последний год, в среднем, он составил 30%. Однако они пока что отстают от Paynet, у которого чистая прибыль составила 208,4 млрд, показав рост в 96%.

Рост безналичных платежей и QR-кодов. Среди ключевых тенденций мобильного банкинга в Узбекистане можно выделить активное распространение безналичных расчётов. QR-платежи получили широкое распространение в торговых точках, на рынках, в общественном транспорте. Национальная платёжная система HUMO и международные системы UzCard активно внедряют поддержку QR-кодов в своих приложениях. Согласно данным Центрального банка, за последние два года объём безналичных

платежей увеличился более чем на 60%. Это стало возможным благодаря росту числа терминалов, развитию электронной коммерции и поддержке предпринимателей в переходе на безналичные формы расчётов [3].

Научно-теоретические предложения и рекомендации:

1. Совершенствовать нормативно-правовую базу финтех-сектора с учётом международных стандартов для баланса инноваций и защиты потребителей.
2. Повышать финансовую и цифровую грамотность населения для расширения финансовой инклюзивности и роста социально-экономической активности.
3. Создать механизмы государственной поддержки финтех-стартапов и венчурного финансирования, включая регуляторные «песочницы».
4. Интегрировать цифровые технологии (ИИ, блокчейн, большие данные) в банковскую деятельность для повышения эффективности и безопасности операций.
5. Развивать инфраструктуру цифровых финансовых услуг в отдалённых регионах для обеспечения равного доступа.
6. Стимулировать расширение безналичных расчётов и сокращение наличного обращения через экономические механизмы поощрения.
7. Внедрить систему мониторинга и оценки цифровой трансформации финансового сектора для устойчивого развития и корректировки политики.

Заключение. Следовательно, развитие цифровых банковских услуг и финтех-решений в Узбекистане является одним из ключевых факторов повышения социально-экономической активности. Государственная политика цифровизации финансового сектора способствует расширению доступа к финансовым услугам, снижению транзакционных издержек и ускорению экономических процессов. Рост числа пользователей мобильного банкинга, увеличение объёмов безналичных платежей и развитие финтех-компаний свидетельствуют о формировании устойчивой цифровой финансовой экосистемы. Внедрение инноваций трансформирует банковский сектор, стимулирует предпринимательство и повышает уровень жизни населения. В перспективе развитие цифровых финансовых услуг и совершенствование нормативной базы будут способствовать укреплению конкурентоспособности экономики Узбекистана и её интеграции в глобальное цифровое пространство.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Karimov, I. (2019). Digitalization of the banking sector in Uzbekistan: Trends and challenges. Journal of Banking and Finance Research, 8(2), 45-56.
2. Анализ уровня развития онлайн банковских услуг. Режим доступа: https://infocom.uz/ru/articles/onlayn-bank-xizmatlarining-rivojlanish-darajasining-tahlili
3. Банковские технологии и тренды мобильного банкинга 2025 в Узбекистане. Режим доступа: https://cyberleninka.ru/article/n/bankovskie-tehnologii-i-trendy-mobilnogo-bankinga-2025-v-uzbekistane

4. Банкинг и финтех в Узбекистане. Режим доступа: https://plusworld.ru/articles/63228/nalichnoe-denezhnoe-obrashchenie/bankovskaya-roznitsa/

BLOKCHEYN TEXNOLOGIYALARIDAN MOLIYA SOHASIDA FOYDALANISH IMKONIYATLARI

Sherkuziyeva Nasiba Abrorovna
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti dotsenti
nsh272707@gmail.com

Annotatsiya. *Mazkur maqolada so‘nggi yillarda moliya sohasida yuz berayotgan raqamli transformatsiya jarayonlari doirasida blokcheyn texnologiyasining o‘rni va ahamiyati tahlil qilinadi. Blokcheynning markazlashtirilmagan tuzilishi, o‘zgarmasligi, shaffofligi va yuqori darajadagi xavfsizligi kabi xususiyatlari uning moliyaviy tizimda keng qo‘llanilishiga zamin yaratgani asoslab berilgan. Shuningdek, maqolada blokcheyn texnologiyasining asosiy qo‘llanilish yo‘nalishlari – qimmatli qog‘ozlar bozori, bank xizmatlari, sug‘urta sohasi va aktivlarni boshqarish jarayonlaridagi roli batafsil yoritilgan.*

Kalit so’zlar: *blokcheyn texnologiyasi, raqamli transformatsiya, kriptovalyuta, aqlli shartnoma, moliya bozori, shaffoflik, xavfsizlik.*

So‘nggi yillarda raqamli transformatsiya jarayonlari moliya sohasini tubdan o‘zgartirmoqda. Ana shunday texnologiyalardan biri – blokcheyn texnologiyasidir. Blokcheyn – bu ma’lumotlarni markazlashtirilmagan, o‘zgartirib bo‘lmaydigan va xavfsiz tarzda saqlash hamda uzatish imkonini beruvchi taqsimlangan reyestr texnologiyasidir. Dastlab “Bitcoin” kabi kriptovalyutalar asosida ommalashgan ushbu texnologiya bugungi kunda bank tizimi, fond bozori, sug‘urta, xalqaro to‘lovlar va hatto davlat moliyasida keng qo‘llanilmoqda. Xususan, PwC kompaniyasi tomonidan tayyorlangan global fintech bo‘yicha tahliliy hisobotda tranzaktsion blok zanjiri texnologiyani qo'llashning ulkan salohiyati haqida ta’kidlanib, bunda ushbu texnologiyalarning bir qator imkoniyatlari qatoriga buxgalteriya hisobini yuritishni sezilarli darajada soddalashtirish, rivojlanayotgan mamlakatlar aholisi uchun moliyaviy mahsulotlarga soddalashtirilgan holda kirish, kundalik moliyaviy operatsiyalarni takomillashtirish va soddalashtirish va boshqalar kiritilgan[122].

Bunga albatta blokcheyn texnologiyalariga xos bo‘lgan xususiyatlar sabab bo‘lmoqda. Quyidagi rasmda Blokcheynga xos bo‘lgan bir qator ijobiy xususiyatlar keltirilgan bo’lib, ularga toxtalib o’tsak:

- Operatsiyalar tezligi. Foydalanuvchilar o'rtasida to'g'ridan-to'g'ri ma'lumotlar almashinuvi tufayli tranzaktsiyalar markaziy organ tomonidan tasdiqlashni kutmasdan tezroq amalga oshiriladi. Blokcheynda tizimning barcha

[122] PWC Blurred lines: How FinTech is shaping financial services. URL: http://www.pwc.com/gx/en/industries/financial-services/fintech-survey/report.html

ishtirokchilari tranzaktsiyalarni tasdiqlash bilan shug'ullanadilar.

- Shaffoflik. Har bir tarmoq foydalanuvchisi undagi barcha bloklarga kirish huquqiga ega. Tarmoq a'zolari hamyon manzillarini, tranzaktsiyalar miqdorini va foydalanuvchilarning shaxsiy ma'lumotlaridan tashqari blokcheynga kiritilgan barcha ma'lumotlarni ko'rishadi. Bu esa blokcheynni anonim qiladi.

- O'zgarmaslik. Har bir yangi blokda oldingi ma'lumotlar mavjud bo'lib, ular uzluksiz ma'lumotlar zanjirini yaratadi. Foydalanuvchi mavjud blokdagi ma'lumotlarni o'zgartira olmaydi, chunki buning uchun tarmoq ishtirokchilarining 50% dan ortig'ini tasdiqlash kerak bo'ladi.

- Xavfsizlik. Vositachilar bo'lsa, har doim ma'lumotlarning buzilishi yoki dastlabki sharoitlarning buzilishi xavfi mavjud. Blockchain ushbu xavfni algoritmlar yordamida operatsiyaning bajarilishini va oldindan belgilangan shartlarga rioya qilishni boshqaradigan aqlli shartnoma texnologiyasidan foydalangan holda yo'q qiladi.

- Tenglik. Tizimning barcha foydalanuvchilari blokcheynni shakllantirishda ishtirok etadilar va birgalikda qaysi blok keyingi qo'shilishini aniqlaydilar.

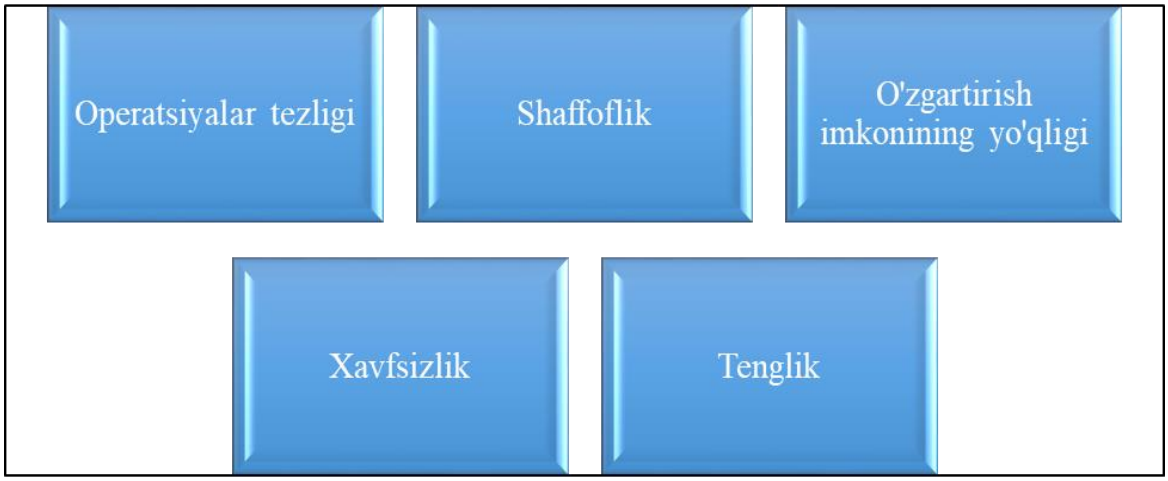

1-rasm. Blokcheyn texnologiyasining ustunliklari[123]

Umuman olganda blokcheyn texnolgiyalaridan moliya sohasida foydalanish jarayonlarini to‘rt guruhga bo‘lib o‘rganishimiz mumkin:

- fond bozori;
- bank xizmatlari bozori;
- sug‘urta sohasi;
- aktivlarni boshqarish.

Quyida ularni batafsil ko‘rib chiqamiz:

1. Qimmatli qog'ozlar bozorlari. Blokcheyn orqali tashkillashtirilgan Aqlli shartnomalar tranzaktsiyalar vaqtini va operatsion xarajatlarni qisqartirish orqali qimmatli qog'ozlar bo'yicha hisob-kitoblarni avtomatlashtiradi va tezlashtiradi. Blokcheynni markazsizlashtirish jarayonini xavfsiz va shaffof qiladi, chunki har bir investor qachon va qancha miqdorda to'langanligini ko'rishi mumkin.

2. Bank xizmatlari (to'lovlar va pul o'tkazmalari, kreditlash). Global pul

[123] B. Tashmuradova va boshqalar. Moliyaviy texnologiyalar, “Publishing High Future” OK, 2025. - 322b.

to'lovlari va pul o'tkazmalari markazlashtirilgan organlar tomonidan nazorat qilinadi. Blokcheynni markazsizlashtirish barcha turdagi xizmatlarni optimallashtiradi, ularni yanada shaffof qiladi, tranzaksiya vaqtini qisqartiradi va tomonlarning anonimligini saqlaydi. Blockchein texnologiyasi kredit berish uchun moliyaviy hujjatlarni tekshirishni osonlashtiradi, bu esa kredit berish jarayonini tezlashtiradi. Blokcheynning o'zgarmasligi va aqlli shartnoma texnologiyasi to'lovlarni avtomatlashtirishga imkon beradi va an'anaviy moliya tizimida yetishmayotgan xavfsizlikni oshiradi.

*3. Sug'urta. B*lockcheyn texnologiyasi sug'urta sohasida ham asta-sekin joriy etib borilmoqda. Blokcheynning markazlashmaganligi sug'urta kompaniyasi va mijozga sug'urta ishini real vaqt rejimida ko'rib chiqish jarayonini kuzatish imkonini beradi. Aqlli shartnoma texnologiyasi sug'urta to'lovlarini avtomatlashtiradi, tranzaktsiyalarni xavfsizroq va shaffof qiladi.

Blokcheynning o'zgarmasligi kompaniya va mijoz tomonidan sug'urta to'lovlari to'g'risidagi ma'lumotlarni kuzatishga yordam beradi, bu esa hamkorlikda shaffoflikni ta'minlaydi. Bu sug'urta kompaniyalariga yanada samarali ishlashga va ma'lumotlarni ikki marta tekshirish va tasdiqlash uchun kamroq vaqt sarflashga imkon beradi.

4. Aktivlarni boshqarish. Aktivlarni boshqarishda blokcheyn texnologiyasi tarmoqning har bir a'zosiga aktivlar bilan bevosita aloqada bo'lish, xavfsizlikni oshirish, ma'lumotlarning aniqligi va tranzaktsiyalarni amalga oshirishda kechikishlarni kamaytirish bilan fond boshqaruvini avtomatlashtirish imkonini beradi.

Shuni ham alohida ta’kidlashimiz kerakki, yuqorida sanab o‘tilgan sohalarda blokcheynning qo‘llanilishi qanchalik muhim bo‘lmasin, hozirgi kunda u asosan kriptovalyutalar bozorida keng ommalashgan. Zero, Blockcheyn va kriptovalyutalar yaratilgan ilk davrda ularga ishonchsizlik bilan qaralgan edi. Moliyaviy kompaniyalar texnologiyani firibgarlik deb atashib, o‘z mijozlariga kriptovalyutalardan foydalanmaslikni tavsiya qilishgan edi. Endilikda esa kriptovalyutalar to'lovlarni amalga oshirish uchun ham, investitsiyalar uchun ham qo‘llanilmoqda. Bulardan shuni xulosa qilishimiz mumkinki, o’tgan yillarda blokcheyn va kriptovalyutalar foyda olish uchun istiqbolli vosita ekanligini isbotladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati:

1. B. Tashmuradova va boshqalar. Moliyaviy texnologiyalar, “Publishing High Future” OK, 2025. - 322b.

2. Mastering Bitcoin – Andreas M. Antonopoulos. Mastering Bitcoin: Unlocking Digital Cryptocurrencies. O’Reilly Media, 2017.

3. PwC. Global FinTech Report. 2016–2023.

4. International Bank for Reconstruction and Development / the World Bank. Distributed Ledger Technology (DLT) and Blockchain Report. 2017.

SUN'IY INTELLEKT TEXNOLOGIYALARI VA BANK AML TIZIMLARI: HUQUQIY ASOSLARNING MUSTAHKAMLANISHI

Rashidov Avazbek Raximovich
Toshkent davlat iqtisodiyot universitetining mustaqil izlanuvchisi.
Email: arfinancier@gmail.com
ORCID: 0009-0001-7054-9758

O‘zbekistonda sun‘iy intellektni tartibga solish masalasi 2024–2026 yillarda izchil huquqiy shakllanish bosqichini bosib o‘tdi. Avvalo, 2024 yil oktyabrda Sun‘iy intellekt texnologiyalarini 2030 yilga qadar rivojlantirish strategiyasi PQ-358-sonli Qaror bilan tasdiqlandi. 2025 yil oktyabrda PF-189-sonli Farmon davlat xaridlari va ta‘lim tizimida SIni keng joriy etish yo‘lída amaliy mexanizmlarni shakllantirdi. 2026 yil 21 yanvarda esa O‘RQ-1115-sonli Qonun milliy qonunchilikda “sun‘iy intellekt” tushunchasiga birinchi marta rasmiy ta’rif berib, huquqiy poydevorni yanada mustahkamladi. Ushbu hujjatlar tizimi quyidagi jadvalda aks ettirilgan:

1-jadval

O‘zbekiston SI sohasidagi huquqiy hujjatlar tizimi

Hujjat	**Turi**	**Asosiy mazmun**	**Maqomi**
O‘RQ-1115 (21.01.2026)	Asosiy akt	SI ta‘refi, 7^1-modda (inson nazorati), 46^2-modda (jarima)	Amaldagi
PQ-358 (14.10.2024)	Strategiya	2030 yilgacha SI rivojlantirish	Strategik asos
PF-189 (22.10.2025)	Farmon	Davlat xaridlari, ta‘lim, SI klasterlar	Amaliy mexanizm
PF-6252 (28.06.2021)	Milliy strategiya	AML/CFT milliy tizimi – FATF standartlari asosida	Bog‘lovchi hujjat
O‘RQ-560-II (2003)	Asosiy qonun	Axborotlashtirish; SI tartibga solinishi uchun asos	Asos

Manba: muallif tomonidan qonunchilik ma‘lumotlari asosida tuzilgan.

Ushbu ta’rif bank AML tizimlarida qo‘llaniladigan mashinali o‘rganish, anomaliya aniqlash va risk-skoring tizimlarini rasman SI sifatida huquqiy maqomini belgilaydi.

4-moddaga 8-band – Davlat siyosati: SI texnologiyalarini rivojlantirish va qo‘llash davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishi sifatida belgilandi. Bu bank sektorida SI qo‘llashni nafaqat ruxsat etilgan, balki davlat tomonidan rag‘batlantirilgan faoliyat sifatida tasdiqlaydi.

6-moddaga 9–11-bandlar – Vakolatli organ: Raqamli texnologiyalar vazirligi SI sohasida monitoring, texnik talablarni shakllantirish va xalqaro hamkorlikni ta’minlash vakolatlari bilan kengaytirildi. Bu SupTech mexanizmlarini joriy etish uchun institutsional asosni belgilaydi.

7¹-modda (yangi) – SI qo‘llash asosiy me’yorlari: Qonunning huquqiy jihatdan eng muhim normasi. Uch asosiy talabni belgilaydi: a) zararsizlik; b) yuridik ahamiyatli qarorlarni faqat SI asosida qabul qilishni taqiqlash; v) shaxsiy ma’lumotlarni himoya qilish.

46²-moddaga qo‘shimcha – Ma’muriy javobgarlik: SI yordamida shaxsiy ma’lumotlarni noqonuniy qayta ishlash uchun bazaviy hisoblash miqdorining ellik baravaridan yuz baravarigacha miqdorda jarima ko‘zda tutildi. KYC/CDD jarayonlarida kuchli tartibga soluvchi omil (deterrent) rolini o‘ynaydi.

O‘zbekistonning FATF standartlariga rioya qilish majburiyati uch darajali xalqaro-milliy zanjirga asoslanadi. Bular, BMT Xavfsizlik Kengashining 2005 yildagi 1617-sonli Rezolyutsiyasi, O‘zbekiston Yevrosiyo guruhidagi (EAG) a‘zoligi va O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining PF-6252-sonli Farmoni – ushbu xalqaro majburiyatlarni milliy strategiya orqali huquqiy tizimga bevosita bog‘laydi. Aynan shu uch darajali zanjir O‘RQ-1115 ning tarkibiy-huquqiy mantíg‘ini belgilaydi va qonunni tasodifiy hujjat emas, balki maqsadli davlat siyosatining mantiqiy davomi sifatida tavsiflaydi.

2-jadval

FATF standartlariga rioya qilish xalqaro-milliy zanjiri

Daraja	Hujjat/Tashkilot	O‘zbekistonning majburiyati
Xalqaro	**BMTTB XK 1617-sonli Rezolyutsiya (2005)**	Barcha davlatlarga FATF tavsiyalariga rioya qilish majburiy
Mintaqaviy	**EAG a’zoligi**	FATF standartlarini O‘rta Osiyo mintaqasida joriy etish
Milliy	**PF-6252 (2021)**	AML/CFT milliy strategiyasi FATF standartlari asosida tasdiqlangan
Huquqiy	**O‘RQ-1115 (2026)**	SI ta’rifi + inson nazorati = FATF Tavsiyalari 10, 16, 20 bilan uygunlik

Manba: muallif tomonidan xalqaro hujjatlar asosida tuzilgan.

O'RQ-1115 Qonunining bank AML tizimlari uchun eng muhim yangiligi – milliy qonunchilikda birinchi marta mustahkamlangan “sun’iy intellekt’ ta’rifidir. Ushbu ta’rif mashinali o‘rganish, anomaliya aniqlash va risk-skoring tizimlarini rasman SI sifatida belgilab, ularni joriy etuvchi banklarga aniq huquqiy asos yaratadi; SI texnologiyalarini qo‘llash esa davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishi sifatida tasdiqlandi – ya’ni bank sektorida SI nafaqat ruxsat etilgan, balki rag‘batlantirilgan faoliyatga aylandi. “Inson nazoratida” (human-in-the-loop) tamoyili yuridik ahamiyatli qarorlarni – tranzaksiyani bloklash, hisobvaraqqaa cheklov kiritish – faqat SI asosida qabul qilishni taqiqlaydi, bu esa FATF R.10 va R.20 tavsiyalari bilan to‘liq uyg'undir. Shaxsiy ma’lumotlarni noqonuniy qayta ishlash uchun 50-100 BHM miqdoridagi jarima mexanizmi esa banklarning KYC/CDD jarayonlarida kuchli deterrent omil vazifasini bajarib, komplayens-

xizmatlarni SI-AML tizimlarini ma’lumotlar himoyasi me’yorlari doirasida sozlash tartibini ishlab chiqishga majbur etadi.

Xulosa qilib aytganda, O‘zbekistonda bugun bank sektori noaniqlik sharoitida emas, aniq huquqiy koordinatalarda faoliyat yuritish imkoniyatiga ega. Tranzaksiya monitoringi, risk-skoring, anomaliya aniqlash va KYC jarayonlarini SI asosida avtomatlashtirish qonuniy asosga ega bo‘ldi. Bu esa moliyaviy monitoringning samaradorligini sezilarli darajada oshiradi, inson resurslari yukini kamaytiradi va shubhali operatsiyalarni aniqlash tezligini ko‘taradi. Istiqbolda grafik neyron tarmoqlar va profilaktika tizimlari banklarga raqobatdosh ustunlik uchun yanada keng imkoniyatlar ochadi. Shu yo‘nalishda tezkor qadam qo‘yígan banklar nafaqat muvofiqlik, balki raqobatbardoshlik jihatidan ham yetakchi o‘rinni egallaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Sun’iy intellekt texnologiyalarini 2030-yilga qadar rivojlantirish strategiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi PQ-358-sonli Qarori, 14 oktyabr, 2024. https://lex.uz/ru/docs/7158606.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PF-189-sonli “Sun’iy intellekt texnologiyalarini yanada rivojlantirishga oid qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi Farmoni. Toshkent, 22 oktyabr, 2025. https://lex.uz/ru/docs/7790236.
3. O‘zbekiston Respublikasining “Sun’iy intellektni qo‘llash orqali yuzaga keladigan munosabatlar tartibga solinishi munosabati bilan O‘zbekiston Respublikasining ayrim qonun hujjatlariga qo‘shimcha va o‘zgartirishlar kiritish to‘g‘risida” O‘RQ-1115-sonli Qonuni. Toshkent, 21 yanvar, 2026. https://lex.uz/ru/docs/8011377.
4. O‘zbekiston Respublikasining “Axborotlashtirish to‘g‘risida” 560-II-sonli Qonuni, 11 dekabr, 2003 (2026 yil 21 yanvar O‘RQ-1115 tahririda). https://lex.uz/docs/82956.
5. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zbekiston Respublikasining jinoiy faoliyatdan olingan daromadlarni legallashtirishga, terrorizmni moliyalashtirishga va ommaviy qirg‘in qurolini tarqatishni moliyalashtirishga qarshi kurashish milliy tizimini rivojlantirish strategiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi PF-6252-sonli Farmoni, 28 iyun, 2021. https://lex.uz/docs/5494381.
6. Birlashgan Millatlar Tashkiloti Xavfsizlik Kengashining “1267 (1999) va 1373 (2001) sonli rezolyutsiyalar bo‘yicha chora-tadbirlarni mustahkamlash to‘g‘risida”gi 1617-sonli Rezolyutsiyasi, 29 iyul, 2005.
https://docs.un.org/ru/S/RES/1617%20(2005) (UN Doc S/RES/1617 (2005)).
7. Yevrosiyo guruhi FATF (EAG) (2024). Yevrosiyo guruhining rasmiy sayti. http://www.eurasiangroup.org.
8. “Opportunities and Challenges of New Technologies for AML/CFT”. Paris: FATF/OECD, 2021.
https://www.fatf-gafi.org/en/publications/Digitaltransformation/Opportunities-challenges-new-

technologies-for-aml-cft.html.
9. “Guidance on Beneficial Ownership and Transparency”. Paris: FATF/OECD,2023.https://www.fatf-gafi.org/en/publications/Fatfrecommendations /Transparency-and-beneficial-ownership.html.
10. “The FATF Recommendations: International Standards on Combating Money Laundering and the Financing of Terrorism and Proliferation”. Paris: FATF/OECD, 2025. https://www.fatf-gafi.org/en/publications/Fatfrecommendations/Fatf-recommendations.html.

YOSHLAR TADBIRKORLIGINI BANK-MOLIYA INSTRUMENTLARI ORQALI RAG‘BATLANTIRISH: BANDLIKNI TA’MINLASH VA IJTIMOIY BARQARORLIK OMILI SIFATIDA

Rajabov Shamshod
SamISI, “Bank-moliya xizmatlari” fakulteti talabasi
Abduraxmanov Alimardon
SamISI, “Bank ishi” kafedrasi o’qituvchisi

Annotatsiya. *Ushbu maqolada yoshlar tadbirkorligini bank-moliya instrumentlari orqali rag‘batlantirishning aholi bandligini ta’minlash va ijtimoiy barqarorlikni mustahkamlashdagi o‘rni O‘zbekiston misolida tahlil qilinadi. So‘nggi yillarda mamlakatda yoshlarning tadbirkorlik tashabbuslarini moliyaviy qo‘llab-quvvatlash davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biriga aylangan. Maqolada yoshlar tadbirkorligi va bandligini ta’minlashga qaratilgan 2025 yil 14 fevraldagi PQ-60 va PQ-62-son qarorlar, 2025 yil 10 iyuldagi 426-son hukumat qarori, 2025 yilgi Davlat budjeti to‘g‘risidagi qonun, Markaziy bank yillik hisobotlari hamda Jahon bankining Access to Finance for Jobs and Growth hujjatlari asosida institutsional, qiyosiy va deskriptiv tahlil usullari qo‘llanildi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, yoshlar tadbirkorligini bank-moliya instrumentlari orqali rag‘batlantirishning zamonaviy modeli oddiy imtiyozli kreditlashdan ancha kengdir: unga startap xarajatlarini qoplash, qurilish va jihozlash uchun qarz, imtiyozli kredit, subsidiyalar, depozit daromadlari hisobiga jamg‘arma resurslarini aylantirish, ish o‘rinlarini yoshlar bilan to‘ldirishga bog‘langan shartlar va banklar, MFOlar hamda lizing kompaniyalarini qamrab oluvchi yangi mexanizmlar kiradi. Shu asosda maqolada yoshlar tadbirkorligini moliyalashtirishning bandlik va ijtimoiy barqarorlikka ta’siri, mavjud muammolar hamda takomillashtirish yo‘nalishlari yoritiladi.*

Kalit so‘zlar: *Yoshlar tadbirkorligi, bank-moliya instrumentlari, bandlik, ijtimoiy barqarorlik, imtiyozli kredit, startap, jamg‘arma, mikromoliya, yoshlar loyihalari, O‘zbekiston.*

Kirish. Yoshlar tadbirkorligini rivojlantirish bugungi kunda O‘zbekiston ijtimoiy-iqtisodiy siyosatining strategik yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Buning asosiy sababi shundaki, yoshlar nafaqat mehnat bozorining eng katta va eng harakatchan qatlami, balki yangi biznes g‘oyalar, innovatsion tashabbuslar va

hududiy iqtisodiy faollikning tabiiy manbai hamdir. Yoshlarning band bo‘lishi, daromad topishi va tadbirkorlikka kirishi kuchaysa, ishsizlik, norasmiy mehnat, migratsion bosim va ijtimoiy beqarorlik xavflari kamayadi. Shu sababli yoshlar tadbirkorligini qo‘llab-quvvatlash bank tizimi uchun faqat kredit bozorining bir segmenti emas, balki kengroq ijtimoiy va makroiqtisodiy vazifani bajaruvchi yo‘nalishdir. 2025 yil 14 fevraldagi PQ-60-son qarorda ham yoshlar tadbirkorligini hamda ularning bandligini ta’minlashga qaratilgan biznes loyihalarni qo‘llab-quvvatlash tizimini takomillashtirish bo‘yicha chora-tadbirlar rejasi va qo‘llab-quvvatlash instrumentlari ro‘yxati tasdiqlangani bevosita ko‘rsatiladi.

Mazkur mavzuning dolzarbligi rasmiy statistik va institutsional ma’lumotlar bilan ham tasdiqlanadi. Markaziy bankning 2024 yil bo‘yicha hisobotida dasturlarni amalga oshirishda asosiy e’tibor yoshlar va xotin-qizlarni daromadli mehnat bilan band qilishga qaratilgani, hokim yordamchilari tavsiyalari asosida 372 mingdan ortiq loyihaga 6,8 trillion so‘mdan ortiq imtiyozli kredit ajratilgani, yoshlarning tadbirkorlik tashabbuslari uchun esa 150 mingdan ortiq loyiha doirasida 2,7 trillion so‘m yo‘naltirilgani qayd etiladi. 2023 yilgi hisobotda oilaviy tadbirkorlik dasturlari doirasida 174 mingdan ortiq yoshlar loyihasi 3,8 trillion so‘m bilan moliyalashtirilgani, 2022 yilgi hisobotda esa 149 mingdan ortiq yoshlar loyihasiga 3,6 trillion so‘m ajratilgani ko‘rsatilgan. Bu ketma-ketlik yoshlar tadbirkorligini moliyalashtirish bir martalik aksiya emas, balki tizimli va kengayib borayotgan siyosat ekanini anglatadi.

Yoshlar tadbirkorligini bank-moliya instrumentlari orqali rag‘batlantirishning ahamiyati shundaki, u yoshlarni oddiy ish qidiruvchidan ish o‘rni yaratuvchi subyektga aylantiradi. Bu ayniqsa hududiy mehnat bozorlari cheklangan, oila daromadlari beqaror yoki norasmiy bandlik yuqori bo‘lgan sharoitda muhim. Jahon bankining 2025 yilgi Access to Finance for Jobs and Growth hujjatida loyiha O‘zbekistonda bizneslar sonini kredit va equity moliyalashtirishdan foydalanuvchilar hisobiga oshirish va ayniqsa ayollar hamda yoshlar uchun ish o‘rinlari yaratishni qo‘llab-quvvatlashga qaratilgani ochiq aytiladi. Hujjatda ishtirokchi tijorat banklari, MFOlar va lizing kompaniyalari orqali raqobatbardosh KOBlarga kredit berishni jadallashtirish nazarda tutilgani ko‘rsatiladi. Demak, bank-moliya instrumentlari yoshlarga nafaqat boshlang‘ich mablag‘ beradi, balki ularni mahalliy iqtisodiyotning faol ishtirokchisiga aylantiradi.

Bu masalaning ijtimoiy barqarorlik bilan bog‘liqligi ham nihoyatda muhim. Barqaror daromad manbai va mustaqil iqtisodiy faoliyatga ega bo‘lgan yoshlar odatda mehnat bozoridagi noaniqlik, ijtimoiy qaramlik va chekka iqtisodiy xatti-harakatlarga nisbatan kamroq moyil bo‘ladi. Jahon bankining 2026 yil fevraldagi O‘zbekiston qishloq hududlaridagi tadbirkorlik haqidagi materialida moliyalashtirish va maslahat yordami qishloq tadbirkorlik salohiyatini ochib, ayniqsa mehnat bozoridan chetda qolishga moyil yoshlar va ayollar uchun yangi imkoniyatlar yaratgani qayd etiladi. Bu yondashuv yoshlar tadbirkorligini rivojlantirish faqat iqtisodiy emas, balki hududiy va ijtimoiy uyg‘unlik omili ekanini ko‘rsatadi.

Shu sababli ushbu maqolaning maqsadi yoshlar tadbirkorligini bank-moliya instrumentlari orqali rag‘batlantirishning amaldagi mexanizmlarini, ularning bandlik va ijtimoiy barqarorlikka ta’sirini, shuningdek tizimning zaif tomonlari va takomillashtirish yo‘nalishlarini ilmiy-amaliy nuqtai nazardan tahlil qilishdan iborat. Maqolada yoshlar tadbirkorligi kredit, qarz, subsidiya, startap xarajatlarini qoplash, riskni bo‘lishish va natijaga bog‘langan moliyaviy qo‘llab-quvvatlash instrumentlari yig‘indisi sifatida ko‘rib chiqiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR TAHLILI. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki, *Annual Report 2024* (2026). Mazkur hisobot yoshlar tadbirkorligini moliyalashtirishning hozirgi holatini baholash uchun eng muhim rasmiy manbalardan biridir. Uning asosiy afzalligi shundaki, unda yoshlar tadbirkorligini qo‘llab-quvvatlash umumiy bank kreditlari tarkibida yo‘qolib ketmagan, balki alohida ijtimoiy yo‘nalish sifatida ko‘rsatilgan. Hisobotga ko‘ra, 2024 yilda hokim yordamchilari tavsiyalari asosida 372 mingdan ortiq loyiha uchun 6,8 trillion so‘mdan ziyod imtiyozli kredit ajratilgan, shundan yoshlarning tadbirkorlik tashabbuslari bo‘yicha 150 mingdan ortiq loyiha 2,7 trillion so‘m bilan moliyalashtirilgan. Hujjatda ajratilgan mablag‘lar daromadli mehnat bilan band qilish maqsadiga xizmat qilgani alohida qayd etiladi. Bu juda muhim, chunki u kreditlashni nafaqat tadbirkorlikni moliyalash, balki bevosita bandlik siyosati sifatida ko‘rsatadi. Yana bir muhim ma’lumot shuki, bank tizimi 2024 yilda umumiy hisobda 539 mingdan ortiq tadbirkorlik loyihalarini 160 trillion so‘m kredit resurslari bilan qo‘llab-quvvatlagan, shundan 92,4 trillion so‘mi kichik va o‘rta biznes, oilaviy tadbirkorlik hamda ayollar va yoshlar tashabbuslariga yo‘naltirilgan. Bu yoshlar tadbirkorligi umumiy kichik biznes siyosatining markaziy qismiga aylanganini bildiradi.

Hisobotning ikkinchi muhim jihati — unda yoshlar tadbirkorligini qo‘llab-quvvatlash faqat imtiyozli kredit bilan cheklanmasligi ko‘rsatiladi. 2024 yilda 2018–2023 yillarda kredit olib, ularni muvaffaqiyatli qaytargan 751 ming mijozning maqsadli ro‘yxati shakllantirilgan va ular uchun 300 million so‘mgacha kengaytiruvchi mikrokredit instrumenti ishga tushirilgan. Ushbu mexanizmga ko‘ra, 100 million so‘m garovsiz qism “Tadbirkorlikni rivojlantirish kompaniyasi” tomonidan, qolgan 200 million so‘mgacha qism esa banklar va mikromoliya tashkilotlari hisobidan moliyalashtiriladi. Bu yoshlar tadbirkorligini qo‘llab-quvvatlashda zamonaviy bank mexanizmlari bir martalik “start” emas, balki o‘sish bosqichiga o‘tishni ham nazarda tutishini ko‘rsatadi. Shu jihatdan hisobot maqola uchun faqat statistik emas, balki konseptual manba hamdir: unda banklar yoshlarni ish qidiruvchidan biznesni kengaytiruvchi subyektga aylantiruvchi institut sifatida talqin qilinadi.

O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki, *Annual Report 2023* (2024). 2023 yilgi yillik hisobot yoshlar tadbirkorligini qo‘llab-quvvatlashning avvalgi bosqichini va 2024–2025 yillardagi kengayish uchun tayanch bazani ko‘rsatib beradi. Hujjatda 2023 yilda kichik va o‘rta biznesni, shu jumladan oilaviy biznesni rivojlantirish hamda ayollar va yoshlar tashabbuslarini moliyaviy qo‘llab-quvvatlash maqsadida 573 mingdan ortiq loyiha uchun 73 trillion so‘m kredit ajratilgani ko‘rsatiladi. Eng e’tiborli jihati — oilaviy tadbirkorlik dasturlari

doirasida 174 mingdan ortiq yoshlar loyihasiga 3,8 trillion so‘m imtiyozli kredit yo‘naltirilganidir. Bu ko‘rsatkich 2024 yilgi natijalar bilan birga qaralganda, yoshlar tadbirkorligiga yo‘naltirilgan kreditlar izchil o‘sib borayotganini ko‘rsatadi. Hisobotdagi yana bir muhim nuqta shuki, dasturlar orqali o‘zini o‘zi band qilgan fuqarolar ham family business programs tarkibida hisobga olinadi; demak, yoshlar tadbirkorligi ko‘pincha klassik firma emas, balki self-employed va mikrofaoliyat shaklida ham qo‘llab-quvvatlanadi.

Mazkur hisobotning ilmiy qimmati uning bank-moliya instrumentlarining faqat pul ajratish emas, balki kirish va savodxonlikni kengaytirish tomonlarini ham ko‘rsatishidadir. Hujjatga ko‘ra, 2023 yilda 154 ta trening-seminar ayollar, yoshlar, migrantlar va ularning oila a’zolari uchun o‘tkazilib, 16 317 kishi qamrab olingan. 17 ta tijorat banki 5 871 ta ochiq dars tashkil etib, 195 mingdan ortiq maktab o‘quvchilarini qamrab olgan; 2 471 nafar yoshlar uchun master-klasslar o‘tkazilgan; 13 ta tijorat banki mutaxassislari qayta tayyorlanib, 30 389 nafar fuqaroga moliyaviy maslahat berilgan. Bu shuni anglatadiki, yoshlar tadbirkorligini rag‘batlantirish banklar uchun faqat kredit portfeli vazifasi emas, balki financial literacy, advisory va entrepreneurial orientation vazifasi hamdir. Shu sababli ushbu hisobot yoshlar tadbirkorligi bilan bog‘liq bank instrumentlarini “resurs + bilim + maslahat” kombinatsiyasi sifatida tushuntirishi bilan alohida ahamiyatga ega.

O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki, *Annual Report 2022* (2023). 2022 yilgi hisobot yoshlar tadbirkorligini banklar orqali qo‘llab-quvvatlashning boshlang‘ich keng ko‘lamli bosqichini aks ettiradi. Hujjatda 2022 yilda tijorat banklari 545 mingdan ortiq loyihani qo‘llab-quvvatlash uchun 122 trillion so‘m kredit ajratgani, shundan 504 mingdan ortiq loyiha uchun 69,8 trillion so‘m kichik tadbirkorlikni, oilaviy tadbirkorlikni hamda ayollar va yoshlarning tadbirkorlik tashabbuslarini moliyalashtirishga yo‘naltirilgani qayd etiladi. Ayniqsa yoshlar tashabbuslari uchun 149 mingdan ortiq loyiha bo‘yicha 3,6 trillion so‘m, ayollar tadbirkorligi uchun esa 225 ming loyiha bo‘yicha 4,3 trillion so‘m imtiyozli kredit ajratilgani alohida ko‘rsatilgan. Ushbu ma’lumotlar yoshlar tadbirkorligini moliyalashtirish tizimi 2025 yildagi qarorlar bilan birdan paydo bo‘lmaganini, balki 2022 yildan boshlab iqtisodiy siyosatning barqaror qismiga aylana boshlaganini ko‘rsatadi.

2022 yilgi hisobotning yana bir muhim tomoni shundaki, u kreditlashni iqtisodiy faoliyat tarmoqlari bo‘yicha ham ko‘rsatadi. Hisobotga ko‘ra, kichik tadbirkorlik kreditlari sanoat, qishloq xo‘jaligi, xizmatlar va savdo sohalariga yo‘naltirilgan, ya’ni yoshlar tashabbuslari faqat savdo bilan cheklanmagan. Bu ijtimoiy barqarorlik nuqtai nazaridan muhim, chunki yoshlar bandligi uzoq muddatli bo‘lishi uchun u ishlab chiqaruvchi va daromad yaratuvchi sohalarga kirishi kerak. Hujjatda self-employed shaxslar ham family entrepreneurship dasturlari tarkibida hisobga olinishi ko‘rsatilgani ham metodologik jihatdan muhim: yoshlar tadbirkorligi ko‘pincha rasmiy korxona tashkil etishdan oldin o‘zini o‘zi band qilish shaklida namoyon bo‘ladi. Shu sababli ushbu manba yoshlar tadbirkorligini bank instrumentlari orqali rag‘batlantirishning boshlang‘ich modeli va keyingi islohotlarning poydevorini tushuntirish uchun

zarur adabiyotdir.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti, *PQ-60-son qaror* (2025). 2025 yil 14 fevraldagi PQ-60-son qaror yoshlar tadbirkorligini va ularning bandligini ta’minlashga qaratilgan biznes loyihalarni qo‘llab-quvvatlash tizimini takomillashtirish bo‘yicha yangi bosqichni boshlab berdi. Qarorda yoshlar tadbirkorligini hamda ularning bandligini ta’minlashga qaratilgan biznes loyihalarni qo‘llab-quvvatlash tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari rejasi va qo‘llab-quvvatlash instrumentlari ro‘yxati tasdiqlangan. Hujjatning eng muhim jihati shundaki, u yoshlar tadbirkorligini umumiy tadbirkorlik siyosatidan ajratib, uni alohida institutlar, alohida jamg‘arma va alohida instrumentlar orqali boshqariladigan yo‘nalishga aylantiradi. Qarorda Jamg‘arma resurslari hisobidan tadbirkorlik faoliyati uchun tanlangan bino va inshootlarni qurish, ta’mirlash va jihozlash uchun qarz ajratish hamda startap loyihalar xarajatlarini qoplab berish instrumentlarini huquqiy jihatdan shakllantirish vazifasi qo‘yilgan. Bu yoshlar tadbirkorligini qo‘llab-quvvatlash endilikda faqat aylanma mablag‘ yoki oddiy mikrokredit emas, balki kapital xarajatlarini ham qamrab ola boshlaganini ko‘rsatadi.

Mazkur hujjatning nazariy-amaliy ahamiyati shundaki, u yoshlar tadbirkorligiga nisbatan “kredit berish”dan “instrumentlar portfeli”ga o‘tishni ifodalaydi. Qarz, startap xarajatlarini qoplash, qurilish va jihozlash uchun mablag‘, keyinchalik imtiyozli kredit bilan bog‘lanadigan mexanizm yoshlar tashabbuslarining turli bosqichdagi ehtiyojlarini inobatga oladi. Shu bilan birga, bu qaror ijtimoiy barqarorlik nuqtai nazaridan ham muhim: agar yoshlarning biznes boshlash yo‘lidagi asosiy to‘siq bino, uskuna yoki boshlang‘ich xarajat bo‘lsa, oddiy bank krediti ularni yetarli qo‘llab-quvvatlamasligi mumkin. PQ-60 ana shu “kirish to‘sig‘i”ni yengillashtirishga qaratilgani bilan muhimdir. Shu sababli mazkur qaror maqola uchun yoshlar tadbirkorligini bank-moliya instrumentlari orqali rag‘batlantirishning modern institutional design’ini ko‘rsatadigan markaziy adabiyotlardan biri hisoblanadi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti, *PQ-62-son qaror* (2025). 2025 yil 14 fevraldagi PQ-62-son qaror yoshlar tadbirkorligini moliyalashtirishda natijaga yo‘naltirilgan shartli mexanizmni joriy etgani bilan alohida ahamiyatga ega. Hujjatga ko‘ra, imtiyozli kredit mablag‘lari uning hisobiga yaratiladigan ish o‘rinlarining kamida 50 foizida yoshlar ishga joylashtirilishi nazarda tutilgan holda ajratiladi. Yana bir muhim norma shuki, imtiyozli kreditlarni taqdim etish shartlari bajarilmagan taqdirda, kredit foiz stavkalari bozor stavkalariga o‘zgartiriladi. Bu yondashuv oddiy subsidiyalangan kreditlashdan tubdan farq qiladi: bunda davlat faqat resurs bermaydi, balki resursni aniq ijtimoiy natija — yoshlar bandligi — bilan bog‘laydi. Shu jihatdan PQ-62 yoshlar tadbirkorligini qo‘llab-quvvatlashni ijtimoiy maqsad va moliyaviy intizomni birlashtirgan instrumentga aylantiradi.

Mazkur hujjatning maqola mavzusi uchun alohida qimmati shundaki, u bank-moliya instrumentlarining ijtimoiy barqarorlik bilan qanday bog‘lanishini juda aniq ko‘rsatadi. Agar kredit evaziga yaratiladigan ish o‘rinlarining kamida yarmi yoshlar bilan to‘ldirilishi shart bo‘lsa, demak tadbirkorlikni qo‘llab-

quvvatlash bilan mehnat bozori muammolari o‘rtasida to‘g‘ridan-to‘g‘ri ko‘prik yaratiladi. Bundan tashqari, shartlar bajarilmasa foiz stavkasining bozor stavkasiga o‘tishi kredit oluvchida intizom, bankda esa monitoringga rag‘bat yaratadi. Shu jihatdan PQ-62 yoshlar tadbirkorligini rag‘batlantirishdagi zamonaviy bank mexanizmlarining “performance-based finance” elementini ifodalaydi. Bu maqolada ijtimoiy barqarorlikni faqat umumiy g‘oya emas, balki aniq huquqiy va moliyaviy mexanizm bilan bog‘lash imkonini beradi.

TADQIQOTLAR METODOLOGIYASI. Mazkur maqolada yoshlar tadbirkorligini bank-moliya instrumentlari orqali rag‘batlantirishning bandlik va ijtimoiy barqarorlikka ta’siri **institutsional-deskriptiv va natija-zanjiri yondashuvi** asosida o‘rganildi. Tadqiqotning asosiy uslubiy g‘oyasi shundan iboratki, yoshlar tadbirkorligini moliyalashtirish kambag‘allik, ishsizlik va ijtimoiy beqarorlikka bevosita emas, balki bir necha oraliq mexanizmlar orqali ta’sir ko‘rsatadi. Metodologiyaning birinchi yo‘nalishi **institutsional xaritalash** bo‘ldi. Unda yoshlar tadbirkorligini moliyalashtirish alohida kredit liniyasi emas, balki bir necha qatlamli tizim sifatida ko‘rildi. Bu tizimda Prezident qarorlari siyosiy yo‘nalishni belgilaydi, Davlat budjeti va Jamg‘arma resurslari moliyaviy bazani yaratadi, tijorat banklari kredit riskini baholaydi va loyihalarni moliyalashtiradi, hokim yordamchilari maqsadli targetingni ta’minlaydi, platforma esa raqamli boshqaruvni amalga oshiradi. PQ-60 va 426-son qarorlari aynan shu tizimni shakllantiradi: bir tomondan qo‘llab-quvvatlash instrumentlari ro‘yxati va tartibi belgilanadi, ikkinchi tomondan Jamg‘arma–bank–qarz oluvchi uchburchagi huquqiylashtiriladi. Metodologik nuqtai nazardan bu shuni anglatadiki, yoshlar tadbirkorligi bo‘yicha bank instrumentlari samarasi bitta bank mahsuloti emas, balki institutlararo uyg‘unlik darajasiga bog‘liq.

Ikkinchi yo‘nalish **maqsadli guruhlar bo‘yicha segmentlangan tahlil** edi. Yoshlar yagona ijtimoiy guruh emas; ular orasida o‘zini o‘zi band qilganlar, startap boshlayotganlar, allaqachon mikrobiznes yuritayotganlar, ijtimoiy reyestrdagi ishsizlar, qaytib kelgan migrantlar va qishloq yoshlari mavjud. Shu sababli metodologiyada bank-moliya instrumentlarining turli yosh segmentlariga qanday ta’sir qilishi alohida ko‘rib chiqildi. Masalan, 2024 yilgi hisobotdagi 150 mingdan ortiq yoshlar loyihasi boshlang‘ich moliyalashtirish zarur bo‘lgan segmentni ko‘rsatadi, 751 ming muvaffaqiyatli qarz oluvchiga yo‘naltirilgan 300 million so‘mgacha mikrokredit mexanizmi esa o‘sish bosqichiga chiqqan tadbirkorlarni anglatadi. PQ-62 dagi “yaratilgan ish o‘rinlarining kamida 50 foizida yoshlar ishga joylashtirilishi” sharti esa tadbirkor yoshlar bilan birga, boshqa yoshlarni ham ish bilan ta’minlashga qaratilgan segmentli yondashuvni ifodalaydi. Bu metodologik segmentlash yoshlar tadbirkorligi siyosatini “hamma yoshlar uchun bir xil kredit” modeli bilan tushuntirib bo‘lmasligini ko‘rsatdi.

Uchinchi yo‘nalish **natija zanjiri bo‘yicha tahlil** bo‘ldi. Bu yerda yoshlar tadbirkorligini qo‘llab-quvvatlashning samaradorligi to‘rt bosqichda o‘rganildi. Birinchi bosqich — **kirish**: yosh fuqaro kredit yoki boshqa moliyaviy instrumentga qanchalik oson chiqadi, ariza topshirish va ko‘rib chiqish qanchalik soddalashtirilgan. Ikkinchi bosqich — **faollashuv**: moliyaviy resurs evaziga biznes, xizmat, hunarmandchilik, savdo yoki boshqa faoliyat boshlanadimi.

Uchinchi bosqich — **kengayish**: dastlabki faoliyat keyingi bosqich kredit, garovsiz qism yoki qo‘shimcha qarz yordamida yiriklashadimi. To‘rtinchi bosqich — **bandlik va ijtimoiy natija**: loyiha nafaqat tashabbuskorning o‘zi, balki boshqa yoshlar uchun ham ish o‘rni yaratadimi, daromad barqarorlashadimi, ijtimoiy reyestrdagi ishsizlar jalb qilinadimi. Bu zanjir bo‘yicha tahlil shuni ko‘rsatadiki, zamonaviy bank mexanizmlarining kuchli tomoni aynan ikkinchi va uchinchi bosqichlarni bir-biri bilan bog‘lashidadir.

To‘rtinchi yo‘nalish **bank-moliya instrumentlari tasnifi**ni ishlab chiqishdan iborat bo‘ldi. Tadqiqotda amalda qo‘llanayotgan instrumentlar besh guruhga bo‘lindi. Birinchi guruh — **imtiyozli kreditlar**, ya’ni yoshlar loyihalariga yo‘naltirilgan pastroq yuklamali resurslar. Ikkinchi guruh — **qarz va startap xarajatlarini qoplash instrumentlari**, bular PQ-60 va 426-son qarorlarda ko‘rsatilgan. Uchinchi guruh — **bosqichli mikrokreditlar**, ya’ni avval muvaffaqiyatli ishlagan yosh tadbirkorlar uchun 300 million so‘mgacha kengaytiruvchi moliyalashtirish. To‘rtinchi guruh — **riskni bo‘lishuvchi va garovsiz instrumentlar**, bunda 100 million so‘mgacha qism garovsiz yoki qisman kafillik bilan taqdim etiladi. Beshinchi guruh — **natijaga bog‘langan instrumentlar**, bunda kredit ish o‘rni yaratish sharti bilan beriladi yoki shart bajarilmasa, foiz stavkasi bozornikiga o‘tadi. Bunday tasnif metodologik jihatdan muhim, chunki u yoshlar tadbirkorligini qo‘llab-quvvatlashni bitta moliyaviy mahsulot bilan emas, balki mexanizmlar portfeli bilan tushuntirish imkonini beradi.

Beshinchi yo‘nalish **iqtisodiy natijalarni deskriptiv-statistik tahlil qilish**dan iborat bo‘ldi. Bu bosqichda 2022, 2023 va 2024 yillar bo‘yicha yoshlar loyihalari soni, ajratilgan kredit hajmi va umumiy biznesni qo‘llab-quvvatlash ko‘rsatkichlari solishtirildi. 2022 yilda 149 mingdan ortiq yoshlar loyihasi uchun 3,6 trillion so‘m, 2023 yilda 174 mingdan ortiq yoshlar loyihasi uchun 3,8 trillion so‘m, 2024 yilda esa 150 mingdan ortiq loyiha uchun 2,7 trillion so‘m ajratilgani ko‘rsatildi. Bu yerda oddiy hajmiy o‘sishdan ko‘ra tizimning qayta konfiguratsiyasi kuzatiladi: 2025 yildan boshlab instrumentlar faqat ko‘proq kredit berishga emas, balki natijadorlik, shartlilik va bosqichlilikka o‘tmoqda. Shuningdek, Budjet qonunida kredit qaytimi, foiz daromadi va yangi ajratmalar alohida ko‘rsatilgani yoshlar moliyalashtirish tizimi aylanuvchi fond va barqaror resurs bazasiga ega bo‘lib borayotganini ko‘rsatadi. Metodologik jihatdan bu “fiskal bir martalik yordam”dan “revolving finance architecture”ga o‘tish sifatida talqin qilindi.

Oltinchi yo‘nalish **ijtimoiy barqarorlik bilan bog‘liq tahlil** bo‘ldi. Ijtimoiy barqarorlik kategoriyasi maqolada uchta ko‘rsatkich orqali talqin qilindi: birinchidan, yoshlarning daromadli mehnatga jalb etilishi; ikkinchidan, ular tomonidan boshqa yoshlar uchun ish o‘rni yaratilishi; uchinchidan, hududiy iqtisodiy faollikning kuchayishi. Jahon bankining 2026 yilgi qishloq tadbirkorligi haqidagi materialida moliyalashtirish va maslahat yordamining yoshlar uchun yangi imkoniyatlar yaratgani va chekka hududlarda iqtisodiy tafovutlarni kamaytirgani qayd etiladi. Bu metodologik nuqtai nazardan muhim, chunki yoshlar tadbirkorligi natijasi faqat bir korxonaning ochilishi emas, balki mahalliy

iqtisodiy muhitga ijobiy signal berishi mumkin. Shu sababli maqolada ijtimoiy barqarorlik iqtisodiy barqarorlikdan alohida emas, balki unga tayanadigan ko‘rsatkich sifatida talqin qilindi.

Yettinchi yo‘nalish **xavflarni baholash**dan iborat bo‘ldi. Yoshlar tadbirkorligini moliyalashtirish tizimining ijobiy ta’siri bilan birga, bir qator xavflar ham mavjud. Birinchisi — biznes tajribasi kamligi sababli mablag‘larning samarasiz ishlatilish xavfi. Ikkinchisi — imtiyozli kreditdan faqat arzon resurs sifatida foydalanib, real biznes yuritmaslik ehtimoli. Uchinchisi — monitoring sust bo‘lsa, yaratilgan ish o‘rinlari nominal bo‘lib qolishi mumkin. To‘rtinchisi — juda katta imtiyozlar bozordagi raqobatni buzishi yoki banklarda risk baholash intizomini susaytirishi mumkin. Shuning uchun PQ-62 da foiz stavkasini shart bajarilmasa bozor stavkasiga o‘tkazish, 426-son qarorda bankning kredit bo‘yicha qarori alohida saqlab qolinishi va Jahon banki hujjatlarida risk-management tizimlari talabi aynan mana shu xatarlarni yumshatish vositalari sifatida tahlil qilindi. Metodologik jihatdan bu yondashuv yoshlar tadbirkorligini rag‘batlantirishni “cheksiz yengillik” emas, balki intizomli va natijaga yo‘naltirilgan moliyalashtirish modeli sifatida tushunishga imkon berdi.

XULOSA VA TAKLIFLAR. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, O‘zbekistonda yoshlar tadbirkorligini bank-moliya instrumentlari orqali rag‘batlantirish bandlikni ta’minlashning muhim va amaliy yo‘nalishlaridan biriga aylangan. 2022–2024 yillar davomida yoshlar tashabbuslari uchun ajratilgan trilllab so‘mlik imtiyozli kreditlar, 2025 yilda esa alohida Jamg‘arma, alohida qo‘llab-quvvatlash instrumentlari va natijaga bog‘langan shartlarning joriy etilishi bu siyosatning tizimli tus olganini ko‘rsatadi. Eng muhim jihati shundaki, yoshlar tadbirkorligini moliyalashtirish oddiy “yoshga kredit berish” emas, balki yoshni iqtisodiy faol subyektga aylantirish, uni o‘z daromadiga ega qilish va keyinchalik boshqa yoshlar uchun ham ish o‘rni yaratuvchi aktorga aylantirish strategiyasiga aylanmoqda.

Maqola shuni ham ko‘rsatdiki, tizimning zamonaviyligi aynan instrumentlar ko‘pligida va ularning moslashuvchanligida namoyon bo‘ladi. Imtiyozli kredit, qarz, startap xarajatlarini qoplash, bosqichli mikrokredit, garovsiz qism, riskni bo‘lishish va natijaga bog‘langan foiz siyosati yoshlar tadbirkorligini moliyalashtirishda yangi sifat bosqichini yuzaga keltirgan. Ayniqsa PQ-62 dagi “yaratilgan ish o‘rinlarining kamida 50 foizida yoshlar ishga joylashtirilishi” sharti bank-moliya instrumentlarini bevosita bandlik bilan bog‘lagani bilan e’tiborlidir. Shu bilan birga, Jamg‘arma–bank–qarz oluvchi o‘rtasidagi aniq rol taqsimoti va budjetda bu yo‘nalish bo‘yicha qaytuvchi mablag‘lar hamda daromadlarning alohida ko‘rsatilishi tizimning uzoq muddatli institutsional barqarorligi uchun muhim asos yaratmoqda.

Biroq tizimda bir qator muammolar ham mavjud. Birinchidan, natijadorlik hanuz ko‘p hollarda ajratilgan kredit hajmi yoki loyiha soni bilan o‘lchanadi, holbuki haqiqiy indikator — biznesning yashovchanligi va yaratilgan barqaror ish o‘rni. Ikkinchidan, yoshlarning biznes tajribasi va bozor bilimlari yetarli bo‘lmaganda, kredit resursi kutilgan natijani bermasligi mumkin. Uchinchi xavf — monitoring sust bo‘lsa, ish o‘rni yaratish bo‘yicha shartlar nominal bajarilishi

ehtimoli. To‘rtinchidan, juda imtiyozli shartlar ba’zi hollarda kreditor va qarz oluvchining intizomini susaytirishi mumkin. Shu sababli yoshlar tadbirkorligini moliyalashtirishni kengaytirish bilan birga, uning sifati va monitoringi ham kuchaytirilishi shart.

Shu asosda quyidagi takliflarni ilgari surish mumkin. Avvalo, yoshlar tadbirkorligi dasturlari bo‘yicha **natija indikatorlari** joriy etilishi zarur: 12 va 24 oy ichida loyiha saqlanib qoldimi, nechta yosh ishga joylashdi, nechta loyiha keyingi bosqich moliyalashtirishga o‘tdi, qancha yangi rasmiy daromad manbai yaratildi — mana shu mezonlar doimiy kuzatilishi kerak. Ikkinchidan, kredit bilan birga majburiy yoki kamida tavsiya etiladigan **biznes-mentoring va moliyaviy savodxonlik** bloki qo‘shilishi lozim; Markaziy bankning 2023–2024 yillardagi keng qamrovli trening tajribasi aynan shu yo‘nalishda foydali model bo‘la oladi. Uchinchi taklif — muvaffaqiyatli qarz oluvchilar uchun bosqichli mikrokredit mexanizmini yanada kengaytirish va uni faqat kredit emas, kafillik, lizing va raqamli skoring bilan boyitish. To‘rtinchidan, yoshlar loyihalarida hududiy tafovutlarni kamaytirish uchun qishloq hududlari va kamroq rivojlangan tumanlarga alohida weighting berish kerak. Beshinchidan, banklar, Jamg‘arma va mahalliy institutlar o‘rtasidagi ma’lumot almashinuvi kuchaytirilsa, ijtimoiy targeting ancha aniqlashadi.

Yakuniy xulosa shuki, yoshlar tadbirkorligini bank-moliya instrumentlari orqali rag‘batlantirish O‘zbekistonda bandlikni oshirish va ijtimoiy barqarorlikni mustahkamlashning istiqbolli modeli sifatida shakllanmoqda. Uning haqiqiy samarasi kreditning arzonligida emas, balki to‘g‘ri targeting, bosqichli moliyalashtirish, natijaga bog‘langan intizom, maslahat va monitoring uyg‘unligida namoyon bo‘ladi. Ana shunda yoshlar tadbirkorligi qisqa muddatli qo‘llab-quvvatlash vositasi emas, balki barqaror iqtisodiy o‘sish va ijtimoiy muvozanatning faol omiliga aylanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki. (2026). *Annual Report 2024*.
2. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki. (2024). *Annual Report 2023*.
3. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki. (2023). *Annual Report 2022*.
4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti. (2025). *PQ-60-son qaror: Yoshlar tadbirkorligini hamda ularning bandligini ta’minlashga qaratilgan biznes loyihalarni qo‘llab-quvvatlash tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida*.
5. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti. (2025). *PQ-62-son qaror: Yoshlar tadbirkorligini rivojlantirish va bandligini ta’minlashga doir qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida*.
6. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi. (2025). *426-son qaror: Yoshlar tadbirkorligini hamda ularning bandligini ta’minlashga qaratilgan biznes loyihalarni qo‘llab-quvvatlash va ularni moliyalashtirish tartibini belgilash chora-tadbirlari to‘g‘risida*.
7. O‘zbekiston Respublikasi Qonuni. (2024). *O‘RQ-1011-son: 2025-yil uchun O‘zbekiston Respublikasining Davlat budjeti to‘g‘risida*.

8. World Bank. (2025). *Access to Finance for Jobs and Growth MPA Phase 1 – Uzbekistan*.
9. World Bank. (2026). *Entrepreneurs Bring Jobs and Opportunity to Rural Uzbekistan*.

РАЗВИТИЕ ЦИФРОВЫХ МЕХАНИЗМОВ РАСЧЁТОВ В СИСТЕМЕ ФИНАНСОВОГО РЫНКА КАК ИНСТРУМЕНТ СОКРАЩЕНИЯ ДОЛИ ТЕНЕВОЙ ЭКОНОМИКИ ГОСУДАРСТВА

Рахмедова Мадинахон Нусрат кизи
Доцент кафедры «Корпоративные финансы и ценные бумаги», ТГЭУ
E-mail: madinaxonraxmedova@gmail.com
ORCID 0000-0002-1325-649X

Аннотация. *В условиях цифровой трансформации экономики особую актуальность приобретает развитие платёжной инфраструктуры финансового рынка как инструмента повышения прозрачности денежных потоков и снижения масштабов теневой экономики. В данном научном. тезисе рассматриваются теоретические и институциональные аспекты цифровизации платёжных механизмов, а также анализируется их влияние на процессы детенизации экономической деятельности. Обосновано расширение использования цифровых платёжных инструментов, которые способствует сокращению наличного оборота, повышению уровня финансовой дисциплины и усилению эффективности налогового администрирования. Особое внимание уделяется роли государственных и рыночных институтов в формировании устойчивой цифровой платёжной экосистемы. На основе обобщения международного опыта и анализа текущих тенденций развития финансового рынка Узбекистана выявлены ключевые направления совершенствования платёжной инфраструктуры в контексте сокращения теневой экономики. Полученные выводы могут быть использованы при разработке мер государственной политики в сфере цифровизации финансового рынка и финансово-экономического регулирования.*

Ключевые слова: *цифровизация, платёжная инфраструктура, финансовый рынок, цифровые платежи, безналичные расчёты, теневая экономика, детенизация экономики, финансовая прозрачность.*

Теневая экономика представляет собой часть любой экономики, которая преднамеренно скрывает доход от официального учета, налогов и статистического наблюдения и не регулируется государством. За последние два десятилетия ее роль в экономической системе Республики Узбекистан существенно трансформировалась под влиянием процессов цифровизации.

Если ранее теневая деятельность ограничивалась наличными расчетами и неформальной занятостью, то цифровые технологии открыли перед участниками незаконного рынка принципиально новые возможности: от

использования криптовалют и анонимных платежных систем до организации преступной деятельности через интернет-платформы.

Актуальность исследования обусловлена несколькими факторами. Первый – теневая экономика подрывает основы налоговой системы страны, лишая бюджет необходимых поступлений. Второй – цифровые технологии создают новые угрозы для финансовой безопасности, включая отмывание денег через криптовалюты и несанкционированные международные переводы. Третий – государственные меры по противодействию требуют постоянного совершенствования в соответствии с эволюцией тактик теневого бизнеса.

При проведении исследования применены следующие методологические подходы и инструменты. Метод анализа и синтеза использован при изучении многочисленных аспектов теневой экономики и ее взаимодействия с цифровыми технологиями. На основе анализа отдельных компонентов (криптовалют, киберпреступлений, неформальной занятости) выстроено общее понимание феномена цифровой теневой экономики.

Теневая экономика в современной интерпретации подразделяется на три основные категории. «Беловоротничковая» экономика охватывает правонарушения, совершаемые должностными лицами и работниками в процессе профессиональной деятельности: сокрытие доходов от налоговых органов, мошенничество, взяточничество. «Серая» экономика включает уклонение от официального учета и налогообложения мелкими производителями товаров и услуг, которые избегают регистрации и уплаты обязательных платежей, однако не занимаются производством запрещенной продукции. «Черная» теневая экономика представляет собой деятельность, целиком исключенную из нормальной экономической системы: торговля наркотиками, оружием, органами, рабство и другие виды криминальной деятельности, наносящие ущерб как экономике, так и обществу[124].

В 2025 году размер ненаблюдаемой экономики Узбекистана резко сократился, следует из отчета Национального комитета по статистике.

По итогам прошлого года объем валового внутреннего продукта приблизился к 1,85 квадрлн сумов ($147 млрд) — рост на 7,7% в реальном выражении. Темпы прироста находятся на пике с 2021 года, когда наблюдалось восстановление после пандемии COVID-19[125].

Валовая добавленная стоимость ненаблюдаемой экономики составила 498,04 трлн сумов ($39,62 млрд). Ее доля в валовом внутреннем продукте снизилась с 34,8% в 2024 году до 26,9%. В абсолютном выражении объем уменьшился на 7,6 трлн сумов.

Ненаблюдаемая экономика включает в себя неформальный и теневой секторы. Объем неформальной экономики — деятельность домохозяйств

[124]Теневой бизнес в 2023 году в России. СБЕРБАНК. [Электронный ресурс]. URL: https://www.sberbank.com/ru/s_m_business/pro_business/tenevoj-biznes-v-2023-godu-v-rossii (дата обращения: 20.11.2025).
[125] https://www.spot.uz/ru/2026/01/26/shadow-economy/

и физлиц — составил 351,04 трлн сумов, или 19% ВВП (в 2024 году — 26,4%). Теневой сектор оценивается в 147 трлн сумов, что эквивалентно 7,9% ВВП (в 2024 году — 8,4%).

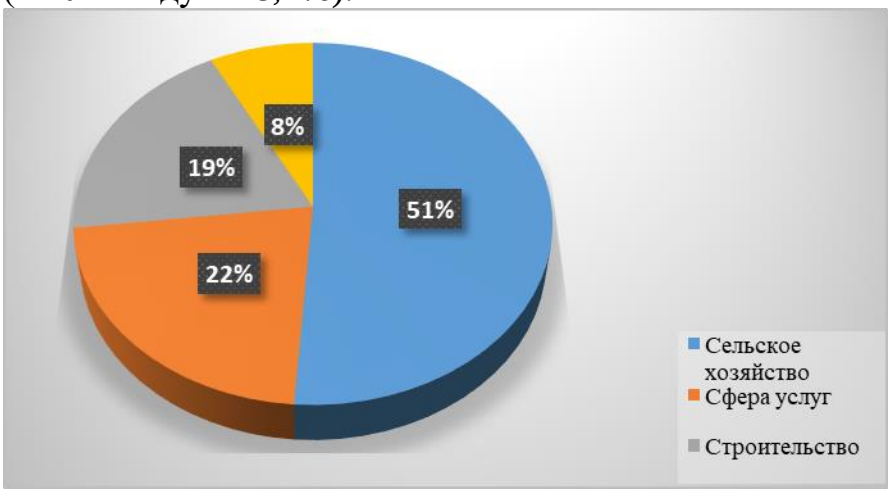

Рис. 1. **Доля теневой экономики по сферам экономики**[126]

Представленное на рисунке распределение теневой экономики по секторам свидетельствует о её наибольшей концентрации в сельском хозяйстве, на которое приходится 51%, что обусловлено преобладанием мелких и семейных хозяйств, широким использованием наличных расчётов и ограниченным уровнем цифровизации платёжных операций, особенно в сельских районах Узбекистана.

Значительная доля сферы услуг (22%) объясняется высокой долей микро- и малого предпринимательства, частичным уклонением от безналичных расчётов и стремлением субъектов хозяйствования минимизировать налоговую и административную нагрузку.

Строительный сектор, формирующий 19% теневой экономической активности, характеризуется высокой долей неформальной занятости, оплатой труда и услуг субподрядчиков наличными средствами, а также недостаточной прозрачностью финансовых потоков на отдельных этапах реализации проектов.

При этом сравнительно низкая доля прочих секторов (8%) связана с более высоким уровнем институционального контроля и более широким использованием безналичных расчётов.

В целом структура теневой экономики подтверждает, что её масштабы напрямую зависят от уровня цифровизации платёжной инфраструктуры финансового рынка, а расширение применения цифровых платёжных инструментов способно стать ключевым фактором повышения прозрачности экономической деятельности и снижения теневой экономической активности в Узбекистане.

Потери налоговых поступлений оцениваются специалистами в размере нескольких триллионов сум ежегодно. Это лишает государство ресурсов для финансирования социальных программ и инвестиций в инфраструктуру.

[126] Рисунок создан автором при помощи статистических данных.

Коррупция и организованная преступность остаются тесно связанными с теневым сектором. Высокие доходы теневого бизнеса создают стимулы для подкупа чиновников, что ослабляет эффективность правоохранительной системы.

Искажение конкуренции происходит за счет того, что участники теневой экономики, избегая налогов и соблюдения правил, могут предложить товары и услуги по более низким ценам, чем добросовестный легальный бизнес.

Киберугрозы постоянно эволюционируют. Использование ИИ и созданных им профилей, зашифрованных сообщений и скрытых блокчейн-транзакций усложняет выявление и пресечение незаконной деятельности.

В условиях проводимых в Республике Узбекистан экономических реформ ключевым направлением сокращения теневой экономики должно стать **дальнейшее развитие цифровой платёжной инфраструктуры финансового рынка** на основе принципов доступности, интеграции и институциональной прозрачности. В первую очередь целесообразно расширить использование **безналичных и цифровых платёжных инструментов** в секторах с высокой концентрацией теневой активности, прежде всего в сельском хозяйстве, сфере услуг и строительстве, за счёт субсидирования POS-терминалов, стимулирования QR-платежей и упрощения подключения предпринимателей к платёжным системам через коммерческие банки и финтех-платформы.

Важным направлением является **интеграция платёжных систем с налоговым и статистическим администрированием** на базе действующих цифровых платформ, что соответствует курсу на автоматизацию государственного управления. Расширение электронного документооборота, онлайн-фискализации и цифрового учёта операций позволит сократить возможности сокрытия доходов без усиления административного давления на бизнес. Особое значение в этом контексте приобретает развитие риск-ориентированных методов контроля, при которых цифровые данные используются не для массовых проверок, а для выявления аномальных финансовых операций.

С учётом роста киберугроз и использования криптовалют в теневом секторе необходимо дальнейшее **совершенствование регулирования цифровых финансовых инструментов** в рамках законодательства о противодействии легализации доходов, полученных преступным путём. При этом приоритет должен отдаваться не запретительным мерам, а повышению прозрачности операций, развитию механизмов идентификации пользователей и усилению международного сотрудничества в сфере финансового мониторинга.

Существенную роль в процессе детенизации экономики играет **формализация самозанятости и малого предпринимательства** посредством цифровых платформ, обеспечивающих упрощённую регистрацию, автоматический расчёт налоговых обязательств и доступ к финансовым услугам. Данный подход соответствует реализуемой

в Узбекистане политике поддержки малого бизнеса и позволяет снизить мотивацию к уходу в неформальный сектор.

Наконец, устойчивый эффект цифровизации платёжной инфраструктуры невозможен без **повышения финансовой и цифровой грамотности населения**, особенно в регионах. Развитие образовательных цифровых сервисов, мобильных приложений и информационных кампаний способствует формированию доверия к безналичным расчётам и укрепляет культуру финансовой прозрачности, что в долгосрочной перспективе снижает масштабы теневой экономики.

Список использованной литературы:

1. Теневой бизнес в 2023 году в России. СБЕРБАНК [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://www.sberbank.com/ru/s_m_business/pro_business/tenevoj-biznes-v-2023-godu-v-rossii (дата обращения: 20.11.2025).
2. В Узбекистане сократилась доля теневой экономики // Spot.uz [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://www.spot.uz/ru/2026/01/26/shadow-economy/ (дата обращения: 26.01.2026).
3. Национальный комитет по статистике Республики Узбекистан. Официальные статистические данные по ВВП и ненаблюдаемой экономике. – Ташкент, 2025.
4. Medina L., Schneider F. Shadow Economies Around the World: What Did We Learn Over the Last 20 Years? – IMF Working Paper, 2019.
5. OECD. The Informal Economy and Development. – Paris: OECD Publishing, 2020.
6. World Bank. Digital Financial Services and the Shadow Economy. – Washington, DC: World Bank, 2021.
7. Zetzsche D., Arner D., Buckley R. Regulating Digital Finance: FinTech and the Shadow Economy // Journal of Financial Regulation. – 2020.

CROWDFUNDING: AN INNOVATIVE MECHANISM FOR BUSINESS FINANCING

Mamadiyorova Mushtariy
Master's student, the University of Tyumen

Abstract. *This article examines crowdfunding as an innovative and effective method of financing business projects and startups. The study outlines the advantages of crowdfunding, including reducing the role of intermediaries, promoting projects, testing market demand, and maintaining transparency. Comparative international experiences are discussed, focusing on the regulatory frameworks in the United States, the United Kingdom, France, and Japan. The article also analyzes the current state of crowdfunding in Uzbekistan, emphasizing the need for a comprehensive government approach to legal*

regulation and institutional support.

Keywords. *Crowdfunding, financing, financial resources, business projects, startups, investors.*

In recent times, attracting financial resources for various business projects and startups has become one of the most important issues. Traditional sources of financing – such as bank loans, investments, or the issuance of securities – are not always sufficient or accessible for all entrepreneurs. From this perspective, crowdfunding – i.e., collective financing – is emerging as an innovative and effective way to support business development.

Of course, many people know that the term comes from the words "crowd" and "funding," meaning the collective financing of charitable and commercial projects. However, few people know when and how crowdfunding originated, or who might need this type of financing and for what purposes. Moreover, some individuals may not even realize that they have already participated in crowdfunding projects.

Although the term "crowdfunding" may seem new and unfamiliar, the concept of collective financing has existed for centuries and has acquired its modern name thanks to the World Wide Web. Crowdfunding involves raising financial resources from a large number of people for purposes such as selling products or services, helping those in need, organizing events, and supporting both individuals and businesses.

The term "crowdfunding" is believed to have been introduced in 2006 by Professor Jeff Howe[127]. In general, crowdfunding is the process of financing a project or business through small contributions from many people. This process is usually carried out through specialized online platforms. Today, popular crowdfunding platforms include Kickstarter, Indiegogo, and GoFundMe. These platforms directly connect entrepreneurs with investors.

For example Kickstarter is one of the most trusted crowdfunding platforms in the world. There are some of the biggest Kickstarter stats:

- There have been 650,798 projects launched on Kickstarter in total
- $8,509,191,883 has been pledged/donated to Kickstarter projects
- 272,205 Kickstarter projects have been successfully funded through the platform
- Kickstarter has had 23,847,217 total backers on projects
- They have about 33% repeat backers which now totals 8,280,173
- 93,055,606 total pledges have been placed with the average backer pledging to 3-4 campaigns

These Kickstarter stats paint a picture of a successful platform with a history of connecting backers with the right projects.

[127] Crowdsourcing: Why the Power of the Crowd Is Driving the Future of Business Jeff Howe. 2008

Table 1.

The top 15 most successful projects on Kickstarter as of February 2024, in terms of pledges[128]

№	Project	Backers	Pledges (USD)
1.	Surprise! Four Secret Novels by Brandon Sanderson	185,341	$41.75 Million
2.	Pebble Time Smartwatch	78,471	$20.34 Million
3.	Coolest Cooler	62,642	$13.29 Million
4.	Frost Haven	83,193	$12.97 Million
5.	Pebble 2, Time 2 Smartwatch	66,673	$12.78 Million
6.	Kingdom Death: Monster 1.5	19,264	$12.39 Million
7.	EcoFlow DELTA Pro: The Portable Home Battery	3,199	$12.18 Million
8.	Travel Tripod by Peak Design	27,168	$12.14 Million
9.	Critical Role: The Legend of Vox Machina Animated Special	88,887	$11.39 Million
10.	Pebble: E-Paper Watch	68,929	$10.27 Million
11.	Avatar Legends: The Roleplaying Game	81,567	$9.54 Million
12.	The World's Best Travel Jacket	44,949	$9.91 Million
13.	Marvel Zombies – A Zombicide Game	28,974	$9.03 Million
14.	The Wyrmwood Modular Gaming Table	7,713	$8.81 Million
15.	Exploding Kittens	219,382	$8.78 Million

What's interesting about this list is the fact that Pebble, which creates smartwatches, launched 3 successful campaigns with different products. All of those campaigns feature in the top 10 most successful projects ever. In total Pebble raised over $43.39 million in pledges and had 214,073 Kickstarter backers across all 3 projects. The truth is that Kickstarter can help for us create a loyal fan base that is willing to back up different projects with different products.

The characteristics of crowdfunding as a financial instrument are reflected in the following:

1. It is a much more accessible and convenient tool compared to other traditional sources of financing;
2. It emerges and develops solely due to internet technologies;
3. It allows raising funds not from professional investors, but from a broad "crowd" of ordinary individuals;
4. In the crowdfunding model of innovative financing, investors actively search for innovative projects, whereas in most other models, project creators themselves usually seek out investors.

Crowdfunding offers a number of key advantages for financing innovative projects, among which the following can be highlighted:

- reducing the role of financial intermediaries;
- independence from bank loans;
- promoting and advertising the project;
- testing innovative ideas among potential consumers;
- ensuring openness and transparency in financing specific projects;
- accelerating project development;

[128] https://www.searchlogistics.com/learn/statistics/kickstarter-stats-facts/

• allowing the project creator to retain control over the implementation of the project.

The significant potential of crowdfunding necessitates the creation of an appropriate environment for its development. In many countries, crowdfunding is attracting the attention of regulatory authorities, both as a means of introducing a new financing instrument and as a way to address transparency issues while protecting investors' interests. The growing interest in crowdfunding is also explained by the fact that, at the government level, it is seen as a tool for creating new jobs and ensuring macroeconomic stability. Indeed, crowdfunding is not only a financing instrument but also a mechanism for testing market demand in advance[129].

Over the past decades, foreign legal systems have been characterized by the formation of a regulatory framework governing the relationships and mechanisms between participants in crowdfunding transactions. For example, in the United Kingdom – home to the largest market for alternative financing sources – crowdfunding-related activities are strictly regulated and cannot be carried out without special authorization. Moreover, since 2014, British investors have been required to follow a specific certification procedure to prevent individuals who do not fully understand the risks of crowdfunding from participating in such transactions.

In the United States, the JOBS Act (Jumpstart Our Business Startups Act), which came into force on April 5, 2012, established a regulatory framework for equity crowdfunding and defined the role of non-accredited investors. According to this law, any American crowdfunding project can raise up to a maximum of 1 million US dollars from an unlimited number of investors over a 12-month period.

In France, the amount that can be invested in a project by an individual must not exceed 250 euros. Additionally, the maximum amount a company can raise through crowdfunding in this country is limited to 300,000 euros.

In Japan, self-regulation of the crowdfunding market plays a significant role. The Japan Securities Dealers Association is responsible for screening companies that use alternative financing, as well as monitoring issues related to investor protection and the operation of crowdfunding platforms.

In Uzbekistan, crowdfunding as an alternative source of financing or as an element of such a market is still scarcely developed. This is due not only to issues of regulation and standardization but also to the lack of sufficient information about this form of alternative financing. Many economic entities, especially small businesses and private entrepreneurs, do not have adequate knowledge about the existence of such a financing method.

In our opinion, the development of the crowdfunding institution should receive attention from the state through a comprehensive approach, particularly by establishing an appropriate legal and regulatory framework and building institutional infrastructure. This could become an important factor in stimulating

[129] Belleflamme, P., Lambert, T., & Schwienbacher, A. (2014). Crowdfunding: Tapping the right crowd.

the activities of small businesses and private entrepreneurs. Under such conditions, crowdfunding would emerge as an effective financial mechanism that supports innovative initiatives in the economy and increases investment activity.

At the same time, the functional mechanism of the alternative financing market ensures that all stages—from the entrepreneur's selection of a crowdfunding platform, through the project's financing, to obtaining economic results—are carried out transparently and directly. Minimal involvement of intermediaries in the process leads to a reduction in transaction costs. As a result, lower financing-related expenses positively affect the cost of produced goods or provided services, contributing to their increased competitiveness.

List of References:

1. Howe, J. (2008). Crowdsourcing: Why the Power of the Crowd Is Driving the Future of Business.
2. Belleflamme, P., Lambert, T., & Schwienbacher, A. (2014). Crowdfunding: Tapping the right crowd.
3. United States Congress. (2012). Jumpstart Our Business Startups (JOBS) Act.
4. Financial Conduct Authority (FCA). (2014). Crowdfunding Regulation in the UK.
5. Japan Securities Dealers Association. Guidelines for Alternative Financing and Crowdfunding in Japan.
6. French Autorité des Marchés Financiers (AMF). Crowdfunding Regulations in France.
7. https://www.searchlogistics.com/learn/statistics/kickstarter-stats-facts/
8. https://www.kickstarter.com/fulfillment

TIJORAT BANKLARI PASSIV OPERATSIYALARINING TARKIBIY TUZILISHI VA ULARNI BOSHQARISH AHAMIYATI

Tursunov Faridun Mustafoyevich
Samarqand iqtisodiyot va servis instituti,
"Bank ishi" kafedrasi assistenti
tursunovfaridun4330@gmail.com

Annotatsiya. *Ushbu maqolada O'zbekiston Respublikasi tijorat banklarining passivlarining tarkibiy tuzulishi hamda uning xususiyatlari o'rganib chiqildi. Tijorat banklarining aktivlari va passivlarini boshqarishda kapitalini boshqarish va kapitalga doir me'yorlarni nazort qilish hamda bank va moliyaviy xizmatlarni rivojlantirish istiqbollariga ta'sir etuvchi o'ziga xos mintaqaviy xususiyatlar va omillarni aniqlash muhim hisoblanadi. Maqolada xalqaro moliya bozorlarida resurslarga bo'lgan raqobatning kuchayishi natijasida kelib chiqadigan bank riskli aktivlari va muddatli majburiyatlari o'rtasidagi nomutanosiblik holatlari va bank o'z majburiyatlarini to'liq va belgilangan muddatda bajarish bilan bog'liq*

masalalarni o‘rganish natijasida bank passivlarini boshqarishga ahamiyat qaratilishi zarurligini ta’kidlaymiz.

Kalit so‘zlar: *bank passiv operatsiyalari, kapital, tijorat banki, bufer kapitali, kredit, qimmatli qog‘ozlar, depozit, omonat, devalvatsiya zaxiralari.*

Kirish. O‘zbekiston Respublikasi tijorat banklari faoliyati samaradorligini to‘xtovsiz oshirib borish jarayonini boshqarish amaliyotini takomillashtirish borasida bir qator dolzarb muammolarning mavjudligi va ularni hal qilishga qaratilgan ilmiy taklif va amaliy tavsiyalarni ishlab chiqishning zarurligi hamda jahon moliyaviy-iqtisodiy inqirozining dunyo mamlakatlari tijorat banklarining daromad bazasiga kuchli salbiy ta’siri yuzaga kelgan. Bank resurslarini shakllantirish bilan bog‘liq bo‘lgan operatsiyalar banklarning passiv operatsiyalari deyiladi. Passiv operatsiyalar yordamida tijorat banklarning passiv va aktiv - passiv schetidagi pul mablag‘larining salmog‘i oshib boradi. Banklarning passiv operatsiyalari ularning faoliyatini tashkil qilishda katta rol o‘ynaydi. Passiv operatsiyalar yordamida tijorat banklari kreditlash uchun zarur bo‘lgan-kredit resurslarini tashkil qiladi.

Rivojlanayotgan mamlakatlar iqtisodiyoti rivojlanishining hozirgi bosqichida xalqaro talablar va standartlarni hisobga olgan holda tijorat banklarining aktivlari va passivlarini boshqarish muammolari ortib bormoqda. Ushbu xalqaro ko‘rsatkichlarni samarali joriy etish bank faoliyati holatining o‘ziga xos xususiyatlarini va ushbu jarayonga ta’sir etuvchi omillarni aniqlash va hisobga olishda mumkin[1].

O‘zbekistonda moliya-bank tizimi faoliyati samadorligini ta’minlash, banklarda aktiv va passiv operatsiyalarini boshqarish masalasida ijobiy o‘zgarishlarga erishish nuqtai nazaridan kelib chiqib, maqolamizda bankning moliyaviy faoliyatini tashkil etish va boshqarish masalalarini tadqiq etish, uni rivojlanishi bilan bog‘liq shart-sharoitlarni o‘rganish maqolamizning dolzarbligidan dalolat beradi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA. O‘zbekiston Respublikasida bank moliya-kredit masalalarini o‘rganishda Respublikaning bir qator iqtisodchi olimlari Yo.A.Abdullaev, Sh.Z.Abdullaeva, T.S.Malikov, O.O.Olimjonov, X.R.Sobirov, A.G‘.Xusanboyev, M.Sh.Sharifxo‘jaev, A.O‘.O‘lmasov, A.Q.Qodirov, S.S.G‘ulomov, D.G‘.G‘ozibekovlarni ko‘rsatish mumkin. Iqtisodchi olimlar tomonidan olib borilayotgan ilmiy izlanishlar shuni ko‘rsatmoqdaki har qanday bank tizimini barqarorligini, to‘lovga qobilligi va ishonchliligini ta‘minlashda bank aktivlari va passivlarini o‘stirish muhim vosita bo‘lib hisoblanadi.

Bank resurslarini shakllantirish bilan bog‘liq bo‘lgan operatsiyalar banklarning passiv operatsiyalari deyiladi. Passiv operatsiyalar yordamida tijorat banklarining passiv va aktiv-passiv hisob raqamidagi pul mablag‘larining salmog‘i oshib boradi. Tijorat banklari passiv operatsiyalar yordamida kreditlash va investitsiyalash uchun zarur bo‘lgan kredit hamda investitsiya resurslarini tashkil qiladi[2]. Iqtisodchi olima Sh.Z.Abdullayevaning fikriga ko‘ra “Bank resurslarini shakllantirish bilan bog‘liq bo‘lgan operatsiyalar banklarning passiv

operatsiyalari deyiladi. Passiv operatsiyalar yordamida tijorat banklarning passiv va aktiv - passiv schetidagi pul mablag‘larining salmog‘i oshib boradi”[3]. “Banklarning passiv operatsiyalari ularning faoliyatini tashkil qilishda katta rol o‘ynaydi. Passiv operatsiyalar yordamida tijorat banklari kreditlash uchun zarur bo‘lgan-kredit resurslarini tashkil qiladi” deydi iqtisodchi olimlar U. Azizov, T. Karaliyev va T. Boboqulovlar[4].

Bank kapitali tijorat banki faoliyatida vujudga keladigan iqtisodiy tanglik hamda ziddiyatli vaziyatlar sharoitida xavfsiz “moliyaviy yostiq” vazifasini bajarishi bilan birga, bank kutilmaganda moliyaviy qiyinchilik va yo‘qotishlarga duch kelganda unga to‘lovga qobiliyati darajasini saqlab qolish va faoliyatini davom ettirish imkoniyatini beradigan moliyaviy manba hisoblanadi[5].

Tijorat banklarining passiv operatsiyalarining asosan to‘rtta shakli mavjud:

1. Tijorat banklari qimmatbaho qog‘ozlarini muomalaga chiqarish yo‘li bilan resurslar yig‘ish;
2. Bank foydasi hisobidan har xil fondlar tashkil qilish yoki fondlar summasini oshirish;
3. Boshqa kreditorlarning mablag‘larini jalb qilish;
4. Depozit operatsiyalarni amalga oshirish.

Tijorat banklarining resurslari bankning o‘z mablag‘lari, jalb qilingan va emitentlashgan mablag‘lar hisobidan shakllanadi.

Yuqorida keltirilgan passiv operatsiyalarning birinchi va ikkinchi shakllarida banklarning o‘z mablag‘lari yuzaga keladi va kolgan oxirgi ikki shaklida kredit resurslarning ikkinchi qismi jalb qilingan resurslar yuzaga keladi. Banklarning o‘z mablag‘lariga bankning ustav kapitali, rezerv kapitali, maxsus fondlar, moddiy rag‘batlantirish fondi, boshqa har xil tashkil qilingan fondlar va taqsimlanmagan foydasi kiradi. Amaliyotda bank passivlarining 20 foizi banklarning o‘z mablag‘lariga to‘g‘ri keladi.

Taraqqiy etgan mamlakatlarda tijorat banklari passivlarining umumiy hajmida salmog‘iga ko‘ra ikkinchi o‘rinni (birinchi o‘rinda depozitlar) bankning qimmatli qog‘ozlarini sotishdan olingan pul mablag‘lari egallaydi. O‘zbekiston Respublikasida esa, tijorat banklari passivlarining umumiy hajmida salmog‘iga ko‘ra ikkinchi o‘rinni regulyativ kapital egallaydi. Bu esa, banklarning qimmatli qog‘ozlar bilan amalga oshiriladigan emission operatsiyalarining rivojlanmaganligi bilan izohlanadi. Depozitlar tijorat banklarining passivlari tarkibida eng yuqori salmoqqa ega bo‘lganligi sababli, uning yetarliligini ta‘minlash tijorat banklarining kreditlash salohiyatini oshirish va investitsion operatsiyalarini rivojlantirishda muhim o‘rin tutadi.

Tijorat banklari kapitalining yetarliligini ta‘minlash ularning to‘lovga qobiliyatliligini ta’minlashning birlamchi zaruriy sharti hisoblanadi. Tijorat banklari passivlarini boshqarishning asosiy prinsplari bo‘lib quyidagilar hisoblanadi (1-rasm).

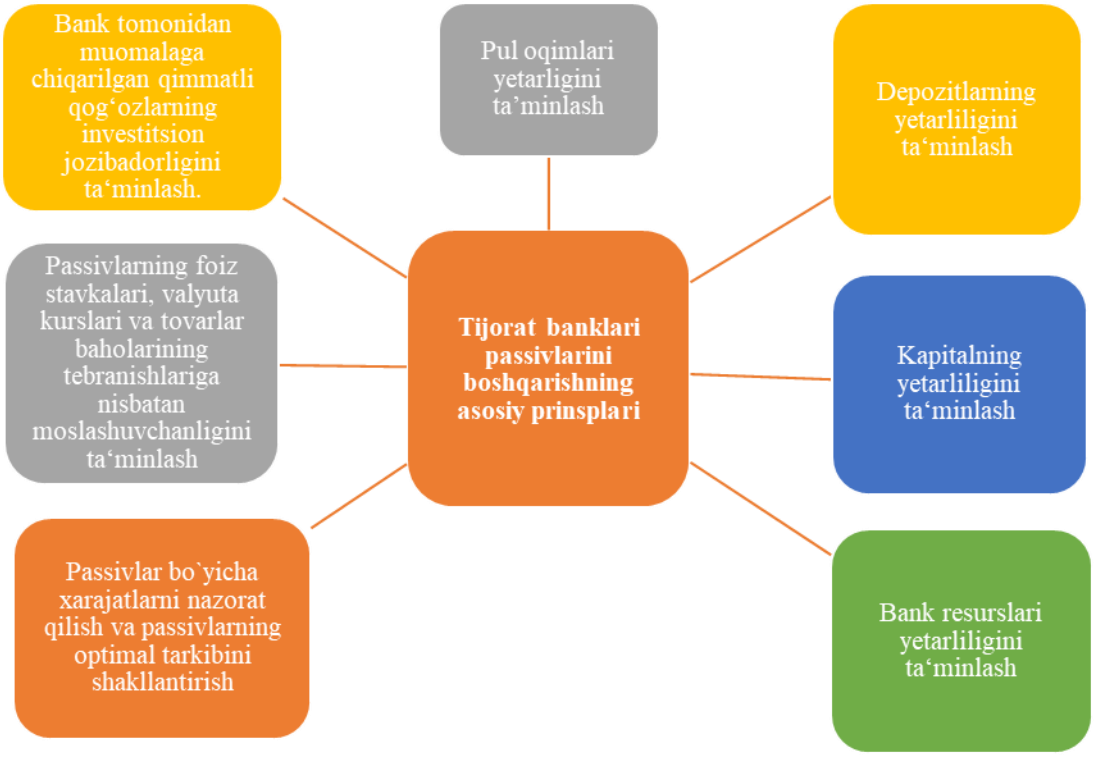

1-rasm. Tijorat banklari passivlarini boshqarishning asosiy prinsplari

Tranzaksion depozitlardan resurs sifatida foydalanish tijorat banklarining likvidliligiga jiddiy ziyon yetkazadi. Respublikamiz tijorat banklarida transaksion depozitlardan to‘g‘ridan to‘g‘ri, ya‘ni muddatli depozit shartnomasi tuzmasdan turib, resurs sifatida foydalanish hollari mavjud. Buning natijasida, tijorat banklarining faoliyatidagi likvidlilik va kredit riski kuchaymoqda. Chunki transaksion depozit nobarqaror passiv hisoblanadi va shu sababli, istalgan vaqtda hisobraqam egasi tomonidan talab qilib olinishi mumkin. Kredit esa, muddatli bo‘lib, uni muddatidan oldin qaytarib olish mumkin emas. Bundan tashqari, transaksion depozitlardan resurs sifatida foydalanish tijorat banklarining depozit bazasiga salbiy ta‘sir qiladi.

Bank qanchalik darajada samarali faoliyat ko‘rsatishini tahlil qilishda daromadlilikning ba’zi ko‘rsatkichlarini qismlarga bo‘lish maqsadga muvofiqdir. Masalan, xozirgi paytda keng ishlatilayotgan ROE va ROA ko‘rsatkichlarining o‘zaro bog‘liqdigini ko‘rish qiyin emas. Ikkalasida ham soliqdar to‘langandan so‘nggi foyda ko‘rsatkichi ishlatiladi. Ushbu aloqadorlik aktsiyadorlarga yo‘naltiriladigan bank foydasining bank resurslari qanday manbalar hisobiga shakllantirilishiga (qarz majburiyatlari hisobigami yoki bank egalari mablag‘i hisobigami) yuqori darajada sezgirligidan dalolat beradi.

Ayni paytda raqobat muhitini shakllantirish bank xizmatlari bozorining alohida segmentlari bo‘yicha bir maromda amalga oshirilmadi. Xususan, so‘nggi yillarda aholi mablag‘larini omonatlarga jalb qilish davomida olib borilgan ishlar o‘z natijasini berdi va raqobat muhiti shakllanishi sezildi. Bank sektorida raqobat muhitini shakllantirish ishida tijorat banklarini xususiylashtirish va davlat tasarrufidan chiqarish jarayoni katta rol o‘ynaydi. Ushbu yo‘nalishda banklar aktsiyalarining mamlakatimiz va chet el fond bozorlarida muvaffaqiyatli

sotilishini ta’minlovchi qulay shart-sharoitlarni yaratish, xorijiy sarmoyadorlarni xususiylashtirish jarayoniga jalb etish choratadbirlari qo‘rilmoqda.

Xulosa. Xulosa qilib aytadigan bo‘lsak, bank resurslarini shakllantirish bilan bog‘liq bo‘lgan operatsiyalar banklarning passiv operatsiyalari hisoblanadi. Tijorat banklarining passivlari talab qilib olinish darajasiga ko‘ra quyidagi tarkibiy qismlarga bo‘lindi:

- talab qilib olinadigan depozitlar;
- boshqa banklarning “Vostro” vakillik hisobraqamidagi pul mablag‘lari;
- muddatli depozitlar;
- jamg‘arma depozitlar;
- bankning qimmatli qog‘ozlarini sotishdan olingan mablag‘lar;
- boshqa banklardan olingan kreditlar (depozitlar);
- regulyativ kapital.

Xalqaro moliya bozorlarida resurslarga bo‘lgan raqobatning kuchayishi, bank riskli aktivlari va muddatli majburiyatlari o‘rtasidagi nomutanosiblik holatlari, bank o‘z majburiyatlarini to‘liq va belgilangan muddatda bajarish bilan bog‘liq masalalar bank passivlarini boshqarishga bo‘lgan zaruriyatni keltirib chiqardi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Базельский комитет по банковскому надзору. Международная Конвергенция Оценка Капитала и Стандарты Капитала. Базель, 2002,-425 с.
2. Bektemirov A., Omonov A.A., Xaydarov Z.Sh., Niyozov Z.D. “Tijorat banklari aktiv va passivlarini boshqarish” fanidan o‘quv qo‘llanma. – Samarqand: SamISI, 2020. 240 bet.
3. Abdullayeva Sh.Z. Bank ishi. T.: “Iqtisod-Moliya” nashriyoti, 2017. 768 b.
4. U. Azizov, T. Karaliyev, T. Boboqulov va boshqalar. “Bank ishi” darslik. T.: “Fan va texnologiya”. 2016. 640 bet.
5. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy bankini 2015-yil 13-iyundagi 14/3-sonli

“Tijorat banklari kapitalini monandligiga qo‘yiladigan talablar to‘g‘risida”gi Nizomni tasdiqlash haqida”gi yo‘riqnomaga.

6. https://cbu.uz/uz/statistics/financing/72798/-internet resurs.

ВНЕДРЕНИЕ ЦИФРОВОГО БАНКИНГА И ТРАНСГРАНИЧНЫХ ПЛАТЕЖЕЙ В УЗБЕКИСТАНЕ

Бахриддинова Жасмина Садриддин кизи
Студентка 4 курса, Самаркандский институт Экономики и Сервиса
Махсудов Ориф Шакирович
Научный руководитель

Аннотация: *Настоящая статья анализирует процесс внедрения цифрового банкинга и трансграничных платежей в Узбекистане в контексте национальных реформ и глобальных тенденций. Введение подчеркивает роль цифровизации в повышении финансовой инклюзии и экономического роста, с опорой на стратегии "Цифровой Узбекистан – 2030" и реформирования банковского сектора 2020–2025 годов. Методология основана на смешанном подходе с использованием открытых данных из официальных источников, включая отчеты МВФ, Всемирного банка и ЦБУ. Результаты анализа демонстрируют прогресс: рост охвата банковскими счетами до 60%, приватизацию банков, интеграцию систем вроде HUMO–Alipay+ и макроэкономические эффекты, такие как улучшение рейтингов S&P. Обсуждение интерпретирует эти тенденции как синергию реформ, сопоставляя с литературой по Центральной Азии, выявляя причины (инвестиции, регуляторные изменения) и импликации (устойчивость, интеграция в ВТО), но отмечая вызовы вроде цифрового разрыва. Статья предлагает рекомендации для дальнейшего развития, подчеркивая необходимость гармонизации с международными стандартами.*

Ключевые слова: *цифровой банкинг, трансграничные платежи, Узбекистан, финансовые реформы, финтех, финансовая инклюзия, Центральный банк Узбекистана, open banking, CBDC, экономический рост*

Введение: В последние годы цифровизация банковского сектора и развитие трансграничных платежей стали ключевыми элементами глобальной финансовой трансформации, способствуя повышению эффективности, финансовой инклюзии и экономическому росту в развивающихся странах. Согласно данным Всемирного банка, внедрение цифровых финансовых услуг может увеличить ВВП на 3-6% в странах с низким и средним уровнем дохода за счет снижения транзакционных издержек и расширения доступа к финансам для уязвимых групп населения. В Узбекистане эти процессы приобретают особую актуальность в контексте перехода к рыночной экономике, интеграции в мировую торговлю и подготовки к вступлению во Всемирную торговую организацию (ВТО). Страна активно реализует реформы, направленные на модернизацию банковской системы, включая приватизацию государственных банков, введение международных стандартов корпоративного управления и стимулирование частных инвестиций, как предусмотрено в Стратегии

реформирования банковского сектора на 2020–2025 годы.[130][131]

Текущий статус внедрения цифрового банкинга в Узбекистане характеризуется значительным прогрессом: доля взрослых граждан с банковскими счетами выросла до около 60% (почти в два раза по сравнению с 2017 годом), а количество пользователей удаленного банкинга увеличилось в 4,7 раза за последние пять лет. Это поддерживается национальной стратегией "Цифровой Узбекистан – 2030", которая фокусируется на развитии инфраструктуры интернета, расширении возможностей финтеха и переходе к безналичным платежам через мгновенные переводы, QR-транзакции и интероперабельность финансовых учреждений. Центральный банк Узбекистана (ЦБУ) играет ведущую роль в этих процессах: в ноябре 2025 года президентским указом его мандат был расширен для руководства развитием финансовых технологий, включая поддержку инноваций, защиту прав потребителей и создание конкурентной среды в финтех-секторе. К апрелю 2026 года планируется утверждение дорожной карты пилотного проекта по использованию цифровой валюты ЦБУ в качестве платежного инструмента, а к декабрю 2025 года – введение унифицированных стандартов платежей по QR-кодам.[132][133]

Что касается трансграничных платежей, Узбекистан усиливает интеграцию с глобальными системами. В октябре 2025 года национальная платежная система HUMO заключила партнерство с Alipay+ от Ant International для содействие трансграничным QR-платежей, что упрощает международные транзакции и поддерживает торговлю. Кроме того, расширение инфраструктуры Open Banking через UZCARD, объявленное в июле 2025 года, способствует росту финтеха и интеграции с международными платформами. Эти инициативы дополняются реформами, поддержанными Всемирным банком на сумму 800 млн долларов США в октябре 2025 года, включая либерализацию торговли, реформу государственных предприятий и открытие секторов для частного участия, что усиливает цифровую инфраструктуру и снижает барьеры для международных платежей.[134][135][136]

Несмотря на достижения, остаются вызовы, такие как неравномерный доступ к цифровым услугам в сельских районах, риски кибербезопасности и необходимость гармонизации с международными стандартами. Цель

---

[130]https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2025/10/16/first-advancing-global-integration-and-market-transition-uzbekistan-programmatic-development-policy-operation

[131]https://the-european.eu/story-52022/digitalization-financial-inclusion-and-a-new-era-of-banking-services-uzbekistans-road-to-wto-membership.html

[132]https://the-european.eu/story-52022/digitalization-financial-inclusion-and-a-new-era-of-banking-services-uzbekistans-road-to-wto-membership.html

[133]https://m.kun.uz/en/news/2025/12/17/uzbekistan-to-expand-the-central-banks-mandate-to-include-development-of-financial-technologies

[134]https://www.theasianbanker.com/press-releases/uzbekistan-s-national-payment-system-humo-and-ant-international-s-alipay-partner-to-facilitate-cross-border-qr-payments

[135] https://www.reuters.com/press-releases/uzcard-open-banking-expansion-uzbekistan-fintech-growth-2025-07-11/

[136]https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2025/10/16/first-advancing-global-integration-and-market-transition-uzbekistan-programmatic-development-policy-operation

настоящей статьи – проанализировать процесс внедрения цифрового банкинга и трансграничных платежей в Узбекистане на основе эмпирических данных, оценить их влияние на экономику и предложить рекомендации для дальнейшего развития. В следующих разделах будут описаны методы исследования, представлены результаты анализа и обсуждены полученные выводы.

Методология: В данном исследовании используется смешанный подход, сочетающий качественный анализ нормативно-правовых и стратегических документов с количественной оценкой финансовых показателей, основанный исключительно на открытых вторичных данных из официальных источников. Сбор данных осуществлялся на основе публично доступных отчетов, указов и баз данных международных организаций и государственных институтов Республики Узбекистан, доступ к которым был получен в декабре 2025 года. Качественные данные охватывали стратегические документы и инициативы реформ, включая Стратегию «Цифровой Узбекистан – 2030», утверждённую Указом Президента № УП-6079, отчеты Центрального банка Узбекистана о развитии цифровых финансовых услуг и сотрудничестве с финтех-компаниями, оценки Всемирного банка, посвященные финансовому сектору Узбекистана и проектам цифровой финансовой инклюзии, а также консультации МВФ по статье IV, касающиеся финансовых реформ. Количественные данные включали показатели уровня владения банковскими счетами, объема безналичных платежей и трансграничных финансовых операций, полученные из базы данных Global Findex и экономических наборов данных Всемирного банка, статистических материалов Центрального банка Узбекистана о развитии банковской системы, а также официальных сообщений об интеграции платежных систем, включая партнерство HUMO–Alipay+ и реформы в сфере трансграничных денежных переводов. Анализ данных проводился с применением тематического кодирования для качественных материалов и методов описательной статистики для количественных показателей, что обеспечило воспроизводимость результатов за счет использования открытых источников данных. Первичные данные и закрытая или конфиденциальная информация в рамках исследования не использовались.

Обзор литературы: Цифровизация банковского сектора и развитие трансграничных платежей представляют собой ключевые направления финансовых реформ в развивающихся экономиках, способствуя повышению финансовой инклюзии, снижению транзакционных издержек и интеграции в глобальную экономику. Согласно глобальным исследованиям, внедрение цифровых финансовых услуг (DFS) может увеличить доступ к финансам для 1,7 млрд человек без банковских счетов, особенно в регионах с низким уровнем penetration. В контексте Центральной Азии, где традиционные банковские системы доминируют, литература подчеркивает роль fintech в преодолении географических барьеров и стимулировании экономического роста. Обзоры указывают на то, что цифровизация снижает операционные

затраты банков на 20-30% за счет перехода от физических филиалов к мобильным платформам, но требует усиления регуляторных рамок для управления рисками кибербезопасности.[137]

Существующие исследования по цифровому банкингу в Центральной Азии фокусируются на сравнительном анализе адаптивных технологий. Например, в работе по странам региона (Казахстан, Кыргызстан, Узбекистан) отмечается, что барьеры включают низкую цифровую грамотность и инфраструктурные ограничения, в то время как возможности связаны с ростом мобильного интернета и партнерствами с глобальными платформами, такими как Visa и Mastercard. Авторы подчеркивают, что цифровизация усиливает финансовую стабильность, снижая зависимость от наличных и повышая эффективность кредитования. В Узбекистане эволюция финтеха описывается как переход от базовых услуг (мобильные переводы) к продвинутым (AI-интеграция), с прогнозируемым вкладом в ВВП на уровне 1-2% к 2030 году. Отчеты МВФ и Всемирного банка подчеркивают, что реформы 2017-2025 годов, включая унификацию обменного курса и либерализацию торговли, создали основу для цифрового банкинга, с ростом доли безналичных платежей с 10% в 2017 году до 50% в 2024 году. Однако литература отмечает сохраняющиеся проблемы: высокие операционные затраты из-за ограниченной цифровизации (5-7% спредов) и неравномерный доступ в сельских районах.[138][139][140]

Что касается трансграничных платежей, глобальная литература акцентирует внимание на эволюции рынка объемом $1 квадриллион, где реформы G20 направлены на снижение стоимости на 50% к 2027 году за счет блокчейна и CBDC. В Центральной Азии исследования указывают на зависимость от посредников (72% транзакций через третьи экономики), что повышает издержки на 3-5%. Для Узбекистана ключевые работы анализируют интеграцию с системами вроде SWIFT и Alipay+, подчеркивая роль ремиттансов (10% ВВП) в стимулировании реформ. Отчеты IMF подчеркивают, что либерализация обмена и устранение ограничений с 2017 года способствовали росту cross-border потоков на 40%, но требуют усиления надзора за AML/CFT. Сравнительные исследования по региону показывают, что Узбекистан опережает соседей в интеграции open banking, но отстает в цифровизации SME-финансирования.[141][142][143]

В национальном контексте литература опирается на стратегии "Цифровой Узбекистан - 2030" и Стратегии реформировании банковского сектора на 2020-2025, где акцент на приватизации (три банка в 2023-2024) и внедрении Basel III (соответствие 29 принципам к 2025). Исследования IFC

[137] https://www.imf.org/-/media/files/publications/cr/2025/english/1uzbea2025003-print-pdf.pdf
[138] https://dl.acm.org/doi/10.1145/3726122.3726255
[139] https://kpmg.com/uz/en/home/insights/2025/05/global-digital-banking-trends.html
[140] https://www.hungarianconservative.com/articles/current/integration-digital-technology-uzbekistan-ots/
[141] https://www.imf.org/-/media/files/publications/wp/2025/english/wpiea2025120-print-pdf.pdf
[142]https://the-european.eu/story-52022/digitalization-financial-inclusion-and-a-new-era-of-banking-services-uzbekistans-road-to-wto-membership.html
[143] https://www.elibrary.imf.org/view/journals/002/2025/143/article-A001-en.xml

и ADB отмечают рост финансовой инклюзии с 37% в 2017 до 60% в 2024, благодаря мобильным приложениям и QR-платежам, но подчеркивают гендерные и региональные диспаритеты. Пробелы в литературе включают недостаток эмпирических исследований по влиянию AI на трансграничные платежи и долгосрочным эффектам на устойчивость банков, особенно в постпандемийном контексте. Кроме того, мало внимания уделяется интеграции с ВТО и потенциальным рискам от глобальных шоков. Настоящая статья заполняет эти пробелы, анализируя открытые данные для оценки прогресса и рекомендаций.[144][145]

Результаты анализа: На основе смешанного методологического подхода, включающего качественный анализ стратегических документов и количественную оценку финансовых индикаторов из открытых официальных источников, выявлены ключевые тенденции и эффекты внедрения цифрового банкинга и трансграничных платежей в Узбекистане. Анализ опирается на данные МВФ, Всемирного банка, Азиатского банка развития (АБР) и Центрального банка Узбекистана (ЦБУ) за период до декабря 2025 года, с акцентом на положительные факторы роста, институциональные изменения и вызовы.

Анализ показывает значительный измеримый прогресс в цифровизации: доля взрослого населения с банковскими счетами выросла с около 30% в 2017 году до примерно 60% к 2024–2025 годам, что отражает удвоение благодаря стратегии "Цифровой Узбекистан – 2030" и проектам цифровой инклюзии. Число пользователей дистанционного банкинга увеличилось в 4,7 раза за последние пять лет, а использование безналичных инструментов, включая мгновенные переводы и QR-платежи, расширилось за счет интеграции мобильных приложений и снижения зависимости от наличных. Положительными факторами роста выступают связь цифровизации с финансовой инклюзией (особенно среди МСП и женщин, с потенциалом создания тысяч рабочих мест) и снижение транзакционных издержек на 20–30% через переход к мобильным платформам, что усиливает экономическую эффективность и снижает операционные затраты банков.[146][147][148][149]

Реализация Стратегии реформирования банковского сектора на 2020–2025 годы привела к приватизации трех государственных банков в 2023–2024 годах и сокращению направленного кредитования с 39% в 2020 году до 24% к концу 2024 года, что способствовало повышению рыночной дисциплины и снижению фискальных рисков. Усиление роли ЦБУ как регулятора fintech проявилось в расширении его мандата в декабре 2025

[144] https://www.imf.org/-/media/files/publications/cr/2025/english/1uzbea2025004-source-pdf.pdf
[145] https://documents1.worldbank.org/curated/en/341821651843155856/pdf/Uzbekistan-Financial-Sector-Reform-Project.pdf
[146] https://documents.worldbank.org/en/publication/documents-reports/documentdetail/099072925165040123
[147] https://www.worldbank.org/en/country/uzbekistan/publication/cem-2025
[148] https://openknowledge.worldbank.org/bitstreams/86903114-6212-4c45-9011-938925cc61d1/download
[149]https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2025/10/16/first-advancing-global-integration-and-market-transition-uzbekistan-programmatic-development-policy-operation

года для координации финансовых технологий, создании Fintech Office в сентябре 2025 года и запуске инновационного хаба для поддержки стартапов. Аналитический фокус подчеркивает снижение государственного доминирования (с 65% активов в 2024 году до цели в 40% к концу реформ) и повышение устойчивости системы за счет введения макропруденциальных мер, таких как лимит DSTI на 50%, что замедлило чрезмерный рост кредитования.[150][151][152][153]

Таблица – 1. Динамика развития безналичных платежей и цифрового банкинга в Узбекистане (2023–2025 гг.)

Показатель	2023 г.	2024 г.	2025 г. (прогноз/факт на 1-е полугодие)
Количество банковских карт в обращении (млн шт)	34.2	40.5	46.2
Доля безналичных платежей (%)	38%	41%	43%
Объем платежей через POS-терминалы (трлн сумов)	215	320	360
Число установленных банковских приложений	—	+43%	+55%

Внедрение единых стандартов QR-платежей к декабрю 2025 года и развитие Open Banking через системы HUMO и UZCARD способствовали интероперабельности и росту fintech. Ключевым достижением стало партнерство HUMO с Alipay+ в октябре 2025 года, позволяющее узбекским пользователям проводить трансграничные QR-платежи в более чем 50 странах, что упрощает международные расчеты и поддерживает туризм. Положительными факторами являются упрощение международных потоков (рост на 40% с 2017 года) и интеграция в глобальные экосистемы, включая исследование ЦБУ по CBDC в сентябре 2025 года для снижения зависимости от посредников, что стимулирует внешнюю торговлю и ремиттансы (свыше $12 млрд в 2025 году).[154][155]

Реформы привели к снижению фискальных и кредитных рисков,

[150]https://kun.uz/en/news/2025/12/17/uzbekistan-to-expand-the-central-banks-mandate-to-include-development-of-financial-technologies
[151] https://www.gazeta.uz/en/2025/09/12/fintech-office/
[152] https://frank.uz/en/news-en/the-central-bank-sets-up-a-fintech-office-and-innovation-hub/
[153]https://www.fitchratings.com/research/banks/uzbekistan-bank-privatization-supported-by-more-focused-program-11-11-2025
[154] https://humoalipay.uz/en
[155]https://kun.uz/en/news/2025/04/14/uzbekistan-aims-to-link-domestic-payment-systems-with-chinese-wechat-and-alipay-for-tourism-payments

замедлению роста кредитования домохозяйств и улучшению суверенных рейтингов: S&P повысило рейтинг Узбекистана до 'BB' в ноябре 2025 года за счет сильного роста экономики (7,6% за 9 месяцев 2025 года). Прогнозы ВВП на 2025 год варьируются от 6,2% (Всемирный банк) до 6,8% (МВФ), с вкладом fintech в $1,1 млрд к 2030 году. Аналитический фокус выявляет вклад цифрового банкинга в макрофинансовую стабильность, включая устойчивость к внешним шокам, и связь реформ платежной системы с экономическим ростом, подтвержденную отчетом ЦБУ о финансовой стабильности за первую половину 2025 года.

Таблица – 2

Структура трансграничных денежных переводов по каналам в Узбекистане[156]

Канал перевода	Объем (млрд $)	Рост (%)	Доля в общем объеме
Традиционные системы переводов	8.16	+14.4%	55%
P2P-сервисы (карточные переводы)	5.91	+50.8%	40%
SWIFT-переводы и прочие	0.73	+100%	5%

Международные организации сыграли ключевую роль: Всемирный банк предоставил $800 млн в октябре 2025 года для реформ, включая цифровизацию инфраструктуры и либерализацию торговли, а АБР – $500 млн для интеграции в ВТО. Рекомендации МВФ и стандарты Базеля (соответствие 29 принципам к 2025 году) синхронизированы с национальными реформами, а глобальная повестка G20 по снижению издержек трансграничных платежей на 50% к 2027 году адаптирована для Узбекистана. Аналитический фокус подчеркивает институциональное усиление платежной инфраструктуры через эти партнерства, способствующие приватизации и привлечению инвестиций (рост VC-фондов до $136 млн).[157][158][159]

Несмотря на прогресс, результаты фиксируют цифровой разрыв между городом и селом (низкая инфраструктура и цифровая грамотность), риски кибербезопасности (прогноз роста фишинга и ransomware в 2025 году) и ограниченную глубину цифровизации операций банков. Трансграничные платежи зависят от посредников (72% транзакций), что повышает издержки

156 Источник: https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2025/10/16/first-advancing-global-integration-and-market-transition-uzbekistan-programmatic-development-policy-operation

157 https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2025/10/16/first-advancing-global-integration-and-market-transition-uzbekistan-programmatic-development-policy-operation

158 https://www.imf.org/-/media/files/publications/cr/2025/english/1uzbea2025003-print-pdf.pdf

159 https://www.imf.org/en/publications/cr/issues/2025/06/23/republic-of-uzbekistan-financial-sector-assessment-program-financial-system-stability-567987

на 3–5%. Аналитический фокус указывает на несоответствие между темпами реформ и доступностью услуг, требующее дальнейшей гармонизации с международными нормами для преодоления инфраструктурных и регуляторных барьеров.

В целом, синергетический эффект реформ подтверждает положительную динамику, но подчеркивает необходимость адресных мер для устойчивого развития.

Обсуждение: Ускоренная цифровизация банковского сектора в Узбекистане, проявляющаяся в удвоении охвата банковскими счетами и многократном росте дистанционного банкинга, отражает глобальные тенденции перехода к цифровым финансовым услугам, описанные в литературе как фактор повышения инклюзии и снижения издержек на 20–30%. Причины этого прогресса коренятся в синергии национальной стратегии "Цифровой Узбекистан – 2030" и международных инвестиций, таких как $100 млн от Всемирного банка в декабре 2025 года для поддержки доступа к финансам для 7000 МСП, что усиливает финансовую инклюзию среди уязвимых групп и стимулирует создание рабочих мест. В сопоставлении с региональными исследованиями по Центральной Азии, где барьеры цифровой грамотности ограничивают adoption, узбекские реформы демонстрируют более высокую адаптивность за счет фокуса на мобильных платформах, что имеет импликации для снижения зависимости от наличных и повышения экономической эффективности, потенциально добавляя 1–2% к ВВП к 2030 году, как прогнозируется в литературе.

График 1. Концептуальная связь цифровизации и финансовой инклюзии

Институциональные и регуляторные изменения, включая приватизацию банков и расширение мандата ЦБУ для fintech в декабре 2025 года, интерпретируются как стратегический сдвиг от государственного доминирования к рыночной дисциплине, что согласуется с рекомендациями МВФ по усилению риск-ориентированного надзора и базельских стандартов. Причины этих эффектов – в необходимости минимизировать фискальные риски от направленного кредитования, что привело к его сокращению, и в участии ЦБУ в международных форумах, таких как

FinCoNet и Swiss Days 2025, для обмена опытом по цифровизации. Импликации включают повышение устойчивости банковской системы к внешним шокам, как подтверждает обновленный отчет о финансовой стабильности ЦБУ за 2025 год, и создание благоприятной среды для стартапов через инновационные хабы, что способствует долгосрочной конкурентоспособности сектора в контексте подготовки к ВТО.

Развитие инфраструктуры цифровых и трансграничных платежей, с акцентом на стандарты QR и партнерства вроде HUMO–Alipay+, трактуется как шаг к интеграции в глобальные экосистемы, аналогичный тенденциям в Юго-Восточной Азии по снижению издержек платежей на 50% в рамках G20. Причины наблюдаемого роста ремиттансов и потоков – в либерализации торговли и инвестициях в открытый банкинг, поддержанных $800 млн от Всемирного банка в октябре 2025 года, что упрощает расчеты и снижает зависимость от посредников. Импликации для внешней торговли и туризма значительны: такие инициативы, как исследование CBDC ЦБУ, могут минимизировать валютные риски и усилить ремиттансы (10% ВВП), способствуя экономической диверсификации и интеграции в мировую экономику.

Макроэкономические эффекты, включая улучшение рейтингов S&P до 'BB' в ноябре 2025 года и прогнозы роста ВВП на 6,2–6,8%, интерпретируются как результат реформ, снижающих кредитные риски и привлекающих инвестиции ($8,7 млрд в Q1 2025), что перекликается с глобальными исследованиями о вкладе fintech в стабильность. Причины – в комбинации приватизации и макропруденциальных мер, таких как лимиты DSTI, которые замедляют чрезмерное кредитование. Импликации подразумевают усиление инвестиционного восприятия страны, с потенциалом для дальнейшего роста VC-фондов и снижения государственного доминирования, но требуют мониторинга инфляции и внешних шоков.

Роль международных организаций, включая рекомендации МВФ по FSAP и поддержку АБР, трактуется как катализатор синхронизации реформ с глобальными стандартами, что согласуется с литературой о необходимости внешнего финансирования для развивающихся рынков. Причины эффективности – в целенаправленных программах, таких как техническая миссия МВФ в декабре 2025 года по governance, что усиливает институциональную базу. Импликации включают ускоренную интеграцию в ВТО и повышение доверия инвесторов, но подчеркивают зависимость от внешней помощи для преодоления внутренних ограничений.

Наконец, структурные вызовы, такие как цифровой разрыв и риски кибербезопасности, интерпретируются как несоответствие темпов реформ и доступности услуг, что соответствует литературе о региональных диспаритетах в Центральной Азии. Причины – в неравномерном развитии инфраструктуры и ограниченной глубине цифровизации, усугубляемых зависимостью трансграничных платежей от посредников. Импликации для политики: необходимость целевых мер по финансовой грамотности (как

партнерство ЦБУ в декабре 2025 года) и гармонизации с международными нормами AML/CFT, чтобы минимизировать риски и обеспечить устойчивый прогресс в цифровизации.

Список литературы:

1. Международный валютный фонд. (2025). Республика Узбекистан: консультация по статье IV за 2025 год – пресс-релиз. МВФ. https://www.elibrary.imf.org/view/journals/002/2025/143/article-A001-en.xml
2. Центральный банк Республики Узбекистан. (2024). Руководящие принципы денежно-кредитной политики на 2025 год и период 2026–2027 гг. ЦБУ. https://cbu.uz/upload/medialibrary/f1f/mjjj33x0k7jlqkla88ggepwprk8uk4tv/Monetary-Policy-Guidelines.pdf
3. Всемирный банк. (2021). Центральные банковские цифровые валюты для трансграничных платежей. Группа Всемирного банка. https://openknowledge.worldbank.org/entities/publication/a6212c81-2336-5445-9e35-a7494a6f1ae2
4. Международный валютный фонд. (2025). Республика Узбекистан: Программа оценки финансового сектора – подробная оценка. МВФ. https://www.imf.org/en/publications/cr/issues/2025/08/08/republic-of-uzbekistan-financial-sector-assessment-program-detailed-assessment-of-569475
5. KPMG Узбекистан. (2025). Глобальные тенденции в банковском секторе Узбекистана. KPMG. https://kpmg.com/uz/en/home/insights/2025/05/global-digital-banking-trends.html
6. Global Law Experts. (б.г.). Цифровые платежи в Узбекистане: юридические реформы и глобальные последствия. GLE. https://globallawexperts.com/digital-payments-in-uzbekistan-legal-reforms-and-global-implications/
7. Kun.uz. (2025, 17 декабря). Узбекистан расширит мандат Центрального банка для развития финансовых технологий. Monitor.uz. https://monitor.kun.uz/en/news/2025/12/17/uzbekistan-to-expand-the-central-banks-mandate-to-include-development-of-financial-technologies
8. Uzbek Review. (2025, 4 декабря). Обновление по Узбекистану: 15–30 ноября 2025 года. Uzbek Review. https://www.uzbek.review/p/uzbekistan-update-november-15-30-7e3
9. Программа развития ООН. (2025). Цифровая экономика Узбекистана. ПРООН. https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2025-05/uz_digital-economy-study_eng.pdf
10. Всемирный банк. (2025, 6 августа). Разблокирование электронной торговли через региональную интеграцию в Центральной Азии. Блоги Всемирного банка. https://blogs.worldbank.org/en/psd/unlocking-e-commerce-through-regional-integration-in-central-asi
11. Islamic Finance News. (2025). От готовности к реализации: цифровые пути исламского банкинга и такафула в Узбекистане. IFN.

https://www.islamicfinancenews.com/from-readiness-to-reality-digital-pathways-for-islamic-banking-and-takaful-in-uzbekistan.html

12. Visa. (б.г.). Использование преимуществ цифровых платежей: инсайты из Узбекистана. Visa. https://usa.visa.com/content/dam/VCOM/regional/na/us/about visa/documents/insights-from-uzbekistan-en.pdf

13. The European. (2025, 13 октября). Цифровой банкинг и финансовая инклюзия в Узбекистане. The European. https://the-european.eu/story-52022/digitalization-financial-inclusion-and-a-new-era-of-banking-services-uzbekistans-road-to-wto-membership.html

RAQAMLI TRANSFORMATSIYA VA TA'LIM RIVOJI: KAMBAG'ALLIKKA QARSHI KURASHNING ZAMONAVIY YONDASHUVLARI

Xolikulov O‘ktam Abdumuminovich
Samarqand iqtisodiyot va servis instituti
“Bank ishi” kafedrasi assisteni

Annotatsiya. *Ushbu maqolada raqamli transformatsiya va ta'lim rivojining uyg'un ta'siri asosida kambag'allikka qarshi kurashning zamonaviy yondashuvlari tahlil qilinadi. E-ta'lim platformalari, AI-asosli ta'lim, gibrid ta'lim va raqamli voucher mexanizmlari kabi innovatsion yondashuvlarning kambag'allikni kamaytirish hamda bandlikni oshirishdagi samaradorligi baholanadi. O'zbekistonda raqamli transformatsiya va ta'lim sifati indekslarining kambag'allik darajasiga ta'siri empirik jihatdan tahlil qilinadi. Zamonaviy yondashuvlarni milliy amaliyotga tatbiq etishga qaratilgan ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqiladi.*

Kalit so‘zlar: *raqamli transformatsiya, ta'lim rivoji, kambag'allik, zamonaviy yondashuvlar, e-ta'lim, sun'iy intellekt, gibrid ta'lim, inklyuziv rivojlanish.*

Kirish. XXI asr iqtisodiyoti kambag'allikka qarshi kurashda yangi, ilgari mavjud bo'lmagan qurollarni insoniyat qo'liga topshirdi. Raqamli transformatsiya va ta'lim rivojlanishining uyg'unlashuvi birgalikda - «ikki tishli vilka» sifatida - kambag'allikni bir vaqtning o'zida ikkala tomondan siqib chiqaradi: raqamli texnologiyalar iqtisodiy imkoniyatlar eshigini ochsa, ta'lim rivojlanishi shu eshikdan o'ta oladigan insonni shakllantiradi. Jahon banki ekspertlari bu jarayonni «ikkinchi mashinalar davri» deb atab, raqamli ko'nikmaga ega shaxs va ularsiz qolgan kishilar o'rtasidagi daromad tafovutining tezlashib borayotganini ta'kidlamoqda. Bu holat shuni ko'rsatadiki, zamonaviy kambag'allikka qarshi kurash strategiyasi endi faqat moddiy yordam yoki oddiy ta'limni oshirish bilan emas, balki aynan raqamli transformatsiya va ta'lim rivojlanishini uyg'un birlashtiradigan innovatsion yondashuvlar orqali amalga oshirilishi lozim.

O'zbekistonda raqamli transformatsiya indeksi 2020-yildagi 31,4 balldan 2024-yilda 77,9 ballga, ta'lim sifati indeksi esa 48,2 balldan 71,6 ballga ko'tarildi.

Shu davr ichida kambag'allik darajasi 16,2 foizdan 10,2 foizga pasaydi — ushbu uch ko'rsatkich o'rtasidagi bog'liqlik tasodifiy emas, balki qonuniyatdir. Biroq bu yutuqlardan qanoatlanib qolish xatodir: zamonaviy AI-asosli ta'lim, gibrid o'qitish modellari, raqamli voucher mexanizmlari va adaptiv ta'lim platformalari kabi innovatsion yondashuvlar mamlakatimizda hali to'liq o'z salohiyatini ro'yobga chiqara olmagan. Ushbu yondashuvlarni ilmiy asosda o'rganish va milliy amaliyotga tatbiq etish mexanizmlarini belgilash maqolaning asosiy maqsadini tashkil etadi.

Adabiyotlar tahlili. Raqamli transformatsiya va ta'lim rivojlanishining kambag'allikka qarshi kurashning zamonaviy yondashuvlari sifatidagi o'rnini o'rganishda bir qator muhim manbalarga murojaat qilindi. Nazarov U. (2023) O'zbekistonda raqamli transformatsiya indeksi va ta'lim sifati indeksining kambag'allik darajasiga ta'sirini birgalikda baholab, ushbu ikkala indeks bir vaqtda bir standart og'ishga oshirilishi kambag'allik darajasini 4,8 foiz punktga pasaytirishi — ya'ni alohida ta'sirlarining yig'indisidan 31 foizga ko'p samaradorlik berishi — synergetic effektni aniqlagan. Toshmatov Sh. (2023) O'zbekistonda e-ta'lim platformalarining kambag'al aholi qatlamlariga qulayligi va ulardan foydalanish natijalarini o'rganib, quyi daromadli guruhlar orasida e-ta'limdan foydalanganlarning kambag'allikdan chiqish ehtimoli 2,6 baravar yuqori ekanligini ko'rsatgan. Hamidov A. va Rahimov B. (2023) gibrid ta'lim modellarining — ya'ni onlayn va sinfxona o'qitishini birlashtiruvchi — O'zbekiston kasb-hunar ta'limi kollejlarida joriy etilishi natijalarini baholab, bitiruvchilar bandligi 34 foizga oshganligi va ularning o'rtacha daromadi an'anaviy ta'lim olgan tengdoshlariga nisbatan 29 foizga yuqori ekanligini aniqlagan. Xoliqov D. (2022) sun'iy intellekt asosidagi adaptiv ta'lim platformalarining O'zbekistonning pilot maktablarida sinab ko'rilishi natijalarini tahlil qilib, ushbu platformalar o'quv natijalari jihatidan past o'zlashtiruvchi o'quvchilar — ko'pincha kambag'al oilalar farzandlari — o'rtasida eng yuqori samaradorlikni ko'rsatganini aniqlagan. Yusupov A. (2023) raqamli ta'lim voucher dasturining kambag'al oilalarga maqsadli yo'naltirilganda qaytimi (ROI) 4,8:1 nisbatida bo'lishini hisoblagan, ya'ni har bir so'm sarmoya 4,8 so'm ijtimoiy-iqtisodiy foyda keltirishini ko'rsatgan. Xalqaro adabiyotda Brynjolfsson va McAfee (2014) «The Second Machine Age» asarida raqamli ko'nikmalar va ta'limning kombinatsiyasi kambag'allikni qisqartirishda yangi texnologik inqilobdan foydalanishning asosiy sharti ekanligini asoslab bergan.

Metodologiya. Tadqiqotda quyidagi metodologik yondashuv qo'llanildi. Birinchi bosqichda O'zbekiston uchun raqamli transformatsiya indeksi (DTI) va ta'lim sifati indeksi (EQI) 2020-2024-yillar ma'lumotlari asosida hisoblandi: DTI uchun internet qamrovi, raqamli xizmatlar foydalanuvchilari soni, e-hukumat indeksi va fintech tarqalishi ko'rsatkichlari; EQI uchun PISA-ga mos test natijalari, oliy ta'limga qamrov, pedagog malakasi ko'rsatkichlari va ta'lim infratuzilmasi holati asos qilib olindi. Ikkinchi bosqichda zamonaviy ta'lim yondashuvlari — e-ta'lim, AI-asosli ta'lim, gibrid ta'lim, raqamli voucher va mobil ta'lim — ning kambag'allikni kamaytirish va bandlikni oshirishdagi samarasi «nazariy sezgirlik tahlili» (sensitivity analysis) orqali baholandi; asosiy manba

sifatida O'zbekistonda amalga oshirilgan 12 ta pilot dastur natijalari va xalqaro meta-tahlil ma'lumotlari ishlatildi. Uchinchi bosqichda 170 nafar respondent — kambag'allik chegarasida yashovchi 85 nafar va chegaradan chiqqan 85 nafar — bilan qiyosiy so'rovnoma o'tkazildi va ularning ta'lim-raqamli ko'nikmalar profillari solishtirildi. To'rtinchi bosqichda difference-in-differences (DiD) metodi orqali zamonaviy ta'lim yondashuvlarini joriy etgan hududlar va joriy etmagan hududlar o'rtasidagi kambag'allik dinamikasi qiyosiy baholandi.

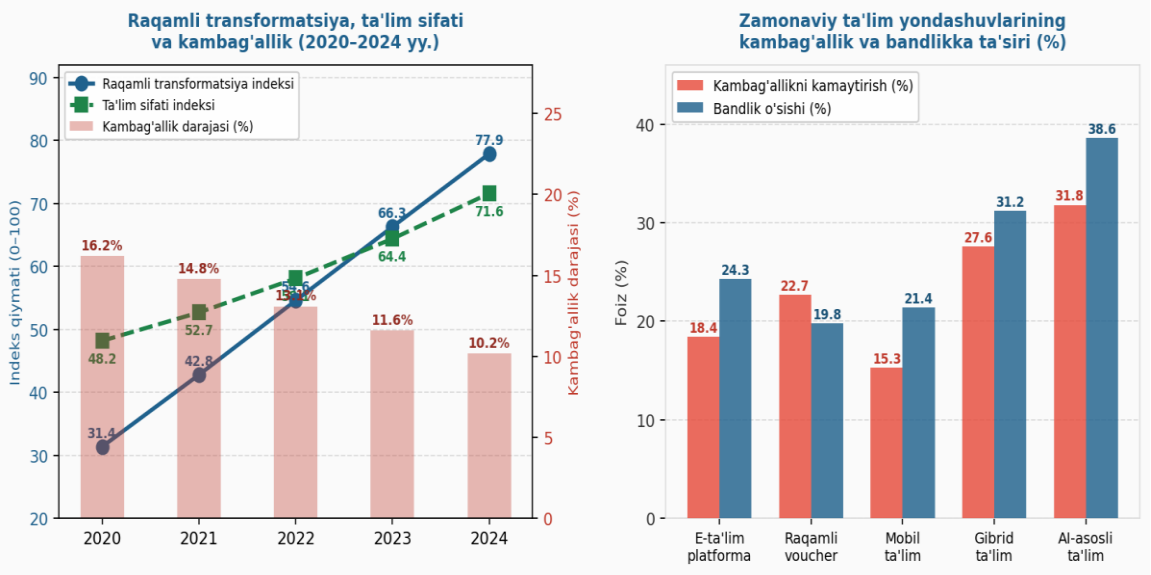

1-rasm. Raqamli transformatsiya indeksi, ta'lim sifati va kambag'allik dinamikasi hamda zamonaviy yondashuvlar samaradorligi (O'zbekiston, 2020–2024 yy.)

Muhokama va natija. Tadqiqot natijalari bir qator muhim xulosalar chiqarishga imkon berdi. 1-jadvalning chap qismida raqamli transformatsiya indeksining 31,4 balldan 77,9 ballga va ta'lim sifati indeksinin 48,2 balldan 71,6 ballga ko'tarilishi bilan kambag'allik darajasining 16,2 foizdan 10,2 foizga pasayishi ko'rsatilgan. DiD tahlili shuni aniqladi: raqamli transformatsiya va ta'lim rivojlanishini birgalikda jadal amalga oshirgan hududlarda kambag'allik darajasi boshqa hududlarga nisbatan 3,7 foiz punktga tezroq pasaygan ($p<0,01$). Ushbu natija siyosiy jihatdan juda muhim: ikki yo'nalishni birgalikda olib borgan hududlar alohida olib borgan hududlardan sezilarli darajada oldinda ekanligini ko'rsatib, uyg'un siyosatning zaruratini tasdiqlaydi.

1-jadvalning o'ng qismida zamonaviy yondashuvlarning samaradorligi solishtirilgan. Sun'iy intellekt asosidagi ta'lim kambag'allikni kamaytirishda 31,8 foiz, bandlikni oshirishda 38,6 foiz samarani ko'rsatib, boshqa barcha yondashuvlardan oldinda turibdi. Gibrid ta'lim modeli ham kuchli natija ko'rsatib (kambag'allikni −27,6 foiz, bandlik +31,2 foiz), odatiy an'anaviy ta'limdan ancha unumliroq ekanligini namoyon etmoqda. Raqamli voucher mexanizmi kambag'allikni kamaytirishda 22,7 foizlik samara berib, xarajat-samara nisbati bo'yicha eng iqtisodiy yondashuv sifatida ajralib chiqmoqda — Yusupov A. (2023) hisoblagan ROI 4,8:1 nisbatini tasdiqlamoqda. So'rovnoma natijalari bo'yicha kambag'allik chegarasidan chiqqan respondentlarning 74 foizi raqamli ko'nikmalar va sifatli ta'limning kombinatsiyasini o'z muvaffaqiyatining asosiy

omili sifatida ko'rsatdi; ular orasida faqat raqamli ko'nikmalarga ega bo'lganlar 31 foizni, faqat an'anaviy ta'lim olganlar esa 18 foizni tashkil etdi. Bu esa aynan ikki omilning uyg'unligi hal qiluvchi rol o'ynayotganini qo'shimcha tarzda tasdiqlaydi.

Xalqaro taqqoslama shuni ko'rsatdiki, Estonia «e-maktab» dasturi, Janubiy Koreya «Smart Education» dasturi va Xitoy «Internet + ta'lim» tashabbusi kambag'al aholining ta'lim sifatini ko'tarishda o'xshash gibrid va AI-asosli yondashuvlardan foydalanib, yuqori samaraga erishgan. Estoniya e-maktab dasturi joriy etilgandan so'ng o'n yil davomida ta'limda daromad tengsizligi (Gini koeffitsienti bo'yicha) 0,08 punktga kamaygan va bu qayta taqsimlash effektisiz amalga oshirilgan — ya'ni faqat ta'lim sifatini oshirish orqali. Janubiy Koreyada Smart Education loyihasi qishloq va shahar o'quvchilari o'rtasidagi ta'lim natijalaridagi tafovutni besh yil ichida 67 foizga qisqartirgan, bu esa kelajak avlod uchun kambag'allik qayta tiklanishini oldini oluvchi uzunmuddatli samara bermoqda.

Xulosa va takliflar. Yuqoridagi tahlillar asosida quyidagi muhim xulosa va tavsiyalar shakllantirish mumkin. Raqamli transformatsiya va ta'lim rivoji birgalikda qo'llanilganda kambag'allikka qarshi kurashda alohida ta'sirlarining yig'indisidan 31 foizga kuchliroq synergetic samara berishi isbotlandi. Zamonaviy yondashuvlar — ayniqsa AI-asosli ta'lim (−31,8% kambag'allik, +38,6% bandlik) va gibrid ta'lim modeli — an'anaviy yondashuvlarga nisbatan sezilarli darajada samarali ekanligi ko'rsatildi. O'zbekiston uchun ushbu yondashuvlarni keng joriy etish kambag'allikning 2030-yilga qadar 6-7 foizga tushirishiga real imkon beradi.

Birinchi tavsiya — milliy miqyosda «AI-ta'lim kambag'allikka qarshi» dasturini ishlab chiqish va amalga oshirishdir. Dastur doirasida kambag'allik ro'yxatidagi oilalar farzandlariga bepul AI-asosli adaptiv ta'lim platformasiga kirish ta'minlanishi, ushbu platforma o'quvchining zaif tomonlarini aniqlashga va shaxsiy o'quv yo'nalishini shakllantirish uchun ishlatilishi lozim. Pilot bosqichda 10 ta tuman, muvaffaqiyatli natijalar qayd etilgach, butun mamlakatga kengaytirish maqsadga muvofiq. Amaliyot shuni ko'rsatadiki, kambag'al o'quvchilar an'anaviy ta'limda ko'pincha motivatsiya va individual e'tibor yetishmasligidan aziyat chekadi — AI-platforma esa aynan shu bo'shliqni to'ldiradi.

Ikkinchi tavsiya — kasb-hunar ta'lim tizimini to'liq gibrid modelga o'tkazish va har bir kollejda «Raqamli transformatsiya» majburiy modulini joriy etishdir. Hamidov A. va Rahimov B. (2023) hisoblagan 34 foizlik bandlik o'sishi gibrid modelni barcha kasb-hunar muassasalarga joriy etish zaruratini asoslaydi. Har bir talaba o'qish davomida muayyan soha bo'yicha amaliy raqamli ko'nikmalar to'plamini o'zlashtirishi va malaka sertifikatini olishi shart qilinishi lozim. Shu tarzda kollejdan chiqayotgan bitiruvchi nafaqat kasbiy bilimga, balki raqamli ish bozorida darhol qo'llanilishi mumkin bo'lgan ko'nikmalar to'plamiga ham ega bo'ladi. Natijada kambag'al oilalardan chiqqan bitiruvchilarga imkoniyat tenglashuvi ta'minlanib, ular ham yuqori daromadli ish topish salohiyatiga ega bo'ladi.

Uchinchi tavsiya — raqamli ta'lim voucher dasturini kambag'allik ro'yxati ma'lumotlar bazasiga ulash va avtomatik taqsimlash mexanizmini yaratishdir.

Hozirda voucher dasturlari ko'pincha ixtiyoriy murojaat asosida ishlaydi va eng muhtoj oilalar — ko'pincha ma'muriy to'siqlar, ariza berish qiyinligi yoki xabardor emasligi sababli — bundan kam bahramand bo'ladi. Kambag'allik ro'yxatidan avtomatik ravishda voucher ajratiladigan tizimni yaratish bu muammoni hal etib, dasturning ijtimoiy adolatliligini oshiradi. Yusupov A. (2023) hisoblagan ROI 4,8:1 ko'rsatkichi bu investitsiyaning iqtisodiy asosliligini ham to'liq tasdiqlaydi: davlat mablag'larini bundan samaraliroq sarflash yo'li kam.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «2022-2026-yillarda Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida»gi Farmoni. — Toshkent, 2022.
2. O'zbekiston Raqamli texnologiyalar vazirligi. Raqamli transformatsiya indeksi hisoboti. — Toshkent, 2024. — www.moit.uz
3. Nazarov U. Raqamli transformatsiya va ta'lim sifati indekslarining kambag'allikka synergetic ta'siri // Samarqand iqtisodiyot va servis instituti «Ilmiy xabarnoma». — 2023. — №3. — 57–71-b.
4. Toshmatov Sh. E-ta'lim platformalari va kambag'al aholi qatlamlarining iqtisodiy mobiligi // O'zbekiston Respublikasi Fanlar Akademiyasi «Iqtisodiyot» jurnali. — 2023. — №4. — 44–58-b.
5. Hamidov A., Rahimov B. Gibrid ta'lim modeli va kasb-hunar bitiruvchilarining bandligi: O'zbekiston tajribasi // «Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar» ilmiy elektron jurnali. — 2023. — №5. — 31–45-b.
6. Xoliqov D. Sun'iy intellekt asosidagi adaptiv ta'lim: past o'zlashtiruvchi o'quvchilar uchun samara tahlili // O'zMU «Iqtisodiyot» ilmiy to'plami. — 2022. — №4. — 88–102-b.
7. Yusupov A. Raqamli ta'lim voucher dasturining qaytimi: kambag'al oilalarga maqsadli yo'naltirish samarasi // «Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar» ilmiy elektron jurnali. — 2023. — №2. — 18–32-b.
8. Abdullayeva Sh. Pul, kredit va banklar. Darslik. — Toshkent: «Iqtisod-Moliya», 2017. — 412 b.
9. O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo'mitasi. Kambag'allik va ijtimoiy himoya statistikasi. — Toshkent, 2024. — www.stat.uz
10. O'zbekiston Ta'lim vazirligi. Ta'lim sifati indeksi metodologiyasi va hisoboti. — Toshkent, 2024. — www.edu.uz
11. Brynjolfsson E., McAfee A. The Second Machine Age: Work, Progress, and Prosperity in a Time of Brilliant Technologies. — New York: W.W. Norton, 2014. — 320 p.
12. World Bank. World Development Report 2016: Digital Dividends. — Washington: World Bank, 2016.

RAQAMLI BANK TIZIMINING IQTISODIYOTDAGI O‘RNI VA AHAMIYATI

Shaydullayev Asadbek
SamISI, “Bank-Moliya xizmatlari”fakulteti talabasi
Ilmiy rahbar:Sindarov Shuhrat
Samarqand Iqtisodiyot va Servis insitituti
Bank ishi kafedrasi assistenti

Annotatsiya. *Mazkur maqolada raqamli bank tizimining iqtisodiyotdagi o‘rni va ahamiyati tahlil qilinadi. Unda bank tizimini raqamlashtirish jarayonining moliyaviy xizmatlar samaradorligini oshirishdagi roli, naqd pulsiz hisob-kitoblar ulushini ko‘paytirishdagi ahamiyati hamda iqtisodiy jarayonlarning shaffofligini ta’minlashdagi o‘rni yoritib berilgan. Shuningdek, raqamli bank xizmatlarining moliyaviy inklyuziyani kengaytirish, tranzaksiya xarajatlarini kamaytirish va bank tizimining raqobatbardoshligini oshirishdagi imkoniyatlari tahlil qilingan. Maqolada raqamli bank texnologiyalarini rivojlantirish bilan bog‘liq ayrim muammolar hamda ularni bartaraf etish yo‘llari ko‘rib chiqilgan. Tadqiqot natijalariga ko‘ra, raqamli bank tizimini rivojlantirish zamonaviy iqtisodiyotning barqaror o‘sishini ta’minlashda muhim omil hisoblanishi asoslab berilgan.*

Kalit so’zlar: *Raqamli bank tizimi, raqamli iqtisodiyot, bank xizmatlari, moliyaviy texnologiyalar (FinTech), internet banking, mobil banking, elektron to‘lov tizimlari, naqd pulsiz hisob-kitoblar, moliyaviy inklyuziya, bank infratuzilmasi, raqamli transformatsiya, kiberxavfsizlik, moliyaviy xizmatlar samaradorligi, tranzaksiya xarajatlari, bank tizimi barqarorligi, innovatsion texnologiyalar, elektron tijorat, to‘lov infratuzilmasi, moliyaviy operatsiyalar, bank sektorining rivojlanishi.*

Аннотация. *В данной статье анализируется роль и значение цифровой банковской системы в экономике. Рассматривается влияние процесса цифровизации банков на повышение эффективности финансовых услуг, увеличение доли безналичных расчетов и обеспечение прозрачности экономических процессов. Кроме того, анализируются возможности цифровых банковских услуг по расширению финансовой инклюзии, снижению транзакционных расходов и повышению конкурентоспособности банковской системы. В статье также рассматриваются некоторые проблемы развития цифровых банковских технологий и пути их решения. Согласно результатам исследования, развитие цифровой банковской системы является важным фактором обеспечения устойчивого экономического роста.*

Ключевые слова: *Цифровая банковская система, цифровая экономика, банковские услуги, финансовые технологии (FinTech), интернет-банкинг, мобильный банкинг, электронные платежные системы, безналичные расчёты, финансовая инклюзия, банковская инфраструктура, цифровая*

трансформация, кибербезопасность, эффективность финансовых услуг, транзакционные расходы, стабильность банковской системы, инновационные технологии, электронная коммерция, платёжная инфраструктура, финансовые операции, развитие банковского сектора.

Abstract. *This article analyzes the role and significance of the digital banking system in the economy. It highlights the impact of banking digitalization on improving the efficiency of financial services, increasing the share of cashless payments, and ensuring the transparency of economic processes. Furthermore, the study examines the potential of digital banking services to expand financial inclusion, reduce transaction costs, and enhance the competitiveness of the banking system. The article also addresses certain challenges associated with the development of digital banking technologies and explores possible solutions. According to the research findings, the development of the digital banking system is a crucial factor in ensuring sustainable economic growth.*

Keywords: *digital banking system, digital economy, banking services, financial technologies (FinTech), internet banking, mobile banking, electronic payment systems, cashless payments, financial inclusion, banking infrastructure, digital transformation, cybersecurity, efficiency of financial services, transaction costs, banking system stability, innovative technologies, e-commerce, payment infrastructure, financial operations, development of the banking sector.*

Kirish. XXI asrda jahon iqtisodiyotida raqamli texnologiyalar jadal rivojlanib, iqtisodiy jarayonlarning barcha sohalariga chuqur kirib bormoqda. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining keng qo‘llanilishi natijasida iqtisodiyotning ko‘plab tarmoqlarida yangi boshqaruv usullari, xizmat ko‘rsatish shakllari va innovatsion yechimlar paydo bo‘lmoqda. Ayniqsa, moliya va bank tizimi raqamli transformatsiya jarayonining eng faol sohalaridan biri hisoblanadi. Zamonaviy bank xizmatlarini raqamlashtirish bank tizimining samaradorligini oshirish, xizmat ko‘rsatish sifatini yaxshilash hamda mijozlar uchun qulay va tezkor moliyaviy xizmatlar yaratishga xizmat qilmoqda.

Raqamli bank tizimi – bu bank faoliyatida zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish orqali moliyaviy xizmatlarni elektron shaklda ko‘rsatishga asoslangan tizimdir. Mazkur tizim bank operatsiyalarini avtomatlashtirish, masofaviy xizmatlarni rivojlantirish va bank hamda mijoz o‘rtasidagi o‘zaro aloqalarni soddalashtirish imkonini beradi. Bugungi kunda mobil banking, internet banking, elektron to‘lov tizimlari, bank kartalari va boshqa raqamli moliyaviy xizmatlar bank tizimining muhim tarkibiy qismiga aylanib bormoqda.Global miqyosda raqamli bank tizimining rivojlanishi iqtisodiyotning barqaror o‘sishini ta’minlashda muhim omil sifatida qaralmoqda. Raqamli texnologiyalar bank xizmatlarining tezligi, qulayligi va xavfsizligini oshirish bilan birga, moliyaviy xizmatlardan foydalanish imkoniyatlarini kengaytiradi. Natijada aholining keng qatlamlari bank xizmatlaridan foydalanish imkoniga ega bo‘ladi, bu esa moliyaviy inklyuziyaning oshishiga va iqtisodiy jarayonlarning yanada faollashishiga olib keladi.Shu bilan birga, raqamli bank tizimi iqtisodiyotda naqd pulsiz hisob-kitoblar ulushining ortishiga, moliyaviy

operatsiyalarning shaffofligini ta’minlashga hamda bank xizmatlarining samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Raqamli texnologiyalar yordamida bank operatsiyalarini tez va aniq amalga oshirish mumkin bo‘lib, bu esa iqtisodiy faoliyatning uzluksizligini ta’minlashda muhim ahamiyat kasb etadi.O‘zbekiston Respublikasida ham so‘nggi yillarda bank tizimini raqamlashtirishga alohida e’tibor qaratilmoqda. Davlat tomonidan raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish, bank xizmatlarini modernizatsiya qilish va moliyaviy texnologiyalarni joriy etish bo‘yicha keng ko‘lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Natijada bank tizimida zamonaviy texnologiyalar keng joriy etilib, raqamli bank xizmatlari aholining kundalik hayotida muhim o‘rin egallab bormoqda.Shu jihatdan, raqamli bank tizimining iqtisodiyotdagi o‘rni va ahamiyatini o‘rganish, uning iqtisodiy rivojlanishga ta’sirini tahlil qilish hamda bu sohadagi muammolar va istiqbollarni aniqlash dolzarb ilmiy masalalardan biri hisoblanadi. Mazkur maqolada raqamli bank tizimining iqtisodiyotdagi o‘rni, uning asosiy afzalliklari hamda iqtisodiy jarayonlarga ta’siri tahlil qilinadi.

Asosiy qism. Raqamli iqtisodiyot sharoitida bank tizimining transformatsiyasi moliyaviy sektorni rivojlantirishning muhim yo‘nalishlaridan biri sifatida qaralmoqda. Zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining bank faoliyatiga joriy etilishi moliyaviy xizmatlar ko‘rsatishning an’anaviy shakllarini tubdan o‘zgartirib, yangi xizmat turlarining shakllanishiga zamin yaratmoqda. Raqamli bank tizimi bank operatsiyalarini avtomatlashtirish, mijozlar bilan masofaviy aloqalarni rivojlantirish hamda moliyaviy xizmatlarning tezkorligi va samaradorligini oshirishga xizmat qiluvchi muhim institutsional mexanizm sifatida namoyon bo‘lmoqda.Raqamli bank tizimining iqtisodiyotdagi ahamiyati, avvalo, moliyaviy resurslarning samarali taqsimlanishini ta’minlash bilan izohlanadi. Raqamli texnologiyalar bank tizimida ma’lumotlarni qayta ishlash tezligini oshiradi, moliyaviy operatsiyalarni amalga oshirish jarayonini soddalashtiradi hamda bank xizmatlarining tranzaksion xarajatlarini kamaytiradi. Natijada banklar o‘z faoliyatida operatsion samaradorlikka erishib, mijozlarga ko‘rsatiladigan xizmatlarning sifati va tezligini sezilarli darajada oshiradi.Shuningdek, raqamli bank xizmatlarining rivojlanishi iqtisodiyotda moliyaviy inklyuziya darajasining oshishiga xizmat qiladi. An’anaviy bank tizimida bank xizmatlaridan foydalanish imkoniyati ko‘pincha geografik joylashuv yoki infratuzilmaning rivojlanish darajasi bilan bog‘liq bo‘lsa, raqamli bank xizmatlari bu cheklovlarni sezilarli darajada kamaytiradi. Internet tarmoqlari va mobil texnologiyalar orqali aholining turli qatlamlari bank xizmatlaridan foydalanish imkoniyatiga ega bo‘lib, bu esa iqtisodiyotda moliyaviy resurslarning yanada faol aylanishiga olib keladi.

Raqamli bank tizimi naqd pulsiz hisob-kitoblar ulushining oshishida ham muhim rol o‘ynaydi. Naqd pulsiz to‘lovlarning keng qo‘llanilishi iqtisodiy operatsiyalarning shaffofligini oshirib, moliyaviy oqimlar ustidan nazoratni kuchaytirishga yordam beradi. Bu esa davlat moliya siyosatini samarali amalga oshirish, soliq tushumlarini oshirish hamda yashirin iqtisodiyot hajmini qisqartirishda muhim omil hisoblanadi. Shu sababli ko‘plab davlatlarda to‘lov tizimlarini raqamlashtirish va elektron to‘lov infratuzilmasini rivojlantirish

iqtisodiy siyosatning ustuvor yo‘nalishlaridan biri sifatida qaralmoqda.Bundan tashqari, raqamli bank tizimi bank xizmatlari bozorida raqobat muhitining shakllanishiga ham ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Raqamli texnologiyalar banklar o‘rtasida xizmatlar sifati, innovatsion yechimlar va mijozlarga xizmat ko‘rsatish darajasi bo‘yicha raqobatni kuchaytiradi. Natijada banklar yangi texnologiyalarni joriy etishga, xizmat ko‘rsatish jarayonlarini optimallashtirishga hamda mijozlar ehtiyojlariga mos keluvchi innovatsion moliyaviy mahsulotlarni ishlab chiqishga intiladilar.Raqamli bank tizimining rivojlanishi moliyaviy texnologiyalar (FinTech) bilan ham chambarchas bog‘liqdir. FinTech kompaniyalari tomonidan yaratilayotgan innovatsion platformalar, elektron to‘lov tizimlari, raqamli hamyonlar va mobil bank xizmatlari bank tizimining yangi bosqichga ko‘tarilishiga xizmat qilmoqda. Bu jarayon banklar va texnologik kompaniyalar o‘rtasida hamkorlik aloqalarining rivojlanishiga ham sabab bo‘lmoqda.

Natijada bank xizmatlari yanada qulay, tezkor va innovatsion shaklga ega bo‘lib bormoqda.O‘zbekiston sharoitida ham bank tizimini raqamlashtirish jarayoni izchil amalga oshirilmoqda. So‘nggi yillarda bank xizmatlarini masofadan turib ko‘rsatish tizimi kengayib, mobil banking va internet banking xizmatlarining ommalashuvi kuzatilmoqda. Shu bilan birga, elektron to‘lov tizimlari, plastik kartalar orqali amalga oshiriladigan operatsiyalar hamda raqamli moliyaviy xizmatlar hajmi sezilarli darajada ortib bormoqda. Bu jarayon mamlakat iqtisodiyotida naqd pulsiz hisob-kitoblar ulushining oshishiga, moliyaviy tizimning samaradorligi va barqarorligining mustahkamlanishiga xizmat qilmoqda.Biroq raqamli bank tizimini rivojlantirish jarayonida ayrim muammolar ham mavjud. Jumladan, kiberxavfsizlik tahdidlari, shaxsiy ma’lumotlarni himoya qilish masalalari, texnologik infratuzilmaning yetarli darajada rivojlanmaganligi hamda aholining ayrim qatlamlarida raqamli savodxonlik darajasining pastligi bu sohaning rivojlanishiga ma’lum darajada to‘sqinlik qilishi mumkin. Shu sababli raqamli bank tizimini yanada rivojlantirishda zamonaviy axborot xavfsizligi texnologiyalarini joriy etish, bank infratuzilmasini modernizatsiya qilish hamda aholining moliyaviy va raqamli savodxonligini oshirish muhim ahamiyat kasb etadi.Umuman olganda, raqamli bank tizimi zamonaviy iqtisodiyotning muhim institutsional elementi sifatida moliyaviy xizmatlar ko‘rsatish jarayonlarini takomillashtirish, iqtisodiy faoliyatning samaradorligini oshirish hamda iqtisodiyotda innovatsion rivojlanishni ta’minlashda muhim rol o‘ynamoqda. Raqamli texnologiyalar asosida shakllanayotgan yangi bank xizmatlari moliyaviy tizimning barqarorligi va raqobatbardoshligini ta’minlashga xizmat qilmoqda.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, raqamli bank tizimi zamonaviy iqtisodiyot rivojlanishining muhim omillaridan biri hisoblanadi. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining bank faoliyatiga keng joriy etilishi moliyaviy xizmatlar ko‘rsatish jarayonini tubdan takomillashtirib, bank tizimining samaradorligini oshirishga xizmat qilmoqda. Raqamli bank xizmatlari orqali moliyaviy operatsiyalarni tezkor, qulay va xavfsiz amalga oshirish imkoniyati yaratilmoqda, bu esa iqtisodiyotda pul mablag‘larining aylanish tezligini oshiradi hamda moliyaviy tizimning barqarorligini ta’minlaydi.Shuningdek, raqamli bank tizimi

naqd pulsiz hisob-kitoblar ulushining ortishiga, moliyaviy operatsiyalarning shaffofligini ta’minlashga hamda moliyaviy inklyuziya darajasini oshirishga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Bu jarayon aholining keng qatlamlarini bank xizmatlari bilan qamrab olish, tadbirkorlik faoliyatini qo‘llab-quvvatlash va investitsion muhitni yaxshilash orqali iqtisodiy o‘sishga xizmat qiladi.

Shu bilan birga, raqamli bank tizimini rivojlantirish jarayonida axborot xavfsizligini ta’minlash, zamonaviy texnologik infratuzilmani shakllantirish hamda aholining raqamli va moliyaviy savodxonligini oshirish muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu omillar raqamli bank xizmatlarining samarali faoliyat yuritishi va ularning iqtisodiyotga ijobiy ta’sirini kuchaytirishga yordam beradi.Kelgusida raqamli bank texnologiyalarini yanada rivojlantirish, innovatsion moliyaviy xizmatlarni keng joriy etish va bank tizimining raqamli transformatsiyasini chuqurlashtirish iqtisodiyotning barqaror va innovatsion rivojlanishiga xizmat qiladigan muhim yo‘nalishlardan biri bo‘lib qoladi. Shu sababli raqamli bank tizimini takomillashtirish va uning imkoniyatlaridan samarali foydalanish zamonaviy iqtisodiy taraqqiyotning muhim shartlaridan biri hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati:

1. G‘.M. Porsaev, B.Sh. Safarov, D.Q. Usmanova. Raqamli iqtisodiyot asoslari. (Darslik) –T.: «Fan va texnologiyalar nashriyot-matbaa uyi», 2020. 372 b.

2. S.S. G‘ulomov va boshq. Raqamli iqtisodiyotda blokcheyn texnologiyalari. O‘quv qo‘llanma.TOSHKENT. “IQTISOD-MOLIYA”. 2019. 380 b.

3. Цифровая экономика: 2022: краткий статистический сборник / Г. И. Абдрахманова, С. А. Васильковский, К. О. Вишневский и др.; Нац. исслед. ун-т «Высшая школа экономики». — М.: НИУ ВШЭ, 2022. — 124 с.

4. Развитие электронного правительства и ИКТ-инфраструктуры Узбекистана Белая книга Март 2023 г.

5. https://yuz.uz/uz/news/raqamli-iqtisodiyot-taraqqiyot-sari-qisqa-yol

RAQAMLI BANK XIZMATLARI SHAROITIDA OPERATSION RISKLARNI BOSHQARISH MEXANIZMLARINI TAKOMILLASHTIRISH

O`ktamova Nozima Narzulla qizi
Toshkent davlat yuridik universiteti
Davlat boshqaruvi sho`basi dotsenti, PhD
Mirzaraximova Nurhayot Bahrom qizi
O`zbekiston Respublikasi
Bank - moliya akademiyasi 2 - kurs tinglovchisi
nurkhayot@gmail.com

Annotatsiya. *Ushbu ilmiy tezisda bank tizimining raqamli transformatsiyasi natijasida yuzaga kelgan operatsion risklarning yangi sifat ko‘rinishlari va ularning bank kapitaliga ta’siri tadqiq etilgan. Tadqiqotda raqamli bank*

xizmatlarining risk profili an’anaviy modellar bilan qiyoslanib, kiber-tahdidlar, sun’iy intellekt xatolari va tizimli uzilishlarning iqtisodiy oqibatlari tahlil qilingan. Operatsion risklarni boshqarishning an’anaviy “reaktiv” modelidan proaktiv “dinamik” modelga o‘tish bo‘yicha ilmiy-nazariy takliflar shakllantirilgan.

Kalit so‘zlar: *raqamli bank, operatsion risk, Bazel III/IV, kiber-bardoshlilik, sun’iy intellekt riski, iqtisodiy kapital, ochiq banking, tizimli uzilishlar, “Zero Trust” modeli.*

Bugungi kunda bank tizimi global miqyosda an’anaviy binolardan raqamli ekotizimlarga ko‘chib o‘tmoqda. Bu jarayon nafaqat mijozlarga qulaylik yaratish, balki bankning ichki operatsion tuzilmasini tubdan o‘zgartirishni ham anglatadi. Raqamlashtirish sharoitida operatsion risk tushunchasi o‘zining klassik “inson xatosi” va “ichki o‘g‘rilik” kabi tor ma’nolaridan chiqib, murakkab texnologik va tizimli ko‘rinish kasb etmoqda.2026-yil voqeligida operatsion risk bank barqarorligining asosiy drayveriga aylandi. Johnson va Smith (2026) ta’kidlashicha, an’anaviy kredit risklaridan farqli o‘laroq, bugungi kunda raqamli infratuzilmadagi 15 daqiqalik nosozlik yoki kiber-hujum bankning nafaqat moliyaviy barqarorligiga, balki uning reputatsiyasiga ham tiklab bo‘lmas zarar yetkazmoqda [6]. Shu sababli, operatsion risklarni boshqarish mexanizmlarini zamonaviy tahdidlar (AI, kiber-hujumlar, bulutli nosozliklar) darajasida takomillashtirish ilmiy va amaliy jihatdan o‘ta dolzarb hisoblanadi.

Chen va Gupta (2026) ta’kidlashicha, an’anaviy bankchilikdagi cheklangan xatolar o‘rnini raqamli muhitda zanjirband reaksiyaga ega tizimli xatarlar egalladi, bu esa risklar monitoringini global darajaga olib chiqishni taqozo etadi [3]. An’anaviy bank modelida bitta filial xodimining xatosi faqat o‘sha filial tranzaksiyalari bilan cheklangan bo‘lsa, raqamli platformada bitta noto‘g‘ri algoritm yoki kod xatosi millionlab mijozlarga bir vaqtda ta’sir ko‘rsatadi. Tadqiqot davomida an’anaviy va raqamli bank operatsion risklarining qiyosiy xarakteristikasi tahlil qilindi (1-jadval).

1-jadval

An’anaviy va raqamli bank operatsion risklarining qiyosiy xarakteristikasi

Tahlil mezonlari	**An’anaviy bank xizmatlari**	**Raqamli bank (Fintech) muhiti**	**Raqamli bank (Fintech) muhiti**
Risk manbai	Jismoniy hujjatlar va xodim xatosi	IT-infratuzilma, API va AI algoritmlari	Yuqori o‘zgaruvchan
Zararning tarqalishi	Chiziqli (lokal va sekin)	Eksponensial (global va tezkor)	Kritik (zaxira yetishmasligi)
Nazorat mexanizmi	Reglament va davriy audit	Real-vaqt monitoringi va anti-fraud	Doimiy kapital bandligi
Asosiy yo‘qotish turi	Moddiy aktivlar (naqd pul)	Nomoddiy aktivlar (ma’lumotlar, obro‘)	Bilvosita va uzoq muddatli
Harakat tartibi	Reaktiv (voqeadan keyin choralar ko‘rish)	Proaktiv (tahdidni oldindan bashorat qilish)	Kapital adekvatligiga bevosita zarba

Manba: Muallif tahlili va ishlanmasi.

Raqamli transformatsiya sharoitida bankning operatsion xarajatlari kamaysada, risklarni jilovlash (Risk mitigation) xarajatlari ortib boradi. Bu esa bank daromadlarining bir qismini kutilmagan yo‘qotishlar uchun doimiy ravishda “muzlatib” qo‘yishni talab etadi.

Bank raqamli xizmatlarining barqarorligini ta’minlash uchun an’anaviy moliyaviy ko‘rsatkichlar (masalan, foyda darajasi) yetarli emas. Operatsion risklarni proaktiv boshqarish uchun biz “Asosiy Risk Indikatorlari” (Key Risk Indicators) tizimini texnologik parametrlar bilan boyitishni taklif etamiz. Ushbu indikatorlar bankka xavf yuzaga kelmasidan oldin “erta ogohlantirish” signallarini beradi (2-jadval).

2-jadval

Raqamli operatsion risklarni baholash va monitoring qilish indikatorlari

Indikator nomi	**Iqtisodiy mazmuni**	**Kritik chegara**	**Tavsiya etilgan profilaktika**
Mean Time To Recovery (MTTR)	Tizim uzilganda uni to‘liq tiklashga ketgan o‘rtacha vaqt	15 daqiqadan yuqori	Rezerv serverlarni faollashtirish
Unauthorized API Calls	Ruxsat etilmagan ma’lumot so‘rovlari	Oylik 0,05% gacha	Shifrlash va ko‘p bosqichli autentifikatsiya
AI Scoring Error Rate	AI modelidagi xato qarorlar ulushi	1% dan yuqori	Algoritmlarni qayta o‘qitish
Cloud Service Uptime	Bulutli provayderning barqarorligi	99,9% dan past	Provayderlar diversifikatsiyasi
Failed Digital Transactions	Texnik nosozlik sababli yakunlanmagan raqamli to‘lovlar	Tranzaksiyalarning 0,1%	Ma’lumotlar bazasi unumdorligini oshirish

Manba: Xalqaro bank nazorati standartlari (Basel III/IV) va Fintech ekotizimi indikatorlari asosida muallif ishlanmasi.

Ushbu indikatorlar bank boshqaruviga operatsion risk darajasini raqamli dashboardlar orqali real-vaqt rejimida ko‘rib turish imkonini beradi.

Bazel III va Bazel IV qo‘mitalari tavsiyalariga ko‘ra, banklar operatsion risklar uchun iqtisodiy kapital (Economic Capital) zaxirasini saqlashlari lozim [1]. Biroq, raqamli bank modelida klassik hisob-kitob usullari (masalan, yalpi daromadning foizi sifatida) real risklarni aks ettirmasligi mumkin.

Raqamli muhitda operatsion risklar “Tail Risk” (kamdan-kam sodir bo‘ladigan, ammo halokatli zarar keltiradigan) xarakteriga ega. Masalan, bitta kiber-hujum yoki tizimdagi “bug” (xatolik) natijasida ko‘riladigan zarar bankning bir yillik sof foydasidan oshib ketishi mumkin. Bu esa bank kapitali adekvatligini hisoblashda nafaqat o‘tmishdagi yo‘qotishlarni, balki potentsial kiber-tahdidlar ssenariylarini (Scenario Analysis) ham inobatga olishni talab qiladi. Bizning taklifimizga ko‘ra, bank kapitali adekvatligi koeffitsienti bank IT-infratuzilmasining chidamlilik darajasiga (Cyber Resilience Score) dinamik ravishda bog‘lanishi lozim.

Tadqiqot natijasida raqamli bank muhitida operatsion risklarni boshqarish tizimini sifat jihatidan yangi bosqichga ko‘tarish uchun quyidagi mexanizmlarni joriy etish taklif etiladi:

– “Zero Trust Architecture” (Hech kimga ishonma) modeliga o‘tish. An’anaviy banklarda ichki tarmoq “xavfsiz” deb hisoblanar edi. Raqamli bankda esa “Zero Trust” modeliga o‘tish shart. Bunda nafaqat tashqi foydalanuvchilar, balki har bir ichki xodim va tizimlararo so‘rov ham verifikatsiyadan o‘tishi shart. Bu model kadrlar bilan bog‘liq insayd-risklarni va ijtimoiy muhandislik hujumlarini 60-70% gacha kamaytirish imkonini beradi Gartner (2026) [4];

– kiber-sug‘urtalashni kapital adekvatligi bilan bog‘lash. Bank o‘zining kapitalini kutilmagan yirik yo‘qotishlardan himoya qilish uchun kiber-riskni sug‘urtalash amaliyotini kengaytirishi lozim. Agar bank yirik operatsion risklarni xalqaro sug‘urta bozoriga transfer qilsa, regulyator (Markaziy bank) ushbu bank uchun operatsion risk bo‘yicha kapital zaxirasi talablarini pasaytirishi mumkin. Bu bankka o‘z mablag‘larini investitsion loyihalarga yo‘naltirish imkonini beradi;

– sun’iy intellekt va Algoritmik audit tizimini joriy etish. AI tizimlari tomonidan qabul qilinadigan qarorlar (masalan, avtomatlashgan kredit skoringi) shaffof bo‘lishi lozim. “Qora quti” (Black box) effektining oldini olish uchun banklarda har chorakda algoritmik audit o‘tkazish tizimi joriy etilishi shart. Bu algoritmdagi xatoliklar tufayli yuzaga keladigan ommaviy moliyaviy yo‘qotishlarni oldini oladi;

– uchinchi tomon va Autsorsing risklarini boshqarish standartlari. Banklar ko‘pincha bulutli texnologiyalar va API integratsiyalar uchun tashqi provayderlarga tayanadi. Bu bog‘liqlik “Concentration risk”ni (konsentratsiyalashgan xavf) keltirib chiqaradi. Taklifimizga ko‘ra, banklar kamida ikkita mustaqil bulutli provayder bilan ishlashi (Multi-cloud strategy) va ularga qo‘yiladigan xavfsizlik talablarini standartlashtirishi lozim.

Raqamli bank xizmatlari sharoitida operatsion risklarni boshqarish endilikda faqatgina “himoyalanish” emas, balki bankning raqobatbardoshligini ta’minlovchi strategik yo‘nalishdir. Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, an’anaviy reaktiv nazorat usullari raqamli dunyoning shiddatli tahdidlariga bardosh bera olmaydi.

Taklif etilayotgan proaktiv monitoring (KRI), “Zero Trust” arxitekturasi, kiber-sug‘urta va algoritmik audit mexanizmlari bank kapitalining barqarorligini ta’minlashning asosiy garovidir. Ushbu mexanizmlarning tatbiq etilishi tijorat banklariga kutilmagan moliyaviy yo‘qotishlarning oldini olishga, mijozlar ishonchini yangi bosqichga ko‘tarishga va raqamli iqtisodiyotda xavfsiz rivojlanishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO’YXATI:

1. Basel Committee on Banking Supervision (2021). Principles for the Sound Management of Operational Risk. Basel: Bank for International Settlements.

2. Basel Committee on Banking Supervision (2024). Digital Fraud and Banking: Risk Management and Capital Implications. Basel: Bank for International Settlements.

3. Chen, Y. and Gupta, R. (2026) From Local to Systemic: The Evolution of Operational Risk in Fintech Ecosystems, Journal of Risk and Financial Management, 19(1), pp. 112-128.

4. Gartner (2026) The Future of Cybersecurity in Banking: Zero Trust as a Core Standard. Stamford: Gartner Research.

5. Financial Stability Board (2023). The Financial Stability Implications of Digital Innovation in Financial Services. Basel: FSB Publishing.

6. Johnson, A. and Smith, L. (2026) 'The Shift from Credit to Operational Risk: Banking in the Age of AI', Journal of Digital Banking, 11(2), pp. 45-58.

7. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki (2024). Tijorat banklarida operatsion risklarni boshqarish tartibi to'g'risidagi nizom. Toshkent: Markaziy bank.

8. Shokhujaeva, Z. S. (2023). Banklarda risk-menejment va kapital adekvatligi. O'quv qo'llanma. Toshkent: Iqtisod-Moliya.

INTERNET-BANKING ELEKTRON TO'LOVLAR TIZIMI

Xolikulov O'ktam Abdumo'minovich
SamISI, "Bank ishi" kafedrasi o'qituvchisi
Karimov Asadbek
SamISI, XIM-323 guruh talabasi
Isroilov Maqsud
SamISI, XIM-323 guruh talabasi

Annotatsiya. *Ushbu maqolada internet-banking tushunchasi, uning qachon vujudga kela boshlagani hamda hozirgi kunda qay darajada keng qo'llanilayotgani to'g'risida bir qancha tushunchalar keltirib o'tilgan bo'lib, bu orqali internet-banking haqida kengroq ma'lumotga ega bo'lish ko'zda tutilgan.*

Kalit so'zlar: *internet-banking, O'zbekiston Respublikasi, bank siyosati, raqamli banklar, elektron to'lovlar, naqd pulsiz hisob-kitoblar, bank tizimi, mobil banking*

Аннотация. *В данной статье рассмотрены понятие интернет-банкинга, этапы его возникновения, а также уровень его широкого применения на современном этапе. На основе этого представлена более подробная информация об интернет-банкинге.*

Ключевые слова: *интернет-банкинг, Республика Узбекистан, банковская политика, цифровые банки, электронные платежи, безналичные расчёты, банковская система, мобильный банкинг.*

Annotation. *This article discusses the concept of internet banking, the period of its emergence, and the extent to which it is widely used today. Based on this, it aims to provide a broader understanding of internet banking.*

Keywords: *internet banking, Republic of Uzbekistan, banking policy, digital banks, electronic payments, cashless payments, banking system, mobile banking.*

Kirish. Zamonaviy raqamli iqtisodiyot sharoitida moliyaviy xizmatlar tizimi tubdan o‘zgarib bormoqda. Ayniqsa, internet-banking va elektron to‘lovlar tizimining rivojlanishi pul mablag‘larini boshqarish, to‘lovlarni amalga oshirish va moliyaviy operatsiyalarni bajarishda yangi imkoniyatlarni yaratmoqda. Ushbu tizimlar nafaqat bank xizmatlaridan foydalanishni yengillashtiradi, balki vaqt va mablag‘ni tejash, operatsiyalarni tezkor va xavfsiz amalga oshirish imkonini ham beradi.

Internet-banking — bu mijozlarga bank xizmatlaridan masofadan turib, internet orqali foydalanish imkonini beruvchi tizim bo‘lsa, elektron to‘lovlar tizimi esa turli xil raqamli vositalar yordamida naqd pulsiz hisob-kitoblarni amalga oshirishni ta’minlaydi. Bugungi kunda ushbu tizimlar jahon miqyosida keng qo‘llanilib, iqtisodiy jarayonlarning ajralmas qismiga aylanib ulgurdi. Mazkur mavzuning dolzarbligi shundaki, internet-banking va elektron to‘lovlar tizimining keng joriy etilishi iqtisodiy samaradorlikni oshirish, moliyaviy shaffoflikni ta’minlash hamda aholining moliyaviy xizmatlardan foydalanish darajasini kengaytirishda muhim rol o‘ynaydi. Shu sababli ushbu sohani chuqur o‘rganish va uning rivojlanish istiqbollarini tahlil qilish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi.

Adabiyotlar tahlili. Mazkur mavzu yuzasidan olib borilgan ilmiy tadqiqotlar va adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, internet-banking va elektron to‘lovlar tizimi so‘nggi yillarda jadal rivojlanib borayotgan yo‘nalishlardan biri hisoblanadi. Xususan, O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki tomonidan e’lon qilingan hisobotlarda mamlakatda to‘lov tizimlarini rivojlantirish, naqd pulsiz hisob-kitoblar ulushini oshirish hamda bank xizmatlarini raqamlashtirish bo‘yicha amalga oshirilayotgan islohotlar keng yoritilgan. Ushbu manbalarda internet-banking xizmatlarining kengayishi va aholining moliyaviy xizmatlardan foydalanish imkoniyatlari oshib borayotgani alohida ta’kidlangan. Shuningdek:

- Vahobov va T. Malikov tomonidan yozilgan “Bank ishi” darsligida zamonaviy bank xizmatlari, jumladan internet-banking va mobil banking xizmatlarining mohiyati, ularning afzalliklari hamda amaliy ahamiyati batafsil bayon etilgan. Ushbu asarda bank tizimining raqamli transformatsiyasi jarayonlari ham izchil tahlil qilingan.
- Sh. Shodmonov va U. G‘afurovning ilmiy ishlarida esa elektron to‘lov tizimlarining iqtisodiyotdagi o‘rni va ularning rivojlanish tendensiyalari nazariy jihatdan asoslab berilgan. Mualliflar raqamli iqtisodiyot sharoitida to‘lov tizimlarining ahamiyati ortib borayotganini, bu esa iqtisodiy samaradorlikni oshirishda muhim omil ekanini ta’kidlaydi.
- Bundan tashqari, N. Xo‘jaevning “Raqamli iqtisodiyot asoslari” asarida fintech texnologiyalarining rivojlanishi, elektron to‘lov vositalari va internet-banking xizmatlarining kengayishi masalalari chuqur tahlil etilgan. Muallif ushbu yo‘nalishning istiqbollari va iqtisodiyotga ta’sirini keng yoritib beradi.
- Yana bir qator ilmiy maqolalarda, xususan “Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar” jurnalida chop etilgan ishlarda internet-banking tizimining samaradorligi, uning afzalliklari hamda rivojlanish istiqbollari keng tahlil

qilingan. Ushbu tadqiqotlar internet-banking xizmatlarining iqtisodiy tizimdagi o‘rni tobora ortib borayotganini ko‘rsatadi.

Tadqiqot metodologiyasi. Mazkur tadqiqotni olib borishda mavzuni har tomonlama yoritish maqsadida turli ilmiy yondashuv va usullardan foydalanildi. Dastlab, internet-banking va elektron to‘lovlar tizimi bo‘yicha mavjud ilmiy adabiyotlar, darsliklar, maqolalar hamda normativ-huquqiy hujjatlar o‘rganilib, ularning mazmuni tahlil qilindi. Bu bosqichda mavzuning nazariy asoslari shakllantirilib, asosiy tushunchalar aniqlashtirildi. Keyingi bosqichda tahliliy usuldan foydalanilib, O‘zbekistonda internet-banking va elektron to‘lovlar tizimining rivojlanish holati o‘rganildi. Jumladan, so‘nggi yillarda naqd pulsiz to‘lovlar hajmining o‘sishi, mobil banking xizmatlarining kengayishi hamda raqamli to‘lov platformalarining ommalashuvi bilan bog‘liq jarayonlar umumiy tarzda ko‘rib chiqildi. Bu esa mavzuning amaliy jihatlarini tushunishga yordam berdi. Shuningdek, taqqoslash usuli asosida an’anaviy bank xizmatlari bilan internet-banking xizmatlari o‘rtasidagi farqlar aniqlab berildi. Ushbu yondashuv orqali internet-bankingning afzalliklari, xususan tezkorlik, qulaylik va vaqt tejamkorligi kabi jihatlar asoslab berildi. Tadqiqot jarayonida umumlashtirish usulidan ham foydalanilib, turli manbalardan olingan ma’lumotlar tizimlashtirildi va muayyan xulosalarga kelindi. Bundan tashqari, mantiqiy fikrlash va tizimli yondashuv asosida internet-banking tizimining rivojlanish istiqbollari yuzasidan fikr-mulohazalar shakllantirildi.

Izlanish va natijalar. Mazkur tadqiqot jarayonida internet-banking va elektron to‘lovlar tizimining hozirgi holati hamda rivojlanish tendensiyalari o‘rganildi. Olib borilgan izlanishlar shuni ko‘rsatdiki, so‘nggi yillarda raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi natijasida bank xizmatlari sezilarli darajada transformatsiyaga uchragan. Xususan, internet-banking xizmatlari orqali amalga oshirilayotgan operatsiyalar hajmi ortib borib, an’anaviy bank xizmatlariga bo‘lgan ehtiyoj asta-sekin kamayib bormoqda. Tahlillar natijasida aniqlanishicha, foydalanuvchilar uchun eng muhim omillar sifatida qulaylik, tezkorlik va xizmatlarning 24/7 rejimida mavjudligi katta ahamiyat kasb etmoqda. Ayniqsa, mobil banking ilovalari orqali to‘lovlarni amalga oshirish, pul o‘tkazmalari, kommunal xizmatlar uchun to‘lovlar hamda boshqa moliyaviy operatsiyalarni bajarish imkoniyatlari aholining ushbu tizimlarga bo‘lgan qiziqishini oshirgan. Shu bilan birga, izlanish davomida elektron to‘lov tizimlarining iqtisodiyotdagi ulushi ortib borayotgani kuzatildi. Naqd pulsiz hisob-kitoblarning kengayishi iqtisodiy shaffoflikni ta’minlash, pul aylanishini tezlashtirish hamda yashirin iqtisodiyotni qisqartirishga xizmat qilmoqda. Bu esa o‘z navbatida, davlat byudjetiga tushumlarning oshishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

Biroq tadqiqot natijalari ayrim muammolar mavjudligini ham ko‘rsatdi. Jumladan, kiberxavfsizlik masalalari, ayrim hududlarda internet infratuzilmasining yetarli darajada rivojlanmaganligi hamda ayrim foydalanuvchilarning raqamli savodxonligi pastligi internet-banking tizimining to‘liq joriy etilishiga to‘sqinlik qilmoqda.

Xulosa va takliflar. Yuqoridagi tahlillar asosida shuni xulosa qilishimiz mumkinki, internet-banking va elektron to‘lovlar tizimi zamonaviy

iqtisodiyotning ajralmas qismiga aylanib bormoqda. Ushbu tizimlar bank xizmatlarining tezkorligi, qulayligi va ochiqligini ta’minlab, naqd pulsiz hisob-kitoblar ulushining oshishiga xizmat qilmoqda. Natijada iqtisodiy jarayonlar samaradorligi ortib, moliyaviy operatsiyalarni amalga oshirish ancha soddalashmoqda. Shu bilan birga, mazkur tizimlar aholining moliyaviy xizmatlardan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirib, iqtisodiy faollikni oshirishda muhim omil bo‘lib xizmat qilmoqda. Biroq, internet-banking va elektron to‘lovlar tizimini rivojlantirish jarayonida ayrim muammolar ham mavjud. Jumladan, kiberxavfsizlik bilan bog‘liq xavflar, ayrim hududlarda internet infratuzilmasining yetarli darajada rivojlanmaganligi hamda aholining raqamli savodxonlik darajasi pastligi ushbu tizimlarning samarali ishlashiga to‘sqinlik qilmoqda.

Shu munosabat bilan quyidagi takliflarni ilgari surish maqsadga muvofiq hisoblanadi. Avvalo, bank tizimida axborot xavfsizligini yanada kuchaytirish, zamonaviy himoya texnologiyalarini joriy etish zarur. Ikkinchidan, aholining raqamli savodxonligini oshirish bo‘yicha keng ko‘lamli targ‘ibot va o‘quv dasturlarini tashkil etish lozim. Uchinchidan, internet infratuzilmasini, ayniqsa chekka hududlarda rivojlantirish orqali elektron to‘lov tizimlaridan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirish kerak. Shuningdek, banklar o‘rtasida raqobatni kuchaytirish va yangi innovatsion xizmatlarni joriy etish orqali mijozlar uchun yanada qulay sharoitlar yaratish muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki. “To‘lov tizimlari rivoji to‘g‘risida hisobot”, Toshkent, 2022, bet 12–18.

2. Vahobov A., Malikov T. “Bank ishi”, Toshkent: Iqtisodiyot, 2019, bet 45–60.

3. Shodmonov Sh., G‘afurov U. “Iqtisodiyot nazariyasi”, Toshkent: Fan va texnologiya, 2018, bet 102–110.

4. Xo‘jaev N. “Raqamli iqtisodiyot asoslari”, Toshkent, 2021, bet 34–50.

5. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining PF-6079-son Farmoni. “Bank tizimini raqamlashtirish va elektron to‘lovlarni rivojlantirish”, 2020-yil, bet 3–7.

6. “Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar” ilmiy jurnali, 2022–2023-yillar sonlari, bet 15–28.

RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR ORQALI MOLIYAVIY INKLYUZIYANI RIVOJLANTIRISH

Tursunov Faridun Mustafoyevich
SamISI, "Bank ishi" kafedrasi assistenti
Abdushukurov Doniyorbek
SamISI, "Bank-moliya xizmatlari" fakulteti talabasi

Annotatsiya. *Ushbu maqola raqamli texnologiyalarning moliyaviy inklyuziyani rivojlantirishdagi muhim rolini tahlil qiladi. Unda mobil bankchilik, elektron to'lov tizimlari va blokcheyn kabi innovatsion yechimlarning aholining keng qatlamlari, ayniqsa chekka hududlarda yashovchilar uchun moliyaviy xizmatlarga kirish imkoniyatini oshirishdagi salohiyati ko'rib chiqiladi. Tadqiqot raqamli vositalar orqali moliyaviy savodxonlikni oshirish va xizmatlar samaradorligini ta'minlash mexanizmlarini o'rganadi. Shuningdek, raqamli inklyuziyani kengaytirish yo'lidagi mavjud to'siqlar va ularni bartaraf etish bo'yicha tavsiyalar ilgari suriladi. Maqola O'zbekiston sharoitida moliyaviy xizmatlarning barcha uchun ochiqligini ta'minlash bo'yicha strategik yo'nalishlarni belgilashga hissa qo'shadi.*

Kalit so'zlar: *Raqamli Texnologiyalar, Moliyaviy Inklyuziya, Mobil Bankchilik, Elektron To'lovlar, Fintexnologiyalar, Moliyaviy Savodxonlik, Iqtisodiy Rivojlanish*

Abstract. *This article analyzes the critical role of digital technologies in advancing financial inclusion. It examines the potential of innovative solutions such as mobile banking, electronic payment systems, and blockchain in increasing access to financial services for broad segments of the population, particularly those in remote areas. The study explores mechanisms for enhancing financial literacy and ensuring service efficiency through digital tools. Furthermore, it identifies existing barriers to expanding digital inclusion and proposes recommendations for overcoming them. The article contributes to defining strategic directions for ensuring universal access to financial services within the context of Uzbekistan.*

Keywords: *Digital Technologies, Financial Inclusion, Mobile Banking, Electronic Payments, Fintech, Financial Literacy, Economic Development*.

Kirish. Moliyaviy inklyuziya iqtisodiy rivojlanishning muhim omili bo'lib, aholining barcha qatlamlari uchun sifatli va arzon moliyaviy xizmatlardan foydalanish imkoniyatini ta'minlashni anglatadi. Raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi ushbu jarayonni tezlashtirib, moliyaviy xizmatlarga kirishni sezilarli darajada kengaytirish uchun yangi imkoniyatlar yaratmoqda. Global miqyosda 2024 yilga kelib aholining 79 foizi bank hisobvarag'iga ega bo'lgan, o'rta va past daromadli mamlakatlarda 2021-2024 yillar oralig'ida bu ko'rsatkich 6 foiz punktga oshgan[160].

[160] World Bank Group. (2024). *The Global Findex Database 2024: Financial Inclusion, Digital Payments, and Resilience in the Age of COVID-19 and Beyond*. Washington, DC: World Bank.

O'zbekistonda ham moliyaviy inklyuziyani rivojlantirish bo'yicha sezilarli yutuqlarga erishilmoqda. "O'zbekiston fuqarolarini tinglash" so'rovi ma'lumotlariga ko'ra, naqd pulni uyda saqlash afzalligi 2018 yildagi 97.7 foizdan 2025 yilda 92.7 foizga kamaygan[161].

Mobil internet va smartfonlar kabi raqamli texnologiyalarning keng tarqalishi bank sektorini tubdan o'zgartirmoqda. O'zbekistonda 2020 yildagi Prezident farmoni natijasida "Anorbank" va "TBC bank" kabi raqamli banklar ro'yxatga olinib, innovatsiyalar orqali chakana xizmatlarni yaxshilash vazifasi yuklatildi . Raqamli banklar mobil ilovalar yoki kompyuterlar orqali 24/7 to'liq xizmatlarga kirishni ta'minlaydi, bu esa an'anaviy banklarga nisbatan xizmat ko'rsatish xarajatlarini 40-60 foizga kamaytirishi kutilmoqda. Ushbu raqamli transformatsiya moliyaviy faoliyatni oshirish va iqtisodiy imkoniyatlarni kengaytirish uchun hal qiluvchi ahamiyatga ega bo'lib, mijozlarning jismoniy tashriflar va hujjatlar bilan bog'liq vaqt va xarajatlarini tejaydi[162].

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Raqamli texnologiyalar orqali moliyaviy inklyuziyani rivojlantirish (RTMIR) sohasidagi adabiyotlar tahlili ushbu yo'nalishning global miqyosda tobora ortib borayotgan ahamiyatini va uning iqtisodiy taraqqiyotga ta'sirini yaqqol ko'rsatmoqda. So'nggi yillarda chop etilgan ko'plab tadqiqotlar raqamli moliyaviy xizmatlarning aholining moliyaviy xizmatlardan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirishdagi hal qiluvchi rolini ta'kidlaydi. Xususan, mobil pullar, internet-banking va fintex yechimlari an'anaviy bank xizmatlariga ega bo'lmagan yoki ulardan cheklangan holda foydalanadigan aholi qatlamlari, ayniqsa qishloq joylar va kam ta'minlangan guruhlar uchun moliyaviy xizmatlarga kirishni sezilarli darajada osonlashtirmoqda. Global miqyosdagi statistik ma'lumotlar, jumladan, bank hisobvaraqlariga ega bo'lgan aholi ulushining o'sishi, raqamli texnologiyalarning inklyuzivlikni oshirishdagi samaradorligini tasdiqlaydi.

Adabiyotlarda RTMIRning nazariy asoslari moliyaviy rivojlanish nazariyasi, innovatsiyalar diffuziyasi nazariyasi va axborot asimmetriyasini kamaytirish konsepsiyalari bilan chambarchas bog'liq holda o'rganiladi. Raqamli platformalar geografik to'siqlarni bartaraf etish, tranzaksiya xarajatlarini kamaytirish va moliyaviy xizmatlarga kirishni soddalashtirish orqali moliyaviy xizmatlar bozoridagi samarasizliklarni bartaraf etishga yordam beradi[163].

Tadqiqot metodologiyasi. Ushbu maqola raqamli texnologiyalar orqali moliyaviy inklyuziyani rivojlantirish masalasini O'zbekiston kontekstida har tomonlama tahlil qilishga qaratilgan bo'lib, deskriptiv, analitik va siyosatga yo'naltirilgan tadqiqot yondashuvini qo'llaydi. Tadqiqotning asosiy maqsadi raqamli moliyaviy xizmatlarning moliyaviy inklyuziyaga ta'sirini baholash, ularning afzalliklari va imkoniyatlarini aniqlash, shuningdek, amalga oshirishdagi mavjud muammolar va ularni bartaraf etish bo'yicha siyosiy tavsiyalar ishlab

[161] World Bank. (2025). *Listening to Citizens of Uzbekistan (L2CU) Survey Report: Household Welfare and Financial Behavior Trends (2018-2025)*. Tashkent/Washington.

[162] O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 5-oktabrdagi “«Raqamli O‘zbekiston — 2030» strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PF-6079-son Farmoni. // Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi.

[163] Rogers, E. M. (2003). *Diffusion of Innovations* (5th ed.). New York: Free Press.

chiqishdan iborat.

Ma'lumotlarni yig'ish jarayoni asosan ikkilamchi manbalarga tayangan holda amalga oshirildi. Tadqiqot uchun zarur bo'lgan ma'lumotlar ilmiy adabiyotlar, xalqaro tashkilotlarning hisobotlari (masalan, Jahon banki, Xalqaro valyuta fondi), milliy statistika agentliklarining ma'lumotlari, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining farmon va qarorlari, Markaziy bankning hisobotlari, shuningdek, iqtisodiy tadqiqot institutlarining tahliliy materiallari orqali to'plandi.

Ma'lumotlarni tahlil qilish jarayoni bir necha bosqichdan iborat bo'ldi. Dastlab, raqamli moliyaviy inklyuziyaning nazariy asoslari va tushunchalari bo'yicha keng qamrovli adabiyotlar tahlili o'tkazildi, bu moliyaviy rivojlanish, innovatsiyalar diffuziyasi va axborot asimmetriyasini kamaytirish konsepsiyalarini qamrab oldi[164]. Keyin, O'zbekistonda raqamli moliyaviy inklyuziyaning joriy holati va dinamikasini baholash uchun statistik ma'lumotlar va so'rov natijalari chuqur tahlil qilindi, bu yerda naqd puldan foydalanish afzalligining kamayishi, bank hisobvaraqlaridan foydalanishning ortishi va elektron tranzaksiyalarni qo'llab-quvvatlash darajasining o'sishi kabi ko'rsatkichlar o'rganildi. Raqamli moliyaviy inklyuziyani amalga oshirishdagi muammolar (raqamli tafovut, kiberxavfsizlik, moliyaviy savodxonlik) va ularni bartaraf etish yo'llari bo'yicha sifatli tahlil o'tkazildi. Nihoyat, siyosat va tartibga solishning roli, eng yaxshi xalqaro amaliyotlar va O'zbekiston uchun tegishli tavsiyalar ishlab chiqish maqsadida qiyosiy tahlil va siyosat tahlili usullari qo'llanildi.

Tadqiqotning doirasi O'zbekistonda raqamli texnologiyalar orqali moliyaviy inklyuziyani rivojlantirishga qaratilgan bo'lib, asosan 2018 yildan 2025 yilgacha bo'lgan davrni qamrab oladi, shuningdek, 2030 yilgacha bo'lgan strategik maqsadlarni ham hisobga oladi. Geografik jihatdan tadqiqot O'zbekiston Respublikasi miqyosida olib borilgan bo'lsa-da, global tendensiyalar va xalqaro tajribalar qiyosiy tahlil uchun asos bo'lib xizmat qildi. Tadqiqotda mobil banking, internet-banking, elektron to'lov tizimlari va raqamli banklar kabi asosiy raqamli moliyaviy xizmatlar turlari ko'rib chiqildi. Ushbu tadqiqotning cheklovlari ham mavjud.

Xulosa. Ushbu maqola raqamli texnologiyalarning O‘zbekistonda moliyaviy inklyuziyani rivojlantirishdagi ulkan salohiyatini chuqur o‘rgandi. Tadqiqot shuni ko‘rsatdiki, raqamli moliyaviy xizmatlar aholining moliyaviy xizmatlarga kirishini sezilarli darajada osonlashtirib, xarajatlarni kamaytirib, iqtisodiy imkoniyatlarni kengaytirmoqda.

Moliyaviy inklyuziya — bu aholi va korxonalarning o’z ehtiyojlariga mos keladigan foydali va arzon moliyaviy mahsulot hamda xizmatlar: tranzaksiyalar, to’lovlar, jamg’armalar, kreditlar va sug’urtaga ega bo’lish imkoniyatidir. Bu tushuncha shunchaki bank hisobvarag’iga ega bo’lishdan ancha keng ma’noni anglatadi — u aholining moliyaviy tizimga to’la qo’shilishini va undan faol foydalanishini ko’zda tutadi. Moliyaviy inklyuziyaning asosiy maqsadi an’anaviy

[164] Stiglitz, J. E., & Weiss, A. (1981). *Credit Rationing in Markets with Imperfect Information*. The American Economic Review, 71(3), 393-410.

moliyaviy xizmatlardan mahrum bo’lgan yoki ularga cheklangan kirish imkoniyatiga ega bo’lgan aholi qatlamlarini — qishloq joylardagi fuqarolar, past daromadli oilalar, nogironlar va ayollar — moliyaviy tizimga jalb etishdan iborat.

O’zbekistonda moliyaviy inklyuziyani rivojlantirish bo’yicha erishilgan yutuqlar — bank kartasiga ega bo’lgan uy xo’jaliklarining 2021 yildagi 59 foizdan 2025 yilga kelib 85 foizga yetishi, elektron tranzaksiyalar qo’llab-quvvatlashning 11 foiz punktga o’sishi — bu yo’nalishda davlat siyosati samarali ishlayotganini ko’rsatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. World Bank Group. (2024). *The Global Findex Database 2024: Financial Inclusion, Digital Payments, and Resilience in the Age of COVID-19 and Beyond*. Washington, DC: World Bank.

2. World Bank. (2025). *Listening to Citizens of Uzbekistan (L2CU) Survey Report: Household Welfare and Financial Behavior Trends (2018-2025)*. Tashkent/Washington.

3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 5-oktabrdagi “«Raqamli O‘zbekiston — 2030» strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PF-6079-son Farmoni. // Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi.

4. McKinsey & Company. (2023). *The Future of Digital Banking: Efficiency and Cost Optimization in Emerging Markets*. Global Banking Practice Report.

5. Rogers, E. M. (2003). *Diffusion of Innovations* (5th ed.). New York: Free Press.

6. Stiglitz, J. E., & Weiss, A. (1981). *Credit Rationing in Markets with Imperfect Information*. The American Economic Review, 71(3), 393-410.

7. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki. (2025). *O‘zbekistonda moliyaviy ommaboplik holati: statistik tahlillar va 2030-yilgacha bo‘lgan rivojlanish strategiyasi*. Yillik hisobot.

FINTECH YECHIMLAR VA XAVFSIZ TO'LOV TIZIMLARI ORQALI IJTIMOIY-IQTISODIY FAOLLIKNI OSHIRISH MEXANIZMLARI

Niyozov Zuxur Davronovich
Samarqand iqtisodiyot va servis insitituti
“Bank ishi” kafedrasi I. f. n, prof. v b.
Raxmatova Nilufar
SamISI, “Bank-Moliya xizmatlari” fakulteti talabasi

Annotatsiya. *Ushbu maqolada fintex yechimlar va xavfsiz to‘lov tizimlari orqali aholi ijtimoiy-iqtisodiy faolligini oshirishning asosiy mexanizmlari tahlil qilinadi. Fintex texnologiyalarining moliyaviy inklyuzivlikni kengaytirish, tadbirkorlik faolligini rag‘batlantirish hamda aholi daromad manbalarini diversifikatsiya qilishdagi roli yoritiladi. Shuningdek, mavjud muammolar,*

xalqaro tajriba va O‘zbekistonda fintex ekotizimini rivojlantirish istiqbollari ko‘rib chiqiladi. Fintex yechimlar asosida ijtimoiy-iqtisodiy faollikni oshirishga qaratilgan ilmiy asoslangan tavsiyalar ishlab chiqiladi.

Kalit so‘zlar: *fintex, xavfsiz to‘lov tizimlari, ijtimoiy-iqtisodiy faollik, moliyaviy inklyuzivlik, raqamli transformatsiya, tadbirkorlik faolligi, fintex ekotizimi, iqtisodiy o‘sish.*

Kirish. Raqamli transformatsiya jarayonlari chuqurlashib borayotgan hozirgi davrda moliyaviy texnologiyalar (fintech) iqtisodiy tizimning ajralmas tarkibiy qismiga aylanib, ijtimoiy-iqtisodiy faollikni oshirishning muhim instrumenti sifatida namoyon bo‘lmoqda. Fintech yechimlarining joriy etilishi moliyaviy xizmatlardan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirib, ilgari bank tizimidan chetda qolgan aholi qatlamlarini — jumladan, qishloq aholisi, yoshlar, ayollar hamda past daromadli guruhlarni — rasmiy moliyaviy tizimga jalb etishga xizmat qilmoqda.

Mazkur jarayonda xavfsiz to‘lov infratuzilmasi alohida ahamiyat kasb etadi. Moliyaviy operatsiyalarning ishonchliligi va himoyalanganligi foydalanuvchilarning bank xizmatlariga bo‘lgan ishonchini mustahkamlaydi, bu esa ularning iqtisodiy faolligini oshirishga, yangi daromad manbalarini shakllantirishga hamda tadbirkorlik tashabbuslarini kengaytirishga zamin yaratadi.

O‘zbekiston Respublikasida fintech sektorining rivojlanishi so‘nggi yillarda yuqori sur’atlarda amalga oshirilmoqda. Mahalliy raqamli to‘lov platformalarining keng ommalashuvi aholining moliyaviy xulq-atvorida sezilarli o‘zgarishlarni yuzaga keltirib, naqdsiz to‘lovlar ulushining ortishi hamda iqtisodiy operatsiyalarning jadallashuviga olib kelmoqda. Aholining katta qismi tomonidan fintech xizmatlaridan foydalanish darajasining oshishi ijtimoiy-iqtisodiy faollikning kengayishiga xizmat qilayotgan muhim omillardan biri sifatida baholanmoqda.

Shu bilan birga, fintech yechimlarining iqtisodiy samaradorligi va xavfsiz to‘lov tizimlari bilan o‘zaro bog‘liqligini chuqur ilmiy tahlil qilish zarurati ortib bormoqda. Xususan, raqamli moliyaviy texnologiyalar orqali ijtimoiy-iqtisodiy faollikni oshirish mexanizmlarini aniqlash va ularni amaliyotga joriy etish bugungi kunda dolzarb ilmiy vazifalardan biri hisoblanadi.

Adabiyotlar tahlili. Fintech texnologiyalarining iqtisodiy jarayonlarga ta’siri zamonaviy ilmiy adabiyotlarda keng yoritilib, ularning moliyaviy inklyuzivlikni oshirish va ijtimoiy-iqtisodiy faollikni rag‘batlantirishdagi roli alohida e’tirof etilmoqda. Tadqiqotlarga ko‘ra, raqamli moliyaviy xizmatlarning rivojlanishi moliyaviy resurslarga kirish imkoniyatlarini kengaytirib, kichik biznes va aholining iqtisodiy faolligini oshiradi .

Xavfsiz to‘lov tizimlari ushbu jarayonning asosiy infratuzilma elementi sifatida qaraladi. Xususan, fintech sohasida olib borilgan ilmiy izlanishlar kiberxavfsizlik choralarining kuchaytirilishi moliyaviy operatsiyalarning ishonchliligini ta’minlab, foydalanuvchilarning bank xizmatlariga bo‘lgan ishonchini oshirishini ko‘rsatadi. Bu esa, o‘z navbatida, iqtisodiy faollikning

kengayishiga xizmat qiladi.

Moliyaviy inklyuzivlik va iqtisodiy rivojlanish o‘rtasidagi bog‘liqlik iqtisodiyot fanlari doktori, professor S. Yuldashev tomonidan *“Raqamli iqtisodiyot va moliyaviy texnologiyalar rivoji”* (2021) asarida tahlil qilinib, fintech yechimlari orqali moliyaviy xizmatlardan foydalanish imkoniyatlarining kengayishi yangi biznes tashabbuslari va daromad manbalarini shakllantirishga olib kelishi asoslab berilgan (1).

Shuningdek, iqtisodiyot fanlari doktori, professor B. Iskandarov o‘zining *“To‘lov tizimlari xavfsizligi va bank xizmatlari samaradorligi”* (2022) monografiyasida xavfsiz to‘lov infratuzilmasi bank tizimi barqarorligini ta’minlash bilan birga iqtisodiy operatsiyalar hajmini oshirishini va mijozlar ishonchini mustahkamlashini ta’kidlaydi (2).

Raqamli moliyaning ijtimoiy ta’siri iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent D. Qodirov tomonidan *“Fintech va ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish mexanizmlari”* (2023) maqolasida o‘rganilib, unda fintech platformalari orqali iqtisodiy faol subyektlar sonining ortishi hamda xizmatlar bozorining kengayishi qayd etiladi (3).

Biroq ayrim tadqiqotlarda raqamli moliya rivojining salbiy jihatlari ham ko‘rsatib o‘tilgan. Jumladan, xalqaro tadqiqotlar natijalariga ko‘ra, moliyaviy xizmatlarga kirish imkoniyatining kengayishi ayrim hollarda ortiqcha qarzdorlik xavfini oshirishi mumkin . Bu esa fintech rivojini xavfsizlik mexanizmlari bilan uyg‘un holda olib borish zarurligini ko‘rsatadi.

Umuman olganda, ilmiy adabiyotlar tahlili fintech texnologiyalari va xavfsiz to‘lov tizimlari iqtisodiy faollikni oshirish, moliyaviy inklyuzivlikni kengaytirish hamda yangi iqtisodiy imkoniyatlar yaratishda muhim omil ekanligini tasdiqlaydi.

Tadqiqot metodologiyasi. Mazkur tadqiqot kompleks metodologik yondashuv asosida amalga oshirildi. Dastlab, O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki, Raqamli texnologiyalar vazirligi hamda Davlat statistika qo‘mitasining 2020–2024-yillarga oid ma’lumotlari asosida fintech xizmatlaridan foydalanish ko‘lami, to‘lov tizimlari tranzaksiyalari va ijtimoiy-iqtisodiy faollik ko‘rsatkichlari o‘rtasidagi bog‘liqlik tahlil qilindi. Empirik bosqichda Toshkent, Samarqand, Farg‘ona va Qashqadaryo viloyatlarida 250 nafar respondent ishtirokida so‘rovnoma o‘tkazilib, aholining turli ijtimoiy guruhlari kesimida fintech xizmatlarining ta’siri baholandi. Shuningdek, mahalliy fintech kompaniyalari vakillari bilan yarim tuzilgan intervyular o‘tkazildi.

Tahlil va natijalar. Tadqiqot natijalari fintex yechimlarining ijtimoiy-iqtisodiy faollikka ta’sirini kompleks tarzda baholash imkonini berdi hamda o‘zaro bog‘liq muhim xulosalarni shakllantirishga xizmat qildi. Xususan, 1-rasmning chap qismida keltirilgan ma’lumotlarga ko‘ra, O‘zbekistonda fintex xizmatlaridan foydalanuvchilar soni 2020–2024-yillar davomida 3,2 million kishidan 29,3 million kishiga yetib, 9,2 baravar oshgan. Ushbu dinamik o‘sish ijtimoiy-iqtisodiy faollik indeksining 42,1 balldan 72,4 ballgacha ko‘tarilishi bilan parallel ravishda kuzatilgan bo‘lib, ular o‘rtasida yuqori darajadagi ijobiy bog‘liqlik mavjudligini anglatadi. Panel ma’lumotlar tahlili natijalari fintex foydalanuvchilari sonining 10 foizga oshishi ijtimoiy-iqtisodiy faollik indeksining

o‘rtacha 3,1 ballga ortishiga olib kelishini ko‘rsatdi (β=0,31; p<0,001). Mazkur natijalar fintex texnologiyalarining jamiyat iqtisodiy faolligini oshirishdagi muhim omil ekanligini statistik jihatdan ishonchli tarzda tasdiqlaydi.

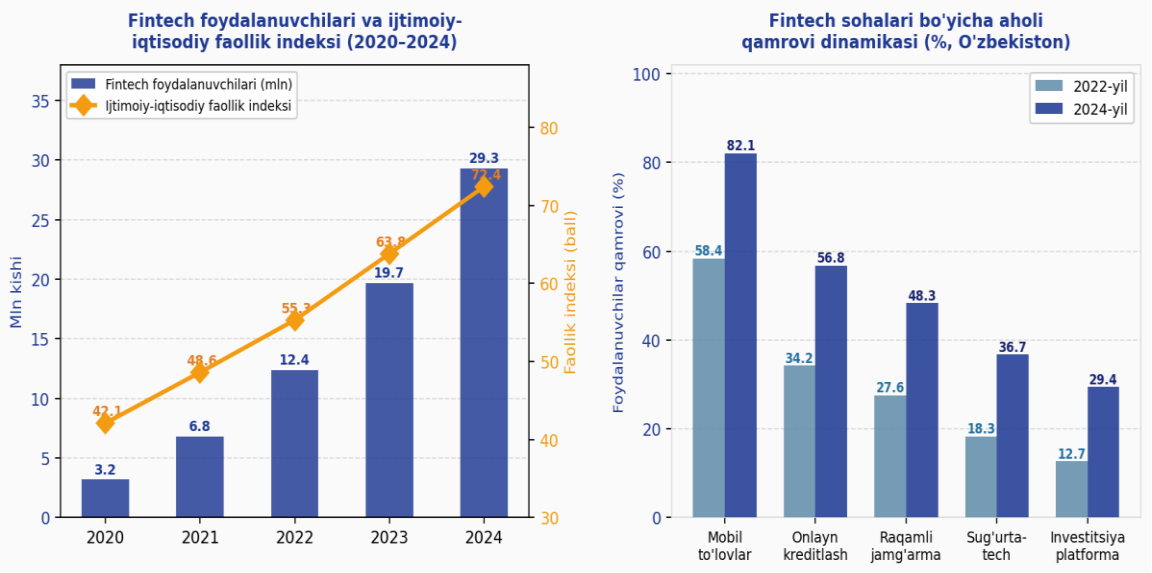

1-rasm. Fintech foydalanuvchilari, ijtimoiy-iqtisodiy faollik indeksi va fintech sohalari bo'yicha aholi qamrovi (O'zbekiston, 2020–2024)

Sektorlar kesimidagi tahlil natijalari fintex yo‘nalishlarining alohida ta’sirini yanada aniqlashtiradi. Jumladan, mobil to‘lovlar qamrovining 2022-yildagi 58,4 foizdan 2024-yilda 82,1 foizga oshishi ushbu yo‘nalishning iqtisodiy faollikka bevosita va keng ko‘lamli ta’sir ko‘rsatayotganini anglatadi. Onlayn kreditlash qamrovining 34,2 foizdan 56,8 foizgacha kengayishi ayniqsa muhim ahamiyatga ega bo‘lib, kredit resurslaridan foydalanish imkoniyatining ortishi tadbirkorlik faolligini rag‘batlantiruvchi asosiy omillardan biri sifatida namoyon bo‘ladi. Shuningdek, raqamli jamg‘arma va sug‘urta texnologiyalari (insurtech) bo‘yicha kuzatilayotgan yuqori o‘sish sur’atlari aholining moliyaviy barqarorlikni ta’minlashga qaratilgan xatti-harakatlari faollashayotganini ko‘rsatadi.

So‘rovnoma natijalari ham fintex xizmatlarining amaliy ahamiyatini tasdiqlaydi. Xususan, respondentlarning 74 foizi fintex xizmatlaridan foydalanish natijasida o‘z iqtisodiy faolligi kengayganini, 68 foizi yangi daromad manbalariga ega bo‘lganini, 62 foizi esa moliyaviy muammolarni hal etish qobiliyati oshganini qayd etgan. Ayniqsa, qishloq hududlarida ushbu ko‘rsatkichlarning nisbatan yuqori bo‘lishi — respondentlarning 81 foizi fintex xizmatlari orqali ilgari mavjud bo‘lmagan imkoniyatlardan foydalana boshlaganini bildirishi — raqamli moliyaviy xizmatlarning hududiy tengsizlikni kamaytirishdagi ahamiyatini yaqqol namoyon etadi.

Xalqaro tajriba tahlili ham fintex ekotizimini rivojlantirishning yuqori samaradorligini ko‘rsatadi. Jumladan, Singapur 2015–2024-yillar davomida fintex sektoriga YaIMning 1,2 foizi miqdorida investitsiya yo‘naltirish orqali ijtimoiy-iqtisodiy faollik indeksini 31 foizga oshirishga erishgan. Estoniyada e-rezidensiya tizimi va fintex integratsiyasi kichik biznes subyektlarining iqtisodiy faolligini 48 foizga kuchaytirgan. Qozog‘istonda esa “Digital Kazakhstan” dasturi doirasida

fintex yechimlarning keng joriy etilishi 2020–2023-yillar oralig‘ida aholi iqtisodiy faolligining 27 foizga oshishiga xizmat qilgan. Mazkur xalqaro tajribalar shuni ko‘rsatadiki, maqsadli va tizimli siyosat yuritilgan taqdirda fintex texnologiyalari orqali ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishni sezilarli darajada tezlashtirish mumkin.

Xulosa va takliflar. Tadqiqot natijalari fintech yechimlar va xavfsiz to‘lov tizimlari aholi ijtimoiy-iqtisodiy faolligini oshirishda muhim va empirik jihatdan asoslangan omil ekanligini ko‘rsatdi. Fintech xizmatlaridan foydalanish darajasining ortishi bilan iqtisodiy faollik ko‘rsatkichlarining yaxshilanishi o‘rtasidagi bog‘liqlik mazkur yo‘nalishning yuqori salohiyatga ega ekanligini tasdiqlaydi. Shu bilan birga, mavjud imkoniyatlardan to‘liq foydalanilmayotgani ushbu sohada tizimli yondashuvlarni kuchaytirish zarurligini ko‘rsatadi.

Fintech xizmatlarining hududiy qamrovini kengaytirish ijtimoiy-iqtisodiy faollikni oshirishning muhim sharti hisoblanadi. Ayniqsa, qishloq va chekka hududlarda raqamli moliyaviy xizmatlarga kirish imkoniyatlarini kengaytirish orqali aholining iqtisodiy jarayonlardagi ishtiroki sezilarli darajada faollashadi. Bu esa mahalliy darajada daromad manbalarining ko‘payishi va iqtisodiy muhitning jonlanishiga xizmat qiladi.

Shu bilan birga, fintech xizmatlarining xavfsizligini ta’minlash va foydalanuvchilar ishonchini mustahkamlash ustuvor yo‘nalishlardan biri bo‘lib qoladi. Xavfsizlik standartlarini joriy etish va ularni amaliyotda qo‘llash moliyaviy operatsiyalarning barqarorligini oshirib, fintech ekotizimining rivojlanishini jadallashtiradi. Natijada iqtisodiy faollik va moliyaviy aylanma hajmi ortadi.

Raqamli moliyaviy xizmatlarni ijtimoiy sohalar bilan integratsiyalash esa uzoq muddatli ijobiy natijalarni ta’minlaydi. Ijtimoiy to‘lovlar va davlat xizmatlarining raqamli platformalar orqali amalga oshirilishi aholining fintech tizimlariga moslashuvini tezlashtirib, ularni kundalik iqtisodiy faoliyatning ajralmas qismiga aylantiradi. Umuman olganda, fintech va xavfsiz to‘lov tizimlarini kompleks rivojlantirish ijtimoiy-iqtisodiy faollikni barqaror oshirishning samarali vositasi hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati:

1. Yuldashev S. Raqamli iqtisodiyot va moliyaviy texnologiyalar rivoji: Monografiya. — Toshkent: «Iqtisod-Moliya», 2021. — 234 b.

2. Iskandarov B. To‘lov tizimlari xavfsizligi va bank xizmatlari samaradorligi: O‘quv qo‘llanma. — Toshkent, 2022. — 188 b.

3. Qodirov D. Fintech va ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish mexanizmlari: nazariy yondashuvlar // Samarqand iqtisodiyot va servis instituti «Ilmiy xabarnoma» jurnali. — 2023. — №3. — B. 45–57.

SAVDO KORXONALARINI TIJORAT BANKLARI ORQALI RIVOJLANISH TENDINSIYALARINI JAHON TAJRIBASI ASOSIDA YO‘LGA QO‘YISH

Ilmiy rahbar: Qodirov Y.S
Samarqand iqtisodiyot va servis instituti
“Bank ishi” kafedrasi assitenti stajori
Sultonova Nigora
Samarqand iqtisodiyot va servis instituti talabasi

Annotatsiya: *Mazkur maqolada savdo korxonalarining rivojlanishida tijorat banklarining roli, moliyaviy qo‘llab-quvvatlash mexanizmlari va jahon tajribasi asosida samarali yo‘nalishlar tahlil qilingan. Shuningdek, zamonaviy bank xizmatlari, kreditlash tizimi va innovatsion moliyaviy instrumentlarning savdo sohasiga ta’siri o‘rganilgan. Tadqiqot natijasida milliy iqtisodiyot sharoitida qo‘llash mumkin bo‘lgan amaliy takliflar ishlab chiqilgan.*

Kalit so‘zlar: *savdo korxonalari, tijorat banklari, kreditlash, moliyaviy instrumentlar, jahon tajribasi, iqtisodiy rivojlanish.*

Annotation: *This article examines the role of commercial banks in the development of trade enterprises, analyzes financial support mechanisms, and identifies effective directions based on global experience. It also explores the impact of modern banking services, lending systems, and innovative financial instruments on the trade sector. As a result of the study, practical recommendations applicable to the national economy have been developed.*

Keywords: *trade enterprises, commercial banks, lending, financial instruments, global experience, economic development.*

Kirish. Bugungi kunda savdo korxonalari milliy iqtisodiyotning ajralmas va muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Ular nafaqat tovar va xizmatlar aylanishini ta’minlaydi, balki ishlab chiqaruvchi va iste’molchi o‘rtasidagi asosiy bo‘g‘in sifatida iqtisodiy tizimning uzluksiz ishlashida muhim rol o‘ynaydi. Savdo korxonalarining samarali faoliyati ichki bozorni to‘ldirish, aholi ehtiyojlarini qondirish va yalpi ichki mahsulot hajmini oshirishga bevosita ta’sir ko‘rsatadi.

Zamonaviy bozor iqtisodiyoti sharoitida savdo subyektlari faoliyati tobora murakkablashib bormoqda. Raqobatning kuchayishi, iste’molchilar talabining o‘zgaruvchanligi hamda global iqtisodiy integratsiya jarayonlari savdo korxonalaridan yuqori moslashuvchanlik va innovatsion yondashuvni talab etmoqda. Bunday sharoitda ularning moliyaviy resurslarga bo‘lgan ehtiyoji yanada ortib, ayniqsa, aylanma mablag‘larni to‘ldirish, investitsiya loyihalarini moliyalashtirish va operatsion faoliyatni kengaytirish uchun tashqi moliyaviy manbalarga ehtiyoj kuchaymoqda.

Tijorat banklari ushbu ehtiyojlarni qondirishda asosiy moliyaviy vositachi sifatida maydonga chiqadi. Ular savdo korxonalariga kreditlar ajratish, hisob-kitob xizmatlarini ko‘rsatish, investitsiya loyihalarini moliyalashtirish hamda turli xil moliyaviy instrumentlarni taklif etish orqali ularning barqaror faoliyat yuritishiga ko‘maklashadi. Ayniqsa, kichik va o‘rta biznes subyektlari uchun

tijorat banklarining qo‘llab-quvvatlashi muhim ahamiyat kasb etadi, chunki ushbu toifadagi korxonalar ko‘pincha o‘z mablag‘lari bilan cheklangan bo‘ladi.

Rivojlangan davlatlar tajribasi shuni ko‘rsatadiki, bank tizimining samarali ishlashi savdo sektorining rivojlanishida hal qiluvchi omillardan biridir. Masalan, AQSh, Germaniya, Yaponiya kabi davlatlarda tijorat banklari tomonidan taqdim etiladigan imtiyozli kreditlar, innovatsion moliyaviy xizmatlar va raqamli bank texnologiyalari savdo korxonalarining raqobatbardoshligini sezilarli darajada oshirishga xizmat qilmoqda. Bundan tashqari, davlat va banklar o‘rtasidagi hamkorlik mexanizmlari orqali risklar kamaytiriladi va tadbirkorlik faoliyati rag‘batlantiriladi.

Shu bilan birga, globallashuv jarayonlari va raqamli iqtisodiyotning rivojlanishi bank xizmatlarining yangi shakllarini yuzaga keltirmoqda. Masalan, fintech texnologiyalari, onlayn kreditlash platformalari, elektron to‘lov tizimlari savdo korxonalarining moliyaviy imkoniyatlarini kengaytirib, operatsion samaradorligini oshirmoqda. Bu esa tijorat banklari faoliyatining transformatsiyasini va ularning savdo sektoriga ta’sirini yanada kuchaytirmoqda.

O‘zbekiston iqtisodiyotida ham savdo korxonalarini rivojlantirish ustuvor yo‘nalishlardan biri hisoblanadi. So‘nggi yillarda bank tizimini modernizatsiya qilish, kreditlash hajmini oshirish va tadbirkorlikni qo‘llab-quvvatlash bo‘yicha qator islohotlar amalga oshirilmoqda. Biroq, mavjud muammolar — jumladan, kredit resurslarining yetarli emasligi, foiz stavkalarining yuqoriligi va moliyaviy xizmatlarning yetarli darajada diversifikatsiya qilinmaganligi — savdo korxonalarining rivojlanishiga ma’lum darajada to‘sqinlik qilmoqda.

Shu sababli, mazkur tadqiqotning asosiy maqsadi savdo korxonalarini tijorat banklari orqali rivojlantirishning samarali yo‘llarini jahon tajribasi asosida chuqur tahlil qilish va milliy iqtisodiyot sharoitida qo‘llash mumkin bo‘lgan amaliy tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat. Tadqiqot natijalari savdo sektori va bank tizimi o‘rtasidagi o‘zaro hamkorlikni yanada takomillashtirishga xizmat qiladi.

Tadqiqot metodologiyasi. Mazkur tadqiqotda savdo korxonalarini tijorat banklari orqali rivojlantirish jarayonlarini chuqur o‘rganish maqsadida kompleks yondashuv asosida turli ilmiy-uslubiy metodlardan foydalanildi. Tadqiqot metodologiyasi nazariy va amaliy tahlillarni uyg‘unlashtirgan holda shakllantirildi.

Birinchidan, **tahlil va sintez usuli** qo‘llanilib, savdo korxonalari va tijorat banklari o‘rtasidagi moliyaviy munosabatlarning mazmuni, shakllari va rivojlanish tendensiyalari o‘rganildi. Ushbu usul orqali mavjud ilmiy qarashlar umumlashtirildi hamda bank xizmatlarining savdo sektoriga ta’siri tizimli ravishda tahlil qilindi.

Ikkinchidan, **taqqoslash (komparativ) usuli** yordamida rivojlangan davlatlar, xususan AQSh, Germaniya va Yaponiya tajribasi milliy bank tizimi bilan solishtirildi. Bu orqali xorijiy amaliyotdagi ilg‘or yondashuvlar, samarali moliyalashtirish mexanizmlari va ularning afzalliklari aniqlanib, ularni mahalliy sharoitga moslashtirish imkoniyatlari baholandi.

Uchinchidan, **statistik tahlil usuli** asosida savdo korxonalarining moliyaviy ko‘rsatkichlari, kreditlash hajmi, bank xizmatlaridan foydalanish darajasi kabi

muhim indikatorlar o‘rganildi. Statistik ma’lumotlarni qayta ishlash orqali bank xizmatlarining samaradorligi va ularning savdo sektoriga ta’siri haqida aniq xulosalar chiqarildi.

To‘rtinchidan, tadqiqotda **induktiv va deduktiv yondashuvlar** keng qo‘llanildi. Induktiv yondashuv yordamida alohida fakt va kuzatishlardan umumiy xulosalar chiqarildi, deduktiv yondashuv orqali esa nazariy qoidalar asosida amaliy jarayonlar tahlil qilindi. Bu yondashuvlar tadqiqotning ilmiy asoslanganligini ta’minlashga xizmat qildi.

Shuningdek, tadqiqot davomida **tizimli yondashuv**dan foydalanilib, savdo korxonalari va tijorat banklari o‘rtasidagi munosabatlar yagona iqtisodiy tizim sifatida ko‘rib chiqildi. Bu esa ularning o‘zaro bog‘liqligi va ta’sir mexanizmlarini chuqurroq anglash imkonini berdi.

Tadqiqotning axborot bazasini shakllantirishda xalqaro va milliy manbalardan keng foydalanildi. Jumladan, xalqaro moliya institutlari (Jahon banki, Xalqaro valyuta jamg‘armasi) hisobotlari, yetakchi iqtisodchi olimlarning ilmiy ishlari, tijorat banklari faoliyatiga oid statistik ma’lumotlar hamda normativ-huquqiy hujjatlar o‘rganildi.

Bundan tashqari, zamonaviy ilmiy tadqiqot talablariga mos ravishda ma’lumotlarning ishonchliligi, dolzarbligi va aniqligiga alohida e’tibor qaratildi. Olingan natijalar tahlil qilinib, ular asosida ilmiy asoslangan xulosalar va amaliy tavsiyalar ishlab chiqildi.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, rivojlangan davlatlarda savdo korxonalarini qo‘llab-quvvatlashda tijorat banklari kompleks va tizimli yondashuv asosida faoliyat yuritadi. Ushbu jarayonda banklar nafaqat moliyalashtirish manbai, balki biznesni rivojlantirishning muhim hamkori sifatida ham namoyon bo‘ladi.

1. Kreditlash tizimining rivojlanganligi

Rivojlangan mamlakatlar, jumladan AQSh, Germaniya va Yaponiya tajribasi shuni ko‘rsatadiki, savdo korxonalarini moliyalashtirishda kreditlash tizimi yuqori darajada rivojlangan. Ayniqsa, kichik va o‘rta biznes subyektlari uchun qulay shart-sharoitlar yaratilgan:

- past foiz stavkalarida kreditlar ajratilishi
- uzoq muddatli moliyalashtirish imkoniyatlari
- imtiyozli kredit liniyalari va maxsus dasturlar mavjudligi

Bunday yondashuv savdo korxonalarining aylanma mablag‘larini to‘ldirish, yangi filiallar ochish, logistika tizimini rivojlantirish hamda savdo hajmini oshirishga xizmat qiladi. Natijada, ushbu korxonalar bozorda barqaror o‘rin egallab, raqobatbardoshligini oshiradi.

2. Innovatsion moliyaviy xizmatlarning keng qo‘llanilishi

Tadqiqotlar shuni ko‘rsatdiki, rivojlangan davlatlarda tijorat banklari tomonidan taklif etilayotgan innovatsion moliyaviy xizmatlar savdo korxonalarining moliyaviy barqarorligini ta’minlashda muhim ahamiyatga ega. Jumladan:

- faktoring – debitorlik qarzlarini tezda naqd pulga aylantirish imkonini beradi

- lizing – asosiy vositalarni katta xarajatlarsiz foydalanish imkonini yaratadi
- overdraft – qisqa muddatli likvidlik muammolarini hal qilishga yordam beradi
- elektron to‘lov tizimlari – hisob-kitoblarni tez va qulay amalga oshirishni ta’minlaydi

Mazkur xizmatlar savdo operatsiyalarini sezilarli darajada tezlashtirib, korxonalar pul oqimini samarali boshqarishiga imkon yaratadi. Bu esa ularning moliyaviy barqarorligini mustahkamlaydi.

3. Raqamli bank xizmatlarining rivojlanishi

Raqamli texnologiyalar rivoji natijasida bank xizmatlari sifat jihatidan yangi bosqichga ko‘tarilgan. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, internet-banking va mobil bank xizmatlari savdo korxonalari faoliyatini sezilarli darajada yengillashtiradi:

- tezkor va xavfsiz to‘lovlarni amalga oshirish imkoniyati
- real vaqt rejimida moliyaviy operatsiyalarni kuzatish
- masofadan turib kredit olish va hisob ochish imkoniyatlari

Bu esa korxonalar uchun vaqt va xarajatlarni tejashga, shuningdek, biznes jarayonlarini avtomatlashtirishga xizmat qiladi. Natijada, savdo korxonalari o‘z faoliyatini yanada samarali tashkil etadi.

4. Davlat va banklar o‘rtasidagi samarali hamkorlik

Ko‘plab rivojlangan davlatlarda savdo korxonalarini qo‘llab-quvvatlashda davlat va tijorat banklari o‘rtasidagi hamkorlik muhim o‘rin tutadi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, hukumat tomonidan quyidagi qo‘llab-quvvatlash mexanizmlari keng qo‘llaniladi:

- kreditlar bo‘yicha davlat kafolatlari berilishi
- subsidiyalar va grantlar ajratilishi
- soliq imtiyozlari va preferensiyalar taqdim etilishi

Ushbu choralar banklarning kreditlashdagi risklarini kamaytiradi hamda savdo korxonalariga moliyaviy resurslardan foydalanishni osonlashtiradi. Natijada, banklar va biznes subyektlari o‘rtasida o‘zaro ishonch mustahkamlanadi.

Yuqoridagi tahlillar asosida quyidagi umumiy natijalarga kelindi:

- tijorat banklari savdo korxonalarining rivojlanishida strategik ahamiyatga ega
- innovatsion moliyaviy xizmatlar biznes samaradorligini oshiradi
- raqamli bank tizimlari operatsion jarayonlarni optimallashtiradi
- davlat va bank hamkorligi moliyaviy barqarorlikni ta’minlaydi

Shunday qilib, rivojlangan davlatlar tajribasi savdo korxonalarini tijorat banklari orqali qo‘llab-quvvatlashda kompleks va integratsiyalashgan yondashuv zarurligini ko‘rsatadi.

Muhokama. O‘zbekiston sharoitida ham savdo korxonalarini rivojlantirishda tijorat banklarining roli yildan-yilga ortib bormoqda. So‘nggi yillarda bank tizimini modernizatsiya qilish, tadbirkorlik subyektlarini moliyaviy qo‘llab-quvvatlash va kreditlash hajmini kengaytirish bo‘yicha muhim islohotlar amalga oshirildi. Natijada savdo korxonalarining bank xizmatlaridan foydalanish darajasi sezilarli oshdi. Biroq, mavjud imkoniyatlarga qaramasdan, ushbu sohada qator tizimli muammolar saqlanib qolmoqda.

Avvalo, kredit foiz stavkalarining nisbatan yuqoriligi savdo korxonalarining moliyaviy resurslardan keng foydalanishini cheklaydi. Yuqori foiz stavkalari ayniqsa kichik biznes subyektlari uchun qo‘shimcha moliyaviy yuk yaratib, ularning investitsion faolligini pasaytiradi. Natijada, ko‘plab korxonalar o‘z faoliyatini kengaytirish yoki modernizatsiya qilish imkoniyatidan mahrum bo‘ladi.

Ikkinchidan, garov talablarining murakkabligi va yuqori darajada qo‘yilishi ham muhim to‘siqlardan biri hisoblanadi. Tijorat banklari kredit ajratishda yuqori likvidli aktivlarni garov sifatida talab qiladi, bu esa aksariyat savdo korxonalari, ayniqsa yangi tashkil etilgan biznes subyektlari uchun qiyinchilik tug‘diradi. Bu holat kreditlash jarayonida inklyuzivlik darajasini pasaytiradi.

Uchinchidan, moliyaviy savodxonlik darajasining yetarli emasligi ham savdo korxonalarining bank xizmatlaridan samarali foydalanishiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Ko‘plab tadbirkorlar zamonaviy moliyaviy instrumentlar, kredit shartlari yoki risklarni boshqarish mexanizmlari haqida yetarli bilimga ega emas. Bu esa noto‘g‘ri moliyaviy qarorlar qabul qilinishiga olib kelishi mumkin.

To‘rtinchidan, innovatsion bank xizmatlarining yetarli darajada rivojlanmaganligi ham dolzarb muammo hisoblanadi. Raqamli bank xizmatlari, faktoring, lizing va boshqa zamonaviy moliyaviy vositalar hali ham to‘liq ommalashmagan. Bu esa savdo korxonalarining likvidlikni boshqarish va operatsion samaradorligini oshirish imkoniyatlarini cheklaydi.

Jahon tajribasini chuqur tahlil qilish shuni ko‘rsatadiki, yuqoridagi muammolarni bartaraf etish uchun kompleks yondashuv zarur. Xususan, quyidagi strategik yo‘nalishlarga alohida e’tibor qaratish maqsadga muvofiq:

- kichik biznes uchun maxsus kredit dasturlarini kengaytirish, jumladan past foizli va imtiyozli kredit liniyalarini joriy etish
- raqamli bank xizmatlarini rivojlantirish, internet-banking va mobil ilovalar orqali moliyaviy xizmatlardan foydalanishni soddalashtirish
- faktoring va lizing xizmatlarini ommalashtirish, bu orqali savdo korxonalarining aylanma mablag‘larini oshirish va asosiy vositalarni yangilash imkoniyatini kengaytirish
- bank va davlat o‘rtasidagi hamkorlikni kuchaytirish, kredit kafolatlari, subsidiyalar va soliq imtiyozlari orqali bank risklarini kamaytirish

Shuningdek, rivojlangan davlatlar tajribasidan kelib chiqib, moliyaviy infratuzilmani takomillashtirish, fintech texnologiyalarini joriy etish va tadbirkorlarning moliyaviy savodxonligini oshirish muhim ahamiyat kasb etadi. Bu esa savdo korxonalarining barqaror rivojlanishini ta’minlash va ularning iqtisodiyotdagi ulushini oshirishga xizmat qiladi.

Umuman olganda, O‘zbekiston sharoitida savdo korxonalarini tijorat banklari orqali rivojlantirish uchun mavjud muammolarni tizimli ravishda hal etish va jahon tajribasiga asoslangan innovatsion yondashuvlarni joriy etish zarur hisoblanadi.

Takliflar. Tadqiqot natijalariga asoslanib, quyidagi amaliy takliflar ilgari suriladi:

1. Kichik va o‘rta savdo korxonalari uchun imtiyozli kredit dasturlarini kengaytirish

Past foizli, uzoq muddatli va qulay shartlarga ega kredit liniyalarini joriy etish orqali tadbirkorlarning moliyaviy imkoniyatlarini oshirish zarur.

2. Tijorat banklarida faktoring va lizing xizmatlarini rivojlantirish

Ushbu moliyaviy instrumentlarni keng qo‘llash orqali savdo korxonalarining likvidligini oshirish va asosiy vositalarni yangilash imkoniyatlarini kengaytirish lozim.

3. Raqamli bank xizmatlarini (fintech) joriy etishni jadallashtirish

Internet-banking, mobil ilovalar va onlayn kreditlash tizimlarini rivojlantirish orqali bank xizmatlarining qulayligi va tezkorligini oshirish maqsadga muvofiq.

4. Kredit olish jarayonlarini soddalashtirish va shaffofligini ta’minlash

Hujjatlar sonini kamaytirish, garov talablarini optimallashtirish va kredit ajratish jarayonini tezlashtirish orqali tadbirkorlar uchun qulay muhit yaratish zarur.

5. Davlat tomonidan kafolat va subsidiyalar tizimini kengaytirish

Tijorat banklari uchun risklarni kamaytirish maqsadida kredit kafolatlari berish va foiz stavkalarini subsidiyalash mexanizmlarini rivojlantirish lozim.

6. Tadbirkorlar uchun moliyaviy savodxonlik dasturlarini tashkil etish

Treninglar, seminarlar va amaliy qo‘llanmalar orqali tadbirkorlarning moliyaviy bilim va ko‘nikmalarini oshirish zarur.

7. Bank va savdo korxonalari o‘rtasida uzoq muddatli hamkorlikni rivojlantirish

Individual yondashuv asosida xizmat ko‘rsatish va maslahat berish tizimini joriy etish orqali o‘zaro ishonchni mustahkamlash mumkin.

Xulosa. Mazkur tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, savdo korxonalarini tijorat banklari orqali rivojlantirish iqtisodiy o‘sishni ta’minlovchi eng muhim omillardan biri hisoblanadi. Tijorat banklari tomonidan taqdim etiladigan moliyaviy resurslar, kreditlash mexanizmlari va zamonaviy bank xizmatlari savdo korxonalarining barqaror faoliyat yuritishida hal qiluvchi ahamiyatga ega.

Jahon tajribasi tahlili shuni ko‘rsatadiki, rivojlangan mamlakatlarda samarali faoliyat yuritayotgan bank tizimi savdo sektorining uzluksiz ishlashini, uning raqobatbardoshligini oshirishni hamda iqtisodiy barqarorlikni ta’minlashni kafolatlaydi. Ayniqsa, innovatsion moliyaviy instrumentlar, raqamli bank xizmatlari va davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlash mexanizmlarining uyg‘unligi savdo korxonalarining rivojlanishida muhim omil bo‘lib xizmat qiladi.

O‘zbekiston sharoitida ham bank tizimini yanada takomillashtirish, xalqaro tajribani samarali joriy etish hamda savdo korxonalarini moliyaviy qo‘llab-quvvatlash mexanizmlarini kengaytirish orqali ushbu sohani yangi bosqichga olib

chiqish mumkin. Bu esa nafaqat savdo sektorining rivojlanishiga, balki umuman milliy iqtisodiyotning barqaror o‘sishiga xizmat qiladi.

Shu bilan birga, tadqiqot natijalari shuni tasdiqlaydiki, savdo korxonalari va tijorat banklari o‘rtasidagi o‘zaro hamkorlikni mustahkamlash, innovatsion yondashuvlarni keng joriy etish hamda mavjud muammolarni bartaraf etish orqali iqtisodiy samaradorlikni sezilarli darajada oshirish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki hisobotlari
2. Jahon banki (World Bank) ma’lumotlari
3. Xalqaro valyuta jamg‘armasi (IMF) tahlillari
4. Mishkin F. – “The Economics of Money, Banking and Financial Markets”
5. Rose P. – “Commercial Bank Management”
6. O‘zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari va normativ aktlari

ОЦЕНКА ЭФФЕКТИВНОСТИ ВНЕДРЕНИЯ ЦИФРОВЫХ КАНАЛОВ ОБСЛУЖИВАНИЯ КЛИЕНТОВ В КОММЕРЧЕСКОМ БАНКЕ РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН

Хасанова Нигина
Студентка 4 курса, СамИЭС
Махсудов Ориф Шакирович
Научный руководитель: старший преподаватель СамИЭС

Аннотация. *В статье рассматривается эффективность внедрения цифровых каналов обслуживания клиентов в коммерческих банках Республики Узбекистан. Актуальность темы обусловлена активной цифровой трансформацией банковского сектора страны, расширением дистанционных сервисов и ростом объёма безналичных операций. Цель исследования заключается в оценке эффективности цифровых каналов обслуживания на основе официальных статистических и нормативных источников.*

Ключевые слова: *цифровые каналы обслуживания, коммерческий банк, банковские услуги, цифровизация, Республика Узбекистан, дистанционное банковское обслуживание, банковские карты, NFC-платежи, безналичные расчёты, банковская инфраструктура*.

В условиях цифровой трансформации экономики банковский сектор Республики Узбекистан демонстрирует устойчивую динамику развития, обусловленную активным внедрением современных информационно-коммуникационных технологий. В последние годы коммерческие банки страны стремительно расширяют спектр цифровых каналов обслуживания клиентов, включая интернет - банкинг, мобильные приложения, дистанционное открытие счетов и цифровые платежные сервисы.

Актуальность исследования обусловлена необходимостью оценки

эффективности внедрения данных каналов с точки зрения повышения качества обслуживания клиентов, снижения операционных издержек и увеличения конкурентоспособности банков. Согласно данным Центрального банка Республики Узбекистан, уровень цифровизации банковских услуг существенно возрос, что связано с государственной политикой, направленной на развитие цифровой экономики и финансовых технологий.

Оценка эффективности внедрения цифровых каналов осуществлялась на основе таких показателей, как уровень использования дистанционных сервисов клиентами, динамика роста пользователей цифровых платформ, снижение операционных затрат банков и повышение доступности финансовых услуг.

Проведённый анализ показывает, что внедрение цифровых каналов обслуживания в коммерческих банках Республики Узбекистан сопровождается устойчивым расширением клиентской базы, ростом платёжной инфраструктуры и увеличением интенсивности безналичных операций. Наиболее наглядно это видно по динамике количества банковских карт, POS-терминалов и устройств самообслуживания.

Таблица 1.

Динамика отдельных показателей цифровой платёжной инфраструктуры в Узбекистане

Показатель	01.01.2020	01.04.2025
Банковские карты в обращении, млн шт.	20,0	62,35
POS-терминалы, тыс. шт.	433,6	424,14
Банкоматы и инфокиоски, тыс. шт.	13,2	33,65

Источник: Центральный банк Республики Узбекистан, статистика платёжной системы.[165]

Данные таблицы 1 показывают, что за рассматриваемый период особенно заметно выросло число банковских карт и устройств самообслуживания. Если количество POS-терминалов оставалось на стабильно высоком уровне, то банкоматы и инфокиоски увеличились более чем в 2,5 раза, что свидетельствует о расширении физической инфраструктуры цифрового обслуживания клиентов. Рост эмиссии карт более чем в три раза также указывает на углубление использования безналичных инструментов населением и бизнесом.

Особую значимость для оценки эффективности цифровизации имеет распространение бесконтактных и мобильных платежей. Согласно официальному обзору рынка банковских карт Центрального банка, совокупная стоимость NFC-операций выросла с 2,4 трлн сумов на 1 января 2023 года до 3,8 трлн сумов на 1 января 2025 года, а количество таких операций — с 23,7 млн до 48,8 млн. Следовательно, клиенты не только получают доступ к цифровым сервисам, но и всё активнее используют их в повседневной практике.[166]

[165] https://cbu.uz/en/statistics/paysistem/2348894/

[166] https://cbu.uz/upload/iblock/2c5/swjr809rpcufa5cjo9rw4xk7j3jcajqv/Bank-cards-market-review.pdf

Таблица 2.

Динамика операций по NFC-картам в Узбекистане

Показатель	01.01.2023	01.01.2025	Темп прироста
Стоимость NFC-операций, трлн сумов	2,4	3,8	+62,4%
Количество NFC-операций, млн	23,7	48,8	+105,9%

Источник: Central Bank of the Republic of Uzbekistan, Bank Cards Market Overview.[167]

Данные таблицы 2 подтверждают, что цифровые каналы обслуживания стали использоваться значительно интенсивнее. Если рост стоимости NFC-операций составил 62,4%, то количество операций увеличилось более чем в два раза. Это означает, что бесконтактные и мобильные платежи становятся массовым инструментом взаимодействия клиентов с банком, а внедрение соответствующих технологий приносит банкам реальный эффект в виде повышения частоты использования цифровых сервисов. [168]

Не менее важным результатом является усложнение и диверсификация цифровых банковских продуктов. По состоянию на 1 октября 2025 года на рынке Узбекистана присутствовало 298 типов банковских карт, из них 287 дебетовых и 11 кредитных. Кроме того, банки предлагали 29 типов виртуальных карт, доступных в 15 коммерческих банках. Эти показатели свидетельствуют о переходе от базовой цифровизации к более зрелой модели, при которой банки расширяют линейку дистанционных продуктов и адаптируют её под разные категории клиентов.

Таблица 3.

Отдельные показатели зрелости рынка цифровых карточных продуктов

Показатель	Значение
Всего типов банковских карт	298
Дебетовые карты	287
Кредитные карты	11

Источник: Central Bank of the Republic of Uzbekistan, Bank Cards Market Overview.[169]

Размещение таблицы 3 в завершении раздела результатов выглядит наиболее гармонично, поскольку она логически подводит исследование от количественного роста инфраструктуры и операций к качественным изменениям в цифровом банковском продукте. Иными словами, если таблицы 1 и 2 показывают масштаб и интенсивность цифровизации, то таблица 3 демонстрирует её структурную зрелость. Это позволяет сделать общий вывод о том, что внедрение цифровых каналов обслуживания в коммерческих банках Узбекистана является эффективным не только с точки зрения охвата и объёма операций, но и с позиции развития более сложных и гибких клиентских сервисов.[170]

[167] https://cbu.uz/upload/iblock/2c5/swjr809rpcufa5cjo9rw4xk7j3jcajqv/Bank-cards-market-review.pdf
[168] https://cbu.uz/upload/iblock/2c5/swjr809rpcufa5cjo9rw4xk7j3jcajqv/Bank-cards-market-review.pdf
[169] https://cbu.uz/upload/iblock/2c5/swjr809rpcufa5cjo9rw4xk7j3jcajqv/Bank-cards-market-review.pdf
[170] https://cbu.uz/upload/iblock/2c5/swjr809rpcufa5cjo9rw4xk7j3jcajqv/Bank-cards-market-review.pdf

Полученные результаты свидетельствуют о том, что внедрение цифровых каналов обслуживания в коммерческих банках Республики Узбекистан имеет выраженный положительный эффект. Прежде всего это проявляется в росте масштаба цифрового охвата клиентов: увеличение числа банковских карт до 62,35 млн к 1 апреля 2025 года, а также расширение сети банкоматов и инфокиосков до 33,65 тыс. единиц указывают на то, что банки последовательно развивают как дистанционные, так и сопутствующие инфраструктурные каналы обслуживания. При этом стабильный высокий уровень обеспеченности POS-терминалами показывает, что цифровизация в банковском секторе Узбекистана носит не точечный, а системный характер. [171]

С практической точки зрения это означает, что цифровые каналы перестают быть дополнительным сервисом и становятся одним из ключевых механизмов взаимодействия банка с клиентом. Значительный объём операций через POS-терминалы в январе–марте 2025 года — 95,44 трлн сумов — подтверждает, что безналичные и цифровые формы расчётов уже заняли важное место в повседневной финансовой активности населения и хозяйствующих субъектов. Для коммерческих банков это означает возможность перераспределения части клиентского потока из традиционных отделений в более экономичные цифровые каналы, что потенциально способствует снижению операционной нагрузки и повышению скорости обслуживания.

Особое значение имеют данные по NFC-платежам. Рост стоимости NFC-операций с 2,4 трлн до 3,8 трлн сумов и увеличение их количества с 23,7 млн до 48,8 млн за период с 1 января 2023 года по 1 января 2025 года показывают, что клиенты не ограничиваются формальным подключением к цифровым сервисам, а активно используют их в реальных расчётах. Это позволяет говорить о повышении фактической эффективности цифровизации: внедрённые технологии не просто существуют в банковской системе, а формируют устойчивые пользовательские практики. [172]

Вместе с тем результаты показывают, что эффективность цифровых каналов следует оценивать не только по количественным показателям, но и по качественным изменениям банковского продукта. Наличие 298 типов банковских карт и 29 типов виртуальных карт по состоянию на 1 октября 2025 года свидетельствует о расширении продуктовой линейки и более глубокой сегментации клиентских предложений. Иными словами, цифровизация банковского обслуживания в Узбекистане развивается не только экстенсивно, через рост числа пользователей и операций, но и интенсивно — через усложнение самих финансовых инструментов и форм дистанционного доступа к ним. [173]

При этом необходимо учитывать, что положительная динамика на национальном уровне не исключает сохранения отдельных ограничений.

[171] https://cbu.uz/en/statistics/paysistem/2348894/
[172] https://cbu.uz/en/statistics/paysistem/2348894/
[173] https://cbu.uz/upload/iblock/2c5/swjr809rpcufa5cjo9rw4xk7j3jcajqv/Bank-cards-market-review.pdf

Даже при общем росте цифровых сервисов межрегиональные различия в активности использования банковских продуктов и инфраструктуры могут означать неоднородность цифровой зрелости территории страны. Следовательно, для дальнейшего повышения эффективности цифровых каналов важно не только расширять линейку сервисов, но и обеспечивать их равномерную доступность, включая развитие инфраструктуры, повышение цифровой грамотности клиентов и адаптацию сервисов к потребностям разных групп населения. Такой вывод согласуется с официальной оценкой Центрального банка, согласно которой рынок демонстрирует прогресс одновременно по разнообразию продуктов, доступности услуг и транзакционной активности.

Таким образом, обсуждение результатов позволяет сделать вывод, что цифровые каналы обслуживания в коммерческих банках Республики Узбекистан уже доказали свою эффективность по нескольким направлениям: они расширяют охват клиентов, увеличивают интенсивность безналичных операций, способствуют развитию новых банковских продуктов и создают предпосылки для повышения операционной эффективности банков. Вместе с тем дальнейшее развитие цифровизации должно сопровождаться устранением инфраструктурных и поведенческих барьеров, иначе достигнутый эффект будет распределяться между регионами и категориями клиентов неравномерно.

Проведённое исследование показало, что внедрение цифровых каналов обслуживания клиентов в коммерческих банках Республики Узбекистан является эффективным направлением развития банковского сектора.

В ходе исследования было выявлено, что эффективность цифровых каналов проявляется по нескольким направлениям. Во-первых, они способствуют расширению клиентского охвата и повышению доступности банковских услуг для населения. Во-вторых, цифровые сервисы обеспечивают рост интенсивности безналичных расчётов и ускоряют проведение операций. В-третьих, развитие мобильных, бесконтактных и виртуальных инструментов подтверждает качественное совершенствование банковских продуктов и переход коммерческих банков к более гибким моделям обслуживания клиентов. На основании этого можно сделать вывод о том, что цифровизация в банковской системе Узбекистана носит не формальный, а практический характер и сопровождается реальным изменением клиентского поведения.

Вместе с тем исследование показало, что достигнутые результаты не исключают наличия отдельных ограничений. Сохраняются различия в уровне цифровой активности между регионами, а дальнейшее повышение эффективности цифровых каналов требует последовательного развития инфраструктуры, совершенствования дистанционных сервисов и повышения цифровой грамотности населения. Следовательно, для коммерческих банков Республики Узбекистан важным направлением дальнейшего развития должно стать не только количественное расширение цифровых каналов, но и повышение качества, удобства и доступности их

использования для различных категорий клиентов.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Указ Президента Республики Узбекистан от 05.10.2020 № УП-6079 «Об утверждении Стратегии “Цифровой Узбекистан – 2030” и мерах по ее эффективной реализации» [Электронный ресурс]. — Режим доступа: LexUZ. — URL: lex.uz/docs/5031048

2. Central Bank of the Republic of Uzbekistan. Information about issued banking cards, POS-terminals, ATMs and Self-Service Kiosks as of 1 April 2025, also transactions carried out through POS-terminals in January–March of 2025 [Electronic resource]. — Available at: cbu.uz/en/statistics/paysistem/2348894/

3. Central Bank of the Republic of Uzbekistan. Bank cards market overview [Electronic resource]. — Tashkent, 2025. — Available at: cbu.uz/en/press_center/reviews/3211364/

4. Central Bank of the Republic of Uzbekistan. BANK CARDS MARKET OVERVIEW [Electronic resource]. — PDF. — Available at: cbu.uz/upload/iblock/2c5/swjr809rpcufa5cjo9rw4xk7j3jcajqv/Bank-cards-market-review.pdf

5. Central Bank of the Republic of Uzbekistan. The Central Bank of the Republic of Uzbekistan published an overview of the national bank card market [Electronic resource]. — Available at: cbu.uz/en/press_center/releases/3211366/

6. Official website of the President of the Republic of Uzbekistan. Рассмотрены планы по развитию цифровых технологий [Электронный ресурс]. — URL: president.uz/ru/lists/view/7792

ПОДСИСТЕМА «ПЛАСТИКОВЫЕ КАРТЫ» КАК ВАЖНЫЙ ЭЛЕМЕНТ СОВРЕМЕННОЙ БАНКОВСКОЙ ИНФОРМАЦИОННОЙ СИСТЕМЫ

Шухратов Баховиддин Бобур угли,
студент 3-курса Самаркандского института Экономики и Сервиса
Научный руководитель: Шарипова Нигина Джуракуловна,
преподаватель Самаркандского института Экономики и Сервиса

Аннотация: *В статье рассматривается подсистема «Пластиковые карты» как важный элемент современной банковской информационной системы. Раскрывается сущность и структура подсистемы, ее функциональные возможности и роль в автоматизации расчетно-платежных операций. Особое внимание уделяется процессам эмиссии, обслуживания и управления пластиковыми картами, а также вопросам информационной безопасности и защиты персональных данных клиентов. Анализируются основные преимущества внедрения подсистемы «Пластиковые карты» для банков и пользователей, включая повышение скорости обслуживания, прозрачность операций и снижение операционных рисков. В статье также затрагиваются современные*

тенденции развития карточных технологий в условиях цифровизации финансового сектора.

Ключевые слова: *пластиковые карты, банковская информационная система, платежные операции, карточная подсистема, автоматизация банковских услуг, безналичные расчеты, информационная безопасность, цифровые технологии.*

В условиях стремительного развития цифровой экономики и трансформации финансового сектора особую значимость приобретает автоматизация банковских услуг. Одним из ключевых направлений данной трансформации является внедрение и совершенствование систем безналичных расчетов, среди которых ведущую роль занимает подсистема «Пластиковые карты». Данная подсистема является неотъемлемой частью банковской информационной системы и обеспечивает эффективное управление карточными продуктами, а также обработку платежных операций в режиме реального времени.

Пластиковые карты на сегодняшний день выступают универсальным платежным инструментом, широко используемым как физическими, так и юридическими лицами. Их применение способствует упрощению финансовых операций, повышению удобства обслуживания клиентов и снижению издержек, связанных с наличным денежным обращением. В этой связи подсистема «Пластиковые карты» играет важную роль в обеспечении устойчивого функционирования банковских учреждений и повышении их конкурентоспособности.

Актуальность исследования данной подсистемы обусловлена необходимостью анализа ее функциональных возможностей, архитектуры и механизмов взаимодействия с другими элементами банковской информационной системы. Особое значение имеет рассмотрение вопросов информационной безопасности, защиты персональных данных клиентов и предотвращения мошеннических операций, поскольку рост объемов безналичных платежей сопровождается увеличением рисков в сфере кибербезопасности.

Кроме того, развитие карточных технологий тесно связано с внедрением инновационных решений, таких как бесконтактные платежи, мобильные банковские приложения и интеграция с цифровыми платформами. Это требует постоянного обновления и модернизации подсистемы «Пластиковые карты» с учетом международных стандартов и современных требований финансового рынка.

Исследование подсистемы «Пластиковые карты» представляет собой важную научно-практическую задачу, направленную на выявление ее роли и значения в системе банковского обслуживания, а также на определение перспектив дальнейшего развития в условиях цифровизации экономики.

Подсистема «Пластиковые карты» представляет собой совокупность программных, технических и организационных средств,

предназначенных для автоматизации процессов выпуска, обслуживания и использования банковских карт. Она функционирует как составная часть банковской информационной системы и обеспечивает взаимодействие между клиентами, банком, процессинговым центром и платежными системами.

С функциональной точки зрения подсистема «Пластиковые карты» охватывает полный жизненный цикл карты. На этапе эмиссии осуществляется регистрация клиента, формирование карточного счета, персонализация карты и ее привязка к банковским продуктам. В процессе эксплуатации подсистема обеспечивает авторизацию платежей, учет операций, контроль лимитов и обработку комиссий. Завершающий этап включает блокировку, перевыпуск или закрытие карты при истечении срока действия либо по инициативе клиента.

Важным элементом подсистемы является процессинговый модуль, который отвечает за обработку транзакций в режиме реального времени. Он обеспечивает проверку подлинности карты, достаточности средств, соответствия операции установленным правилам и стандартам. Благодаря этому достигается высокая скорость проведения платежей и минимизируется вероятность ошибок при расчетах.

Особое значение в функционировании подсистемы «Пластиковые карты» имеет обеспечение информационной безопасности. В условиях роста объемов безналичных расчетов повышается риск мошеннических действий, что требует применения современных криптографических методов защиты данных, многофакторной аутентификации и систем мониторинга подозрительных операций. Подсистема должна соответствовать требованиям международных стандартов безопасности и обеспечивать конфиденциальность персональной информации клиентов.

Подсистема «Пластиковые карты» также тесно интегрируется с другими банковскими модулями, такими как бухгалтерский учет, дистанционное банковское обслуживание и системы управления взаимоотношениями с клиентами. Такая интеграция позволяет формировать единую информационную среду, повышать качество аналитики и оперативность принятия управленческих решений.

Современный этап развития банковских технологий характеризуется активным внедрением инновационных решений в карточные подсистемы. К ним относятся бесконтактные платежи, токенизация, использование мобильных кошельков и онлайн-платформ. Эти технологии расширяют функциональные возможности подсистемы «Пластиковые карты» и способствуют повышению удобства и доступности банковских услуг для клиентов.

Подсистема «Пластиковые карты» выступает важнейшим инструментом автоматизации банковской деятельности, обеспечивая надежность, безопасность и эффективность безналичных расчетов в условиях цифровизации финансовой системы.

В ходе исследования подсистемы «Пластиковые карты» было установлено, что она является одним из ключевых компонентов современной банковской информационной системы. Данная подсистема обеспечивает автоматизацию процессов безналичных расчетов, повышает эффективность обслуживания клиентов и способствует снижению операционных затрат банковских учреждений.

Подсистема «Пластиковые карты» охватывает полный жизненный цикл банковской карты — от эмиссии и обслуживания до завершения ее использования. Ее функционирование основано на интеграции с процессинговыми центрами, платежными системами и другими банковскими модулями, что позволяет осуществлять операции в режиме реального времени и обеспечивать их прозрачность и надежность.

Особое внимание в работе подсистемы уделяется вопросам информационной безопасности. Применение современных методов защиты данных и мониторинга операций позволяет минимизировать риски мошенничества и обеспечить конфиденциальность персональной информации клиентов. Это, в свою очередь, способствует росту доверия пользователей к банковским услугам и развитию безналичных форм расчетов.

В условиях цифровизации финансового сектора подсистема «Пластиковые карты» продолжает активно развиваться, адаптируясь к новым технологическим требованиям. Внедрение бесконтактных платежей, мобильных и виртуальных карт расширяет функциональные возможности подсистемы и повышает удобство ее использования. Таким образом, дальнейшее совершенствование данной подсистемы является важным условием устойчивого развития банковской системы и повышения качества финансовых услуг.

Использованная литература:

1. Закон Республики Узбекистан «О платежах и платежных системах». Ташкент, 2019.
2. Центральный банк Республики Узбекистан. Нормативно-правовые акты в сфере платежных систем и электронных платежных средств. Ташкент, 2022.
3. Центральный банк Республики Узбекистан. Методическое пособие по развитию безналичных расчетов. Ташкент, 2021.
4. Мирзиёев Ш. М. Стратегия «Новый Узбекистан». Ташкент, Узбекистан, 2021.
5. Каримов И. А. Мировой финансово-экономический кризис, пути и меры его преодоления в условиях Узбекистана. Ташкент, Узбекистан, 2010.
6. Тухтасинов А. Информационные системы и технологии в банковской деятельности. Учебное пособие. Ташкент, Экономика, 2020.
7. Абдукадиров А. Основы банковского дела. Учебник. Ташкент, Наука и технологии, 2019.

8. Исмаилов Б. Платежные системы и расчеты с использованием пластиковых карт. Учебное пособие. Ташкент, Экономика, 2021.
9. Холматов С. Цифровые банковские услуги и перспективы их развития. Ташкент, Инновация, 2022.
10. Уралов Д. Вопросы обеспечения информационной безопасности в банковской системе. Сборник научных статей. Ташкент, 2020.

РОЛЬ ЦИФРОВЫХ БАНКОВСКИХ УСЛУГ В СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОМ РАЗВИТИИ

Холикулов Уктам Абдумуминович
Самаркандский институт экономики и сервиса
Ассистент кафедры «Банковское дело»
Зубайдуллоева Дамира
Самаркандский институт экономики и сервиса
Студентка 4 курса факультета «Банковского дело и аудита»

Аннотация: *Данная статья анализирует значимую роль цифровых банковских услуг в современном социально-экономическом развитии. В ней рассматривается важность цифровых банковских услуг в повышении финансовой инклюзивности и расширении доступа к финансовым услугам для населения и субъектов предпринимательства. Кроме того, эти услуги положительно влияют на экономику страны за счет повышения экономической эффективности, снижения транзакционных издержек и стимулирования инноваций. В статье подробно освещается роль цифровых банковских услуг в создании удобства для различных слоев общества и улучшении общего благосостояния.*

Ключевые слова: *Цифровые Банковские Услуги, Финансовая Инклюзивность, Социально-Экономическое Развитие, Экономическая Эффективность, Инновации, Электронные Платежи, Банковский Сектор, Цифровизация.*

Введение. Стремительное развитие цифровых технологий коренным образом изменило современные финансовые услуги и привело к беспрецедентным преобразованиям в банковском секторе. Сегодня цифровые банковские услуги — это не просто инновационное решение, а важная часть социально-экономического развития. Они стали неотъемлемой частью мировой экономики, упрощая финансовые операции, повышая эффективность обслуживания и расширяя доступ к финансовым услугам. Эти изменения особенно заметны в развивающихся странах, включая Узбекистан, и обеспечивают доступ к финансовым ресурсам для широкого круга населения. Расширение цифрового банкинга не только повышает операционную эффективность банков, но и играет важную роль в улучшении социального благополучия, поддержке малого и среднего бизнеса и стимулировании экономического роста. Перевод традиционных

банковских услуг в цифровую среду позволяет сократить время и затраты, предоставлять клиентам более удобные, быстрые и безопасные финансовые услуги. В рамках стратегии «Цифровой Узбекистан – 2030», реализуемой Президентом Республики Узбекистан в последние годы, модернизация банковского сектора и широкое внедрение цифровых технологий определены как одно из приоритетных направлений государственной политики. В рамках этой стратегии принимаются меры по развитию цифровой финансовой инфраструктуры, расширению систем электронных платежей, увеличению количества онлайн-сервисов и ускорению процессов цифровой трансформации во всех секторах экономики. Сегодня доля цифровых продуктов в банковской системе Узбекистана ежегодно растет. Широкое распространение получили мобильный банкинг, интернет-банкинг, QR-платежи и услуги дистанционного открытия счетов, а уровень использования цифровых банковских услуг среди клиентов значительно вырос.

Целью данного исследования является углубленный анализ роли цифровых банковских услуг в социально-экономическом развитии, всестороннее изучение их влияния на финансовую доступность, экономическую эффективность и благосостояние населения, а также анализ роли финтех-платформ в социально-экономическом развитии Узбекистана. С учетом центральной роли цифровых технологий в современной банковской системе, подробно рассматриваются текущее состояние, основные проблемы и перспективы развития этих услуг в Узбекистане. На основе международного опыта оценивается потенциал Узбекистана для развития цифрового банкинга. В статье анализируются проводимые в стране реформы, в частности, усилия по внедрению и расширению цифровых банковских решений. Основная цель исследования – изучение существующих возможностей для расширения охвата финансовыми услугами и существенного повышения удобства для клиентов. Важным аспектом работы является содействие модернизации финансового сектора Узбекистана путем выявления путей эффективного использования цифровой трансформации для повышения финансовой доступности и оптимизации банковских операций. Данная статья служит основой для разработки соответствующих политик и стратегий посредством комплексной оценки влияния цифровых банковских услуг на социально-экономическое развитие.

Роль цифрового банкинга в социально-экономическом развитии в последние годы является одной из центральных тем, широко обсуждаемых в академических и практических кругах. Исследования в этой области анализируют фундаментальные изменения, произошедшие в результате внедрения цифровых технологий в финансовый сектор, их теоретические основы и практические результаты. Многие ученые, в том числе и те, кто опубликовал работы после 2020 года, рассматривают цифровой банкинг как ключевой инструмент повышения эффективности финансовых услуг, снижения затрат и улучшения качества обслуживания клиентов. Они

подчеркивают удобство и скорость платежей, кредитов, депозитов и инвестиционных услуг, предоставляемых через цифровые платформы, по сравнению с традиционным банковским обслуживанием. Это, в свою очередь, стимулирует экономическую активность. С точки зрения экономической эффективности, цифровые банковские услуги повышают общую эффективность банковского сектора за счет оптимизации операционных издержек, увеличения скорости транзакций и улучшения качества обслуживания. Внедрение технологий автоматизации и искусственного интеллекта позволяет банкам предлагать клиентам более персонализированные услуги. Это повысит конкурентоспособность и окажет положительное влияние на стабильность всей финансовой системы. Цифровой банкинг также расширит возможности анализа данных, улучшит процессы оценки кредитного риска и принятия финансовых решений. Это приведет к более эффективному распределению ресурсов в экономике. С точки зрения их вклада в социальное развитие и благополучие, услуги цифрового банкинга важны не только в экономическом, но и в социальном плане. Они помогают повысить финансовую грамотность населения, развить навыки управления личными финансами. Например, мобильные приложения расширяют возможности планирования бюджета, управления сбережениями и инвестициями. Это повысит финансовую независимость населения и обеспечит его будущую финансовую стабильность. Цифровые платежи также повысят прозрачность в реализации программ социальной помощи и помогут снизить коррупцию, что укрепит социальную справедливость.

Анализ показывает:

Во-первых, цифровая трансформация банковской инфраструктуры в Узбекистане значительно повысила эффективность банковских услуг. Например, по данным Центрального банка Узбекистана, доля цифровых банковских услуг в 2020–2024 годах выросла с 26% до 72%. За этот период объем онлайн-депозитов и цифрового кредитования увеличился в 3,5 раза, а число пользователей дистанционного банкинга среди юридических и физических лиц резко возросло. С укреплением энергетической и интернет-инфраструктуры расширились возможности для цифровых услуг: по данным KPMG, в 2019–2023 годах цена мобильного интернета снизилась с 3,27 до 0,30 доллара (89%). Это привело к популярности смартфонов среди населения в возрасте 20–59 лет и увеличению спроса на цифровые банковские услуги.

Во-вторых, растут показатели платежных систем. В 2024 году объем платежей, совершенных через POS-терминалы, достиг 326,7 триллионов сумов, что в 1,2 раза больше, чем в 2023 году. Количество транзакций в системе электронных денег достигло 16,6 миллионов, увеличившись в 1,4 раза. Также растет доля платежей на основе QR-кодов и NFC-технологий, что снижает спрос на наличные деньги. Согласно отчету Центрального банка, Узбекистан расширил свою платежную инфраструктуру (включая интеграцию Humo и Uzcard) в рамках программы «Цифровой Узбекистан-

2030».

В-третьих, в стране расширяются цифровые банки (необанки). Банк TBC в Узбекистане, входящий в грузинскую группу TBC Bank Group, открылся в 2024 году как первый полностью цифровой банк в Узбекистане (без филиалов, только мобильное приложение). Группа Uzum, в свою очередь, создала новую финансовую модель, основанную на банковской и электронной коммерческой экосистеме: Uzum Bank, торговая платформа, сервис срочных платежей и сеть доставки объединены в одно суперприложение. Таким образом, банковские услуги представлены не как продукт, а как пример интегрированных финансовых подходов. Академические исследования и СМИ (UzDaily, 2025) указывают на быстрое развитие узбекского финансового рынка, что обусловлено увеличением числа инновационных продуктов в сфере цифровых финансовых услуг.

Изменение экономической обстановки создает ряд важных факторов для политики. Развивая цифровые финансовые услуги, банки приобретают ресурсы и повышают свою эффективность. Это облегчило населению доступ к онлайн- и дистанционным операциям, таким как снятие наличных с банковских карт, кредитных карт и внесение депозитов, что повысило социальную доступность. Доля депозитов физических лиц в банках увеличилась с 41% до 55%, то есть население активно взаимодействует с банками. Такая цифровизация, удобство и качество обслуживания помогут предоставлять банковские услуги даже без банковской деятельности, что будет способствовать улучшению правового положения населения и малого бизнеса. Развитие политических и нормативных вопросов усилится. Согласно литературе, узбекскому суду необходимы надежные механизмы лицензирования и защиты от киберугроз.

Заключение и предложения. В заключение следует отметить, что всесторонний анализ важной роли цифровых банковских услуг в социально-экономическом развитии путем расширения финансовой доступности, повышения экономической эффективности и улучшения благосостояния населения подтвердил их центральную роль. Они облегчают финансовые операции, оптимизируют затраты и повышают качество обслуживания, а также стимулируют экономический рост, создавая доступ к финансовым ресурсам для малого бизнеса и широких слоев населения, особенно в развивающихся странах, таких как Узбекистан. Однако угрозы кибербезопасности, защита данных и проблемы регулирования требуют постоянного внимания и гибкой политики для обеспечения устойчивости этой трансформации. Стратегические усилия Узбекистана по развитию цифрового банкинга способствуют модернизации финансового сектора и широкомасштабному экономическому развитию.

Предложения и рекомендации

1. Необходимо укрепить сотрудничество между государственным и частным секторами для развития инфраструктуры цифрового банкинга. Этого следует достичь путем расширения покрытия интернета и повышения качества мобильной связи, особенно в отдаленных районах.

2. Важно разработать и внедрить систематические образовательные программы по повышению цифровой грамотности. Это обеспечит эффективное использование цифровых финансовых услуг населением

3. Для повышения финансовой доступности целесообразно внедрить упрощенные цифровые банковские продукты, ориентированные на малообеспеченные слои населения. В этой связи важно оптимизировать процессы идентификации и снизить стоимость услуг.

4. Необходимо разработать четкие инструкции для Центрального банка и регулирующих органов по развитию открытой банковской системы и стандартизации API-платформ.

5. Разработать отдельный гибкий режим лицензирования для цифровых банковских и финтех-компаний.

Список использованных источников:

1. Указ Президента Республики Узбекистан № ПФ-6079 от 5 октября 2020 г. «Об утверждении стратегии «Цифровой Узбекистан-2030» и мерах по ее эффективной реализации».

2. Всемирный банк. (2022). Цифровые финансовые услуги. Вашингтон, округ Колумбия: Группа Всемирного банка.

3. Центральный банк Республики Узбекистан. (2022). Доклад о развитии платежных систем.

4. Центральный банк Республики Узбекистан. Статистика цифровых услуг банковской системы (2020–2024 гг.). – https://cbu.uz

5. Arner, D. W., Buckley, R. P., & Zetzsche, D. A. Oxford Handbook of Digital Financial Services. Oxford: Oxford University Press, 2023.

BLOCKCHAIN TEXNOLOGIYASI ASOSIDA ISLOM MOLIYASIDA SHAFFOFLIK VA ISHONCHNI OSHIRISH

Tursunov Faridun Mustafoyevich
SamISI, "Bank ishi" kafedrasi o'qituvchisi
Rajabov Shamshod
SamISI, "Bank-moliya xizmatlari" fakulteti talabasi

Annotatsiya. *Ushbu maqolada blockchain texnologiyasining Islom moliyasi tizimida shaffoflik va ishonchlilikni oshirishdagi o'rni tahlil qilinadi. Tadqiqotda zamonaviy raqamli texnologiyalar asosida moliyaviy operatsiyalarni ochiq, xavfsiz va nazorat qilinadigan shaklda amalga oshirish imkoniyatlari yoritilgan. Shuningdek, blockchain texnologiyasi orqali vositachilarni qisqartirish, firibgarlik xavfini kamaytirish va moliyaviy xizmatlar samaradorligini oshirish masalalari ko'rib chiqilgan. Maqolada Islom moliyasining asosiy tamoyillari bilan blockchain texnologiyasining uyg'unligi asoslab berilgan hamda ushbu integratsiyaning kambag'allikni qisqartirish va aholi bandligini oshirishga ta'siri ilmiy jihatdan tahlil qilingan. Tadqiqot natijasida blockchain asosida shakllanadigan ishonch muhiti investitsiya oqimini ko'paytirishi, kichik biznesni*

rivojlantirishi va iqtisodiy faollikni oshirishi aniqlangan. Shu bilan birga, ushbu yo‘nalishda mavjud muammolar va ularni bartaraf etish bo‘yicha takliflar ishlachiqilgan.

***Kalit so‘zlar**: blockchain, Islom moliyasi, shaffoflik, ishonchlilik, fintech, smart-contract, moliyaviy inklyuziya, mikromoliyalashtirish, investitsiya, bandlik, kambag‘allikni qisqartirish, raqamli bank, innovatsion texnologiyalar.*

Kirish. Bugungi globallashuv va raqamli transformatsiya jarayonlari moliya tizimida tub o‘zgarishlarni yuzaga keltirmoqda. Ayniqsa, moliyaviy xizmatlarning raqamlashtirilishi, tezkorligi va ochiqligiga bo‘lgan talab ortib borayotgan bir paytda, moliyaviy tizimlarda ishonch va shaffoflik masalalari dolzarb muammoga aylanmoqda. An’anaviy moliya tizimlarida vositachilar sonining ko‘pligi, operatsiyalarning yopiq amalga oshirilishi hamda firibgarlik xavfining mavjudligi investorlar va mijozlar ishonchiga salbiy ta’sir ko‘rsatmoqda.

Islom moliyasi esa o‘z mohiyatiga ko‘ra shaffoflik, halollik va adolat tamoyillariga asoslangan bo‘lib, unda foiz (riba) taqiqlanadi, risklar taqsimlanadi va real aktivlarga asoslangan moliyalashtirish ustuvor hisoblanadi. Shu sababli Islom moliyasi tizimi ijtimoiy yo‘naltirilgan bo‘lib, kambag‘allikni kamaytirish va iqtisodiy barqarorlikni ta’minlashda muhim rol o‘ynaydi. Biroq amaliyotda ushbu tizimda ham shaffoflikni to‘liq ta’minlash, tranzaksiyalarni nazorat qilish va ishonchni mustahkamlash bilan bog‘liq muammolar mavjud.

Zamonaviy raqamli texnologiyalardan biri bo‘lgan blockchain ushbu muammolarni hal etishda samarali vosita sifatida qaralmoqda. Blockchain — bu markazlashmagan, o‘zgartirib bo‘lmaydigan va ochiq ma’lumotlar bazasi bo‘lib, unda barcha tranzaksiyalar bloklar zanjiri ko‘rinishida saqlanadi. Ushbu texnologiya vositachilarni kamaytirish, operatsiyalarni shaffof qilish va firibgarlik ehtimolini pasaytirish imkonini beradi.

Bugungi kunda dunyoning ko‘plab mamlakatlarida, xususan Malayziya, BAA va Indoneziyada blockchain asosida Islom moliyaviy xizmatlarini joriy etish bo‘yicha amaliy ishlar olib borilmoqda. Ushbu jarayonlar nafaqat moliyaviy tizim samaradorligini oshirmoqda, balki moliyaviy inklyuziyani kengaytirish orqali kambag‘allikni kamaytirish va aholi bandligini oshirishga ham xizmat qilmoqda.

Shu bois, blockchain texnologiyasini Islom moliyasi tizimiga integratsiya qilish nafaqat texnologik innovatsiya, balki ijtimoiy-iqtisodiy muammolarni hal etishning samarali vositasi sifatida qaralmoqda. Mazkur maqolada aynan blockchain texnologiyasi asosida Islom moliyasida shaffoflik va ishonchni oshirishning nazariy va amaliy jihatlari tahlil qilinadi.

Foydalanilgan adabiyotlar tahlili. So‘nggi yillarda blockchain va Islom moliyasining o‘zaro integratsiyasi ilmiy tadqiqotlarning muhim yo‘nalishlaridan biriga aylandi. Birinchi manba sifatida Ahmed va Rahman tomonidan olib borilgan tadqiqotda blockchain texnologiyasining Islom moliyasidagi ahamiyati chuqur tahlil qilingan. Mualliflar blockchain’ning asosiy ustunligi sifatida uning o‘zgartirib bo‘lmasligi va ochiqligini ko‘rsatadi. Tadqiqotda qayd etilishicha, Islom moliyasida shartnomalar ko‘pincha murakkab bo‘lib, ularni nazorat qilish qiyin. Blockchain asosida esa barcha shartnomalar raqamli shaklda saqlanib,

ularni tekshirish osonlashadi. Bu esa shaffoflikni oshirishga xizmat qiladi.

Ikkinchi muhim manba - Hassan va Ali tadqiqotidir. Ushbu tadqiqotda blockchain asosida smart-contractlardan foydalanish Islom moliyasida ishonchni oshirishda muhim vosita ekanligi ko‘rsatib berilgan. Mualliflar smart-contractlarni inson omilisiz ishlaydigan avtomatik shartnomalar sifatida izohlaydi. Ular orqali shartnoma shartlari buzilishi ehtimoli keskin kamayadi. Bu esa firibgarlik holatlarini oldini olishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Uchinchi manba sifatida Islamic Development Bank hisobotini keltirish mumkin. Ushbu hisobotda blockchain texnologiyasi yordamida Islom moliyasida mikromoliyalashtirish tizimini rivojlantirish imkoniyatlari tahlil qilingan. Hisobotga ko‘ra, blockchain orqali kichik biznes subyektlariga to‘g‘ridan-to‘g‘ri moliyaviy resurslar yetkazib berish mumkin. Bu esa vositachilarni kamaytiradi va kredit olish jarayonini soddalashtiradi.

Mazkur adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, blockchain texnologiyasi Islom moliyasining asosiy tamoyillari — shaffoflik, halollik va ishonchlilikni ta’minlashda muhim vosita hisoblanadi. Shu bilan birga, bu texnologiya orqali moliyaviy xizmatlarning samaradorligini oshirish va aholining moliyaviy tizimga kirish imkoniyatlarini kengaytirish mumkin.

Tadqiqotlar metodologiyasi. Mazkur tadqiqotda sifatli (qualitative) va tahliliy yondashuvlardan foydalanildi. Asosiy e’tibor blockchain texnologiyasining Islom moliyasiga ta’siri va uning amaliy qo‘llanilish mexanizmlarini o‘rganishga qaratildi.

Blockchain texnologiyasi Islom moliyasida bir necha yo‘nalishlarda qo‘llanilmoqda. Birinchidan, tranzaksiyalarni shaffof yuritish orqali firibgarlik ehtimolini kamaytiradi. Ikkinchidan, smart-contractlar orqali shartnomalarni avtomatlashtiradi. Uchinchidan, vositachilarni kamaytirish orqali xarajatlarni pasaytiradi.

Blockchain asosida ishlovchi tizimda investor va tadbirkor o‘rtasida to‘g‘ridan-to‘g‘ri aloqa o‘rnatiladi. Bu jarayonda bank yoki boshqa vositachilar ishtiroki minimal darajaga tushadi. Natijada mablag‘lar tezroq va arzonroq yetkaziladi.

Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, blockchain texnologiyasi moliyaviy inklyuziyani oshirishda muhim rol o‘ynaydi. Ayniqsa, bank xizmatlaridan foydalana olmaydigan aholiga raqamli platformalar orqali xizmat ko‘rsatish imkonini beradi.

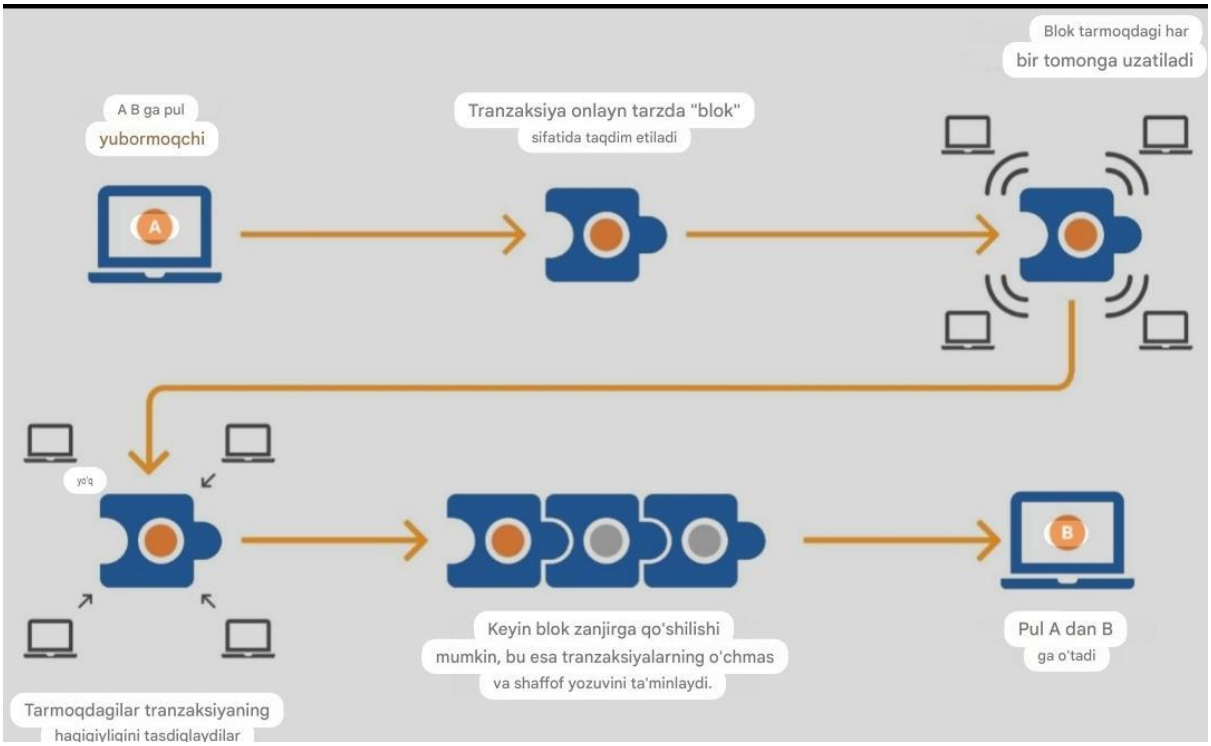

1-rasm. Blockchain orqali moliyaviy jarayon zanjiri

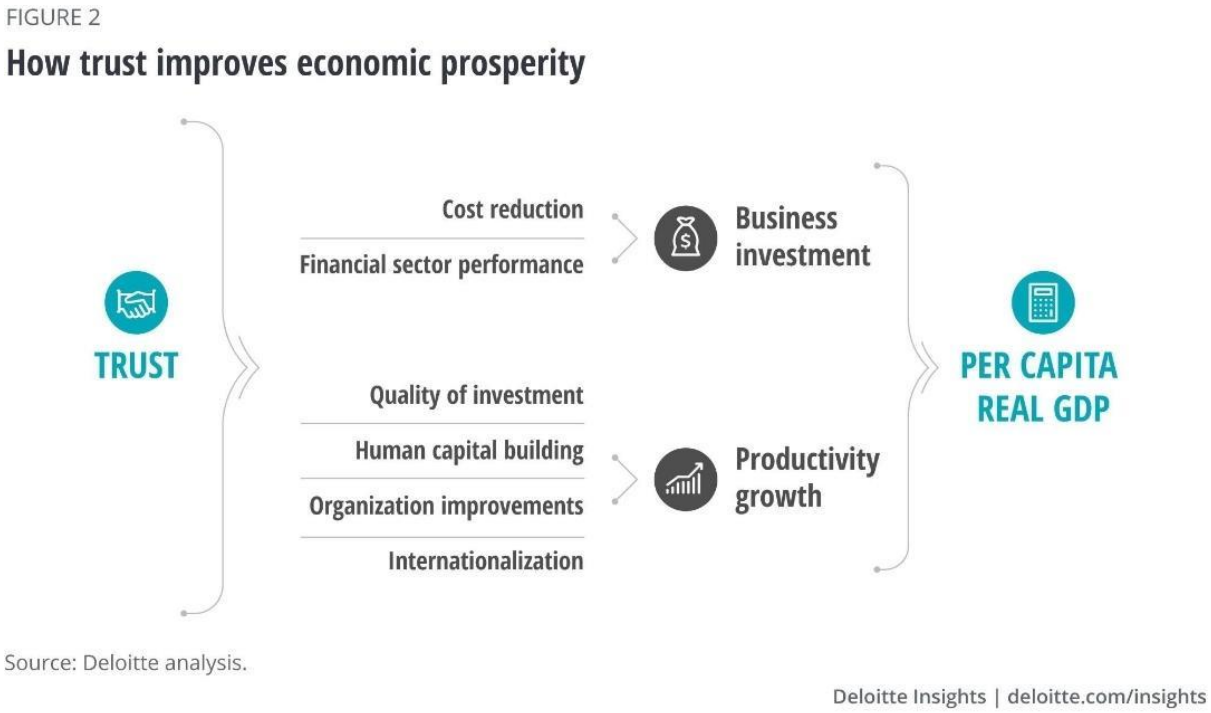

2-rasm. Ishonch → Investitsiya → Bandlik → Daromad zanjiri.

Blockchain orqali ishonch oshishi natijasida investorlar soni ko‘payadi. Bu

esa kichik bizneslarning rivojlanishiga olib keladi. O‘z navbatida yangi ish o‘rinlari yaratiladi va aholining daromadi oshadi.

Shuningdek, tadqiqot davomida blockchain asosida Islom moliyasida quyidagi rivojlantirish yo‘nalishlari aniqlangan:

- Raqamli sukuk chiqarish
- Onlayn mikromoliyalashtirish platformalari
- Shariatga mos fintech xizmatlari

Bu yo‘nalishlar orqali Islom moliyasi yanada kengayib, ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishga xizmat qilmoqda.

Xulosa va takliflar. Yuqoridagi tahlillar shuni ko‘rsatadiki, blockchain texnologiyasi Islom moliyasida shaffoflik va ishonchlilikni ta’minlashda muhim innovatsion vosita hisoblanadi. Ushbu texnologiya orqali moliyaviy operatsiyalar ochiq va nazorat qilinadigan shaklga keladi, bu esa investorlar va mijozlar ishonchini oshiradi.

Blockchain asosida tashkil etilgan moliyaviy tizimlar vositachilarni kamaytiradi, operatsion xarajatlarni pasaytiradi va xizmatlar tezligini oshiradi. Natijada kichik bizneslar uchun moliyaviy resurslarga kirish osonlashadi. Bu esa yangi ish o‘rinlari yaratilishiga va kambag‘allikning kamayishiga olib keladi.

Shu bilan birga, ushbu sohada bir qator muammolar ham mavjud. Xususan, huquqiy bazaning yetarli emasligi, texnologik infratuzilmaning rivojlanmaganligi va malakali mutaxassislarning kamligi asosiy to‘siqlar hisoblanadi.

Mazkur muammolarni hal etish uchun quyidagi takliflar ilgari suriladi:

–blockchain va islom moliyasini tartibga soluvchi qonunchilikni rivojlantirish;

–raqamli va moliyaviy savodxonlikni oshirish;

–milliy fintech platformalarni qo‘llab-quvvatlash;

–xalqaro tajribani o‘rganish va joriy etish.

Xulosa qilib aytganda, blockchain texnologiyasi Islom moliyasini yangi bosqichga olib chiqish imkoniyatiga ega. Uni samarali joriy etish orqali nafaqat moliyaviy tizimni takomillashtirish, balki keng ijtimoiy muammolarni hal etish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati:

1. Ahmed, H., & Rahman, A. Blockchain and Islamic Finance Integration.
2. Hassan, M. K., & Ali, S. Smart Contracts in Islamic Banking.
3. Islamic Development Bank . Islamic Finance Development Report.
4. Khan, T. Fintech and Islamic Finance.
5. World Bank . Financial Inclusion Report.

INNOVATSION TEXNOLOGIYALAR YORDAMIDA KAMBAG‘ILLIKNI QISQARTIRISH MEXANIZMLARI

Toshqulova Shaxzoda Berdiyor Qizi
Samarqand Davlat Arxitektura – Qurilish Universiteti
Iqtisodiyot va boshqaruv fakulteti 2 – kurs talabasi
Telefon raqam: +998 (90) 035 – 18 – 42
Elekron manzil: alexis078991302@gmail.com

Annotatsiya. *Mazkur maqolada innovatsion texnologiyalarning kambag‘illikni kamaytirishdagi o‘rni oddiy va tushunarli tarzda yoritiladi. Raqamli iqtisodiyot, zamonaviy bank xizmatlari, ta’lim texnologiyalari hamda yangi ish o‘rinlarini yaratishdagi innovatsiyalarning ahamiyati tahlil qilinadi.*

Kalit so‘zlar: *innovatsiya, kambag‘allik, raqamli iqtisodiyot, bandlik, fintex, ta’lim, texnologiya.*

Annotation. *This article explains in a simple and understandable way the role of innovative technologies in reducing poverty. It analyzes the importance of the digital economy, modern banking services, educational technologies and innovations in creating new jobs.*

Keywords: *innovation, poverty, digital economy, employment, fintech, education, technology.*

Аннотация. *В данной статье простым и понятным языком раскрывается роль инновационных технологий в снижении бедности. Анализируется значение цифровой экономики, современных банковских услуг, образовательных технологий, а также инноваций в создании новых рабочих мест.*

Ключевые слова: *инновации, бедность, цифровая экономика, занятость, финтех, образование, технологии.*

Kirish. Bugungi kunda texnologiyalar juda tez rivojlanmoqda va bu jarayon inson hayotining barcha sohalariga ta’sir qilmoqda. Ayniqsa, iqtisodiyotda innovatsion yondashuvlar muhim ahamiyat kasb etmoqda. Kambag‘illikni qisqartirish esa har bir davlat oldida turgan asosiy vazifalardan biri hisoblanadi. Kambag‘illik faqat daromadning kamligi bilan emas, balki imkoniyatlarning cheklanganligi bilan ham bog‘liq. Shu sababli, innovatsion texnologiyalar ushbu muammolarni hal qilishda muhim vosita sifatid namoyon bo‘lmoqda.

Asosiy qism. Innoavatsion texnologiyalar iqtisodiy rivojlanishning asosiy drayverlaridan biri hisoblanadi. Ular ishlab chiqarish samaradorligini oshirib, yangi ish o‘rinlarini yaratadi va iqtisodiy faoliyatini kengaytiradi. Masalan, avtomatlashtirish va raqamlashtirish jarayonlari korxonalarga kamroq xarajat bilan ko‘proq mahsulot ishlab chiqarish imkonini beradi. Bu esa aholi bandligini ta’minlash va daromadlarni oshirishga xizmat qiladi.

Bundan tashqari, kichik biznesni rivojlantirishda ham texnologiyalar muhim rol o‘ynaydi. Hozirgi kunda ko‘plab insonlar internet orqali o‘z biznesini yo‘lga qo‘ymoqda. Onlayn savdo, xizmat ko‘rsatish platformalari orqali odamlar

kam xarajat bilan daromad topish imkoniga ega bo‘lyapti.

Ta’lim sohasidagi innovatsiyalar ham kambag‘allikni kamaytirishda muhim ahamiyatga ega. Onlayn kurslar, video darslar va masofaviy ta’lim platformalari orqali har kim o‘z bilimini oshirishi mumkin. Bu esa kelajakda yaxshi ish topish va yuqori daromad olish imkonini beradi.

Moliyaviy sohada ham katta o‘zgarishlar kuzatilmoqda. Raqamli bank xizmatlari va mobil ilovalar orqali odamlar o‘z mablag‘larini oson boshqarishi mumkin. Oldin bankka boorish uchun vaqt va mablag‘ talab etilgan bo‘lsa, hozir ko‘plab xizmatlar telefon orqali bajarilmoqda. Bu esa ayniqsa chekka hududlarda yashovchi aholi uchun juda qulaydir.

Qishloq xo‘jaligida ham zamonaviy texnologiyalar keng qo‘llanilmoqda. Masalan, tomchilatib sug‘orish tizimi, dronlar orqali kuzatuv va boshqa texnologiyalar hosildorlikni oshiradi. Natijada dehqonlarning daromadi ortadi va qishloq joylarda kambag‘allik kamayadi.

Bundan tashqari, startap ekotizimlarini rivojlantirish va innovatsion loyihalarni qo‘llab – quvvatlash ham iqtisodiy faollikni oshiradi. Yangi g‘oyalar asosida yaratilgan bizneslar nafaqat daromad manbai yatadi, balki yangi ish o‘rinlarini ham ta’minlaydi.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, innovatsion texnologiyalar kambag‘allikni qisqartirishda samarali vosita bo‘lib xizmat qiladi. Ular orqali iqtisodiy imkoniyatlar kengayadi, aholi bandligi oshadi va turmush darajasi yaxshilanadi. Shu mois, innovatsiyalarni rivojlantirish, raqamli infratuzilmani kengaytirish va aholining texnologik savodxonligini oshirish muhim vazifa bo‘lib qolmoqda. Kelgusida ushbu yo‘nalishda amalga oshiriladigan chora – tadbirlar kambag‘illikni yanada qisqartirishga va barqaror iqtisodiy o‘sishga erishishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati:

1. Xashimov A. Innovatsion iqtisodiyot. Toshkent. 2024
2. Iminova N. A. Raqamli iqtisodiyot va innovatsiya. Toshkent. 2025
3. Taniyev A. Innovatsion iqtisodiyot. Samarqand. 2020.

LOGISTIK XIZMATLAR ORQALI AHOLI KAMBAG‘ALLIGINI QISQARTIRISH YO‘LLARI

Nizamov Akmal Axtamovich
Samarand Iqtisodiyot va Servis instituti mustaqil tadqiqotchisi
***Email**: 6805566@mail.ru*
***Tel**:+998915455595*

***Annotatsiya**: Ushbu maqolada logistik xizmatlarni umumiy xizmatlardagi, mamlakat iqtisodiyotidagi tutgan o’rni va roli ko’rsatilgan. O’zbekiston Respublikasida hozirgi kunda ham ishsizlar va kambag’allik mavjud bo’lib, logistik xizmatlar orqali aholi bandligini ta’minlab daromadlarni oshirish yo’nalishlari o’rganilgan.*

Kalit so‘zlar*: logistik xizmatlar, yuk tashish, yuk aylanmasi, yo’lovchi tashish, yo’lovchi aylanmasi, kambag’allik, ishsizlik, bandlik, daromadlar.*

Logistik xizmatlar yukni ishlab chiqarish korxonalaridan iste’molchilargacha yetkazib berish bilan bog‘liq bo‘lgan: yukni ortish, tashish, saqlash, qadoqlash, bojxonada yuklarni rasmiylashtirish, yukni tushirish bilan bog‘liq bo‘lgan jarayonlar va ularni optimallashtirish ishlaridir.

O‘zbekiston Respublikasida 2025- yil yakuniyga ko‘ra transport xizmatlarini hajmi 188,2 trillion so‘mni tashkil etib, o‘tgan yilga nisbatan 10,8%ga oshdi. [4]

Mamlakatimizda 2024- yilning ma’lumotlariga ko‘ra 1521,2 million tonna yuk tashish amalga oshirilgan bo‘lib, yuk aylanmasining hajmi 79500,4 million tonna/kilometrni tashkil etdi.

Yuk tashishda avtomobil transportining hissasi 91,8%, temir yo‘l 4,8%, quvurlar orqali yuk tashish 4,1% va havo transportining hissasi esa 0,01%ni tashkil etdi. Yuk aylanmasida esa vaziyat bir necha boshqacharoq. Ya’ni yuk aylanmasida quvurlar orqali tashish 36,2%, temir yo‘l orqali- 34,5%, avtomobil transportining hissasi 28,8% va havo transporti orqali yuk aylanmasi 0,4% ni tashkil etgan.

Logistik xizmatlar nafaqat yuk tashish, balkim yo‘lovchilarni tashish faoliyatida ham shug‘ullanishni o‘z ichiga qamrab oladi. O‘zbekistonning 2024-yil ma’lumotlariga ko‘ra 6872,3 million yo‘lovchi tashilgan bo‘lib, yo‘lovchi aylanmasi 162629,7 million yo‘lovchi - kilometrni tashkil etgan.

Yo‘lovchi tashishda avtomobil transporti yetakchilik qilib uning hissasi 95,8% ni elektr transporti yordamida yo‘lovchi tashish 3,9%, temir yo‘l orqali 0,2% va havo transportlari orqali esa 0,1% ni tashkil etgan.[2] Logistik xizmatlarni ko‘rsatishni yo‘lovchilarni bir manzildan ikkinchi manzilgacha yetkazib bersa, yuk tashishda tovar va hom ashyolarni ishlab chiqarish korxonalaridan iste’molchilargacha yetkazib berish faoliyati nazarda tutiladi. Bunday xizmatlar optimal transport turi va marshrutni tanlab xarajatlarni kamaytirish imkoniyatini beradi.

Aholini bevosita ish o‘rinlari bilan ta’minlab kambag‘allikdan chiqarishda logistika ham bevosita o‘zining munosib hissasini qo‘shadi. O‘zbekiston Respublikasining Prezidentining 2025- yil 26- dekabrdagi xalqiga va parlamentiga murojaatnomasida quyidagilarni ta’kidlab o‘tdi. 2016- yilda mamlakatimiz aholisining 3 dan 1 qismi kambag‘allikni chegarasida yashab kelmoqda edi. Joriy yilda 5 million aholi daromadli bo‘lib, ishsizlik darajasi 5,5% dan 4,9%gacha tushdi. Qariyb 1,5 million ehtiyojmand aholi kambag‘allikdan chiqdi. Kambag‘allik darajasi yil boshidagi 8,9% dan 5,8% gacha tushdi. Davlat tomonidan imtiyozli kredit, subsidiya, kompensatsiya kabi 100 dan ziyod xizmatlar orqali ijtimoiy himoyaning mutlaqo yangi tizimi yo‘lga qo‘yildi. Natijada 8 yarim milliondan ziyod fuqarolarimiz kambag‘allikdan chiqarilib 2 barobarga qisqardi.[1] O‘zbekiston Respublikasida logistik xizmatlarni yalpi ichki mahsulotdagi hissasi 5,5%ni egallashi va 3,6% kompaniyalar transport logistika doirasida faoliyat yuritishini inobatga olsak aholini ish bilan ta’minlashda va kambag‘allikdan chiqarishda tarmoq katta imkoniyatga ega. [5]

Bizning fikrimizcha mamlakatimiz aholisining logistika sohasida ish bilan ta’minlab kambag‘allikdan chiqarishning yo‘nalishlari mavjud. Transport vositalarini turiga qarab haydash guvohnomasi bor kishilar bevosita yo‘lovchi va yuk tashish faoliyati bilan shug‘ullanishlari mumkin. Kuryerlik faoliyati ham ish o‘rinlarini yaratishda o‘zining munosib hissasini qo‘shadi. Yuk ortish va tushirish mexanizmlaridan foydalaniladiganlar bevosita omborxonalarga ishlash imkoniyatlariga ega.

Logistika sohasida malakasiz ishchilar bevosita yukni tushirish, ortish, omborxonalarda joylashtirish, qadoqlash kabi jarayonlarda ham bevosita qatnashishlari mumkin. Shu sohada kerakli bilimga ega bo‘lgan kishilar esa yuk harakatidagi optimal marshrutni tanlash, bojxonada yuklarni rasmiylashtirish (deklorantlik xizmatlar), tovar zahiralarini harid qilish va taqsimlash, operatorlik qilish, call-markazlarida ishlash, marketing, menejment, tovarlar sifatini aniqlashda ekspert faoliyati, dasturchi kabi ishlarni bajarishda ish bo‘limlarini egallashlari mumkin.

Logistik xizmatlarni tashkil etishda fulfillment shakllaridan ham foydalanish yuqori samara beradi. Fulfillment bu yukni to iste’molchigacha yetkazib berish jarayonigacha barcha xavfsizlikni ta’minlab, budligini saqlagan holda, belgilangan manzilgacha yukni professional darajada kuzatib borishni nazarda tutadi.

Bundan tashqari logistik xizmatlarda drop shiping usulidan ham keng foydalanilmoqda. Ya’ni bunday usulda tovarlarni bevosita ishlab chiqarish korxonalaridan omborxonalarni chetlab to‘g‘ridan-to‘g‘ri iste’molchigacha yetkazib berish nazarda tutiladi.

Logistik xizmatlarni tashkil etishda u jarayonda bevosita qatnashish shart emas. Nogironligi bor yoki ayrim sabablarga ko‘ra logistik xizmatlarda to‘liq qatnasha olmaydiganlar uchun logistik xizmatlarni masofadan turib ham bajarish mumkin. Bu sohada Samarqand shahridagi " Global IT center" faoliyati yo‘lga qo‘yilgan bo‘lib, uning rahbari Mo‘minov Sanjar samarali faoliyat yuritmoqda. 2 gektar yer maydonida birdaniga 200 ta talabani o‘qitish imkoniyatiga ega bo‘lgan va yashash sharoitlari yaratilgan kompleks faoliyat ko‘rsatmoqda.

Logistik xizmatlarida asosan professional xodimlar AQSh va Yevropa mamlakatlarida masofadan turib logistik xizmatlarni yo‘lga qo‘ygan. Logistik xizmatlaridan habari yo‘q kishilar murojaat qilsa alohida-alohida namunaviy kompyuter va texnologiyalar bilan jihozlangan mahsus auditoriyalarni logistika xizmatlarini tashkil etish bilan birga amaliy darslar o‘tiladi. Agar ishga da’vogar chet tilini bilmasa boshqa auditoriyada chet tilini o‘rganish bo‘yicha maxsus kurslar tashkil etilgan. Kompyuter savodxonligini oshirish kabi ishlarni tashkil etish bilan birga boshqa auditoriyalar jihozlangan. Logistik xizmat bilan faoliyat yuritmoqchi bo‘lgan shaxsning moliyaviy imkoniyati bo‘lmagan taqdirda kelgusidagi daromadi hisobidan ham nasiyaga o‘qitilmoqda.

Logistik xizmatlaridan ham samaraliroq xizmat ko‘rsatish turlari ham ko‘paytirilmoqda. Bizning fikrimizcha, Sanjar aka tashkil etgan IT markazni masofaviy biznes inkubator desak ham adashmaymiz. Chunki o‘quv markazida chet tilini mukammal o‘rgangan masofaviy xizmat turlaridan mukammal bilim va

amaliy koʻnikmaga ega boʻlgan kishilar esa oʻquv xonasida toʻgʻridan-toʻgʻri biznes xonasiga amaliy ishlar uchun koʻchiriladi. Logistik xizmatlar ish vaqti AQSh va Yevropa mamlakatlarining ish grafigi mos kelmaganligi sabab logistika sohasidagi xizmatchilarga yotoqxona, oshxona, dam olish zonalari , sport maydonchalari kabi barcha shart sharoitlar yaratilgan. Hozirgi kunda bu markazda logistik xizmatlardan tashqari tibbiy yordam call-markazi ham tashkil etilgan. Bu yoʻnalishdagi operatorlar 3 guruhga boʻlinib masofadan tibbiy yordamni yoʻlga qoʻygan.

Hozirgi kunda xizmatlar call-markazi tajriba sifatida AQSh bilan hamkorlikda faoliyat yuritib 1- guruh hududlaridagi bemorlar bilan shugʻullanib toʻgʻrisidagi maʼlumot toʻplasa, 2- guruh bemorlarning qanday muammolari bor va muammolar yechimida bevosita bemorlarga yaqin hududda joylashgan shifokorlarni topib, ularni yuzlashtirish bilan shugʻullanadilar. 3- guruh esa tibbiy xizmatlarning tan narxini hisoblash bilan shugʻullanadilar.

Masofaviy logistik xizmatlardan va tibbiy xizmatlardan tashqari yana moliyaviy xizmatlar koʻrsatish markazi ham tashkil etilgan. Bu moliyaviy call-markazida AQShda joylashgan tijorat banklarining mijozlar bilan ishlash yoʻlga qoʻyilmoqda. Global IT markaz qoshida xususiy maktab ochilganda oʻquvchiga moʻljallangan va yaqin atrofdagi bolalarni ingliz tilini oʻrganish va kompyuter savodxonligiga chuqurlashtirilgan oʻrgatishga maktab faoliyat koʻrsatmoqda.

Xulosa qilib aytganda, O’zbekiston Respublikasida 2026-yilda 1 million ish o’rinlari yaratilib kambag’allik darajasini 4.5% gacha tushurish asosiy maqsadlardan biri deb belgilangan. Ushbu maqsadga erishish uchun logistika sohasida ham keng imkoniyatlar mavjud bo’lib tarmoq o’zining munosib hissasini qo’shish imkoniyatiga ega. Logistika sohasida ish o’rinlariga da’vo qiluvchilar qanchalik bilim darajasi, amaliy tajribasi, chetel tillarini bilishi, dasturlar tuzishdan xabardor bo’lishi kabi qo’shimcha bilimlarga ega bo’lishi, ularni nafaqat ish o’rinlar bilan ta’minlash balki yuqori daromad olish imkoniyatini beradi.

FOYDALANGAN ADABIYOTLAR RO’YXATI:

1. Oʻzbekiston Respublikasining Prezidentining 2025- yil 26- dekabrdagi xalqiga va parlamentiga murojaatnomasi
2. Oʻzbekiston Respublikasi Davlat statistika qoʻmitasi maʼlumotlari. - www.stat.uz
3. RASULOV M.X va boshqalar Transport Servisi Toshkent
4. Frank uz (news) 19.02.2026 yil 16:47.
5. Logistal.info 10 556. 26.03.2026 yil

FINTECH YECHIMLARINING AHOLI BANDLIGI VA ADBIRKORLIK FAOLLIGIGA TA'SIRI: O'ZBEKISTON TAJRIBASI

Muxammadiyev Kamoliddin G'ulomiddinovich
Samarqand iqtisodiyot va servis instituti
"Bank ishi" kafedrasi assistenti

Annotatsiya: *Ushbu maqolada O'zbekistonda fintech yechimlarining rivojlanishi va ularning aholi bandligi hamda tadbirkorlik faolligiga ko'rsatadigan ta'siri tahlil qilinadi. Raqamli moliya vositalarining kichik va o'rta biznesni moliyalashtirish, yangi ish o'rinlari yaratish va tadbirkorlikka kirishish imkoniyatlarini kengaytirishdagi o'rni yoritiladi. Sohadagi tizimli muammolar va tartibga solish cheklovlari ko'rib chiqiladi. Fintech ekotizimini rivojlantirish orqali bandlikni oshirish va tadbirkorlik faolligini yuksaltirish bo'yicha ilmiy asoslangan takliflar ishlab chiqiladi.*

Kalit so'zlar: *fintech, raqamli moliya, aholi bandligi, tadbirkorlik, kichik biznes, moliyaviy inklyuziya, mobil to'lovlar, O'zbekiston.*

Zamonaviy iqtisodiyot sharoitida moliyaviy texnologiyalar — fintech — global miqyosda iqtisodiy rivojlanishning eng dinamik va o'zgaruvchan sohalaridan biriga aylandi. Fintech yechimlar an'anaviy bank xizmatlarini raqamlashtirish, kredit va to'lov tizimlarini demokratlashtirish va moliyaviy xizmatlarga kirish imkoniyatlarini sezilarli kengaytirish orqali nafaqat moliya bozori ko'rinishini o'zgartiryapti, balki real iqtisodiyotga, ayniqsa kichik va o'rta biznes sektoriga va aholi bandligiga ham kuchli ta'sir ko'rsatmoqda. Xalqaro moliya korporatsiyasi (IFC) 2024-yilgi hisobotiga ko'ra, rivojlanayotgan mamlakatlar iqtisodiyotida fintech yechimlarning tarqalishi kichik biznes moliyasiga kirish imkoniyatini o'rtacha 34 foizga oshirdi va shu orqali 95 million yangi ish o'rnining yaratilishiga bevosita hissa qo'shdi.

Biroq fintech ning bandlik va tadbirkorlikka ta'siri bir qolipli emas — u mamlakatning raqamli infratuzilmasi, regulyatorlik muhiti, aholining moliyaviy savodxonlik darajasi va mavjud tadbirkorlik ekotizimi bilan chambarchas bog'liq. Bu holat shuni ko'rsatadiki, fintech yechimlarning ijtimoiy-iqtisodiy samarasi o'z-o'zicha ro'y bermaydi — u maqsadli davlat siyosati, tarmoq ishtirokchilarining hamkorligi va instituttsional islohotlar bilan uyg'unlikda amalga oshganda eng yuqori natijalarga erishiladi. Shu nuqtai nazardan O'zbekiston tajribasi alohida qiziqish uyg'otadi: mamlakat 2017-yildan boshlab iqtisodiy islohotlar doirasida raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish va moliyaviy inklyuziyani kengaytirishga katta e'tibor qaratdi va bu sohada kam vaqtda sezilarli natijalarga erishdi.

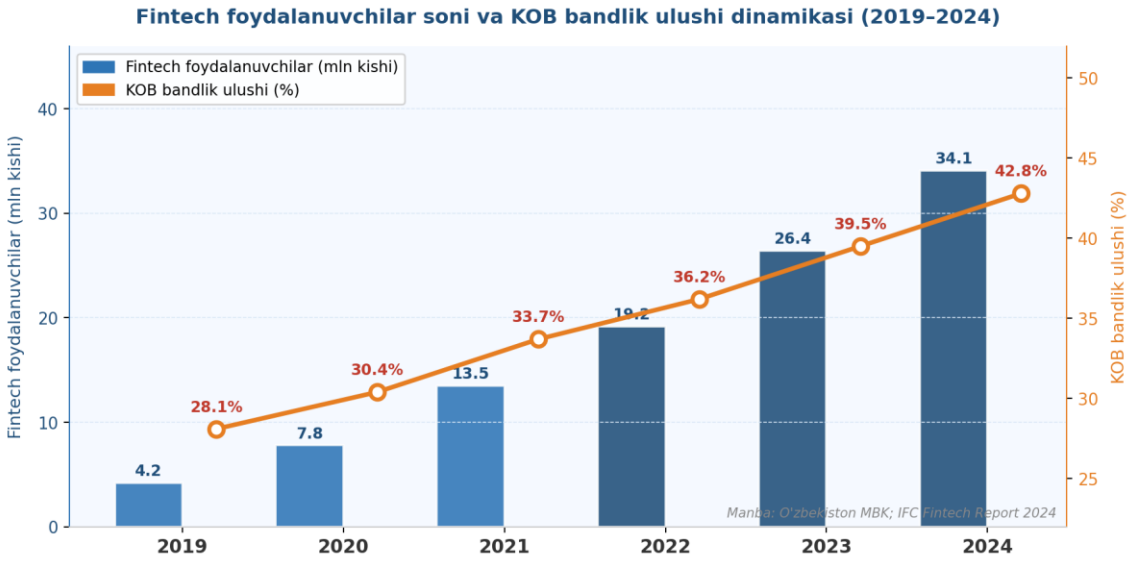

1-rasm. Fintech foydalanuvchilar soni va KOB bandlik ulushi dinamikasi[174] (2019–2024, mln kishi / %)

Diagrammadan ko'rinib turibdiki, O'zbekistonda fintech xizmatlaridan foydalanadigan foydalanuvchilar soni 2019-yildagi 4,2 million kishidan 2024-yilda 34,1 million kishiga, ya'ni sakkiz barobarga oshdi. Shu bilan parallel ravishda kichik va o'rta biznes sektoridagi bandlik ulushi ham 28,1 foizdan 42,8 foizga ko'tarildi. Ushbu ikki ko'rsatkichning bir vaqtda o'sishi tasodifiy emas: mobil to'lov tizimlari va raqamli kreditlash platformalarining kengayishi bozorga kirish to'siqlarini pasaytirdi, yosh tadbirkorlar uchun muqobil moliyalashtirish kanallarini ochdi va shu orqali kichik biznes sektorida yangi ish o'rinlari yaratilishiga bevosita hissa qo'shdi. Natijada bandlik va fintech inklyuziyasi o'rtasida musbat korrelyatsiya shakllandi.

Fintech yechimlarning tadbirkorlik faolligiga ta'siri bir necha asosiy mexanizm orqali amalga oshadi. Birinchi va eng kuchli mexanizm — raqamli mikrokreditlash platformalarining tarqalishi. An'anaviy bank tizimida kichik tadbirkor kredit olish uchun ko'p hujjat, garov va uzoq kutish vaqtiga duch kelardi. Fintech platformalari esa algoritmik kredit baholash, sun'iy intellekt va katta ma'lumotlar tahlili orqali foydalanuvchi kredit tarixini real vaqtda baholab, daqiqalar ichida kredit berish imkonini yaratdi. O'zbekistonda Payme Nasiya va Uzum bank platformalari 2023-yilda jami 2,4 trillion so'mlik garovsiz mikrokreditlarni kichik tadbirkorlarga ajratdi — bu ko'rsatkich 2021-yilga nisbatan uch barobarga ko'pdir. Shuni ta'kidlash lozimki, har bir muvaffaqiyatli moliyalashtirilgan kichik biznes loyihasi o'rtacha 2-3 yangi ish o'rnini yaratdi, bu esa milliy bandlik ko'rsatkichlariga bevosita ijobiy ta'sir ko'rsatdi.

Ikkinchi mexanizm — raqamli to'lov tizimlarining savdo faolligini oshirishdagi roli. Mobil to'lovlarning keng tarqalishi kichik savdogarlar, hunarmandlar va xizmat ko'rsatuvchilar uchun mijozlar bilan hisob-kitob qilish jarayonini tubdan soddalashtirgani bilan birga, ularning faoliyatini rasmiylashtirish imkonini ham yaratdi. O'zbekiston Statistika agentligi ma'lumotlariga ko'ra, rasmiy ro'yxatdan o'tgan kichik savdogarlar soni 2019-

[174] O'zbekiston MBK; IFC Fintech Report 2024; Statistika agentligi 2024.

yildan 2024-yilga qadar 2,4 barobarga oshdi va buning asosiy dvigateli sifatida aynan raqamli to'lov tizimlariga ulashish imkoniyatining kengayishi ko'rsatilmoqda. Bu holat shunday muhim ijtimoiy samarani ham keltirib chiqardiki: ilgari norasmiy sektorda faoliyat yuritgan va ijtimoiy himoyadan mahrum bo'lgan ko'plab tadbirkorlar endi rasmiy iqtisodiyotning bir qismiga aylandi.

Uchinchi mexanizm — onlayn bozorlar va raqamli platformalarning geografik chegara to'siqlarini bartaraf etishdagi roli. Uzum Market, OLX.uz va Arzon.uz kabi onlayn savdo platformalari fermer, hunarmand va ishlab chiqaruvchilarga o'z mahsulotlarini butun mamlakat, hatto xorijiy bozorga chiqarish imkonini berdi. 2024-yilga kelib ushbu platformalarda 340 000 dan ortiq faol sotuvchi ro'yxatdan o'tdi va ularning katta qismi ilgari hech qanday rasmiy biznesga ega bo'lmagan odamlardir. Amaliyot shuni ko'rsatadiki, raqamli bozorga kirish nafaqat mavjud tadbirkorlarga kengayish imkonini berdi, balki ko'plab yangi tadbirkorlarning paydo bo'lishiga turtki bo'ldi.

1-jadval

Fintech yechimlarining bandlik va tadbirkorlikka ta'siri yo'nalishlari

Yo'nalish	Fintech vositasi	Bandlik ta'siri
Mikrokreditlash	Payme Nasiya, Uzum bank	Garovsiz kreditlash kichik biznes boshlang'ich kapitalini ta'minlaydi; 1 ta loyiha o'rtacha 2-3 ish o'rni
Raqamli to'lovlar	Click, Payme, Humans	Savdo qulayligi o'sishi bilan kichik savdogarlar soni 2019-2024 yillarda 2,4 barobarga oshdi
Onlayn bozorlar	Uzum Market, Olx.uz	Fermer va hunarmandlarni yangi bozorga chiqarish; 340 000+ faol sotuvchi (2024)
Crowdfunding	StartUp.uz platformalari	Innovatsion loyihalar uchun muqobil moliya; 2023 yilda 87 ta loyiha moliyalashtirildi
Raqamli sug'urta	Upay, online agentlar	Tadbirkorlik xavfini kamaytiradi; kichik biznes ochilish sur'ati 18% oshdi

Manba: O'zbekiston MBK, Uzum Group, Statistika agentligi; muallif tuzgan.

Shunday bo'lsa-da, O'zbekistonda fintech ning tadbirkorlik va bandlikka ta'sirini yanada kuchaytirish yo'lida bir qator tizimli muammolar saqlanib qolmoqda. Birinchi muammo — raqamli tengsizlik va infratuzilma cheklovlari. Toshkent va yirik shaharlarda fintech xizmatlaridan foydalanish darajasi 70 foizdan oshgan bo'lsa, qishloq hududlarida bu ko'rsatkich hali 28 foiz atrofida qolmoqda. Bu holat fintech ning bandlik va tadbirkorlikka ijobiy ta'siridan aynan kambag'allik darajasi yuqori bo'lgan hududlar kamroq foyda olayotganligini anglatadi — ya'ni fintech foydalari hali teng taqsimlangani yo'q.

Ikkinchi muammo — tartibga solish muhitining kechikishi. O'zbekistonda fintech sohasini tartibga soluvchi normativ baza hali shakllanish jarayonida bo'lib, ba'zi yangi fintech mahsulotlari — xususan, crowd-lending, islom fintech va embedded finance — qonunchilikda to'liq tartibga solinmagan. Bu esa innovatsion fintech startaplarning rivojlanishini sekinlashtiradi va xorijiy

investorlarni jalb etishda to'siq bo'ladi. Shu bilan birga, moliyaviy savodxonlik darajasining yetarli emasligi ham jiddiy muammo bo'lib qolmoqda: O'zbekiston Markaziy banki tadqiqotlariga ko'ra, aholi va kichik tadbirkorlarning 43 foizi fintech xizmatlaridan xavotirlanish sababli foydalanmaydi, bu esa texnologik ishonchsizlik va savodxonlik masalasini hal etish zarurligini ko'rsatadi.

O'zbekistonda fintech ning bandlik va tadbirkorlikka ijobiy ta'sirini yanada kuchaytirish uchun bir necha yo'nalishda kompleks chora-tadbirlar zarur. Birinchi tavsiya sifatida qishloq hududlarida raqamli infratuzilmani tezkor rivojlantirish va agro-fintech xizmatlarini joriy etishni ko'rsatish mumkin. Fermerlar va qishloq tadbirkorlariga mobil kreditlash, raqamli sug'urta va elektron bozorga kirish imkonini berish ushbu hududlarda bandlik muammosini sezilarli yengillashtirishga xizmat qiladi. Natijada ishchi kuchining shaharlarga migratsiyasi kamayadi va qishloq iqtisodiyoti mustahkamlanadi.

Ikkinchi tavsiya — Regulatory Sandbox mexanizmini instituttsionallash. Yangi fintech mahsulotlarni cheklangan muhitda sinab ko'rib, muvaffaqiyatli natijalari asosida tezlashtirilgan lisenziyalash tartibini joriy etish innovatsiyalarni rag'batlantiradi va xorijiy fintech startaplari uchun O'zbekistonni jozibali bozorga aylantiradi. Singapur va Buyuk Britaniya tajribasi ko'rsatadiki, Sandbox muhiti fintech sektoridagi ish o'rinlari sonini o'rtacha 3 yil ichida 2,5 barobarga oshirdi. Uchinchi tavsiya — fintech va bandlik siyosatini integratsiyalash: Bandlik va mehnat munosabatlari vazirligi hamda Markaziy bank o'rtasida fintech sektori tomonidan yaratilayotgan ish o'rinlarini kuzatib boruvchi birgalikdagi monitoring tizimini yo'lga qo'yish zarur. Bu esa siyosat samaradorligini o'lchash va resurslarni to'g'ri yo'naltirish imkonini beradi.

Yuqoridagilardan kelib chiqib aytish mumkinki, fintech yechimlar O'zbekistonda aholi bandligi va tadbirkorlik faolligiga allaqachon sezilarli ijobiy ta'sir ko'rsatmoqda. Biroq bu ta'sirning to'liq ro'yobga chiqishi uchun texnologik rivojlanish bilan bir qatorda raqamli infratuzilma, tartibga solish muhiti va moliyaviy savodxonlik ham parallel tarzda mustahkamlanishi shart. Amaliyot shuni ko'rsatadiki, fintech faqat moliyaviy vosita emas — u tadbirkorlik imkoniyatlarini demokratlashtiruvchi, yangi ish o'rinlari yaratuvchi va kambag'allikni qisqartiruvchi kuchli ijtimoiy-iqtisodiy mexanizmdir. Shu sababli fintech sektorini maqsadli rivojlantirish O'zbekistonning 2030-yilga qadar belgilangan iqtisodiy maqsadlariga erishishning ajralmas qismi bo'lib qolishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 5-oktabrdagi "Raqamli O‘zbekiston — 2030" strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida"gi PF-6079-sonli Farmoni. – www.lex.uz.

2. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy bankining 2024-yil yakunlari bo‘yicha yillik hisoboti. – Toshkent, 2024. – www.cbu.uz.

3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligi. Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik ko‘rsatkichlari 2024: statistik to‘plam. – Toshkent, 2024. – www.stat.uz.

4. Buckley R., Arner D., Zetzsche D. Fintech and the Future of Financial Services / R. Buckley, D. Arner, D. Zetzsche. – Oxford: Oxford University Press, 2021. – 288 p.
5. Demirgüç-Kunt A., Klapper L., Singer D. Financial Inclusion and Fintech // Journal of Financial Economics. – 2022. – Vol. 143. – P. 1–19.
6. International Finance Corporation (IFC). Fintech and the Future of Finance: Market and Policy Implications. – Washington: IFC, 2024. – 112 p.
7. Pazarbasioglu C. et al. Fintech: The Experience So Far. IMF Policy Paper. – Washington: IMF, 2020.
8. World Bank. Global Findex Database 2022: Financial Inclusion, Digital Payments, and Resilience. – Washington: World Bank, 2022. – www.worldbank.org.
9. O‘zbekiston Banklar Assotsiatsiyasi. 2023-yilgi tahliliy hisobot: raqamli to‘lovlar va kreditlash. – www.uba.uz, 2024.
10. Uzum Group. Yillik hisobot 2023: Foydalanuvchilar statistikasi va ijtimoiy-iqtisodiy ta’sir tahlili. – Toshkent, 2024. – www.uzum.uz.

FINTECH KOMPANIYALARINING AN’ANAVIY BANKLARGA TA’SIRI

Toshpo’latov Temurjon
Samarqand iqtisodiyot va servis institute talabasi
Ilmiy rahbar:Sindarov Sh.K.
Samarqand iqtisodiyot va servis instituti assistenti

Annotation: *Ushbu maqolada fintech kompaniyalarining an’anaviy banklarga ta’siri ko‘rib chiqiladi. Fintechning rivojlanishi bank tizimlariga qanday o‘zgarishlar kiritgani va iqtisodiyotdagi o‘rni tahlil qilinadi.*
Keywords: *fintech, bank, moliyaviy texnologiyalar, iqtisodiyot, innovatsiya.*

Kirish. Fintech va an’anaviy banklar o‘rtasidagi farq va ularning o‘zaro ta’siri zamonaviy iqtisodiyotda muhim ahamiyat kasb etadi. Fintech, ya'ni moliyaviy texnologiyalar, raqamli platformalar va innovatsion yechimlar orqali moliyaviy xizmatlarni taqdim etadi. Bu soha, an’anaviy banklarga nisbatan tezkorlik, qulaylik va xarajatlarni kamaytirish kabi afzalliklar bilan ajralib turadi. Fintech kompaniyalari odatda yangi texnologiyalarni joriy etish orqali mijozlarga xizmat ko‘rsatish sifatini oshirishga intiladi. Bunga misol sifatida mobil to‘lovlar, kripto-valyutalar va onlayn kreditlash tizimlarini keltirish mumkin.

Biroq, an’anaviy banklar o‘z tarixiy asoslari, ishonchli brendlar va keng qamrovli xizmatlar bilan ajralib turadi. Ular ko‘pincha mijozlarga xavfsizlik va barqarorlik ta’minlaydi. Fintech va an’anaviy banklar o‘rtasidagi o‘zaro ta’sir, yangi moliyaviy xizmatlarni yaratish va raqobatni kuchaytirish orqali amalga oshadi. Ushbu jarayon, moliya bozorlarida innovatsiyalarni rag‘batlantirib, iste’molchilarga kengroq imkoniyatlar taqdim etadi. Shunday qilib, Fintech va an’anaviy banklar o‘rtasidagi munosabatlar, moliyaviy xizmatlarning kelajagini shakllantirishda muhim rol o‘ynaydi. Fintech va an’anaviy banklar o‘rtasidagi

farq, ularning xizmat ko‘rsatish usullari va mijozlarga yondashuvlarida namoyon bo‘ladi. Fintech innovatsion texnologiyalar orqali tezkor va qulay xizmatlar taklif etsa, an’anaviy banklar barqarorlik va ishonchlilikni taqdim etadi. Bu ikki soha o‘rtasidagi o‘zaro ta’sir, moliyaviy ekosistemani rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega.

Fintechning tarixi va rivojlanishi. Fintech, ya'ni moliyaviy texnologiyalar, 20-asrning oxirlarida va 21-asrning boshlarida paydo bo'lgan innovatsion sohadir. Ushbu soha, asosan, raqamli texnologiyalar va internetning rivojlanishi bilan bog'liq. Fintech kompaniyalari dastlab an'anaviy bank xizmatlarini raqamlashtirishga qaratilgan bo'lsa-da, tez orada ulardan kengroq xizmatlar va mahsulotlar taklif qilishga o'zgarishga muvaffaq bo'ldi. Ularning rivojlanish bosqichlari, asosan, dastlabki innovatsion yechimlar, mobil to'lovlar, kriptovalyutalar va blokcheyn texnologiyalari kabi yangi mahsulotlarni yaratishga qaratilgan. Fintechning asosiy xususiyatlari ichida tezlik, qulaylik, shaffoflik va xarajatlarni kamaytirish kabi omillar mavjud. Ushbu xususiyatlar, mijozlar uchun moliyaviy xizmatlarni yanada samarali va qulay qilishga xizmat qiladi. Fintech kompaniyalari, shuningdek, kichik bizneslar va shaxsiy iste'molchilar uchun moliyaviy imkoniyatlarni kengaytirib, moliyaviy inkluzivlikni ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Natijada, fintechning rivojlanishi nafaqat moliya sohasini, balki butun iqtisodiy tizimni o'zgartirishga qodir bo'lgan yangi imkoniyatlarni yaratadi. Fintechning tarixi 20-asrning oxirlariga borib taqaladi, bunda texnologik yangiliklar moliya sohasiga kirib kelishni boshladi. Dastlab, internet orqali moliyaviy xizmatlar ko'rsatish imkoniyatlari paydo bo'ldi, keyinchalik mobil ilovalar va blockchain texnologiyalari rivojlandi. Bu jarayonlar moliya xizmatlarini yanada qulay va tezkor qilishga yordam berdi. Fintech kompaniyalari, o'z navbatida, innovatsion yechimlar orqali an'anaviy bank tizimlarini yangilash va raqobatni oshirishda faol ishtirok etmoqda.

An’anaviy banklar va ularning funksiyalari. An’anaviy banklar iqtisodiy tizimning ajralmas qismi bo'lib, ularning asosiy funksiyalari moliya vositachiligini amalga oshirish, omonatlarni qabul qilish, kredit berish va pul o'tkazmalari xizmatlarini ko'rsatishdan iborat. Ushbu banklar shuningdek, mijozlarga investitsiya xizmatlari, hisob raqamlarini boshqarish va moliyaviy maslahatlar taqdim etadi. An’anaviy banklar, shuningdek, iqtisodiy o'sishni rag'batlantirishda muhim rol o'ynaydi, chunki ular resurslarni samarali taqsimlash orqali tadbirkorlik faoliyatini qo'llab-quvvatlaydi. Ular iqtisodiyotning turli sohalarida likvidlikni ta'minlash va moliyaviy barqarorlikni saqlab qolish uchun zarur bo'lgan kreditlarni taqdim etadi. Banklar, shuningdek, davlat va xususiy sektorda investitsiyalarni jalb qilishda muhim vositadir. An’anaviy banklarning xizmatlari, shuningdek, moliyaviy aloqalar va iqtisodiy o'zaro bog'lanishlarni mustahkamlashda muhim ahamiyatga ega. Bularning barchasi an’anaviy banklar iqtisodiy rivojlanish va ijtimoiy farovonlikni ta'minlashda markaziy rol o'ynashini ko'rsatadi.

Fintech kompaniyalarining banklarga ta’siri. Fintech kompaniyalarining an’anaviy banklarga ta’siri zamonaviy moliya sohasida muhim o‘rin egallaydi. Ushbu kompaniyalar raqamli texnologiyalarni qo‘llab, moliya xizmatlarini yanada

qulay va samarali qilishga intilishadi. Fintechning banklarga ta’siri birinchi navbatda raqobatni kuchaytirishida namoyon bo‘ladi. An’anaviy banklar, fintech startaplarining taqdim etayotgan innovatsion xizmatlari va mahsulotlari bilan raqobatlasha olish uchun o‘z xizmatlarini modernizatsiya qilishga majbur bo‘lmoqda. Bu jarayonda banklar mobil ilovalar, onlayn kredit berish va boshqa raqamli yechimlarni joriy etish orqali mijozlarga xizmat ko‘rsatish sifatini oshirishga harakat qilmoqda. Innovatsiyalar esa nafaqat banklar, balki fintech kompaniyalarining o‘zaro hamkorliklarini rivojlantirishga ham olib kelmoqda. Natijada, moliya bozorida yangi xizmatlar paydo bo‘lib, mijozlar uchun tanlov imkoniyatlari kengayadi. Shu bilan birga, bu jarayon an’anaviy banklar uchun yangi strategiyalar ishlab chiqishga va ularni amalga oshirishga undaydi, bu esa moliya sohasining umumiy rivojlanishiga xizmat qiladi. Fintech kompaniyalari an’anaviy banklar bilan raqobatni kuchaytirib, innovatsiyalarni kiritishda muhim rol o'ynaydi. Ular raqamli xizmatlar va tezkor operatsiyalar orqali mijozlar talablariga tezkor javob berib, banklarning an’anaviy xizmatlarini takomillashtirishga majbur qiladi. Bu jarayon banklar uchun yangi imkoniyatlar yaratadi, lekin bir vaqtning o'zida, ularga qiyinchiliklar ham tug'diradi.

Mijozlar tajribasi va fintech. Fintech sektori mijozlar tajribasini yaxshilashda muhim rol o'ynamoqda. Raqamli texnologiyalar yordamida moliyaviy xizmatlar yanada qulay va tezkor bo'lib qolmoqda. Mijozlar endi banklarda navbat kutmasdan, istalgan vaqtda va joyda pul o'tkazmalari, kredit olish va boshqa moliyaviy operatsiyalarni amalga oshirish imkoniyatiga ega. Bu esa, o'z navbatida, mijozlarning qoniqishini oshiradi va ularning moliyaviy xizmatlarga bo'lgan ishonchini mustahkamlaydi. Fintech xizmatlari, odatda, an'anaviy banklardan farqli o'laroq, innovatsion yechimlar va foydalanuvchilarga qulay interfeyslar taklif etadi, bu esa mijozlar uchun yanada intuitiv tajriba yaratadi. Banklar bilan solishtirganda, fintech kompaniyalari ko'proq moslashuvchanlik va tezkorlikni ta'minlaydi, bu esa ularga kuchli raqobat afzalliklarini beradi. Biroq, bu raqobat banklar uchun ko'plab imkoniyatlar yaratishi bilan birga, ularning an'anaviy xizmatlarini yangilashga va mijozlar ehtiyojlariga moslashishga majbur qiladi. Shunday qilib, fintechning rivojlanishi bank tizimining o'zgarishiga ham olib keladi. Fintechning mijozlar tajribasiga ta’siri, xizmatlarining qulayligi bilan birga, banklar bilan solishtirilganda sezilarli darajada farq qiladi. Fintech kompaniyalari tezkor va qulay xizmatlar taqdim etish orqali mijozlarning ehtiyojlarini samarali qondiradi. Bu esa an'anaviy bank xizmatlaridan farqli o'laroq, mijozlar uchun ko'proq qulaylik va tezlikni ta'minlaydi. Shuningdek, fintechning innovatsion yondoshuvi, mijozlar bilan o'zaro aloqalarni kuchaytirishga yordam beradi.

Regulyatsiya va xavfsizlik masalalari. Fintech va an’anaviy banklar o‘rtasidagi regulyatsiya farqlari va xavfsizlik masalalari muhim ahamiyatga ega. Fintech kompaniyalari, ko‘pincha, an’anaviy banklarga nisbatan kamroq qat’iy regulyativ talablar bilan faoliyat yuritadilar. Bu, o‘z navbatida, innovatsiyalarni tezlashtirishga yordam beradi, ammo xavfsizlik va mijoz ma’lumotlarini himoya qilish masalalariga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin. An’anaviy banklar esa, ko‘plab regulyatsion organlar tomonidan nazorat qilinadi va mijozlarni himoya

qilishga qaratilgan qat’iy standartlarga amal qilishlari kerak. Biroq, bu jarayonlar ko‘pincha vaqt talab qiladi va mijozlarga xizmat ko‘rsatishda sekinlik keltirib chiqarishi mumkin. Fintechning o‘ziga xos xususiyatlari, masalan, raqamli platformalar va tezkor xizmatlar, xavfsizlikka alohida e’tibor berishni talab etadi. Mijoz ma’lumotlarini himoya qilish, firibgarlikdan saqlanish va xavfsizlik standartlariga rioya qilish masalalari fintech kompaniyalari uchun dolzarb hisoblanadi. Shu sababli, regulyatsiya va xavfsizlik masalalari o‘rtasidagi muvozanatni topish, fintech va an’anaviy banklar o‘rtasida muhim bir vazifa hisoblanadi. Fintech va an’anaviy banklar o‘rtasidagi regulyatsiya farqlari, odatda, innovatsion yondashuvlar va tez o‘zgaruvchan bozor sharoitlariga moslashish imkoniyatlari bilan bog‘liq. An’anaviy banklar qat’iy regulyatsiyalarga amal qilsa, fintech kompaniyalari ko‘proq moslashuvchanlik va tezkorlikni ta’minlashga intilishadi, bu esa xavfsizlik masalalariga alohida e’tibor qaratishni talab qiladi.

Kelajakdagi tendensiyalar. Kelajakdagi tendensiyalar fintech va an’anaviy banklar o‘rtasidagi o‘zaro ta’sirni yanada kuchaytirishi kutilmoqda. Fintech kompaniyalari innovatsion texnologiyalarni joriy etish orqali mijozlarga xizmat ko‘rsatish jarayonini soddalashtirish va shaxsiylashtirishga intilmoqda, bu esa an’anaviy banklarga raqobatni kuchaytiradi. Mijozlar uchun raqamli xizmatlar va mobil ilovalar orqali kirish imkoniyatining oshishi, bank xizmatlarini yanada qulay va tezkor qiladi. Bunday o‘zgarishlar an’anaviy banklarni o‘z xizmatlarini takomillashtirishga va yangi texnologiyalarni joriy etishga undaydi. Shuningdek, fintech va an’anaviy banklar o‘rtasidagi hamkorlik imkoniyatlari ham o‘sib boradi. Ular o‘zaro tajriba almashish va resurslardan foydalanish orqali raqobatbardoshligini oshirishga intilishadi. Kelajakda, regulyatorlar o‘rtasidagi muloqot va hamkorlik, fintech va bank sektorlari o‘rtasidagi integratsiyani mustahkamlashga yordam beradi. Bu jarayon, shuningdek, moliya sohasidagi innovatsiyalarni rag‘batlantiradi va mijozlar uchun yanada qulay sharoitlar yaratadi.

Xulosa. Maqolaning asosiy natijalari ko'rsatadiki, fintech kompaniyalari an’anaviy banklar bilan raqobatlashish orqali moliyaviy xizmatlar sohasida inqilobiy o'zgarishlarga olib kelmoqda. Ular, o'z navbatida, xaridorlar uchun qulayliklar va tezkor xizmat ko'rsatish imkoniyatlarini taqdim etish orqali an’anaviy banklarning xizmat ko'rsatish usullarini o'zgartirmoqda. Fintechning innovatsion yechimlari, masalan, mobil to'lovlar, blokcheyn texnologiyalari va sun'iy intellekt, moliya sohasidagi jarayonlarni soddalashtirib, xarajatlarni kamaytiradi va mijozlar uchun yanada qulay sharoitlar yaratadi. Shu bilan birga, an’anaviy banklar fintech kompaniyalarining ta'siriga qarshi turish uchun o'z xizmatlarini modernizatsiya qilish va yangi texnologiyalarni joriy etishga majbur bo'lmoqda. Bu jarayon, moliyaviy xizmatlar bozorida raqobatni kuchaytiradi va iste'molchilarga yanada kengroq variantlar taklif etadi. Natijada, fintech va an’anaviy banklar o'rtasidagi munosabatlar yangi sinergiyani yaratishga olib kelmoqda, bu esa moliyaviy ekosistemani yanada rivojlantiradi. Maqolaning asosiy natijalari shuni ko'rsatadiki, fintech kompaniyalari an’anaviy banklarga muhim ta’sir ko'rsatmoqda. Bu holat, an’anaviy banklarning xizmatlarini

modernizatsiya qilish zaruratini keltirib chiqaradi. Natijada, fintech va banklar o'rtasidagi integratsiya moliyaviy xizmatlar sifatini oshirib, iste'molchilarga yanada keng imkoniyatlar yaratmoqda. Bu jarayon moliyaviy ekosistemani yanada mustahkamlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Anagnostopoulos, I. (2018). Fintech and regtech: Impact on regulators and banks. Journal of Economics and Business, 100, 7-25.

2. Brandl, B., & Hornuf, L. (2020). Where did FinTechs come from, and where do they go? The transformation of the financial industry in Germany after digitalization. Frontiers in Artificial Intelligence, 3, 8.

3. Chen, M. A., Wu, Q., & Yang, B. (2019). How valuable is FinTech innovation? The Review of Financial Studies, 32(5), 2062-2106.

4. Fuster, A., Plosser, M., Schnabl, P., & Vickery, J. (2019). The role of technology in mortgage lending. The Review of Financial Studies, 32(5), 1854-1899.

5. Gomber, P., Koch, J. A., & Siering, M. (2017). Digital Finance and FinTech: current research and future research directions. Journal of Business Economics, 87(5), 537-580.

6. Браун, Дж. и Тейлор, Р. (2020). Искусственный интеллект в банковской сфере: улучшение качества обслуживания клиентов и повышение безопасности. Журнал финансовых технологий, 15(3), 45-62.

7. Гарсия, М. (2022). Блокчейн и трансграничные транзакции: будущее международных платежей. Глобальный финансовый обзор, 28(2), 112-130.

8. Джонсон, П. (2019). Рост популярности мобильных кошельков: как финтех меняет финансовую доступность. Журнал цифрового банкинга, 12(4), 89-105.

9. Ли, К. (2021). Проблемы кибербезопасности в сфере финтеха: риски и стратегии смягчения. Журнал безопасности финтеха, 9(1), 23-40.

10. Смит, А. (2021). Трансформация кредитования: как финтех меняет традиционный банкинг. Журнал банковских инноваций, 17(1), 55-73.

DIGITAL BANKS AS CATALYSTS FOR SME DEVELOPMENT IN UZBEKISTAN: EVIDENCE, BARRIERS, AND POLICY IMPLICATIONS

O.B. Ruzimuratov
SIES, PhD, Acting Associate Professor
R.B. Abduvaliyev SIES student

Abstract. *Small and medium-sized enterprises (SMEs) account for more than 55% of Uzbekistan's GDP and approximately 70–75% of total employment[175], yet limited access to formal finance remains a major constraint on their growth. The rapid expansion of digital banking, supported by the Digital Uzbekistan 2030*

[175] Agency of Statistics under the President of Uzbekistan (2024)

strategy and regulatory reforms introduced by the Central Bank, has created new opportunities for SME financing and operational efficiency. This study examines the role of digital banks in supporting SMEs using a structured survey of 100 SME owners and managers across trade, services, and manufacturing sectors, complemented by secondary data for 2019–2023. However, adoption is uneven: urban SMEs demonstrate adoption rates above 80%, while rural SMEs remain below 40%. The paper concludes with policy recommendations aimed at strengthening digital financial inclusion and SME development in Uzbekistan.

***Keywords**: digital banking, SME finance, financial inclusion, Uzbekistan, mobile banking, fintech, SME development, credit access.*

Introduction. The development of the financial sector plays a critical role in the growth and sustainability of small and medium-sized enterprises. SMEs typically face significant challenges in accessing traditional bank credit due to collateral requirements, lengthy approval processes, and high transaction costs. In recent years, digital banking has emerged as a transformative solution, reducing geographical barriers and improving access to financial services.

Despite these institutional developments, empirical evidence on the impact of digital banking on SME performance in Uzbekistan remains limited. Most existing reports focus on general financial inclusion indicators rather than firm-level adoption patterns. This study addresses this gap by analyzing three key questions:

1. What is the level of digital banking adoption among SMEs in Uzbekistan?
2. What benefits do SMEs obtain from digital banking services?
3. What barriers limit SME adoption of digital banking?

Literature Review. Digital banking supports SME development through three primary mechanisms. First, it reduces information asymmetry by generating digital transaction histories that can be used for alternative credit scoring. Second, digital banking lowers operational costs by eliminating physical branch infrastructure and enabling smaller loan sizes.

However, adoption barriers remain significant in developing economies. These include low digital literacy, weak internet infrastructure, cybersecurity concerns, and regulatory uncertainty.

Methodology. This study uses a mixed-method approach combining primary survey data and secondary statistical sources. A structured questionnaire was administered to 100 SME owners and managers between January and March 2024. The sample included firms from trade (42%), services (35%), and manufacturing (23%). Approximately 62% of respondents operate in urban areas and 38% in rural or peri-urban areas.

The survey examined five dimensions: digital banking adoption, frequency of use, purposes of use , perceived benefits , barriers to adoption

Results. Digital Banking Adoption. Mobile banking is the dominant channel used by SMEs. Approximately 72% of respondents regularly use mobile banking applications, while 18% rely on internet banking portals. Only 10% use traditional branch services exclusively.

Frequency of usage shows strong integration into daily business operations. Around 48% of SMEs use digital banking daily, 32% several times per week, and 20% occasionally. Payments and transfers represent the primary use case, followed by loan applications and payroll processing.

Table 1.

Digital banking adoption and usage patterns among Uzbek SMEs (n = 100)[176]

Indicator	Category	Share (%)
Preferred banking channel	Mobile banking application	72
	Internet banking portal	18
	Traditional branch only	10
Frequency of use	Daily	48
	Several times per week	32
	Occasionally	20
Primary purpose	Payments and transfers	41
	Loan / credit applications	27
	Payroll processing	19
	Financial monitoring and reporting	13

Access to Finance and Benefits. Digital lending is used by 64% of SMEs in the sample. Among these users, 69% reported significant time savings compared with traditional loan applications. Operational efficiency improvements were reported by 61% of respondents, while 57% indicated reduced transaction costs. Nearly half of SMEs stated that digital banking improved access to formal credit.

These results suggest that digital banking provides both operational and financial benefits. Many SMEs initially adopt digital banking for payments and later expand usage to financing and financial management functions.

Barriers to Adoption Among non-adopters, limited digital literacy was the most frequently cited barrier (43%). Infrastructure limitations, including weak internet connectivity, were reported by 34% of respondents. Security concerns were cited by 29% of SMEs, indicating trust issues in digital financial services.

Additional barriers include high fees, lack of SME-specific products, and regulatory documentation requirements. These barriers are more pronounced among rural SMEs and micro-enterprises.

Discussion. The findings indicate that digital banking is playing an increasingly important role in SME development in Uzbekistan. High adoption rates and frequent usage suggest that digital banking has moved beyond early-stage experimentation and is becoming part of routine business operations.

Compared with regional peers, Uzbekistan demonstrates strong progress in

[176] *Source: Authors' survey, (n = 100)*

mobile banking adoption but lower levels of digital credit penetration. This indicates that payment infrastructure is developing faster than digital lending markets. Strengthening credit information systems and alternative data usage could expand digital lending to more SMEs.

Conclusion and Policy Recommendations. Digital banking is reshaping SME finance in Uzbekistan by improving access to financial services, reducing transaction costs, and enhancing operational efficiency. However, adoption gaps remain, particularly in rural areas.

Several policy recommendations emerge from the findings.

First, improving rural digital infrastructure is essential. Expanding internet connectivity and digital banking access points would reduce geographic disparities.

Second, strengthening digital financial consumer protection would improve trust and encourage adoption. Clear liability rules and fraud compensation mechanisms are needed.

Third, expanding credit data sharing between digital platforms and credit bureaus would improve SME credit access and reduce lending risks.

Overall, digital banking has strong potential to accelerate SME development in Uzbekistan, but coordinated policy action is required to ensure inclusive and sustainable growth.

References:

1. Beck, T., Demirgüç-Kunt, A., & Maksimovic, V. (2008). Financing patterns around the world: Are small firms different? Journal of Financial Economics, 89(3), 467–487.

2. Björkegren, D., & Grissen, D. (2020). Behavior revealed in mobile phone usage predicts loan repayment. World Bank Economic Review, 34(3), 618–634.

3. Central Bank of Uzbekistan. (2023). Annual Report: Banking Sector and Digital Financial Services. Tashkent.

4. Central Bank of Uzbekistan. Resolution No. 18/1 on licensing of digital credit organizations. 2020.

5. EBRD. (2023). Transition Report 2023: Central Asia — Finance and Growth. London: European Bank for Reconstruction and Development.

6. IFC. (2022). Digital Banking and SME Growth: Evidence from Georgia. Washington, DC: International Finance Corporation.

7. Ministry of Internal Affairs of Uzbekistan. (2023). Statistical Report on Cybercrime Incidents. Tashkent.

8. OECD. (2023). Digital Finance and SME Access to Credit in Emerging Economies. Paris: OECD Publishing

NAQD PULSIZ HISOB-KITOB TIZIMINI TAHLIL

Xolikulov O‘ktam Abdumo‘minovich
SamISI, Bank ishi kafedrasi assistenti
Nurmonov Mahmudjon Hamza o‘g‘li,
Samarqand iqtisodiyot va servis instituti talabasi
Ergasheva Laylo Farhod qizi
Samarqand iqtisodiyot va servis instituti talabasi

Annotatsiya. *Ushbu maqolada naqd pulsiz to‘lovlar hisobini yuritishning mazmuni, tamoyillari va ularning tashkilot moliyaviy faoliyatidagi o‘rni yoritilgan. Naqd pulsiz to‘lovlarning turlari, hisob-kitob shakllari, bank orqali amalga oshiriladigan operatsiyalar hamda ularni hisobga olish jarayonining buxgalteriya hisobi standartlariga muvofiqligi tahlil qilingan. Shuningdek, elektron to‘lov tizimlaridan foydalanishning afzalliklari, xavfsizlik choralari va korxona likvidligi hamda nazorat imkoniyatlariga ta’siri ochib berilgan. O‘zbekiston bank tizimida elektron to‘lov infratuzilmasining kengayishi, raqamli to‘lov platformalarining joriy etilishi natijasida korxonalarda moliyaviy operatsiyalar samaradorligining oshishi isbotlab berilgan. Maqolada statistik ma’lumotlar, amaliy misollar hamda tahliliy yondashuv asosida naqd pulsiz hisob-kitob tizimini takomillashtirish bo‘yicha ilmiy taklif va tavsiyalar ishlab chiqilgan. Tadqiqot natijalari xo‘jalik yurituvchi subyektlar, tijorat banklari va moliyaviy tashkilotlar faoliyatida qo‘llash uchun amaliy ahamiyatga ega.*

Kalit so‘zlar: *naqd pulsiz hisob-kitob, to‘lov tizimi, korxona moliyasi, elektron to‘lovlar, bank amaliyotlari, raqamli iqtisodiyot, moliyaviy intizom.*

Kirish. Mazkur maqolada korxonalarda naqd pulsiz hisob-kitob tizimini tashkil etishning amaldagi holati o‘rganilib, ularni yuritish tartibi, mexanizmlari va ularning iqtisodiy samaradorlikka ta’siri tahlil qilinadi. Tadqiqot jarayonida naqd pulsiz to‘lovlarning afzalliklari va mavjud muammolari aniqlanib, milliy to‘lov tizimining takomillashtirilishi uchun ilmiy asoslangan taklif va tavsiyalar ishlab chiqiladi. Tadqiqotning ilmiy yangiligi shundan iboratki, maqolada naqd pulsiz hisob-kitob tizimining korxona moliyaviy barqarorligiga ta’siri tizimli tahlil qilinib, elektron to‘lov infratuzilmasini rivojlantirish orqali hisob-kitob samaradorligini oshirish yo‘llari aniq tavsiyalar asosida yoritilgan.

Tahlil va natijalar. So‘nggi yillarda O‘zbekiston iqtisodiyotida raqamli moliyaviy xizmatlar, xususan, naqd pulsiz hisob-kitob tizimi jadal rivojlanmoqda. 2020–2024-yillar oralig‘idagi statistik ma’lumotlar shuni ko‘rsatadiki, ushbu davrda naqd pulsiz to‘lovlar hajmi keskin o‘sish tendensiyasini namoyon qilgan. 2020-yilda ularning umumiy hajmi 185,6 trillion so‘mni tashkil etgan bo‘lsa, 2024-yil yakuniga kelib bu ko‘rsatkich 945,2 trillion so‘mga yetgan, ya’ni so‘nggi besh yilda qariyb 5,1 baravar o‘sish kuzatilgan. Bu o‘sish mamlakatda elektron to‘lov tizimlari ulushi ortib borayotganidan dalolat beradi.

Shuningdek, raqamli tranzaksiyalar soni ham muttasil oshib bormoqda. 2020-yilda 1,2 milliard dona bo‘lgan tranzaksiyalar soni 2024-yilga kelib 7,8

milliard donaga yetgan. Bu o‘sish aholining elektron to‘lov vositalaridan keng foydalanayotganini va xizmat ko‘rsatish sohasida raqamli iqtisodiyot elementlari faol tatbiq etilayotganini ko‘rsatadi. Bunday dinamik o‘sish bir tomondan iqtisodiy faoliyatning shaffofligini ta’minlayotgan bo‘lsa, ikkinchi tomondan, milliy to‘lov tizimining barqarorligini kuchaytirishimkonini bermoqda.

Naqd pulsiz hisob-kitoblar rivojida bank kartalari sonining ortishi ham muhim omil sifatida e’tirof etiladi. 2020-yilda 24,5 million dona bank kartalari muomalada bo‘lgan bo‘lsa, 2024-yilda ularning soni 35,4 million donaga yetgan. Bu esa mamlakat aholisi soniga nisbatan har bir fuqaro uchun o‘rtacha 1,03 kartadan to‘g‘ri kelayotganini bildiradi. Demak, aholining bank xizmatlaridan foydalanish madaniyati ham sezilarli darajada oshgan. Elektron to‘lov tizimlari ulushi esa 2020-yildagi 42 foizdan 2024-yilda 82 foizgacha ko‘tarilgan. Bu holat O‘zekiston Respublikasida “raqamli iqtisodiyot”ni rivojlantirish bo‘yicha qabul qilingan davlat dasturlari, xususan, “Raqamli O‘zbekiston –2030” strategiyasining amaliy natijasidir. Ushbu ko‘rsatkichlarning o‘sishi naqd pul aylanmasini kamaytirib, iqtisodiy xavfsizlikni mustahkamlash, soliqqa tortish bazasini kengaytirish va noqonuniy iqtisodiy faoliyatni qisqartirishga xizmat qilmoqda.

Statistik tahlildan kelib chiqadiki, 2020–2024-yillar davomida naqd pulsiz hisob-kitob tizimining o‘sish sur’ati o‘rtacha yiliga 38–40% ni tashkil etgan. Eng yuqori o‘sish 2023-yilda qayd etilib, o‘tgan yilga nisbatan 47 foizga oshgan. Bunda pandemiyadan keyingi iqtisodiy tiklanish davrida elektron tijorat va mobil to‘lov ilovalari sonining keskin ko‘paygani asosiy omil sifatida qayd etiladi.Bundan tashqari, Markaziy bankning ma’lumotlariga ko‘ra, 2024-yilda naqd pulsiz to‘lovlar jami to‘lovlar hajmining 74 foizini tashkil qilgan. Bu esa iqtisodiyotda naqd pul aylanmasi qisqarib, “soya iqtisodiyoti” ulushi kamayib borayotganini bildiradi. Shu bilan birga, elektron to‘lovlar hajmining o‘sishi bank sektorida tranzaksiya komissiya daromadlarini oshirgan, bu esa o‘z navbatida moliyaviy barqarorlikni mustahkamlashga xizmat qilgan. 2020–2024-yillar davomida O‘zbekistonda naqd pulsiz to‘lovlar hajmi va elektron to‘lov tizimlari ulushi izchil o‘sib bormoqda. Naqd pulsiz to‘lovlar hajmi 2020-yildagi 185,6 trillion so‘mdan 2024-yilda 945,2 trillion so‘mgacha ko‘tarilgan bo‘lib, bu besh yil davomida qariyb 5 baravar o‘sishni ko‘rsatadi. Shu bilan birga, elektron to‘lov tizimlari ulushi ham 42 % dan 82 % gacha oshgan. Bu holat mamlakatda raqamli iqtisodiyotning kengayib borayotganini, to‘lov infratuzilmasi modernizatsiya qilinayotganini va aholining moliyaviy savodxonligi oshayotganini yaqqol ifodalaydi.

Xulosa. Yuqoridagi tahlillar shuni ko‘rsatadiki, O‘zbekiston Respublikasida naqd pulsiz hisob-kitob tizimi so‘nggi yillarda jadal sur’atlar bilan rivojlanib bormoqda. Statistik ma’lumotlarga ko‘ra, 2020–2024-yillar oralig‘ida naqd pulsiz to‘lovlar hajmi besh baravardan ortiq oshib, 185,6 trillion so‘mdan 945,2 trillion so‘mgacha yetgan. Shu bilan birga, elektron to‘lov tizimlari ulushi 42 foizdan 82 foizgacha oshgani iqtisodiyotda raqamli moliyaviy xizmatlarning keng ommalashganini ko‘rsatadi. Bunday o‘sish mamlakatda to‘lov infratuzilmasining modernizatsiya qilinishi, banklararo raqamli platformalarning kengaytirilishi va “Raqamli O‘zbekiston –2030” strategiyasining izchil amalga oshirilishi

natijasidir. Naqd pulsiz to‘lovlarning ortishi nafaqat iqtisodiy aylanmani tezlashtirmoqda, balki soya iqtisodiyoti hajmini qisqartirib, soliq tushumlari va moliyaviy shaffoflik darajasini oshirmoqda. Shuningdek, korxona va tashkilotlar uchun naqd pulsiz hisob-kitoblar operatsion xarajatlarni kamaytirish, buxgalteriya nazoratini soddalashtirish va tranzaksiya xavfsizligini ta’minlash kabi afzalliklarni beradi. Aholi uchun esa bu tizim qulaylik, tezkorlik va shaffoflikni yaratmoqda. Shu jihatdan qaraganda, naqd pulsiz hisob-kitob tizimi iqtisodiyotning barqaror rivojlanishiga xizmat qiluvchi muhim mexanizmga aylanmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati:

1. Tirana, A., Emmerson, S., Manlan, C., Doros, C., Mukhanndeov, D., Dyussen, J., Abdurakhmanov, B. (2023).

2. Boon, H. (2023). CENTRAL ASIA –Payments and Fintech Landscape: Uzbekistan.GFRID. https://gfrid.org/wp-content/uploads/2023/04/REMIT-PRIME-Uzbekistan_HansBoon_ENG.pdfGFRID

3. O’zbekiston Respublikasi Markaziy banki Rasmiy sayti, cbu.uz

4. LEX.Uz

OPEN BANKING VA API INTEGRATSIYASI

Sindarov Shuhrat
SamISI “Bank ishi” kafedrasi o‘qituvchisi
Qo‘ziyev Ilhomjon Ixtiyor o’g’li
Samarqand iqtisodiyot va servis instituti
“Bank-moliya xizmatlari” fakulteti talabasi

Annotatsiya. *Ushbu maqolada open banking va API integratsiyasining bank tizimiga ta’siri ko‘rib chiqiladi. Open bankingning rivojlanishi bank tizimlariga qanday o‘zgarishlar kiritgani va iqtisodiyotdagi o‘rni tahlil qilinadi.*

Kalit so‘zlar: *Open banking, API, bank, moliyaviy texnologiyalar, innovatsiya, integratsiya.*

Kirish. Open banking va API integratsiyasi zamonaviy iqtisodiyotda muhim ahamiyat kasb etadi. Open banking, ya'ni ochiq bank tizimi, bank ma’lumotlarini uchinchi tomonlarga taqdim etish orqali moliyaviy xizmatlarni kengaytirishga xizmat qiladi. API texnologiyalari esa turli tizimlar o‘rtasida ma’lumot almashinuvi va integratsiyani ta’minlaydi. Bu soha an’anaviy banklarga nisbatan tezkorlik, qulaylik va xizmatlarning kengayishi bilan ajralib turadi.

Biroq, an’anaviy banklar o‘zining ishonchliligi, barqarorligi va keng qamrovli xizmatlari bilan ajralib turadi. Open banking va API integratsiyasi banklar va fintech kompaniyalar o‘rtasidagi o‘zaro ta’sirni kuchaytiradi. Ushbu jarayon moliya bozorida yangi xizmatlar paydo bo‘lishiga va raqobatning ortishiga olib keladi. Shunday qilib, open banking va API integratsiyasi moliyaviy xizmatlar kelajagini shakllantirishda muhim rol o‘ynaydi.

Open bankingning rivojlanishi. Open banking zamonaviy moliyaviy texnologiyalarning muhim yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Ushbu tizim bank

xizmatlarini ochiq platformalar orqali taqdim etishni nazarda tutadi. Open bankingning rivojlanishi internet va raqamli texnologiyalarning keng tarqalishi bilan bevosita bog‘liq.

Dastlab bank xizmatlari yopiq tizimda faoliyat yuritgan bo‘lsa, keyinchalik mobil banking va internet banking xizmatlari paydo bo‘ldi. Shundan so‘ng API texnologiyalari joriy etilib, bank xizmatlarini uchinchi tomonlarga ochish imkoniyati yaratildi.

Open bankingning asosiy xususiyatlari tezkorlik, qulaylik va shaffoflikdan iborat. Ushbu tizim mijozlarga yanada keng imkoniyatlar yaratib, moliyaviy xizmatlardan foydalanishni osonlashtiradi. Natijada, open banking nafaqat bank tizimini, balki butun iqtisodiyotni rivojlantirishga xizmat qiladi.

API integratsiyasi va uning ahamiyati. API integratsiyasi bank tizimida muhim o‘rin egallaydi. API yordamida turli dasturlar va tizimlar o‘rtasida ma’lumot almashinuvi amalga oshiriladi. Bu esa bank xizmatlarini tezkor va samarali qilish imkonini beradi.

API integratsiyasi orqali banklar o‘z xizmatlarini boshqa platformalar bilan bog‘laydi. Masalan, mobil ilovalar, to‘lov tizimlari va boshqa moliyaviy xizmatlar API orqali bank tizimiga ulanadi. Bu esa xizmatlar sifatini oshirishga yordam beradi.

Shuningdek, API integratsiyasi banklar uchun yangi imkoniyatlar yaratadi. Ular yangi xizmatlarni tez joriy etish va mijozlarga qulaylik yaratish imkoniga ega bo‘ladi. Natijada, bank tizimi yanada rivojlanadi.

Open bankingning banklarga ta’siri. Open banking bank tizimiga sezilarli ta’sir ko‘rsatmoqda. Ushbu tizim banklar o‘rtasida raqobatni kuchaytiradi va xizmatlarni takomillashtirishga undaydi.

Banklar open banking orqali o‘z xizmatlarini kengaytirib, mijozlarga yanada qulay sharoit yaratmoqda. Shu bilan birga, fintech kompaniyalar bilan hamkorlik rivojlanmoqda.

Bu jarayon banklar uchun yangi imkoniyatlar yaratishi bilan birga, ularni innovatsion yechimlarni joriy etishga majbur qiladi. Natijada, bank tizimida yangi xizmatlar paydo bo‘ladi va mijozlarga xizmat ko‘rsatish sifati oshadi.

Mijozlar tajribasi va open banking. Open banking mijozlar tajribasini yaxshilashda muhim rol o‘ynaydi. Mijozlar endi turli bank xizmatlaridan yagona platforma orqali foydalanish imkoniyatiga ega. Bu esa xizmatlardan foydalanishni osonlashtiradi va vaqtni tejaydi. Mijozlar o‘z moliyaviy operatsiyalarini tez va qulay amalga oshirishi mumkin.

Shuningdek, open banking orqali mijozlarga shaxsiylashtirilgan xizmatlar taqdim etiladi. Bu esa mijozlarning bank xizmatlariga bo‘lgan ishonchini oshiradi.

Regulyatsiya va xavfsizlik masalalari. Open banking tizimida xavfsizlik masalalari muhim ahamiyatga ega. API orqali ma’lumot almashinuvi jarayonida turli xavflar yuzaga kelishi mumkin. Masalan, ma’lumotlar sizib chiqishi, ruxsatsiz kirish va kiberhujumlar kabi muammolar mavjud. Shu sababli, banklar xavfsizlik choralarini kuchaytirishi zarur.

Shuningdek, regulyatsiya masalalari ham muhim hisoblanadi. Davlat organlari open banking tizimini nazorat qilish va tartibga solish orqali xavfsizlikni

ta’minlaydi.

Kelajakdagi tendensiyalar. Kelajakda open banking va API integratsiyasi yanada rivojlanishi kutilmoqda. Raqamli texnologiyalar rivoji bilan bank xizmatlari yanada qulay va tezkor bo‘ladi.

Shuningdek, fintech kompaniyalar bilan hamkorlik kuchayadi va yangi xizmatlar paydo bo‘ladi. Bu esa bank tizimini yanada rivojlantiradi. Kelajakda open banking moliyaviy tizimning asosiy qismiga aylanishi mumkin.

Xulosa. Maqolaning asosiy natijalari shuni ko‘rsatadiki, open banking va API integratsiyasi zamonaviy bank tizimining transformatsiyasida hal qiluvchi omillardan biri hisoblanadi. Ushbu texnologiyalar orqali bank xizmatlari yanada ochiq, moslashuvchan va mijozlarga yo‘naltirilgan shaklga o‘tmoqda. Natijada, moliyaviy xizmatlar bozori yanada raqobatbardosh, innovatsion va samarali tizimga aylanmoqda.

Open banking tizimi banklarning an’anaviy yopiq modeldan ochiq platformaviy modelga o‘tishini ta’minlab, fintech kompaniyalar bilan samarali hamkorlikni yo‘lga qo‘yadi. Bu esa yangi moliyaviy mahsulotlar va xizmatlarning paydo bo‘lishiga, xizmat ko‘rsatish sifatining oshishiga hamda mijozlar ehtiyojlarini yanada to‘liq qondirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, API integratsiyasi bank tizimining texnologik asosini mustahkamlab, turli tizimlar o‘rtasida tezkor va xavfsiz ma’lumot almashinuvi imkonini yaratadi.

Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, open banking nafaqat banklar uchun yangi imkoniyatlar yaratadi, balki ularni zamonaviy raqamli muhitga moslashishga majbur qiladi. Banklar innovatsion texnologiyalarni joriy etish orqali o‘z xizmatlarini takomillashtirishi, mijozlar bilan aloqani kuchaytirishi va bozor sharoitlariga tezkor moslashishi zarur. Aks holda, ular fintech kompaniyalar bilan raqobatda ortda qolishi mumkin.

Shu bilan birga, open banking tizimi bilan bog‘liq xavfsizlik va regulyatsiya masalalari alohida e’tiborni talab qiladi. Mijoz ma’lumotlarini himoya qilish, kiberxavfsizlikni ta’minlash va tizim ishonchliligini oshirish ushbu yo‘nalishning asosiy vazifalaridan biri hisoblanadi. Davlat organlari va moliyaviy regulyatorlar tomonidan ishlab chiqilayotgan me’yoriy-huquqiy baza open banking tizimini barqaror rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Yakuniy natijada, open banking va API integratsiyasi moliyaviy xizmatlar bozorida yangi bosqichni boshlab bermoqda. Ushbu tizim banklar va fintech kompaniyalar o‘rtasida samarali hamkorlikni rivojlantirib, mijozlarga yanada qulay, tezkor va innovatsion xizmatlar taqdim etishga imkon yaratadi. Kelajakda open banking konsepsiyasining yanada kengayishi, sun’iy intellekt, blokcheyn va boshqa ilg‘or texnologiyalar bilan integratsiyalashuvi bank tizimini yanada rivojlantirishi kutilmoqda.

Shu sababli, open banking va API integratsiyasini rivojlantirish, ularning huquqiy va texnologik asoslarini mustahkamlash hamda xavfsizlik choralarini kuchaytirish bank tizimining barqaror va samarali faoliyat yuritishida muhim omil bo‘lib qoladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 12-maydagi PF–5992-son Farmoni. 2020–2025-yillarga mo‘ljallangan O‘zbekiston Respublikasi bank tizimini isloh qilish strategiyasi to‘g‘risida. Toshkent. 2020-y
2. O‘zbekiston Respublikasining Qonuni. Banklar va bank faoliyati to‘g‘risida. Toshkent. 2019-y
3. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki. Tijorat banklarida axborot xavfsizligi va kiberxavfsizlik talablariga oid nizom. Toshkent. 2024-y
4. European Parliament and Council. Directive (EU) 2015/2366 on payment services in the internal market (PSD2). Brussels. 2015-y
5. Basel Committee on Banking Supervision. Principles for the Sound Management of Operational Risk. Bank for International Settlements. 2015-y
6. International Organization for Standardization. ISO/IEC 27001: Information Security Management Systems. Geneva: ISO.
7. Open Banking Implementation Entity. Open Banking Standards. London. 2020-y
8. Marr, B. The future of open banking: Opportunities and risks. Forbes Insights. 2018-y

VALYUTA RISKI VA UNI BOSHQARISH USULLARI

Ilmiy rahbar:Qodirov Yusufbek Suyun o‘g‘li
Samarqand iqtisodiyot va servis instituti,
“Bank ishi” kafedrasi assistenti
Shomirzayev Dilmurod Shomurot o‘g‘li
Samarqand iqtisodiyot va servis instituti talabasi

Annotatsiya. *Ushbu maqolada valyuta riski tushunchasi, uning zamonaviy tijorat banklari faoliyatidagi roli va o‘rni, valyuta riski rivojlantirishning asosiy yo‘nalishlari, afzalliklari va kamchiliklari, valyuta riski rivojlantirish va uni boshqarishda uchraydigan ba’ze muammolar o‘rganib chiqilgan va bu muammolarni hal etish uchun ba’ze amaliy taklif va tavsiyalar berilgan. O‘zbekiston tijorat banklari amaliyotida valyuta riski haqidagi barcha to‘plangan statistik ma’lumotlar asosida tahlil qilingan.*

Kalit so‘zlar*:risk, daromadlilik, likvidlilik, bank, valyuta, onlayn tahlil, boshqarish, operatsiya, tijorat banki.*

Bozor munosabatlarining muhim bo‘g‘inlaridan biribo‘lganbank tizimini islohqilish va erkinlashtirish zamirida iqtisodiyotni rivojlantirish, xalqaro banktizimi talablariga moskeluvchi mahalliy banklar faoliyatini tashkil qilish va ularfaoliyatini yanada takomillashtirish bugunning dolzarb vazifalaridan hisoblanadi. So‘ngi yillarda bank tizimini ommaboplashtirish va erkin raqobat sharoitiga moslashtirish ko,,zda tutilgan bir qator hujjatlar qabul qilindi. Xususan, 2018 yil 23 martda O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining «Bank xizmatlari

ommabopligini oshirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida»gi 3620-sonli Qarori qabul qilinishi bank xizmatlarini ko‘rsatishda mavjud muammolar va banklar tomonidan amalga oshirilishi kerak bo‘lgan chora-tadbirlarni belgilab berdi. Operatsiyalar samaradorligi va risk o‘rtasidagi optimal balans hamda bank maqsadlarining optimalligi aktivlarni boshqarish strategiyasining kompleks tanlov kriteriyalaridan biri hisoblanadi. Risk darajasi va operatsiyalar samaradorligi o‘rtasidagi o‘zaro kelishuv aniq bir tijorat bankning joriy faoliyati prioritetidan kelib chiqib alohida aniqlanadi. Banklar faoliyatida uchraydigan bo‘lgan risklarni turli xil ko‘rsatkichlar orqali ifodalash ularni boshqarish va bartaraf etishda muhim ahamiyatga ega hisoblanadi.

Mavzuga oid birqancha olimlarning tadqiqot ishlari va ilmiiy nazariyalari bilan yaqindan tanishib chiqildi. Mixaylova A.V., Rassadin V.E., Sedukova K.K. t’kidlashicha, “Risk-bu hujumning ma’lum bir ehtimoli ma‟lum bir voqea, shuning uchun u nafaqat o‘z ichiga olishi mumkin salbiy natija ehtimoli, shuningdek ijobiy natija ehtimoli natija va oxir-oqibat u nima bo‘ladi, unga kim qaror qilganiga bog‘liq, unda kim ishtirok etadi va harakatlar rejasi qanchalik puxta o„ylangan ishtirokchilar” “Bank tavakkalchiligi” toifasiga kelsak, A. A. Tulivetrova bank riskini "bank faoliyatining vaziyat xususiyati" sifatida belgilaydi, uning natijasidagi noaniqlikni aks ettirish va imkoniyatni aniqlash kutilganidan voqelikning salbiy o„zgarishi". “Ichki va tashqi bank risklarini ajrating. Ichki risklar ular to‘g‘ridan-to‘g‘ri kredit tashkilotining faoliyati bilan bog„liq. Bu kredit risklari, valyuta risklari, foiz risklari, likvidlik riski va boshqa risk turlari. Tashqi risklar bevositabog„liq emas kredit tashkilotining faoliyati. Bu mintaqaviy risklar, huquqiy risklar, ijtimoiy risklar, texnik risklar va boshqa turlari risklar. Moliyaviy risklar moliyaviy oqimlarning buzilishi bilan bog„liq bo‘lib, ular natijada foyda yoki kapitalning yo‘qolishiga olib kelishi mumkin”, “Valyuta risklari valyuta yo‘qotishlari riskini anglatadi”, “Bir chet el valyutasining o‘zgarishi bilan bog‘liq tashqi iqtisodiy, kredit va boshqalarni amalga oshirishda boshqasi valyuta operatsiyalari”. "Tijorat bankining tavakkalchiligini baholash aniqlangan tizimli va tizimli jarayon risk manbalari, risklarni aniqlash amalga oshiriladi, risklar baholanadi va qarorlar ustuvor tartibda qabul qilinadi riskni maqbul darajaga tushirish "

O‘zbekiston Respublikasi bank tizimida valyuta riski o„zining me‟yoriy-huquqiy rivojlanish bosqichlariga ega. Tijorat bankining valyuta riski ularning asosiy omillaridan biridir bozor risklari. Valyuta risklari o‘z ichiga oladi salbiy oqibatlar, valyuta kursining o‘zgarishi haqiqati tijorat banki uchun ham qulay hodisa bo‘lishi mumkin. Valyuta risklarining quyidagi turlari mavjud: tranzaktsion risk, iqtisodiy risk, translatsion riski. Baholashni amalga oshirishning turli xil usullari mavjud tijorat bankining valyuta riski. Valyuta riskini baholash uning aniq miqdoriy xususiyatlarini olish uchun muhimdir ushbu turdagi riskni samarali boshqarish.

Bizning tadqiqotlarimiz shuni ko‘rsatmoqdaki risklarni boshqarishning turlicha bosqichlari qatorida riskning boshqarishning zamonaviy bosqichlarini amalga oshirish riskni boshqarishning muhim vositalaridan biri hisoblanadi. Zamonaviy tadqiqotchilar valyuta xatarlarini baholash va boshqarishning turli xil

usullarini aniqladilar. Usullarning har biri o‘zining afzalliklari va kamchiliklariga ega. Shu munosabat bilan valyuta risklarini malakali baholash va samarali boshqarish dolzarb masala hisoblanadi. Bizning fikrimizcha, valyuta risklarini boshqarishda tajribadan o‘tgan ilg‘or xorijiy tajribalarni tadqiq etish, ularning o‘ziga xos bo‘lgan xususiyatlarini respublikamiz sharoitida qo‘llash muhim ahamiyatga ega.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, banklar faoliyatida valyuta operatsiyalari natijasida yuzaga kelayotgan risklarni oldindan ko‘ra bilsh, sezish va ularning oqibatlarini bartaraf etishning zaruriy shart-sharoitlarini yaratish muhim vazifa hisoblanadi. Operatsiyalar samaradorligi va risk o‘rtasidagi optimal balans hamda bank maqsadlarining optimalligi aktivlarni boshqarish strategiyasining kompleks tanlov kriteriyalaridan biri hisoblanadi. Valyuta risklarini boshqarish samaradorligi bankning xorijiy valyutadagi operatsiyalardan moliyaviy natijalarida aks etadi. Valyuta risklarini kamaytirish yo‘nalishi sifatida yangi valyuta depozit mahsulotlarini qulay shartlarda joriy etish orqali valyuta majburiyatlarini oshirish tavsiya etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 23 martdagi «Bank xizmatlari ommabopligini oshirish bo„yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida»gi 3620-sonli Qarori.

2. Михайлова А.В. Финансовые риски в системе обеспечения экономической безопасности / А.В. Михайлова, В.Э. Рассадин, К.К. Седукова // В сборнике: От научных идей к стратегии бизнес-развития сборник статей-презентаций научноисследовательских работ студентов, магистров, аспирантов, молодых ученых –участников Международной Межвузовской Студенческой конференции. 2018. С. 116-125/

3. Туливетрова, А.А. Управление банковскими рисками в ПАО «Сбербанк» на современном этапе развития экономики / А.А. Туливетрова// Инновационные технологии в машиностроении, образовании и экономике. 2018. No 1-2 (7). С. 380-383.

4. . Ковалёв П.П. Банковский риск-менеджмент // П.П. Ковалёв. –М.: ИНФРАМ, 2017. –320 с.

5. Тепман Л.Н. Управление банковскими рисками: Учебное пособие / Л.Н. Тепман, Н.Д. Эриашвили. -М.: ЮНИТИ, 2015. -311 с.

6. Семенова А.Ж. Методы оценки банковских рисков // Modern Science. 2019. No 9-2. С. 58-62

TIJORAT BANKLARI FAOLIYATINI RAQAMLI TRANSFORMATSIYALASHNING ASOSIY YO‘NALISHLARI

Feruza Ortiqova
Toshkent davlat iqtisodiyot universteti
Samarqand filiali talabasi

Annotatsiya. *Mazkur maqolada tijorat banklari faoliyatida raqamli transformatsiya jarayonlarining ahamiyati va ularning bank tizimiga ta’siri tahlil qilingan. Tadqiqotda axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, fintech yechimlari, elektron to‘lov tizimlari hamda masofaviy bank xizmatlarining rivojlanish yo‘nalishlari yoritilgan. Raqamli texnologiyalarning kredit va boshqa bank operatsiyalariga ta’siri tahlil qilinib, mavjud muammolar hamda ularni bartaraf etish bo‘yicha takliflar ishlab chiqilgan.*

Kalit so‘zlar: *raqamli transformatsiya, tijorat banklari, fintech, elektron to‘lovlar, sun’iy intellekt, Big Data, kiberxavfsizlik.*

Аннотация. *В данной статье проанализировано значение процессов цифровой трансформации в деятельности коммерческих банков и их влияние на банковскую систему. В исследовании освещены направления развития информационно-коммуникационных технологий, финтех-решений, электронных платёжных систем и дистанционных банковских услуг. Проанализировано влияние цифровых технологий на кредитные и другие банковские операции, а также разработаны предложения по решению существующих проблем.*

Ключевые слова*: цифровая трансформация, коммерческие банки, финтех, электронные платежи, искусственный интеллект, Big Data, кибербезопасность*

Abstract. *This article analyzes the importance of digital transformation processes in the activities of commercial banks and their impact on the banking system. The study highlights the development directions of information and communication technologies, fintech solutions, electronic payment systems, and remote banking services. The impact of digital technologies on credit and other banking operations is analyzed, and recommendations for addressing existing challenges are proposed.*

Keywords*: digital transformation, commercial banks, fintech, electronic payments, artificial intelligence, Big Data, cybersecurity.*

Bugungi kunda bank-moliya sektorida zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanishning o‘sib boruvchi global tendensiyasi, bank xizmatlari sonining o‘sishi hamda elektron to‘lovlar va elektron tijoratning rivojlanib borishi barobarida, yurtimizda elektron to‘lovlar va elektron tijorat sohasidagi qator loyihalarning amalga oshirilishi jadallik bilan rivojlanib bormoqda. Bank tizimini transformatsiya qilish, ularning faoliyatini bozor tamoyillari va xalqaro standartlarga muvofiq qayta tashkil qilishning huquqiy asoslari takomillashtirilmoqda. Jahon banki ko‘magida tayyorlangan 2020-2025

yillarga mo‘ljallangan bank sektorini isloh qilish strategiyasini amalga oshirishga xizmat qiladi. Bu davlat ulushi mavjud banklar ishtirokini kamaytirishga va xususiy sektor banklari boshchiligidagi yanada samarali, inklyuziv va raqobatbardosh bank tizimini yaratishga yordam beradi. Ushbu Strategiya kelgusi besh yillikda bank-moliya tizimini isloh qilish va rivojlantirishning asosiy yo‘nalishlarini o‘z ichiga oladi. Unga ko’ra, quydagilar bank sektorini isloh qilishning asosiy yo’nalishlari etib belgilangan:

- bank xizmatlarini modernizatsiya qilish, banklarning samarali infratuzilmasini yaratish va faoliyatni avtomatlashtirish;
- moliyaviy tavakkalchiliklarni baholash uchun texnologik yechimlarni tatbiq etish orqali bank tizimining moliyaviy barqarorligini ta’minlash;
- davlat ulushi mavjud tijorat banklarini kompleks transformatsiya qilish;
- bank ishining zamonaviy standartlarini, axborot texnologiyalari va dasturiy mahsulotlarni joriy etish;
- aholi va kichik biznes uchun masofaviy xizmatlarni keng joriy qilish, kamxarj xizmat ko‘rsatish nuqtalari tarmog‘ini rivojlantirish;

O‘zbekistonda so‘nggi yillarda bank sohasini transformatsiyalash bo’yicha keng ko‘lamli islohotlar amalga oshirildi, banklarda davlat ulushini investorlarga sotish va xususiylashtirish va sektor istiqbollari kengaytirildi. Ushbu sohadagi ishlar huquqiy va tartibga soluvchi, institutsional tuzilmalar va moliyaviy infratuzilmani loyihalash. jihatlarni qamrab olmoqda, shu nuqtai nazardan raqamli identifikatsiya, tezkor to'lovlar, ilovalardan foydalanish kabi fintech yondashuvlari amaliy dasturlash interfeysi (API) va kredit qarorlarini qabul qilish uchun muqobil ma'lumotlardan foydalanish kiritilgan.

Jahon banki Ijroiya direktorlari kengashi 2022- yil 24 may kuni O‘zbekistonga hukumatning moliya sektorini isloh qilish bo‘yicha sa’y-harakatlarini qo‘llab-quvvatlash bo‘yicha besh yillik loyihani moliyalashtiradigan 15 million dollarlik imtiyozli kreditni ma’qulladi. Bu islohotlar davlat tijorat banklarini tarkibiy o‘zgartirish va xususiylashtirish, bank sektorini rivojlantirish, moliyalashtirish vositalarini takomillashtirishdan uchun amalga oshirilgan. Jahon banki guruhiga kiruvchi Xalqaro taraqqiyot assotsiatsiyasi (XTA) O‘zbekiston hukumatiga imtiyozli moliyalashtirishni past foiz stavkasida, to‘lov muddati 30 yil, shu jumladan besh yillik imtiyozli davr bilan taqdim etdi [1].

Loyiha jami taxminiy qiymati 15 million AQSh dollarini tashkil etadi. Loyiha birinchi navbatda AT (apparat va dasturiy ta'minot) va boshqaruv axborot tizimlarini (MIS) moliyalashtiradi va loyiha bo’yicha buning uchun 2.4 million AQSH dollar miqdorda pul mablag’lari ajratilishi belgilangan. Bundan tashqari davlat ulushi mavjud banklarni transformatsiyalash uchun 3,2 million AQSH dollar, moliyaviy mahsulotlarni yaxshilash va eksport qilish uchun 0,7 million AQSH dollar miqdorda pul mablag’lari ajratilishi ham ko’rsatib o’tilganligi bank faoliyatida amlga oshirilishi ko’zda tutilgan tub, ijobiy o’zgarishlardan darak beradi.

Zamonaviy texnologiyalarning cheksiz imkoniyatlari tufayli ularning ko'plab ishtirokchilar uchun mavjudligi moliya bozorini yaratishda tijorat banklarining to‘laqonli raqobatchilariga aylanish va innovatsion moliyaviy xizmatlar va

mahsulotlarni ilgari surishning rivojlanishi, iste'molchining raqamli hayotining kengayishi va bank xizmatlarining keng tarqalishi moliyaviy ehtiyojlarini qondirish uchun mijozning hayotiga kiritish yillar davomida rivojlanib keldi.

Quyidagi jadvaldan bank faoliyatida raqamli transformatsiyalash jarayoni o'tgan asrda bankomatlarni tadbiq etishdan to keyingi yillarda foydalanish rejalashtirilgan sun'iy intelekt va kvant hisoblash tizimlarigacha bo'lgan davrni o'z ichiga olishini ko'rishimiz mumkin.

1-jadval

Bank xizmatlarining transformatsiyalashuvi [2]

Konsepsiya	Vaqt oralig'i	Texnologik drayverlar	Bank xizmatlari
Bank 2.0	1970-1980	ATMs	Naqd pul olish va standart bank operatsiyalarini tashkil qilish
	1990	Internet	Masofadan turib hisoblarni boshqarish
Bank 3.0	2000-yildan hozirgi vaqtgacha	Smartfonlarni qo'llab – quvvatlovchi moliyaviy tranzaksiyalar, bulutli texnologiyalar, big data, IoT	- To'lov va transfer ilovalar - Masofadan depozit taklif qilish - Masofadan bank xizmatlari va mahsulotlaridan foydalanish
Bank 4.0	Keying 10 yillik	Sun'iy intellect, Kvant hisoblash	Raqamli hayotni tadbiq etish orqali inson hayotidagi barcha bank operatsiyalarining integratsiyalashuvi: ubiquitous va omni kanallar

O‘zbekiston institutsional islohotlarning dastlabki bosqichi - banklarining transformatsiya jarayonlarida muayyan yutuqlarni namoyish etdi. Xususan, tijorat banklari ulushida davlat hissasi kamaytirilib, raqobatbardoshlik salohiyati kengaytirdi.

O‘tgan bir necha yil ichida butun dunyoda bo‘lgani kabi O‘zbekistonda ham transformatsiyalash jarayonlari kechmoqda. Biroq, raqamlashtirishning birinchi loyihalaridan boshlab O‘zbekistondagi banklarda bu jarayon oson va tez bo‘lmasligi, uzoq davom etishi ma’lum bo‘ldi.Bunga sabab, O‘zbekiston sharoitiga moslashtirilgan tayyor yechimlar yo‘qligi, xorijiy integratorlardan, ularning ishlanmalarini moslashtirish va integratsiya qilish, bankning IT infratuzilmasi uchun bir yildan ko'proq vaqt ketishi mumkinligi edi.

Raqamli transformatsiya – bank tuzilmalarining raqamli texnologiyalardan foydalanishga asoslangan o‘zgarishi, texnologiyalar, yangi xizmatlarni yaratishni ta'minlaydigan faoliyatning maqsadli yo'nalishini o'zgartirish va yangi bozor imkoniyatlaridir.

Tijorat banklarining moliyaviy xizmatlarni raqamli iqtisodiyotning yangi shartlari va afzalliklariga integratsiyalashuv jarayon bo‘lib, unga ko‘ra banklarda raqamli texnologiyani keng va har bir mijozlar guruhiga moslashuvini ta’minlash orqali jamiyatda insonlarning bank xizmatlaridan foydalanish darajasini yaxshilash, qulayliklar yaratish, xizmatlar sifatini oshirish va ma’lumotlarini xavfsizligini ta’minlashga xizmat qiluvchi vosita hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati:

1. https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2022/05/31/uzbekistan-to-reform-its-financial-sector-with-world-bank-support
2. Dissertation for the degree of Candidate of Economic Sciences on the topic "Bank Transformation in a Global Unstable Environment" Galper M.A.
3. Axrorov Z. O., Sayitmurodova D. A. Moliyaviy texnologiyalar (fintech) orqali an’anaviy bank xizmatlarini transformatsiya qilish //Scientific Journal of Actuarial Finance and Accounting. – 2025. – T. 5. – №. 07. – C. 96-102.

RAQAMLI IQTISODIYOT SHAROITIDA BANK TIZIMINING RIVOJLANISHI

Qodirov Yusufbek Suyunbek o’g’li
Samarqand iqtisodiyot va servis instituti
“Bank ishi” kafedrasi assistenti
Olimova Dilobar Nurkomil qizi
Samarqand iqtisodiyot va servis instituti talabasi

Annotatsiya. *Ushbu maqolada raqamli iqtisodiyot sharoitida bank tizimining rivojlanish tendensiyalari, bank xizmatlarining transformatsiyasi hamda zamonaviy texnologiyalarning moliyaviy sektorga ta’siri ilmiy va amaliy jihatdan tahlil etilgan. Tadqiqot davomida tijorat banklarida raqamli xizmatlarning joriy etilishi, xususan mobil banking, internet banking va onlayn kreditlash tizimlarining samaradorligi ko‘rib chiqilgan. Shuningdek, O‘zbekistonda bank tizimini raqamlashtirish jarayonlari, mavjud muammolar va istiqbolli yo‘nalishlar asoslab berilgan. Natijada bank tizimini yanada rivojlantirish yuzasidan amaliy takliflar ishlab chiqilgan.*

Kalit so’zlar: *Raqamli iqtisodiyot, bank tizimi, mobil banking, internet banking, fintech, onlayn to‘lovlar, bank xizmatlari, moliyaviy texnologiyalar, Markaziy bank*

Annotation. *In this article, the development trends of the banking system in the context of the digital economy, the transformation of banking services, and the impact of modern technologies on the financial sector are analyzed from scientific and practical perspectives. The study examines the implementation of digital services in commercial banks, specifically the effectiveness of mobile banking, internet banking, and online lending systems. Additionally, the digitalization processes of the banking system in the Republic of Uzbekistan are discussed, along with existing challenges and promising directions for future development. As a result, practical recommendations for further advancement of the banking system have been developed.*

Keywords: *digital economy, banking system, mobile banking, internet banking, FinTech, online payments, banking services, financial technologies, central bank*

Аннотация. *В данной статье рассматриваются процессы развития банковской системы в условиях цифровой экономики, а также*

трансформация финансовых услуг под влиянием современных технологий. В работе анализируется внедрение цифровых банковских сервисов, включая мобильный банкинг, интернет-банкинг и онлайн-кредитование, а также их влияние на повышение качества и доступности банковских услуг. Особое внимание уделяется процессам цифровизации банковской системы в Республике Узбекистан, существующим проблемам, таким как кибербезопасность и цифровое неравенство. В результате исследования обоснована важная роль финансовых технологий (FinTech) в повышении эффективности банковской деятельности и расширении финансовой доступности. В заключение предложены практические рекомендации по дальнейшему развитию банковской системы в условиях цифровой экономики.

Ключевые слова: *цифровая экономика, банковская система, мобильный банкинг, интернет-банкинг, FinTech, онлайн-платежи, банковские услуги, финансовые технологии, центральный банк.*

Kirish. Zamonaviy global iqtisodiyot jadal raqamli transformatsiya jarayonidan o'tmoqda. Axborot-soha kommunikatsiya texnologiyalarining keng tatbiq etilishi iqtisodiyotning barchalariga, ishlab chiqarish sektoriga chuqur ta'sir qilmoqda. Bank tizimi asosiy o'zgarishlarning markazida turib, an'anaviy oziqlantirishni nazorat qilish orqali o'zining funksiyasi tubdan qayta belgilanmoqda. Raqamli iqtisodiy sub'ektga yordam ko'rsatuvchi, tijorat banklari yangi texnologiya - mobil banking, internet fintech yechimlari va onlayn to'lov platformalari orqali o'z faoliyatini olib bormoqda. Bularning barchasi bank xizmatlarini ishlab chiqarish, yordamni ishlab chiqarish va xizmatlar uchun qulaylikni ta'minlashga qiladi, bank-mijoz munosabatlarini o'zgartirish orqali iqtisodiy jarayonlarni yaxshilash.[177]

O'zbekiston ham bank tizimi raqamli davlat siyosatining mustahkam yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. So'nggi bank-mol sohasini modernizatsiya qilish, standartlarga mos hisoblash infratuzilmani joriy etish va bank xizmatlarini zamon moslashtirish va kompleks chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Raqamli platformalar orqali elektron masofaviy ko'chirish, to'lov to'lov mobil ilovalar orqali ishlashni tezlashtirish quvvat banklar samaradorligining transformatsiyasini sifatli xizmat tezlashtirdi. Shu bilan birga, banklar turli muammolarga duch kelgan vaziyat, infratuzilma farqliligi, kiberxavfsizlik xavfsizliklari va raqam savodxonlik darajasining pastligi kabi ijtimoiy va texnologik to'siqlar mavjud. [178]

Bank tizimi yordam, balki yordam sifatini oshiradi. Raqamli iqtisodiyot va texnologiya texnologiyalari integratsiyalashgan banklararo kasallikni kuchaytiradi, inklyuziyani boshqarishadi va xalqaro miqyosda innovation bank xizmatlarining joriy etilishiga zamin toza. Shu sababli banklar innovatsiyalarni qo'llash, qo'llashni joriy etish va turli texnologik echimlarni integratsiya qilish

[177] https://iqtisodiyot.tsue.uz/journal/index.php/iit/article/view/703?utm_source=chatgpt.com
[178] https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz/journal/index.php/GED/article/view/7732?utm_source=chatgpt.com

orqali o strategik pozitsiyasini zarur.[179]

Raqamli iqtisodiyot – bu internet tarmog'i asosida va axborot texnologiyalaridan foydalangan holda yaratilgan, tezkor ishlaydigan va yuqori samaradorlikni ta'minlaydigan zamonaviy iqtisodiy faoliyat turi hisoblanadi. Ushbu tizimning markazida bank sektori turadi va raqamli to'lovlar, kriptoaktivlar va blokcheyn texnologiyalari orqali jarayonlarni tezlashtiradi.

1-jadval

Bank xizmatlarining raqamlashtirish darajasi

№	Xizmat turi	An'anaviy shakl	Raqamli shakl	Samaradorlik
1	To'lovlar	Naqd	Online	Yuqori
2	Kredit olish	Bankda	Onlayn	Tezkor
3	Hisob ochish	Ofisda	Mobil ilova	Qulay
4	Pul o'tkazmalari	Kassada	Ilova orqali	Juda tez

Jadval tahlili ko'rinib turibdiki, xizmatlarning raqam sifatini ko'rsatuvchi bank xizmatlarini ko'rsating. Raqamli foydalanish uchun qulay va tezkor vaqtni ta'minlab, yordamni yordam beradi. Shu bilan birga, kompyuter platformalar orqali banklar va o'ziga xos o'zaro munosabatlarni soddalashtiradi, masofaviy foydalanish esa samarali inklyuziyani quvvatga xizmat qiladi. Uzoq muddatda raqamlashtirish banki **yangilanishga yordam beradi,** yordam beradi.

Xozirgi kunda banklar oldida turgan keng joriy qilinmoqda:

- mobil bank;
- internet-banking;
- qr to'lovlar;
- onlayn kredit;
- elektron hamyonlar.

Mobil banking – bu bank xizmatlariga **mobil qurilmalar (smartfon, planshet) orqali bankni masofadan olish xizmatchilar xizmatdir**. Bu xizmat yordamida o'z hisobingizni boshqarish, balansni ko'rish, pul o'tkazmalarini amalga oshirish, to'g'ridan-to'g'ri foydalanish mumkin. Mobil banking aksessuar banking rasmiy ilovasi orqali taqdim va rejimga 24/7mobil banking aks ettirishda xizmat ko'rsatmoqda.

Internet banking – bu banking **internet-banking hisoblarini masofadan boshqarish orqali dasturiy ta'minot** bo'lib, sayt banking web- yoki rasmiy onlayn platformasi orqali amalga oshirish. Ushbu xizmat orqali to'lovlarni topshirish, hisoblarni ishlatish, hisobotlarni olish va boshqa bankni bank filialiga borish shartiga nazorat qilishlari mumkin. Internet banking banking ko'rinishini tez va qulay foydalanish orqali va bank o'zgarishlarni optimallashtirish.

QR to'lovlar – bu **QR kod scanerlash orqali pul mablag'larini to'lash** , smartfon ilovasi yordamida amalga oshirish. QR ("Quick Response") kodlari ikki

[179] https://www.yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz/journal/index.php/GED/article/view/6162?utm_source=chatgpt.com

o'lchovli optik kod bo'lib, unda to'lov ma'lumotlari kodlangan. samarali QR kodni bank yoki to'lov ilovasi orqali skanerlaganidan so'ng, tranzaksiya ma'lumotlari ko'rinadi va u to'lovni tasdiqlaydi. Bu usul POS-terminal yoki naqd pul talab qilmaydi, shuning uchun u kontaktless va tez amalga oshirish uchun kenggan to'lov shaklida qo'llanadi.

Onlayn kredit – bu bank yoki tashkilotdan **internet orqali kredit olish xizmatidir.** An'anaviy kredit olishdan farqli o'laroq, onlayn kredit so'rovi va qaror qabul qilish jarayoni masofaviy shaklda, banking onlayn platformasi yoki ilovasi orqali amalga oshirish, bu esa kredit olish jarayonini tezlashtirish. Onlayn yuklar ko'pincha avtomatlashtirilgan kredit dasturlari orqali daromad olishning daromadlari va kredit tarixiga asoslanib taqdim qilish, bu jarayonni sodda va qulay foydalanish uchun.

Elektron hamyon – bu **prepaid yoki hisob hisob bo'lib, undan foydalanuvchi pul mablag'larini kompyuter yoki mobil qurilmada saqlaydi va internet orqali to'lovlar amalga oshirish** . Elektron hamyon ma'lumotlar foydalanuvchining bank kartasi yoki to'lov hisobiga bog'langan bo'lib, ilova ichida foydalanuvchi ma'lumotlarini saqlaydi va to'lovlarni tez va sifatli bajarish. Elektron hamyon orqali turli mahsulotlar, pul va onlayn xaridlar uchun mumkin.

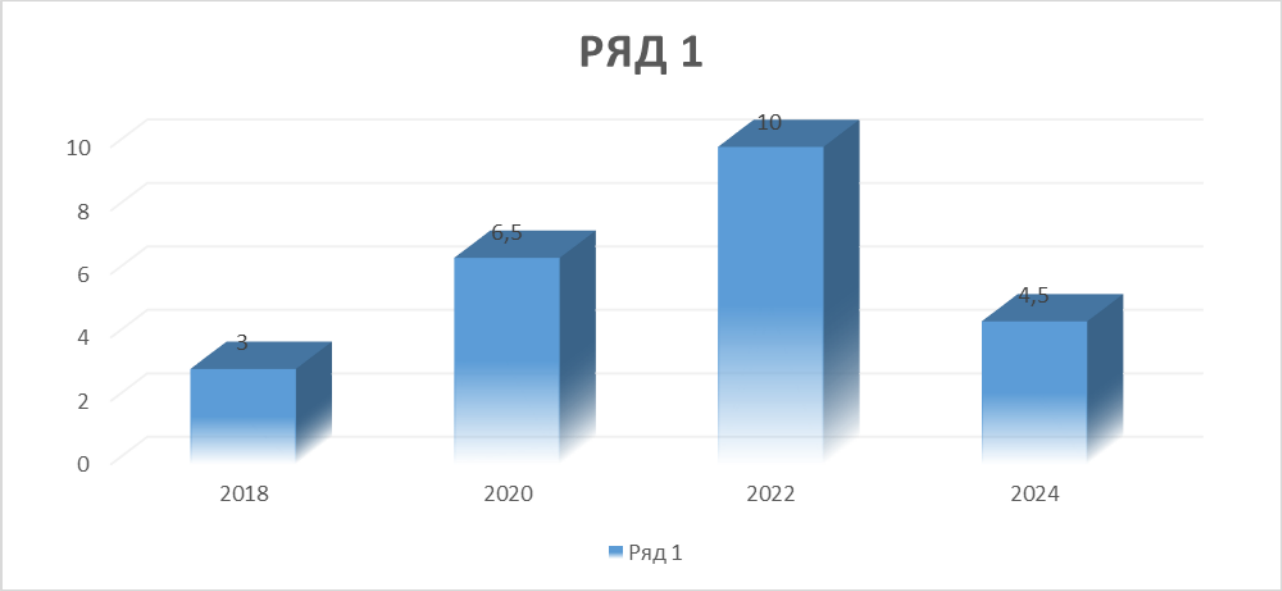

1-rasm. Raqamli bank xizmatlaridan foydalanishning o’sishi yillar davomida

O'zbekiston bank tizimi so'nggi darajadagi iqtisodiyotning jadal rivojlanayotgan fonida yuqori darajada modernizatsiya qilinmoqda. Bank milliy xizmatlari an'anaviy filiallar orqali, balki kompyuter platformalar orqali ham kengayib tekshiruv. Bu bir necha asosiy yo'nalishlarga qarab:

1. **Mobil to'lov tizimlarining kengayishi**. Mobil banking va QR to'lovlar tizimi aholi tomonidan ommalashmoqda. Smartfon ilovalari orqali har qanday vaqt va to'lovlarni amalga oshirish mumkin. Shu bilan birga, banklar tomonidan taklif etilayotgan mobil qurilmalar interfeysi soddalashtirilgan va standartlarga moslashtirilgan, bu yuk tashishdan yuk tashish orqali.

2. **Naqd pulsiz hisob-kitoblarning ortishi**. O'zbekistonda naqd pulsiz

bozorning ulushi jadal o'smoqda. Bank kartalari, onlayn to'lov tizimlari va hamyonlar orqali amalga oshirgan elektron soni ortibga, standartlar mos ishlab chiqarish ishlab chiqaradi. Bu barqarorlikni tran siyalarning harakatlariga, balki barqarorlikka va ochiqlik bilan.

3. **Bank xizmatlarining masofaviy amalga oshirish**. Internet-banking, mobil banking va onlayn kreditlash kabinet bank filialiga borishni talab qilmaydi. yordam o'z kuchini yo'qotishini uzoq vaqt davomida olib borishga ega bo'lmoqda. Bu jarayonni bank tomonidan qo'llab-quvvatlash, filiallardagi navbatlarni saqlash va oziqlantirishni yaxshilaydi.

Shu bilan birga, O'zbekistonda bank raqamlashtirish jarayonlari**, yangilanishni** joriy etish va rivojlantirishni ta'minlashga xizmat qilmoqda. Xalqaro tajribaga ko'ra, raqamli bank xizmatlarining joriy etilishi natijasida xavfsizlikni qo'llab-quvvatlaydi, balki banklar sog'liqni saqlash tizimini va innovatsion texnologiyalarni tatbiq etadi.

Xulosa. Raqamli iqtisodiy rivojlanish bank tizimi samarali va samaralivoji mamlakat iqtisodiy o'sishi, barqarorlikni ta'minlash va boshqarishbardosh bozorni boshqarish uchun muhim shartdir. uch jarayonida **Markaziy bank** qonunchilik instituti sifatida namoyon bo'ladi, kredit siyosatini yuritish, bank tomonidan tartibga solish, bozorlarni nazorat qilish va iqtisodiy barqarorlikni ta'minlash orqali iqtisodiyotda barqarorlikni saqlashga xizmat qiladi.

Tijorat ko'rinishidagi, bank rivojlanishidagi faoliyat jarayonini **joriy, kredit risklarini samarali boshqarish, uni samarali tarzda ta'minlash va natijalarni optimallashtirish** bilan bevosita bog'liqdir. Mobil banking, Mobil banking, QR to'lovlar va internet onlaynlash kabinetiga xizmat ko'rsatish bank-joz munosabatlarini sodda tarzda, osonlashtirish tezkorligini, qulaylik uchun qulaylik va foydalanish inklyuziyani boshqarishadi. Shu bilan birga, energiya yordamida banklar yangi mahsulotlarni ishlab chiqarish imkoniga ega bo'ladi, bu esa

Moliyaviy bozorlarni muntazam monitoring qilish uchun zarur bo'lgan risklarni oldindan belgilab qo'yish, inflyatsiya darajasini oshirish va transportdagi muhimlikni ta'minlashga yordam beradi. Favqulodda vaziyatlarda Markaziy bankning tezkor va aralashuvi mumkin bo'lgan ishonchni saqlashga yordam beradi va iqtisodiy jarayonlarni kafolatlaydi.

Shu tariqa, kompyuter texnologiyalarini ta'minlash va Markaziy bank zamonaviy talablar va zamonaviy tajribalar asosida takomillashtirib borish, bank **innovation, jismoniy va jismoniy sog'liqni saqlash xizmatlari** va uzoq iqtisodiy o'sish uchun mustahkam zamin. Bu esa mamlakat moliya sektori va iqtisodiyotning rivojlanishida katta omil bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati:

1. Abdullayev, O. (2022). *Raqamli iqtisodiyot*. Toshkent: Iqtisodiyot
2. O'zbekiston banki. (2025). *O'zbekistonda bank sektorini rivojlantirish bo'yicha yillik hisobot* . Toshkent: Markaziy bank n
3. Raqamli moliya Jahon banki. (2023). *Raqamli kredit va moliyaviy inklyuzivlik* . https://digitalfinance.worldbank.org

4. Vikipediya. (2025). *Mobil bank* . https://en.wikipedia.org/wiki/Mobile_banking
5. Vikipediya. (2025). *QR kod orqali to'lov* . https://en.wikipedia.org/wiki/QR_code_payment.
6. O'zbekiston Xalq Banki. (2024). *Internet-banking xizmatlariga umumiy nuqtai nazar* . https://xb.uz/page/internet-banking

RAQAMLI MOLIYAVIY EKOTIZIMLARNI RIVOJLANTIRISH ORQALI AHOLINING MOLIYAVIY INKLYUZIVLIGINI OSHIRISH VA KAMBAG‘ALLIKNI QISQARTIRISH STRATEGIYALARI

Xolikulov O‘ktam Abdumuminovich
SamISI, Bank ishi kafedrasi assistenti
Yarlaqabov Faxriddin Baxodir o'g'li
SamISI, BI-122 guruh talabasi

Annotatsiya. *Ushbu maqola raqamli moliyaviy ekotizimlarni rivojlantirish orqali aholining moliyaviy inklyuzivligini oshirish va kambag‘allikni qisqartirish strategiyalarini tahlil qiladi. Moliyaviy xizmatlarga kengroq kirish imkoniyatini ta'minlash iqtisodiy o'sish va ijtimoiy farovonlik uchun muhim ahamiyatga ega. Tadqiqotda mobil bankchilik, elektron to'lovlar va fintex yechimlarning moliyaviy inklyuzivlikka ta'siri ko'rib chiqiladi. Maqola raqamli infratuzilmani mustahkamlash, moliyaviy savodxonlikni oshirish va innovatsion mahsulotlarni joriy etish bo'yicha amaliy tavsiyalar beradi. Natijalar shuni ko'rsatadiki, samarali strategiyalar kambag'allikni sezilarli darajada kamaytirishga yordam beradi.*

Kalit so'zlar: *raqamli moliyaviy ekotizimlar, Moliyaviy inklyuzivlik, Kambag'allikni qisqartirish, Fintex, Mobil bankchilik, Elektron to'lovlar, Moliyaviy savodxonlik, Iqtisodiy rivojlanish.*

Abstract. *This article analyzes strategies for increasing financial inclusion and reducing poverty through the development of digital financial ecosystems. Ensuring broader access to financial services is crucial for economic growth and social well-being. The study examines the impact of mobile banking, electronic payments, and fintech solutions on financial inclusion. It provides practical recommendations for strengthening digital infrastructure, enhancing financial literacy, and introducing innovative products. The findings indicate that effective strategies can significantly contribute to poverty reduction.*

Keywords: *digital Financial Ecosystems, Financial Inclusion, Poverty Reduction, Fintech, Mobile Banking, Electronic Payments, Financial Literacy, Economic Development.*

Kirish. Moliyaviy inklyuzivlikni oshirish va kambag‘allikni qisqartirish bugungi global iqtisodiyotning eng dolzarb muammularidan biri bo‘lib qolmoqda. Birlashgan Millatlar Tashkilotining Barqaror Rivojlanish Maqsadlari (BRM) doirasida kambag‘allikka barham berish va barcha uchun farovonlikni ta’minlash ustuvor vazifa sifatida belgilangan. An’anaviy moliyaviy xizmatlarga kirish imkoniyatining cheklanganligi, ayniqsa rivojlanayotgan mamlakatlarda, aholining keng qatlamlari, jumladan, qishloq joylarda yashovchilar va kam ta’minlangan oilalarning iqtisodiy faoliyatini cheklab, ularni qashshoqlik girdobida qoldirmoqda. Bu esa iqtisodiy o‘sishni rag‘batlantirish va ijtimoiy tenglikni ta’minlashga to‘siq bo‘lmoqda. So‘nggi yillarda raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi moliyaviy xizmatlarni taqdim etish usullarini tubdan o‘zgartirib, moliyaviy inklyuzivlikni oshirish uchun yangi imkoniyatlar yaratdi. Raqamli moliyaviy ekotizimlar, jumladan, mobil bankchilik, elektron to‘lovlar va fintek yechimlar, moliyaviy xizmatlarga kirishni soddalashtirib, xarajatlarni kamaytirib, geografik to‘siqlarni bartaraf etishga xizmat qilmoqda, shu orqali millionlab insonlarning moliyaviy tizimga integratsiyalashuviga zamin yaratmoqda.

O‘zbekiston sharoitida ham kambag‘allikni qisqartirish va aholining moliyaviy inklyuzivligini oshirish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biridir. Biroq, mavjud moliyaviy mexanizmlarning samaradorligini oshirishda qator muammolar, jumladan, kambag‘allik darajasini aniqlashdagi noaniqliklar, moliyaviy vositalarning tarqoqligi va ularning taqsimlanishidagi shaffoflikning yetishmasligi, shuningdek, ijtimoiy yordamning notekis taqsimlanishi va bandlikni ta’minlashdagi qiyinchiliklar kuzatilmoqda. Ushbu tadqiqotning maqsadi – raqamli moliyaviy ekotizimlarni rivojlantirish orqali aholining moliyaviy inklyuzivligini oshirish va kambag‘allikni qisqartirish bo‘yicha samarali strategiyalarni ishlab chiqishdan iborat.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Raqamli moliyaviy ekotizimlarning moliyaviy inklyuzivlikni oshirish va kambag‘allikni qisqartirishdagi roli so‘nggi yillarda iqtisodiy tadqiqotlar va siyosat muhokamalarining markazida turibdi. Ko‘plab olimlar va xalqaro tashkilotlar, jumladan, Jahon banki va Birlashgan Millatlar Tashkiloti, raqamli texnologiyalarning moliyaviy xizmatlarga kirish imkoniyatini kengaytirishdagi salohiyatini e’tirof etgan. Bu boradagi adabiyotlar, asosan, mobil bankchilik, elektron to‘lovlar, raqamli kreditlash va sug‘urta mahsulotlarining kam ta’minlangan aholi qatlamlari uchun moliyaviy imkoniyatlarni yaratishdagi ahamiyatini tahlil qiladi. Mobil pullar tizimlari rivojlanayotgan mamlakatlarda, ayniqsa qishloq joylarda, moliyaviy xizmatlarga kirishni sezilarli darajada oshirgan, bu esa uy xo‘jaliklarining daromadlarini barqarorlashtirish va kutilmagan xarajatlarga qarshi turish qobiliyatini mustahkamlashga xizmat qiladi.

Moliyaviy inklyuzivlikni oshirishda raqamli ekotizimlarning asosiy mexanizmlari xizmat ko‘rsatish xarajatlarini kamaytirish, geografik to‘siqlarni bartaraf etish va yangi, moslashuvchan mahsulotlarni taklif qilishdan iborat. An’anaviy bank filiallariga ehtiyojning kamayishi va operatsion xarajatlarning pasayishi moliyaviy muassasalarga ilgari foyda keltirmaydigan mijozlarga xizmat ko‘rsatish imkonini beradi. Raqamli platformalar orqali mikrokreditlar, mikro-

sug‘urta va raqamli jamg‘arma hisobvaraqlarining taqdim etilishi aholining moliyaviy savodxonligini oshirishga yordam beradi. Bundan tashqari, raqamli to‘lovlar tizimi naqd pulsiz iqtisodiyotni rivojlantirishga turtki berib, tranzaksiya xarajatlarini kamaytiradi va iqtisodiyotning rasmiylashuviga hissa qo‘shadi. Bu esa, o‘z navbatida, kichik va o‘rta biznes subyektlari uchun kredit olish imkoniyatlarini kengaytiradi va ularning iqtisodiy faoliyatini rag‘batlantiradi, shu orqali yangi ish o‘rinlari yaratishga va kambag‘allikni qisqartirishga bevosita ta’sir ko‘rsatadi.

Biroq, raqamli moliyaviy ekotizimlarni rivojlantirish bilan bog‘liq qator muammolar va xavflar ham mavjud bo‘lib, ular adabiyotlarda keng muhokama qilinadi. Bularga raqamli savodxonlikning past darajasi, internetga kirish imkoniyatining cheklanganligi (raqamli tafovut), kiberxavfsizlik tahdidlari, iste’molchilar huquqlarini himoya qilish mexanizmlarining yetishmasligi va tartibga solish bazasining nomukammalligi kiradi. Ayniqsa, rivojlanayotgan mamlakatlarda, aholining bir qismi raqamli texnologiyalardan foydalanish ko‘nikmalariga ega emasligi sababli, raqamli moliyaviy xizmatlarga to‘liq integratsiyalasha olmaydi. Bu esa moliyaviy inklyuzivlikni oshirish borasidagi sa’y-harakatlarning samaradorligini pasaytirishi mumkin. Bundan tashqari, raqamli platformalardagi ma’lumotlar xavfsizligini ta’minlash va firibgarlikning oldini olish masalalari ham dolzarb bo‘lib, bu sohada doimiy ravishda yangi yechimlar va tartibga solish mexanizmlarini ishlab chiqish zaruriyatini keltirib chiqaradi.

Tadqiqot metodologiyasi. Ushbu tadqiqot raqamli moliyaviy ekotizimlarni rivojlantirish orqali aholining moliyaviy inklyuzivligini oshirish va kambag‘allikni qisqartirish strategiyalarini chuqur tahlil qilishga qaratilgan bo‘lib, asosan sifatli va analitik yondashuvga asoslanadi. Tadqiqot dizayni tavsifiy, tahliliy va tavsiyaviy xususiyatga ega bo‘lib, mavjud muammolarni aniqlash, ularning sabab va oqibatlarini o‘rganish, shuningdek, samarali yechimlar va siyosiy tavsiyalar ishlab chiqishni maqsad qilgan. Ushbu yondashuv raqamli moliyaviy xizmatlarning murakkab dinamikasini, ularning ijtimoiy-iqtisodiy ta’sirini va siyosat shakllantirishdagi ahamiyatini har tomonlama tushunish imkonini beradi. Tadqiqot jarayonida turli manbalardan olingan ma’lumotlar sintez qilinib, mavjud bilimlar bazasini kengaytirish va amaliy ahamiyatga ega xulosalarga erishish ko‘zda tutilgan.

Tadqiqotning nazariy asosi moliyaviy inklyuzivlik, raqamli iqtisodiyot va kambag‘allikni qisqartirish nazariyalarini o‘z ichiga oladi. Moliyaviy inklyuzivlik nazariyasi aholining barcha qatlamlari, ayniqsa kam ta’minlangan va moliyaviy xizmatlardan chetda qolgan guruhlarning arzon, qulay va barqaror moliyaviy xizmatlarga ega bo‘lishini ta’minlashga qaratilgan. Raqamli iqtisodiyot nazariyasi esa texnologik innovatsiyalarning iqtisodiy o‘sish, samaradorlik va ijtimoiy farovonlikka ta’sirini o‘rganadi. Kambag‘allikni qisqartirish nazariyalari esa iqtisodiy o‘sish, daromadlarni taqsimlash, ijtimoiy himoya va inson kapitalini rivojlantirish orqali kambag‘allikni bartaraf etish mexanizmlarini tahlil qiladi. Ushbu tadqiqotda raqamli moliyaviy ekotizimlar ushbu uch nazariyani bog‘lovchi asosiy vosita sifatida ko‘rib chiqiladi, ularning o‘zaro ta’siri va sinergik effektlari

o‘rganiladi.

Ma’lumotlar to‘plash jarayoni asosan ikkilamchi manbalardan foydalanishga asoslangan. Bunga quyidagilar kiradi: Akademik adabiyotlar tahlili: Xalqaro ilmiy jurnallarda chop etilgan maqolalar, dissertatsiyalar va monografiyalar chuqur o‘rganiladi. Bunda raqamli moliyaviy inklyuzivlik, fintek texnologiyalarining kambag‘allikka ta’siri, rivojlanayotgan mamlakatlardagi tajribalar va tegishli siyosat tahlillari asosiy e’tiborda bo‘ladi. Faqat 2020-yildan keyin nashr etilgan adabiyotlarga ustuvorlik beriladi. Xalqaro tashkilotlar hisobotlari va statistik ma’lumotlar: Jahon banki, Xalqaro valyuta jamg‘armasi (XVF), Birlashgan Millatlar Tashkiloti Taraqqiyot Dasturi (BMTTD), UNCDF (BMT Kapital Rivojlantirish Jamg‘armasi) va boshqa tegishli xalqaro tashkilotlarning hisobotlari, siyosat hujjatlari va statistik ma’lumotlar bazalari tahlil qilinadi. Bu ma’lumotlar global va mintaqaviy tendensiyalar, moliyaviy inklyuzivlik ko‘rsatkichlari va raqamli moliyaviy xizmatlarning tarqalish darajasi haqida qimmatli ma’lumotlarni taqdim etadi.

Xulosa. Ushbu tadqiqot raqamli moliyaviy ekotizimlarni rivojlantirish aholining moliyaviy inklyuzivligini oshirish va kambag‘allikni qisqartirishda hal qiluvchi ahamiyatga ega ekanligini ko‘rsatdi. Raqamli moliyaviy xizmatlar, jumladan mobil bankchilik va elektron to‘lovlar, moliyaviy xizmatlarga kirishni soddalashtirib, iqtisodiy imkoniyatlarni kengaytiradi. Biroq, raqamli savodxonlikni oshirish, infratuzilmani rivojlantirish, kiberxavfsizlik va tartibga solish mexanizmlarini mustahkamlash hal qiluvchi ahamiyatga ega. O‘zbekiston sharoitida bu strategiyalar davlat mablag‘larini shaffof taqsimlash, manzilli ijtimoiy yordamni ta’minlash va bandlikni rag‘batlantirishda muhim rol o‘ynab, barqaror iqtisodiy o‘sish va aholi farovonligiga erishishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 12-iyundagi "Kambag‘allikni qisqartirishda tadbirkorlik subyektlari bilan o‘zaro manfaatli hamkorlik o‘rnatish chora-tadbirlari to‘g‘risida"gi PF-93-son Farmoni. https://lex.uz/docs/6487109

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 3-dekabrdagi "Mahallada tadbirkorlikni rivojlantirish, aholi bandligini ta’minlash va kambag‘allikni qisqartirish masalalari bo‘yicha hokim yordamchilari faoliyatini tashkil etish chora-tadbirlari to‘g‘risida"gi PQ-31-son qarori. https://lex.uz/docs/5752161

3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 9-yanvardagi "Aholini kichik va o‘rta biznesga keng jalb qilish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida"gi PF-7-son Farmoni. https://lex.uz/docs/6731057

4. O‘zbekiston Respublikasi Kambag‘allikni qisqartirish va bandlik vazirligi. "Mahallabay ishlash va kambag‘allikni qisqartirish samaradorligi tahlili". https://mehnat.uz/uz/pages/kambagallikni-kisqartirish

5. Iqtisodiy tadqiqotlar va islohotlar markazi. "O‘zbekistonda kambag‘allikni qisqartirishda bank-moliya tizimining o‘rni: tahliliy ma’ruzalar". https://www.ceir.uz/uz/publications

6. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki. "Tijorat banklari tomonidan aholini tadbirkorlikka yo‘naltirish va imtiyozli kreditlash amaliyoti". https://cbu.uz/uz/statistics/
7. Abduxalikov A.A. "Kambag‘allikni qisqartirishda mikromoliya xizmatlarining ijtimoiy-iqtisodiy ahamiyati". Toshkent Davlat Iqtisodiyot Universiteti ilmiy maqolalar to‘plami. https://tsue.uz/
8. Alimova M.T. "Mahallabay ishlash tizimi: aholi farovonligini oshirishning strategik yo‘nalishi". Iqtisodiyot va ta’lim jurnali. https://cedr.uz/
9. "Oilaviy tadbirkorlikni rivojlantirish dasturlari" yagona elektron portali ma’lumotlari (Banklarning hududlar kesimidagi krediti tahlili uchun). https://oilakredit.uz/

RAQAMLI BANK XIZMATLARI ORQALI NORASMIY IQTISODIYOTNI QISQARTIRISH VA DAROMAD MANBALARINI KENGAYTIRISH

Muxammadiyev Kamoliddin G'ulomiddinovich
Samarqand iqtisodiyot va servis instituti
"Bank ishi" kafedrasi katta o‘qituvchisi, PhD

Annotatsiya: *Ushbu maqolada raqamli bank xizmatlarining norasmiy iqtisodiyotni qisqartirish va aholi daromad manbalarini kengaytirishdagi o'rni tahlil qilinadi. Norasmiy iqtisodiyotning yuzaga kelish sabablari va uni tartibga solishda moliyaviy texnologiyalarning imkoniyatlari ko'rib chiqiladi. Raqamli to'lov tizimlari, mobil bank xizmatlari va onlayn kredit platformalarining aholi farovonligiga ta'sir mexanizmlari yoritiladi. Jahon amaliyotidagi eng ilg'or tajribalar O'zbekiston sharoitida tadbiq etish nuqtai nazaridan o'rganiladi hamda raqamli moliyaviy inklyuzivlikni oshirishga qaratilgan amaliy takliflar ishlab chiqiladi.*

Kalit so'zlar: *raqamli bank xizmatlari, norasmiy iqtisodiyot, moliyaviy inklyuzivlik, mobil to'lovlar, daromad manbalari, fintech, elektron hamyon, raqamli transformatsiya.*

Zamonaviy iqtisodiyot sharoitida norasmiy iqtisodiyot muammosi rivojlanayotgan mamlakatlar uchun eng dolzarb iqtisodiy-ijtimoiy masalalardan biri bo'lib qolmoqda. Norasmiy iqtisodiyot — bu davlat hisobiga olinmagan, soliqqa tortilmagan va tartibga solinmagan barcha iqtisodiy faoliyatlarni o'z ichiga oluvchi keng tushuncha bo'lib, uning ulushi ba'zi rivojlanayotgan mamlakatlar iqtisodiyotida yalpi ichki mahsulotning 40-60 foiziga yetib borishi mumkin. Bu holat shuni ko'rsatadiki, katta miqdordagi iqtisodiy salohiyat davlat nazoratidan tashqarida qolib, soliq bazasini kamaytiradi, ijtimoiy himoya tizimini zaiflashtirib va davlatning investitsion imkoniyatlarini cheklaydi.

Biroq so'nggi yillarda raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi norasmiy iqtisodiyot muammosini hal etishda butunlay yangi imkoniyatlar ochdi. Smartfonlarning keng tarqalishi, internet qamrovining oshishi va moliyaviy

texnologiyalar sektorining yetuklashishi norasmiy iqtisodiy faollikning rasmiy moliyaviy tizimga qo'shilishini ilgari misli ko'rilmagan darajada osonlashtirdi. Shu nuqtai nazardan raqamli bank xizmatlarini norasmiy iqtisodiyotni qisqartirish va aholi daromad manbalarini kengaytirish instrumenti sifatida ishlatish zamonaviy moliya siyosatining asosiy ustuvorliklaridan biriga aylanib bormoqda.

O'zbekiston Respublikasida 2017-yildan beri amalga oshirilayotgan raqamli transformatsiya islohotlari bank tizimida ham chuqur o'zgarishlarni yuzaga keltirdi. Mobil bank ilovalarining keng tarqalishi, Payme, Click, Uzum kabi to'lov platformalarining paydo bo'lishi va onlayn kredit xizmatlarining rivojlanishi mamlakatning moliyaviy landshaftini sezilarli darajada o'zgartirdi. Shu bilan birga, norasmiy iqtisodiyot ulushi hali ham sezilarli bo'lib qolmoqda va uni yanada qisqartirish uchun raqamli moliyaviy vositalardan yanada faolroq foydalanish zarur. Shuni ta'kidlash lozimki, ushbu ikki yo'nalish — raqamli rivojlanish va norasmiy iqtisodiyotni kamaytirish — bir-birini to'ldiruvchi, uyg'un siyosat sifatida amalga oshirilganda maksimal samara beradi.

Iqtisodiy nazariyada norasmiy iqtisodiyot tushunchasini birinchi marta 1971-yilda Keit Xart o'z tadqiqotlarida ishlab chiqqan bo'lib, keyinchalik Hernando de Soto uni «ko'rinmas kapital» nazariyasi doirasida chuqur o'rgangan. De Soto o'zining mashhur «Kapitalning sirlari» asarida norasmiy iqtisodiyotning asosiy sababini haddan tashqari og'ir rasmiylashtirish tartiblari, yuqori soliq yuki va byurokratik to'siqlar bilan bog'laganki, bu tadbirkorlarni rasmiy tizimdan chetda ishlashga majbur qiladi. Amaliyot shuni ko'rsatadiki, agar rasmiy tizimga kirish narxi uning foydasidan oshib ketsa, oqilona iqtisodiy aktyor doimo norasmiy sektorda ishlashni afzal ko'radi.

O'zbekiston sharoitida norasmiy iqtisodiyotning keng tarqalishining bir necha asosiy sababi mavjud. Birinchidan, kichik savdo, qishloq xo'jaligi va xizmat ko'rsatish sohasida naqd pul muomalasining ustunligi moliyaviy operatsiyalarni kuzatishni qiyinlashtiradi va soliq solishni amalda imkonsiz qiladi. Ikkinchidan, moliyaviy savodxonlik darajasining nisbatan pastligi bank xizmatlaridan qo'rqish va ishonchsizlik kayfiyatini vujudga keltiradi, ayniqsa qishloq joylar aholisi orasida. Uchinchidan, kichik tadbirkorlik subyektlari uchun rasmiylashtirish xarajatlari — litsenziyalar, soliq hisob-kitobi, buxgalteriya — hali ham nisbatan yuqori bo'lib qolmoqda. To'rtinchidan, bank xizmat nuqtalarining geografik notekis taqsimlanishi shahardan uzoq joylarda yashovchi aholini rasmiy moliyaviy tizimdan ajratib qo'ymoqda.

Norasmiy iqtisodiyotning ijtimoiy-iqtisodiy oqibatlari keng ko'lamli va ko'p qirrali. Birinchi muhim oqibat — davlat soliq bazasining kamayishi bo'lib, bu ijtimoiy xizmatlar, ta'lim va sog'liqni saqlashga yo'natiladigan davlat xarajatlarini cheklaydi. Ikkinchi oqibat — norasmiy sektorda band bo'lgan aholi ijtimoiy himoyadan mahrum bo'lishi: ular pensiya, tibbiy sug'urta va boshqa ijtimoiy kafolatlardan bahramand bo'la olmaydi. Uchinchi oqibat — norasmiy sektordagi korxonalar rasmiy bozor institutlaridan, banklar kredit resurslaridan va davlat qo'llab-quvvatlovidan foydalana olmaganligi sababli ularning o'sish salohiyati keskin cheklanadi. Natijada norasmiy iqtisodiyot «kambag'allik tuzoqi» rolini o'ynaydi — undan chiqish qiyin, unda qolish esa rivojlanishni imkonsiz qiladi.

Raqamli bank xizmatlarining norasmiy iqtisodiyotni qisqartirishdagi ta'sir mexanizmlari bir necha asosiy yo'nalishda namoyon bo'ladi. Eng to'g'ridan-to'g'ri mexanizm — bu moliyaviy tranzaktsiyalarning avtomatik ravishda raqamli iz qoldirishi va shu orqali verifikatsiya qilish imkoniyatining paydo bo'lishidir. Naqd pul muomalasida amalga oshirilgan to'lov hech qanday iz qoldirmaydi va uni soliq organlari kuzata olmaydi, raqamli to'lov esa har doim tranzaktsiya tarixi shaklida qayd etiladi. Natijada raqamli to'lovlarning kengayishi avtomatik ravishda soliq ma'muryatini osonlashtiradi va norasmiy muomalani qisqartiradi.

Ikkinchi muhim mexanizm — raqamli identifikatsiya va kredit skoring imkoniyatlarining kengayishi bilan bog'liq. Norasmiy sektordagi tadbirkorning muammosi ko'pincha shundaki, u o'z to'lov layoqatini bank oldida isbotlay olmaydi, chunki uning daromadlari hujjatlashtirilmagan va kredit tarixi mavjud emas. Raqamli to'lov platformalari ushbu muammoni bartaraf etadi — tadbirkorning telefon orqali amalga oshirgan to'lovlari, qabul qilgan pul o'tkazmalari va o'z biznesidagi moliyaviy oqimlari uning kredit layoqatini baholash uchun etarli ma'lumot bazasini shakllantiradi. Shu bilan birga, sun'iy intellekt va katta ma'lumotlar texnologiyalari asosida ishlaydigan muqobil kredit skoring tizimlari norasmiy sektordagi tadbirkorlarni rasmiy moliyaviy tizimga jalb qilishning muhim vositasiga aylanmoqda.

Uchinchi mexanizm — onlayn savdo platformalari va raqamli bozorlar vositasida norasmiy tadbirkorlarni rasmiy iqtisodiy tizimga tabiiy ravishda qo'shib olishdir. Masalan, Uzum Bazar yoki OLX kabi platformalarda tovar sotuvchi kichik tadbirkor o'z savdo faoliyatini onlayn olib borar ekan, u avtomatik ravishda raqamli moliyaviy tizimga ulangani hisoblanadi, to'lov tizimlari orqali pul qabul qiladi va shu orqali asta-sekin moliyaviy tarix to'playdi. Shu tarzda raqamli platforma tadbirkorni rasmiylashtirish uchun majburlamasdan, uni tabiiy yo'l bilan rasmiy iqtisodiyotga yaqinlashtiradi. Amaliyot shuni ko'rsatadiki, majburlash bilan emas, balki qulaylik va manfaat bilan rag'batlantirish orqali norasmiy sektor faollarini rasmiy tizimga jalb qilish ancha samarali natijalarga olib keladi.

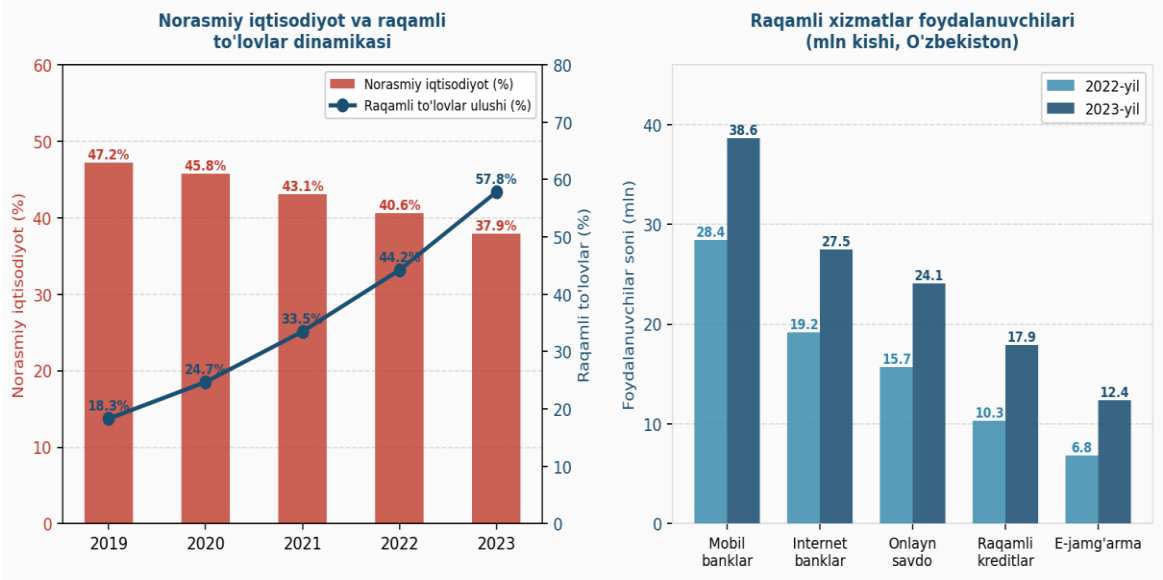

1-jadval. Raqamli bank xizmatlari dinamikasi va norasmiy iqtisodiyot ko'rsatkichlari (O'zbekiston, 2019–2023 y.)

Yuqoridagi jadvaldan ko'rinib turibdiki, O'zbekistonda raqamli to'lovlar ulushining 2019-yildagi 18,3 foizdan 2023-yilda 57,8 foizga keskin o'sishi bilan norasmiy iqtisodiyotning YaIMdagi ulushi bir vaqtning o'zida 47,2 foizdan 37,9 foizga tushgan. Ushbu statistik korrelyatsiya shuni ko'rsatadiki, raqamli moliyaviy transformatsiya norasmiy iqtisodiyotni qisqartirishda muhim rol o'ynamoqda. Shu bilan birga, ikkinchi diagrammadan ko'rinib turganidek, mobil bank, internet bank va raqamli kredit xizmatlaridan foydalanuvchilar soni 2022-2023-yillar davomida barcha yo'nalishlar bo'yicha sezilarli darajada o'sganligi aholi raqamli moliyaviy xizmatlarga ishonchining ortib borayotganidan darak beradi. Shuni ta'kidlash lozimki, ushbu tendentsiyalarni yanada kuchaytirish va barqarorlashtirish uchun maqsadli siyosiy chora-tadbirlar zarur.

Raqamli bank xizmatlari nafaqat norasmiy iqtisodiyotni qisqartiradi, balki aholi uchun yangi daromad manbalarini faollashtiradi va mavjud daromad manbalarini samarali boshqarish imkonini beradi. Birinchi muhim yo'nalish — raqamli kreditlash orqali yangi tadbirkorlik imkoniyatlarini ochishdir. Mobil kredit platformalari orqali fuqaro bir necha daqiqa ichida oz miqdorda kredit olishi, o'z kichik biznesini boshlashi yoki mavjud faoliyatini kengaytirishi mumkin. Shu sababli raqamli kredit imkoniyatining kengayishi bevosita yangi ish o'rinlari va daromad manbalarini yaratadi. Masalan, 2023-yil ma'lumotlariga ko'ra, O'zbekistonda onlayn kredit olgan fuqarolarning 62 foizi ushbu mablag'larni tadbirkorlik maqsadlarida ishlatgan.

Ikkinchi yo'nalish — raqamli to'lov tizimlari orqali qo'shimcha daromad olish imkoniyatlarini kengaytirishdir. Elektron tijorat, onlayn ta'lim, raqamli kontentlar va masofaviy xizmatlar sektori so'nggi yillarda O'zbekistonda jadal rivojlanmoqda va ushbu sohalarda faoliyat yuritish uchun raqamli to'lov infratuzilmasi zaruriy asos hisoblanadi. Raqamli to'lov tizimlarining kengayishi bilan freelancer dasturchilar, dizaynerlar, tarjimonlar va o'qituvchilar nafaqat mahalliy, balki xalqaro bozorlarga ham o'z xizmatlarini taklif qila boshlaydi va bu aholi daromadlari geografiyasini sezilarli darajada kengaytiradi. Natijada mamlakatdagi iqtisodiy imkoniyatlar joylashuvga bog'liq emas, balki raqamli ko'nikmalarga bog'liq bo'lib qoladi.

Uchinchi muhim yo'nalish — raqamli jamg'arma va investitsiya platformalari orqali aholi moliyaviy aktivlarini samarali ishlatish imkoniyatining yaratilishidir. An'anaviy bank tizimida ko'p fuqaro o'z jamg'armalarini uy sharoitida naqd pul ko'rinishida saqlaydi, bu esa inflyatsiya tufayli ushbu mablag'larning real qiymatini asta-sekin kamaytiradi. Raqamli bank ilovalar orqali istalgan vaqtda, istalgan miqdorda muddatli omonat ochish, qimmatli qog'ozlarga investitsiya qilish yoki muqobil moliyaviy instrumentlardan foydalanish imkoniyatining kengayishi aholi jamg'armalarini passiv to'plashdan aktiv daromad olishga aylantiradi. Shu bilan birga, raqamli kichik investitsiya platformalari kichik kapital bilan ham diversifikatsiyalangan portfel shakllantirish imkonini beradi.

Jahon amaliyotida raqamli moliyaviy xizmatlar orqali norasmiy iqtisodiyotni qisqartirish va aholi daromad manbalarini kengaytirish bo'yicha bir qator muvaffaqiyatli modellar mavjud. Afrika qit'asida Kenya tajribasi alohida e'tiborga

loyiq. M-Pesa mobil to'lov tizimi 2007-yilda ishga tushirilgandan beri mamlakatda norasmiy iqtisodiyot ulushi keskin kamaydi, millionlab fuqarolar birinchi marta rasmiy moliyaviy xizmatlardan bahramand bo'ldi va bank akkaunti bo'lmagan holda ham pul o'tkazmasi qilish, kredit olish va jamg'arma to'plash imkoniyatiga ega bo'ldi. Amaliyot shuni ko'rsatadiki, M-Pesa kabi platformalar faqat texnologik yangilik emas, balki ijtimoiy-iqtisodiy transformatsiyaning katalizatori vazifasini o'taydi.

Hindistondagi Jan Dhan Yojana dasturi ham o'rganishga arzigulik tajriba hisoblanadi. 2014-yilda boshlangan ushbu hukumat dasturi doirasida barcha fuqarolarga, jumladan, eng kam ta'minlangan qatlamlarga bepul bank hisobi, debet karta va minimal kredit imkoniyati taqdim etildi. Natijada 500 milliondan ortiq yangi bank hisobi ochildi, naqd pul subvensiyalari to'g'ridan-to'g'ri fuqarolar kartalariga o'tkazildi, bu esa norasmiy vositachilarni bartaraf etdi va korrupsiyani sezilarli darajada kamaytirishga imkon berdi. Shu bilan birga, ushbu jarayon moliyaviy texnologiyalar ekotizimining rivojlanishiga turtki bo'lib, minglab fintech startaplarning paydo bo'lishiga zamin yaratdi.

O'zbekiston Respublikasida ushbu tajribalardan kelib chiqqan holda bir qator muhim tavsiyalarni amalga oshirish zarur. Birinchi tavsiya — norasmiy tadbirkorlarni rasmiy moliyaviy tizimga qo'shish uchun maxsus «onboardig» dasturlarini ishlab chiqishdir. Ushbu dastur doirasida norasmiy sektordagi tadbirkorga raqamli hisob ochish, onlayn kassa apparatini ulash va soliq hisobini yuritish bir ildiz ostida, tezkor va qulay shaklda taklif qilinishi kerak. Joriy tartibda bu jarayonlar bir-biridan ajratilgan va ko'p hollarda tadbirkor uchun ortiqcha byurokratik yuk sifatida qabul qilinadi.

Ikkinchi tavsiya — raqamli moliyaviy savodxonlik dasturini keng miqyosda amalga oshirishdir. Aholining katta qismi raqamli bank xizmatlaridan foydalana olmasligining asosiy sababi texnologik imkoniyatlarning yo'qligi emas, balki ulardan qo'rqish va foydalanish ko'nikmalarining etishmasligidir. Shu sababli mahallalar, maktablar va oliy o'quv yurtlari bazasida raqamli moliyaviy savodxonlik treninglari tashkil etish, ayniqsa qishloq va uzoq joylardagi aholini ushbu dasturlarga keng jalb qilish zarur. Natijada raqamli xizmatlardan foydalanuvchilar soni tez kengayadi va norasmiy muomalaning asosiy sabablaridan biri bartaraf etiladi.

Uchinchi tavsiya — soliq tizimini raqamli to'lovlarni rag'batlantiradigan tarzda takomillashtirishdir. Masalan, raqamli to'lov qabul qiluvchi kichik tadbirkorlarga soliq imtiyozlari berish, naqd pulsiz to'lovlar uchun alohida soddalashtirilgan soliq rejimini joriy etish va raqamli kassalar uchun davlat subsidiyasini kengaytirish kichik biznes subyektlarini rasmiy raqamli iqtisodiyotga o'tishga iqtisodiy jihatdan manfaatdor qiladi. Shu bilan birga, ushbu rag'batlantirish mexanizmlari qanchalik oddiy va shaffof bo'lsa, ularning samaradorligi shunchalik yuqori bo'ladi.

To'rtinchi tavsiya — qishloq va mintaqaviy hududlarda raqamli bank infratuzilmasini kengaytirishdir. Agentlik banking modeli doirasida do'konlar, pochta bo'limlari va mahalliy kooperativlar bank xizmatlarini yetkazib beruvchi muassasa sifatida faoliyat yuritishi tizimini kengaytirish geografik jihatdan

moliyaviy inklyuzivlikni ta'minlaydi. Shu sababli tijorat banklari va davlat o'rtasida agentlik banking uchun qulay huquqiy va moliyaviy sharoitlar yaratish norasmiy iqtisodiyotni qisqartirish va daromad manbalarini kengaytirishning strategik yo'nalishlaridan biri sifatida belgilanishi lozim.

Yuqoridagilardan kelib chiqib aytish mumkinki, raqamli bank xizmatlari norasmiy iqtisodiyotni qisqartirish va aholi daromad manbalarini kengaytirishning yagona, ammo eng samarali vositalaridan biridir. Raqamli to'lov tizimlari, mobil kredit platformalari va onlayn investitsiya imkoniyatlari bir vaqtning o'zida bir nechta ijobiy effektni vujudga keltiradi: moliyaviy operatsiyalar shaffoflashadi, soliq bazasi kengayadi, kichik tadbirkorlar kredit resurslarga kirish imkoniyatiga ega bo'ladi va aholi yangi raqamli daromad manbalari orqali o'z farovonligini yaxshilaydi. Natijada iqtisodiyotning rasmiy sektori o'sadi, davlat soliq tushumlari ortadi va iqtisodiy barqarorlik kuchayadi.

Shu sababli O'zbekiston Respublikasida raqamli moliyaviy transformatsiyani jadallashtirishga qaratilgan kompleks siyosatni — soliq rag'batlantirish, moliyaviy savodxonlik dasturlari, agentlik banking kengaytirish va norasmiy tadbirkorlarni rasmiylashtirish uchun qulay shartsharoit yaratish — izchil va uyg'un tarzda amalga oshirish zarur. Amaliyot shuni ko'rsatadiki, raqamli moliyaviy inklyuzivlikning har bir foizga oshishi norasmiy iqtisodiyotni, kambag'allikni va ijtimoiy tengsizlikni kamaytirishga bevosita hissa qo'shadi, shu bilan birga mamlakatning iqtisodiy raqobatbardoshligini va investitsion jozibadorligini oshiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi "2022–2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida"gi PF-60-sonli Farmoni. – Toshkent, 2022. – www.lex.uz.
2. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy bankining 2023-yil yakunlari bo‘yicha yillik hisoboti. – Toshkent, 2024. – www.cbu.uz.
3. O‘zbekiston Respublikasi Raqamli texnologiyalar vazirligining tahliliy hisoboti va statistik ma’lumotlari. – Toshkent, 2023. – www.digital.uz.
4. Абдуллаева Ш. Банк иши: дарслик / Ш. Абдуллаева. – Тошкент: Иқтисод-Молия, 2010. – 612 б.
5. De Soto H. The Mystery of Capital: Why Capitalism Triumphs in the West and Fails Everywhere Else / H. De Soto. – New York: Basic Books, 2000. – 288 p.
6. Hart K. Informal Income Opportunities and Urban Employment in Ghana // Journal of Modern African Studies. – 1973. – Vol. 11. – № 1. – P. 61–89.
7. Jack W., Suri T. Mobile Money: The Economics of M-PESA // NBER Working Paper. – 2011. – № 16721. – [online]: www.nber.org/papers/w16721.
8. Demirguc-Kunt A., Klapper L. Measuring Financial Inclusion: The Global Findex Database. World Bank Policy Research Working Paper. – Washington, 2012. – № 6025.

9. IMF Working Paper. Digital Financial Services and the COVID-19 Pandemic: Evidence from Emerging and Developing Economies. – Washington: IMF, 2021. – № 21/27.

10. Jahon banki. The Global Findex Database 2022: Measuring Financial Inclusion and the Fintech Revolution. – Washington, DC: World Bank, 2022. – www.worldbank.org.

PROSPECTS FOR THE DEVELOPMENT OF DIGITAL BANK IN UZBEKISTAN

Sabirov Bekzod IIxomovich
Tashkent, Applicant
Sobirov Ilxom
State University of Architecture Construction,
Associate Professor of the " Economics " Department

Abstract: *The article shows the problems of the development of digital banking in Uzbekistan, as well as specific recommendations.*

Keywords: *Digital Bank, interactive analysis, remote banking product.*

The development will also cause the consumer market to change dramatically. The wishes and desires of consumers are also becoming characteristic of emerging trends.

As stated in the Address of the President of the Republic of Uzbekistan Sh.M. Mirziyoev to the Oliy Majlis, "it is necessary and necessary to acquire digital knowledge and modern information technologies in order to achieve progress. This gives us the opportunity to take the shortest path to ascension. After all, information technologies are deeply penetrating all areas of the world today. Of course, we know very well that building a digital economy requires the necessary infrastructure, a lot of money and labor resources. However, as difficult as it may be, if we don't get started today, tomorrow will be too late. Therefore, active transition to the digital economy will be one of our top priorities in the next 5 years.

"Digital technologies not only increase the quality of products and services, but also reduce excess costs."

As the President noted, the banking system is 10-15 years behind the requirements of the times in terms of the use of digital technologies, the introduction of new banking products and software.

Starting from 2020, large-scale transformation programs are being implemented in every bank. In this regard, special attention is paid to increasing the capital, resource base and income of our banks.

Along with the changes in the service and sales market, the banking sector is also changing. In general, the market is in the process of transformation into the virtual world.

Digital bank is a new model in banking business. Delivery of remote banking services to customers based on Internet technologies is understood.

Going Digital Banking - The following are required to be competitive and effective in the banking market:

Working for the client

- Having all information about the client ("zolotaya zapis")
- Analyzing customer behavior and history
- Focusing on high technologies

Provision of digital services:

- One-stop shop for "difficult" products
- Marketplace for goods and services
- Introduction of robotization

Transition from office services to digital channels

- Site and mobile applications
- Anticipate requirements
- introduction of the principles of providing several different systems, service channels or communications through a single window (window, link, button) (Omnikanalnost)

Implementation of online analysis and self-teaching technologies (iskusstvennyy intelekt).

- Use of neural systems
- Use of open databases
- Forecasting based on Big Data analysis

Having an active position in social networks, active use of digital marketing instruments is the driving force of digital banking. Because the main consumers of the digital bank are active users of the Internet.

The importance of social networks in the development of digital banking is as follows:

1. Causes rapid dissemination of information about bank products and services;
2. The role of the bank as a financial advisor will increase;
3. Rapidly develops the financial literacy of the population;
4. Confidence in mutual suggestions and recommendations increases among users on social networks;
5. In the social network, in cooperation with bank users, there is a space for communication without any corruption. A relationship based on suggestions and recommendations is established with them, not just sales. As a result of this, trust in the bank appears among users - potential customers, and the number of bank promoters increases.

In the era of digital technologies, the most effective means of attracting customers and improving the image of the bank is to increase and develop the activity of the bank in social networks.

Problems in introducing digital banking in Uzbekistan:

1. Absence of a single identification system for individuals and private entities;

2. Existence of regulatory documents preventing remote sale of bank products and services;

3. Incomplete automation of business processes;

4. Absence of scoring system;

5. Integration with mandatory external systems (NIKI, mortgage registry, etc.) has not been established;

6. Problems in data exchange with EOPTs.

Things to do when introducing digital banking:

1. Standardization of retail banking products and services. Maintaining a uniform tariff policy in all regions.

2. Increasing the bank's activity in social networks.

3. Organization of Internet marketing (SMM) team.

4. Implementation of online orders for products and services specified on the bank's website.

5. Organization of remote banking product sales and development team.

6. Segmenting customers and developing a service model.

7. Remote sales channels: revision and development of website, mobile banking, social networks, call center functionalities. Integration with CRM.

8. Improvement of remote banking services (mobile and internet banking) systems.

REFERENCE:

1. Address of the President of the Republic of Uzbekistan to the Oliy Majlis. https://uza.uz/oz/politics/zbekiston-respublikasi-prezidenti-shavkat-mirziyeevning-oliy-25-01-2020

2. Innovative management: ucheb. [Text] / pod ed. S.D. Ilenkova. - M.: Yuniti, Banki birji, 2001. - 321 p.

3. Sobirov, I. Kh., Sh. Atabaeva. "WAYS OF USING REMOTE BANKING SERVICES IN THE DIGITAL ECONOMY." Archive nauchnyx issledovany (2022).

4. 3. Sobirov, I. X., P. Sobirov. "STRATEGIC INNOVATION DEVELOPMENT STROITELNOY OTRASLI UZBEKISTAN." Problemy ustoychivosti razvitiya social-economic system. 2022.

KICHIK BIZNES VA TADBIRKORLIKNI RIVOJLANTIRISHDA NEOBANKLARNING ROLI VA ISTIQBOLLARI

O.B. Ruzimuratov
SamISI, PhD, dotsent v.b.
D.V. Zubaydulloyeva
SamISI talabasi

Anotatsiya: *Ushbu maqola kichik biznes va tadbirkorlikni rivojlantirishda neobanklarning muhim rolini va kelajakdagi istiqbollarini tahlil qiladi. Neobanklar an'anaviy banklarga nisbatan tezkor, arzon va moslashuvchan*

moliyaviy xizmatlarni taklif etib, kichik va o'rta biznes subyektlari uchun yangi imkoniyatlar yaratmoqda. Tadqiqot neobanklarning kreditlash, to'lov xizmatlari va moliyaviy boshqaruv yechimlari orqali biznesni qo'llab-quvvatlash salohiyatini ko'rib chiqadi. Shuningdek, ularning raqamli iqtisodiyotdagi o'rni, duch kelishi mumkin bo'lgan muammolar va O'zbekistondagi rivojlanish istiqbollari baholanadi.

Kalit so`zlar: *Neobanklar, kichik biznes, tadbirkorlik, raqamli iqtisodiyot, moliyaviy xizmatlar, an'anaviy banklar.*

Kirish. Kichik biznes va tadbirkorlik zamonaviy iqtisodiyot xo'jalik tizimining muhim tarkibiy elementlaridan biri bo'lib, milliy iqtisodiyotning barqaror rivojlanishiga sezilarli darajada ta'sirko'rsatadi. Ushbu sohani rivojlantirish orqali aholining ish bilan bandligini ta'minlash, ichki bozorni iste'mol tovarlari bilan to'ldirish hamda yalpi ichki mahsulotni, valyuta tushumlarini, aholi daromadlarini oshirish, iqtisodiy barqarorlikni taxminlash kabi ijobiy natijalarga erishiladi. Rivojlangan mamlakatlarda kichik biznesning YAIM dagi ulushi 50-60 foizni tashkil qiladi, mehnatga layoqatli aholining 80 foizdan ortig'i shu sohada faoliyat yuritadi. Xalqaro moliyaviy organlar ta'kidicha, kichik biznes korxonalari barcha firmalarning taxminan 90 foizini tashkil etib, ish bilan ta'minlash va iqtisodiy o'sishga asosiy hissa qo'shadi. Shu bilan birga, jahon bo'yicha kichik bizneslarda moliyalashtirish bilan bog'liq jiddiy bo'shliq bor – taxminan 5.7 trillion dollar miqdorida qishloq va shaharlarda bizneslari bo'lgan korxonalar unga ega emas. O'zbekistonga kelsak, aholining tadbirkorlikka keng jalb qilinishiga qaramay, bu bozorda kredit olish qiyinchiliklari mavjud. World Bank ma'lumotlariga ko'ra, O'zbekistonda KOB korxonalari mamlakatdagi barcha biznesning 90 foizdan ortig'i va yalpi ichki mahsulotning ~55 foizini ta'minlaydi. Shunga qaramay, kichik korxonalarning atigi ~10 foizi va o'rta korxonalarning ~16 foizi bank kreditidan foydalana oladi. Shu bilan yuzaga kelgan taxminan 6 milliard dollarlik kredit bo'shlig'i KOBlar rivojini cheklab, iqtisodiy o'sish salohiyatini pasaytirmoqda. Bundan tashqari, ushbu korxonalarning uchdan birdan ko'prog'i bankda hisobga ega emas va 30 foizdan kam transaksiyalar elektron tarzda amalga oshiriladi. Shu bois, KOB'ni rag'batlantirish maqsadida moliya bozorida innovatsion yechimlarga – xususan raqamli bank xizmatlariga – ehtiyoj mavjud.

Moliyaviy xizmatlar sohasida raqamli transformatsiya global miqyosda jadal sur'atlar bilan rivojlanib bormoqda, bu esa an'anaviy bankchilik modellariga yangi yondashuvlarni taqozo etmoqda. Ushbu o'zgarishlar fonida neobanklar, ya'ni faqat raqamli platformalarda ishlaydigan moliyaviy institutlar paydo bo'ldi va tezda o'z o'rnini egalladi. Ular jismoniy filiallariga ega bo'lmagan holda, barcha xizmatlarni onlayn tarzda taqdim etadi. Neobanklar, shuningdek, fintech, challenger yoki raqamli banklar sifatida ham tanilgan bo'lib, mijozlarga qulaylik, tezlik va arzon narxlarni taklif etadi. Ushbu yangi avlod banklari kamroq operatsion xarajatlarga ega bo'lganligi sababli, ular odatda pastroq komissiya to'lovlari, yuqori foiz stavkalari va kreditlarni tezroq tasdiqlash kabi afzalliklarni taqdim etadi. Neobanklar, ayniqsa, bank xizmatlaridan foydalanish imkoniyati cheklangan

hududlardagi iste'molchilar va ilgari bank xizmatlaridan foydalanmagan shaxslar uchun moliyaviy xizmatlarga kirishni sezilarli darajada oshirdi. Kichik biznes va tadbirkorlik subyektlari uchun neobanklar moliyaviy resurslarga tezkor va samarali kirish imkoniyatini yaratib, ularning operatsion samaradorligini oshirishga yordam beradi. An'anaviy banklarga nisbatan hisob ochish jarayonining tezligi va soddaligi (ba'zi hollarda besh barobar kamroq bosish talab etiladi) tadbirkorlar uchun muhim ahamiyatga ega. Biroq, ularning yuzma-yuz muloqotning yo'qligi va an'anaviy banklarga nisbatan kamroq tartibga solinishi kabi jihatlar ishonch masalasini keltirib chiqarishi mumkin.

Kichik va o‘rta biznes (KOB) korxonalari milliy iqtisodiyotlarda muhim o‘rin tutadi, lekin ularni moliyalashtirishda katta bo‘shliq mavjud. Ushbu maqolada to‘liq raqamli faoliyat yurituvchi “neobanklar” va ularning KOB hamda tadbirkorlikni qo‘llab-quvvatlashdagi roli tahlil qilinadi. Xalqaro va mamlakat ichidagi ilmiy adabiyotlar, markaziy bank va sanoat hisobotlariga asoslanib, neobanklarning asosiy xususiyatlari, KOB uchun yaratadigan imkoniyatlari, shu jumladan yangi xizmat mexanizmlari ko‘rib chiqiladi. Bizning asosiy xulosamiz shuki, neobanklar ilg‘or raqamli texnologiyalar orqali kichik bizneslar uchun moliyaviy xizmatlarni yanada qulay va tejamli qilishi mumkin, biroq buning amalga oshishi uchun munosib regulyatorlik va infratuzilma qo‘llab-quvvatlashi talab etiladi.

So‘nggi yillarda neobanklar atamasi keng tarqaldi. Neobanklarni ekspertlar an’anaviy filiallarga ega bo‘lmagan to‘liq raqamli bank sifatida tavsiflaydi. Masalan, Palos-Sanchez va boshqalar ta’kidlaganidek, neobanklar «faqat raqamli maydonda» ishlaydi – mijozlar barcha operatsiyalarni mobil ilova yoki veb-platforma orqali amalga oshiradi. Ular ko‘pincha an’anaviy bank litsenziyasi o‘rniga elektron pul yoki fintech litsenziyasi asosida faoliyat yuritadi va mahsulot taqsimlashda texnologik innovatsiyalarni qo‘llaydi. Neobanklarning asosiy xususiyatlariga tezkor onlayn hisob ochish (raqamli KYC), bulutli va modul sistemalar, API integratsiyalari va katta ma’lumotlar tahlili kabilar kiradi. Shu bilan birga, plusworld.ru ekspertlari yozishicha, neobanklar odatda past yoki nol komissiya joriy etadi, ularning aksari investor mablag‘lari bilan ishlaydi va ba’zan bank bilan hamkorlik qilish orqali xizmat ko‘rsatadi. Biroq, bunday raqamli banklarning rivojlanishi uchun ochiq bank prinsiplarini joriy etish va ma’lumot almashinuvini rag‘batlantirish zarur. Jahon miqyosidagi izlanishlar neobanklarni an’anaviy banklarga qaraganda kamroq xarajatlar talab etadigan, moslashuvchan xizmatlar bilan ta’minlovchi moliyaviy muassasa sifatida ko‘rayotganini ko‘rsatmoqda. Masalan, Markaziy Osiyo uchun tayyorlangan hisobotda aytilishicha, neobanklar MKB’lar uchun «embedded finance» (raqamli ekotizimlarga bank xizmati qo‘shish) imkoniyatlarini ochishi mumkin. Shunday qilib, neobank tushunchasi raqamli bank xizmatlari, API va ma’lumot tahliliga tayanish, filiallarsiz ishlash kabi xususiyatlardan iborat deb tushunilishi mumkin.

Neobanklarning an'anaviy banklar bilan raqobati va o'zaro ta'siri ham akademik tadqiqotlarning markazida turadi. Neobanklar o'zining innovatsion yechimlari va past xarajatli modellari bilan an'anaviy banklarni o'z xizmatlarini raqamlashtirishga va mijozlarga yo'naltirilgan yondashuvlarni qabul qilishga

undamoqda. Bu esa umumiy moliyaviy xizmatlar bozorida raqobatni kuchaytirib, iste'molchilar uchun foydali bo'lgan yangi mahsulot va xizmatlarning paydo bo'lishiga olib keladi. Kelajakda neobanklarning kichik biznes va tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlashdagi roli yanada ortishi kutilmoqda, chunki ular moliyaviy xizmatlarga kirishni demokratlashtirish va moliyaviy inklyuzivlikni oshirish salohiyatiga ega. Adabiyotlar shuni ko'rsatadiki, neobanklar o'zlarining texnologik ustunliklarini saqlab qolgan holda, tartibga solish talablariga moslashish va mijozlar ishonchini mustahkamlash orqali barqaror o'sishga erishishlari mumkin. Bu esa ularning kichik biznes sektoriga ko'rsatadigan ta'sirini yanada kuchaytiradi va iqtisodiy rivojlanishga hissa qo'shadi.

Neobanklar KOBlarga bir nechta yo‘llar bilan yordam beradi. Avvalo, ular raqamli hisob ochish (bir necha daqiqada) va 24/7 to‘lov xizmatlari orqali tadbirkorlarning bank xizmatlaridan foydalanish qulayligini oshiradi. Misol uchun, TBC Uzbekistanning 2024-yilda ishga tushirilgan TBC Business platformasi orqali korxonalar jamoaviy hisobni boshqarish, 24/7 to‘lovlarni amalga oshirish, kommunal va soliq to‘lovlarini bitta tugma bosishi bilan o‘tkazish imkoniyatiga ega bo‘ldi. Bu sharoit tadbirkorlarga ma’muriy jarayonlarga vaqt sarflash o‘rniga biznes rivojiga e’tibor berishga yordam beradi. Ikkinchidan, neobanklar odatda an’anaviy banklarga nisbatan past xizmat haqi (hatto nol komissiya) siyosatini ilgari suradi, bu esa kichik biznesning pul oqimini tejash imkonini yaratadi. Uchinchi muhim jihat – kredit olish mexanizmi: neobanklar katta ma’lumot va sun’iy intellekt asosida avtomatlashtirilgan kredit baholash tizimini taqdim etadi. 2026-yilda TBC Uzbekistan platformasiga integratsiyalangan yangi kredit xizmati orqali, tadbirkorlar uch yilgacha muddatga 300 million so‘mgacha bo‘lgan kreditlarni bir necha daqiqada olishlari mumkin bo‘ldi. Kredit baholash minimal ma’lumot kiritish orqali amalga oshirilib, qolgan ma’lumotlar tizim tomonidan avtomatik yig‘iladi. Buning natijasida, kredit rad etish xavfi kamayib, kengroq segment – jumladan naqd zaxirasi kam yoki kredit tarixi bo‘lmagan tadbirkorlar ham – moliyaviy xizmatlardan foydalana oldi.

Bundan tashqari, neobanklar KOB’ga to‘lov, buxgalteriya va kassa hisoblarini avtomatlashtirishga yordam beruvchi vositalarni taqdim etadi. Masalan, Cheqly ma’lumotlariga ko‘ra, neobanklar avtomatik hisob-fakturalash va kassa kuzatuv tizimlarini integratsiya qilishi, shuningdek, onlayn to‘lov yechimlarini taklif qilishi mumkin. Bular orqali kichik biznesning moliyaviy boshqaruvi soddalashtiriladi va resurslar tejab qoladi. Tadqiqotlarda qayd etilishicha, umuman FinTech yechimlari (shu jumladan neobanklar) tranzaktsion xarajatlarni pasaytirib, masofadan pul o‘tkazish imkoniyatini kengaytirib, ilgari moliya xizmatlariga yetib bormagan segmentlarga ham xizmat ko‘rsatishni oshiradi. Shu tarzda, neobanklar araqanday (digitally-enabled) mexanizmlar orqali kichik bizneslar uchun moliya bozorini yanada ochiq va samarali qiladi. So‘nggi tadqiqotlar va amaliy hisobotlar neobanklar va KOBga ta’sir borasida dastlabki dalillarni taqdim etadi. O‘zbekiston tajribasi yorqin misoldir. Xususan, 2024-yilda TBC Uzbekistan birinchi to‘liq raqamli korporativ bank xizmatini – TBC Business – joriy qildi. Ushbu platforma orqali kichik korxonalar tezda onlayn hisob ochib, kommunal va soliq to‘lovlarini avtomatlashtirilgan rejimda

amalga oshirishi mumkin. Shuningdek, 2026-yilda bu platformaga kreditlar taqdim etish integratsiya qilindi. Bu kabi yangiliklar KOB uchun moliyaviy ulanishni osonlashtirayotgani qayd etilmoqda. Masalan, GlobePRWire nashri O‘zbekistonda yangi raqamli kredit xizmati tadbirkorlarga kredit olish jarayonini an’anaviy banklarga qaraganda bir necha barobar tezlashtirishiga e’tibor qaratdi.

Xalqaro miqyosdagi manbalar ham neobanklar bo‘yicha tendensiyalarni yoritib kelmoqda. Masalan, FinTechFutures maqolasi TBC Business xizmatini KOB uchun “faqat raqamli” yechim deb atagan va uning 24/7 to‘lov opsiyalari, bir necha daqiqada hisob ochish imkoniyati kabi xususiyatlarini ta’kidlagan. Shu bilan birga, World Bank va boshqa xalqaro tashkilotlar KOB moliyalashtirish strategiyasi doirasida neobanklarga o‘xshash innovatsion yechimlar potentsialini e’tirof etmoqda. O‘zbekiston bo‘yicha World Bank hisobotida KOB’ga kirishish uchun raqamli moliyaviy xizmatlarni rivojlantirish zarurligi qayd qilingan. Kengroq mintaqaviy manbalarga murojaat qilsak, Fintech samaradorligi bo‘yicha tadqiqotlar neobanklarning moliyaviy inkluziyani kengaytirish va o‘sishni rag‘batlantirishdagi rolini ko‘rsatmoqda.

Xulosa qilib aytish joizki, kichik biznes va tadbirkorlik sohasidagi neobanklarning ro'li hozirgi vaqtning tajribasiga ko'ra ahamiyatli bo'lib kelmoqda. Bu banklar, kichik bizneslar va tadbirkorlar uchun moliyaviy va boshqa xizmatlarni taqdim etish orqali ularning rivojlanishiga yordam berishadi. Ushbu tadqiqot neobanklarning kichik biznes va tadbirkorlikni rivojlantirishdagi muhim rolini har tomonlama tahlil qildi. Ular raqamli platformalar orqali tezkor hisob ochish, arzon to'lovlar va moliyaviy resurslarga qulay kirish imkoniyatini yaratib, ayniqsa, an'anaviy bank xizmatlaridan cheklangan foydalanish imkoniyatiga ega tadbirkorlar uchun moliyaviy inklyuzivlikni sezilarli darajada oshirmoqda. Garchi yuzma-yuz muloqotning yo'qligi, tartibga solish darajasi va kiberxavfsizlik kabi muammolar mavjud bo'lsa-da, neobanklarning global miqyosdagi jadal o'sish sur'atlari ularning kelajakdagi salohiyatini yaqqol ko'rsatadi. O'zbekiston sharoitida ham bu innovatsion moliyaviy institutlar kichik biznesni qo'llab-quvvatlashda katta imkoniyatlarga ega bo'lib, barqaror rivojlanish uchun ishonch, xavfsizlik va tegishli tartibga solish mexanizmlarini mustahkamlash zarur.

Taklif va tavsiyalar

- Raqamli bank va fintech subyektlari uchun alohida moslashuvchan litsenziya rejimini ishlab chiqish;
- Davlat ma’lumotlar bazalari bilan integratsiyani soddalashtirish (soliq, kadastr, registrlar);
- Alternativ ma’lumotlarga asoslangan kredit scoring modellarini rivojlantirish;
- Raqamli moliyaviy xizmatlardan foydalanish ko‘nikmalarini oshirish;
- Naqd puldan ko‘ra elektron to‘lov va hisob-kitoblarga o‘tish.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. World Bank Group. MSME Finance Gap: Assessment of the Shortfalls and Opportunities in Financing Micro, Small and Medium Enterprises in Emerging Markets. Washington DC.

2. World Bank Group. Digital Financial Services and SME Development. Policy Research Working Paper.
3. TBC Bank Uzbekistan. TBC Business Platform materials and public reports on SME digital banking services.
4. Haddad, C., Hornuf, L. (2019). The Emergence of the Global Fintech Market: Economic and Technological Determinants. Small Business Economics Journal.
5. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki. Raqamli bank xizmatlari va moliyaviy inkluziya bo‘yicha hisobotlar.
6. International Monetary Fund. Fintech Notes: The Rise of Digital Banking and Its Impact on Financial Stability.
7. European Central Bank. Financial Integration and Digital Banking in the EU.

RAQAMLI BANK XIZMATLARI VA FINTEXNING IJTIMOIY-IQTISODIY FAOLLIKNI OSHIRISHDAGI ROLI

Xoliqulov O’ktam
SamISI, Bank ishi kafedrasi assistenti
Toshmurodov Tolmas
SamISI, BI-122 guruh talabasi

Annotatsiya: *Ushbu maqola raqamli bank xizmatlari va fintex texnologiyalarining ijtimoiy-iqtisodiy faollikni oshirishdagi muhim rolini tahlil qiladi. Zamonaviy iqtisodiyotda moliyaviy xizmatlarga kengroq va samaraliroq kirish imkoniyatini ta'minlash orqali ushbu innovatsiyalar biznes muhitini yaxshilaydi va aholining farovonligini oshiradi. Tadqiqot raqamli to'lovlar, mobil banking va sun'iy intellektga asoslangan fintex yechimlarning iqtisodiy o'sishga ta'sirini o'rganadi. Maqolada ushbu texnologiyalarning moliyaviy inklyuzivlikni kengaytirish, operatsion samaradorlikni oshirish va yangi ish o'rinlarini yaratishdagi ahamiyati ko'rsatilgan. Natijalar shuni ko'rsatadiki, raqamli bank va fintex innovatsiyalarining joriy etilishi barqaror ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish uchun muhim katalizator bo'lib xizmat qiladi.*

Kalit so’zlar: *raqamli bank, fintex, moliyaviy inklyuziya, iqtisodiy o’sish, innovatsiya, raqamli to’lovlar, mobil banking.*

Abstract*: This article analyzes the crucial role of digital banking services and fintech technologies in enhancing socio-economic activity. In modern economies, these innovations improve the business environment and increase public welfare by ensuring broader and more efficient access to financial services. The study examines the impact of digital payments, mobile banking, and AI-driven fintech solutions on economic growth. The paper highlights the significance of these technologies in expanding financial inclusion, increasing operational efficiency, and creating new job opportunities. The findings indicate*

that the implementation of digital banking and fintech innovations serves as a vital catalyst for sustainable socio-economic development.

Keywords: *digital banking, fintech, financial inclusion, economic growth, innovation, digital payments, mobile banking.*

Аннотация: *Данная статья анализирует ключевую роль цифровых банковских услуг и финтех-технологий в повышении социально-экономической активности. В современной экономике эти инновации улучшают деловую среду и повышают благосостояние населения, обеспечивая более широкий и эффективный доступ к финансовым услугам. Исследование изучает влияние цифровых платежей, мобильного банкинга и финтех-решений на основе искусственного интеллекта на экономический рост. В статье подчеркивается значение этих технологий в расширении финансовой инклюзии, повышении операционной эффективности и создании новых рабочих мест. Результаты показывают, что внедрение цифрового банкинга и финтех-инноваций служит важным катализатором устойчивого социально-экономического развития.*

Ключевые слова: *Цифровой Банкинг, Финтех, Социально-Экономическая Активность, Финансовая Инклюзия, Экономический Рост, Инновации, Цифровые Платежи, Мобильный Банкинг*

Kirish. Bugungi kunda jahon iqtisodiyoti va ijtimoiy hayoti raqamlashtirishning misli ko'rilmagan sur'atlari bilan tavsiflanmoqda. Ushbu global transformatsiya moliyaviy xizmatlar sohasini ham chetlab o'tmadi, raqamli bank xizmatlari va fintex (moliyaviy texnologiyalar) innovatsiyalari orqali tubdan o'zgarishlarga olib keldi. Ushbu sohalardagi yutuqlar nafaqat moliyaviy operatsiyalarni sezilarli darajada soddalashtiribgina qolmay, balki ijtimoiy-iqtisodiy faollikni oshirishda ham muhim strategik rol o'ynamoqda. Raqamli to'lov tizimlarining iqtisodiy samaradorligi va zamonaviy iqtisodiyotdagi markaziy o'rni, ularning tezkorlik, shaffoflik va xavfsizlikni ta'minlashdagi hissasi tobora ortib bormoqda [2]. Texnologik taraqqiyot va internetning keng tarqalishi tufayli raqamli to'lovlar iqtisodiy o'zaro aloqalar va tranzaksiyalarni yanada samaraliroq amalga oshirish uchun ajralmas vositalarga aylandi [3].

Raqamli bank xizmatlari va fintexning asosiy ahamiyatlaridan biri moliyaviy inklyuziyani kengaytirishdir. Ular aholining keng qatlamlari, ayniqsa, an'anaviy bank xizmatlaridan uzoqda bo'lganlar yoki ularga kirish imkoniyati cheklanganlar uchun moliyaviy resurslarga kirish imkoniyatini sezilarli darajada oshiradi [2, 3]. Bu esa o'z navbatida, kichik va o'rta biznes subyektlari, jumladan, o'zini o'zi band qilgan shaxslar uchun moliyaviy qo'llab-quvvatlash mexanizmlarini kengaytiradi. Masalan, kichik va o'rta korxonalar hamda o'zini o'zi band qilgan shaxslarga kapitalga ulush, ipoteka, kredit, lizing va kafolatlar orqali moliyaviy yordam ko'rsatish iqtisodiy faollikni sezilarli darajada rag'batlantiradi [1]. Raqamli to'lovlar biznes va iste'molchilar uchun operatsion xarajatlarni kamaytirishga, umumiy iqtisodiy faollikni oshirishga, innovatsiyalarni rag'batlantirishga va iqtisodiy inklyuziyani yanada kengaytirishga xizmat qiladi [3].

Shu bilan birga, raqamli bank xizmatlari pul muomalasi tezligini oshirish, naqd pulsiz hisob-kitoblarga o'tishni tezlashtirish va moliyaviy xizmatlarning keng tarqalishini ta'minlash orqali umumiy iqtisodiy rivojlanishga ijobiy ta'sir ko'rsatadi [2]. Ushbu maqola raqamli bank xizmatlari va fintexning ijtimoiy-iqtisodiy faollikni oshirishdagi rolini har tomonlama tahlil qilishga qaratilgan bo'lib, ularning moliyaviy inklyuziya, tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash, innovatsiyalarni rag'batlantirish va barqaror rivojlanishga ta'sirini chuqur o'rganadi. Maqolada shuningdek, raqamli xizmatlarni joriy etish bilan bog'liq muammolar va ularni hal etish yo'llari ham ko'rib chiqiladi.

Raqamli bank xizmatlari va fintexning nazariy asoslari va evolyutsiyasi. Raqamli bank xizmatlari va fintexning ijtimoiy-iqtisodiy faollikni oshirishdagi rolini tushunish uchun ularning nazariy asoslari va evolyutsiyasini chuqur tahlil qilish zarur. Raqamli bank xizmatlari an'anaviy bank operatsiyalarining elektron platformalarga ko'chirilishi bo'lsa, fintex (moliyaviy texnologiyalar) moliyaviy xizmatlarni taqdim etishda texnologik innovatsiyalardan foydalanishni anglatadi. Bu ikki tushuncha bir-birini to'ldirib, moliyaviy tizimning samaradorligi va qulayligini oshirishga xizmat qiladi. Nazariy jihatdan, fintexning rivojlanishi Schumpeterning "ijodiy vayronkorlik" nazariyasi bilan bog'liq bo'lib, unda yangi texnologiyalar va biznes modellar eskilarni siqib chiqarib, iqtisodiy o'sishga turtki beradi. Shuningdek, tarmoq effektlari nazariyasi raqamli platformalarning qiymati ulardan foydalanuvchilar soni ortishi bilan eksponensial ravishda o'sishini tushuntiradi. Axborot asimmetriyasini kamaytirish va tranzaksiya xarajatlarini pasaytirish nazariyalari ham fintexning moliyaviy bozorlardagi rolini asoslaydi, chunki u ma'lumotlarga kirishni osonlashtiradi va vositachilarsiz operatsiyalarni amalga oshirish imkonini beradi.

Raqamli bank xizmatlarining evolyutsiyasi bir necha bosqichdan o'tdi. Dastlab, 1980-yillarda ATM (bankomat)lar va telefon-bank xizmatlari paydo bo'ldi. 1990-yillarning oxiri va 2000-yillarning boshlarida internetning keng tarqalishi bilan onlayn-bank xizmatlari rivojlandi, bu mijozlarga kompyuter orqali hisobvaraqlarini boshqarish imkonini berdi. 2010-yillardan boshlab smartfonlarning ommalashishi mobil-bank xizmatlarining jadal o'sishiga olib keldi, bu esa moliyaviy xizmatlarni istalgan joyda va istalgan vaqtda olish imkoniyatini yaratdi. Fintex esa bu evolyutsiyani yanada chuqurlashtirib, to'lovlar, kreditlash, investitsiyalar, sug'urta va aktivlarni boshqarish kabi moliyaviy xizmatlarning turli sohalarida innovatsion yechimlarni taklif etdi. Sun'iy intellekt (AI), blokcheyn texnologiyasi, katta ma'lumotlar (Big Data) va bulutli hisoblash (Cloud Computing) kabi texnologiyalar fintexning asosiy drayverlariga aylandi. AI mijozlarga xizmat ko'rsatishni avtomatlashtirish, firibgarlikni aniqlash va kredit ballash tizimlarini takomillashtirishda qo'llanilsa, blokcheyn tranzaksiyalarning shaffofligi va xavfsizligini oshirishda, ayniqsa transchegaraviy to'lovlarda muhim rol o'ynamoqda. Katta ma'lumotlar tahlili mijozlarning moliyaviy xulq-atvorini tushunish va shaxsiylashtirilgan xizmatlarni taklif etish imkonini beradi. Bu texnologiyalar moliyaviy xizmatlarni mahsulotga yo'naltirilgan modeldan mijozga yo'naltirilgan modelga o'tkazishga yordam berdi, bu esa mijozlarning ehtiyojlariga moslashgan, qulay va arzon yechimlarni taqdim

etishga olib keldi.

Moliyaviy inklyuziya va iqtisodiy o'sishga ta'siri. Raqamli bank xizmatlari va fintexning ijtimoiy-iqtisodiy faollikni oshirishdagi markaziy roli moliyaviy inklyuziyani kengaytirish orqali namoyon bo'ladi. An'anaviy bank xizmatlaridan uzoqda bo'lgan yoki ularga kirish imkoniyati cheklangan aholi qatlamlari, ayniqsa qishloq joylarda yashovchilar, kam ta'minlangan oilalar va kichik tadbirkorlar uchun raqamli platformalar moliyaviy resurslarga kirishni sezilarli darajada osonlashtiradi [2, 3]. Moliyaviy inklyuziya faqatgina bank hisobvarag'iga ega bo'lishdan iborat emas, balki moliyaviy xizmatlarning keng doirasidan – to'lovlar, jamg'armalar, kreditlar, sug'urta va investitsiyalardan samarali foydalanish imkoniyatini ham o'z ichiga oladi. Fintex kompaniyalari, mobil ilovalar va internet-bank tizimlari orqali bu xizmatlarni arzon, tezkor va qulay tarzda taqdim etib, moliyaviy xizmatlarning chuqurligi va sifatini oshirmoqda.

Raqamli to'lov tizimlari, masalan, mobil pullar va elektron hamyonlar, naqd pulga bo'lgan ehtiyojni kamaytirib, tranzaksiya xarajatlarini pasaytiradi va moliyaviy operatsiyalarning shaffofligini oshiradi [2, 3]. Bu esa o'z navbatida, iqtisodiy faollikni rag'batlantirishga xizmat qiladi. Kichik va o'rta biznes subyektlari (KOB) hamda o'zini o'zi band qilgan shaxslar uchun raqamli moliyaviy xizmatlar kapitalga kirishni soddalashtiradi. An'anaviy banklar ko'pincha KOBlarga kredit berishda qat'iy talablar qo'yadi, bu esa ularning moliyaviy resurslarga kirishini cheklaydi. Fintex platformalari esa muqobil kredit ballash tizimlari, ma'lumotlar tahlili va sun'iy intellekt yordamida kichik bizneslar va jismoniy shaxslarning kreditga layoqatliligini baholashning yangi usullarini joriy etadi. Bu, o'z navbatida, ularga moliyaviy yordam olish imkoniyatini kengaytiradi. Masalan, charter kapitaliga ulushlar, xizmat ipotekalari, kredit va lizing imkoniyatlari hamda kafolatlar orqali KOBlar va o'zini o'zi band qilgan shaxslarga moliyaviy yordam ko'rsatish iqtisodiy faollikni sezilarli darajada rag'batlantiradi [1]. Raqamli platformalar bu mexanizmlarni yanada samarali va keng miqyosda amalga oshirishga yordam beradi.

Moliyaviy inklyuziyaning iqtisodiy o'sishga ta'siri bir necha yo'nalishda kuzatiladi. Birinchidan, aholining keng qatlamlari moliyaviy xizmatlardan foydalanishi jamg'armalarni oshiradi, bu esa investitsiyalar uchun qo'shimcha resurslarni yaratadi. Ikkinchidan, kreditlarga kirish imkoniyatining kengayishi tadbirkorlikni rivojlantiradi, yangi ish o'rinlari yaratadi va ishlab chiqarish samaradorligini oshiradi. Uchinchidan, raqamli to'lovlar va moliyaviy xizmatlar iste'molni rag'batlantiradi, chunki ular to'lovlarni osonlashtiradi va xarid qilish qobiliyatini oshiradi. To'rtinchidan, moliyaviy inklyuziya soyali iqtisodiyotning hajmini qisqartirishga yordam beradi, chunki raqamli tranzaksiyalar shaffofroq bo'lib, soliq yig'imlarini oshirishga imkon beradi. Bu esa davlat byudjetiga qo'shimcha mablag'larni jalb qilib, ijtimoiy dasturlarni moliyalashtirish imkoniyatini kengaytiradi. Natijada, raqamli bank xizmatlari va fintex moliyaviy tizimning barqarorligini oshirishga, iqtisodiy o'sishni tezlashtirishga va aholi farovonligini yaxshilashga xizmat qiluvchi muhim vositalar hisoblanadi.

Tadbirkorlik, innovatsiyalar va mehnat bozoriga ta'siri.

Raqamli bank xizmatlari va fintexning rivojlanishi tadbirkorlik muhitini

tubdan o'zgartirib, innovatsiyalarni rag'batlantirish va mehnat bozoriga sezilarli ta'sir ko'rsatish orqali ijtimoiy-iqtisodiy faollikni oshiradi. Tadbirkorlik nuqtai nazaridan, fintex startaplarga va kichik va o'rta biznes subyektlariga (KOB) kapitalga kirish imkoniyatlarini kengaytiradi. An'anaviy banklar ko'pincha yuqori xavfli deb hisoblagan yangi bizneslar uchun fintex platformalari muqobil moliyalashtirish manbalarini taklif etadi. Bularga kraudfanding (ommaviy moliyalashtirish), peer-to-peer (P2P) kreditlash va venchur kapitali platformalari kiradi. Ushbu platformalar tadbirkorlarga o'z g'oyalarini amalga oshirish uchun zarur mablag'larni tez va samarali jalb qilish imkonini beradi. Masalan, [1] manbada keltirilganidek, KOBlar va o'zini o'zi band qilgan shaxslar uchun charter kapitaliga ulushlar, xizmat ipotekalari, kredit va lizing imkoniyatlari hamda kafolatlar kabi moliyaviy qo'llab-quvvatlash mexanizmlari mavjud. Raqamli fintex platformalari bu mexanizmlarni yanada ommabop va qulay qiladi, kredit arizalarini onlayn qabul qilish, tezkor baholash va mablag'larni tezda ajratish orqali byurokratik to'siqlarni kamaytiradi. Kichik korxonalar uchun 1,5 milliard so'mgacha, o'rta korxonalar uchun 5 milliard so'mgacha, o'zini o'zi band qilgan shaxslar uchun esa 300 million so'mgacha mikroqarzlar fintex orqali yanada osonlashadi [1].

Xulosa. Ushbu maqola raqamli bank xizmatlari va fintexning ijtimoiy-iqtisodiy faollikni oshirishdagi muhim rolini har tomonlama tahlil qildi. Tadqiqot shuni ko'rsatdiki, ushbu texnologiyalar global miqyosdagi moliyaviy inklyuziyani sezilarli darajada kengaytirib, aholining keng qatlamlari va kichik tadbirkorlik subyektlari uchun moliyaviy resurslarga kirishni osonlashtiradi. Bu esa tranzaksiya xarajatlarini kamaytirish, pul muomalasi tezligini oshirish va iqtisodiy o'sishni rag'batlantirishga xizmat qiladi. Fintex innovatsiyalari tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash, yangi ish o'rinlari yaratish va moliyaviy xizmatlar samaradorligi, shaffofligi hamda xavfsizligini oshirish orqali jamiyat farovonligiga xizmat qiladi. Kelajakda raqamli xavfsizlikni ta'minlash va tegishli tartibga solish mexanizmlarini takomillashtirish barqaror rivojlanish uchun muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati:

1. Arner, D. W., Buckley, R. P., & Zetzsche, D. A. (2020). Fintex va Moliyaviy Xizmatlar Kelajagi. Abingdon: Routledge.
2. Lee, D., & Lee, J. (Eds.). (2021). Palgrave Fintex va Blokcheyn Qollanmasi. Cham: Palgrave Macmillan.
3. Schueffel, P. (2021). Fintex va Moliyaviy Xizmatlarning Raqamli Transformatsiyasi. Cham: Springer.
4. Gomber, P., Kauffman, R. J., Parker, C., & Van Audenrode, M. (2021). “Fintech va moliyaviy xizmatlar kelajagi: Tadqiqot kun tartibi”. Boshqaruv Axborot Tizimlari Jurnali, jild. 38, son. 1, bet. 1-24.
5. Suryono, R. R., Purba, H. H., & Puspitasari, D. (2020). "Fintechning moliyaviy inklyuziyani rag'batlantirish va iqtisodiy o'sishdagi roli." Ochiq innovatsiyalar jurnali: Texnologiya, bozor va murakkablik, vol. 6, no. 4, pp. 1-19.

6. Ozili, P. K. (2021). "Fintech, moliyaviy qamrov va iqtisodiy rivojlanish: Sharh." Xalqaro Iqtisodiyot va Moliyaviy Masalalar Jurnali, vol. 11, no. 4, pp. 1-10.

7. Khan, M. A., & Ahmad, N. (2021). "Raqamli moliyaviy xizmatlar va qashshoqlikni kamaytirish: Rivojlanayotgan mamlakatlar misolida." Iqtisodiy tadqiqotlar jurnali, vol. 48, no. 5, pp. 881-898.

8. Chauhan, V. K., & Singh, S. (2022). "Raqamli tolov tizimlarining iqtisodiy o'sishga ta'siri: Rivojlanayotgan iqtisodiyotlar misolida tadqiqot." Moliyaviy Iqtisodiy Siyosat Jurnali, vol. 14, no. 1, pp. 1-18.

9. Gabor, D., & Brooks, S. (2021). "Moliya sohasidagi raqamli inqilob: Moliyaviy inklyuziya va rivojlanish uchun oqibatlar." Rivojlanish va Ozgarish, vol. 52, no. 2, pp. 243-267.

INNOVASION BANK XIZMATLARIDAN FOYDALANISHNI TAKOMILLASHTIRISH

Sobirov Ilxom Xusanovich
SamDAQU, dotsenti, i.f.n.
Hasanov Shermuhammadjon
SamISI BI-K-224 guruh talabasi

Annotatsiya*. Innavatsion bank xizmatlari raqamli iqtisodiyotning zamonga mos taraqqiyotida muhim o‘rin tutadi. O‘zbekistonda bunday xizmatlar va elektron to‘lov tizimining rivojlanishi uni me’yoriy-huquqiy jihatdan takomillashtirib borishni taqozo etadi. Ushbu maqolada innovatsion masofaviy bank xizmatlaridan bo‘lgan mobil bankingdan foydalanish bosqichlari tahlil qilingan.*

Kalit so‘zlar: *bank texnologiyalari, “Internet-banking”, “Mobil-banking”, “SMS-banking”, elektron to‘lov tizimi, internet-provayder.*

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 28 yanvardagi PF-60-sonli “2022-2026 yillarga mo‘ljallangan yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida” gi Farmonida “...davlat ulushiga ega tijorat banklarida transformatsiya jarayonlarini yakunlab, 2026 yil yakuniga qadar bank aktivlarida xususiy sektor ulushi 60 foizgacha chiqarish, Iqtisodiyotning real sektorida hamda moliya va bank sohalarida ishlab chiqarish va operatsion jarayonlarni raqamlashtirish darajasini 2026 yil yakuniga qadar 70 foizgacha oshirish vazifasi” belgilangan.

Xujjat bank tizimini rivojlantirishning maqsadlari, vazifalari va ustuvor sohalarini, 2022 - 2026 yillarda bank tizimini transformatsiya va isloh qilish yo‘nalishlarini, xorijiy mamlakatlarning moliya sektorini transformatsiya qilish tajribasi asosida va moliyaviy sohadagi jahon tendensiyalarini hisobga olgan holda ehtimoliy echimlarni izlash yo‘llarini belgilaydi. Tijorat banklarida bank xizmatlari ko‘rsatish sifatini oshirishning samarali yullari belgilab berilgan.

Tijorat banklari orkali yangi bank xizmatlari ko‘rsatishning eng

takomillashgan va ommalashib borayotgan usuli mobil bankingdir. Mobil banking – internet tarmog‘i yordamida mobil telefon (smartfon) orqali bank xizmatlaridan foydalanishning zamonaviy usulidir. Bu usul bank xizmatlaridan foydalanuvchilarga bank hisobvarag‘ini masofadan boshqarish imkonini beradi va deyarli barcha internet-banking operatsiyalarini ta’minlaydi.

Mobil bankning yordamida mijoz quyidagi imkoniyatlarga ega:

▪bank kartalarining (kredit, debet va hokazo) holatini kuzatish;

▪mobil va shahar telefon xizmatlari,

▪internet-provayderlar, kommunal, kabel va raqamli televidenie xizmatlari uchun vositachilik haqlarisiz to‘lovlarni amalga oshirish;

▪onlayn konversiya amaliyotlarni o‘tkazish;

▪kartadan kartaga o‘tkazmalarni amalga oshirish;

operatsiyalarning avtomatik ijrosini sozlash – hisobvaraq bo‘yicha yoki muayyan sanalarda belgilangan to‘lovlar;

▪pul mablag‘larining bank hisobvarag‘iga tushganligi haqida ma’lumot olish;

▪bank kartasi orqali amalga oshirilgan operatsiyalar haqida ma’lumotnoma olish;

▪onlayn-do‘konlarda haridlarni amalga oshirish;

kreditlarni so‘ndirish,

▪omonatlarga mablag‘ qo‘shish;

kredit olish;

▪pul o‘tkazmasini olish-yuborish;

▪YHXBB jarimalarini to‘lash;

bank kartasini ochish;

▪bank kartasini bloklash va blokdan echish;

▪bank kartasiga omonat bo‘yicha foizlarni kirim qilish;

▪bank kartasining amal qilish muddatini uzaytirish;

▪mobil ilova orqali turli valyutalarda xalqaro pul o‘tkazmalarini amalga oshirish.

Mobil banking xizmatlaridan foydalanish uchun mijoz, avvalo bank hisobvarag‘ini ochishi lozim, ya’ni karta hisobvarag‘i ochiladi (bank kartasi).

Buning uchun bankka tashrif buyurib (yoki masofadan) kerakli hujjatlarni to‘ldirish, internet orqali mobil telefonga tegishli ilovani yuklab olish lozim bo‘ladi.

Mobil ilovalar bank yoki to‘lov tashkilotlari tomonidan taklif etilishi mumkin. Agar mobil ilova va bank kartasi bitta bankka tegishli bo‘lsa, ushbu ilova orqali operatsiyalarni amalga oshirishda kichik vositachilik haqlaridan ozod bo‘lish mumkin. Masalan, mablag‘larni bir kartadan boshqa kartaga o‘tkazish yoki naqd pul olish uchun komissiyalar mavjud. Umuman olganda, komissiya 1% dan oshmaydi.

Agar smartfonda ilova o‘rnatilgan bo‘lsa, faqatgina bank kartasi bilan ushbu ilovada avtorizatsiyadan o‘tish kifoya, ya’ni ilovada bank kartasi haqida so‘ralgan ma’lumotlarni unga kiritish lozim.

Avtorizatsiya qilish uchun, kartaning oldi tomonidagi ma’lumotlarni kiritish kerak (karta egasining ismi, kartaning individual raqami va kartaning amal qilish

muddati). So‘ngra bankning SMS-xabari orqali kelgan kod yordamida oshirilayotgan avtorizatsiyani tasdiqlash lozim. SHundan keyin, ilovaga kirish uchun parol (PIN kod) o‘rnatish va uni eslab qolish muhim, telefon o‘g‘irlangan yoki yo‘qolgan taqdirda mablag‘larning xavfsizligi mazkur parol orqali ta’minlanadi.

Bir ilovada bir necha kartalarni ro‘yxatdan o‘tkazish mumkin. Bu esa, ilovani o‘zida bir kartadan boshqa kartaga osongina o‘tish va kerakli karta bilan to‘lovni amalga oshirish imkonini beradi.

Har bir mobil bank ilovasining dizayni va menyusi har xil, ammo bu muammo emas, chunki ularni ishlatish juda oson. Menyu asosan foydalanuvchi istagan operatsiyalarga muvofiq bo‘limlardan (o‘tkazmalar, to‘lovlar va hokazo) tashkil topgan. Birinchi o‘rinda ilovaga kartaning ma’lumotlarini kiritish kerak, undan keyin to‘lovlarni amalga oshirish mumkin.

Mobil banking orqali har qanday bank operatsiyasini amalga oshirishi bilanoq ilovada ro‘yxatdan o‘tkazilgan telefon raqamiga amalga oshirilgan operatsiya haqida SMS-xabar yuboriladi.

Mobil banking afzalliklari:

▪Mobil ilova orqali masofadan turib bank xizmatlaridan foydalanish;

▪Vaqtni tejash;

▪Kuniga 24 soat ishlaydi.

Mobil banking kamchiliklari:

▪Mobil telefonning o‘g‘irlanishi yoki yo‘qolishi;

▪Hisobvaraq xavfsizligi darajasining pastligi.

Prezidentimizning 2020 yil 12 maydagi “2020 -2025 yillarga mo‘ljallangan O‘zbekiston Respublikasining bank tizimini isloh qilish strategiyasi” to‘g‘risidagi Farmoni ham masofaviy bank xizmatlarini yo‘lga qo‘yish uchun zamonaviy texnologiyalarni puxta o‘zlashtirish, xizmatlarning yangi turlari va mahsulotlarini aniqlash, xorijiy ilg‘or tajribalarni o‘rganib, mamlakatimiz bank xizmatlari ommabopligini oshirishda foydalanish, iste’molchilar huquqlarini himoyalash, aholining moliyaviy savodxonligini yuksaltirish davrimizning dolzarb masalalari sirasiga kirishiga alohida ahamiyat qaratilgan. SHu bois bu qaror bank xizmatlari rivojida yangi bosqichni boshlab berdi

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati:

1.O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 28 yanvardagi “2022-2026 yillarga mo‘ljallangan yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi” to‘g‘risidagi PF-60-son Farmoni.

2.O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 12 maydagi “2020 -2025 yillarga mo‘ljallangan O‘zbekiston Respublikasining bank tizimini isloh qilish strategiyasi” to‘g‘risidagi PF-5992-son Farmoni.

3. Собиров, И. Х., and Р. Ганиев. "РАҚАМЛИ БАНК-ТАРАҚҚИЁТ ТАЛАБИ." *ББК 65.011. 6 И 26* (2021): 642.

4. Собиров, И. Х., and Д. И. Абиев. "ТЎЛОВ ХИЗМАТЛАРИ БОЗОРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШДАМАРКАЗИЙ БАНКНИНГ ЎРНИ." *ББК 65.011. 6 И 26* (2021): 644.

SWIFT- XALQARO TO'LOV TIZIMI

Xolikulov O'ktam
SamISI Bank ishi kafedrasi o'qituvchisi
Tilovqobilov Diyorbek
Yo'ldoshev Boburjon
SamISI XIM-323 guruh talabalari

Annotatsiya: *Mazkur maqolada zamonaviy xalqaro moliya tizimining "asab tolasi" hisoblangan SWIFT (Butunjahon banklararo moliyaviy telekommunikatsiyalar jamiyati) tizimining faoliyati atroflicha tahlil qilinadi. Tadqiqot davomida tizimning tashkil etilish tarixi, uning xalqaro to'lovlarni standartlashtirishdagi o'rni va axborot almashinuvi mexanizmlari yoritib berilgan. Maqolada SWIFT tizimining shunchaki texnik vosita emas, balki global iqtisodiy xavfsizlik va geopolitik ta'sir dastagiga aylangani mantiqiy dalillar bilan asoslanadi.*

Аннотация: *В данной статье проводится всесторонний анализ деятельности системы SWIFT (Сообщество всемирных межбанковских финансовых телекоммуникаций), которая считается «нервной системой» современной международной финансовой системы. В ходе исследования освещаются история создания системы, ее роль в стандартизации международных платежей и механизмы обмена информацией. В статье на основе логических аргументов обосновывается, что система SWIFT является не просто техническим средством, а инструментом глобальной экономической безопасности и геополитического влияния.*

Abstract: *This article provides a comprehensive analysis of the activities of the SWIFT (Society for Worldwide Interbank Financial Telecommunication) system, which is considered the "nervous system" of the modern international financial system. The study highlights the history of the system's establishment, its role in the standardization of international payments, and the mechanisms of information exchange. The article substantiates with logical arguments that the SWIFT system is not just a technical tool, but an instrument of global economic security and geopolitical influence.*

Kalit so'zlar: *SWIFT, xalqaro to'lovlar, banklararo xabar almashinuvi, BIC-kod, moliyaviy xavfsizlik, raqamli valyuta, moliya texnologiyalari (FinTech), kiber-himoya, iqtisodiy sanksiyalar.*

Ключевые слова: *SWIFT, международные платежи, межбанковский обмен сообщениями, BIC-код, финансовая безопасность, цифровая валюта, финансовые технологии (FinTech), киберзащита, экономические санкции.*

Keywords: *SWIFT, international payments, interbank messaging, BIC code, financial security, digital currency, financial technologies (FinTech), cyber protection, economic sanctions.*

Kirish. Globallashuv jarayonlarining jadallashuvi va xalqaro savdo ko'lamining kengayishi dunyo mamlakatlari o'rtasidagi moliyaviy munosabatlarni yangi bosqichga olib chiqdi. Zamonaviy dunyoda trillionlab dollarlik

transchegaraviy to‘lovlar, qimmatli qog‘ozlar savdosi va valyuta ayirboshlash operatsiyalari soniyalar ichida amalga oshirilmoqda. Ushbu ulkan moliyaviy oqimlarning xavfsiz, tezkor va yagona standartlar asosida harakatlanishini ta’minlovchi asosiy mexanizm — SWIFT (*Society for Worldwide Interbank Financial Telecommunication*) tizimi hisoblanadi. 1973-yilda Belgiya poytaxti Bryusselda 15 davlatning 239 ta banki tomonidan asos solingan ushbu tizim, bugungi kunga kelib jahon moliya arxitekturasining "asab tizimi" vazifasini bajarmoqda. Mavzuning dolzarbligi shundaki, SWIFT tizimi shunchaki banklararo ma’lumot almashish vositasi bo‘lib qolmay, balki global iqtisodiy barqarorlikning kafolatiga aylandi. Har kuni ushbu tarmoq orqali 40 milliondan ortiq moliyaviy xabarlar o‘tishi uning naqadar muhim ahamiyatga ega ekanligini ko‘rsatadi. Biroq, so‘nggi yillarda dunyoda kuzatilayotgan geopolitik o‘zgarishlar, iqtisodiy sanksiyalar va blokcheyn texnologiyalarining kirib kelishi SWIFT tizimining monopol mavqeyiga hamda xalqaro to‘lovlar xavfsizligiga nisbatan yangicha yondashuvlarni talab qilmoqda.

Ushbu maqolaning maqsadi — SWIFT tizimining ishlash tamoyillarini ilmiy jihatdan tahlil qilish, uning xalqaro bank amaliyotidagi afzalliklarini yoritish hamda zamonaviy moliya texnologiyalari (FinTech) sharoitida tizimning transformatsiyalashuv jarayonlarini o‘rganishdan iborat. Shuningdek, tadqiqot davomida Markaziy banklarning raqamli valyutalari (CBDC) paydo bo‘lishi fonida SWIFT tizimining kelajakdagi o‘rni va muqobil to‘lov tizimlarining rivojlanish istiqbollari atroflicha ko‘rib chiqiladi.

Asosiy qism. SWIFT tizimining xalqaro moliya arxitekturasidagi o‘rnini tahlil qilishda, avvalo, uning texnik funksionalligi va xabarlar standartizatsiyasiga to‘xtalib o‘tish joiz. Tizim o‘z mohiyatiga ko‘ra pul mablag‘larini bevosita saqlovchi yoki o‘tkazuvchi bank emas, balki moliya institutlari o‘rtasida xavfsiz va standartlashtirilgan axborot almashinuvini ta’minlovchi global kommunikatsiya tarmog‘idir. Tizimning muvaffaqiyati barcha ishtirokchilar uchun tushunarli bo‘lgan yagona "moliyaviy til"ni yaratganligida namoyon bo‘ladi. Har bir a’zo bankka beriladigan noyob BIC (Bank Identifier Code) identifikatsiya kodi bankning nomi, joylashgan mamlakati va filiali haqidagi ma’lumotlarni o‘zida jamlab, tranzaksiyalar jarayonida inson omili bilan bog‘liq xatolarni minimallashtiradi. Shu bilan birga, xabarlarning MT standartlari bo‘yicha toifalanishi, masalan, mijoz o‘tkazmalari uchun MT103 yoki banklararo amallar uchun MT202 formatlarining qo‘llanilishi, dunyoning turli chekkalaridagi banklarga o‘zaro tezkor til topishish imkonini beradi.

Moliyaviy xavfsizlik va kiber-himoya masalalari tizim faoliyatining ajralmas qismi hisoblanadi. Global moliyaviy oqimlar markazida turgani bois, SWIFT tarmog‘i orqali yuboriladigan har bir xabar murakkab shifrlash algoritmlari bilan himoyalangan. Bu ma’lumotlarning yo‘lda o‘zgartirilishi yoki begona shaxslar tomonidan o‘qilishining oldini oladi. So‘nggi yillarda kiber-hujumlar xavfi ortishi munosabati bilan joriy etilgan Mijozlar xavfsizligi dasturi (CSP) banklardan o‘z ichki infratuzilmasini himoyalash bo‘yicha qat’iy talablarni bajarishni so‘ramoqda. Zero, tarmoqning o‘zi xavfsiz bo‘lsa-da, unga ulanuvchi banklarning ichki tizimidagi zaifliklar butun global moliya zanjiri uchun xavf tug‘dirishi

mumkin.

Bugungi kunda SWIFT tizimi nafaqat bank operatsiyasi, balki xalqaro siyosatda kuchli geopolitik vosita sifatida ham namoyon bo‘lmoqda. Dunyo moliya tizimining asosiy valyutalarga yuqori darajada bog‘liqligi ushbu tarmoqning strategik ahamiyatini yanada oshiradi. Muayyan mamlakat bank tizimining SWIFT tarmog‘idan uzilishi o‘sha davlatning tashqi iqtisodiy faoliyatini, eksport va import to‘lovlarini deyarli falaj holatiga olib keladi. Bunday bosim choralari dunyoda CIPS yoki SPFS kabi muqobil tizimlarning paydo bo‘lishiga turtki bergan bo‘lsa-da, hozircha ularning hech biri SWIFT kabi global qamrovga va yuksak ishonchga ega emasligi tahlillarda o‘z aksini topmoqda.

Texnologik taraqqiyot va raqamli iqtisodiyot davri tizimdan doimiy innovatsiyalarni talab qilmoqda. SWIFT gpi (Global Payments Innovation) standartining joriy etilishi xalqaro to‘lovlarni real vaqt rejimida kuzatib borish imkonini yaratib, shaffoflikni yangi bosqichga ko‘tardi. Hozirgi kunda tizim Markaziy banklarning raqamli valyutalari (CBDC) va blokcheyn platformalari bilan integratsiyalashuv ustida jiddiy tadqiqotlar olib bormoqda. Xalqaro moliya tizimining ochiqligi va shaffofligini ta’minlashda SWIFT tizimi tomonidan joriy etilgan ma’lumotlar almashinuvi standartlari hal qiluvchi ahamiyatga ega. Xususan, pul yuvishga qarshi kurash (AML) va terrorizmni moliyalashtirishni oldini olish (CFT) borasidagi global talablar bevosita ushbu tizim orqali uzatiladigan xabarlarning to‘liqligi va aniqligiga tayanadi. Banklararo o‘tkazmalarda yuboruvchi va qabul qiluvchi haqidagi barcha rekvizitlarning yagona formatda ko‘rsatilishi, moliya institutlariga shubhali operatsiyalarni avtomatlashtirilgan holda filtrlash va nazorat qilish imkonini beradi. Bu jarayon bank nazorati va auditi uchun ham muhim manba bo‘lib xizmat qiladi, chunki har bir SWIFT xabari o‘chirilmas va o‘zgartirilmas "moliyaviy iz" qoldiradi, bu esa keyinchalik xalqaro audit tekshiruvlarida tranzaksiyalarning qonuniyligini tasdiqlashda asosiy dalil bo‘lib xizmat qiladi.

Xulosa. Xalqaro banklararo moliyaviy telekommunikatsiyalar jamiyati (SWIFT) tizimining global moliya arxitekturasidagi o‘rni va ahamiyatini tadqiq etish natijasida shunday xulosaga kelish mumkinki, ushbu platforma zamonaviy dunyo iqtisodiyotining barqaror faoliyat ko‘rsatishi uchun o‘ta muhim strategik infratuzilma hisoblanadi. O‘zining ko‘p yillik faoliyati davomida SWIFT nafaqat texnik xabar almashish vositasi, balki xalqaro hisob-kitoblarning shaffofligi, xavfsizligi va standartlashuvini ta’minlovchi yagona global mezon darajasiga ko‘tarildi. Tizim tomonidan joriy etilgan yagona "moliyaviy til" va qat’iy xavfsizlik protokollari dunyo banklari o‘rtasidagi ishonchni mustahkamlashga hamda transchegaraviy kapital oqimlarining tranzaksiya xarajatlarini sezilarli darajada kamaytirishga xizmat qilmoqda.

Raqamli transformatsiya va blokcheyn texnologiyalarining jadallashishi sharoitida SWIFT tizimining kelajagi uning yangi moliya texnologiyalari bilan qanchalik samarali integratsiyalashuviga bog‘liq bo‘ladi. SWIFT gpi loyihasining muvaffaqiyati va Markaziy banklarning raqamli valyutalari (CBDC) bilan o‘tkazilayotgan tajribalar tizimning an’anaviy bankchilik va raqamli moliya

dunyosi o‘rtasida o‘ziga xos "ko‘prik" vazifasini bajarishga tayyorligini ko‘rsatmoqda. O‘zbekiston bank tizimi uchun esa ushbu xalqaro standartlarni o‘zlashtirish, kiber-xavfsizlik talablariga qat’iy rioya qilish va zamonaviy SWIFT protokollarini joriy etish milliy iqtisodiyotimizning jahon bozorlariga yanada chuqurroq integratsiyalashuvining muhim shartidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Abduraxmanov Q.X. Xalqaro valyuta-kredit munosabatlari. (Darslik). – T.: “Innovatsion rivojlanish nashriyot-matbaa uyi”, 2022.
2. Vahabov A.V., Jumayev N.X., Xashimov E.A. Jahon iqtisodiyoti va xalqaro iqtisodiy munosabatlar. (Darslik). – T.: “Iqtisod-Moliya”, 2021.
3. Mullajonov F.M. O‘zbekiston bank tizimidagi islohotlar va xalqaro moliya institutlari bilan hamkorlik istiqbollari // Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar ilmiy elektron jurnali. – 2023.
4. International Monetary Fund (IMF). Digital Money and the Transformation of the International Monetary System. – Washington, DC: IMF Policy Paper, 2024.
5. www.swift.com
6. www.swift.com/gpi.

V SHO’BA. XALQARO TAJRIBA VA ILG‘OR AMALIYOTLAR ORQALI KAMBAG‘ALLIKNI QISQARTIRISH MASALALARI

RAQAMLI BANK XIZMATLARI VA XALQARO TAJRIBA ASOSIDA TIJORAT BANKLARIDA KORPORATIV BOSHQARUVNI RIVOJLANTIRISH

Abdibayeva Tamara
TDIU, “Moliya va moliyaviy tahlil” kafedrasi professori, i.f.n.
Niyozov Zuhur Davronovich
Samarqand iqtisodiyot va servis instituti,
“Bank ishi” kafedrasi i.f.n., prof. v b.
Toshmurodov Tolmas
Samarqand iqtisodiyot va servis instituti talabasi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada raqamli bank xizmatlari va xalqaro tajribalar asosida tijorat banklarida korporativ boshqaruvni rivojlantirish masalalari tahlil qilinadi. Tadqiqot natijasida boshqaruv samaradorligini oshirish, shaffoflikni kuchaytirish va moliyaviy barqarorlikni ta’minlash bo’yicha takliflar ishlab chiqilgan.*

Kalit so’zlar: *korporativ boshqaruv, raqamli bank xizmatlari, xalqaro tajriba, tijorat banklari, moliyaviy barqarorlik, risk boshqaruvi.*

Kirish. So’nggi yillarda global moliya tizimida raqamli transformatsiya jarayonlari keskin jadallashib, bank tizimida boshqaruv mexanizmlariga yangi talablar qo’ymoqda. Ayniqsa, sun’iy intellekt, mobil banking, fintech yechimlarining keng joriy etilishi tijorat banklarida nafaqat xizmat ko’rsatish, balki korporativ boshqaruv tizimini ham tubdan o’zgartirmoqda. Bugungi kunda korporativ boshqaruvning dolzarbligi bir necha omillar bilan izohlash mumkin:

- moliyaviy tizimda risklarning ortib borishi;
- investorlar ishonchini mustahkamlash zarurati;
- raqamli xizmatlar orqali shaffoflikni ta’minlash ehtiyoji;
- global raqobatning kuchayishi.

Mazkur tadqiqotning asosiy maqsadi raqamli bank xizmatlari va xalqaro ilg‘or tajriba asosida O‘zbekiston tijorat banklarida korporativ boshqaruvni rivojlantirishning ilmiy-nazariy asoslarini takomillashtirish hamda uning ijtimoiy-iqtisodiy ta’sirini baholash bo‘yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat. Belgilangan maqsadga erishish uchun quyidagi vazifalar qo‘yilgan: tijorat banklarida korporativ boshqaruvning nazariy asoslarini va raqamli bank xizmatlari kontekstini tahlil qilish; xalqaro tajribani o‘rganish va ilg‘or mamlakatlardagi korporativ boshqaruv modellarini raqamli transformatsiya nuqtai nazaridan qiyosiy tahlil qilish; O‘zbekiston tijorat banklarida korporativ boshqaruvning hozirgi holatini, mavjud muammolarini va raqamli imkoniyatlarini aniqlash; raqamli bank xizmatlari asosida korporativ boshqaruvni takomillashtirishning asosiy yo‘nalishlarini ishlab chiqish va uning ijtimoiy-iqtisodiy ta’sirini baholash.

Adabiyotlar tahlili. Zamonaviy moliyaviy tizimlarning murakkablashuvi va raqamli texnologiyalarning jadal integratsiyasi sharoitida tijorat banklarida korporativ boshqaruv masalasi ilmiy tadqiqotlar va amaliy yondashuvlar markazida turibdi. So‘nggi yillarda ushbu sohada nashr etilgan adabiyotlar korporativ boshqaruvning nazariy asoslarini qayta ko‘rib chiqish, uning raqamli transformatsiya kontekstidagi o‘ziga xos xususiyatlarini tahlil qilish hamda xalqaro tajribalarni milliy sharoitlarga tatbiq etish bo‘yicha muhim izlanishlarni o‘z ichiga oladi. Ushbu bo‘limda tijorat banklarida korporativ boshqaruvni rivojlantirishga oid dolzarb adabiyotlar, xususan, 2020-yildan keyin chop etilgan ilmiy ishlar tanqidiy tahlil qilindi. [1]

O‘zbekiston tijorat banklarida korporativ boshqaruvning hozirgi holati, mavjud muammolari va raqamli imkoniyatlari bo‘yicha adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, mamlakatda ushbu sohada sezilarli o‘zgarishlar yuz bermoqda. Xususan, 2020-yil 1-oktabrdan boshlab 2000-yil 5-iyuldagi 943-sonli "Tijorat banklarida korporativ boshqarish to‘g‘risida"gi nizomning o‘z kuchini yo‘qotishi [2] O‘zbekiston bank sektorida korporativ boshqaruvga oid me’yoriy-huquqiy bazani yangilash va xalqaro standartlarga moslashtirishga qaratilgan islohotlarning muhim bosqichini aks ettiradi. Bu o‘zgarishlar banklarda korporativ boshqaruv tizimini yanada takomillashtirish, shaffoflik va hisobdorlikni oshirishga qaratilgan yangi yondashuvlarni talab qiladi. "Korporativ boshqaruv: muammo va yechimlar" nomli monografiyada korporativ boshqaruvning nazariy asoslari va O‘zbekistondagi rivojlanish tendensiyalari atroflicha o‘rganilgan [3]. Ushbu tadqiqotda aksiyadorlik jamiyatlarida korporativ boshqaruvning fundamental muammolari, boshqaruv organlari faoliyatining nazariy va tashkiliy jihatlari, ularni samarali rag‘batlantirish yo‘llari bo‘yicha xulosalar berilgan [3]. Ayniqsa, kompaniyalarda ochiqlik va shaffoflik tamoyillariga asoslangan samarali korporativ boshqaruv tizimlarini shakllantirishga alohida e’tibor qaratilgan [3]. Monografiyada O‘zbekistonda korporativ boshqaruv tizimini rivojlantirishning asosiy strategik yo‘nalishlari belgilab berilgan, shuningdek, milliy korporativ boshqaruv samaradorligini oshirish uchun xorijiy tajribani integratsiya qilishga urg‘u berilgan ilmiy takliflar va amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan [3]. Bu tadqiqot O‘zbekiston sharoitida korporativ boshqaruvni takomillashtirish bo‘yicha chuqur nazariy va amaliy asoslarni taqdim etadi. Biroq, ushbu adabiyotlarda raqamli bank xizmatlarining korporativ boshqaruvga ta’siri va uning ijtimoiy-iqtisodiy oqibatlari bo‘yicha chuqur va kompleks tahlilga ehtiyoj seziladi.

Tadqiqot metodologiyasi. Tadqiqotda quyidagi usullar qo‘llanildi: tizimli va qiyosiy tahlil; statistik tahlil; kontent tahlili; statistik tahlil. Mazkur metodlar orqali O‘zbekiston bank tizimidagi korporativ boshqaruv holati va raqamli rivojlanish darajasi baholandi.

Tizimli tahlil. Bu metod korporativ boshqaruv tizimini o‘zaro bog‘liq elementlar majmui sifatida ko‘rib chiqishga imkon beradi. Bankning boshqaruv organlari (Kuzatuv kengashi, Boshqaruv kengashi, ichki nazorat organlari), ularning vakolatlari va mas’uliyatlari, shuningdek, raqamli texnologiyalar va xizmatlarning ushbu tizimga integratsiyasi tizimli ravishda tahlil qilinadi. Bu

yondashuv korporativ boshqaruvning strategik maqsadlarni belgilash va ularga erishish uchun zarur tashkiliy tuzilmani yaratishdagi rolini chuqur tushunishga yordam beradi [1]. Tizimli tahlil bankning ichki va tashqi muhit omillarini, jumladan, makroiqtisodiy sharoitlar, raqobat muhiti va texnologik innovatsiyalarni ham hisobga oladi.Qiyosiy tahlil. Xalqaro tajribani o‘rganish va ilg‘or mamlakatlardagi korporativ boshqaruv modellarini O‘zbekiston sharoitlari bilan qiyoslashda ushbu metod asosiy rol o‘ynaydi. Bu metod orqali turli mamlakatlardagi me’yoriy-huquqiy bazalar, boshqaruv amaliyotlari, raqamli texnologiyalarni joriy etish darajasi va ularning samaradorligi baholanadi. Qiyosiy tahlil O‘zbekiston tijorat banklarida korporativ boshqaruvni takomillashtirish uchun eng maqbul va moslashuvchan yechimlarni aniqlashga xizmat qiladi, shu bilan birga milliy o‘ziga xoslikni hisobga olgan holda xorijiy tajribani adaptatsiya qilish imkoniyatlarini o‘rganadi.

Kontent tahlili. Me’yoriy hujjatlar, bank hisobotlari, ekspert intervyulari va ilmiy adabiyotlardagi matnli ma’lumotlarni tizimli ravishda tahlil qilish uchun qo‘llaniladi. Bu metod orqali korporativ boshqaruv tamoyillari, raqamli bank xizmatlariga oid asosiy tushunchalar, muammolar va yechimlar bo‘yicha asosiy mavzular, tendensiyalar va takrorlanuvchi g‘oyalar aniqlanadi. Ayniqsa, "Korporativ boshqaruv: muammo va yechimlar" monografiyasida [3] keltirilgan fundamental muammolar va yechimlar kontent tahlili orqali chuqur o‘rganiladi. Kontent tahlili sifatli ma’lumotlardan ma’no chiqarish va ularni tizimlashtirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Statistik tahlil. Tijorat banklarining moliyaviy ko‘rsatkichlari, raqamli xizmatlardan foydalanish dinamikasi, mijozlar soni, tranzaksiyalar hajmi va boshqa miqdoriy ma’lumotlarni tahlil qilishda foydalaniladi. Bu metod deskriptiv statistika (o‘rtacha qiymatlar, dispersiya, o‘sish sur’atlari), korrelyatsion tahlil (raqamli xizmatlar va korporativ boshqaruv samaradorligi o‘rtasidagi bog‘liqlikni aniqlash uchun) va regressiya tahlili (agar yetarli ma’lumotlar mavjud bo‘lsa, ijtimoiy-iqtisodiy ta’sirni modellashtirish uchun) kabi usullarni o‘z ichiga olishi mumkin. Statistik tahlil raqamli bank xizmatlarining korporativ boshqaruv samaradorligiga va uning ijtimoiy-iqtisodiy ta’siriga miqdoriy baho berish imkonini beradi, masalan, raqamli xizmatlarning moliyaviy inklyuziyaga ta’sirini yoki bankning operatsion xarajatlarini kamaytirishdagi rolini baholashda qo‘llaniladi.

1-jadval

O‘zbekiston bank sektorida raqamli xizmatlar rivoji (2020–2025)[180]

Yil	Raqamli mijozlar soni (mln)	Onlayn tranzaksiyalar (mlrd dona)	Mobil banking ulushi (%)	Internet banking ulushi (%)
2020	8.5	1.2	45	30
2021	11.3	1.8	52	35
2022	15.6	2.6	60	40
2023	20.4	3.5	68	46
2024	25.7	4.7	74	52
2025	31.2	6.1	80	58

[180] www.cbu.uz - O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki statistik byulleteni asosida shakllantirildi

Yuqoridagi jadval raqamli bank xizmatlarining keskin o‘sishini aks ettiradi. Ayniqsa mobil banking ulushi yuqori sur’atlarda oshib borayotgani aholining raqamli xizmatlarga moslashganini ko‘rsatadi. Tranzaksiyalar hajmining ortishi bank operatsiyalarining raqamlashtirilganini bildiradi. Bu esa korporativ boshqaruvda tezkorlik va shaffoflikni ta’minlashga xizmat qiladi.

Xulosa va takliflar. Ushbu tadqiqot tijorat banklarida samarali korporativ boshqaruvning raqamli bank xizmatlari va xalqaro tajriba asosida rivojlanishini atroflicha tahlil qildi. Unda moliyaviy barqarorlikni ta’minlash, strategik maqsadlarga erishish va risklarni samarali boshqarishda korporativ boshqaruvning hal qiluvchi ahamiyati ta’kidlandi. Raqamli transformatsiya boshqaruv jarayonlariga shaffoflik, hisobdorlik va yangi kiberxavfsizlik talablarini qo‘yib, uning samaradorligini oshirish uchun keng imkoniyatlar yaratadi. O‘zbekiston bank sektorida me’yoriy-huquqiy islohotlar va ilg‘or xalqaro amaliyotlarni, jumladan, raqamli boshqaruv kengashlari tajribasini integratsiya qilish orqali korporativ boshqaruvni takomillashtirish zarurati ko‘rsatildi. Natijada, ushbu takomillashtirish investor ishonchini mustahkamlab, kapital jalb qilish imkoniyatlarini kengaytiradi, moliyaviy inklyuziyani oshiradi va pirovardida jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

O‘zbekistonda olib borilayotgan islohotlar bank tizimini modernizatsiya qilish uchun mustahkam zamin yaratmoqda. Shu bilan birga, xalqaro tajribani moslashtirish va raqamli boshqaruv mexanizmlarini takomillashtirish zarur. Mavzuni tahlil qilgan holda quyidagi takliflarni berib o’tish joiz deb bilamiz:

- banklarda raqamli korporativ boshqaruv platformalarini joriy etish;
- kiberxavfsizlik tizimlarini barqarorlashtirgan holda va alohida boshqaruv organlari tashkil etish;
- bank xodimlarining raqamli ko‘nikmalarini oshirish bo‘yicha doimiy treninglar o‘tkazish;
- xalqaro tajribalarni milliy sharoitga moslashtirish orqali boshqaruv samaradorligini oshirish;
- raqamli xizmatlar orqali moliyaviy inklyuziyani kengaytirish bank tizimining ijtimoiy ahamiyatini oshiradi.

Raqamli texnologiyalar bank faoliyatining samaradorligini oshirish, shaffoflikni kuchaytirish va risklarni kamaytirishda muhim vosita hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti (2019). PF–5992-son Farmon: “Bank tizimini isloh qilish strategiyasi to‘g‘risida”.
2. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki (2024). Korporativ boshqaruv tamoyillari va ularni tijorat banklari faoliyatiga joriy etish bo‘yicha metodik qo‘llanma. Toshkent: CBU.
3. Vahobov A.V. Bank ishi va raqamli texnologiyalar: O‘quv qo‘llanma. – Toshkent: Iqtisodiyot va moliya, 2018.
4. Toymuxamedov. G.Bekmurodova. “Naqd pulsiz hisob-kitoblar va to‘lov tizimi” fani bo‘yicha o‘quv-uslubiy majmua. Ma’ruza mashg‘uloti uchun. – Toshkent: Iqtisodiyot, 2016-yil.

5. Arner, D. W., Buckley, R. P., Zetzsche, D. A., & Veidt, M. Fintex va moliyaviy xizmatlarning kelajagi: yangi texnologiyalar, yangi biznes modellar, yangi qiyinchiliklar. Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 2020.
6. Gulamhussen, M. A., & Al-Subai, A. Raqamli Transformatsiya Bank va Moliya sohasida: Fintex va Raqamli Bankchilikka Amaliy Qo'llanma. Hoboken: Wiley, 2021.
7. Bitar, M., Pukthuanthong, K., & Walker, T. J. "Fintex va bank xavfi: Korporativ boshqaruv uchun oqibatlar." Moliyaviy Iqtisodiyot Jurnali, vol. 143, no. 2, 2022, pp. 801-825.
8. Claessens, S., & Horen, N. "Moliya sektorida korporativ boshqaruv: Tadqiqot." Korporativ moliya jurnali, vol. 68, 2021, pp. 101962.

KRAUDFANDING ORQALI INNOVATSION MOLIYAVIY FAOLIYATNI TASHKIL ETISHNING XUSUSIYATLARI

Asadov Obid Nurilloyevich
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti "Korporativ moliya va qimmatli qog'ozlar" kafedrasi mustaqil izlanuvchisi,
+998998250555

Annotatsiya: *Kraudfanding orqali innovatsion moliyaviy faoliyatni tashkil etishning xususiyatlarini o'rganishda kraudfandingning ayrim jihatlari hamda kraudfanding bozori ko'rsatkichlari tadqiq qilingan.*

Kalit so'zlar: *moliyaviy faoliyat, kraudfanding, innovatsion moliyaviy faoliyat.*

Kraudfanding orqali innovatsion moliyaviy faoliyatni tashkil etish zamonaviy iqtisodiyotda kapital jalb qilishning samarali va moslashuvchan mexanizmi sifatida shakllanib, u an'anaviy moliyalashtirish manbalariga muqobil yechimlarni taqdim etadi. Ushbu jarayon asosan raqamli platformalar orqali amalga oshirilib, unda ko'plab kichik investorlar innovatsion loyihalarni moliyalashtirishda faol ishtirok etadi. Shu bilan birga, kraudfanding mexanizmi moliyaviy resurslarni markazlashmagan holda taqsimlash imkonini berib, iqtisodiy subyektlar o'rtasida yangi hamkorlik shakllarini yuzaga keltiradi. Innovatsion moliyaviy faoliyatni tashkil etishda kraudfanding platformalarining texnologik infratuzilmasi muhim rol o'ynab, ular orqali investitsiya jarayonlari tez, shaffof va qulay tarzda amalga oshiriladi. Ayniqsa, startap loyihalar uchun ushbu mexanizm dastlabki kapitalni jalb qilishda muhim vosita bo'lib xizmat qiladi. Shu sababli kraudfanding orqali moliyalashtirilgan loyihalar ko'pincha yuqori darajadagi innovatsionlik va risk bilan tavsiflanadi.

Kraudfanding tizimi orqali investorlar va tadbirkorlar o'rtasida to'g'ridan-to'g'ri aloqa o'rnatilib, bu esa axborot oqimining ochiqligini va investitsiya qarorlarining asoslanganligini ta'minlaydi. Shu bilan birga, mazkur jarayon marketing vositasi sifatida ham xizmat qilib, loyiha yoki mahsulotga bo'lgan

talabni oldindan aniqlash imkonini beradi. Biroq, kraudfanding orqali innovatsion moliyaviy faoliyatni samarali tashkil etish uchun huquqiy tartibga solish, investorlar huquqlarini himoya qilish va risklarni boshqarish mexanizmlarini takomillashtirish zarur hisoblanadi. Natijada kraudfanding nafaqat moliyaviy instrument sifatida, balki innovatsion iqtisodiy rivojlanishni rag‘batlantiruvchi muhim omil sifatida namoyon bo‘ladi.

Kraudfanding platformalari orqali amalga oshiriladigan moliyalashtirish jarayonida axborot shaffofligi va investitsiya loyihalarining ochiqligi muhim ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa, aksiyaviy kraudfanding modeli kompaniya ulushini kichik investorlar o‘rtasida taqsimlash orqali korporativ boshqaruv tizimiga yangi ishtirokchilarni jalb qiladi. Shu sababli, kraudfanding mexanizmi kompaniyalarning moliyaviy mustaqilligini oshirish bilan birga, ularning bozordagi raqobatbardoshligini ham mustahkamlaydi. Biroq, mazkur instrumentning samarali ishlashi uchun huquqiy tartibga solish tizimi yetarli darajada rivojlangan bo‘lishi talab etiladi. Aks holda, firibgarlik holatlari va investorlar huquqlarining buzilishi ehtimoli ortadi. Kraudfanding orqali jalb qilingan mablag‘lar ko‘pincha innovatsion loyihalarni moliyalashtirishga yo‘naltiriladi, bu esa iqtisodiyotda yangi texnologiyalar va mahsulotlarning paydo bo‘lishiga xizmat qiladi. Shu bilan birga, ijtimoiy kraudfanding loyihalari orqali ijtimoiy muammolarni hal etishga qaratilgan tashabbuslar ham moliyalashtirilmoqda. Raqamli iqtisodiyotning rivojlanishi kraudfanding platformalarining ommalashuviga bevosita ta’sir ko‘rsatib, global miqyosda investorlar va tadbirkorlar o‘rtasidagi aloqalarni kuchaytirmoqda.

Avvalo shuni ta’kidlash lozimki, Fundly tomonidan o‘tkazilgan tadqiqotlarga ko‘ra[181], 2020-2025-yillar oralig‘ida kraudfanding sektori hajmi yana 196,36 milliard dollarga oshishi prognoz qilinmoqda, bu esa ushbu instrumentning global moliya tizimidagi ahamiyati tobora ortib borayotganini anglatadi. Shu bilan birga, uzoq muddatli istiqbolda kraudfanding bozori 2030-yilga kelib 300 milliard dollardan ortiq qiymatga ega bo‘lishi kutilmoqda, bu esa uni muqobil moliyalashtirish manbai sifatida yanada mustahkamlaydi. Kraudfanding turlarini tahlil qilganda esa, ayniqsa aksiyalar orqali kraudfanding segmenti eng tez rivojlanayotgan yo‘nalish sifatida ajralib turib, 2016-2021-yillar davomida o‘rtacha 33,9 foizlik yuqori CAGR ko‘rsatkichiga erishgani bilan e’tiborni tortadi. Shuningdek, kraudfanding kampaniyalarining yo‘nalishlari tahlil qilish ko‘rsatadiki, ularning 40 foizdan ortig‘i biznes va tadbirkorlik loyihalariga qaratilgan bo‘lsa, qariyb 20 foizi ijtimoiy ahamiyatga ega bo‘lgan loyihalarni moliyalashtirishga yo‘naltirilgani aniqlangan. Notijorat tashkilotlar uchun kraudfanding ayniqsa samarali vosita sifatida namoyon bo‘lib, o‘rtacha hisobda bunday kampaniyalar 9 237 dollar miqdorida mablag‘ yig‘ishga erishmoqda, bundan tashqari donorlarning 28 foizi bunday platformalar orqali yana qayta mablag‘ kiritishi ularning ishonch darajasi yuqori ekanini ko‘rsatadi.

1-rasmda 2019-2025-yillar oralig‘ida kraudfanding kompaniyalarining tranzaksiya qiymati dinamikasi aks ettirilgan bo‘lib, unda mazkur moliyaviy

[181] https://crowdfundly.com/blog/latest-crowdfunding-statistics

instrumentning izchil rivojlanish tendensiyasi yaqqol ko‘zga tashlanadi. Dastlabki yillarda tranzaksiya hajmi nisbatan past darajada shakllangan bo‘lsa-da, keyingi davrlarda uning bosqichma-bosqich oshib borishi kraudfanding platformalariga bo‘lgan ishonchning ortayotganini anglatadi. Ayniqsa, raqamli texnologiyalarning keng joriy etilishi va onlayn moliyalashtirish mexanizmlarining ommalashuvi ushbu ko‘rsatkichlarning tez o‘sishiga muhim turtki bo‘lgan. Shu bilan birga investorlar sonining ko‘payishi va kichik miqdordagi investitsiyalarni birlashtirish imkoniyati umumiy tranzaksiya qiymatining sezilarli darajada kengayishiga olib kelgan.

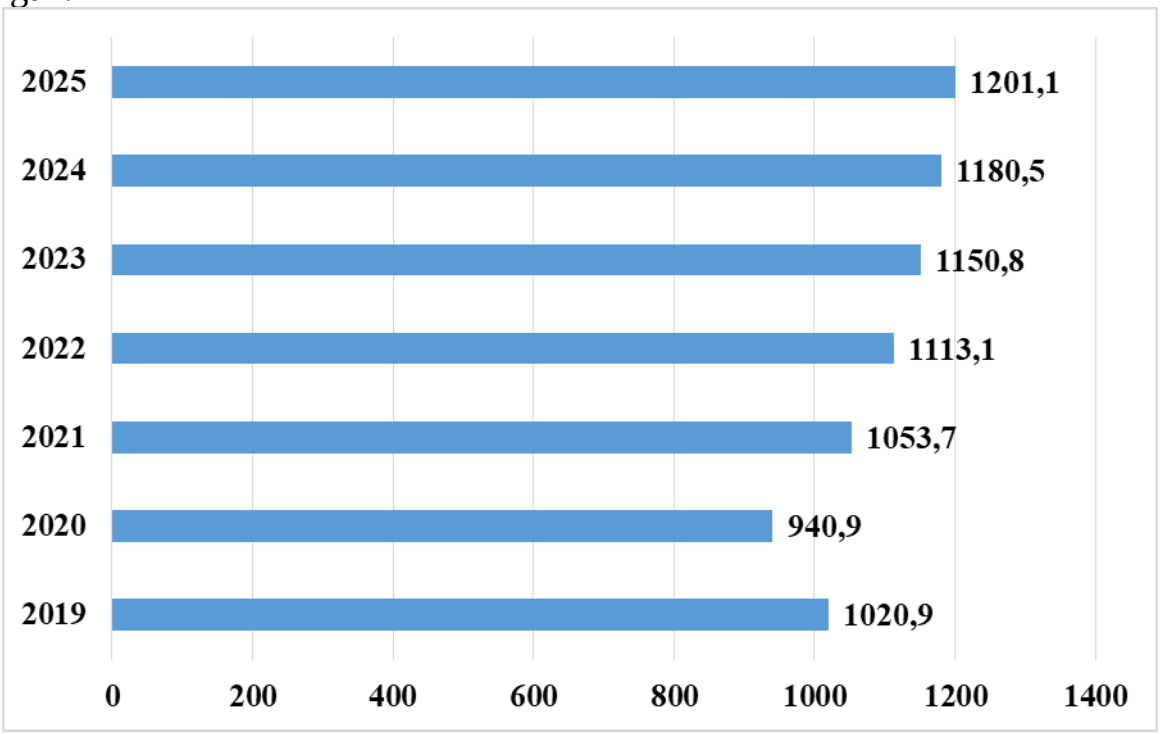

1-rasm. 2019-2025-yillardagi kraudfanding kompaniyalarining tranzaksiya qiymati, mln. AQSh dollari[182]

1-rasmda kuzatilayotgan o‘sish tendensiyasi shuni ko‘rsatadiki, kraudfanding bozori tobora kengayib, an’anaviy moliyalashtirish manbalariga jiddiy raqobat yaratmoqda. Ayniqsa, pandemiya davrida masofaviy moliyaviy xizmatlarga talab ortgani ushbu sohaning rivojlanishini tezlashtirgan muhim omillardan biri hisoblanadi. Shu bilan birga, kraudfanding kompaniyalari tomonidan amalga oshirilayotgan tranzaksiyalar hajmining ortishi ularning bozor kapitallashuvi va investitsion jozibadorligini oshirishga xizmat qilmoqda.

Yuqoridagilar asosida xulosa qilishimiz mumkinki, moliyaviy resurslarni jalb qilishning kraudfanding modeli an’anaviy vositalarga nisbatan yanada moslashuvchan bo‘lib, u keng jamoatchilik ishtirokini ta’minlagan holda loyihalarni tezkor moliyalashtirish imkonini beradi. Shu bilan birga raqamli platformalarning rivojlanishi kraudfanding jarayonlarining shaffofligini oshirib, investorlar va tashabbuskorlar o‘rtasidagi ishonch darajasini mustahkamlashga xizmat qiladi. Innovatsion faoliyatni qo‘llab-quvvatlash nuqtayi nazaridan qaralganda kraudfanding kichik va o‘rta biznes subyektlari uchun muqobil kapital manbai sifatida muhim ahamiyat kasb etadi, chunki u bank kreditlariga

[182] https://electroiq.com/stats/crowdfunding-statistics/

bog‘liqlikni kamaytiradi va moliyaviy risklarni diversifikatsiya qilish imkonini yaratadi.

“YASHIL IQTISODIYOT” KONSEPSIYASINI TAKOMILLASHTIRISH USTUVOR YO‘NALISHLARI

Sobirov Ilxom Xusanovich
SamDAQU, “Iqtisodiyot” kafedrasi dotsenti, i.f.n.
A`zamov Bobojon Mamirjon o`g`li
SamISI, BI-K-224 talabasi

Annotatsiya. *Maqolada “yashil iqtisodiyot” bilan bog’liq iqtisodchi-olimlarning ilmiy-nazariy fikr aqidalarini o‘rganish asosida uning mazmun-mohiyati yoritilgan bo‘lib, “jigarrang” va “yashil” iqtisodiyot turlari taqqoslangan.. “Yashil iqtisodiyot”ning infratuzilmasini shaklantirish va rivojlantirishning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmlarini takomillashtirish bo‘yicha taklif va tavsiyalar ishlab chiqilgan.*

Kalit so‘zlar*: “yashil” iqtisodiyot, ekologik iqtisodiyot, atrof-muhit iqtisodiyoti. bioiqtisodiyot,”yashi” transformatsiya, yashil energiya, yashil transport,“yashil rivojlanish” modeli.*

Kirish. Jahonda hozirgi vaqtda ekologik vaziyat o‘ta xavotirli darajada bo‘lib qolmoqda. Dunyo miqyosida asosiy ekologik muammolarga chuchuk va sho‘r suv, tuproq, havoning ifloslanishi, aholining haddan tashqari ko‘payishi, havoning iglobal isishi, tabiiy zaxiralarning kamayishi, "axlatning qulashi", biologik turlarning yo‘q bo‘lib ketishi va yo‘q qilinishi, dengiz va okeanlar suvlarining oksidlanishi va o‘rmonlar maydonini qisqartirish kiradi [1]. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2025 yild 30 yanvardagi PF-16-son “O‘zbekiston — 2030” strategiyasini “Atrof-muhitni asrash va “yashil iqtisodiyot” yilida amalga oshirishga oid davlat dasturi to‘g‘risida”gi Farmoniga muvofiq “yashil rivojlanish” modeliga o‘tish maqsadida “Atrof-muhitni asrash va “yashil iqtisodiyot” yilida mamlakat rivojlanishining ustuvor yondashuvlari etib quyidagilar belgilangan[4]:

-mahallalarning ekologik qiyofasini yaxshilash, ko‘chalarda yashillik darajasini oshirish, ekologik jihatdan qulay va farovon yashash muhitini shakllantirish;

-aholining salomatligini yaxshilash, ekologik turmush tarzini shakllantirish va inson salohiyatini ro‘yobga chiqarish uchun shart-sharoitlarni yaratish;

-tabiiy resurslarni tejash va ulardan oqilona foydalanish, ekologik barqarorlikni ta’minlash; -o‘simlik va hayvonot dunyosini asrash, ko‘paytirish va keyingi avlodga yetkazish hamda biologik xilma-xillikni saqlash;

-“yashil iqtisodiyot” tamoyillarini keng joriy qilish, iqtisodiyotni iqlim o‘zgarishiga moslashtirishga qaratilgan loyihalarni barqaror moliyalashtirish;

-respublika energobalansida qayta tiklanuvchi energiya ulushini oshirish, shu jumladan, davlat xususiy sheriklik asosida yirik “yashil energiya”

stansiyalarini barpo etish, hududlarda kichik va mikro gidroelektr stansiyalari tarmog‘ini kengaytirish, aholi xonadonlarida quyosh panellarini o‘rnatishni rag‘batlantirish;

-iqtisodiyot tarmoqlari va ijtimoiy sohada zamonaviy energotejamkor texnologiyalarni keng qo‘llash orqali iqtisodiyotda “uglerod izi”ni kamaytirish;

-ekologik barqarorlikka yo‘naltirilgan hududlar va tarmoqlararo muvofiqlashtiruvni ta’minlash. Maqolaning asosiy maqsadi iqtisodiyot tarmoq va sohalarning uyg‘un “yashil transformatsiya”sini amalga oshirish mexanizmlarining mazmun-mohiyatini yoritishdan iborat. Ushbu maqsadga erish uchun maqolada quyidagi vasifalar belgilandi:

- “yashil iqtisodiyot” tushunchasining zamonaviy talqinlarini tavsiflash va mualliflik ta’rifini tavsiya etish;

- iqtisodiyotni “yashil” transformatsiyasining bevosita vositalariga tafsilot berish; - iqtisodiy o‘sishning yangi “yashil rivojlanish” modelini tavsiya etish va b.q.

- “yashil iqtisodiyot”ga o‘tishni ta’minlashning bilvosita mexanizmlarini tahlil qilish.

Cheklangan resurslar bilan cheksiz talab-ehtiyojlarni qondirish talqinidagi iqtisodiyotni rivojlantirishning quyidagi yo‘llari mavjud:

- ekstensiv (ishlab chiqarishda foydalaniladigan resurslar hajmining ko‘payishi hisobiga);

- intensiv (resurslardan samarali foydalanish va sifatni oshirish hisobiga);

- innovatsion (yangi g’oyalar, texnologiyalar va ishlanmalarni tijoratlashtirish asosida sodir bo‘ladi);

- tadbirkorlik (ishlab chiqarishni biznes menejment vositalarida tashkil etish);

- investitsion (resurslarni ko‘paytirish maqsadida mablag’rani jalb qilish);

-ekonometrik (iqtisodiy-matematik usullardan foydalanib, resurslardan foydalanishni optimallashtirish);

-marketing (talab-ehtiyojlarni o‘rganish va bozorni segmentlash asosida resurslardan unumli foydalanish);

- inklyuziv (kambag’allikdan farovonlik sari harakat qilish);

- barqaror (ijtimoiy farovonlik, ekologik barqarorlik va iqtisodiy o‘sish o‘zaro uyg‘unlikda amalga oshirilishi);

- “yashil” (tabiiy resurslar saqlanib qolishi va qayta tiklanadigan resurslardan ko‘proq foydalanish asosida o‘zib borayorgan talab-ehtiyojlarni qondirish) yo‘llari mavjud. Hozirgi davrda dunyoda aholi sonining tez suratlar bilan oshib borayotgani va yer yuzida tabiiy resurslarning kamayib borishi sharoitida jahon iqtisodiyotining o‘sishida zamonaviy - “yashil rivojlanish” yo‘lining roli dolzarb iqtisodiy masalaga aylanmoqda.

Yashil iqtisodiyotning rivojlanish yo‘nalishlari. Yashil iqtisodiyotni shakllanish va rivojlanishining ustuvor yo‘nalishlaridan biri - *yashil energiya ishlab chiqarishni* rivojlantirish va undan foydalanishni kengaytirish hisoblanadi. O‘zbekistonda bugungi kunda 7 ta viloyatda umumiy quvvati 2,7 GVt bo‘lgan 9 ta quyosh va 1 ta shamol elektr stansiyasi “yashil” energiya ishlab chiqarmoqda.

Mamlakatimizdagi quyosh va shamol elektr stansiyalari tomonidan 2024 yil boshidan beri ishlab chiqarilgan elektr energiyasi miqdori 3 mlrd kVt·soatni tashkil qildi. Buning natijasida 983,3 mln kub metr tabiiy gaz tejalishiga erishildi va atmosferaga 1 mln 291,1 ming tonna zararli gazlar chiqishining oldi olindi. Mazkur hajmdagi elektr energiyasi 1 mln 250 mingta xonadonning bir yillik ijtimoiy normasini tashkil qiladi.

Qayd qilish joizki, O‘zbekistonda 2023 yildan boshlab quyosh, shamol va gidroelektr stansiyalarida hamda qayta tiklanuvchi boshqa energiya manbalaridan foydalangan holda ishlab chiqarilgan elektr energiyasi uchun “yashil energiya” sertifikatlari joriy etilgan. Bir dona “yashil energiya” sertifikati qayta tiklanuvchi energiya manbalaridan foydalangan holda 1000 kVt*soat elektr energiyasi ishlab chiqarilganligini tasdiqlaydi. “Yashil energiya” sertifikatlari elektr energiyasi sotilganda yoki bunday sotuvga bog‘liq bo‘lmagan hollarda ham boshqa shaxslarga o‘tkazilishi mumkin. Qayta tiklanuvchi manbalardan foydalanishga asoslangan generatsiya obyektlarining “yashil energiya” sertifikatlari savdosidan tushgan daromadlari foyda solig‘idan ozod etiladi.

Yashil transport, logistika va mobillik xizmatlari yashil iqtisodiyotni rivojlanishning muhim yo‘nalishidir. Mamlakatimizda bugun elektromobillar harakat vositasiga aylanmoqda. Agar 2021-yilda O‘zbekistonga 809 dona elektromobil olib kelingan bo‘lsa, 2022-yilda ularning soni - 2180 dona, 2023-yilda - 22 490 ta va 2024-yil elektromobil import qilingandi. 2024-yil davomida qiymati 224,8 million AQSh dollariga teng bo‘lgan 24 095 ta elektromobil olib kirildi. O‘zbekistonda BYD avtomobillarini to‘liq siklda ishlab chiqarish “BYD Uzbekistan Factory” qo‘shma korxonasi tomonidan tashkil etilib, u yillida 10 ming avtomobil ishlab chiqaradi. Ekologik usullar va texnologiyalardan foydalanishga asoslangan “Yashil turizm” iqtisodiyotini “yashillashtirish”ning muhim yo‘nalishiga aylanmoqda. Bugungi kunda O‘zbekistonda madaniy turizm bilan bir qatorda yashil turizmning ekologik, qishloq, sog‘lomlashtirish, tog‘, cho‘l va boshqa yashil turlari ham rivojlanmoqda. O‘zbekistonning quyidagi yashil turistik maskanlari - Zomin, Ugam-Chotqol, Oqtepa, Sarmishsoy milliy bog‘lari, Bo‘stonliq sanatoriyalari, To‘dako‘l va Aydar-Arnasoy ko‘llari sohillari, Shahrisabz dam olish joylari, Aydarko‘l ko‘li va tabiatimizning boshqa ko‘plab ajoyibotlari yashil turistik maskanlarga aylangan va minglab sayyohlarni ohanrabo kabi o‘ziga tortadi. Chiqindilarni qayta ishlash yashil iqtsodiyotning ustuvor yo‘nalishi hisoblanadi. 2024-yilda mamlakatimizda 14,8 million tonna maishiy chiqindi hosil bo‘lgan bo‘lsa, shundan 900,5 ming tonnadan ortig‘i 292 ta ixtisoslashtirilgan korxonada qayta ishlanib, umumiy hajmning 6,1 foizini tashkil etadi. O‘zbekistonda har yili 600–700 ming tonna qog‘oz chiqindilari hosil bo‘ladi. Respublikada bu turdagi 14 Manba: muallif ishlanmasi. 724 725 chiqindilarni qayta ishlovchi 104 korxonada yiliga 185,6 ming tonna qog‘oz va karton qayta ishlanmoqda. Bu chiqindilarni ikkilamchi xomashyo sifatida iqtisodiyotga qaytarish imkonini beradi. 2025 yilda mamlakatimizda plastik chiqindilarni qabul qiluvchi maxsus joylar va uskunalarni o‘rnatish orqali yig‘ib olish va utilizatsiya qilish yoki utilizatsiya yig‘imini to‘lash hamda plastik qadoqlar yoki plastik qadoqlarda mahsulot ishlab chiqaruvchi hamda import

qiluvchilarga nisbatan “taralarni qaytarish”, fuqarolarga chiqindilarni qabul qiluvchi maxsus uskunalarga topshirilgan har bir plastik idish uchun to‘lov qilish imkoniyatini yaratish kabi majburiyatlar joriy qilish [4] mexanizmlari joriy etiladi. Yashil iqtisodiyotni rivojlanishning yuana bir ustuvor yo‘nalishini - “Yashil suv xo‘jaligi”ni tashkil qilishadi. O‘zbekiston suv stressidan aziyat chekayotgan davlatlar reytingida 164 ta mamlakat orasida 25 o‘rinni egalladi. Shuning uchun mamlakatimizda ekin yerlarni sug’orishda tomchilatib va yomg’irlatib sug’orish, egiluvchan quvurlar orqali va egatga plyonka to‘shab sug’orish, girdogel granulalaridan foydalanib va diskret sug'orish, qarama-qarshi sug’orish kabi suv tejamkor innovatsion texnologiyalardan keng foydalanish suv xo‘jaligining dolzarb masalasi hisoblanadi. Suv tejovchi texnologiyalar bilan qamrab olingan maydonlar 2017-yilda 28 ming gektar bo‘lgan bo‘lsa, 2024-yilda 1,9 mln gektarga, shu jumladan tomchilatib sug‘orish texnologiyasi 561 ming gektarga yetkazildi. Tejamkor texnologiyalardan foydalanish hisobiga joriy yilda 2 mlrd kub metr suv tejalishiga erishildi. “Yashil qishloq xo‘jaligi”ga o‘tish yashil iqtisodiyotning muhim tarkibiy qismini tashkil etadi. O‘zbekiston qishloq xo‘jaligi mahsulot ishlab chiqarishining “yashil” tamoyillariga o‘tish yo‘lida dadil qadamlarni tashlamoqda. Bunda tanazzulga uchragan yaylovlarni tiklash va yaylovlarni barqaror boshqarish mexanizmlarini joriy etish; organik qishloq xo‘jaligi uslublarini joriy etish; haydaladigan yer maydonlari yuzasining doimiy qoplanib turishini ta’minlash maqsadida ekinlarni takror ekish; ekinlarni diversifikatsiya qilish (ko‘p yillik daraxtlar va ko‘p yillik o‘tlar ekilishini kengaytirish); ishlab chiqarish va qayta ishlashga investitsiyalarni jalb etish, shuningdek, qishloq xo‘jaligi va oziq-ovqat mahsulotlarining qo‘shilgan qiymat zanjirini yaratish; chorvachilikning organik chiqindilarini to‘g‘ri saqlash/qayta ishlash; suv manbalarining qishloq xo‘jaligi chiqindilari bilan ifloslanishining oldini olish; sho‘rlanish, qurg‘oqchilik va boshqa xavfli hodisalar va xatarlarga bardoshli yuqori mahsuldor chorva mol va o‘simlik turlari (navlari)ni yetishtirish, mahalliy chorva turlari va o‘simlik navlari genofondini, shuningdek, madaniy o‘simliklarning yovvoyi ajdodlari genofondini saqlash kabi “yashil” qishloq xo‘jaligiga o‘tish strategiyalari qo‘llab kelmoqda.

Xulosa va takliflar. Tadqiqot natijalariga ko‘ra quyidagi xulosalarga kelindi: Birinchidan, “yashil iqtisodiyot” deganda, muallif fikriga ko‘ra, cheklangan tabiiy resurslari o‘rniga tiklanadigan resurslardan oqilona foydalanish asnosida insonlar va jamiyatning cheksiz talab-ehtiyojlarini qondirish bilan bog’liq iqtisodiy munosabatlari nazarta tutiladi. Ikkinchida, iqtisodiyotning “yashil” kontseptsiyasi quyidagi 4 ta ketma-ket evolyutsion boshqichlarda: “ekoligik iqtisodiyot” – “atrof-muhit iqtisodiyoti” – “bioiqtisodiyot” - “yashil iqtisodiyot” shakllanganligi muallif tomonidan aniqlandi. Uchinchidan, “yashil iqtisodiyot”ni shakllanishining ustuvor yo‘nalishlarga - yashil energiya, yashil transport, yashil turizm, chiqindilarni qayta ishlash, yashil suv xo‘jaligi, yashil qishloq xo‘jaligi” va boshqa “yashil” tarmoq va sohalarni kiritish maqsadga muvofiq, degan xulosaga kelindi.

Mamlakatimizda “yashil iqtisodiyot”ni rivojlantirish uchun quyidagi takliflar tavsiya etiladi:

1.O‘zbekiston iqtisodiyotining o‘ziga xosligini inobatga olgan holda iqtisodiy o‘sishning “yashil rivojlanish” modelini ishlab chiqish maqsadga muvofiq bo‘lardi. 2. Iqtisodiyotni “yashil” transformatsiyasining bevosita yo‘nalishlari bilan birga “yashil innovatsiyalar”, “yashil investitsiyalar”, “yashil ovqatlanish”, “yashil tadbirkor, “yashil iqtisodiy inson” kabi bilvosita yo‘nalishlari bo‘yicha ilmiy-tadqiqotlar olib borish lozim.

3.“Yashil iqtisodiyot”ning infratuzilmasini shaklantirish va rivojlantirishning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmlarini yaratish kerak, deb o‘ylaymiz.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati:

1. Собиров, И. Х., and Ш. Атабаева. "РАҚАМЛИ ИҚТИСОДИЁТ ШАРОИТИДА МАСОФАВИЙ БАНК ХИЗМАТЛАРИДАН ФОЙДАЛАНИШ УСУЛЛАРИ." *Архив научных исследований* 2.1 (2022).

2. Собиров, И. Х., and Р. Ганиев. "РАҚАМЛИ БАНК-ТАРАҚҚИЁТ ТАЛАБИ." *ББК 65.011. 6 И 26* (2021): 642.

3. Собиров, И. Х., and Д. И. Абиев. "ТЎЛОВ ХИЗМАТЛАРИ БОЗОРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШДАМАРКАЗИЙ БАНКНИНГ ЎРНИ." *ББК 65.011. 6 И 26* (2021): 644.

4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2025 yilda 30 yanvardagi PF-16-son “O‘zbekiston — 2030” strategiyasini “Atrof-muhitni asrash va “yashil iqtisodiyot” yilida amalga oshirishga oid davlat dasturi to‘g‘risida”gi Farmoni. https://lex.uz/docs/-7369703. 726

5. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023 yild 12 maydagi PQ-156-son “Yashil energiya” sertifikatlari tizimini joriy etish chora-tadbirlari to‘g‘risida” gi Qarori. https://lex.uz/docs/-6464655.

6. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yild 4 oktyabrdagi PQ-4477-son “2019-2030-yillar davrida o‘zbekiston respublikasining “yashil” iqtisodiyotga o‘tish strategiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi qarori

AHOLI BANDLIGINI TA'MINLASHDA BANK-MOLIYA INSTITUTLARINING INVESTITSION ROLI VA SAMARADORLIGINI OSHIRISH YO'LLARI

Muxammadiyev Kamoliddin G'ulomiddinovich
Samarqand iqtisodiyot va servis instituti
"Bank ishi" kafedrasi assistenti

Annotatsiya: *Ushbu maqolada bank-moliya institutlarining aholi bandligini ta'minlashdagi investitsion roli tahlil qilinadi. Moliyaviy investitsiyalar va ish o'rinlari yaratish o'rtasidagi bog'liqlik mexanizmlari yoritiladi, mavjud muammolar va ularning iqtisodiy-ijtimoiy oqibatlari ko'rib chiqiladi. Jahon amaliyotidagi ilg'or tajribalar O'zbekiston sharoitida qo'llash imkoniyatlari nuqtai nazaridan tahlil qilinadi. Bank-moliya institutlari investitsion samaradorligini oshirish va aholi bandligini kengaytirishga qaratilgan amaliy*

takliflar ishlab chiqiladi.

Kalit so'zlar: *bank-moliya institutlari, investitsion faoliyat, aholi bandligi, ish o'rinlari, kredit siyosati, moliyaviy inklyuzivlik, iqtisodiy o'sish, mehnat bozori.*

Zamonaviy iqtisodiyot sharoitida aholi bandligini ta'minlash — bu nafaqat ijtimoiy, balki iqtisodiy barqarorlikning ham asosiy mezoni sifatida qaralmoqda. Ish bilan band bo'lgan aholi daromad topadi, iste'mol qiladi, soliq to'laydi va jamiyat farovonligiga hissa qo'shadi, ish bilan band bo'lmagan aholi esa ijtimoiy yuk bo'lib qolishi, kambag'allik va ijtimoiy keskinlikni kuchaytirishi mumkin. Shu sababli ham bandlikni ta'minlash masalasi har qanday rivojlanayotgan mamlakat uchun iqtisodiy siyosatining markaziy o'rnini egallaydi va u bilan bevosita bog'liq bo'lgan bank-moliya institutlarining investitsion faoliyatiga alohida e'tibor qaratilmoqda.

Biroq bank-moliya institutlarining investitsion faoliyati va aholi bandligi o'rtasidagi bog'liqlik ko'pincha yuzaki tushuniladi va etarlicha ilmiy tahlil qilinmaydi. Bu holat shuni ko'rsatadiki, moliyaviy tizim va mehnat bozori o'rtasidagi murakkab o'zaro ta'sir mexanizmlarini chuqurroq o'rganish zamonaviy iqtisodiyot fani oldidagi dolzarb vazifaga aylanmoqda. Shu nuqtai nazardan tijorat banklari, investitsion fondlar, rivojlanish banklari va mikromaliya institutlari kabi moliyaviy tuzilmalarning investitsion faoliyatini aholi bandligini oshirish uchun samarali ishlatish yo'llarini topish muhim ilmiy va amaliy ahamiyat kasb etadi.

O'zbekiston Respublikasida amalga oshirilayotgan keng ko'lamli iqtisodiy islohotlar doirasida 2022-2026-yillar uchun belgilangan Yangi Taraqqiyot Strategiyasida aholi bandligini ta'minlash va kambag'allikni kamaytirish alohida ustuvor yo'nalish sifatida belgilangan. Ushbu maqsadlarga erishishda bank-moliya institutlarining investitsion salohiyatidan to'liq foydalanish, ularning faoliyat samaradorligini oshirish va bandlikka yo'naltirilgan moliyaviy mexanizmlarni kengaytirish borasidagi ilmiy izlanishlar davlat manfaatlariga to'liq mos keladi.

Moliya nazariyasida investitsiya — bu kelajakda daromad olish maqsadida hozirgi kunda resurslardan voz kechish jarayoni sifatida ta'riflanadi. Bank-moliya institutlari ushbu jarayonning markaziy vositachilari bo'lib, ular jamg'aruvchilar va investorlar o'rtasidagi moliyaviy oqimlarni tartibga soladi, moliyaviy resurslarni iqtisodiyotning turli sohalariga yo'naltiradi va shu orqali iqtisodiy faollikni belgilaydi. Shu nuqtai nazardan bank-moliya institutlarining investitsion faoliyati iqtisodiyotning butun tuzilmasiga, ishlab chiqarish hajmiga va mehnat bozori holatiga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Iqtisodiy nazariyada investitsiya va bandlik o'rtasidagi munosabat klassik Keyns multiplikatori orqali ifodalanadi: dastlabki investitsiya zarb ortishi bilan milliy daromad va bandlikni oshiradi, chunki yangi kapital qo'yilma yangi ishlab chiqarish quvvatlari, yangi buyurtmalar, yangi xomashyo talabi va, natijada, yangi ish o'rinlari yaratadi. Shu bilan birga, zamonaviy iqtisodiyotda ushbu zanjir ancha murakkab tus olgan: texnologik kapital intensiv ishlab chiqarish ko'payishi bilan har bir investitsiya birligi yaratadigan ish o'rini soni kamaymoqda, ammo xizmat ko'rsatish sektori va kichik biznesda investitsiyaning bandlikka ta'siri hali ham yuqori bo'lib qolmoqda.

Bank-moliya institutlari bandlikka ta'sir qilishning bir necha asosiy kanali mavjud. Birinchidan, to'g'ridan-to'g'ri kredit berish orqali ishlab chiqarish korxonalari kengayishi va yangi korxonalar ochilishi uchun zarur kapital ta'minlanadi. Ikkinchidan, obligatsiyalar va aksiyalar bozorida vositachilik orqali yirik investitsion loyihalar moliyalanadi. Uchinchidan, lizinig va faktoring kabi muqobil moliyaviy vositalar orqali kichik biznes ham zamonaviy uskunalar va texnologiyalarga ega bo'lish imkoniyatiga ega bo'ladi. To'rtinchidan, investitsion fondlar orqali venchur kapital startap ekotizimini shakllantiradi va texnologik tadbirkorlikni rag'batlantiradi. Shu bilan birga, mazkur kanallarning samaradorligi ko'p jihatdan moliyaviy tizimning rivojlanganlik darajasiga, kredit muhiti sifatiga va davlat siyosatining yo'nalishiga bog'liq.

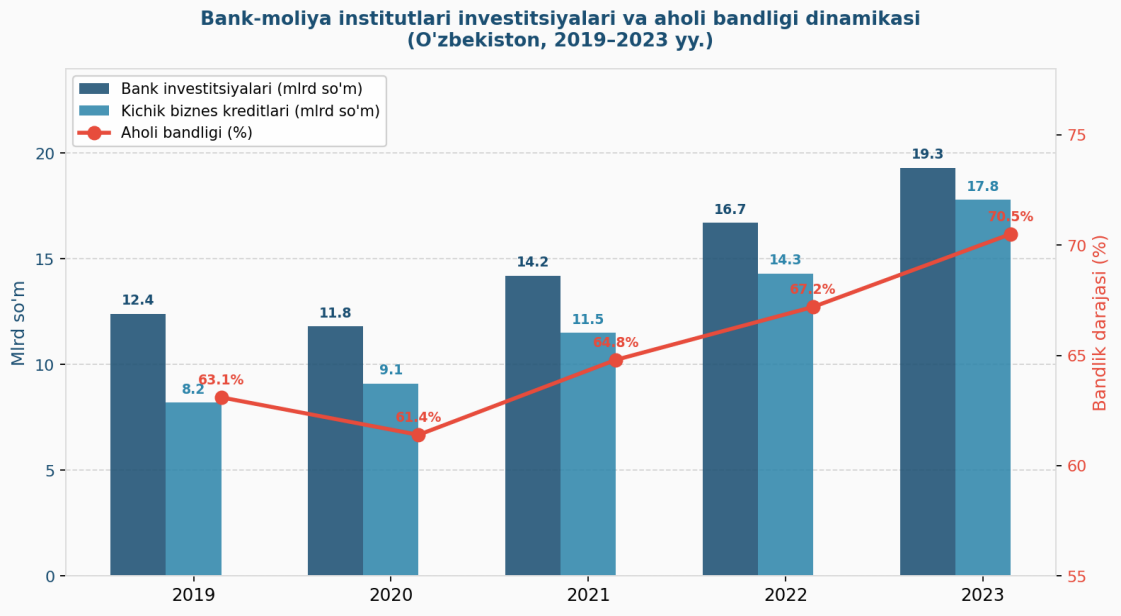

1-jadval. Bank-moliya institutlari investitsiyalari va aholi bandligi dinamikasi (2019–2023 y)

Yuqoridagi grafikdan ko'rinib turibdiki, O'zbekistonda 2019-2023-yillar davomida bank investitsiyalari va kichik biznes kreditlari hajmi izchil o'sish tendentsiyasini namoyish etgan, shu bilan birga aholi bandligi darajasi ham asta-sekin yaxshilanib borgan. Biroq ushbu o'sish sur'atlari hali ham yetarli emas, chunki mamlakatda har yili mehnat bozoriga kirishni istagan yuzlab ming yoshlar soni mavjud bo'lib, ularning barchasi uchun munosib ish o'rni ta'minlanishi zarur. Amaliyot shuni ko'rsatadiki, bank investitsiyalari hajmining ortishi bevosita ish o'rinlari soniga ta'sir qilganligi, ammo ushbu ta'sir mexanizmi hali to'liq potentsialni ro'yobga chiqarmaganligi sezilib turibdi.

Bugungi kunda O'zbekiston bank tizimida bir qator tizimli muammolar mavjud bo'lib, ular bank-moliya institutlarining investitsion salohiyatini cheklaydi. Birinchi muhim muammo — banklarning investitsion qarorlarida xavfdan qochish tendentsiyasining kuchliligida ifodalanadi. Ko'plab tijorat banklari uzoq muddatli va yuqori riskli investitsion loyihalardan ko'ra qisqa muddatli va past tavakkalchililik darajasidagi kredit operatsiyalariga afzallik beradi, bu esa iqtisodiyotning real sektori va yangi ish o'rinlari yaratuvchi ishlab chiqarish loyihalarini etarli darajada moliyalamaydi. Natijada iqtisodiyot katta mehnat sig'imli ishlab chiqarish loyihalarini amalga oshirish o'rniga savdo-

vositachilik va imorat qurilishi kabi nisbatan kam ish o'rni yaratuvchi sohalarga o'ngirilib ketmoqda.

Ikkinchi jiddiy muammo — moliyaviy resurslarning geografik taqsimlanishidagi nomutanosiblikdir. Banklarning asosiy filial tarmog'i va kredit resurslari Toshkent shahri va bir nechta yirik shaharlar atrofida to'plangan, viloyat va tuman markazlarida esa moliyaviy xizmatlar yetarli darajada mavjud emas. Shuni ta'kidlash lozimki, aynan qishloq va uzoq joylarda aholining ulushi katta bo'lsa-da, ular ish imkoniyatlarining eng kamida ta'minlangan qismini tashkil etadi. Shu sababli moliyaviy xizmatlarning geografik qamrovini kengaytirish bandlik muammosini hal etishning muhim sharti hisoblanadi.

Uchinchi muammo — investitsion loyihalarni baholash va monitoring qilish tizimining zaifligidir. Ko'pincha banklar tomonidan moliyalangan loyihalarning bandlikka ta'siri alohida ko'rsatkich sifatida kuzatilmaydi va hisoblanmaydi. Natijada kredit resurslari iqtisodiy jihatdan daromadli, ammo ijtimoiy jihatdan kam samarali loyihalarga — ya'ni yangi ish o'rinlari yaratmagan, ammo foyda keltirgan loyihalarga — yo'naltirilishi mumkin. Bu holat bank-moliya institutlari investitsion faoliyatining ijtimoiy-iqtisodiy samaradorligini oshirish uchun yangi o'lchov tizimlarini joriy etish zarurligini ko'rsatadi.

Jahon tajribasida bank-moliya institutlari investitsion faoliyatini aholi bandligini ta'minlash maqsadlariga yo'naltirish uchun bir necha muvaffaqiyatli model mavjud. Germaniya rivojlanish banki KfW tajribasi shuni ko'rsatadiki, davlat rivojlanish bankining tijorat banklari orqali subsidiyalangan investitsion kreditlar berish tizimi kichik va o'rta biznesga, yangi texnologiyalarga va ekologik loyihalarga investitsiyalarni rag'batlantiradi, shu bilan birga iqtisodiyotning eng ko'p ish o'rni yaratuvchi sohalarini maqsadli moliyalashtirish mumkin bo'ladi. Amaliyot shuni ko'rsatadiki, mazkur model orqali Germaniyada har yili yuz minglab yangi ish o'rinlari yaratilgan va mavjud ish o'rinlari saqlab qolingan.

Janubiy Koreya tajribasi ham alohida o'rganishga loyiq. 1970-1990-yillarda Koreya hukumati bank-moliya institutlarini maqsadli investitsiya dasturlari orqali elektronika, kemasozlik va avtomobil sanoatini rivojlantirishga yo'naltirdi. Natijada ushbu sohalar tez rivojlandi va millionlab ishchilarga ish o'rni yaratdi. Shu bilan birga, bank-moliya institutlarining sektorlar bo'yicha ixtisoslashtirilgan kredit yo'naltirilishi mamlakatning industrial transformatsiyasini jadallashtirib, mehnat unumdorligini oshirdi va ish haqini o'stirdi. Bu tajriba O'zbekiston uchun ham juda muhim, chunki mamlakat hozirda o'z sanoatini rivojlantirish va mehnat sig'imli eksport sohalarini yaratish yo'lida turibdi.

O'zbekiston uchun bank-moliya institutlari investitsion samaradorligini oshirish va aholi bandligini ta'minlash bo'yicha quyidagi asosiy yo'nalishlarni tavsiya etish mumkin. Birinchi va eng muhim yo'nalish — bandlikka yo'naltirilgan investitsion dasturlar tizimini yaratishdir. Buning uchun kreditlash samaradorligi mezonlarini kengaytirish lozim: foyda darajasiga qo'shimcha ravishda, har bir kredit birligiga to'g'ri keladigan yangi ish o'rinlari soni muhim ko'rsatkich sifatida joriy etilishi kerak. Banklarga ushbu ko'rsatkich bo'yicha hisobot taqdim etilishi va eng yaxshi natijalarni ko'rsatgan banklarga soliq imtiyozlari yoki qayta moliyalashtirish shartlarini yumshatish orqali rag'bat

berilishi mumkin.

Ikkinchi muhim tavsiya — mintaqaviy rivojlanish fondlari va mahalliy investitsion institutlarini kuchaytirish bilan bog'liq. Markaziy bankning qayta moliyalashtirish imkoniyatlari asosida viloyatlar bo'yicha ixtisoslashtirilgan investitsion fondlarni tashkil etish va ularni tijorat banklari bilan hamkorlikda faolashtirish qishloq va viloyat miqyosidagi kichik loyihalarni moliyalashtirishni osonlashtiradi. Shu bilan birga, ushbu fondlar mahalliy mehnat bozori ehtiyojlarini yaxshiroq bilib, mahalliy aholi bandligini oshiruvchi loyihalarga ustuvor ko'rsatishi mumkin. Natijada mamlakatdagi mintaqaviy tengsizlik kamayadi va har bir viloyatda o'ziga xos iqtisodiy faollik o'choqlari paydo bo'ladi.

Uchinchi tavsiya — raqamli investitsion platformalar va kraudfanding mexanizmlarini rivojlantirishdir. Zamonaviy raqamli texnologiyalar bank-moliya institutlariga mayda investorlarni katta loyihalarga ulash, fuqarolarni milliy loyihalarni moliyalashtirishga jalb qilish va shu orqali investitsion resurslarni sezilarli darajada kengaytirish imkonini beradi. Shuni ta'kidlash lozimki, Singapur, Malayziya va Hindistondagi raqamli moliya platformalari tajribasi shuni ko'rsatadiki, ushbu mexanizm orqali kichik va o'rta biznes loyihalari aniq maqsadli investitsiyalarni jalb qilib, tezda ish o'rinlari yaratishi mumkin.

To'rtinchi yo'nalish — mehnat bozori tahlili va investitsion rejalashtirish o'rtasida ma'lumot almashish tizimini yaratishdir. Bank-moliya institutlari qaysi sohalarda qaysi hududlarda yangi ish o'rinlariga ehtiyoj kuchli ekanligini bilmagan holda, investitsiyalarini bandlik nuqtai nazaridan optimal yo'naltirishga qodir emas. Shu sababli bandlik bo'yicha ma'lumotlarni to'plovchi davlat tizimi va moliyaviy institutlar o'rtasida real vaqt rejimida ma'lumot almashish platformasini yaratish investitsion qarorlarni yanada ma'lumotga asoslangan va ijtimoiy jihatdan samarali qiladi. Natijada resurslarga bo'lgan talab va taklif o'rtasidagi muvozanat yaxshilanadi.

Yuqoridagilardan kelib chiqib aytish mumkinki, bank-moliya institutlari aholi bandligini ta'minlashning passiv kuzatuvchisi emas, balki faol ishtirokchisi va iqtisodiy o'sishning asosiy harakatlantiruvchi kuchi bo'lishi lozim. Ularning investitsion faoliyati qanchalik keng ko'lamli, qanchalik maqsadli va qanchalik samarali bo'lsa, iqtisodiyotda shuncha ko'p yangi ish o'rinlari yaratiladi va aholi shuncha tez farovonlik sari harakat qiladi. Natijada bank-moliya institutlari investitsion siyosatining ijtimoiy komponenti ular strategik rivojlanishining ajralmas qismiga aylanishi lozim.

Shu sababli O'zbekiston Respublikasida bank-moliya institutlarining investitsion faoliyatini takomillashtirishda bandlikka yo'naltirilgan ko'rsatkichlarni joriy etish, mintaqaviy moliyaviy institutlarni kuchaytirish, raqamli investitsion platformalarni rivojlantirish va moliya-mehnat bozori o'rtasida ma'lumot almashish tizimini yaratish ustuvor vazifalar sifatida belgilanishi lozim. Amaliyot shuni ko'rsatadiki, ushbu yo'nalishda amalga oshirilgan islohotlar nafaqat aholi bandligini oshiradi, balki butun iqtisodiyotning raqobatbardoshligi va barqarorligini mustahkamlaydi, ijtimoiy adolatni kuchaytiradi hamda mamlakat insoniy kapitalidan samaraliroq foydalanish imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-janvardagi "2022–2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida"gi PF-60-sonli Farmoni. – Toshkent, 2022. - www.lex.uz.
2. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy bankining 2023-yil yakunlari bo‘yicha yillik hisoboti. – Toshkent, 2024. – www.cbu.uz.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligi. Aholi bandligi va ishsizlik darajasi to‘g‘risidagi statistik ma’lumotlar to‘plami. – Toshkent, 2023. – www.stat.uz.
4. Абдуллаева Ш. Банк иши: дарслик / Ш. Абдуллаева. – Тошкент: Иқтисод-Молия, 2010. – 612 б.
5. Муллажонов Ф. М. Ўзбекистон Республикаси банк тизими / Ф. М. Муллажонов. – Тошкент: Ўзбекистон, 2011. – 216 б.
6. Keynes J. M. The General Theory of Employment, Interest and Money / J. M. Keynes. – London: Macmillan, 1936. – 403 p.
7. Nosirov E. I. Qimmatli qog‘ozlar bozorida tijorat banklarining rolini oshirish masalalari. Avtoreferat i. f. n. – Toshkent: O‘zRBMA, 2003. – 24 b.
8. Beck T., Levine R. Stock Markets, Banks, and Growth: Panel Evidence // Journal of Banking & Finance. – 2004. – Vol. 28. – P. 423–442.
9. King R. G., Levine R. Finance and Growth: Schumpeter Might Be Right // Quarterly Journal of Economics. – 1993. – Vol. 108. – № 3. – P. 717–737.
10. Jahon banki. World Development Report 2013: Jobs. – Washington, DC: World Bank, 2013. – 387 p.
11. O‘zbekiston Banklar Assotsiatsiyasi rasmiy portali tahliliy materiallari. – www.uba.uz.

NAQD PULSIZ HISOB-KITOBLAR TIZIMI

Xolikulov O‘ktam Abdumo‘minovich
Samarqand iqtisodiyot va servis instituti
“Bank ishi” kafedrasi o‘qituvchisi
Xolboyev Sardor Yuldashev Xudoynazar
Electron manzil: yuldashevxudoynazar11@gmail.com
G‘ayratov Mirabbos
Samarqand iqtisodiyot va servis institute XIM-123 guruh talabalari

Annotatsiya. *Maqola naqd pulsiz hisob-kitoblar tizimi va uning zamonaviy iqtisodiyotdagi o‘rni haqida so‘z yuritadi. Unda naqd pulsiz to‘lov vositalari, elektron pul, plastik kartalar, mobil banking va onlayn to‘lov platformalarining afzalliklari va samaradorligi tahlil qilinadi. Shuningdek, maqolada naqd pulsiz hisob-kitoblarning iqtisodiy xavfsizlik, tezlik, qulaylik va moliyaviy nazorat sohalariga ta’siri ko‘rib chiqiladi. Mazkur tizimning rivojlanishi va joriy etilishi nafaqat shaxsiy va korporativ moliya operatsiyalarini soddalashtiradi, balki mamlakat iqtisodiyotida raqamli moliya infratuzilmasini mustahkamlashga xizmat qiladi.*

Kalit so‘zlar: *naqd pulsiz hisob-kitoblar, elektron to‘lov, plastik karta, mobil banking, onlayn to‘lov, raqamli iqtisodiyot, moliyaviy nazorat, iqtisodiy xavfsizlik*

Аннотация. *Статья посвящена безналичной системе расчётов и её роли в современной экономике. Рассматриваются безналичные платёжные средства, электронные деньги, пластиковые карты, мобильный банкинг и онлайн-платёжные платформы, а также анализируются их преимущества и эффективность. Кроме того, в статье обсуждается влияние безналичных расчётов на экономическую безопасность, скорость и удобство финансовых операций, а также на финансовый контроль. Внедрение и развитие данной системы упрощает как личные, так и корпоративные финансовые операции и способствует укреплению цифровой финансовой инфраструктуры страны.*

Ключевые слова: *безналичная система расчётов, электронные платежи, пластиковая карта, мобильный банкинг, онлайн-платёж, цифровая экономика, финансовый контроль, экономическая безопасность.*

Abstract. *The article focuses on the cashless payment system and its role in the modern economy. It examines cashless payment methods, electronic money, plastic cards, mobile banking, and online payment platforms, highlighting their advantages and efficiency. The article also discusses the impact of cashless payments on economic security, speed, convenience, and financial control. The implementation and development of this system simplify both personal and corporate financial operations and contribute to strengthening the country’s digital financial infrastructure.*

Keywords: *cashless payment system, electronic payments, plastic card, mobile banking, online payment, digital economy, financial control, economic security.*

Kirish. Naqd pulsiz hisob-kitoblar tizimi — bu pul mablag‘larini bank muassasalari va elektron to‘lov vositalari orqali bir hisobvaraqdan ikkinchisiga o‘tkazish asosida amalga oshiriladigan hisob-kitoblar tizimidir. Bugungi kunda naqd pulsiz hisob-kitoblar tizimi zamonaviy iqtisodiyotning muhim qismi hisoblanadi. Elektron to‘lov vositalari, plastik kartalar va mobil banking kabi imkoniyatlar moliyaviy operatsiyalarni tez, qulay va xavfsiz amalga oshirishga yordam beradi. Ushbu maqolada tizimning afzalliklari, samaradorligi va iqtisodiyotga ta’siri tahlil qilinadi.

Tadqiqot metodologiyasi. Ushbu maqolada naqd pulsiz hisob-kitoblar tizimining afzalliklari va iqtisodiyotga ta’sirini o‘rganish uchun aralash metodologiya qo‘llanildi. Ma’lumotlar yig‘ish jarayonida statistik ma’lumotlar, hukumat va moliyaviy tashkilotlarning hisobotlari, shuningdek, so‘rov va intervyular natijalari tahlil qilindi. Kvalitativ tahlil orqali tizimning qulayliklari va muammolari aniqlangan, kvantitativ usul yordamida esa foydalanuvchilarning foydalanish darajasi va iqtisodiy samaradorligi baholandi.

Adabiyotlar tahlili. So‘nggi yillarda naqd pulsiz hisob-kitoblar tizimi

bo‘yicha ko‘plab ilmiy tadqiqotlar olib borilgan. Tadqiqotlarda elektron to‘lovlar, plastik kartalar va mobil bankingning afzalliklari va iqtisodiyotga ta’siri o‘rganilgan. Masalan, G. Sultonov (2021) naqd pulsiz to‘lovlar moliyaviy operatsiyalarni tezlashtirish va xavfsizligini oshirishini ta’kidlagan, A. Karimova (2022) esa tizimning raqamli iqtisodiyot rivojiga hissa qo‘shishini ko‘rsatgan. Shu bilan birga, xorijiy tadqiqotlar ham, xususan P. Smith (2020) va L. Johnson (2021), global miqyosda naqd pulsiz tizimning o‘sishi va uning iste’molchilar uchun qulayliklarini tahlil qilgan.

Izlanish va natijalar. Izlanish natijalari shuni ko‘rsatdiki, naqd pulsiz hisob-kitoblar tizimi iqtisodiyotning samaradorligini oshirishga sezilarli hissa qo‘shadi. So‘rov va intervyu ma’lumotlariga ko‘ra, respondentlarning 78% elektron to‘lov va mobil bankingni kundalik hayotda faol ishlatadi. Statistik tahlil shuni ko‘rsatdiki, naqd pulsiz operatsiyalar bank va foydalanuvchilar uchun xarajatlarni kamaytiradi, moliyaviy nazoratni osonlashtiradi va tranzaktsiyalarni tezlashtiradi. Shu bilan birga, tizimning xavfsizlik masalalari va texnologik cheklovlari ham aniqlangan, bu esa rivojlanish uchun qo‘shimcha chora-tadbirlar talab qiladi.

Xulosa va takliflar. Xulosa: Naqd pulsiz hisob-kitoblar tizimi zamonaviy iqtisodiyotda samarali va muhim vosita hisoblanadi. U moliyaviy operatsiyalarni tezlashtiradi, qulaylik va xavfsizlikni oshiradi, shuningdek, iqtisodiy nazoratni kuchaytiradi. Tadqiqot natijalari tizimning foydalanuvchilar orasida keng qabul qilinayotganini va iqtisodiy samaradorlikka hissa qo‘shayotganini ko‘rsatdi.

Takliflar:

1. Naqd pulsiz to‘lovlarni qo‘llab-quvvatlash uchun texnologik infratuzilmani rivojlantirish.
2. Foydalanuvchilarni elektron to‘lov vositalari va mobil bankingdan xavfsiz foydalanish bo‘yicha o‘qitish.
3. Moliyaviy tashkilotlar va hukumat tomonidan qo‘shimcha rag‘batlar orqali naqd pulsiz operatsiyalarni kengaytirish.

Foydalanilgan adabiyotlar va manbalar

1. Sultonov, G. (2021). *Naqd pulsiz to‘lov tizimlari va ularning iqtisodiyotdagi roli*. Toshkent: Iqtisodiyot nashriyoti.
2. Karimova, A. (2022). *Raqamli iqtisodiyot va elektron to‘lovlar*. Toshkent: Moliyaviy Akademiya nashriyoti.
3. Smith, P. (2020). *Global trends in cashless payments*. London: Financial Studies Press.
4. Johnson, L. (2021). *Digital banking and consumer adoption*. New York: Economic Research Institute.
5. Bank O‘zbekiston Respublikasi. (2022). *Moliyaviy statistik hisobotlar*. Toshkent: Markaziy Bank nashriyoti.
6. World Bank. (2021). *Payment Systems and Financial Inclusion Report*. Washington, D.C.: World Bank Publications.
7. European Central Bank. (2020). *The impact of cashless payments on the economy*. Frankfurt: ECB Reports.
8. Nazir, M., & Ahmad, R. (2019). *Mobile banking adoption in developing countries*. Journal of Banking and Finance, 45(3), 112–125.

QO‘SHIB YUBORISH JARAYONLARIDA KORXONALAR FAOLIYATINI TUGATISHNI HISOB VA HISOBOTDA AKS ETTIRISHNI TAKOMILLASHTIRISH MASALALARI

Abdurasulov Jamshidbek Axmad ug‘li
SamISI tayanch doktoranti
e-mail: jamshidbek.abdurasulov@mail.ru
ORCID: 0000-0003-1630-86940

Annotatsiya. *Maqolada korxonalarni qayta tashkil etish jarayonlarini buxgalteriya hisobida aks ettirish masalalari xalqaro moliyaviy hisobot standartlari asosida tahlil qilingan. Biznes birlashuvlari shakllarida aktivlar, majburiyatlar va kapitalni tan olish hamda baholash tartiblari yoritilgan. Shuningdek, MHXS va milliy standartlar o‘rtasidagi farqlar tahlil qilinib, ularni uyg‘unlashtirish bo‘yicha takliflar ishlab chiqilgan.*

Kalit so‘zlar: *qayta tashkil etish, biznes birlashuvlari, MHXS, gudvill, adolatli qiymat, konsolidatsiya.*

Аннотация. *В статье исследованы вопросы отражения процессов реорганизации предприятий в бухгалтерском учёте на основе требований международных стандартов финансовой отчётности. Рассмотрены порядок признания и оценки активов, обязательств и собственного капитала в условиях объединений бизнеса. Проведён сравнительный анализ международных и национальных стандартов бухгалтерского учёта, а также разработаны научно-практические рекомендации по гармонизации национальной практики с МСФО.*

Ключевые слова: *реорганизация предприятий, объединения бизнеса, международные стандарты финансовой отчётности, гудвилл, справедливая стоимость, консолидация.*

Abstract. *This article examines the accounting treatment of corporate reorganization processes in accordance with International Financial Reporting Standards (IFRS). The recognition and measurement of assets, liabilities, and equity in business combinations are analyzed. A comparative analysis of international and national accounting standards is conducted, and scientific and practical recommendations for harmonizing national accounting practices with IFRS are proposed.*

Keywords: *corporate reorganization, business combinations, International Financial Reporting Standards (IFRS), goodwill, fair value, consolidation.*

Zamonaviy bozor iqtisodiyoti sharoitida iqtisodiy sub’ektlar faoliyatini samarali tashkil etish, ularning moliyaviy barqarorligini ta’minlash va raqobatbardoshligini oshirish muhim strategik vazifalardan biri hisoblanadi. Ushbu vazifalarni amalga oshirishda biznes birlashuvlari, jumladan, korxonalarni

qo‘shib yuborish va qo‘shib olish jarayonlari muhim ahamiyat kasb etadi. Bunday jarayonlar orqali korxonalar resurslarini integratsiyalash, ishlab chiqarish hajmini kengaytirish, harajatlarni qisqartirish va bozordagi pozitsiyasini mustahkamlash imkoniyatiga ega bo‘ladi. Qo‘shib yuborish jarayonida bir yoki bir nechta korxonalar o‘z faoliyatini tugatib, barcha aktiv va majburiyatlarini qabul qiluvchi korxonaga o‘tkazadi. Bu esa buxgalteriya hisobida murakkab va ko‘p bosqichli operatsiyalarni amalga oshirishni talab etadi. Xususan, aktiv va majburiyatlarni baholash, ularni hisobdan chiqarish, tugatish balansi tuzish hamda moliyaviy natijalarni aniqlash kabi masalalar ilmiy asoslangan yondashuvni talab qiladi. Shu nuqtai nazardan, qo‘shib yuborish jarayonlarida korxonalar faoliyatini tugatishni hisob va hisobotda to‘g‘ri va shaffof aks ettirish moliyaviy hisobotning ishonchliligi, axborot sifatini ta’minlash hamda investorlar uchun muhim qarorlar qabul qilishda asosiy manba bo‘lib xizmat qiladi. Hozirgi kunda jahon amaliyotida biznes birlashuvlari iqtisodiy rivojlanishning muhim omili sifatida keng qo‘llanilmoqda. O‘zbekistonda ham iqtisodiyotni liberallashtirish, xususiy sektor ulushini oshirish va investitsion muhitni yaxshilashga qaratilgan islohotlar natijasida qo‘shib yuborish va qo‘shib olish jarayonlari tobora faollashib bormoqda. Bu esa mazkur jarayonlarni buxgalteriya hisobida to‘g‘ri tashkil etish va hisobotda ishonchli aks ettirish zaruratini yanada oshiradi.

Biroq, amalda qo‘shib yuborilayotgan korxonalar faoliyatini tugatish jarayonlarini hisob va hisobotda aks ettirish bo‘yicha yagona, tizimlashgan va xalqaro moliyaviy hisobot standartlari talablariga to‘liq mos keluvchi uslubiy yondashuv mavjud emas. Bu holat tugatish jarayonlarida boshlang‘ich hujjatlar, buxgalteriya yozuvlari va tugatish balansi o‘rtasidagi uzviylikning buzilishiga olib kelib, hisob ma’lumotlarining ishonchliligi va shaffofligiga salbiy ta’sir ko‘rsatmoqda. Shu bilan birga, milliy buxgalteriya hisobi amaliyotida gudvill va hariddan kelgan foyda kabi iqtisodiy kategoriyalarni hisobga olish va baholash bo‘yicha aniq uslubiy asoslar yetarli darajada shakllanmagan. Bu esa moliyaviy hisobotlarni xalqaro standartlar bilan taqqoslash imkoniyatini cheklaydi va investitsion jozibadorlikka salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Shu sababli, qo‘shib yuborish jarayonlarida korxonalar faoliyatini tugatishni hisob va hisobotda aks ettirishning ilmiy asoslangan tashkiliy-uslubiy yondashuvlarini ishlab chiqish, ularni xalqaro moliyaviy hisobot standartlari talablariga muvofiqlashtirish hamda amaliyotga joriy etish mazkur tadqiqot mavzusining dolzarbligini belgilab beradi.

Qo‘shib yuborish shaklida qayta tashkil etilayotgan korxonalar faoliyatini tugatish jarayonlarini hisob va hisobotda aks ettirish masalasi zamonaviy bozor iqtisodiyoti sharoitida dolzarb ilmiy-amaliy ahamiyatga ega bo‘lgan yo‘nalishlardan biri hisoblanadi. Biznes birlashuvlari iqtisodiyotda resurslarni samarali taqsimlash, kapital konsentratsiyasini kuchaytirish, moliyaviy barqarorlikni ta’minlash hamda korxonalar raqobatbardoshligini oshirishga xizmat qiluvchi muhim iqtisodiy mexanizm sifatida namoyon bo‘ladi. Shu bilan birga, mazkur jarayonlarni buxgalteriya hisobida to‘g‘ri, tizimli va shaffof aks ettirish moliyaviy axborotning ishonchliligi, to‘liqligi va xalqaro miqyosda taqqoslanuvchanligini ta’minlashda hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Olib borilgan ilmiy tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, amalda qo‘shib yuborilayotgan

korxonalar faoliyatini tugatish jarayonlarini hisob va hisobotda aks ettirish bo‘yicha yagona, kompleks va xalqaro moliyaviy hisobot standartlari talablariga to‘liq mos keluvchi uslubiy yondashuv yetarli darajada shakllanmagan. Natijada, tugatish jarayonlarini rasmiylashtirishda qo‘llaniladigan boshlang‘ich hujjatlar tizimi, buxgalteriya yozuvlari va tugatish balansi o‘rtasidagi uzviylik va mantiqiy izchillik ta’minlanmaydi. Bu holat esa hisob ma’lumotlarining ishonchliligiga, ularning tahlil qilinishi va foydalanilishi samaradorligiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi.

Mazkur muammolarni bartaraf etish maqsadida tadqiqot doirasida qo‘shib yuborish jarayonlarini hisobga olishning xalqaro moliyaviy hisobot standartlari talablariga asoslangan yaxlit tashkiliy-uslubiy modeli ishlab chiqildi. Ushbu model qo‘shib yuborish jarayonlarini hisobda aks ettirishni tizimli ravishda tashkil etish, axborot oqimlarini tartibga solish hamda hisobot ma’lumotlarining aniqligi va ishonchliligini ta’minlashga qaratilgan. Taklif etilgan model doirasida, avvalo, tugatish jarayonlarini rasmiylashtiruvchi boshlang‘ich hujjatlar tizimi takomillashtirildi. Jumladan, aktivlar va majburiyatlarni inventarizatsiya qilish, ularni adolatli qiymat asosida qayta baholash hamda qabul qilish-topshirish dalolatnomalarini rasmiylashtirish tartibi ilmiy jihatdan asoslab berildi. Bu yondashuv tugatish jarayonida aktiv va majburiyatlarning haqqoniy va xolis baholanishini ta’minlash imkonini beradi.

Shu bilan birga, tadqiqotda tugatish jarayonlarini buxgalteriya hisobida aks ettirish mexanizmi takomillashtirilib, maxsus schyotlar tizimi va ular o‘rtasidagi korrespondensiya tartibi ishlab chiqildi. Xususan, aktivlarni hisobdan chiqarish, majburiyatlarni yopish va ularni qabul qiluvchi korxona balansiga o‘tkazish jarayonlari ikki yoqlama yozuvlar tamoyili asosida mantiqiy va izchil tarzda asoslab berildi. Shuningdek, hisob tizimini takomillashtirish maqsadida 8531 – “Qo‘shib olingan aktivlar”, 8532 – “Qabul qilingan majburiyatlar” va 8533 – “Qayta tashkil etish natijasi” kabi yangi analitik schyotlarni joriy etish taklif etildi. Mazkur schyotlar orqali qo‘shib yuborish jarayonlarida aktivlar va majburiyatlarning aniq hisobini yuritish, moliyaviy natijalarni xolis shakllantirish hamda hisob ma’lumotlarining tahlil imkoniyatlarini kengaytirish ta’minlanadi.

Xulosa qilib aytganda, modelning muhim tarkibiy qismi sifatida tugatish balansi tuzish uslubiyati ham takomillashtirildi. Unda aktivlar va majburiyatlarni adolatli qiymatda baholash, ularning yakuniy taqsimoti hamda tugatish natijasida yuzaga kelgan moliyaviy natijalarni aniqlashning ilmiy asoslangan tartibi ishlab chiqildi. Bu esa tugatish balansi orqali korxonaning haqiqiy moliyaviy holatini to‘liq va ishonchli aks ettirish imkonini beradi. Tadqiqot doirasida biznes birlashuvi jarayonida shakllanadigan gudvill va hariddan kelgan foyda kabi muhim iqtisodiy kategoriyalarni hisobga olish masalalari ham atroflicha tahlil qilindi. Gudvill korxonaning bozordagi obro‘si, mijozlar bazasi, innovatsion salohiyati va boshqa noaniq aktivlarini ifoda etuvchi iqtisodiy kategoriya sifatida asoslanib, uni hisobga olish xalqaro moliyaviy hisobot standartlari talablariga muvofiq amalga oshirilishi zarurligi ko‘rsatib o‘tildi. Shu bilan birga, hariddan kelgan foydani buxgalteriya hisobida aniq va alohida aks ettirish maqsadida 9321 – “Hariddan kelgan foyda” schyotini joriy etish taklif etildi. Bu esa moliyaviy natijalarning shaffofligi va hisobot axborotining ishonchliligini oshirishga xizmat

qiladi. Taklif etilgan tashkiliy-uslubiy yondashuv qo‘shib yuborish jarayonlarida buxgalteriya hisobini takomillashtirish, hisob ma’lumotlarining ishonchliligi, aniqligi va taqqoslanuvchanligini ta’minlashga xizmat qiladi. Shuningdek, mazkur yondashuv milliy buxgalteriya hisob tizimini xalqaro moliyaviy hisobot standartlari talablariga muvofiqlashtirish, korxonalarning investitsion jozibadorligini oshirish va moliyaviy boshqaruv samaradorligini yuksaltirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 24 fevraldagi PQ–4611-son qarori «Buxgalteriya hisobini xalqaro standartlar asosida tashkil etish chora-tadbirlari to‘g‘risida».
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 28 yanvardagi PF–60-son farmoni «2022–2026 yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida».
3. O‘zbekiston Respublikasining «Buxgalteriya hisobi to‘g‘risida»gi Qonuni. – Toshkent, 2016 (yangi tahrir).
4. Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari (IFRS / MHXS). – London: IFRS Foundation, amaldagi nashr.
5. IFRS 3 – Business Combinations (MHXS 3 «Biznes birlashuvlari»). – IFRS Foundation.
6. IFRS 10 – Consolidated Financial Statements (MHXS 10 «Konsolidatsiyalangan moliyaviy hisobot»). – IFRS Foundation.
7. IFRS 13 – Fair Value Measurement (MHXS 13 «Adolatli qiymatni aniqlash»). – IFRS Foundation.
8. O‘zbekiston Respublikasi Buxgalteriya hisobi milliy standartlari: BHMS 23 – «Qayta tashkil etishni amalga oshirishda moliyaviy hisobotni shakllantirish».
BHMS 8 – «Konsolidatsiyalangan moliyaviy hisobotlar va sho‘’ba xo‘jalik jamiyatlariga investitsiyalar».
9. Plotnikov V.S., Plotnikova O.V. Ob’edineniye biznesa i konsolidirovannaya finansovaya otchetnost. – Moskva: Finansi i statistika, 2019.
10. Tashnazarov S.N. Moliyaviy hisobot: nazariya va metodologiya. – Toshkent: Iqtisodiyot, 2020.

BIZNESNI TADBIQ QILISHDA XALQARO MARKETING STRATEGIYALARI

Abdullayeva Zulfiya Izzatovna
SamISI “Real iqtisodiyot” kafedrasi dotsenti, PhD
Abdullayeva Gulrux Erkin qizi
SamISI magistranti

Annotatsiya. *Ushbu maqolada biznes faoliyatini rivojlantirish jarayonida xalqaro marketing strategiyalarining ahamiyati ilmiy jihatdan tahlil qilingan.*

Tadqiqotda xalqaro bozor sharoitida marketing strategiyalarini ishlab chiqish, bozor segmentatsiyasi, narx siyosati, logistika tizimi hamda raqamli marketing vositalarining roli yoritilgan. Shuningdek, marketing strategiyalarining iqtisodiy samaradorligini baholashda foydalaniladigan asosiy ko‘rsatkichlar tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: *xalqaro marketing, marketing strategiyasi, bozor segmentatsiyasi, eksport marketingi, raqobatbardoshlik, marketing kommunikatsiyalari, global bozor.*

Аннотация. *В данной статье научно анализируется значение международных маркетинговых стратегий в развитии предпринимательской деятельности. Рассматриваются вопросы формирования маркетинговых стратегий на международных рынках, сегментации рынка, ценовой политики, логистических систем и роли цифрового маркетинга. Также анализируются основные показатели оценки экономической эффективности маркетинговых стратегий.*

Ключевые слова: *международный маркетинг, маркетинговая стратегия, сегментация рынка, экспортный маркетинг, конкурентоспособность, маркетинговые коммуникации, глобальный рынок.*

Abstract. *This article analyzes the importance of international marketing strategies in the development of business activities. The study examines the formation of marketing strategies in international markets, market segmentation, pricing policy, logistics systems, and the role of digital marketing tools. In addition, the main indicators used to evaluate the economic efficiency of marketing strategies are analyzed.*

Keywords: *international marketing, marketing strategy, market segmentation, export marketing, competitiveness, marketing communications, global market.*

Kirish. XXI asrda jahon iqtisodiyotida globallashuv jarayonlarining jadallashuvi, xalqaro savdo aloqalarining kengayishi hamda texnologik taraqqiyot natijasida biznes faoliyatining yangi shakllari paydo bo‘lmoqda. Bozorlarning integratsiyalashuvi natijasida korxonalar nafaqat milliy bozor doirasida, balki xalqaro miqyosda ham faoliyat yuritishga intilmoqda. Bu jarayon, o‘z navbatida, biznes subyektlaridan strategik boshqaruvning yangi usullarini qo‘llashni, marketing faoliyatini xalqaro darajada tashkil etishni hamda raqobat muhitiga moslashishni talab etadi. Xalqaro marketing strategiyalari korxonaning tashqi bozorlarda samarali faoliyat yuritishini ta’minlovchi muhim boshqaruv vositalaridan biri hisoblanadi. Ushbu strategiyalar mahsulot ishlab chiqarishdan tortib uni iste’molchiga yetkazib berishgacha bo‘lgan barcha jarayonlarni kompleks ravishda boshqarishga qaratilgan. Xalqaro marketing strategiyasining asosiy vazifasi korxona mahsulotlari va xizmatlarini turli mamlakatlar bozorlarida muvaffaqiyatli joylashtirish, iste’molchilar ehtiyojlarini chuqur o‘rganish hamda raqobat ustunligini ta’minlashdan iborat.

Zamonaviy iqtisodiyot sharoitida marketing nafaqat savdo faoliyatining bir

qismi, balki biznes strategiyasining muhim elementi sifatida qaralmoqda. Ayniqsa, tashqi bozorlarga chiqish jarayonida marketing tadqiqotlari, bozor segmentatsiyasi, raqobat muhitini tahlil qilish hamda marketing kommunikatsiyalari muhim ahamiyat kasb etadi. Shu sababli xalqaro marketing strategiyalarini ilmiy asosda ishlab chiqish va ularni amaliyotga joriy etish korxonalarning barqaror rivojlanishida muhim omil bo‘lib xizmat qiladi. O‘zbekiston iqtisodiyotida ham so‘nggi yillarda eksport salohiyatini oshirish, milliy mahsulotlarni jahon bozorlariga olib chiqish hamda xalqaro iqtisodiy hamkorlikni kengaytirish masalalariga alohida e’tibor qaratilmoqda. Bu jarayonda marketing yondashuvlarini rivojlantirish, xalqaro savdo mexanizmlarini takomillashtirish hamda milliy brendlarni shakllantirish muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Shu nuqtai nazardan, biznesni tadbiq qilishda xalqaro marketing strategiyalarining nazariy va amaliy jihatlarini chuqur o‘rganish dolzarb ilmiy masalalardan biridir.

Mazkur maqolaning asosiy maqsadi biznes faoliyatini xalqaro bozorlarda samarali tashkil etishda marketing strategiyalarining iqtisodiy mohiyatini tahlil qilish, ularning amaliy ahamiyatini ochib berish hamda zamonaviy marketing yondashuvlarining biznes rivojlanishiga ta’sirini ilmiy asoslashdan iborat.

Asosiy qism. Xalqaro marketing strategiyasi korxonaning tashqi bozorlar bilan o‘zaro aloqalarini samarali tashkil etish, bozor imkoniyatlarini aniqlash va ularni amaliyotga tatbiq etish jarayonini ifodalaydi. Mazkur strategiya global iqtisodiy muhit, raqobat sharoiti, iste’molchilar xulq-atvori va madaniy omillarni hisobga olgan holda ishlab chiqiladi. Xalqaro marketing strategiyalarini ishlab chiqishda eng avvalo bozor talabini tahlil qilish muhim ahamiyatga ega. Bozor talabi korxona ishlab chiqarayotgan mahsulot yoki xizmatga iste’molchilarning ehtiyoj darajasini ifodalaydi. Iqtisodiy nazariyada talab ko‘pincha narx va talab hajmi o‘rtasidagi bog‘liqlik orqali ifodalanadi.

$$Q_d = a - bP$$

Mazkur modeldan ko‘rinib turibdiki, mahsulot narxi oshgan sari unga bo‘lgan talab kamayadi, narx pasayganda esa talab hajmi ortadi. Xalqaro marketing strategiyasini ishlab chiqishda ushbu qonuniyatni hisobga olish muhim hisoblanadi. Chunki turli mamlakatlar bozorlarida iste’molchilarning to‘lov qobiliyati, daromad darajasi hamda xarid qilish xulq-atvori bir-biridan farq qiladi. Xalqaro marketing strategiyasining muhim bosqichlaridan biri bozor segmentatsiyasi hisoblanadi. Segmentatsiya – bu bozorni o‘xshash ehtiyoj va xulq-atvorga ega iste’molchilar guruhlariga ajratish jarayonidir. Ushbu jarayon korxonaga o‘z mahsulotini aniq maqsadli auditoriyaga yo‘naltirish imkonini beradi. Xalqaro marketing amaliyotida segmentatsiya ko‘pincha demografik, geografik, iqtisodiy va madaniy mezonlar asosida amalga oshiriladi.

Bozor segmentatsiyasidan so‘ng korxona maqsadli bozorni tanlaydi va unga mos marketing strategiyasini ishlab chiqadi. Bu jarayonda marketing kompleksining to‘rtta asosiy elementi muhim rol o‘ynaydi. Ular mahsulot siyosati, narx siyosati, taqsimot siyosati va kommunikatsiya siyosatidan iborat bo‘lib, marketing nazariyasida “4P” modeli sifatida tanilgan. Mahsulot siyosati xalqaro marketing strategiyasining eng muhim elementlaridan biri hisoblanadi.

Korxona tashqi bozorga chiqishda mahsulotni mahalliy iste’molchilarning ehtiyojlariga moslashtirishi zarur. Bu jarayon mahsulot dizayni, qadoqlash, sifat standartlari hamda brend siyosatini o‘z ichiga oladi. Masalan, ayrim mamlakatlarda ekologik toza mahsulotlarga talab yuqori bo‘lsa, boshqa mamlakatlarda narx omili muhimroq hisoblanadi. Narx siyosati ham xalqaro marketing strategiyasining muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Korxona mahsulot narxini belgilashda ishlab chiqarish xarajatlari, transport va logistika xarajatlari, bojxona to‘lovlari hamda raqobatchilar narxlarini hisobga olishi zarur. Xalqaro marketingda ko‘pincha differensial narx siyosati qo‘llaniladi, ya’ni turli mamlakatlar bozorlarida mahsulot narxi har xil bo‘lishi mumkin.

Marketing strategiyasining iqtisodiy samaradorligini baholashda marketing investitsiyalarining rentabelligi muhim ko‘rsatkich hisoblanadi.

$$ROI = \frac{Foyda - Xarajat}{Xarajat} \times 100\%$$

Mazkur ko‘rsatkich marketing faoliyatiga sarflangan mablag‘larning qanchalik samarali ekanligini aniqlash imkonini beradi. Agar marketing strategiyasi natijasida korxona foydasi sezilarli darajada oshsa, demak strategiya samarali hisoblanadi. Xalqaro marketing strategiyalarini amalga oshirishda logistika tizimlari ham muhim rol o‘ynaydi. Mahsulotni xalqaro bozorlarga yetkazib berish jarayoni transport infratuzilmasi, ombor tizimlari, bojxona rasmiylashtiruvi hamda distribyutorlik tarmoqlari bilan chambarchas bog‘liq. Samarali logistika tizimi mahsulot yetkazib berish vaqtini qisqartiradi va transport xarajatlarini kamaytiradi.

Shuningdek, xalqaro marketing faoliyatida kommunikatsiya strategiyasi ham muhim ahamiyatga ega. Reklama, jamoatchilik bilan aloqalar, brend kommunikatsiyasi hamda raqamli marketing vositalari orqali korxonalar o‘z mahsulotlarini keng auditoriyaga tanitishi mumkin. Zamonaviy sharoitda internet marketing, ijtimoiy tarmoqlar marketingi va elektron savdo platformalari marketing faoliyatining muhim elementlariga aylanmoqda. Raqobat muhitini tahlil qilish ham xalqaro marketing strategiyasining muhim bosqichlaridan biri hisoblanadi. Korxona o‘zining bozordagi o‘rnini aniqlash uchun bozor ulushi ko‘rsatkichidan foydalanadi.

$$MS = \frac{Korxona\ savdosi}{Umumiy\ bozor\ savdosi} \times 100\%$$

Ushbu ko‘rsatkich korxonaning bozor ichidagi mavqeini aniqlash imkonini beradi. Bozor ulushining ortishi korxonaning marketing strategiyasi muvaffaqiyatli ekanligini ko‘rsatadi. Xalqaro marketing strategiyalarini ishlab chiqishda madaniy omillarni hisobga olish ham muhim hisoblanadi. Turli mamlakatlarda iste’molchilarning qadriyatlari, urf-odatlari va madaniy xususiyatlari farqlanadi. Shu sababli mahsulotni reklama qilish, qadoqlash va brendlash jarayonida mahalliy madaniy muhitni hisobga olish zarur. Zamonaviy iqtisodiyotda raqamli texnologiyalarning rivojlanishi marketing strategiyalariga ham sezilarli ta’sir ko‘rsatmoqda. Sun’iy intellekt, katta ma’lumotlar tahlili va elektron savdo platformalari marketing faoliyatini yanada samarali tashkil etish imkonini bermoqda. Bu esa korxonalarga iste’molchilar ehtiyojlarini aniq

prognoz qilish hamda individual marketing takliflarini ishlab chiqish imkoniyatini yaratadi.

O‘zbekiston iqtisodiyotida ham eksportga yo‘naltirilgan ishlab chiqarishni rivojlantirish, milliy mahsulotlarning jahon bozorlaridagi raqobatbardoshligini oshirish hamda marketing infratuzilmasini takomillashtirish muhim strategik vazifalardan biri hisoblanadi. Xususan, xalqaro savdo ko‘rgazmalarida ishtirok etish, eksport marketingini rivojlantirish hamda milliy brendlarni shakllantirish mamlakat iqtisodiy rivojlanishida muhim rol o‘ynaydi.

Xulosa. Xalqaro marketing strategiyalari zamonaviy biznes faoliyatining muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Global iqtisodiy integratsiya sharoitida korxonalar uchun xalqaro bozorlarga chiqish va u yerda barqaror mavqega ega bo‘lish muhim strategik vazifaga aylanmoqda. Xalqaro marketing strategiyalarini samarali amalga oshirish bozor talabini chuqur o‘rganish, optimal narx siyosatini ishlab chiqish, logistika tizimlarini takomillashtirish hamda marketing kommunikatsiyalarini rivojlantirish bilan chambarchas bog‘liqdir. Shu bilan birga, marketing faoliyatining iqtisodiy samaradorligini baholashda rentabellik va bozor ulushi kabi ko‘rsatkichlardan foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi.

Raqamli texnologiyalar va innovatsion marketing vositalarining rivojlanishi xalqaro marketing strategiyalarini yanada takomillashtirish imkonini bermoqda. Bu esa korxonalarga global bozorlarda raqobat ustunligini ta’minlash hamda yangi iste’molchilarni jalb qilish imkonini beradi. Kelgusida milliy iqtisodiyotda eksport marketingini rivojlantirish, xalqaro savdo infratuzilmasini takomillashtirish hamda innovatsion marketing texnologiyalarini keng joriy etish biznesni rivojlantirishning muhim omillaridan biri bo‘lib qoladi. Shu sababli xalqaro marketing strategiyalarini chuqur ilmiy asosda o‘rganish va amaliyotga tatbiq etish iqtisodiy rivojlanishning muhim shartlaridan biri hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO’YXATI:

1. A.Alimuhamedov, S.Abdullayev, (2021). Marketing asoslari. Toshkent: Iqtisodiyot nashriyoti.
2. A.N.Yo‘ldoshev, S.S.Qosimov, (2020). Xalqaro marketing. Toshkent: Innovatsion rivojlanish nashriyoti.
3. B.B.Ergashev (2019). Marketing tadqiqotlari va bozor tahlili. Toshkent: Fan va texnologiya.
4. H.Mamatqulov (2022). Xalqaro savdoda marketing strategiyalarini qo‘llash masalalari. Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar, 6(3), 45–53.
5. R.Abdullayev (2021). Eksport faoliyatida marketing strategiyalarining o‘rni. Iqtisodiyot va ta’lim, 4(2), 78–84.
6. O‘zbekiston Respublikasi Investitsiyalar, sanoat va savdo vazirligi. (2023). O‘zbekistonning eksport salohiyati bo‘yicha statistik hisobot. Toshkent.
7. O‘zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo‘mitasi. (2024). Tashqi savdo statistikasi to‘plami. Toshkent.

CONTEMPORARY POVERTY REDUCTION STRATEGIES IN UZBEKISTAN: INTEGRATION OF INTERNATIONAL EXPERIENCE AND NATIONAL PRACTICES

Odilov Asilbek Azamat o'g'li
"Silk Road" International University
of Tourism and Cultural Heritage
Master student of Business Administration

Abstract. *This study analyzes the effectiveness of state policies on poverty reduction in Uzbekistan. The article discusses multidimensional approaches to measuring poverty, the digitalization of the social protection system, and the specific features of the "Mahallabay" working system. It also studies the successful experiences of countries such as China and Brazil from the perspective of adapting them to the conditions of Uzbekistan. The article analyzes the dynamics of the poverty rate and the impact of economic growth based on statistical data.*

Keywords: *poverty rate, multidimensional poverty index (MPI), human capital, "Iron Notebook", inclusive growth, social transformation.*

Poverty is a complex socio-economic phenomenon that refers not only to the lack of material resources, but also to the deprivation of education, health care, and decent living conditions. According to Amartya Sen (1999), poverty is the deprivation of a person's opportunities to realize his or her potential. Uzbekistan did not officially recognize the problem of poverty until 2020. However, as part of the "New Uzbekistan" strategy, poverty reduction became the focus of state policy. It was announced that in 2020, 12-15% of the population, or about 4-5 million people, were below the poverty line. After that, the institutional framework for poverty reduction in the country was created, and the Ministry of Economy and Finance and the Ministry of Poverty Reduction and Employment were assigned specific tasks. World practice in poverty reduction shows that there is no universal solution, but successful countries have common features:

China's "Targeted" Policy. The most important aspect of the Chinese experience is the "Poverty Mapping" system. They studied the problems of each village and each household individually and provided assistance in five areas: industrial development, resettlement, environmental compensation, education and social protection. Just as the core of the Chinese experience is the individual study of the needs of each household and the creation of drivers adapted to them, Uzbekistan has introduced the institution of "Governor Assistants" and focused on increasing economic activity in each neighborhood.

Brazil's Bolsa Familia Program. The Brazilian experience is aimed at breaking the cycle of poverty by investing in human capital. Under this program, assistance money provided to more than 13 million families is linked to the condition that children attend school and monitor their health. This indicator serves as the basis for the "child benefit" system in Uzbekistan. At the same time,

the integration of a conditional cash transfer system, such as Brazil's famous Bolsa Família program, into national practice in the form of a "Single Register of Social Protection", has significantly increased the targeting and transparency of social assistance, which has reduced the human factor and ensured that assistance reaches the truly needy. Analysis shows that the poverty rate has decreased from 17% in 2021 to 9.5% by 2024. The simplification of the small business support and self-employment system played an important role in achieving this indicator. The "booklet" systems can be cited as unique know-how of Uzbekistan such as "Iron Booklet" list of needy families, which are provided with one-time assistance and assistance in employment issues. "Women's Booklet" and "Youth Booklet" are mechanisms for supporting the entrepreneurial initiatives of women and youth, providing them with preferential loans and subsidies. Institute of Assistants of Governors starting in 2022, an assistant governor position has been introduced in each mahalla. Their main task is to identify resources in the neighborhood (free land, housing opportunities) and attract the population to gainful employment. The most sustainable way to reduce poverty is to invest in human capital. As Nobel laureate Theodore Schulz noted, funds allocated to education are the main driver of economic growth. The government of Uzbekistan is radically reforming the education system to escape the "poverty trap". Pre-school coverage rate was increased from 27% in 2017 to 74% by 2024. This created the basis for the return of mothers to the labor market and the cognitive development of children. Special grants and interest-free educational loans were introduced for children from families included in the "Iron Book". This will help break the cycle of "intergenerational poverty". Vocational Training (VET) the "Ishga Marhamat" monocenters provide short-term, market-relevant training to unemployed people in professions that meet market demand. Poverty is unevenly distributed across Uzbekistan. Statistical analyses show that the poverty rate in rural areas is 1.5 times higher than in urban areas. Banerjee and Duflo (2011) have proven in their research that poverty negatively affects a person’s decision-making ability. Constant stress and lack of resources increase the “cognitive load”. The psychological rehabilitation and motivational support provided by the governer’s assistants in Uzbekistan are aimed at instilling in the population the belief that “I can do it”. In this process, the role of professional psychologists and social workers for the social adaptation of poor families is increasing. Digitalization reduces corruption and ensures targeted social assistance. Single Register of Social Protection system made it possible to identify those in need of assistance without subjective decisions (for example, without the will of the mahalla chairman. Young people in remote villages can access the global outsourcing market through IT Park residents, eliminating territorial restrictions. Despite reforms, a number of systemic problems remain suc as regional disproportion. Although the poverty rate is low in Tashkent city and regional centers, this indicator remains high in remote districts of the Republic of Karakalpakstan, Surkhandarya and Kashkadarya. Food inflation is eating away at the real incomes of the poor. A large part of the working-age population still works in the informal sector, which complicates their social protection.

In Uzbekistan, poverty reduction policies are shifting from passive social protection (pension provision) to active economic mobilization (vocational training and employment). The study recommends that poverty should be measured not only by income, but also by the level of housing conditions, sanitation, and access to quality drinking water, increasing the role of small producers in agro-industrial clusters and establishing small family enterprises (based on outsourcing) around large clusters to reduce poverty in rural areas, developing digital skills, eliminating territorial restrictions by preparing young people for the remote labor market (freelance). In conclusion, poverty reduction is a long-term process that requires not only economic growth, but also the creation of equal opportunities for all segments of society.

References:

1. Acemoglu, D., & Robinson, J. A. (2012). Why Nations Fail: The Origins of Power, Prosperity, and Poverty . Crown Business.
2. Banerjee, A. V., & Duflo, E. (2011). Poor Economics: A Radical Rethinking of the Way to Fight Global Poverty . PublicAffairs.
3. World Bank. (2023). Poverty Analysis and Social Protection System Improvement in Uzbekistan . Washington: World Bank Group.
4. Amartya Sen. (1999). Development as Freedom . Oxford University Press.
5. Mirziyoyev, Sh. M. (2022). New Uzbekistan Development Strategy .
6. UNDP. (2023). 2023 Global Multidimensional Poverty Index (MPI): Unstacking comparative patterns and communities . New York: United Nations.
7. Statistics Agency of the Republic of Uzbekistan. (2024). Statistical Collection on the Living Standards of the Population . Tashkent.

MAHALLABAY ISHLASH JARAYONIDA BANKLARNING MIKROMOLIYALASH VA "SOCIAL BANKING" MODELLARINI JORIY ETISH ISTIQBOLLARI

Niyozov Zuxur Davronovich
i.f.n., prof v.b., "Bank ishi" kafedrasi, SamISI
Zubaydulloyeva Damira Vaxobovna
SamISI, BI-122 guruh talabasi

Annotatsiya. *"Mahallabay" tizimi doirasida tijorat banklarining mikromoliyalash va "Social Banking" modellarini joriy etish istiqbollari tahlil qilinadi. Mahalliy aholining moliyaviy ehtiyojlari, nobank kredit tashkilotlari tajribasi va xalqaro ijtimoiy bankchilik modellari o'rganiladi. Xatarlarni boshqarish strategiyalari va amaliy tavsiyalar ishlab chiqiladi.*

Kalit so'zlar: *Mahallabay, mikromoliyalash, Social Banking, moliyaviy inklyuziya, kambag'allikni qisqartirish, tadbirkorlik.*

Abstract. *The prospects for implementing microfinance and Social Banking models by banks within the Mahallabay system are analyzed. The financial needs*

of local populations, experience of non-bank credit organizations, and international social banking models are examined. Risk management strategies and practical recommendations are developed.

Keywords: *Mahallabay, microfinance, Social Banking, financial inclusion, poverty reduction, entrepreneurship.*

Kirish. O'zbekistonda “Mahallabay ishlash” tizimi 2021-yildan boshlab davlat boshqaruvining yangi paradigmasi sifatida joriy etildi. Ushbu tizim muammolarni fuqarolar uchun to'g'ridan-to'g'ri, mahalliy darajada — minimal byurokratiya bilan — hal etishga qaratilgan. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yildagi "Yangi O'zbekiston" taraqqiyot strategiyasi doirasida aholining turmush darajasini yaxshilash, bandlikni ta'minlash va kambag'allikni qisqartirish bo'yicha aniq maqsadlar belgilandi.[183]

"Mahallabay" tizimining iqtisodiy tomonini mustahkamlashda banklar hal qiluvchi rol o'ynamoqda. 2022-yil holatiga ko'ra, 193 ta nobank kredit tashkiloti, shu jumladan 100 ta mikromoliya tashkiloti faoliyat ko'rsatib, jami 7,3 trillion so'mlik mikrokreditlar berdi. Shunga qaramay, mahalla darajasida moliyaviy xizmatlardan foydalanish darajasi hali ham past bo'lib, aholining 20 foizdan ortig'i rasmiy moliyaviy tizimdan chetda qolmoqda. Ushbu maqola tijorat banklarining "Mahallabay" tizimida mikromoliyalash va "Social Banking" modellarini joriy etishning istiqbollari va mexanizmlarini tahlil qilishga qaratilgan.

Adabiyotlar tahlili. "Social Banking" kontseptsiyasi moliyaviy foyda bilan ijtimoiy samaradorlikni uyg'unlashtiruvchi bankchilik modeli sifatida Yevropa amaliyotida keng rivojlangan.[184] Germaniyaning Sparkassen tizimi — 600 dan ortiq mahalliy jamg'arma kassasi — bu modelning eng muvaffaqiyatli namunasidir: ular aholining 50 mln dan ortiq a'zosiga xizmat ko'rsatib, har yili 3,6 mlrd yevro ijtimoiy maqsadlarga yo'naltiradi. O'zbekiston sharoitida Niyozov Z.D. (SamISI, 2024)[185] va Abdullayev A.J. (2018)[186] ushbu modellarning mahalliy shart-sharoitlarda qo'llanilish imkoniyatlarini o'rgangan. Omonov A.A. (2020)[187] esa ijtimoiy bankchilik va innovatsion xizmatlar o'rtasidagi bog'liqlikni tahlil qilgan.

Tadqiqot metodologiyasi. Tadqiqot qiyosiy va konseptual tahlilga asoslanib, O'zbekiston Respublikasining me'yoriy-huquqiy hujjatlari, CBU statistikasi, xalqaro tashkilotlar hisobotlari va SamISI professor-o'qituvchilari tadqiqotlari sintez qilindi. Germaniya, Bangladesh va Filippin tajribalari O'zbekiston sharoitiga moslashtirish imkoniyatlari nuqtai nazaridan qiyosiy tahlil qilindi. Xulosa va tavsiyalar sintetik yondashuv asosida shakllantirildi.

---

[183]O'zR Prezidentining PF-60-sonli Farmoni "2022–2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi to'g'risida" // lex.uz/docs/5841063

[184]Weber O., Remer S. Social Banking and Social Finance. — London: Springer, 2021. Sparkassen modelining ijtimoiy ta'siri.

[185]Niyozov Z.D., Zubaydulloyeva D.V. "Mahallabay" tizimida ijtimoiy bankchilik modellari // SamISI ilmiy to'plami. — Samarqand, 2024.

[186]Abdullayev A.J. Iqtisodiyotni modernizatsiyalash sharoitida mikrokreditlashni rivojlantirish masalalari. — Toshkent: Iqtisod-moliya, 2018.

[187]Omonov A.A. Bank tizimida innovatsion xizmatlar va ijtimoiy bankingni rivojlantirish istiqbollari. — Toshkent: Fan va texnologiya, 2020.

Tahlil va muhokama 1. "Mahallabay" tizimining moliyaviy ehtiyojlari. Tizim joriy etilgandan buyon har yili 2 mln dan ortiq ariza-murojaat qayta ishlangan bo'lib, ularning 35 foizi moliyaviy yordam — kredit, subsidiya yoki ish o'rni yaratish — bilan bog'liq.[188] "Temir daftar"ga kiritilgan 600 000 dan ortiq oilaning muhim qismi mikromoliyalash xizmatlariga muhtoj, ammo garov va kredit tarixi talablariga javob bera olmaydi.[189] Bu bo'shliq maxsus "Mahallabay" kredit mahsulotlarini ishlab chiqish zaruratini ko'rsatadi.

2. Amaldagi amaliyot: dastlabki qadamlar. Xalq banki "mahalla bankiri" institutini 200 dan ortiq mahallada sinov tariqasida joriy etdi; bankir mahalla faoli bilan birgalikda aholi ehtiyojlarini joyida aniqlab, maqsadli kredit arizalarini rasmiylashtirmoqda. Trastbank "temir daftar" oilalari uchun garovsiz, 0 foizli startap kredit liniyasini 2023-yilda 12 ta viloyatda ishga tushirdi; dastlabki ma'lumotlarga ko'ra, 4 200 oila foydalandi, ularning 78 foizi ayollar.

3. Xalqaro tajribadan o'rganish. Bangladesh Grameen Banki 2023-yil boshida 10 mln dan ortiq a'zoga xizmat ko'rsatib, 98 foiz qaytaruvchanlikni saqlamoqda.[190] Filippin BSP (Bangko Sentral) mahalliy banklar uchun kredit portfelining 5 foizini mikromoliyaga ajratishni majburiy belgilagan. Ushbu ikki model O'zbekistonga "Mahallabay" tizimi bilan integratsiyalashgan ijtimoiy bankchilik konsepsiyasini shakllantirish uchun qimmatli yo'l-yo'riq beradi.

4. Xatarlar va ularni boshqarish. Mikromoliyalash va Social Banking modellarini joriy etishning asosiy xatarlari kredit qaytuvchanligining pastligi, yuqori operatsion xarajatlar va haddan ortiq qarzlanish xavfidan iborat. Raqamli kanallar orqali operatsion xarajatlarni 35–40 foizga kamaytirish mumkinligi kuzatilmoqda.[191] Moliyaviy savodxonlik treninglarini kreditlash jarayoniga majburiy qo'shish muddatidan o'tgan qarzlar ulushini 12–15 foizga kamaytirishi aniqlangan.[192]

Xulosa. "Mahallabay" tizimi tijorat banklari uchun mikromoliyalash va Social Banking modellarini joriy etishning kuchli institutsional platformasini taqdim etmoqda. Xalq banki va Trastbankning dastlabki tajribalari bu yo'nalishda amaliy natijalarga erishish mumkinligini ko'rsatdi. Germaniya Sparkassen modeli va Grameen Bank tajribasidan o'rganib, "Mahallabay Social Banking" konsepsiyasini ishlab chiqish maqsadga muvofiq. Buning uchun davlat-xususiy sheriklikni kuchaytirish, garov talablarini soddalashtirishda regulyator qo'llab-quvvatlashni ta'minlash, raqamli texnologiyalarni keng joriy etish va moliyaviy savodxonlik dasturlarini kreditlash siklining ajralmas qismiga aylantirish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati:

1. O'zR Prezidentining PF-60-sonli Farmoni, 2022 // lex.uz/docs/5841063
2. O'zR Qonuni "Mikromoliyalash to'g'risida", O'RQ-53-son // lex.uz

[188]Kambag'allikni qisqartirish va bandlik vazirligi. Mahallabay tizimi natijalarining yillik sharhi, 2023 // mehnat.uz
[189]Kambag'allikni qisqartirish va bandlik vazirligi. "Temir daftar" oilalari soni va moliyaviy ehtiyojlari tahlili, 2023 // mehnat.uz
[190]Grameen Bank. Annual Report 2023: Membership, Loan Portfolio and Recovery Rates // grameen.com
[191]CEIR. Raqamli moliyaviy xizmatlar: operatsion samaradorlik tahlili. — Toshkent: CEIR, 2023 // ceir.uz
[192]O'zR Markaziy banki. Bank sektori barqarorligi hisoboti, 2023. Muddatidan o'tgan qarzlar va moliyaviy savodxonlik korrelyatsiyasi // cbu.uz

3. Niyozov Z.D., Zubaydulloyeva D.V. SamISI ilmiy to'plami. — Samarqand, 2024.
4. Abdullayev A.J. Mikrokreditlashni rivojlantirish masalalari. — Toshkent, 2018.
5. Omonov A.A. Innovatsion bank xizmatlar. — Toshkent, 2020.
6. Weber O., Remer S. Social Banking. — London: Springer, 2021.
7. CBU. Yillik statistik byulleten, 2022 // cbu.uz
8. CEIR. Moliyaviy inklyuziya, 2023 // ceir.uz.

RAQAMLI BANK XIZMATLARI SHAROITIDA KREDIT RISKINI BOSHQARISHDA IRB YONDASHUVINING SAMARADORLIGI: BASEL II VA III ASOSIDA TAHLIL

O‘ktamova Nozima Narzulla qizi
Toshkent davlat yuridik universiteti
Davlat boshqaruvi sho‘basi dotsenti, PhD
Egamova Nodirabonu Faxraddin qizi
O‘zbekiston Respublikasi
Bank - moliya akademiyasi 2 - kurs tinglovchisi
nodirabonu.egamova@mail.ru
+998914273992

Annotatsiya: *Ushbu tezisda raqamli bank xizmatlari sharoitida kredit riskini boshqarishning zamonaviy usullari, xususan, Basel II va Basel III standartlari doirasidagi IRB (ichki reytinglarga asoslangan) yondashuvining roli tahlil qilingan. Tadqiqotda Big Data va Machine Learning texnologiyalarining kredit skoring tizimlaridagi ahamiyati, IRB va standartlashtirilgan yondashuvlar (SA) o‘rtasidagi farqlar hamda xalqaro bank amaliyoti (EBA statistikasi) qiyosiy o‘rganilgan. O‘zbekiston bank tizimida IRB yondashuvini joriy etishdagi mavjud to‘siqlar va imkoniyatlar baholanib, banklar rentabelligini oshirish bo‘yicha ilmiy takliflar ilgari surilgan.*

Kalit so‘zlar: *Kredit riski, Basel III, IRB yondashuvi, standartlashtirilgan yondashuv (SA), raqamli bank, Big Data, machine Learning, PD (Defolt ehtimolligi), LGD (Defolt holatidagi zarar), kapital monandligi.*

Abstract: *This thesis analyzes the role of the IRB (Internal Ratings-Based) approach within the Basel II and Basel III frameworks for managing credit risk in the context of digital banking services. The study examines the significance of Big Data and Machine Learning technologies in credit scoring systems, the differences between IRB and the Standardized Approach (SA), and a comparative study of international banking practices (EBA statistics). Existing barriers and opportunities for implementing the IRB approach in the banking system of Uzbekistan are evaluated, and scientific proposals are put forward to increase bank profitability.*

Keywords: *Credit risk, Basel III, IRB approach, Standardized Approach (SA), Digital banking, Big Data, Machine Learning, PD (Probability of Default), LGD (Loss Given Default), capital adequacy.*

Bugungi kunda bank tizimida kredit riskini samarali boshqarish moliyaviy barqarorlikni ta’minlashning muhim omillaridan biri hisoblanadi. Global moliyaviy bozorlarning murakkablashuvi, iqtisodiy noaniqliklarning ortishi hamda bank operatsiyalarining kengayishi kredit riskini yanada dolzarb masalaga aylantirmoqda. Ayniqsa, raqamli bank xizmatlarining jadal rivojlanishi, onlayn kreditlash, avtomatlashtirilgan skoring tizimlari va katta hajmdagi ma’lumotlardan (Big data) foydalanish kredit riskini baholash jarayoniga yangi yondashuvlarni talab etmoqda.

Tijorat bankining asosiy maqsadi o‘z aktivlari va passivlarini boshqarib, tavakkalchilik asosida foyda olishdir. Zero bank bu - bank hisobvaraqlarini ochish va yuritish, to‘lovlarni amalga oshirish, omonatlarga pul mablag‘larini jalb etish, o‘z nomidan kreditlar berish bo‘yicha bank faoliyati sifatida aniqlangan operatsiyalar majmuini amalga oshiruvchi tijorat tashkiloti bo‘lgan yuridik shaxs hisoblanadi. (*Banklar va bank faoliyati to‘g‘risida*, 2019)

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-2025 yillarga mo‘ljallangan O‘zbekiston Respublikasining bank tizimini isloh qilish strategiyasi to‘g‘risida PF-5992-sonli farmonida bank sektorini isloh qilishni asosiy yo‘nalishlari etib kredit portfeli va tavakkalchilikni boshqarish sifatini yaxshilash, moliyaviy tavakkalchiliklarni baholash uchun texnologik yechimlarni tatbiq etish orqali bank tizimini samaradorligini oshirish etib belgilangan. (O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti, 2020)

Mazkur tadqiqotning maqsadi raqamli bank xizmatlari sharoitida kredit riskini boshqarishda IRB yondashuvining rolini Basel II va Basel III standartlari asosida tahlil qilishdan iborat. Tadqiqot doirasida IRB yondashuvining nazariy asoslari, uning Foundation va Advanced variantlari, kredit riskini modellashtirish va validatsiya jarayonlari o‘rganiladi. Shuningdek, IRB va standartlashtirilgan yondashuvlar o‘rtasidagi farqlar tahlil qilinib, ularni O‘zbekiston bank tizimida qo‘llash imkoniyatlari baholanadi.

Ma’lumki bank tavakkalchiligiga doir normativ huquqiy asoslardan biri bo‘lgan 2023-yil 18-aprelda O‘zbekiston Respublikasi Adliya Vazirligi tomonidan ro‘yxatdan o‘tgan “Banklar va banklar guruhlarining tavakkalchiliklarni boshqarish tizimiga doir talablar tog‘risidagi Nizomni tasdiqlash haqida” O‘zbekiston Respublikasining Markaziy banki boshqaruvining Qarorida kredit tavakkalchiligi bu - qarzdorning bank oldidagi majburiyatlari shartnoma yoki qonunchilik hujjatlarida ko‘rsatilgan muddat va (yoki) shartlarda bajarilmasligi (lozim darajada bajarilmasligi) oqibatida yuzaga kelishi mumkin bo‘lgan zarar (yo‘qotish) ko‘rish va (yoki) rejalashtirilgan daromadni olmaslik ehtimolligi deya ta’rif berilgan. (O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki boshqaruvi, 2023)

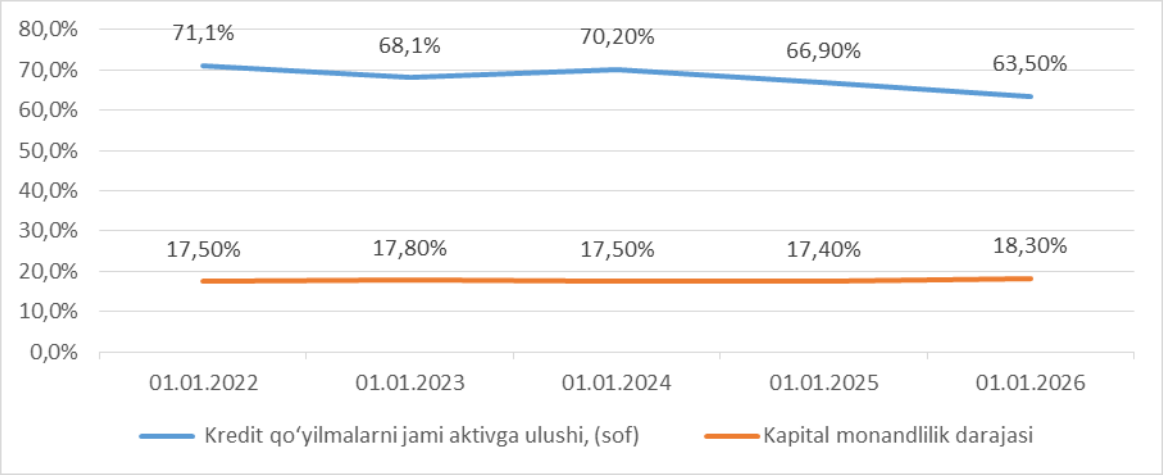

1-rasm. 2021-2025-yillarda kredit qo‘yilmalar va kapital monandlilik darajasi

Manba: O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki ma’lumotlari asosida muallif tomonidan tuzildi.

Yuqorida 1-rasmda ko‘rganimizdek oxirgi yillar davomida tijorat banklarida kreditlarning jami aktivlardagi salmog‘i sezilarli darajada kamaygan. Biroq shunga qaramay jami aktivlarning salmoqli qismini tashkil qilmoqda. Vaholanki, kapitalni monandlilik darajasi 17,5 foizdan 18,3 foziga oshgan va bu Markaziy bankning prudensial talablari bajarilganini anglatadi.

Basel II kelishuvi banklarga kredit riski uchun kapital talablarini hisoblashning ikkita keng tarqalgan metodologiyasidan birini tanlashga ruxsat berishni taklif qildi. Qayta ko‘rib chiqilgan tizim standartlashtirilgan yondashuvning (SA) yanada murakkab versiyasini va ichki reytinglarga asoslangan (IRB) modelning ikkita turini o‘z ichiga oladi. (Basel Committee on Banking Supervision, 2004). Standartlashtirilgan yondashuv kredit riskini baholashda tashqi reyting agentliklari (masalan, S&P, Moody’s va ECA) baholashlariga asoslangan. Basel II IRB ning Foundation va Advanced yo‘nalishlarini ajratib ko‘rsatib, Foundation IRB yo‘nalishida bank qarzdorning defoltga uchrash ehtimolini (PD) bankni o‘zi mustaqil belgilaydi ammo defolt bo‘lganda yo‘qotish darajasi (LGD) va defolt paytidagi qarz miqdori (EAD) ni regulyator belgilashi aytilgan. Advanced IRB yo‘nalishida banklar o‘z tarixiy tajribasi va ichki hisob-kitobiga tayanib yuqoridagi uchta ko‘rsatkichni o‘zlari hisob qiladi. Advanced IRB ning ahamiyati u murakkab va aniq model sifatida ishlaydi. Ammo shunga qaramay ko‘pchilik banklar Advanced IRB yo‘nalishini davom ettirishda ehtiyotkor, chunki Advanced IRB ni to‘g‘ri ishlatish uchun katta ma’lumot bazasi va rivojlangan risk boshqaruvi tizimi talab qilinadi. Quyidagi formula orqali bank kutiladigan kredit yo‘qotishlarini (Expected loss) aniqlaydi va kapital talablarini shu risk asosida belgilaydi.

$$EL = PD \times EAD \times LGD$$

Basel III kelishuviga kelib IRB yondashuviga bir nechta cheklovlar kiritildi:

1. IRB yordamida hisoblangan kapital miqdori standartlashtirilgan yondashuv asosida hisoblangan kapitalning 72,5% dan kam bo‘lmasligi lozim.

2. Advanced IRB dan voz kechish tartibi. Yirik korporatsiyalar va banklarga berilgan kreditlar uchun faqat Foundation IRB va Standartlashtirilgan usul qo‘llaniladi. Chunki yirik subyektlarning LGD ko‘rsatkichini bank o‘zi aniqlashi qiyin bo‘lib qoladi.

3. PD uchun minimal 0.05% cheklov qo‘yildi va zaxira talablarini bajarish zaruriyatini belgilab berdi.(Hennie van Greuning и Sonja Brajovic Bratanovic, 2020)

Basel III ning mamalakatlar bank tizimiga keng isloh etish, ayniqsa keng rivojlangan davlatlarda amaliyotda joriy etilayotgani Yevropa bank tashkilotlarining har choraklik risk parametrlari statistikasida ham yaqqol namoyon bo‘ladi. (Europaen Banking Authority, 2025). Ushbu hisobotda (1-jadval) mamlakatlar kesimida korporativ va chakana kredit segmentlari uchun xatarlar ko‘rsatkichlarini ifodalaydi. Hisobotdan ko‘rinib turibdiki Rossiya Federatsiyasi defolt darajasi (korporativ - 4,51% va chakana - 5,44%) eng yuqori davlatlardan biridir. Ammo Singapur va Shvetsariyada korporativ (0,12%) va chakana (0,22%) segmentda qarzdorlarning o‘z majburiyatlarini bajara olmaslik holati juda past hisoblanadi. Fransiya va Italiyada agar defolt holati yuz bersa zarar miqdori korporativ (32,34% va 32,06%) va chakana (21,27% va 30,91%) segmentlarda juda yuqori salmoqni tashkil qilmoqda. Shuningdek mamlakatlardagi sohalar kesimida defolt bo‘lish ehtimolligi Basel III da 5% cheklov qo‘yilganiga qaramay Rossiya Federatsiyasida bu ko‘rsatkich korporativ sohada 32,01 foizni tashkil qilmoqda. Bu ko‘rsatkich juda xavfli bo‘lib, har 3 ta mijozdan bittasi kreditni qaytara olmaydi degani. LGD ko‘rsatkichi tahlil qilinganda Rossiya va Xitoy davlatida ayniqsa korporativ segmentda ulush yuqori hisoblanib (39,19% va 39,16%), bank o‘zining deyarli 40 foizini qaytara olmaydi deganidir. Avstraliya, Singapur va Birlashgan Qirollikda bu ko‘rsatkich sezilarli darajada kam hisoblanadi. Ushbu hisobot shuni ko‘rsatadiki, G‘arbiy Yevropa davlatlari va moliya markazlari kredit riskini boshqarishda Advanced IRB modellarini qo‘llash orqali samarali boshqaryapti, Rossiya kabi davlatda esa Basel III ning minimal kapital talabi bo‘yicha bankda juda katta zaxira shakllantirish kerakligini anglatadi.

1-jadval

IRB-banklar uchun kontragent mamlakati kesimidagi risk parametrlari statistikasi (2025-yil 4-chorak)

№	Davlatlar	Qamrovi	Defolt darajasi (Default rate)	Kredit portfelidagi haqiqiy yo‘qotishlar ulushi (Loss rate)	Kredit qaytarilmaslik ehtimolining tuzatilgan ko‘rsatkichi (PD - adjusted)	Defolt yuz berganda, tiklab bo‘lmaydigan zarar miqdori (LGD,foizda)
1	**Fransiya**	Korporativ segmentda	1,47%	32,34%	1,93%	34,12%
		Chakana savdoda	0,75%	21,27%	1,32%	22,05%

2	**Germaniya**	Korporativ segmentda	0,95%	18,10%	1,42%	34,17%
		Chakana savdoda	0,67%	24,07%	1,10%	26,97%
3	**Italiya**	Korporativ segmentda	0,65%	32,06%	2,49%	37,08%
		Chakana savdoda	0,86%	30,91%	1,74%	28,37%
4	**Birlashgan Qirollik (UK)**	Korporativ segmentda	0,82%	19,28%	1,08%	32,67%
		Chakana savdoda	0,69%	10,81%	1,44%	15,89%
5	**Avstraliya**	Korporativ segmentda	1,68%	7,93%	0,85%	27,15%
		Chakana savdoda	0,60%	5,16%	0,67%	15,39%
6	**Xitoy**	Korporativ segmentda			1,14%	39,19%
		Chakana savdoda	0,09%	24,05%	0,80%	14,40%
7	**Rossiya Federatsiyasi**	Korporativ segmentda	4,51%		32,01%	39,16%
		Chakana savdoda	5,44%	18,59%	3,56%	21,18%
8	**Singapur**	Korporativ segmentda			0,88%	34,13%
		Chakana savdoda	0,08%	8,61%	0,42%	11,56%
9	**Shvetsariya**	Korporativ segmentda	0,12%	20,77%	0,76%	31,97%
		Chakana savdoda	0,22%	16,58%	0,78%	19,24%
10	**AQSH**	Korporativ segmentda	1,19%	11,08%	1,32%	31,11%
		Chakana savdoda	3,48%	15,24%	2,32%	28,95%

Manba: Yevropa Banklar tashkiloti (EBA) ma’lumotlari asosida muallif tomonidan tuzildi.

Bugungi raqamli banklar an’anaviy banklardan farqli o‘laroq real vaqt rejimidagi ma’lumotlar bilan ishlagani bois IRB yondashuvida Big Data va Machine Learning yordamida mijozning PD va LGD ko‘rsatkichlarini aniqlikda o‘lchaydi va har bir individual risklar bilan alohida ishlaydi va yuqori kapital samaradorligiga olib keladi. Standartlashgan yondashuvda banklarga regulyator

belgilagan tayyor risk vaznlari asosida ishlash imkonini beradi. Raqamli texnologiyalar orqali mijozning ishonchli ekanligini bilsada standartlashtirilgan yondashuvda yuqori risk vaznini qo‘llashga majbur bo‘ladi va bu bo‘sh mablag‘larni daromad yo‘naltirishga safarbar qilmaslikka sabab bo‘ladi va natijada bank rentabelligiga ta’sir qiladi.

O‘zbekiston bank tizimida hozirgi kunda raqamli transformatsiya jarayoni faol kechayotgan bo‘lsada, kredit riskini o‘lchash va kapital monandligini hisoblashda standartlashtirilgan yondashuv asosiy va majburiy usul hisoblanadi. Chunki yurtimizda hech bir bank IRB yondashuviga to‘liq o‘tmagan. Chunki raqamli banklarimiz faoliyat qilayotganiga ko‘p bo‘lmadi. Yurtimiz sharoitida tijorat banklarida “Standard & Poor’s”, “Fitch Ratings” va “Moody’s Investors Service” kabi reyting kompaniyalarining reyting baholari asosida tavakkalchilik darajasi belgilanadi va regulyativ kapitalning monandlilik koeffitsienti (K3) ning me’yoriy darajasi kamida 8% bo‘lishi belgilangan.(O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki boshqaruvi, 2025) Shu sababli bank tizimini boshqarishda Basel III standartlarini amaliyotga tatbiq etish, xalqaro tizimda bank reytingini ko‘tarish muhim ustuvor vazifa etib belgilangan.

Garchi, Basel III standartlari IRB yondashuviga qat’iy cheklovlar kiritgan bo‘lsada, u raqamli banklar uchun riskni individuallashtirishning yagona yo‘li bo‘lib qolmoqda. O‘zbekiston bank tizimida IRBga o‘tishning kechikishi quyidagi xatarlarni keltirib chiqaradi:

1. Banklar past riskli mijozlar uchun ham yuqori risk vaznlarini qo‘llashga majbur, bu esa iqtisodiyotni qo‘shimcha kreditlash imkoniyatini cheklaydi.

2. Ichki skoring modellari Markaziy bank tomonidan nazorat qilinmasligi ularning shaffof emasligiga va kutilmagan tizimli risklarga olib kelishi mumkin.

IRBga o‘tish uchun bank nafaqat raqamli bo‘lishi, balki kapital sig‘imi yuqori bo‘lishi kerak. Kichik raqamli banklar uchun IRB modelini yaratish va uni har yili validatsiya qilish (tekshirish) xarajatlari, u beradigan foydadan qimmatga tushishi mumkin. Shuning uchun yirik va texnologik banklar birinchi bo‘lib bu tizimga o‘tishi iqtisodiy jihatdan mantiqli.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Banklar va bank faoliyati to‘g‘risida (2019) O‘zbekiston Respublikasining Qonuni.

2. Basel Committee on Banking Supervision (2004) «International Convergence of Capital Measurement and Capital Standards».

3. Europaen Banking Authority (2025) Risk Parameters statistics by country of the counterparty for IRB banks.

4. Hennie van Greuning и Sonja Brajovic Bratanovic (2020) Analyzing Banking Risk.

5. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki boshqaruvi (2023) Banklar va banklar guruhlarining tavakkalchiliklarni boshqarish tizimiga doir talablar to‘g‘risidagi nizomni tasdiqlash haqida.

6. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti (2020) 2020 — 2025-yillarga mo‘ljallangan O‘zbekiston Respublikasining bank tizimini isloh qilish strategiyasi to‘g‘risida, Farmoni.

7. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki boshqaruvi (2025) Banklar kapitalining monandligiga qo‘yiladigan talablar to‘g‘risidagi nizomni tasdiqlash haqida, Qaror.

8. https://cbu.uz/uz/statistics.

RAQAMLI IQTISODIYOT SHAROITIDA QQS MA’MURCHILIGINI TAKOMILLASHTIRISH

Eshkarayev Bobir Chariyevich
Termiz davlat universiteti mustaqil izlanuvchisi
tel: +99897-722-90-55
e-mail: bobireshkaraev@gmail.com
ORCID: 0009-0002-2301-0474

Annotatsiya*. Maqolada raqamli iqtisodiyot sharoitida qo‘shilgan qiymat solig‘i (QQS) tizimi oldida yuzaga kelayotgan muammolar va ularni hal etishning ustuvor yo‘nalishlari bayon qilingan. Elektron xizmatlar, raqamli platformalar, kichik qiymatli import tovarlar hamda gig-iqtisodiyot segmentining kengayishi natijasida QQS tizimining an’anaviy mexanizmlari samarasizlashayotgani asoslab berilgan. Xalqaro tajriba asosida QQSni modernizatsiya qilish yo‘nalishlari ishlab chiqilgan.*

Kalit so‘zlar*: QQS, raqamli iqtisodiyot, elektron savdo, marketpleys, soliq ma’murchiligi, risk-tahlil, fiskal neytrallik.*

Аннотация*. В статье изложены проблемы, возникающие перед системой налога на добавленную стоимость (НДС) в условиях цифровой экономики, и приоритетные направления их решения. Обосновано, что традиционные механизмы системы НДС становятся неэффективными в результате расширения электронных услуг, цифровых платформ, малоценных импортных товаров и сегмента гиг-экономики. На основе международного опыта разработаны направления модернизации НДС.*

Ключевые слова*: НДС, цифровая экономика, электронная торговля, маркетплейс, налоговое администрирование, риск-анализ, фискальная нейтральность.*

Abstract*. The article outlines the problems facing the value-added tax (VAT) system in the context of the digital economy and the priority directions for their solution. It is substantiated that the traditional mechanisms of the VAT system are becoming ineffective as a result of the expansion of electronic services, digital platforms, low-value imported goods, and the gig-economy segment. Based on international experience, directions for the modernization of VAT have been developed.*

Keywords*: VAT, digital economy, e-commerce, marketplace, tax*

administration, risk analysis, fiscal neutrality.

So‘nggi yillarda jahon xo‘jaligida yuz berayotgan raqamli transformatsiya iqtisodiy faoliyat shakllarini tubdan o‘zgartirib yubordi. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining jadal rivojlanishi natijasida ishlab chiqarish va xizmat ko‘rsatish jarayonlari tobora ko‘proq raqamli platformalar orqali amalga oshirilmoqda. Mazkur jarayonlar soliq tizimiga, xususan, QQS mexanizmlariga sezilarli ta’sir ko‘rsatmoqda. QQS dastlab an’anaviy iqtisodiyot sharoitida ishlab chiqilgan bo‘lib, u moddiy tovarlar harakati va hududiy bog‘liqlikka asoslangan edi. Ammo raqamli iqtisodiyotda iqtisodiy faoliyat hudud bilan bevosita bog‘liq bo‘lmay qolmoqda. Natijada transchegaraviy operatsiyalar kengayib, QQSni undirishda yangi muammolar yuzaga kelmoqda.

Raqamli iqtisodiyot sharoitida QQS tizimi oldida yuzaga kelayotgan muammolarni shartli ravishda bir necha asosiy yo‘nalishlarga ajratish mumkin: elektron xizmatlar bozorining kengayishi, raqamli platformalar orqali amalga oshiriladigan savdo operatsiyalarining ortishi, kichik qiymatli import tovarlar hajmining keskin ko‘payishi hamda gig-iqtisodiyot segmentining shakllanishi (1-rasm).

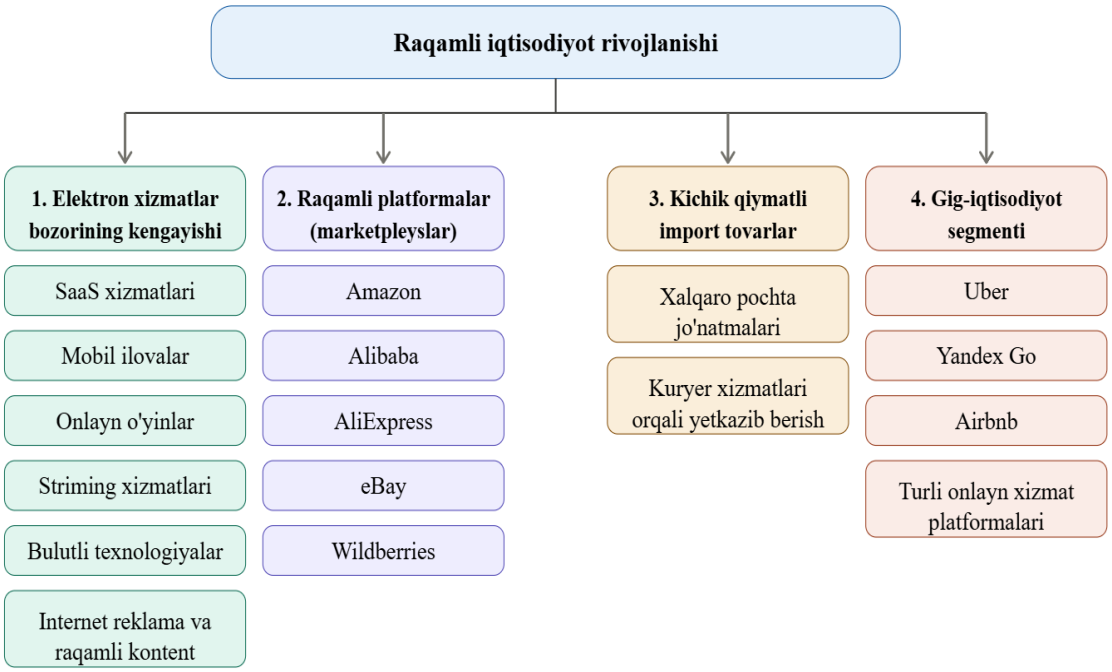

1-rasm. Raqamli iqtisodiyot rivojlanishi[193]

Elektron xizmatlar (SaaS, mobil ilovalar, streaming, reklama xizmatlari) ko‘pincha iste’molchi joylashgan mamlakatda jismoniy mavjudlikni talab qilmaydi. Bu esa soliq yurisdiksiyasini aniqlashni murakkablashtiradi. Natijada soliq bazasining yemirilishi, byudjet tushumlarining kamayishi va ichki bozorda raqobatning buzilishi kabi xavflar yuzaga keladi.Jahon chakana savdosida elektron savdoning ulushi so‘nggi o‘n yillikda barqaror o‘sib bormoqda. 2015-yilda elektron savdo global chakana savdoning 7,4 foizini tashkil etgan bo‘lsa,

[193] Muallif tomonidan tayyorlandi

2024-yilga kelib bu ko‘rsatkich 21 foizdan oshgan (2-rasm).

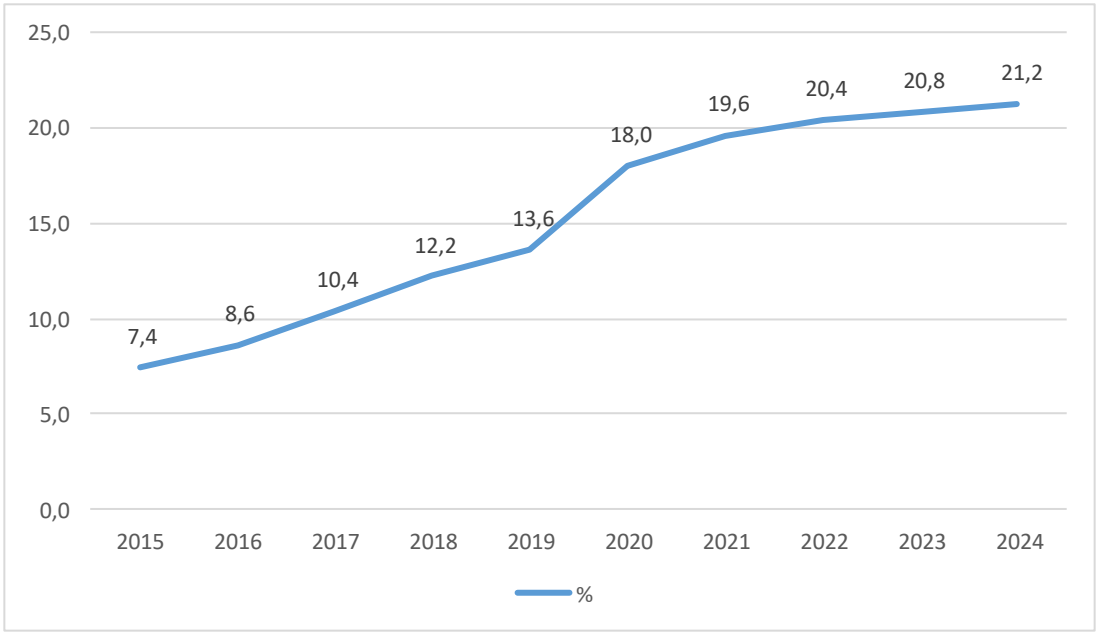

2-rasm. Jahon chakana savdosida elektron savdo ulushi[194]

Raqamli iqtisodiyotda savdo operatsiyalarining katta qismi marketpleyslar orqali amalga oshirilmoqda. Amazon, Alibaba, eBay, Yandex, Wildberries kabi platformalar global savdo infratuzilmasining muhim elementiga aylangan.

Bunday platformalar operatsiyalar bo‘yicha to‘liq ma’lumotga ega bo‘lib, sotuvchi va xaridorni bog‘laydi hamda soliq nazorati uchun muhim axborot manbai hisoblanadi. Ammo kichik tadbirkorlar va transchegaraviy savdo ishtirokchilarini nazorat qilish qiyinligi sababli an’anaviy soliq mexanizmlari yetarli darajada samarali emas.Internet savdoning rivojlanishi kichik qiymatli posilkalar hajmining keskin ortishiga olib kelmoqda. Bunday operatsiyalarda bojxona tartiblari soddalashtirilgan bo‘lib, QQS undirish qiyinlashad hamda fiskal yo‘qotishlar yuzaga keladi. Shuningdek, gig-iqtisodiyot (Uber, Airbnb va boshqalar) ko‘plab kichik ijrochilar mavjudligi, norasmiy faoliyat ulushining yuqoriligi va soliq nazorati murakkabligi kabi yangi muammolarni yuzaga keltiradi:

Xalqaro amaliyotda QQSni raqamli iqtisodiyotga moslashtirishning quyidagi asosiy mexanizmlari mavjud:

Mexanizm	Mazmuni	Qo‘llanilishi
Iste’mol mamlakati tamoyili	QQS iste’mol joyida undiriladi	IHTT davlatlari
Ta’minotchi-soliq agenti	Xorijiy sotuvchi QQS to‘laydi	Avstraliya, Yangi Zelandiya
Platforma javobgarligi	Platforma QQS yig‘adi	Yevropa Ittifoqi
Soddalashtirilgan ro‘yxatdan o‘tish	Onlayn ro‘yxatdan o‘tish	70+ davlat

[194] Statista (https://www.statista.com) ma’lumotlari asosida muallif tomonidan tayyorlandi .

Eng muhim yondashuv – iste’mol tamoyili bo‘lib, u fiskal neytrallikni ta’minlaydi. Zamonaviy sharoitda QQS samaradorligi ko‘p jihatdan soliq ma’murchiligining raqamlashtirilishiga bog‘liq.

Raqamli iqtisodiyot sharoitida QQS tizimini takomillashtirish quyidagi ustuvor yo‘nalishlarda amalga oshirilishi lozim deb hisoblaymiz:

1. Institutsional islohotlar

iste’mol mamlakati tamoyilini to‘liq joriy etish;

xorijiy yetkazib beruvchilarni majburiy ro‘yxatdan o‘tkazish.

2. Platformalar orqali soliq yig‘ish

marketpleyslarga soliq agenti maqomini berish;

platforma orqali avtomatik QQS undirish.

3. Kichik import operatsiyalarini tartibga solish

QQSni sotib olish vaqtida undirish mexanizmini joriy etish;

bojxona va soliq integratsiyasini kuchaytirish.

4. Raqamli ma’murchilikni rivojlantirish

EHF tizimini kengaytirish;

avtomatik soliq hisobotlarini joriy qilish;

real vaqtda monitoring qilish.

5. Riskga asoslangan nazorat

sun’iy intellekt asosida risk tahlili;

uchinchi tomon ma’lumotlaridan foydalanish (bank, turli platformalar).

Xulosa. Raqamli iqtisodiyot QQS tizimi uchun yangi chaqiriqlarni yuzaga keltirmoqda. An’anaviy soliqqa tortish mexanizmlari transchegaraviy operatsiyalarni to‘liq qamrab ololmayapti.

Shu sababli QQS tizimini modernizatsiya qilish, raqamli platformalarni integratsiya qilish va riskga asoslangan soliq ma’murchiligini joriy etish zamonaviy soliq siyosatining ustuvor yo‘nalishiga aylanishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati:

1. OECD/World Bank Group/Asian Development Bank. VAT Digital Toolkit for Asia-Pacific. Paris, 2022.

2. OECD. International VAT/GST Guidelines, – Paris: OECD Publishing, 2017. – 180 p.

3. Statista. Elektron tijorat statistikasi portali.

ISLOMIY MOLIYA INSTRUMENTLARI ORQALI KAMBAG'ALLIKNI QISQARTIRISH: O'ZBEKISTON MISOLIDA TAHLIL VA SIYOSIY TAVSIYALAR

Ilmiy rahbar: Xoliqulov O‘ktam Abdumuminovich
Samarqand Iqtisodiyot va Servis insitituti
Bank-Moliya xizmatlari fakulteti
Bank ishi kafedrasi assistenti
Abduvaliyev Bahodir
SamISI, “Bank-Moliya xizmatlari”fakulteti talabasi

Annotatsiya. *Ushbu maqolada O'zbekistonda islomiy moliya instrumentlarining — murabaha, mudaraba, musharaka, qard al-hasan, zakot va vaqf — kambag'allikni qisqartirishdagi amaliy samaradorligi empirik ma'lumotlar asosida tahlil qilinadi. 2021 yilda qabul qilingan "Islomiy bank va moliya xizmatlari to'g'risida"gi Qonun (O'RQ-748-son) va 2023 yildagi Markaziy bank tartibga solish tizimini hisobga olgan holda, tadqiqot foyda-zarar taqsimotiga asoslangan moliyalashtirish mexanizmlarining soliq va garov cheklovlaridan qochayotgan kichik tadbirkorlar uchun alternativ kapital manbai vazifasini bajarishi mumkinligini ko'rsatadi. 100 nafar respondent ishtirokidagi so'rovnoma shuni aniqladiki, islomiy moliya instrumentlaridan foydalangan sub'ektlarning 46 foizida daromad oshgan, biroq 39 foizida sezilarli o'zgarish kuzatilmagan — bu narsa institutsional muhit va moliyaviy savodxonlik kabi tizimli omillarning hal qiluvchi ahamiyatini ko'rsatadi. Maqolada siyosiy tavsiyalar ham ilgari suriladi: islomiy mikromoliyalashtirish institutlarini rivojlantirish, raqamli kanallar orqali qamrovni kengaytirish va davlatning kambag'allikni qisqartirish dasturlari bilan integratsiya qilish.*

Kalit so'zlar *islomiy moliya kambag'allikni qisqartirish moliyaviy inklyuziya murabaha qard al-hasan mudaraba musharaka zakot, vaqf O'RQ-748-son mikromoliyalashtirish.*

Kirish. O'zbekistonda iqtisodiy islohotlar jadal davom etayotgan bir paytda - aholining taxminan 11 foizi hali ham rasmiy kambag'allik chegarasidan pastda yashaydi, kichik va o'rta biznesning esa 60 foizdan ortig'i an'anaviy bank tizimida kredit olishda jiddiy to'siqlar bilan to'qnashmoqda (O'zbekiston Respublikasi Statistika agentligi, 2023). Muammoning tubi shundaki, foizga asoslangan an'anaviy kreditlash modeli mamlakat aholisining katta qismiga — diniy, iqtisodiy yoki garov cheklovlari sababli — umuman yetib bormaяди. Bu bo'shliqni to'ldirish uchun islomiy moliya instrumentlari nafaqat alternativ, balki tizimli yechim sifatida qaralmoqda.

O'zbekiston ushbu sohadagi islohotlarga 2019 yildan boshlab kirishdi: avval Markaziy bank tomonidan islomiy moliya oynalari faoliyatiga ruxsat berildi, so'ng 2021 yilda tarixiy ahamiyatga ega bo'lgan "Islomiy bank va moliya xizmatlari to'g'risida"gi Qonun qabul qilindi. 2023 yilga kelib Ipoteka-bank va AsiaAlliance bank murabaha hamda ijara mahsulotlarini portfellarining bir qismiga kiritdi.

Biroq qonunchilik bazasining shakllanganligi amaliy samaradorlikni o'z-o'zidan kafolatlamaydi: institutlar, moliyaviy savodxonlik va jamoat talabi bir-biri bilan muvofiqlashuvini talab qiladi.

QONUNIY ASOS. O'zbekiston Respublikasi Qonuni «Islomiy bank va moliya xizmatlari to'g'risida» — O'RQ-748-son (2021 yil 26 noyabr). Qonun islomiy bank muassasalari, muomalalar turkumi va Markaziy bankning nazorat vakolatlari tartibini belgilaydi. Shuningdek, O'zR Prezidentining PF-60 Farmoni (2021) islomiy moliyani rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlagan.

Ushbu tadqiqot uchta savolga javob izlaydi: (1) O'zbekiston sharoitida islomiy moliya instrumentlari qaysi daromad qatlamlariga amalda yetib bormoqda? (2) Ularning daromad va biznes natijalari bilan bog'liqligi qanchalik kuchli? (3) Keng miqyosli joriy etish uchun qanday institutsional va siyosiy sharoitlar zarur?

"Foizsiz moliyalashtirish kapitalga kirishni kengaytirish bilan bir qatorda, biznes va moliyachi o'rtasidagi risk taqsimotini qayta tashkil qiladi — bu esa an'anaviy kredit munosabatlaridan tubdan farq qiladi."

Metodologiya. Tadqiqot 2023 yilning iyun–sentyabr oylarida Toshkent, Samarqand va Farg'ona viloyatlarida o'tkazildi. Tanlanma maqsadli bo'lib, savdo, xizmat ko'rsatish va kichik ishlab chiqarish sohalarida faoliyat yurituvchi 100 nafar respondentni qamrab oldi; respondentlarning 68 foizi erkaklar, 32 foizi ayollar; o'rtacha yoshi 34,7 yil. So'rovnoma besh blokdan iborat bo'lib, ishtirokchilarning moliyaviy xulq-atvori, islomiy instrumentlardan foydalanish tajribasi, daromad dinamikasi va tizimga bo'lgan ishonch darajasi o'lchangan.

Ikkilamchi ma'lumotlar uchun O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki, Statistika agentligi, Jahon banki va KPMG mintaqaviy hisobotlaridan foydalanildi. Ma'lumotlar tahlilida taqqoslama statistika va kross-tabulyatsiya qo'llanildi.

Natijalar. Instrumentlardan foydalanish darajasi

So‘rov natijalariga ko‘ra, respondentlarning 50% kamida bitta islomiy moliya instrumentidan foydalangan. Eng keng tarqalgan shakllar: zakot asosidagi yordam (41%) va murabaha (34%), mudaraba (16%) va musharaka (12%) esa cheklangan.

1-jadval

Islomiy moliya instrumentlaridan foydalanish darajasi

Moliyaviy instrument	Foydalanadi (%)	Foydalanmaydi (%)
Zakot asosida yordam	41	59
Murabaha	34	66
Qard al-hasan	28	72
Vaqf asosida yordam	19	81
Mudaraba	16	84
Musharaka	12	88

Manba: So‘rovnoma, 2023 (n=100)

Moliyaviy inklyuziya profili

Bank xizmatlaridan foydalanuvchilar ulushi 58% bo‘lsa, islomiy moliyaga qiziquvchilar 67% va garovsiz moliyalashtirishni afzal ko‘ruvchilar 71% ni tashkil qiladi. Bu mavjud bank mijozlari ham muqobil mahsulotlarga intilayotganini ko‘rsatadi.

Foydalanish maqsadlari

Respondentlarning moliyalashtirishdan foydalanish maqsadlari: kichik biznes boshlash (37%), aylanma mablag‘ni to‘ldirish (29%), shaxsiy tadbirkorlik rivojlantirish (18%) va iste’mol ehtiyojlari (10%).

2-jadval

Moliyalashtirish maqsadlari

Maqsad	Ulushi (%)
Kichik biznes boshlash	37
Aylanma mablag‘ni to‘ldirish	29
Shaxsiy tadbirkorlik rivojlantirish	18
Iste’mol ehtiyojlari	10
Boshqa	6

Manba: So‘rovnoma, 2023 (n=100)

Daromad dinamikasi

Islomiy moliya instrumentlaridan foydalangan respondentlar orasida daromad o‘zgarishi: daromad oshganlar 46%, o‘zgarmaganlar 39%, pasayganlar 15%.

3-jadval

Daromad o‘zgarishi

Natija	Respondentlar ulushi (%)
Daromad oshgan	46
O‘zgarmagan	39
Pasaygan	15

Manba: So‘rovnoma, 2023 (n=100)

Hozirgi qamrov va potentsial talab

Hozirgi foydalanish va qiziqish o‘rtasidagi tafovut sezilarli. Musharaka bo‘yicha hozir 12% foydalanayotgan bo‘lsa, qiziqish bildirganlar 31%; mudaraba bo‘yicha foydalanish 16%, qiziqish 38% ni tashkil qiladi.

Muhokama. Natijalar ikkita qarama-qarshi kuchning o'zaro ta'sirini ko'rsatadi. Bir tomondan, islomiy moliya instrumentlari — ayniqsa murabaha va qard al-hasan — real talab mavjud bo'lgan joyda kapital yetkazib bera olmoqda va kichik biznes tashkil etishda muhim vosita bo'lib xizmat qilmoqda. 32 foiz respondentning islomiy moliya orqali biznes boshlashi tasodifiy ko'rsatkich emas: bu, asosan, an'anaviy banklarda garov yetishmasligi sababli kredit ololmagan shaxslar ekanini so'rovnomaning qo'shimcha savollari ko'rsatib berdi.

4-jadval

Hozirgi foydalanish va qiziqish taqqosi

Instrument	Hozir foydalanadi (%)	Qiziqish bildirgan (%)
Zakot	41	57
Murabaha	34	54
Qard al-hasan	28	52
Vaqf	19	40
Mudaraba	16	38
Musharaka	12	31

Manba: So‘rovnoma, 2023; Markaziy bank, 2023

Boshqa tomondan, 39 foiz foydalanuvchida daromad o'zgarishining kuzatilmasligi muhim savolni ko'taradi: instrumental yetarlilik va tizimiy qo'llab-quvvatlash masalasi. Islomiy moliya asboblari kapital shaklida keladi, ammo u qo'yilgan muhit — bozorga kirishning qiyinligi, biznes madaniyatining yetuklik darajasi, moliyaviy savodxonlik — natijani belgilashda kamida bir xil ahamiyatga ega. Bu holat Bangladeshdagi Islomiy bank va Pakistan mikromoliyalashtirish tajribalarida ham qayd etilgan: instrumental ta'minot instituttsional muhit bilan birgalikda ishlagandagina transformativ natija beradi (Hassan & Dridi, 2019).

Musharaka va mudaraba qamrovining pastligi (12% va 16%) alohida e'tiborni talab qiladi. Bu murakkab shartnoma shakllari kichik biznes uchun ma'lumot assimetriyasi, ishonch taqchilligi va yuridik savodxonlikning yetarli emasligi sababli hali ommalahmagan. Biroq aynan shu ikki instrument — foyda va zarar taqsimoti tamoyiliga ko'ra — kreditlashda eng adolatli va riskni eng teng taqsimlash imkonini beradi. Demak, bu instrumentlarning qamrovi oshishi faqat talab masalasi emas, balki siyosiy investitsiya talab qiladigan muammodir.

Islomiy moliya instrumentlari: qamrov va potentsial talabning taqqosi

Manba: So'rovnoma, 2023; Markaziy bank, 2023; mualliflarning hisob-kitoblari

Zakot va vaqf asosidagi moliyalashtirish esa tamoman boshqacha mantiqqa ega: ular daromad generatsiyasi emas, ijtimoiy barqarorlik funktsiyasini bajaradi. Zakot asosidagi yordamning kambag'allikni qisqartirishga bilvosita ta'siri — qisqa muddatli likvidlik inqirozlarini yumshatish orqali — demografik jihatdan zaiflashgan oilalarning o'qish, davolash va ishlab chiqarishdan voz kechmasligining oldi olinishida namoyon bo'ladi. Bu effekt miqdoriy jihatdan o'lchash qiyinroq, ammo tarkibiy ahamiyati e'tiborga loyiq.

Xulosa va siyosiy tavsiyalar. Ushbu tadqiqot islomiy moliya instrumentlarining O'zbekistonda kambag'allikni qisqartirish potentsialini tasdiqlab, biroq bu potentsialning to'liq amalga oshishi uchun zarur institutsional shartlarni ham aniqlab berdi. Instrumental ta'minot yetarli, ammo tizimli muhit hali shakllanmagan: bu — siyosat nuqtai nazaridan eng muhim xulosa.

Birinchi tavsiya: Islomiy mikromoliyalashtirish institutlarini — mustaqil tashkilotlar yoki bank oynalari sifatida — maqsadli qo'llab-quvvatlash. O'RQ-748-son qonun bazasini yaratgan, endi esa ushbu institutlarning

litsenziyalashtirish va soliq imtiyozlari borasida aniq belgilangan rag'bat tizimi kerak.

Ikkinchi tavsiya: Raqamli kanallar — mobil ilovalar va fintech platformalar — orqali qamrovni kengaytirish. Hozir O'zbekistonda 22 milliondan ortiq smartfon foydalanuvchisi bor; islomiy moliya produktlarini raqamli shakliga o'tkazish viloyatlar va qishloq hudud aholi uchun geografik to'siqni bartaraf etadi.

Uchinchi tavsiya: Mudaraba va musharaka bo'yicha standartlashtirilgan shartnoma shablonlari va sud amaliyotini rivojlantirish. Bu ikki instrumentning kengayishi, asosan, yuridik ishonchni mustahkamlashga bog'liq.

Kelgusi tadqiqotlar uchun uzoq muddatli panel ma'lumotlari to'plash, ayniqsa islomiy moliyadan foydalangan va foydalanmagan nazorat guruhlarini taqqoslash, ushbu instrumentlarning sababiy ta'sirini aniqroq baholash imkonini beradi

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Qonuni «Islomiy bank va moliya xizmatlari to'g'risida» — O'RQ-748-son, 26.11.2021.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PF-60 Farmoni «Islomiy moliyani rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida», 2021.
3. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki. (2023). Yillik hisobot: bank sektori va yangi moliyaviy mahsulotlar. Toshkent.
4. O'zbekiston Respublikasi Statistika agentligi. (2023). Kambag'allik va daromadlar taqsimoti to'g'risida hisobot. Toshkent.
5. Ahmad, K., & Hassan, M. K. (2018). Islamic Finance and Poverty Alleviation: Theory and Practice. Routledge.
6. Hasan, Z., & Dridi, J. (2019). The role of Islamic finance in poverty reduction. Journal of Economic Cooperation and Development, 40(4), 1–22.
7. Karim, R. A. A., & Archer, S. (2019). Islamic Microfinance: Theory, Practice, and Policy. Palgrave Macmillan.
8. KPMG. (2022). Islamic Finance and Financial Inclusion in Central Asia: Regional Overview.
9. World Bank. (2022). Financial Inclusion and Islamic Microfinance in Emerging Economies. Washington, DC.
10. OECD. (2021). Promoting Inclusive Finance through Islamic Financial Instruments. OECD Publishing.

JAHON AMALIYOTIDAGI BANK TEXNOLOGIYALARI VA ULARNING O'ZBEKISTONDA QO'LLANILISHI

Xolikulov O'ktam Abdumo'minovich
SamISI, "Bank ish" kafedrasi o'qituvchisi
Nosirov Shohruh Ramz o'g'li
Samarqand iqtisodiyot va servis institute, XIM-323 guruh talabasi
Asroqulov Qayum Akmal o'g'li
Samarqand iqtisodiyot va servis institute, XIM-323 guruh talabasi

Annotatsiya. *Ushbu maqola jahon bank amaliyotidagi zamonaviy texnologiyalarning rivojlanish tendensiyalari va ularning O'zbekiston bank tizimiga integratsiyalashuvi masalalarini tahlil qiladi. Raqamli bankchilik, sun'iy intellekt, blokcheyn va katta ma'lumotlar kabi innovatsion yechimlarning moliyaviy xizmatlar samaradorligini oshirishdagi ahamiyati ko'rib chiqiladi. Tadqiqot bank sektorini modernizatsiya qilish bo'yicha amaliy tavsiyalar beradi.*

Kalit so'zlar: *Bank Texnologiyalari, Raqamli Bankchilik, Fintexnologiyalar, O'zbekiston Bank Tizimi, Moliyaviy Innovatsiyalar, Blokcheyn, Sun'iy Intellekt, Katta Ma'lumotlar*

Abstract. *This article analyzes the development trends of modern banking technologies in global practice and their integration into Uzbekistan's banking system. It examines the significance of innovative solutions such as digital banking, artificial intelligence, blockchain, and big data in enhancing the efficiency of financial services. The research provides practical recommendations for modernizing the banking sector.*

Keywords: *Bank Technologies, Digital Banking, Fintech, Uzbekistan Banking System, Financial Innovation, Blockchain, Artificial Intelligence, Big Data*

Аннотация. *Данная статья анализирует тенденции развития современных банковских технологий в мировой практике и вопросы их интеграции в банковскую систему Узбекистана. Рассматривается значение инновационных решений, таких как цифровой банкинг, искусственный интеллект, блокчейн и большие данные, в повышении эффективности финансовых услуг. Исследование предлагает практические рекомендации по модернизации банковского сектора.*

Ключевые слова: *Банковские Технологии, Цифровой Банкинг, Финтех, Банковская Система Узбекистана, Финансовые Инновации, Блокчейн, Искусственный Интеллект, Большие Данные.*

Kirish. Jahon iqtisodiyotida bank texnologiyalari va raqamli transformatsiya jarayonlari moliyaviy xizmatlar ko'rsatish landshaftini tubdan o'zgartirib, samaradorlik, shaffoflik va moliyaviy inklyuziyani oshirishga xizmat qilmoqda. Sun'iy intellekt, blokcheyn, bulutli hisoblashlar va mobil ilovalar kabi innovatsion

yechimlar banklarning mijozlar bilan o'zaro aloqasi, operatsion jarayonlari va xavf-xatarlarni boshqarish usullarini qayta belgilamoqda. O'zbekiston ushbu global tendensiyalardan chetda qolmay, so'nggi yillarda raqamli transformatsiya va davlat boshqaruvida texnologiyalarni joriy etish borasida sezilarli yutuqlarga erishdi. Xususan, mamlakat 2025 yilda Jahon bankining GovTech yetuklik indeksida 197 ta iqtisodiyot orasida 9-o'rinni egallab, global TOP-10 taligiga kirdi, bu 2020 yildan buyon 71 pog'onaga sakrashni anglatadi . 2022 yilda ham O'zbekiston Jahon bankining "Davlat sektorining raqamli transformatsiyasidagi tendensiyalar" hisobotida raqamli transformatsiyada ilg'or tajribaga ega davlatlar "A" guruhiga kiritilgan edi. Bu yutuqlar "Raqamli O'zbekiston – 2030" strategiyasi doirasida amalga oshirilgan keng ko'lamli islohotlar natijasidir.

Bank sektorida ham shunga o'xshash jadal o'zgarishlar kuzatilmoqda. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining tashabbusi bilan Markaziy bank huzurida Fintex ofisi tashkil etilishi, besh yillik fintex strategiyasining ishlab chiqilishi va 1000 ta startapni qo'llab-quvvatlashga qaratilgan sa'y-harakatlar mamlakatni mintaqaviy fintex markaziga aylantirishga qaratilgan aniq maqsadlarni belgilab berdi. Natijada, O'zbekistondagi fintex kompaniyalar soni 2018 yildagi 24 tadan bugungi kunda 103 taga yetdi va 2024 yilda 260 million dollardan ortiq xorijiy investitsiyalarni jalb qildi. Uzum kabi super-ilovalar 70million dollar sarmoya jalb qilib, 1,5 milliard dollarlik bahoga yetishi va raqamli bank xizmatlarida sezilarli o'sishni ko'rsatishi ushbu rivojlanishning yorqin namunasidir. Ushbu maqola jahon amaliyotidagi bank texnologiyalarining asosiy yo'nalishlarini tahlil qilish, O'zbekiston bank sektorida raqamli transformatsiyaning hozirgi holatini, joriy etilayotgan texnologiyalarni, shuningdek, mavjud muammolar, imkoniyatlar va tartibga solish muhitini chuqur o'rganishni maqsad qilgan.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Jahon bank amaliyotida raqamli texnologiyalar moliyaviy xizmatlar paradigmasini tubdan o'zgartirib, samaradorlik, shaffoflik va mijozlarga yo'naltirilganlikni oshirmoqda. Sun'iy intellekt (SI), blokcheyn, bulutli hisoblashlar va mobil ilovalar kabi yechimlar banklarning operatsion jarayonlari, xavf-xatarlarni boshqarish usullari va mijozlar bilan o'zaro aloqa strategiyalarini qayta belgilab bermoqda. Mobil banking va super-ilovalar esa moliyaviy inklyuziyani kengaytirishda muhim rol o'ynamoqda. Global fintex bozori 2024 yilda 300 milliard dollardan oshib, 2030 yilga borib 600 milliard dollardan ortiqqa yetishi prognoz qilinmoqda.

Rivojlanayotgan mamlakatlarda raqamli transformatsiya ko'pincha davlat tomonidan qo'llab-quvvatlanadigan strategiyalar orqali amalga oshiriladi. O'zbekiston "Raqamli O'zbekiston – 2030" strategiyasi doirasida sezilarli yutuqlarga erishdi. Jahon bankining "Davlat sektorining raqamli transformatsiyasidagi tendensiyalar" hisobotida O'zbekiston 2022 yilda raqamli transformatsiyada ilg'or tajribaga ega davlatlar "A" guruhiga kiritilgan edi. 2025 yilda mamlakat Jahon bankining GovTech yetuklik indeksida 197 ta iqtisodiyot orasida 9-o'rinni egallab, global TOP-10 taligiga kirdi, bu 2020 yildan buyon 71 pog'onaga sakrashni anglatadi. Ushbu yutuqlar Raqamli texnologiyalar vazirligining AKT siyosati bo'yicha mas'ul organ sifatida belgilanishi, shuningdek, 2019 yilda shaxsiy ma'lumotlar to'g'risidagi qonunning qabul

qilinishi kabi institutsional islohotlar bilan bog'liq, ma'lumotlarni himoya qilish va maxfiylikni tartibga soladi. O'zbekistonning GovTech ko'rsatkichlari, xususan, Davlat xizmatlarini ko'rsatish indeksi bo'yicha 0.951 va GovTech imkoniyatlari indeksi bo'yicha 0.965 natijalari mamlakatning raqamli transformatsiyadagi yetakchiligini tasdiqlaydi.

O'zbekistonda raqamli bank xizmatlarining jadal rivojlanishiga Uzum super-ilovasining muvaffaqiyatini keltirish mumkin. Uzum global texnologiya giganti Tencent va VR Capital kabi investorlardan 70million dollar sarmoya jalb qilib, uning bozor qiymati qariyb 1,5 milliard dollarga yetdi. Bu sarmoya Uzumning integratsiyalashgan moliyaviy va elektron tijorat xizmatlarini kengaytirishga, Fintex infratuzilmasi va mahsulot portfelini rivojlantirishga qaratilgan. Uzum Bank, uning raqamli banking bo'limi, O'zbekistondagi eng tez rivojlanayotgan banklardan biriga aylandi. 2024 yil avgust oyida ishga tushirilganidan so'ng, 2025-yilning birinchi yarmida 2 milliondan ortiq kredit limiti o'rnatilgan Visa debet kartalarini chiqardi . Kompaniyaning "hozir sotib ol, keyin to'la" (BNPL) taklifini o'z ichiga olgan iste'mol kreditlash bo'limi xuddi shu davrda moliyalashtirilgan umumiy hajmini uch baravardan ko'proq oshirdi. Bundan tashqari, Uzumning elektron tijorat platformalari, Uzum Market va Uzum Tezkor, 2025 yilning birinchi yarmida yalpi tovar qiymatini o'tgan yilga nisbatan 1,5 baravar oshirdi. Bu misollar O'zbekiston bozorida raqamli bank xizmatlariga talab yuqoriligini va mahalliy fintex kompaniyalarining innovatsion yechimlarni muvaffaqiyatli joriy etish qobiliyatini namoyish etadi.

Tadqiqot metodologiyasi. Ushbu tadqiqotning metodologiyasi jahon amaliyotidagi bank texnologiyalari va ularning O’zbekiston bank sektorida qo’llanilishi holatini chuqur tahlil qilishga qaratilgan bo’lib, asosan analitik, deskriptiv va qiyosiy yondashuvlarga asoslanadi. Tadqiqotning asosiy maqsadi – global tendensiyalar kontekstida O’zbekiston bank tizimining texnologik rivojlanish darajasini baholash, muammolar va istiqbollarni belgilash, shuningdek, moliyaviy inklyuziya va iqtisodiy o’sishga ta’sirini keng qamrovli tahlil qilishdan iborat. Tadqiqotning interdisiplinar xususiyati iqtisodiyot, moliya, axborot texnologiyalari va davlat boshqaruvi sohalaridagi bilimlarni birlashtirishni talab qiladi.

Xulosa. Ushbu tadqiqot jahon bank amaliyotidagi ilg'or texnologiyalarning O'zbekiston moliyaviy sektoriga integratsiyalashuvi jarayonini chuqur tahlil qildi. Mamlakat raqamli transformatsiya va GovTech sohasida sezilarli yutuqlarga erishib, fintex ekotizimini jadal rivojlantirmoqda, bu esa xorijiy investitsiyalarni jalb etish va mahalliy super-ilovalar muvaffaqiyatida namoyon bo'lmoqda. Sun'iy intellekt, blokcheyn kabi innovatsion yechimlar bank xizmatlari samaradorligini oshirish, moliyaviy inklyuziyani kengaytirish va xavf-xatarlarni kamaytirish uchun ulkan imkoniyatlar yaratadi. Biroq, raqamli savodxonlikni oshirish va tartibga solish muhitini takomillashtirish kabi masalalar hal etilishi lozim. Ushbu sa'y-harakatlar O'zbekistonning mintaqaviy fintex markaziga aylanish salohiyatini mustahkamlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati:

1. Arner, D. W., Buckley, R. P., Zetzsche, D. A., & Veidt, M. (2020). Kembrij Raqamli Bankchilik va Moliyaviy Innovatsiyalar Qo'llanmasi. Cambridge: Cambridge University Press.

2.Zaborowski, M. (2022). Bank va moliya sohasida raqamli transformatsiya: Fintekh, sun'iy intellekt va blokcheyn bo'yicha amaliy qo'llanma. London: Routledge.

3.Gulamhussain, M. A., & Al-Shami, M. M. (2022). "Sun'iy intellektning bank sanoatiga ta'siri: Tizimli sharh." Moliyaviy xizmatlar marketingi jurnali, vol. 27, no. 1, pp. 1-18.

4.Al-Shami, M. M., & Gulamhussain, M. A. (2023). "Blokcheyn texnologiyasining moliyaviy inklyuziyani yaxshilashdagi roli: Tizimli tahlil." Moliyaviy Xizmatlar Marketingi Jurnali, vol. 28, no. 1, pp. 1-18.

RIVOJLANAYOTGAN MAMLAKATLARDA RAQAMLI BANKNING XUSUSIYATLARI VA UNING IQTISODIYOTDAGI O‘RNI

O.B.Ruzimuratov
SamISI, PhD, dotsent v.b.
Sh.R.Shodiyev
SamISI talabasi

Annotatsiya. *Raqamli bank xizmatlari rivojlanayotgan mamlakatlarda moliyaviy inklyuzivlikni oshirish va iqtisodiy o'sishni rag'batlantirishda muhim rol o'ynamoqda Uning iqtisodiyotdagi o'rni, ayniqsa, kichik va o'rta biznesni qo'llab-quvvatlash, naqd pulsiz iqtisodiyotga o'tish va moliyaviy xizmatlardan foydalanish imkoniyatini kengaytirish orqali namoyon bo'ladi. Tadqiqot raqamli bankning rivojlanayotgan mamlakatlar iqtisodiyotini modernizatsiya qilish va barqaror rivojlanishga erishishdagi salohiyatini ko'rsatadi.*

Kalit so'zlar: *raqamli bank, rivojlanayotgan mamlakatlar, moliyaviy inklyuzivlik, iqtisodiy o'sish, naqd pulsiz iqtisodiyot, kichik va o'rta biznes, bank xizmatlari*

Abstract. *Digital banking services are playing a crucial role in enhancing financial inclusion and stimulating economic growth in developing countries. Its role in the economy is particularly evident through supporting small and medium-sized enterprises, facilitating the transition to a cashless economy, and expanding access to financial services. The study highlights the potential of digital banking in modernizing the economies of developing countries and achieving sustainable development.*

Keywords: *digital banking, developing countries, financial inclusion, economic growth, cashless economy, small and medium enterprises, banking services.*

Аннотация*. Услуги цифрового банкинга играют ключевую роль в повышении финансовой доступности и стимулировании экономического роста в развивающихся странах. Его роль в экономике особенно проявляется через поддержку малого и среднего бизнеса, содействие переходу к безналичной экономике и расширение доступа к финансовым услугам. Исследование подчеркивает потенциал цифрового банкинга в модернизации экономик развивающихся стран и достижении устойчивого развития.*

Ключевые слова*: цифровой банкинг, развивающиеся страны, финансовая доступность, экономический рост, безналичная экономика, малый и средний бизнес, банковские услуги.*

Kirish. Raqamli bankchilik an'anaviy bank xizmatlarini internet, mobil ilovalar va boshqa raqamli platformalar orqali taqdim etishni anglatadi. Bu bank operatsiyalarini amalga oshirishda jismoniy filiallar va qog'oz hujjatlarga bo'lgan ehtiyojni sezilarli darajada kamaytirib, mijozlarga qulaylik, tezlik va samaradorlikni taqdim etadi. Ushbu maqola rivojlanayotgan mamlakatlarda raqamli bankchilikning asosiy xususiyatlarini, uning moliyaviy inklyuziyaga ta'sirini, ijtimoiy-iqtisodiy o'zgarishlarni va iqtisodiyotdagi o'rnini atroflicha tahlil qilishga qaratilgan. Shuningdek, raqamli bankchilik oldida turgan muammolar, mavjud imkoniyatlar va tartibga solish mexanizmlari ko'rib chiqiladi. Maqola rivojlanayotgan mamlakatlarda raqamli bankchilikning kelajakdagi istiqbollari va barqaror rivojlanish uchun uning ahamiyatini baholashga xizmat qiladi.

Tadqiqot metodologiyasi. Ushbu maqola rivojlanayotgan mamlakatlarda raqamli bankchilikning xususiyatlari, moliyaviy inklyuziyaga ta'siri, iqtisodiy o'rni, muammolari va imkoniyatlarini atroflicha tahlil qilishni maqsad qilgan. Tadqiqot raqamli bankchilikning evolutsion tendensiyalari, moliyaviy inklyuziya va ijtimoiy-iqtisodiy o'zgarishlarga ta'siri, makroiqtisodiy o'rni, shuningdek, muammolar, imkoniyatlar va tartibga solish mexanizmlarini o'rganadi.

Ma'lumotlarni yig'ish strategiyasi tegishli ilmiy ma'lumotlar bazalari (Scopus, Web of Science, Google Scholar, JSTOR) va nufuzli institutsional arxivlarni tizimli qidirishni o'z ichiga oldi. Qidiruv asosan 2020 yildan keyin nashr etilgan ekspertlar tomonidan ko'rib chiqilgan jurnal maqolalari, konferensiya materiallari va xalqaro tashkilotlarning hisobotlariga qaratildi, bu adabiyotlarning dolzarbligini ta'minladi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. O‘zbekiston bank tizimida raqamli xizmatlarning rivojlanish bosqichlari O‘zbekiston bank tizimida raqamli xizmatlar 2010-yillardan boshlab joriy etila boshlagan.Avvaliga“SMS-banking” va “Internet-banking ”xizmatlari yo‘lga qo‘yilgan bo‘lsa ,hozirda “Mobilbanking”,“QR-to‘lov ” , “ onlayn kreditlash”kabi zamonaviy yechimlar keng qo‘llanilmoqda.Masalan, “Humo” va “Uzcard” to‘lov tizimlari integratsiyalashuvi , shuningdek, “Click” , “Payme”,“Apelsin”,“Zoomrad” kabi mobil ilovalar aholining moliyaviy hayotida muhim o‘rin egallamoqda.2024-yil holatiga ko‘ra,mamlakatdagi raqamli to‘lovlar hajmi 600 trillion so‘mdan oshgan.Bu jarayon ,o‘z navbatida ,banklarning mijozlar bilan o‘zaro aloqasini

kuchaytirdi ,xizmatlar sifati va tezligini oshirdi hamda naqd pulsiz iqtisodiyotga o‘tishni jadallashtirdi.

3.Raqamli bank xizmatlarining iqtisodiyotga ta’siri.Raqamli bank xizmatlari iqtisodiyotga bir necha yo‘nalishda ijobiy ta’sir ko‘rsatmoqda:

•Moliyaviy inklyuziya: raqamli platformalar orqali chekka hududlardagi aholi ham bank xizmatlaridan foydalanmoqda.

•Naqd pulsiz iqtisodiyot: elektron to‘lovlarning ko‘payishi orqali pul muomalasi barqarorlashadi.

•Tadbirkorlikni qo‘llab-quvvatlash: kichik biznes subyektlari onlayn to‘lovt izimlari yordamida faoliyat yuritish imkoniyatiga ega bo‘ldi.

1-jadval.

Jahon bank tizimida raqamli xizmatlar ulushining o‘sishi (2019-2023)

Mintaqa	2019	2020	2021	2022	2023
Yevropa	45%	55%	62%	68%	75%
Shimoliy Amerika	52%	60%	68%	73%	78%
Osiyo-Tinch okeani	38%	48%	55%	63%	70%
MDH davlatlari	30%	42%	50%	58%	65%
O‘zbekiston	25%	38%	45%	55%	62%

Jadval ma'lumotlaridan ko‘rinib turibdiki, so‘nggi besh yilda barcha mintaqalarda raqamli bank xizmatlarining ulushi sezilarli darajada oshgan. COVID-19 pandemiyasi 2020-yildan boshlab bu jarayonni yanada tezlashtirgan. O‘zbekiston bank tizimida ham raqamli transformatsiya jarayonlari faol kechmoqda, biroq rivojlangan davlatlarga nisbatan bu ko‘rsatkich hali pastroq.

Raqamli bank xizmatlari samaradorligi tahlili Bank operatsiyalarini an'anaviy va raqamli usulda amalga oshirish qiyosiy tahlili quyidagi jadvalda keltirilgan:

2-jadval.

Bank operatsiyalarining qiyosiy tahlili

Operatsiya turi	An'anaviy usul	Raqamli usul	Tejalgan vaqt	Tejalgan mablag‘
Pul o‘tkazish	30-60 daqiqa	1-3 daqiqa	90-95%	70-80%
Kredit olish	3-5 kun	15-30 daqiqa	95-98%	60-70%
Hisob ochish	1-2 kun	5-10 daqiqa	95-97%	80-85%
Valyuta almashtirish	15-30 daqiqa	1-2 daqiqa	90-93%	65-75%

Raqamli banking tizimi bank operatsion xarajatlarini 60-70 foizgacha kamaytirish imkonini bermoqda. Bu o‘z navbatida bank xizmatlari narxining pasayishiga olib kelmoqda. Masalan, an'anaviy bank bo‘limida pul o‘tkazish xizmati o‘rtacha 1-2% ni tashkil etsa, mobil ilova orqali bu ko‘rsatkich 0.3-0.5% ni tashkil etmoqda.

O'zbekiston qonunchiligiga ilk marta raqamli bank tushunchasi 2018-yildan boshlab kiritilgan bo'lib, "Banklarni ro'yxatga olish va ular faoliyatini

litsenziyalash tartibi to'g'risida" Nizomning birinchi bandida raqamli bankka quyidagicha ta'rif berilgan:

O'zbekistonda ilk bor "ANOR BANK" AJ 2020-yil sentyabr oyidan raqamli bank sifatida birinchi onlayn xizmatlarini ishga tushirgan hamda hozirgi kunda bir qator zamonaviy bank xizmatlarini ko'rsatib kelmoqda.

Hozirgi kunda bank sohasi dunyo bo'ylab raqamli qurollanish poygasiga kirishgan. 2018-yilda dunyo banklari raqamli banking imkoniyatlari uchun 9.7 mlrd. AQSH dollari miqdorda investitsiya kiritishni rejalashtirgan. Ko'pchilik tijorat banklarida onlayn va mobil bank dasturlarini yaratish va rivojlantirish odatiy bank filiallari va ATMlarni ko'paytirishdan ko'ra muhimroq deb qaralmoqda.

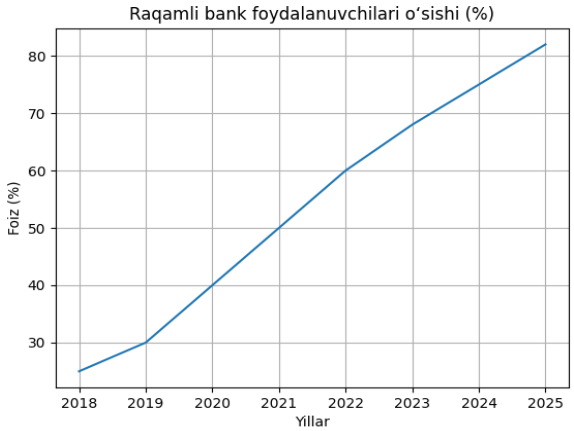

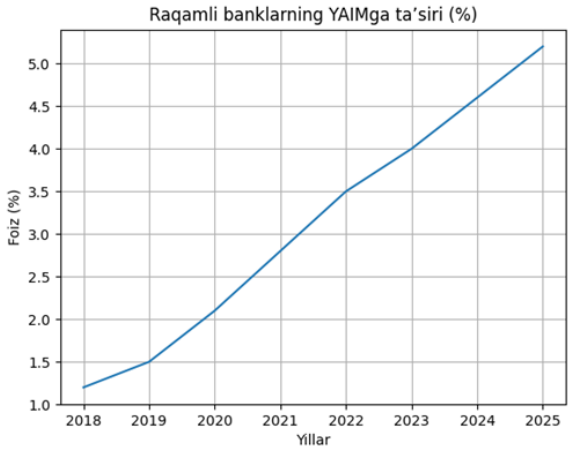

Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasi Markaziy bankining faoliyatini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF5296-sonli farmoni1 imzolangach, bank tizimiga chakana bank xizmatlariga ixtisoslashgan "raqamli" banklar va bank bo'linmalarini tashkil etish hamda innovatsion bank texnologiyalaridan foydalangan holda mijozlarga xizmat ko'rsatish sifatini yanada kengaytirish vazifasi yuklatilgan.

Shunga ko'ra, O'zbekistonda 2020 yilda "Anorbank" va "TBC bank"lar raqamli bank sifatida ro'yxatga olindi. Bugungi kunda raqamli bank sanalmish "Anorbank" o'z mijozlariga mobil ilovalar yoki statsionar kompyuterlar orqali to'liq raqamli xizmatni taqdim etmoqda.

Markaziy Osiyodagi yetakchi raqamli bank ekotizimi va London fond birjasida ro‘yxatga olingan TBC Bank Group tarkibiga kiruvchi TBC Uzbekistan 2025-yil 30-iyunda yakunlangan uch va olti oylik TBC Uzbekistan mamlakatning eng yirik raqamli banklaridan biri TBC Bank, jismoniy shaxslar va biznes uchun raqamli to‘lovlar uchun payme ilovasi, payme nasiya – muddatli to‘lovlarni amalga oshirish bo‘yicha dinamik rivojlanayotgan xizmat va raqamli sug‘urta xizmati – TBC Sug‘urtani o‘z ichiga oladi.

2025-yilning birinchi yarmida umumiy operatsion daromad 1,543 trillion so‘mgacha barqaror o‘sdi, bu o‘tgan yilga nisbatan 100 foizga yuqori, sof foyda esa 30 foizga oshib, 254milliard so‘mni tashkil etdi.
TBC Uzbekistan Guruhning umumiy faoliyatiga sezilarli hissa qo‘shishda davom etmoqda, bu 2025-yilning birinchi yarmida uning hissasi Guruhning umumiy

operatsion daromadining 21 foizini, Guruh umumiy sof foydasining esa 8 foizini tashkil etdi.

Kredit portfeli 2025-yil 30-iyun holatiga ko‘ra 11,444 trillion so‘mgacha o‘sdi, bu o‘tgan yilgi 5,376 trillion so‘mga nisbatan 113 foizga o‘sdi degani. Kompaniya O‘zbekiston chakana savdo bozorining asosiy ishtirokchisi hisoblanadi.TBC Uzbekistan raqamli bank ekotizimining noyob foydalanuvchilari soni 20,8 million kishiga yani 2024 yilning birinchi yarmiga nisbatan 31 foizga oshdi.

Xulosa. Ushbu maqola rivojlanayotgan mamlakatlarda raqamli bankchilikning moliyaviy inklyuziyani kengaytirish va iqtisodiy o'sishni rag'batlantirishdagi hal qiluvchi o'rnini atroflicha tahlil qildi. Kelajakda raqamli infratuzilmani mustahkamlash, raqamli savodxonlikni oshirish va samarali tartibga solish mexanizmlarini joriy etish orqali uning salohiyatini to'liq ro'yobga chiqarish mumkin. Bu esa barqaror ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish uchun muhim strategik yo'nalishdir. Ya'ni, raqamli banklarning istiqbollaridan biri, bu moliyaviy tarmoqlarni raqamlashtirish evaziga xizmatlar tannarxi 40-60 foizgacha pasaytirilishiga erishiladi. Mijozlar bankka tashrifi, hujjatlarni rasmiylashtirish uchun ketadigan vaqt hamda mablag'larini tejashiga imkon yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi // Murojaatnoma 2020-yil 25-yanvar

2. Sherov, Alisher Bakberganovich, & Ruzmetova, Gulira Atabekovna (2022). O'zbekistonda oliy ta'lim tizimi borasida amalga oshirilayotgan islohotlar va uni moliyalashtirishning dolzarb masalalari. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 2 (2), 264-270.

3. www.Anorbank.uz - "Anor bank" AJning rasmiy sayti

4. www.lex.uz - O'zbekiston Respublikasi qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi

5. Шеров, А. (2017). Олий таълим муассасаларига бюджетдан ташкари маблагларни жалб этишни такомиллаштириш. "Biznes-Эксжрт", (3 (111)), 3.

6. А. Б. Шеров, & Х. А. Худайкулов (2021). Деятельность коммерческого банка на мировых финансовых рынках. Scientific progress, 2 (1), 1261-1265.

7. Xusanov,S.&Norqulova,D.“Raqamli texnologiyalar asosida bank xizmatlarini rivojlantirish yo‘nalishlari” ,O‘zbekiston moliya jurnali, No4,2023

8. www.bank.uz-‘’TBC bank’’moliyaviy natijalari.

O’ZBEKISTON BANK TIZIMIDA ISLOM BANKLARI MAHSULOTLARINING JORIY QILINISHI

Sindarov Shuhrat
“Bank ishi” kafedrasi o‘qituvchisi
Eshonqulov Pahlavon
Samarqand iqtisodiyot va servis instituti
“Bank-moliya xizmatlari” fakulteti talabasi

Annotation. *Ushbu ilmiy maqola O‘zbekiston Respublikasining bank-moliya tizimida islom banklari mahsulotlarining joriy etilishi jarayonlari, ularning iqtisodiyotga ta'siri va istiqbolli rivojlanish yo'nalishlarini kompleks tahlil qilishga bag'ishlangan. Tadqiqotning dolzarbligi shundan iboratki, dunyo miqyosida, xususan, Markaziy Osiyo mintaqasida islom bankchiligi keng tarqalib bormoqda va O‘zbekiston ham bu global tendensiyadan chetda qolmagan.*

Kalit so’zlar: Islom bankchiligi, islomiy moliya, ribo, murabaha, musharaka, mudaraba, ijara, moliyaviy inkluzivlik, shariatga mos bankchilik, foizsiz moliyalashtirish, moliyaviy barqarorlik.

Maqolada quyidagi asosiy masalalar yoritilgan: Islom bankchiligining nazariy asoslari va fundamental tamoyillari; O‘zbekistonda islom banklarining tashkil topishi va rivojlanish tarixi; Islom banklari tomonidan taklif etilayotgan moliyaviy mahsulotlar va xizmatlar turlari; An'anaviy banklar va islom banklari o'rtasidagi tamoyiliy farqlar va ularning iqtisodiy oqibatlari; Islom banklari mahsulotlarini joriy qilishda duch kelinayotgan muammolar va qiyinchiliklar; Islom bankchiligining O‘zbekiston iqtisodiyotida istiqbolli rivojlanish yo'nalishlari va strategik tavsiyalar.

Tadqiqot metodologiyasi: Maqola nazariy tahlil, taqqoslash, statistik ma'lumotlarni umumlashtirish va ekspert baholash usullaridan foydalangan holda yozilgan. Muallif davlat statistikasi, O‘zbekiston Respublikasi Markaziy Banki hisobotlari, shuningdek, mahalliy va xalqaro moliyaviy tashkilotlar tadqiqotlariga asoslangan.

Tadqiqot ahamiyati: Ushbu maqola bank sohasi mutaxassislari, iqtisodchi olimlar, davlat boshqaruvi organlari xodimlari, shuningdek, islom moliyasi bilan qiziquvchi keng ommalar uchun amaliy va ilmiy qiziqish uyg'otadi. Tadqiqot natijalari O‘zbekiston bank tizimining diversifikatsiyasi, moliyaviy inkluzivlikni oshirish va xalqaro moliya bozorlariga integratsiyalashish strategiyasini ishlab chiqishda foydalanilishi mumkin.

Kirish. O‘zbekiston bank tizimi so‘nggi yillarda jadal rivojlanish jarayonidan o‘tmoqda, bu jarayonda islom banklari muhim rol o‘ynaydi. Islom banklari, o'zlarining moliyaviy faoliyatida shariat qonunlariga rioya qilish orqali, an'anaviy bank tizimidan farq qiladi. O‘zbekistonda islom banklarining paydo bo‘lishi va rivojlanishi, mamlakatning iqtisodiy o'sishi va moliyaviy barqarorligini ta'minlashda muhim ahamiyatga ega. Ushbu banklar, foizsiz moliyaviy operatsiyalarni taklif etish orqali, o'z mijozlariga yanada qulay shart-

sharoitlar yaratadi. Islom banklari, shuningdek, ijtimoiy mas'uliyatni o'z zimmalariga olish orqali, jamiyatda iqtisodiy barqarorlikni oshirishga hissa qo'shadi. Ushbu mavzu dolzarb hisoblanadi, chunki O‘zbekistonning iqtisodiy rivojlanishi va moliyaviy tizimining diversifikatsiyasi islom banklarining faoliyatini yanada kengaytirishni talab etadi. Bunday banklarning mamlakat ichidagi va xalqaro moliyaviy bozorlar bilan integratsiyasi, O‘zbekistonning global iqtisodiyotdagi o'rnini mustahkamlashga yordam beradi. Shuning uchun, islom banklari O‘zbekistonning moliyaviy tizimida muhim va istiqbolli yo‘nalish sifatida ko'rib chiqilishi lozim. O‘zbekiston bank tizimida islom banklari o'ziga xos moliyaviy xizmatlar taklif etadi, bu esa mamlakatning iqtisodiy rivojlanishida muhim ahamiyatga ega. Islom banklari, shuningdek, moliyaviy inkluzivlikni ta'minlash va kengroq aholi qatlamlarini moliyaviy resurslar bilan ta'minlash orqali iqtisodiy barqarorlikni oshirishga xizmat qiladi. Mavzuning dolzarbligi esa, islomiy moliya prinsiplari asosida iqtisodiyotni diversifikatsiya qilish zaruriyatidan kelib chiqadi.

Islom bankchiligining asosiy tamoyillari. Islom bankchiligi, o'zining asosiy tamoyillari bilan, an'anaviy bank tizimidan farq qiladi. Bu tamoyillar, birinchi navbatda, ribo (foiz) taqiqlanishi, shuningdek, moliyaviy operatsiyalarning haqiqiy iqtisodiy faoliyatga asoslanganligi va adolatli taqsimot tamoyillarini o'z ichiga oladi. Islom bankchiligi, shuningdek, risk va foyda o'rtasidagi muvozanatni saqlashga intiladi, bu esa investorlar va qarz oluvchilar o'rtasida yanada adolatli munosabatlarni ta'minlaydi. O'zbekistonda islom bankchiligining amaliyoti, so'nggi yillarda, mamlakatning iqtisodiy rivojlanish strategiyasiga muvofiq ravishda kengaymoqda. Davlat tomonidan islomiy moliya institutlarini qo'llab-quvvatlash, ularning faoliyatini tartibga solish va rivojlantirishga qaratilgan chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Bu jarayon, nafaqat iqtisodiy barqarorlikni oshirishga, balki aholi uchun moliyaviy xizmatlar ko'rsatish imkoniyatlarini kengaytirishga ham xizmat qiladi. Shuningdek, islom bankchiligi, xalqaro moliya bozorlariga integratsiya qilishda muhim ahamiyatga ega bo'lib, O'zbekistonning iqtisodiy aloqalarini mustahkamlashga yordam beradi. Islom bankchiligining asosiy tamoyillari, shariat qonunlariga muvofiq ravishda, foizsiz moliyalashtirish, risklarni bo'lishish va investitsiyalarning ahloqiy jihatlarini hisobga olishga asoslangan. O‘zbekistonda islom bankchiligi amaliyoti so'nggi yillarda rivojlanib bormoqda, bu moliyaviy tizimning diversifikatsiyasini ta'minlaydi. Moliya institutlari shuningdek, ijtimoiy va iqtisodiy barqarorlikni ta'minlashda muhim rol o'ynaydi, bu esa mamlakatning umumiy rivojlanish strategiyasiga mos keladi.

O‘zbekistonda islom banklarining rivojlanishi. O‘zbekistonda islom banklarining rivojlanishi tarixiy jihatdan qiziqarli jarayonni aks ettiradi. Mustaqillikdan so‘ng, mamlakat iqtisodiyotini modernizatsiya qilish va diversifikatsiya qilish maqsadida islomiy moliyaviy institutlar yaratishga qaratilgan dasturlar ishlab chiqildi. 2003 yilda O‘zbekistonda birinchi islom banki tashkil etildi, bu esa mamlakatda islomiy bankchiligining yangi bosqichini boshlab berdi. Islom banklari, moliyaviy operatsiyalarni shariatga muvofiq amalga oshirish orqali, mijozlarga o'ziga xos xizmatlar taklif etadi. Ularning

faoliyati, asosan, foizsiz moliyaviy mahsulotlar va xizmatlarga asoslangan bo'lib, bu usul ko'plab fuqaro va tadbirkorlar tomonidan qabul qilinmoqda. O'zbekiston hukumati islom bankchiligi sohasida qonunchilikni takomillashtirish va investitsiya muhitini yaxshilash uchun bir qator chora-tadbirlarni amalga oshirmoqda. Bu jarayonlar islom banklarining iqtisodiy barqarorlikka hissa qo'shish imkoniyatlarini kengaytirmoqda va mamlakat iqtisodiyotining barqaror rivojlanishiga xizmat qilmoqda. O‘zbekistonda islom banklarining rivojlanishi tarixiy kontekstda muhim ahamiyatga ega. 1990-yillardan boshlab mamlakatda islomiy moliya tizimining asoslari qo'yila boshlandi. Dastlabki bosqichlarda islom banklari taqdim etadigan xizmatlar cheklangan edi, ammo keyinchalik ularning roli va ahamiyati oshdi. Bugungi kunda O‘zbekistonda bir necha islom banklari faoliyat yuritmoqda, bu esa moliya sohasida diversifikatsiyani ta'minlaydi va iqtisodiy o'sishga ijobiy ta'sir ko'rsatmoqda. Islom bankchiligi, shuningdek, xalqaro investorlar uchun yangi imkoniyatlar yaratmoqda.

Islom banklari mahsulotlari. O‘zbekistondagi islom banklari, shariatga mos keluvchi moliyaviy mahsulotlar va xizmatlarni taklif etish orqali iqtisodiy faoliyatni rag'batlantirishda muhim rol o'ynamoqda. Ular, asosan, murabaha, ijara, musharaka va mudaraba kabi asosiy moliyaviy instrumentlar orqali mijozlar ehtiyojlarini qondirishga intilmoqda. Murabaha, ya'ni xaridor va sotuvchi o'rtasida narx va foyda belgilangan holda tovarlarni sotish, tijorat faoliyatida keng qo'llaniladi. Ijara esa, aktivlarni vaqtincha foydalanish uchun berish bo'yicha shartnoma asosida amalga oshiriladi, bu esa korxonalar uchun likvidlikni oshirish imkonini beradi. Musharaka va mudaraba esa, investorlar va tadbirkorlar o'rtasida kapitalni birgalikda ishlatishni ta'minlaydi, bu orqali risklarni taqsimlash va daromadni oshirish maqsadida hamkorlikni kuchaytiradi. Islom banklari, shuningdek, ijtimoiy mas'uliyatni hisobga olgan holda, mikro moliyalash va ijtimoiy loyihalar uchun ham moliyaviy yordam ko'rsatmoqda. Shunday qilib, O‘zbekistondagi islom banklari nafaqat moliyaviy xizmatlarni, balki iqtisodiy barqarorlikni ta'minlashda ham faol ishtirok etmoqda. O‘zbekistondagi islom banklari tomonidan taklif etilayotgan mahsulotlar va xizmatlar, asosan, shariat qonunlariga muvofiq ishlab chiqilgan. Ular orasida murabaha, ijara va musharaka kabi moliyaviy instrumentlar mavjud. Bu mahsulotlar, iste'molchilar va korxonalar uchun qulay shartlar yaratib, moliyaviy barqarorlikni ta'minlashga qaratilgan. Shuningdek, islom banklari, innovatsion xizmatlar orqali raqobatbardosh muhitni rivojlantirishni maqsad qilmoqda.

Ushbu modelda investor (Robbul mol) tomonidan kiritilgan mablag‘lar bank (Muzorib) tomonidan boshqarilib, real iqtisodiy loyihalarga yo‘naltiriladi. Loyiha natijasida olingan foyda oldindan kelishilgan ulush asosida taqsimlanadi, zarar esa investor zimmasiga yuklatiladi. Bu tizim foizsiz moliyalashtirishga asoslanib, bank va mijoz o‘rtasida sheriklik munosabatlarini shakllantiradi.”[195]

[195] https://kun.uz/news/2021/02/02/islom-darchalari-ananaviy-banking-uchun-yangi-imkoniyat

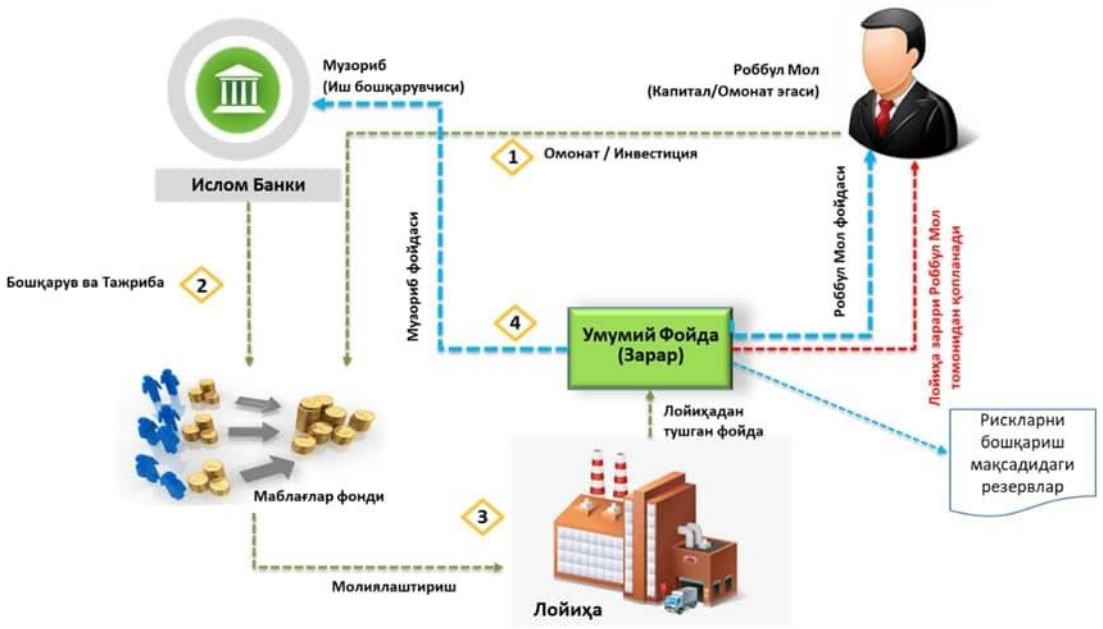

1-rasm. “Yuqoridagi rasmda islom bankchiligida qo‘llaniladigan mudoraba asosidagi moliyalashtirish mexanizmi

Islom banklari va an'anaviy banklar o'rtasidagi farqlar. Islom banklari va an'anaviy banklar o'rtasidagi farqlar iqtisodiy tizimlar va moliyaviy xizmatlar taqdim etish usullarida ko'zga tashlanadi. Islom banklari, shariat qonunlariga asoslangan holda, foiz olishni taqiqlaydi va moliyaviy operatsiyalarni halol va harom tamoyillariga muvofiq amalga oshiradi. Buning natijasida, ular investitsiyalarni haqiqiy iqtisodiy faoliyatga bog'lab, risklarni taqsimlashga yo'naltirilgan usullarni qo'llaydilar. An'anaviy banklar esa, foiz asosida ishlaydi va kreditlar berishda yuqori darajada xavf-xatarni hisobga oladi. Bu esa iqtisodiy barqarorlikka salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin, chunki foiz to'lovlari iste'molchilar va kichik bizneslar uchun yuk bo'lishi ehtimoli mavjud. Islom banklari, o'z navbatida, ijtimoiy adolatni ta'minlashga intiladilar va moliyaviy resurslarni muhtojlarga yo'naltirishga e'tibor beradilar. Bu jihatlar, iqtisodiy o'sishga va jamiyatda muvozanatni saqlashga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Shunday qilib, islom banklari va an'anaviy banklar o'rtasidagi farqlar, nafaqat moliyaviy xizmatlar, balki iqtisodiy barqarorlik va ijtimoiy adolat nuqtai nazaridan ham muhim ahamiyatga ega. Islom banklari va an'anaviy banklar o'rtasidagi farqlar, asosan, moliyaviy operatsiyalarni amalga oshirish usullarida aks etadi. Islom banklari foizdan qochish, risklarni baham ko'rish va haqiqiy aktivlarga asoslangan operatsiyalarni afzal ko'radi. Bu yondashuvlar iqtisodiy tizimda barqarorlikni ta'minlashga yordam beradi va ijtimoiy adolatni qo'llab-quvvatlaydi, shuning uchun ular jamiyatda muhim rol o'ynaydi.

Muammolar va qiyinchiliklar. O‘zbekiston bank tizimida islom banklari mahsulotlarini joriy qilish jarayonida bir qator muammolar va qiyinchiliklar mavjud. Birinchidan, islomiy moliya prinsiplari va an'anaviy bank tizimi o'rtasidagi farqlar ko'plab tushunmovchiliklarga olib keladi. Islom banklari foizlarni taqiqlash va risklarni baham ko'rish asosida faoliyat yuritadi, bu esa an'anaviy banklar bilan raqobat qilishda muammolar yaratadi. Ikkinchidan,

mamlakatda islomiy moliya bozorining yetarlicha rivojlanmaganligi va mijozlar orasida islom banklariga bo'lgan ishonchning pastligi ham muhim omil hisoblanadi. Bunday sharoitda, islom banklari o'z mahsulotlarini samarali targ'ib qilish va mijozlar ehtiyojlariga moslashtirishda qiyinchiliklarga duch kelishadi. Shuningdek, qonunchilik va tartibga solish sohasidagi cheklovlar ham islom banklarining rivojlanishini sekinlashtiradi. O'zbekiston hukumati islom banklari faoliyatini qo'llab-quvvatlashga qaratilgan chora-tadbirlarni ko'rayotgan bo'lsa-da, muammolarni hal etish va bank tizimining barqarorligini ta'minlash uchun ko'proq sa'y-harakatlar zarur. O‘zbekiston bank tizimida islom banklari mahsulotlarini joriy qilishda yuzaga keladigan muammolar va qiyinchiliklar ko'p jihatdan iqtisodiy va ijtimoiy omillarga bog'liq. Banklarning islomiy tamoyillarga muvofiq faoliyat yuritishi uchun zarur infratuzilma va malakali kadrlarga ehtiyoj mavjud. Shuningdek, aholining islom banklariga bo'lgan ishonchining pastligi va moliyaviy savodxonlik darajasining yetarli emasligi ham rivojlanishga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Bu omillarni bartaraf etish uchun kompleks yondashuv talab etiladi.

Islom bankchiligining istiqbollari. O‘zbekistonda islom bankchiligining rivojlanish istiqbollari ko'plab imkoniyatlar va muammolarni o'z ichiga oladi. Kelajakda bu soha uchun asosiy strategiyalar moliyaviy xizmatlar sifatini oshirish, aholiga islom bankchiligi haqida ma'lumot berish va moliyaviy savodxonlikni yuksaltirishdan iborat bo'ladi. Islom banklari, o'zlarining muqaddas qadriyatlari asosida, iqtisodiy faoliyatni ta'minlashda yangi uslublarni joriy etishi kerak. O'zbekistonning iqtisodiy o'sishi va diversifikatsiyasi jarayonida islom bankchiligi muhim rol o'ynashi mumkin. Shuningdek, hukumat tomonidan yaratilayotgan qulay qonuniy va iqtisodiy muhit islom bankchiligining rivojlanishiga xizmat qiladi. Mahalliy va xalqaro hamkorliklarni kengaytirish, innovatsion texnologiyalarni joriy etish orqali islom banklari o'z raqobatbardoshligini oshirishi mumkin. O‘zbekistonda islom bankchilarining rivojlanishi, nafaqat iqtisodiy barqarorlikni ta'minlaydi, balki jamiyatda moliyaviy inkluzivlikni ham oshiradi. Bu jarayonlar amalga oshirilgan taqdirda, kelajakda islom bankchiligi O'zbekiston moliya bozorida muhim o'rin egallashi mumkin. O‘zbekistonda islom bankchiligining rivojlanish istiqbollari ko'p jihatdan mamlakatning iqtisodiy siyosatiga va xalqaro moliya tizimidagi integratsiyasiga bog'liq. Kelajakda islom bankchiligi innovatsion moliyaviy mahsulotlar va xizmatlar taklif etishi, shuningdek, raqamli texnologiyalarni joriy etish orqali mijozlarga qulaylik yaratishi kutilmoqda. Bunday yondashuvlar islom bankchiligining raqobatbardoshligini oshirib, iqtisodiy barqarorlikni mustahkamlashga xizmat qiladi.

Xulosa. Maqolaning asosiy xulosalari shundan iboratki, islom bankchiligi o'zining an'anaviy tamoyillariga asoslangan holda, zamonaviy iqtisodiy sharoitlarga moslashish zaruratini his etmoqda. Innovatsion moliyaviy mahsulotlar va xizmatlar, shuningdek, raqamli texnologiyalarni joriy etish orqali, islom bankchiligi nafaqat o'z mijozlariga qulayliklar taqdim etadi, balki global moliya bozorida raqobatbardoshligini ham oshiradi. Shu bilan birga, islom bankchiligi o'zining asosiy tamoyillarini saqlab qolgan holda, iqtisodiy barqarorlikni ta'minlashga xizmat qiladi. Tavsiyalar sifatida, islom banklariga

innovatsion yondashuvlarni joriy etish va mijozlar ehtiyojlarini chuqur o'rganish, shuningdek, raqamli transformatsiya jarayonlarini tezlashtirish tavsiya etiladi. Bu jarayonlar orqali, islom bankchiligi nafaqat o'z mijozlarini kengaytiradi, balki moliyaviy inkluzivlikni ham ta'minlaydi. Natijada, islom bankchiligining rivojlanishi nafaqat moliyaviy sohada, balki jamiyatning barcha qatlamlarida ijobiy o'zgarishlarga olib kelishi kutilmoqda. Maqolaning asosiy xulosalari shuni ko'rsatadiki, islom bankchiligi moliyaviy xizmatlarni kengaytirish va ijtimoiy adolatni ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Shuningdek, tavsiyalar shundan iboratki, islom banklari innovatsion yechimlarga e'tibor qaratishi va mijozlar ehtiyojlarini chuqur o'rganishi zarur. Bu orqali moliyaviy inkluzivlikni oshirish va iqtisodiy barqarorlikni ta'minlash mumkin. Shunday qilib, islom bankchiligi jamiyat uchun ijobiy va barqaror rivojlanishni ta'minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Qonuni. "Banklar va bank faoliyati to‘g‘risida"gi O‘zbekiston Respublikasi Qonuni (Yangi tahriri). Toshkent, 2019-yil 5-noyabr.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni. "2022–2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida". Toshkent, 2022-yil 28-yanvar.
3. Ayub, M. "Understanding Islamic Finance" (Islomiy moliyani tushunish). – Wiley, 2007. (Xalqaro fundamental darslik).
4. Usmani, M.T. "An Introduction to Islamic Finance". – Karachi: Idaratul Ma’arif, 2002.
5. Bekkin, R.I. "Islom iqtisodiy modeli va zamonaviylik". – Toshkent: "O‘zbekiston", 2019.
6. Baydaulet, E.A. "Islomiy moliya asoslari". – Olmaota: "Kausar-sayam", 2014. (Markaziy Osiyo bo‘yicha amaliy qo‘llanma).
7. Vahobov A., Jumayev N., Yo'ldoshev Sh. "Xalqaro moliya munosabatlari". – Toshkent: "Sharq", 2003.
8. Yusupov, A.S. "O‘zbekistonda islom bankchiligi va moliya mahsulotlarini joriy etish istiqbollari". // "Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar" ilmiy elektron jurnali. № 3, 2021-yil.
9. Markaziy Bank hisoboti. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy bankining yillik statistik byulleteni. – Toshkent, 2024–2025.
10. World Bank Group. "Islamic Finance: A Catalyst for Shared Prosperity?" Global Report on Islamic Finance, 2020.
11. Islom taraqqiyot banki (IDB). "O‘zbekistonda islomiy moliya tizimini rivojlantirish bo‘yicha tahliliy ma’lumotlar". www.isdb.org elektron portali.
12. https://kun.uz/news/2021/02/02/islom-darchalari-ananaviy-banking-uchun-yangi-imkoniyat

СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ РОЛИ БАНКОВ В СНИЖЕНИИ БЕДНОСТИ: ОПЫТ РАЗВИВАЮЩИХСЯ СТРАН

студент 3 курса ***Усмонов Ф.Ф.***
Научный руководитель: ***Шарипова Н.Дж.***
Самаркандский институт экономики и сервиса

Аннотация. *В статье проводится сравнительный анализ роли банков в снижении бедности на примере шести развивающихся стран — Бангладеш, Кении, Боливии, Индонезии, Ганы и Узбекистана. Рассматриваются ключевые механизмы воздействия: микрофинансирование, кредитование МСП, агросектор и цифровые финансы. По каждому механизму приведены конкретные данные и оценка ограничений. Особое место занимает Узбекистан — страна с высокой долей госбанков и низким охватом финансовыми услугами. По итогам анализа сформулированы пять практических рекомендаций.*

Ключевые слова: *банки и бедность, финансовая инклюзия, микрофинансирование, МСП-кредитование, развивающиеся страны, цифровые финансы, Узбекистан.*

Введение. Банки редко упоминаются среди ключевых факторов снижения бедности — хотя именно они решают, кому дать кредит на открытие бизнеса, кому помочь пережить неурожай, кому сохранить заработанное. По данным Всемирного банка, около 1,4 миллиарда взрослых в мире не имеют банковского счёта, и большинство из них — жители развивающихся стран [2]. В Кении за 15 лет охват банковскими услугами вырос с 27% до 79%, а уровень крайней бедности за тот же период снизился вдвое [3].

В Узбекистане картина неоднозначная. Доля населения с доходами ниже черты бедности в 2024 году составила около 11%, что вдвое ниже показателя 2019 года [23]. Вместе с тем лишь 48% взрослых имеют активный банковский счёт, а 71% активов банковской системы сосредоточено в государственных банках, ориентированных на крупный бизнес, а не на малоимущих [21, 22]. Это повод разобраться: как банки снижают бедность там, где это получается, и что применимо к Узбекистану.

Обзор литературы. Бек, Демиргюч-Кунт и Левайн на данных 52 стран показали, что расширение доступа к кредиту для МСП значимо снижает долю бедного населения — прежде всего через канал занятости [7]. МВФ уточнил: эффект наиболее устойчив при наличии конкурентного рынка, развитой платёжной инфраструктуры и невысоких реальных ставок [8]. Рудман (2012) задокументировал и обратные случаи: заёмщики без деловых навыков попадают в долговые ловушки, а МФО вынуждены поднимать ставки ради устойчивости [9].

Из отечественных исследователей выделяются труды М.И. Иминова, М.А. Бобожоновой, О.Х. Эргашева, К.Н. Юсупова. Центральный банк РУЗ

фиксирует рост числа активных заёмщиков МФО до 3,2 млн (+18% к 2023 году) и ставит задачу довести охват финансовыми услугами до 60% взрослых к 2026 году [22].

Методология. Использовались методы сравнительного анализа, индукции и дедукции. Анализировались данные Всемирного банка (Global Findex 2021), МВФ (Financial Access Survey), АБР, национальных центральных банков за 2010–2023 годы. Шесть стран отобраны по критериям сопоставимости данных и разнообразия институциональных моделей банковского сектора.

Анализ и результаты.

Таблица 1

Представляет ключевые индикаторы по шести странам и делает видимыми несколько закономерностей.

Страна	Охват фин. услугами, % (2021)	МСП-кредиты / ВВП, %	Бедность ($3,65/день), %	Снижение бедности, п.п./год (2010–2021)	Доля г/б банков, %
Бангладеш	53	18,4	36,6	1,9	28
Кения	79	22,1	36,8	1,4	35
Боливия	62	27,3	15,6	1,2	55
Индонезия	66	20,8	13,1	1,1	43
Гана	58	16,2	48,2	1,6	38
Узбекистан	45	13,7	11,2	0,8	71

Кения при 79% охвате и умеренной доле госбанков (35%) даёт 1,4 п.п. снижения бедности в год. Бангладеш при более низком охвате (53%), но с развитой отраслью МФО — наилучший результат: 1,9 п.п. в год. Узбекистан при наименьшем охвате (45%) и наибольшей доле госбанков (71%) — лишь 0,8 п.п. в год.

Боливийский контрпример важен: там государственный BDP выступает оптовым кредитором для МФО, а не доминирующим розничным игроком — и это дало один из лучших показателей МСП-кредитования (27,3% ВВП). Разница принципиальная.

Механизмы воздействия банков на бедность. Кенийская история — про цифровые финансы. M-Pesa к 2021 году обслуживала более 30 млн пользователей. Исследование Джека и Сури (2014) показало: доступ к мобильным деньгам увеличил потребление беднейших домохозяйств на

5,4% — не через кредит, а через снижение транзакционных издержек [16].

Бангладешская модель — групповые займы Grameen Bank. Коллективная ответственность заменила залог и охватила десятки миллионов сельских домохозяйств без счёта, кредитной истории и имущества [11].

Индонезийский Bank Rakyat Indonesia (BRI) к 2023 году обслуживал более 14 млн заёмщиков из нижнего квинтиля при NPL ниже среднеотраслевого (3,8% против 4,1%) [14]. Это прямое опровержение тезиса о несовместимости инклюзивности и коммерческой устойчивости.

Узбекистан — отдельный случай: относительно низкая бедность при низком охвате объясняется системой социальной поддержки и ценовыми субсидиями, а не банковским охватом. По мере рыночных реформ устойчивость такой модели становится вопросом.

Ключевые проблемы. Потребительское кредитование в Узбекистане за 2023–2024 годы выросло на 38%, а просроченная задолженность физических лиц — с 3,1% до 4,7% портфеля [21]. Более 40% жалоб клиентов МФО касались непрозрачности эффективной процентной ставки [28]. Финансовой грамотностью обладает лишь около трети взрослых жителей страны [9]. Это классические «ножницы»: займы расширяются быстрее, чем понимание того, как ими пользоваться.

Охват банковскими услугами в сельской местности составляет 31% против 67% в городах [22] — при том, что сельское население составляет около 49% [23]. Позитивный сигнал: Микрокредитбанк в 2024 году открыл 87 новых агентских пунктов в сельских районах, кредитный портфель вырос на 34% [29].

Выводы и предложения. Банки снижают бедность — но не автоматически и не для всех одинаково. Тип инструментов, структура рынка и наличие конкуренции за клиентов нижнего сегмента решают больше, чем общий объём кредитования. На основе анализа предлагается пять направлений для Узбекистана.

Первое — агентский банкинг через почту и телекомы. Государственная почта Узбекистана насчитывает более 1 500 отделений. Их конвертация в банковские агентские точки (по модели индонезийского BRILink с 120 тыс. сельских точек) способна к 2027 году увеличить охват на 10–15 п.п. [24].

Второе — гарантийный фонд для МСБ-кредитования. Боливийская модель: государство берёт на себя 50% кредитного риска, частные банки начинают работать с прежде «слишком рискованным» сегментом — без субсидирования ставок.

Третье — скоринг на основе транзакционных данных. В Узбекистане эмитировано более 42 млн карт HUMO и UzCard с ежемесячным оборотом свыше 180 трлн сум [22]. Кредитные модели на этих данных охватят, по оценке Эргашева О.Х. (2025), 4–6 млн новых кредитоспособных клиентов без формальной истории [26].

Четвёртое — пропорциональное регулирование для МФО. Из 88 микрокредитных организаций лишь 12 являются частными [28].

Упрощённый лицензионный режим по образцу бангладешского Microcredit Regulatory Authority создаст конкурентную среду без нагрузки на бюджет. Бобожонова М.А. (2024) подтверждает: отсутствие конкуренции — главный барьер для охвата сельского населения [25].

Пятое — публичная социальная отчётность. Ни один из пяти крупнейших госбанков не раскрывает долю кредитов домохозяйствам нижнего квинтиля. Введение стандарта по образцу Микрокредитбанка (67% заёмщиков с доходами ниже средних [29]) создаст рыночное давление на инклюзивную ориентацию. Юсупов К.Н. (2024) указывает: без публичной отчётности реформа приватизации рискует воспроизвести прежнюю корпоративную ориентацию [27].

Демографическая структура Узбекистана — молодое население (средний возраст 29 лет, более 55% моложе 30 лет [23]), высокая доля сельских жителей и рост безналичных платежей с 42% в 2021 году до 68% в 2024-м [22] — создаёт редкое окно возможностей. По оценке Всемирного банка (2025), последовательные реформы финансовой инклюзии способны к 2030 году снизить бедность ещё на 3–4 п.п. [30]. Вопрос не в потенциале — вопрос в том, успеют ли реформы за ним.

Список использованной литературы

1. United Nations. World Population Prospects 2024. — New York: UN, 2024.

2. World Bank. The Global Findex Database 2021. — Washington D.C.: World Bank, 2022.

3. Demirgüç-Kunt A., Klapper L., Singer D., Ansar S. The Global Findex Database 2021. — World Bank, 2022.

4. World Bank. World Development Indicators 2023. — Washington D.C., 2023.

5. IMF. Financial Access Survey 2023. — Washington D.C.: IMF, 2023.

6. Asian Development Bank. Financial Inclusion for Inclusive Growth. — Manila: ADB, 2024.

7. Beck T., Demirgüç-Kunt A., Levine R. Finance, inequality and the poor // Journal of Economic Growth. — 2007. — Vol. 12. — No. 1. — P. 27–49.

8. IMF. Financial Inclusion: Can It Meet Multiple Macroeconomic Goals? // IMF Staff Discussion Note. — 2015. — SDN/15/17.

9. Roodman D. Due Diligence: An Impertinent Inquiry into Microfinance. — Washington D.C.: CGD Books, 2012.

10. ЦБ РУЗ. Обзор банковского сектора за 2023–2024 годы. — Ташкент: ЦБ РУЗ, 2024.

11. Yunus M. Banker to the Poor. — New York: PublicAffairs, 1999.

12. Central Bank of Kenya. Digital Credit Regulation. — Nairobi: CBK, 2022.

14. Bank Rakyat Indonesia. Annual Report 2022. — Jakarta: BRI, 2023.

16. Jack W., Suri T. Risk Sharing and Transactions Costs // American Economic Review. — 2014. — Vol. 104. — No. 1. — P. 183–223.

20. Иминов М.И. Оценка влияния демографических факторов на прибыльность банков // RAI Journal. — 2025. — № 6.
21. ЦБ РУЗ. Годовой отчёт о финансовой стабильности 2024–2025. — Ташкент: ЦБ РУЗ, 2025.
22. ЦБ РУЗ. Обзор финансовой инклюзии за 2024 год. — Ташкент: ЦБ РУЗ, 2025.
23. Госкомстат РУЗ. Уровень жизни населения: статистический сборник 2025. — Ташкент, 2025.
24. МЭФ РУЗ. Стратегия развития финансового рынка на 2023–2026 годы (ПП-4860). — Ташкент, 2023.
25. Бобожонова М.А. Микрофинансирование как инструмент снижения бедности в сельских районах // Вестник САМИЭС. — 2024. — № 3. — С. 45–58.
26. Эргашев О.Х. Цифровизация банковского сектора Узбекистана // Финансы Узбекистана. — 2025. — № 1. — С. 12–27.
27. Юсупов К.Н. Реформа госбанков Узбекистана // Вестник ТГЭУ. — 2024. — № 4. — С. 62–75.
28. АРРК. Отчёт о состоянии небанковских финансовых организаций за 2024 год. — Ташкент: АРРК, 2025.
29. Микрокредитбанк. Годовой отчёт 2024. — Ташкент: Микрокредитбанк, 2025.
30. World Bank. Uzbekistan Country Economic Memorandum: Pathways to Inclusive Growth. — Washington D.C.: World Bank, 2025.
31. IMF. Uzbekistan: Article IV Consultation — Staff Report 2025. — Washington D.C.: IMF, 2025.
32. Asian Development Bank. Uzbekistan Financial Sector Assessment 2025. — Manila: ADB, 2025.

NORASMIY VA NOSTANDART BANDLIKNI STATISTIK BAHOLASH METODIKALARI: XALQARO TAJRIBA VA O‘ZBEKISTON AMALIYOTI

Fayzullayev Nurulla Baxromovich
Urganch Ranch texnologiya universiteti
“Iqtisodiyot” kafedrasi professor v.b., PhD., 90 649 5502,
nurullabek@mail.ru

Mehnat bozorini ilmiy tahlil qilishda “norasmiy bandlik” va “nostandart bandlik” tushunchalarini mazmunan farqlash uslubiy jihatdan muhim ahamiyatga ega. Xalqaro mehnat statistikasida norasmiylik, avvalo, ish o‘rnining huquqiy va institutsional tartibga solinish darajasi bilan bog‘lansa, nostandart bandlik esa mehnat munosabatlarining shakli, ish vaqti rejimi, shartnomaning turi, ishning davomiyligi va ijtimoiy himoya bilan qamrov darajasi orqali tavsiflanadi. Shu bois mazkur ikki kategoriya ayrim hollarda kesishishi mumkin bo‘lsa-da, ularni statistik hisobga olish va baholashda bir xil metodik yondashuvni qo‘llash ilmiy jihatdan to‘g‘ri emas. 2023 yilgi 21-ICLS qarori norasmiy iqtisodiyot

statistikasini yaxlit ramkada ko‘rishni taklif etar ekan, u 15-ICLS va 17-ICLSda shakllangan avvalgi standartlarni yangilagan holda ularning o‘rnini bosishini ham qayd etadi[196].

Jahon amaliyotida norasmiy bandlikni baholashning uslubiy asosi bosqichma-bosqich shakllangan[197]. 1993 yilda 15-ICLS norasmiy sektordagi bandlikni statistik o‘lchash uchun asosiy ta’rif va chegaralarni belgilagan bo‘lsa, 2003 yilda 17-ICLS norasmiy bandlikka oid qo‘llanmani qabul qilib, norasmiy ish o‘rinlarini faqat norasmiy sektor doirasida emas, balki rasmiy sektor va uy xo‘jaliklari doirasida ham aniqlash imkonini berdi. Keyinchalik 2013 yilgi 19-ICLS mehnat, bandlik va mehnat resurslaridan yetarlicha foydalanmaslik statistikasini yangilab, “ish”, “bandlik” va etalon davr masalalarini qayta ko‘rib chiqdi. 2018 yilgi 20-ICLS esa ish munosabatlari statistikasi uchun yangi ICSE-18 tasnifini joriy qildi[198]. Demak, zamonaviy xalqaro metodikada norasmiy bandlikni baholash mehnat bozorini oddiy “rasmiy–norasmiy” ikkilikda emas, balki ko‘p o‘lchamli institutsional va shartnomaviy munosabatlar tizimi orqali tahlil qilishga asoslanadi.

Xalqaro statistik amaliyotda norasmiy bandlikni o‘lchashning eng keng tarqalgan usuli — uy xo‘jaliklari kuzatuvlari va mehnat kuchi so‘rovlaridir. ILOning maxsus qo‘llanmasida mehnat kuchi so‘rovlari norasmiy sektor va norasmiy bandlikni o‘lchash uchun “**particularly suited**”, ya’ni ayniqsa mos manba ekani ta’kidlangan[199]. Buning asosiy sababi shundaki, mazkur so‘rovlar mehnat bozorida ishtirok etishni shaxs darajasida aniqlashga qaratilgan bo‘lib, asosiy va qo‘shimcha ish joylarini, ish turini, to‘lov shaklini, mehnat shartlarini va ijtimoiy himoya bilan qamrovni bir vaqtning o‘zida kuzatish imkonini beradi. Shu bilan birga, xalqaro amaliyotda korxona so‘rovlari, aralash 1-2-3 turidagi so‘rovlar hamda milliy hisoblar uchun bilvosita usullar — xususan, mehnat sarfi, daromad, xarajat va tovar oqimi usullari — qo‘shimcha manba sifatida qo‘llaniladi. OECD, IMF, ILO va MDH Statqo‘mitasi hamkorligida tayyorlangan qo‘llanma kuzatilmaydigan iqtisodiyotni baholashda aynan shu kabi kombinatsiyalashgan yondashuvni xalqaro eng yaxshi amaliyot sifatida tavsiya qiladi[200].

Nostandart bandlikni baholashda esa yagona bitta koeffitsiyent emas, balki

---

[196] Note on the implementation of statistical standards from the 19th, 20th and 21st ICLS through household surveys. July 2024. URL: https://www.ilo.org/sites/default/files/2025-02/20240628_19th%2020th%2021st%20icls_implementation%20note_WITH%20ANNEXES%20AND%20COVER.pdf

[197] Measuring informality: a statistical manual on the informal sector and informal employment/ International Labour Office. - Geneva: ILO, 2013. URL: https://www.ilo.org/sites/default/files/wcmsp5/groups/public/%40dgreports/%40dcomm/%40publ/documents/publication/wcms_222979.pdf

[198] International Classification of Status in Employment (ICSE-18) Manual. August 2023. URL: https://webapps.ilo.org/ilostat-files/Documents/ICSE-18_manual.pdf

[199] Measuring informality: a statistical manual on the informal sector and informal employment/ International Labour Office. - Geneva: ILO, 2013. URL: https://www.ilo.org/sites/default/files/wcmsp5/groups/public/%40dgreports/%40dcomm/%40publ/documents/publication/wcms_222979.pdf

[200] Measuring the Non-Observed Economy A Handbook. URL: https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2002/05/measuring-the-non-observed-economy-a-handbook_g1ghge7e/9789264175358-en.pdf

ish munosabatlarini ifodalovchi ko‘rsatkichlar tizimi qo‘llaniladi. ICSE-18 qo‘llanmasiga ko‘ra, bunday statistika uchun ish kelishuvining davomiyligi, bandlik kelishuvining turi, shartnomaviy ish soatlari, haq to‘lash shakli, to‘liq va qisman bandlik holati, mavsumiylik, ishning uyda bajarilishi, ko‘p tomonlama ish munosabatlari, ishga bog‘liq ijtimoiy himoya, haq to‘lanadigan yillik ta’til va kasallik ta’tili kabi cross-cutting variables muhim hisoblanadi[201]. Shuningdek, ICSE-18da “dependent contractors” alohida status sifatida ajratilgan bo‘lib, bu amalda platformali mehnat, formal jihatdan mustaqil, amalda esa bir sub’ektga iqtisodiy jihatdan qaram ishlovchi shaxslarni statistik aniqlash imkonini kengaytiradi. Bu holat nostandart bandlikni baholashda zamonaviy mehnat munosabatlarining gibrid va chegaraviy shakllarini hisobga olish zarurligini ko‘rsatadi.

O‘zbekistonda bandlik statistikasining konseptual va uslubiy asosi rasman Xalqaro mehnat tashkiloti standartlariga tayanadi. Milliy statistika metama’lumotlarida “Bandlik bo‘yicha konsepsiya va ta’riflar Xalqaro mehnat tashkiloti standartiga asoslangan” deb qayd etilgan. Shu hujjatda milliy me’yoriy asos sifatida 2017 yil 22 dekabrdagi 1011-son Vazirlar Mahkamasi qarori[202] hamda Davlat statistika qo‘mitasining 2018 yil 4 maydagi 13-son qarori bilan tasdiqlangan “Mehnat resurslari hisobot balansini hisoblash bo‘yicha uslubiy nizom” ko‘rsatilgan. Mazkur yondashuvdan ko‘rinib turibdiki, O‘zbekistonda mehnat bozorini statistik kuzatish xalqaro standartlarga moslashtirilgan milliy normativ baza orqali amalga oshiriladi.

O‘zbekiston amaliyotida norasmiy bandlikni baholashning eng aniq va rasmiy tartibi 2017 yilgi 1011-son qarorda mustahkamlangan. Unda iqtisodiyotning norasmiy sektorida bandlikni aniqlash uchun ikki asosiy mezon belgilangan: birinchisi, shaxsning “haftasiga kamida ikki soat” haq to‘lanadigan faoliyat bilan band bo‘lishi; ikkinchisi, ushbu faoliyatdan muntazam haftalik daromad mavjud bo‘lishi. Qarorga muvofiq, norasmiy sektorda bandlar soni yilda to‘rt marta o‘tkaziladigan tanlanma o‘rganishlar asosida hisoblanadi[203]. Hisoblash algoritmi ham aniq berilgan: avval norasmiy faoliyat bilan shug‘ullanuvchi so‘ralganlar ulushi RDIi = NIi : NI × 100 formulasi orqali aniqlanadi, so‘ng mazkur ulush mehnatga layoqatli aholi soniga tatbiq etilib EIsi = WAP × RDIi : 100 formulasi bo‘yicha faoliyat turi kesimida norasmiy bandlar soni hisoblanadi, yakunda esa barcha faoliyat turlari bo‘yicha yig‘indi olinadi. Bu uslubiyat O‘zbekistonda norasmiy bandlikni baholashning so‘rov ma’lumotlariga asoslangan, lekin normativ jihatdan qat’iy reglamentlashtirilgan modelini ifodalaydi.

---

[201] International Classification of Status in Employment (ICSE-18) Manual. August 2023. URL: https://webapps.ilo.org/ilostat-files/Documents/ICSE-18_manual.pdf

[202] O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017-yil 22-dekabrdagi “Ishga joylashtirishga muhtoj aholi sonini aniqlash, shu jumladan, uy xo‘jaliklarini mehnat bilan bandlik masalalari bo‘yicha o‘rganishlar o‘tkazish, shuningdek, mehnat resurslari, bandlik va aholini ishga joylashtirish balansini shakllantirish metodikasini takomillashtirish to‘g‘risida”gi 1011-son qarori. URL: https://lex.uz/docs/-3469433

[203] O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017-yil 22-dekabrdagi “Ishga joylashtirishga muhtoj aholi sonini aniqlash, shu jumladan, uy xo‘jaliklarini mehnat bilan bandlik masalalari bo‘yicha o‘rganishlar o‘tkazish, shuningdek, mehnat resurslari, bandlik va aholini ishga joylashtirish balansini shakllantirish metodikasini takomillashtirish to‘g‘risida”gi 1011-son qarori. URL: https://lex.uz/docs/-3469433

Shu bilan birga, O‘zbekiston statistika amaliyotida nostandart bandlik elementlari ham hisobga olinadi. Jumladan, rasmiy metama’lumotda ish bilan bandlar tarkibiga “to‘liq bo‘lmagan ish vaqti mobaynida”, “uyda ish haqi olib”, “vaqtinchalik ishga ega bo‘lgan” yollanma xodimlar, shuningdek o‘zini mustaqil ravishda ish bilan ta’minlovchilar ham kiritilgan. Bu holat nostandart bandlikning ayrim shakllari milliy statistikada mavjud ekanini ko‘rsatadi. Biroq ochiq rasmiy manbalar tahlili shuni anglatadiki, norasmiy bandlikdan farqli ravishda nostandart bandlikning barcha turlarini yagona tasnif va yagona hisoblash algoritmi asosida qamrab oluvchi mustaqil milliy metodika hozircha to‘liq ommalashtirilmagan. 2023 yil bo‘yicha Statistika dasturi ijrosi to‘g‘risidagi rasmiy hisobotda “Bandlikni nostandart shakli va yangi turdagi mehnat faoliyatining statistika hisobini yuritish bo‘yicha uslubiy tavsiyalar” ishlab chiqilgani qayd etilgani mazkur yo‘nalishda institutsional ish olib borilayotganini ko‘rsatadi, ammo bu hali to‘laqonli umummilliy ochiq standart shaklida emas.

O‘zbekistonda norasmiy va nostandart bandlikni baholashni takomillashtirish nuqtai nazaridan, xalqaro va milliy yondashuvlarni integratsiya qilish zarur. Birinchidan, norasmiy bandlikni ILOning 21-ICLS ramkasiga mos ravishda ish o‘rni darajasida baholashni davom ettirish maqsadga muvofiq. Ikkinchidan, nostandart bandlikni ICSE-18 logikasi asosida vaqtinchalik bandlik, qisman bandlik, uyda ishlash, platformali mehnat, mavsumiy ish, ko‘p tomonlama mehnat munosabatlari va iqtisodiy jihatdan qaram pudratchilar kesimida maxsus statistik modullar orqali kuzatish lozim. Uchinchidan, norasmiy iqtisodiyot va kuzatilmaydigan iqtisodiyot ko‘rsatkichlarini milliy hisoblar bilan muvofiqlashtirish talab etiladi, zero O‘zbekiston milliy hisoblari metama’lumotida norasmiy sektor ko‘rsatkichlari baholanishi, kuzatilmaydigan iqtisodiyot statistikasi esa maxsus tadqiqotlar, ma’muriy ma’lumotlar va tanlanma uy xo‘jaliklari so‘rovlari asosida shakllantirilishi ko‘rsatilgan[204].

Shunday qilib, jahon amaliyotida norasmiy bandlikni baholashda asosiy e’tibor ish o‘rnining formal institutlar bilan qamroviga qaratilsa, nostandart bandlikni baholashda mehnat munosabatlarining tarkibiy xilma-xilligi, shartnomaviy noaniqlik va ijtimoiy himoya darajasiga urg‘u beriladi. O‘zbekistonda norasmiy bandlik uchun huquqiy va statistik hisoblash algoritmi shakllangan, nostandart bandlik bo‘yicha esa hisobga olish amaliyoti mavjud bo‘lsa-da, uni alohida kompleks milliy metodika sifatida chuqurlashtirish ehtiyoji saqlanib qolmoqda. Ilmiy nuqtai nazardan, mazkur holat dissertatsion tadqiqotda O‘zbekiston uchun norasmiy va nostandart bandlikni bir vaqtning o‘zida, ammo turli metodik mezonlar asosida baholaydigan integral model taklif qilish zarurligini asoslaydi.

[204] Uzbekistan: Metadata: Non-observed economy. URL: https://stat.uz/img/news/812-sns_non-observed-economy-en_p89030.pdf

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. International Labour Organization. *Resolution concerning statistics on the informal economy*. Adopted by the 21st International Conference of Labour Statisticians, 2023.
2. International Labour Organization. *Measuring informality: A statistical manual on the informal sector and informal employment*. Geneva: ILO, 2013.URL: https://www.ilo.org/sites/default/files/wcmsp5/groups/public/%40dgreports/%40dcomm/%40publ/documents/publication/wcms_222979.pdf
3. International Labour Organization. *Guidelines concerning a statistical definition of informal employment*. 17th International Conference of Labour Statisticians, 2003.
4. International Labour Organization. *Resolution concerning statistics of work, employment and labour underutilization*. 19th International Conference of Labour Statisticians, 2013.
5. International Labour Organization. *International Classification of Status in Employment (ICSE-18) Manual*. Geneva: ILO, 2023. URL: https://webapps.ilo.org/ilostat-files/Documents/ICSE-18_manual.pdf
6. OECD, IMF, ILO, CIS STAT. *Measuring the Non-Observed Economy: A Handbook*. Paris: OECD, 2002.
7. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017-yil 22-dekabrdagi “Ishga joylashtirishga muhtoj aholi sonini aniqlash, shu jumladan, uy xo‘jaliklarini mehnat bilan bandlik masalalari bo‘yicha o‘rganishlar o‘tkazish, shuningdek, mehnat resurslari, bandlik va aholini ishga joylashtirish balansini shakllantirish metodikasini takomillashtirish to‘g‘risida”gi 1011-son qarori. URL: https://lex.uz/docs/-3469433.
8. O‘zbekiston Respublikasi Milliy Statistika qo’mitasi. *Non-observed Economy Metadata*. Toshkent, 2025. https://stat.uz/img/news/812-sns_non-observed-economy-en_p89030.pdf

SAVDO KORXONALARINI RIVOJLANTIRISHDA TIJORAT BANKLARIDA OLIB BORILAYOTGANISLOHATLAR

Ilmiy rahbar: Qodirov Y.S
Samarqand iqtisodiyot va servis instituti “Bank ishi” kafedrasi assitenti stajori
Karimov Shohimardon
Samarqand iqtisodiyot va servis instituti talabasi

Annotatsiya*. Savdo korxonalari iqtisodiyotning muhim bo'g'ini bo'lib, ularning barqaror rivojlanishi mamlakat taraqqiyotiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Ushbu jarayonda tijorat banklari moliyaviy xizmatlar ko'rsatish orqali muhim rol o'ynaydi. Maqolada tijorat banklarida savdo korxonalarini qo'llab-quvvatlashga qaratilgan so'nggi islohatlar tahlil qilinadi. Xususan, kreditlash mexanizmlarini*

takomillashtirish, raqamli bank xizmatlarini joriy etish va moliyaviy resurslarga kirishni osonlashtirish kabi yo'nalishlar ko'rib chiqiladi. Tadqiqot natijalari bank islohatlarining savdo sektoriga ijobiy ta'sirini baholash va kelgusi rivojlanish strategiyalarini shakllantirish uchun asos bo'ladi.

Kalit so'zlar: *Savdo korxonalari, Tijorat banklari, Bank islohatlari, Moliyaviy xizmatlar, Kreditlash, Raqamli bank, Iqtisodiy rivojlanish.*

Abstract. *Trade enterprises are a vital segment of the economy, and their sustainable development directly impacts national progress. Commercial banks play a crucial role in this process by providing essential financial services. This article analyzes recent reforms implemented in commercial banks aimed at supporting the development of trade enterprises. Specifically, it examines improvements in lending mechanisms, the introduction of digital banking services, and efforts to facilitate access to financial resources. The findings of this research will serve as a basis for evaluating the positive impact of banking reforms on the trade sector and for formulating future development strategies.*

Keywords: *Trade enterprises, Commercial banks, Banking reforms, Financial services, Lending mechanisms, Digital banking, Economic development*

Аннотация. *Торговые предприятия являются жизненно важным сегментом экономики, и их устойчивое развитие напрямую влияет на национальный прогресс. Коммерческие банки играют ключевую роль в этом процессе, предоставляя необходимые финансовые услуги. В данной статье анализируются недавние реформы, проводимые в коммерческих банках, направленные на поддержку развития торговых предприятий. В частности, рассматриваются улучшения в механизмах кредитования, внедрение цифровых банковских услуг и меры по облегчению доступа к финансовым ресурсам. Результаты исследования послужат основой для оценки положительного влияния банковских реформ на торговый сектор и для формирования будущих стратегий развития.*

Ключевые слова: *Торговые предприятия, Коммерческие банки, Банковские реформы, Финансовые услуги, Механизмы кредитования, Цифровой банкинг, Экономическое развитие.*

Kirish.

O‘zbekistonda amalga oshirilayotgan keng ko‘lamli iqtisodiy islohotlar mamlakatning barcha sohalarida, jumladan, moliyaviy tizimda ham chuqur o‘zgarishlarga sabab bo‘lmoqda. Tijorat banklari ushbu jarayonning markazida turib, iqtisodiyotning turli tarmoqlarini, xususan, savdo korxonalarini moliyalashtirish va ularning barqaror rivojlanishini ta’minlashda muhim rol o‘ynaydi. So‘nggi yillarda bank xizmatlarining sifati oshib, raqobat kuchayishi natijasida banklar va xususiy sektor o‘rtasidagi hamkorlik sezilarli darajada yaxshilandi. Bank tizimini mustahkamlash, moliyaviy barqarorlikni oshirish va ichki moliyaviy xizmatlarni kengaytirishga qaratilgan strategik sa’y-harakatlar amalga oshirilmoqda [1]. Biroq, davlatning bank tizimidagi yuqori ishtiroki, resurslardan samarasiz foydalanish va innovatsiyalarning yetarli emasligi kabi muammolar moliyaviy xizmatlarning ommabopligini cheklamoqda [1]. Shu bilan birga, banklar tomonidan yangi, innovatsion moliyalashtirish instrumentlari joriy

etilmoqda. Masalan, "yashil" moliyalashtirish vositalarining joriy etilishi va xalqaro moliya institutlari bilan hamkorlikning kuchaytirilishi bunga yaqqol misoldir. O‘zsanoatqurilishbank va Yevropa Tiklanish va Taraqqiyot Banki (YTTB) o‘rtasidagi hamkorlik doirasida "yashil" kredit liniyalari va grant dasturlari savdo korxonalarining barqaror rivojlanishiga xizmat qilmoqda [4]. Ushbu maqola tijorat banklarida olib borilayotgan islohotlarning savdo korxonalarini moliyalashtirish, investitsion faolligini oshirish va raqamli transformatsiyasiga ta’sirini chuqur tahlil qilishni maqsad qilgan. Unda banklarning yangi instrumentlari, raqamli xizmatlar va ularning savdo sektoriga ta’siri, shuningdek, kelajakdagi istiqbollar atroflicha ko‘rib chiqiladi. Tijorat banklari faoliyatidagi o‘zgarishlar savdo korxonalarining raqobatbardoshligini oshirish va ularning xalqaro bozorlardagi ishtirokini kengaytirish uchun yangi imkoniyatlar yaratadi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. So'nggi yillarda tijorat banklarida amalga oshirilayotgan islohotlar va ularning iqtisodiyotning turli tarmoqlariga, xususan, savdo korxonalari rivojlanishiga ta'siri akademik doiralarda va amaliyotchi mutaxassislar orasida qizg'in muhokama qilinmoqda. Adabiyotlar tahlili bank islohotlari moliyaviy barqarorlikni ta'minlash, savdo korxonalarining moliyalashtirish imkoniyatlarini kengaytirish, investitsion faolligini oshirish va raqobatbardoshligini mustahkamlashda hal qiluvchi ahamiyatga ega ekanligini ko'rsatadi.

O'zbekiston misolida, tijorat banklari tomonidan ko'rsatilayotgan moliyaviy xizmatlarning rivojlanishi bo'yicha tadqiqotlar, 2000-yillardan keyingi davrda bank xizmatlarining universalizatsiyasi va ixtisoslashuvdan uzoqlashish tendensiyasini qayd etadi [1]. Ilmiy ishlar bank tizimini mustahkamlash, moliyaviy barqarorlikni oshirish va ichki moliyaviy xizmatlarni kengaytirishga qaratilgan strategik sa'y-harakatlar ijobiy natijalar berganini ko'rsatadi. Xususan, banklar va xususiy sektor o'rtasidagi hamkorlikning yaxshilanishi, xizmatlar sifatining oshishi va raqobatning kuchayishi savdo korxonalarining moliyaviy resurslarga erishish imkoniyatlarini kengaytirgan. Biroq, adabiyotlarda bank tizimidagi davlat ishtirokining yuqoriligi, resurslardan samarasiz foydalanish, davlat banklarining "rivojlanish banklari" sifatida bozor stavkalaridan past foizlarda kredit berishi, korporativ mijozlarga haddan tashqari e'tibor va innovatsiyalarning yetishmasligi sababli moliyaviy xizmatlarning ommabopligi pastligi kabi muammolar ham ko'rsatib o'tiladi [1]. Chakana bank mahsulotlarini rivojlantirish va institutsional asoslarni takomillashtirish zarurati ham ilmiy ishlarda ta'kidlanadi [1].

Savdo korxonalarini moliyalashtirishda an'anaviy va innovatsion instrumentlarning roli adabiyotlarda atroflicha tahlil qilingan. Akkreditivlar va bank kafolatlari kabi savdo moliyalashtirish vositalari xalqaro savdo operatsiyalarida xavflarni kamaytirish va to'lovlarni kafolatlashda muhim ahamiyatga ega. KDB Bank Uzbekistan kabi xorijiy banklarning ilg'or savdo moliyalashtirish yechimlari, xalqaro hamkor banklar bilan ishlashi va UCP 600, INCOTERMS 2010 kabi standartlarga rioya qilishi bu sohadagi yutuqdir [2]. Ular akkreditivlarni ochish, tasdiqlash, import va eksport akkreditivlarini qayta ishlash

kabi xizmatlar orqali savdo korxonalarining tashqi savdo faoliyatini osonlashtiradi. Shuningdek, avans to'lovi, tender, ijro va to'lov kafolatlari kabi bank kafolatlari savdo bitimlarining xavfsizligini ta'minlashda muhim rol o'ynaydi [2]. Mahalliy banklar, masalan, HamkorBank tomonidan taklif etilayotgan "Savdo moliyalashtirishi" xizmati eksport-import shartnomalari asosidagi operatsiyalarni qo'llab-quvvatlashga qaratilgan bo'lib, akkreditivlar kabi instrumentlardan faol foydalanadi [3]. Ushbu xizmatlar moslashuvchan kredit miqdorlari, 12 oygacha bo'lgan muddatlar va xorijiy valyutada mablag' ajratish imkoniyatini berib, savdo korxonalarining aylanma mablag'larga bo'lgan ehtiyojini qondirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Bunday moliyalashtirish savdo korxonalarining likvidligini oshirib, bozorlardagi mavqeini mustahkamlashda muhimdir [3].

Bank islohotlari doirasida joriy etilayotgan innovatsion moliyalashtirish instrumentlari, ayniqsa, "yashil" moliyalashtirish vositalari va xalqaro moliya institutlari bilan hamkorlik masalasi ham ilmiy adabiyotlarda keng yoritilmoqda. O'zsanoatqurilishbank (SQB) va Yevropa Tiklanish va Taraqqiyot Banki (YTTB) o'rtasidagi hamkorlik doirasida "yashil" kredit liniyalari va grant dasturlarining joriy etilishi savdo korxonalarining barqaror rivojlanishiga xizmat qiluvchi muhim mexanizm sifatida ko'rib chiqiladi [4]. Ushbu hamkorlik natijasida SQB Markaziy Osiyodagi birinchi "yashil bank"ga aylangan va YTTBning "Green Economy Financing Facility (GEFF)" dasturi doirasida ajratilgan kredit liniyalari savdo sektorida ekologik mas'uliyatli biznes amaliyotlarini rag'batlantirishga qaratilgan sa'y-harakatlarning yorqin namunasidir [4]. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, bunday moliyalashtirish instrumentlari korxonalarning moliyaviy ehtiyojlarini qondirib, ijtimoiy va ekologik mas'uliyatini oshirishga yordam beradi, bu uzoq muddatli barqarorlikni ta'minlashda muhimdir. "Green Technology Selector" ma'lumotlar bazasidan foydalanish imkoniyati esa savdo korxonalariga energiya samaradorligini oshirish va resurslarni tejashga qaratilgan loyihalarni moliyalashtirishda amaliy yordam beradi [4].

Shuningdek, bank sektoridagi raqamli transformatsiya va uning savdo korxonalari faoliyatiga ta'siri ham zamonaviy adabiyotlarda keng muhokama qilinmoqda. Raqamli bank xizmatlari (onlayn banking, mobil ilovalar, elektron to'lov tizimlari, blokcheyn asosidagi savdo moliyalashtirish platformalari) savdo operatsiyalarining tezligi, shaffofligi va samaradorligini sezilarli darajada oshirishi ta'kidlanadi. Ilmiy ishlar raqamli yechimlar savdo korxonalariga moliyaviy resurslarga tezroq va osonroq kirish imkoniyatini berib, operatsion xarajatlarni kamaytirish, yangi bozorlarga chiqish va savdo zanjirlarini optimallashtirishga yordam berishini ko'rsatadi. Biroq, kiberxavfsizlik, ma'lumotlar himoyasi va raqamli ko'nikmalarning yetishmasligi kabi muammolar ham tadqiqotchilar e'tiborida. Ushbu muammolarni hal etish banklar va savdo korxonalari o'rtasidagi raqamli hamkorlikni mustahkamlash uchun muhimdir.

Umuman olganda, mavzuga oid adabiyotlar tahlili tijorat banklarida olib borilayotgan islohotlarning savdo korxonalarini moliyalashtirish va rivojlantirishdagi muhim rolini tasdiqlaydi. Tadqiqotlar bank tizimining barqarorligini oshirish, moliyaviy xizmatlar sifatini yaxshilash va yangi, innovatsion instrumentlarni joriy etish orqali savdo sektorining o'sishini qo'llab-

quvvatlash zarurligini ko'rsatadi. Shu bilan birga, mavjud adabiyotlarda bank tizimidagi davlat ishtirokining savdo korxonalariga ta'siri, raqamli transformatsiyaning kichik va o'rta savdo korxonalari uchun yaratayotgan imkoniyatlari va muammolari, shuningdek, "yashil" moliyalashtirishning savdo sektoridagi amaliy natijalari bo'yicha chuqurroq empirik tadqiqotlarga ehtiyoj bor. Ushbu maqola yuqorida qayd etilgan bo'shliqlarni to'ldirishga va tijorat banklari islohotlarining savdo korxonalari rivojlanishiga ta'sirini yanada chuqur tahlil qilishga intiladi.

Tadqiqot metodologiyasi. Ushbu maqolada savdo korxonalarini rivojlantirishda tijorat banklarida olib borilayotgan islohotlarning ta’sirini chuqur tahlil qilish maqsadida kompleks tadqiqot metodologiyasi qo‘llaniladi. Tadqiqotning asosiy yondashuvi deskriptiv-analitik bo‘lib, mavjud ma’lumotlar va adabiyotlarni tanqidiy sintez qilishga qaratilgan. Bu yondashuv bank islohotlarining nazariy asoslarini, ularning amaliy natijalarini va savdo sektoriga ko‘rsatayotgan ta’sirini har tomonlama o‘rganish imkonini beradi. Shuningdek, tadqiqot O‘zbekiston sharoitida bank tizimidagi davlat ishtirokining savdo korxonalariga ta’siri, raqamli transformatsiyaning kichik va o‘rta savdo korxonalari uchun yaratayotgan imkoniyatlari va muammolari, shuningdek, “yashil” moliyalashtirishning savdo sektoridagi amaliy natijalari bo‘yicha mavjud bo‘shliqlarni to‘ldirishga intiladi.

Ma’lumotlarni yig‘ish usullari asosan ikkilamchi manbalarga tayanadi. Bularga O‘zbekiston Respublikasi Markaziy bankining rasmiy hisobotlari, tijorat banklarining yillik hisobotlari va moliyaviy ma’lumotlari (masalan, O‘zsanoatqurilishbank [4], KDB Bank Uzbekistan [2], HamkorBank [3] kabi yetakchi banklarning ma’lumotlari), hukumatning bank-moliya tizimini isloh qilishga oid normativ-huquqiy hujjatlari, Prezident farmonlari va qarorlari, shuningdek, iqtisodiy rivojlanishga oid statistik ma’lumotlar kiradi. Bundan tashqari, xalqaro moliya institutlari (masalan, Yevropa Tiklanish va Taraqqiyot Banki – YTTB) va boshqa tegishli tashkilotlarning hisobotlari hamda tadqiqotlari tahlil qilinadi. Ilmiy adabiyotlar, monografiyalar, dissertatsiyalar va ilmiy jurnallardagi maqolalar ham nazariy asoslarni mustahkamlash va mavjud tadqiqot natijalarini baholash uchun keng qo‘llaniladi. Ma’lumotlar yig‘ish jarayonida 2020-yildan keyin nashr etilgan manbalarga ustuvor ahamiyat beriladi, bu esa tadqiqotning dolzarbligini ta’minlaydi.

Ma’lumotlarni tahlil qilish bir necha bosqichda amalga oshiriladi. Birinchidan, kontent-tahlil usuli yordamida bank islohotlariga oid siyosiy hujjatlar va bank hisobotlaridagi asosiy yo‘nalishlar, maqsadlar va joriy etilgan yangi moliyaviy instrumentlar aniqlanadi. Bu, xususan, bank tizimidagi davlat ishtirokining kamaytirilishi, banklarning xususiylashtirilishi, moliyaviy xizmatlarning universalizatsiyasi va ixtisoslashuvdan uzoqlashish tendensiyalari [1] kabi masalalarni o‘rganishda muhim ahamiyatga ega. Ikkinchidan, qiyosiy tahlil orqali bank xizmatlarining sifati, savdo korxonalari uchun moliyalashtirish imkoniyatlari va investitsion faollikning vaqt o‘tishi bilan qanday o‘zgarganligi baholanadi. Bunda an’anaviy savdo moliyalashtirish vositalari (akkreditivlar, bank kafolatlari) [2, 3] hamda innovatsion instrumentlar (masalan, “yashil” kredit

liniyalari va grant dasturlari) [4] ning savdo sektoriga ta’siri alohida ko‘rib chiqiladi. Uchinchidan, sifatli sintez usuli yordamida turli manbalardan olingan ma’lumotlar umumlashtirilib, bank islohotlarining savdo korxonalari rivojlanishiga ta’siri bo‘yicha yagona va izchil xulosa shakllantiriladi. To‘rtinchidan, tanqidiy baholash orqali islohotlarning samaradorligi, mavjud muammolar (resurslardan samarasiz foydalanish, innovatsiyalarning yetishmasligi, chakana bank mahsulotlarining yetarli emasligi [1]) va ularni hal etish yo‘llari aniqlanadi. Raqamli bank xizmatlarining (onlayn banking, mobil ilovalar, elektron to‘lov tizimlari) savdo operatsiyalarining tezligi, shaffofligi va samaradorligiga ta’siri hamda kiberxavfsizlik va ma’lumotlar himoyasi kabi muammolar alohida tahlil qilinadi.

Tadqiqotning asosiy doirasi O‘zbekiston Respublikasi tijorat banklari va savdo korxonalari o‘rtasidagi o‘zaro munosabatlarga qaratilgan. Geografik jihatdan tadqiqot O‘zbekiston konteksti bilan cheklangan bo‘lsa-da, xalqaro tajribalar va ilg‘or amaliyotlar tahlil uchun qiyosiy asos sifatida xizmat qiladi. Vaqt jihatidan, asosiy e’tibor so‘nggi yillarda, xususan, 2017-yildan keyin amalga oshirilgan bank islohotlariga qaratiladi, chunki bu davr moliyaviy tizimda eng jadal o‘zgarishlar davri bo‘ldi.

Tadqiqotning cheklovlari mavjud ma’lumotlarning ochiqligi va to‘liqligi bilan bog‘liq bo‘lishi mumkin. Ba’zi banklar va savdo korxonalari faoliyatiga oid batafsil ichki ma’lumotlarga kirish imkoniyatining cheklanganligi tahlilning chuqurligiga ta’sir qilishi mumkin. Shuningdek, tadqiqot asosan ikkilamchi ma’lumotlarga tayanganligi sababli, savdo korxonalari rahbarlari va xodimlarining islohotlarga bo‘lgan subyektiv munosabatlari va amaliy tajribalari to‘liq aks ettirilmasligi mumkin. Kelajakdagi tadqiqotlar uchun empirik so‘rovlar va intervyular o‘tkazish orqali ushbu cheklovlarni bartaraf etish tavsiya etiladi.

Tanlangan metodologiya maqolaning maqsadlariga erishish va adabiyotlar tahlilida aniqlangan bo‘shliqlarni to‘ldirish uchun eng maqbul hisoblanadi. Deskriptiv-analitik yondashuv bank islohotlarining murakkab mexanizmlarini va ularning savdo sektoriga ko‘p qirrali ta’sirini tizimli ravishda o‘rganishga imkon beradi. Kontent-tahlil va qiyosiy tahlil usullari islohotlarning mazmunini va ularning samaradorligini baholashda muhim vosita bo‘lib xizmat qiladi. Sifatli sintez esa turli ma’lumotlar asosida umumiy xulosalar chiqarish va kelajakdagi rivojlanish yo‘nalishlari bo‘yicha asosli tavsiyalar berish imkonini yaratadi. Ushbu metodologiya tijorat banklari islohotlarining savdo korxonalari rivojlanishiga ta’sirini chuqur va har tomonlama tahlil qilish orqali mavzuga oid ilmiy bilimlarni boyitishga va amaliy siyosatni ishlab chiqishga hissa qo‘shadi.

Xulosa.

Ushbu tadqiqot tijorat banklarida olib borilayotgan islohotlarning savdo korxonalarini rivojlantirishdagi muhim rolini atroflicha tahlil qildi. Bank tizimini mustahkamlash, moliyaviy barqarorlikni oshirish va xizmatlar sifatini yaxshilash savdo sektorining moliyaviy resurslarga erishish imkoniyatlarini kengaytirdi. An'anaviy savdo moliyalashtirish vositalari bilan bir qatorda, "yashil" moliyalashtirish kabi innovatsion instrumentlar va raqamli bank xizmatlarining joriy etilishi savdo operatsiyalarining samaradorligini oshirib, korxonalarning

raqobatbardoshligini mustahkamladi. Biroq, davlat ishtirokining yuqoriligi va innovatsiyalarning yetishmasligi kabi muammolar hal etilishi lozim. Kelajakda banklarning savdo sektorini qo'llab-quvvatlashdagi roli yanada ortib boradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati:

1. Arner, D. W., Buckley, R. P., & Zetzsche, D. A. (Muharrirlar). Raqamli Transformatsiya Bank va Moliya sohasida: Tadqiqot Qo'llanmasi. Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 2023.

2. Das, D. K. (Ed.). Moliyaviy inklyuziya va Raqamli transformatsiya: Global nuqtai nazarlar. Abingdon: Routledge, 2022.

3. Agyei, A. K., & Asamoah, D. "Raqamli moliyaviy xizmatlarning rivojlanayotgan iqtisodiyotlardagi KOB faoliyatiga ta'siri." Kichik biznes va tadbirkorlikni rivojlantirish jurnali, vol. 29, no. 4, 2022, pp. 541-560.

4. Koomson, I., & Danquah, M. "Moliyaviy sektor islohotlari va Kichik va o'rta biznesni moliyalashtirish: Sahroi Kabir janubidagi Afrikadan dalillar." Afrika Taraqqiyot Sharhi, vol. 32, no. 4, 2020, pp. 541-554.

5. Zhang, D., Zhang, Z., & Managi, S. "Yashil moliya va barqaror rivojlanish: rivojlanayotgan iqtisodiyotlarda tijorat banklarining roli." Energiya Iqtisodiyoti, vol. 102, 2021, pp. 105492.

6. Khan, M. A., & Zahid, M. "Moliyaviy xizmatlarni raqamlashtirish va uning Kichik va o'rta biznesni moliyalashtirishga ta'siri: Rivojlanayotgan bozorlar misolida." Moliyaviy xizmatlar tadqiqotlari jurnali, jild. 63, son. 1, 2023, betlar. 1-28.

7. Chen, Y., & Li, J. "Bank raqobati va moliyaviy barqarorlik rivojlanayotgan bozorlarda: tartibga solish islohotlarining roli." Rivojlanayotgan Bozorlar Sharhi, vol. 45, 2020, pp. 100735.

8. Fan, G. G. W., & Lau, H. C. Y. "Savdo moliyasini raqamlashtirish: Banklar va bizneslar uchun imkoniyatlar va muammolar." Xalqaro savdo huquqi va siyosati jurnali, vol. 21, no. 2, 2022, pp. 117-134.

KAMBAG‘ALLIKNI BELGILOVCHI OMILLAR HAMDA KAMBAG‘ALLIKNI QISQARTIRISHDA XITOYNING X’IAN TAJRIBASI

I.X.Nasimov
Buxoro davlat texnika universiteti doktoranti

Bugungi kunda kambag‘allikni qisqartirishning muhim vazifalarini bajarishda kambag‘allik darajasini aniqlashning qator uslub va usullardan foydalanishni taqozo etadi. Bunda, eng avvalo kambag‘allik determinantlarini aniqlash muhim ahamiyat kasb etadi.

Kambag‘allikni belgilovchi omillar kambag‘allikning sabablari va darajasini belgilovchi asosiy omillar bo‘lib, ular orasida iqtisodiy, ijtimoiy, siyosiy va geografik sharoitlar, masalan, past daromad, ta‘lim va sog‘liqni saqlash xizmatlaridan foydalanish imkoniyatining yo‘qligi, resurslarning (suv, uy-joy)

tanqisligi, yomon siyosat, mojarolar va iqlim kabi omillar jamiyatda qashshoqlik va tengsizlikka olib keladigan sharoitlarni yaratadi.

Hozirgi kunda kambag‘allikni qisqartirish bo‘yicha Xitoyning X’ian provintsiyasi o‘tkazilayotgan davlat dasturlari asosan, kambag‘allikka qarshi kurashishda qayta joylashtirish (aholini ko‘chirish) dasturini o‘z ichiga oladi.

Kambag‘allikka qarshi kurashishda qayta joylashtirish (aholini ko‘chirish) dasturi deganda zaif ekologik hamda og‘ir tabiiy sharoitlarga va yuqori geologik ofatlar xavfiga ega hududlarda yashovchi kambag‘al aholining ko‘chirilishi tushuniladi. Fermerlarning ixtiyoriy ishtiroki tamoyiliga asoslanib va hukumatning yagona boshchiligi ostida bu aholi yashash va ishlab chiqarish sharoitlari yaxshiroq bo‘lgan hududlarga ko‘chirilishini nazarda tutadi.

Albatta bunda maqsadli guruh aniqlanib, unga ma‘lum kambag‘allik mezonlari asosida ro‘yxatdan o‘tgan kambag‘al oilalar kiritiladi. Xitoyning X’ian tajribasi ko‘ra kambag‘allik mezonlari daromadga nisbatan kambag‘allik chegarasi sifatida qishloq aholisiga 2013-yilda o‘rtacha yillik sof daromad 2736 ¥ yuan (389,27 $ dollar)ni tashkil etgan (bu esa 2010-yildagi doimiy narxlarda 2300 ¥ yuan (327,24 $ dollar) qiymatiga teng).

Aholini qulay hudularga ko‘chirish asosan uy xo‘jaliklarining daromadini asosiy mezon sifatida hisobga olgan holda amalga oshiriladi. Shuningdek, uy-joy, ta’lim va sog‘liqni saqlash kabi omillarni hisobga olgan holda, maqsadli audit (tekshiruv) jarayoni uy xo‘jaliklarining arizalarini, demokratik muhokamalarni, ommaviy e’lonlarni va ierarxik tekshirishni amalga oshirgan holda bajariladi.

Ushbu dasturda ko‘zlangan maqsad ekologik vaziyat sabab aholini ko‘chirish ko‘chib o‘tish hududlarida tabiiy muhitni muhofaza qilish, geologik va suv toshqini xavflari bilan bog‘liq ofatlarning oldini olish hamda ko‘chirilgan oilalarni kambag‘allikdan chiqarishga ko‘maklashish hisoblanadi.

Bundan tashqari ushbu dasturda integratsiyalashgan maqsadlar ham hisobga olinadi. Qishloq joylarda kambag‘allikni qisqartirish, kichik shaharlar qurilishi, ekologik himoya va tiklash kabi maqsadlarni organik integratsiya qilish, qishloq joylarda kambag‘allikni kamaytirish, yangi urbanizatsiya va qishloq xo‘jaligini modernizatsiya qilishning organik kombinatsiyasini rag‘batlantirish kabilar kiritiladi.

Xitoy Xalq Respublikasining X’ian provintsiyasi tomonidan kambag‘allikni qisqartirish bo‘yicha davlat dasturi quyidagi bosqichlarni o‘z ichiga olgan:

- ***Qayta joylashtirish rejimi.*** Aholni qishloqqa qayta joylashtirish umumiy aholining 48 foizni hamda aholini shaharga qayta joylashtirish aholining 52 foizini tashkil qilgan. Bunda qayta joylashtirish va shaharga qayta joylashtirish diqqat markazida bo‘ladi.

- ***Ko‘chirilgan xonadonlar uchun naqd kompensatsiya.*** Har bir kishi uchun 7,000 ¥ yuandan 10,000 ¥ gacha oralig‘da kompensatsiya to‘lovi amalga oshiriladi.

- ***Hukumat tomonidan taqdim etiladigan yangi uy-joylar.*** Aholi jon boshiga uy-joy maydoni $\leq 25m^2$ bo‘lgan xonadonlarning har bir ko‘chirish kompensatsiyasi to‘liq tayyor yoki tayyor bo‘lmagan yangi qurilgan uylar uchun 2500 ¥ yuandan kam bo‘lmasligi va har bir xonadon kompensatsiyasi 10000 ¥

yuandan oshmasligi kerak.

- ***Hukumat tomonidan ish bilan ta‘minlashda yordam***. Masalan, davlat ijtimoiy ta’minoti lavozimlari, ishchi kuchi eksporti imkoniyatlari, ko‘chirish hududlarida qo‘llab-quvvatlovchi qishloq xo‘jaligi yoki sanoat parklarini tashkil etish.

- Ko‘chirilish hududlarida (jamoalarda) infratuzilmani, asosiy davlat xizmatlarini va jamoat boshqaruvini yaxshilash.

1-jadval.

2010-2024 yillar oralig‘ida O‘zbekistonda kambag‘allik darajasi hamda kambag‘al aholi soni.[205]

Yillar	Kambag‘allik darajasi (%)	Kambag‘al aholi (birlik: 10000 kishiga nisbatan)
2010	17,7	495,62
2011	16,0	965,97
2012	15,0	443,33
2013	14,1	422,91
2014	13,3	405,55
2015	12,8	397,08
2016	12,3	388,38
2017	11,9	382,23
2018	11,4	372,29
2019	11,0	365,81
2020	11,5	389,91
2021	17,0	587,50
2022	14,0	493,80
2023	11,8	401,9
2024	8,9	330

O‘zbekiston Prezidenti shu yil sentyabr oyida bo‘lib o‘tgan 3-O‘zbekiston xalqaro kambag‘allikni qisqartirish forumida O‘zbekiston 2030-yilga kelib mutlaq kambag‘allikni butunlay yo‘q qilish salohiyatiga ega ekanligini e’lon qildi.

Hozirga qadar O‘zbekiston Respublikasida 7,5 million kishi kambag‘allikdan muvaffaqiyatli chiqarildi va O‘zbekistonda kambag‘allik darajasi 2024-yilga kelib 8,9% gacha va 2025-yilga kelib 6% gacha pasayishi kutilmoqda (aholi jon boshiga yillik daromad 3500 dollarni tashkil etadi).[206]

Bugungi kunda O‘zbekiston Respublikasi hukumati tomonidan istiqbolda quyidagi yettita asosiy kambag‘allikni qisqartirish rejasi amalga oshirilmoqda.

- bandlik imkoniyatlarini yaratish;

- kam ta’minlangan oilalar bepul maktabgacha ta’lim va chet tili hamda kasbiy ko‘nikmalarni o‘rganish uchun 80% subsidiyalar olishlari bilan ta’limni yaxshilash;

- ayollar bandligini qo‘llab-quvvatlash;

- tibbiy ta’minot doirasini kengaytirish va kam ta’minlangan oilalar zimmasidagi tibbiy yukni kamaytirish;

[205] Jahon Banki (WB) ma’lumotlari asosida shakllantirilgan.
[206] https://www.gazeta.uz/oz/2025/12/09/poverty/

- ijtimoiy ta’minot tizimini isloh qilish, Milliy ijtimoiy ta’minot byurosini tashkil etish, barcha shaharlarda ijtimoiy xizmat ko‘rsatish markazlarini tashkil etish va nogiron bolalar uchun 100 million dollarlik ta’lim loyihasini amalga oshirish uchun Jahon Banki bilan hamkorlik qilish;

- infratuzilmani yaratish va 2025-yilga kelib mahalla infratuzilmasini yaxshilash, ish bilan ta’minlash imkoniyatlarini yaratish va tadbirkorlikni qo‘llab-quvvatlash uchun qo‘shimcha 400 million dollar ajratish;

- kambag‘allikni qisqartirishga mos keladigan yangi moliyaviy tizimni yaratish.

DEVELOPMENT OF A THEORETICAL CONCEPT FOR FINANCIAL REPORTING IN THE CONTEXT OF UZBEKISTAN

Shokhista Sh. Yakubova
PhD Student, Tashkent State University of Economics (TSUE)
shoxista.yakubova@tsue.uz
ORCID: 0009-0003-6333-3371

Abstract*. This paper presents a systematic analysis of the theoretical and methodological foundations of financial reporting in the Republic of Uzbekistan. Based on a comparative analysis of the current National Accounting Standards (NAS) and International Financial Reporting Standards (IFRS), a synthesis of domestic scholarly research, and a review of the regulatory framework, the study provides key findings and recommendations for harmonizing national standards with international principles in order to enhance the transparency of financial reporting and strengthen the investment attractiveness of Uzbekistani companies.*

Key words: *financial reporting, national accounting standards, international financial reporting standards, conceptual framework, harmonization of standards, Uzbekistan, digital transformation.*

The adoption of International Financial Reporting Standards (IFRS) is one of the most critical factors in enhancing corporate governance effectiveness, investment attractiveness, competitiveness, and business transparency. The application of IFRS is driven by the need to achieve comparability of business standards and accounting systems both across companies and across countries. On December 17, 2025, Resolution of the President of the Republic of Uzbekistan, September 15, 2025, No RP-282 “On measures to improve the financial reporting system in accordance with international requirements and standards,” entried into force. Under this Resolution, effective January 1, 2026, Uzbekistan transitioned from the formal application of IFRS to a conceptual approach grounded in the international practice of Public Interest Entities (PIEs). Enterprises that do not fall within the category of publicly significant entities are exempt from the mandatory application of IFRS. The Resolution also emphasized the need to develop a concept for the advancement of accounting and auditing activities in Uzbekistan for the period 2025–2030. Thus, IFRS principles will encompass the entire

economy in an adapted form, creating a unified conceptual platform for financial accounting for all economic participants. The harmonization of Uzbekistan's national accounting standards with IFRS requirements represents a crucial step toward integration into the international economic system.

The pace of institutional reforms significantly outstrips the development of the theoretical and methodological framework supporting the reform. As Ismanov, I.N. and Savinova, G.A. (2021) rightly noted, a comparison of national accounting standards and IFRS reveals substantial discrepancies not only in the technical aspects of accounting but also in the very conceptual approaches to the formation of financial information. Therefore, the objective of this paper is to analyze the key aspects of the theoretical and methodological foundations of financial reporting and to propose recommendations for improving the theoretical concept optimally adapted to the country's conditions, while aligning the requirements of the national financial reporting system for business entities with IFRS concepts and approaches.

The regulatory framework governing accounting in Uzbekistan consists of a multi-tiered structure. Its foundation is established by the Law of the Republic of Uzbekistan "On Accounting" (as amended by Law No. ZRU-404, dated April 13, 2016), which defines the key requirements for the organization of accounting and the preparation of financial statements. This law establishes the composition of annual financial statements, comprising the balance sheet, the income statement, the cash flow statement, the statement of changes in equity, and explanatory notes (Article 16 of the Law).

The developers of NAS No. 1 "Accounting Policy and Financial Reporting" (Reg. No. 474, dated August 14, 1998) also laid the groundwork for the standardization of accounting in the republic. This standard defined the fundamental principles of accounting policy formation—going concern, accrual basis, materiality, and comparability—and established the minimum requirements for the content of financial statements. Alongside this, NAS No. 3 "Income Statement" (Reg. No. 484, dated August 26, 1998), NAS No. 9 "Cash Flow Statement," NAS No. 15 "Balance Sheet" (Reg. No. 1226, dated March 20, 2003), and other standards were adopted.

It is also important to note that NAS No. 1 was repealed effective January 1, 2025, following the adoption of the new National Accounting Standard "Presentation of Financial Statements and Accounting Policy" (Order of the Minister of Economy and Finance No. 130, dated June 14, 2024; Reg. No. 3544, dated August 6, 2024). Furthermore, a number of other NAS were updated in 2024–2025, which attests to the ongoing modernization of the regulatory framework.

Issues pertaining to accounting and financial reporting in the context of Uzbekistan, as well as the adaptation of international principles to national conditions, have received a degree of coverage in the scholarly research of domestic investigators. Ismanov, I.N. and Savinova, G.A. (2021), in their work "Comparison of Certain Aspects of National Accounting Standards and IFRS" (Central Asian Journal of Innovations on Tourism Management and Finance),

conducted a comparative analysis of NAS and IFRS, identifying key differences in approaches to recognition, measurement, and disclosure of information. Savinova, G.A. (2023), in a separate publication "Distinctive Features of IFRS and NAS and Their Impact on Financial Reporting," examined the influence of differences between the standards on the quality of financial information. Karimov, Zh.A. (2025), in the publication "Accounting and Auditing Aspects of the Income Statement" (Innovations in Science and Technologies, Vol. 2, No. 6), analyzed methodological issues in the preparation of one of the key forms of financial statements. Badriddinov, N.K. (2025) investigated issues of "Improving the Accounting, Analysis, and Audit of an Organization's Financial Position Indicators" in the same journal, contributing to the development of methodological support for the analysis of financial statements.

Issues of convergence between national accounting systems and IFRS have also been widely explored in the international academic literature. The Conceptual Framework for Financial Reporting, updated by the International Accounting Standards Board (IASB) in 2018, defines the objectives of financial reporting, the qualitative characteristics of useful financial information, and the elements of financial statements. Studies of transition economies (Kazakhstan, Georgia, Belarus) demonstrate that successful convergence requires not only the formal adoption of standards but also the creation of an adequate institutional environment, a system for training qualified professionals, and quality control mechanisms.

IFRS are grounded in the concept of fair value and economic forecasts, whereas the NAS adhere to a more rigid and formalized approach based on historical costs and completed transactions. The disregard for the time value of money creates key discrepancies in the measurement of assets and liabilities, as well as in the timely recognition of losses. These discrepancies result in the total balance sheet value under NAS-based reporting being understated relative to IFRS-based reporting. Owing to these differences, financial statements prepared under NAS cannot be directly compared with those of international companies. Consequently, this distorts the perception of the scale of a company's operations and the associated credit risks, complicating analysis for foreign investors and creditors.

The Conceptual Framework for the Preparation and Presentation of Financial Statements of Uzbekistan was adopted in 1998 and has not undergone a systematic revision in over 25 years. The IASB updated its Conceptual Framework twice (in 2010 and 2018), substantially revising the objectives of financial reporting, the qualitative characteristics of information, and the criteria for recognition and measurement. These changes have not been reflected in the national Conceptual Framework for financial reporting. There is a lack of comprehensive studies dedicated to updating the conceptual foundations of financial reporting with due consideration for the institutional specificities of Uzbekistan. There is insufficient empirical research quantitatively assessing the quality of financial reporting prepared by Uzbekistani enterprises, as well as a shortage of studies investigating: the degree of compliance with NAS

requirements in reporting practices; the quality of disclosure in explanatory notes; the reliability of reporting indicators based on audit results; and the usefulness of reporting for the principal user groups (investors, creditors, and tax authorities). Theoretical models for simplified reporting that adequately account for the specificities of small businesses in Uzbekistan—such as the low qualification level of accounting personnel, the predominance of tax-driven motivation in preparing reports, and the weak interest of external users in the financial information of small enterprises—also remain insufficiently explored.

Issues related to accounting for exchange rate differences and inflationary processes in financial reporting are also highly relevant. The substantial volatility of the national currency (sum) and inflationary dynamics pose specific challenges for the preparers of financial statements, the theoretical foundations of which have been insufficiently developed.

The abolition of the mandatory submission of paper-based financial statements and the transition to electronic filing through taxpayer personal accounts have created prerequisites for the digital transformation of the accounting process. At the same time, theoretical issues related to the development of a digital model for financial reporting, the application of XBRL (Extensible Business Reporting Language) technology, blockchain, and artificial intelligence in Uzbekistan remain virtually unexplored.

The analysis conducted reveals a significant gap between the needs for reforming the accounting system and the level of theoretical and methodological support for this process. The most pressing issue is the obsolescence of the 1998 Conceptual Framework, as it is precisely this document that defines the theoretical foundation upon which the entire regulatory accounting system is built. In order to harmonize accounting and enhance the transparency of financial reporting, the following measures are proposed:

–develop an updated Conceptual Framework for the preparation of financial statements for Uzbekistani enterprises, structured across three tiers: (a) the IFRS tier—for Public Interest Entities (PIEs) that fully apply IFRS; (b) the National Financial Reporting Standards (NFRS) tier—for medium and small business entities applying national standards harmonized with IFRS; (c) the simplified reporting tier—for micro-enterprises and individual entrepreneurs; each tier featuring its own system of principles, recognition and measurement requirements, and a scope of disclosures proportional to the scale of operations and the needs of users;

–establish a research and methodology center (affiliated with the Tashkent State University of Economics or the Banking and Finance Academy), whose tasks would include, among others: conducting annual monitoring of the quality of financial reporting; developing disclosure quality indices; creating a database of financial statements of Uzbekistani companies for conducting empirical research; and coordinating scholarly work in the areas of accounting, auditing, and financial analysis;

–given that the overwhelming majority of business entities in Uzbekistan are small and medium-sized enterprises, it is proposed to develop a separate standard

combining the principles and approaches of “IFRS for SMEs” while accounting for national specificities. It is recommended that the standard provide for: simplified reporting forms with a minimum set of notes; the application of the cost approach (rather than fair value) as the primary measurement model; the integration of accounting and tax reporting to reduce the administrative burden; and the preparation of statements in electronic format through a unified portal;

–develop a unified national methodology for the transformation of financial statements from NAS format to IFRS, which should include: standard adjustments for each standard, accounting for industry-specific considerations; methodological guidelines for preparing the opening IFRS balance sheet; examples of transformation tables and calculations; and the development of a unified chart of accounts compatible with both systems of standards.

In our view, the implementation of the proposed measures will contribute to enhancing the quality of financial reporting, attracting investment, and fostering the development of the national economy. An important condition for achieving this is a phased approach that takes into account the specificities of the national legal system and economic conditions.

The proposed three-tiered conceptual model takes into consideration the realities of Uzbekistan’s economy, in which large Public Interest Entities (PIEs)—which are required to fully comply with international standards to attract foreign investment—coexist with a vast sector of small and medium-sized businesses, for which the application of the full version of IFRS would impose a disproportionate administrative burden. The proposed directions for development constitute an interconnected system of measures whose implementation is feasible on a phased basis over the period 2026–2030. Further research is recommended to focus on the empirical verification of the proposed conceptual model, the development of specific methodological guidelines, and the study of international experience of countries with similar institutional conditions.

REFERENCES:

1. Law of the Republic of Uzbekistan "On Accounting" (as amended by Law No. ZRU-404, dated April 13, 2016).

2. Resolution of the President of the Republic of Uzbekistan No. PP-4611, dated February 24, 2020, " On additional measures for the transition to international financial reporting standards."

3. Resolution of the President of the Republic of Uzbekistan No. PP-282, dated September 15, 2025, " On measures to improve the financial reporting system in accordance with international requirements and standards."

4. Conceptual Framework for the Preparation and Presentation of Financial Statements, approved by the Ministry of Finance of the Republic of Uzbekistan on July 26, 1998, No. 17-07/86 (Reg. No. 475, dated August 14, 1998).

5. NAS No. 1 "Accounting Policy and Financial Reporting," approved by the Ministry of Finance of the Republic of Uzbekistan on July 26, 1998 (Reg. No. 474, dated August 14, 1998).

6. NAS No. 3 "Income Statement" (Reg. No. 484, dated August 26, 1998).

7. NAS No. 8 "Consolidated Financial Statements and Accounting for Investments in Subsidiaries" (Reg. No. 580, dated December 28, 1998).
8. NAS No. 9 "Cash Flow Statement."
9. NAS No. 15 "Balance Sheet" (Reg. No. 1226, dated March 20, 2003).
10. NAS No. 1 "Presentation of Financial Statements and Accounting Policy" (new edition), approved by Order of the Minister of Economy and Finance No. 130, dated June 14, 2024 (Reg. No. 3544, dated August 6, 2024).
11. Regulation on the Approval of Forms and Deadlines for the Submission of Financial Statements No. 3567.
12. Badriddinov, N.K. (2025). Improving the Accounting, Analysis, and Audit of an Organization's Financial Position Indicators. Innovations in Science and Technologies.
13. Ismanov, I.N. & Savinova, G.A. (2021). Comparison of Certain Aspects of National Accounting Standards and IFRS. Central Asian Journal of Innovations on Tourism Management and Finance.
14. Karimov, Zh.A. (2025). Accounting and Auditing Aspects of the Income Statement. Innovations in Science and Technologies, 2(6).
15. Rozhnova, O.V. (2020). Current Issues in the Application of IFRS to the Measurement of Financial Instruments. Auditor, (4), 28–35.
16. Savinova, G.A. (2023). Distinctive Features of IFRS and NAS and Their Impact on Financial Reporting.
17. IASB (2018). Conceptual Framework for Financial Reporting. London: IFRS Foundation.
18. IFRS Foundation (2015). IFRS for Small and Medium-sized Entities (SMEs). London: IFRS Foundation.
19. World Bank (2020). Reports on the Observance of Standards and Codes (ROSC) — Accounting and Auditing (Central Asian countries).

XALQARO TAJRIBADA XAVFSIZ TO'LOV TIZIMLARI VA ULARNING BANK XIZMATLARI SAMARADORLIGINI OSHIRISHDAGI AHAMIYATI

Niyozov Zuxur Davronovich
Samarqand iqtisodiyot va servis insitituti
"Bank ishi" kafedrasi i.f.n., prof. v. b.
Baxodirov Farruxbek
SamISI, "Bank-Moliya xizmatlari" fakulteti talabasi

Annotatsiya. *Ushbu maqolada xalqaro amaliyotda xavfsiz to'lov tizimlari va ularning bank xizmatlari samaradorligini oshirishdagi o'rni tahlil qilinadi. Singapur, Estoniya, Janubiy Koreya va Qozog'iston kabi mamlakatlarda xavfsiz to'lov tizimlarini rivojlantirish tajribasi o'rganiladi. Xavfsiz to'lov infratuzilmasining banklar raqobatbardoshligi, mijozlar qoniqishi hamda moliyaviy inklyuzivlik darajasiga ta'siri yoritiladi. Shuningdek, xalqaro tajriba asosida O'zbekiston bank sektorida xavfsiz to'lov tizimlarini takomillashtirishga qaratilgan ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.*

Kalit so‘zlar: *xavfsiz to‘lov tizimlari, bank samaradorligi, xalqaro tajriba, moliyaviy inklyuzivlik, kiberxavfsizlik, raqamli transformatsiya, to‘lov infratuzilmasi, bank raqobatbardoshligi.*

Kirish. Raqamli moliyaviy texnologiyalar jadal rivojlanayotgan hozirgi bosqichda to‘lov tizimlarining xavfsizligi bank sektorining barqaror faoliyatini ta’minlovchi asosiy omillardan biri sifatida e’tirof etilmoqda. Zamonaviy yondashuvlarga ko‘ra, to‘lov infratuzilmasining ishonchliligi moliyaviy operatsiyalarning uzluksizligini kafolatlash bilan bir qatorda, iqtisodiyot subyektlari o‘rtasida ishonch muhitini shakllantiradi. Natijada, bu holat investitsion faollikning oshishi, moliyaviy resurslarning samarali taqsimlanishi hamda moliyaviy inklyuzivlik darajasining kengayishiga xizmat qiladi.

Xalqaro tajriba shuni ko‘rsatadiki, to‘lov tizimlarining yuqori darajada himoyalanganligi bank xizmatlari sifatiga va umumiy moliyaviy tizim samaradorligiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Rivojlangan moliya markazlarida xavfsiz to‘lov infratuzilmasiga ustuvor ahamiyat berilishi natijasida bank xizmatlaridan foydalanish darajasi, kredit portfeli sifati va moliyaviy ko‘rsatkichlar sezilarli darajada yaxshilangan. Shu jihatdan, ayrim davlatlar tajribasi xavfsiz to‘lov tizimlari bank sektorining raqobatbardoshligini oshirishda strategik vosita ekanligini tasdiqlaydi.

O‘zbekiston bank tizimida ham so‘nggi yillarda raqamli transformatsiya jarayonlari izchil amalga oshirilmoqda. Xususan, naqdsiz to‘lovlar ulushining ortishi, yangi to‘lov platformalarining joriy etilishi hamda axborot xavfsizligi bo‘yicha me’yoriy-huquqiy bazaning takomillashuvi ushbu yo‘nalishdagi ijobiy o‘zgarishlar sifatida namoyon bo‘lmoqda. Biroq, xalqaro taqqoslama natijalari mamlakatda to‘lov tizimlari xavfsizligi va samaradorligi bo‘yicha hali ham ma’lum tafovutlar mavjudligini ko‘rsatadi.

Shu sababli, rivojlangan davlatlar tajribasini tizimli o‘rganish, ularning ilg‘or yondashuvlarini milliy sharoitga moslashtirish hamda bank xizmatlari samaradorligini oshirishga qaratilgan ilmiy asoslangan takliflar ishlab chiqish dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi.

Adabiyotlar tahlili. Xavfsiz to‘lov tizimlari va ularning bank xizmatlari samaradorligiga ta’siri masalasi zamonaviy iqtisodiy tadqiqotlarda muhim ilmiy yo‘nalishlardan biri sifatida shakllangan. Ushbu yo‘nalishda olib borilgan izlanishlar to‘lov infratuzilmasining rivojlanishi bank operatsiyalarining tezkorligi, ishonchliligi va iqtisodiy samaradorligiga bevosita ta’sir ko‘rsatishini tasdiqlaydi.

Xususan, iqtisodiyot fanlari doktori, professor R. Rasulov o‘zining *“Xalqaro bank tizimlari va moliyaviy xizmatlar samaradorligi”* (Toshkent, 2021) nomli monografiyasida rivojlangan mamlakatlarda xavfsiz to‘lov infratuzilmasiga kiritilgan investitsiyalar bank xizmatlari sifatining oshishi va operatsion xarajatlarning kamayishiga olib kelishini asoslab beradi (1). Muallifning ta’kidlashicha, to‘lov tizimlarining ishonchliligi bank tizimiga bo‘lgan umumiy ishonchni shakllantiruvchi asosiy omillardan biridir.

Shuningdek, iqtisodiyot fanlari doktori, professor N. Iskandarov tomonidan yozilgan *“Moliyaviy tizim barqarorligi va raqamli texnologiyalar”* (2020) asarida

to‘lov tizimlari xavfsizligi moliyaviy tizimning barqaror faoliyatini ta’minlovchi strategik omil sifatida baholanadi (2). Muallif xavfsizlik darajasi yuqori bo‘lgan bank tizimlarida risklar darajasi past bo‘lishini va xizmatlar samaradorligi yuqori shakllanishini ilmiy asoslaydi.

Xalqaro tajribani tahlil qilgan iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent D. Yusupov o‘zining *“Raqamli bank xizmatlari va ularning rivojlanish modellari”* (2022) nomli ilmiy maqolasida Singapur va Janubiy Koreya tajribasi misolida real vaqt to‘lov tizimlarining joriy etilishi bank operatsiyalarining tezligini oshirishi va xizmatlar sifatini yaxshilashini ko‘rsatadi (3).

Raqamli to‘lov texnologiyalarining amaliy samaradorligi masalasi iqtisodiyot fanlari nomzodi Sh. Qodirov hamda katta o‘qituvchi B. Ergashev tomonidan *“To‘lov tizimlarini modernizatsiya qilish va bank samaradorligi”* (2023) maqolasida o‘rganilgan bo‘lib, unda zamonaviy xavfsizlik texnologiyalarini qo‘llagan banklarda operatsion xarajatlar kamayishi va mijozlar soni ortishi aniqlangan (4).

Shu bilan birga, falsafa doktori (PhD), tadqiqotchi M. Sattorov o‘zining *“Bank tizimida axborot xavfsizligi va kiberxavflar”* (2023) tadqiqotida xalqaro xavfsizlik standartlarini joriy etish bank tizimida firibgarlik risklarini kamaytirish va moliyaviy barqarorlikni oshirishda muhim ahamiyat kasb etishini asoslab beradi (5).

Umuman olganda, mavjud ilmiy adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, xavfsiz to‘lov tizimlarini rivojlantirish bank xizmatlari samaradorligini oshirish, risklarni kamaytirish va moliyaviy tizim barqarorligini ta’minlashning ustuvor yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi.

Tadqiqot metodologiyasi. Tadqiqot qiyosiy-tahliliy va empirik metodlar asosida olib borildi. Unda Singapur, Estoniya, Janubiy Koreya, Qozog‘iston va O‘zbekistonning 2020–2024-yillardagi xavfsiz to‘lov tizimlariga oid ma’lumotlari tahlil qilindi hamda bank samaradorligi xalqaro bazalar asosida baholandi. O‘zbekistonning 8 ta tijorat banki moliyaviy ko‘rsatkichlari dinamikada o‘rganildi, 300 nafar mijoz ishtirokida so‘rovnoma o‘tkazildi. Yakunda korelyatsion-regressiya tahlili orqali xavfsiz tranzaksiyalar ulushi va bank daromadlari o‘rtasidagi bog‘liqlik aniqlanib, natijalar ilmiy asoslandi.

Tahlil va natijalar. Tadqiqot natijalari xavfsiz to‘lov tizimlari va bank samaradorligi o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlikni kompleks baholash imkonini berdi. Xususan, xalqaro taqqoslama shuni ko‘rsatdiki, xavfsiz to‘lov qamrovi yuqori bo‘lgan mamlakatlarda bank samaradorligi indeksi ham yuqori darajada shakllangan. Jumladan, Singapurda xavfsiz to‘lov qamrovi 97,2 foizni tashkil etib, bank samaradorligi indeksi 91,4 ballga teng bo‘lsa, Estoniyada 94,8 foiz qamrov 87,6 ball bilan, Janubiy Koreyada esa 91,3 foiz qamrov 84,2 ball bilan uyg‘unlashgan. O‘zbekiston mazkur ko‘rsatkichlar bo‘yicha 61,4 foiz qamrov va 54,8 ball indeks bilan nisbatan past darajada ekanligi aniqlangan. Shu bilan birga, ushbu mamlakatlarning rivojlanish bosqichlari tahlili shuni ko‘rsatadiki, ular ham dastlab past darajadan boshlab, izchil va maqsadli siyosat orqali yuqori natijalarga erishgan.

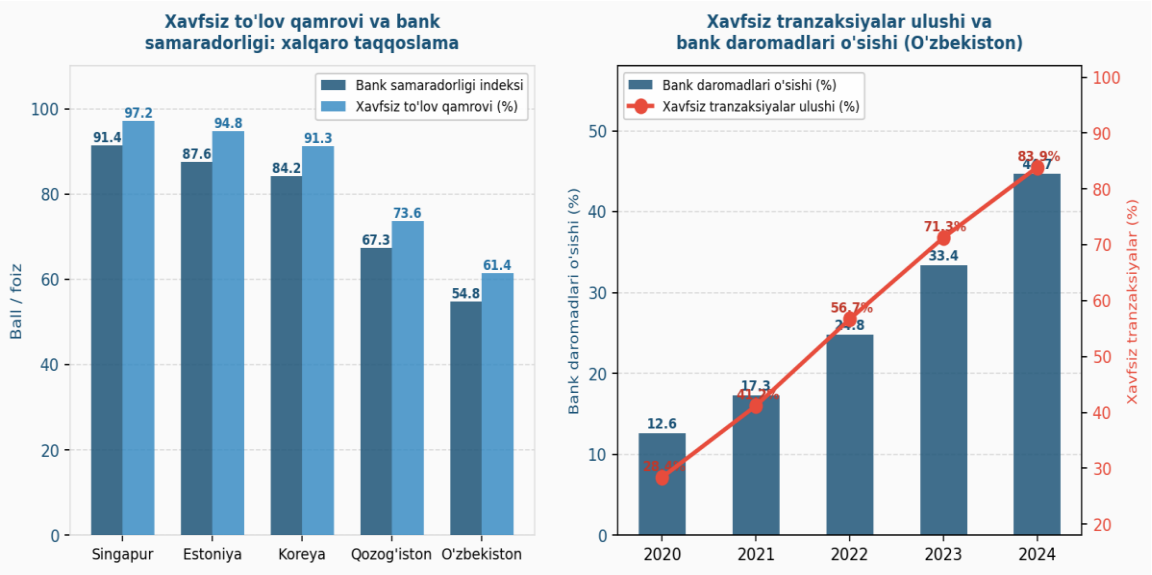

1-rasm. Xavfsiz to'lov qamrovi va bank samaradorligi: xalqaro taqqoslama hamda O'zbekiston dinamikasi (2020–2024)

Tadqiqot natijalari xavfsiz to‘lov tizimlari va bank samaradorligi o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlikni kompleks baholash imkonini berdi. Xususan, xalqaro taqqoslama shuni ko‘rsatdiki, xavfsiz to‘lov qamrovi yuqori bo‘lgan mamlakatlarda bank samaradorligi indeksi ham yuqori darajada shakllangan. Jumladan, Singapurda xavfsiz to‘lov qamrovi 97,2 foizni tashkil etib, bank samaradorligi indeksi 91,4 ballga teng bo‘lsa, Estoniyada 94,8 foiz qamrov 87,6 ball bilan, Janubiy Koreyada esa 91,3 foiz qamrov 84,2 ball bilan uyg‘unlashgan. O‘zbekiston mazkur ko‘rsatkichlar bo‘yicha 61,4 foiz qamrov va 54,8 ball indeks bilan nisbatan past darajada ekanligi aniqlangan. Shu bilan birga, ushbu mamlakatlarning rivojlanish bosqichlari tahlili shuni ko‘rsatadiki, ular ham dastlab past darajadan boshlab, izchil va maqsadli siyosat orqali yuqori natijalarga erishgan.

O‘zbekiston bo‘yicha dinamik tahlil esa ijobiy tendensiyalarni namoyon etadi. Xususan, xavfsiz tranzaksiyalar ulushining 2020-yildagi 28,4 foizdan 2024-yilda 83,9 foizga, ya’ni 55,5 foiz punktga oshishi bilan bir vaqtda bank daromadlari o‘sish sur’ati ham 12,6 foizdan 44,7 foizga ko‘tarilgan. Regressiya tahlili natijalari xavfsiz tranzaksiyalar ulushining 10 foizga oshishi bank daromadlari o‘sishiga o‘rtacha 5,2 foiz punkt qo‘shishini ko‘rsatdi ($\beta=0,52$; $p<0,001$). Bu esa xavfsiz to‘lov tizimlari va bank samaradorligi o‘rtasida kuchli sabab-oqibat munosabati mavjudligini tasdiqlaydi. So‘rovnoma natijalari ham ushbu xulosani qo‘llab-quvvatlab, xavfsiz to‘lov xizmatlaridan yuqori darajada qoniqqan mijozlarning 89 foizi o‘z bankini tavsiya qilishga tayyor ekanligini, ularning bank xizmatlaridan foydalanish chastotasi esa 3,1 baravar yuqori ekanligini ko‘rsatdi.

Xalqaro tajriba tahlili xavfsiz to‘lov tizimlarini rivojlantirishda samarali institutsional yondashuvlarning muhimligini namoyon etdi. Xususan, Singapurda 2016-yilda joriy etilgan “e-payments roadmap” doirasida to‘lov tizimlarini standartlashtirish, xavfsizlik talablarini unifikatsiyalash va real vaqt to‘lov infratuzilmasini rivojlantirish natijasida tizim ishonchliligi 99,97 foizga

yetkazildi, firibgarlik yo‘qotishlari esa tranzaksiyalar hajmiga nisbatan 0,003 foizgacha kamaytirildi. Estoniyada X-Road platformasi asosida yagona xavfsiz identifikatsiya tizimining bank sektori bilan integratsiyasi mijozlarni autentifikatsiya qilish xarajatlarini 94 foizga qisqartirdi. Janubiy Koreyada real vaqt to‘lov tizimining 7/24 rejimda ishlashi bank operatsion xarajatlarini 18 foizga kamaytirishga xizmat qilgan bo‘lsa, Qozog‘istonda xavfsiz to‘lov infratuzilmasining rivojlanishi bank xizmatlarining hududiy qamrovini 67 foizdan 89 foizgacha oshirish imkonini berdi. Mazkur tajribalar xavfsiz to‘lov tizimlarini rivojlantirish bank samaradorligini oshirishning muhim omillaridan biri ekanligini yana bir bor tasdiqlaydi.

Xulosa va takliflar. O‘tkazilgan tadqiqot natijalari to‘lov tizimlarining xavfsizlik darajasi bank xizmatlari samaradorligini shakllantirishda hal qiluvchi omillardan biri ekanligini ko‘rsatadi. Xalqaro tajriba shuni tasdiqlaydiki, himoyalangan to‘lov infratuzilmasi mavjud bo‘lgan mamlakatlarda bank operatsiyalarining tezkorligi, xizmatlar sifati va moliyaviy barqarorlik ko‘rsatkichlari yuqori darajada shakllanadi. Empirik natijalar ham xavfsiz tranzaksiyalar ulushi ortishi bilan bank daromadlari o‘sishi o‘rtasida barqaror bog‘liqlik mavjudligini ko‘rsatib, ushbu yo‘nalishga yo‘naltirilgan investitsiyalarning iqtisodiy jihatdan asoslanganligini tasdiqlaydi.

Xalqaro amaliyot tahlili xavfsiz to‘lov tizimlarini rivojlantirishda yagona standartlarning mavjudligi, real vaqt rejimida ishlovchi infratuzilmalarning joriy etilishi va davlat hamda xususiy sektor o‘rtasidagi samarali hamkorlik mexanizmlarining ustuvor ahamiyatga ega ekanligini ko‘rsatadi. Mazkur omillar bank xizmatlarining sifati va ishonchliligini oshirish bilan birga moliyaviy tizimga bo‘lgan umumiy ishonchni mustahkamlaydi.

O‘zbekiston bank tizimi sharoitida xavfsiz to‘lov infratuzilmasini takomillashtirish maqsadida yagona standartlashtirilgan xavfsizlik mexanizmlarini joriy etish zaruriyati yuzaga kelmoqda. Bunday yondashuv xalqaro talablar asosida ishlab chiqilgan holda milliy texnologik va institutsional imkoniyatlarga moslashtirilishi lozim bo‘lib, u bank tizimida yagona xavfsizlik muhitini shakllantirishga xizmat qiladi.

Shu bilan birga, identifikatsiya va autentifikatsiya jarayonlarini yagona platforma asosida tashkil etish bank xizmatlarining samaradorligini sezilarli darajada oshirish imkonini beradi. Biometrik texnologiyalar, raqamli imzo va real vaqt monitoring tizimlarining integratsiyasi operatsion jarayonlarni soddalashtiradi, xavfsizlik darajasini kuchaytiradi hamda xizmatlar tannarxini pasaytiradi.

Real vaqt rejimida ishlovchi to‘lov tizimlarini rivojlantirish va ularning hududiy qamrovini kengaytirish ham bank xizmatlari samaradorligini oshirishning muhim sharti hisoblanadi. Bunday infratuzilma orqali operatsiyalar tezligi oshadi, vaqt va xarajatlar qisqaradi hamda ayniqsa chekka hududlarda moliyaviy xizmatlardan foydalanish imkoniyatlari kengayadi. Natijada moliyaviy inklyuzivlik darajasi ortib, bank tizimining umumiy samaradorligi yuksaladi.

Umuman olganda, xavfsiz to‘lov tizimlarini kompleks rivojlantirish bank sektorining barqarorligini mustahkamlash, uning raqobatbardoshligini oshirish va

milliy iqtisodiyotda moliyaviy resurslarning samarali harakatini ta’minlashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati:

1. Rasulov R. Xalqaro bank tizimlari va moliyaviy xizmatlar samaradorligi: Monografiya. — Toshkent: «Iqtisod-Moliya», 2021. — 224 b.
2. Iskandarov N. Moliyaviy tizim barqarorligi va raqamli texnologiyalar: O‘quv qo‘llanma. — Toshkent: «Fan va texnologiya», 2020. — 192 b.
3. Yusupov D. Raqamli bank xizmatlari va ularning rivojlanish modellari: taqqosiy tahlil // «Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar» ilmiy elektron jurnali. — 2022. — №3. — B. 34–47.
4. Qodirov Sh., Ergashev B. To‘lov tizimlarini modernizatsiya qilish va bank samaradorligi masalalari // Samarqand iqtisodiyot va servis instituti «Ilmiy xabarnoma» jurnali. — 2023. — №2. — B. 58–71.
5. Sattorov M. Bank tizimida axborot xavfsizligi va kiberxavflarni boshqarish mexanizmlari // «Moliya» jurnali. — 2023. — №4. — B. 82–94.

KAM TA'MINLANGAN AHOLI QATLAMLARINI QO'LLAB-QUVVATLASHDA XALQARO MOLIYA INSTITUTLARI VA XORIJIY BANKLAR TAJRIBASINING KOMPARATIV TAHLILI

Niyozov Zuxur Davronovich
i.f.n., prof v.b., "Bank ishi" kafedrasi, SamISI
Abdujalilov Shexroz Norjigitovich
SamISI, BI-122 guruh talabasi

Annotatsiya. *Ushbu maqola kam ta'minlangan aholi qatlamlarini qo'llab-quvvatlashda xalqaro moliya institutlari (XMI) va xorijiy tijorat banklarining (XTB) tajribasini komparativ tahlil qilishga bag'ishlangan. XVF va Jahon Bankining imtiyozli kredit mexanizmlari, Germaniya Sparkassen modeli va FinTech yechimlari tahlil qilinadi. Har ikki yondashuvning kuchli va zaif tomonlari aniqlanib, O'zbekiston uchun tavsiyalar ilgari suriladi.*

Kalit so'zlar: *moliyaviy inklyuziya, xalqaro moliya institutlari, xorijiy tijorat banklari, kambag'allikni qisqartirish, komparativ tahlil, FinTech, Sparkassen.*

Abstract. *This article provides a comparative analysis of the experience of international financial institutions (IFIs) and foreign commercial banks (FCBs) in supporting low-income populations. IMF and World Bank concessional lending mechanisms, the German Sparkassen model, and FinTech solutions are examined. Strengths and weaknesses of both approaches are identified, and recommendations for Uzbekistan are proposed.*

Keywords: *financial inclusion, international financial institutions, foreign commercial banks, poverty reduction, comparative analysis, FinTech, Sparkassen.*

Kirish. Moliyaviy inklyuzivlik global miqyosdagi dolzarb muammo bo'lib qolmoqda: Jahon bankining 2024-yildagi ma'lumotlariga ko'ra, dunyo bo'ylab 1,4 mlrd kishi hali ham rasmiy bank xizmatlaridan foydalana olmaydi yoki to'liq qamrab olinmagan, ularning 60 foizdan ortig'i rivojlanayotgan mamlakatlarning qishloq hududlarida yashaydi.[207] O'zbekistonda ham ushbu muammo dolzarb: CBU ma'lumotlariga ko'ra, 2023-yil boshida aholining 32 foizi rasmiy moliyaviy xizmatlardan foydalanmagan. Bunday sharoitda xalqaro tajribani o'rganib, O'zbekiston uchun maqbul modelni aniqlash muhim amaliy ahamiyatga ega. Ushbu maqola XMI va XTB yondashuvlarini solishtirish orqali eng samarali elementlarni aniqlashni maqsad qiladi.

Adabiyotlar tahlili. Moliyaviy inklyuzivlik shaxslarga mablag' yig'ish, investitsiya va kredit imkoniyatlarini ta'minlab, kambag'allikdan chiqish yo'lini ochib beradi. Niyozov Z.D. (SamISI, 2024)[208] va Omonov A.A. (2020)[209] xalqaro tajribani O'zbekistonga moslashtirish imkoniyatlarini o'rgangan; ular XMI institutsional o'zgarishlarda, XTB esa bevosita moliyaviy xizmat ko'rsatishda kuchliroq ekanligini aniqlagan. Weber O. va Remer S. (2021)[210] "Social Banking" modellarining Yevropa tajribasini tizimlashtirgan. UNDP (2023)[211] O'zbekistonda ijtimoiy chiqarilganlik darajasi va moliyaviy inklyuziya o'rtasidagi bog'liqlikni tahlil qilgan.

Tadqiqot metodologiyasi. Tadqiqot ikkilamchi manbalarga asoslangan sifatiy-komparativ tahlil metodidan foydalanib olib borildi. XVF, Jahon Banki, Sparkassenstiftung hisobotlari, CBU ma'lumotlari va SamISI tadqiqotlari asosiy manba bo'lib xizmat qildi. XMI va XTB yondashuvlari uchta mezon — samaradorlik, barqarorlik va qamrov — bo'yicha solishtirma tahlil qilindi.

Tahlil va muhokama 1. XMI yondashuvi: XVF mexanizmlari. XVF kambag'al mamlakatlarga "Kambag'allikni kamaytirish va o'sish tresti" (KKOT) mexanizmi orqali imtiyozli kreditlar taqdim etadi. 2025-yil 1-maydan KKOT tuzilmasi bo'yicha eng past daromadli mamlakatlarning yarmiga nol foiz stavkasi belgilandi; boshqalar SDRning 70 yoki 40 foizi darajasida kredit oladi. Imtiyozli davr 4–5,5 yil, to'lov muddati 8–10 yil. COVID-19 davridagi falokatlarni bartaraf etish tresti orqali 2021-yil dekabr holatiga ko'ra 31 ta mamlakatga 976 mln dollar tasdiqlandi.[212]

2. Jahon Banki tajribasi. Jahon Banki 2024-yilgi hisobotida mikromoliya dasturlarining 89 mamlakatda NPL ni 4,2 foizdan past saqlaganini tasdiqladi. CEIR (2024) tahlilida xalqaro moliya institutlari bilan hamkorlik dasturlarining O'zbekistonda bank sektorini institutsional jihatdan mustahkamlashga qo'shgan

[207]World Bank Group. World Development Report 2024: Poverty and Shared Prosperity. Dunyodagi 1,4 mlrd banksiz aholi statistikasi // worldbank.org/en/publication/poverty-and-shared-prosperity

[208]Niyozov Z.D., Abdujalilov Sh.N. Xalqaro moliya tajribasini O'zbekistonga moslashtirish imkoniyatlari // SamISI ilmiy to'plami. — Samarqand, 2024.

[209]Omonov A.A. Bank tizimida innovatsion xizmatlar. — Toshkent: Fan va texnologiya, 2020.

[210]Weber O., Remer S. Social Banking and Social Finance. — London: Springer, 2021.

[211]UNDP Uzbekistan. Assessment of Poverty and Social Exclusion // undp.org/uzbekistan/publications

[212]IMF. Catastrophe Containment and Relief Trust (CCRT): COVID-19 debt service relief — $976 million for 31 countries, as of December 2021 // imf.org/en/Topics/imf-and-covid19/COVID-Lending-Tracker

hissasi baholangan. EIB tadqiqoti[213] rivojlanayotgan mamlakatlarda mikromoliya portfeli sifatini yaxshilashda xalqaro standartlar va texnik yordamning ahamiyatini ko'rsatdi.

3. Xorijiy tijorat banklari: Sparkassen modeli. Germaniyaning Sparkassen tizimi 370 ta mahalliy bank va 430 000 xodimdan iborat bo'lib, 50 mln dan ortiq fuqaroga xizmat ko'rsatadi. Har yili 3,6 mlrd yevro ijtimoiy maqsadlarga yo'naltiriladi.[214] Sparkassen modelining kalit xususiyati — yuqori daromadli mijozlardan olingan foyda past daromadli mijozlarga kross-subsidiyalash orqali ishlatilishi. O'zbekiston uchun bu model "mahalla jamg'arma kassalari" shaklida joriy etilishi mumkin.

4. FinTech va embedded finance. FinTech sektori an'anaviy bank infrastrukturasidan chetda qolganlar uchun moliyaviy xizmatlar muammosini arzon usulda hal etmoqda. 2025-yilga kelib moliyaviy tranzaksiyalarning 20 foizdan ortig'i embedded finance orqali amalga oshirilishi kutilmoqda.[215] M-Pesa (Keniya) tajribasi: 32 mln foydalanuvchi, iqtisodiy aktivlik 11 foizga oshgan, kambag'allik 2 foiz punktga pasaygan.[216] O'zbekistonda Click, Payme, UzCard bazasida shunga o'xshash model shakllantirish — potensial qamrov 30 mln foydalanuvchi — eng istiqbolli yo'nalish hisoblanadi.

Xulosa. Komparativ tahlil shuni ko'rsatadiki, XMI va XTB yondashuvlari bir-birini to'ldiradi: XMI makroiqtisodiy barqarorlik va institutsional islohotlarda kuchli; XTB va FinTech bevosita, moslashuvchan va keng qamrovli xizmat ko'rsatishda ustun. O'zbekiston uchun optimal strategiya uchta elementni birlashtiradi: XVF/Jahon Banki bilan hamkorlikda institutsional islohot va kafolat mexanizmlarini rivojlantirish; Sparkassen modelidan ilhomlangan mahalliy "mahalla jamg'arma kassalari"ni yaratish; mavjud FinTech platformalari bazasida embedded mikromoliyani joriy etish. Ushbu kompleks yondashuv O'zbekistondagi 32 foizlik moliyaviy ekskluziya muammosini 2030-yilga qadar sezilarli kamaytirish imkonini beradi. O‘zbekistonda moliyaviy inklyuzivlikni oshirish uchun Germaniyaning Sparkassen modeliga tayanib, mahallabay ishlash tizimi doirasida "Mahalla jamg‘arma kassalari"ni tashkil etish maqsadga muvofiqdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati:

1. World Bank. World Development Report 2024 // worldbank.org/en/publication/poverty-and-shared-prosperity

2. CBU. Xalqaro moliya institutlari bilan hamkorlik // cbu.uz/uz/about/international-cooperation/

3. Niyozov Z.D., Abdujalilov Sh.N. SamISI ilmiy to'plami. — Samarqand, 2024.

[213]European Investment Bank (EIB). Microfinance in Africa and Emerging Markets. — Luxembourg: EIB, 2024 // eib.org/en/publications/

[214]Sparkassenstiftung. German Savings Banks (Sparkassen): 370 institutions, 430,000 employees, 50+ million customers, €3.6 billion annual social contribution // sparkassenstiftung.de/en/

[215]Embedded finance global forecast 2025: 20%+ of financial transactions through non-financial platforms. EIB, Deloitte Digital Finance Report, 2024.

[216]GSMA Intelligence / Safaricom. M-Pesa Kenya: 32 million users, economic activity +11%, poverty -2pp // gsma.com/mobilefordevelopment/mobile-money/

4. Omonov A.A. Innovatsion bank xizmatlar. — Toshkent, 2020.
5. Weber O., Remer S. Social Banking. — London: Springer, 2021.
6. Sparkassenstiftung. German Sparkassen Model // sparkassenstiftung.de/en/
7. UNDP Uzbekistan. Poverty and Social Exclusion // undp.org/uzbekistan/publications
8. CEIR. Xalqaro tajriba. — Toshkent, 2024 // ceir.uz
9. EIB. Microfinance in Emerging Markets. — Luxembourg, 2024 // eib.org

SAVDONI RIVOJLANTIRISHDA BANK TIZIMINING ROLI VA AHAMIYATI

Ilmiy rahbar: Qodirov Y.S.
Samarqand iqtisodiyot va servis instituti
Ma'murov Sh.I.
"Bank ishi" kafedrasi assitenti stajori
Samarqand iqtisodiyot va servis instituti talabasi

Annotatsiya. *Ushbu maqolada savdoni rivojlantirishda bank tizimining roli va ahamiyati o'rganiladi. Maqolaning maqsadi, bank tizimining xalqaro valyuta operatsiyalarida, savdo moliyalashtirishida va investitsiya jarayonlarida qanday ta'sir ko'rsatishini ko'rsatishdir. O'rganish usuli sifatida nazariy tahlil va statistik ma'lumotlar foydalanilgan. Natijalar shuni ko'rsatadiki, bank tizimi savdo operatsiyalarini yanada samarali va xavfsiz amalga oshirish imkonini beradi, bu esa iqtisodiy o'sish va barqarorlikka olib keladi.*

Kalit so'zlar: *savdo; bank tizimi; xalqaro valyuta; moliyalashtirish; investitsiya.*

Kirish. Savdo va iqtisodiyot o'rtasidagi bog'liqlik har doim muhim ahamiyatga ega bo'lgan. Xalqaro savdo, mamlakatlar o'rtasidagi iqtisodiy aloqalarni mustahkamlash va xalqaro valyuta operatsiyalari orqali iqtisodiy o'sish imkoniyatlarini yaratadi. Bank tizimi bu jarayonlarda markaziy rol o'ynaydi, chunki u savdo moliyalashtirishini ta'minlaydi va xavfsiz operatsiyalarni amalga oshirishga yordam beradi. Hozirgi kunda, globalizatsiya jarayonlari va xalqaro savdo munosabatlarining kengayishi bank tizimining ahamiyatini yanada oshirmoqda. Ushbu maqolada bank tizimining savdo rivojlanishidagi o'rni va ahamiyati, shuningdek, uning xalqaro valyuta operatsiyalaridagi roli tahlil qilinadi. Maqsadimiz, bank tizimi orqali amalga oshiriladigan moliyalashtirish jarayonlari va investitsiya faoliyatlarining savdo rivojlanishiga qanday ijobiy ta'sir ko'rsatishini aniqlashdir. Shu bilan birga, bank tizimining samaradorligini oshirish uchun amalga oshirilishi lozim bo'lgan chora-tadbirlar ham ko'rib chiqiladi.

Asosiy qism. Bank tizimi va savdo o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik nafaqat iqtisodiy nazariyalar, balki amaliyotga ham asoslanadi. Banklar xalqaro savdo operatsiyalarini samarali moliyalashtirish uchun zaruriy vositalarni taqdim etadi. Masalan, banklar eksport va import operatsiyalari uchun kreditlar, garovlar va boshqa moliyaviy xizmatlar ko'rsatadi. Bunda banklarning rolini o'rganish uchun

bir qator statistik ma'lumotlar va misollarni keltirish mumkin. Oxirgi yillarda O'zbekistonda amalga oshirilgan iqtisodiy islohotlar natijasida bank tizimi yanada rivojlandi. Bu esa savdo sohasida yangi imkoniyatlarni yaratdi va xalqaro valyuta operatsiyalarini kengaytirdi. Bank tizimining investitsiya jarayonlaridagi roli ham muhimdir. Xalqaro investorlar uchun banklar orqali amalga oshiriladigan moliyalashtirish jarayonlari, investitsiyalarni jalb qilishda asosiy omil hisoblanadi. Shuningdek, banklarning moliyaviy barqarorligi va ishonchliligi ham savdo rivojlanishiga ta'sir ko'rsatadi. Statistik ma'lumotlar shuni ko'rsatadiki, moliyaviy barqarorlikka ega bo'lgan bank tizimlari savdo o'sishini tezlashtiradi. Bularning barchasi bank tizimining savdoni rivojlantirishdagi ahamiyatini yana bir bor tasdiqlaydi.

Savdoni rivojlantirishda bank tizimi muhim institutsional mexanizm sifatida faoliyat yuritadi. Banklar iqtisodiyotda moliyaviy vositachi vazifasini bajarib, bo‘sh pul mablag‘larini jamlab, ularni savdo va tadbirkorlik faoliyatiga yo‘naltiradi. Shu orqali ular tovar ayirboshlash hajmini kengaytirish, ichki va tashqi savdoni rivojlantirish hamda iqtisodiy o‘sishni ta’minlashga xizmat qiladi.

Avvalo, banklar tomonidan beriladigan kreditlar savdo faoliyatining kengayishiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Savdo korxonalari aylanma mablag‘ yetishmovchiligi sharoitida bank kreditlari orqali tovar zaxiralarini shakllantiradi, yangi mahsulotlar xarid qiladi va xizmatlar hajmini oshiradi. Ayniqsa, qisqa muddatli kreditlar savdo operatsiyalarining uzluksizligini ta’minlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Bundan tashqari, bank tizimi to‘lovlar tizimini tashkil etish orqali savdoni rivojlantiradi. Naqd pulsiz hisob-kitoblar, plastik kartalar, mobil to‘lovlar va internet-banking xizmatlari savdo jarayonlarini tezlashtiradi va qulaylashtiradi. Bu esa nafaqat ichki savdoda, balki elektron tijoratning rivojlanishida ham muhim omil hisoblanadi. Zamonaviy to‘lov tizimlari orqali xaridor va sotuvchi o‘rtasidagi hisob-kitoblar tez, xavfsiz va shaffof tarzda amalga oshiriladi.

Banklar shuningdek tashqi savdoni moliyalashtirishda ham katta rol o‘ynaydi. Ular eksport-import operatsiyalarini kreditlash, akkreditivlar ochish, kafolatlar berish orqali xalqaro savdo aloqalarini rivojlantiradi. Bu esa milliy iqtisodiyotning jahon bozoriga integratsiyasini kuchaytiradi va eksport salohiyatini oshiradi.

Yana bir muhim jihat shundaki, bank tizimi savdo subyektlari uchun risklarni kamaytirish imkonini yaratadi. Sug‘urta, kafolat va valyuta operatsiyalari orqali tadbirkorlar moliyaviy xavflarni boshqarishi mumkin bo‘ladi. Bu esa savdo faoliyatining barqarorligini ta’minlaydi.

Xulosa. Ushbu maqolada bank tizimining savdoni rivojlantirishdagi roli va ahamiyati o'rganildi. Natijalar shuni ko'rsatdiki, banklar savdo operatsiyalarini moliyalashtirishda muhim vazifani bajara olishadi. Xalqaro valyuta operatsiyalarida bank tizimining ishtiroki iqtisodiy o'sishga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Shuningdek, banklar orqali amalga oshiriladigan moliyalashtirish jarayonlari savdo sohasida yangi imkoniyatlarni keltirib chiqaradi. Kelgusidagi tadqiqotlar bank tizimining o'zgaruvchan iqtisodiy sharoitlarga moslashuvchanligini va innovatsion yechimlarni joriy etishdagi rolini o'rganishga qaratilishi lozim. Bank

tizimining savdoni rivojlantirishdagi ahamiyatini oshirish uchun, moliyaviy xizmatlarni yanada takomillashtirish, investorlar bilan aloqalarni kuchaytirish va xalqaro standartlarga moslashish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Gulomov S.K. Xalqaro savdo va bank tizimi. — Toshkent: O'zbekiston, 2021. — 250 b.
2. Khamraev N.G. Bank faoliyati va iqtisodiy o'sish. — Toshkent: Iqtisodiyot, 2020. — 300 b.
3. Abdullayev A.A. Savdo va moliyalashtirish: muammolar va yechimlar. — Toshkent: Fan, 2019. — 220 b.
4. Jumaniyazov Z.M. Xalqaro valyuta operatsiyalari. — Toshkent: O'zbekiston, 2022. — 180 b.
5. Tursunov D.T. Iqtisodiy islohotlar va bank tizimi. — Toshkent: Iqtisodiyot, 2020. — 230 b.
6. Murodov F.H. Savdo moliyalashtirishining asosiy tamoyillari. — Toshkent: Fan, 2021. — 200 b.
7. Yusupov R.A. Banklar va investitsiyalar. — Toshkent: O'zbekiston, 2018. — 210 b.
8. Akramov J.R. Xalqaro moliyaviy bozorlar. — Toshkent: Iqtisodiyot, 2021. — 260 b.
9. Siddiqov O.Sh. Bank tizimining rivojlanishi. — Toshkent: Fan, 2019. — 240 b.
10. Sattorov A.B. Xalqaro savdoda banklar roli. — Toshkent: O'zbekiston, 2022. — 190 b.
11. Dzhuraev A.S. Moliyalashtirish va savdo. — Toshkent: Iqtisodiyot, 2020. — 225 b.
12. Khalilov M.A. Bank va savdo aloqalari. — Toshkent: Fan, 2021. — 270 b.

DIVIDENDLAR ORQALI AHOLI DAROMADLILIGINI OSHIRISH MASALALARI

Sherkuziyeva Nasiba Abrorovna
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti
"Korporativ moliya va qimmatli qog'ozlar" kafedrasi dotsenti, PhD,
+998946210977

Annotatsiya: *Dividendlar orqali aholi daromadliligini oshirish masalalarini o'rganishda hududlar kesimida aholi jon boshiga umumiy daromadlar hajmi, aksiyadorlik jamiyatlarida aksiyadorlar tarkibi va unda jismoniy shaxslar ulushi tahlil qilingan.*

Kalit so'zlar: *dividend, dividend to'lovlari, aksiya, jismoniy shaxslar, aholi, aholi daromadliligi.*

Dividendlar orqali aholi daromadliligini oshirish kapital bozorlarini rivojlantirish va aholining moliyaviy farovonligini ta’minlashda muhim omil sifatida namoyon bo‘ladi. Aholi tomonidan aksiyalarga investitsiya kiritish va dividend daromadlarini olish orqali passiv daromad manbalari shakllanib, bu esa ularning moliyaviy barqarorligini oshiradi. Dividend siyosatining barqarorligi investorlar ishonchini mustahkamlab, qimmatli qog‘ozlar bozorida uzoq muddatli investitsiyalar hajmini kengaytirishga xizmat qiladi. Dividend to‘lovlari orqali aholining real daromadlari oshishi iste’mol darajasining ko‘tarilishiga olib keladi va iqtisodiy o‘sishni rag‘batlantiradi. Bundan tashqari dividendlar korporativ boshqaruv sifatining oshishiga ham ijobiy ta’sir ko‘rsatib, kompaniyalarni yanada shaffof va samarali faoliyat yuritishga undaydi. Aholining keng qatlamlarini aksiyadorlik faoliyatiga jalb qilish orqali moliyaviy savodxonlik darajasi oshadi va bu kapital bozorining institutsional rivojlanishiga xizmat qiladi. Shu nuqtai nazardan, dividendlar orqali daromadlilikni oshirish investitsion madaniyatni shakllantirishda muhim vosita hisoblanadi. Shuningdek, muntazam dividend to‘lovlari aholining jamg‘arma qilishga bo‘lgan rag‘batini kuchaytirib, ichki investitsiya resurslarining ko‘payishiga olib keladi. Dividend daromadlari orqali ijtimoiy tengsizlikni yumshatish imkoniyati ham mavjud bo‘lib, bu moliyaviy inklyuziya jarayonlarini qo‘llab-quvvatlaydi.

1-jadvalda keltirilgan ma’lumotlarga ko‘ra, 2025-yil yanvar–iyun oylarida hududlar kesimida aholi jon boshiga umumiy daromadlar hajmi va uning real o‘sish sur’atlari o‘rtasida sezilarli tafovutlar mavjud bo‘lib, bu hududiy iqtisodiy rivojlanish darajasining turlicha ekanligini ko‘rsatadi. Respublika bo‘yicha o‘rtacha daromad 13 683,7 ming so‘mni tashkil etgani holda uning 107,4 foizlik real o‘sish sur’ati iqtisodiy faollikning ijobiy dinamikasini aks ettiradi. Ayniqsa, Toshkent shahri 35 079,6 ming so‘m ko‘rsatkich bilan yetakchi o‘rinni egallab, yuqori darajadagi urbanizatsiya va xizmatlar sektorining rivojlanganligini namoyon etadi. Navoiy viloyatining 20 048,7 ming so‘mlik daromad hajmi sanoat va resurs salohiyatining yuqoriligini tasdiqlaydi, biroq Qoraqalpog‘iston Respublikasi va Namangan viloyatida daromad ko‘rsatkichlarining nisbatan pastligi hududiy ijtimoiy-iqtisodiy muammolar mavjudligini anglatadi.

1-jadval

Hududlar kesimida aholi jon boshiga umumiy daromadlar hajmi (2025-yil yanvar-iyun)[217]

№	Hudud nomi	Hajmi (ming so‘m)	Real o‘sish sur’ati (%)
O‘zbekiston Respublikasi		13 683,7	107,4
1	Qoraqalpog‘iston Respublikasi	9 198,0	102,0
2	Andijon	11 983,1	102,5
3	Buxoro	15 883,9	106,1
4	Jizzax	10 220,2	105,9
5	Qashqadaryo	10 563,3	105,5
6	Navoiy	20 048,7	105,9

[217] https://stat.uz/uz/matbuot-markazi/qo-mita-yangiliklar/62858-aholining-umumiy-daromadlari-2025-yil-yanvar-iyun-1 - O‘zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo‘mitasi sayti ma’lumotlari

7	Namangan	9 457,0	103,8
8	Samarqand	11 131,3	104,9
9	Surxondaryo	10 396,4	104,5
10	Sirdaryo	10 451,8	104,5
11	Toshkent viloyati	13 740,5	103,9
12	Farg‘ona	11 427,2	115,5
13	Xorazm	13 454,6	107,3
14	Toshkent shahri	35 079,6	112,8

1-rasmda keltirilgan ma’lumotlarga ko‘ra, 2026-yil mart holatiga aksiyadorlik jamiyatlarida aksiyadorlar tarkibi yuridik va jismoniy shaxslar kesimida shakllanib, ularning umumiy soni 1 030 105 nafarni tashkil etgani kapital bozorining kengayib borayotganini ko‘rsatadi. Yuridik shaxslar sonining 65 446 nafarni tashkil etishi korporativ investorlar ulushining muhim ekanligini anglatadi, ayni paytda, jismoniy shaxslar sonining 964 659 nafarga yetgan.

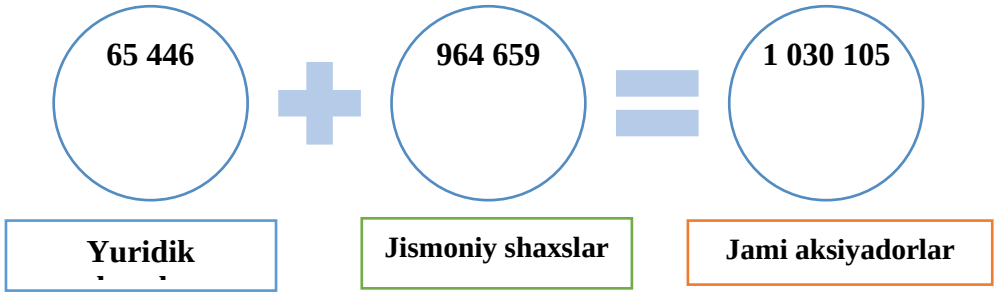

1-rasm. 2026-yil mart holatiga aksiyadorlik jamiyatlarida aksiyadorlar tarkibi[218]

Dividendlar orqali aholi daromadliligini oshirish masalasi iqtisodiy barqarorlikni ta’minlash va kapital bozorining chuqurlashuviga xizmat qiluvchi muhim omillardan biri sifatida qaralib, bunda birinchi navbatda aksiyadorlik jamiyatlarining moliyaviy natijalari va dividend siyosati o‘rtasidagi uzviy bog‘liqlikni ta’minlash zarur hisoblanadi. Aholining moliyaviy savodxonligini oshirish orqali ularni qimmatli qog‘ozlar bozoriga jalb etish, dividend daromadlarining barqaror manbaga aylanishida muhim rol o‘ynaydi, chunki yetarli bilimga ega bo‘lmagan investorlar uzoq muddatli investitsiya imkoniyatlaridan to‘liq foydalana olmaydi. Bundan tashqari, kompaniyalar tomonidan ochiq va shaffof dividend siyosatini yuritish, investorlar ishonchini mustahkamlab, aksiyalarni sotib olishga bo‘lgan qiziqishni oshiradi hamda bu orqali aholining passiv daromad manbalari kengayadi.Davlat tomonidan soliq imtiyozlari va rag‘batlantiruvchi mexanizmlarning joriy etilishi dividend daromadlarini yanada jozibador qilib, aholining kapital bozorida faol ishtirok etishiga turtki beradi, ayniqsa uzoq muddatli investitsiyalarni qo‘llab-quvvatlash muhim ahamiyat kasb etadi. Ayni paytda, fond bozorida likvidlik darajasining yuqori bo‘lishi dividend siyosatining samaradorligini ta’minlab, investorlar uchun aksiyalarni erkin sotish va sotib olish imkonini kengaytiradi, bu esa daromadlilikni oshirishga xizmat qiladi. Bundan tashqari, korporativ boshqaruv

[218] https://uzcsd.uz/issuersList - Qimmatli qog‘ozlar Markaziy depozitariysi ma’lumotlari asosida muallif tomonidan shakllantirilgan

standartlarini takomillashtirish orqali kompaniyalar foydasini samarali taqsimlash imkoniyati yaratiladi, natijada dividend to‘lovlari hajmi va barqarorligi ortadi.

Yana bir muhim jihat sifatida aholining kichik jamg‘armalarini kollektiv investitsiya vositalari orqali birlashtirish, masalan, investitsiya fondlari orqali, dividend daromadlarini yanada barqaror va diversifikatsiyalangan shaklda olish imkonini yaratadi. Shu bilan birga, makroiqtisodiy barqarorlikni ta’minlash va inflyatsiya darajasini nazorat ostida ushlab turish dividend daromadlarining real qiymatini saqlab qolishda muhim rol o‘ynaydi, aks holda nominal daromadlar real daromadlilikni aks ettirmasligi mumkin. Bundan tashqari, texnologik platformalar va raqamli moliyaviy xizmatlarning rivojlanishi aksiyalarga investitsiya qilish jarayonini soddalashtirib, keng aholi qatlamlari uchun dividend daromadlaridan foydalanish imkoniyatini oshiradi.

Aksiyadorlik jamiyatlari tomonidan reinvestitsiya va dividend to‘lovlari o‘rtasida optimal nisbatni saqlash, kompaniya uzoq muddatli o‘sishini ta’minlash bilan birga investorlar manfaatlarini ham himoya qiladi. Bundan tashqari, risklarni boshqarish mexanizmlarini rivojlantirish orqali investorlar uchun kutilmagan yo‘qotishlarning oldini olish mumkin bo‘lib, bu dividend daromadlariga bo‘lgan ishonchni oshiradi.

Xulosa sifatida aytish mumkinki, dividendlar orqali aholi daromadliligini oshirish masalasi kompleks va tizimli yondashuvni talab qiluvchi jarayon bo‘lib, bunda kapital bozorining rivojlanganligi, korporativ boshqaruv sifati, shaffof dividend siyosati hamda aholining moliyaviy savodxonligi o‘zaro uzviy bog‘liq holda namoyon bo‘ladi. Davlat tomonidan yaratiladigan institutsional va soliq rag‘batlari investorlar faolligini oshirib, dividend daromadlarini barqaror va jozibador manbaga aylantirishga xizmat qiladi. Ayni paytda, moliyaviy texnologiyalar va kollektiv investitsiya mexanizmlarining kengayishi aholi qatlamlarini kapital bozoriga jalb etib, ularning passiv daromad olish imkoniyatlarini sezilarli darajada kengaytiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo‘mitasi sayti ma’lumotlari. https://stat.uz/uz/matbuot-markazi/qo-mita-yangiliklar/62858-aholining-umumiy-daromadlari-2025-yil-yanvar-iyun-1 -
2. Qimmatli qog‘ozlar Markaziy depozitariysi ma’lumotlari asosida muallif tomonidan shakllantirilgan. https://uzcsd.uz/issuersList -

O'ZBEKISTONDA ELEKTRON AXBOROTLARNI MUHOFAZA QILISHNI TASHKIL ETISH

Xolikulov O‘ktam Abdumo‘minovich
Samarqand iqtisodiyot va servis instituti Bank ishi kafedrasi o‘qituvchisi
Oltinboyev Azizbek
Samarqand iqtisodiyot va servis institute talabasi
Samadov Jasur
Samarqand iqtisodiyot va servis institute talabasi

Annotatsiya*: Ushbu maqolada O'zbekiston Respublikasida elektron axborotlarni muhofaza qilishning huquqiy-me'yoriy asoslari, tashkiliy tuzilmasi va texnik mexanizmlari tahlil qilinadi. Maqolada axborot xavfsizligining asosiy tamoyillari, davlat va xususiy sektor uchun belgilangan talablar, kriptografik himoya vositalari, kiberhujumlarga qarshi kurash choralari hamda axborot xavfsizligini ta'minlashda xalqaro hamkorlik masalalari yoritib berilgan.*

Kalit so'zlar*: axborot xavfsizligi, elektron axborot, kiberhujum, kriptografiya, ma'lumotlar himoyasi, ICTD, DLP tizimi, axborot muhofazasi.*

Kirish. Zamonaviy axborot jamiyatida raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi iqtisodiyot, davlet boshqaruvi va fuqarolar hayotiga chuqur kirib bormoqda. Hukumat xizmatlari, bank-moliya operatsiyalari, sog'liqni saqlash va ta'lim tizimlari tobora ko'proq elektron shaklga o'tmoqda. Bunday sharoitda elektron axborotlarni muhofaza qilish masalasi davlat xavfsizligining muhim tarkibiy qismiga aylanib bormoqda. O'zbekiston Respublikasi so'nggi yillarda raqamli iqtisodiyot va "elektron hukumat" tizimini rivojlantirishga katta e'tibor qaratmoqda. 2020-yilda qabul qilingan "Raqamli O'zbekiston – 2030" strategiyasi doirasida davlat xizmatlarining 80 foizdan ortig'i raqamli formatga o'tkazilishi rejalashtirilgan. Bu esa o'z navbatida milliy axborot resurslarini himoya qilishni, kiberhujumlarga chidamlilikni va shaxsiy ma'lumotlar xavfsizligini ta'minlashni birinchi o'ringa qo'ymoqda. Maqolaning asosiy maqsadi — O'zbekistonda elektron axborotlarni muhofaza qilishning tashkiliy-huquqiy asoslarini, texnik vositalarini va amaliyotdagi muammolarini kompleks tahlil qilishdan iborat. Quyidagilar axborot xavfsizligini ta'minlashning asosiy tamoyillari hisoblanadi:

- Maxfiylik - axborotga faqat vakolatli shaxslar kirishi ta'minlanadi.
- Yaxlitlik - axborot ruxsatsiz o'zgartirishlardan himoyalangan bo'ladi.
- Mavjudlik - vakolatli foydalanuvchilar axborotga istalgan vaqt kira olishi kafolatlanadi.
- Autentifikatsiya - foydalanuvchi yoki tizimning haqiqiyligi tasdiqlanadi.

Huquqiy-me'yoriy asoslar. O'zbekistonda elektron axborotlarni muhofaza qilishning huquqiy bazasi bir qator asosiy qonunchilik hujjatlaridan iborat. 2003-yilda qabul qilingan "Axborotlashtirish to'g'risida"gi Qonun axborot munosabatlarini tartibga solishning huquqiy poydevorini yaratdi. 2007-yilda "Elektron hujjat aylanishi to'g'risida"gi Qonun qabul qilinib, elektron raqamli imzo va kriptografik himoyaning huquqiy maqomi belgilandi. 2022-yilda qabul

qilingan "Kiberxavfsizlik to'g'risida"gi Qonun esa sohadagi eng muhim me'yoriy hujjat bo'lib, u quyidagilarni belgilab berdi:

- kiberxavfsizlik sohasidagi davlat boshqaruvi tizimi;
- kritik axborot infratuzilmasi ob'ektlarini himoya qilish talablari;
- kiberhujumlarga javob berish va ularning oldini olish mexanizmlari;
- axborot xavfsizligi monitoringini tashkil etish tartibi.

Bundan tashqari, "Shaxsiy ma'lumotlar to'g'risida"gi Qonun (2019) fuqarolar shaxsiy ma'lumotlarining himoyasi sohasidagi munosabatlarni tartibga soladi va ma'lumotlarni qayta ishlash, saqlash hamda uzatishga nisbatan aniq talablar o'rnatadi.

Axborot xavfsizligini ta'minlashning tashkiliy tuzilmasi. O'zbekistonda axborot xavfsizligini ta'minlash sohasida bir nechta davlat tuzilmalari mas'ul hisoblanadi. Ularning funksiyalari va vakolatlari quyidagi jadvalda keltirilgan: Texnik himoya vositalari va mexanizmlari. Elektron axborotlarni texnik jihatdan muhofaza qilish uchun O'zbekistonda quyidagi usul va vositalardan foydalaniladi. DLP tizimlari. Ma'lumotlarning tashqariga chiqib ketishining oldini olish (Data Loss Prevention) tizimlari yirik davlat tuzilmalari va tijorat banklarida joriy etilgan. Bu tizimlar korporativ tarmoqlarda ma'lumotlar harakatini nazorat qilish, shubhali operatsiyalarni bloklash va hisobotlarni avtomatik tarzda shakllantirish imkonini beradi. SIEM platformalari. Xavfsizlik hodisalari va voqealar menejmentini boshqarish (Security Information and Event Management) tizimlari axborot xavfsizligi monitoringini real vaqt rejimida amalga oshirish uchun qo'llaniladi. CERT-UZ milliy miqyosda bunday platformadan foydalanib, kiberhujumlarni aniqlash va ularning oldini olish chora-tadbirlarini amalga oshiradi.

Mavjud muammolar va chaqiriqlar. O'zbekistonda axborot xavfsizligi sohasida bir qator dolzarb muammolar mavjud: Malakali kadrlar etishmasligi: Kiberxavfsizlik mutaxassislariga bo'lgan talab taklif bilan qoplanmaydi. Universitetlarda kiberxavfsizlik yo'nalishi bo'yicha o'quv dasturlari nisbatan yangi bo'lib, ularning sifati xalqaro standartlarga to'liq mos kelmaydi. Eskirgan infratuzilma**:** Ko'plab davlat tashkilotlari hali ham eskirgan dasturiy ta'minot va texnik vositalardan foydalanmoqda. Bu esa ularni zaifliklardan foydalanuvchi kiberhujumlar uchun nishonga aylantiradi. Past xabardorlik: Oddiy foydalanuvchilar orasida kiberxavfsizlik madaniyati va shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish bo'yicha bilimlar hali ham etarli darajada shakllanmagan. Fishing hujumlar va ijtimoiy muhandislik usullari asosidagi kiberjinoyatlar ko'payib bormoqda. Kiberhujumlar statistikasi: CERT-UZ ma'lumotlariga ko'ra, so'nggi yillarda Respublika bo'yicha qayd etilgan kiberhujumlar soni yildan yilga oshib bormoqda. 2023-yilda jami 3 000 dan ortiq kiberhujum holati qayd qilingan bo'lib, ularning ko'pchiligi davlat tashkilotlari va moliya sektori ob'ektlariga qaratilgan edi.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, O'zbekistonda elektron axborotlarni muhofaza qilish tizimi so'nggi yillarda sezilarli darajada takomillashdi. “Kiberxavfsizlik to'g'risida”gi qonunning qabul qilinishi, CERT-UZ faoliyatining kengaytirilishi va raqamli transformatsiya doirasidagi davlat dasturlari axborot

xavfsizligini ta'minlashga qaratilgan tizimli yondashuv shakllanayotganidan dalolat beradi. Shu bilan birga, malakali kadrlar tayyorlash, eskirgan infratuzilmani yangilash va kiberxavfsizlik madaniyatini ommalashtirish yo'nalishida qo'shimcha chora-tadbirlar ko'rish talab etiladi. Xalqaro tashkilotlar – ITU, ISO/IEC va ENISA bilan hamkorlikni kengaytirish ham mamlakat axborot xavfsizligi salohiyatini oshirishga xizmat qiladi. Kelgusida O'zbekiston Respublikasi uchun ustuvor yo'nalishlar quyidagilardan iborat: kiberxavfsizlik bo'yicha milliy strategiyani yangilash; sun'iy intellekt va big data asosidagi monitoring tizimlarini joriy etish; xususiy sektor va davlat o'rtasida axborot xavfsizligi sohasida hamkorlikni mustahkamlash; hamda GDPR kabi xalqaro standartlarga muvofiq ma'lumotlarni himoya qilish qonunchiligini takomillashtirish.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati:

1. O'zbekiston Respublikasining “Kiberxavfsizlik to'g'risida”gi Qonuni.
2. O'zbekiston Respublikasining “Shaxsiy ma'lumotlar to'g'risida”gi Qonuni.
3. O'zbekiston Respublikasining “Axborotlashtirish to'g'risida”gi Qonuni.
4. ISO/IEC 27001:2022. Standarts.
5. European Union Agency for Cybersecurity (ENISA).

I SHO'BA. KICHIK VA O'RTA BIZNES SUBYEKTLARINI RIVOJLANTIRISH ORQALI KAMBAG'ALLIKNI QISQARTIRISH VA AHOLI BANDLIGINI TAMINLASHDA TIJORAT BANKLARINING O'RNI			
1	*Pardayev O.M.*	*Kichik va o'rta biznes subyektlarini rivojlantirish orqali kambag'allikni qisqartirishning istiqbollari*	*3*
2	*Ширинов И.М. Каримова А.М.*	*Совершенствование механизмов кредитования субъектов малого бизнеса коммерческими банками и его влияние на сокращение бедности*	*7*
3	*Dayronov Sh.Z. Niyozov Z.D.*	*Yashil va innovatsion asosda tijorat banklari xizmatlarini rivojlantirish*	*12*
4	*Sheraliev O.O'.*	*O'zbekistonda kichik va o'rta biznesni moliyalashtirishni rivojlantirish istiqbollari*	*19*
5	*Xamdamov Sh.K.*	*Kambag'allikni qisqartirish va aholini ijtimoiy himoyalashda zamonaviy moliyaviy vositalarni joriy etish imkoniyatlari*	*22*
6	*Рузимуратов О. Шамсиева Р.*	*Финансовая инклюзия и её роль в сокращении бедности*	*26*
7	*Togayev S. S. Xolboyev S.T.*	*Tijorat banklari kapitallashuvini va moliyaviy barqarorligini ta'minlash orqali bank daromad bazasini oshirish: muammo va yechimlar*	*31*
8	*Xamdamov Sh.K.*	*Kambag'allikni qisqartirishda innovatsion moliyaviy mexanizmlarning shakllanishi*	*36*
9	*Abdusalomov A. Abduraxmanov A.*	*Mikromoliyalashtirish xizmatlari orqali kam ta'minlangan aholi qatlamlarini iqtisodiy faollikka jalb etish masalalari*	*39*
10	*Niyozov Z.D. Abduvaliyev B.R.*	*Tijorat banklar tomonidan mahallalarda kambag'allikni qisqartirishda ko'maklashish*	*48*
11	*Abdusalomov A. Xolikulov O'.*	*Bank-moliya tizimida moliyaviy inklyuzivlikning kambag'allikni qisqartirishdagi samaradorligi: rivojlanayotgan mamlakatlar tajribasi va O'zbekiston modeli*	*51*
12	*Bektemirov A.A.*	*Tadbirkorlik faoliyatini moliyalashtirishda investitsion risklarni boshqarish mexanizmlari*	*59*
13	*Djurayeva M. A. Nabiyeva M.E.*	*Kichik va o'rta biznes subyektlarini rivojlantirish orqali kambag'allikni qisqartirish va aholi bandligini taminlashda tijorat banklarining o'rni*	*65*
14	*Сабиров Б.И.*	*Иқтисодиётда камбағалликни қисқартиришда рақамли трансформация ва инновацион ёндашувлар*	*67*
15	*Xalbekov K.A.*	*Investitsiya loyihalarini ishga tushirish orqali*	*71*

		qambag‘allikni qisqartirish va aholi bandligini ta’minlash:muammo va echimlar	
16	*Niyozov Z.D. Narzullayev F.F.*	*Tijorat banklari tomonidan mahallalarda kambag'allikni qisqartirishda ko'maklashish: milliy strategiyalar va amaliy tajriba*	*76*
17	*Jumayev Sh.Sh.*	*Oziq-ovqat sanoatida ishlab chiqarishni diversifikatsiya qilish orqali bandlikni oshirish va kambag‘allikni qisqartirishda tijorat banklari hamda raqamli texnologiyalarning roli*	*79*
18	*Shodiyev R.*	*Kichik va o‘rta biznes subektlarini rivojlantirish orqali kambag‘allikni qisqartirish va aholi bandligini ta’minlashda tijorat banklarining o‘rni*	*84*
19	*Aina Čaplinska Kholmirzayev E.B.*	*The role of deposit system in uzbekistan: financial stability and income generation*	*87*
20	*Усмонов Ф.Ф. Каримова А.М.*	*Усиление роли механизмов целевого банковского кредитования как фактор создания рабочих мест в сельских районах Узбекистана*	*90*
21	*Djurayeva M.A. Toshqulova Sh.B.*	*Kichik va o‘rta biznesni rivojlantirish orqali aholi bandligini oshirish va kambag‘illikni qisqartirish masalalari*	*94*
22	*Muxammadiyev K.G'.*	*Tijorat banklari kredit siyosati orqali kichik biznesni qo'llab-quvvatlash va kambag'allikni qisqartirish mexanizmlari*	*96*
23	*Abduvoxidova N.G'. Niyozov Z.D.*	*Kapital bozorlarini rivojlantirish va uning kambag‘allikni qisqartirishdagi roli*	*102*
24	*Abiyev D.I. Mamadiyorov H.*	*Bank investitsiyalarining daromadliligi darajasi*	*107*
25	*Tursunov F.M.*	*Masofaviy bank xizmatlarini samaradorligini oshirish yo’llari*	*111*
26	*Толибжонов Ф.Ф. Шарипова Н.Д.*	*Развитие финансовой инклюзии в узбекистане как инструмент сокращения бедности в условиях цифровой трансформации экономики*	*116*
27	*Abdushukur A. Abiyev D.*	*Barqaror moliya va ijtimoiy mas’uliyatli banking: kambag‘allikni kamaytirish va yangi ish o‘rinlarini yaratish strategiyalari*	*119*
28	*Xujayev X.X.*	*Kichik va o‘rta biznes subyektlarini rivojlantirishda qo‘shilgan qiymatni oshirishning ahamiyati*	*128*
29	*Olimova Qizlarxon To‘ra qizi*	*Kichik va o‘rta biznes subyektlarini kreditlashda muammoli kreditlarni erta aniqlash va monitoring qilish tizimini takomillashtirish orqali*	*132*

		kambag‘allikni qisqartirish va aholi bandligini ta’minlashda tijorat banklarining o‘rni	
30	*Abiyev D. Xasanova Z.*	*Tijorat banklarining investitsion faoliyatini takomillashtirish yo'llar*	*134*
31	*Javlieyev N.B.*	*Ijtimoiy sug‘urta tizimining iqtisodiy mohiyati va uning aholi turmush farovonligiga ta’siri*	*139*
32	*Muxammadiyev K.G'.*	*Mikromoliyalashtirish tizimi orqali kambag'allikni qisqartirish: xalqaro tajriba va milliy amaliyot*	*143*
33	*Хайрулла К. К. Мурадов К.К.*	*Анализ микроэкономической эффективности цифровых платежных систем с использованием эконометрических методов*	*149*
34	*Norqulov H.*	*Kambag'allikni qisqartirishda banklar roli va vazifalari*	*152*
35	*Tadjiyev B.*	*Kichik biznes va tadbirkorlikning kambag’allikni qisqartirishda o’rni*	*155*
36	*Tursunov F.M.*	*Tijorat banklarining investitsion operatsilarini boshqarish ahamiyati*	*158*
37	*Igamberdiyev S.*	*Tijorat banklari kredit siyosatining kambag‘allikni qisqartirish va aholi bandligini oshirishdagi roli*	*162*
38	*Z.K.Raximov*	*Xizmatlar sohasi – aholi farovonligini ta’minlashning asosiy drayveri*	*164*
II SHO‘BA. YANGI ISH O‘RINLARINI TASHKIL ETISH VA AHOLI BANDLIGINI TA’MINLASHDA TIJORAT BANKLARINI ROLINI OSHIRISH MASALALARI			
39	*Karimova A.M.*	*The role of banking financial activity in enhancing financial inclusion and reducing poverty in the republic of Uzbekistan*	*169*
40	*Махмудова Д.Р. Каримова А.М.*	*Кредитная поддержка лёгкой промышленности со стороны коммерческих банков и её влияние на сокращение бедности*	*173*
41	*Abdusalomov A. Abduraxmanov A.*	*Tijorat banklari faoliyatida ijtimoiy yo‘naltirilgan moliyaviy xizmatlarni rivojlantirishning kambag‘allikni qisqartirishga ta’siri*	*178*
42	*Avliyoqulov Sh.*	*Aholi bandligini ta’minlashda tijorat banklarining roli*	*186*
43	*Karimova A.M.*	*Investment lending as a tool for poverty reduction*	*190*
44	*Fayziyeva S. Qodirov Y.*	*Tijorat banklarining spot operatsiyalari*	*194*
45	*Allayorov X. Axrorov Z.*	*Korxonalar moliyaviy barqarorligini ta’minlashdagi ichki omillar va iqtisodiy-*	*200*

		moliyaviy muammolar ta’siri	
46	*Niyozov Z.* *Narzullayev R.*	*Bank xizmatlari xavfsizligini ta'minlashda raqamli texnologiyalarning kambag'allikni qisqartirishdagi o'rni*	*204*
47	*Boboqulov S.* *Abdullayeva G.*	*Ishchi kuchi bozorida avtomatlashtirish va sun’iy intellektning ta’siri*	*208*
48	*Rustamova D.*	*Kambag‘allikga qarshi kurashishda xalqaro tajribalar*	*215*
49	*Urazov S.* *Parmonova M.*	*Kambag‘allikni qisqartirish va aholini ijtimoiy himoyalashning moliyalashtirish mexanizmlari*	*219*
50	*Abduvoxidova N.G'.* *Karimova A.M.*	*O‘zbekistonda qimmatli qog‘ozlar bozorini rivojlantirish orqali yangi ish o‘rinlarini yaratish*	*222*
51	*Niyozov Z.* *Yarlaqabov F.*	*Mahallalarda tadbirkorlikni rivojlantirishda bank kreditlarining qaytuvchanligi va risk darajasini takomillashtirish*	*227*
52	*Abiyev D.* *Binokulov F.*	*Tijorat banklarining investitsion faoliyatining nazariy asoslari*	*230*
53	*Усмонова Ш.* *Махсудов О.*	*Организация сервиса предоставления кредитов клиентам в коммерческих банках*	*234*
54	*Dilshod U.*	*Tijorat banklari bozor kapitallashuvi ortib borishi ahamiyatli jihatlari*	*239*
55	*Rita Baltere* *Sharipova N.*	*The bank’s loan portfolio and methods of its Optimization*	*242*
56	*Abdushukur A.* *Abiyev D.*	*Markaziy banklarning monetar siyosati orqali kambag‘allik va aholi bandligini boshqarish: muammolar va xalqaro tajribadan olingan saboqlar*	*246*
57	*Irēna Kokina* *Kholmirzayev E.*	*The role of financial inclusion in reducing poverty and ensuring employment of the population*	*255*
58	*Abiyev D.* *Fayzullayev A.*	*Tijorat banklarining investitsion faoliyatidagi mavjud muammolar*	*257*
59	*Абдурахимов Ф.*	*Роль банков в развитии проектного финансирования в узбекистане*	*262*
60	*Tursunov F.M.* *Fayziyev X.*	*Yashil moliya va ekologik loyihalarni moliyalashtirish orqali qishloq va shahar bandligini oshirish imkoniyatlari*	*265*
61	*Каршибоев Х.* *Мурадов К.*	*Анализ стандартного отклонения с использованием модели garch*	*273*
62	Ubaydullayev Mansurxon Sindarov Shuhrat	*Qishloq hududlarida bank-moliya xizmatlaridan foydalanish darajasining aholi daromadlari va bandligiga ta’sirini baholash*	*276*

63	*Abdusalomov Abdushukur Xolikulov O'ktam*	*Mikromoliya institutlari orqali aholi bandligini ta'minlash mexanizmlari: muammolar, xatarlar va raqamli yechimlar*	*284*
63	*Tursunov Faridun Mustafoyevich Qo'ziyev Ilhomjon Ixtiyor o'g'li*	*Bank xodimlari xavfsizligini ta'minlash yo'llari*	*292*
64	*Ubaydullayev Mansurxon Abdurahmonov Alimardon*	*Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni moliyalashtirish orqali yangi ish o'rinlari yaratishning iqtisodiy mexanizmlari*	*295*
65	*Toshtemirov D.O'.*	*Tijorat banklarida kredit portfeli sifatini oshirish va muammoli kreditlarni kamaytirish yo'llari*	*303*
66	*Norqulov H. Maxmudova S.*	*Tijorat banklarida aktiv operatsiyalarning ahamiyati va rivojlanish tendensiyalari*	*307*
67	*Abiyev D. Mamatov T.*	*Tijorat banklari investitsion portfeli tarkibi*	*309*
68	*Qodirov Y.S. Islomov Sh.*	*Tijorat banklarida chakana bank mahsulotlari va xizmatlarini yo'lga qo'yish ko'nikmalari*	*313*
69	*Abduvoxidova N.G'. Karimova A.M.*	*O'zbekistonda qimmatli qog'ozlar bozorini rivojlantirish orqali yangi ish o'rinlarini yaratish*	*318*
70	*Tursunov F.M. Fayziyev X.*	*Bank-moliya tizimida korrupsiya va institutsional to'siqlarning kambag'allikni kamaytirishga ta'siri*	*323*
71	*Nurmatova N.S.*	*Investitsiya loyihalarini moliyalashtirishda bank kreditlarining o'rni*	*331*
72	*Niyozov Z. Ataboyev I.*	*Raqamli to'lov tizimlari asosida yangi ish o'rinlarini yaratish va bandlikni oshirish istiqbollari*	*335*
73	*Qodirov Y. Nabiyev S.*	*Tijorat banklari valyuta operatsiyalarining mazmuni va turkumlanishi*	*339*
74	*Muxammadiyev K.G'.*	*Tijorat banklari orqali startap loyihalarni moliyalashtirish va yoshlar bandligini oshirish istiqbollari*	*344*
***III SHO'BA.* TA'LIM VA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNI RIVOJLANTIRISH ORQALI KAMBAG'ALLIKNI QISQARTIRISH MASALALARI**			
75	*Каримова А.М.*	*Вопросы сокращения бедности посредством развития образования и цифровых технологий*	*350*
76	*Abduvoxidova N.G. Karimova A.M.*	*Creating new jobs through the development of the securities market in uzbekistan*	*353*

77	*Шукуров И. С.* *Шукурова Л.И.*	***С**оциальное жильё — доступное жильё для незащищённых слоёв населения*	*358*
78	*Abdusalomov A.* *Abduraxmanov A.*	*Imtiyozli kreditlash tizimining aholi bandligini ta'minlashdagi samaradorligi: muammolar, xavflar va takomillashtirish yo'nalishlari*	*366*
79	*Юнусов Б.Ш.*	*Тижорат банкларида коррупциявий-комплаенс муаммолари*	*375*
80	*Xolikulov O'.A.* *Azimov D.* *G'ulomiddinov E.*	*Bank xavfsizligining maqsadi va vazifalari*	*379*
81	*Djurayeva M.A.* *Maftuna E. Sh.*	*Digital trust and financial inclusion in Uzbekistan*	*381*
82	*Нормуродова Ж.Н.* *Шарипова Н.Д.*	*Роль монетарной политики в снижении инфляции и обеспечении макроэкономической стабильности в Узбекистане*	*385*
83	*Tursunov F.M.*	*Masofaviy bank xizmatlarini samaradorligiga ta'sir ko'rsatuvchi omillar*	*392*
84	*Собиров И.Х.* *Собиров Б.*	*Основные критерий применение инновационных технологии строительной отрасли в узбекистане*	*395*
85	*Уранзаяа Б.*	*Проблемы с питьевой водой и пути их решения для жителей сума дургун, аймак ховд*	*398*
86	*Djurayeva M.A.* *Ataxonova S.O.*	*Ta'lim va raqamli texnologiyalarni rivojlantirish orqali kambag'allikni qisqartirish masalalari*	*403*
87	*Murodov O. J.* *Hikmatov A.A.* *G'ulomov H. I.*	*Paxta tozalash korxonalarida moliyaviy boshqaruvni takomillashtirish va uning bandlikka ta'siri*	*408*
88	*Tursunov F.M.*	*O'zbekiston respublikasining tijorat banklarida xalqaro talablar va standartlarni joriy etish xususiyatlari*	*411*
89	*Xolikulov O'.A.* *Ruzimurodov Sh.* *Isoqulov Sh.*	*Internet banking elektron to'lov tizimi: raqamli bankingning zamonaviy ko'rinishi*	*415*
90	*Shadiyeva G.M.* *Abdullayeva G. E.*	*Ishlab chiqarish nazariyasi, xarajatlar tahlili, talab va foydani maksimallashtirish*	*418*
91	*Djurayeva M.* *Mavlonova Z.*	*Ta'lim va raqamli texnologiyalar orqali kambag'allikni qisqartirish va aholi bandligini oshirish: imkoniyatlar va yechimlar*	*422*
92	*Dilafruz M.*	*O'zbekistonda turistik xizmatlar bozorini rivojlantirish va turizm sohasida tadbirkorlik faoliyatini takomillashtirish yo'nalishlari*	*427*
93	*Ludmila*	*Prospects for the development of remote banking*	*432*

	Aleksejeva Tursunov F.M.	*services in commercial banks*	
94	*Jumanova I.*	*Korxonalar investitsion faoliyatini rag‘batlantirishda davlat siyosati va moliyaviy mexanizmlarni takomillashtirish*	*437*
95	*Xannarov K.K.*	*Uy-joy qurilishida eskrou tizmining ijtimiy-iqtisodiy samaradorligi*	*441*
96	*Kurbanov B.*	*Oliy ta’lim muassasalarining moliyaviy barqarorligini ta’minlashda investitsiyalarni oshirish mexanizmlarini takomillashtirish*	*445*
97	*Xolikulov O‘. A. Hayitmurodov I. Rahmatov B.*	*To’lov tizimi va uning strukturasi*	*449*
98	*Tursunov F.M.*	*O‘zbekiston respublikasi tijorat banklarining kapitalini boshqarishning ahamiyati*	*452*
99	*Urazov K. Abdurasulov J.*	*Qayta tashkil etishning ajratib chiqarish shaklida aktiv va majburiyatlarni taqsimlashning ilmiy-amaliy asoslarini takomillashtirish*	*456*
100	*Muxammadiyev K.G’.*	*Raqamli texnologiyalar asosida yangi ish o’rinlarini yaratish va inson kapitalini rivojlantirish muammolari*	*460*
101	*Shodiyev A. Axrorov Z.*	*Jismoniy shaxslar daromad solig‘i tizimi: amaliyot, muammolar va takomillashtirish istiqbollari*	*466*
102	*Qodirov Y. Abdirimova M.*	*Valyuta riskini nazorat qilish yo’llari*	*472*
103	*Xoliqulov O‘.A. Azamov O.U.*	*Ta’lim va raqamli texnologiyalarni rivojlantirish orqali kambag'allikni qisqartirish mexanizmlari*	*479*
104	*Ruzimuratov O. Narzullayev R.*	*Ta’lim va raqamli texnologiyalarni rivojlantirish orqali kambag'allikni qisqartirish yo'llari*	*484*
105	*Qarshiboyev X. Muradov K.*	*Main trends in the development of the world tourism and hospitality industry*	*490*
106	*Usmonqulov A. Xolmirzaev E.*	*Tijorat banklarning asosiy faoliyati va ular duch keladigan qiyinchiliklar*	*493*
107	*Ruzimuratov O.B. Narzullayev R.N.*	*Ta'lim va raqamli texnologiyalarni rivojlantirish orqali kambag'allikni qisqartirish yo'llari*	*496*
108	*Pulatov D. Abdug‘aniyev U.*	*O‘zbekistonda ochiqlik indeksi va korrupsiyaga qarshi kurash samaradorligi*	*501*
109	*Norqulov H. Haqnazarova X.*	*Bank boshqaruvida muomala madaniyatining ahamiyati va uni rivojlantirish yo‘llari*	*508*
110	*Niyozov Z. Azamov O.*	*Tijorat banklarida to'lov tizimlarini takomillashtirish orqali kichik va o'rta biznesni moliyaviy qo'llab-quvvatlash masalalari*	*510*
111	*Абдуллаевна У.У.*	*Ликвидности небанковских кредитных организаций*	*514*

112	*Xaydarov J.* *Abdullayeva G.*	*Samarqand viloyatida xizmat ko'rsatish sohasini rivojlantirish bosqichlari va hozirgi kundagi o'rni*	*518*
113	*Xaydarov J.* *Abdullayeva G.*	*Samarqand viloyatida xizmat ko‘rsatish sohasini rivojlantirish istiqbollari*	*522*
114	*Tursunov F.M.*	*O‘zbekiston respublikasi bank tizimi: islohotlar va rivojlanish istiqbollari*	*525*
115	*Xudoyqulov H.*	*Xorazm viloyati mahalliy byudjeti daromadlarini diversifikatsiya qilish va fiskal barqarorlikni ta’minlash yo‘llari*	*528*
116	*Butunov Sh.*	*Baholangan majburiyatlar, shartli aktivlar va shartli majburiyatlarni hisobga olishning o’ziga xos xususiyatlari va jihatlari*	*530*
***IV SHO‘BA.* RAQAMLI BANK XIZMATLARI VA FINTEX YECHIMLAR ORQALI IJTIMOIY-IQTISODIY FAOLLIKNI OSHIRISH MASALALARI**			
117	*Турабекова Ф.* *Хасанова Н.* *Каримова А.*	*Инвестиционное кредитование как фактор структурной модернизации экономики узбекистана*	*535*
118	*Abiyev D.* *Kuralbayeva N.*	*Raqamli bank xizmatlari va fintex yechimlar orqali ijtimoiy-iqtisodiy faollikni oshirish masalalari*	*541*
119	*Холикулов У.* *Шамсиева Р.*	*Влияние цифровых банковских услуг на экономическую активность населения*	*548*
120	*Qodirov Y.* *Azimov Sh.*	*Tijorat banklari valyuta operatsiyalarining mazmuni va turkumlanishi*	*552*
121	*Комилжанова Э.*	*Повышение социально-экономической активности за счёт цифровых банковских услуг и финтех-решений в финансовом секторе узбекистана*	*557*
122	Sherkuziyeva N.	*Blokcheyn texnologiyalaridan moliya sohasida foydalanish imkoniyatlari*	*562*
123	*Rashidov A.*	*Sun’iy intellekt texnologiyalari va bank aml tizimlari: huquqiy asoslarning mustahkamlanishi*	*565*
124	*Rajabov Sh.* *Abduraxmanov A.*	*Yoshlar tadbirkorligini bank-moliya instrumentlari orqali rag‘batlantirish: bandlikni ta’minlash va ijtimoiy barqarorlik omili sifatida*	*568*
125	*Рахмедова М.*	*Развитие цифровых механизмов расчётов в системе финансового рынка как инструмент сокращения доли теневой экономики государства*	*577*
126	*Mamadiyorova M.*	*Crowdfunding: an innovative mechanism for business financing*	*581*
127	*Tursunov F.M.*	*Tijorat banklari passiv operatsiyalarining tarkibiy tuzilishi va ularni boshqarish ahamiyati*	*585*

128	*Бахриддинова Ж.С.* *Махсудов О.Ш.*	*Внедрение цифрового банкинга и трансграничных платежей в Узбекистане*	*590*
129	*Xolikulov O‘.A.*	*Raqamli transformatsiya va ta'lim rivoji: kambag'allikka qarshi kurashning zamonaviy yondashuvlari*	*600*
130	*Shaydullayev A.* *Sindarov Sh.*	*Raqamli bank tizimining iqtisodiyotdagi o‘rni va ahamiyati*	*605*
131	*O`ktamova N.N.* *Mirzaraximova N.B.*	*Raqamli bank xizmatlari sharoitida operatsion risklarni boshqarish mexanizmlarini takomillashtirish*	*609*
132	*Xolikulov O‘.* *Karimov A.* *Isroilov M.*	*Internet-banking elektron to’lovlar tizimi*	*613*
133	*Tursunov F.* *Abdushukurov D.*	*Raqamli texnologiyalar orqali moliyaviy inklyuziyani rivojlantirish*	*616*
134	*Niyozov Z.* *Raxmatova N.*	*Fintech yechimlar va xavfsiz to'lov tizimlari orqali ijtimoiy-iqtisodiy faollikni oshirish mexanizmlari*	*620*
135	*Qodirov Y.S* *Sultonova N.*	*Savdo korxonalarini tijorat banklari orqali rivojlanish tendinsiyalarini jahon tajribasi asosida yo‘lga qo‘yish*	*624*
136	*Хасанова Н.* *Махсудов О.*	*Оценка эффективности внедрения цифровых каналов обслуживания клиентов в коммерческом банке республики узбекистан*	*631*
137	*Шухратов Б.* *Шарипова Н.*	*Подсистема «пластиковые карты» как важный элемент современной банковской информационной системы*	*636*
138	*Холикулов У. А.* *Зубайдуллоева Д.*	*Роль цифровых банковских услуг в социально-экономическом развитии*	*640*
139	*Tursunov F.* *Rajabov Sh.*	*Blockchain texnologiyasi asosida islom moliyasida shaffoflik va ishonchni oshirish*	*644*
140	*Toshqulova Sh.*	*Innovatsion texnologiyalar yordamida kambag‘illikni qisqartirish mexanizmlari*	*649*
141	*Nizamov A.*	*Logistik xizmatlar orqali aholi kambag‘alligini qisqartirish yo‘llari*	*650*
142	*Muxammadiyev K.*	*Fintech yechimlarining aholi bandligi va adbirkorlik faolligiga ta'siri: O'zbekiston tajribasi*	*654*
143	*Toshpo’latov T.* *Sindarov Sh.K.*	*Fintech kompaniyalarining an’anaviy banklarga ta’siri*	*658*
144	*Ruzimuratov O.B.*	*Digital banks as catalysts for sme development in uzbekistan: evidence, barriers, and policy implications*	*662*

145	*Xolikulov O‘. Nurmonov M. Ergasheva L.*	*Naqd pulsiz hisob-kitob tizimini tahlil*	*666*
146	*Sindarov Sh. Qo‘ziyev I.*	*Open banking va api integratsiyasi*	*668*
147	*Qodirov Y.S. Shomirzayev D.Sh.*	*Valyuta riski va uni boshqarish usullari*	*671*
148	*Feruza O.*	*Tijorat banklari faoliyatini raqamli transformatsiyalashning asosiy yo‘nalishlari*	*674*
149	*Qodirov Y. Olimova D. .*	*Raqamli iqtisodiyot sharoitida bank tizimining rivojlanishi*	*677*
150	*Xolikulov O‘. Yarlaqabov F.*	*Raqamli moliyaviy ekotizimlarni rivojlantirish orqali aholining moliyaviy inklyuzivligini oshirish va kambag‘allikni qisqartirish strategiyalari*	*682*
151	*Muxammadiyev K.*	*Raqamli bank xizmatlari orqali norasmiy iqtisodiyotni qisqartirish va daromad manbalarini kengaytirish*	*686*
152	*Sabirov B. Sobirov I.*	*Prospects for the development of digital bank in uzbekistan*	*692*
153	*Ruzimuratov O.B. Zubaydulloyeva D.V.*	*Kichik biznes va tadbirkorlikni rivojlantirishda neobanklarning roli va istiqbollari*	*694*
154	*Xoliqulov O’. Toshmurodov T.*	*Raqamli bank xizmatlari va fintexning ijtimoiy-iqtisodiy faollikni oshirishdagi roli*	*699*
155	*Sobirov I. Hasanov Sh.*	*Innovasion bank xizmatlaridan foydalanishni takomillashtirish*	*704*
156	*Xolikulov O’. Tilovqobilov D. Yo’ldoshev B.*	*SWIFT- xalqaro to'lov tizimi*	*707*
V SHO’BA. XALQARO TAJRIBA VA ILG‘OR AMALIYOTLAR ORQALI KAMBAG‘ALLIKNI QISQARTIRISH MASALALARI			
157	*Abdibayeva T. Niyozov Z.D. Toshmurodov T.*	*Raqamli bank xizmatlari va xalqaro tajriba asosida tijorat banklarida korporativ boshqaruvni rivojlantirish*	711
158	*Asadov O.N.*	*Kraudfanding orqali innovatsion moliyaviy faoliyatni tashkil etishning xususiyatlari*	715
159	*Sobirov I.X. A`zamov B.M.*	*“Yashil iqtisodiyot” konsepsiyasini takomillashtirish ustuvor yo‘nalishlari*	718
160	*Muxammadiyev K.*	*Aholi bandligini ta'minlashda bank-moliya institutlarining investitsion roli va samaradorligini oshirish yo'llari*	722
161	*Xolikulov O’.*	*Naqd pulsiz hisob-kitoblar tizimi*	727

	Xolboyev S. *Yuldashev X.* *G‘ayratov M.*		
162	*Abdurasulov J.A.*	*Qo‘shib yuborish jarayonlarida korxonalar faoliyatini tugatishni hisob va hisobotda aks ettirishni takomillashtirish masalalari*	730
163	*Abdullayeva Z.* *Abdullayeva G.*	*Biznesni tadbiq qilishda xalqaro marketing strategiyalari*	733
164	*Odilov A.A.*	*Contemporary poverty reduction strategies in uzbekistan: integration of international experience and national practices*	738
165	*Niyozov Z.* *Zubaydulloyeva D.*	*Mahallabay ishlash jarayonida banklarning mikromoliyalash va "social banking" modellarini joriy etish istiqbollari*	740
166	*O‘ktamova N.* *Egamova N.*	*Raqamli bank xizmatlari sharoitida kredit riskini boshqarishda irb yondashuvining samaradorligi: basel ii va iii asosida tahlil*	743
167	*Eshkarayev B.*	*Raqamli iqtisodiyot sharoitida qqs ma’murchiligini takomillashtirish*	749
168	*Xoliqulov O‘.* *Abduvaliyev B.*	*Islomiy moliya instrumentlari orqali kambag'allikni qisqartirish: o'zbekiston misolida tahlil va siyosiy tavsiyalar*	753
169	*Xolikulov O‘.* *Nosirov Sh.* *Asroqulov Q.*	*Jahon amaliyotidagi bank texnologiyalari va ularning o’zbekistonda qo’llanilishi*	758
170	*Ruzimuratov O.B.* *Shodiyev Sh.R.*	*Rivojlanayotgan mamlakatlarda raqamli bankning xususiyatlari va uning iqtisodiyotdagi o‘rni*	761
171	*Sindarov Sh.* *Eshonqulov P.*	*O’zbekiston bank tizimida islom banklari mahsulotlarining joriy qilinishi*	766
172	*Усмонов Ф.Ф.* *Шарипова Н.Д.*	*Сравнительный анализ роли банков в снижении бедности: опыт развивающихся стран*	772
173	*Fayzullayev N.B.*	*Norasmiy va nostandart bandlikni statistik baholash metodikalari: xalqaro tajriba va o‘zbekiston amaliyoti*	776
174	*Qodirov Y.S* *Karimov Sh.*	*Savdo korxonalarini rivojlantirishda tijorat banklarida olib borilayotganislohatlar*	780
175	*Nasimov I.X.*	*Kambag‘allikni belgilovchi omillar hamda kambag‘allikni qisqartirishda xitoyning x’ian tajribasi*	786
176	*Yakubova Sh.Sh.*	*Development of a theoretical concept for financial reporting in the context of uzbekistan*	789

177	*Niyozov Z.* *Baxodirov F.*	*Xalqaro tajribada xavfsiz to'lov tizimlari va ularning bank xizmatlari samaradorligini oshirishdagi ahamiyati*	794
178	*Niyozov Z.* *Abdujalilov Sh.*	*Kam ta'minlangan aholi qatlamlarini qo'llab-quvvatlashda xalqaro moliya institutlari va xorijiy banklar tajribasining komparativ tahlili*	799
179	*Qodirov Y.S.* *Ma'murov Sh.I.*	*Savdoni rivojlantirishda bank tizimining roli va ahamiyati*	802
180	*Sherkuziyeva N.A.*	*Dividendlar orqali aholi daromadliligini oshirish masalalari*	804
181	*Xolikulov O'.* *Oltinboyev A.* *Samadov J.*	*O'zbekistonda elektron axborotlarni muhofaza qilishni tashkil etish*	808

“BANK-MOLIYA TIZIMI ORQALI KAMBAG‘ALLIKNI QISQARTIRISH VA AHOLI BANDLIGNI TA’MINLASH: MUAMMO VA YECHIMLAR”

mavzusida xalqaro ilmiy-amaliy anjuman

MATERIALLARI

2026-yil 2-3-aprel

“STAP-SEL” MChJ. nashriyoti.
Samarqand - 2026.

ISBN: 978-9910-225-66-6

Tasdiqnona № 033337 (27.07.2022)
© **“STAP-SEL” MChJ.** nashriyoti,
Samarqand-2026

1342

Qog‘oz bichimi A5, 60x84 1/16, Ofset qog‘ozi.
“Times New Roman” garniturasi.
Nashr bosma tabog‘i 51,37
Buyurtma № 0062A/26. Adadi 25 nusxa

Samarqand iqtisodiyot va servis institutining matbaa bo‘limida chop etildi.
LICENSE № 025316.
REESTR № X-119112.
Manzil: Samarqand shahar, Shoxrux ko’chasi 60-uy.